A BUK TABU A MAULANA KUNUBU ma A KALAMANA KUNUBU

The Holy Bible in the Kuanua language of Papua New Guinea

A BUK TABU A MAULANA KUNUBU ma A KALAMANA KUNUBU

The Holy Bible in the Kuanua language of Papua New Guinea

Buk Baibel long tokples Kuanua long Niugini

Copyright © 1882-1983 Bible Society of Papua New Guinea

Language: Kuanua or Tinata Tuna or Tolai (Kauana)

Translation by: Bible Society of Papua New Guinea

1882 Mark 1883 +Matthew 1885 +Gospels (with revised Mt. Mk) BFBS NSW Aux, Sydney 1891 +New Testament 1901 +New Testament (revised) BFBS, London Translated by James Chalmers and W.G. Lawes (LMS)
1935 +New Testament [Repr +1942-1951] BFBS, London Translated by R. Lister Turner and J.B. Clark (LMS) 1959 +New Testament 1962 +Genesis 1964 +Psalms BFBS, London and Sydney 1971 1 Peter J. Palmer, Auckland 1973 +Bible (Repr 1974-+1991 BS in Papua New Guinea, [Port Moresby-Lae] Revised and translated by Percy Chatterton (LMS), assisted by Taunao Agaru, Reatau Mea, Morea Igo, Egi Raka, Puka Oala, Mavara Hekure, and Dago Morea

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.
You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:
You include the above copyright and source information.
You do not sell this work for a profit.
You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.
Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2015-01-26

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 18 Apr 2025 from source files dated 31 Aug 2023
bbc5a26d-4db3-53f1-9593-2319b90317db

Contents

Mataio 1
Marko 49
Luka 78
Ioanes 127
Apostolo 164
Rom 211
1 Korinto 233
2 Korinto 255
Galatia 269
Epeso 277
Pilipoi 284
Kolose 289
1 Tesalonika 294
2 Tesalonika 299
1 Timoteo 302
2 Timoteo 308
Tito 312
Pilemon 315
Ebraio 316
Iakobo 331
1 Petero 337
2 Petero 343
1 Ioanes 347
2 Ioanes 352
3 Ioanes 353
Iudas 354
Vavaarikai 356
A Umana Kakailai . . 381

A BO NA VARVAI MATAIO I GA TUMU IA

Ra niluluk na vuna tarai kai Iesu Kristo
(Luk 3:23-38)

1 A buk ure ra tarai lualua kai
Iesu Kristo, natu i David, nina ba
natu i Abaraam.
2 Abaraam i ga vangala Isak:
Isak i ga vangala Iakob: Iakob i
ga vangala Iuda, ma diat bula dia
barturana me;
3 Iuda i ga vangala Pares ma
Sara bula, na i dir Tamar; Pares
i ga vangala Esrom; Esrom i ga
vangala Aram;
4 Aram i ga vangala Aminadab;
Aminadab i ga vangala Naason;
Naason i ga vangala Salmon;
5 Salmon i ga vangala Boas, nana
Rakab; ma Boas i ga vangala Obed,
nana Rut; Obed i ga vangala Iese;
6 ma Iese i ga vangala David ra
king.
David i ga vangala Solomon, dir
nana ma nam ra vavina dir ga
taulai lua pa ma Uria;
7 Solomon i ga vangala
Rekoboam; Rekoboam i ga van-
gala Abia; Abia i ga vangala Asa;
8 Asa i ga vangala Iosapat; Ios-
apat i ga vangala Ioram; Ioram i ga
vangala Usia;
9 Usia i ga vangala Iotam; Iotam i
ga vangala Akas; Akas i ga vangala
Esekia;
10 Esekia i ga vangala Manase;
Manase i ga vangala Amon; Amon
i ga vangala Iosia;
11 Iosia i ga vangala Iekonia, ma
diat bula dia barturana me, ta nam
ra kilala di ga kinim vakari pa diat
i tana uro Babilon.
12 Ma namur ta ra varkinim
uro Babilon Iekonia i ga van-
gala Salatiel; Salatiel i ga vangala
Serubabel;
13 Serubabel i ga vangala Abiud;
Abiud i ga vangala Eliakim; Eli-
akim i ga vangala Asor;
14 Asor i ga vangala Sadok;
Sadok i ga vangala Akim; Akim i
ga vangala Eliud;
15 Eliud i ga vangala Eleasar;
Eleasar i ga vangala Matan; Matan
i ga vangala Iakob;
16 Iakob i ga vangala Iosep ra
tutana kai Maria, nina i ga kava
Iesu, di vatang ia ba Kristo
17 Damana a lavur taun tarai
papa tai Abaraam tuk tar tai David
a vinun ma a ivat diat; ma papa
tai David tuk ta ra varkinim uro
Babilon a vinun ma a ivat bula; ma
papa ta ra varkinim uro Babilon
tuk tai Kristo a vinun ma a ivat
bula.

Maria i kava Iesu Kristo
(Luk 2:1-7)

18 Di ga kava Iesu dari: Ba Iosep
i ga vapopoe bat Maria, na i Iesu,
ma pa dir ki guvai boko, di nunure
ba i kap bala ta ra Takodo na
Tulungen.
19 Ma Iosep, kana tutana, a tena
takodo, ma pa i mainge ba na po
vanavana, i nuk ia ba na vung ive
vue.
20 Ba i nunuk boko ta go ra
umana magit, tika na angelo kai
ra Luluai i tur kapet pa pirana ta
ra ririvon ma i biti: Iosep, natu
i David, koko una laingane go ra
vavina upi kaum taulai; tago nam
i kap bala pa ia i vuna ta ra Takodo
na Tulungen.
21 Ma na kava boko natuna, a
tutana, ina una tar ra iangina ba
Iesu; tago na valaun ra taraina kan
kadia lavur varpiam.
22 Ma go parika i dari upi na
vardada ma ra tinata kai ra Luluai
tai ra propet, i ga biti:
23 “A inip na vavina na kap bala
boko, ma na kava natuna a
tutana.
Ma da tar ra iangina ba Emanuel;”
a kukuraina dari: God pire
dat.

24 Ma Iosep i tut kan kana nidiop,
ma i pait nam ra angelo i ga ve
tana, ma i ben pa kana taulai pi-
rana;
25 ma pa i la tana boko tuk ta ra
bung ba i kava ra bul tutana tana,
ma i tar ra iangina ba Iesu.

2

A umana vaira maro ra matana taur

1 Ba di ga kava Iesu aro Beteleem
ta ra gunan Iudaia ta nam ra kilala
ba Erodes i king tana, a umana
tena kabinana maro ra matana
taur dia pot Ierusalem,
2 ma dia biti: Akave nam ra bul
di ga kava ba na king boko kai ra
Iudaia? Tago ave tar gire kana
tagul aro ra matana taur, ma go
ave pot upi avet a lotu tadav ia.
3 Ba Erodes, ra king, i valongore
dari, i purpuruan ra balana tana,
ma ra tarai par Ierusalem bula.
4 Ma i oro varurue ra umana
tena tinabar ngalangala, ma ra
lavur tena tutumu bula kai ra
tarai, ma i tir diat ba da kava
Kristo ave?
5 Ma dia biti tana ba: Aro
Beteleem ta ra gunan Iudaia; tago
ra propet i ga tumu ia dari:
6 "U Beteleem a gunan Iudaia,
U muka pa u ikilik ta ra guna-
gunan kai ra lavur luluai
Iudaia,
Tago a Luluai na vana rikai tam,
Ma na balaure kaugu tarai Israel."
7 Ma Erodes i vartuluai ivai upi
ra umana tena kabinana, ma i
matoto bulu pa, ba vingaia ra tagul
i ga vana rikai.
8 Ma i tulue diat ura Beteleem dari:
Avat a vana, avat a matoto bulu
pa ta ra kuramana; ma ba ava tar
tikan tadav ia, avat a ve mule iau,
upi iau bula ina vana, ma ina lotu
tadav ia.
9 Ba dia tar valongore ra king dari,
dia vana, ma nam ra tagul dia ga
gire aro ra matana taur, i lualua
ta diat, ma i ki tur ta nam ra
kuramana i va tana.
10 Ba dia gire mule ra tagul, dia
gugu na kaia tana.
11 Ma dia ruk na pal, dia gire ra
bul ma nana bula, a iangina Maria,
ma dia va timtibum, dia lotu tadav
ia, ma dia vaninare kadia vurvur
magit, ma dia tabar ia me, a goled,
ma ra bulit i ang na katkat, ma ra
bira na davai bula.
12 Ma dia ririvon ba God tigal bat
diat, ba koko diat a talil tadav
Erodes; ma dia vana ta ra nga irai
ta kadia gunan.

Dital lop uro Aigipto

13 Ba dia tar vana, Iosep i ririvon
ba tika na angelo kai ra Luluai i tur
kapet pa pirana, i biti: Una tut, una
agure nam dir nana, amutal a lop
ura Aigipto, amutal a ki abara tuk
ta ra bung ba ina ve u boko; tago
Erodes na tikan upi ra bul upi na
doka.
14 Ma i tut, i agure dir nana ta ra
marum, ma dital vana Aigipto;
15 ma dital ki abara tuk ta ra
bung Erodes i mat i tana, upi na
vardada ma ra tinata lua kai ra
Luluai tai ra propet, dari: "Iau tar
oro pa natugu mara Aigipto."

Di doko ra umana bul

16 Ba Erodes i gire ba ra umana
tena kabinana dia tar piam ia, i
kankan muka, ma i vartuluai, ma
dia doko ra umana bul tutana par
dia ki Beteleem, ma ta ra gunagu-
nan maravai bula, diat ba i tar a
urua kadia kilala, ma diat bula di
ga kava vamur diat, varogop ma ra
kilala i ga matoto bulu pa tana tai
ra umana tena kabinana.
17 Damana i ot nagam ra tinata i
Ieremia ra propet i ga tatike, dari:
18 "Aro Rama di valongore ra nilai
tikai.
A kunukula, ma ra ngala na
tinangi bula;
Rakel i tangtangie ra umana
natuna,
Ma di mama vamaram ia, tago dia
tar papaniai."

Dital talil maro Aigipto

19 Ba Erodes i tar mat, Iosep
i ririvon aro Aigipto, ba tika na
angelo kai ra Luluai i tur kapet pa
pirana ma i biti:
20 Una tur, una agure nam dir
nana ta ra gunan Israel, tago diat
dia ga mainge upi diat a doko ra
bul dia tar mat.
21 Ma i tut, i agure dir nana, ma
dital vana ta ra gunan Israel.
22 Ba i valongore ba Arkelao i
tar kia tamana ma i kure Iudaia,
i burut ba na vana tana; ma God i
tigal ia ta ra ririvon, ma dital vana
irai ta ra gunan Galilaia,
23 ma dital vana ta ra pia na pal a
iangina Nasaret, ma dital ki ie upi
na vardada ma ra tinata lua kai ra
umana propet ba: "Da vatang ia
ba ra te Nasaret."

3

*Ioanes a Tena Baptaiso i varvar-
vai*
*(Mar 1:1-8; Luk 3:1-18; Ioa 1:19-
28)*

1 Ta nam ra kilala Ioanes a Tena
Baptaiso i pot, ma i varvai ara ra
bil Iudaia, i biti:
2 Avat a nukpuku, tago i maravai
ka ra varkurai marama ra bala na
bakut.
3 la go ba Iesaia ra propet i ga
varvai tana dari:
"A nilai tikai i oraoro ta ra bil ba:
Avat a mal are ra nga kai ra Luluai,
Avat a pait kodo kana lavur nga."
4 Ioanes i mal ma ra ivu na kamel,
ma i vi pit ma ra pal a bulumakau,
ma i enen ra kubau ma ra polo na
livur mara ra pui.
5 Ma ra tarai marama Ierusalem
ma Iudaia par, ma diat bula maro
ra gunagunan maravai Iordan, dia
vana ba tadav ia;
6 ma i baptaiso diat ta ra tava
Iordan ba dia tata kapa ta kadia
lavur varpiam.
7 Ba i gire mangoro na Parisaio ma
mangoro na Sadukaio bula dia pot
upi kana baptaiso i tatike ta diat:
Avat a umana natu i ra vui, to ia i
ga vaale avat upi avat a lop kan ra
kankan namur?
8 Avat a vuai ra vuai vavat ba na
topa ra nukpuku,
9 ma koko avat a nuk ia ta ra
bala i vavat ba avat a biti dari:
Ave tamana ma Abaraam, tago iau
tatike ta vavat ba, God i pait valar
pa ia upi na vangala ra umana bul
mur tai Abaraam ta go ra umana
vat.
10 Ma go muka di tar vung ra pem
pire ra lavur vuna davai, ma ra
davai par ba pa i vuai ra bo na
vuaina, da mut vue ma da vue tar
ia ta ra iap.
11 A dovotina iau baptaiso avat ma
ra tava ka ta ra nukpuku, ma nina
ba na mur iau, pa iau ko upi ina
kap ra pal a kauna ka; nina na
baptaiso avat ma ra Takodo na
Tulungen ma ra iap;
12 ma i vatur kana vuavue vit, ma
na vagomgom muka kana vuvu-
vung na vit ma na vung varurue ra
vit ta kana pal na. vuvuvung, ma
na tuntun ra palina ta ra iap, ba pa
da pun ia muka.

Ioanes i baptaiso Iesu
(Mar 1:9-11; Luk 3:21-22)

13 Ma Iesu i vana marama
Galilaia ta ra Iordan tadav Ioanes
upi Ioanes na baptaisoa.
14 Ma Ioanes i tigal bat ia, i biti:
I topa iau ba una baptaiso iau, ma
dave go u vana piragu?
15 Ma Iesu i biti tana: Una nur
vue gori, tago i topa dat ba dat a
pait ot pa ra lavur mangamangana
takodo parika. Ma i ga pait ia.
16 Ba di tar baptaiso Iesu i tutua
vuavuai kan ra tava ma ra bakut
i tapre tadav ia, ma i gire ra Tu-
lungea i God i vana ba da ra uka,
ma i ki tana;
17 ma ra nilai tikai marama ra
bala na bakut i biti dari: Go
Natugu, a bul na vakak, nina iau
gugu muka tana.

4

Satan i valar Iesu
(Mar 1:12-13; Luk 4:1-13)

1 Ma ra Tulungen i ga agure pa
Iesu urama ra bil upi Satan na
valar ia.
2 Ba i tar vevel a ivat na vinun
na bung na keake ma ra ivat na
vinun na bung na marum bula, i
mulmulum nagam.
3 Ma ra tena vavagu i tadav ia,
ma i biti tana: Ba u natu i God, una
kure go ra umana vat upi diat a
gem uka.
4 Ma i biti tana: Di ga tumu ia ba:
"A tarai pa dia laun ta ra gem uka,
dia laun ta ra pakapakana tinata
par i arikai ta ra ngie i God."
5 Ma Satan i agure ta ra gomgom
na pia na pal, ma i vaki ia liu ta
ra bur na pal na vartabar ma i biti
tana:
6 Ba u natu i God, una pil ba; tago
di ga tumu ia dari:
Na tul tar kana umana angelo upi
diat a balaure u,
Ma diat a puak vatur u ma ra lima
i diat,
Kan una tuke ra kaum ta ra vat."
7 Ma Iesu i biti tana: Di ga tumu
ia dari bula: "Koko una valar ra
Luluai kaum God."
8 Tikai mulai, Satan i agure ta ra
luana ta i manga tuluai urama, ma
i ve tar ia ra lavur kiki na varkurai
ta ra gunagunan ra pia tana ma
kadia minamar bula,
9 ma i biti tana: Nam parika ina
tabar iu me, ona una va timtibum
ma una lotu tadav iau.
10 Ma Iesu i biti tana: Satan, una
vana ka, tago di ga tumu ia dari:
"Una lotu tadav ra Luluai kaum
God, ma una torom tana ka."
11 Ma Satan i vana kan ia, ma ra
umana angelo dia pot pirana, ma
dia torom maravut ia.

Iesu i tur pa kana papalum aro Galilaia
(Mar 1:14-15; Luk 4:14-15)

12 Ba Iesu i valongore ba dia tar
kinim varuk Ioanes ta ra pal na
banubat, i vana mulai Galilaia;
13 ma i mareng mara Nasaret
urama Kapernaum, a gunan ra
valian livuan ta ra ura langun Se-
bulon ma Naptali, ma i ki tana,
14 Upi na ot ra tinata kai Iesaia ra
propet dari:
15 "A gunan Sebulon ma ra gunan
Naptali
Ma maravai ra valian, ma ta ra
papar a Iordan maro iat,
Ma Galilaia bula kai ra umana
Tematana,
16 A tarai nina dia ga ki ta ra
bobotoi, dia ga gire ra ngala
na kapa,
Ma ra kapa i ga vana rikai ta diat
ta ra gunan na minat, ma
ta diat bula ta ra malur na
minat."
17 Papa nam ra kilala Iesu i varvai
tavuna, ma i biti: Avat a nukpuku,
tago ra varkurai ra bala na bakut i
maravai ka.

Iesu i oro pa ra ivat na tena vinoara
(Mar 1:16-20; Luk 5:1-11)

18 Ba i vaval Galilaia i gire ra ura
barturana, Simon, a iangina bula
Petero, ma Andreas, dir turana,
dir vung ra ubene na ta, tago dir
a ura tena vinoara.
19 Ma i biti ta dir: Amur a mur
iau, ma ina mal pa amur upi amur
a ura tena vinoara na tarai.
20 Ma dir tut vuavuai kan ra
ubene ma dir mur ia.
21 Ba i vana pa mulai, ta ra
ivu barturana bula, Iakobo natu
i Sebedaio, ma Ioanes, dital ma
Sebedaio tama i dir, dital ki ra
mon, dital uma ra ubene, ma i oro
pa dir;
22 ma dir tut vuavuai kan ra mon
ma tama i dir, ma dir mur ia.

Iesu i varvartovo, i varvai, ma i valagar ra tarai
(Luk 6:17-19)

23 Ma Iesu i vana vurvurbit
Galilaia parika ma i varvartovo
ta kadia umana pal na lotu, ma i
varveai ta ra bo na varvai ure ra
varkurai, ma i valagar ra tarai ta

ra lavur enana ngunungut ma ra
lavur enana minait bula.
24 Ma ra varvai ure i vana uraure
Siria parika; ma dia kap diat
parika dia mait tadav ia, diat ba
ra lavur mangana minait ma ra
ngunungut i tup diat, ma diat ba ra
tabaran i ovai ta diat ma ra umana
lunga, ma ra umana kakak bula,
ma i valaun diat par.
25 Ma ra kor na tarai maro
Galilaia ma Dekapolis, ma
Ierusalem, ma Iudaia ma ta ra
papar a Iordan dia mur ia.

5

Iesu i varvai arama ra luana

1 Ba i gire ra kor na tarai, i tutua
urama ra luana, ma ba i ga ki
ra pia, kana tarai na vartovo dia
tadav ia,
2 ma i varvarvai, i tovo diat dari:

A dovot na varvadoan
(Luk 6:20-23)

3 Diat ba i luveana ra tulungea i
diat, dia ti doan, tago kadiat boko
ra varkurai ra bala na bakut.
4 Diat dia ki na niligur, dia ti
doan, tago da ga vamaram boko
diat.
5 Diat ba i madu ra maukua i
diat, dia ti doan, tago kadiat boko
ra rakarakan a gunagunan.
6 Diat dia mulmulum ma dia
mar bula upi ra mangamangana
takodo, dia ti doan, tago diat a
maur boko.
7 Diat dia varmari, dia ti doan,
tago da ga mari diat boko.
8 Diat ba i gomgom ra bala i diat,
dia ti doan, tago diat a gire boko
God.
9 Diat dia papait ra malmal, dia
ti doan, tago da ga vatang diat ba
ra umana natu i God.
10 Diat di ga vakaina diat ta
ra mangamangana takodo, dia ti
doan, tago kadiat ra varkurai ra
bala na bakut.
11 Ba ra tarai dia vul i avat, ma
dia vakaina avat, ma dia vaongo
pa avat ma ra lavur mangaman-
gana varpiam, ure ke iau, ava ti
doan.
12 Avat a gugu, ma avat a ga
muka; tago na ngala kavava va-
puak arama ra bala na bakut; tago
damana bula di ga vakaina ra
umana propet dia ga laun lua ta
vavat.

A solt ma ra kapa
(Mar 9:50; Luk 14:34-35)

13 Avat ra solt ure ra gunagu-
nan parika; ma ba ra mapak i ra
solt i panie da vamapak davatane
mule? Pa i topa ga ta magit, da vue
ke, ma ra tarai diat a ruarua ia ka.
14 Avat ra kapa ure ra rakarakan
a gunagunan parika. Da ive da-
vatane ra gunan ba i ki ra ul a
luana?
15 A tarai pa dia valiting ra lamp
upi da tuba ma ra valavalar na
kon, di vung ia ta kana tutur iat,
ma i vakapa are diat par ta ra pal.
16 Damana bula avat a valiting
kavava kapa ta ra mata i ra tarai,
upi diat a gire kavava lavur bo na
papalum, ma diat a pite pa Tama i
vavat arama ra bala na bakut.

A vartovo ure ra tinata na varkurai

17 Koko ava nuk ia ba iau ga vana
rikai upi ina vamutue ra tinata
na varkurai ma ra vartovo kai ra
umana propet; pa iau ga vana
rikai, upi ina vamutue vue, iau ga
vana rikai ka, upi ina pait ot pa ia
muka.
18 A dovotina go iau tatike ta
vavat: A bakut ma ra rakarakan
a gunagunan parika na ga panie,
ma pa na panie ta tika na matana
buk ik, ba ta vakilangina ik ika ta
ra tinata na varkurai, da pait ot pa
ia parika.
19 Ba ta tikai na piam tika na
vartuluai ikilik, ma na tovo ra
tarai damana bula, da vatang ia ba
ra ikikilik muka ta ra varkurai ra
bala na bakut; ma nina ba na pait
diat parika ma na tovo tar diat ta

ra tarai, ia da vatang ia ba ra ngala
ta ra varkurai ra bala na bakut.
20 Tago iau tatike ta vavat: Ona
kavava mangamangana takodo pa
i boina ta nina kai ra lavur tena
tutumu ma ra lavur Parisaio, pa
avat a olo muka ta ra varkurai ra
bala na bakut.

A vartovo ure ra kankan

21 Ava ga valongore ba di ga
tatike amana iat tadav ra tarai
lualua ba: Koko da doko ta tikai
ma nina ba na doko ta tikai da
kure.
22 Ma go iau tatike ta vavat:
Ba tikai i kankanuane vakuku tu-
rana da kure bula; ma ba tikai na
vatang ia tai turana ba: U a Lunga!
da kure ta ra ngala na varkurai;
ma nina ba i biti dari: U a papaua
na tena varpiam! boina ba na
burut ta ra tavul a iap.
23 Ba u vana ma kaum tinabar ta
ra uguugu na vartabar, ma u nuk
pa ta magit tana ba turam i takun
iu me,
24 una nur vue kaum tinabar ta
ra uguugu na vartabar, ma una
vana upi amur a varmaram lua
ma turam, ma namur una lilikun
ma una vartabar ma kaum tin-
abar.
25 Amur a varmaram lulut na
nina i takun iu ona amur varait
boko, kan na tul tar iu ta ra tena
varkurai, ma ra tena varkurai na
tul tar iu ta kana tultul upi na vue
varuk u ta ra pal na banubat.
26 A dovot go iau tatike tam, ba
pa una bali vapar boko ra mani, pa
una irop mulai.

A vartovo ure ra nipo

27 Ava ga valongore di ga tatike
dari ba: Koko u po;
28 ma go iau tatike ta vavat: Ba
tikai i gire ra vavina, ma ra balana
i kaina upi ia, i tar po me ta ra
balana.
29 Ba ra kiau na matam ta ra
papar a lima tuna i varara u, una
luak vue, boina ba ta ik a ngungu
ka tam na virua, ma koko da
vue vaba ra kidoloina pakam ura
geena.*
30 Ba ra limam tuna i varara u,
una poko kutu vue; tago i boina
ba ta ngungu ka tam na virua,
ma koko da vue vaba ra kidoloina
pakam ura geena.

A vartovo ure ra kutu varbean
(Mat 19:9; Mar 10:11-12; Luk 16:18)

31 Di ga tatike bula: Ba tikai i
vungue kana vavina, na tul tar ra
buk na pala varbean tana;
32 ma go iau tatike ta vavat: Ona
ra vavina pa i ga po, ma kana
tutana i vungue, ia iat i vuna pi ra
vavina na po, ma nina ba na ben
ra vavina di vue damana, i po bula
me.

A vartovo ure ra umana vaval-
ima

33 Ava ga valongore bula ba di ga
tatike tai ra tarai lualua ba: Koko
u vavalima vavaongo, una pait ot
pa ia ta ra Luluai nam parika u
vavalima tana.
34 Ma iau tatike ta vavat ba:
Koko muka ra vavalima; koko avat
a vatang ra bala na bakut tana,
tago a kiki kai God nam;
35 ma koko avat a vatang ra
rakarakan a gunagunan tana, tago
a ruarua na kauna nam; ma koko
avat a vatang Ierusalem tana, tago
nam a pia na pal kai ra ngala na
King.
36 Ma koko una vatang ra ulum
tana, tago una pukue davatane pa
ta kopono pepe na ulum upi na
pua bar, ba upi na korong bar.
37 Boina ba kavava tinata na dari
ka: Maia, Maia, Pata, Pata. Tago
ona ra tinata i ngala ta go i vuna
ga ta ra tena kaina.

A vartovo ure ra balbali
(Luk 6:29-30)

38 Ava ga valongore bula ba di ga
tatike dari: Da bali ra kiau na mata

* **5:29:** Geena ia ra ngala na tavul a puputa, maravai Ierusalem, ma ra iap i ga ioaio vatikai tana. A tarai Iudaia dia ga valarue ra ruarua na tulungen me.

i tikai ma ra kiau na mata i ta ra
tikai, ma da bali ra palangie i tikai
ma ra palangie i ta ra tikai.
39 Go iau tatike ta vavat dari:
Koko ava bali ra mangamangana
varpiam; ba tikai i par ra pagu-
pagu na ngiem una pukue tar ra
pagupagu na ngiem tadav ia.
40 Ba tikai i mainge pi na kap u
ta ra varkurai upi kaum kolot una
tul tar kaum olovoi bula tana.
41 Ba ta tikai i kure vovo pa u upi
amur a varait me tika na kilomita
ma ngungu (tika na mail), amur a
varagur me ta utul a kilomita (a
ura mail).
42 Una tabar nam i lul u, ma koko
una lingan kan nam ba na kail iu.

A varmari tadav ra umana ebar
(Luk 6:27-28,32-36)

43 Ava ga valongore bula ba di
ga tatike dari: Una mari talaim ma
una milmilikuane kaum ebar;
44 ma go iau tatike ta vavat: Avat
a mari kavava umana ebar, [avat a
tata vadoane diat dia tata kakaina
ure avat, avat a pait ra boina pire
diat dia milikuane avat,] ma avat
a araring ure diat dia vakaina avat
[ma dia vamalari avat];
45 upi avat a umana natu i Tama
i vavat arama ra bala na bakut.
Tago i tul vaarike tar kana matana
keake tadav diat dia kaina ma ta-
dav diat bula dia takodo ma i tulue
bula ra bata tadav diat dia takodo
ma tadav diat bula ba pa dia ko.
46 Ona ava mari ka diat dia mari
avat, ava ra vapuak avat a vatur
vake tana? A umana tena bala-
balaure totokom dia pait ia bula
damana.
47 Ona ava oro varvagai ma ra
tara na tura i vavat ika, avat a
boina dave tana ta go diat? A
umana Tematana dia papait ia
bula damana.
48 Boina ba avat a ko kakit, varo-
gop Tama i vavat arama ra bala na
bakut i ko kakit.

6

A vartovo ure ra vartabar

1 Avat a balabalaure avat kan
avat a pait kavava mangaman-
gana takodo upi ra tarai diat a gire;
ba damana, pa kavava ta vapuak
tai Tama i vavat arama ra bala na
bakut.
2 Ba u vartabar, koko da vu ra
tavur lua tam, da ra umana tena
lotu vavaongo dia papait ia ta ra
lavur pal na lotu ma ra lavur nga,
upi ra tarai diat a pite pa diat. A
dovot go iau tatike ta vavat, ba
nam uka kadia vapuak.
3 Ba u vartabar, koko ra mairam
na nunure nam ra limam tuna i
pait ia;
4 Upi una vartabar ivai, ma
Tamam i giragire ra magit i tur
ivai, na vapuak iu.

A vartovo ure ra niaring
(Luk 11:2-4)

5 Ba ava araring, koko ava da
ra lavur tena lotu vavaongo, tago
dia mainge tuna ba diat a tur ta ra
lavur pal na lotu iat, ma ta ra lavur
nga varkuvakuvo, upi ra tarai diat
a gire diat. A dovot go iau tatike ta
vavat, ba nam uka kadia vapuak.
6 U, ba u araring, una ruk ta ra
pakana pal ara iat, ma una banu
bat ra matakilalat, ma una aring
Tamam i ki ivai, ma Tamam i gi-
ragire nam di pait ive, na vapuak
iu.
7 Ba ava araring, koko ava
vakuku ka tana, da ra umana Tem-
atana, tago dia nuk ia ba da valon-
gore diat, ba dia tatike ra lolovina
tinata.
8 Koko ava vardada ma diat, tago
Tama i vavat ra bala na bakut i
nunure ra magit par i topa avat, ba
pa ava aring ia boko.
9 Avat a araring dari: Tama i
vevet arama ra bala na bakut,
boina ba da ru ra iangim. Boina
ba na vut kaum varkurai.
10 Boina ba da toratorom tam
ra pia, varogop dia toratorom tam
arama ra bala na bakut.
11 A bung gori una tabar i avet
ma aveve nian.

12 Una re vue kaveve nilala,
varogop ave tar re vue ka diat dia
ga Iala pa ta vevet.
13 Koko da ben avet ta ra var-
ilam, una valaun avet kan ra tena
kaina. [Tago kaum muka ra varku-
rai, ma ra dekdek, ma ra variru, pa
na mutu. Amen.]
14 Tago ba ava re vue ra nirara
kai ra tarai, Tama i vavat ra bala
na bakut bula na re vue kavavat.
15 Ba pa ava re vue ra lavur
nirara kai ra tarai, Tama i vavat
bula pa na re vue kavava lavur
nirara.

A vartovo ure ra vinevel

16 Go bula, ona ava vevel, koko i
tanguvian ra mata i vavat, da diat
a umana tena lotu vavaongo, dia
vaenana pa ra mata i diat, upi ra
tarai diat a gire, ba dia vevel. A
dovot go iau tatike ta vavat, ba
nam uka kadia vapuak.
17 Ma u, ba u vevel, una ku ra
ulum, ma una puk ra matam,
18 upi koko ra tarai diat a
nunure ba u vevel, ia kaka Tamam
na nunure, nina i kiki ivai, ma
Tamam i giragire ra magit i tur
ivai, na vapuak iu.

A tabarikik arama ra bala na bakut
(Luk 12:33-34)

19 Koko avat a lu varurue ra
tabarikik ati ra pia, tago ra vui ikik
ma ra kubur dir a enen ia ka ma ra
lavur tena nilong diat a lolobong,
ma diat a loalong ika tana;
20 avat a lu varurue kavava
tabarikik upi kavavat arama ra
bala na bakut; ra vui ikik ma ra
kubur pa dia enen ia ie, ma ra
lavur tena nilong pa dia lolobong
ma loalong ie;
21 tago a balam na kiki ta nam ra
gunan kaum vuvuvung i va tana.

A lamp ure ra paka i dat
(Luk 11:34-36)

22 A kiau na mata i dat ia ra lamp
ure ra paka i dat; ba ra kiau na
matam i dovot, a pakam parika na
buka ma ra kapa.
23 Ba ra kiau na matam i kaina,
a pakam parika na buka ma ra
bobotoi. Ba nam ra kapa i ki
tam, i bobotoi ka, a ngala muka ra
bobotoi nam.

God ma ra tabarikik
(Luk 16:13; 12:22-31)

24 Pa ta na torom ta ra ivu luluai,
na milmilikuane tikai ta dir ma na
mari ta ra tikai, ba na torom tai
tikai ma na piam ta ra tikai ta dir.
I dekdek upi avat a torom tai God
ma tai ra tabarikik bula.
25 Kari iau tatike ta vavat dari:
Koko ava ngarao ure kavava ni-
laun, ba ava avat a en ia, ba ava
avat a mome; ma koko ava ngarao
ure ra paka i vavat, ba ava avat a
mong me. A nilaun vang pa i ngala
ta ra nian? Ma pa i ngala vang ra
paka i vavat ta ra mal?
26 Avat a gire ra lavur beo liuliu,
pa dia vauma, pa dia ingate vit,
ma pa dia varurue ta magit ta ra
umana pal na vuvuvung, ma Tama
i vavat arama ra bala na bakut i
tabar diat; ma pa ava manga boina
ta ni diat laka?
27 To ia ta vavat, ba i manga
nuknuk ure ma ra ningarao na
valolokon ik ika kana nilaun?
28 Ma dave ava ngarao upi ra
mal? Avat a nuk pa ra lavur
vaigoara ra pupui, dia tavua dave?
Pa dia papalum ma pa dia viri mal;
29 ma iau tatike ta vavat, ba
Solomon ta kana minamar par pa
i mong da tikai ta diat.
30 Ba God i vamong ra vura ra
pupui dari, nina i tavua gori ma
ningene di voto ra ubu me, pa
na vamong pa avat laka? I ikilik
muka kavava nurnur.
31 Koko avat a ngarao dari: Ava
dat a en ia, ba ava dat a mome; ba
ava muka dat a mong me?
32 Tago a umana Tematana dia
anan dari ure go ra lavur magit:
tago Tama i vavat arama ra bala na
bakut i nunure ba ava ko iba upi
go ra lavur magit.

33 Avat a anan lua upi kana
varkurai ma kana mangaman-
gana takodo bula, ma da tul tar
bula go ra lavur magit ta vavat.
34 Koko avat a ngarao ure nin-
gene, tago ningene na ngarao upi
kana. A ningarao ure ra kopono
bung i topa ia iat.

7

A varvarkurai ure ra umana enana
(Luk 6:37-38,41-42)

1 Koko avat a varvarkurai, kan
da kure avat.
2 A varkurai nam ava varkurai
me, da kure avat bula me; ma ra
valavalar nam ava valavalar me,
da valavalar balbali ta vavat me.
3 Dave u gire ra mumut ik ta ra
kiau na mata i turam, ma pa u nuk
pa ra davai ta ta ra kiau na matam
iat?
4 Una tatike dave tai turam ba:
Ina tikir vue nam ra mumut ik ta
ra kiau na matam; ma nam boko
ra davai ta ta ra kiau na matam iat.
5 U a vaongo, una tikir value
vue nam ra davai ta ta ra kiau na
matam, upi una gigira bulu, ma
namur una ga tikir vue nam ra
mumut ik ta ra kiau na mata i
turam.
6 Koko avat a tabar ra umana
pap ma ra magit i gomgom, ma
koko avat a vue tar kavava kiau na
kalagi ta ra umana boroi, kan diat
a ruarua ia ka ma ra kau i diat, ma
diat a pipit likun ma diat a karat
avat.

Araring, tikatikan, pipidil
(Luk 11:9-13)

7 Avat a araring, ma da tabar
avat; avat a tikatikan, ma avat a na
tadav ia; avat a pipidil, ma da papa
are avat;
8 tago diat dia araring, da tabar
vapar diat; ma nam i tikatikan, na
na tadav ia, ma nam i pipidil da
papa are.
9 To ia ta vavat ba natuna i lul ra
gem tana, na tabar ia ka ma ra vat?
10 Ba ona i lul ra en tana, na
tabar ia ka ma ra vui?
11 Ona avat, a kaina tarai, ava
vala tabar ra umana natu i va-
vat ma ra umana bo na magit,
a dovotina Tama i vavat arama
ra bala na bakut na manga tabar
muka diat, dia lul ia, ma ra umana
bo na magit bula.
12 A mangamangana par ava
mainge ba ra tarai diat a papait ia
ta vavat, nam bula avat a papait
ia ta diat; go ra tinata na varkurai
iat ma ra vartovo kai ra umana
propet.

A mataniolo i irivo
(Luk 13:24)

13 Avat a olo ta ra mataniolo i
irivo, tago i tababa ra mataniolo
ma i tababa bula ra nga i vana ta
ra vinirua, ma mangoro diat dia
vanavana tana.
14 Ma i irivo ra mataniolo ma i
varvaim ra nga, nam i vana ta ra
nilaun, ma ra paupau ka diat dia
tikan tadav ia.

A davai ma ra vuaina tana
(Luk 6:43-44)

15 Avat a balaure avat ta ra
umana propet vavaongo, dia
mong ma ra ivuna sip ma ra bala i
diat i da ra umana leing na pap, a
umana tena varkarat.
16 Avat a gire ilam diat ta ra vuai
diat. Da git pa ra vuai na vain ta
ra kait laka? Ba ra lovo ta ra kada
laka?
17 A lavur bo na davai dia vuai ra
bo na vuai diat, ma ra lavur kaina
davai dia vuai ra kaina vuai diat.
18 I dekdek upi ra bo na davai na
vuai ra kaina vuaina, ma a kaina
davai pa na vuai ra bo na vuaina.
19 A davai par ba pa dia vuai ra
bo na vuai diat da mut vue diat,
ma da vaulung ra iap me.
20 Damana avat a gire ilam diat
ta ra vuai diat.

Pa iau tia nunure avat
(Luk 13:25-27)

21 Nam diat dia vatang iau ba:
Luluai, Luluai, pa diat a olo par
ta ra varkurai marama ra bala na
bakut; ia kaka nina ba i papait

muka ra nuknuk i Tamagu arama
ra bala na bakut.
22 Mangoro diat a biti tagu ta
nam ra bung ba: Luluai, Luluai,
dave, pa ave ga varvai ma ra
iangim laka? Ma pa ave ga okole
vue mangoro na tabaran ma ra
iangim laka? Ma pa ave ga pait
mangoro na dekdek na papalum
ma ra iangim?
23 Ma ina tatike ta diat ba: Pa iau
tia nunure avat, avat a vana kan
iau, a umana tena varpiam avat.

A ura tena pait pal
(Luk 6:47-49)

24 Diat par dia valongore go
kaugu lavur tinata ma dia torom
bula tana, dia varogop ma ra tena
kabinana, i ga page kana pal ta ra
ul a vat;
25 ma ra bata i bura, ma ra lovon
i alir tar tana, ma ra lavur ubar dia
vuvu tadav ia ma pa i tarip; tago i
tur ta ra ul a vat.
26 Ma diat par dia valongore go
kaugu tinata, ma pa dia torom
tana, dia varogop ma ra lunga, i ga
page ke kana pal ta ra veo;
27 ma ra bata i bura, ma ra lovon
i alir tar tana, ma ra lavur ubar
dia vuvu tadav ia, ma i tarip, ma
i ngala muka kana tinarip.

A varkurai kai Iesu

28 Ba Iesu i tar tatike vapar go ra
tinata, a kor na tarai dia kaian ta
kana vartovo;
29 tago i tovo diat da tikai i vatur
vake ra varkurai, ma pa i varogop
kadia umana tena tutumu.

8

Iesu i vagomgom pa ra vukavuka
(Mar 1:40-45; Luk 5:12-16)

1 Ba i ga tar vana ba marama ra
luana, a ngala na kor na tarai dia
mur ia.
2 Ma tika na vukavuka i vut,
ma i va timtibum tadav ia, ma i
biti: Luluai, ba u mainge upi una
vagomgom iau, una pait ia ka.
3 Ma Iesu i tulue ra limana ma i
bili ia, ma i tatike: Iau mainge, una
gomgom uka. Ma ra vukavuka i
gomgom lulut.
4 Ma Iesu i tatike tana: Koko una
ve ta tikai tana, una vana, una ve
pa iu tai ra tena tinabar, ma una
tul tar nam ra tinabar Moses i ga
vatang ia upi ra vakilang ta diat.

Iesu i valagar pa ra tultul kai ra luluai na vinarubu
(Luk 7:1-10)

5 Ba i tar olo Kapernaum, tika na
luluai na vinarubu i tadav ia, ma i
lul ia dari:
6 Luluai, kaugu tultul i vava na
pal, i mait ma ra kekebau, i tup ia
muka.
7 Iesu i tatike tana ba: Ina vana,
ma ina valagar ia.
8 A luluai na vinarubu i biti tana:
Luluai, pa iau ko upi una ruk ta ra
kubagu, una tatike ke ra tinata, ma
kaugu tultul na laun.
9 Tago iau a tutana, di ga tul tar
ra varkurai tagu ure ra tarai na
vinarubu, ma ona iau tatike tai ta
tikai: Una vana, i vana ka; ba tai ta
ra tikai: Una mai, i vut uka; ba tai
kaugu tultul: Una pait go, i pait ia
ka.
10 Ba Iesu i valongore, i kaian
tana, ma i biti ta diat, dia mur ia:
A dovot go iau tatike ta vavat: Pa
iau ga na tadav ta ngala na nurnur
dari pire ra tarai Israel.
11 Ma iau tatike ta vavat, ba
mangoro diat a vut maro ra mata
na taubar ma maro ra mata na
labur, ma diat a ki varurung ma
Abaraam ma Isak ma Iakob ta ra
varkurai arama ra bala na bakut;
12 ma da vue vaba ra umana
natu i ra varkurai iat ta ra ngala
na bobotoi: diat a tangtangi tana
ma diat a vangvangi ra palangie i
diat.
13 Ma Iesu i tatike tai ra luluai na
vinarubu: Una vana, da pait nam
u tar nurnur upi ia. Ma kana tultul
i tar lagar ta nam ra pakana bung.

Iesu i valagar pa mangoro na minait
(Mar 1:29-34; Luk 4:38-41)

14 Ba Iesu i tar vut ta ra kuba i
Petero i gire nimu i Petero i mait,
i vava ma ra minait, i malamala-
pang.
15 Ma i bili ra limana, ma i par
ra malamalapang, ma i tur, ma i
kudakudar ta diat.
16 Ba i ravian dia ben mangoro
tadav ia ba ra umana tabaran dia
ovai ta diat; ma i okole vue ra
umana tabaran ma ra tinata ka,
ma i valagar pa diat par dia mait.
17 Upi na vardada ma nam Iesaia
ra propet i ga tatike value, dari: la
iat i ga kap kada lavur binilua, ma
i ga puak pa kada lavur minait.

Diat nina ba dia mainge pi diat a mur Iesu
(Luk 9:57-62)

18 Ba Iesu i gire ra ngala na kor
na tarai dia tur kikil ia, i ga ve kana
tarai na vartovo upi diat a vana tai
ta ra papar.
19 Ma tika na tena tutumu i vut,
ma i tatike tana: Luluai, ina mur-
mur u ta ra gunagunan una vana-
vana tana.
20 Ma Iesu i tatike tana: A lavur
leing na pap tikatikai kadia tung,
ma ra lavur beo liuliu tikatikai
kadia po, ma Natu i ra tutana pa
ta kubana muka pi na vadiop ra
uluna tana.
21 Ma ta ra tikai ta diat kana tarai
na vartovo, i tatike tana: Luluai,
una tul tar iau ba ina vana ka
boko, upi ina punang value kapi
tamagu.
22 Ma Iesu i biti tana: Una mur
iau, ma una nur vue ra lavur mi-
nat pi diat iat, diat a punang ra
livur minat i diat.

Iesu i tigal ra vuvu ma ra ta ma i malila muka
(Mar 4:35-41; Luk 8:22-25)

23 Ba i tar koa ta ra mon, kana
tarai na vartovo dia mur ia.
24 Ma ara ra ul a tava kikil a vuvu
ta i tut, ma ra bobol i kokoa ta ra
mon, i to na buka; ma Iesu i diop
uka.
25 Ma dia tadav ia, ma dia van-
gun ia, dia biti: Luluai, una valaun
dat, tago da to na virua.
26 Ma i biti ta diat: Dave go ava
burut? I ikikilik kavava nurnur.
Ma i tut: ma i tigal ra vuvu ma ra
ta, ma i malila muka.
27 Ma ra tarai dia kaian tana, dia
biti: A tutana ava go, upi ra vuvu
ma ra ta dir torom tana?

Iesu i vairop ra umana tabaran kan ra ivu tutana
(Mar 5:1-20; Luk 8:26-39)

28 Ba i tar pukai tai ta ra papar
ta ra gunan kai ra Gadarene dital
varkuvo tana ma ra ivu tutana
ba ra umana tabaran dia ovai ta
dir, dir ga vana rikai ta ra umana
babang na minat, dir ngangal na
kaia, pa ta na i vana ta nam ra nga,
ba na pakit dir.
29 Ma dir ga oraoro dari: U Natu
i God, datal a dave ma u? U tar pot
bar upi una vakadik amir ba pa ta
boko ra kilalana?
30 Ma ra ngala na kikil na boroi
dia iaian maravai.
31 Ma ra umana tabaran dia lul
ia dari: Ona una okole vue avet,
una tulue avet tar ta go ra kikil na
boroi.
32 Ma i biti ta diat: Avat a vana.
Ma dia irop, ma dia ovai tai ra
umana boroi; ma ra umana boroi
parika dia lop ba ta ra odo na tava
kikil, ma dia virua par tana.
33 Ma diat dia ga vague diat, dia
lop ma dia olo ta ra pia na pal, ma
dia varvai ta ra lavur magit parika
i ga tadav nam dir ba ra umana
tabaran dia ga ovovai ta dir.
34 Ma ra tarai par ta nam ra
pia na pal, dia vana tadav ia, dia
totongo upi Iesu; ba dia gire, dia
lul ia ba na vana kan kadia langun.

9

Iesu i valagar pa ra kakak
(Mar 2:1-12; Luk 5:17-26)

1 I koa mulai ta ra mon, ma i bolo
me, ma i vana ta kana gunan iat.

2 Ma dia kap tika na kakak tadav
ia ta ra vava. Ma Iesu i gire kadia
nurnur, ma i biti tai ra kakak:
Natugu, una gugu, di tar re vue
kaum lavur varpiam.
3 Ma ta umana tena tutumu dia
nuk ia ta ra bala i diat dari: Go ra
tutana i vul God.
4 Iesu i nunure ra nuknuk i diat,
ma i biti; Dave go ava nuknuk ra
kaina ta ra bala i vavat?
5 Nuve pa i dekdek, ba ina tatike:
Di tar re vue kaum lavur varpiam,
ba dari: Una tut, ma una vana?
6 Ma upi avat a nunure ba di ga
tul. tar Natu i ra tutana upi na rere
vue ra lavur varpiam ati ra pia (i
tatike tai nina i mait ma ra kakak):
Una tut, ma una puak kaum vava,
ma una vana ra kubam.
7 Ma i tut ma i vana ra kubana.
8 Ba ra kor dia gire, dia burut,
ma dia pite pa God, tago i tar tul
tar ra dekdek dari tai ra tarai.

Iesu i oro pa Mataio
(Mar 2:13-17; Luk 5:27-32)

9 Ba Iesu i vana kan nam ra
gunan. i gire tika na tutana a
iangina Mataio, i kiki ta ra pal na
totokom, ma i biti tana: Una mur
iau. Ma i tut, i mur ia.
10 Ba i ki na pal ta ra nian, man-
goro na tena balabalaure totokom,
ma mangoro na tena varpiam dia
vut, ma dia ki varurung ma Iesu
ma kana tarai na vartovo.
11 Ba ra umana Parisaio dia gire,
dia tir kana tarai na vartovo ba:
Dave kavava luluai dia ian ma ra
umana tena balabalaure totokom
ma ra umana tena varpiam?
12 Ba i valongore, i biti: A tena
valagar pa i topa diat dia laun
boina, i topa diat dia mait.
13 Avat a vana, avat a vartovo
upi ra kukurai go ra tinata: Iau
mainge ke ra varmari, pa iau
mainge ra tinabar. Tago pa iau
vut upi ina oro pa ra umana
tena takodo, upi ra umana tena
varpiam iat.

A tinir ure ra vinevel
(Mar 2:18-22; Luk 5:33-39)

14 A tarai na vartovo kai Ioanes
dia vut tadav ia, ma dia tir ia:
Dave avet ma ra umana Parisaio
ave vala vevel, ma kaum tarai na
vartovo pata?
15 Ma Iesu i tatike ta diat: A
umana talai ra taulai kalama diat
a ki na niligur dave ba ra taulai
kalama i kiki boko pire diat? Tuka
boko ba di tar tak vue ra taulai
kalama kan diat, diat a vevel
muka.
16 Pa ta tikai na ingit tar ra
pakana kalamana mal ta ra
maulana mal, kan nam i ingit
bonot ia me na rada vakakaina
muka.
17 Ma pa ta tikai na lolonge tar
ta kalamana vain ta ra umana
maulana paura, kan diat a tarada
ma ra vain na talingir, ma ra paura
na tukum; da lolonge tar ra kala-
mana vain ta ra kalamana paura,
ma dir par dir a boina.

A natu i Iairo ma ra vavina nina
i ga bili ra ngu na mal kai Iesu
(Mar 5:21-43; Luk 8:40-56)

18 Ba i tatike dari ta diat, tika na
tena kukure pal na lotu i vut ma i
lotu tadav ia, ma i biti: Natugu, a
vavina, i kabur mat ika, boina ba
una vana, una vung ra ura limam
tana, ma na laun mulai.
19 Iesu i tut, diat ma kana tarai
na vartovo, ma dia mur ia.
20 Ma tika na vavina i ga mait ma
ra gap a vinun ma a ivu kilala, i vut
mur ia, ma i bili ra ngu i kana mal;
21 tago i nuk ia ra balana: Ba ina
bili ka kana mal, ina lagar tana.
22 Ma Iesu i tur tapuku, ma i
gire, ma i biti: Natugu, una gugu,
kaum nurnur i tar valaun u. Ma
ra vavina i oton ta nam ra pakana
bung.
23 Ba Iesu i pot ta ra kuba i ra
tena kukure pal na lotu, i gire
ra tarai dia vuvu kaur, ma dia
ururung,
24 ma i tatike: Avat a tur ar, tago
ra vavina pa i mat, i diop uka; ma
dia nongone ke.

25 Ba di tar tul vairop vue ra
kor, i ruk tadav ia, ma i vatur ra
limana; ma ra vavina i tut.
26 Go i rararang tana ta nam ra
gunagunan par.

Iesu i vanana pa ra ura pula

27 Ba Iesu i vana kan nam ra
gunan, a ura pula dir mur ia, ma
dir oraoro dari: U natu i David,
una mari amir.
28 Ba i tar ruk na pal, a ura pula
dir ruk mur ia ma Iesu i biti ta dir:
Ea, amur nurnur tagu ba ina pait
go ba pata? Dir biti tana: Maia,
Luluai.
29 Ma i bili ra kiau na mata i dir,
ma i tatike: Da pait ia ta mumur
varogop ma kamumur nurnur.
30 Ma ra mata i dir i tapala. Ma
Iesu i tigal muka dir ba koko ta
tikai na nunure.
31 Ma dir ga vana, dir ga varvar-
vai ka tana, ma i rarang ta nam ra
gunagunan par.

*Iesu i pala ra karamea i ra bom-
bom*

32 Ba dia irop, di ben tikai tadav
ia, i bombom ma ra tabaran i ovai
tana.
33 Ma ba i tar okole vue ra
tabaran, nina ra bombom i tata
muka; ma ra kor na tarai dia kaian
tana, dia biti: I telek ba dia gire ra
dari ati Israel.
34 A Parisaio dia tatike: I okole
vue ra umana tabaran ma ra
dekdek i ra luluai kai ra lavur
tabaran.

Iesu i mari ra tarai

35 Ma Iesu i vana vurvurbit ta ka-
dia gunagunan, ma ta kadia lavur
pia na pal, ma i varvartovo ta ka-
dia lavur pal na lotu, i varvai ta ra
bo na varvai ure ra varkurai, ma i
valagar ra lavur enana malapang,
ma ra lavur mangana minait
36 Ba i gire ra lavur kor na tarai,
i mari muka diat, tago i tangau ra
paka i diat, ma dia varbabaiai da
ra umana sip ba pa kadiat ta tena
balabalaure.
37 Ma i tatike tai kana tarai na
vartovo: A dovotina, a matuka na
magit ta ra uma i tup ia, ma pa i
manga ra umana tena ongor tana.
38 Avat a lul ra Luluai na uma ba
na tulue ta umana tena ongor ta
kana nidodoko.

10

*A vinun ma a ivut na apostolo
kai Iesu*
(Mar 3:13-19; Luk 6:12-16)

1 Ma i oro pa kana vinun ma a
ivu tarai na vartovo tadav ia, ma
i tul tar ra varkurai ta diat ure
ra lavur dur na tabaran upi diat
a okokole vue diat, ma upi diat a
valagar ra lavur enana malapang,
ma ra lavur mangana minait.
2 Go ra iang i ra vinun ma a ivu
apostolo: Simon i lua, a iangina
bula Petero, ma Andreas, dir tu-
rana; Iakobo natu i Sebedaio ma
Ioanes, dir turana;
3 Pilipo ma Batolomaio; Tomas
ma Mataio, ra tena balabalaure
totokom; Iakobo natu i Alpaio ma
Tadaio;
4 Simon ra Lup Vararak ma Iu-
das Iskariot; nam ba na vagu tar
Iesu.

*Iesu i tulue ra vinun ma a ivut
(Mar 6:7-13; Luk 9:1-6)*

5 Go ra vinun ma a ivut Iesu i
ga tulue diat, ma i tovo diat dari:
Koko avat a vana tai ta nga kai ra
umana Tematana, ma koko avat a
olo tai ta pia na pal kai ra Samaria,
6 avat a vana tadav ra lavur sip
dia rara kan ra kuba i Israel.
7 Ba ava vanavana, avat a varvai
dari: A varkurai ra bala na bakut i
maravai ka.
8 Avat a valagar ra lavur mi-
nait, avat a valaun ra umana mi-
nat, avat a vagomgom ra lavur
vukavuka, avat a okole vue ra
lavur tabaran; di ga tabar vakuku
avat, ma avat a vartabar vakuku.
9 Koko avat a kap ta goled, ba ta
silva, ba ta mani ikilik ta kavava
popopoi.
10 Koko ta rat ure kavava vina-
vana; koko ta ivu olovoi, koko avat
a kap ta pal a kau, ma koko ta

buka; i kat ba da vabongon ra tena
ongor ma ra ana.
11 Ba ava olo tai ta pia na pal, ba
tai ta gunan, avat a tikan upi nina
i ko, ma avat a ki pirana tuk ta ra
bung ba avat a vana kan nam ra
gunan tana.
12 Ba ava ruk na pal, avat a
vatatabai diat.
13 Ba nam ra pal i ko, avat a tul
tar kavava malmal tana, ba pata,
avat a tak vue kan ia.
14 Ba tikai i okole vue avat ma pa
i valongore kavava tinata, ba avat
a vana kan nam ra pal ba kan nam
ra gunan, avat a piar vue ra tobon
ta ra kau i vavat.
15 A dovot go iau tatike ta va-
vat ba: Ra ura gunan Sodom ma
Gomora pa dir a manga kaina ta ra
bung na varkurai da nam ra pia na
pal.

Ta umana mangana varmonong
(Mar 13:9-13; Luk 21:12-17)

16 Go iau tulue avat da ra lavur
sip pire ra lavur leing na pap;
boina ba avat a minana da ra
umana vui, ma avat a maram da
ra umana uka.
17 Avat a balaure avat ta ra tarai,
tago diat a kinim tar avat ta ra
umana kivung na varkurai, ma
diat a virit avat ta kadia umana pal
na lotu;
18 maia, ma diat a alal pa avat
tadav ra umana ngala na luluai ma
tadav ra umana king ure iau, upi
avat a varvai pire diat ma tadav ra
lavur Tematana bula.
19 Ba dia tar kinim tar avat, koko
avat a ngarao ba avat a tata dave,
ba ava avat a tatike: tago ta nam
ra bung da tovo avat ma ra tinata
nina avat a tatike.
20 Tago vakir avat iat, avat a tata,
a Tulungea i Tama i vavat iat na
tata ta vavat.
21 Tikai na tul tar turana upi
na virua, ma ra tutana na tul tar
natuna; ma ra umana bul diat a tut
ure tama i diat, ma na i diat, upi da
doko vue diat.
22 Ma ra tarai par diat a milmi-
likuane avat ta ra iangigu, ma da
valaun muka nam i tur padikat tuk
ta ra mutuaina.
23 Ba diat a vakaina avat tai tika
na pia na pal, avat a lop tar tai ta ra
tikai; tago a dovotina iau tatike ta
vavat, ba pa avat a ti vana boko ta
ra lavur pia na pal par Israel, ma
Natu i ra tutana i tar pot.

24 Pa ta tutana na vartovo i ngala
tai nina i tova, pa ta tultul i lualua
ta kana luluai.
25 I topa ia ba ra tutana na var-
tovo dir a vardada ma kana tena
vartovo, ba ra tultul dir a vardada
ma kana luluai. Ba di tar vatang
tar Beelsebul* ta ra luluai na pal,
diat a manga vatang tar ia muka
ta diat dia ki ra kubana.

Una burutue God
(Luk 12:2-7)

26 Koko avat a burutue diat; tago
a magit par di tar tuba na tur
kapa boko, ma nam di tar ive, da
vaarike boko.
27 Nina iau tar varve avat i tana
ta ra bobotoi, avat a tatike ta ra
kapa; ma nam di tar vamaianao
tar ia ta vavat, avat a varvai tana
ta ra ulul a pal.
28 Ma koko avat a burutue diat
dia dokodoko ra palapaka ka, ma
dia mama doko ra tulungen: Avat
a burut tai nina i dokodoko ra
palapaka ma ra tulungen bula ara
geena.
29 Di ivivure a evevu levon upi ra
kopono toea kaka vang? Ma pa ta
tikai i bura ra pia, ba Tama i vavat
pa i gire.
30 Di tar luk vapar ra lavur pepe
na ulu i vavat.
31 Io, koko avat a burut, tago ava
ti boina kakit ta diat ra mangoro
na levon.

* **10:25:** Beelsebul, a kukuraina “A Luluai na ul a buta”; a Iudaia dia ga vaiang Satan me.

Nam i tata kapa ure Iesu ma nam i pue vue Iesu
(Luk 12:8-9)

32 Diat par dia kale pa iau ta ra
mata i ra tarai, iau bula ina kale
pa diat ta ra mata i Tamagu i ki ra
bala na bakut.
33 Ma diat par dia pue vue iau ta
ra mata i ra tarai, iau bula ina pue
vue diat ta ra mata i Tamagu i ki ra
bala na bakut.

Vakir a kini na malmal ia kaka ra pakat
(Luk 12:51-53; 14:26-27)

34 Koko avat a nuk ia ba iau tar
pot upi ina vaki ra malmal ra pia,
pa iau pot upi ina vaki ra malmal,
a pakat iat.
35 Iau tar pot upi ina vabat vue ra
tutana kan tamana, ma ra vavina
kan nana, ma ra ura vavina dir
enana, dir a varbaiai.
36 Diat dia ki ra kuba i tikai, diat
ika kana umana ebar.
37 Nam i manga mari tamana
ba nana tagu, pa i topa iau; ma
nam i manga mari natuna ba a bul
tutana ba a vavina tagu, pa i topa
iau.
38 Nina ba pa i puak pa kana bolo
upi na mur iau me, pa i topa iau.
39 Nina i mari vake kana nilaun,
na virua, ma nam i tar virua ure
iau, na laun.

A umana mangana vapuak
(Mar 9:41)

40 Nina i kapupi avat, i kapupi
iau, ma nina i kapupi iau, i kapupi
bula nam i ga tulue iau Uti.
41 Nina i kapupi ra propet, tago
ia ra propet, da vapuak ia da ra
propet; ma nina i kapupi ra tena
takodo, tago ia ra tena takodo, da
vapuak ia da ra tena takodo.
42 Nina i vamomo tikai ta diat go
ra umana ikikilik ma ra kopono la
na tava madoldol tuna ka, tago ia
ra bul vartovo, a dovotina go iau
tatike ta vavat, ba da vapuak ia
muka.

11

Ta umana bul na vartovo kai Ioanes ra Tena Baptaiso
(Luk 7:18-35)

1 Ba Iesu i tar tatike vapar go
kana lavur vartuluai tai kana vi-
nun ma a ivu bul na vartovo, i
vana kan nam ra gunan upi na
vartovo ma upi na varvai ta kadia
lavur pia na pal.
2 Ba Ioanes i kiki ta ra pal na
banubat, i valongore ure ra lavur
papalum kai Iesu, ma i tulue kana
tarai na vartovo upi diat a tir ia
dari:
3 U nina laka ba na vut, ba kan
avet a nuknuk ung upi ta ra tikai
boko?
4 Ma Iesu i tatike ta diat: Avat
a vana, avat a ve Ioanes ra lavur
magit ava valongore, ma ava gire
bula:
5 ba ra umana pula dia nana
mulai, a umana peu dia vanavana
mamal mulai, a umana vukavuka
dia gomgom mulai, a umana vaut
dia valongor mulai, di valaun ra
umana minat ma di varve ra bo na
varvai tai ra lavur luveana.
6 Ma nina ba pa i tutukai ure ta
magit tagu, i ti doan muka.
7 Ma ba go diat dia vana, Iesu i
biti tai ra kor na tarai ure Ioanes,
dari: Ava ga vana uria ra pupui
upi avat a gire ra ava? A vuvur bar
i malmaliara ta ra vuvu?
8 Ava ga vana oai upi avat a
gire ra ava? A tutana bar i mong
ma ra mal kumau? Diat dia mal
ma ra mal kumau dia kiki ta ra
kubakuba i ra umana king.
9 Ava ga vana oai upi ra ava? Upi
avat a gire ra propet? Maia; iau
tatike ta vavat, a ngala iat muka ta
ra lavur propet.
10 Ia go di ga tutumu ure dari:
“Iau tulue kaugu tultul na lua tam,
Na mal are kaum nga na lua tam.”
11 A dovot go iau tatike ta vavat:
Ta diat par ra vaden di ga kava
diat pa ta i ngala tai Ioanes a Tena
Baptaiso; ma nina i ikilik ta ra

varkurai ra bala na bakut i ngala
ta dir ma Ioanes.
12 Papa ra kilala i Ioanes a Tena
Baptaiso, a niongor i topa ra
varkurai marama ra bala na
bakut, ma nina i ongaongor, na
vatur vake.
13 Tago a lavur propet ma ra tinata
na varkurai bula dia ga tata na
propet ma i tuk tai Ioanes.
14 Ma ona ava mainge upi avat a
kapupi ia, Elias muka go, nina di
biti ba na vut.
15 Nina ba ra talingana, boina ba
na valongor.
16 Ava bar ina valarue go ra taun
tarai me? Dia vardada ma ra
umana bul dia kiki ta ra umana
tavul a bung ma dia oraoro tadav
ra umana talai diat dari:
17 Ave tar vuvu ra dedede ma pa
ava malagene tana, ave tar kukula
ma ra tinangi ma pa ava tangtangi
maravut.
18 Tago Ioanes pa i ga pot ma ra
nian ma ra nimomo, ma dia biti ke
ure ba: A tabaran i ovai tana.
19 Natu i ra tutana i ga pot, ma i ia-
ian ma i momamomo, ma dia biti
ke ure ba: Go ra tutana a lup nian,
ma ra lup mome vain bula ma
ra talai ra lavur tena balabalaure
totokom ma ra lavur tena varpiam
bula. A kabinana i po boabo ta ra
lavur natuna.

A umana pia na pal nina pa ta tena nurnur ta diat
(Luk 10:13-15)

20 Ma i bor vatavuna ra lavur
pia na pal nam i tar pait kana
mangoro na dekdek na papalum ta
diat, tago pa dia nukpuku.
21 Na kaina tam Korasin, na
kaina tam Betsaida bula, tago gala
ra lavur dekdek pa papalum di ga
pait ia ta mumur; gala di ga pait
ia aro Tiro ma Sidon, gala diat a ti
nukpuku amana iat, ma diat a tar
ki bula ma ra mal na tabun ma diat
a tar vung ra kabu na iap.
22 A dovot go iau tatike ta mu-
mur ba: Ta ra bung na varkurai pa
na tup Tiro ma Sidon da amur.
23 Ma u bula Kapernaum, u
malamala luluai tuk ta ra bakut
laka? Una irop ura ta ra ruarua na
tulungen tago ra lavur dekdek na
papalum di ga pait ia tam, gala di
ga pait ia Sodom, gala i tur boko
gori.
24 A dovot go iau tatike tam: Ta
ra bung na varkurai pa na tup
Sodom da u.

Avat a mai tadav iau upi ra ningo
(Luk 10:21-22)

25 Ta nam ra bung Iesu i tatike:
Iau pite pa u Tama, a Luluai ra
bala na bakut ma ra pia bula, tago
u tar ive ra lavur magit go kan ra
lavur tena kabinana, ma kan ra
lavur mototono bula, ma u vaarike
ke diat tai ra lavur kuramana.
26 Maia pa, Tama, tago u ga man-
ane muka damana.
27 Tamagu i ga tul tar ra lavur
magit par tagu; pa ta i nunure
Natuna, Tama ka; ma pa ta bula i
nunure Tama, Natuna ka ma nam
bula ba Natuna i ling na vaarike
tar ia tana.
28 Avat par, ava udauda ma ava
kap ra mamat na kinakap, avat a
mai tadav iau, ma ina vango avat.
29 Avat a puak pa kaugu kip, ma
avat a vartovo tagu; tago i madu
ra balagu ma i vovovon bula; ma
ra tulungea i vavat na ngo muka.
30 Tago kaugu kip i ki tatamie,
ma kaugu kinakap i papa.

12

Tika na tinir ure ra Bung Sabat
(Mar 2:23-28; Luk 6:1-5)

1 Ta nam ra kilala Iesu i vana-
vana alalu ta ra umauma na kon
ta ra Bung Sabat; ma kana tarai
na vartovo dia mulmulum ma dia
vura doko pa ta umana kon ma dia
en ia.
2 Ba ra umana Parisaio dia gire,
dia tatike tana: Kaum tarai na var-
tovo dia pait ra mangamangana pa
i ko ta ra Bung Sabat.

3 Ma i tatike ta diat: Dave, pa ava
ga luk boko nam David i ga pait ia
ba i mulmulum ma diat bula dia
varagur me?
4 Ba i ga ruk ta ra pal kai God,
ma i ga en ra gem na ginigira, nina
i tabu ba na en ia, ma i tabu bula
ta diat dia varait me, adiat ika ra
umana tena tinabar?
5 Ma pa ava ga luk ia bula ta
ra tinata na varkurai ba ra umana
tena tinabar ta ra Bungbung Sabat
ta ra pal na vartabar dia papalum
taun ra Bung Sabat ma pa dia
kaina tana?
6 Go iau tatike ta vavat: Tikai go
kari i ngala ta dir ma ra pal na
vartabar.
7 Gala ava tar nunure ra tinata
dari: Iau mainge ra varmari, ma
vakir ra tinabar, gala pa avat a
takun diat pa dia kaina.
8 Tago Natu i ra tutana ia ra
luluai i ra Bung Sabat.

A tutana nina i li ra limana
(Mar 3:1-6; Luk 6:6-11)

9 Ma i vana kan diat ma i ruk ta
kadia pal na lotu;
10 ma tika na tutana tana i li ra
limana. Ma dia tir Iesu dari: I
takodo ba da valagar ta ra Bung
Sabat ba pata? upi diat a vartakun
ure.
11 Ma i tatike ta diat: To ia ta
vavat ba kana ta kopono sip, ma i
bura ta ra tung ta ra Bung Sabat,
ma pa na vatur ia ma pa na puak
vaarike pa mule?
12 A tutana iat i boina ta go ra
sip. Damana i takodo ba da pait ra
bo na mangamangana mutu ta ra
Bung Sabat.
13 Ma i biti tai ra tutana: Una
tulae ra limam. Ma i tulue kodoa,
ma i tar ung mulai da ta ra tikai.
14 A umana Parisaio dia irop, ma
dia tir vargiliane diat upi da doko
davatane?

A tultul nina ba God i ga pilak pa ia

15 Iesu i nunure, ma i vana kan
nam ra pal, ma mangoro dia mur
ia ma i valagar pa diat par,
16 ma i tigal diat, ba koko diat a
varvarveai tana,
17 upi na ot muka ra tinata kai
Iesaia ra propet, dari:
18 "Go kaugu tultul iau tar pilak pa
ia;
Ia kaugu bul na vakak, a balagu i
gugu tana;
Ina vaki ra Tulungeagu tana,
Ma na ve tar ra varkurai takodo tai
ra lavur Tematana.
19 Pa na vartoto, pa na kukula,
Ma pa ta na valongore ra nilaina ta
ra lavur nga.
20 Pa na pit ra vuvur i talikun,
Ma pa na pun ra vinau na lamp ba
i mi boko,
Tuk ta nam ra kilala ba i ga tul
vaarike ra varkurai upi na
vatur ra niongor.
21 A lavur Tematana diat a nurnur
ta ra iangina."

Iesu dir ma Beelsebul
(Mar 3:20-30; Luk 11:14-23)

22 Dia ben tikai tadav ia ba ra
tabaran i ovai tana, ma i pula, ma i
bombom bula, ma i valagar pa ia,
ma ra bombom i tata mulai, ma i
nana bula.
23 Ma ra kor na tarai dia kaian
tana, ma dia titir ba: Go bar natu i
David?
24 Ba ra umana Parisaio dia va-
longore, dia biti: Go ra tutana i
okole vue ra lavur tabaran ma ra
dekdek tai Beelsebul, a luluai kai
ra lavur tabaran.
25 Ma i nunure ra nuknuk i diat,
ma i biti ta diat: A lavur vuna
gunan ba dia varubu vargil mulai
ka, diat a tamtavul uka, ma ra
lavur pia na pal ba ra lavur gunan
dia varubu vargil mulai ka, pa diat
a tur tukum.
26 Ba Satan na okole vue Satan,
i varubu mulai ka me, ma kana
varkurai na tur dave?
27 Ba iau okole vue ra umana
tabaran ma ra dekdek i Beelsebul,
a umana natu i vavat dia okole vue
diat ma ra dekdek kai ia? Go diat
dia kure avat.
28 Ba iau okole vue ra umana
tabaran ma ra Tulungea i God, ava

nunure tana ba ra varkurai kai
God i tar vut pire vavat.
29 Ta tikai na ruk dave ta ra kuba
i ra tena ongor, ma na vakaina
kana vurvur magit ona pa i vi
value? Ma ona i tar vi value, na
vakaina muka ra kubana.
30 Nam ba pa i maravut iau, i
tur bat ika iau, ma nam ba pa
i varurue maravut iau, i imimire
vue kan iau.
31 Ma iau tatike ta vavat: Da re
vue ra lavur varpiam par kai ra
tarai, ma ra varvul bula; ma ra
varvul ure ra Takodo na Tulungen
pa da re vue muka.
32 Ba tikai na tatike ta kaina
tinata ure Natu i ra tutana, da
re vue; ia kaka ba tikai na tatike
ta kaina tinata ure ra Takodo na
Tulungen, pa da re vue ta ra nilaun
ra pia, ma pa da re vue bula ta ra
nilaun namur.

A davai ma ra vuaina tana
(Luk 6:43-45)

33 Ba avat a vaume ra bo na
davai, ma ra vuaina na boina bula;
ba avat a vaume ra kaina davai ma
ra vuaina na kaina bula; tago di
vakilang ra davai ma ra vuaina.
34 Avat a umana natu i ra umana
vui, avat a umana kaina, avat a
tatike davatane ra bo na tinata?
Tago ra ngie i dat i tatike nam ra
bala i dat i buka me.
35 A bo na tutana i kap vaarike
ra bo na magit ta kana bo na
vuvuvung, ma ra kaina tutana i
kap vaarike ra kaina magit ta kana
kaina vuvuvung.
36 Ma go iau tatike ta vavat ba
ra pakapakana tinata vakuku par
a tarai dia tatike, da tir boko diat
tana ta ra bung na varkurai.
37 Tago kaum tinata iat na valan-
galanga u, ba na takun ot pa u.

A nilul upi ra magit na pada-
pada varvo
(Mar 8:11-12; Luk 11:29-32)

38 Ta ra umana tena tutumu, ma
ta ra umana Parisaio dia tatike
tana: Tena Vartovo, una pait ta
vakilang upi avet a gire.
39 Ma i tatike ta diat: A kaina
taun tarai ma ra tarai na vaongo,
diat ika dia nuk upi ra vakilang,
ma pa da ve tar ta vakilang ta
diat, Iona ra propet, ia kaka ra
vakilang;
40 Iona i ga va a utul a bung na
keake ma a utul a bung na marum
bula ta ra bala i ra en ta, damana
bula Natu i ra tutana na va a utul
a bung na keake ma a utul a bung
na marum ta ra bala na pia.
41 A tarai Nineve diat a tur varu-
rung ta ra varkurai ma go ra taun
tarai ma diat a kure vakaina, tago
dia ga nukpuku ta ra varvai kai
Iona, ma tikai i ngala tai Iona go
kari.
42 A tadar na vavina maro ra
matana taubar na tur varurung ta
ra varkurai ma go ra taun tarai
ma na kure vakaina, tago i ga
vut maro ra ngu na gunagunan
iat upi na valongore ra kabinana
kai Solomon; ma tika.i i ngala tai
Solomon go kari.

Ra tabaran i talil
(Luk 11:24-26)

43 A tabaran ba i tar irop tai tikai
i vanavana ta ra gunagunan pa ta
tava tana, i tikan upi ta gunan ba
na ngo tana, ma pa ta;
44 ma i biti: Ina talil mulai tadav
nina ra kubagu iau ga mareng kan
ia; ba i tar pot i tana, i gire i
langalanga, di ga arupe ma di ga
mar ia.
45 Ma i agure pa ra lavurua na
tabaran bula, dia manga kaina,
ma dia ruk par, ma dia ki tana;
ma nam ra tutana i manga kaina
namur, ma lua pata. Damana bula
go ra kaina taun tarai.

Na i Iesu ma ra umana turana
(Mar 3:31-35; Luk 8:19-21)

46 Ba i tatata boko dari tai ra
kor na tarai, nana ma ra umana
turana dia pot, dia turtur ra pia,
dia nuk upi ia, upi diat a tata me. [
47 Ma tikai i biti tana: Ea, nam
ma ra umana turam go dia turtur
ra pia, dia nuk up u, pi avat a tata.]

48 Ma i biti tai nina i tar ve: la
nagu? To ia ra umana turagu?
49 Ma i tu tar kana tarai na var-
tovo ma i biti: Gire go nagu ma ra
umana turagu.
50 Tago diat par dia murmur ra
nuknuk i Tamagu arama ra bala
na bakut, diat a tara na turagu ma
ra tara na taigu ma nagu.

13

A tinata valavalar ure ra tena vinauma
(Mar 4:1-9; Luk 8:4-8)

1 Ta nam ra bung Iesu i irop kan
ra pal, ma i ki ra valian.
2 Ma a ngala na kor na tarai dia
kor tadav ia, ma i koa ta ra mon,
i ki tana ma ra kor na tarai dia
turtur ra valian.
3 Ma i tatike mangoro na magit
ta diat ma ra vartovo valavalar
dari: A tena vinauma i vana oai
upi na vauma,
4 ba i vauma, ta umana pat na
davai dia bura ra papar a nga, ma
ra umana beo dia pukai ki tana,
ma dia en vue;
5 ma ta ra umana dia bura ta ra
pia na vat, ma pa i manga kadia
pia; ma dia gol vuavuai, tago pa i
manga ra pia tana;
6 ba ra keake i tar vana rikai dia
makuk, ma tago pa ta okor i diat,
dia maranga kakit.
7 Ma ta ra umana bula dia bura
livuan ta ra kait, ma ra kait i tavua
ma i arung bat diat.
8 Ma ta ra umana bula dia bura
ta ra bo na pia ma dia vuai,. ta
umana a marmar, ta ra umana
a laplaptikai na vinun, ma ta ra
umana a ututul a vinun.
9 Nina ba ra talingana, boina ba
na valavalongor.

Iesu i tata ma ra tinata valavalar pire ra tarai par
(Mar 4:10-12; Luk 8:9-10)

10 Ma ra tarai na vartovo dia
vana pirana ma dia tir ia: Dave
u varvai ta diat ma ra tinata
valavalar?
11 Ma i tatike bali diat dari: Di ga
tul tar avat upi avat a matoto pa ta
ra lavur mangamangana i tur ivai
kai ra varkurai ra bala na bakut,
ma pa di tul tar ia ta diat.
12 Tago da tabar nina i vuvuvung
upi na peal kana, ma nina ba pa i
vuvuvung da tak vue kana ikikilik
kan ia.
13 la go ra vuna iau varvarve go
diat ma ra tinata valavalar; tago
dia nana ma pa dia gigira, ma dia
valavalongor ma pa dia valongore,
ma pa dia matoto bula.
14 Da pait ot pa ra tinata lua kai
Iesaia ra propet ta diat dari:
“Ba ava valavalongor, avat a val-
ongore, ma pa avat a matoto
muka;
Ba ava nana, avat a gire, ma pa
avat a gire ilam ia muka;
15 Tago ra bala i go ra tarai i tar
tabonot,
Ma ra talinga i diat i papaua,
Ma dia tar vapula ra mata i diat;
Kan diat a gigira ilam ma ra mata
i diat;
Ma diat a valongore ma ra talinga
i diat,
Ma diat a matoto ma ra bala i diat,
Ma ina valagar pa diat.”
16 A mata i vavat i ti doan, tago i
gigira ma ra talinga i vavat bula
tago i valavalongor.
17 A dovot go iau tatike ta vavat ba
mangoro na propet, ma mangoro
na tena takodo dia ga mainge upi
diat a gire go ra lavur magit ava
gire, ma pa dia ga gire, ma dia
ga mainge upi diat a valongore ra
lavur tinata ava valongore, ma pa
dia ga valongore.

Iesu i tata kapa ure ra tinata valavalar ure ra tena vinauma
(Mar 4:13-20; Luk 8:11-15)

18 Avat a valongore ra tinata
valavalar ure ra tena vinauma.
19 Ba ta tikai i valongore ra tinata
ure ra varkurai, ma pa i matoto
tana, a tena kaina i vut ma i ra
vue nam di tar vaume ta ra balana.

Dari nam di ga vaume ta ra papar
a nga.
20 Nam di ga vaume ta ra pia na
vat, nina ba ta tikai i valongore
ra tinata, ma i nurnur ma ra gugu
lulut i tana;
21 ma pa i okor ta ra balana ma
pa i tur vatikai; ba ra kinadik ma
ra milmilikuan i vut ta ra tinata, i
tutukai vuavuai tana.
22 Ma nam di ga vaume livuan
ta ra kait, nina ba i valongore ra
tinata, ma ra balaguan ra pia, ma
ra vaongo na tabarikik i kor vue ra
tinata, ma pa i vuai.
23 Ma go di ga vaume ta ra bo na
pia, nina ba i valongore ra tinata,
ma i matoto tana, ma i vuai ra
vuaina; ta umana a marmar, ma ta
ra umana a laplaptikai na vinun,
ma ta ra umana bula a ututul a
vinun.

A tinata valavalar ure ra umana kaina davai

24 Tikai bula ra tinata valavalar
i ga tovo diat me, dari: A varku-
rai marama ra bala na bakut dir
vardada ma ra tutana i ga vaume
kana pia ma ra bo na pat na kon;
25 ba ra tarai dia diop, kana ebar
i vut ma i vaume ra kaina davai
livuan ta ra bo na kon, ma i vana
mulai.
26 Ba i tar mapina ma i vuai, di
gire ilam ra kaina davai.
27 Ma ra umana tultul kai nina
kana ra uma, dia vut, ma dia tatike
tana: Luluai, pa u ga vaume laka
ra bo na kon ta kaum pia? Ma
mave go ra kaina davai?
28 I biti ta diat dari: A ebar i ga
pait go. Ma ra umana tultul dia tir
ia: U mainge laka ba avet a rubat
vapar vue?
29 I biti: Pata, kan avat a rubat
varurue dir ra kaina davai ma ra
bo na kon.
30 Avat a nur vue ka boko dir
upi ra nidodoko; ta ra kilala na
nidodoko ina biti tai ra umana
tena nidodoko: Avat a varurue
value ra kaina davai, avat a vin ia
upi da tun ia, ma avat a varurue
ra kon tuna ta kaugu pal na vuvu-
vung.

A tinata valavalar ure ra pat i ra mastad
(Mar 4:30-32; Luk 13:18-19)

31 Tikai bula ra tinata valavalar
i ga tovo diat me dari: A varkurai
marama ra bala na bakut dir var-
dada ma ra pat i ra mastad,* nina
ba tika na tutana i ga.kap ia, ma i
vaume ta kana uma;
32 go i ikikilik ta ra lavur pat i ra
davai parika; ba i tavua, i ngala ta
ra lavur davai na vinauma par, ma
ba i tar matukana davai, a lavur
beo liuliu dia pukapukai tana ma
dia rakan tana.

A tinata valavalar ure ra leven
(Luk 13:20-21)

33 Tikai bula ra tinata valavalar
i ve diat i tana, dari: A varku-
rai marama ra bala na bakut, dir
vardada ma ra leven nam ba ra
vavina i ga vatur ia, ma i poto ive
ma ra utul a valavalar na plaua,
ma a ik boko i leven parika.

Iesu i ga tatike ta ra tinata valavalar
(Mar 4:33-34)

34 Go ra lavur vartovo Iesu i ga
tatike ta ra tinata valavalar tadav
ra kor na tarai; ma pa i ga tatike
mule ta magit, a tinata valavalar
parika;
35 upi na da ra tinata kai ra
propet dari:
“Ina tata ma ra tinata valavalar,
Ina tatike ra lavur magit i ga ki
ivai papa amana ba di ga
vaki vatavuna ra rakarakan
a gunagunan parika.”

Iesu i tata kapa ure ra tinata valavalar ure ra umana kaina davai

36 Ma i vana kan ra kor na tarai,
ma i ruk na pal, ma kana tarai
na vartovo dia ruk mur ia, ma dia
tatike tana: Una pala ia ta vevet ra

* **13:31:** A davai nina i manga ikilik ra patina, ia kaka a davaina iat i ngala.

tinata valavalar ure ra kaina davai
ta ra uma.
37 Ma i biti ta diat: Nina ba
i vaume ra kon tuna, Natu i ra
tutana nam:
38 a rakarakan a gunagunan
parika nam ra uma; a kon tuna, a
lavur natu i ra varkurai nam; ma
ra kaina davai, a lavur natu i ra
tena kaina;
39 a ebar i ga vaume diat, Sa-
tan nam; a kilala na nidodoko a
mutuai ra rakarakan a gunagunan
nam; ma ra umana tena nidodoko,
a umana angelo nam.
40 Da di varurue ra lavur kaina
davai upi da tun vue ta ra iap,
damana bula ta ra mutuai ra
rakarakan a gunagunan.
41 Natu i ra tutana na tulue kana
umana angelo, ma diat a varu-
rue vue ra lavur magit ta kana
varkurai ba ra tarai dia tukatuke
diat tana, ma diat bula dia pait ra
varpiam,
42 ma diat a vue diat ta ra tung
na iap; da tangtangi ma da vang-
vangia ra palangia tana.
43 Ma ra umana tena takodo diat
a pupua muka da ra matana keake
ta ra varkurai kai Tama i diat.
Nina ba ra talingana, boina ba na
valongor.

A tinata valavalar ure ra bo na magit di ga ive ra pia na uma

44 A varkurai marama ra bala
na bakut dir vardada ma ra bo na
magit di ga ive ra pia na uma; ma
tika na tutana i ga na tadav ia, ma
i ive mule, ma i vana ma ra gugu,
ma i ivure kana tabarikik par, ma
i kul pa nam ra pia.

A tinata valavalar ure ra kiau na kalagi

45 A varkurai marama ra bala
na bakut dir vardada bula ma ra
tutana, a tena kunukul, i tikatikan
upi ra umana bo na kiau na kalagi;
46 ba i tar tikan tadav tikai i
ngatngat ra mataina, i ivure kana
tabarikik par, ma i kul pa ia.

A tinata valavalar ure ra ubene

47 A varkurai marama ra bala
na bakut dir vardada bula ma ra
ubene, di tar vung ia na ta, ma i
voare pa ra lavur mangamangana
en;
48 ba i tar buka, di al pupule ura
ra valian, ma dia ki ra veo; dia poe
ra lavur boina ta ra umana rat, ma
ra lavur kaina dia vue.
49 Na damana bula ta ra mutuai
ra rakarakan a gunagunan, a lavur
angelo diat a vut ma diat a pilak
vue ra lavur tena varpiam kan ra
lavur tena takodo,
50 ma diat a vue diat ta ra tung
na iap; diat a tangtangi ma diat
a vangvangia ra palangie i diat i
tana.

Ta umana kalamana dovot na tinata ma ta umana maulana dovot na tinata

51 Dave, ava tar matote go ra
lavur vartovo, ba pata? Ma dia
tatike: Maia.
52 Ma i tatike ta diat: A lavur
tena tutumu dia tar vartovo ta
ra varkurai marama ra bala na
bakut, dia vardada ma ra tu-
tana, kana ra pal, ma i vairop ra
lavur magit ta kana vuvuvung, ta
umana kalamana, ma ta ra umana
maulana.

Di ga okole vue Iesu aro Nasaret (Mar 6:1-6; Luk 4:16-30)

53 Ba Iesu i tar tatike vapar go ra
lavur tinata valavalar, i vana kan
nam ra pal.
54 Ma i vana ta kana gunan, i
tovo diat ta kadia pal na lotu, ma
dia kaian tana, dia biti: Go ra
tutana i kabinana mamave? Ma-
mave bula go ra lavur dekdek na
papalum i papait ia?
55 Go laka natu i ra tena madaka
ta ra davai? Ma Maria bar ra iang i
nana ma ra umana turana, Iakobo
ma Iosep, ma Simon, ma Iudas
laka?
56 Ma ra umana taina bula diat
par go kari pire dat. Mamave kana
lavur dari?
57 Ma dia tabunua tana. Ma Iesu
i biti ta diat: Di ruru ra propet,

ia kaka ta kana gunan ma ta ra
kubana bula pata.
58 Ma pa i pait ta mangoro na
dekdek na papalum abara, tago pa
dia nurnur.

14

Ioanes ra Tena Baptaiso i mat
(Mar 6:14-29; Luk 9:7-9)

1 Ta nam ra kilala Erodes ra lu-
luai i valongore ra tinata ure Iesu,
2 ma i tatike tai kana umana
tultul: Go Ioanes ra Tena Baptaiso,
i tar laun mulai kan ra minat, ma
damana go ra lavur dekdek tana.
3 Tago Erodes i tar kinim pa
Ioanes ma i tar vi ia, ma i tar varuk
ia ta ra pal na banubat ure Erodia,
a taulai kai turana Pilipo.
4 Tago Ioanes i ga biti tana ba: Pa
i ko ba una ben ia.
5 Ba Erodes i ga mainge na doko
Ioanes, i burutue ra kor na tarai,
tago dia ga kapupi ia ba ia ra
propet.
6 Ta ra bung ba di nuk uraure
pa nam ra bung di ga kava Erodes
tana, a vavina, natu i Erodia, i
malagene pire diat, ma i vagugu
Erodes.
7 Ma i vatading ia ma ra vaval-
ima ba na tabar ia ma ra magit ba
na vatang upi ia.
8 Ma i tatike ra tinata nana i tovo
value me, dari: Una tul tar ra lor i
Ioanes ra Tena Baptaiso tagu ta ra
la.
9 Ma ra king i tabun ra balana
tana; ma tago kana vavalima, ma
tago diat bula dia ki me ta ra nian,
i kure tar ia ka;
10 i vartuluai upi ia, ma di kutu
ra inoa i Ioanes ta ra pal na banu-
bat.
11 Ma di kap ra lorina ta ra la ma
di tul tar ia tai ra vavina, ma i kap
ia tadav nana.
12 Ma kana tarai na vartovo dia
pot, ma dia puak pa ra tomono ma
dia punang ia, ma dia vana ma dia
ve Iesu.

Iesu i tabar ra ilima na arip na
marmar na tarai ma ra gem
(Mar 6:30-44; Luk 9:10-17; Ioa
6:1-14)

13 Ba Iesu i valongore, i vana
kan nam ra gunan ta ra mon ta ra
pakana pui irai, ma ba ra kor na
tarai dia valongore dia val mur ia
kan ra lavur pia na pal.
14 Ba i irop ma i gire ra ngala na
kor na tarai, i mari muka diat, ma
i valagar pa kadia lavur minait.
15 Ba i tar talvivi kana tarai na
vartovo dia tadav ia, dia biti: Go
a pui, ma i tar bolo ra pakana
bung, una tulue go ra kor upi diat a
vana ta ra gunagunan, diat a kukul
adiat.
16 Iesu i biti ta diat: Diat a vana
upi ra ava? Avat a tabar diat.
17 Ma dia biti tana: A ilima ka ra
gem ma ra ivut uka ra en ave vung
ia.
18 Ma i biti: Avat a kap ia tadav
iau.
19 Ma i tulue ra kor na tarai ba
diat a ki ra vura, ma i vatur ra
ilima na gem ma ra ivu en, ma
i tadarake ra bakut, ma i lotu pa
ure, ma i tabik tar ra gem tai kana
tarai na vartovo, ma dia tabar ra
kor na tarai me.
20 Dia tar ian par tana ma dia tar
maur, ma dia vangan vabuka ra
vinun ma ra ivu rat ma ra tagigina
dia tar ian valili ia.
21 A ilima na arip na marmar na
tarai dia ga ian ma ra vaden ma ra
umana bul bula.

Iesu i vana ra ul a tava kikil
(Mar 6:45-52; Ioa 6:15-21)

22 Ma i vovo lolole vue kana tarai
na vartovo ta ra mon upi diat a
lua ura ta ra papar, ma pi ia iat na
tulue ra tarai.
23 Ba i tar tulue ra kor na tarai
i tutua urama ra luana upi na
araring irai papa; ba i tar talvivi i
kiki varkolono.
24 A mon i vanavana ara na ta iat
ma ra bobol i tup ia, ma ra vuvu i
tur maro lua.

25 Ta ra ivat na pakana varkia na
monamono ra marum Iesu i vana
ra ul a tava kikil tadav diat.
26 Ba ra tarai na vartovo dia gire
i vana ra ul a tava, dia purpuruan,
dia tatike: Go a ninana ka, ma dia
kukula ma ra bunurut.
27 Iesu i tatike lulut ta diat dari:
Avat a nurnur, iau kaka go, koko
avat a burut.
28 Petero i biti tana: Luluai, ba u
nam, una tul tar iau ba ina vana
tadav u ta ra ul a tava.
29 Ma i biti: Una mai. Petero i
irop ta ra mon ma i vana ra ul a
tava upi na vana tadav Iesu.
30 Ba i gire ra vuvu, i ururian, ma
ba i to na dudu, i oro dari: Luluai,
una valaun iau.
31 Iesu i tulue vuavue ra limana,
i vatur vake, ma i biti: I ikikilik
kaum nurnur: u ururian ta ra ava?
32 Ba dir koa ta ra mon, a vuvu i
par.
33 Ma diat dia ki ra mon, dia
lotu tadav ia, ma dia biti tana: A
dovotina, u Natu i God.

Iesu i valagar pa ra umana minait aro Genesaret
(Mar 6:53-56)

34 Dia pukai ta ra papar a tava
kikil ta ra gunan Genesaret.
35 Ba ra tarai ta nam ra gunan
dia gire ilam ia, dia vartuluai ta ra
lavur gunagunan vurvurbit upi ra
lavur minait, dia kap diat tadav ia;
36 ma dia lul ia ba diat a bili kana
ngu na mal; ma diat par dia bili ia,
dia lagar muka tana.

15

Ra vartovo kai ra umana patuana
(Mar 7:1-13)

1 Ta ra umana Parisaio ma ta
ra umana tena tutumu marama
Ierusalem dia tadav Iesu, ma.dia
tatike dari:
2 Dave kaum tarai na vartovo
dia piam ra vartovo kai ra lavur
patuana? Tago ba dia ian, pa dia
gi value ra lima i diat.
3 Ma i biti ta diat: Dave avat bula,
ava piam ra vartuluai kai God upi
avat a mur kavava vartovo?
4 Tago God i ga biti dari: Una
ru tamam ma nam; go bula: Ba
ta tikai i tata kaina ure tamana ba
nana, na virua muka.
5 Ma avat, ava biti: Ba ta tikai
na tatike tai tamana ba nana dari:
Nam ba una vatur vake tagu, di tar
tabar God me; (ma damana pa i
maravut tamana ma nana me).
6 Pa i ru tamana. Ava tar
pait vakuku ra tinata kai God upi
kavava vartovo.
7 Avat a umana vaongo; a dovot
Iesaia i ga tatike value ure avat
dari:
8 "Go ra tarai dia ru iau ma ra ngie
i diat,
Ma pa dia nuk pa iau ta ra bala i
diat.
9 Dia vole kadia lotu tagu,
Tago kadia vartovo dia vartovo me
a tinata ka kai ra tarai."

Ra umana mangana nina dia vakaina ta tikai
(Mar 7:14-23)

10 Ma i oro pa ra tarai, ma i biti
ta diat: Avat a valongore ma avat
a matoto.
11 Nam di poe ta ra ngie i tikai
pa i vakaina, nam iat i irop ta ra
ngiene, i vakaina.
12 A tarai na vartovo dia tadav ia,
ma dia biti: U nunure laka ba ra
umana Parisaio dia tabunu tam ta
go ra tinata?
13 I biti ta diat: Da rubat vue
boko ra davai par ba Tamagu
arama ra bala na bakut pa i ga
vaume.
14 Avat a nur vue diat; go a
umana raprap dia pula; ma ba ra
pula i ben ra pula, dir par dir bura
ta ra tung.
15 Petero i biti tana: Una vateten
avet ta nam ra tinata valavalar.
16 Ma i biti: Avat bula vang pa
ava matoto boko?
17 Pa ava nunure ba nam par di
poe ta ra ngie i tikai, i vana ta ra
balana, ma i ba vue?

18 Ma ra lavur tinata i vana rikai
ta ra ngie i tikai i vuna ta ra balana,
ma nam muka i vakaina.
19 A lavur kaina nuknuk, a lavur
vardodoko, a lavur nipo, a lavur
ungaunga, a lavur nilong, a lavur
vaongo na varvai, ma ra lavur
varvul;
20 go diat dia vakaina ra tarai; ba
dia ian ma ra lima i diat ba pa di gi
value, nam pa i vakaina ra tarai.

Ra nurnur kai ra vavina
(Mar 7:24-30)

21 Iesu i vana kan nam ra gunan
ma i vana ta ra gunagunan Tiro
ma Sidon.
22 Ma tika na vavina Kanaan
maro ta nam ra langlangun, i pot,
ma i oraoro dari: Luluai, Natu i
David, una mari iau muka, natugu,
a vavina, a tabaran i ovai tana ma
i vakaina tuna.
23 Ma pa i vatang ta ik a tinata
tana. Kana tarai na vartovo dia
tadav ia, dia lul ia dari: Una pala
vue tago i tangtangi murmur dat.
24 Ma i biti ta diat: Di ga tulue iau
uti tadav uka ra lavur sip dia rara
kan ra kuba i Israel.
25 A vavina i tadav ia muka, ma
i lotu tadav ia, i biti: Luluai, una
maravut iau.
26 Ma i biti tana: Pa i ko ba da
tabar ra umana pap ma ra gem ai
ra umana bul.
27 Ma i biti: A dovotina, Luluai,
go bula, a umana pap dia enen
ra lavur tagigina i burabura ta ra
vuvuvung na nian kai kadia luluai.
28 Ma Iesu i tatike tana: la An, i
ngala muka kaum nurnur, nam u
mainge, da pait ia tam. Ma natuna
i oton ta nam ra pakana bung.

Iesu i valagar pa ra kor na tarai

29 Ma Iesu i vana kan nam ra gu-
nan ma i vana maravai ta ra tava
Galilaia, i tutua urama ra luana,
ma i ki ra pia tana.
30 Ma ra tarai dia koakor tadav
ia ma ra lavur peu, ma ra lavur
pula, ma ra lavur bombom, ma ra
lavur kok, ma mangoro bula, ma
dia vung kapi diat pire ra kakene,
ma i valagar pa diat.
31 Ma ra kor dia kakaian tana, ba
dia gire ra lavur bombom dia tata,
ma ra lavur kok i takodo ra paka
i diat, ma ra lavur peu dia vana
kodo, ma, ra lavur pula dia nana;
ma dia pite pa ra God kai ra Israel.

Iesu i tabar ra ivat na arip na
marmar na tarai ma ra gem
(Mar 8:1-10)

32 Ma Iesu i oro pa kana tarai
na vartovo tadav ia, ma i biti: Iau
mari muka go ra kor na tarai, tago
dia tar ki pa ra utul a bung piragu,
ma pa dia en ta magit, ma pa iau
mainge ba ina tul vue diat ma
ra mulmulum, kan diat a matmat
vanavana nangananga.
33 A tarai na vartovo dia biti
tana: Go a pui ka, avet a vila pa
ta mangoro na gem ave upi avet a
tabar vamaur pa go ra kor na tarai
me?
34 Iesu i tir diat: Aivia ra gem ava
vung ia? Dia biti: A lavurua ka ma
ra paupau en ik.
35 Ma i tulue ra kor na tarai upi
diat a ki ra pia;
36 ma i vatur ra lavurua na gem
ma ra umana en ma i pite varpa
tana, ma i tabik tar ia tai ra tarai
na vartovo, ma dia tabar ra tarai
me.
37 Ma diat par dia ian tana, ma
dia maur; ma di vangan vabuka ra
lavurua na rat ma ra tagigina dia
ian valili ia.
38 Diat dia tar ian, a ivat na arip
na marmar na tarai, ma ra vaden
ma ra umana bul bula.
39 Ma i tulue ra kor na tarai, ma
i koa ta ra mon, ma i vana ta ra
langlangun Magadan.

16

A nilul upi ra magit na pada-
pada varvo
(Mar 8:11-13; Luk 12:54-56)

1 A Parisaio ma ra Sadukaio dia
vut, dia valavalar ia, dia ting pa

ia ba na ve tar ta vakilang ta diat
marama ra bala na bakut.
2 I biti ta diat dari: Ba i ravian
ava biti: Pa na bata, tago ra bakut
i rai.
3 Ma ba i malana ava biti: Na
bata gori, tago ra bakut i rai ma
namur i kukut bula. Ava tar ma-
tote ra vakilang na bakut, ma pa
ava gire ilam ra lavur vakilang ta
go ra kilakilala.
4 A kaina taun tarai go, a tarai na
vaongo, dia anan upi ra vakilang
ma pa o ve tar ta vakilang ta diat,
ia kaka ra vakilang i Iona. Dia
varbaiai. ma i vana kan nam ra
gunan.

A leven kai ra umana Parisaio ma ra umana Sadukaio
(Mar 8:14-21)

5 A tarai na vartovo dia pukai
ta ra papar a tava ma dia ga val-
ubane ra gem, pa dia kap ta na.
6 Iesu i biti ta diat: Avat a nuk pa
ra leven kai ra lavur Parisaio ma
ra lavur Sadukaio bula, ma avat a
burutue.
7 Ma dia tatata irai tana, dia biti:
Tago pa da ga kap ta gem.
8 Iesu i nunure, ma i biti: I
ikikilik ika kavava nurnur, dave
go ava tatata ivai tago pa ava kap
ta gem?
9 Pa ava nukure boko? Pa ava
kodop laka ra ilima na gem ai ra
ilima na arip na marmar na tarai,
ma aivia ra rat ava ga vangan
vabuka pa ia tana?
10 Ma ra lavurua na gem bula
ai ra ivat na arip na marmar, ma
aivia ra rat ava ga vangan vabuka
pa ia tana?
11 Dave go pa ava nuk pa ia, ba
pa iau ga tatike nam ta vavat ure
ra gem? Avat a burutue ke ra leven
kai ra lavur Parisaio ma ra lavur
Sadukaio bula.
12 Ma dia nunure muka ba pa i
tigal diat ta ra leven na gem, ta
ra vartovo iat kai ra lavur Parisaio
ma ra lavur Sadukaio bula.

Petero i vavaarikai ure Iesu
(Mar 8:27-30; Luk 9:18-21)

13 Ba Iesu i ga tar pot ta ra gu-
nagunan Kaisaria Pilipo, i tir kana
tarai na vartovo dari: Ava ra tarai
dia tatike ure Natu i ra tutana, ba
to ia?
14 Ma dia tatike: Ta umana dia
biti ba Ioanes ra Tena Baptaiso, ta
ra umana ba Elias, ta ra umana
bula ba Ieremia, ba kan ta tikai ta
diat ra umana propet.
15 I biti ta diat: Ma avat bula ava
biti ba iau to ia?
16 Simon Petero i biti: U ra
Kristo, Natu i ra God a launa.
17 Iesu i biti tana: Simon, natu i
Iona, u ti doan tago pa u matoto pa
dari tai ra tarai, tai Tamagu iat i ki
ra bala na bakut.
18 Ma iau bula iau tatike tam
ba: U Petero, ma ina page kaugu
ekelesia ta go ra ngala na vat; ma
ra lavur mataniolo ta ra ruarua na
tulungen pa diat a uvia pa ia.
19 Ina tul tar ra umana ki tam ai
ra varkurai ra bala na bakut; ma
nam par ba u vi ia ra pia, da vi ia
bula arama ra bala na bakut, ma
nam par u pala ia ra pia, da pala
ia bula arama ra bala na bakut.
20 Ma i tigal ra tarai na vartovo
ba koko diat a ve ta tikai ba ia ra
Kristo.

Iesu i varvai ure ra varvakadik ma kana minat
(Mar 8:31–9:1; Luk 9:22-27)

21 Papa ta nam ra bung Iesu i
vaarike vatavuna kana vinavana
urama Ierusalem tai kana tarai na
vartovo, ma ba ra lavur patuana,
ma ra lavur tena tinabar ngalan-
gala ma ra lavur tena tutumu, diat
a vakadik ia ma ta mangoro na
mangamangana, da doka, ma na
laun mulai ta ra vautuluna bung.
22 Ma Petero i vatur ia ma i vura
pit ia dari: Luluai, koko muka go,
koko da pait go muka tam.
23 Ma i tur tapuku ma i biti tai Pe-
tero: Una vana namur tagu Satan,
u a tukatukai piragu, pa u nuk pa
ra lavur mangamangana kai God,
a lavur mangamangana ka kai ra
tarai.

24 Ma Iesu i biti tai kana tarai
na vartovo: Ba tikai i mainge pi
na murmur iau, na nuk vue ia iat
mulai, na puak kana bolo ma na
murmur iau me.
25 Tago ba tikai i vavaale bat
kana nilaun na virua, ma nina ba
pa i nuk pa kana nilaun ure iau, na
laun muka.
26 Tago na topa tikai dave ona i
kale pa ra rakarakan a gunagunan
parika ma i vole vue ra tulungeana
tana? Ba na kul kia ra tulungeana
ma ra ava?
27 Tago Natu i ra tutana na vut
ma ra minamar kai Tamana, diat
ma kana umana angelo, ma na bali
ra lavur papalum kai ra tarai par
tikatikai.
28 A dovotina go iau tatike ta
vavat: Ta umana ta vavat, ava tur
ati gori, avat a gire boko Natu i ra
tutana ba na vut ta kana varkurai,
ba pa ava ti mat boko.

17

A ninana ta ra ul a luana
(Mar 9:2-13; Luk 9:28-36)

1 Ba i par laptikai na bung i ting
pa Petero ma Iakobo, ma Ioanes,
dir turana, ma i agure vaire dital
urama ra luana i manga tuluai,
2 ma i ria ra pakana ta ra mata i
dital, ma ra matana i pupua da ra
matana keake, ma kana lavur mal
dia pua da ra kapa.
3 Ma Moses ma Elias dir tur pa
pire diat, ma dital tata me.
4 Ma Petero i biti tai Iesu: Luluai,
boina muka go da ki ati, ona u
mainge, ina pait ra utul a pal na
turturup ati, tikai pi kaum, tikai pi
kai Moses, ma tikai pi kai Elias.
5 Ba i tatata boko, a bakut i kapa
i vamalur pa diat, ma ra nilai tikai
tana i biti: Go Natugu, a bul na
vakak, iau ti gugu muka tana, avat
a valongore.
6 Ba ra utul a bul na vartovo dital
valongore, dital burut muka, ma
dital bura palar uro ra pia.
7 Iesu i vana tadav dital, i bili
dital ma i biti: Amutal a tut, ma
koko amutal a burut.
8 Ba dital tadaraka, pa dital gire
ta na, Iesu ka.
9 Ba dia vanavana ba ta ra luana,
Iesu i tigal dital dari: Koko amutal
a ve ta tikai ta go ra magit amutal
tar gire tuk tar ta ra bung ba Natu
i ra tutana i laun mulai kan ra
minat.
10 Ma kana a utul a bul na var-
tovo dital tir ia dari: Ba damana,
dave ra umana tena tutumu dia
tatike ba Elias na vana rikai lua?
11 Ma i biti: A dovotina ba Elias
na pot ma na mal mule ra lavur
magit par.
12 Ma iau tatike ta vavat: Elias i
ga tar pot ma pa dia nunure ilam
ia, dia pait nam ra magit i tana dia
mainge.
13 Ma ra utul a bul na vartovo
dital nunure nagam ba i tata ta
dital ure Ioanes ra Tena Baptaiso.

Iesu i vairop ra tabaran kan ra bul tutana
(Mar 9:14-29; Luk 9:37-43a)

14 Ba dia tadav ra kor na tarai,
tika na tutana i tadav ia, ma i va
timtibum, ma i biti:
15 Luluai, una mari natugu, a
tutana, tago i matmat vakaian, ma
i tup ia ra kinadik, ma i vala bura
ta ra iap ma ta ra tava bula.
16 Iau ga ben ia tadav kaum tarai
na vartovo ma dia mama valagar
pa ia.
17 Iesu i biti: Avat ra taun tarai
pa ava nurnur ma ava ti gegagege!
Aivia ra kilakilala ina ki pire va-
vat? Aivia ra kilakilala ina ungung
pa avat? Avat a ben ia uti tadav
iau.
18 Ma i bor vue ra tabaran, ma
i vana kan ia, ma ra bul i oton ta
nam iat ra pakana bung.
19 A tarai na vartovo dia tadav
Iesu irai, ma dia tir ia: Ma dave
avet, ave mama okole vue?
20 Ma i biti ta diat: Tago i ikikilik
kavava nurnur; a dovot go iau

tatike ta vavat: Ona kavava nur-
nur i ngala da ra pat i ra mastad
ik, avat a tatike ta go ra luana:
Una kakari pa mamati uro; ma
na kakari ka, ma pa ta magit na
dekdek ta vavat. [
21 la kaka, pa ta magit a manga-
mangana dari na irop tana, ta ra
niaring ma ra vinevel ika.]

Iesu i varvai mulai ure kana minat
(Mar 9:30-32; Luk 9:43-45)

22 Ba dia ki boko Galilaia, Iesu i
biti ta diat: Da tul tar boko Natu i
ra tutana ta ra lima i ra tarai,
23 diat a doka ma ta ra vautuluna
bung na laun mulai. Ma i tabun
muka ra bala i diat tana.

A totokom ure ra pal na vartabar

24 Ba dia pot Kapernaum, diat
dia varurue ra totokom ure ra pal
na vartabar, dia tadav Petero ma
dia tatike: Dave, kavava tena var-
tovo i vue ra totokom ure ra pal na
vartabar ba pata?
25 Ma i biti: Maia. Ba i tar ruk
na pal Iesu i tata lua tana, i biti:
Simon, ava u nuk ia, a lavur king
ra pia dia vatur vake ra totokom
ma ra vapuak tai ia, tai ra lavur
natu i diat, ba tai ra lavur vaira?
26 Ma i biti: Tai ra lavur vaira.
Iesu i biti tana: Damana a lavur
natu i diat dia langalanga.
27 Ia kaka, kan dat a varara diat,
una vana na ta, una il ma nina
ra en u il value pa ia, una pagal
ra ngiene, ma una na tadav ra
mani tana; una tak pa ia, ma una
totokom me ure dor parika.

18

To ia ra ngala ta diat?
(Mar 9:33-37; Luk 9:46-48)

1 Ta nam iat ra pakana bung, a
tarai na vartovo dia tadav Iesu, dia
tir ia: To ia i ngala ta ra varkurai
marama ra bala na bakut?
2 Ma i oro pa ra bul ikilik tadav
ia, ma i vaki ia livuan ta diat, ma i
biti:
3 A dovot go iau tatike ta vavat:
Gala pa ava nukpuku upi avat a
vardada ma ra umana bul ikilik,
gala pa avat a olo ta ra varkurai ra
bala na bakut.
4 Nina ba i vamadu pa ia mulai
upi na da go ra bul ikilik, ia ka
i ngala ta ra varkurai ra bala na
bakut.
5 Ma nina ba na onge tika na bul
ikilik dari ta ra iangigu, i onge iau
bula,
6 ma nina i varara tikai ta diat
a umana ikikilik dari dia nurnur
tagu, i topa ia ba da kun tar ra vat
na niudu ta ra inoana, ma da vue
vadudu ia ta ra marumien na ta.
7 Na kaina ra rakarakan a gu-
nagunan ta ra lavur tukatukai; a
lavur vuna dari dia poapot iat, ma
nina ra tutana dia pot i tana na
kaina tuna.
8 Ba tika na limam, ba tika na
kakim i varara u, una kutu pa ia,
ma una vue; i boina tam ona una
ruk ta ra nilaun ba u tomo ba u
kakak, ma koko da vue u ma ra ura
limam par ba ra ura kakim par ta
ra iap i birao tukum.
9 Ba tika na kiau na matam i
varara u una luak pa ia, ma una
vue; i boina ba u ruk ta ra nilaun
ma ta kopono kiau na matam ma
koko da vue u ma dir par ta ra
tavul a iap.

A tinata valavalar ure ra sip i ga rara
(Luk 15:3-7)

10 Koko ava milikuane tikai ta go
ra umana ikikilik, tago iau varvo
avat, ba kadia umana angelo dia
giragire vatikene pa ra mata i Tam-
agu arama ra bala na bakut. [
11 Tago Natu i ra tutana i tar vut
upi na valaun diat dia tar rara.]
12 Ava ava nuk ia? Ba tika na
tutana kana ra mar na sip, ma ra
kopono ko ta diat i rara, pa na vana
laka kan ra lavuvat na vinun ma
lavuvat, ma na vana ra lualuana,
na tikatikan upi nam i rara?
13 Ba i gire tadav mule, a dovot
iau tatike ta vavat, na lia kana

gugu tana ta diat ra lavuvat na
vinun ma lavuvat pa dia ga rara.
14 Damana bula, Tama i vavat
arama ra bala na bakut, pa i
mainge ba ta kopono ko ta go ra
umana ikilik na virua.

Ona turam i rara

15 Ba turam i tar rara, una vana
tadav ia, ma una pit varkolona ure
ona amur uka; ba i valongore u, io,
u tar mal pa turam.
16 Ba pa i valongore u, una agure
ta ra tikai ba ra ivut tadav ia, upi ra
lavur tinata na kapa ta ra ngie i dir
ba ra ngie i dital.
17 Ona pa i valongore dir, una ve
ra kivung tana; ona pa i valongore
ra kivung bula, boina ba na da ra
tematana ba ra tena balabalaure
totokom piram.

A vinivi ma ra papala

18 Nam par ava vi ia ra pia, da vi
ia bula arama ra bala na bakut, ma
nam par ava pala ia ra pia, da pala
ia bula arama ra bala na bakut.
19 Go bula iau.tatike ta vavat, ba
ta ivut ta vavat ra pia dir mulaot
ure ta mangana magit dir aring
upi ia, Tamagu arama ra bala na
bakut na pait ia ta dir.
20 Ba ta ivut ba ta utul dital ki
varurung ta ra iangigu, iau kivung
maravut dital.

A tinata valavalar ure ra tultul nina pa i nur vue ra dinau

21 Petero i tadav ia ma i biti:
Luluai, aivia ra pakana turagu na
rara piragu ma ina nuk vue? A
lavurua bar?
22 Iesu i biti tana: Pa iau tatike
tam ba a lavurua ka; iau tatike ba a
lavurua na vinun na lamlavurua.
23 A varkurai ra bala na bakut
dir vardada ma tika na king i tir
kana umana tultul.
24 Ba dia vura na vartir, di ben
tikai tadav ia nina i ga la pa ra vi-
nun na arip na marmar na talant.*
25 Ma tago pa kana ta magit pi na
bali ia me, kana luluai i kure ba da
ivure, ma kana taulai bula ma ra
umana natuna, ma kana magit par
upi da bali ia me.
26 Nam ra tultul i bura ra pia
ma i va timtibum pirana, ma i biti:
Luluai, una ungung ka boko iau
ma ina bali ia parika tam.
27 Ma ra luluai kai nam ra tultul
i mari ia ma i pala vue, ma i biti ba
kana ka nam i ga la pa ia.
28 Ma nam ra tultul i irop, ma
i tadav tikai bula ra tultul ba i
ga la pa ra mar na denaria† tana,
ma i kinim pa ia ma i vatur ra
kongkongina, ma i biti: Una bali
nam u ga kail pa ia tagu.
29 Ma nam ra tultul i va
timtibum, ma i lul ia dari: Una
ungung ka boko iau ma ina ga bali
ia tam.
30 Ma i ole, ma i vana ma i varuk
ia ta ra pal na banubat upi na bali
vapar nam i ga la pa ia.
31 Ba diat ta ra umana tultul bula
dia gire go di tar pait ia, i manga
tabun ra bala i diat i tana, ma dia
vana, dia ve kadia luluai ta nam
parika di ga pait ia.
32 Kana luluai i vartuluai upi ia,
ma i biti tana: U a kaina tultul, iau
ga nur vue nam par u ga la pa ia
tagu, tago u ga lul iau;
33 ma dave pa u mari nam ta ra
tultul da iau ga mari u?
34 Ma kana luluai i kankan, ma
i tul tar ia tai ra umana tena var-
vakadik tuk ta nam ra bung ba na
bali vapar nam i ga la pa ia.
35 Damana bula Tamagu arama
ra bala na bakut na pait ia ta vavat
ona avat par tikatikai pa ava nuk
vue ara iat ta ra bala i vavat a
mangamangana nirara par kai ra
lavur tura i vavat.

19

Iesu i biti ba koko ta tikai na

* **18:24:** A talant. i da ra mamat i tika na beg na braun rais; ba di valar ra silva ba ra goled me i da ra valavalar na mani. † **18:28:** A denaria ia ra vapuak kai tika na tena papalum ure ti ka na bung.

kutu varbean
(Mar 10:1-12)

1 Ma ba Iesu i tar tatike vapar go
ra tinata, i vana marama Galilaia,
ma i vana ta ra langun Iudaia ta ra
papar a Iordan aro iat;
2 ma a ngala na kor na tarai dia
mur ia: ma i valagar pa diat abara.
3 Ma ta ra umana Parisaio dia
tadav ia, dia valavalar ia, dia tir
ia dari: I takodo bar ba ra tutana
na vungue kana vavina ta ra magit
par?
4 I tatike bali diat dari: Dave, pa
ava ga luk ia boko dari, ba nam
i ga vaki dir, i ga vaki dir ta ra
vunapaina iat dari, a tutana ma ra
vavina,
5 ma i ga tatike: Kari go a tutana
na vana kan tamana ma nana, ma
na ki tukum pire kana vavina, ma
dir parika dir tikai ka?
6 Pa dir a ivut mulai, dir tikai
ka. Nam dir ba God i vi guve dir.
galiaka ta tutana na varbaiane dir.
7 Dia biti tana: Dave, Moses i ga
kure ba da tumu ra buk na pala
varbean upi da vungue ra vavina?
8 I biti ta diat: Moses i ga nur
vue avat ba avat a vungue kavava
vaden, tago ra bala i vavat i leo,
ma papa amana ra vunapaina pa
di pait ia.
9 Iau biti ta vavat: Ona tikai i
vungue kana vavina ba pa i ga po,
ma i ben ta ra tikai, i po muka;
ma nina i ben nam di ga vungue
damana, i po bula.
10 A tarai na vartovo dia tatike
tana: Ba dari ra varkurai ure ra tu-
tana ma kana vavina, pa i manga
topa ia ra varbean.
11 I biti ta diat: Nam ra tinata pa
i topa ra tarai par, i topa diat ika
ba di tar pilak tar ia ta diat.
12 Ta umana tarai pa i topa diat
ra varbean; ta umana di ga kava
diat damana papa ta ra bala i na
i diat; ta ra umana, a tarai di ga
pait ia ta diat; ma ta ra umana
bula, diat iat dia ga pait ia ta diat
mulai upi ra varkurai ra bala na
bakut. Nina ba na kapupi valar pa
ra magit dari, boina ba na kapupi
ia.

Iesu i vadoane ra umana bul ikilik
(Mar 10:13-16; Luk 18:15-17)

13 Dia ben ra umana bul tadav ia
upi na vung ra ura limana ta diat
ma na araring; ma kana tarai na
vartovo dia tigal diat.
14 Iesu i biti: Avat a nur vue ra
umana bul ikilik upi diat a tadav
iau, koko ava tigal bat diat: tago ra
varkurai ra bala na bakut kadiat
dia dari.
15 Ba i tar vung ra ura limana ta
diat, i vana kan nam ra gunan.

Ra uviana na tutana
(Mar 10:17-31; Luk 18:18-30)

16 Io, tikai i tadav ia, i tatike:
Tena Vartovo, ava bar ra bo na
magit ina pait ia upi kaugu ra
nilaun ba pa na mutu?
17 Ma i biti tana: Dave go u tir
iau upi nam i boina? A kopono ko
i boina: ba u mainge una olo ta
ra nilaun, una torom ta ra lavur
vartuluai.
18 Ma i tir ia ba: Nuve? Iesu
i biti: Koko u vardodoko, Koko u
po, Koko u long, Koko u varvai
vavaongo,
19 Una ru tamam ma nam; ma:
Una mari talaim da u mari mule u.
20 A barmana i tatike tana: Go
parika iau ga toratorom tana; ava
iau iba boko upi ia?
21 Iesu i biti tana: Ba u mainge
upi una ko kakit, una vana, una
ivure kaum vurvur magit parika,
ma una tabar ra lavur luveana me,
ma kaum boko ra bo na vuvuvung
arama ra bala na bakut; ma una
mai, una mur iau.
22 Ba ra barmana i valongore go
ra tinata, i tabun, tago i manga
muka kana tabarikik.
23 Iesu i biti tai kana tarai na
vartovo: A dovot go iau tatike ta
vavat, ba i papait na dekdek muka
upi ta tika na uviana na olo ta ra
varkurai ra bala na bakut.

24 Iau tatike bula ta vavat: A niolo kai ra uviana ta ra varkurai kai God i manga dekdek ta dir ma ra nidolo kai ra kamel ta ra matana ingingit.
25 Ba ra tarai na vartovo dia valongore, dia kaian mat i tana, dia tatike: Ba damana, ia da valaun ia?
26 Iesu i bobobe diat, ma i biti: A tarai pa diat a pait valar pa ia. Ma God i pait valar pa ra lavur magit parika.
27 Petero i biti tana: Ave ga * vana kan ra vurvur magit par, ma ave mur u; ava bar boko kavevet?
28 Iesu i biti ta diat: A dovot go iau tatike ta vavat: Ba di mal mule ra lavur magit parika, ma Natu i ra tutana i ki ta kana kiki na minamar, avat ava tar murmur iau, avat a ki ta ra vinun ma ra ivu kiki na king, ma avat a kure ra vinun ma a ivu vuna tarai Israel.
29 Ma diat par, tikatikai, dia ga tar vana kan ra umana pal, ba ra umana tura i diat, ba ra umana tai diat, ba ra umana tama i diat, ba ra umana na i diat, ba ra umana natu i diat, ba ra gunagunan, upi ra iangigu, da tabar diat ma ra marmar tana, ma diat a kale pa ra nilaun tukum bula.
30 Ma mangoro dia lua diat a kabila murmur, ma diat dia murmur diat a lua.

20

A umana tena papalum ta ra uma na vain

1 A varkurai marama ra bala na bakut dir varogop ma tika na tena kukure pal, i irop amana ra kavunvun upi na ting pa ta umana tena papalum ta kana uma na vain.
2 Ba dia tar kubu ma ta umana tena papalum ba tikatika na denaria ure tikatika na bung, i tulue diat ta kana uma na vain.
3 Ma ta ra lavuvat na pakana bung, i irop mulai, ma i gire ta umana dia turtur vakuku ka ta ra tavul a bung;
4 ma i tatike ta diat: Avat bula, avat a vana ta kaugu uma na vain, ma ina vapuak avat ma ra magit i topa ia. Ma dia vana.
5 Damana bula i pait ia ta ra keke tur, ma ta ra utul a pakana bung ta ra ravian bula.
6 Ta ra ilima na pakana bung ta ra ravian i irop mulai, ma i gire ta ra umana dia turtur uka, ma i biti ta diat: Dave avat go ra bung parika, ava turtur vakuku ka ati, pa ta papalum?
7 Dia biti tana: Tago pa ta i ting pa avet. Ma i biti ta diat: Avat a vana bula ta kaugu uma na vain.
8 Ba i tar ravian, a tena kukure pal, kana ra uma na vain, i tatike ta kana tultul: Una oro pa ra lavur tena papalum, una vapuak diat; una vapuak value diat dia ga murmur, ma una vapuak vamur diat dia ga lua.
9 Ba nina diat di ga ting pa diat ta ra ilima na pakana bung, dia pot, dia alube pa tikatika na denaria.
10 Ba nina diat dia ga lua dia pot, dia nuk ia ba diat a alube pa ta ngala; ma pata, diat bula dia alube pa tikatikai ka ra denaria.
11 Ba dia tar alube pa ia, dia tata na urur ure ra tena kukure pal, dia biti:
12 Diat go dia tar papalum a kopono ko ra pakana bung, u tar vapuak diat da avet, ma i ga tup avet ra mamat na papalum ma ra lapap bula.
13 Ma i tatike tai tikai ta diat: Talaigu, vakir iau vakaina u, pa dor ga kubu laka upi tika na denaria?
14 Una vatur vake nam kaum, ma una vana; iau iat iau nuk ia ba ina vapuak diat dia ga pot mur da iu, u ga lua.
15 Pa i ko laka ba ina kure kaugu da iau mainge? U varngu vang tago iau pait ra varmari?
16 Damana diat dia ga murmur diat a lua, ma diat dia ga lua diat a murmur.

Ra vautuluna tinata kai Iesu ure kana minat
(Mar 10:32-34; Luk 18:31-34)

17 Ba Iesu i vanavana boko Ierusalem, i agure vaire pa kana a vinun ma a ivu bul na vartovo, ma i tatike ta diat na nga dari:
18 Ea, go da vana urama Ierusalem, ma da tul tar Natu i ra tutana tai ra umana tena tinabar ngalangala ma ra umana tena tutumu, ma diat a kure upi na virua,
19 ma diat a tul tar ia tai ra umana Tematana upi diat a kulume, ma diat a virit ia, ma diat a ot ia ta ra bolo: ma ta ra vautuluna bung na laun mulai.

A nilul kai tina i Ioanes ma Iakobo
(Mar 10:35-45)

20 Na i diat a umana natu i Sebedaio i tadav ia ma ra ura natuna, i bura rururu pirana ma i lul tika na magit i tana.
21 Ma Iesu i biti tana: Ava u mainge? Ma i tatike tana: Una kure ba go ra ura natugu, a ura tutana, dir a ki ta kaum kiki na minamar, tikai ta ra limam tuna, ma ta ra tikai ta ra mairam.
22 Iesu i tatike bali ia dari: Pa amutal nunure go amutal lul ia. Dave, na tale amur vang upi amur a momo ta ra la ba ina momo boko tana? Dir biti tana: Maia, na tale amir.
23 I biti ta dir: A dovot, amur a momo boko tana; ma ba amur a ki ta ra limagu tuna, ma ta ra mairagu, vakir kaugu upi ina tul tar ia, kadiat iat Tamagu i ga vaninare upi diat.
24 Ba ra vinun dia valongore, dia kankan ure ra ura barturana.
25 Iesu i oro pa diat ma i biti: Ava nunure ba ra umana tena varkurai kai ra lavur Tematana dia papait na lululuai na kaia ta diat; ma kadia umana ngalangala dia kukure mat diat.
26 Koko avat a damana: nina mainge upi na ngala ta vavat, nam kavava tultul uka;
27 ma nina i mainge upi na lualua ta vavat, kavava vilavilau ka;
28 da Natu i ra tutana pa i ga vana rikai upi da toratorom tana, upi ia iat na toratorom, ma upi na tul tar kana nilaun upi ra varkul ure ra mangoro.

Iesu i vanana pa ra ura pula
(Mar 10:46-52; Luk 18:35-43)

29 Ba dia irop marama Ieriko, a ngala na kor na tarai dia mur ia.
30 Ma ra ivu tutana dir pula dir ki ra papar a nga; ba dir valongore ba Iesu i vana alalu, dir oraoro dari: Luluai, natu i David, una mari amir.
31 Ma ra tarai dia tigal dir upi dir a ki mut uka; ma dir manga oraoro ko, dari: Luluai, natu i David, una mari amir.
32 Iesu i tur pit, ma i oro pa dir, ma i tatike: Ava amur mainge ba ina pait ia ta mumur?
33 Dir tatike tana: Luluai, ba na tapala ra mata i mimir.
34 Iesu i mari dir, ma i bili ra mata i dir ma dir nana vuavuai, ma dir mur ia.

21

Iesu i olo Ierusalem ma ra pite varpa
(Mar 11:1-11; Luk 19:28-40; Ioa 12:12-19)

1 Ma ba dia maravai Ierusalem, ma dia tar vut Betpage pire ra luana na Oliva, Iesu i tulue ra ivu bul na vartovo,
2 i biti ta dir dari: Amur a vana ta ra pia na pal na lua ta mumur, ma amur a tadav uka tika na as di tar veva, dir ma ra natina, amur a pala pa dir, ma amur a ben dir tadav iau.
3 Ba ta tikai i tir amur tana, amur a biti: A Luluai i mainge dir: ma na tul tar ika dir.
4 Io, go di tar pait ia upi na da ra tinata ra propet i ga tatike ba:
5 “Avat a ve natu i Sion, a vavina:
Gire kaum king go i vana piram,
A tena madu i ki ra as,
Ma ra nat na as bula.”

6 A ura bul na vartovo dir vana, ma
dir pait ia da nam Iesu i ga ve dir;
7 dir ben pa ra as, ma ra natina
bula, ma dia pale kadia umana
mal tana, ma Iesu i ki tana.
8 Mangoro ta ra kor na tarai dia
pale kadia umana mal na nga, ma
ta ra umana dia mut ra turu ra
umana davai ma dia vuavue na
nga.
9 Ma ra kor na tarai dia lua tana,
ma diat bula dia mur ia, dia vura
oraoro dari: Osana tadav Natu i
David, da pite pa go i vana rikai ma
ra iang i ra Luluai; Osana urama
muka.
10 Ba i tar olo Ierusalem, a tarai
par ta nam ra pia na pal dia vana
varpilapila ma dia vartir ba: To ia
go?
11 Ma ra kor na tarai dia biti: Go ra
propet, Iesu marama Nasaret ta ra
gunan Galilaia.

Iesu i olo ra pal na vartabar
(Mar 11:15-19; Luk 19:45-48; Ioa 2:13-22)

12 Ma Iesu i olo ra pal na
vartabar kai God ma i okole vue
diat par dia ivura, ma diat dia
kukul ta ra pal na vartabar, ma i
vue pukue vue ra lavur vuvuvung
kai ra lavur tena piapie mani, ma
ra umana kiki kadiat dia ivure ra
umana uka;
13 ma i biti ta diat: Di ga tumu
ia: Da vatang kaugu pal ba ra pal
na niaring, ma ava tar pukue upi
na da ra babang kai ra umana tena
nilong.
14 Ma ra umana pula ma ra
umana buka dia tadav ia ta ra pal
na vartabar ma i valagar pa diat.
15 Ba ra umana tena tinabar
ngalangala, ma ra umana tena tu-
tumu dia gire go ra lavur enana
magit i pait ia, ma dia gire bula ra
umana bul dia oraoro ta ra pal na
vartabar dari: Osana tadav Natu i
David, dia kankan,
16 ma dia biti tana: U valongore
vang go kadia tinata? Iesu i biti ta
diat: Maia, ma pa ava ga luk ia dari
vang: Ta ra ngie i ra umana bul ma
ra umana kuramana u tar mal ot
pa ra pite varpa?
17 Ma i vana kan diat, i irop kan
ra pia na pal, i vana uro Betania
ma i va ie.

Iesu i tata ure ra lovo
(Mar 11:12-14,20-24)

18 Ta ra malana ba i talil ta ra pia
na pal, i mulmulum.
19 Ma i gire ra lovo ta ra papar
a nga, i tadav ia, ma pa ta vuaina
tana, a mapmapina ka; ma i tatike
tana: Papa gori ma tukum koko
una vuai mulai. Ma nam ra lovo
i maranga vuavuai.
20 Ba ra tarai na vartovo dia gire,
dia kaian tana, ma dia tir ia: A lovo
i maranga lulut dave?
21 Iesu i tata bali diat dari: A
dovot go iau tatike ta vavat: Ba ava
nurnur uka, ma pa ava nuknuk
lalar mulai, pa avat a pait ika go di
tar pait ia ta ra lovo, ia kaka avat
a tatike bula ta go ra luana: Una
tarubat, ma una bura ura na ta, ma
da pait ia ka.
22 Ma ra magit par ava lul ia ta ra
niaring ma ra nurnur, avat a vatur
vake muka.

Ra tinir ure ra varkurai kai Iesu
(Mar 11:27-33; Luk 20:1-8)

23 Ba i tar olo ta ra pal na
vartabar, a umana tena tinabar
ngalangala ma ra umana patuana
kai ra tarai dia tadav ia ba i var-
vartovo, ma dia tir ia: U pait go ra
lavur magit ta ra varkurai ava? Ba
to ia i ga tul tar go ra varkurai tam?
24 Iesu i tatike bali diat, dari: A
kopono magit iau bula ina tir avat
i tana, ma ona ava bali iau, ina ve
avat ta ra varkurai iau papait go ra
lavur magit i tana.
25 Mamave ra baptaiso kai
Ioanes? Marama ra bala na bakut,
ba tai ra tarai? Dia tata irai dari:
Ona dat a biti ba: Marama ra bala
na bakut, na tir dat: Ona damana,
dave pa ava ga nurnur tana?
26 Ona dat a biti ba: Tai ra tarai,
da burutue ra kor na tarai, tago

diat par dia kapupi Ioanes ba ia ra
propet.
27 Ma dia biti tai Iesu dari: Pa
ave nunure. Ma i biti ta diat: Iau
bula pa ina ve avat ta ra varkurai
iau papait go ra lavur magit tana.

A tinata valavalar ure ra ura bul
28 Ava ava nuk ia: Tika na tu-
tana, a ivu natuna, a ura tutana;
ma i tadav tikai, ma i biti: Natugu,
una vana ma una papalum gori ta
ra uma.
29 Ma i tatike: Iau pa ina vana;
ma i nukpuku namur ma i vana.
30 Ma i tadav ta ra tikai, ma i
tatike damana bula tana, ma ra bul
i biti: Maia, tama, ina vana; ma
pata, pa i vana.
31 Nuve ta dir i murmur ra
nuknuk i tamana? Dia biti: A
luaina. Iesu i biti ta diat: A dovot
go iau tatike a vavat, ba ra umana
tena balabalaure totokom ma ra
umana igoro na vavina, diat a olo
lua ta vavat ta ra varkurai kai God.
32 Tago Ioanes i tadav avat ta
ra nga na mangamangana takodo,
ma pa ava ga nurnur tana; a
umana tena balabalaure totokom
ma ra umana igoro na vavina dia
ga nurnur tana, ma avat ba ava tar
gire, pa ava nukpuku bula namur
upi avat a nurnur tana.

A tinata valavalar ure ra umana tena papalum (a ra uma na vain)
(Mar 12:1-12; Luk 20:9-19)
33 Avat a valongore tikai bula
ra tinata valavalar: Tika na tena
kukure pal i ga vaume ra uma na
vain, ma i ga liplip bat ia, ma i ga
kal ra tung na vain tana, ma i ga
pait ra pal na minakila tana, ma
i tul tar ia, tai ta umana tarai na
vinauma, ma i vana kan nam ra
gunan.
34 Ba i maravai ra e na vunuai, i
tulue kana umana tultul tadav ra
tarai na vinauma upi na kap ra
vuaina.
35 A tarai na vinauma dia vatur
kana umana tultul, dia kita tikai,
dia doko ta ra tikai, ma ta ra tikai
bula dia tupar ia.
36 Ma i tulue mule ta ra umana
tultul, dia manga ta nina diat dia
lua, ma dia pait ia damana bula ta
diat.
37 I tul vamur vue natuna tadav
diat, ma i biti: Diat a ru natugu.
38 A tarai na vinauma, ba dia
gire natuna dia tata ivai pa dari:
Go ra bul mur tana, uti dat a doka,
upi dat ika, dat a tur kia la.
39 Ma dia vatur ia, dia al vaire
pa ia kan ra uma na vain, ma dia
doka.
40 Ona ra luluai, kana nam ra
uma na vain, na pot, ava na pait
ia tai nam ra tarai na vinauma?
41 Dia tatike tana: Na ubu va-
malari nam ra kaina tarai, ma na
tul tar ra uma na vain tai ta ra
enana tarai na vinauma nina diat
ba diat a tul tar tana ra vuaina ta
kana e.
42 Iesu i tatike ta diat: Pa ava ga
luk ia boko ta ra Buk Tabu dari:
"Nam ra vat ba ra umana tena pait
pal dia pilak vue,
Nam uka di tar pait ra ul a ngu na
pal me;
Go tai ra Luluai, ma ra mata i dat i
manamanane muka."
43 Go iau tatike ta vavat: Da tak vue
ra varkurai kai God kan avat ma
da tul tar ia tai ra tarai ba na vuai
rikai ra vuaina. [
44 Nina i bura ta go ra vat na ti
tagigi, ma nina ba go na bura taun
ia na taimirai da ra tobon,]
45 Ba ra umana tena tinabar ma
ra umana Parisaio dia valongore
kana tinata valavalar dia nunure
ba i tatike ke ure diat.
46 Ma ba dia mainge upi diat a
kinim ia, dia burutue ra tarai, tago
dia kapupi ia ba ia ra propet.

22

A tinata valavalar ure ra lukara na varbean
(Luk 14:15-24)
1 Iesu i tur pa mule ra tinata
valavalar, ma i tatike ta diat:
2 A varkurai marama ra bala na
bakut dir vardada ma tika na king,
i pait ra lukara na varbean kai
natuna, a tutana,

3 ma i tulue kana umana tultul
upi diat a agur pa diat di ga ting
diat ta ra lukara na varbean, ma
dia ole ra vinavana.
4 I tulue mule kana ta ra umana
tultul dari: Avat a ve diat di ga ting
diat, ba iau tar mal ot pa ra nian,
iau tar doko kaugu umana bu-
lumakau ma ra umana monoina
vavaguai, ma di tar vaninare ra
magit par, avat a mai tadav ra
lukara na varbean.
5 Ma dia nur vue ke, dia vana ka,
tikai tadav kana uma, ta ra tikai
tadav kana kunukul;
6 ma ta umana dia kinim pa ra
umana tultul, dia vakaina diat, ma
dia doko diat.
7 A king i kankan tana, ma i
tulue kana umana loko na tarai na
vinarubu dia ubu doko vue nam
ra umana tena vardodoko, ma dia
tun vue kadia pia na pal.
8 Namur i tatike tai kana umana
tultul: Di tar vaninare ra varbean
ma diat nam di ga ting pa diat pa
dia ga ko.
9 Avat a vana ta ra lavur nga
varkuvo, ma diat par, ava varkuvo
ma diat, avat a ting pa diat uti ta ra
lukara na varbean.
10 Nam ra umana tultul dia vana
ta ra lavur nga, ma dia ben varu-
rue diat, a umana kaina ma ra
umana boina, ma ra lukara na
varbean i kor ma ra tarai.
11 Ba ra king i ruk upi na gire ra
tarai, i na tadav tika na tutana pa
kana ta mal na varbean;
12 ma i biti tana: Talaigu, dave u
ga ruk uti ba pa kaum ta mal na
varbean? Ma i ki mut uka.
13 A king i biti tai ra umana
tultul: Avat a vi ra ura limana ma
ra ura kakene, ma avat a vue vaba
ia ta ra ngala na bobotoi: nam di
tangtangi tana ma di vangvangia
ra palangia tana.
14 Tago di ting pa mangoro ma di
pilak pa ra paupau ka.

A tinir ure ra totokom
(Mar 12:13-17; Luk 20:20-26)

15 A umana Parisaio dia vana
irai ma dia varpit pa upi diat a
vagu pa ia ta kana tinata.
16 Ma dia tulue kadia ta ra
umana tarai na vartovo tadav ia
ma ra umana talai Erodes ma
dia biti tana: Tena vartovo, ave
nunure ba u a dovot; ma kaum
vartovo ta ra mangamangana kai
God i dovot bula, ma pa u nuk pa ta
tikai, tago a tarai dia varogop par
piram.
17 Una ve avet, ava u nuk ia? I
takodo ba da tul tar ra totokom tai
ra Kaisar ba pata?
18 Iesu i nunure ra bala i diat
i kaina, ma i biti: Avat a umana
vaongo, dave ava valar iau?
19 Avat a ve tar ra pakana mani
na totokom tagu. Ma dia kap tika
na denaria tadav ia.
20 I tir diat: A malalar i to ia tana,
ma kai ia bula ra tutumu tana?
21 Dia biti ba: Kai ra Kaisar. Ma
i biti ta diat: Avat a tul tar tai ra
Kaisar ra lavur magit kai ra Kaisar
ma avat a tul tar tai God bula ra
magit par kai God.
22 Ba dia valongore nam dia
kakaian tana, ma dia vana ka kan
ia.

A tinir ure ra tinut mulai kan ra minat
(Mar 12:18-27; Luk 20:27-40)

23 Ta nam ra bung ta umana
Sadukaio, diat dia pue ra nilaun
mulai, dia tadav ia, dia tir ia, dari:
24 Tena Vartovo, Moses i ga
tatike: Ba ra tutana i mat, ma
pa ta natuna, turana na ben kana
vavina, ma na vangala ta umana
bul upi kai turana nina i ga mat.
25 A lavurua na barturana dia ga
ki pire vevet; a luaina i taulai, ma i
mat, ma tago pa ta natuna, turana,
a vaivutuna, i ben pa kana taulai;
26 ma damana bula ra vautu-
luna, ma i tuk ta ra valavuruana.
27 Ma ra vavina i mat mur ta diat
par.
28 Ta ra nilaun mulai, kai ia ta
diat ra lavurua nam ra vavina?
Tago diat par dia ga taulai me.

29 Iesu i biti ta diat: Ava rara,
tago pa ava nunure ra Buk Tabu
ma ra dekdek i God bula.
30 Ta ra nilaun mulai pa dia
taulai, ma pa dia tulatulai ta ra tin-
aulai, dia vardada ka ma ra lavur
angelo arama ra bala na bakut.
31 Ma pa ava ga luk vang boko
nam God i ga tatike ta vavat ure
ra nilaun mulai kai ra lavur minat,
dari:
32 Iau ra God kai Abaraam, ma
ra God kai Isak, ma ra God kai
Iakob? God vakir a God kai ra
lavur minat, kai ra lavur launa iat.
33 Ba ra kor na tarai dia valon-
gore go, dia manane kana vartovo.

A ngala na vartuluai
(Mar 12:28-34; Luk 10:25-28)

34 Ba ra umana Parisaio dia va-
longore ba i tar tata vamut ra
umana Sadukaio, dia kor varu-
rung.
35 Ma tikai ta diat, a tena kabi-
nana ta ra varkurai, i valar ia ma
ra tinir dari:
36 Tena Vartovo, nuve i ngala ta
ra lavur vartuluai ta ra tinata na
varkurai?
37 Ma i biti tana: Una mari ra
Luluai kaum God ma ra balam
parika, ma ra tulungeam parika,
ma ra nuknukim parika.
38 Go ia ra ngala, ma go ia ra
luaina vartuluai.
39 Ma go tikai bula dir vardada
me: Una mari talaim da u mari
mule u.
40 A tinata na varkurai par ma ra
lavur vartovo kai ra umana propet
i vuna ta go ra ivu vartuluai.

A tinir ure Kristo
(Mar 12:35-37; Luk 20:41-44)

41 Io, ba ra lavur Parisaio dia ki
varurung dari, Iesu i tir diat:
42 Ava ava nuk ia ure ra Kristo?
Ba natu ia? Dia tatike tana: Natu i
David.
43 I biti ta diat: Ba damana, dave
David i vatang ia ta ra Tulungen ba
Luluai? Tago i biti:
44 "A Luluai i tatike tai kaugu Lu-
luai,
Una ki ta ra limagu tuna,
Tuk ta nam ra bung ba ina vung
vaba kaum lavur ebar ta ra
vavai na kakim."
45 Ona David i vatang ia Luluai, dir
tamana dave?
46 Ma pa ta i nunure ta pakana
tinata ba na bali ia me: ma papa ta
nam ra bung, pa ta i tadav ia mulai
ma ra tinir.

23

Iesu i takun ra umana Parisaio ma ra umana tena tutumu
(Mar 12:38-39; Luk 11:43,46; 20:45-46)

1 Iesu i tatike tadav ra kor na
tarai ma tadav kana tarai na var-
tovo bula, dari:
2 A lavur tena tutumu ma ra
lavur Parisaio dia ki ta ra kiki kai
Moses;
3 a magit par dia tulue avat i
tana, avat a pait ia, ma avat a
torom tana; ma koko avat a mur-
mur kadia mangamangana tago
dia tatike ke ma pa dia pait ia.
4 Dia vi ra lavur kinakap dia
mamat ma i tup diat dia kakap, ma
dia puak tar ia ta ra ul a vara i ra
tarai, ma diat pa diat a maravut
ma ta kopono kaka na lima i diat
ika.
5 Kadia papalum par dia pait ia
upi ra tarai diat a gire diat; dia pait
vatababa pa kadia mapina buk na
kodakodop, dia pait vangala pa ra
umana ngu u kadia mal,
6 dia mainge ra kiki na luluai ta
ra lavur lukara ma ra umana kiki
na lua ta ra lavur pal na lotu,
7 ma ra oro varvagai ta ra lavur
tavul a bung, ma ba ra tarai diat a
vatang diat ma ra tena vartovo.
8 Ma koko da vatang avat ma
ra tena vartovo, tago a kopono ko
kavava tena vartovo, ma avat, ava
barturana par.
9 Ma koko ava vatang ta tutana
ra pia ba tama i vavat, tago a ko-
pono ko tama i vavat, nam arama
ra bala na bakut;

10 ma koko da vatang avat ma
ra luluai, tago a kopono ko kavava
Luluai, nina Kristo.
11 Ma nam i ngala ta vavat,
kavava tultul uka.
12 Ma nam i vangala pa mule, da
vaikilik pa ia; ma nina i vaikilik pa
mule, da vangala pa ia.

Iesu i tata kaina ure kadia mangamangana vavaongo
(Mar 12:40; Luk 11:39-42,44,52; 20:47)

13 Na kaina ta vavat a umana
tena tutumu, ma ra umana
Parisaio, avat a umana vaongo,
tago ava banubat vue ra tarai ta
ra varkurai marama ra bala na
bakut; avat pa ava olo tana, ma pa
ava nur tar diat dia ling na ruk upi
diat a ruk muka.
14 Na kaina ta vavat a umana
tena tutumu, ma ra umana Pari-
saio, avat a umana vaongo, tago
ava en vue ra kubakuba i ra
umana ua na vavina, ma ava pait
ra umana lolovina niaring upi ava
malamala tena takodo. Kari na
manga ngala ra varvakadik pire
vavat.
15 Na kaina ta vavat a umana
tena tutumu ma ra umana Pari-
saio, avat a umana vaongo, tago
ava valivute ra ta ma ra rakarakan
a gunagunan upi avat a vo pa ta
tikai ba na ki maravut avat; ma ba
i tar ongo, ava tar pukue pa ia pi
na manga natu i geena ta vavat.
16 Na kaina ta vavat, avat a
umana pula na raprap, tago ava
tatike: Ba tikai i vavalima ta ra
goled ta ra pal na vartabar, i
dekdek muka nam.
17 Avat a umana lunga, ava pula;
nuve i ngala ta dir, a goled ba ra
pal na vartabar, nina i tar vagom-
gom ra goled?
18 Ava biti bula: Ba tikai i vaval-
ima ta ra uguugu na vartabar, a
magit vakuku nam, ma ba tikai i
vavalima ta ra vartabar i ki tana, i
dekdek muka nam.
19 A umana pula, nuve i ngala?
A vartabar ba ra uguugu na
vartabar, nina i vagomgom ra
vartabar?
20 Nina i vavalima ta ra uguugu
na vartabar, i vavalima bula ta
nam parika i ki tana.
21 Ma nina i vavalima ta ra pal
na vartabar, i vavalima bula tai
nina i.kiki tana.
22 Ma nina i vavalima ta ra bala
na bakut, i vavalima bula ta ra kiki
kai God, ma i vavalima bula tai
nina i ki tana.
23 Na kaina ta vavat a umana
tena tutumu, ma ra umana Pari-
saio a umana vaongo: tago ava
tul tar tikatika na pakana ta ra
vinvinun na mint, ma ra dil, ma
ra kumin,* ma pa ava pait ra
lavur magit i ngala ta ni diat ta
ra tinata na varkurai, a manga-
mangana takodo, a varmari, ma ra
nurnur; i boina ba ava tar pait go
diat, ma koko avat a pait lake bula
nam diat.
24 Avat a umana pula na raprap,
ava turube vue ra namu, ma ava
konom pa ra kamel.
25 Na kaina ta vavat a umana
tena tutumu, ma ra umana Pari-
saio, a umana vaongo, tago ava
dur ra muru na la ma ra muru na
kadui bula, ma ra bala i dir boko i
buka ma ra varvaur, ma ra kaina
mamainga.
26 U a pula na Parisaio, una dur
value ra bala na la ma ra bala
na kadui, upi na gomgom bula ra
muru i dir.
27 Na kaina ta vavat a umana
tena tutumu ma ra umana Pari-
saio, a umana vaongo, tago ava
vardada ma ra umana babang di
tar kola, di gire ra muru i diat i
boina, ma ra bala i diat i buka ma
ra ur na minat ma ra lavur dur.
28 Damana bula avat, a tarai dia
gire ra paka i vavat da ra umana
tena takodo, ma ra bala i vavat
boko i buka ma ra vaongo ma ra
varpiam.

* **23:23:** A mint, a dil ma a kumin, a umana igir nina di nangnangine.

Iesu i tata kapa ure ra balbali
(Luk 11:47-51)

29 Na kaina ta vavat a umana
tena tutumu, ma ra umana Pari-
saio, a umana vaongo, tago ava
pait ra umana babang kai ra lavur
propet, ma ava mar ra lavur
tung na minat kai ra umana tena
takodo,
30 ma ava tatike: Gala ave ga
laun amana ta ra kilala kai ra
umana tama i vevet, gala pa ave ga
maravut diat ta ra gapu i ra lavur
propet.
31 Dari ava varvai ta vavat mu-
lai, ba avat a umana natu i diat dia
ga doko ra umana propet.
32 Avat a vabuka muka ra
valavalar kai ra umana tama i
vavat.
33 Avat a umana vui, avat a
umana natu i ra vui, avat a laun
dave ta ra varkurai geena?
34 Go iau tulue ra umana propet
tadav avat ma ra umana tena kabi-
nana, ma ra umana tena tutumu;
avat a doko ta umana, ma avat a
ot ta ra umana ta ra bolo, ma ta
ra umana bula avat a virit diat ta
ra umana pal na lotu, ma avat a
korot diat kan ra lavur pia na pal
vanavana;
35 upi na ki ta vavat a gapu i
ra lavur tena takodo par nina i ga
talingir ta ra rakarakan a gunagu-
nan, di ga tur pa ia ma ra gapu i
Abel a tena takodo, tuk tar ta ra
gapu i Sakarias natu i Barakias,
nina ava ga doka livuan ta ra pal
tabu ma ra uguugu na vatabar.
36 A dovot go iau tatike ta vavat:
Go ra magit parika na ki ta go ra
taun tarai.

Iesu i mari Ierusalem
(Luk 13:34-35)

37 Ierusalem, Ierusalem, u, u ga
doko ra umana propet, u, u ga
tupar diat, di ga tulue diat tadav
u! Aivia ra bung iau ga mainge upi
ina agure varurue ra lavur natum
da ra kakaruk i agure varurue
ra lavur natnatina ta ra vavai na
bebeana, ma ava ol ika!
38 Kavava pal na lingling ika.
39 Tago iau tatike ta vavat: Pa
avat a gire mule iau papa gori ma
tuk tar ta ra bung ba avat a biti
tana: I ti doan nam i pot ma ra iang
i ra Luluai.

24

Iesu i biti ba da nila vue ra pal
na vartabar
(Mar 13:1-2; Luk 21:5-6)

1 Iesu i irop kan ra pal na
vartabar, ma i vana ta kana nga,
ma kana tarai na vartovo dia ta-
dav ia upi diat a ve tar ra palpal
na vartabar tana.
2 Ma i biti ta diat: Avat a gire
go ra lavur magit, a dovot go iau
ve avat, pa ta vat dir a va vartaun
tana, da re vapar vue.

A umana purpuruan ma ra
umana varmonong
(Mar 13:3-13; Luk 21:7-19)

3 Ba i kiki ta ra luana na
Oliva, a tarai na vartovo dia tadav
varkolona, dia tatike: Una ve avet
ba vingaia go ra lavur magit diat
a vana rikai? Ma ava ra vakilang
ure kaum vinavana mulai uti, ma
ure ra mutuai ra rakarakan a gu-
nagunan?
4 Ma Iesu i tatike bali diat dari.
Avat a varbalaurai, kan ta tikai na
varara avat.
5 Tago mangoro diat a vana rikai
ma ra iangigu, diat a tatike dari:
Iau ra Kristo, ma diat a varara ta
mangoro.
6 Ma avat a valongore boko ure
ra umana vinarubu ma ra tinata
na vinarubu, ma koko avat a
ngarao tana, tago i topa ia dari: ma
ra mutuaina pata boko.
7 Tago tika na vuna gunan na tut
ure ta ra vuna gunan, ma tika na
varkurai ure ta ra varkurai; ma ra
umana mulmulum, ma ra umana
guria ta ra gunagunan.
8 Da tur pa ra kinadik ma go ra
lavur magit.
9 Diat a tul tar avat upi ra ki-
nadik, ma diat a doko avat, ma

ra lavur vuna tarai diat a milmilikuane avat ta ra iangigu.
10 Ma mangoro diat a tutukai ma diat a tul vargiliane tar diat, ma diat a milmilikuane vargiliane diat.
11 Ma mangoro na propet vavaongo diat a vana rikai, ma diat a varara ta mengoro.
12 Ma tago ra lavur varpiam na peal, a varmari kai ta mangoro na madoldol mulai.
13 Ma nina i tur padikat tuk ta ra mutuaina, da ga valaun ia.
14 Ma da varve go ra bo na varvai ta ra rakarakan a gunagunan mutu upi ra vakilang tadav ra lavur vuna tarai, ma ra mutuaina na pot muka.

A magit i milmilikuan
(Mar 13:14-23; Luk 21:20-24)

15 Ba va gire ra magit i milmilikuan kai ra kamara i tur ta ra pal tabu, nina Daniel ra propet i ga varvai lua tana (nina i luluk, boina ba na matoto),
16 boina ba diat dia ki Iudaia diat a lop urama ra lualuana;
17 ma nina i ki ra ul a pal, koko na irop upi ta vurvur magit i va na pal;
18 ma nina i ki ra uma, koko na talil upi kana olovoi.
19 Na kaina ta diat dia kap bala, ma ta diat bula dia vau ra bul ta nam ra e.
20 A vat a araring upi koko avat a lop ta ra kilala na mudian, ma koko ta ra Bung Sabat;
21 tago na tup ia ra kinadik, pa ta i vardada me papa amana ra vunapai ra rakarakan a gunagunan ma tuk ta ra bung gori, ma namur bula pata.
22 Gala pa da vaikilik pa nam ra kilala, gala pa ta muka na laun; ia kaka da ga vaikilik pa ia upi diat di ga pilak pa diat.
23 Io, ba ta tikai i tatike.ta vavat ba; Go ra Kristo, ba: Nam, koko ava kapupi ia,
24 Tago ra umana Kristo vavaongo, ma ra umana propet vavaongo diat a tur rikai, ma diat a ve tar ra umana ngala na vakilang ma ra umana dekdek upi da varara ta mangoro, ma da valavalar diat bula di ga pilak pa diat.
25 Go iau tar varve value avat.
26 Ba dia tatike ta vavat ba i ki ra pupui, koko avat a kapupi ia.
27 A meme i pala ia ta ra matana taubar ma diat aro ra matana labur dia gire; damana bula ra vinavana mulai uti kai Natu i ra tutana.
28 A lavur kotkot dia vut varurung ta nam ra gunan a minat i va tana.

Natu i ra tutana na pot
(Mar 13:24-27; Luk 21:25-28)

29 Ma ba i tar par ra kinadik ta nam ra umana bung, a matana keake na bobotoi, a gai pa na pupua, a lavur tagul diat a burabura marama ra bakut, ma ra lavur dekdek ta ra bakut na dadadar;
30 ma namur na vana rikai ra vakilang i Natu i ra tutana ta ra bakut, ma na tabun tuna ra bala i diat ra lavur vuna tarai par ra pia ma diat a gire Natu i ra tutana na vana rikai ta ra lavur bakut, ma ra dekdek ma ra ngala na minamar.
31 Ma na tulue kana umana angelo, ma ra tavur na tangi mat, ma diat a agure varurue diat i ga pilak pa diat ta ra ivat na matana vuvu, maro ta tikai na ngu na bakut ma tuk tai ta ra tikai.

A vartovo valavalar kai ra lovo
(Mar 13:28-31; Luk 21:29-33)

32 Avat a valongore ra vartovo valavalar kai ra lovo; ba ra ingaingarina i papait na gol, ma i mapmapina nagam, ava nunure ba ra e na malamalapang i maravai;
33 damana bula ba ava gire go ra lavur magit avat a nunure ba i maravai, i tur ta ra umana mataniolo.

34 A dovot go iau tatike ta vavat:
Go ra taun tarai pa na ga panie
boko tuk ta nam ba di pait ot pa go
ra lavur magit parika.
35 A lavur bakut ma ra
rakarakan a gunagunan na panie,
ma kaugu lavur tinata pa na panie
muka.

Pa ta i nunure nam ra bung ba ra pakana bung
(Mar 13:32-37; Luk 17:26-30,34-36)

36 Pa ta i nunure nam ra bung
ba nam ra pakana bung, a lavur
angelo ra bala na bakut pata, ma
Natuna pata, ia kaka Tama.
37 A vinavana mulai uti kai Natu
i ra tutana na vardada ma ra kilala
i Noa.
38 Ta nam ra kilala ba pata boko
ra lovon ta, dia iaian, dia mo-
mamomo, dia varvarbean, ma dia
tulatulai ta ra varbean, tuk ta nam
ra bung ba Noa i koa ta ra parau ta
tana.
39 Ma dia ngulngul tuk ta ra bung
nam ba ra lovon ta i vana rikai
muka ma i kap vue diat mutu;
damana bula ra vinavana mulai
uti kai Natu i ra tutana.
40 Ta nam ra kilala a ivu tutana
dir a ki ra pui, da vatur vake tikai,
ma da nur vue ta ra tikai,
41 a ivu vavina dir a udu kon ma
ra uduudu ta, da vatur vake tikai
ma ta ra tikai da nur vue.
42 Avat a varbalaurai, tago pa
ava nunure ra bung ba kavava
Luluai na pot i tana.
43 Ava nunure go, gala ra luluai
na pal i ga tar nunure ra pakana
marum ba ra tena nilong na vut i
tana gala na babalaurai, pa na nur
vue ra kubana upi da lobong ia.
44 Damana bula avat a vaninara,
tago Natu i ra tutana na vana rikai
ta ra pakana bung ba pa ava nuk
pa ia tana.

A dovot na tultul ma nam pa i dovot
(Luk 12:41-48)

45 Ia ra tultul i dovot ma i kabi-
nana bula, kana luluai i tar tul
tar ia upi na kure ra kubana ma
na tibatibe diat i tana ma ra adia
magit ta ra kilalana?
46 Nam ra tultul i ti doan ba kana
luluai i pot babare ba i papait ia
damana.
47 A dovot go iau tatike ta va-
vat, na tul tar ia pi na kure kana
tabarikik parika.
48 Gala nam ra tultul i nuk ia ta
ra balana dari: Kaugu luluai na
vavuan;
49 ma i kitakita ra umana tultul,
ma i iaian, ma i momamomo varu-
rung ma ra umana tena nimomo;
50 a luluai kai nam ra tultul na
pot ta ra bung ba pa i nuk pa ia
tana, ma ta ra pakana bung ba pa
i nunure,
51 ma na kutu varbaiane ma na
tul tar ia upi kana tiniba varurung
ma ra lavur tena lotu vavaongo;
da tangtangi ma da vangvangia ra
palangia tana.

25

A tinata valavalar ure ra vinun na inip na vavina

1 Ta nam ra bung, a varkurai
marama ra bala na bakut na var-
dada ma ra vinun na inip na vav-
ina, dia vatur kadia umana lamp,
ma dia vana, dia totongo upi ra
taulai kalama.
2 A ilima ta diat dia lunga, ma ta
ra ilima dia kabinana.
3 Tago diat dia lunga, ba dia kap
kadia umana lamp, pa dia kap
bula ta dangi;
4 diat dia kabinana dia kap kadia
umana lamp ma ra dangi bula ta
kadia umana la.
5 Ba ra taulai kalama i vavuan
dia mata vava, ma dia diop par.
6 Ma ta ra mutumut na marum
di oraoro dari: Arua, a taulai
kalama go kari! Avat a mai, avat
a barat ia.
7 A umana inip na vavina par dia
tut, ma dia mal kadia umana lamp.
8 A umana lunga dia biti tai ra
umana kabinana: Avat a tabar

avet ma ta ik a dangi, tago kaveve
umana lamp dia to na, mat.
9 A umana kabinana dia biti:
Pata, kan pa na topa dat parika,
avat a vana tadav diat dia ivura,
avat a kukul pa kavavat.
10 Ba dia vana upi diat a kukul, a
taulai kalama i pot ma diat dia tar
vaninara dia olo me ta ra lukara
na varbean; ma di banubat ra
matakilalat.
11 Ta ra ilima na inip na vavina
dia pot mur, ma dia biti dari: Lu-
luai, Luluai, una papa are avet.
12 Ma i tatike ta diat: A dovot
go iau tatike ta vavat ba pa iau
nunure avat.
13 Io, avat a varbalaurai, tago pa
ava nunure ra bung ba ra pakana
bung.

A tinata valavalar ure ra utul a tultul
(Luk 19:11-27)

14 Dir vardada bula ma ra tutana
ba na vana ta ra gunan vailik, ma i
oro pa kana lavur tultul, ma i vaba
kana lavur tabarikik ta diat.
15 I vaba ra ilima na talant tai
tikai, ma ra ivut tai ta ra tikai,
ma ra kopono tai ta ra tikai bula;
tadav dital tikatikai vardada ma
kadital kabinana; ma i vana ta
kana vinavana.
16 Nam i tar vatur vake ra ilima
na talant i vana lulut, ma i kukul
me, ma i pie pa bula ta ra ilima.
17 Damana bula nam i tar vatur
vake ra ivut, i pie pa bula ta ra ivut.
18 Ma nam i tar vatur vake ra
kopono ko, i vana, ma i kal ra tung,
ma i punang ive tana ra mani kai
kana luluai.
19 Ba ra luluai kai nam ra umana
tultul i tar vavuan. i pot ma i tir
diat.
20 Ma nam i ga vatur vake ra
ilima na talant i vana tadav ia, ma
i kap guve ma ta ra ilima na talant
bula, ma i tatike: Luluai, u ga vaba
ra ilima na talant tagu, go iau tar
pie pa ta ra ilima bula.
21 Kana luluai i tatike tana: I
boina muka, u a dovotina, u a
bo na tultul; u tar dovot ta go ra
paupau magit, ina tul tar iu ba una
kure ta mangoro; una olo ta ra
gugu kai kaum luluai.
22 Ma nam i ga vatur vake ra
ivu talant i vana tadav ia ma i
biti: Luluai, u ga vaba ra ivu talant
tagu, go iau tar pie pa ta ivut bula.
23 Kana luluai i biti tana: I boina
muka, u a dovotina, u a bo na
tultul; u tar dovot ta go ra paupau
magit, ina tul tar iu ba una kure
ta mangoro; una olo ta ra gugu kai
kaum luluai.
24 Ma nam i ga vatur vake ra
kopono talant i vana tadav ia ma
i biti: Luluai, iau tar nunure u ba
u a tena langodo; u ingate nam pa
u ga vaume, ma u varurue nam pa
u ga imire;
25 ma iau ga burut, iau ga vana,
iau ga punang ive kaum talant ra
pia; go, kaum muka mulai.
26 Kana luluai i biti tana: U a
kaina tultul, u a tabauma, u tar
nunure ba iau ingate nam ba pa
iau ga vaume, ma iau varurue
nam pa iau ga imire;
27 dave pa u ga tul tar kaugu
mani ta diat dia piapie mani, upi
ba iau pot ina alube pa kaugu, ma
ra vavatur bula tana.
28 Avat a tak vue ra talant kan go,
ma avat a tul tar ia tai nam kana ra
vinun na talant.
29 Tago nina ba i vuvuvung, da
tabar mule upi na vung ta ngala,
ma nina ba pa i vuvuvung, da tak
vue kana ikilik kan ia.
30 Ma avat a vue vaba go ra
tultul na niiba ta ra bobotoi; da
tangtangi, ma da vangvangia ra
palangia tana.

A mutuaina varkurai

31 Ba Natu i ra tutana na pot
ma kana minamar, diat ma kana
lavur angelo, na ki ta kana kiki na
minamar;
32 ma ra lavur vuna tarai ta ra
rakarakan a gunagunan diat a kor
varurung ta ra matana; ma na tibe

varbaiane diat, da ra tena balabal-
aure sip i tibe varbaiane ra lavur
sip kan ra lavur me;
33 ma na vaki ra lavur sip ta ra
limana tuna, ma ra lavur me ta ra
mairana.
34 Ma ra king na biti ta diat ta ra
limana tuna: Avat a mai, Tamagu
i ga vadoane avat, avat a kale pa
ra varkurai di ga vaninare amana
ra vunapai ra rakarakan a gunagu-
nan upi kavavat;
35 tago iau ga mulmulum ma ava
ga tabar iau; iau ga mar, ma ava ga
vamomo iau; iau ga vaira, ma ava
ga ben varuk iau;
36 pa kaugu ta mal, ma ava ga
vamong iau; iau ga ki ra pal na
banubat, ma ava ga tadav iau tana.
37 Ma ra umana tena takodo diat
a tir ia: Luluai, vingaia ave ga gire
u ba u mulmulum ma ave ga tabar
u, ba u ga mar, ma ave ga vamomo
u?
38 Vingaia u ga vaira ma ave ga
ben varuk u, ba pa kaum ta mal,
ma ave ga vamong u?
39 Vingaia ave ga gire u, u mait,
ba u ki ta ra pal na banubat, ma
ave ga tadav u?
40 Ma ra king na biti ta diat: A
dovot go iau tatike ta vavat, ba ava
ga pait ia tai ta tikai ta go diat a
lavur turagu, ta nina bar i ikikilik
ta diat, ava ga pait ia tagu.
41 Ma na biti ta diat ta ra
mairana: Avat a lavur bilak avat
a vana kan iau ura ta ra iap ba pa
da pun ia, nam di ga mal pa ia upi
Satan ma kana lavur angelo;
42 tago iau ga mulmulum, ma pa
ava ga tabar iau; iau ga mar ma pa
ava ga vamomo iau;
43 iau ga vaira, ma pa ava ga ben
varuk iau; pa kaugu ta mal, ma pa
ava ga vamong iau; iau ga mait,
ma iau ki ta ra pal na banubat, ma
pa ava ga laume iau.
44 Ma diat bula diat a tir ia:
Luluai, vingaia ave ga gire u ba u
mulmulum, ba u mar, ba u vaira,
ba pa kaum ta mal, ba u mait, ba u
ki ta ra pal na banubat, ma pa ave
ga torom maravut u tana?
45 Ma na biti ta diat: A dovot go
iau tatike ta vavat: Tago pa ava ga
pait ia tai ta tikai ta go ra umana
ikikilik, pa ava ga pait ia tagu.
46 Ma diat go diat a vana ta
ra balbali ba pa na mutu; ma ra
lavur tena takodo diat a vana ta ra
nilaun ba pa na mutu.

26

Dia tatata guvai upi diat a vagu pa Iesu
(Mar 14:1-2; Luk 22:1-2; Ioa 11:45-53)

1 Ba Iesu i tar tatike vue go ra
lavur tinata i biti tai kana tarai na
vartovo:
2 ava nunure ba i tar par a ura
bung da tur pa ra lukara na bolo
lake, ma da tul tar Natu i ra tutana
upi da ot ia ta ra bolo.
3 Ma ra lavur tena tinabar
ngalangala ma ra lavur patuana
kai ra tarai dia ki varurung ta ra
balana gunan kai ra tena tinabar i
lualua, a iangina Kaiapas;
4 ma dia tatata guvai upi diat a
vagu pa Iesu, ma da doka.
5 Dia biti ba: Koko ta ra lukara,
kan ra tarai diat a urung.

Ra vavina i lingire ra varku ta ra ulu i Iesu
(Mar 14:3-9; Ioa 12:1-8)

6 Ba Iesu i ki Betania, ta ra kuba
i Simon ra vukavuka,
7 tika na vavina i tadav ia ma
ra pal a tava na varku i ngatngat
muka, ma i lingire ta ra uluna ba i
kiki ta ra nian.
8 Ba ra tarai na vartovo dia gire,
dia kankan, dia vartir ba: Di vole
go upi ra ava?
9 Ta ra ava pa di ga ivure go upi
ta ngala na mani, upi da tabar ra
lavur luveana me?
10 Iesu i nunure, ma i biti ta diat:
Dave ava anan ta go ra vavina? A
bo na magit i tar pait ia tagu.

11 A lavur luveana diat a ki
vatikai pire vavat, ma iau pa ina
ki vatikai pire vavat.
12 Go i tar lingire go ra varku ta
ra pakagu upi na vaninare iau upi
ra pupunang.
13 A dovot go iau tatike ta vavat:
A gunagunan par ta ra rakarakan
a gunagunan ba da pait go ra bo na
varvai tana, da varveai bula tana
ta ra magit go ra vavina i tar pait
ia upi na tur na aim.

Iudas i mulaot upi na Vagu Pa Iesu
(Mar 14:10-11; Luk 22:3-6)

14 Tikai ta diat ra vinun ma a
ivut, a iangina Iudas Iskariot, i
vana tadav ra umana tena tinabar
ngalangala,
15 ma i biti: Ba ina vagu tar ia ta
vavat, ava avat a vapuak iau me?
Ma dia valar tar ra utul a vinun na
pakana silva.
16 Ma papa ta nam ra bung i kiki
pa ia upi na vagu tar ia ta diat.

Iesu diat ma kana tarai na vartovo dia en ra magit na bolo lake
(Mar 14:12-21; Luk 22:7-14,21-23; Ioa 13:21-30)

17 Ta ra luaina bung ta ra e na
gem ba pa i leven, a tarai na var-
tovo dia tadav Iesu, dia tir ia dari:
U mainge ba avet a mal pa ra am
magit na bolo lake ave?
18 I biti: Avat a vana ta ra pia
na pal, ma avat a biti tai nam ra
tutana nina ba avat a varkuvo me,
dari: A Tena Vartovo i biti: Kaugu
bung i maravai ka; avet ma kaugu
tarai na vartovo avet a ian ra bolo
lake ta ra kubam.
19 A tarai na vartovo dia mur
nam ra tinata kai Iesu, ma dia
vaninare ra bolo lake.
20 Ma ta ra ravian diat ma kana
a vinun ma a ivu tarai na vartovo
dia kiki ta ra nian;
21 ba dia iaian boko, i biti: A
dovot go iau tatike ta vavat, ba
tikai ta vavat na vagu tar iau.
22 Ma i manga tabun ra bala i
diat i tana, ma diat par tikatikai
dia tir ia dari: Luluai, iau laka?
23 Ma i biti ta diat: Nina ba amir,
amir a tatak varurung ta ra la, na
vagu tar iau.
24 Natu i ra tutana na virua da
di ga tumu value ure; ma na kaina
nam ra tutana i vagu tar Natu i ra
tutana; gala na boina ta nam ra
tutana gala pa di ga kava.
25 Iudas, nina ba na vagu tar ia,
i tir ia ba: Tena Vartovo, iau laka?
Ma i biti tana: Io, u iat, u ti tatike
muka.

A nian kai ra Luluai
(Mar 14:22-26; Luk 22:14-20; 1 Kor 11:23-25)

26 Ba dia iaian boko, Iesu i vatur
ra gem, i lotu pa ure, ma i tabik ia,
ma i tabar ra tarai na vartovo me,
ma i biti: Go a pakagu, avat a vatur
pa ia ma avat a en ia.
27 Ma i vatur ra la, ma i pite
varpa ure ma i tul tar ia ta diat, i
biti: Avat a momo par tana;
28 go a gapugu kai ra kala-
mana kunubu nina i talingir upi ra
mangoro, upi na re vue ra lavur
varpiam.
29 Iau tatike ta vavat, ba pa ina
momo mulai ta ra vuai na vain
papa gori ma tuk tar ta ra bung
ba dat a mome ra kalamana ta ra
varkurai kai Tamagu.
30 Ba di tar kaile vue ra kakailai,
dia vana irai ta ra luana na Oliva.

Iesu i tata na lua ba Petero na pue vue
(Mar 14:27-31; Luk 22:31-34; Ioa 13:36-38)

31 Ma Iesu i biti ta diat: Go ra
marum avat par avat a tabunuane
iau boko, tago di ga tumu ia dari:
Ina kita ra tena balabalaure sip,
ma ra kikil na sip diat a varbaiai
vurvurbit.
32 Ba di tar vatut mule iau, ina
lua ta vavat urama Galilaia.
33 Petero i biti tana: Ba diat par
diat a tabunuane u, iau pata muka.
34 Iesu i biti tana: A dovot go iau
tatike tam, ba go ra marum, ona
ra loko pa i riki boko, una vautul
a pue vue iau.

35 Petero i biti tana: Ba dor par
dor a virua, pa ina pue vue u. A
tarai na vartovo par dia biti bula
damana.

Iesu i araring ta ra uma Getsemane
(Mar 14:32-42; Luk 22:39-46)

36 Iesu ma diat dia vut ta ra
pakana pia a iangina Getsemane,
ma i biti tai kana tarai na vartovo:
Avat a ki ati ma iau ubara, ina
araring.
37 Ma i agure Petero ma ra ura
natu i Sebedaio, ma i vura na
tabun ra balana ma i ururian
muka.
38 Ma i biti ta dital: A tulungeagu
i tabun muka da na mat, amutal a
ki ati, amutal a mono maravut iau.
39 Ma i vana na lua ra ik, i bura
timtibum, ma i araring dari: Tam-
agu, ba i topa ia, da tak vue go ra
la kan iau; ma koko da pait nam
iau mainge, nam muka ba u iat u
mainge.
40 Ma i talil tadav ra utul a bul
na vartovo, i babare dital, dital va
mat, ma i tir Petero: Na tup amutal
laka ma amutal a mono maravut
iau a kopono ko ra pakana bung?
41 Amutal a mono, ma amutal a
araring kan da valam pa amutal;
a tulungen iat i ongo, ma ra pala-
paka i bilua.
42 Ma i vaurua ma ra vinavana
kan dital, ma i araring dari: Tam-
agu, ona i dekdek upi da tak vue
go kan iau, ma ba i topa ia ba
ina mome ke, boina da pait nam u
mainge.
43 I talil mulai i babare dital,
dital va mat mulai, tago dital mata
vava.
44 Ma i vana mulai kan dital, i
vana, ma i vautul a araring, ma
i vatang mule nam ra tinata i ga
tatike lua.
45 Ma i vana mulai tadav ra utul
a bul na vartovo, ma i biti ta dital:
Amutal a va mat muka, amutal a
ngo pa, i maravai ra pakana bung
upi da vagu tar Natu i ra tutana ta
ra lima i ra umana tena varpiam.
46 Amutal a tut, dat a vana, i
maravai nam ba na vagu tar iau.

Di vagu pa Iesu
(Mar 14:43-50; Luk 22:47-53; Ioa 18:3-12)

47 Ba i tatata boko, Iudas, tikai ta
diat ra vinun ma a ivut, i pot, diat
ma ra kor na tarai, dia kapkap ra
umana pakat ma ra umana ram tai
ra umana tena tinabar ngalangala
ma ra umana patuana kai ra tarai.
48 Nam i vagu tar ia i ga ve tar
kana ta vakilang ta diat dari: Nina
ba iau galum ia, ia muka nam, avat
a kinim ia.
49 Ma i tadav muka Iesu, ma
i tata pa ia dari: Tatabai, Tena
Vartovo! ma i galum ia.
50 Iesu i biti tana: Talaigu, una
pait muka nam u ti vana uti upi ia.
Ma dia tadav ia, dia kinim pa ia ma
dia vatur ia.
51 Tikai ta diat dia varagur ma
Iesu i kodo ra limana, ma i ele
pa kana pakat, ma i kita kutu vue
ra talinga i ra tultul kai ra tena
tinabar i lualua.
52 Iesu i biti tana: Una vung mule
kaum pakat ta kana vuvuvung,
tago diat par dia papakat, diat a
virua ma ra pakat.
53 U nuk ia vang i dekdek piragu
upi ina lul Tamagu, ma go ko na
tulue ra vinun ma a ivu loko na
angelo piragu?
54 Gala damana, da pait ot pa
davatane ra umana tinata ta ra
Buk Tabu nina i biti ba i mamat ba
na dari?
55 Ta nam ra pakana bung Iesu i
tatike tai ra kor na tarai dari: Ava
tar vut vang upi avat a kinim iau
ma ava kapkap ra umana pakat
ma ra umana ram da ava vana upi
ra tena nilong? Ma ra bungbung
parika iau ga kiki ta ra pal na
vartabar, iau vartovo, ma pa ava
ga kinim iau.
56 Da pait vapar go upi na ot
ra lavur tutumu kai ra umana
propet. Ma ra tarai na vartovo.
par dia vana kan ia, dia lop.

Iesu i tur ta ra mata i ra umana tena kivung
(Mar 14:53-65; Luk 22:54-55,63-71; Ioa 18:13-14,19-24)

57 Diat dia tar kinim pa Iesu, dia ben ia ta ra kuba i Kaiapas ra tena tinabar i lualua, nam ra lavur tena tutumu ma ra lavur patuana dia kivung tana.
58 Petero i murmur mara iat, tuk ta ra bala na gunan kai ra tena tinabar i lualua, ma i olo tana, ma dia kiki ma ra umana tultul upi na gire ba ava da pait ia tana.
59 A umana tena tinabar ngalangala ma diat par ta ra kivung, dia nuknuk upi ta varveai vavaongo ure Iesu, upi da doka;
60 ma pata; ma a dovotina, mangoro na tena varveai vavaongo dia vana rikai. A ivut dir ga mur,
61 dir biti: Go ra tutana i ga biti dari: Ina re vue go ra pal na vartabar kai God. ma ina pait mule tai ta utul a bung.
62 Ma ra tena tinabar i lualua i tur ma i tatike tana: Pa una tata laka? Ava go dia varvai tana ure u?
63 Ma Iesu i ki mut uka. A tena tinabar i lualua i tatike tana: Iau vavalima pa iu tai ra God i laun, ba una varve avet ba u ra Kristo, Natu i God, ba pata?
64 Iesu i biti tana: Maia, damana u tar tatike, ma go iau tatike tam: Papa gori avat a gire Natu i ra tutana i kiki ta ra lime tuna ra ongor ma na vut ta ra lavur bakut.
65 Ma ra tena tinabar i lualua i rada kana umana mal, ma i tatike: Go i tar vul God; ta ra ava dat a nuk upi ta ra umana mulai upi diat a varveai tana? Go da tar valongore ra varvul;
66 ava ava nuk ia? Ma dia bali ia dari: I topa ia ba na virua.
67 Ma dia gami ra matana, ma dia tibul ia; ma ta umana dia par ia ma ra lapar a lima i diat,
68 ma dia biti: U Kristo, una varvai na propet ta vevet ba, to ia i tar par iu?

Petero i pue vue Iesu
(Mar 14:66-72; Luk 22:56-62; Ioa 18:15-18,25-27)

69 Ma Petero i ki boko ra balana gunan, ma ra vavina i tadav ia, i tatike: U bula amur ma Iesu a te Galilaia.
70 Ma i varpuai ta ra mata i diat par, i biti: pa iau nunure kaum tinata.
71 Ba i tar irop ta ra mata palpal, ta ra tika na vavina i gire, ma i tatike ta diat dia tur abara: Go ra tutana bula dir ma Iesu ra te Nasaret.
72 Ma i varpuai mulai, ma i vavalima tana, i biti: Pa iau nunure go ra tutana.
73 Ma ra ik boko, diat dia turtur abara dia tadav Petero, dia tatike tana: A dovotina, u bula avat, tago ave nunure ilam u ta kaum tinata.
74 Ma i tata kakaina, ma i vavalima, i biti: Pa iau nunure nam ra tutana. Ma ra loko i riki muka.
75 Ma Petero i nuk pa ra tinata kai Iesu dari: Ba ra loko pa i riki boko, una vautul a pue vue iau. Ma i irop, ma i tangi mat.

27

Di ben pa Iesu ina di tul tar ia tal Pilato
(Mar 15:1; Luk 23:1-2; Ioa 18:28-32)

1 Ba i tar malana, a umana tena tinabar ngalangala par, ma ra lavur patuana kai ra tarai dia tatata guvai ure Iesu upi da doka;
2 dia vi ia, dia ben vaboloa ma dia tul tar ia tai Pilato ra tena varkurai na gunan.

Iudas i mat
(Apos 1:18-19)

3 Ba Iudas, nam i ga vagu tar ia, i gire ba di tar kure vakaina Iesu, i nukpuku, ma i vamule nam ra utul a vinun na pakana silva tai ra umana tena tinabar ngalangala ma ra umana patuana,
4 ma i biti: Iau tar pait ra varpiam, tago iau tar vagu tar ra

takodo na gap. Ma dia biti tana:
Avet ave diva? U iat.
5 Ma i vue ra lavur pakana silva
ta ra pal i gomgom, ma i vana ka; i
vana irai, ma i al vatokobe mule.
6 A umana tena tinabar dia
tak pa ra lavur pakana silva, dia
tatike: Pa i ko ba da vung go ta ra
vuvuvung na mani, tago a matai ra
gap.
7 Ma dia tata guvai tana, ma dia
kul pa ra gunan kai ra tena pait la,
upi da punapunang a umana vaira
na minat i tana.
8 Ma di vatang tar ra iang i nam
ra gunan ba: A pia na gap; ma
damana boko tuk gori.
9 Damana di ga pait ot pa nam
Ieremia ra propet i ga tatike value
dari: "Ma di tak pa ra utul a vinun
na pakana silva nam ra mataina
di ga toa ure nina i ngatngat, da
ta umana natu i Israel dia ga to ra
mataina,
10 ma di tul tar ia upi ra gunan
kai ra tena pait la, da ra Luluai i
ga tul tar ia tagu."

Pilato i titir Iesu
(Mar 15:2-5; Luk 23:3-5; Ioa 18:33-38)

11 Iesu i tur ta ra mata i ra tena
varkurai na gunan; ma ra tena
varkurai na gunan i tir ia: U a King
kai ra Iudaia vang? Iesu i biti tana:
U, u tatike ra dovotina.
12 Ba ra umana tena tinabar ma
ra umana patuana dia takun ia, pa
i tata.
13 Ma Pilato i biti tana: Pa u
valongore vang ba aivia ra magit
go dia takun iu me?
14 Ma pa i tata bali ia ma ta ik
a tinata, pata tuna; ma ra tena
varkurai na gunan i kaian muka
tana.

Di varkurai ba Iesu na mat
(Mar 15:6-15; Luk 23:13-25; Ioa 18:39–19:16)

15 Ta ra lukara a tena varkurai
na gunan i papapala vue tana ta-
dav ra tarai tikai ta diat di ga banu
bat diat, nina ba diat iat dia vatang
upi ia; damana kana mangaman-
gana iat.
16 Ta nam ra kilala di ga banu bat
tikai i rararang, a iangina Barabas.
17 Ba ra tarai dia kor varurung
Pilato i tir diat: To ia ava mainge
ba ina pala tar ia tadav avat?
Barabas bar, ba Iesu, di vatang ia
bula ba Kristo?
18 Tago i nunure ba dia tar kinim
tar ia ta ra varngu ka.
19 Ba i ki boko ta ra kiki na
varkurai kana taulai i vartuluai
tadav ia dari: Koko una pait ta
magit ta nam ra tena takodo, tago
iau tar kairane mangoro na magit
i tana gori ta ra ririvon ure.
20 A umana tena tinabar ma ra
umana patuana dia ununue ra kor
na tarai upi diat a vatang upi
Barabas, ma upi da doko vue Iesu.
21 Ma ra tena varkurai na gunan
i tir diat: Nuve ta dir ina pala vue
tadav avat? Ma dia biti: Barabas.
22 Pilato i tir diat: Ma ava ina
pait ia tai Iesu nina di vatang ia
bula ba Kristo? Diat par dia biti
tana: Da ot ia ta ra bolo.
23 Ma i tir diat: Dave, ava ra
varpiam i ga pait ia? Ma dia
oraoro mat dari: Da ot ia ta ra
bolo.
24 Ba Pilato i gire ba pa i pait
valar pa ta magit bat ia, ma dia to
na ururung tana, i tak pa ra tava
ma i gi pa ra ura limana me ta ra
mata i ra kor na tarai, ma i biti: Iau
ti langalanga ta ra gapu i go ra tena
takodo: avat iat.
25 Ma ra tarai par dia tatike:
Maia, a gapuna na ki ta vevet ma
ta ra lavur natu i vevet bula.
26 Ma i pala vue Barabas tadav
diat; i virit pa Iesu, ma i tul tar ia
upi da ot ia ta ra bolo.

A na vinarubu dia kulume Iesu
(Mar 15:16-20; Ioa 19:2-3)

27 A umana tena vinarubu kai
ra tena varkurai na gunan dia ben
Iesu ta ra ngungu pal kai ra tena
varkurai na gunan, ma dia varu-
rue kadia loko na tarai mutu tadav
ia.

28 Dia pala vue kana mal, ma dia
ule ra mal meme una.
29 Ma dia vi puar ia ma ra kait
di ga vir ia, ma dia vung ra vu-
vur ta ra limana tuna, dia va
timtibum pirana, ma dia kulume
ma ra tinata dari: Tatabai! U ra
King kai ra Iudaia!
30 Ma dia nami ia, ma dia tak pa
ra vuvur ma dia kita ra uluna me.
31 Ba dia tar kulume pa ia, dia
pala vue mule ra mal kan ia, ma
dia ule tar mule kana umana mal
tana, ma dia ben vaire upi da ot ia
ta ra bolo.

Di ot Iesu ta ra bolo
(Mar 15:21-32; Luk 23:26-43; Ioa 19:17-27)

32 Ba dia irop dia gire tadav tikai
ra te Kirene, a iangina Simon, dia
vo pa ia ba na puak kana bolo.
33 Ba dia pot ta ra gunan a iang-
ina Golgota, a kukurai nam ra
iangina ba: A pia na lor,
34 dia vamoma ma ra vain di ga
pota ma ra tava na kat; ba i tar
dum kilang ia, i ole ba na mome.
35 Ba dia tar ot pa ia ta ra bolo,
dia tibe kana umana mal ta diat
mulai, ma dia ilailam tana;
36 ma dia kiki ma dia giragire ke.
37 Arama liu ta ra uluna dia
vatur ra tinata di ga takun ia me
dari: Go Iesu ra King kai ra Iudaia.
38 Ma dia ot varurue dital ma ra
ivu tena nilong ta ra utul a bolo,
tikai ta ra limana tuna, ma ta ra
tikai ta ra mairana.
39 Ma diat dia pakit ia, dia ku-
lume ma dia loe ra ulu i diat, ma
dia biti:
40 U vang, una re vue ra pal na
vartabar ma una pait mule ta ra
utul a bung uka, go una valaun u
mulai; ba u Natu i God, una irop
kan ra bolo.
41 Damana bula ra umana tena
tinabar ngalangala ma ra umana
tena tutumu, ma ra umana patu-
ana, dia kulume bula, dia biti: I tar
valaun ra umana enana;
42 ma pa i tale upi na valaun ia
iat mulai. Go ra King Israel, ba na
irop kan ra bolo dat a nurnur tana.
43 Go i nurnur tai God, gala i
mainge, boina ba na valaun ia
gori, tago i ga tatike: Iau Natu i
God.
44 Ma ra ura tena nilong bula, di
tar ot varurue dital me ta ra utul
a bolo, dir kulume bula ma go ra
tinata.

Iesu i mat
(Mar 15:33-41; Luk 23:44-49; Ioa 19:28-30)

45 A gunagunan parika i bobotoi,
papa ra keke tur tuk ta ra utul a
pakana bung ta ra ravian.
46 Ta ra utul a pakana bung, Iesu
i manga oro dari: Eli, Eli, lema
sabaktani? a kukuraina: Kaugu
God, kaugu God, ta ra ava u tar
vana kan iau?
47 Ta ra umana ta diat dia tur
maravai, ba dia valongore dia biti:
Go ra tutana i kakail pa Elias.
48 Ma tikai ta diat i vutvut lulut, i
tak pa ra mamakai i vabilim ia ma
ra vain manmanin, i vung ia ta ra
vuvur ma i tulue tar ia tana upi na
mome.
49 Ta ra umana dia biti tana:
Koko, dat, a gire ba Elias na vut upi
na valaun ia.
50 Ma Iesu i manga oraoro mulai,
ma i vungue ra tulungeana.
51 Ma ra mal na rurua kutu ta
ra pal na vartabar i tarada kakit,
papa marama liu ma tuk ta ra pia;
ma ra gunan i guria; ma ra lavur
vat i tapuar;
52 a lavur tung na minat dia
tapapa, ma mangoro na minat i ra
umana tena gomgom, dia ga vala
va mat, dia tut mulai;
53 ma ba Iesu i tar laun mulai,
dia vana rikai kan ra umana tung
na minat, dia olo ta ra gomgom na
pia na pal, ma dia tur kapet rikai
pire mangoro.
54 Ba ra luluai na vinarubu ma
diat dia ki me upi diat a balaure
Iesu, dia gire ra guria, ma ra lavur
magit di tar pait ia, dia burut na

kaia, dia tatike: A dovotina, go
Natu i God.
55 Ma mangoro na vavina, diat
dia ga mur Iesu marama Galilaia
vanavana, dia giragire go maro
vailik;
56 diat ma Maria Magdalene, ma
Maria na i Iakobo, ma Ioses, ma na
i ra umana natu i Sebedaio bula.

Di vadiop Iesu ta ra babang na minat
(Mar 15:42-47; Luk 23:50-56; Ioa 19:38-42)

57 Ba i ravian, tika na tadar, a
te Arimataia, a iangina Iosep, a
tutana na vartovo kai Iesu,
58 i vana tadav Pilato ma i lul
pa ra minat i Iesu tana. Pilato i
vartuluai upi da tul tar ia tana.
59 Iosep i kap ra minatina, ma
i pulu ia ma ra gomgom na mal
kumau;
60 ma i vadiop ia ta kana kala-
mana babang na minat, di ga mut
ia ta ra papar a vat; ma i pul bat
ra matana ma ra ngir na vat, ma i
vana kan ia.
61 Maria Magdalene ma Maria
bula dir kiki pire ra babang na
minat.

A umana monamono ta ra babang na minat

62 Ba i ningene, a kubak i ra
Vaninara, a umana tena tinabar
ngalangala ma ra umana Parisaio
dia vana varurung pire Pilato.
63 Dia biti: Luluai, ave nuk pa ra
tinata kai go ra tena vaongo ba i ga
laun boko dari: Ba na par ta utul a
bung ina laun mulai.
64 Una vartuluai upi da
vadekdek bat ra babang na minat
ma na tuk tar ta ra vautuluna
bung, kan kana tarai na vartovo
diat a vut, diat a long pa ia. ma
diat a biti tai ra tarai ba: I tar
laun mulai kan ra minat; ma go
ra vaongo i mur na manga ngala
ta nina lua.
65 Pilato i tatike ta diat: Go, a
umana monamono, avat a vana
ma diat, avat a vadekdek bulu bat
ia.
66 Ma dia vana, dia vadekdek
bat ra babang na minat, dia vak-
ilang bat ra vat ma ra bulit, ma
ra umana monamono dia maravut
diat.

28

A tinut mulai
(Mar 16:1-10; Luk 24:1-12; Ioa 20:1-10)

1 Ba i to na par ra Bung Sabat ma
i papait na lar ta ra luaina bung
ta ra vik, Maria Magdalene, ma
Maria bula dir pot upi dir a gire ra
babang na minat.
2 Ma i guria na kaia, tago tika
na angelo kai ra Luluai i vana ba
marama ra bala na bakut, ma i pul
vue ra vat ma i ki tana.
3 Di gire da ra meme, ma kana
mal i pua da ra buabuai na ta;
4 a umana monamono dia burut
i tana, ma dia dadadar, ma dia
vardada ma ra umana minat.
5 A angelo i biti tai ra ura vav-
ina: Koko amur a burut, tago iau
nunure ba amur tikan upi Iesu,
nina di ga ot ia ta ra bolo.
6 Pa i bang ati, tago i tar laun
mulai da i ga tatike. Amur a mai,
amur a gire nam ra Luluai i ga va
tana.
7 Ma amur a vana lulut mulai,
amur a ve kana tarai na vartovo ba
i tar laun mulai kan ra minat, ma
go i lua ta vavat urama Galilaia;
avat a gire abara; go iau tar ve
amur.
8 Dir vana lulut kan ra babang
na minat, dir burut ma dir gugu
bula, ma dir vutvut ma ra tinata
tadav kana tarai na vartovo.
9 Ba dir vanavana, Iesu i barat
dir, i tatike: Amur a gugu. Dir
tadav ia, dir vatur ra kauna, ma
dir lotu tana.
10 Ma Iesu i biti ta dir: Koko
amur a burut; amur a vana, amur
a varve ra tara na turagu ba diat
a vana urama Galilaia, diat a gire
iau ie.

A umana monamono dia varvai ure ta umana magit

11 Ba dir vanavana boko, ta umana monamono dia vut ta ra pia na pal, dia varve ra umana tena tinabar ngalangala ta go ra lavur magit.

12 Ba diat ma ra umana patuana dia ki varurung, dia tata guvai tana, ma dia tul tar ra ngala na mani tai ra tarai na vinarubu,

13 dia biti: Avat a biti ba kana tarai na vartovo dia ga pot ra marum ba ava va mat, ma dia long pa ia.

14 Ma ona ra tena varkurai na gunan i valongore dari, avet a tigal bat ia, ma avet a valangalanga avat.

15 Dia vatur vake ra mani, ma dia pait nam ra magit di ga vateten tar ia ta diat; ma nam ra tinata i vana uraurai pire ra tarai Iudaia, ma i tuk ta ra bung gori.

Iesu i tur na vevei pire kana tarai na vartovo

(Mar 16:14-18; Luk 24:36-49; Ioa 20:19-23; Apos 1:6-8)

16 Ma ra vinun ma tika na tarai na vartovo dia vana urama Galilaia ta nam ra luana Iesu i ga ve diat i tana.

17 Ba dia gire, dia lotu tadav ia; ma ta umana pa dia nurnur.

18 Iesu i tadav diat, ma i biti ta diat dari: A varkurai di tar tul vapar tar ia tagu arama ra bala na bakut ma ra pia bula.

19 Avat a vana, avat a valotu ra tarai ta ra lavur vuna gunan mutu, avat a baptaiso diat ta ra iang i Tama, ma Natuna, ma ra Takodo na Tulungen;

20 avat a tovo diat ba diat a torom ta nam parika iau ga tulue avat me; ma iau ina ki vatikai pire vavat tuk ta ra mutuai ra rakarakan a gunagunan parika.

A BO NA VARVAI MARKO I GA TUMU IA

Ioanes ra Tena Baptaiso i varvai
(Mat 3:1-12; Luk 3:1-18; Ioa 1:19-28)

1 Go ra turpa i ra bo na varvai
ure Iesu Kristo, Natu i God.
2 Da di ga tumu ia ta ra buk kai
Iesaia ra propet dari:
"Go iau tulue kaugu tultul na lua tam,
Na mal are kaum nga;
3 A nilai tikai i oraoro ra bil dari:
Avat a mal pa ra nga kai ra Luluai,
Avat a pait kodo kana lavur nga."
4 Ioanes i ga vut, i ga babaptaiso
ara ra bil, ma i ga varvai ure ra
baptaiso ta ra nukpuku upi da re
vue ra lavur varpiam.
5 Ma ra tarai ta ra gunagunan Iu-
daia par ma Ierusalem bula, dia
vana ba tadav ia, ma i baptaiso
diat ta ra tava Iordan, ba dia tata
kapa ta kadia varpiam.
6 Ioanes i mal ma ra ivu na kamel
ma i vi pit ma ra pal a bulumakau,
ma i enen ra kubau ma ra polo na
livur mara ra pui.
7 I varvai dari: Tikai i dekdek ta
mimir na murmur iau, ma pa iau
ko upi ina va timtibum ma ina pala
ra kuara ai ra pal a kauna.
8 Iau baptaiso avat ma ra tava ka,
ma nam na baptaiso avat ma ra
Takodo na Tulungen.

Ioanes i baptaiso Iesu ma Satan i valam pa ia
(Mat 3:13–4:11; Luk 3:21-22; 4:1-13)

9 Ta nam ra kilala Iesu i pot
marama Nasaret, a pia na pal tai
Galilaia, ma Ioanes i baptaisoa ta
ra tava Iordan.
10 Ba i tutua kan ra tava, i gire
lolole ra bakut i tapre, ma ra Tu-
lungen i vana ba tana da ra uka;
11 ma ra nilai tikai marama ra
bala na bakut, dari: U Natugu, a
bul na vakak, iau gugu muka tam.
12 A Tulungen i tulue lulut ura ra
bil.
13 Ma i ki ra bil a ivat na vinun na
bung ma Satan i valavalam ia; dia
ki ma ra lavur leing; ma ra umana
angelo dia toratorom tana.

Iesu oro pa ra ivat na tena vinoara
(Mat 4:12-22; Luk 4:14-15; 5:1-11)

14 Ba di tar kinim tar Ioanes, Iesu
i pot Galilaia, i varvai ta ra bo na
varvai kai God, i biti dari:
15 I tar ot ra kilala, ma ra varku-
rai kai God i maravai, avat a
nukpuku, ma avat a nurnur ta ra
bo na varvai.
16 Ba i vaval Galilaia, i gire Si-
mon ma Andreas dir turana, dir
vuvung ra ubene na ta; tago dir a
ura tena vinoara.
17 Iesu i biti ta dir: Amur a mur
iau, ma ina mal pa amur upi.amur
a ura tena vovore tarai.
18 Dir tut lulut kan ra lavur
ubene, ma dir mur ia.
19 Ba i tar vaval mulai ra ik, i gire
Iakobo, natu i Sebedaio, ma Ioanes
dir turana, dir ki ra mon, dir uma
ra lavur ubene.
20 I oro lulut pa dir, ma dir vana
kan tama i dir Sebedaio ta ra mon,
diat ma ra umana tultul di kulkul
diat, ma dir mur ia.

Ra tutana ba ra tabaran i ovai tana
(Luk 4:31-37)

21 Ma dia vana Kapernaum, ma
ta ra Bung Sabat i ruk ta ra pal na
lotu ma i vartovo;
22 dia manane kana vartovo,
tago i tovo diat da tika na luluai,
pa i da ra umana tena tutumu.
23 Tika na tutana, ba ra dur na
tabaran i ga ovai tana, i ki ta kadia
pal na lotu, ma i oraoro dari:
24 U Iesu ra te Nasaret? Dor a
dave ma u? U tar vut laka upi una
ubu vue avet? Iau nunure u, u a
tena gomgom kai God.

25 Iesu i tigal ia, i biti: Una ki
mut, ma una irop kan ia.
26 Ma ra tabaran i vadadar ia ma
i kukukula mat, ma i irop kan ia.
27 Ma diat par dia kakaian muka
tana, ma dia tir vargiliane diat
dari: Ava go? A kalamana var-
tovo! I kukure ra umana tabaran
bula, ma i tultulue diat, ma dia
toratorom tana.
28 Ma ra varvai ure i vana
vurkikil lulut ta ra gunagunan
Galilaia parika.

Iesu i valagar pa ra mangoro na minait
(Mat 8:14-17; Luk 4:38-41)

29 Ba dia irop kan ra pal na lotu,
dia vana vuavue ta ra kuba i dir
Simon ma Andreas, dia varagur
ma Iakobo ma Ioanes.
30 Nimu i Simon i va ma ra mi-
nait, i malamalapang, ma dia ve
lolole pa Iesu ure;
31 ma i tadav ia, i vatur ra li-
mana, ma i al vatut ia; a minait i
vana vuavue kan ia, ma i kudaku-
dar ure diat.
32 Ba i ravian ma ra keake i vana
ba, dia kap ra lavur minait par
tadav ia, ma diat bula ba ra umana
tabaran dia ovai ta diat.
33 A tarai par ta nam ra pia na
pal dia kor ta ra banbanu.
34 Ma i valagar pa ra mangoro
ta diat dia mait ma ra lavur enana
minait, ma i okole vue mangoro
na tabaran; pa i nur tar ia ta diat
ra umana tabaran upi diat a tata,
tago dia nunure.

Iesu i varvai aro Galilaia
(Luk 4:42-44)

35 Ma ta ra malana ikilik, ba pa i
keake boko, i tut ma i irop, i vana
ra pupui, ma i araring abara.
36 Simon ma diat dia ga varait
me, dia mur ia;
37 ba dia tar tikan tadav ia, dia
tatike tana dari: A tarai par dia
nuk up u.
38 I biti ta diat: Dat a vana tai
ta ra umana gunan maravai upi
ina varvai ta diat bula, tago iau tar
vana rikai upi nam iat.
39 Ma i vana ta kadia umana
pal na lotu Galilaia parika, i var-
varvai, ma i okole vue ra lavur
tabaran.

Iesu i vagomgom ra vukavuka
(Mat 8:1-4; Luk 5:12-16)

40 Tika na vukavuka i tadav ia,
i lul ia, i va timtibum pirana, ma
i biti: Ona u mainge, pa i dekdek
piram upi una vagomgom iau.
41 Ma i mari ia, i tulue ra limana,
i bili ia, ma i tatike tana: Iau
mainge; una gomgom uka.
42 Ma ra vukavuka i par lulut
kan ia, ma i gomgom uka.
43 Ma i manga tigal ia ma i tul
vairop ia muka,
44 ma i biti tana: Koko una
tatike ta ik a tinata tai ta tikai,
una vana ka, una ve pa iu tai
ra tena tinabar, ina una tul tar
ure kaum varvagomgom nam ra
umana magit Moses i ga vatang ia
upi ra vakilang ta diat.
45 Ma i irop, ma i manga var-
varvai tana, ma i kap ra tinata
vurvurbit; ma Iesu pa i vana kapa
mulai tai ta pia na pal, i vanavana
ra gunagunan na pui ka; ma dia
tadatadav ia mara ra gunagunan
par.

2

Iesu i valagar pa ra kakak
(Mat 9:1-8; Luk 5:17-26)

1 Ba i par ra umana bung, i olo
mulai Kapernaum, ma dia valon-
gore ba i ki na pal.
2 Ma mangoro dia kor varurung,
ma pa ta maup mulai ba diat a tur
tana, pire ra banbanu bula pata;
ma i tatike ra tinata ta diat.
3 Ma dia pot ma ra tutana i mait
ma ra kakak, a ivat diat dia puak
pa ia.
4 Ba dia mama vana maravai
tadav ia me, tago ra kor, dia tatik
ra ul a pal i ki tana; ba dia tar
tatik ia, dia valure vaba ra vava ra
kakak i vava tana.

5 Ba Iesu i gire kadia nurnur, i
tatike tai ra kakak: Natugu, di tar
re vue kaum lavur varpiam.
6 Ta umana tena tutumu dia ki
ie, ma dia nunuk ta ra bala i diat
dari:
7 Dave go ra tutana i tatike dari?
I varvul; to ia na re vue ra lavur
varpiam? God ika.
8 Iesu i nunure lulut ta ra tu-
lungeana ba dia nunuk dari ta ra
bala i diat, ma i tatike ta diat: Dave
ava nuknuk go ra lavur magit ta ra
bala i vavat?
9 Nuve pa i dekdek, ba da tatike
tai go ra kakak ba: Di tar re vue
kaum lavur varpiam, ba dari: Una
tut, una puak pa kaum vava, ma
una vana ka?
10 Ma upi avat a nunure ba Natu
i ra tutana i rere vue ra lavur
varpiam ati ra pia (i tatike tai nina
i mait ma ra kakak):
11 Iau tatike tam: Una tut, una
puak pa kaum vava, ma una vana
ra kubam.
12 Ma i tut, ma i puak vuavue pa
kana vava, ma i irop ta ra mata i
diat parika; dia kakaian tana ma
dia pite pa God, dia tatike: I telek
ave gire ra dari.

Iesu i oro pa Levi
(Mat 9:9-13; Luk 5:27-32)

13 I irop mulai ura ra valian, ma
ra kor na tarai dia pot pirana, ma
i tovo diat.
14 Ba i vanavana, i gire Levi,
natu i Alpaio, i kiki ta ra pal na
totokom, ma i tatike tana: Una
mur iau. Ma i tut, ma i mur ia.
15 Namur, ba i ki ta ra nian ta
kana pal, mangoro na tena bala-
balaure totokom, ma mangoro na
tena varpiam dia ki varurung ma
Iesu ma kana tarai na vartovo,
tago mangoro diat, ma dia mur-
mur ia.
16 Ba ra umana tena tutumu kai
ra umana Parisaio dia gire ba dia
ian varurung ma ra umana tena
varpiam ma ra umana tena bala-
balaure totokom, dia biti tai kana
tarai na vartovo: Dave, dia ian
varurung ma ra umana tena bal-
abalaure totokom ma ra umana
tena varpiam?
17 Ba Iesu i valongore, i biti ta
diat: A tena valagar pa i topa diat
dia laun, i topa diat dia mait; pa
iau vut upi ina oro pa ra lavur tena
takodo, a lavur tena varpiam iat.

A tinir ure ra vinevel
(Mat 9:14-17; Luk 5:33-39)

18 A tarai na vartovo kai Ioanes
ma ra lavur Parisaio dia vevel; ma
dia tadav ia, dia biti tana: Dave
ra tarai na vartovo kai Ioanes ma
ra tarai na vartovo kai ra lavur
Parisaio dia vevel ma kaum tarai
na vartovo pata?
19 Iesu i tatike ta diat: A umana
talai ra taulai kalama diat a vevel
dave ba ra taulai kalama i ki boko
pire diat? A bungbung ba ra taulai
kalama i ki pire diat, pa dia vevel.
20 A e na vut boko ba da tak vue
tana ra taulai kalama kan diat, ta
nam ra bung diat a vevel muka.
21 Pa ta i ingit tar ra pakana
kalamana mal ta ra maulana mal,
kan nam i ingit bonot ia me na
rada ia ka, a kalamana na rada ra
maulana, ma na rada vangala ka
ra mata.
22 Ma pa ta tutana i lolonge tar
ra kalamana vain ta ra maulana
paura, kan ra vain na rada ra
paura, ma ra vain na talingir, ma
ra paura bula, na kaina; di lolonge
tar ra kalamana vain ta ra kala-
mana paura.

A tinir ure ra Bung Sabat
(Mat 12:1-8; Luk 6:1-5)

23 Ba i vanavana alalu ta ra
umauma na kon ta ra Bung Sabat,
kana tarai na vartovo dia vura
doko vanavana pa ta umana vuai
na kon.
24 A umana Parisaio dia tatike
tana: Dave, dia pait go pa i takodo
ta ra Bung Sabat?
25 I tatike ta diat: Pa ava luk boko
vang nam David i ga pait ia ba i
mulmulum, ma diat bula dia ga
varagur me?

26 Ba i ga ruk ta ra pal kai God,
ba Abiata i ga tena tinabar lualua,
ma i ga en ra gem na ginigira, nina
di vatabu ia, ma a umana tena
tinabar ika dia en ia, ma i tabar
diat bula me dia varait me.
27 Ma i tatike ta diat: Di ga mal
tar ra Bung Sabat upi kai ra tarai,
vakir a tarai upi ra Bung Sabat;
28 damana Natu i ra tutana ia ra
luluai i ra Bung Sabat bula.

3

Ra tutana i li ra limana
(Mat 12:9-14; Luk 6:6-11)

1 Ma i ruk mulai na pal na lotu
ma tika na tutana tana i li ra li-
mana.
2 Ma dia kiki ue ba na valagar pa
ia ta ra Bung Sabat, ba pata, upi
diat a takun ia me.
3 Ma i tatike tai ra tutana i li ra
limana: Una tur rikai.
4 Ma i tir diat: I takodo ta ra Bung
Sabat, ba da pait ra boina, ba da
pait ra kaina, upi da valavalaun ba
upi da vardodoko? Ma dia ki mut
uka.
5 I bobabobo vurvurbit ma ra
kankan ure diat; ma i tabun ra
balana ure diat, tago i leo ra bala i
diat, ma i tatike tai ra tutana: Una
tulue ra limam; ma i tulue, ma ra
limana i ung mulai.
6 A umana Parisaio dia irop, ma
dia varpit vuavuai ma ra umana
talai Erodes ure, upi da doko da-
vatane.

Ra kor maravai ra tava kikil

7 Iesu diat ma kana tarai na var-
tovo dia irop mulai ura ra valian,
ma ra ngala na kor marama
Galilaia dia mur ia;
8 ma mara Iudaia ma Ierusalem,
ma Idumaia ma ra papar Iordan
maro iat, ma marama Tiro ma
Sidon bula, a ngala na kor diat,
ba dia valongore ra lavur ngala na
magit i tar pait ia, dia pot tadav ia.
9 Ma i ve kana tarai na vartovo
ba ra mon ik na boko pa ia, tago ra
kor, kan diat a kor bat ia;
10 tago i tar valagar pa ra man-
goro, ma diat par dia kaina ma ra
minait dia kor tadav ia upi diat a
bili ia.
11 Ba ra lavur dur na tabaran dia
gire, dia bura timtibum ta ra lu-
aina matana, ma dia oraoro dari:
U Natu i God.
12 Ma i manga pit diat ba koko
diat a ve tar ia.

Iesu i pilak pa ra vinun ma a ivu apostolo
(Mat 10:1-4; Luk 6:12-16)

13 Ma i tutua urama ra luana, ma
i oro pilak pa diat nam i mainge
diat, ma dia tadav ia.
14 Ma i tibe ra vinun ma a ivut,
upi diat a varagur me ma upi na
tulue diat upi diat a varvai,
15 ma upi diat a kure ra umana
tabaran, diat a okole vue diat.
16 Tai Simon i tar ra iangina bula
ba Petero;
17 tai Iakobo natu i Sebedaio, ma
tai Ioanes bula, dir turana, i tar
mule ra iang i dir ba Boanerges,
a kukuraina ba ra ura natu i ra
pangpagur;
18 Andreas, ma Pilipo, ma Ba-
tolomaio, ma Mataio, ma Tomas,
ma Iakobo, natu i Alpaio, ma
Tadaio, ma Simon a Lup Vararak,
19 ma Iudas Iskariot nina ba na
vagu tar ia.

Iesu dir ma Beelsebul
(Mat 12:22-32; Luk 11:14-23; 12:10)

Ma i ruk na pal.
20 Ma ra ngala na tarai dia kor
varurue mulai muka, ma i dekdek
upi diat a ian.
21 Ba ra umana talaina dia val-
ongore, dia vana rikai upi diat a
kinim ia, tago dia biti dari: I tar
lunga.
22 A umana tena tutumu dia pot
marama Ierusalem, dia biti dari:

* **3:22:** Beelsebul, a kukuraina “A Luluai na ul a buta”; a Iudaia di ga vaiang Satan me.

Dir ma Beelsebul,* ma i okole vue
ra umana tabaran tai ra luluai kai
ra lavur tabaran.
23 Ma i oro pa diat tadav ia, ma
i tatike ra umana tinata valavalar
dari: Satan na okole davatane vue
Satan?
24 Ba tika na vuna gunan i
varubu mulai ka me, nam ra vuna
gunan na tur dave?
25 Ma ra pal ba di varubu ma diat
mulai ka tana, nam ra pal pa na tur
vatikai.
26 Ba Satan i tut na vinarubu ure
mule ke ma i ubu mule ke, pa na
tur vatikai, na ti mutu.
27 Ma pa ta na ruk ra kuba i ra
tena ongor ma na vakaina kana
lavur magit; ia kaka na vi value ra
tena ongor ma namur na vakaina
ra kubana.
28 A dovot go iau tatike ta vavat:
Da re vue ra lavur varpiam mutu
kai ra lavur natu i ra tarai, ma
kadia lavur varvul bula, dia ga
varvul me;
29 ia kaka ba tikai na vul ra
Takodo na Tulungen, nam pa da
re vue muka, i kaina ka, ma ra
varpiam i tur tukum;
30 tago dia ga tatike ba ra
tabaran i ki tana.

Na i Iesu ma ra umana turana
(Mat 12:46-50; Luk 8:19-21)

31 Ma nana ma ra umana turana
dia pot, ma dia turtur ra pia ma dia
vartuluai upi ia.
32 Ma ra kor na tarai dia ki kikil
ia, ma dia biti tana dari: Tinam ma
ra umana turam abara ra pia dia
nuk up u.
33 I tir diat: Ia tinagu ma to ia ra
umana turagu?
34 Ma i bobobe diat par dia ki
kikil ia, ma i biti. dari: Go tinagu
ma ra umana turagu.
35 Tago nina i murmur ra
nuknuk i God nam turagu, ma
taigu, ma tinagu.

4

A tinata valavalar ure ra tena vinauma
(Mat 13:1-9; Luk 8:4-8)

1 I tur pa mule ra vartovo ra
valian, ma ra ngala na kor na tarai
dia tadav ia; i koa ta ra mon i boko
na ta, ma ra kor na tarai par dia
turtur ra valian.
2 Ma mangoro na magit i tovo tar
ia ta diat ma ra tinata valavalar; i
tatike dari ta kana vartovo:
3 Avat a valongore; a tena vin-
auma i vana oai upi na vauma;
4 ba i vauma vanavana, ta
umana pat na davai dia bura tar ta
ra papar a nga, ma ra umana beo
dia pukai ki tana, dia ian vue.
5 Ma ta ra umana dia bura tar ta
ra pia na vat, ma pa i manga kadia
pia; ma dia gol vuavuai, tago pa i
manga kadia pia;
6 ba ra keake i tar vana rikai dia
makuk; ma tago pa ta okor i diat,
dia maranga kakit.
7 Ma ta ra umana bula dia bura
tar livuan ta ra kait, ma ra kait i
tavua ma i arung bat diat, ma pa
dia vuai.
8 Ma ta ra umana dia bura tar
ta ra bo na pia, ma dia vuai, dia
tavua, ma dia ngala vanavana; dia
vuai ta umana a ututul a vinun, ta
ra umana a laplaptikai na vinun,
ma ta ra umana a marmar.
9 Ma i tatike: Nina ba ta talin-
gana upi na valongor me, boina ba
na valongore.

Iesu i tata ma ra tinata valavalar pire ra tarai par
(Mat 13:10-17; Luk 8:9-10)

10 Ba i ki varkolono, diat dia ki
maravai pirana ma ra vinum ma a
ivut bula, dia tir ia ure ra umana
tinata valavalar.
11 Ma i biti ta diat: Di ga tul
tar avat upi avat a matoto pa ta
ra lavur mangamangana kai ra
varkurai kai God, nina dia tur ivai;
ma ta diat dia ki irai, da varve
ra lavur magit par ta ra tinata
valavalar ta diat,

12 upi diat a nana ma diat a gire,
ma pa diat a nunure, ma diat a
valavalongor ma pa diat a valon-
gor ilam, ma pa diat a matoto; kan
diat a lilikun mulai, ma da re vue
ta diat.

Iesu i tata kapa ure ra tinata valavalar ure ra tena vinauma
(Mat 13:18-23; Luk 8:11-15)

13 Ma i tir diat: Pa ava nunure go
ra tinata valavalar? Avat a nunure
davatane ra lavur tinata valavalar
par?
14 A tena vinauma i vaume ra
tinata.
15 Ma go diat ta ra papar a nga,
ba di tar vaume ra tinata ma ba dia
tar valongore, Satan i vut vuavuai,
ma i tak vue ra tinata di ga vaume
ta ra bala i diat.
16 Dari bula go diat di tar vaume
ta ra pia na vat, diat, ba dia tar
valongore ra tinata, dia nurnur
ma ra gugu lulut i tana,
17 ma pa ta okorina ta diat, pa
i tur vailik, ba ra kinadik ba ra
milmilikuan i vut ta ra tinata dia
tutukai vuavuai.
18 Ta ra umana diat di tar vaume
livuan ta ra kait, diat dia tar valon-
gore ra tinata,
19 ma ra balaguan ra pia, ma
ra vaongo na tabarikik ma ra ma-
mainga upi ra lavur enana magit i
ruk ta diat ma i kor vue ra tinata,
ma pa i vuai.
20 Diat nam di ga vaume ta ra
bo na pia; diat, dia valongore ra
tinata ma dia kapupi ia, ma dia
vuai, ta umana ra ututul a vinun,
ta ra umana laplaptikai na vinun,
ma ta ra umana bula a marmar.

Ra lamp ta ra vavai na vava
(Luk 8:16-18)

21 Ma i biti ta diat: Di kap ra
lamp laka upi na tur ta ra vavai na
valavalar na kon, ba ta ra vavai na
vava vang ma pata ta kana turtur
iat?
22 Tago pa di ga ive ta magit ba
pa da vaarike boko; ma di ga ive
ra magit par upi da vaarike boko.
23 Nina ba ra talingana upi na
valongor me, boina ba na valon-
gore.
24 Ma i tatike ta diat: Avat a nuk
pa nam ava valavalongore; nam
ra valavalar ava valavalar me, da
valavalar balbali me ta vavat, ma
da vangala pa ia bula.
25 Tago da tabar mule nam i
vuvuvung; ma tai nam ba pa i
vuvuvung, da tak vue kana ikikilik
kan ia.

A tinata valavalar ure ra pat i ra davai i tavua

26 Ma i biti: A varkurai kai God
dir vardada ma ra tutana i vue tar
ra pat na davai ta ra pia;
27 ma i diadiop ma i tavangun
ra marum ma ra keake ma ra pat
na davai i gol ma i tavua, ma pa i
nunure ba i tavua dave.
28 A pia iat, i vatavua ra davai;
a mapina i lua ma ra uruna i
murmur, ma ra vuaina i murmur
kakit.
29 Ba ra vuaina i matuka, i doko
pa ia, tago ra e na nidodoko i tar
vut.

A tinata valavalar ure ra pat i ra mastad
(Mat 13:31-32,34; Luk 13:18-19)

30 Ma i biti dari: Dat a valarue
ra varkurai kai God ma ra ava, ba
ava ra tinata valavalar dat a tatike
ure?
31 Dir vardada ma ra pat. na
mastad;* ba di vaume ta ra pia, i
ikikilik ta ra lavur pat na davai ta
ra rakarakan a gunagunan,
32 ma ba di tar vaume, ma i tar
tavua, i ngala ta ra lavur davai
na vinauma par, ma i vung ra
ngala na ingarina varbabaiai, ma
ra lavur beo liuliu dia rakan ta ra
maluruna.
33 Ma i tatike tar ra tinata ta diat
ma mangoro na vartovo valavalar
da i topa kadia kabinana;

* **4:31:** A mastad, a davai nina i manga ikilik ra patina, ia kaka a davaina iat i ngala.

34 ma pa i ga varvai ma ta enana
tinata, a tinata valavalar parika;
ma ba dia ki irai i pala ra lavur
magit ta diat kana tarai na var-
tovo.

Iesu i tigal ra ta ma ra vuvu
(Mat 8:23-27; Luk 8:22-25)

35 Ta nam ra bung ba i tar ravian,
i tatike ta diat: Dat a vana ta ra
papar maro.
36 Ma dia vana kan ra kor na
tarai, ma dia koa me ta ra mon; ma
i vana damana ka. Ma ta ra umana
mon dia vartulai me.
37 Ma ra vuvu ta i tut, ma ra
bobol i kokoa ta ra mon, i to na
buka me.
38 Ma ia iat i va mat namur ta
ra ulaulalang, ma dia vangun ia,
dia tatike tana: Tena Vartovo, go
da virua, pa u ngarao tana laka?
39 Ma i tavangun, i tigal ra vuvu,
ma i biti ta ra ta: Koko, una ngo ko!
Ma ra vuvu i ngo, ma ra ta i malila
mat.
40 I tatike ta diat: Ava burut na
dave? Pa kavavat ta nurnur boko
vang?
41 Ma dia burut na kaia, ma dia
tir vargiliane diat ba: To ia muka
go, a vuvu ma ra ta dir toratorom
tana?

5

Iesu i valaun pa ra tutana a umana tabaran dia ovai tana
(Mat 8:28-34; Luk 8:26-39)

1 Dia pukai aro tai ta ra papar
ta ra tava kikil, ta ra gunan kai ra
Gerasene.
2 Ba i tar pil kan ra mon dir
varkuvo ma tika na tutana maro
ra umana babang na minat ba ra
dur na tabaran i ovai tana,
3 ma ra umana babang na minat
a kubana; pa ta na vi ia, a palariam
pa i topa ia;
4 tago di ga vala vi ia ma ra
umana palariam na keke ma ra
umana vinau na palariam, ma i ga
al kutu ra umana vinau na palar-
iam, ma i ga bubur gigi ra umana
palariam na keke; ma pa ta tutana
i dekdek upi na vamaram ia.
5 Ma i kukula vatikai ra keake
ma ra marum ta ra umana babang
na minat, ma ta ra lavur luana
bula, ma i pokopoko mule ma ra
umana vat.
6 Ba i gire Iesu maro vailik, i
vutvut ma i va timtibum pirana,
7 ma i oraoro ma ra ngala na
nilaina dari: Dor dave ma u Iesu, u
Natu i ra God Liu Muka? Iau lulul
pa iu ba una vavalima tai God ba
koko una vakadik iau.
8 Ma i biti tana: U a tabaran, una
irop kan ra tutana.
9 Ma i tir ia bula: To ia ra iangim?
Ma i biti tana: A iangigu A Loko
tago mangoro avet.
10 Ma i manga lul ia ba koko
na tulue vakakit diat kan nam ra
gunan.
11 Tika na ngala na kikil na boroi
dia iaian abara ta ra papar a luana.
12 Ma dia lul ia dari: Una tulue
avet ta ra kikil na boroi, upi avet a
ovai ta diat.
13 Ma i tul tar ia ta diat. Ma
ra umana tabaran dia irop ma dia
ovai ta ra umana boroi; ma ra kikil
na boroi dia vila ba ta ra kokopo
uro ta ra tava kikil a ura arip na
marmar bar diat, ma dia kongo
par tana.
14 Diat dia ga balaure diat dia
lop, dia varvai tana ta ra pia na pal
ma ta ra gunagunan bula. Ma ra
tarai dia vana tadav ia upi diat a
gire ra magit di tar pait ia.
15 Dia vana tadav Iesu, ma dia
gire bula nam ba amana ra umana
tabaran dia ga ovai tana, a loko
diat, ma go i mal ma i minana
mulai; ma dia burut i tana.
16 Ma diat dia ga gire, dia ve diat
nam parika ure nina ba amana ra
umana tabaran dia ga ovai tana,
ma ure ra umana boroi bula.
17 Ma dia tur pa ra nilul ba na
vana kan kadia langun.
18 Ba Iesu i koa ta ra mon, nina
ba ra umana tabaran dia ga ovai
tana, i lul ia ba diat a varait.

19 Ma pa i mulaot, i tatike tana:
Una vana ra kubam tadav ra
umana niurum, una ve diat ta go
ra lavur ngala na magit ra Luluai i
tar pait ia tam. ma ba i ga mari u.
20 Ma i vana, ma i varvai vana-
vana aro Dekapolis ta go ra ngala
na magit Iesu i ga pait ia tana; ma
ra tarai par dia kakaian tana.

Natu i Iairo ma ra vavina i ga bili ra ngu na mal kai Iesu
(Mat 9:18-26; Luk 8:40-56)

21 Ba Iesu i tar bolo mulai ta ra
mon ta ra papar maro, a ngala na
kor na tarai dia tadav ia; ma i ki ra
valian.
22 Ma tika na tena kukure pal na
lotu, a iangina Iairo, i vut; ba i gire,
i va timtibum pire ra kauna,
23 ma i manga lul ia, i biti:
Natugu, a vavina ik, i to na mat,
iau aring u ba una vana ma una
palagur ia ma ra ura limam upi na
oton, ma na laun.
24 Ma dir vana me, ma ra ngala
na kor na tarai dia mur ia, ma dia
kor bat ia.
25 Ma tika na vavina i ga gapgap
a vinun ma a ivu kilala,
26 i ga kairane ra mangoro na
kinadik ta ra mangoro na tena
valagar, ma i ga vapar vue nam
parika i ga vung ia, ma pa i lagar
ta ik, i kaina vanavana ka,
27 ma ba i tar valongore man-
goro na tinata ure Iesu, i vut mur
ia livuan ta ra kor, ma i bili kana
mal.
28 Tago i nuk ia: Ba ina bili ka
kana mal, ina lagar tana.
29 Ma ra matana gap, i ga gapgap
tana, i ge muka, ma i kairane ta ra
pakana ba kana minait i tar panie.
30 Ma ba Iesu i nunure ta ra
balana ba ra dekdekina i tar vana
kariu, i tur tapuku livuan ta ra kor,
ma i titir ba: Ia nam i tar bili kaugu
mal?
31 Kana tarai na vartovo dia
tatike tana: U gire go ra kor na
tarai dia koakor piram, ma dave go
u titir ba: Ia i bili iau?
32 Ma i gigira vurvurbit upi nina
i pait ia.
33 Ma ra vavina i burut, ma i
dadadar, tago i nunure nam Iesu
i pait ia tana; ma i tadav ia, i
va timtibum pirana ma i ve ra
dovotina parika.
34 Ma i tatike tana: Natugu,
kaum nurnur i tar valaun u; una
vana ma ra malmal, ma una oton
kakit kan kaum minait.
35 Ba i tatata boko, ta umana dia
pot maro ra kuba i ra tena kukure
pal na lotu, dia biti dari: Natum i
tar mat, dave u vabalaguan vake
mule ra Tena Vartovo?
36 Iesu pa i kapupi nam ra tinata,
i biti tai ra tena kukure pal na lotu:
Koko u burut, una nurnur uka.
37 Pa i ongo pa ta tikai ba na mur
ia, dital ika Petero, ma Iakobo ma
Ioanes dir turana.
38 Dia pot ta ra kuba i ra tena
kukure pal na lotu ma i valongore
ra ururung, a tinangi ma ra ngala
na kunukula.
39 Ba i tar ruk, i biti ta diat:
Ta ra ava go ava urung ma ava
tangtangi? A bul pa i ti mat, i va
mat ika.
40 Ma dia nongone ke. I tul
vairop vue diat par, ma i agure
tama i ra bul ma nana, ma dital
dital ga varait me; ma dia ruk
tadav ra bul.
41 Ma i vatur ra lima i ra bul, i biti
tana: Talita kumi! go ra kukurai
nam ra tinata: Taigik, iau tatike
tam, una tut.
42 Ma ra vavina ik i tut lulut ma
i vanavana, tago i tar a vinun ma
a ivut kana kilala, ma dia kakaian
mat i tana.
43 Ma i manga tigal diat ba koko
ta tikai na nunure go; ma i vartu-
luai upi da tabar ia ma ta magit ba
na en ia.

6

Di ga okole vue Iesu aro Nasaret
(Mat 13:53-58; Luk 4:16-30)

1 Ma i vana kan nam ra gunan,
ma i vana ta kana gunan iat, ma
kana tarai na vartovo dia mur ia.
2 Ta ra Bung Sabat i tur pa ra var-
tovo ta ra pal na lotu, ma mangoro
ba dia valongore, dia kaian tana,
dia biti: Go ra tutana i nunure
davatane go ra umana magit? A
kabinana ava go dia ga tul tar ia tai
go ra tutana? Ma dave ra umana
dekdek na papalum dari i papait ia
ma ra limana?
3 Vakir nina ra tena madaka ta
ra davai vang, natu i Maria, ma
pa dia turana vang ma Iakobo, ma
Ioses ma Iudas ma Simon? Ma ra
umana taina pa dia ki vang ati pire
dat? Ma dia tabunua tana.
4 Iesu i biti ta diat: Di ruru ra
propet, ma ta kana gunan iat pata,
ma pire ra barniuruna pata, ma ta
ra kubana bula pata.
5 Ma i mama pait ta dekdek na
vakilang abara; ia kaka i vung ra
limana tai ta umana minait, ma i
valagar pa diat.
6 Ma i kaian tago pa dia nurnur.

*A vartuluai kai Iesu pire ra vi-
nun ma a ivu tarai na vartovo
(Mat 10:5-15; Luk 9:1-6)*

Ma i vana vurvurbit, i varvar-
tovo ta ra gunagunan.
7 Ma i oro pa ra vinun ma ra ivut
tadav ia, ma i tulue diat a evevut;
i tul tar ra varkurai ta diat ure ra
lavur tabaran;
8 ma i tigal diat ba koko diat a
kap ta magit ure kadia vinavana,
ia kaka ra buka; koko ra gem,
koko ra rat, koko ra mani ta kadia
popopoi;
9 ba diat a vana ka ma ra palakau
i diat; ma i biti: Koko ava ule tar ta
ivu mal.
10 Ma i biti bula ta diat: Ba ava
ruk tai ta pal, avat a kiki vatikai
tana tuk ta ra bung ava vana kan
nam ra gunan tana.
11 Ba tika na gunan i okole vue
avat, ba pa na valongore kavava
tinata, ba ava vana kan nam ra
gunan, avat a piar vue ra tobon
kan ra vavai na kau i vavat, upi ra
vakilang ure diat.
12 Ma dia vana oai, dia varvarvai
ba ra tarai diat a nukpuku.
13 Dia okole vue mangoro na
tabaran, ma dia tap mangoro dia
mait ma ra dangi, ma dia valagar
diat.

*Ioanes ra Tena Baptaiso i mat
(Mat 14:1-12; Luk 9:7-9)*

14 Ma Erodes ra king i valongore
go, tago ra iangina i po vanavana,
ma i biti: Ioanes ra Tena Baptaiso
i laun mulai kan ra minat, ma
damana i pait go ra lavur dekdek
na papalum tana.
15 Ta ra umana dia biti ba: Go
Elias, ma ta ra umana bula dia biti
ba: A propet, da tikai ta diat a
umana propet.
16 Ba Erodes i valongore ure i biti
ba: Go Ioanes, nina iau ga kutu
vue ra uluna, i laun mulai.
17 Tago Erodes iat i ga vartuluai,
ma di ga kinim pa Ioanes, ma di
ga vi ia ta ra pal na banubat ure
Erodias, ra taulai kai turana Pilipo,
tago i ga ben ia.
18 Tago Ioanes i ga biti tai Erodes
ba: Pa i ko ba una ben ra taulai kai
turam.
19 Ma Erodias i kankan tana, i
mainge na doka, ma i mama pait
ia,
20 tago Erodes i ru Ioanes, tago i
nunure ba ra tena takodo, ma ra
tena gomgom, ma i balabalaure;
ma ba i valavalongore i nunuk
urur tana; ma i gugu upi na valon-
gore Ioanes.
21 Ba i vut ra bo na bung, nam
ba Erodes i pait ra lukara tana upi
kana lavur luluai ma kana umana
luluai na vinarubu, ma ra umana
uvuviana Galilaia, upi diat a nuk
pa ra bung di ga kava tana,
22 natu i Erodias, a vavina, i
pot ma i malagene papa, i vagugu
Erodes ma diat bula dia ki me ta ra
nian; ma ra king i biti tai ra vavina:
Una lul iau upi ra magit u mainge,
ma ina tabar u me!

23 Ma i vavalima tana dari: A
magit par u lul iau upi ia, ina tabar
u me, ma kan na vardada ma ra
papar ta ra gunan ba iau varkurai
tana.
24 Ma i irop, i tir nana ba: Ava
ina lul ia? Ma i biti tana: A lor i
Ioanes ra Tena Baptaiso.
25 I ruk lulut muka tadav ra king,
ma i lul ia dari: Iau mainge ba go
una tabar iau ma ra lor i Ioanes ra
Tena Baptaiso tai ta la.
26 Ma ra king i tabun muka ra
balana tana, ma ure ke kana vaval-
ima, ma ure ke diat dia ki me ta ra
nian, pa i mainge ba na muie.
27 Ma i tulue vuavue tika na
tena vinarubu ta diat kana loko na
monamono, ma i tul tar ia ba na
kap. ra lorina; i irop, i kutu pa ra
lorina ta ra pal na banubat,
28 i kap ia ta ra la, ma i tul tar ia
tai ra vavina, ma ra vavina i kap ia
tadav nana.
29 Ba kana tarai na vartovo dia
valongore, dia vut dia puak pa
ra tomono, ma dia vung ia ta ra
babang na minat.

Iesu i tabar ra ilima na arip na marmar na tarai ma ra gem
(Mat 14:13-21; Luk 9:10-17; Ioa 6:1-14)

30 Ma ra umana apostolo dia
vana varurung pire Iesu, dia ve ta
ra lavur magit par dia ga pait ia,
ma nam par dia ga vartovo me.
31 Ma i biti ta diat: Avat a mai,
dat a vana irai ra pupui, avat a ngo
papa. Tago mangoro dia poapot,
ma pa dia langalanga upi diat a
ian.
32 Ma dia bolo ma ra mon ura ta
ra pakana pui irai.
33 A tarai dia gire vue diat,
ma mangoro dia nunure, ma dia
vutvut guvai kan ra lavur pia na
pal, ma dia pot lua ta diat.
34 Ba i vana rikai i gire ra ngala
na kor, ma i mari diat, tago dia var-
dada ma ra umana sip pa kadiat ta
tena balabalaure; ma i tur pa ia pi
na tovo diat ma mangoro na magit.
35 Ba ra keake i ki ria, kana tarai
na vartovo dia tadav ia, dia biti
dari: Go a pui ka, ma ra keake i ki
ria,
36 una tulue diat ta ra gunagu-
nan vurkikil ma ta ra umana pia
na pal upi diat a kukul adiat ta
magit.
37 I tatike bali diat dari: Avat iat,
avat a tabar diat. Dia biti tana:
Avet a vana bar, avet a kul pa
adiat ta magit ma ra ivu mar na
denaria* laka?
38 Ma i tir diat: Aivia gem ava
vung ia? Avat a vana ma avat a
gire. Ma ba dia tar matoto tana dia
biti: A ilima, ma ra ivu en.
39 Ma i vartuluai ba diat a ki togo
par ta ra lubang na vura.
40 Ma dia ki ngaina, ta umana a
marmar ma ta ra umana a ililima
na vinun.
41 Ma i vatur ra ilima na gem ma
ra ivu en, i tadarake ra bakut, i pite
varpa, ma i tabik ra gem, ma i tul
tar ia tai ra tarai na vartovo upi
diat a vung ia pire diat; ma i tibe
diat par ma ra ivu en.
42 Ma dia ian par ma dia maur.
43 Ma dia vangan vabuka ra vi-
nun ma a ivu rat ma ra tagigi na
gem, ma ra en bula.
44 A ilima na arip na marmar na
tarai diat dia ga en ra umana gem.

Iesu i vana ta ra ul a tava kikil
(Mat 14:22-33; Ioa 6:15-21)

45 Ma i vovo lolole pa kana tarai
na vartovo, upi diat a koa ta ra
mon ma upi diat a lua uro Bet-
saida, tai ta ra papar iat, ma ia iat
i ki boko upi na tul vue ra tarai.
46 Ba dia tar varbaiai, i tutua
urama ra luana upi na araring.
47 Ba i tar ravian tuna, a mon i
vanavana ara iat ta ra tava kikil,
ma i ki varkolono ra valian.
48 Ba i gire ra vinalu i tup diat,
tago i vuvu maro lua ta diat, i

* **6:37:** A denaria ia ra vapuak kai tika na tena papalum ure tika na bung.

vana ta ra ul a tava kikil tadav
diat ta ra ivat na pakana varkia
na monamono ra marum, ma i
mainge ba na pakit diat;
49 ba dia gire i vanavana ta ra ul
a tava kikil, dia biti ba ra ninana
ka, ma dia kukukula;
50 tago diat par dia gire, ma dia
purpuruan tana. Ma i tata lulut pa
diat, i biti ta diat: Avat a nurnur,
iau kaka go, koko ava burut.
51 I koa ta diat ta ra mon, ma
ra vuvu i ngo ko, ma dia kakaian
muka tana;
52 tago pa dia ga matoto bulu ure
ra umana gem, i ga leo ko ra bala i
diat.

Iesu i valagar ra umana minait aro Genesaret
(Mat 14:34-36)

53 Ba dia tar bolo dia pukai ta ra
gunan Genesaret ma dia veve ra
mon ra valian.
54 Ba dia tar irop kan ra mon, a
tarai dia nunure muka,
55 ma dia vila vurvurbit ta ra
gunagunan, dia puak pa ra lavur
minait ta kadia lavur vava, upi
nam ra gunan dia valongore i ki
tana.
56 Ba i olo ta ra gunan ik, ba tai
ta ngala na pia na pal, ba tai ta
ra gunan, dia vung ra lavur minait
ta ra umana tavul a bung, ma dia
lul ia ba diat a bili ka kana ngu
na mal; ma diat par dia bili ia, dia
lagar tana.

7

A vartovo kai ra umana patuana
(Mat 15:1-9)

1 A umana Parisaio ma ta umana
tena tutumu marama Ierusalem
dia vana guvai tadav ia,
2 ma dia tar gire ta umana ta
kana tarai na vartovo dia iaian
vakuku ma ra dur na lima i diat ba
pa di ga puk diat.
3 Tago ra lavur Parisaio ma ra
tarai Iudaia par pa dia ian, ona pa
dia gi bulu value ra lima i diat, tago
dia tatabai ta ra tinata kai ra lavur
patuana;
4 ma ona dia pot maro ra tavul
a bung, dia gumu lua, namur dia
ian; ma mangoro na mangaman-
gana bula dia papait vake, a dur la
ma ra dur kabala ma ra dur la na
palariam.
5 A umana Parisaio ma ra umana
tena tutumu dia tir ia: Ta ra ava
kaum tarai na vartovo pa dia mur-
mur ra tinata kai ra lavur patuana;
dia ian ika ma ra dur na lima i
diat?
6 Ma i biti ta diat: A dovotina
ra tinata lua kai Iesaia ure avat a
umana tena vaongo, da di ga tumu
ia dari:
"Go ra tarai dia ru iau ma ra ngie i
diat
Ma ra bala i diat i vailik kan iau.
7 Dia vole kadia lotu tagu, dia var-
tovo ko ma ra vartuluai kai
ra tarai."
8 Ava vana kan ra vartuluai kai
God ma ava nuknuk pa ra tinata
kai ra tarai.
9 Ma i biti ta diat: A dovotina muka
ava piam ra vartuluai kai God upi
avat a murmur ta kavava varvai.
10 Tago Moses i ga biti dari: Una
ru tamam ma nam; go bula: Nina i
tata kaina ure tamana ba nana na
virua muka;
11 ma avat ava biti: Ba ra tutana
na biti tai tamana ba nana dari:
Nam ba una vatur vake tagu i tar
Korban, a kukuraina, ba di tar
tabar God me,
12 pa ava nur vue mule upi na pait
ta magit ba na maravut tamana ba
nana me;
13 damana kavava tinata ava var-
vartovo me, i pait vakuku pa ra
tinata kai God, ma mangoro na
magit dari ava papait ia.

A umana magit nina dia vakaina ta tikai
(Mat 15:10-20)

14 Ma i oro pa mule ra kor na
tarai tadav ia, i biti ta diat: Avat
par avat a valongore iau, ma avat
a matoto;

15 a magit ba na ruk tai tikai pa
na vakaina, a lavur magit i irop pa
tai tikai i vakaina. [
16 Nina ba ta talingana upi na
valongor me, boina ba na valon-
gore.]
17 Ba i tar ruk na pal kan ra kor
na tarai, kana tarai na vartovo dia
tir ia ure go ra tinata valavalar.
18 Ma i tatike ta diat: Avat bula,
ava ti ngulngul dari vang? Pa ava
nunure laka ba nam parika i ruk
tai ta tikai pa i vakaina?
19 Tago pa i vana ta ra tu-
lungeana, i vana ka ta ra balana
ma i irop mulai ta ra niba. I tatike
ra tinata dari upi na vaboina ra
nian par.
20 I biti bula: Nam i irop pa tai ta
tikai, ia kaka i vakaina.
21 Tago a lavur dari dia irop kan
ra bala i ra tarai: A lavur kaina ni-
nunuk, a lavur ungaunga, a lavur
nilong, a lavur vardodoko,
22 a lavur nipo, a lavur varbat,
a lavur mangamangana kaina, a
lavur vaongo, a lavur nunuk na
varvol, ma ra kaina kiau na mata,
a varvul, a kolakolo, ma ra manga-
mangana lunga;
23 go parika dia vuna ta ra bala i
ra tarai, ma dia vakaina ra tarai.

A nurnur kai ra vavina
(Mat 15:21-28)

24 Ma i tut, i vana kan nam ra gu-
nan upi ra langun Tiro ma Sidon,
ma i ruk tai tika na pal, ma pa i
mainge ba ta tikai na nunure; ma
di mama vapidik ia.
25 Tika na vavina, a tabaran i
ovai tai natuna ik, a vavina, i va-
longore ure, ma i vut lulut, ma i va
timtibum pire ra kakene.
26 Nam ra vavina a te Elas, ta
ra vuna tarai Siropoiniki, i lul ia
ba na okole vue ra tabaran kan
natuna.
27 Ma i biti tana: Da tabar va-
maur pa ra umana bul lua, tago
pa i ko ba da tak vue ra gem ai ra
umana bul ma da vue tar ia tai ra
umana pap.
28 Ma i biti tana: A dovotina,
Luluai, go bula ba ra umana pap ta
ra vavai na vuvuvung na nian, dia
iaian ra lavur tagigi na nian tai ra
umana bul.
29 I biti tana: Ure go kaum tinata,
una vana, a tabaran i tar irop kan
natum.
30 Ma i talil ta ra kubana, ma i
gire tadav ra bul, i diop ta ra vava
ma ra tabaran i tar irop kan ia.

Iesu i valagar pa ra tutana i vaut
ma i bombom

31 I vana mulai kan ra langun
Tiro ma i vana alalu Sidon tadav
ra tava kikil Galilaia, ma i vana gil
ta ra langun Dekapolis.
32 Ma dia ben tikai i vaut tadav
ia, ma tika na magit i tur bat ra
nilaina. ma dia lul ia ba na vung
ra limana tana.
33 Ma i ben vaire pa ia kan ra
kor na tarai ma i valonge ra kaka
na limana ta ra talingana, ma i
gagami ma i bili ra karameana me.
34 Ma i tadarake ra bakut ma i
mamadang, ma i biti tana: Epata,
a kukuraina ba: Una tapapa.
35 Ma ra talingana i kapa, ma
nam i vivi ra karameana i tapala,
ma i tata mamal.
36 Ma i tigal diat ba koko diat a
ve ta tikai tana; ia kaka ba i manga
tigal diat, dia manga varvarvai ka
tana.
37 Dia kakaian kakit i tana, dia
biti dari: I pait mal ra lavur magit
parika, i mal ra umana vaut upi
diat a valongor, ma ra umana
bombom upi diat a tata.

8

Iesu i tabar ra ivat na arip na
marmar na tarai ma ra gem
(Mat 15:32-39)

1 Ta nam ra e, ba ra tarai dia kor
mat, ma pa ta magit upi diat a en
ia, i oro pa kana tarai na vartovo,
ma i tatike ta diat:
2 Iau mari go ra tarai, tago dia tar
ki pa ra utul a bung piragu, ma pa
adiat ta magit;

3 ma ba ina tulue diat ta ra
kubakuba i diat ma ra mulmu-
lum, diat a matmat vanavana nan-
gananga; tago ta umana dia tar
vana uti maro vailik.
4 Kana tarai na vartovo dia
tatike tana: Mamave ra gem ati ra
pui ba da tabar vamaur pa go ra
tarai me?
5 I tir diat: Aivia ra gem ava vung
ia? Dia biti ba: A lavurua.
6 Ma i vartuluai ba ra kor na
tarai diat a ki ra pia; ma i vatur ra
lavurua na gem, i pite varpa tana,
i tabik ia, ma i tul tar ia tai kana
tarai na vartovo upi diat a tabar
diat me; ma dia vung kapi ia pire
ra kor na tarai.
7 Dia kap ra paupau en ik bula,
ma i lotu pa tana, ma i tul tar ia
upi da tabar bula diat me.
8 Dia ian ma dia maur, ma dia
vangan lavurua na rat ma ra tagigi
na gem dia tar en valili ia.
9 A ivat na arip na marmar diat,
ma i tul vue diat.
10 Ma diat ma kana tarai na
vartovo dia koa lulut ta ra mon,
ma dia vana ta ra langlangun Dal-
manuta.

A umana Parisaio dia lul Iesu upi na pait ta vakilang
(Mat 16:1-4)

11 A umana Parisaio dia vana
rikai ma dia vartir me, dia mainge
ba na pait ta vakilang marama ra
bala na bakut, dia valavalar ia ka.
12 I mamadang muka ta ra tu-
lungeana, ma i biti dari: Go ra
taun tarai i anan upi ra vakilang
dave? A dovot go iau tatike ta
vavat: Pa da ve tar ta vakilang ta
go ra taun tarai.
13 Ma i vana kan diat, i koa mulai
ta ra mon, ma vana tai ta ra papar.

Ra leven kai ra umana Parisaio ma kai Erodes
(Mat 16:5-12)

14 Dia ga valubane ra gem, pa dia
kap ta na; a kopono ko dia kap ia
ta ra mon.
15 Ma i vaale diat dari: Avat a
nuk pa ia, ma avat a balaure avat
ta ra leven kai ra lavur Parisaio,
ma ra leven bula kai Erodes.
16 Ma dia biti vargil dari: Tago
pa ada ta gem.
17 Iesu i nunure, ma i tatike ta
diat: Dave ava nuknuk dari tago
pa avava ta gem? Pa ava matoto
boko? Dave i leo ra bala i vavat?
18 A kiau na mata i vavat nam,
ma pa ava gigigira me? Ma ra
talinga i vavat nam ma pa ava
valongor me? Ma pa ava nuk pa
mule?
19 Ba iau ga tabik ra ilima na gem
tai ra ilima na arip na marmar na
tarai, aivia ra rat ava ga vangan
vabuka pa ia ma ra tagigina? Dia
biti tana ba: A vinun ma a ivut.
20 Ma ba ra lavurua tai ra ivat
na arip na marmar, aivia ra rat
ava ga vangan vabuka pa ia ma
ra tagigina? Di biti tana ba: A
lavurua.
21 Ma i biti ta diat: Dave, pa ava
ti matoto boko?

Iesu i vanana pa ra pula aro Betsaida

22 Ma dia pot Betsaida, ma di ben
ra pula tadav ia, ma dia lul ia ba na
bili ia.
23 Ma i vatur ra lima i ra pula
ma i ben ia kan ra pia na pal; ba
i tar gami ra matana, i vung ra ura
limana tana, ma i tir ia: U gire ta
magit vang?
24 Ma i idok, ma i biti: Iau gire
ra tarai, iau gire diat da ra umana
davai dia vanavana.
25 Ma i vung mule ra ura limana
ta ra matana; ma i bobabobo ma i
mata lagar ra matana mulai, ma i
gire bulu ra lavur magit.
26 Ma i tulue ta ra kubana, i biti:
Koko una olo ta ra pia na pal.

Petero i tata kapa ure Iesu
(Mat 16:13-20; Luk 9:18-21)

27 Iesu ma kana tarai na vartovo
dia vana ta ra lavur pia na pal
Kaisaria Pilipo, ma i tir kana tarai
na vartovo na.nga dari: A tarai dia
biti ba iau to ia?

28 Dia biti ba: Ioanes, ra Tena
Baptaiso, ma ta ra umana ba Elias;
ma ta ra umana bula ba tikai ta
diat a umana. propet.
29 Ma i tir diat: Ma avat, ava biti
ba iau to ia? Petero i biti tana: U
ra Kristo.
30 Ma i tigal diat ba koko dia
varve ta tikai tana.

Iesu i varvai ure ra varvakadik ma kana minat
(Mat 16:21-28; Luk 9:22-27)

31 I tur pa ra varvai ta diat dari
ba: Da vakadik Natu i ra tutana ma
ta mangoro na mangamangana,
ma ra lavur patuana ma ra lavur
tena tinabar ngalangala, ma ra
lavur tena tutumu diat a pue vue,
ma da doka, ma ba i par ta utul a
bung na laun mulai.
32 I tatike vakapa go ra tinata.
Ma Petero i vatur ia. ma i pit
vatavuna pa ia.
33 Ma i tur tapuku, i bobobe ra
tarai na vartovo, ma i pit Petero
dari: Satan, una vana ra murugu,
tago pa u nuk pa ra lavur manga-
mangana kai God, u nuk pa ka ra
lavur mangamangana kai ra tarai.
34 Ma i oro pa ra kor na tarai,
ma kana tarai na vartovo bula, ma
i biti ta diat: Ba tikai i mainge
na murmur iau, na nuk vue ia iat
mulai, na puak pa kana bolo ma na
murmur iau me.
35 Tago ba tikai i vavaale bat
kana nilaun na virua; ma nina ba
pa i nuk pa kana nilaun ure iau,
ma ure ra bo na varvai bula, na
laun muka.
36 Tago na topa ra ava ba tikai
na kale pa ra rakarakan a guna-
gunan parika, ma na vole vue ra
tulungeana tana?
37 Tago tikai na kul kia ra tu-
lungeana ma ra ava?
38 Ba tikai i vavirvir ure iau ma
ure kaugu lavur tinata pire go ra
taun tarai na vaongo ma ra taun
tarai na varpiam, Natu i ra tutana
ba i pot ma kana umana angelo
ma ra minamar kai Tamana, na
vavirvir vue bula.

9

1 Ma i biti ta diat: A dovot go
iau tatike ta vavat ba: Ta umana
ta diat dia turtur ati, pa diat a
mat tuk ta ra bung ba diat a gire
ra varkurai kai God i pot ma ra
dekdek.

Iria ra paka i Iesu
(Mat 17:1-13; Luk 9:28-36)

2 Ba i tar par laptikai na bung,
Iesu i ting pa Petero ma Iakobo ma
Ioanes ma i agure vaire pa dital
urama ra luana i manga tuluai; ma
i ria ra pakana ta ra mata i dital;
3 ma kana lavur mal dia
bagabagele, dia pua mat, ma pa
ta tena vagomgom mal ra pia na
pait vapua pa ia dari.
4 Elias dir ma Moses dir tur pa
pire diat. ma dital tata ma Iesu.
5 Petero i biti tai Iesu: Tena Var-
tovo, i boina upi dat a ki ati, dat a
pait ta utul a pal na turturup, tikai
kaum, tikai kai Moses, ma tikai kai
Elias.
6 Ma pa i nunure ba ava na
tatike, tago dital burut na kaia.
7 Ma tika na bakut i vana rikai
ma i vamalur taun diat. ma ra
nilai tikai ta ra bakut i biti dari:
Go Natugu, a bul na vakak; avat a
valongore.
8 Ba dital gigira vurvurbit, pa
dital gire mule ta tikai, Iesu ka i ki
pire dital.
9 Ba dia vanavana ba ta ra luana,
Iesu i tigal dital ba koko dital a ve
ta tikai ta go ra lavur magit dital
tar gire tuk ta nam ra bung ba
Natu i ra tutana na laun mulai kan
ra minat.
10 Ma dital mur go ra tinata ma
dital tir vargiliane dital, ba ava
ra kukurai ra nilaun mulai kan ra
minat.
11 Ma dital tir ia dari: Dave ra
lavur tena tutumu dia biti ba Elias
na vut lua?
12 Ma i tatike ta dital: A dovotina
ba Elias na vut lua ma na vamule
pa ra lavur magit par; ma dave

laka di ga tumu ia ure Natu i ra
tutana ba da vakadik ia ma ta
mangoro na mangamangana, ma
da pait vakuku ia tana?
13 Ma go iau ve avat ba Elias i ga
tar vut, ma dia ga pait ia tana nam
parika dia ga mainge, da nam di ga
tumu ia ure.

Iesu i vairop ra tabaran kan ra bul tutana
(Mat 17:14-21; Luk 9:37-43a)

14 Ba dia tadav ra tarai na var-
tovo, dia gire tadav ra kor na tarai
bula dia tur kikil diat, ma dia var-
tir ma ra umana tena tutumu.
15 Ba ra kor na tarai par dia
gire dia kaian muka tana, ma dia
vutvut tadav ia, ma dia vage pa ia.
16 Ma i tir diat: Ava go ava vartir
tana?
17 Ma tikai ta diat ra tarai i biti
tana: Tena Vartovo, iau ga ben
natugu, a tutana, up u; a tabaran
i bombom i ovai tana;
18 ma ba i ub ia, i vue tar ia ra
pia, ma i buabuai ra ngiene, ma
i vangvangi ra pal a ngiene ma i
palaur bula tana, ma iau ga biti
tai kaum tarai na vartovo ba diat
a okole vue ma pa i tale diat.
19 Ma i tatike bali diat dari: Avat
a taun tarai pa ava nurnur, aivia
ra kilakilala ina ki pire vavat?
Aivia ra kilakilala ina ungung pa
avat? Da ben ia piragu.
20 Ma dia ben ia pirana, ina ba i
gire a tabaran i ubu vapurpuruan
ia muka, i bura ra pia i tapukpuku,
ma i buabuai ra ngiene.
21 Ma i tir tamana dari ba: Papa
vingaia go i ubub ia? Ma i biti:
Papa amana ba i ga bul boko.
22 Ma mangoro na bung i vue tar
ia ta ra iap ma ta ra tava bula upi
na doka; ba una pait valar pa ta
magit i tana, una mari amir ma
una maravut amir.
23 Iesu i biti tana: U iat; da pait
ra lavur magit parika tai nina i
nurnur.
24 Ma tama i ra bul i tangi lulut,
ma i biti: Ioi, iau nurnur; una mar-
avut ra niiba tagu upi ra nurnur.
25 Ba Iesu i gire ba ra ngala na
tarai dia vutvut varurung, i tigal
vue ra tabaran, i biti tana: U a
tabaran, u bombom ma u vaut, iau
vartuluai ba una irop kan ia, ma
koko u ovai mulai tana.
26 Ba i tar kukula pa, ma ba i
tar ubu vapurpuruan pa ia, i irop
muka; ma ra bul i da ra minat; ma
mangoro dia biti ba i tar Mat.
27 Ma Iesu i vatur ra limana, ma
i vatur pa ia; ma i tut.
28 Ba dia ruk na pal, kana tarai
na vartovo dia tir ive dari: Dave
avet, ave mama okole vue?
29 I biti ta diat: Pa ta magit a
mangamangana dari na irop tana,
ia kaka ta ra niaring.

Iesu i varvai mulai ure kana minat
(Mat 17:22-23; Luk 9:43-45)

30 Ma dia vana kan nam ra gu-
nan, dia vana alalu Galilaia, ma pa
i mainge ta tikai na nunure.
31 Tago i tovotovo kana tarai na
vartovo dari: Da tul tar Natu i ra
tutana ta ra lima i ra tarai, ma diat
a doka; ma ba di tar doka, na laun
mulai ba i par ta utul a bung.
32 Ma pa dia nunure go ra tinata,
ma dia burut upi diat a tir ia.

To ia i ngala ta diat?
(Mat 18:1-5; Luk 9:46-48)

33 Ma dia pot Kapernaum; ba dia
ki na pal, i tir diat ba: Ava nam ava
ga vartoto tana na nga?
34 Ma dia ki mut uka, tago dia
vartoto na nga ba to ia ta diat i
ngala.
35 Ma i ki ma i oro pa ra vinun
ma a ivut, ma i biti ta diat: Ba tikai
i mainge pi na lua na murmur uka,
na tultul pire vavat parika.
36 Ma i vatur ra bul ik, ma i vaki
ia livuan ta diat, ma i puak pa
mule, ma i biti ta diat:
37 Ba tikai i onge ta bul ik dari ta
ra iangigu, i onge iau bula; ma ba

tikai i onge iau, pa i onge ke iau, i onge nina iat, i ga tulue iau uti.

Nina ba pa i tur bat dat, i maravut uka dat
(Luk 9:49-50)

38 Ioanes i tatike tana: Tena Vartovo, ave ga gire tadav tikai i okokole vue ra umana tabaran ma ra iangim, ma ave ga tigal ia, tago pa i murmur dat.
39 Iesu i biti: Koko da tigal ia, tago pa ta na pait ra dekdek na magit ta ra iangigu, ma na vatang ta kaina tinata ure iau lulut.
40 Tago nina ba pa i tur bat dat, i maravut uka dat.
41 Ma nina i tabar avat ma ra la na tava na nimomo, tago avat kai Kristo, a dovot go iau tatike ta vavat, pa na iba upi kana vapuak.

A varilam upi ra varpiam
(Mat 18:6-9; Luk 17:1-2)

42 Ma nina i varara ta tikai ta go ra umana ikikilik dia nurnur tagu, gala na boina ba di kun tar ra ngala na vat na niudu ta ra inoana, ma da vue vadudu ia na ta.
43 Ba tika na limam i varara u, una kutu vue; i boina una olo ta ra nilaun a tomo, ma koko da vue u ma ra ivu limam par ura geena* ta ra iap ba pa da pun ia.
44 [Kadia kalolo pa na mat i tana, ma pa ta na pun ra iap tana.]
45 Ba tika na kakim i varara u, una kutu vue, i boina una olo ta ra nilaun a tomo, ma koko da vue u ma ra ivu kakim par ura geena.
46 [Kadia kalolo pa na mat i tana, ma pa ta na pun ra iap tana.]
47 Ba tika na kiau na matam i varara u, una luak vue; i boina una olo ta ra varkurai kai God ma ra kopono kiau na matam, ma koko da vue u ma ra ivu kiau na matam par ura geena.
48 "Kadia kalolo pa na mat i tana, ma pa ta na pun ra iap tana."
49 Tago da vamapak ra tarai par tikatikai ma ra iap.
50 A solt i boina; ma ba ra mapakina i panie, da vamapak davatane mule? Boina ba ra solt na ki ta vavat, ma avat a ki na malmal vargil.

10

Iesu i biti ba koko ta tikai na kutu varbean
(Mat 19:1-12; Luk 16:18)

1 Ma i tut ma i vana ta ra langun Iudaia ma ta ra papar Iordan maro; ma ra tarai dia kor mulai tadav ia; ma i tovo mule diat da kana mangamangana iat.
2 A umana Parisaio dia tadav ia, ma dia tir ia: I takodo bar ba ta tutana na vung vue kana vavina? Dia valar ia ka.
3 Ma i tir diat: Ava ra varkurai Moses i ga tul tar ia ta vavat?
4 Ma dia biti, Moses i nur tar ia ba da tumu ra buk na pala varbean, upi da vungue.
5 Iesu i biti ta diat: I ga tumu go ra vartuluai, tago i leo ra bala i vavat.
6 Ma papa amana ra turpaina vavaki, i ga vaki dir upi a tutana ma upi a vavina.
7 Kari a tutana na vana kan tamana ma nana, ma na ki tukum pire kana vavina;
8 ma dir par, dir tikai ka upi koko dir a ivut mulai, dir tikai ka.
9 Nam ba God i kubu guve, galiaka ta tutana na pala ia.
10 Kana tarai na vartovo dia tir mule na pal ta go ra magit.
11 Ma i tatike ta diat: Ba tikai i vungue kana vavina, ma i taule ta ra tikai, dir po muka;
12 ba ra vavina i vungue kana tutana, ma dir taulai ma ta ra tikai, ia bula i po muka.

Iesu i vadoane ra umana bul ikilik
(Mat 19:13-15; Luk 18:15-17)

* **9:43:** Geena, ia ra ngala na tavul a puputa, maravai Ierusalem, ma ra iap i ga ioaio vatikai tana. A tarai Iudaia dia ga valarue ra ruarua na tulungen me.

13 Dia kap ra umana bul ikilik
tadav ia upi na bili diat, ma ra tarai
na vartovo dia tigal diat.
14 Ba Iesu i gire, i kankan ma
i biti ta diat: Avat a nur vue ra
umana bul ikilik upi diat a tadav
iau; koko ava tigal bat diat, tago
kadiat dia dari ra varkurai kai
God.
15 A dovot go iau tatike ta vavat
ba: Nina ba pa i kapupi ra varku-
rai kai God da ra bul ikilik pa na
olo muka tana.
16 Ma i puak pa diat, ma i tata
vadoane diat, ma i palagur diat ma
ra ura limana.

Ra uviana na tutana
(Mat 19:16-30; Luk 18:18-30)

17 Ba i vanavana mulai na
nga, tikai i vutvut tadav ia, i va
timtibum pirana, ma i tir ia dari:
Bo na Tena Vartovo, ava ina pait
ia upi kaugu ra nilaun tukum?
18 Iesu i biti tana: Dave u vatang
iau ba iau boina? Pa ta i boina, ia
kaka God.
19 U nunure ra lavur vartu-
luai: Koko u vardodoko; Koko u
po; Koko u long; Koko u varvai
vavaongo; Koko u vatatanur ta
magit kai ta tikai; Una ru tamam
ma nam.
20 Ma i tatike tana: Tena Vartovo,
go parika iau ga toratorom tana
papa amana ba iau ga bul.
21 Iesu i giragire ma i mari ia,
ma i biti tana: A kopono magit
boko u iba upi ia; una vana, una
ivure kaum parika, ma una tabar
ra umana luveana me, ma kaum
boko ra bo na vuvuvung ra bala na
bakut, ma una mai, una mur iau.
22 Ba i valongore go, i mata bib-
ian, ma i tabun mat ra balana tana,
tago i manga muka kana tabarikik.
23 Iesu i gigira vurvurbit, ma
i tatike ta kana tarai na vartovo
dari: I papait na dekdek tuna pire
diat dia uviana upi diat a olo ta ra
varkurai kai God.
24 Ma ra tarai na vartovo dia
kaian ta go kana tinata. Iesu i
tatike mule ta diat dari: A umana
natugu, i dekdek tuna pire diat dia
nurnur ta ra tabarikik upi diat a
olo ta ra varkurai kai God.
25 A niolo kai ra uviana ta ra
varkurai kai God i manga dekdek
ta dir ma ra nidolo kai ra kamel ta
ra mata na ingingit.
26 Ma dia kakaian mat, ma dia
tatike tana: Ba damana, ia vang da
valaun ia?
27 Iesu i bobobe diat ma i biti:
A tarai pa dia pait valar pa ia, ia
kaka God, tago God i pait valar pa
ra lavur magit parika.
28 Petero i tatike tana dari: Ave
ga vana kan ra lavur magit parika,
ma ave murmur u.
29 Iesu i biti: A dovot go iau
tatike ta vavat: Ba tikai i ga vana
kan ta pal, ba kan ra umana tu-
rana, ba ra umana taina, ba nana,
ba tamana, ba ra umana natuna,
ba kan kana gunan upi iau, ba upi
ra bo na varvai,
30 ta go ra nilaun da tul tar
ra mar na pal tana ma ra mar
na turana, ma ra mar na taina,
ma ra mar na nana, ma ra mar
na natuna, ma ra mar na gunan,
ma ra kinadik bula, ma ra nilaun
tukum namur.
31 Ma mangoro dia lua, diat a
kabila murmur, ma diat dia mur-
mur, diat a kabila lua.

Ra vautuluna tinata kai Iesu ure
kana minat
(Mat 20:17-19; Luk 18:31-34)

32 Dia vanavana boko na nga
urama Ierusalem, ma Iesu i lualua
ta diat, ma dia kakaian, ma diat dia
murmur dia burut. Ma i ben vaire
pa mule ra vinun ma a ivut, ma i
ve diat ta ra lavur magit ba na tup
ia boko, dari:
33 Go da vana urama Ierusalem,
ma da tul tar Natu i ra tutana ta
diat a umana tena tinabar ngalan-
gala ma ra umana tena tutumu;
ma diat a kure tar ia upi na virua,
ma diat a tul tar ia tai ra umana
Tematana;
34 ma diat a kulume, ma diat a
gami ia, ma diat a virit ia, ma diat a

doka, ma ona na par ta utul a bung
na laun mulai.

A nilul kai Iakobo dir ma Ioanes
(Mat 20:20-28)

35 Iakobo ma Ioanes, a ura natu i
Sebedaio, dir tadav ia, dir biti tana
dari: Tena Vartovo, amir mainge
ba una pait tar ia ta mimir nina ra
magit ba amir a lul upi ia.
36 Ma i tir dir ba: Ava amur
mainge ba ina pait ia ta mumur?
37 Dir biti tana: Una tul tar amir
ba amir a ki piram ta kaum mina-
mar, tikai ta ra limam tuna, ma ta
ra tikai ta ra mairam.
38 Iesu i biti ta dir: Pa amur
nunure ra magit go amur lul ia.
Dave, na tale amur upi amur a
momo ta ra la ba ina momo tana,
ba da baptaiso amur vang ma ra
baptaiso ba da baptaiso iau me?
39 Ma dir biti tana: Maia. Iesu
i tatike ta dir: Ioi, a la ina momo
tana, amur bula amur a momo
boko tana; ma ra baptaiso di bap-
taiso iau tana, da baptaiso amur
bula tana;
40 ia kaka ra kini ta ra limagu
tuna, ba ta ra mairagu, vakir
kaugu upi ina tul tar ia; kadiat iat
di ga vaninare upi diat.*
41 Ba ra vinun dia valongore, dia
kankan ure Iakobo ma Ioanes.
42 Ma Iesu i oro pa diat pirana,
ma i tatike ta diat: Ava nunure ba
diat di vatang diat tena varkurai ta
diat ra lavur vuna tarai, dia manga
papait na luluai ta diat, ma kadia
umana ngalangala dia kure vamat
diat.
43 Ma pa i damana pire vavat;
nina i mainge na ngala ta vavat, na
tultul uka pire vavat,
44 ma nina i mainge na lualua
ta vavat, na vilavilau pire vavat
parika.
45 Tago Natu i ra tutana pa i ga
pot upi da toratorom tana, i ga pot
upi ia iat na toratorom ma upi na
tul tar kana nilaun upi ra varkul
ure ta mangoro.

Iesu i vanana pa Batimaio
(Mat 20:29-34; Luk 18:35-43)

46 Ma diat pot aro Ieriko; ma ba
diat ma kana tarai na vartovo ma
ra kor na tarai bula, dia vanavana
oai maro Ieriko, natu i Timaio, a
iangina Batimaio, a tena nilul i
pula, i kiki ra papar a nga.
47 Ba i valongore ba go Iesu ra te
Nasaret, i oraoro, i biti dari: Iesu,
u natu i David, una mari iau.
48 Ma mangoro dia tigal ia ba na
ki mut uka; ma i manga oraoro ko:
U natu i David una mari iau.
49 Iesu i tur uka, ma i biti: Avat
a oro pa ia. Ma dia oro pa ra pula,
dia biti tana: Una gugu, una tut, i
oro pa u.
50 Ma i vue kana olovoi, ma i pil,
ma i tadav Iesu.
51 Ma Iesu i tir ia: Ava u mainge
ba ina pait ia tam? A pula i tatike
tana: Luluai, ba ina nana mulai.
52 Iesu i biti tana: Una vana ka,
kaum nurnur i tar valaun u. Ma i
nana vuavuai mulai, ma i mur ia
na nga.

11

Iesu i olo Ierusalem
(Mat 21:1-11; Luk 19:28-40; Ioa 12:12-19)

1 Ba dia maravai Ierusalem ma
Betpage ma Betania, pire ra luana
na Oliva, i tulue ra ivut ta kana
tarai na vartovo,
2 ma i tatike ta dir: Amur a
vana ta ra pia na pal nam lua ta
murmur, ma ba amur a olo tana,
amur a tadav ta nat na as di tar
veva, ma pa ta i ga ki boko tana,
amur a pala ia, ma amur a ben ia
uti.
3 Ba tikai i tir amur ba: Dave
amur pait go? amur a biti: Beaka a
Luluai i mainge; ma na tul vuavue
tar ia uti mulai.
4 Ma dir vana, dir tadav ra nat
na as, di ga veva na nga pire ra
banbanu; ma dir pala ia.
5 Ta umana ta diat dia turtur
abara dia tir dir dari: Ava go amur
pait ia, tago amur pala ra nat na
as?

6 Dir ve diat ta nam ra tinata Iesu
i ga tatike; ma dia nur vue dital me.
7 Dir ben ra nat na as tadav
Iesu, ma dia pale kadia umana mal
tana, ma i ki tana.
8 Ma mangoro dia pale kadia
umana mal na nga, ma ta ra
umana dia mut ra umana tura
davai na pui ma dia vuavue na
nga.
9 Ma diat dia lua, ma diat dia
murmur dia oraoro dari: Osana!
Da pite pa go i ti vut ta ra iang i
ra Luluai!
10 Da pite pa go ra varkurai i vut,
a varkurai kai tama i dat David!
Osana urama muka!
11 Ma i olo Ierusalem ma i ruk na
pal na vartabar, ma ba i tar gire
pa ra lavur magit par, diat ma ra
vinun ma ra ivut dia vana Betania,
tago i ravian tuna.

Iesu i tata ure ra lovo
(Mat 21:18-19)

12 Ma ta ra bung i mur, ba dia tar
vana maro Betania, i mulmulum.
13 Ma i gire ra lovo maro vailik,
i mapmapina, ma i vana upi na
tikan upi ta magit i tana; ba i tadav
ia, i gire ra mapmapina ka, tago
pata boko ra e na lovo.
14 Ma i tatike tana: Papa gori ma
vatikai namur pa ta na en mule ra
vuaim. Ma kana tarai na vartovo
dia valongore.

Iesu i olo ra pal na vartabar
(Mat 21:12-17; Luk 19:45-48; Ioa 2:13-22)

15 Dia pot Ierusalem, ma i ruk ta
ra pal na vartabar, i okole vue diat
dia ivura, ma diat bula dia kukul ta
ra pal na vartabar, ma i vue pukue
ra lavur vuvuvung kai ra lavur
tena piapie mani, ma ra lavur kiki
kadiat dia ivivure ra umana uka;
16 ma pa i mulote tar ta tikai ba
na vana alalu ma ra la ta ra pal na
vartabar.
17 Ma i vartovo, i biti ta diat:
Pa di ga tumu ia dari: Da vatang
kaugu pal ba a pal na niaring ure
ra lavur vuna tarai parika? Ma
ava tar pait pukue upi ra babang
kai ra umana tena nilong.
18 A umana tena tinabar
ngalangala, ma ra umana tena
tutumu bula dia valongore, ma dia
nununuk ba diat a doko davatane
bar; tago dia burut i tana, tago
a tarai par dia kakaian ta kana
vartovo.
19 Ta ra ravian a bungbung
parika i vana oai kan ra pia na pal.

A vartovo ta ra lovo
(Mat 21:20-22)

20 Ba dia bolo ra malana, dia gire
ra lovo i tar maranga papa mara ra
okokorina.
21 Petero i nuk pa ia, ma i biti
tana: Tena Vartovo, una gire ra
lovo nam u ga bor ia, i tar maranga
muka.
22 Ma Iesu i tatike bali diat dari:
Avat a nurnur tai God.
23 A dovot go iau tatike ta vavat:
Ba tikai na tatike tai go ra luana:
Una tarubat, ma una bura ba ura
na ta, ma pa i nuknuk lalar mulai
ta ra balana, i nurnur uka ba da
pait muka nam i tar tatike, da pait
ia ka.
24 Ma go iau tatike ta vavat: A
magit parika ava lulul upi ia ta ra
niaring, avat a nurnur uka ba ava
tar vatur vake, ma avat a vatur
vake muka.
25 Ma ona ava tur na niaring, ma
ava nuk pa ta magit tikai i ga pait
varara ta vavat, avat a nuk vakakit
vue, upi Tama i vavat arama ra
bala na bakut na nuk vakakit vue
kavava lavur nirara bula. [
26 Ma ona pa ava nuk vakakit
vue ra lavur varpiam kai ra
umana enana, Tama i vavat arama
ra bala na bakut pa na nuk vakakit
vue bula kavava lavur varpiam.]

Ra tinir ure ra varkurai kai Iesu
(Mat 21:23-27; Luk 20:1-8)

27 Ma dia vut mulai Ierusalem,
ba i vanavana ta ra pal na
vartabar, a umana tena tinabar
ngalangala, ma ra umana tena
tutumu, ma ra umana patuana dia
tadav ia;

28 ma dia biti tana: U pait go ra
lavur magit ta ra varkurai ava? Ba
to ia i ga tul tar go ra varkurai tam
upi una pait go ra lavur magit?
29 Iesu i biti ta diat: Iau bula ina
tir avat ma go ra kopono tinir, ma
ba ava bali ia, iau bula ina varve
avat ta ra varkurai iau papait go ra
lavur magit i tana.
30 Mamave ra baptaiso kai
Ioanes? Marama ra bala na bakut
ba tai ta tarai? Avat a ve iau.
31 Ma dia tata ivai pa dari: Ona
dat a biti ba: Marama ra bala na
bakut, na biti ta dat: Ta ra ava pa
ava ga nurnur tana?
32 Ba dat a biti ba: Tai ra tarai; —
dia burutue ra tarai, tago diat par
dia kapupi Ioanes ba ia ra propet.
33 Ma dia tatike bali Iesu ba: Pa
ave nunure. Ma Iesu i biti ta diat
dari: Iau bula pa ina varve avat ta
ra varkurai iau papait go ra lavur
magit i tana.

12

A tinata valavalar ure ra umana tena papalum ta ra uma na vain
(Mat 21:33-46; Luk 20:9-19)

1 Ma i tovo diat ma ra tinata
valavalar: A tutana i ga vaume ra
uma na vain, ma i ga liplip bat ia,
ma i ga kal ra tung na vain tana,
ma i ga pait ra pal na minakila
tana, ma i tul tar ia tai ta umana
tarai na vinauma, ma i vana tai ta
ra gunan.
2 Ta ra e na vunuai i tulue ra
tultul tadav ra tarai na vinauma
upi ta umana vuai ra uma.
3 Ma dia vatur ia, dia kita ia ka,
ma dia tul vue tuna ka.
4 Ma i tulue mule ta ra tultul
tadav diat; ma dia ubu vakinkin ra
uluna, ma dia vakaina.
5 Ma i tulue ta ra tikai; ma dia
doka; ma i tulue ra mangoro; dia
kita ta ra umana, ma dia doko ta
ra umana.
6 Ma tikai boko pirana, natuna, a
bul na vakak, ma i tulue nam bula
tadav diat, i biti: Diat a ru natugu.
7 Nam ra tarai na vinauma dia
tata ivai pa dari: Go ra bul mur
tana; uti, dat a doka, upi kadat ika
ra tabarikik.
8 Ma dia vatur ia, dia doka, ma
dia al vaire vue kan ra uma.
9 Ava ra luluai kana nam ra uma
na pait ia? Na pot ma na doko vue
ra tarai na vinauma, ma na tul tar
ra uma ta ra umana enana.
10 Pa ava ga luk laka ra Buk Tabu
dari:
"Nam ra vat ba ra umana tena pait
pal dia tar pilak vue,
Nam uka di tar pait ra ul a ngu na
pal me:
11 Go tai ra Luluai ma ra mata i dat
i manamanane muka."
12 Ma dia mainge diat a kinim ia,
ma dia burut uka ta ra kor na tarai;
tago dia nunure ba i tar tatike go
ra tinata valavalar ure ke diat; ma
dia tut kan ia, ma dia vana ka.

A tinir ure ra totokom
(Mat 22:15-22; Luk 20:20-26)

13 Dia tulue ta ra umana Pari-
saio, ma ta ra umana talai Erodes
tadav ia upi diat a vagu pa ia ma
ra tinata.
14 Ba dia vut, dia tatike tana:
Tena Vartovo, ave nunure ba u a
dovot, ma pa u nuk pa ta tikai, tago
a tarai dia varogop par piram, u
vateten tar ra nga kai God ma ra
dovotina. Dave, i takodo ba da tar
ra totokom tai ra Kaisar ba pata?
15 Avet a tar ia laka, ba koko
avet a tar ia? Ma i nunure kadia
vaongo, ma i tir diat: Dave go ava
valar iau? Uti tika na denaria, ina
gire.
16 Ma dia kap tar ia. I tir diat:
A malalar i to ia go tana? Ma kai
ia go ra tutumu bula tana? Ma dia
biti tana ba: Kai ra Kaisar.
17 Iesu i biti ta diat: Avat a tul
tar tai ra Kaisar a magit par kai ra
Kaisar; ma avat a tul tar tai God
bula ra magit par kai God. Ma dia
kakaian muka tana.

A tinir ure ra tinut mulai kan ra minat
(Mat 22:23-33; Luk 20:27-40)

18 Ma ta ra umana Sadukaio,
nina diat dia pue ra nilaun mulai,
dia tadav ia, ma dia tir ia:

19 Tena Vartovo, Moses i ga tumu
tar ia ta vevet dari: Ba ra tu-
tana i mat kan kana taulai, ma
pa ta natuna, turana na ben kana
vavina, ma na vangala ta umana
natuna upi kai turana.
20 A lavurua na barturana; a
luaina i ga ben kana vavina, ma i
mat, ma pa ta natuna;
21 ma ra vauruana i ben ia, ma
ia bula i mat, ma pa ta natuna;
damana bula ra vautuluna,
22 ma diat par ra lavurua, pa ta
natu i diat. Ma ra vavina i ga mat
mur ta diat.
23 Ta ra nilaun mulai, kai ia ta
diat nam ra vavina? Tago ra lavu-
rua par dia ga taulai me.
24 Iesu i biti ta diat: Go laka ra
vuna ava rara tana, ta ni pa ava
nunure ra Buk Tabu ma ra dekdek
i God?
25 Ba dia laun mulai kan ra mi-
nat, pa dia varbean, ma pa dia tu-
latulai ta ra varbean, dia vardada
ma ra lavur angelo arama ra bala
na bakut.
26 Ma ure ra lavur minat, ba dia
laun mulai, pa ava ga luk ia boko
vang ta ra buk kai Moses ta ra
pakana ure ra Davai, ba God i ga
tatike tana dari:
"Iau a God kai Abaraam ma ra
God kai Isak, ma ra God kai
Iakob"?
27 God, vakir a God kai ra lavur
minat, kai ra lavur launa iat; ava
rara muka.

A ngala na vartuluai
(Mat 22:34-40; Luk 10:25-28)

28 Tikai ta diat a umana tena
tutumu i pot, i valongore diat dia
vartir me, ma i nunure ba Iesu i
tar bali mal diat, ma i tir ia: Nuve i
ngala ta ra lavur vartuluai parika?
29 Iesu i biti: Go ra ngala: "Avat a
Israel, avat a valongore, ra Luluai
kada God, ra Luluai i tikai ka,
30 ma una mari ra Luluai kaum
God ma ra balam parika, ma ra tu-
lungeam parika, ma ra nuknukim
parika, ma ra dekdekim parika."
31 Ma go a vauruana: "Una mari
talaim da u mari mule u." Pa ta
vartuluai i ngala ta go dir.
32 A tena tutumu i biti tana: A
dovotina, Tena Vartovo, i boina
kaum tinata, ba ia tikai ka, ma pa
ta mulai, ia kaka;
33 ma ba da mari ia ma ra bala
i dat parika, ma ra nuknuk i dat
parika, ma ra dekdek i dat parika,
ma ba da mari ra talai dat da da
mari mule dat, go i ngala ta ra
lavur vartabar ma ra lavur tinabar
par di tuntun tar diat.
34 Ba Iesu i gire i tata na kabi-
nana, i tatike tana: U, pa u vailik
kan ra varkurai kai God. Ma na-
mur pa ta mulai i tadav ia ma ra
tinir.

A tinir ure Kristo
(Mat 22:41-46; Luk 20:41-44)

35 Ma ba Iesu i vartovo ta ra pal
na vartabar, i biti: Dave ra lavur
Parisaio dia biti ba ra Kristo natu i
David?
36 David iat i ga tatike ta ra
Takodo na Tulungen dari:
"Ra Luluai i ga tatike tai kaugu
Luluai:
Una ki ta ra limagu tuna.
Ma ina vadiop kaum lavur ebar
upi ra ruarua na kakim."
37 David i vatang ia Luluai; ma dir
tamana dave?

Iesu i tigal diat ure ra umana tena tutumu
(Mat 23:1-36; Luk 20:45-47)

Ma ra kor na tarai dia mainge
tuna kana varvai.
38 Ba i vartovo, i tatike dari: Avat
a nuk pa ra lavur tena tutumu
dia mainge diat a vanavana ma ra
lolovina mal ma upi da vatatabe
diat ta ra lavur tavul a bung,
39 ma dia mainge ra umana kiki
lua ta ra lavur pal na lotu, ma ra
umana kiki na luluai ta ra lavur
lukara;
40 dia vapar ra tabarikik kai ra
lavur ua na vavina, ma dia vaongo
ma ra umana niaring lolovina; na
tup go diat ra varkurai.

A vartabar kai ra ua na vavina
(Luk 21:1-4)

41 Ma i ki maro ta ra vuvung na
mani, ma i gire ra tarai dia vuavue
tar ra mani tana; ma mangoro na
uviana dia vue tar ra ngala na
mani tana.
42 Tika na ua na vavina, a lu-
veana, i vut ma i vue tar ra ivu
mani ik tana, dir vardada ma ra
toea.
43 Ma i oro pa kana tarai na
vartovo pirana, ma i biti ta diat:
A dovot go iau tatike ta vavat: Go
ra ua na vavina, a luveana, i tar
vue tar ra ngala ta go diat par dia
tar vuvuai tar ta ra vuvuvung na
mani;
44 tago diat par dia tar vuvuai tar
ta nina i tur valala ta kadia mani
ma go ra luveana i tar vue vapar
tar nina ba na topa kana kini.

13

Iesu i biti ba da nila vue ra pal na vartabar
(Mat 24:1-2; Luk 21:5-6)

1 Ba i irop kan ra pal na
vartabar, tikai ta diat kana tarai
na vartovo i tatike tana: Tena
Vartovo, una gire go ra umana
mangamangana vat; ma go ra
mangamangana palpal bula!
2 Ma Iesu i biti tana: U gire go ra
umana ngala na palpal? A ik boko
pa ta ivu vat dir a va vartaun tana.
da re vapar vue.

A umana purpuruan ma ra umana varmonong
(Mat 24:3-14; Luk 21:7-19)

3 Ba i kiki ta ra luana na Oliva,
Petero ma Iakobo ma Ioanes ma
Andreas dia tir vaire dari:
4 Una ve avet ba vingaia go ra
lavur magit? Ma ava ra vakilang
ba na maravai ra bung da pait go
ra lavur magit tana?
5 Iesu i biti ta diat: Avat a var-
balaurai, kan ta tikai na varara
avat.
6 Mangoro diat a vut ma ra
iangigu, diat a biti: Iau ia muka,
ma diat a varara ta mangoro.
7 Ba ava valongore ure ra umana
vinarubu, koko ava ngarao tana,
tago i topa ia dari; ma ra mutuaina
pata boko.
8 Tago tika na vuna tarai na tut
ure ta ra vuna tarai, ma tika na
vuna gunan ure ta ra vuna gunan;
ma ra umana guria diat a tup ra
umana gunan, ma ra umana mul-
mulum bula; da tur pa ra kinadik
ma go ra lavur magit.

9 Avat a nuk pa avat mulai, tago
diat a kinim tar avat ta ra umana
kivung na varkurai; ma diat a
virit avat ta ra lavur pal na lotu,
ma avat a tur ta ra luaina mata i
ra umana luluai na gunan ma ra
umana king, ure ra iangigu, ma
upi ra varvai ta diat.
10 Da varvai lua ma ra bo na
varvai pire ra lavur vuna tarai
mutu.
11 Ba di ben avat upi ra varkurai,
ma ai tul tar avat, koko avat a
ngarao ba ava avat a tatike; avat
a tatike ke nam da vanuk tar ia ta
vavat ta nam ra pakana bung; tago
vakir avat ava tata, a Takodo na
Tulungen iat.
12 Ma tikai na tul tar turana upi
na virua: ma ra tutana na tul tar
natuna; ma ra umana bul diat a tut
ure tama i diat ma na i diat, upi da
doko vue diat.
13 Ma ra tarai par diat a milmi-
likuane avat ta ra iangigu; ma nina
i tur padikat tuk ta ra mutuaina, da
valaun ia.

A magit i milmilikuan
(Mat 24:15-28; Luk 21:20-24)

14 Ma ba ava gire ra magit i
milmilikuan ta ra nila i tur ta nam
ba pa i ko ba na tur tana (nina i
luk go boina ba na matoto tana),
boina ba diat, dia ki Iudaia, diat a
lop urama ra lualuana;
15 ma nina i ki ra ul a pal koko
na vana ba, ma na ruk upi na kap
vairop ta magit mara na pal;
16 ma nina i ki ra pui, koko na
talil upi kana mal na tubatuba.

17 Na kaina ta diat dia kap bala
ma ta diat bula dia vau ra bul ta
nam ra e.
18 Avat a araring upi koko na
dari ta ra kilala na mudian.
19 Tago na tup ia ra kinadik ta
nam ra e, pa ta i varogop me papa
amana ta ra vunapai ra vavaki, ba
God i ga vavaki, tuk tar gori, ma
namur bula pata.
20 Gala ra Luluai pa i ga kutu pit
pa ra kilala, gala pa ta muka na
laun, ma i ga rurup ia ure diat i ga
pilak pa diat.
21 Ma ba tikai na tatike ta vavat
ba: Go ra Kristo, ba Nam, koko ava
kapupi ia;
22 tago ta umana Kristo
vavaongo, ma ta umana propet
vavaongo diat a vana rikai, diat
a ve tar ta umana vakilang ma ta
umana papalum na kinaian upi
diat a varara valar diat di ga pilak
pa diat.
23 Avat a nuk pa ia; go iau tar ve
value avat ta ra lavur magit par.

Natu i ra tutana na pot
(Mat 24:29-31; Luk 21:25-28)

24 Ta nam ra kilala, ba i par
nam ra kinadik, a matana keake
na bobotoi, ma ra gai pa na pupua,
25 ma ra lavur tagul diat a
burabura marama ra bakut, ma ra
umana dekdek ta ra bakut diat a
dadadar.
26 Ta nam ra kilala diat a gire
Natu i ra tutana i vut ta ra lavur
bakut ma ra ngala na dekdek ma
ra minamar bula.
27 Ma na tulue ra lavur angelo,
ma na varurue kana tarai, nina
i ga pilak pa diat ta ra ivat na
matana vuvu, maro ra ngu na
rakarakan a gunagunan tuk ta ra
ngu na bakut.

Ra vartovo valavalar kai ra lovo
(Mat 24:32-35; Luk 21:29-33)

28 Avat a valongore ra vartovo
valavalar ure ra lovo: Ba ra in-
gaingarina i to na gol, ma i tar
mapmapina nagam, ava nunure
ba ra kilala na malamalapang i
maravai;
29 ma avat bula, ba ava gire go ra
lavur magit, avat a nunure ba i ki
maravai, pire ra umana mataniolo
iat.
30 A dovot go iau tatike ta vavat
ba: Go ra taun tarai pa na ga panie,
ba pa di ga pait ot pa boko go ra
lavur magit parika.
31 A lavur bakut ma ra
rakarakan a gunagunan bula na
ga panie, ma kaugu lavur tinata
pa na ga panie.

Pa ta i nunure ra bung ba ra pakana bung
(Mat 24:36-44)

32 Ma pa ta i nunure nam ra
bung ba ra pakana bung, a lavur
angelo ra bala na bakut pata, ma
Natuna pata, ia kaka Tama.
33 Avat a nuk pa ia, avat a var-
balaurai, ma avat a araring, tago
pa ava nunure nam ra e.
34 Da ra tutana i ga vana kan ra
kubana, i ga tul tar ra varkurai tai
kana umana tultul, ma i tibe ra
papalum ta diat par tikatikai, ma
i ve ra tena balabalaure banbanu
ba na mono, ma i vana tai ta ra
vuna gunan.
35 Avat a mono, tago pa ava
nunure ba vingaia ra Luluai na pal
na pot, ba ta ra ravian, ba ta ra
mutumut, ba ra loko i riki, ba ta ra
malana;
36 kan na pot vakaian, ma na
gire tadav avat ava va mat ika.
37 Ma go iau tatike ta vavat
parika: Avat a mono.

14

Dia tatata guvai upi diat a vagu pa Iesu
(Mat 26:1-5; Luk 22:1-2; Ioa 11:45-53)

1 Ba i par a ivu bung mulai di
tur pa ra lukara na bolo lake ma
ra gem ba pa i leven; ma ra umana
tena tutumu dia varpit upi diat a
vagu pa ia, ma upi diat a doka;

2 ma dia tatike: Koko ta ra
lukara, kan ra tarai diat a urung.

Ra vavina i lingire ra varku ta ra ulu i Iesu
(Mat 26:6-13; Ioa 12:1-8)

3 Ma ba i ki ta ra nian aro Betania
ta ra kuba i Simon, ra vukavuka,
tika na vavina i tadav ia ma ra
pal a tava nina a varku i ki tana, i
ngatngat muka; ma i pamar ra pal
a tava, ma i lingire ra varku ta ra
uluna.
4 Ta ra umana dia kankan tana,
dia biti dari: Ta ra ava di vole ra
varku dari?
5 Dave pa di ga ivure go ra varku
upi ta utul a mar na denaria upi
da tabar ra umana luveana me?
Ma dia tata mukumuk ure nam ra
vavina.
6 Iesu i biti: Avat a nur vue; ta
ra ava ava vatakunuane? A bo na
papalum i tar pait ia tagu.
7 Tago a lavur luveana dia ki
vatikai pire vavat, ba ava mainge
avat a pait ra boina ta diat, avat a
pait ia ka, ma iau, pa ina ki vatikai
pire vavat.
8 I tar pait valar pa nam ra
magit i topa ia ba na pait ia; i tar
tap value kapi ra pakagu upi ra
pupunang.
9 A dovot go iau tatike ta va-
vat: A.gunan par da varve ra bo
na varvai tana ta ra rakarakan a
gunagunan parika, da varvai bula
tana ure go ra magit go ra vavina i
tar pait ia, upi na tur na aim.

Iudas i mulaot upi na vagu pa Iesu
(Mat 26:14-16; Luk 22:3-6)

10 Tikai ta diat ra vinun ma a
ivut, Iudas Iskariot, i vana tadav
ra umana tena tinabar ngalangala
upi na tul tar ia ta diat.
11 Ba dia valongore, dia gugu
tana, ma dia vatading ia ma ra
mani. Ma i nununuk ba na vagu
mal davatane tar ia ta diat.

Iesu diat ma kana tarai na vartovo dia en ra magit na bolo lake
(Mat 26:17-25; Luk 22:7-14,21-23; Ioa 13:21-30)

12 Ma ta ra luaina bung ta ra e na
gem ba pa i leven, ba dia tul tar ra
magit na bolo lake tana, kana tarai
na vartovo dia tir ia: U mainge ba
avet a vana uve, upi avet a mal pa
am magit na bolo lake tana?
13 I tulue ra ivut ta diat kana
tarai na vartovo, i tatike ta dir dari,
Amur a olo ta ra pia na pal, ma
amutal a varkuvo ma ra tutana i
kapkap ra la na tava, ma amur a
mur ia;
14 ba i olo tai ta pal, amur a tatike
tai ra luluai i nam ra pal, dari: A
Tena Vartovo i biti ba: Akave ra
pal na vaira, ba avet ma kaugu
tarai na vartovo avet a en ra magit
na bolo lake tana?
15 Ma ia iat na ve tar ta mumur
ra ngala na pakana pal liu, di tar
vangan ia, ma di tar mal ia; amur
a mal pa ra adat i tana.
16 A ura tutana na vartovo dir
vana, ma dir olo ta ra pia na pal,
ma dir gire tadav nam parika i ga
tatike; ma dir vaninare ra magit na
bolo lake.
17 Ba i ravian, i pot, diat ma ra
vinun ma a ivut.
18 Ba dia kiki ma dia iaian, Iesu i
biti: A dovot go iau tatike ta vavat:
Tikai ta vavat na vagu tar iau, nina
ba amir a ian me.
19 I vura tabun ra bala i diat par,
ma dia tir ia tikatikai ba: Iau laka?
20 I biti ta diat: Tikai ta vavat
a vinun ma a ivut, nina ba amir,
amir a tatak ta ra la.
21 Tago Natu i ra tutana na virua
da di ga tar tumu i ure; ma na
kaina tai nina i vagu tar Natu i ra
tutana; gala na boina ta nam ra
tutana, gala pa di ga kava.

A nian kai ra Luluai
(Mat 26:26-30; Luk 22:14-20; 1 Kor 11:23-25)

22 Ba dia iaian boko, i vatur ra
gem, i lotu pa ure ma i tabik ia. ma
i tul tar ia ta diat, ma i tatike: Avat
a vatur go; go a pakagu.
23 Ma i vatur ra la, ma ba i tar
pite varpa, i tul tar ia ta diat, ma
dia momo par tana.

24 Ma i biti ta diat: Go a gapugu
kai ra kunubu, i talingir ure ra
mangoro.
25 A dovot go iau tatike ta vavat:
Pa ina mome mule ta vuai na vain
tuk tar ta nam ra bung ba ina
mome ra kalamana ta ra varkurai
kai God.
26 Ba dia tar kaile vapar vue ra
kakailai na pite varpa, dia vana
oai ta ra luana na Oliva.

Iesu i tata lua ba Petero na pue vue
(Mat 26:31-35; Luk 22:31-34; Ioa 13:36-38)

27 Iesu i tatike ta diat: Avat par
avat a tabunuane boko iau; tago
di ga tumu ia: “Ina kita ra tena
balabalaure sip ma ra lavur sip
diat a varbaiai vurvurbit.”
28 Ba di tar vatut pa mule iau
kan ra minat, ina lualua ta vavat
urama Galilaia.
29 Petero i tatike tana: Ba dia
tabunu par, iau pata.
30 Iesu i biti tana: A dovot go iau
tatike tam, ba gori, go i marum, ba
ra loko pa i vautul a riki boko, una
vautul a pue vue iau.
31 Ma i tatike vangangal go ra
tinata: Ba dor a virua varurung,
pa ina pue vue u. Ma diat par dia
biti bula damana.

Iesu i araring ta ra uma Getsemane
(Mat 26:36-46; Luk 22:39-46)

32 Dia pot ta ra gunan a iangina
Getsemane; ma i tatike tai kana
tarai na vartovo: Avat a ki ati, ba
ina araring pa.
33 Ma i agure Petero ma Iakobo
ma Ioanes, ma i tur pa ra kinaian
ma i tup ia ra purpuruan pirana.
34 Ma i tatike ta dital: A tu-
lungeagu i tabun muka da na mat,
amutal a ki ati, amutal a mono.
35 Ma i vana na lua ra ik, ma i
va timtibum ra pia, ma i araring ba
ona na topa ia, go ra pakana bung
na vana kan ia.
36 Ma i biti: Aba, Tama, u pait
valar pa ra lavur magit parika,
una tak vue go ra la kan iau; ma
koko da pait nam ba iau mainge,
da pait ika nam ba u mainge.
37 Ma i vut mulai, i gire tadav
dital, dital va mat ika, ma i tatike
tai Petero: Simon, u va mat vang?
Dave pa u mono maravut iau ta
kopono pakana bung uka?
38 Amutal a mono ma amutal a
araring kan da valam pa amutal; a
tulungen i ongo, ia ka ra palapaka
i malmalu.
39 Ma i vana mulai, ma i araring,
i tatike mule nam ra tinata.
40 I pot mulai, ma i gire tadav
dital, dital va mat mulai, tago i
matmat ra mata i dital; ma pa dital
nunure ba ava dital a tatike tana.
41 Ma i pot ra vautuluna pakana,
ma i tatike ta dital: Amutal a va
mat boko, amutal a ngo pa, i topa
ia, ra pakana bung i tar vut; di tar
vagu tar Natu i ra tutana ta ra lima
i ra umana tena varpiam.
42 Amutal a tut, dat a vana, i
maravai nam ba na vagu tar iau.

Di vagu pa Iesu
(Mat 26:47-56; Luk 22:47-53; Ioa 18:3-12)

43 Ba i tatata boko, Iudas, tikai ta
diat ra vinun ma a ivut, i pot, diat
ma ra kor na tarai dia kapkap ra
umana pakat ma ra umana ram tai
ra umana tena tinabar ngalangala
ma ra umana patuana.
44 Nam i tar vagu tar ia, i tar ve
tar ana vakilang ta diat dari: Nina
ba ina galum ia, ia muka, avat a
kinim ia, ma avat a ben vaire pa
ia, avat a balaure mal ia.
45 Ba i tar pot, i tadav vuavue,
ma i biti ba: Tena Vartovo, ma i
manga galum ia.
46 Ma dia vatur ia, ma dia kinim
vake.
47 Ma tikai ta diat dia tur mara-
vai, i ele pa kana pakat, ma i kita ra
tultul kai ra tena tinabar i lualua,
ma i kutu vue ra talingana.
48 Ma Iesu i tatike ta diat: Ava
ti vana uti da upi ra tena nilong,
ava kapkap ra umana pakat ma ra

umana ram upi avat a kinim iau
laka?
49 A bungbung parika da ga ki
na pal na vartabar, ma iau ga
varvartovo, ma pa ava ga kinim
iau; di pait go upi da pait ot pa ra
Buk Tabu.
50 Ma ra taraina dia vana par
kan ia, dia lop.
51 Ma tika na barmana i mur ia, i
vavauluvai ma ra mal kumau; ma
dia kinim ia;
52 ma i vungue ra mal kumau, i
lop damana ka.

Iesu i tur ta ra mata i ra umana tena kivung
(Mat 26:57-68; Luk 22:54-55,63-71; Ioa 18:13-14,19-24)

53 Dia ben pa Iesu tadav ra tena
tinabar i lualua; ma ra lavur tena
tinabar ngalangala, ma ra lavur
patuana, ma ra lavur tena tutumu
dia vana varurung.
54 Petero i ga murmur ara iat,
ma i olo ta ra gunan kai ra tena
tinabar i lualua, ma dia kiki ma ra
umana tultul, i madir ta ra viro na
iap.
55 A lavur tena tinabar ngalan-
gala, ma ra kivung par dia nuknuk
upi ta varvai ure Iesu, upi da doka.
56 Mangoro dia varvai vavaongo
ure ma pa i vardada kadia varvai.
57 Ta umana dia tur dia varvai
vavaongo ure dari:
58 Ave ga valongore i tatike dari:
Ina re vue go ra pal na vartabar
di ga pait ia ma ra lima i ra tarai,
ma ina pait pa mule ta tikai tai ra
utul a bung uka, ma pa ta lima na
maravut i tana.
59 Ma kadia umana varvai pa dia
vardada bula.
60 A tena tinabar i lualua i tur
livuan ta diat, ma i tir Iesu dari:
Dave, pa kaum ta tinata na bal-
bali?
61 Ma;, ki mut uka, pa i vue ta
tinata. Ma ra tena tinabar i lualua
i tir mule: U laka ra Kristo, Natu i
Nina i ti Doan Muka?
62 Iesu i tatike: Iau muka nam,
ma avat a gire boko Natu i ra
tutana i kiki ta ra lima tuna i ra
dekdek, ma na vut ma ra lavur
bakut liuliu.
63 A tena tinabar i lualua i rada
kana umana mal, ma i tatike: Da
mainge mule ra umana tena var-
vai upi ra ava?
64 Ava tar valongore ra varvul,
ava ava nuk ia? Ma diat par dia
kure ba i topa ia pi na virua.
65 Ma ta ra umana dia gami ia
ma dia pulu ra matana, dia par ia,
ma dia biti tana: Una varvai na
propet; ma ra umana tultul, ba dia
vatur pa mule, dia tibul ia.

Petero i pue vue Iesu
(Mat 26:69-75; Luk 22:56-62; Ioa 18:15-18,25-27)

66 Ba Petero i ki ara ra pia, a
vavina, a tultul kai ra tena tinabar
i lualua, i pot;
67 ba i gire Petero i manmadir, i
bobobe, ma i biti: U bula avat ma
Iesu ra te Nasaret.
68 Ma i varpuai, i biti: Pa iau
nunure, ma pa iau nunure kaum
tinata; ma i irop ura ra mata pal-
pal; ma ra loko i riki muka.
69 Ma ra vavina i gire mule, ma
i ve diat dia tur pirana, dari: Go
bula diat.
70 Ma i varpuai mulai. Ma ra
ik boko, diat dia tur maravai, dia
tatike tai Petero: A dovotina u bula
avat; tago u a te Galilaia.
71 Ma i varvul, ma i vavalima
ba: Pa iau nunure go ra tutana ava
varvai tana.
72 Ma ra loko i vaura riki muka.
Ma Petero i nuk pa ra tinata ba
Iesu i ga tatike tana: Ba ra loko
pa i ti vaura riki, una vautul a pue
vue iau. Ba i nuknuk tana, i tangi
muka.

15

Iesu i tur ta ra mata i Pilato
(Mat 27:2,11-14; Luk 23:1-5; Ioa 18:28-38)

1 Ba ra malana, a umana tena
tinabar ngalangala ma ra umana
tena tutumu ma ra kivung par, dia

tata guvai, dia vi Iesu, ma dia kap
ia, ma dia tul tar ia tai Pilato.
2 Pilato i tir ia: U laka ra King kai
ra Iudaia? Ma i tatike bali ia dari:
U iat, u tar tatike.
3 Ma ra lavur tena tinabar
ngalangala dia takun ia ma ta
mangoro na mangamangana.
4 Pilato i tir ia mulai, dari: Vakir
kaum ta tinata na balbali? Una
valongore, aivia go ra mangaman-
gana dia takun u me?
5 Iesu pa i vue ta ik a tinata; ma
Pilato i kaian tana.

Di varkurai ba Iesu na mat
(Mat 27:15-26; Luk 23:13-25; Ioa 18:39–19:16)

6 Ta ra lukara i palapala vue
tana tadav diat tikai ta diat, di ga
banubat diat, nina iat dia vatang
upi ia.
7 Ma tikai, a iangina Barabas, di
ga vi ia varurung ma diat, dia ga
tut na vinarubu na varpiam, ma
dia ga vardodoko ta ra vinarubu.
8 A kor na tarai dia vana pirana,
ma dia lul ia, ba na pait nam ra
magit i papait vatikene.
9 Pilato i tir diat: Ava mainge
laka ba ina pala tar ra King kai ra
Iudaia ta vavat?
10 Tago i nunure ba ra lavur tena
tinabar ngalangala dia tar vi tar ia
ta ra varngu ka.
11 Ma ra lavur tena tinabar
ngalangala dia ununue ra kor na
tarai upi da pala tar Barabas tadav
diat.
12 Pilato i tir mule diat: Ava ina
pait ia tai nina ava vatang ia ba ra
King kai ra Iudaia?
13 Ma dia oraoro mulai dari: Da
ot ia ta ra bolo.
14 Pilato i tir mule diat: Dave,
ava ra varpiam i tar pait ia? Ma
dia oraoro mat dari: Da ot ia ta ra
bolo.
15 Pilato i mainge na vamaram
ra tarai, ma i pala vue Barabas
tadav diat, ma ba i tar virit kapi
Iesu, i tul tar ia upi da ot ia ta ra
bolo.

A tarai na vinarubu dia kulume Iesu
(Mat 27:27-31; Ioa 19:2-3)

16 Ma ra umana tena vinarubu
dia ben tar ia ta ra ngungu pal
kai ra tena varkurai na gunan, ma
dia oro varurue kadia loko na tarai
par.
17 Ma dia ule tar ra mal meme
tana, ma dia vipuar ia ma ra kait
dia ga vir ia;
18 ma dia vatatabai pa ia dari: U
nam? U ra King kai ra Iudaia?
19 Ma dia kita ra uluna ma ra
vuvur ma dia nami ia, ma dia va
timtibum, dia lotu tadav ia.
20 Ba dia tar kulume pa ia, dia.
pala vue ra mal meme, ma dia ule
tar mule kana umana mal. Ma dia
ben vairop ia upi da ot ia ta ra bolo.

Di ot Iesu ta ra bolo
(Mat 27:32-44; Luk 23:26-43; Ioa 19:17-27)

21 Tikai i vanavana pakit, a iang-
ina Simon, a te Kirene, i vana
maro ra gunan na uma, tama i dir
Alekandro ma Rupus, ma dia vo pa
ia pi diat, upi na puak kana bolo.
22 Dia agure ta ra gunan, a iang-
ina Golgota, a kukurai ra iang i
nam ba: A pia na lor.
23 Ma dia tul tar ra vain tana di
ga pota ma ra bira na davai, ma i
vue ke.
24 Ma dia ot ia ta ra bolo, ma
dia tibe kana umana mal ma dia
ilailam upi diat, ba nuve tikatikai
na kap ia.
25 I tar lavuvat na pakana bung,
ba dia ot ia ta ra bolo.
26 Di tumu ra tinata na vartakun
arama liu dari: Go Iesu ra King kai
ra Iudaia.
27 Dia ot varurue dital ma ra ivu
tena nilong tai ta ra ivu bolo, tikai
ta ra limana tuna, ma ta ra tikai ta
ra mairana. [
28 Ma dari di ga pait ot pa ra
tutumu na Buk Tabu nina i biti:
“Di ga luk guve ma ra umana tena
varpiam.”]
29 Ma diat dia vanavana pakit ia,
dia kulkulume baie, ma dia loe ra
ulu i diat, ma dia tatike: U, u re vue

ra pal na vartabar, ma una pait pa
mule tai ta ra utul a bung uka,
30 go una valaun mule u, ma una
irop kan ra bolo.
31 Damana bula ra umana tena
tinabar ngalangala ma ra umana
tena tutumu dia varkulumai tana,
dia biti vargil ta diat: I tar valaun
ra umana enana; pa i tale ba na
valaun mule.
32 Boina ba ra Kristo, a King kai
ra Israel, na irop kan ra bolo, upi
dat a gire, ma dat a nurnur tana.
Ma dir bula, di ga ot varurue dital
tai ta ra ivu bolo, dir bor ia.

Iesu i mat
(Mat 27:45-56; Luk 23:44-49; Ioa 19:28-30)

33 Ba i tar keke tur, a gunagunan
parika i bobotoi tuk ta ra utul a
pakana bung.
34 Ma ta ra utul a pakana bung,
Iesu i manga oro dari ma ra ngala
na nilaina: Eloi, Eloi, lama sabak-
tani, a kukurai nam ra tinata:
Kaugu God, kaugu God, dave u
vana kan iau?
35 Ta umana ta diat dia tur mar-
avai, ba dia valongore dia biti: Go
i oro Elias.
36 Ma tikai i vutvut, i vabilim ra
mamakai ma ra vain manmanin,
ma i vung ia ta ra vuvur, ma i tulue
tar ia upi na mome, ma i tatike:
Tuka; dat a gire kan Elias na vut
upi na puak vairop ia.
37 Ma Iesu i manga kukula, ma i
vungue ra tulungeana.
38 Ma ra mal na rurua kutu ta ra
pal na vartabar i tarada kakit, i tur
pa ia arama liu ma i tuk ura ra pia.
39 Ba ra luluai na tarai na
vinarubu, nina i tur pirana, i gire
i vungue ra tulungeana damana, i
tatike: A dovotina, go Natu i God.
40 Ta ra umana vavina bula dia
giragire maro vailik, Maria Mag-
dalene, ma Maria na i Iakobo ikilik
ma Ioses, ma Salome bula diat;
41 go diat dia ga mur ia, ba i ki
Galilaia, ma dia ga toratorom tana;
ma mangoro na vavina bula, dia
ga varagur me urama Ierusalem,
diat.

Di vadiop Iesu ta ra babang na minat
(Mat 27:57-61; Luk 23:50-56; Ioa 19:38-42)

42 Ba i ravian, tago a Vaninara, a
bung i vut lua ta ra Bung Sabat,
43 Iosep a te Arimataia, a luluai
di manga ru ia, i nurnur bula upi
ra varkurai kai God, i vana pire
Pilato, ma i lul pa ra minat i Iesu.
44 Pilato i kaian ba i matoto ba i
tar mat, ma i oro pa ra luluai i ra
tarai na vinarubu, i tir ia ba i tar
mat amana ba pata?
45 Ba i tar matoto pa tai go ra
luluai, i tul tar ra minatina tai
Iosep.
46 Ma i kap ra mal kumau, i
puak vairop ia, ma i pulu ia ma ra
mal kumau, ma i vadiop ia ta ra
babang na minat, di ga kala ia ta ra
papar a vat; ma i pul bat ra matana
ma ra vat i ta.
47 Ma Maria Magdalene, ma
Maria, na i Ioses, dir gire go di
vadiop ia tana.

16

A tinut mulai
(Mat 28:1-8; Luk 24:1-12; Ioa 20:1-10)

1 Ba i par ra Bung Sabat, Maria
Magdalene, ma Maria, na i Iakobo,
ma Salome, dital kul pa ra umana
varku i ang na vuvuvul upi dital a
dang ia me.
2 Amana ra kavunvun ta ra lu-
aina bung ta ra vik dital vana, ma
dital pot ta ra babang na minat ba
ra keake i tar vana rikai.
3 Ma dital tir vargiliane boko
dital dari: Ia na pul vue nam ra vat
i ta ta ra matana babang na minat?
4 Ma ba dital tonok, dital gire ba
di tar pul vue ra vat i ta, tago a ngir.
5 Ba dital ruk ta ra babang na
minat, dital gire tika na barmana,
i ki ta ra papar a lima tuna, i mong
ma ra mal pua, ma dital burut i
tana.

6 Ma i tatike ta dital: Koko amutal a burut; amutal nuk upi Iesu ra te Nasaret, nina di ga ot ia ta ra bolo; i tar laun mulai; pa i bang ati; gire, go kana vava di ga vadiop ia tana.
7 Amutal a vana, amutal a ve kana tarai na vartovo ma Petero ba i lualua pa avat urama Galilaia; avat a gire abara, da ania i ga ve avat.
8 Ma dital lop kan ra babang na minat, tago i tup dital ra dadadar ma ra bunurut; ma pa dital tata pa ta tikai, tago dital burut.

TAI TA UMANA TUTUMU LUA DI GA VAPAR VUE DARI

Iesu i tur na vevei pire Maria Magdalene
(Mat 28:9-10; Ioa 20:11-18)

9 [Ba i tar laun mulai amana ra kavunvun ra luaina bung ta ra vik, i tur kapet rikai lua pire Maria Magdalene, nina i ga okole vue ra lavurua na tabaran kan ia.
10 Ma Maria i vana, i ve diat dia ga varait me, tago dia lingligur ma dia tangtangi upi ia.
11 Ba dia valongore ba i tar laun mulai, ma ba Maria i tar gire, pa dia nurnur.

Iesu i tur na vevei pire ra ivut
(Luk 24:13-35)

12 Ba i par go ra lavur magit, i tur na vevei pire ra ivut ta diat ba dir vanavana na nga ta ra gunagunan ma i enana ra pakana.
13 Ma dir vana, dir ve diat par; ma pa dia ga nurnur ta dir.

Iesu i tur na vevei pire ra vinun ma tikai
(Mat 28:16-20; Luk 24:36-49; Ioa 20:19-23; Apos 1:6-8)

14 Namur, i tur na vevei pire ra vinun ma tikai iat, ba dia kiki ta ra nian, ma i bor diat, tago pa dia ga nurnur, ma tago i leo ra bala i diat, tago pa dia ga nurnur ta diat dia ga gire ba i tar laun mulai.
15 Ma i tatike ta diat: Avat a vana ta ra rakarakan a gunagunan parika, avat a varve ra bo na varvai tadav ra tarai parika.
16 Da valaun nina i nurnur ma di baptaisoa, ma da kure bali nam ba pa i nurnur.
17 Go ra umana vakilang diat a murmur diat dia nurnur: Diat a okole vue ra umana tabaran ma ra iangigu; diat a tata ma ra umana enana tinata;
18 diat a vatur ra umana vui, ma ba dia mome ra taring, pa na vakaina diat muka, diat a vung ra lima i diat ta ra umana minait, ma diat a lagar tana.

Iesu i tutua urama ra bala na bakut
(Luk 24:50-53; Apos 1:9-11)

19 Ba ra Luluai Iesu i tar tata kakapi ta diat, i tutua urama ra bala na bakut, ma i ki ta ra lima tuna tai God.
20 Ma dia vana, dia varvarvai vurvurbit, ma ra Luluai i papalum maravut diat, ma i vadovot ra tinata ma ra umana vakilang dia murmur tana. Amen.]

TAI TA RA UMANA TUTUMU LUA DI GA VAPAR VUE DARI
*

* **16:20:** [9] A utul a vavina dital vana pire Petero ma ra umana talaina, ma dital ve tar ta diat ra ik a varvai ure ra lavur magit ba di tar ve dital ure. [10] Namur ta go, Iesu iat i tulue vurvurbit diat ma ra varvai i gomgom ma i laun pa na mutu, ure ra varvalaun, papa ra mata na taur ma tuk ta ra mata na taoai.

A BO NA VARVAI LUKA I GA TUMU IA

A tinata lua

1 Tago mangoro dia tar tumu
ra varvai ure ra lavur magit di
kapupi ia pire dat,
2 da diat dia ga gigira papa ra
vunapaina ma dia ga tultul ta ra
tinata, dia ga tul tar diat ta vevet,
3 damana iau ga nuk ia ba i
boina ba iau bula ina tumu mal tar
ia tam, Teopilo ra luluai, tago iau
ga vakilang vanavana ra nga i ra
lavur magit par papa amana,
4 Upi una nunure ra dovotina
ure ra lavur magit di ga tovo u
tana.

Di vaarike ba Elisabet na kava Ioanes

5 Ta ra kilala kai Erodes, a King
kai ra Iudaia, tika na tena tinabar i
ki abara a iangina Sakaria, a vuna
tena tinabar Abia; ma kana taulai
a iangina Elisabet, a bul mur tai
Aron.
6 Dir a ura tena takodo ta ra mata
i God, dir murmur bulu ra lavur
vartuluai par ma ra lavur varkurai
bula, kai ra Luluai.
7 Ma pa ta natu i dir, tago Elisa-
bet i biu, ma dir a ura patuana.
8 Io, ba i papait boko ra papalum
kai ra tena tinabar ta ra mata i
God, ta ra e na papalum kai kana
vuna tarai,
9 ma varogop ma ra mangaman-
gana iat ta ra papalum kai ra tena
tinabar, kana ra tiniba pi na ruk
ta ra pal na vartabar kai ra Luluai
upi na tun ra magit i ang na katkat.
10 Ma ra kor na tarai par dia
araring ra pia ta ra pakana bung
di tuntun ra magit i ang na katkat
tana.
11 Ma tika na angelo kai ra Lu-
luai i tur pa pirana ta ra papar a
lima tuna ta ra uguugu na magit i
ang na katkat.
12 Ba Sakaria i gire, i lavur
nuknuk tana, ma i burut muka.
13 Ma ra angelo i tatike tana:
Sakaria, koko una burut, di tar
valongore kaum niaring, ma kaum
taulai, Elisabet, na kava natum,
ma una tar ra iangina ba Ioanes.
14 Una ga ma una gugu boko; ma
mangoro bula diat a gugu tago da
kava.
15 Tago na ngala ta ra mata i ra
Luluai, pa na mome ra vain ba
ra tava i dekdek, ma na buka ma
ra Takodo na Tulungen papa ta ra
bala i nana.
16 Ma na ben vatalil mangoro na
natu i Israel tadav ra Luluai kadia
God.
17 Na lua tana ma ra mangaman-
gana kai Elias, ma ta ra dekdekina
bula; na vamaram tar ra bala i ra
umana patuana tadav ra umana
natu i diat; ma na ben ra lavur
tena niol tadap ra kabinana kai ra
lavur tena takodo, upi na mal pa
ra tarai kai ra Luluai.
18 Sakaria i tir ra angelo: Ava
laka ra magit ina nunure go tana?
Tago iau a patuana, ma i manga
muka ra kilala kai kaugu taulai.
19 Ma ra angelo i tatike tana: Iau
Gabriel, iau vala turtur ta ra mata
i God; di ga tulue iau upi ina ve u,
ma upi ina kap go ra bo na varvai
piram.
20 Io, pa una tata muka, una
papaua ka tuk ta nam ra bung da
pait ot pa go ra lavur magit tana,
tago pa u nurnur ta kaugu tinata,
nina da pait ot pa ia boko ta kana
kilala.
21 Ma ra tarai dia ungung pa
Sakaria, dia kakaian tago i ki vailik
ta ra pal na vartabar.
22 Ba i tar irop, i mama tata pa
diat; dia nunure ba i tar gire ra
ninana ta ra pal na vartabar; ma
i tututu ka ta diat, ma i bombom
uka.
23 Ba i tar par kana e na bal-
aguan, i talil mulai ra kubana.
24 Ta nam ra e, Elisabet, kana

taulai, i lalau pa ra bul, ma i para-
parau ra ilima na gai, i tatike:
25 Ra Luluai i tar pait ra dari tagu
ta nam ra e i gire ung iau tana, upi
na tak vue kan iau nam ra magit
iau kaina tana pire ra tarai.

Di vaarike ba Maria na kava Iesu

26 Ba i tar laptikai kana gai God
i tulue ra angelo Gabriel ta ra pia
na pal Galilaia, a iangina Nasaret,
27 tadav ra inip na vavina, nina
Iosep, a bul mur tai David, i ga
vapopoe bat ia; a iang i nam ra inip
na vavina Maria.
28 I ruk pirana, ma i tatike: Una
gugu, u ti doan muka, ra Luluai i
ki piram.
29 Ma i manga lavur nuknuk ta
go ra tinata, ma i nuknuk ra bal-
ana ba ra varvagai ava go?
30 Ma ra angelo i tatike tana:
Maria, koko una burut, tago God i
gugu muka tam.
31 Valongore! Una lalau pa ra
bul, una kava natum, a tutana, ma
una tar ra iangina ba Iesu.
32 Ma na rararang, ma da vatang
ia ba Natu i ra Ngala Muka; ma ra
Luluai God na tul tar tana ra kiki
na king kai tamana David;
33 na kure vatikene ra kuba i
Iakob; kana varkurai pa na ga
mutu.
34 Maria i biti tai ra angelo: Na
dave go, tago pa amir la ma ta
tutana?
35 A angelo i tatike tana: A
Takodo na Tulungen na ki tam,
ma ra dekdek i ra Ngala Muka na
vamalur u, ma da vatang nam ba
una kava boko ba ra tena gomgom,
Natu i God.
36 Ma gire, niurum Elisabet, ia ra
tubuan na vavina, ma di ga vatang
ia ma ra biu, ma go i tar lalau
pa bula ra bul, a tutana, ma i tar
laptikai kana gai.
37 Tago pa ta tinata kai God ba na
bilua.
38 Maria i tatike: Iau go kari iau
a tultul kai ra Luluai, da pait ia tagi
da kaum tinata. Ma ra angelo i
vana kan ia.

Maria i vage pa Elisabet

39 Ta nam ra e, Maria i tut, ma i
vana lulut ta ra gunan i lualuana
ta ra pia na pal kai Iuda;
40 ma i ruk ta ra kuba i Sakaria
ma i vage pa Elisabet.
41 Ba Elisabet i valongore ra
tinata na varvagai kai Maria, a bul
i ruarua ra balana; ma Elisabet i
buka ma ra Takodo na Tulungen;
42 ma i manga tatike dari: U
kaka, u ti doan ta diat ra vaden
par, ma na doan bula nam una
kava boko.
43 Ma ia laka iau, upi na i kaugu
Luluai na vana piragu?
44 Ba iau valongore ra nilaim ta
ra varvagai, a bul i gugu, ma i
ruarua ra balagu.
45 Ma nina i tar nurnur, i ti doan,
tago da pait ot pa nam ra lavur
magit ra Luluai i ga tatike tana.
46 Ma Maria i tatike:
A tulungeagu i pite pa ra Luluai.
47 A tulungeagu i gugu tai God,
kaugu Tena Valaun.
48 Tago i tar gire ung kana tultul na
vavina vakuku; tago papa
gori ra lavur taun tarai diat
a vatang iau ba iau doan.
49 Tago nina i dekdek muka, i tar
pait kapi ra umana ngala na
magit i tagu; ma i gomgom
ra iangina.
50 Ma kana varmari i tadav ra
lavur taun tarai mutu, dia
ru ia.
51 I ga ve tar ra ongor ma ra
limana; i tar re varbaiane
diat dia kolakolo ma ra
nuknuk i ra bala i diat.
52 I tar vairop vue ra umana king,
ma i tar vangala ra umana
luveana.
53 I tar tabar vamaur pa diat
dia mulmulum ma ta bo na
magit; ma i tar tul vamul-
mulum vue ra umana tadar.
54 I tar maravut kana tultul Israel,
upi na kodop ra varmari,

55 (Da i ga tatike tai kada tarai lualua) tadav Abaraam, ma ra lavur bul mur vatikai tana.
56 Ma Maria i ki pirana da ra utul a gai, ma i talil mulai ta ra kubana.

Elisabet i kava Ioanes ra Tena Baptaiso

57 Ma ra bung kai Elisabet i vut ba na kakava tana, ma i kava ra bul tutana.
58 Ma ra lavur talaina ma ra umana niuruna dia valongore ba ra Luluai i tar manga mari ia, ma dia gugu varurung me.
59 Ba i tar lavutul kana bung, dia vaninara ba diat a poko kikil ra bul, ma dia mainge upi diat a tar ra iang i tamana tana ba Sakaria.
60 Ma nana i pue, i biti: Koko; a iangina ka Ioanes.
61 Dia biti tana: Pa ta niurum i kap nam ra iang.
62 Ma dia tir tamana, dia tutu ia ka, ba ava i mainge da vatang ia.
63 Ma i tutu upi ta pal a davai, ma i tumu ia tana dari: A iangina Ioanes. Ma dia kaian par tana.
64 Ma i tak vuavue ra ngiene, ma i tapala ra karameana, ma i tata muka, i pite pa God.
65 Ma diat par dia ki maravai, dia burut muka; ma go ra lavur tinata i po vanavana ta ra gunagunan par Iudaia, nina i lualuana.
66 Ma diat par dia valongore, dia nuknuk vake ta ra bala i diat, dia biti: A mangamangana bul ava go? Tago ra lima i ra Luluai i ga maravut ia.

Sakaria i varvai na propet

67 Ma tamana, Sakaria, i buka ma ra Takodo na Tulungen, ma i varvai na propet dari:
68 Da pite pa ra Luluai, ra God kai Israel; tago i tar tadap ra taraina, ma i tar pait kapi kadia varvalaun.
69 Ma i tar vatur ra dekdek i kada varvalaun ta ra kuba i kana tultul David,
70 (Da i ga tatike ma ra ngie i kana lavur propet papa ra vunapai ra rakarakan a gunagunan),
71 A varvalaun kan kada lavur ebar, ma kan ra lima i diat bula dia milmilikuane dat;
72 Upi na vaarike ra varmari tadav kada lavur lualua, ma upi na nuk pa kana gomgom na kunubu;
73 Ma kana tinata bula i ga vavalima me tai tama i dat Abaraam.
74 Ba na valaun dat kan ra lima i kada lavur ebar, upi dat a toratorom tana, ma koko dat a burut;
75 Dat a torom ta ra luaina matana ma ra gomgom, ma ra mangamangana takodo ta kada nilaun par.
76 Ma da vatang u natugu, ba u a propet kai ra Ngala Muka;
Tago una lualua ta ra Luluai, una mal are kana lavur nga;
77 Upi da vamototone kana tarai ta ra varvalaun, ma ta ra punpun vue ai kadia lavur varpiam,
78 Ta go ra ngala na varmari kai kada God, a lar marama na vana rikai ta dat i tana.
79 Na rarao taun diat dia kiki ta ra bobotoi, ma ta ra malur na minat bula, upi na vateten ra kau i dat ta ra nga na malmal.
80 Ma ra bul i taiak ra pakana, ma i dekdek vanavana ra tulungeana, ma i kiki ra pupui tuk ta nam ra bung ba na tur rikai tana pire ra tarai Israel.

2

Maria i kava Iesu
(Mat 1:18-25)

1 Ta nam ra kilala Kaisar Augusto i kure upi da tumu ra iang i ra tarai ta ra rakarakan a gunagunan parika.
2 Go ia ra luaina tutumu ma di pait ia ba Kirinio i kure Siria.

3 Ma ra tarai par dia vana ta
kadia lavur pia na pal upi da tumu
ra iang i diat.
4 Iosep bula i vana marama
Nasaret, a pia na pal Galilaia, ura
Iudaia ta ra pia na pal kai David, a
iangina Beteleem, tago ia ra te ra
kuba i David, ma kana vuna tarai
kai David bula;
5 upi da tumu ra iangina, ma
ra iang i Maria bula, nina i ga
vapopoe bat ia, ma i tanan.
6 Ba dir ki, i ot ra bung ba na
kakava tana.
7 Ma i kava ra luaina natuna, a
tutana, ma i pulu ia ma ra umana
mal kai ra kuramana, ma i vadiop
ia ta ra dum na nian kai ra vav-
aguai, tago di tar kor vue dital ta
ra pal na vavagil.

A umana tena balabalaure sip ma ra umana angelo

8 Ta umana tena balabalaure sip
dia mono bat kadia kikil na sip ra
marum ara ra pui maravai ta nam
ra gunan.
9 Ma ra angelo kai ra Luluai i tur
pa pire diat, ma ra minamar kai
ra Luluai i rarao kikil diat, ma dia
burut muka.
10 A angelo i tatike ta diat: Koko
avat a burut, tago iau pot ma ra
bo na varvai na gugu muka ba na
tadav ra lavur tarai par;
11 tago gori di tar kava kavava
Tena Valaun, nina ba Kristo, ra
Luluai, ta ra pia na pal kai David.
12 Ma avat a vakilang ia dari:
Avat a gire tadav ra kuramana di
ga pulu ia ma ra umana mal kai ra
kuramana, ma i vava ta ra dum na
nian kai ra vavaguai.
13 Ma mangoro na te ra bala
na bakut dia pot vakaian maravut
nam ra angelo, dia pite pa God, ma
dia tatike:
14 A pite varpa urama muka pire
God,
Ma ra malmal ta ra rakarakan a
gunagunan parika pire nam
ra tarai dia varmaram me.
15 Ba ra umana angelo dia tar vana
kan diat urama ra bala na bakut,
a umana tena balabalaure sip dia
biti: Go dat a vana Beteleem, dat a
gire nam ra magit di tar pait ia, a
Luluai i tar ve dat i tana.
16 Ma dia vana lulut, dia gire tadav
Maria ma Iosep ma ra kuramana,
ma i vava ta ra dum na nian kai ra
vavaguai.
17 Ba dia gire, dia vaarike ra tinata
di ga tatike ure go ra bul.
18 Ma diat par dia valongore,
dia kakaian ta ra lavur tinata ra
umana tena balabalaure sip dia
varvai tana.
19 Ma Maria i kodop vake go ra
lavur tinata, ma i nuknuk ia ta ra
balana.
20 A umana tena balabalaure sip
dia talil, dia pite pa God ma dia
ru ia ta ra lavur magit dia tar
valongore, ma dia tar gire bula, da
nina di ga ve diat i tana.

Di vaiang Iesu

21 Ba i par ra lavutul na bung upi
da poko kikil ia, dia vaiang tar ra
iangina ba Iesu, da ra angelo i ga
vatang tar ia ba pa di ga ti lalau pa
ia boko.

Di tul tar Iesu tai ra Luluai

22 Ba i tar par ra lavur bung
na varvagomgom ure dir, da ra
varkurai kai Moses, dir kap ia
urama Ierusalem, upi dir a tul tar
ia tai ra Luluai,
23 (da di ga tumu ia ta ra varku-
rai kai ra Luluai: Da vatang ra
lavur bul tutana par ba di turpi ma
diat, ba ra umana gomgom pire ra
Luluai),
24 ma dir vartabar da ra tinata ta
ra varkurai kai ra Luluai ma ra ivu
uka, ba ra ivu nat na balu.
25 Tika na tutana i ki Ierusalem,
a iangina Simeon, a tena takodo,
ma ra tena variru bula, ma i kiki
ung upi ra varmaram kai ra Israel;
ma ra Takodo na Tulungen i ki
tana.
26 A Takodo na Tulungen i ga
vamatotone, ba pa na mat boko,

na gire value ra Kristo kai ra Luluai.
27 Ma i ruk ma ra Tulungen ta ra
pal na vartabar, ma ba dir taulai
dir pot ma ra kuramana Iesu, upi
dir a pait nina ra mangamangana
tana da ra varkurai,
28 i puak pa ia, i pite pa God, ma
i tatike:
29 Luluai, go una pala vue kaum
tultul,
Upi na vana ma ra varmaram, da
kaum tinata:
30 Tago ra ura kiau na matagu dir
tar gire kaum varvalaun,
31 Nina u tar mal pa ia ta ra mata i
ra lavur vuna tarai par;
32 A kapa upi na vateten ra lavur
Tematana, ma upi ra mi-
namar bula kai kaum tarai
Israel.
33 Tamana ma nana dir kaian ta go
ra lavur tinata dari ure;
34 ma Simeon i tata vadoane dir,
ma i tatike tai nana, Maria: Di
ga vaki go ra bul upi mangoro na
tarai Israel diat a bura tana, ma
mangoro diat a tut rikai tana; ma
upi ra vakilang da varpuai tana;
35 maia, ma ra pakat na go ra
tulungeam; upi ra lavur ninunuk
ta ra bala i ta mangoro na po rikai.
36 Ma tikai bula, ra iangina Ana, a
propet, natu i Panuel, ta ra vuna
tarai Aser, (go ra vavina i manga
tubuan, dir ga ki ma kana tutana
ra lavurua na kilala papa ta kadir
varbean,
37 ma i ga ua ta ra lavutul na vinun
ma a ivat na kilakilala,) ma pa
i vana kan ra pal na vartabar, i
lolotu, ma i vevavevel, ma i arar-
ing a bungbung na keake ma ra
bungbung na marum.
38 Ta nam ra pakana bung i ruk,
ma i pite pa God, ma i varvai ure
ra bul ta diat par dia kiki ung pa
ra varvalaun kai Ierusalem.

Dital talil mulai Nasaret

39 Ma ba dital tar pait ot pa ra
lavur magit parika da ra varku-
rai kai ra Luluai, dital talil mu-
lai Galilaia ta kadir pia na pal
Nasaret.
40 Ma ra bul i ga taiak vanavana
ma i ga patuan vanavana bula,
ma i ga buka. vanavana ma ra
kabinana, ma ra varmari kai God
i ga ki tana.

Iesu i ki ta ra pal na vartabar

41 Ta ra kilakilala par tamana
ma nana dir vanavana urama
Ierusalem ta ra lukara na bolo
lake.
42 Ba i tar a vinun ma a ivut
kana kilala, dital vana urama, da
ra mangamangana i ra lukara;
43 ba dia tar ki vue ra bungbun-
guna, dia talil, ma ra bul, Iesu, i ki
vavakai ka Ierusalem, ma tamana
ma nana pa dir nunure;
44 dir nuk ia, ba dia varagur ma
ra tarai, ma dir vana pa tika na
bung; dir tikatikan upi ia pire ra
umana niuru i dital ma ra umana
talai dital;
45 ba dir mama gire upi ia, dir
talil mulai Ierusalem, dir tikatikan
upi ia.
46 Ma ba dir tar tikan pa ra utul
a bung, dir na tadav ia ta ra pal na
vartabar, dia ki ma ra umana tena
vartovo, i valavalongore diat, ma i
titir diat;
47 ma diat par dia valongore,
dia kaian ta kana kabinana ma ta
kana tinata bula.
48 Ba dir gire tadav ia, dir
kaian, ma nana i tatike tana:
Natugu, dave u tar pait ia dari ta
mimir? Amir ma tamam, amir tar
tikatikan up u, ma i tar tabun ra
bala i mimir tam.
49 Ma i tatike ta dir: Amur
tikatikan upi iau dave? Pa amur
nunure vang ba i topa iau, ba
ina balaguan ta ra papalum kai
Tamagu?
50 Ma pa dir matoto ta go kana
tinata.
51 Ma dital irop, dital vana
Nasaret, ma i toratorom ta dir;

ma nana i kodop vake go ra lavur
tinata ta ra balana.
52 Iesu i kabinana vanavana, ma
i taiak vanavana, ma ra varmari
kai God ma kai ra tarai bula i ngala
vanavana pirana.

3

Ioanes ra Tena Baptaiso i varvai
(Mat 3:1-12; Mar 1:1-8; Ioa 1:19-28)

1 Ba Kaisar Tiberio i tar varkurai
a vinun ma a ilima na kilala, ma
Pontio Pilato i tena varkurai na
gunan aro Iudaia, ma Erodes i lu-
luai aro Galilaia, ma turana Pilipo i
luluai ta ra gunagunan Ituraia ma
Trakoniti, ma Lisanio ia ra luluai
Abilene,
2 ma ba Anas ma Kaiapas dir ra
ura tena tinabar lualua, a tinata
kai God i tadav Ioanes, natu i
Sakaria ara ra bil.
3 Ma i vana ta ra gunagunan
par maravai Iordan, i varvarvai
ta ra baptaiso na nukpuku upi ra
punpun vue ai ra lavur varpiam,
4 da di ga tumu ia ta ra buk na
tinata kai Iesaia ra propet, dari:
"A nilai tikai i oraoro ara ra bil ba:
Avat a mal are ra nga kai ra Luluai,
Avat a pait kodo kana lavur nga.
5 Da punang ra lavur male par,
Ma da ap ra lavur lualuana par,
A magit i gegagege na takodo,
Ma nina i tung pitipit na tamata-
man;
6 Ma ra lavur tarai ta ra rakarakan
a gunagunan parika diat a
gire ra varvalaun kai God."
7 I tatike dari tai ra lavur kor dia
vanavana tadav ia upi na baptaiso
diat: Avat a umana bul mur ta ra
umana vui, to ia i ga vaale avat upi
avat a lop kan ra kankan namur?
8 Avat a vuai ra vuai vavat ba
na topa ra nukpuku, ma koko avat
a nuk ia ta ra bala i vavat dari:
Ave tamana ma Abaraam; tago iau
tatike ta vavat ba, God na vangala
ra umana bul mur tai Abaraam ta
go ra lavur vat.
9 Ma go muka di tar vung ra pem
pire ra lavur vuna davai, ma ra
davai par, ba pa i vuai ra bo na
vuaina, da mut vue, ma da vue ta
ra iap.
10 Ma ra kor na tarai dia tir ia:
Ava avet a pait ia?
11 Ma i tatike ta diat: Nina ba
kana ra ivu olovoi, na tul tar ta
tikai tai nina ba pa kana ta na;
damana bula ra magit na nian.
12 Ma ta umana tena balabal-
aure totokom dia pot upi ra bap-
taiso, ma dia biti tana: Tena Var-
tovo, ava avet a pait ia?
13 Ma i tatike ta diat: Koko avat
a.vaongo ure ra totokom upi na
ngala tai nina di ga kure tar ia ta
vavat.
14 Ma ra umana tena vinarubu
dia tir ia: Ma avet, ava avet a
pait ia? Ma i biti ta diat: Koko
avat a vakaina ta tikai; koko avat
a vartakun vavaongo; avat a lagar
ta kavava vapuak.
15 Ma tago ra tarai dia nuknuk
ung pa ra Kristo, ma ra tarai par
dia nununuk ta ra bala i diat ure
Ioanes, ba ia ra Kristo bar,
16 Ioanes i tatike ta diat par: Iau
baptaiso avat ma ra tava ka, ma
tikai na murmur boko, i dekdek ta
mimir, ma iau, pa iau ko upi ina
pala ra kuara na pal a kauna, nina
na baptaiso avat ma ra Takodo na
Tulungen, ma ra iap.
17 Ma i vatur kana vuavue vit,
ma na vagomgom muka kana vu-
vuvung na vit, ma na vung varu-
rue ra vit ta kana pal na vuvuvung
ma na tun vue ra palina ma ra iap
ba pa da pun ia muka.
18 Ma mangoro bula ra tinata na
vargat i varve ra bo na varvai me
ta diat.
19 Ma tago i pit Erodes ra luluai
ure Erodias, ra taulai kai turana,
ma ure ra lavur varpiam i ga pait
ia,
20 Erodes i varuk Ioanes ta ra pal
na banubat ma i ga vot mule kana
mangamangana me.

Ioanes i baptaiso Iesu
(Mat 3:13-17; Mar 1:9-11)

21 Ba di tar baptaiso ra tarai par,
di tar baptaiso Iesu bula, ma ba i
araring, a bakut i taprei,
22 ma ra Takodo na Tulungen i
vana ba taun ia, ma i vung ra pal a
pakana da ra uka, ma ra nilai tikai
i arikai marama ra bala na bakut
dari: U natugu, a bul na vakak, iau
gugu muka tam.

Ra niluluk na vuna tarai kai Iesu
(Mat 1:1-17)

23 Ba Iesu i tur pa ra vartovo,
i ga laun vue ra utul a vinun na
kilakilala bar, ma ia natu i Iosep
(di biti ka damana) natu i Eli,
24 natu i Matat, natu i Levi, natu
i Melki, natu i Iana, natu i Iosep,
25 natu i Matatio, natu i Amos,
natu i Naum, natu i Esli, natu i
Nagai,
26 natu i Mat, natu i Matatio,
natu i Semei, natu i Iosek, natu i
Ioda,
27 natu i Ioanan, natu i Resa,
natu i Serubabel, natu i Salatiel,
natu i Neri,
28 natu i Melki, natu i Adi, natu i
Kosam, natu i Elmadam, natu i Er,
29 natu i Iosua, natu i Elieser,
natu i Iorim, natu i Matat, natu i
Levi,
30 natu i Simeon, natu i Iuda,
natu i Iosep, natu i Ionam, natu i
Eliakim,
31 natu i Melea, natu i Mena,
natu i Matata, natu i Natan, natu
i David,
32 natu i Iese, natu i Obed, natu i
Boas, natu i Sala, natu i Nason,
33 natu i Aminadab, natu i Ad-
min, natu i Ami, natu i Esrom, natu
i Pares, natu i Iuda,
34 natu i Iakob, natu i Isak, natu
i Abaraam, natu i Tara, natu i
Nakor,
35 natu i Seruk, natu i Raga, natu
i Pelek, natu i Eber, natu i Sala,
36 natu i Kainan, natu i Apakad,
natu i Sem, natu i Noa, natu i
Lamek,
37 natu i Matusala, natu i Enok,
natu i Iared, natu i Maleleel, natu
i Kainan,
38 natu i Enos, natu i Set, natu i
Adam, natu i God.

4

Satan i valar Iesu
(Mat 4:1-11; Mar 1:12-13)

1 Iesu i buka ma ra Takodo na
Tulungen, ma i talil maro ra Ior-
dan, ma ra Tulungen i agure ura
ra bil,
2 i ki tana a ivat na vinun na
bung, ma Satan i valavalam ia. Pa
i en ta magit ta nam ra lavur bung;
ma ba dia tar par, i mulmulum
muka.
3 Ma Satan i tatike tana: Ba u
natu i God, una kure go ra vat upi
na gem.
4 Iesu i biti tana: Di ga tumu
ia ba: “A tarai pa dia laun ta ra
kinanang na gem uka.”
5 Ma i agure urama, i ve tar
tana ra lavur kiki na varkurai ta ra
rakarakan a gunagunan parika ta
ra ik a ngungu pakana bung uka.
6 Ma Satan i tatike tana: Ina
tabar iu ma go ra varkurai parika
ma ra minamar bula tana, tago di
ga tul tar ia tagu, ma ina tabar nina
me ba iau mainge.
7 Ona una lotu tagu, kaum
parika.
8 Iesu i biti tana: Di ga tumu ia:
“Una lotu tadav ra Luluai kaum
God, ma una torom tana ka.”
9 Ma i agure urama Ierusalem,
ma i vaki ia liu ta ra bur na pal na
vartabar, ma i biti tana: Ba u natu
i God, una pil ba mamati;
10 tago di ga tumu ia:
“Na tul tar kana umana angelo
tam, diat a balaure u.
11 Ma go bula:
“Diat a puak vatur u ma ra lima i
diat, kan una tuke ra kaum
ta ra vat.”
12 Iesu i tatike tana: Di ga tatike:
“Koko una valar ra tuluai kaum
God.”

13 Ba Satan i tar valam ia ma ra
lavur varilam parika i vana papa
kan ia.

Iesu i tur pa kana papalum aro Galilaia
(Mat 4:12-17; Mar 1:14-15)

14 Iesu i talil ma ra dekdek i
ra Tulungen urama Galilaia, ma i
rarang vanavana ta ra lavur guna-
gunan.
15 Ma i vartovo ta kadia lavur pal
na lotu, ma diat par dia pite pa ia.

Di okole vue Iesu aro Nasaret
(Mat 13:53-58; Mar 6:1-6)

16 Ma i pot Nasaret, nam i ga
tavua tana; i ruk ta ra pal na lotu
ta ra Bung Sabat, da kana manga-
mangana iat, ma i tur upi na luluk.
17 Ma di tul tar tana ra buk kai
ra propet Iesaia. Ma i pelegi ra
buk, ma i na tadav ra pakana di ga
tumu ia tana dari:
18 "A Tulungea i ra Luluai i ki tagu,
Tago i tar tap iau upi ina varve ra
bo na varvai tadav ra lavur
luveana;
I tar tulue iau upi ina varvai dari:
Da papa vue diat di ga banu-
bat diat,
Ma ra lavur pula diat a nana mu-
lai;
Upi ina pala vue diat dia dala,
19 Ma upi ina varvai ure ra e na
varvalaun kai ra Luluai."
20 Ma i paum ra buk, i tul tar ia
mulai tai ra tultul, ma i ki ra pia,
ma ra tarai par ta ra pal na lotu dia
bobobe.
21 Ma i tatike ta diat: Gori di
tar pait ot pa go ra tutumu ta ra
talinga i vavat.
22 Ma dia mulaot par tana, ma
dia kaian ta ra ko na tinata i tatike;
ma dia titir ure ba: Go laka natu i
Iosep?
23 Ma i tatike ta diat: Kan avat a
tatike go ra tinata valavalar tagu:
Tena valagar, una valagar iu mu-
lai; nam par ave valongore ba u
ga pait ia arama Kapernaum, una
pait ia bula ati ta kaum gunan iat.
24 Ma i biti: A dovot go iau tatike
ta vavat: Pa ta propet ba di ru ia ta
kana gunan.
25 A dovot go iau tatike ta vavat
ba: Mangoro na ua na vavina dia
ga ki Israel ta ra kilala i Elias, ba di
babat ra lavur bakut a utul a kilala
ma ra laptikai na gai, ma ra ngala
na mulmulum i tup ra gunagunan
parika;
26 ma pa di ga tulue Elias tadav
diat, tadav uka ra ua na vavina ta
ra pia na pal Sarepta ta ra gunan
Sidon.
27 Ma mangoro na vukavuka dia
ga ki Israel ta ra kilala kai Elisa ra
propet, ma pa di vagomgom ta na
ta diat, ia kaka Naaman a te Siria.
28 Ma diat par dia ki ra pal na
lotu, dia kankan ba dia valongore
go ra lavur tinata;
29 ma dia tut, ma dia okole vue
kan kadia pia na pal, ma dia ben
ia ta ra papar a tavarat ta nam ra
luana di ga pait kadia pia na pal
tana, upi diat a vue valilie vaba ia.
30 Ma i vana ka livuan kan diat.

Ra tutana ba ra tabaran i ovai tana
(Mar 1:21-28)

31 Ma i vana Kapernaum, a pia
na pal Galilaia. Ma i tovo diat ta ra
Bung Sabat
32 ma dia kaian ta kana vartovo,
tago kana tinata i dekdek.
33 Tika na tutana ta ra pal na
lotu, a dur na tabaran i ovai tana,
ma i oraoro mat dari:
34 Dor dave ma u, u Iesu a te
Nasaret? U tar vut laka upi una
ubu vue avet? Iau nunure u, u a
Tena Gomgom kai God.
35 Iesu i bor bat ia, i biti: Una
ki mut, ma una irop kan ia. Ba ra
tabaran i tar pul vabura vue uro ra
pia livuan ta diat, i irop kan ia, ma
pa i ga vakaina.
36 Ma i tup diat par ra bunurut,
ma dia titir vargiliane diat dari:
A tinata ava go? Tago i kure
vadekdek ra umana dur na

tabaran, ma i tulue diat ma dia
irop uka.
37 Ma ra varvai ure i vana
vurvurbit ta ra lavur gunagunan.

Iesu i valagar pa mangoro na minait
(Mat 8:14-17; Mar 1:29-34)

38 Ma i tut, i vana kan ra pal
na lotu, i ruk ta ra kuba i Simon.
Ma nimu i Simon i tup ia muka ra
malamalapang, ma dia lul ia ure.
39 I tur pa pirana, ma i tigal ra
malamalapang, ma i oton muka;
ma i tut, ma i kudakudar ta diat.
40 Ba ra keake i vana ba, diat
par ba ra umana niuru i diat dia
mait ma ra. lavur mangamangana
minait, dia kap diat pirana, ma i
vung ra ura limana ta diat par, ma
i valagar diat parika.
41 Ma ra umana tabaran dia irop
kan ra mangoro, ma dia oro dari:
U Natu i God. Ma i bor bat diat, pa
i nur tar diat upi diat a tata, tago
dia nunure ba ia ra Kristo.

Iesu i varvai ta ra lavur pal na lotu Galilaia
(Mar 1:35-39)

42 Ba i tar keake, i irop, ma i
vana ta ra pakana pui, ma ra kor
na tarai dia tikan mur ia, ma dia
tadav ia upi diat a tigal vake, pi
koko na vana kan diat.
43 Ma i biti ta diat: Ina varve ra
lavur bo na varvai ure ra varkurai
kai God ta ra lavur enana pia na
pal bula; ure go di ga tulue iau.
44 Ma i varvai ta ra lavur pal na
lotu Galilaia.

5

Iesu i oro pa ra umana bul vartovo
(Mat 4:18-22; Mar 1:16-20)

1 Ba ra tarai dia kor
varkamkamir bat ia, ma dia
valongore ra tinata kai God tana,
i turtur ra valian ta ra tava kikil
Genesaret;
2 ma i gire ra ura mon dir boko
maravai ra valian, a umana tena
vinoara dia ga vana kan dir, dia
puk kadia umana ubene.
3 Ma i koa tai tikai ta dir ra ura
mon, nina kai Simon, ma i biti ba
da ule ukara ra ik kan ra valian.
Ma i kiki tana, i tovo ra kor na
tarai.
4 Ba i tar par kana tinata, i tatike
tai Simon: Avat a vana ukara ra
lamanana ma avat a vung kavava
umana ubene upi ta en.
5 Simon i biti tana: Tena Vartovo,
ave tar ongor vatikai ra marum,
ma pa ave voare pa ta ikilik; ia
kaka, ta go kaum tinata ka ina
vung mule ra umana ubene.
6 Ba dia tar vung ia, dia voare
pa mangoro, na en tuna, ma kadia
umana ubene i tarada;
7 ma dia kaluve ra umana talai
diat tai ta ra mon upi diat a mar-
avut. Ma dia tadav diat, ma dia
vabuka ra ura mon parika, ma dir
to na dudu.
8 Ba Simon Petero i gire, i va
timtibum maravai ta ra ura mal-
malikun na kak i Iesu, ma i biti:
Luluai, una vana kan iau, tago iau
a tena varpiam.
9 Tago i kaian, ma diat bula dia ki
me, ta nam ra gogor na en ta, dia
tar voare pa ia;
10 damana bula Iakobo ma
Ioanes, a ura natu i Sebedaio, dital
varbete ma Simon. Iesu i biti tai
Simon: Koko una burut; papa gori
una voare pa ra tarai.
11 Ba dia tar value vaur ra ura
mon, dia vana kan kadiat parika,
ma dia mur ia.

Iesu i vagomgom ra vukavuka
(Mat 8:1-4; Mar 1:40-45)

12 Ba i ki tai tika na pia na pal,
tika na tutana ba ra vukavuka i
vartamtabirit tana, i ki tana; ba i
gire Iesu, i va timtibum pirana, ma
i lul ia dari: Luluai, ba u mainge
una vagomgom iau, una pait ia ka.
13 Ma i tulue ra limana, ma i
tatike: Iau mainge; una gomgom
uka. Ma ra vukavuka i par lulut
kan.ia.

14 Ma i tigal ia ba koko na ve ta
tikai: Una vana, una ve pa iu tai ra
tena tinabar, ma una tul tar nam
ra magit Moses i ga vatang upi
ia, ure kaum varvagomgom upi ra
vakilang ta diat.
15 A varvai ure go i manga po
uraure; ma mangoro na kor na
tarai dia vana varurung upi diat
a valongore, ma upi da valagar
kadia lavur minait.
16 Ma i vana irai ra pupui, i
araring.

Iesu i valagar ra kakak
(Mat 9:1-8; Mar 2:1-12)

17 Ma ta tikai ta nam ra umana
bung i varvartovo, ma ta ra umana
Parisaio ma ta ra umana tena var-
tovo ta ra varkurai dia ki pirana,
dia tar vut maro ra gunagunan
parika Galilaia, ma Iudaia, ma
Ierusalem ma ra dekdek i ra Lu-
luai i ki tana upi na valavalagar.
18 Ma ra tarai dia puak pa ra
vava ma tikai ra tutana i kakak i
va tana, ma dia mainge upi diat a
ruk me, upi diat a vadiop ia pirana.
19 Ba dia mama ruk me, tago ra
kor na tarai, dia kao urama ra ul a
pal, dia tatik ia, ma dia valure vaba
ia ma ra vava livuan, ta ra mata i
Iesu.
20 Ba i gire kadia nurnur, i tatike:
To An, di tar re vue kaum lavur
varpiam.
21 Ma ra umana tena tutumu ma
ra umana Parisaio dia nununuk,
ma dia biti: To ia go i varvul? To
ia na re vue ra lavur varpiam, ia
kaka God?
22 Iesu i nunure ra nuknuk i diat,
ma i tir diat: Ava nam ava nuknuk
ia ta ra bala i vavat?
23 Nuve pa i dekdek? Ba da
tatike: Di tar re vue kaum lavur
varpiam ba dari: Una tut, una
vana ka?
24 Ma upi avat a nunure ba Natu
i ra tutana i rere vue ra lavur
varpiam ati ra pia (i tatike tai nina
i mait ma ra kakak): Iau tatike
tam: Una tut, una puak pa kaum
vava, ma una vana ra kubam.
25 Ma i tut vuavuai ta ra mata i
diat par, i puak pa nam i ga vava
tana, ma i vana ra kubana, ma i
pite vanavana pa God.
26 Ma dia manga kaian par tana,
ma dia pite pa God, ma i tup diat
ra bunurut, dia tatike: Gori da tar
gire ra lavur enana magit.

Iesu i oro pa Levi
(Mat 9:9-13; Mar 2:13-17)

27 Ba i par go ra lavur magit i
vana ma i gire tadav ra tena bal-
abalaure totokom, a iangina Levi,
i kiki ta ra pal na totokom, ma i biti
tana: Una mur iau.
28 Ma i tut kan kana lavur magit
parika, ma i mur ia.
29 Ma Levi i mal pa ra ngala na
lukara ure ta ra kubana; ma man-
goro muka na tena balabalaure
totokom dia ki me ta ra nian.
30 A umana Parisaio, ma ka-
dia umana tena tutumu, dia tata
mukumuk ure kana tarai na var-
tovo, dia biti: Dave ava ian ma
ava momo varurung ma ra umana
tena balabalaure totokom ma ra
umana tena varpiam?
31 Iesu i biti ta diat: Diat dia laun
pa dia kaina upi ra tena valagar,
diat ika dia mait.
32 Pa iau pot upi ina oro pa ra
lavur tena takodo, ia kaka ra lavur
tena varpiam iat, ta ra nukpuku.

A tinir ure ra vinevel
(Mat 9:14-17; Mar 2:18-22)

33 Ma dia tatike tana: A tarai na
vartovo kai Ioanes dia vala vevel,
ma dia vala araring; damana
bula diat kai ra lavur Parisaio;
ma kaum dia iaian ma dia mo-
mamomo.
34 Iesu i tatike ta diat: A umana
talai ra taulai kalama diat a vevel
dave ba ra taulai kalama i ki boko
pire diat?
35 A kilala na vut boko ba di tar
tak vue ra taulai kalama kan diat;
ta nam ra kilala diat a vevel muka.
36 Ma i tatike bula ra tinata
valavalar ta diat: Pa ta i arik kutu
vue ta ik kan ra kalamana mal upi
na ingit tar ia ta ra maulana mal;
kan na arik vakaina ra kalamana,

ma ra pakana kalamana pa na
topa bula ra maulana.
37 Ma pa ta i lolonge tar ra kala-
mana vain ta ra maulana paura,
kan ra kalamana vain na rada ra
paura, ma na talingir, ma ra paura
bula na kaina.
38 Da lolonge tar ra kalamana
vain ta ra kalamana paura.
39 Pa ta tutana ba i tar mome
ra maulana vain, na mainge ra
kalamana; tago na biti: A maulana
iat i boina.

6

A tinir ure ra Bung Sabat
(Mat 12:1-8; Mar 2:23-28)

1 Ba i vanavana alalu ta ra uma
na kon ta ra Bung Sabat, kana tarai
na vartovo dia doko pa ta umana
vo na kon, dia gigie ma ra lima i
diat, ma dia en ia.
2 Ta ra umana Parisaio dia tatike
tana: Dave ava pait nam ba pa i ko
ta ra Bung Sabat?
3 Iesu i tatike ta diat: Pa ava luk
boko vang nam David i ga pait ia
ba i mulmulum, ma diat bula dia
ga varagur me?
4 Ba i ga ruk ta ra pal kai God,
i tak pa ra gem na ginigira, i
iaian tana, ma i tabar diat bula
dia varagur me; nina i tabu ba
da en ia, adiat ika ra umana tena
tinabar.
5 Ma i biti ta diat: Natu i ra
tutana ia ra luluai i ra Bung Sabat.

Ra tutana i li ra limana
(Mat 12:9-14; Mar 3:1-6)

6 Tai tikai bula ra Bung Sabat, i
ruk ta ra pal na lotu ma i vartovo;
ma tika na tutana i ki tana, i li ra
limana tuna.
7 Ma ra umana tena tutumu ma
ra umana Parisaio dia kiki ue pa ia
ba na valagar bar ta ra Bung Sabat,
ba pata, upi diat a takun ia me.
8 Ma i nunure ra nuknuk i diat,
ma i tatike tai ra tutana i li ra
limana: Una tut, una tur rikai
abara livuan. Ma i tut, ma i tur
rikai.
9 Iesu i tatike ta diat: Iau tir
avat: I takodo ta ra Bung Sabat,
ba da pait ra boina ba da pait ra
varpiam? Upi da varvalaun ba upi
da vardodoko?
10 Ma i bobobe vurbingitane diat
par, ma i tatike tai nina i li ra
limana: Una tulue ra limam; ma i
tulue, ma ra limana i ung mulai.
11 Ma dia buka ma ra manga-
mangana lunga; ma dia tata guvai,
ba ava diat a pait ia tai Iesu.

Iesu i pilak pa ra vinun ma a ivut
na apostolo
(Mat 10:1-4; Mar 3:13-19)

12 Ta nam ra e i tutua urama
ra luana upi na araring, ma ra
marum par i ki vatikai ta ra niar-
ing tadav God.
13 Ba i tar keake i oro pa kana
tarai na vartovo, ma i pilak pa
ra vinun ma a ivut ta diat, ma i
vatang tar diat ba ra umana apos-
tolo:
14 Simon, i vatang tar ra iangina
bula ba Petero, ma Andreas, dir
turana, Iakobo ma Ioanes, Pilipo
ma Batolomaio.
15 Mataio ma Tomas, Iakobo,
natu i Alpaio ma Simon, di vatang
ia ba ra Lup Vararak,
16 Iudas, natu i Iakobo, ma Iudas
Iskariot, a tena vavagu.

Iesu i tovo ra tarai ma i valagar
diat
(Mat 4:23-25)

17 Ma dia irop varurung me,
ma dia tur ta ra pakana gunan
i tamataman, ma mangoro kana
tarai na vartovo, ma mangoro
na tarai maro Iudaia parika ma
Ierusalem, ma ra valvalian Tiro
ma Sidon,
18 dia vut upi diat a valongore,
ma upi da valagar pa kadia lavur
minait; ma di valagar pa diat par
dia kaina ma ra umana tabaran.
19 Ma ra kor na tarai par dia
mainge ba diat a bili ia; tago ra
dekdek i vana rikai tana, ma i
valagar diat par.

A gugu ma ra niligur
(Mat 5:1-12)

20 Ma i bobobe kana tarai na vartovo, ma i tatike: Avat a lavur luveana, ava ti doan, tago kavavat boko ra varkurai kai God!
21 Avat ava mulmulum gori, ava ti doan; tago avat a maur boko. Avat ava tangi gori, ava ti doan; tago avat a nongon boko!
22 Ava ti doan ba ra tarai dia milmilikuane avat, ma ba dia turtur irai kan avat, ma ba dia kaba avat, ma ba dia vul ra iang i vavat da ra kaina ta, ure ra iangigu parika!
23 Avat a ga ta nam ra bung, ma avat a pil ma ra gugu, tago na ngala kavava vapuak arama ra bala na bakut; tago kadia tarai lualua dia ga pait ia bula damana tai ra lavur propet.
24 Na kaina ta vavat ava uviana, tago ava tar kale pa kavava gugu!
25 Na kaina ta vavat ava ti maur gori, avat a mulmulum boko! Na kaina ta vavat ava nonganongon gori, tago avat a tabun, ma avat a tangi boko!
26 Na kaina ta vavat ba ra tarai par dia pite pa avat! Tago damana bula kadia tarai lualua dia ga pait ia tai ra lavur propet vavaongo.

A varmari pire ra umana ebar
(Mat 5:38-48; 7:12a)

27 Iau tatike ta vavat ava valavalongor: Avat a mari kavava lavur ebar, avat a pait ra boina ta diat dia milikuane avat.
28 Avat a tata vadoane diat dia vul avat, ma avat a araring ure diat dia vakaina avat.
29 Ma nina i par tika na pagupagu na ngiem, una tul tar ta ra tikai bula; koko u muie vake kaum kolot tai nina i ra pa kaum olovoi bula.
30 Una tabar diat par dia lul u, ma koko u titir upi kaum vurvur magit tai nina i tar tak pa ia.
31 Ma ra magit par ava mainge ba ra.tarai diat a pait ia ta vavat, avat bula avat a papait ia ta diat.
32 Ba ava mari diat ika dia mari avat, ta ra ava da pite pa avat? Tago ra lavur tena varpiam dia mari vargilgiliane diat bula.
33 Ba ava pait ra boina tadav diat ika dia pait ra boina ta vavat ta ra ava da pite pa avat? A umana tena varpiam bula dia papait damana.
34 Ma ona dia kail i avat, ma ava kapupi diat ba diat a bali ia mulai, ta ra ava da pite pa avat? A umana tena varpiam bula dia ongo ta ra tarai na varpiam upi ra balbali mulai.
35 Avat a mari kavava umana ebar; avat a pait ra boina ta diat; avat a ongo ba dia kail i avat, avat a nurnur uka; ma kavava vapuak na ngala, ma avat a umana natu i ra Ngala Muka; tago i mari diat bula pa dia pite pa ia, ma ra lavur tena varpiam.
36 Avat a varmari, da Tama i vavat i varmari.

Koko ava varkurai
(Mat 7:1-5)

37 Koko ava varkurai, ma pa da kure avat; koko ava vartakun, ma pa da takun avat; avat a papapala vue, ma da pala vue avat;
38 avat a vartabar, ma da tabar avat ma ra bo na valavalar, da taun tar ia tana, da guaguan ia, ma na buka lake ta ra bala i vavat. Tago nam ra valavalar ava valavalar me, da valar balbali mulai me ta vavat.
39 Ma i tatike bula ra tinata valavalar ta diat dari: A pula na ben davatane ra pula? Pa dir a bura par vang ta ra tung?
40 A tutana na vartovo pa i ngala ta dir ma kana tena vartovo; ma nina i tar ot kana vartovo, nam na vardada ka ma kana tena vartovo.
41 Dave u gire ra mumut ik ta ra kiau na mata i turam, ma pa u nuk pa ra pakana davai ta ta ra kiau na matam iat?

42 Ma una tatike dave tai turam
ba: Turagu, ina tikir vue nam ra
mumut ik ta ra kiau na matam, ma
pa u gire nam ra pakana davai ta
ta ra kiau na matam iat? U vaongo,
una ele value vue nam ra davai ta
ta ra kiau na matam, ma una nana
bulu, upi una tikir vue ra mumut
ik ta ra kiau na mata i turam.

A davai ma ra vuaina tana
(Mat 7:16-20; 12:33-35)

43 Pa ta bo na davai ba na kaina
ra vuaina; ma pa ta kaina davai ba
na boina ra vuaina.
44 Da vakilang ra davai par ta ra
vuai diat. Tago a tarai pa dia git
pa ra lovo ta ra kait, ba ra vuai na
vain ta ra davai vakuku.
45 A bo na tutana i vaarike ra
bo na magit ta ra bo na vuvuvung
ta ra balana; ma ra kaina tutana i
vaarike ra kaina magit ta ra kaina
vuvuvung; tago ra ngiene i tatike
nam ra balana i buka me.

A ura tena pait pal
(Mat 7:24-27)

46 Dave ava vatang iau ba: Lu-
luai, Luluai, ma pa ava pait nam
ra lavur magit iau tatike?
47 Nina i tadav iau, ma i val-
ongore kaugu tinata, ma i torom
tana, ina ve tar ia ta vavat nam ra
magit ba dir a vardada me:
48 dir a vardada ma ra tutana i
pait ra pal, i kalie ura iat, i page ta
ra ul a vat; ma ba ra lovon i ngala,
a polo i alir tar ta ra pal ma i mama
vamaliara, tago di ga page bulu ia.
49 Ma ia nam i valongore ma pa
i torom tana, dir a vardada ma
ra tutana i pait ra pal ta ra pia
ruprup, ma ra lovon i alir tar tana,
ma i tarip vuavuai, ma ra tinarip
kai nam ra pal i ngala muka.

7

Iesu i valagar ra tultul kai tika
na luluai na vinarubu, a te Rom
(Mat 8:5-13)

1 Ba i tar tatike vapar vue go ra
lavur tinata ta ra talinga i ra tarai,
i olo Kapernaum.
2 Ma ra tultul kai tika na luluai
na vinarubu i mait, i to na mat; ma
kana luluai i mari ia.
3 Ba i valongore ure Iesu, i tulue
ta ra umana patuana Iudaia tadav
ia upi diat a lul ia ba na vana ma
na valagar kana tultul.
4 Ba dia pot pire Iesu, dia lul
vovo pa ia dari: I topa ia ba una
pait go ure;
5 tago i mari kaveve vuna tarai,
ma ia kaka i ga pait kaveve pal na
lotu.
6 Ma Iesu i mur diat. Ba i mar-
avai ra pal, a luluai na vinarubu i
tulue ta ra umana talaina tadav ia
ma ra tinata dari: Luluai, koko u
balaguan tana, tago pa iau ko upi
una ruk ra kubagu,
7 ma pa iau ga nuk ia ba iau ko
upi ina tadav u; una tatike ke ta
tinata ma kaugu tultul na lagar.
8 Tago iau a tutana bula, nina iau
ki ra vavai ra varkurai, ma di ga
tul tar ra varkurai tagu ure ta tarai
na vinarubu; ba iau tatike tai tikai:
Una vana, i vana ka; ma tai ta ra
tikai: Una mai, i vut uka; ma tai
kaugu tultul: Una pait go, i pait ia
ka.
9 Ba Iesu i valongore go ra tinata,
i kaian tana, ma i tur tapuku, ma
i tatike tai ra tarai dia mur ia:
Iau tatike ta vavat, pa iau ga na
tadav ra nurnur pire ra tarai Israel
i ngala dari.
10 Ma diat di ga tulue diat, dia
talil tadav ra pal, ma dia gire ra
tultul i tar lagar.

Iesu i vatut pa mule natu i ra ua
na vavina

11 Pa i vavuan namur, i olo ta
ra pia na pal Nain, kana tarai na
vartovo ma ra kor na tarai bula dia
varagur me.
12 Ba i maravai ra mataniolo ta
ra pia na pal, dia kip voe ra minat
i tikai, a kopono ko natu i ra ua na
vavina, ma mangoro na tarai mara
ra pia na pal dia varagur me.

13 Ba ra Luluai i gire ra vavina, i
mari ia, ma i tatike tana: Koko una
tangi.
14 Ma i vana maravai, i bili ra
po na kurit; ma diat dia puak ia
dia turtur uka. Ma i tatike: U, a
barmana, iau tatike tam ba, una
tut!
15 Ma nam i ga tar mat, i ki, ma i
tata. Ma i tul tar ia tai nana.
16 Ma ra tarai dia burut par, ma
dia pite pa God, dia tatike: A ngala
na propet i tar vana rikai pire dat;
ma God i tar tadav ra taraina.
17 Ma go ra varvai ure i vana
uraure Iudaia parika ma ra guna-
gunan par dia tur kikilane.

A tarai na vartovo kai Ioanes ra Tena Baptaiso
(Mat 11:2-19)

18 A tarai na vartovo kai Ioanes
dia ve Ioanes ta go ra lavur magit
par.
19 Ma Ioanes i oro pa ra ivu
tutana ta kana tarai na vartovo,
ma i tulue dir tadav ra Luluai upi
dir a tir ia: U nina laka ba na vut,
ba kan avet a nuknuk ung upi ta ra
tikai boko?
20 Ba dir tar vut pirana, dir
tatike: Ioanes, ra Tena Baptaiso, i
tulue amir, ba amir a tir u ba: U
nina laka ba na vut, ba kan avet a
nuknuk ung upi ta ra tikai boko?
21 Ta nam ra pakana bung i
valagar mangoro kan kadia lavur
ngunungut ma ra lavur minait, ma
kan ra lavur tabaran, ma i vanana
pa mangoro na pula.
22 Ma i biti ta dir: Amur a
vana mulai, amur a ve Ioanes ta
go ra lavur magit amur tar gire,
ma amur tar valongore bula: Ba
ra umana pula dia nana mulai,
a umana vukavuka dia gomgom
mulai, a umana vaut dia valongor,
di valaun mule ra umana minat,
ma di ve ra bo na varvai ta diat ra
lavur luveana.
23 Ma i ti doan muka nina ba pa
i tutukai ure ta magit i tagu.
24 Ba ra ura tultul kai Ioanes
dir tar vana, i tatike tai ra kor na
tarai ure Ioanes dari: Ava ga vana
uria ra pui upi avat a gire ra ava?
A vuvur bar i malmaliara ta ra
vuvu?
25 Ava ga vana upi avat a gire ra
ava? A tutana bar i mong ma ra
mal kumau? Diat dia mong ma ra
ngatngat na mal, ma dia doan ma
ra lavur bobo na magit, dia ki ra
kubakuba i ra umana king.
26 Ava ga vana upi avat a gire
ra ava? A propet laka? Maia, iau
tatike ta vavat, a ngala iat muka ta
diat ra lavur propet.
27 Ia go di ga tutumu ure dari:

"Iau tulue kaugu tultul na lua tam,
Na mal are kaum nga na lua tam."

28 Iau tatike ta vavat: Ta diat par
ra vaden dia ga kava diat, pa ta i
ngala ta diat ma Ioanes, ma nina
i ikilik ta ra varkurai kai God, i
ngala ta dir.
29 Ma ra tarai par ba dia valongore,
ma ra umana tena balabalaure
totokom bula, dia mulaot tai God,
tago di ga baptaiso diat ma ra
baptaiso kai Ioanes.
30 Ma ra lavur Parisaio ma ra
umana melemuna ta ra varkurai
dia vue ra vartovo kai God, ma pa
dia baptaiso tana.
31 Ava bar ina valarue ra tarai me
ta go ra taun tarai? Dia vardada
ma ra ava?
32 Dia vardada ma ra umana bul
dia oraoro vargil dari: Ave tar
vuvu ra dedede, ma pa ava mala-
gene tana, ave tar kukula ma ra
tinangi ma pa ava tangi maravut.
33 Tago Ioanes ra Tena Baptaiso i
ga vut ma pa i ga enen ra gem,
ma pa i ga momome ra vain; ma
ava tatike ure ba: A tabaran i ovai
tana.
34 Natu i ra tutana i ga vut, ma i ga
ian ma i ga momo, ma ava tatike:
Go ra tutana a lup nian, ma a lup
mome vain bula, ma ra talai ra
lavur tena balabalaure totokom,
ma ra lavur tena varpiam bula.
35 Ia kaka, a minatoto i po boabo ta
ra lavur natuna.

Iesu i ki ta ra kuba i Simon ra Parisaio

36 Tika na Parisaio i ting pa ia upi
dir a ian me. Ma i ruk ra kuba i ra
Parisaio ma i ki ta ra nian.
37 Ma tika na vavina ta nam
ra pia na pal, a tena varpiam, i
nunure ba Iesu i ki ta ra nian ta ra
kuba i ra Parisaio, ma i ruk ma ra
pal a tava na varku.
38 Ma i tur namur tana pire ra
ura kauna, i tangtangi, i puk ra ura
kauna ma ra lur na matana, i u dir
ma ra pepe na uluna, ma i manga
galum ra ura kauna, ma i tap dir
ma ra varku.
39 Ba nina ra Parisaio i ga ting pa
ia, i gire, i nuk ia ta ra balana dari:
Gala go ra tutana ra propet tuna,
gala na nunure ra maukua i go ra
vavina i bili ia, ba ra tena varpiam.
40 Iesu i tatike bali ia tana: Si-
mon, iau mainge ina ve u tai tika
na magit. Ma i biti: Tena Vartovo,
una tata ka.
41 A ivut dir ga kail pa ra mani
pire ra tena piapie mani, tikai i kail
pa ra ilima na mar na denaria*
tana, ma ta ra tikai a ilima na
vinun uka.
42 Ma tago pa ta magit ba dir a
bali mule me, i tabar ika dir me.
Nuve ta dir na manga mari ia?
43 Simon i biti: Iau nuk ia ba nam
di ga tabar ia ma ra mangoro. Ma i
tatike tana: A dovot kaum nuknuk.
44 Ma i lingan tadav ra vavina,
ma i biti tai Simon: U gire laka
go ra vavina? Iau ga ruk ta go ra
kubam, pa u tul tar ta tava tagu ure
ra ura kaugu, ma go i tar pukpuk
ra ura kaugu ma ra lur na matana,
ma i tar u dir ma ra pepe na uluna.
45 Pa u ga galum iau, ma go, papa
ra pakana ba iau ga ruk, pa i ngo
ma ra galum ra ura kaugu.
46 Pa u ga ku ra ulugu ma ra
dangi, go i tar tap ra ura kaugu ma
ra varku.
47 Kari iau tatike tam: Tago di tar
re vue kana mangoro na varpiam,
i tar manga kana varmari; ma ta
nina di re vue ra ikilik, i ikilik bula
kana varmari.
48 Ma i biti tai ra vavina: Di tar
re vue kaum lavur varpiam.
49 Ma diat dia ki me ta ra nian,
dia tir vargiliane diat: To ia go ba
i rere vue ra lavur varpiam bula?
50 Ma i biti tai ra vavina: Kaum
nurnur i tar valaun u, una vana
ma ra malmal.

8

Ra vaden dia varagur ma Iesu

1 Pa i vavuan namur, ma i vana
vurvurbit ta ra lavur pia na pal,
ma ra lavur gunan, i varvarvai, ma
i kapkap ra bo na varvai ure ra
varkurai kai God tadav diat; dia
varagur ma ra vinun ma a ivut,
2 ma ta umana vavina bula, nina
i tar valagar diat kan ra umana
tabaran, ma kan ra umana minait,
Maria, a iangina bula Magdalene,
nina ra lavurua na tabaran dia ga
irop kan ia,
3 ma Ioana ra taulai kai Kusa,
a tultul na tabarikik kai Erodes,
ma Susana, ma mangoro bula dia
maramaravut diat ma kadia vuvu-
vung.

A tinata valavalar ure ra tena vinauma
(Mat 13:1-9; Mar 4:1-9)

4 Ba ra ngala na tarai maro ta ra
lavur pia na pal par dia kor tadav
ia, i tatike ra vartovo valavalar
dari:
5 A tena vinauma i irop pa upi
na vaume ra pat i ra davai; ba
i vauma vanavana, ta umana dia
bura tar ta ra papar a nga, ma
di ruarua diat, ma ra umana beo
liuliu dia en vue diat.
6 Ma ta umana bula dia bura tar
ta ra vat, ma ba dia gol dia makuk
mulai, tago pa i pia polapolo.
7 Ma ta ra umana bula dia bura
tar livuan ta ra kura kait, ma ra
kait i tavua varurung ma diat, ma
i arung bat diat.

* **7:41:** A denaria ia ra vapuak kai tika na tena papalum ure tika na bung.

8 Ma ta ra umana bula dia bura
tar ta ra bo na pia, dia tavua ma
dia vuai a marmar. Ba i tar tatike
go ra lavur tinata i biti: Nina ba
ra talingana upi na valongor me,
boina ba na valongore.

Iesu i tata ma ra tinata valavalar pire ra tarai par
(Mat 13:10-17; Mar 4:10-12)

9 Ma kana tarai na vartovo dia
tir ia upi ra kukurai go ra tinata
valavalar.
10 Ma i tatike ta diat: Di ga
tul tar avat upi avat a matoto pa
ta ra lavur mangamangana i tur
ivai ta ra varkurai kai God; ma
tai ra lavur enana ta ra vartovo
valavalar ika; upi diat a nana ma
pa diat a gire, ma diat a valavalon-
gor ma pa diat a matoto.

Iesu i tata kapa ure ra tinata valavalar ure ra tena vinauma
(Mat 13:18-23; Mar 4:13-20)

11 Go ra vartovo valavalar i dari:
A pat i ra davai, ia ra tinata kai
God.
12 Diat ta ra papar a nga, diat ba
dia tar valongore, ma Satan i pot,
ma i tak vue ra tinata kan ra bala
i diat, upi koko diat a nurnur, ma
koko da valaun diat.
13 Ma nina diat ta ra vat, diat ba
dia tar valongore, dia kapupi ra
tinata ma ra gugu, ma pa ta okor
i diat, pa dia nurnur vavuan, ta ra
kilala na varilam dia bura ka.
14 Ma nina i ga bura tar livuan ta
ra kura kait, diat dia tar valongore,
ma ba dia vana, a lavur balaguan,
ma ra lavur tabarikik, ma ra lavur
nilibur ra pia, dia arung bat ia, ma
pa i vuai bulu.
15 Ma nina ta ra bo na pia, nina
diat ba dia valongore ra tinata
ma ra bala i diat i boina ma i
dovot bula, ma dia vatur vadekdek
vake, ma dia vuai ma ra kini va-
madudur.

Ra lamp na vavai ta ra la
(Mar 4:21-25)

16 Pa ta na ba i tar valiting ra
lamp na tuba ma ra la, ba na vung
ia ta ra vavai na vava; na vung ia
ta kana turtur iat, upi diat dia ruk,
diat a gire ra kapana.
17 Tago pa ta magit di ga ive pa
da vaarike boko; ma pa ta magit di
vapidik ia, ba pa da nunure boko,
ma na kapa.
18 Io, avat a balaure upi avat a
valongor bulu; tago da tabar mule
nam i vuvuvung, ma nina ba pa i
vuvuvung, da tak vue tana nam ra
ikilik i nuk ia ba kana.

Na i Iesu ma ra umana turana
(Mat 12:46-50; Mar 3:31-35)

19 Ma nana, ma ra umana turana
dia pot pirana, ma dia mama tadav
ia ta ra kor.
20 Ma di ve ba: Nam ma ra
umana turam go dia turtur ra pia,
dia nuknuk up u.
21 Ma i biti ta diat: Nagu ma
ra umana turagu go diat, dia va-
longore ra tinata kai God, ma dia
torom tana.

Iesu i tigal ra vuvu ma ra ta ma i malila muka
(Mat 8:23-27; Mar 4:35-41)

22 Ma ta tika na bung i koa ta
ra mon, diat ma kana tarai na
vartovo, ma i tatike ta diat: Dat
a vana uro tai ta ra papar a tava
kikil; ma dia ulai pa.
23 Ba dia vanavana ma ra sel, i va
mat, ma ra vuvu ta i tut ta ra tava
kikil, ma ra mon i to na buka ma ra
tava, ma i maravai ba diat a virua.
24 Ma dia tadav ia, dia vangun
ia ma dia biti tana: Tena Vartovo,
Tena Vartovo, da virua! Ma ba i
tavangun, i tigal ra vuvu ma ra
karangap i ra tava, ma dir ngo, ma
i malila muka.
25 I tir diat: Akave kavava nur-
nur? Dia burburut uka, ma dia
kaian, dia tir vargiliane diat: To ia
go, i kure ra vuvu ma ra tava ma
dir torom tana?

Iesu i vairop ra umana tabaran
(Mat 8:28-34; Mar 5:1-20)

26 Ma dia pukai ta ra gunan kai
ra Gerasene, i maravai Galilaia.

27 Ba i tar irop ura ra valian, dir
varkuvo ma tika na tutana ta nam
ra pia na pal a umana tabaran dia
ovai tana, ma papa vailik pa i ga
mong ma ra mal, ma pa i ga ki
tai ta pal, ta ra umana babang na
minat ika.
28 Ba i gire Iesu i kukukula, i
bura palar pirana, ma i manga
tatike: Dor dave ma u, Iesu, Natu i
ra God i Ngala Muka? Iau lul vovo
pa u ba koko una vakadik iau.
29 Tago i tar tulue ra tabaran
ba na irop kan ra tutana. Tago
i ga ti ubu pa ia vailik, ma dia
balabalaure bat ia, dia ga vi ia ma
ra umana vinau na palariam, ma
ra umana palariam na keke, ma
i al kutu ra lavur vivi par, ma ra
tabaran i vo pa ia uro ra pupui.
30 Iesu i tir ia: To ia ra iangim?
Ma i tatike ba: A Loko; tago man-
goro na tabaran dia ovai tana.
31 Ma dia lul ia, ba koko na tulue
diat uro ta ra ngala na tung.
32 Io, a ngala na kikil na boroi dia
iaian ta ra luana, ma dia lul ia ba
na tulue diat ba diat a ovai ta diat.
Ma i tulue diat.
33 Ma ra umana tabaran dia irop
kan ra tutana, ma dia ovai tai ra
umana boroi; ma ra umana boroi
dia vila ba ta ra papar a kokopo
uro ta ra tava kikil ma dia kongo
par.
34 Ba diat dia ga balaure diat, dia
gire go, dia lop, dia varvai tana ta
ra pia na pal ma ta ra gunagunan.
35 Ma dia vana upi diat a gire go
di tar pait ia, ma dia tadav Iesu, ma
dia gire tadav ra tutana ra umana
tabaran dia ga irop kan ia, i kiki, i
mong, ma i minana mulai, i ki pire
ra ura kau i Iesu; ma dia burut.
36 Ma diat dia ga gire, dia ve diat
ba di tar valagar nina ba ra umana
tabaran dia ga ovai tana.
37 Ma ra tarai par ta ra lavur
gunagunan kai ra Gerasene dia lul
ia ba na vana kan diat; tago i tup
diat ra bunurut; ma i koa ta ra mon
ma i talil.
38 Ma ra tutana ba ra umana
tabaran dia ga irop kan ia, i lul ia
ba dir a varagur me; ma i tulue ke
ma ra tinata dari:
39 Una talil ra kubam, una varvai
ta go ra umana ngala pa magit God
i tar pait ia tam. Ma i vana, i
varvarvai ta ra pia na pal par ure
ra umana ngala na magit Iesu i tar
pait ia tana.

*Natu i Iairo ma ra vavina i ga
bili ra mal kai Iesu
(Mat 9:18-26; Mar 5:21-43)*

40 Ba Iesu i talil, a kor na tarai dia
vage pa ia, tago diat par dia kiki pa
ia.
41 Ma tika na tutana, a iangina
Iairo, ra tena kukure pal na lotu, i
vut, ma i va timtibum pire ra ura
kau i Iesu, i lul ia ba na vana ra
kubana;
42 tago a vavina ik, ia kaka ra
kopono natuna, a vinun ma ra ivut
bar kana kilala, i vava, i to na mat.
Ba i vana, a kor na tarai dia kor bat
ia.
43 Ma tika na vavina i ga gapgap
a vinun ma ra ivu kilala, ma i tar
vapar vue kana tabarikik tai ra
umana tena valagar, ma di maina
valagar ia, go i pot namur tana,
44 ma i bili ra ngu i kana mal, ma
ra vinavana na gap i ngo muka.
45 Ma Iesu i titir dari: Ia nam i tar
bili iau? Ba dia tar varpuai, Petero
ma diat bula dia tur me, dia biti:
Tena Vartovo, go ra ngala na tarai
dia koakor, ma dia kor bat iu.
46 Iesu i biti: Tikai i tar bili iau,
tago iau nunure ba ra dekdekigu i
tar vana kan iau:
47 Ba ra. vavina i gire ba i tar po
rikai, vut, i dadadar, i va timtibum
pirana, ma i ve ta ra mata i ra tarai
par ra vuna i ga bili ia tana, ma ba
i tar lagar vuavuai tana.
48 Ma i biti tana: Natugu, kaum
nurnur i tar valagar pa u; una
vana ma ra malmal.
49 Ba i tata boko, tikai i vut maro
ra kuba i ra tena kukure pal na
lotu, i tatike: Natum i tar mat, koko

una vabalaguan mule ra Tena Vartovo.
50 Iesu i valongore, ma i tatike: Koko una burut, una nurnur uka ma da valaun ia mulai.
51 Ba i pot ta ra pal, pa i nur pa ta tikai ba dir a ruk me, ia kaka Petero, ma Ioanes, ma Iakobo, ma ra tama i ra vavina ik, ma nana bula.
52 Ma dia tangi par, dia tangie; ma i biti: Koko avat a tangi, tago pa i ti mat, i va mat ika.
53 Ma dia nongone ke tago dia nunure ba i tar mat.
54 Ma i vatur ra limana ma i oro dari: Vavina ik, una tut.
55 Ma ra tulungeana i lilikun, ma i tut muka; ma Iesu i vartuluai upi ra ana ta magit ba na en ia.
56 Tamana ma nana dir kaian tana; ma i tigal dir, ba koko dir a ve ta tikai ta go di tar pait ia.

9

A vartuluai kai Iesu pire ra vinun ma a ivut na tarai na vartovo
(Mat 10:5-15; Mar 6:7-13)

1 Ma i oro varurue pa ra vinun ma a ivut, ma i tul tar ra dekdek ma ra varkurai ta diat ure ra lavur tabaran ma upi diat a valagar ra umana minait.
2 Ma i tulue diat ba diat a varvarvai ta ra varkurai kai God, ma diat a valagar ra lavur minait.
3 Ma i biti ta diat: Koko avat a kap ta magit ure kavava vinavana, koko ra buka, koko ra rat, koko ra gem, koko ra mani, ma koko ra ivu olovoi.
4 Ba ava ruk tai ta pal, avat a kiki vatikai tana, ma avat a vana mulai kan ia.
5 Ma diat par pa dia kapupi avat, ba ava vana mulai kan kadia pia na pal, avat a piar vue ra tobon ta ra kau i vavat upi ra vakilang ta diat.
6 Ma dia vana vurvurbit ta ra lavur gunagunan, dia varvai ta ra bo na varvai, ma dia valavalagar ta ra gunagunan par.

Erodes i purpuruan
(Mat 14:1-12; Mar 6:14-29)

7 Ba Erodes, ra luluai, i valongore go parika di tar pait ia, i lavur nuknuk tana, tago ta umana dia biti ba Ioanes i tar laun mulai kan ra minat;
8 ma ta ra umana dia biti ba Elias i tar vut; ma ta ra umana bula dia biti ba tikai ta diat a umana propet amana tana i tar laun mulai.
9 Erodes i biti dari: Iau ga kutu vue ra ulu i Ioanes; ma to ia go iau valongore ra dari ure? Ma i nuk upi ia upi na gire.

Iesu i tabar ra ilima na arip na marmar
(Mat 14:13-21; Mar 6:30-44; Ioa 6:1-14)

10 Ba ra umana apostolo dia tar talil, dia ve ta ra lavur magit dia ga pait ia. Ma i agure diat, ma dia vana irai ta ra pia na pal a iangina Betsaida.
11 A kor na tarai dia nunure, ma dia mur ia; ma i vage pa diat, ma i tata ta diat ure ra varkurai kai God, ma i valagar pa diat dia mait.
12 Ba i ravian vanavana, ra vinun ma a ivut dia tadav ia, dia tatike: Una tulue go ra kor na tarai upi diat a vana ta ra umana pia na pal ma ta ra gunagunan vurvurbit, diat a va ma diat a kakap pa ra nian, tago da ki ati ra pui.
13 I biti ta diat: Avat iat, avat a tabar diat. Ma dia biti: Ave vung a ilima ka ra gem ma ra ivu en; kan avet a vana, avet a kul pa ta magit upi na topa go ra tarai par.
14 A ilima na arip na marmar na tarai bar diat. I tatike ta kana tarai na vartovo: Avat a tulue diat upi diat a kiki togo, ba na ililima na vinun.
15 Dia pait ia, ma dia ki ra pia par.
16 Ma i vatur ra ilima na gem ma ra ivu en, i tadarake ra bakut, i pite varpa ure, ma i tabik ia; ma i tul tar ia tai ra tarai na vartovo upi diat a vuvung vanavana pire ra kor na tarai.

17 Dia ian, ma dia maur par; ma
dia vangan ra vinun ma a ivu rat
ma ra tagigina, dia ga en valili ia.

Petero i tata kapa ure Iesu
(Mat 16:13-19; Mar 8:27-29)

18 Ma ba i araring varkolono, a
tara na vartovo dia tadav ia, ma i
tir diat dari A tarai dia biti ba iau
to ia laka?
19 Ma dia tatike tana ba: Ioanes
ra Tena Baptaiso; ma ta ra umana
ba Elias; ma ta ra umana bula
ba tikai ta diat a umana propet
amana tana, ba i tar laun mulai.
20 Ma i biti ta diat: Ma ga avat
bula, ava biti ba iau to ia laka?
Petero i tatike tana: U a Kristo kai
God.

Iesu i varvai ure ra varvakadik ma kana minat
(Mat 16:20-28; Mar 8:30–9:1)

21 Ma i tigal diat, ma i vartuluai
upi koko diat a ve ta tikai tana;
22 i biti: Natu i ra tutana na
kairane mangoro na mangaman-
gana, ma ra lavur patuana, ma ra
lavur tena tinabar, ma ra lavur
tena tutumu diat a pue vue, ma da
doka, ma ba na par ta utul a bung
na laun mulai.
23 Ma i tatike ta diat par: Ba
tikai i mainge upi na mur iau, na
nuk vue ia iat mulai, na puak pa
kana bolo ra bungbung par ma na
murmur iau me.
24 Tago ba tikai i mari vake kana
nilaun na virua, ma nina ba pa
i nuk pa kana nilaun ure iau na
laun muka.
25 Tago na vadongone davatane
ta tikai, ba na kale pa ra rakarakan
a gunagunan parika ma na vole
vue ra tulungeana tana?
26 Ba tikai i vavirvir tagu ba
ta kaugu lavur tinata, Natu i ra
tutana bula na vavirvir tana ba
na pot ta kana minamar, ma ta
ra minamar bula kai Tamana, diat
ma kana umana angelo.
27 A dovotina go iau tatike ta
vavat: Ta umana ta vavat go ava
turtur ati, avat a gire ra varkurai
kai God ba pa ava ti mat boko.

A ninana ta ra luana
(Mat 17:1-8; Mar 9:2-8)

28 Ba ra lavutul na bung bar i
tar taun vue go ra tinata, i agure
Petero ma Ioanes ma Iakobo, ma
dia tutua urama ra luana upi ra
niaring.
29 Ba i araring, i enana ra man-
gana na matana, ma kana lavur
mal i pua ma i bagabagele.
30 Ma ra ivu tutana, Moses ma
Elias, dital tata me,
31 dir pot ma ra minamar, ma
dital tata ure kana minat ba na
tadav ia arama Ierusalem.
32 Petero dital i mamat ra mata i
dital. Ba dital tar tavangun muka,
dital gire kana minamar, ma ra ivu
tutana bula dir tur pirana.
33 Ma ba dir vana kan ia, Petero i
biti tai Iesu: Luluai, i boina upi dat
a ki ati, dat a pait ta utul a pal na
turturup ati, tikai kaum, tikai kai
Moses, ma tikai kai Elias; ma pa i
nunure go kana tinata.
34 Ma ba i tatike boko go ra
tinata, a bakut i vamalur taun diat,
ma dital burut ba i pula pa dital.
35 Ma ra nilai tikai ta ra bakut
dari: Go Natugu, kaugu bul na
vakak: avat a valongore.
36 Ba i par ra nilaina, Iesu i ki
varkolono. Ma dital ki mut uka
tana, ma ta nam ra kilala pa dital
ve ta tikai ta go ra lavur magit dital
ga gire.

Iesu i vairop ra tabaran kan ra bul tutana
(Mat 17:14-18; Mar 9:14-27)

37 Ma ta ra bung namur ba dia
tar vila ba marama ra luana, a kor
na tarai dia tadav ia.
38 Ma tika na tutana ta ra kor i
oro dari: Tena Vartovo, iau lul u ba
una gire ung natugu, a tutana, tago
ia kaka ra kopono natugu;
39 ma a tabaran i ub ia, ma i
kukukula vakaian, ma i ubu va-
purpuruan ia upi na buabuai ra

ngiene ma pa i mainge ba na vana
kan ia, i ubu vadala pa ia muka.
40 Iau ga lul kaum tarai na var-
tovo ba diat a okole vue, ma dia
mama pait ia.
41 Ma Iesu i biti: Avat a taun
tarai pa ava nurnur, ma ava ti
tamtavun; aivia boko ra kilakilala
ina ki pire vavat, ma ina ungung
pa avat laka? Una ben natum Uti.
42 Ma ba i vanavana pirana, a
tabaran i pul vabura vue uro ra pia
ma i ubu vapurpuruan ia muka.
Iesu i tigal ra dur na tabaran, i
valagar pa ra bul, ma i tul tar ia
mulai tai tamana.
43 Ma diat par dia manane muka
ra ngala na dekdek i God.

Iesu i varvai mulai ure kana minat
(Mat 17:22-23; Mar 9:30-32)

Ba diat par dia kakaian boko ta
ra lavur magit par i tar pait ia,
i tatike tai kana tarai na vartovo
dari:
44 Boina ba go ra tinata na ruk
ta ra talinga i vavat, ba da tul tar
Natu i ra tutana ta ra lima i ra
tarai.
45 Ma pa dia nunure go ra tinata,
di ive kan diat, upi koko diat a
nunure ilam ia; ma dia burut ba
diat a tir ia ta go ra tinata.

To ia i ngala ta diat?
(Mat 18:1-5; Mar 9:33-37)

46 Ma dia vartovo vargil ba nuve
ta diat na manga ngala.
47 Ba Iesu i gire ra nuknuk i ra
bala i diat, i vatur ra bul ik, ma i
vaki ia pirana,
48 ma i tatike ta diat: Nina ba na
onge go ra bul ik ta ra iangigu, na
onge iau bula; ma nina i onge iau
i onge bula nina i ga tulue iau uti;
tago nina i ikilik ta vavat parika, ia
ra ngala tuna.

Nina ba pa i tur bat avat i mar-
avut uka avat
(Mar 9:38-40)

49 Ioanes i tatike tana: Luluai,
ave ga gire tadav tikai i okokole
vue ra umana tabaran ma ra
iangim, ma ave tigal ia, tago pa i
murmur dat.
50 Iesu i tatike tana: Koko da tigal
ia, tago nina ba pa i tur bat avat, i
maravut uka avat.

A tarai Samaria pa dia mainge
Iesu

51 Ba i tar maravai ra e ba da
kap ia urama, i lingan vatikai upi
Ierusalem,
52 ma i tulue ta umana tultul, upi
diat a lualua tana, ma dia vana,
dia olo tai tika na gunan kai ra
Samaria, upi diat a vaninara upi
ia.
53 Ma pa dia mainge tago i lingan
upi Ierusalem.
54 Ba kana ura tutana na var-
tovo, Iakobo ma Ioanes, dir gire go,
dir tir ia: Luluai, u mainge laka ba
amir a oro pa ra iap marama ra
bakut, ba na vaimur vue diat?
55 Ma i tur tapuku, ma i pit dir.
56 Ma dia vana kan nam tai ta ra
gunan.

Diat nina dia mainge pi diat a
mur Iesu
(Mat 8:19-22)

57 Ba dia vanavana na nga, tika
na tutana i biti tana: Ina mur u ta
ra lavur pakana ba una vana tana.
58 Iesu i tatike tana: A lavur leing
na pap tikatikai kadia tung, ma ra
lavur beo liuliu tikatikai kadia po,
ma Natu i ra tutana pa ta kubana
muka, ba na vadiop ra uluna tana.
59 Ma i tatike tai ta ra tikai: Una
mur iau. Ma i biti: Luluai, una tul
tar iau ba ina vana ka boko, ina
punang value tamagu.
60 Ma i biti tana: Una nur vue ra
lavur minat ba diat a punang ka-
dia lavur minat, ma una vana, una
varvai vurvurbit ure ra varkurai
kai God.
61 Ta ra tikai bula i biti tana:
Luluai, iau bula ina mur u; ma
una tul tar iau ba ina vana, avet
a varboboi tar ma diat dia ki ra
kubagu.
62 Iesu i biti tana: Ba tikai i vatur
ra ipipuk ma i lingan murmur,

nam pa i topa muka ra varkurai
kai God.

10

Iesu i tulue ra lavurua na vinun na tarai

1 Ba i par go ra lavur magit, a
Luluai i togoe ra lavurua na vinun
na enana tarai, ma i tulue diat a
evevut, ba diat a lua tana ta ra
lavur pia na pal, ma ta ra lavur
gunan ba ia bula na vana boko
tana.
2 Ma i tatike ta diat: A vuai ra
uma i matuka, i tup ia, ma pa i
manga ra umana tena ongor tana,
avat a lul ra Luluai na uma, ba na
tulue ra umana tena ongor ta kana
nidodoko.
3 Avat a vana, go iau tulue avat
da ra umana nat na sip pire ra
umana leing na pap.
4 Koko avat a kap ta popopoi, ba
ta rat, ba ra palakau; ma koko avat
a oro varvagai ma ta tikai na nga.
5 Ba ava ruk tai ta pal, avat a
tatike value: A malmal tadav go ra
pal.
6 Ba ta natu i ra malmal tana,
kavava malmal na ki tana; ba pata,
na lilikun ta vavat.
7 Ma avat a kiki vatikai ta nam
uka ra pal, avat a ian ma avat a
momo nam ra magit di tabar avat
me; tago i kat ba da vabongon ra
tena papalum ma ra ana. Koko
avat a vanavana vurvurbit ta ra
palpal.
8 Ba avat a olo tai ta pia na pal,
ma dia ben varuk avat, avat a iaian
ta nam dia tabar avat me;
9 avat a valagar ra lavur minait
i tana, ma avat a tatike ta diat: A
varkurai kai God i ti maravai ta
vavat!
10 Ba avat a olo tai tika na pia na
pal, ma pa dia ben varuk avat, avat
a irop ta ra umana nga tana, ma
avat a tatike:
11 A tobon bula ta kavava pia
na pal, i petep ta ra kau i vevet,
ave piar tar ia ta vavat; ma.avat a
nunure ke ba ra varkurai kai God
i maravai.
12 Iau tatike ta vavat, ba Sodom
pa na manga kaina ta ra bung na
varkurai ta dir ma nam ra pia na
pal.

A umana pia na pal nina pa ta tena nurnur ta diat
(Mat 11:20-24)

13 Na kaina tam Korasin, na
kaina tam Betsaida bula, tago ra
lavur dekdek iau ga pait ia ta mu-
mur; gala di ga pait ia aro Tiro
ma Sidon, gala diat a ti nukpuku
amana iat, diat a ti mong ma ra
mal na tabun ma diat a ti kiki ta
ra kabu na iap.
14 Tiro ma Sidon pa dir a manga
kaina ta ra varkurai da amur.
15 Ma u bula Kapernaum, una
malamala luluai tuk ta ra bakut
laka? Da vairop iu ura ta ra ruarua
na tulungen.
16 Nina i valongore avat, i valon-
gore iau bula; ma nina i piam vue
avat, i piam vue iau bula, ma nina i
piam vue iau, i piam vue bula nina
i ga tulue iau uti.

Ra lavurua na vinun dia talil

17 Ma ra lavurua na vinun dia
talil mulai ma ra gugu, dia tatike:
Luluai, a lavur tabaran bula dia
ongo ta vevet ta ra iangim.
18 Ma i biti ta diat: Iau ga gire
Satan i bura ba marama ra bala na
bakut da ra meme.
19 Iau tar tul tar ra varkurai ta
vavat upi avat a ruarua ra umana
vui ma ra umana kokopagapagen
bula, ma ure ra lavur dekdek i
ra ebar, ma pa ta magit muka na
vakaina avat.
20 Ma koko avat a gugu tago ra
lavur tabaran dia ongo ta vavat,
avat a gugu, tago di ga tumu ra
iang i vavat arama ra bala na
bakut.

Iesu i gugu
(Mat 11:25-27; 13:16-17)

21 Ta nam ra pakana bung i gugu
ta ra Takodo na Tulungen, ma i
tatike: Tama, u ra Luluai ra bala

na bakut ma ta ra rakarakan a
gunagunan parika bula, iau pite
pa u, tago u ga ive go ra lavur
magit kan ra lavur tena kabinana,
ma kan ra lavur tena minatoto
bula, ma u tar vaarike tai ra lavur
kuramana ka; maia pa, Tama; tago
u ga manane muka damana.
22 Tamagu i ga tul tar ra lavur
magit par tagu; pa ta i nunure
Natuna, Tama ka; ma pa ta bula i
nunure Tama, Natuna ka, ma nina
bula ba Natuna i mainge upi na
vaarike tar ia tana.
23 Ma i tur tapuku tadav
kana tarai na vartovo, ma i ve
varkolono diat ba: Diat ba ra kiau
na mata i diat i gire nam ava
giragire dia ti doan!
24 Tago iau tatike ta vavat ba:
Mangoro na propet ma mangoro
na king dia ga mainge upi diat
a gire ra lavur magit ava gira-
gire, ma pa dia ga gire; ma dia
ga mainge upi diat a valongore
ra lavur magit ava valavalongore,
ma pa dia valongore.

A tinata valavalar ure ra bo na te Samaria

25 Ma tika na tena kabinana ta ra
varkurai i tur ma i valar ia, i biti
tana: Tena Vartovo, ava ina pait ia,
upi kaugu ra nilaun tukum?
26 Ma i biti tana: Ava di ga tumu
ia ta ra tinata na varkurai? Ava u
luk ia tana?
27 Ma i tatike bali ia dari: “Una
mari ra Luluai kaum God ma ra
balam parika, ma ra tulungeam
parika, ma ra dekdekim parika,
ma ra nuknukim parika; ma una
mari talaim da u mari mule u.”
28 Iesu i biti tana: I takodo kaum
tinata, una pait muka nam, ma
una laun tana.
29 Ma i mainge ba na vuavue pila
bat mule, ma i tir Iesu ba: la ra
talaigu?
30 Iesu i tatike tana: Tika
na tutana i vanavana marama
Ierusalem ura Ieriko; ma i vana
taun ta umana tena nilong, dia
pala vue kana lavur mal, dia kita
ia, ma dia vana kan ia, ma i to na
mat.
31 Ma tika na tena tinabar i vana-
vana ba ta nam ra nga; ba i gire, i
bolo akit ia ka tai ra papar.
32 Damana bula tika na tutana ta
ra vuna tarai Levi, ba i tadav ia, i
gire ke, ma i bolo akit ia ka tai ra
papar.
33 Ma tika na te Samaria ba i
vanavana, i pot abara; ma ba i
gire, i mari ia muka;
34 ma i tadav ia, i pulu ra umana
baba tana, ma i lolonge tar ra
dangi ma ra vain tana, i vakoa ta
kana vavaguai, ma i kap ia ta ra
pal na vavagil, ma i balabalaure.
35 Ma ta ra bung i mur tana, i
pong pa ra ivu denaria, i tul tar ia
tai nina kana ra pal, ma i biti: Una
balaure; ma ba ta magit bula una
tabar ia me, ba iau talil ina bali ia
tam.
36 Nuve ta go dital u nuk ia ba dir
talaina ma nina i ga vana taun ra
umana tena nilong?
37 Ma i tatike tana: Nina i ga
mari ia. Ma Iesu i biti tana: Una
vana, una pait ia damana.

Iesu i ki ta ra kuba i Maria ma Mata

38 Ba dia vanavana mulai, i olo
tai tika na pia na pal; ma tika
na vavina, a iangina Mata, i ben
varuk ia ta ra kubana.
39 Ma tanavavina, a iangina
Maria, i ki pire ra ura kau i Iesu,
i valavalongore kana tinata.
40 Mata i tup ia ra varvakai,
ma i tadav ia, ma i biti: Luluai,
pa una nuk pa tanavavigu, tago i
tar nur vue iau, ma iau varvakai
varkolono? Una tulue ba na mar-
avut iau.
41 A Luluai i biti tana: Mata,
Mata, u ngarao ma u varvakai bula
ma ra mangoro na magit!
42 A kopono ko ra magit da iba
upi ia; ma Maria i tar pilak pa ra
bo na mangamangana, ma pa ta
muka na tak vue kan ia.

11

A vartovo kai Iesu ure ra niaring
(Mat 6:9-13; 7:7-11)

1 Ba i tar araring papa tai tika na
gunan, tikai ta kana tarai na var-
tovo i lul ia dari: Luluai, una tovo
avet ta ra niaring, da Ioanes bula i
ga tovo kana tarai na vartovo.
2 Ma i biti ta diat: Ba ava araring,
avat a tatike dari: Tama i vevet,
boina ba da ru ra iangim. Boina
ba kaum varkurai na vut.
3 Una tabar avet a bungbung par
ma ra aveve nian.
4 Ma una re vue kaveve lavur
varpiam; tago avet bula, ave rere
vue nam parika di pait ia ta vevet.
Ma koko una ben avet ta ra var-
ilam.
5 Ma i tir diat: I ta vavat ba
na vana tadav talaina ra mutumut
ma na tatike tana: Talaigu, iau kail
u upi ta utul a gem;
6 tago ta ra talaigu i tar pot pi-
ragu ta kana vinavana, ma pa iau
vung ta magit ba ina tabar ia me;
7 ma nina ara na pal na biti:
Koko una vabalaguan iau; go di
tar banu bat ra pal, ma ra umana
natugu bula go ave va, iau pa ina
irop upi ina takan tar ia tam?
8 Iau tatike ta vavat: A dovotina
i ol ba na irop ma na takan tar ia
tai talaina, ma tago i vovo pa ia na
irop, ma na takan tar nam parika
i mainge.
9 Go iau tatike ta vavat: Avat a
araring, ma da tabar avat; avat a
tikatikan, ma avat a na tadav ia;
avat a pipidil, ma da papa are avat.
10 Tago diat dia araring, da tabar
diat par tikatikai; ma nam i pipidil,
da papa are.
11 To ia ta vavat ba natuna na lul
ra gem tana, na tabar ia ma ra vat
ika? Ba na lul ia upi ta en ma na
tabar ia ma ra vui ka?
12 Ba na lul ia upi ta kiau, ma
na tabar ia ma ra kokopagapagen
ika?
13 Ba avat a lavur kaina, ava
nunure ra bo na vartabar tai ra
lavur natu i vavat, a dovotina
muka ba Tama i vavat i ki arama
ra bala na bakut, na tul tar ra
Takodo na Tulungen ta diat dia lul
ia.

Iesu dir ma Beelsebul
(Mat 12:22-30; Mar 3:20-27)

14 Ma i okole vue ra tabaran i
bombom. Ba ra tabaran i tar irop,
a tutana i ga bombom i tata mulai,
ma ra kor na tarai dia kakaian
tana.
15 Ma ta ra umana dia tatike: I
okole vue ra lavur tabaran ma ra
dekdek i Beelsebul,* a luluai kai ra
lavur tabaran.
16 Ta ra umana bula dia valam
ia, dia lul ia upi ta vakilang
marama ra bala na bakut.
17 Ma i nunure ra nuknuk i diat,
ma i tatike ta diat: A lavur vuna
gunan ba dia varubu vargil ma
diat mulai ke, diat a tamtavul uka;
ma ra pal ba dia varubu ma diat
mulai ke tana, na tarip.
18 Ma ba Satan i varubu mule
ke me, kana varkurai na tur dave?
Tago ava biti ba iau okole vue
ra lavur tabaran ma ra dekdek i
Beelsebul.
19 Ona iau okole vue ra lavur
tabaran ma ra dekdek i Beelsebul,
a umana natu i vavat dia okokole
vue diat ma ra dekdek i to ia? Go
diat ika, diat a kure avat.
20 Ba iau okole vue ra lavur
tabaran ma ra kaka na lima i God,
ava nunure tana ba ra varkurai
kai God i tar vut pire vavat.
21 Ba ra tena ongor i tar vargal
muka ma i balaure ra kubana,
kana vurvur magit i va bulu;
22 ma ba ta ra tikai, a dekdek iat,
i pot tadav ia, ma i uvia pa ia, i ra
vue kana lavur vargal i ga nurnur
tana, ma i tibe kana vurvur magit.
23 Nina ba pa i tur maravut iau,
i tur bat ika iau, ma nam ba pa
i varurue maravut iau, i imimire
vue ke.

* **11:15:** Beelsebul, a kukuraina “A Luluai na ul a buta”; a Iudaia dia ga vaiang Satan me.

Ra tabaran i talil
(Mat 12:43-45)

24 Ba ra dur na tabaran i irop kan
ra tutana, i vanavana alalu ta ra
gunagunan pata tava tana, i tikan
upi ta gunan ba na ngo tana; ma
tago pa i na tadav ta na, i biti: Ina
talil mulai tadav nina ra kubagu
iau ga mareng kan ia.
25 Ba i vut i tana, i gire ba di ga
arupe, ma di ga mar ia.
26 Ma i vana, ma i agure pa ta ra
lavurua na tabaran bula, nina dia
manga kaina ta diat; ma dia ruk
par, ma dia ki tana; ma nam ra
tutana i manga kaina namur, ma
ania lua pata.

A dovot na gugu

27 Ba i tatike boko go ra lavur
tinata, tika na vavina ta ra kor i
manga biti tana: I ti doan muka
nam ra tatal na bul di ga kava u
tana, ma ra ura u bula u ga u tana.
28 Ma i biti: A dovot go bula, ba
diat, dia valongore ra tinata kai
God ma dia torom bula tana dia ti
manga doan tana.

A nilul upi ra magit na pada-
pada varvo
(Mat 12:38-42)

29 Ba ra lavur tarai dia tar kor
varurung pirana, i tatike: Go ra
taun tarai a taun tarai na varpiam;
i nuk upi ta vakilang, ma pa da
ve tar ta vakilang tana, ia kaka ra
vakilang i Iona.
30 Tago da amana Iona a
vakilang tadav ra tarai Nineve,
damana bula Natu i ra tutana a
vakilang tadav go ra taun tarai.
31 A tadar vavina maro ra
matana taubar na tur varurung ta
ra varkurai ma go ra taun tarai,
ma na kure vakaina; tago i ga
pot mara ra gunagunan vailik iat
upi na valongore ra kabinana kai
Solomon, ma go tikai i ngala tai
Solomon go kari.
32 A tarai Nineve diat a tur varu-
rung ta ra varkurai ma go ra taun
tarai, ma diat a kure vakaina; tago
dia ga nukpuku ta ra varvai kai
Iona; ma go tikai i ngala tai Iona
go kari.

Ra lamp ure ra paka i dat
(Mat 5:15; 6:22-23)

33 Ba ta tikai na valiting ra lamp,
pa na vung ia ta ra tung na pal, ma
pa na tuba ma ra valavalar na kon,
na vung ia ta kana turtur iat, upi
diat dia ruk, diat a gire ra kapa.
34 A kiau na matam ia ra lamp
ure ra pakam; ba ra kiau na
matam i dovot, a pakam par na
buka ma ra kapa; ba i kaina,
ra pakam bula na buka ma ra
bobotoi.
35 Damana una balaure upi koko
ra kapa i ki tam na bobotoi ka.
36 Ba ra pakam par i buka ma
ra kapa, ma pata ik tana i bobotoi,
na buka parika ma ra kapa, da
ra ngala na talapar i ra lamp na
vakapa u.

Iesu i takun ra umana Parisaio
ma ra umana tena tutumu
(Mat 23:1-36; Mar 12:38-40)

37 Ba i tatata boko, tika na Pari-
saio i ting pa ia ba dir a ian me, ma
i ruk, i ki pire ra nian.
38 Ba ra Parisaio i gire, i kaian
tana, tago pa i vargi lua upi ra
nian.
39 Ma ra Luluai i tatike tana: A
dovotina avat a lavur Parisaio ava
dur ra muru i ra la ma ra muru i
ra kadui bula; ma ra bala i vavat
i buka ma ra nilong ma ra lavur
varpiam.
40 Avat a umana lunga, pa i dari
laka ba tikai ka i ga pait ra tamuru
i ra umana magit ma ra bala i diat
bula?
41 Avat a vartabar ika ma nam ra
lavur magit ta ra bala i vavat, ma
ra lavur magit par na gomgom ta
vavat.
42 Na kaina ta vavat ra lavur
Parisaio, tago ava tul tar tikatika
na pakana ta ra vinvinun ure ra
davai i ang na vuvuvul, ma ra
lavur nat na davai na vinauma

par, ma ava pait lake ra manga-
mangana takodo ma ra varmari
kai God! I boina tuna ba ava
tar pait go, ma koko ava tar pait
valubane nam!
43 Na kaina ta vavat a umana
Parisaio, tago ava mainge ra
umana kiki na lua ta ra lavur pal
na lotu, ma ra nioro varvagai ta ra
lavur tavul a bung.
44 Na kaina ta vavat, tago ava
vardada ma ra umana tung na mi-
nat pa di gire, ma ra tarai dia vana-
vana taun ia ma pa dia nunure!
45 Ma tikai ta diat a umana tena
kabinana ta ra varkurai i biti tana:
Tena Vartovo, ona u tatike ra dari,
u vul avet bula.
46 Ma i biti: Na kaina ta vavat a
lavur tena kabinana ta ra varkurai
bula, tago ava puak tar ra umana
kinakap i tup ra tarai dia kapkap
diat, ma avat, pa ava bili diat ma ta
kopono kaka na lima i vavat ika!
47 Na kaina ta vavat, tago ava
pait ra umana babang na minat
i ra umana propet, ma ra umana
tama i vavat, dia ga doko diat!
48 Dari ava varvai ma ava mu-
laot bula ta ra lavur papalum kai
ra umana tama i vavat; tago dia
ga doko diat, ma avat, ava pait ra
babang na minat i diat.
49 Damana bula ra minatoto kai
God, i ga tatike: Ina tulue ra
umana propet ma ra umana apos-
tolo tadav diat, diat a doko ta ra
umana, ma ta ra umana diat a
vakadik diat,
50 upi da tir pa ra gapu i ra
lavur propet parika, i ga talingir
papa ra vunapai ra rakarakan a
gunagunan, ta go ra taun tarai;
51 da tur pa la ma ra gapu i Abel
ma tuk tar ra gapu i Sakaria, nam
i ga virua livuan ta ra uguugu na
vartabar ma ra pal tabu; ioi, iau
tatike ta vavat, da tir pa ia tai go
ra taun tarai.
52 Na kaina ta vavat a lavur tena
kabinana ta ra varkurai, tago ava
ga tak vue ra ki ure ra kabinana!
Avat iat pa ava ga ruk ma ava ga
tur bat ika diat, dia ga mainge ra
niruk.
53 Ba i irop kan nam ra pal, a
umana tena futumu, ma ra umana
Parisaio dia tut ma ra kankan ure,
ma dia vovo pa ia upi na varvai tai
ta mangoro na magit;
54 ma dia kiki ue upi ta tinata ta
ra ngiene upi diat a takun ia me.

12

Iesu i vaale diat ure ra tinata na vaongo
(Mat 10:26-27)

1 Ma ba mangoro na arip
na marmar na tarai dia tar
koakor varurung, ma dia kamir
vargilgiliane diat, i biti tadav kana
tarai na vartovo: Avat a balaure
value pa avat kan ra leven kai ra
lavur Parisaio, tago ra vaongo ko.
2 Ma pa ta magit di ga tuba ba pa
da vaarike boko; ma pa ta magit di
ga ive ba pa da nunure boko.
3 Ma nam parika ava ga tatike ta
ra bobotoi, da valongore boko ta ra
kapa; ma nam ava ga varmaianao
me ta ra pakana pal ara iat, da
varvarvai tana ta ra lavur ulaul a
pal.

Una burutue to ia?
(Mat 10:28-31)

4 Iau tatike ta vavat, a umana
talaigu: Koko avat a burutue diat
dia dokodoko ra paka i vavat, ma
ba di tar pait ia, pa dia nunure ba
ava bula diat a pait ia.
5 Go iau vaale avat ta nina ba
avat a burut tana: Avat a burut
ta nam ba kana ra dekdek upi na
vuavue tar bula ra tulungea i va-
vat ura geena* ba i tar vardodoko;
ioi, avat a burut muka tana.
6 Di kulkul pa ra ililima na levon
ma ra ura toea ka laka? Ma pa di
valubane ta tikai ta diat ta ra mata
i God.

* **12:5:** Geena ia ra ngala na tavul a puputa maravai Ierusalem ma ra iap i ga ioaio vatikai tana. A tarai Iudaia dia ga valarue ra ruarua na tulungen me.

7 Di ga tar luk vapar ra lavur
pepe na ulu i vavat. Koko avat a
burut, tago avat ava ngatngat ta ra
mangoro na levon.

Nam i tata kapa ure Iesu ma
nam i pue vue Iesu
(Mat 10:32-33; 12:32; 10:19-20)

8 Ma nam i tata kapa ta ra mata
i ra tarai ure iau, Natu i ra tutana
na kale pa ia ta ra mata i ra lavur
angelo kai God.
9 Ma nam i pue vue iau ta ra
mata i ra tarai, da pue vue bula ta
ra mata i ra lavur angelo kai God.
10 Ma nina i tatike ta kaina tinata
ure Natu i ra tutana, da re vue
boko tana; ma nina i vul ra Takodo
na Tulungen pa da re vue muka
tana.
11 Ba dia ben avat ta ra mata i ra
kiki na varkurai ta ra umana pal
na lotu ma ta ra mata i ra lavur
luluai, koko avat a ngarao, ba avat
a tata dave, ba ava avat a tatike;
12 tago ra Takodo na Tulungen
na tovo tar ia ta vavat ta nam ra
pakana bung nam ra magit i topa
avat upi avat a tatike.

A tinata valavalar ure ra lunga
na uviana

13 Ma tikai ta ra kor i biti tana:
Tena Vartovo, una tata pa turagu
ba na tibe varbaiane amir ma
kamimir tabarikik.
14 Ma i biti tana: To An, to ia i ga
tibe iau upi iau a tena varkurai, ba
ra tena tiniba ta mumur?
15 Ma i biti ta diat: Avat a nuk pa
ia, ma avat a balaure avat kan ra
puruai na bala; tago ra nilaun kai
tikai pa i vuna ta kana peal magit.
16 Ma i tatike ra tinata valavalar
ta diat, dari: A umauma kai tika na
uviana i vuai mat;
17 ma i nuk ia ra balana dari;
Ava ina pait ia, tago pa ta pal ba
ina vung ra lavur vuai kaugu uma
tana?
18 Ma i biti: Ina pait go, ina re
vue kaugu umana pal na vuvu-
vung, ma ina pait mule ta umana
ngala iat, ma ina vung kaugu kon
ma kaugu tabarikik tana.
19 Ma ina biti ta ra tulungeagu
dari: Tulungeagu, mangoro kaum
tabarikik ure ta mangoro na ki-
lala; una ngo, una ian, una momo,
ma una gugu.
20 Ma God i tatike tana: U a
lunga, go ra marum da tak vue
ra tulungeam tam, ma kai ia laka
nam ra lavur magit u ga mal varu-
rue?
21 Damana nam i vuvuvung upi
kana ka, ma pa i uviana pire God.

Nurnur tai God
(Mat 6:25-34)

22 Ma i biti tai kana tarai na
vartovo: Go iau tatike ta vavat ba
koko avat a ngarao upi ra nilaun,
ba ava avat a en ia; ba ure ra paka
i vavat, ba ava avat a mong me.
23 Tago a nilaun i ngala ta dir ma
ra nian, ma ra paka i vavat i ngala
ta dir ma ra mal.
24 Avat a nuk pa ra umana
kotkot; pa dia vavauma, pa dia
ingaingata, pa kadiat ta pal na
vuvuvung, ba ta pal na nian; ma
God i tabatabar diat; ma pa ava ti
boina vang ta ni ra umana beo?
25 To ia ta vavat ba i ngarao, na
valolovina ik ika kana nilaun?
26 Ba ava mama pait nam i iki-
lik, avat a ngarao dave ure nam i
ngala?
27 Avat a nuk pa ra umana
vaigoara, dia tavua dave? Pa dia
papalum, pa dia viri mal; ma go
iau varve avat, ba Solomon ta
kana minamar par pa i mong da
tikai ta go diat.
28 Ba God i mal ra vura ra pupui
dari, nina i tavua gori, ma ningene
di voto ra ubu me, pa na vamong
pa avat laka? I ikilik muka kavava
nurnur.
29 Koko avat a anan ba ava avat
a en ia, ba ava avat a mome, ma
koko avat a lavur nuknuk.
30 Tago ra tarai vakuku ta ra
rakarakan a gunagunan dia anan
upi go ra lavur magit; ma Tama i
vavat i nunure go ra lavur magit
ava iba up ia.

31 Avat a anan upi kana varkurai, ma na tul tar bula go ra lavur magit ta vavat.

A tabarikik arama ra bala na bakut
(Mat 6:19-21)

32 Avat a kikil na sip ik; koko ava burut; tago Tama i vavat i gugu upi na tabar avat ma ra varkurai.
33 Avat a ivure kavava tabarikik, ma avat a vartabar me; avat a mal ra umana popopoi upi kavavat ba pa diat a maulana, a vuvuvung arama ra bala na bakut ba pa na panie, ma pa ta tena nilong na vana maravai pirana, ma pa ta vui ikik na vakaina.
34 Tago a nuknukim na kiki ta nam ra gunan kaum tabarikik i tur tana.

Ra tultul i ki na vaninara

35 Avat a vi pit ra livua i vavat, ma avat a vabirao kavava umana lamp;
36 ma avat a vardada ma ra tarai dia nuknuk upi kadia luluai ba na talil kan ra lukara na varbean, upi, ba i vut ma i pipidil, da papa are vuavue.
37 Nam ra lavur tultul ba ra luluai i vut, ma i gire tadav diat dia monamono, dia ti doan; a dovot go iau tatike ta vavat, ba ia iat na vi pit ma na tul tar ia ta diat upi diat a ki ta ra nian, ma na pot ma na torom ta diat tana.
38 Ba na vut ta ra vauruana pakana varkia na nimono, ba ta ra vautuluna, ma na gire tadav diat damana, nam ra umana tultul dia ti doan.
39 Avat a nunure go: Gala ra luluai na pal i tar nunure ra pakana marum a tena nilong na vut tana, gala na balabalaure, pa na nur vue ra kubana upi da lobong ia.
40 Avat bula, avat a ki na vaninara; tago Natu i ra tutana na vut ta ra pakana bung ba pa ava nuk pa ia tana.

A dovot na tultul ma nam pa i dovot
(Mat 24:45-51)

41 Petero i tir ia: Luluai, u tatike go ra tinata valavalar ta vevet ika, ba tadav ra tarai par laka?
42 A Luluai i tatike: To ia ra tultul i dovot ma i kabinana bula, upi kana luluai na tibe ba na kure ra kubana, ma na tibatibe diat tana ma kadia tiniba na nian ta ra kilalana?
43 Nam ra tultul i ti doan ba kana luluai i vut, ma i gire babare i papait ia damana.
44 A dovot go iau tatike ta vavat, na tul tar ia ba na kure kana tabarikik parika.
45 Gala nam ra tultul na nuk ia ra balana dari: Kaugu luluai na vavuan, ma i kitakita ra tarai na tultul ma ra umana tultul na vavina bula, ma i iaian, ma i momamomo, ma i longlong tana;
46 a luluai kai nam ra tultul na pot ta ra bung ba pa i nuk pa ia ma ta ra pakana bung ba pa i nunure, ma na manga virit ia, ma na tibe tar kana balbali varurung ma diat ba pa dia nurnur.
47 Nam ra tultul ba i tar nunure ra nuknuk i kana luluai, ma pa i vaninara tana, ma pa i murmur kana nuknuk, da manga kita ia;
48 ma nam i ngulngul, ma i pait ika ra lavur mangamangana i topa ia ba da kita ia tana, da kita ia ikilik ika. Ma tai nina di ga tibe ma ra ngala, da nuk upi ra ngala tana; ma tai nina di nur tar ra peal, da titir boko upi ra peal bula.

Iesu ia ra vuna ta ra varngangar
(Mat 10:34-36)

49 Iau tar vut upi ina vue tar ra iap ta ra rakarakan a gunagunan parika; ma iau mainge muka upi na io.
50 Kaugu tika na baptaiso boko da baptaiso iau me, ma iau kaina upi na par.
51 Koko avat a nuk ia ba iau tar pot upi ra malmal ra pia. Iau tatike

ta vavat: Pata, upi ra varngangar iat;
52 tago papa go a ilima tai tika na
pal diat a tur varbaiai, a utul dia
varngangar ma ra ivut, ma ra ivut
dia varngangar ma ra utul.
53 Diat a tur varbaiai, a tutana
na tut ure natuna, ma a bul na tut
ure tamana; a vavina ure natuna a
vavina, ma ra bul vavina ure nana,
ma ra enana vavina na tut ure ra
enana vavina.

A kabinana ure ra e
(Mat 16:2-3)

54 Ma i tatike tai ra kor na tarai
bula: Ba ava gire ra bakut i tut
ta ra matana labur, ava tatike
vuavue ba: I maravai ba na bata;
ma a dovotina.
55 Ba ava gire i taubar, ava
tatike: Na tup ia ra keake; ma a
dovotina.
56 Avat a umana tena vaongo,
ava kabinana upi avat a kure ra
mata i ra gunagunan ma ra bakut,
ma dave pa ava kabinana upi avat
a kure go ra kilala?

Una vovo pa kaum ebar
(Mat 5:25-26)

57 Ma avat iat, ta ra ava pa ava
kure ra mangamangana takodo?
58 Ba amur vanavana boko ma
kaum ebar tadav ra tena varkurai,
una vovo pa ia na nga upi una
langalanga kan ia; kan na al pa u
tadav ra tena varkurai, ma ra tena
varkurai na tul tar u tai ra tultul,
ma ra tultul na vue varuk u ta ra
pal na banubat.
59 Go iau tatike tam: Pa una irop
muka tana, ona pa u bali vapar ra
lavur toea parika.

13

Una vana kan ra kaina manga-
mangana kan una mat

1 Ta nam ra e, ta umana dia
vana pirana ma dia varve ure nam
ra tarai Galilaia ba Pilato i ga
ubu poto ra gapu i diat ma kadia
umana tinabar.
2 Ma i tatike bali diat dari:
Ava nuk ia laka ba nam ra tarai
Galilaia a umana tena varpiam iat
ta diat a Galilaia parika, tago ra
dari i ga ubu diat?
3 Iau tatike ta vavat ba: Pata; ma
gala avat, pa ava nukpuku, avat a
virua par bula damana.
4 Ba nam ra vinun ma lavutul
ba ra pal vartaun Siloam i ga tarip
taun diat ma i ga doko diat, ava
nuk ia laka ba diat ra umana tena
varpiam ta diat ra tarai par dia ki
Ierusalem?
5 Iau tatike ta vavat ba: Pata; ma
gala avat, pa ava nukpuku, avat a
virua par bula damana.

A tinata valavalar ure ra lovo
nina pa ta vuaina tana

6 Ma i tatike go ra tinata
valavalar; Tika na tutana i ga
vaume ra lovo ta kana uma na
vain, ma i tadav ia, i nuk upi ta
vuaina tana; ma pata.
7 Ma i tatike tai ra tena malmal
uma: Go ra utul a kilala iau mama
tikan upi ta vuaina ta go ra lovo;
una mut vue! Dave go i tur bat ra
uma?
8 Ma i tatike bali ia dari: Luluai,
una nur vue go ra kilala bula, upi
ina kal kikil ia, ma ina pupunang
tar tana;
9 ma ari ona na vuai namur, i
boina; ma ona pata, io, una mut
vue muka.

Iesu i valagar pa ra vavina i
talikun ra pakana ta ra Bung Sabat

10 Ma i vartovo tai tika na pal na
lotu ta ra Bung Sabat.
11 Ma tika na vavina i ki tana, a
tabaran na binilua i ga ovai tana a
vinun ma lavutul na kilakilala, ma
i talikun ra. pakana, ma i mama al
kodoa.
12 Ma Iesu i gire, i ora, ma i tatike
tana: Ia An, u ti oton kan kaum
minait.
13 Ma i vung ra ura limana tana,
ma i tur takodo vuavue, ma i pite
pa God.
14 Ma ra tena kukure pal na lotu
i kankan, tago Iesu i tar valagar ta

ra Bung Sabat, ma i biti tai ra tarai:
A laptikai na bung upi ra tarai diat
a papalum tana; avat a vana uti
tana, upi da valagar pa avat, ma
koko ta ra Bung Sabat.
15 Ma ra Luluai i tatike tana:
Avat a umana vaongo, avat par
tikatikai, pa ava pala vue kavava
bulumakau, ba kavava as kan ra
kubana, ma ava agure laka ta ra
Bung Sabat tadav ra tava?
16 Go ra vavina a bul mur tai
Abaraam, ma Satan i ga vi ia ra
vinun ma lavutul na kilakilala, ma
ta ra ava pa da pala vue go ra vivi
kan ia ta ra Bung Sabat?
17 Ba i tatike go ra lavur tinata,
diat par dia vartoto me, dia
vavirvir; ma ra kor na tarai dia
gugu ta go ra lavur bo na magit
par i tar pait ia.

A tinata valavalar ure ra pat na mastad
(Mat 13:31-32; Mar 4:30-32)

18 Ma i biti: A varkurai kai God
dir vardada ma ra ava? Ava ina
valarue me?
19 Dir vardada ma ra pat i ra
mastad,* tika na tutana i kap ia,
ma i vaume ta kana uma; ma i
tavua, ma i ngala na davai; ma ra
lavur beo liuliu dia ra.kan ta ra
ingaingarina.

A tinata valavalar ure ra leven
(Mat 13:33)

20 Ma i biti mulai: Ava ina
valarue ra varkurai kai God me?
21 Dir vardada ma ra leven nina
tika na vavina i ga vatur ia, ma
i poto ive ma ra utul a valavalar
na plaua, ma ra ik boko i leven
parika.

Ra mataniolo i irivo
(Mat 7:13-14,21-23)

22 Ma i alalu ta ra lavur pia na
pal, ma ta ra lavur gunagunan, i
vartovo vanavana, ma i vana tuk
tar urama Ierusalem.
23 Ma tikai i tir ia: Luluai, a
paupau ka laka diat da ga valaun
diat? Ma i biti ta diat:
24 Avat a ongor upi avat a olo
ta ra mataniolo i irivo, tago iau
tatike ta vavat, mangoro boko diat
a valar ra niruk tana, ma pata.
25 Ba ra luluai na pal i tar tut, ma
i tar banu ra matakilalat, ma ava
turtur ra pia, ma ava pipidil ta ra
banbanu ma ava biti dari: Luluai,
una papa are avet; na biti ke ta
vavat dari: Pa iau nunure avat ba
avat mamave;
26 ma avat a tur pa ra tinata dari:
Ave ga ian ma ave ga momo ta ra
luaina matam, ma u ga vartovo ta
kaveve lavur nga;
27 ma na biti: Iau varve avat,
ba pa iau nunure avat ba avat
mamave; avat a umana tena pait
ra kaina magit par, avat a vana
kan iau.
28 A tinangi boko ma ra vang-
vangia palangia, ba avat a gire
Abaraam, Isak ma Iakob ma ra
lavur propet par ta ra varkurai kai
God, ma avat, di okole vue ka avat.
29 Ma diat a vut maro ra matana
taur ma ra taoai ma ra labur ma ra
taubar ma diat a ki ta ra varkurai
kai God.
30 Ma ta umana dia murmur,
diat a lua, ma ta ra umana dia lua,
diat a murmur uka.

Iesu i mari Ierusalem
(Mat 23:37-39)

31 Ta nam ra pakana bung iat ta
ra umana Parisaio dia vut, dia biti
tana: Una irop, ma una vana; tago
Erodes i mainge upi na doko u.
32 Ma i tatike ta diat: Avat a
vana, avat a ve nam ra leing na
pap ba: Go iau valavalagar gori
ma ningene; ma oari ina ngo.
33 Ma ina vanavana gori ma nin-
gene ma oari bula, upi koko ra
propet na virua tai ta ra gunan
irai, aro Ierusalem iat.
34 Ierusalem, Ierusalem, nam i
dokodoko ra lavur propet, ma i

* **13:19:** A mastad, a davai nina i manga ikilik ra patina, ia kaka ra davaina iat i ngala.

tupatupar diat, dia tultulue diat
tadav ia! Aivia ra bung iau ga
mainge ba ina varurue ra lavur
natum, da ra kakaruk i varurue
ra lavur natnatina ta ra vavai na
bebeana, ma ava ol ika.
35 Gire! A kuba i vavat i tur
vakuku ka pire vavat; ma iau
tatike ta vavat: Pa avat a gire mule
iau tuk ta ra bung ba avat a biti
tana dari: Da pite pa nina i pot ma
ra iang i ra Luluai.

14

Iesu i valagar pa tika na minait

1 Ma ba i ruk ta ra kuba i tika na
luluai ta diat a umana Parisaio ta
ra Bung Sabat, upi na en ra gem,
dia kiki ue ke.
2 Ma tika na tutana i mait i polo
ra pakapakana, ma i ki maro lua
tana.
3 Iesu i tir ra umana tena kabi-
nana ta ra varkurai ma ra umana
Parisaio dari: I takodo ba da vala-
gar ta ra Bung Sabat ba pata?
4 Ma dia ki mut uka. Ma i vatur
ia, i valagar pa ia, ma i tul vue.
5 Ma i biti ta diat: To ia ta vavat
ba kana as ba kana bulumakau i
bura ta ra tung ta ra Bung Sabat,
ma pa na al vatutua lulut pa ia
laka?
6 Ma pa i tale diat upi diat a bali
mule go ra lavur tinata.

A madu na bala ma ra varmari pire ra vaira

7 Ba i gire diat di ga ting pa diat,
dia pilak pa ra umana kiki na lua,
i tatike ra tinata valavalar ta diat,
dari:
8 Ba tikai i ting pa u ta ra lukara
na varbean, koko una ki ta ra kiki
na lua; kan i tar ting pa tikai bula
i ngala ta mumur,
9 ma nam i ga ting pa amur na
pot ma na biti tam: Una ki are
go ra tutana; ma una vana na
vavirvir upi ra kiki namur.
10 Ba di tar ting pa u, una vana
ma una ki ta ra kiki i mur kakit,
ma ba nina i ga ting pa u i pot,
na biti tam: Talaigu, una mai, una
ki rikai na lua; ma diat par ava ki
varurung ma diat ta ra nian, diat a
ru u.
11 Tago nina i vangala pa mule,
da vaikilik pa ia, ma nina i vaikilik
pa mule, da vangala pa ia.
12 Ma i biti bula tai nina i ga ting
pa ia: Ba u mal pa ra nian na keake
ba ra nian na ravian, koko una ting
pa ra lavur talaim, ma ra lavur
turam, ma ra lavur niurum, ma ra
lavur tadar tana, kan diat a ting pa
u bula ma diat a bali ia tam.
13 Ba u mal pa ra lukara, una ting
pa ra lavur luveana, ma ra lavur
kakak, ma ra lavur kekebau, ma ra
lavur pula;
14 ma una doan; tago vakir ka-
diat ta magit upi diat a bali ia me
tam; da bali ia tam ta ra nilaun
mulai kai ra lavur tena takodo.

A tinata valavalar ure ra ngala na lukara
(Mat 22:1-10)

15 Tikai ta diat dia ki me ta ra
nian, ba i valongore go ra lavur
tinata, i tatike: Nina ba na en ra
gem boko ta ra varkurai kai God, i
ti doan.
16 Ma Iesu i biti tana: Tika na
tutana i mal pa ra ngala na nian
ma i ting pa mangoro tana;
17 ta ra pakana bung na nian i
tulue kana tultul upi na ve diat, di
ga ting pa diat, ba: Avat a mai; tago
di tar vaninare ra lavur magit par.
18 Ma diat par dia vura tata bat
diat. A luaina i biti tana: Iau tar
kul pa ra pakana pia, ma ina vana,
ina gire muka; iau lul u ba da nur
vue iau.
19 Ma tikai bula i biti: Iau tar kul
ra ilima na uraura bulumakau, ma
ina vana, ina valar diat; iau lul u
ba da nur vue iau.
20 Ma ta ra tikai bula i biti: Amir
tar taulai ma tika na vavina, ma i
dekdek upi ina vana.
21 Ma ra tultul i vana, ma i ve
kana luluai ta go ra lavur tinata.
Ma ra luluai na pal i kankan ma i
biti tai kana tultul: Una vana lulut
ta ra lavur nga, ma ta ra lavur nga

ikik ta ra pia na pal, ma una ben
pa ra umana kakak, ma ra umana
pula, ma ra umana kekebau.
22 Ma ra tultul i biti: Luluai, di
tar pait nam parika u vartuluai upi
ia, ma pa i kor boko.
23 Ma ra luluai i biti tai ra tultul:
Una vana ta ra lavur nga tur, ma ta
ra lavur nga na umauma, una vo
pa diat, upi diat a ruk upi kaugu
pal na kor.
24 Tago iau tatike ta vavat: Koko
ta tikai ta diat, di ga ting pa diat,
na ian kilang kaugu nian.

Ra tarai na vartovo diat a vungue kadia tabarikik parika
(Mat 10:37-38)

25 Ma a ngala na kor na tarai dia
varagur me; ma i tur tapuku ma i
tatike ta diat:
26 Ba tikai i tadav iau ma pa
i milikuane tamana, ma nana,
ma kana taulai ma ra umana
natuna, ma ra umana turana, ma
ra umana taina, io, ma kana ni-
laun bula, vakir kaugu tutana na
vartovo.
27 Nina ba pa i puak pa kana
bolo ma pa i murmur iau me, vakir
kaugu tutana na vartovo.
28 Tago to ia ta vavat ona i
mainge upi na pait ra pal vartaun,
ba pa na ki boko upi na luk value
pa ra mataina, pi na matoto ba na
pait ot pa ia ba pata?
29 Kan ba i tar pait ra vunapaina,
ma i mama pait ot pa ia, ma diat
par dia gire, diat a kulume tana,
diat a biti:
30 Go ra tutana i tar pait ra vuna-
paina, ma i mama pait ot pa ia.
31 Ba to ia ra king, ba i vana oai
upi ra vinarubu ma ta ra king, ba
pa na ki boko upi na nuknuk lua
ba ra vinun na arip na marmar na
tarai na topa bar ra ura vinun na
arip na marmar na tarai kai nina i
tut na vinarubu ure?
32 Kan ba nina ta ra tikai i vailik
boko kan ia, na tulue tadav ia ma
na lul pa ra malmal tana.
33 Damana ba tikai ta vavat pa
i vungue kana tabarikik parika,
vakir kaugu tutana na vartovo.

Ra solt nina pa i topa ta magit
(Mat 5:13; Mar 9:50)

34 A solt i boina; ma gala ra ma-
pak i ra solt i panie, da vamapak
mule ma ra ava?
35 Pa i topa ra pia, ma pa i topa
ra ul a puputa, da vue ke. Nina ba
ra talingana upi na valongor me,
boina ba na valongore.

15

A sip i ga rara
(Mat 18:12-14)

1 Ma ra lavur tena varurue to-
tokom ma ra lavur tena varpiam
par dia tadav ia upi diat a valon-
gore.
2 Ma ra umana Parisaio ma
ra umana tena tutumu dia tata
mukumuk ure, dia biti: Go ra
tutana dia varmaram ma ra lavur
tena varpiam, ma dia ian me.
3 Ma i tatike go ra tinata
valavalar ta diat, dari:
4 To ia ta vavat ba kana ra mar
na sip, ma tikai i rara, ma pa na
vana kan ra lavuvat na vinun ma
lavuvat aria ra pui, ma na mur
nina i rara, tuk ta nam ra bung ba
na tikan tadav ia mulai?
5 Ba na ga tikan tadav ia, na
puak vakoa ta ra ulavarana, ma na
gugu.
6 Ma ba i pot ra kubana, na
oro pa ra umana niuruna ma ra
umana talaina, ma na biti ta diat:
Dat a gugu tago iau tar tikan tadav
kaugu sip i ga rara.
7 Iau tatike ta vavat, ba damana
bula na lia ra gugu tuna arama
ra bala na bakut ure tika na tena
varpiam i tar nukpuku, ta diat ra
lavuvat na vinun ma lavuvat na
tena takodo, nina ba pa dia kaina
upi ra nukpuku.

A pakana mani i rara

8 Ba nuve ra vavina ba kana ra
vinun na pakana mani, ma ba i
varara vue tikai, ba pa na valiting

ra lamp laka, ma na arupe ra pal,
na tikatikan muka upi na tikan
tadav ia?
9 Ba i tar tikan tadav ia, na oro pa
ra umana niuruna ma ra umana
talaina, ma na biti: Dat a gugu,
tago iau tar tikan tadav nina ra
pakana iau ga varara vue.
10 Damana bula, iau tatike ta va-
vat, a gugu pire ra umana angelo
kai God ure tika na tena varpiam i
nukpuku.

A bul i ga rara

11 Ma i biti dari: Tika na tutana
a ivu natuna, a ura tutana,
12 ma ra muruna ta dir i biti
tai tamana: Tama, una takan tar
kaugu tiniba ta kaum tabarikik.
Ma i tibe dir ma kana tabarikik
par.
13 Ma pa i vavuan ra bung, ba
nam ra muruna i vung varurue
kana tabarikik parika, ma i vana
me ta ra gunan vailik ma i vole vue
kana tabarikik par abara ta kana
mangamangana vovoloi.
14 Ma ba i tar vole vue parika, a
ngala na mulmulum i tup nam ra
gunan; ma i mulmulum nagam.
15 Ma i vana, i ki pire tikai ta nam
ra gunan; ma nina i ki pirana, i
tulue ta kana umana gunan pi na
tabatabar ra umana boroi.
16 Ma i anan upi na maur ma ra
lavur pal i ra magit a umana boroi
dia en ia, ma pa ta i tabar ia.
17 Ba i minana mulai, i biti: Aivia
ra tultul kai tamagu, i kulkul diat,
dia maur ma ra gem, ma dia en
valili ia, ma go iau mat ati ma ra
mulmulum!
18 Iau ina tut, ma ina vana tadav
tamagu ma ina biti tana: Tama,
iau ga papait ra varpiam pire ra
bala na bakut ma piram bula;
19 pa iau ko upi da vatang mule
iau ba natum; una togue iau da
tikai ta diat kaum umana tultul u
kulkul uka diat.
20 Ma i tut, i vana tadav tamana.
Ba i vailik ka boko, tamana i gire,
ma i mari ia, i vutvut tadav ia, i tal
pa ra inoana, ma i manga galum ia.
21 Ma natuna i biti tana: Tama,
iau ga papait ra varpiam pire ra
bala na bakut ma piram bula; ma
pa iau ko upi da vatang mule iau
ba natum.
22 Ma tamana i tatike tai kana
umana tultul: Avat a kap lulut ra
mal uti, nina i boina kakit, ma avat
a ule tar ia tana; avat a ule ra
domol ta ra limana, ma ra ura pal
a kau ta ra ura kauna;
23 ma avat a kap ra monoina nat
na bulumakau uti, da doka, dat a
ian ma dat a gugu.
24 Tago natugu go i ga mat, ma go
i laun mulai; i ga rara, ma go i vana
rikai mulai. Ma dia vura gugu.
25 Ma natuna, ra luaina, i ki na
uma; ma ba i maravai ta ra pal,
i valongore ra kaur ma ra mala-
gene.
26 Ma i oro pa tika na tultul, i tir
ia ure go ra lavur magit.
27 Ma i tatike tana: Turam i
tar pot, ma tamam i tar doko ra
monoina nat na bulumakau ure,
tago i gire mule, ma i laun bulu.
28 Ma i kankan, i ole ra niruk; ma
tamana i irop tadav ia, i tingting pa
ia.
29 Ma i biti tai tamana: Go man-
goro na kilala iau ga toratorom
tam, ma pa iau ga piam kaum
vartuluai; ma pa u tabar iau ma ta
nat na me ke, upi avet a gugu me
ma ra umana talaigu.
30 Ba go natum i vut, nina
i ga vole kaum tabarikik ta ra
umana igoro na vavina, u doko ra
monoina nat na bulumakau ure.
31 Ma i biti tana: Natugu, u ki
vatikai piragu, ma kaugu tabarikik
parika kaum uka.
32 I kat ba da gugu ma da ga, tago
go turam i ga mat, ma go i laun
mulai; i ga rara, ma go di tar tikan
tadav mule.

16

A tultul i kabinana

1 Ma i tatike bula tai ra tarai na
vartovo: Tika na tadar na tutana
kana tika na tultul na tabarikik,
ma di takun ia tana ba i vole kana
tabarikik.
2 Ma i oro pa ia, ma i biti tana:
Ava go iau valongore ure u? Una
vaarike kaum papalum, tago pa
una tultul na tabarikik mulai.
3 Ma ra tultul na tabarikik i nuk
ia ra balana: Ava ina pait ia, tago
kaugu luluai i tak vue go ra pa-
palum kan iau? Pa iau dekdek upi
ina ipuk; ma iau vavirvir ba ina
lulul.
4 Iau nunure nam ina pait ia, upi
ba di tar okole vue iau kan go ra
papalum, diat a vango iau ta ra
kubakuba i diat.
5 Ma i oro tikatikai pa diat par
dia ga la pa ra magit kai kana
luluai, ma i tir ra luaina: Aivia u
ga la pa ia tai kaugu luluai?
6 Ma i biti: A mar na valavalar
na dangi. Ma i biti tana: Una vatur
kaum buk, una ki, ma una tumu
lulut i tana ba ra ilima na vinun
uka.
7 Ma i tir ta ra tikai: Aivia u
ga la pa ia? Ma i biti: A mar
na valavalar na vit. Ma i biti
tana: Una vatur kaum buk, ma
una tumu tana ba ra lavutul na
vinun uka.
8 Ma ra luluai i pite pa go ra
tultul na tabarikik nina pa i ga
takodo, tago i tar papait na kabi-
nana damana; tago ra umana natu
i go ra e dia lia ma ra kabinana ta
kadia tataun ta diat ra lavur natu i
ra kapa.
9 Iau tatike ta vavat: Avat a
vamaram pa ta umana talai vavat
ma ra tabarikik kai ra mangaman-
gana pa i takodo, upi ba i tar par
da vango pa avat ta ra palpal i tur
tukum.
10 Nina i dovot ta ra magit i ikilik
ika, i dovot bula ta ra ngala na
magit, ma nina ba pa i dovot ta ra
ikikilik, pa i dovot ta ra ngala.
11 Ona pa ava ga dovot ta ra
tabarikik pa i takodo, ia laka na
nur tar ia ta vavat nam i dovot?
12 Ba pa ava ga dovot ta nam kai
ta ra tikai, ia laka na tabar avat ma
kavavat?
13 Pa ta tultul ba na torom tai
ta ivu luluai; tago na milikuane
tikai, ma na mari ta ra tikai; ba na
murmur tikai, ma na piam ta ra
tikai. Avat a torom dave tai God
ma ta ra tabarikik bula?

Ta umana tinata kai Iesu
(Mat 11:12-13; 5:31-32; Mar 10:11-12)

14 Ma ra umana Parisaio, a
umana tena mari mani, dia val-
ongore go ra lavur tinata; ma dia
kulume tana.
15 Ma i biti ta diat: Avat, ava
vatakodo avat ta ra mata i ra tarai;
ma God i nunure ra bala i vavat;
tago nina ra magit a tarai dia pite
pa ia, i milmilikuan ta ra mata i
God.
16 A tinata na varkurai ma ra
vartovo kai ra lavur propet dia tuk
tar tai Ioanes; ma papa nam ra
kilala di varve ra bo na varvai ure
ra varkurai kai God, ma ra tarai
par dia olo ma ra ongor tana.
17 Pa i dekdek upi ra bala na
bakut ma ra rakarakan a gunagu-
nan na panie, ma pa ta ngungu
matana buk na panie ta ra tinata
na varkurai.
18 Nina i vungue kana vavina,
ma i ben ta ra tikai i po, ma nina i
ben ta vavina ba kana tutana i tar
vungue, i po bula.

Lasaro dir ma ra uviana

19 Tika na uviana, i mong ma
ra mal meme ma ra bo na mal
kumau, ma i lukara a bungbung
parika;
20 ma di vadiop tika na tena
nilul, a iangina Lasaro, pire kana
mataniolo, i manmanua ra paka-
pakana,
21 ma i mainge na en ra tagigi na
nian i burabura kan ra vuvuvung
na nian kai ra uviana; io, ma ra
umana pap dia damdam ra man-
uana.
22 Tuka boko, a tena nilul i mat,
ma ra umana angelo dia puak

pa ia urama ta ra bongobongo i
Abaraam; ma ra uviana i mat bula,
ma di punang ia.
23 Ma ara ra ruarua na tulun-
gen i tadaraka, tago i kankadik,
ma i gire Abaraam aro vailik,
ma Lasaro ta ra bongobongo i
Abaraam.
24 Ma i oraoro dari: Tama,
Abaraam, una mari iau, una tulue
Lasaro upi na tuk pa ta ik a tava
ma ra ngu na kaka na limana, ma
na vamadoldol ra karameagu me,
tago iau kankadik ta go ra birao.
25 Abaraam i biti: Natugu, una
nuk pa ia, ba u ga laun boko u ga
alube pa kaum lavur bo na magit,
ma damana bula Lasaro a lavur
kaina magit; ma go di mal ia ati,
ma u, u kankadik.
26 Go bula, tika na ngala na male
livuan ta dat, upi koko diat a bolo
mamati pire vavat, ma pa ta bula
na bolo maro uti pire vevet.
27 Ma i biti: Tama, iau lul ba una
tulue ta ra kuba i tamagu,
28 tago a ilima na turagu, ma na
tigal diat kan diat bula, diat a vana
uti ta go ra kinadik.
29 Abaraam i biti: A buk kai
Moses ma ra lavur propet i tur pire
diat; boina ba diat a valongore
diat.
30 Ma i biti: Pata, tama Abaraam;
ba tikai na tadav diat kan ra minat,
diat a nukpuku muka.
31 Ma i biti tana: On.a pa dia val-
ongore Moses ma ra lavur propet,
pa diat a kapupi bula ba tikai ta
diat ra umana minat na tut rikai.

17

A kaina mangamangana
(Mat 18:6-7,21-22; Mar 9:42)

1 Ma i biti tai kana.tarai na var-
tovo: Di mama tur bat ra lavur
tukatukai upi koko dia vana rikai,
ma na kaina tai nina dia vana rikai
tana!
2 Gala na boina gala di ga kun
tar ra vat na niudu ta ra inoana,
ma gala di ga vue vadudu ia na ta,
upi koko na varara tikai ta diat ra
umana ikilik dari.
3 Avat a balaure avat! Ba turam
i pait ra varpiam, una pit ia; ma ba
i nukpuku, una nur vue muka.
4 Ba i pait ra varpiam tam a lavu-
rua na pakana tai tika na bung,
ma i lingan piram a lavurua na
pakana bula ma ra tinata dari: Iau
nukpuku, una nur vue muka.

A nurnur

5 Ma ra umana apostolo dia
tatike tai ra Luluai: Una vangala
kaveve nurnur.
6 Ma ra Luluai tatike: Ona
kavava nurnur i da ra ikilik na pat
i ra davai, ma avat a tatike tai go
ra davai, a lovo, dari: Una tarubat,
ma una tur ara na ta! na torom ta
vavat.

A papalum kai ra tultul

7 To ia ta vavat laka ba kana
tultul i tar ipuk, ba i tar balaure
ra umana sip, na tatike tana, ba i
vut maro ra uma: Uti muka, una
ki, ma una ian;
8 ma pa na biti dari laka: Una
mal pa agu magit, ma una vi pit,
una torom pa tagu ba ina ian pa,
ma ina momo pa; ma namur boko
una ian, ma una momo?
9 Dave na pite pa laka nam ra
tultul, tago i tar pait ra lavur magit
i ga tul tar ia tana?
10 Damana avat bula, ba ava tar
pait vapar nam di ga tul tar ia ta
vavat, avat a tatike: Avet a umana
tultul na niiba, ave ga pait kaveve
papalum uka.

Iesu i vagomgom pa ra vinun na vukavuka

11 Ba dia vanavana na nga
urama Ierusalem, i vanavana
livuan Samaria ma Galilaia.
12 Ma ba i olo tai tika na pia
na pal, dia varkuvo ma ra vinun
na tarai dia vukavuka, ma dia tur
maro vailik;
13 ma dia manga oro dari: Iesu,
Luluai, una mari avet.
14 Ba i gire diat, i tatike ta diat:
Avat a vana, avat a ve kapi avat

tai ra umana tena tinabar. Ba dia
vanavana, dia gomgom uka.
15 Ma tikai ta diat, ba i gire i tar
lagar, i talil, ma i pite pa God ma
ra ngala na nilaina,
16 ma i va timtibum pire ra ura
kauna, ma i pite pa ia; ma ia ra te
Samaria.
17 Iesu i tir ia: Pa di vagomgom
avat ava vavinun laka? Akave ra
lavuvat?
18 Pa ta laka i talil upi na pite pa
God, ia kaka go ra vaira?
19 Ma i tatike tana: Una tut,
ma una vana; kaum nurnur i tar
valaun u.

Ra e na varkurai kai God na pot (Mat 24:23-28,37-47)

20 Ba ra umana Parisaio dia tir
ia ba vingaia ra varkurai kai God
na vut, i tatike bali diat dari: A
varkurai kai God pa i vut ma ra
ginigira upi ia;
21 ma pa da biti ba: Go kari! ba:
Nam! Tago ra varkurai kai God i ki
livuan ta vavat.
22 Ma i tatike tai ra tarai na
vartovo: A e na vut boko ba avat
a mainge upi avat a gire tika na
bung kai Natu i ra tutana, ma pa
avat a gire.
23 Ma diat a tatike ta vavat ba:
Nam! ba: Go kari! Koko avat a
vana, koko avat a murmur tana.
24 Tago dir vardada ma ra
meme; ba i pala ia aro ta ra papar
a vavai na bakut i vakapa are ta
ra papar a vavai na bakut bula;
damana bula Natu i ra tutana ta
kana bung.
25 Ma na kadik lua ma ra man-
goro na mangamangana, ma go ra
taun tarai na pue vue.
26 Da nam ta ra kilala i Noa,
damana bula ta ra kilala i Natu i
ra tutana.
27 Dia ga iaian, dia ga mo-
mamomo, dia ga varvarbean, ma
dia ga tulatulai ta ra varbean tuk
ta nam ra bung ba Noa i koa ta ra
parau ta tana, ma ra lovon ta i pot
ma dia virua parika tana.
28 Damana bula ta ra kilala i Lot:
dia ga iaian, dia ga momamomo,
dia ga kukul, ma dia ga ivura, dia
ga vauma, ma dia ga papait pal,
29 ma ta ra. bung Lot i irop kan
Sodom, a iap ma ra pakar i bura
marama ra bakut, ma dia virua
parika tana;
30 na damana bula ta ra kilala ba
da vaarike Natu i ra tutana tana.
31 Ta nam ra kilala, koko nina
i ki ra ul a pal na irop upi kana
tabarikik ara ra bala na pal, upi na
vairop ia; ma ba tikai i ki ra uma,
koko muka na talil.
32 Avat a nuk pa ra taulai kai Lot.
33 Nina i mainge na valaun mule,
na virua; ma nina ba pa i nuk pa
kana nilaun, na laun muka.
34 Iau tatike ta vavat: Ta nam ra
marum, a ivu tutana dir a va tai
tika na vava; da vatur vake tikai,
ma ta ra tikai da nur vue.
35 A ivu vavina dir a uduudu
varurung; da vatur vake tikai, ma
ta ra tikai na ki ke. [
36 A ivu tutana dir a ki ta ra uma;
da vatur vake tikai, ma ta ra tikai
da nur vue.]
37 Ma dia tir ia dari: Luluai,
akave? Ma i tatike ta diat: A
umana kotkot dia pot varurung ta
nam ra gunan a minat i va tana.

18

A tinata valavalar ure ra ua na vavina ma ra tena varkurai

1 Ma i tatike ra tinata valavalar
ta diat upi na tovo diat, ba i topa
ra tarai upi diat a araring milat ma
koko diat a talanguan.
2 I biti: Tika na tena varkurai i
ga ki tai tika na pia na pal, pa i ru
God, ma pa i nuk pa ra tarai.
3 Ma tika na ua na vavina bula ta
nam ra pia na pal, ma i vala vana
tadav ia, i lul ia dari: Una obo iau
ta kaugu ebar.
4 Ma lua boko i ole; ma namur
i nuk ia ra balana dari: Pa iau ru
God, ma pa iau nuk pa ra tarai,
5 ia kaka, tago go ra ua na vavina
i vovo vatalanguane iau, ina oba

ka, kan na vatalanguane iau ma
kana vinavana milat.
6 Ma ra Luluai i biti: Avat a
valongore go ra tinata kai ra kaina
tena varkurai.
7 Ma God bar, pa na obo laka
ra taraina, diat, dia tangi tadav ia
ra marum ma ra keake bula, nina
diat, i ungung vovovon pa diat?
8 Iau tatike ta vavat, na obo lulut
pa diat. la kaka, ba Natu i ra tutana
i pot na gire tadav bar ta nurnur ra
pia?

A tinata valavalar ure ra Parisaio ma ra tena varurue totokom

9 Ma i tatike bula go ra tinata
valavalar tadav diat dia nurnur
ta diat mule, ba ra umana tena
takodo diat, ma dia pidimuane ra
tarai par.
10 A ivu tutana dir vana urama
ra pal na vartabar upi ra niaring;
tikai ta dir a Parisaio, ma ta ra tikai
a tena varurue totokom.
11 A Parisaio i tur ma i araring
ta ra balana dari: God, iau pite pa
u tago pa ave vardada ma ra tarai
par, a lavur tena varvaur, a lavur
tena vaongo, a lavur tena nipo
diat, ma pa amir varogop bula ma
go ra tena varurue totokom.
12 Iau vevevut ma ra vinavel
a vikvik par; iau vartabar ma
tikatikai ta ra vinvinun iau vatur
vake.
13 Ma ra tena varurue totokom
i tur ara vailik, i ruva ba na
tadarake ra bakut, i tibul ra bon-
gobongono, ma i biti: God, una
mari ka iau, iau a tena varpiam.
14 Iau tatike ta vavat: Go ra
tutana i talil ra kubana, a tena
takodo, ma ta ra tikai pata; tago
nina i vangala pa mule, da vaikilik
pa ia; ma nina i vaikilik pa mule,
da vangala pa ia.

Iesu i vadoane ra umana bul ikilik
(Mat 19:13-15; Mar 10:13-16)

15 Ma dia kap ra umana kura-
mana tadav ia, upi na bili diat; ba
kana tarai na vartovo dia gire, dia
tigal diat.
16 Ma Iesu i oro pa diat pirana,
ma i biti: Avat a nur vue ra umana
bul ikilik upi diat a tadav iau, ma
koko avat a tigal diat, tago kadiat
dia dari ra varkurai kai God.
17 A dovot go iau tatike ta vavat:
Nina ba pa i kapupi ra varkurai
kai God da ra bul ikilik, pa na olo
muka tana.

Ra uviana na tutana
(Mat 19:16-30; Mar 10:17-31)

18 Tika na tena varkurai i tir ia:
Bo na Tena Vartovo, ava ina pait ia
upi kaugu ra nilaun tukum?
19 Iesu i tatike tana: Dave u
vatang iau ba iau boina? Pa ta i
boina, ia kaka God.
20 U nunure ra lavur vartuluai:
Koko una po, Koko una vardodoko,
Koko una long, Koko una varvai
vavaongo, Una ru tamam ma nam.
21 Ma i biti: Go parika iau tar
toratorom tana papa amana ba iau
ga bul.
22 Ba Iesu i valongore, i biti tana:
A kopono magit boko u iba upi
ia; una ivure kaum vurvur magit
parika, ma una tibe ra lavur lu-
veana me, ma kaum boko ra bo
na vuvuvung ra bala na bakut; ma
una mai, una mur iau.
23 Ba i valongore go ra tinata i
tabun muka ra balana tana, tago i
manga uviana.
24 Ba Iesu i gire, i biti: I papait na
dekdek muka upi ta tika na uviana
na olo ta ra varkurai kai God!
25 Tago a niolo kai ra uviana ta ra
varkurai kai God i manga dekdek
ta dir ma ra nidolo kai ra kamel ta
ra matana ingingit.
26 Ma diat dia valongore dia
tatike: Ari ona damana, ia da
valaun ia?
27 Ma i biti: A magit i dekdek pire
ra tarai, God i pait valar pa ia.
28 Ma Petero i biti: Ave ga vana
kan kaveve vurvur magit ma ave
murmur u.
29 Ma i biti ta diat: A dovot go
iau tatike ta vavat: Pa ta i ga vana
kan ra pal, ba kan kana vavina

ba ra umana turana, ba nana, ba
tamana, ba ra umana natuna, ure
ra varkurai kai God,
30 ba pa na vatur vake ra man-
goro iat ta go ra nilaun ma namur
ra nilaun tukum.

Ra vautuluna tinata kai Iesu ure kana minat
(Mat 20:17-19; Mar 10:32-34)

31 Ma i agure vaire pa ra vinun
ma a ivut, ma i biti ta diat: Go da
vana urama Ierusalem, ma da pait
nina ra lavur magit par ra umana
propet dia ga tumu ia ure Natu i ra
tutana.
32 Tago da tul tar ia tai ra lavur
Tematana, ma da kulume, ma da
vakaina muka, ma da nami ia;
33 diat a virit ia, ma diat a doka;
ma ta ra vautuluna bung na laun
mulai.
34 Ma pa dia matoto ta go ra
magit; ma di ive go ra tinata kan
diat, ma pa dia nukure ra kukurai
ra lavur magit di ga tatike.

Iesu i vanana pa ra pula
(Mat 20:29-34; Mar 10:46-52)

35 Ba i maravai Ieriko, tika na
pula i ki ra papar a nga, i lulul;
36 ba i valongore ra kor dia vana-
vana, i titir ba ava go.
37 Ma dia ve ba Iesu ra te Nasaret
i vanavana pakit.
38 Ma i oraoro dari: Iesu, u natu
i David, una mari iau.
39 Ma diat dia lualua, dia tigal
ia ba na ki mut uka; ma i manga
oraoro ka dari: U natu i David, una
mari iau.
40 Ma Iesu i tur, ma i vartuluai
ba da ben ia pirana; ma ba i vana
maravai pirana, i tir ia:
41 Ava u mainge ba ina pait ia
tam? Ma i tatike: Luluai, ba ina
nana mulai.
42 Ma Iesu i biti tana: Una nana
muka, kaum nurnur i tar valaun u.
43 Ma i nana vuavuai mulai, ma
i mur ia, ma i pite pa God; ma ra
tarai par bula ba dia gire, dia pite
pa God.

19

Iesu dir ma Sakaio

1 Ma i olo Ieriko, ma i vanavana
alalu.
2 Ma tika na tutana i ki ie, a
iangina Sakaio, a luluai kai ra
umana tena varurue totokom, ma
i uviana.
3 Ma i mainge na gire Iesu ba to
ia; ma i mama gire, tago a kor, ma
ia ra tok na tutana.
4 Ma i vila lua, i koe ra davai, a
lovo, upi na gire, tago ba na bolo
ta nam ra nga.
5 Ba Iesu i pot abara i tadaraka,
ma i tatike tana: Sakaio, una lulut,
una irop, tago ina ki ta ra kubam
gori.
6 Ma i irop lulut, ma i agure pa ia
ma ra gugu.
7 Ba dia gire, dia tata mukumuk
par, dia biti: Go i vana, upi dir a ki
ma ra tutana, a tena varpiam.
8 Ma Sakaio i tur, ma i tatike
tai ra Luluai: Go, Luluai, tika na
papar ta kaugu lavur tabarikik iau
tabar ra lavur luveana me; ma ba
iau ga vo pa ta magit pa i dovot tai
ta tikai, ina bali ia ma ra ivat.
9 Ma Iesu i tatike tana: Gori ra
varvalaun i tadav go ra pal, tago ia
bula a natu i Abaraam.
10 Tago Natu i ra tutana i ga vana
rikai upi na tikan upi nina i rara
ma upi na valaun ia bula.

A tinata valavalar ure ra mamat na mani
(Mat 25:14-30)

11 Ba dia valavalongore go ra
lavur tinata, i tatike bula ra
tinata valavalar, tago i maravai
Ierusalem, ma tago dia biti ba
ra varkurai kai God na arikai
vuavuai.
12 Io, i biti dari: Tika na luluai
i vana ta ra gunan vailik, upi na
kale pa kana varkurai, ma na talil
mulai.
13 Ma i oro pa kana vinun na
tultul, ma i tul tar ra vinun na
mamat na mani ma i tatike ta diat:
Avat a kukul me tuk ta ra bung ba
ina lilikun mulai tana.

14 Ma ra tarai ta kana pia na
pal dia milmilikuane, ma dia tulue
ta umana upi diat a mur ia, dia
tatike: Pa ave mainge go ra tutana
pi na kure avet.
15 Ba i tar kale pa ra varkurai,
ma i tar talil mulai, i vartuluai ba
da oro pa nina ra umana tultul
i ga tul tar ra mani ta diat, upi
na matoto ba ava i tur ta kadia
vapipiai.
16 Ma ra luaina i vana pirana, i
biti: Luluai, kaum mani i tar vinun
tana.
17 Ma i biti tana: Boina muka, u
a bo na tultul; tago u ga dovot ta ra
ikilik muka, una kure ra vinun na
pia na pal.
18 Ma ra vauruana i tadav ia, i
biti: Luluai, kaum mani i tar ilima
tana.
19 Ma i biti bula tana: U bula,
una kure ra ilima na pia na pal.
20 Ma tikai bula i tadav ia, i biti:
Luluai, go kaum mani mulai, iau
ga pulu mal ia ma ra mal;
21 tago iau ga burut i tam, tago u
a dekdek na tutana; u tak pa nam
pa u ga vung ia, ma u ingate nam
pa u ga vaume.
22 Ma i biti tana: U a kaina tultul,
ina kure u ta kaum tinata iat. U tar
nunure ba iau a dekdek na tutana,
iau tak pa nam pa iau ga vung
ia, ma iau ingate nam pa iau ga
vaume;
23 dave pa u ga tul tar kaugu
mani ta diat dia piapie mani, upi
ba iau pot, ina ga vatur vake, ma
ra vavatur bula tana?
24 Ma i tatike ta diat dia tur pi-
rana: Avat a tak vue nam ra mani
kan ia, ma avat a tul tar ia tai nina
i vung ra vinun.
25 Ma dia biti tana: Luluai, i tar
vinun kana mani.
26 Iau tatike ta vavat: Nina i
vuvuvung, da tabar ia mulai; ma
nina ba pa i vuvuvung, da tak vue
kana ikilik kan ia.
27 Ma avat a vila pa nam kaugu
umana ebar pa dia ga mainge ba
ina kure diat, ma avat a doko diat
ati piragu.

Iesu i olo Ierusalem
(Mat 21:1-11; Mar 11:1-11; Ioa 12:12-19)

28 Ba i tar tatike vue go ra tinata,
i lualua mulai urama Ierusalem.
29 Ma ba i maravai Betpage ma
Betania, pire ra luana, nam di
vatang ia ba a luana na Oliva, i
tulue ra ivu tutana na vartovo, i
biti:
30 Amur a vana ta nam ra pia na
pal na lua ta mumur, ma ba amur
a olo tana, amur a tadav uka ra
nat na as di tar veva, ma pa ta i ga
ki boko tana, amur a pala ia, ma
amur a ben ia uti.
31 Ba tikai i tir amur ba: Dave
amur pala ia? amur a biti dari:
Beaka ra Luluai i mainge.
32 Ma dir nam, i tulue dir, dir
vana ma dir gire tadav nina ra
magit i ga tatike ta dir.
33 Ba dir palapala ra nat na as,
diat ba kadiat, dia tir dir: Dave go
amur pala pa ra nat na as?
34 Dir biti: Beaka ra Luluai i
mainge.
35 Ma dir ben ia tadav Iesu; ma
dia pale kadia umana mal ta ra nat
na as, ma dia vaki Iesu tana.
36 Ba i vanavana, dia palapale
kadia lavur mal na nga.
37 Ma ba i tar maravai pire ra
vanavana ba ta ra luana na Oliva,
a lavur tarai na vartovo par dia
gugu ma dia pite pa God ma ra
ngala na nilai diat ta ra lavur
dekdek na papalum, dia tar gire;
dia biti:
38 I ti doan nina ra King i vut
ma ra iang i ra Luluai; a malmal
arama ra bala na bakut, ma ra pite
varpa urama muka!
39 Ta ra umana Parisaio ta ra kor
dia biti tana: Tena Vartovo, una
tigal kaum tarai na vartovo.
40 Ma i tatike bali diat dari: Iau
ve avat, ona go diat diat a tur mut,
a lavur vat diat a oraoro.

Iesu i tangie Ierusalem

41 Ma ba i maravai, i gire ra pia
na pal, ma i tangie, i biti:

42 Gala u bula u tar nunure ta go
ra bung, a lavur magit dia topa ra
malmal! Ma go, dia ki ivai kan ra
matam.
43 Ta e na pot boko, ba kaum
lavur ebar diat a liplip bat iu, ma
diat a tur kikil iu, ma diat a tur bat
iu ta ra lavur papar.
44 Ma diat a vue pukue u ra pia,
ma ra lavur natum bula dia ki tam;
ma pa diat a nur vue ta ura vat upi
dir a va vartaun tam, tago pa u ga
nunure ilam ra bo na e ba di vana
piram tana.

Iesu i olo ra pal na vartabar
(Mat 21:12-17; Mar 11:15-19; Ioa 2:13-22)

45 Ma i ruk ta ra pal na vartabar,
i okole vue diat dia ivivura tana.
46 I biti ta diat: Di ga tumu ia
dari: "Kaugu pal a pal na niaring."
Ma ava tar pukue upi na da ra
babang kai ra umana tena nilong.
47 Ma i varvartovo ta ra pal na
vartabar ra bungbung parika. Ma
ra umana tena tinabar ngalangala,
ma ra umana tena tutumu, ma
ra umana luluai kai ra tarai, dia
mainge ba diat a doka;
48 ma dia mama nuk upi ta magit
ba diat a pait ia; tago ra tarai dia
kor tadav ia, ma dia vala valon-
gore.

20

A tinir ure ra varkurai kai Iesu
(Mat 21:23-27; Mar 11:27-33)

1 Tika na bung ta nam ra e, i tovo
ra tarai ta ra pal na vartabar, ma
i varvai ma ra bo na varvai; ma
ra umana tena tinabar ngalangala,
ma ra umana tena tutumu, ma ra
umana patuana dia tadav ia;
2 ma dia biti tana: Una ve avet
ta ra varkurai u pait go ra lavur
magit i tana, ba to ia i ga tul tar go
ra varkurai tam?
3 Ma i tatike bali diat dari: Iau
bula go, ina tir avat tai tika na
magit, ma avat a ve iau:
4 Mamave ra baptaiso kai
Ioanes, marama ra bala na bakut,
ba tai ra tarai?
5 Ma dia biti vargil ivai dari: Ona
dat a biti ba: Marama ra bala na
bakut, na biti: Ba damana, dave pa
ava ga nurnur tana?
6 Ba ona dat a biti ba: Tai ra
tarai, a tarai par diat a tupar dat;
tago dia kapupi Ioanes ba ia ra
propet.
7 Ma dia bali ia ka, ba pa dia
nunure ba mamave.
8 Iesu i biti ta diat: Iau bula,
pa ina ve avat ta ra varkurai iau
papait go ra lavur magit i tana.

A tinata valavalar ure ra umana tena papalum ta ra uma na vain
(Mat 21:33-46; Mar 12:1-12)

9 Ma i tatike go ra tinata
valavalar tai ra tarai: Tika na
tutana i vaume ra uma na vain, ma
i tul tar ia tai ra tarai na vinauma,
ma i vana tai ta ra vuna gunan upi
na ki vavuan tana.
10 Ma ta ra e na vunuai i tulue
tika na tultul tadav ra tarai na vin-
auma, upi diat a tul tar ta umana
vuai na uma tana; ma ra tarai na
vinauma dia kita ia, ma dia tul
tuna vue ke.
11 Ma i tulue ta ra tultul; ma dia
kita ia bula, ma dia vakaina, ma
dia tul tuna vue ke.
12 Ma i tulue ta ra tikai bula; ma
dia kita vakinkin ia, ma dia okole
vue.
13 Ma ra luluai na uma i biti: Ava
ina pait ia? Ina tulue natugu, a bul
na vakak, upi diat a ru ia bar.
14 Ba ra tarai na vinauma dia
gire, dia biti vargil dari: Go ra bul
mur tana; dat a doka, upi kadat ika
ra vurvur magit.
15 Ma dia okole vue kan ra uma
ma dia doka. Ava ra luluai na uma
na pait ia ta diat?
16 Na vut ma na doko vue nam
ra tarai na vinauma, ma na tul tar
ra uma tai ta umana enana. Ba
dia valongore go dia tatike: Koko
muka.
17 Ma i bobobe diat, ma i biti:
Ava go di ga tumu ia?
"Nina ra vat ba ra umana tena pait
pal dia tar pilak vue,

Nam muka di tar pait ra ul a ngu
na pal me.”
18 Ma nina i bura ta go ra vat na ti
tagigi, ma nina ba go na bura taun
ia, na taimirai da ra tobon.

A tinir ure ra totokom
(Mat 22:15-22; Mar 12:13-17)

19 Ma ra umana tena tutumu,
ma ra umana tena tinabar, dia
mainge ba diat a kinim ia ta nam
ra pakana bung, ma dia burut uka
ta ra tarai; tago dia nunure ba i
tar tatike go ra tinata valavalar ure
diat.
20 Ma dia kiki ue pa ia ma dia
tulue ta umana kilao dia vaongo
ba ra umana tena takodo diat, upi
diat a vagu pa ia ta kana tinata, ma
diat a tul tar ia ta ra varkurai ma
ta ra dekdek i ra tena varkurai na
gunan.
21 Ma dia tir ia dari: Tena Var-
tovo, ave nunure ba i takodo kaum
tinata ma kaum vartovo, ma pa
u nuk pa ta tikai, u varvai ma ra
dovotina ure ra nga kai God.
22 I takodo ba avet a tul tar ra
totokom tai ra Kaisar ba pata?
23 Ma i nunure kadia vaongo, ma
i biti ta diat:
24 Avat, a ve tar tika na denaria
tagu. A malalar i to ia tana? Ma
kai ia bula ra tutumu tana? Ma dia
biti: Kai ra Kaisar.
25 I biti ta diat: Avat a tul tar
tai ra Kaisar ra lavur magit kai ra
Kaisar, ma avat a tul tar tai God ra
lavur magit kai God.
26 Ma dia mama vagu pa ia ta
nam ra tinata ta ra mata i ra tarai;
ma dia kaian ta kana tinata na
balbali, ma dia ki mut uka.

A tinir ure ra tinut mulai kan ra minat
(Mat 22:23-33; Mar 12:18-27)

27 Ma ta ra umana ta diat ra
Sadukaio, diat dia varpuai ta ra
nilaun mulai, dia tadav ia; ma dia
tir ia dari:
28 Tena Vartovo, Moses i ga tumu
tar ia ta dat, ba ra tutana i mat
kan kana taulai, ma pa ta natuna,
turana na ben kana vavina, ma
na vangala ta umana bul upi kai
turana.
29 Io, a lavurua na tutana dia
turana; a luaina i ben pa ra vavina,
ma i mat, ma pa ta natuna;
30 ma ra vauruana damana, ma
ra vautuluna bula;
31 damana bula diat par ra lavu-
rua dia mat, ma pa ta natu i diat.
32 Ma ra vavina i mat mur ta diat.
33 Ta ra nilaun mulai, kai ia ta
diat nam ra vavina? Tago ra lavu-
rua par dia ga taulai me.
34 Iesu i tatike ta diat: A tarai ra
pia dia varvarbean, ma dia tulatu-
lai ta ra varbean;
35 ma diat da kure boko ba na
topa diat nam ra nilaun ma ra
nilaun mulai kan ra minat, pa dia
taulai, ma pa dia tulatulai ta ra
tinaulai;
36 tago pa diat a mat mulai; tago
dia vardada ma ra umana angelo;
diat a umana natu i God, ma ra
umana natu i ra nilaun mulai.
37 Ma ra lavur minat dia laun
mulai, da Moses i ga vaarike ure
ra Davai, ba i ga vatang ra Luluai
dari: A God kai Abaraam, ma ra
God kai Isak, ma ra God kai Iakob.
38 God, vakir a God kai ra umana
minat, kai ra umana launa iat;
tago dia laun par ta ra matana.
39 Ma ta umana tena tutumu dia
tatike: Tena Vartovo, i boina kaum
tinata.
40 Tago pa dia valar mule ma ta
tinir.

A tinir ure Kristo
(Mat 22:41-46; Mar 12:35-37)

41 Ma i biti ta diat: Dia biti dave
ba ra Kristo ia ra natu i David?
42 Tago David iat i tatike ta ra
buk na Kakailai dari:
“Ra Luluai i tatike tai kaugu Lu-
luai:
Una ki ta ra limagu tuna,
43 Tuk tar ina vadiop kaum
lavur ebar upi a ruarua na
kakim.”
44 David i vatang ia ba Luluai, ma
dir tamana dave?

Iesu i vale diat ure ra umana tena tutumu
(Mat 23:1-36; Mar 12:38-40)

45 Ma ra tarai par dia valongore
i tatike tai kana tarai na vartovo
dari:
46 Avat a nuk pa ra umana tena
tutumu, dia mainge ba diat a vana-
vana ma ra umana lolovina mal,
ma dia mainge ra nioro varva-
gai ta ra lavur tavul a bung, dia
mainge ra lavur kiki na luluai ta ra
umana pal na lotu, ma ra umana
kiki ara na lua ta ra umana lukara;
47 dia ian vapar ra tabarikik
kai ra umana ua na vavina, ma
dia vaongo ma ra umana niaring
lolovina; na manga tup go diat ra
varkurai na balbali.

21

Ra vartabar kai ra ua na vavina
(Mar 12:41-44)

1 Ma i idok, ma i gire ra umana
uviana dia vuavue kadia vartabar
ta ra vuvuvung na mani.
2 Ma i gire bula tika na ua na
vavina i luveana, ma i vue tar ra
ivu toea ka tana.
3 Ma i biti: A dovot go iau tatike
ta vavat: Go ra ua na vavina i
luveana i vue tar ra ngala ta ni diat
par;
4 tago diat par go dia tar vu-
vuai maravut ra vartabar ta nina
ka, dia luk pirane vue; ma go ta
kana niiba i vue vapar tar kana
tabarikik.

Iesu i biti ba da nila vue ra pal na vartabar
(Mat 24:1-2; Mar 13:1-2)

5 Ma ba ta umana dia tata ure
ra pal na vartabar, ma ba di tar
mar ia ma ra lavur bo na vat ma
ra lavur magit na vartabar, i biti:
6 Ure go ra lavur magit ava gira-
gire, a kilala na vut boko ba pa ta
ivu vat dir a va vartaun ati, da vue
pukue vapar vue.

A umana purpuruan ma ra umana varmonong
(Mat 24:3-14; Mar 13:3-13)

7 Ma dia tir ia dari: Tena Var-
tovo, da pait ia vingaia go ra lavur
magit? Ma ava ra vakilang ba go
ra lavur magit i maravai?
8 Ma i biti: Avat a varbalaurai
kan da varara avat; tago mangoro
diat a vut ma ra iangigu, diat a
tatike: Iau ia muka; ma dari: A
kilala i tar maravai., Koko ava
murmur diat.
9 Ba ava valongore ure ra umana
vinarubu ma ra umana varvareo,
koko avat a burut; tago i topa ia ba
go ra lavur magit na pot lua; ma ra
mutuaina pa na lulut.
10 Ma i biti ta diat: Tika na
vuna gunan na tut ure ta ra vuna
gunan, ma tika na varkurai ure ta
ra varkurai;
11 ma ra umana ngala na guria,
ma ra umana mulmulum ma ra
umana enana minait ta ra guna-
gunan; ma ra umana mangaman-
gana bunurut, ma ra umana ngala
na vakilang marama ra bakut.
12 Ma lua boko ta go ra lavur
magit diat a kinim avat, diat a
vakadik avat, ma diat a kinim tar
avat ta ra umana pal na lotu ma
ta ra umana pal na banubat, ma
diat a al pa avat tadav ra umana
king ma ra umana tena varkurai
na gunan ure ra iangigu.
13 Na topa avat upi ra varvai.
14 Avat a nuk pa ia ta ra bala i
vavat, ba koko ava nunuk lua ba
ava avat a tatike;
15 tago iau, ina tul tar ia ta ra
ngie i vavat, ma ra kabinana bula
ba kavava lavur ebar par pa diat a
bali ia, ma pa diat a pue vue.
16 A umana tavu i vavat, ma ra
umana tura i vavat, ma ra umana
niuru i vavat, ma ra umana talai
vavat, diat a tul tar avat ta diat; ma
diat a doko ta umana ta vavat.
17 Ma ra tarai par diat a. milmi-
likuane avat ure ra iangigu.
18 Ma pa ta pepe na ulu i vavat
na virua.
19 Kavava mangamangana
vovovon na valaun ra tulungea i
vavat.

Iesu i biti ba da nila vue Ierusalem
(Mat 24:15-21; Mar 13:14-19)

20 Ba ava gire ra umana loko
na tarai na vinarubu dia tur kikil
Ierusalem, avat a nunure ba i mar-
avai ba da nila vue.
21 Boina ba diat dia ki Iudaia,
diat a lop urama ra lualuana; ma
boina ba diat dia ki limlivuan ta
ra pia na pal, diat a irop; ma koko
diat, dia ki ra pupui, diat a olo
tana.
22 Tago go ra kilala, a kilala na
balbali upi da pait ot pa tana nam
parika di ga tumu ia.
23 Na kaina ta diat dia kap
bala, ma ta diat bula dia vau ra
bul ta nam ra kilala! Tago na
malari muka ra gunagunan, ma ra
kankan na tup go ra tarai.
24 Diat a virua ta ra pakat na
vinarubu ma da ben vavilavilau
pa diat ta ra lavur vuna gunan
parika; ma ra umana Tematana
diat a ruarua taun Ierusalem tuk
ta ra mutuai ra kilakilala kai ra
umana Tematana.

Natu i ra tutana na pot
(Mat 24:29-31; Mar 13:24-27)

25 Ma da pait ra umana vakilang
arama ta ra matana keake, ma ta
ra gai, ma ta ra umana tagul; ma
ra lavur vuna gunan ra pia diat
a kaina ta ra purpuruan ure ra
rurunga na ta ma ra umana bobol;
26 a tarai diat a mat ma ra
bunurut ma ra ninunuk upi
ra lavur magit ba na ubu ra
rakarakan a gunagunan, tago ra
lavur mangamangana ta ra bakut
na dadadar.
27 Ma diat a gire Natu i ra tutana
i vana rikai ta ra bakut ma ra
dekdek ma ra ngala na minamar.
28 Ba go ra lavur magit i vura
na vut, avat a tadaraka, ma avat a
idaidok; tago i maravai ka kavava
varvalaun.

A tinata valavalar ure ra lovo
(Mat 24:32-35; Mar 13:28-31)

29 Ma i tatike ra tinata valavalar
ta diat dari: Avat a nuk pa ra lovo
ma ra lavur davai par;
30 ba dia vura na gol, ava gire,
ma avat iat, ava nunure ba ra ki-
lala na malamalapang i maravai.
31 Damana bula, ba ava gire go
ra lavur magit, avat a nunure ba
ra varkurai kai God i maravai ka.
32 A dovot go iau tatike ta vavat.
Go ra taun tarai pa na panie, ba
pa da pait ot pa boko go ra lavur
magit.
33 A bakut ma ra rakarakan a gu-
nagunan na panie boko ma kaugu
lavur tinata pa na panie muka.

Avat a balaure avat

34 Avat a balaure avat, kan ra
bala i vavat na mamat ma ra ngala
na nian ma ra nimomo, ma ra
balaguan ta ra nilaun ra pia, ma
nam ra bung na pot vakaian tadav
avat da ra kun;
35 tago na pot damana pire diat
par dia ki ta ra rakarakan a guna-
gunan parika.
36 Avat a varbalaurai ta ra kilaki-
lala parika; avat a araring upi avat
a ongor ma upi avat a laun kan go
ra lavur magit par ba diat a pot
boko, ma avat a tur ta ra mata i ra
Natu i ra tutana.
37 Ma i vartovo ra bungbung
parika ta ra pal na vartabar, ma ra
bungbung na marum i irop, ma i
ki ta ra luana, a iangina a luana na
Oliva.
38 Ma ra tarai par dia pot pi-
rana ra kavunvun iat ta ra pal na
vartabar upi diat a valongore.

22

Dia tata guvai upi diat a vagu pa Iesu
(Mat 26:1-5; Mar 14:1-2; Ioa 11:45-53)

1 Io, i maravai ra lukara na gem
ba pa i leven, di vatang ia ba ra
lukara na bolo lake.
2 Ma ra umana tena tinabar,
ma ra umana tena tutumu, dia
nuknuk upi ta mangana nga ba

na virua tana; tago dia burutue ra
tarai.

Iudas i mulaot upi na vagu pa Iesu
(Mat 26:14-16; Mar 14:10-11)

3 Ma Satan i ovai tai Iudas, a
iangina bula ba Iskariot, tikai ta
diat ra vinun ma a ivut.
4 Ma i vana tadav ra umana tena
tinabar ma ra umana luluai na
vinarubu, ma dia tata me ba na
vagu davatane tar ia ta diat?
5 Ma dia gugu, ma dia kubu ba
diat a kul ia ma ra mani.
6 Ma i mulaot, ma i kiki pa ia upi
na noe ive tar ia ta diat ba pa ta kor
na tarai.

Iesu diat ma kana tarai na vartovo dia en ra magit na bolo lake
(Mat 26:17-25; Mar 14:12-21; Ioa 13:21-30)

7 A bung na gem ba pa i leven i
vut ba di tul tar ra bolo lake tana.
8 Ma i tulue Petero ma Ioanes
dari: Amur a vana, amur a van-
inare ra magit na bolo lake upi dat
a en ia.
9 Ma dir tir ia: U mainge ba amir
a vaninare ave?
10 I biti ta dir: Ba amur tar olo ta
ra pia na pal, amutal a varkuvo ma
ra tutana i kapkap ra la na tava;
amur a mur ia ta ra pal i ruk tana.
11 Amur a biti tai ra luluai na pal
dari: A Tena Vartovo i tir iu ba:
Akave kaum pal na vaira ba avet
ma kaugu tarai na vartovo avet a
en ra magit na bolo lake tana?
12 Ma na ve tar ta mumur ra
ngala na pakana pal liu di tar van-
gan ia; amur a vaninare tana.
13 Ma dir vana, ma dir gire tadav
nam par i ga tatike, ma dir mal pa
ra magit na bolo lake.

A nian kai ra Luluai
(Mat 26:26-30; Mar 14:22-26; 1 Kor 11:23-25)

14 Ba ra pakana bung i vut, diat
ma ra tarai na vartovo dia ki.
15 Ma i biti ta diat: Iau ga
mamainge muka ba dat a en go
ra magit na bolo lake ba pa di
vakadik iau boko;
16 tago iau tatike ta vavat: Pa ina
en mule tuk ta nam ba da pait ot
pa ia ta ra varkurai kai God.
17 Ma i vatur tika na mo-
mamomo ma ba i tar pite varpa,
i biti: Avat a vatur go, ma avat a
tibe avat me;
18 tago iau tatike ta vavat, ba pa
ina mome mule ra vuai na vain
papa gori, ma na tuk tar ta ra bung
ba na pot i tana ra varkurai kai
God.
19 Ma i vatur ra gem, ma ba i tar
pite varpa, i tabik ia, i tabar diat
me, ma i tatike: Go ra pakagu. [Di
tul tar ia ure avat; avat a papait.
go, ma avat a matamatane upi iau
me.
20 Damana bula ra momamomo,
ba i tar par ra nian, ma i tatike:
Go ra momamomo a kalamana
kunubu ta ra gapugu nina i talin-
gir ure avat.]
21 Ma ra lima i nam i vagu tar
iau, go kari ta go ra vuvuvung na
nian.
22 A dovot ba Natu i ra tutana na
vana da di ga kure; ma na kaina tai
nina ra tutana i vagu tar ia.
23 Ma dia varvartir vargil ba to
ia ta diat na pait go ra magit.

A vartoto vargil ure to ia ta diat i ngala

24 Dia vartoto vargil bula ba to ia
ta diat i ngala kakit.
25 Ma i tatike ta diat: A umana
king kai ra lavur Tematana dia
papait na luluai na kaia ta diat; ma
di vatang diat dia kure diat ba ra
umana boina.
26 Ma koko avat a damana; nam i
ngala ta vavat, boina ba na da nina
i mur, ma nam i luluai na da tikai
i toratorom.
27 Tago nuve i ngala, nina i ki ta
ra nian ba nam i toratorom tana?
Vakir nina i ki ta ra nian vang?
Ma go iau ki pire vavat da tikai i
toratorom.
28 Avat dat, ava ga tur maravut
iau ta ra lavur mangamangana di
ga valamlam iau me;

29 ma iau tibe tar ra varkurai ta
vavat, da Tamagu i ga tibe iau me,
30 upi avat a ian ma avat a momo
ta kaugu vuvuvung na nian ta
kaugu varkurai; ma avat a ki ta ra
umana kiki na king, avat a kure ra
vinun ma ra ivu vuna tarai Israel.

Iesu i tata na lua ba Petero na pue vue
(Mat 26:31-35; Mar 14:27-31; Ioa 13:36-38)

31 Simon, Simon, Satan i tir pa
avat upi na tang valar avat da ra
Vit;
32 ma iau tar araring ure u, upi
koko kaum nurnur na panie kakit,
ma tuka boko ba u tar nukpuku
mulai, una vapatuan ra tara na
turam.
33 Ma i biti tana: Luluai, go iau
vaninara upi ina mur u ta ra pal
na banubat ma ta ra minat.
34 Ma i biti: Petero, iau ve u,
gori ba ra loko pa i riki boko, una
vautul a varpuai ba pa u nunure
iau.

A popopoi, a rat ma ra pakat

35 I tir diat: Ba iau ga tulue avat,
ma pa kavavat ta popopoi ba ta rat
ba ta pal a kau, ava ga iba vang upi
ta magit? Ma dia biti: Pata.
36 Ma i biti ta diat: Ma go, nina
ba kana ta popopoi, na kap ia
ka, damana bula ra rat; ma nina
ba pa ta, boina ba na ivure kana
olovoi ma na kul pa ra pakat na
vinarubu.
37 Tago iau tatike ta vavat, ba da
pait ot pa ia tagu go di ga tumu
ia dari: “Ma di ga luk guve ma
ra lavur tena varpiam.” Tago a
dovotina da pait ot pa nam parika
di ga tumu ia ure iau.
38 Ma dia biti: Luluai, a ivu pakat
go kari. Ma i biti ta diat: I ot ika.

Iesu i araring
(Mat 26:36-46; Mar 14:32-42)

39 Ma i irop, i vana ta ra luana
na Oliva, da kana mangamangana
iat; ma ra tarai na vartovo dia mur
ia.
40 Ba i tar pot ta nam ra gunan,
i tatike ta diat: Avat a araring kan
da valam pa avat.
41 I ki irai kan diat da ra kula-
longo na vat; ma i va timtibum, i
araring dari:
42 Tama, ba u mainge, una tak
vue go ra momamomo kan iau, ma
koko da pait ra nuknukigu, da pait
ra nuknukim iat. [
43 Ma tika na angelo marama ra
bala na bakut i tur pa, pirana, i
vaongor kap ia.
44 Ma tago i liliut na kinadik,
i ongor ma ra niaring; ma kana
mangamangon i da ra ngala na tua
na gap, i bura ta ra pia.]
45 Ba i tut kan ra niaring i vana
pire ra tarai na vartovo, i babare
diat dia va mat, tago i tabun ra
bala i diat,
46 ma i tatike ta diat: Dave ava
va mat? Avat a tut, avat a araring
upi koko da valam pa avat.

Di vagu pa Iesu
(Mat 26:47-56; Mar 14:43-50; Ioa 18:3-11)

47 Ba i tata boko, nam di vatang
ia Iudas, tikai ta diat ra vinun ma
a ivut, i vut ma ra kor na tarai i
agure diat, ma i tadav Iesu upi na
galum ia.
48 Ma Iesu i biti tana: Iudas, una
vagu tar Natu i ra tutana ma ra
vargalum laka?
49 Ma ba diat dia varagur me, dia
gire nam ba diat a pait ia, dia tir
ia ba: Luluai, avet a varubu ma ra
pakat vang?
50 Ma tikai ta diat i kita ra tultul
kai ra tena tinabar i lualua, i kutu
vue ra talingana ta ra papar a lima
tuna.
51 Ma Iesu i biti: Avat a nur vue.
Ma i bili ra talingana, i varkotone
pa ia.
52 Iesu i biti tai ra umana tena
tinabar, ma ra umana luluai na
vinarubu kai ra pal na vartabar,
ma ra lavur patuana, dia tar vut
upi ia, dari: Ava tar vana rikai

vang ma ra umana pakat ma ra
umana ram da upi ra tena nilong?
53 Ba dat ta ra pal na vartabar
a bungbung, pa ava tulue ra lima
i vavat ure iau; go muka kavava
pakana bung, ma ra ongor na
bobotoi.

Petero i pue vue Iesu
(Mat 26:57-58,69-75; Mar 14:53-54,66-72; Ioa 18:25-27)

54 Ma dia kinim pa ia, ma dia
ben vaire; dia kap ia ta ra kuba i
ra tena tinabar i lualua. Petero i
murmur maro vailik.
55 Ba dia tar voto ra iap livuan
ta ra gunan, ma dia ki varurung,
Petero i ki maravut diat.
56 Ma tika na vavina i gire ba i
ki ta ra kapa na iap, ma i bobobe
muka, ma i biti: Go ra tutana dir
ga varvaragur bula me.
57 Ma i varpuai dari: la An, pa
iau nunure muka.
58 A ik namur, ta ra tikai i gire,
ma i biti: U bula avat. Petero i biti:
To An, iau pata.
59 Ma namur mulai, ba i par tika
na pakana bung, tikai bula i takun
vadekdek ia dari: A dovotina, go
ra tutana dir ga varvaragur me,
tago ia ra te Galilaia.
60 Petero i biti: To An, pa iau
nunure nam u tatike. Ba i tata
boko, a loko i riki muka.
61 Ma ra Luluai i lingan, ma i
bobe ung Petero. Ma Petero i nuk
pa ra tinata kai ra Luluai, ba i ga
tatike tana dari: Gori, ba ra loko pa
i riki boko, una vautul a varpuai
vue iau.
62 Ma i irop, ma i tangi mat.

Di kulume Iesu ma di kita ia
(Mat 26:67-68; Mar 14:65)

63 Ma ra tarai dia vatur vake
Iesu, dia kulume, ma dia kita ia.
64 Dia vi bat ra ura kiau na
matana, ma dia biti tana: Una tata
na propet ma una vatang nina i tar
kita u?
65 Ma mangoro na tinata bula
dia vul ia me.

Iesu i tur ta ra mata i ra umana tena kivung
(Mat 26:59-66; Mar 14:55-64; Ioa 18:19-24)

66 Ba i tar keake mulai, a umana
patuana kai ra tarai dia kivung, a
umana tena tinabar, ma ra umana
tena tutumu bula diat; ma dia ben
ia ta kadia kivung, dia tatike tana:
67 Ba u ra Kristo, una ve avet. Ma
i biti ta diat: Ba iau ve avat, pa avat
a nurnur;
68 ma ba iau tir i avat, pa avat a
tata.
69 Papa gori, Natu i ra tutana na
ki ta ra lima tuna ta ra dekdek i
God.
70 Ma diat par dia tir ia: U Natu
i God vang? Ma i biti ta diat: Avat
iat ava tatike, iau ia tuna.
71 Ma dia biti: Pa da mainge
mule ta varvai; go da tar valon-
gore ta ra ngiene iat.

23

Iesu i tur ta ra mata i Pilato
(Mat 27:1-2,11-14; Mar 15:1-5; Ioa 18:28-38)

1 Diat par dia tut, ma dia ben pa
ia pire Pilato.
2 Ma dia vura takun ia dari: Ave
ga gire tadav go ra tutana i ben
varara kaveve vuna tarai, i tigal
diat ba koko diat a totokom ta ra
Kaisar, ma i biti ba ia iat Kristo, a
king.
3 Ma Pilato i tir ia dari: U laka ra
king kai ra Iudaia? Ma i biti tana:
U biti damana.
4 Pilato i biti tai ra lavur tena tin-
abar ngalangala ma ra lavur kor
na tarai: Pa iau tir tadav ta dovot
na vartakun ure go ra tutana.
5 Ma dia vovo pa ia ka, dia biti: I
ununue ra tarai, tago i vartovo ta
ra gunan Iudaia parika, i tur pa ia
arama Galilaia ma i tuk tar ta go ra
gunan.

Iesu i tur ta ra mata i Erodes

6 Ba Pilato i valongore, i titir ba
ia ra tutana Galilaia.
7 Ba i nunure ba ia marama
ra langun na varkurai kai Erodes,

i tulue tadav Erodes, tago i ki
Ierusalem ta nam ra e.
8 Ba Erodes i gire Iesu, i gugu
muka, tago vailik i ga mainge upi
na gire, tago i ga valongore ra
tinata ure; ma i mainge upi na gire
ta vakilang tana.
9 Ma i tir ia ma mangoro na
tinata, ma pa i bali pa ia.
10 A umana tena tinabar ngalan-
gala ma ra umana tena tutumu dia
tur, ma dia takun ia, dia ngangan-
gal ure.
11 Ma Erodes ma kana tarai na
vinarubu dia pidimuane, ma dia
kulume, ma dia ule tar ra mal i
manga matatar, ma i tulue mule
tadav Pilato.
12 Erodes ma Pilato dir var-
maram mulai ta nam ra bung;
amana dir ga vargegelenei.

Di varkurai ba Iesu na mat
(Mat 27:15-26; Mar 15:6-15; Ioa 18:39–19:16)

13 Pilato i oro varurue ra lavur
tena tinabar ngalangala, ma ra
lavur tena varkurai, ma ra tarai,
14 ma i biti ta diat: Ava ga ben go
ra tutana piragu, da tikai i varara
ra tarai; ma go iau tar tir ia ta ra
mata i vavat, ma pa iau tir tadav ta
mangamangana go ra tutana i rara
tana ta ra lavur magit ava takun ia
me;
15 ma Erodes bula pata; tago i
tulue mule tadav dat; pa i ga pait
ta magit i topa ia ba na virua tana.
16 Ina virit ia ka, ma ina pala vue.
[
17 Ta ra lukara i topa ia upi na
papapala vue tika na tutana tadav
ra tarai.]
18 Ma diat par dia oraoro varu-
rung dari: Na virua go ra tutana,
ma una pala vue tar Barabas tadav
avet;
19 nina di ga vue varuk ia ta
ra pal na banubat ure tika na
vinarubu na varpiam ta ra pia na
pal, ma ure ra vardodoko bula.
20 Ma Pilato i tata mulai ta diat,
tago i mainge upi na pala vue Iesu.
21 Ma dia oraoro ka dari: Da ot ia
ga ta ra bolo, da ot ia ga ta ra bolo.
22 Ma i vautul ma ra tinata ta-
dav diat dari: Dave, ava ra kaina
mangamangana i tar pait ia? Pa
iau tir tadav ta vuna ba na virua
tana; ina virit ia ka, ma ina pala
vue.
23 Ma dia vovo pa ia ma ra ngala
na nilai diat upi da ot ia ga ta ra
bolo. Ma ra ngie i diat i ongor pa
ia.
24 Ma Pilato i kure ba da pait
muka nam dia kaina upi ia.
25 Ma i pala vue nina di ga vue
varuk ia ta ra pal na banubat ure
ra vinarubu na varpiam ma ure ra
vardodoko bula, nina dia ga lulul
upi ia; ma i tul tar Iesu ta kadia
mamainga.

Di ot Iesu ta ra bolo
(Mat 27:32-44; Mar 15:21-32; Ioa 19:17-27)

26 Ma ba dia ben vaarike pa ia,
dia al vovo pa tikai, a iangina
Simon, a te Kirene, i pot mara ra
gunagunan, ma dia puak tar ra
bolo tana, upi na puapuak vamur
ia tai Iesu.
27 A ngala na kor na tarai dia
mur ia, ma ra vaden bula, dia
tangtangie ma i tabun ra bala i diat
i tana.
28 Iesu i tur tapuku tadav
diat, ma i biti: A umana natu i
Ierusalem, koko ava tangie iau,
avat a tangie mule avat, ma ra
lavur natu i vavat bula.
29 Tago a umana bung diat a vut
boko, ba diat a tatike dari: A lavur
biu ma diat bula pa dia ga kap bala
boko, dia ti doan, ma diat bula pa
dia ga vau ra bul.
30 Ma diat a vura tatike tadav ra
umana luana: Avat a kokopo taun
avet; ma tadav ra umana ikilik na
luana: Avat a punang taun avet.
31 Tago ba dia pait go ra lavur
magit ta ra davai i lubalubang, ava
diat a pait ia ta ra marangana?
32 Ma ta ra ivut bula, a ura kaina
tutana, dia ben dital me upi da
doko varurue dital.

33 Ba dia vut ta ra gunan di
vatang ia, A Lor, dia ot tar ia ta ra
bolo, ma ra ura kaina tutana bula,
tikai ta ra limana tuna, ma ta ra
tikai ta ra mairana.
34 Ma Iesu i biti: Tama, una nur
vue go ra magit ta diat, tago pa
dia nunure go dia pait ia. Ma dia
tibe varbaiane kana umana mal,
ma dia ilailam upi diat.
35 Ma ra tarai dia turtur ma dia
giragire ke. Ma ra umana tena
varkurai dia kulume, dia biti: I
tar valaun ra umana enana, boina
ba na valaun ia iat mulai, ona ia
ra Kristo kai God, ma kana bul na
vakak.
36 Ma ra umana tena vinarubu
bula dia kulume, dia tadav ia, dia
tul tar ra vain mapak tana, dia biti:
37 Ona u ra king kai ra Iudaia,
una valaun mule u.
38 Ma ra tutumu bula i ki arama
liu dari: Go ra King kai ra Iudaia.
39 Tikai ta dir a ura kaina tutana
di ga ot vatokobe, i bor ia, i biti: U
ra Kristo vang? Una valaun datal.
40 Ma ta ra tikai i tigal ia, i tatike:
Dave, u bula, pa u ru God? Tago u
bula datal ta go ra varkurai.
41 Ma i dovotina ta dor; tago di
bali ka kador mangamangana; ma
go ra tutana pa i ga pait ta magit
ba pa i ko.
42 Ma i biti: Iesu, una nuk pa iau,
ba u tar vut ta kaum varkurai.
43 Ma i biti tana: A dovot go
iau tatike tam: Gori boko una ki
piragu ta ra Paradaiso.*

Iesu i mat
(Mat 27:45-56; Mar 15:33-41; Ioa 19:28-30)

44 I tar keke tur bar, ma ra
rakarakan a gunagunan mutu i
bobotoi tuk ta ra utul a pakana
bung na ravian.
45 A matana keake pa i pupua,
ma ra mal na rurua kutu ta ra pal
na vartabar i tarada livuan.
46 Ma ba Iesu i tar manga oro
papa, i biti: Tama, iau tul tar ra
tulungeagu ta ra ura limam; ba
i tar tatike vue go, i vungue ra
tulungeana.
47 Ba ra luluai na tarai na
vinarubu i gire go, i pite pa God,
ma i biti: A dovotina go ra tutana
a tena takodo.
48 Ma ra lavur kor na tarai
par dia ga vana guvai upi diat a
bobobe, ba dia gire go di tar pait
ia, dia talil, ma dia timtibul ra
bongobongo i diat.
49 A lavur talaina, ma ra vaden
dia ga mur ia marama Galilaia, dia
tur maro vailik, ma dia gire go ra
lavur magit.

Di vadiop Iesu ta ra babang na minat
(Mat 27:57-61; Mar 15:42-47; Ioa 19:38-42)

50 Ma tika na tutana, a iangina
Iosep, a tena varkurai, a bo na
tutana, a tena takodo,
51 (pa i ga mulaot ta kadia varku-
rai ma ta nam dia pait ia), a te Ari-
mataia, a pia na pal kai ra Iudaia,
ma i nurnur upi ra varkurai kai
God;
52 go ra tutana i vana tadav Pi-
lato ma i lul pa ra minat i Iesu.
53 I kap vairop ia, ma i pulu ia ma
ra mal kumau, ma i vadiop ia ta ra
babang na minat di ga kala ia ta ra
papar a vat, ma pa ta na boko i ga
va tana.
54 Go, a bung na Vaninara, ma i
maravai ra Bung Sabat.
55 Ma ra vaden nam dia ga
varagur me marama Galilaia, dia
mur ia, ma dia gire ra minatina
bula da dia vadiop ia tana.
56 Ma dia talil, dia mal pa ra
lavur magit i ang na vuvuvul ma
ra varku bula. Ma ta ra Bung Sabat
dia ngo varogop ma ra varkurai.

* **23:43:** Ra Paradaiso: a kukuraina, “a mari na gunan na ningo ba na nilibur”. A Iudaia dia ga vatang go ra iang ure ra ra pakana ba ra tulungea i ra umana tena takodo diat a ngo tana, namur ta kadia minat.

24

A tinut mulai kan ra minat
(Mat 28:1-10; Mar 16:1-8; Ioa 20:1-10)

1 Ba i lar tavuna ta ra luaina
bung ta ra vik, dia vana tadav ra
babang na minat, ma dia kap ra
lavur magit i ang na vuvuvul, nam
dia ga mal pa ia.
2 Ma dia gire tadav ra vat i ta
di ga pul vue kan ra babang na
minat.
3 Ma dia ruk tana, ma pa dia gire
ra minat i ra Luluai Iesu tana.
4 Ba i purpuruan boko ra
nuknuk i diat i tana, a ivu tutana,
kadir mal i bagabagele muka, dir
tur pa pire diat,
5 ma ba dia burut ma dia ive ra
mata i diat ra pia, dir tatike ta diat:
Dave ava tikan upi ra launa pire ra
umana minat?
6 Pa i bang ati, i tar laun mulai;
avat a nuk pa nam i ga tatike ta
vavat ba i ga ki boko Galilaia,
7 i ga biti ba da tul tar Natu i ra
tutana ta ra lima i ra kaina tarai,
ma da ot ia ta ra bolo, ma ta ra
vautuluna bung na laun mulai.
8 Ma dia nuk pa kana tinata,
9 ma dia talil kan ra babang na
minat, ma dia ve ra vinun ma tikai,
ma diat par ta go ra lavur magit.
10 Go diat, Maria Magdalene,
Ioana, ma Maria, na i Iakobo, ma
diat ra vaden dia varagur me, dia
ve ra umana apostolo.
11 Ma dia valongore go ra tinata
da ra tinata vakuku ma pa dia
nurnur tana. [
12 Ma Petero i tut, ma i vutvut
tadav ra babang na minat, ma i
ruru, ma i gigira tana, i gire ra
umana mal kumau ka, dia va irai,
ma i vana ra kubana, i nuknuk
kakaian ta nam di tar pait ia.]

A vinavana uro Emaus
(Mar 16:12-13)

13 Io, a ivut ta diat, dir vanavana
ta nam ra bung upi ra gunan, a
iangina Emaus, da ra vinun ma
tika na kilomita (lavurua na mail)
mara Ierusalem.
14 Ma dir tata ta go ra lavur
magit di ga pait ia.
15 Ba dir tata, ma dir tir
vargiliane dir, Iesu i tadav dir, ma
dital varagur.
16 Di tar noe bat ra mata i dir upi
koko dir a gire ilam ia.
17 Ma i tir dir: Ava go amur tata
vargil vanavana tana ta kamumur
vinavana, ma i tanguvian ra mata
i mumur?
18 Tikai ta dir, a iangina Kleopa,
i biti tana: U kaka bar, u ki
Ierusalem ma pa u nunure ra
lavur magit di tar pait ia ta go ra
umana bung?
19 I tir dir: A lavur magit ava?
Ma dir biti tana: A lavur magit ure
Iesu ra te Nasaret, nina ra dekdek
na propet muka ta kana papalum,
ma ta kana tinata bula, ta ra mata
i God ma ra tarai par bula;
20 ma ra lavur tena tinabar
ngalangala ma kada umana tena
varkurai dia ga tul tar ia upi ra
varkurai na minat, ma dia ga ot ia
ta ra bolo.
21 Ave ga nurnur tana ba ia
muka nam ba na valaun Israel. Ma
go bula, i tar utul a bung taun go ra
lavur magit di tar pait ia.
22 Go bula, ta umana vavina ta
vevet, dia tar vakaian avet, tago
dia tar kilala tadav ra babang na
minat,
23 ma dia mama gire upi ra mi-
natina, ma dia talil, dia biti ba dia
tar gire ta umana angelo, dia biti
ba i tar laun mulai.
24 Ma ta umana ta vevet dia tar
vana tadav ra babang na minat,
ma dia gire tadav ra magit ra
vaden dia ga tatike; ma pa dia gire
Iesu.
25 Ma i biti ta dir: Avat a tarai
na papaua, ma ra bala i vavat
i vavuan ma ra nurnur ta nam
parika ra lavur propet dia ga
tatike.
26 Pa i ga topa vang ra Kristo ba
na kairane go ra lavur magit, ma

na olo ta kana minamar?
27 Ma i tur pa ia ta ra buk kai
Moses ma ra lavur propet, ma i
vateten ra lavur magit ta ra Buk
Tabu par ta dir ure mule.
28 Ba dital vanavana maravai ta
nam ra gunan dir vanavana upi ia,
i papait na vana vur bolo.
29 Ma dir vovo pa ia, dir tatike:
Una ki pire mimir, tago i papait na
ravian, ma i ki ria ra keake. Ma
dital ruk, ma i ki pire dir.
30 Ba dital tar ki upi ra nian, i
vatur ra gem, i lotu pa tana, i tabik
ia, ma i tabar dir Me.
31 Ma i kapa ra mata i dir, ma dir
gire ilam ia; ma i panie ka kan dir.
32 Ma dir biti vargil ta dir dari:
Dave, a bala i dor pa i ga mala-
malapang vang ba i tata ta dor na
nga, ma ba i pala tar ra Buk Tabu
ta dor?
33 Ma dir tut lulut pa ta nam ra
pakana bung ma dir talil urama
Ierusalem, ma dir tadav ra vinun
ma tikai dia ki varurung, ma ta ra
umana bula dia ki maravut diat,
34 ma dia biti: A dovotina ra
Luluai i tar laun mulai, ma i tar tur
kapet rikai pire Simon.
35 Ma dir varvai ta ra lavur magit
i ga tadav dir na nga, ma ba dir tar
gire ilam ia ba i tabik ra gem.

Iesu i tur na vevei pire kana tarai na vartovo
(Mat 28:16-20; Mar 16:14-18; Ioa 20:19-23; Apos 1:6-8)

36 Ba dir tatike boko go ra lavur
magit, ia iat i tur livuan ta diat,
ma i tatike ta diat: A malmal tadav
avat!
37 Ma dia ururian tana, ma dia
burburut, dia nuk ia ba dia gira-
gire ra tulungen.
38 Ma i biti ta diat: Dave ava bur-
burut? Ta ra ava ra lavur nuknuk
dia arikai ta ra bala i vavat?
39 Avat a gire ra ura limagu ma
ra ura kaugu, ba iau iat go: go
avat a bili iau, ma avat a gire; tago
ra tulungen pa ta viono, ma pa ta
uruna da go ava gire tagu. [
40 Ba i tar tatike go, i ve tar ra ura
limana, ma ra ura kauna.]
41 Ba pa dia nurnur boko, tago
dia gugu ma dia kakaian, i tir diat:
Pa ava vung ta magit ati ba ina en
ia?
42 Ma dia tabar ia ma ra pakana
en di ga tun ia.
43 Ma i vatur vake, ma i en ia ta
ra mata i diat.
44 Ma i biti ta diat: Go kaugu
tinata iau ga tatike ta vavat ba iau
ga ki boko pire vavat, ba i topa
ia ba da pait ot pa ra lavur magit
par di ga tumu ia ta ra varvai kai
Moses ma ra umana propet, ma ra
umana Kakailai bula ure iau.
45 Ma i vakapa ra nuknuk i diat
upi diat a nunure ra Buk Tabu;
46 ma i biti ta diat: Di ga tumu
ia dari, ba ra Kristo na virua, ma
na laun mulai kan ra minat ta ra
vautuluna bung;
47 ma da varvarvai ta diat
ra lavur vuna tarai par ure ra
nukpuku ma ra punpun vue ai ra
lavur varpiam ta ra iangina; da tur
pa ia arama Ierusalem.
48 Avat a umana tena varvai ta
go ra lavur magit.
49 Ma go iau tulue nam ba Tam-
agu i ga vatading tar ia ta vavat;
ma avat a kiki ung pa ia ta go ra
pia na pal tuk tar da vamong avat
ma ra dekdek marama.

Iesu i tutua urama ra bala na bakut
(Mar 16:19-20; Apos 1:9-11)

50 Ma i agure vairop diat uro
Betania, ma i tulue vakodo ra ura
limana, ma i tata vadoane diat.
51 Ba i tatata vadoane diat boko,
i vana ka kan diat, ma di kap ia
urama ra bala na bakut.
52 Ma dia lotu tadav ia, ma dia
talil uro Ierusalem ma ra ngala na
gugu;
53 ma dia kiki vatikai ta ra pal na
vartabar, ma dia pite pa God.

A BO NA VARVAI IOANES I GA TUMU IA

A tinata na nilaun

1 A Tinata i ga laun pa ta ra
vunapaina iat, ma ra Tinata dir ga
ki varurung ma God, ma ra Tinata
ia God muka.
2 Ma i ga ki maravut God amana
iat ra vunapaina.
3 Ia iat i ga pait ra lavur magit
par; ma pa ta magit di ga vaki ia,
ba go pa i ga vaki ia.
4 A nilaun i ga ki tana; ma ra
nilaun ia ra kapa kai ra tarai.
5 Ma ra kapa i pupua ta ra
bobotoi; ma ra bobotoi pa i ga
nunure ilam ia.
6 Tika na tutana i ga vut, God i ga
tulue, a iangina Ioanes.
7 Go i vut upi ra varvai, upi na
varvai ure ra kapa, upi tana ra
tarai par diat a nurnur.
8 Vakir ia ra kapa, i vut upi ra
varvai ka ta ra kapa.
9 Nam ra kapa tuna, nina i
vakapa ra tarai par tikatikai, i
ga papait na vana rikai ta ra
rakarakan a gunagunan parika.
10 I ga ki ta ra rakarakan a guna-
gunan, ma i ga vaki ra rakarakan
a gunagunan, ma ra rakarakan a
gunagunan pa i ga nunure.
11 I ga vut tadav ra kubana iat,
ma diat kana tarai pa dia kapupi
ia.
12 I ga tul tar diat dia kapupi ia,
ba diat a umana natu i God, nina
diat dia nurnur ta ra iangina,
13 a tarai pa dia vangala diat, ma
ra mamainga kai ra paka i ra tarai
pata ma ra nuknuk i ra tarai pata,
God iat.
14 A Tinata i ga vung ra pal
a pakana ma i tar ki pire dat
(ma ave tar gire kana minamar,
a minamar da ra natu i Tama, a
kavakake), i buka ma ra varmari
ma ra dovotina.
15 Ioanes i varvai tana, ma i
oraoro dari: Ia nina go iau ga
tatike ure ba: nam i mur iau, i lua
ta mimir; tago i ga lualua iat tagu.
16 Ma ta kana ngala na varmari
iat di ga tul tar ra varmari var-
tataun ta dat.
17 Moses i ga tul tar ra tinata na
varkurai, ma Iesu Kristo i tul tar ra
varmari ma ra dovotina bula.
18 Pa ta na boko i ga ti gire God;
ma Natuna, a kavakake, nina i ki ta
ra bongobongo i Tama, i tar varvai
tana.

Ioanes ra Tena Baptaiso i varvai (Mat 3:1-12; Mar 1:1-8; Luk 3:1-18)

19 Go ra varvai kai Ioanes, ba
ra Iudaia dia tulue ra umana tena
tinabar ma ta ra umana ta ra vuna
tarai Levi marama Ierusalem ta-
dav ia, upi diat a tir ia dari: U to
ia?
20 Ma i tata kapa, pa i varpuai, i
biti: Vakir iau ra Kristo.
21 Dia tir ia: U to ia? U Elias
laka? Ma i biti: Iau pata. U nam
ra propet laka?. Ma i biti: Pata.
22 Ma dia tir ia mulai: U to ia
vang? Upi avet a ve diat dia ga
tulue avet. Ava una tatike ure u
mulai?
23 I biti: Iau ra nilai tikai i oraoro
aria ra bil dari: Avat a pait kodo
ra nga kai ra Luluai, da Iesaia ra
propet i ga tatike.
24 A umana Parisaio dia ga tulue
diat.
25 Ma dia tir ia dari: Ona vakir
u ra Kristo, ma vakir u Elias, ma
vakir u nam ra propet, ta ra ava u
babaptaiso?
26 Ioanes i tatike ta diat: Iau
baptaiso ma ra tava ka; ma tikai
i tur livuan ta vavat, ba pa ava
nunure,
27 nina i mur iau, ma iau, pa iau
ko upi ina pala ra kuara ai ra pal a
kauna.
28 Di tatike go ra lavur magit ara
Betania ta ra papar a Iordan maro,
ba Ioanes i babaptaiso ie.

A Lam kai God

29 Ta ra bung namur tana i gire
Iesu, i bolo tadav ia; ma i biti: Avat
a gire go ra Lam kai God, i kap
vue ra lavur varpiam par kai ra
rakarakan a gunagunan parika.
30 Go nina iau ga tatike ure dari:
Tikai i mur iau, i lua ta mimir, tago
ia iat i ga lua ta mimir.
31 Ma pa iau ga nunure. Ma go
ra vuna iau ga pot i tana, ma iau
baptaiso ma ra tava, upi da vapo
vaarike tadav ra Israel.
32 Ma Ioanes i varvai dari: Iau
tar gire ra Tulungen i vana ba da
ra uka marama ra bakut, ma i ki
tana.
33 Ma pa iau ga nunure; ma ia
nam i ga tulue iau ba ina baptaiso
ma ra tava, i ga biti tagu dari:
Nina u gire ra Tulungen i vana ba
tana ma i ki tana, ia muka nam
ba na baptaiso ma ra Takodo na
Tulungen.
34 Ma iau tar gire, ma iau tar
varvai, ba go Natu i God.

Ra umana luaina bul vartovo kai Iesu

35 Ta ra bung namur tana Ioanes
i tur, dital ma kana ivu tutana na
vartovo;
36 ma i gire Iesu ba i vanavana,
ma i biti: Avat a gire go ra Lam kai
God!
37 Ma ra ivu tutana na vartovo
dir valongore kana tinata ma dir
mur Iesu.
38 Iesu i tur tapuku, ma i gire dir,
dir mur ia, ma i tir dir ba: Ava
amur nuk upi ia? Dir tatike tana:
Rabi (a kukurai ra tinata nam ba
Tena Vartovo), akave ra kubam?
39 I biti ta dir: Amur a mai,
amur a gire. Dir vana, dir gire ra
kubana, ma dir ki pirana ta nam ra
bung, tago i da ra ivat na pakana
bung ta ra ravian.
40 Andreas, dir turana ma Simon
Petero, tikai ta dir dir valongore ra
tinata kai Ioanes, ma dir mur Iesu.
41 I tikan value pa turana Simon,
ma i biti tana: Ave tar na tadav ra
Mesaia (a kukuraina ba Kristo).
42 I agure tadav Iesu. Iesu i gire
ung ia, ma i tatike: U, u Simon,
natu i Ioanes, da vatang u ba Kepas
(a kukuraina Petero, “a vat”).

Iesu i oro pa Pilipo ma Natanael

43 Ta ra bung namur ta go, i
mainge na vana oai Galilaia, ma
i na tadav Pilipo; Iesu i biti tana:
Una mur iau.
44 Pilipo a te Betsaida, a pia na
pal kai Andreas ma Petero bula.
45 Pilipo i na tadav Natanael, ma
i biti tana: Ave ga na tadav nam ba
Moses i ga tutumu ure ta ra tinata
na varkurai, ma ra umana propet
bula dia ga tutumu ure: Iesu ra te
Nasaret natu i Iosep.
46 Natanael i tir ia ba: Ma ta
bo na magit na vana rikai maro
Nasaret bar? Pilipo i biti tana: Una
mai, una gire.
47 Iesu i gire Natanael ba i vana-
vana boko tadav ia, ma i biti tana:
Go ra te Israel tuna, pa i nunure ra
vaongo.
48 Natanael i tir ia: U nunure
davatane iau? Iesu i biti tana: Ba
Pilipo pa i oro pa u boko, iau tar
gire u, ba u ki ta ra vavai na lovo.
49 Natanael i tatike tana: Tena
Vartovo, u Natu i God, u ra King
Israel.
50 Iesu i biti tana: U nurnur laka,
tago iau tar tatike tam, ba iau tar
gire u ta ra vavai na lovo? Una gire
boko ra umana magit dia ngala ta
go diat.
51 Ma i biti bula: A dovot go
iau tatike tam: Avat a gire boko
ra bakut na tapre, ma ra umana
angelo kai God diat a tututua ma
diat a vanavana ba taun Natu i ra
tutana.

2

Ra lukara na varbean aro Kana

1 Ma ta ra vautuluna bung, tika
na lukara na varbean aro Kana ta
ra langun Galilaia, ma na i Iesu i
vana tana;

2 ma di ga ting pa Iesu ma kana
tarai na vartovo bula upi diat a
vana ta nam ra lukara.
3 Ba ra vain i tar par, na i Iesu i
tatike tana: Pa adiat ta vain.
4 Iesu i tatike tana: Ia An, dor a
dave ma u? Kaugu pakana bung
pa i ti pot boko.
5 Nana i tatike tai ra umana tul-
tul: Avat a pait muka ra magit par
ba i tulue avat i tana.
6 A laptikai na pal a tava na
vat dia tur abara ure ra niu da
ra mangamangana kai ra Iudaia
iat, ma ra lavuvat na vinun ba ra
mar ma a utul a vinun ma a ilima
na lita (ra ura vinun ba ra utul a
vinun na galon) na tava na topa
diat tikatikai.
7 Ma i biti ta diat: Avat a vabuka
ra umana pal a tava. Ma dia
manga vabuka diat.
8 Ma i biti ta diat: Go avat a
kulup, ma avat a kap ia tadav nam
i kure ra lukara.
9 Ma dia kap ia. Ba nam i kure ra
lukara i tar mome kilang ra tava
ba i tar vain, ma pa i nunure ba
mamave (nam ra umana tultul dia
tar kulupe dia nunure), nam i kure
ra lukara i oro pa ra tutana i kabur
varbean ika,
10 ma i tatike tana: A tarai par
dia vuvung value ra bo na vain;
ma ba di tar manga momo, dia
vung nam ba pa i manga boina;
ma u, u tar vung vake ra bo na vain
tuk tar go.
11 Go Iesu i ga tur pa kana lavur
vakilang me aro Kana ta ra langun
Galilaia, i ve tar kana minamar
tana; ma kana tarai na vartovo dia
nurnur tana.

12 Ma ba i par go ra magit i vana
ura Kapernaum, ma nana, ma ra
umana turana, ma kana tarai na
vartovo dia varagur me; ma pa dia
ki abara ta peal bung.

Iesu i olo ra pal na vartabar

(Mat 21:12-13; Mar 11:15-17; Luk 19:45-46)

13 Ma ra lukara na bolo lake kai
ra Iudaia i maravai ma Iesu i vana
urama Ierusalem.
14 Ma i gire tadav diat dia
ivure ra umana bulumakau ma ra
umana sip ma ra umana uka; ma
ra umana tena piapie mani bula
dia kiki ta ra pal na vartabar;
15 ma i mal pa ra virvirit ma
ra umana kuara, ma i korot va-
par vue diat me kan ra pal na
vartabar, ma ra umana sip ma
ra umana bulumakau bula; ma
i lingire vue ra lavur mani kai
ra umana tena piapie mani, ma i
vue pukue vue kadia umana vuvu-
vung;
16 ma i biti ta diat dia ivure ra
umana uka: Avat a kap vue go
diat, ma koko ava pukue ra pal
kai Tamagu upi na da ra pal na
vapipiai.
17 Ma kana tarai na vartovo dia
nuk pa ra tinata di ga tumu ia
dari: “A vargat na varmari ure ra
kubam na en vue iau.”
18 A Iudaia dia tir ia ba: Ta
vakilang ava una ve tar ia ta vevet
ure go ra lavur magit u pait ia?
19 Iesu i biti ta diat: Avat a re vue
go ra pal na vartabar, ma ina vatut
ia mulai tai ta utul a bung.
20 A Iudaia dia biti: Di ga pait
go ra pal na vartabar ma di ga
balaguan tana a ivat na vinun
ma laptikai na kilakilala, ma una
vatut ia ke vang ta ra utul a bung
uka?
21 Ma i ga tatike go ure ke ra pal
a pakana.
22 Ma ba i tar laun mulai kan
ra minat, kana tarai na vartovo
dia nuk pa go kana tinata; ma dia
nurnur ta ra Buk Tabu, ma ta ra
tinata bula ba Iesu i ga tatike.

Iesu i nunure ra tarai par

23 Ba i ki Ierusalem ta ra lukara
na bolo lake, mangoro dia nurnur
ta ra iangina, tago dia gire kana
lavur vakilang i pait ia.
24 Ma Iesu pa i nur tar mule ta
diat, tago i nunure ra tarai par,

25 ma tago bula pa i mainge ba ta
tikai na varvai ure ta tikai; tago ia
iat i nunure ra bala i ra tarai.

3

Iesu dir ma Nikodemo

1 Tika na tutana ta diat ra umana
Parisaio, a iangina Nikodemo, a
tena varkurai kai ra Iudaia,
2 i vana tadav Iesu ra marum
ma i biti tana: Tena Vartovo, ave
nunure u, ba u a tena vartovo
marama pire God; pa ta tutana na
pait valar pa go ra lavur vakilang
u papait ia ba God pa i maravut ia.
3 Iesu i bali ia dari: A dovot go
iau tatike tam: Gala ta tikai pa
di kava vakalamane pa na gire ra
varkurai kai God.
4 Nikodemo i tir ia ba: Da kava
davatane ra tutana ba i tar patu-
ana? Na ruk mulai laka ra tatal na
bul i nana, ma na kava mule?
5 Iesu i biti: A dovot go iau tatike
tam: Gala ta tikai pa di kava ta ra
tava ma ta ra Tulungen pa na ruk
ta ra varkurai kai God.
6 Nam ba ra palapaka i kava, i
palapaka ka, ma nam ba ra Tulun-
gen i kava, i tulungen.
7 Koko u kaian, tago iau tatike
tam ba: Da kava vakalamane avat.
8 A ubara i vuvu tadav ra gunan i
mainge, ma u valongore ra rurun-
gana, ma pa u nunure ba mamave,
ba uve; damana bula diat par ba ra
Tulungen i kava diat.
9 Nikodemo i tatike dari: Da pait
davatane go ra lavur magit?
10 Iesu i tatike tana: U ra tena
vartovo kai ra Israel, ma pa u
matoto laka ta go ra lavur magit?
11 A dovot go iau tatike tam: Ave
tatike nam ba ave nunure, ma ave
varvai ta nam ba ave tar gire; ma
pa ava kapupi kaveve varvai.
12 Ba iau tar varve avat ta ra
umana magit ra pia, ma pa ava
nurnur tana, avat a nurnur dave,
ona iau ve avat ta ra lavur magit
marama ra bala na bakut?
13 Pa ta i ga tutua urama ra bala
na bakut, ia kaka Natu i ra tutana
i ga vana ba marama ra bala na
bakut, ma i ti ki tana.
14 Da Moses i ga vatur urama ra
vui ara ra pui, damana bula da
vatur Natu i ra tutana;
15 upi nina i nurnur tana na laun
tukum.
16 Tago God i ga mari ra
rakarakan a gunagunan par dari,
i ga tul tar Natuna, ma ia ra
kavakake, upi nina i nurnur tana
na laun tukum, ma koko na virua.
17 Tago God pa i ga tulue Natuna
uti ta ra rakarakan a gunagunan
upi na kure ra rakarakan a gu-
nagunan, upi na valaun uka ra
rakarakan a gunagunan par.
18 Pa da kure nam ba i nurnur
tana, ma di ga tar kure muka nam
ba pa i nurnur tana, tago pa i
nurnur ta ra iang i Natu i God, nina
ra kavakake.
19 Ma go ia ra varkurai, ba
ra kapa i tar vana rikai ta ra
rakarakan a gunagunan, ma ra
tarai dia ga mari ra bobotoi ka, ma
ra kapa pata; tago i kaina kadia
lavur papalum.
20 Tago diat par dia pait ra
umana kaina magit, dia milikuane
ra kapa, ma pa dia tadav ra kapa,
kan da kure kadia lavur papalum.
21 Ma nina i pait ra dovotina, i
tadatadav ra kapa, upi kana lavur
papalum diat a po rikai dari, ba di
ga pait diat tai God.

Iesu dir ma Ioanes

22 I par go ra lavur magit, ma
namur Iesu diat ma kana tarai
na vartovo dia vana ta ra gunan
Iudaia, ma i ki pire diat abara, ma
i babaptaiso.
23 Ioanes bula i baptaiso aro
Ainon maravai Saleim, tago man-
goro na tava tana; ma dia vut ma
dia baptaiso diat.
24 Tago pa di ga varuk boko
Ioanes ta ra pal na banubat.
25 Ma ra tarai na vartovo kai
Ioanes dia vartoto ma ra te Iudaia
ure ra niu na varvagomgom.

26 Ma dia tadav Ioanes, dia tatike
tana: Tena Vartovo, nam amur ga
ki me ta ra papar maro ra Iordan,
ma u ga varvai tana, go i babap-
taiso, ma ra tarai par dia tadav ia.
27 Ioanes i tatike: Pa ta na vatur
vake ta magit, ba pa di tul tar ia
marama ra bala na bakut.
28 Avat iat, ava valongore ba iau
ga biti dari: Vakir iau ra Kristo, di
ga tulue ke iau, upi ina lualua ka
tana.
29 Nina ba kana ra vavina ba
na taulai me, ia ra taulai kalama;
ma a talai ra taulai kalama i tur
pirana, ma i valongore, ma i gugu
muka ta ra nilai ra taulai kalama;
ma go kaugu gugu di tar pait ot pa
ia.
30 la iat na ngala vanavana, ma
iau, ina ikilik vanavana.

Nina i vana ba marama ra bala na bakut

31 Nina i vana ba marama, i lia
ta diat par; nina ba mamati ra pia,
ia ra te ra pia, ma i varvai ure nam
uka ra pia; nina i vana ba marama
ra bala na bakut i lia kakit.
32 Ma i varvarvai ta nam i ga
giragire, ma ta nam bula i ga
valavalongore, ma pa ta i kapupi
kana varvai.
33 Nina i tar kapupi kana varvai,
i tar mulaot tuna tana ba God a
dovotina.
34 Tago nina God i ga tulue, i
tatike ra lavur tinata kai God; tago
pa i valavalar tar ra Tulungen.
35 Tamana i mari Natuna, ma i
ga tul tar ra lavur magit par ta ra
limana.
36 Nina i nurnur tai. Natuna,
kana ra nilaun tukum, ma nina ba
pa i toratorom tai natuna, pa na
gire ra nilaun, ma ra kankan kai
God na ki tana.

4

Iesu dir ma ra vavina Samaria

1 Ba ra Luluai i matoto ba ra
umana Parisaio dir tar valongore
ba Iesu i agagure mangoro na tarai
na vartovo ma Ioanes pata,
2 ma ba i baptaiso diat Iesu iat
pa i ga baptaiso, kana tarai na
(vartovo ko),
3 i vana kan Iudaia, ma i vana
mulai uro Galilaia.
4 Ma kana nga i alu Samaria.
5 Ma i tadav tika na pia na pal
Samaria, a iangina Sikar, i mara-
vai nam ra pakana pia Iakob i ga
tabar natuna Iosep me;
6 ma ra kivu kai Iakob abara. Io,
Iesu, tago i talanguan ra pakana
ta kana vinavana, i ki damana ka
pire ra kivu. I ga da ra keke tur.
7 Tika na vavina Samaria i pot
upi na kulupe ra tava, ma Iesu i
tatike tana: Una vamomo iau.
8 Kana tarai na vartovo dia ga
tar vana ta ra pia na pal upi diat
a kukul ta magit.
9 A vavina Samaria i tatike tana:
U a te Iudaia, ma dave go u lul
iau upi ta tava, tago iau a vavina
Samaria? (Tago ra Iudaia pa dia
varmaram ma ra Samaria.)
10 Iesu i bali ia ma i biti tana:
Gala u tar nunure ra vartabar kai
God, ma gala u tar nunure bula
nam i biti tam: Una vamomo iau,
gala una lul ia ma na tabar iu ma
ra tava a launa.
11 A vavina i biti tana: Luluai, pa
kaum ta kulkulup upi una kulupe
ra tava me, ma ra kivu i lulur mat,
mamave kaum tava a launa?
12 U ngala laka tai tama i vevet
Iakob, nina i ga tabar avet ma go
ra kivu, ma ia bula i ga momo
tana, ma ra umana natuna ma
kana lavur vavaguai bula?
13 Iesu i tatike bali ia dari: Diat
par dia momo ta go ra tava, diat a
mar mulai;
14 ma diat par dia momo ta nam
ra tava, ba ina tabar diat me, pa
diat a mar mulai pa na mutu; nam
ra tava ba ina tabar diat me, na
kivu ta diat ma na nininim rikai ta
ra nilaun ba pa na mutu.
15 A vavina i biti tana: Luluai,
una tabar iau ma go ra tava, upi
koko ina mar mulai, ma upi koko
ina vana uti vailik, upi ina kulupe

ra tava.
16 Iesu i biti tana: Una vana, una
oro pa kaum tutana, ma una vana
mulai uti.
17 A vavina i biti tana: Pa kaugu
ta tutana. Iesu i biti tana: A dovot
kaum tinata dari: Pa kaugu ta
tutana;
18 tago i tar ilima kaum tutana;
ma nam amur ki me gori, vakir
kaum tutana; a dovotina go u tar
tatike.
19 A vavina i biti tana: Luluai, go
iau nunure ba u ra propet.
20 Kaveve a umana lualua dia ga
lolotu ta go ra luana; ma ava biti
ba i kat ba ra tarai par diat a lotu
arama Ierusalem uka.
21 Iesu i biti tana: Ia An, una
kapupi go kaugu tinata, a pakana
bung na vut ba pa avat a lotu tadav
Tama ta go ra luana, ma arama
Ierusalem bula pata.
22 Ava lotu tadav nam pa ava ti
nunure; ma avet, ave lotu tadav
nam ave ti nunure muka; tago a
varvalaun tai ra tarai Iudaia iat.
23 A pakana bung na pot, ma go i
tar pot, ba ra lavur tena lotu tuna
diat a lotu tadav Tama ta ra tulun-
gen ma ta ra dovotina bula; tago
Tama i nuk upi diat dia damana
upi kana umana tena lotu.
24 God a Tulungen, ma i mainge
ba diat dia lotu tadav ia, diat a lotu
ta ra tulungen ma ta ra dovotina
bula.
25 A vavina i biti tana: Iau
nunure ba ra Mesaia na pot (di
vatang ia bula ba Kristo); ma ba i
tar pot, na varve avet ta ra lavur
magit par.
26 Iesu i biti tana: Iau go, iau tata
tam, iau ia muka nam.

27 Ma kana tarai na vartovo dia
pot tadav ia ta ra dari, ma dia
kaian tago dir tata ma ra vavina;
ma pa ta i tir ia ba: Ava u nuk upi
ia? ba dari: Dave amur tata me?
28 Ma ra vavina i vana kan kana
kulkulup, ma i vana ta ra pia na
pal, ma i biti tai ra tarai:
29 Avat a mai, avat a gire tika
na tutana, i tar ve iau ure ra
lavur magit par iau ga pait ia papa
amana; go nina ra Kristo tuna bar?
30 Dia vana oai kan ra pia na pal
ma dia vanavana upi ia.
31 Ba i ga dari, a tarai na vartovo
dia lul ia, dia biti: Tena Vartovo,
una ian.
32 Ma i biti ta diat: Agu magit ba
ina en ia, pa ava ti nunure.
33 A tarai na vartovo dia tir
vargiliane diat mulai: Ta tikai bar
i ga kap ana ta magit?
34 Iesu i biti ta diat: Go agu magit
ba ina pait ra nuknuk i nina i ga
tulue iau uti, ma ina pait ot pa
kana papalum.
35 Ava biti dari: A ivat na gai
boko upi da dodoko. Go iau tatike
ta vavat: Avat a idok, avat a gire ra
umauma i pua tago i matuka upi
da dodoko.
36 Nina i dodoko i kale pa ra
vabongon, ma i varurue ra vuai na
uma upi ra nilaun tukum; upi nam
i vauma ma nam bula i dodoko, dir
a gugu varurung.
37 Tago i dovot ra tinata dari:
Tikai i vauma, ma ta ra tikai i
dodoko.
38 Iau ga tulue avat, upi avat a
doko nam ba pa ava ga palum ia;
ta ra umana iat dia ga papalum,
ma kavavat ika ra vuai kadia pa-
palum.
39 Ma mangoro na te Samaria ta
nam ra pia na pal, dia nurnur tana
ure ra tinata kai ra vavina, i ga biti
dari: I ga ve iau ure ra lavur magit
par iau ga pait ia papa amana.
40 Ba ra tarai Samaria dia tadav
ia, dia lul ia ba na ki pire diat; ma
i ki ie a ura bung.
41 Ma mangoro bula dia nurnur
tago kana tinata;
42 ma dia biti tai ra vavina: Go
ave nurnur, vakir ure ke kaum
tinata, tago avet bula ave tar val-
ongore, ma ave nunure ba go ia ra
Tena Valaun tuna kai ra rakarakan
a gunagunan par.

Iesu i valagar pa natu i tika na luluai

43 Ba i tar par ra ura bung, i vana
kan abara urama Galilaia.
44 Tago Iesu iat i ga tatike, ba pa
di ru ra propet ta kana gunan.
45 Ba i tar pot aro Galilaia, a tarai
Galilaia dia agure pa ia, tago dia ga
gire ra lavur magit par i ga pait ia
arama Ierusalem ta ra lukara; tago
diat bula dia ga vana ta ra lukara.
46 Ma i pot mulai aro Kana ta
ra langun Galilaia, nam i ga pait
pukue ra tava tana upi na vain. Ma
natu i tika na luluai, a tutana, i
mait arama Kapernaum.
47 Ba i valongore ba Iesu i tar
vana kan Iudaia urama Galilaia, i
vana tadav ia, ma i lul ia ba na
vana ba, ma na valaun natuna;
tago i to na mat.
48 Iesu i tatike tana: Gala pa
ava gire ra umana vakilang ma ra
umana dekdek, pa avat a nurnur
muka.
49 A luluai i tatike tana: Luluai,
una vana ur, ba natugu pa i ti mat
boko.
50 Iesu i biti tana: Una vana; na-
tum i tar laun. A tutana i nurnur
ta ra tinata Iesu i tatike tana, ma i
vana.
51 Ba i vanavana ba, dia varkuvo
ma kana umana tultul, ma dia ve
ba natuna i tar laun.
52 Ma i tir diat upi ra pakana
bung i tur pa ra nilagar tana. Ma
dia biti tana: Nabung tai tika na
pakana bung, ra oao i vana kan ia.
53 Ma tamana i nunure, ba nam
muka ra pakana bung, ba Iesu i ga
tatike tana: Natum i tar laun. Ma i
nurnur, ma diat par ta ra kubana
bula.
54 Go a vauruana vakilang Iesu
i pait ia, ba i tar vana kan Iudaia
urama Galilaia.

5

Iesu i valagar ra tutana ta ra pola kikil

1 Ba i par go ra lavur magit, di
pait tika na lukara kai ra Iudaia;
ma Iesu i vana urama Ierusalem.
2 Tika na pola kikil, a iangina ta
ra tinata Ebraio ba Betsata, arama
Ierusalem pire ra mataniolo na
sip, ma a ilima na pal tana.
3 Ma mangoro diat dia mait, ma
diat dia pula, ma diat dia kakak,
ma diat dia mel, dia va ta diat. [Dia
ki pa ra tava, upi na guaguar.
4 Tago ta umana pakana a angelo
kai ra Luluai i vana ba ma i ruk ta
ra pola kikil, ma ra tava i guaguar.
Ma ra luaina nina i ruk ta ra pola
kikil ba ra tava i tar guaguar, na la-
gar kan kana ta mangana minait.]
5 Ma tika na tutana tana i ga mait
a utul a vinun ma lavutul na kilala.
6 Ba Iesu i gire i vava dari, ma i
nunure ba i ga vavuan tana, i tir
ia: U mainge ba da valagar pa iu?
7 A tutana i mait i biti tana:
Luluai, pa kaugu ta tutana ba na
puak tar iau ta ra pola kikil ba
ra tava i tar guaguar; ma ona iau
vana, ta ra tikai i vana ba lua tagu
tana.
8 Iesu i tatike tana: Una tut, una
puak pa kaum vava, ma una vana.
9 Ma ra tutana i lagar vuavuai,
ma i puak pa kana vava, ma i vana
ka.

Ma nam ra bung a Bung Sabat.

10 A Iudaia dia tatike tai nina i
tar lagar: Go a Bung Sabat, pa i ko
ba u puak pa kaum vava.
11 Ma i biti ta diat: Nina i ga
valagar pa iau, i biti tagu dari: Una
puak pa kaum vava, ma una vana.
12 Dia tir ia: To ia ra tutana i ga
tatike tam ba: Una puak pa kaum
vava, ma una vana?
13 Ma nam di ga valagar ia pa i
nunure, tago Iesu i ga vana, a vuna
ra kor na tarai abara.
14 Namur Iesu i gire tadav ia
ta ra pal na vartabar, ma i biti
tana: Go u tar oton kakit; koko
u varpiam mulai, kan tika na
mangamangana i kaina iat na
monong iu.

15 Nam ra tutana i vana, ma i ve
ra Iudaia ba Iesu nam i ga valagar
pa ia.
16 Ta go ra vuna ra Iudaia dia
takun Iesu, tago i ga pait go ra
lavur magit taun ra Bung Sabat.
17 Iesu i biti ta diat: Tamagu i
ga papalum tuk tar gori, ma go iau
papalum bula.
18 Ta go ra vuna a Iudaia dia
mainge muka ba diat a doka, tago
i ga vakaina ra Bung Sabat, ma go
bula, i vatang God ba Tamana, da
dir vardada ma God.

A varkurai kai Natu i God

19 Iesu i tatike bali diat dari:
A dovot go iau tatike ta vavat,
Natuna pa i pait varkolono pa ta
magit, ia kaka nam i gire Tamana
i papait ia, i pait ia bula; nam
parika i papait ia, Natuna i papait
ia damana bula.
20 Tago Tama i mari Natuna, ma
i ve vapar tar ra lavur magit par
tana i papait ia; ma na vaarike tar
ra umana ngala na papalum iat,
upi avat a kaian tana.
21 Da Tama i vatut ra lavur mi-
nat, ma i valaun diat, damana bula
Natuna i valaun diat nina i mainge
pi na valaun diat.
22 Ma Tama pa i kure ta tikai, i ga
tul tar ra varkurai par tai Natuna;
23 Upi ra tarai par diat a ru
Natuna da di ru Tama. Nina ba pa
i ru Natuna, pa i ru bula Tama, ia
nina ba i ga tulue uti.
24 A dovot go iau tatike ta vavat:
Nina i valongore kaugu tinata ma i
nurnur bula tai nina i ga tulue iau
uti, i vatur vake ra nilaun tukum
ma pa na vana ta ra varkurai, i tar
vana kan ra minat ta ra nilaun.
25 A dovot go iau tatike ta vavat:
A pakana bung na pot boko, ma go
i tar pot, ba ra lavur minat diat a
valongore ra nilai Natu i God tana;
ma diat dia valongore, diat a laun.
26 Tago da ra nilaun i ki tai Tama
damana i ga tul tar bula ra nilaun
tai Natuna upi na ki tana;
27 ma i ga tul tar ia ba na varku-
rai bula, tago ia Natu i ra tutana.
28 Koko ava kakaian tana; tago
a pakana bung na vut boko, ba
diat par dia va ta ra lavur tung na
minat, diat a valongore ra nilaina
tana,
29 ma diat a vana rikai; diat dia
ga pait ra boina diat a vana rikai
tadav ra nilaun, ma diat dia ga pait
ra magit i bilak tadav ra varkurai.

A varvarveai ure Iesu

30 Pa iau pait varkolono pa
ta magit; iau varkurai da nam
iau valongore; ma kaugu varku-
rai i dovot; tago pa iau mur-
mur ra nuknukigu, iau murmur ra
nuknuk i nam i ga tulue iau Uti.
31 Ona iau varvarveai ure iau
mulai, kaugu varveai pa i dovot.
32 Ta ra tikai i varvarveai ure
iau; ma iau nunure ba kana
varveai, i varvarveai ure iau me,
i dovot.
33 Ava ga vartuluai tadav Ioanes,
ma i ga varvai maravut ra
dovotina.
34 Pa iau vatur ra varvai kai ra
tarai; ma iau tatike go ra umana
magit dari, upi da valaun avat.
35 Ia ra lamp i birabirao ma i
pupua, ma ava ga ongo ba avat a
gugu papa ta ra kapana.
36 A varvai ure iau go kari i ngala
ta dir ma nina kai Ioanes; tago
nam ra lavur papalum Tama i ga
tul tar ia tagu, ba ina pait ot pa
diat, nam diat muka iau papait
diat, dia varvarveai tagu, ba Tama
i ga tulue iau Uti.
37 Ma Tama i ga tulue iau uti i
tar varvai bula ure iau. Pa ava ga
valongore boko ra nilaina, ma pa
ava gire boko ra pal a pakana.
38 Ma kana tinata pa i kiki ta
vavat; tago nina ba i ga tulue uti
pa ava nurnur tana.
39 Ava lukluk ra Buk Tabu, tago
ava nuk ia ba kavava nilaun
tukum tana; ma go muka i var-
varveai ure iau;

40 ma pa avat a vana tadav iau,
upi avat a vatur vake ra nilaun.
41 A pite varpa tai ra tarai pa iau
vatur vake.
42 Ma iau nunure avat, ba ra
varmari kai God pa i ki ta vavat.
43 Iau vana rikai ma ra iang i
Tamagu, ma pa ava kapupi iau;
ba ta ra tikai i vana rikai ma ra
iangina iat, avat a kapupi ia.
44 Avat, ava ruru vargiliane avat,
ma pa ava nuk upi nam ra variru
kai ra kopono God, avat a nurnur
dave?
45 Koko ava nuk ia ba iau ina
takun avat tai Tama; ta ra tikai i
takun avat, Moses, nina ava nur-
nur tana.
46 Tago gala ava tar nurnur tai
Moses, gala avat a nurnur tagu
bula, tago i ga tutumu ure iau.
47 Ona pa ava nurnur ta kana
lavur tutumu, avat a nurnur dave
ta kaugu lavur tinata?

6

Iesu i tabar ra ilima na arip na marmar
(Mat 14:13-21; Mar 6:30-44; Luk 9:10-17)

1 I par go ra lavur magit, ma
namur Iesu i vana tai ta ra papar
ta ra tava kikil Galilaia, di vatang
ia bula ba ra tava kikil Tiberias.
2 Ma ra ngala na kor dia mur ia,
tago dia ga gire ra lavur vakilang i
ga pait ia ta diat dia mait.
3 Ma Iesu i tutua urama ra luana,
ma diat ma kana tarai na vartovo
dia ki tana.
4 Ma i maravai ra bolo lake, a
lukara kai ra Iudaia.
5 Ma Iesu i idok, i gire ba ra ngala
na kor dia pot pirana ma i tatike tai
Pilipo: Dat a kulkul ta magit ave,
upi go diat diat a en ia?
6 I tatike go, upi na valar ia, tago
ia iat i nunure nam ba na pait ia.
7 Pilipo i biti tana: A magit ba da
kul ia ma ra ivu mar na denaria,*
pa na topa diat, upi diat par diat a
en ta ikik tana.
8 Tikai ta diat a tarai na vartovo,
Andreas, tura i Simon Petero, i biti
tana;
9 Tika na bul go kari i vung ra
ilima na gem ma ra ivu en; ma
go na topa davatane ra mangoro
dari?
10 Iesu i biti: Avat a tulue ra tarai
ba diat a ki ra pia. A ngala na vura
ta nam ra pakana gunan. Ma ra
tarai dia ki ra pia, da ra ilima na
arip na marmar diat.
11 Iesu i vatur ra umana gem; ma
ba i tar pite varpa ure, i tibe diat
me dia ki ra pia; damana bula ma
ra ura en, da kadia mamainga.
12 Ba dia tar maur, i biti tai kana
tarai na vartovo: Avat a varurue
ra lavur tagigina di tar en valili ia,
upi koko da vole ta ik.
13 Ma dia varurue mutu, ma dia
vangan vabuka ra vinun ma a ivu
rat ma ra ibaiba dia ga en valili ia
ta nam ra ilima na gem.
14 Ba ra tarai dia gire go ra
vakilang i tar pait ia, dia biti: A
dovotina go muka ra propet nina
ba na vana rikai ta ra rakarakan a
gunagunan.
15 Ba Iesu i nunure dia papait na
vana rikai upi diat a vo pa ia ba
na king pire diat, i vana varkolono
mulai ta ra luana.

Iesu i vana ta ra ul a tava kikil
(Mat 14:22-33; Mar 6:45-52)

16 Ba i tar ravian kana tarai na
vartovo dia vana ba ura ra valian,
17 ma dia koa ta ra mon, ma dia
bolo ta ra tava kikil uro Kaper-
naum. Ma go i bobotoi ma Iesu pa
i ti vana boko tadap diat.
18 Ma ra tava i papait na bobol ta
ra ngala na vuvu.
19 Ba dia tar valu ra ilima ba ra
laptikai bar na kilomita (ra utul ba
ra ivat bar na mail), dia gire Iesu
i vanavana ra ul a tava tadav ra
mon, ma dia burut.

* **6:7:** A denaria ia ra vapuak kai tika na tena papalum ure tika na bung.

20 Ma i biti ta diat: Iau ka go;
koko avat a burut.
21 Ma dia ting pa ia ba na koa ta
ra mon, ma ra mon i pukai lulut ta
nam ra gunan dia ga vanavana upi
ia.

A tarai dia tikan upi Iesu

22 Ta ra bung namur ra kor na
tarai dia ga tur ta ra papar maro
ma dia ga gire ba ra kopono mon ik
abara, ma ba Iesu pa i ga koa mar-
avut kana tarai na vartovo tana,
ba diat ika kana tarai na vartovo
dia ga vana oai me;
23 (ma ta umana mon maro
Tiberias dia ga pukai maravai ta
nam ra pakana gunan dia ga en ra
gem tana, ba ra Luluai i tar pite
varpa tana);
24 ma ba ra kor na tarai dia gire
ba Iesu pa i ki abara ma kana
tarai na vartovo bula pata, dia koa
ta ra umana mon, ma dia vana
Kapernaum, dia tikan upi Iesu.

Iesu ia ra Gem na Nilaun

25 Ba dia tar tikan tadav ia tai ta
ra papar a tava kikil, dia biti tana:
Tena Vartovo, vingaia u ga vana
uti?
26 Iesu i tatike ta diat: A dovot go
iau tatike ta vavat: Ava tikan upi
iau, vakir tago ra ura vakilang ava
ga gire, ia kaka tago ava ga en ra
umana gem, ma ava ga maur tana.
27 Koko avat a ongor upi nam ra
magit i marmareng, avat a ongor
upi ra magit ba na tur vatikai ta
ra nilaun tukum, nina ba Natu i
ra tutana na tabar avat me; tago
Tama, God, i tar vakilang ia.
28 Ma dia tir ia: Ava avet a pait ia,
upi avet a pait ra umana papalum
kai God?
29 Iesu i tatike ta diat: Go ra pa-
palum kai God, ba avat a nurnur
tai nina i ga tulue Uti.
30 Ma dia biti tana: Ava ra vak-
ilang una pait ia upi avet a gire
ma avet a nurnur tam tana? Ava
u papait ia?
31 Kaveve tarai lualua dia ga en
ra Mana ara ra pupui; da di ga
tumu ia: "I ga tabar diat ma ra gem
marama ra bala na bakut, upi diat
a en ia."
32 Ma Iesu i biti ta diat: A dovot
go iau tatike ta vavat: Vakir Moses
nam i ga tabar avat ma ra gem
marama ra bala na bakut; Tamagu
i tabatabar avat ma ra gem i dovot
marama ra bala na bakut.
33 Tago ra gem kai God ia nam
ba i vana ba marama ra bala na
bakut, ma i tabar ra rakarakan a
gunagunan ma ra nilaun.
34 Ma dia biti tana: Luluai, una
tabar avet vatikai ma go ra gem.
35 Iesu i biti ta diat: Iau ra gem
na nilaun; nina ba na tadav iau
pa na mulmulum, ma nina ba na
nurnur tagu pa na mar mulai.
36 Ma iau ga tatike ta vavat, ba
ava tar gire iau, ma pa ava nurnur.
37 Diat par ba Tama i tul tar diat
i tagu, diat a tadav iau; ma nam
i tadav iau, iau pa ina okole vue
muka.
38 Tago pa iau vana ba marama
ra bala na bakut upi ina pait ra
nuknukigu, ina pait ra nuknuk i
nam i ga tulue iau Uti.
39 Go ra nuknuk i nam i ga tulue
iau uti, ba koko ta ikilik ta nam i ga
tul tar ia tagu na rara, ba ina vatut
vapar ia ta ra bung kutu.
40 Tago go ia ra nuknuk i Tam-
agu, ba diat par dia gire Natuna
ma dia nurnur tana bula, diat a
laun tukum; ma iau ina vatut diat
ta ra bung kutu.
41 Ma ra Iudaia dia tata na urur
tana, tago i ga biti: Iau ra gem
marama ra bala na bakut.
42 Ma dia biti: Vakir go Iesu natu
i Iosep, ma da nunure tamana ma
nana? Ma dave go i biti: Iau vana
ba marama ra bala na bakut?
43 Iesu i tatike ta diat: Koko ava
tata na urur vargil.
44 Pa ta na tadav iau ia kaka nina
ba Tama, nina i ga tulue iau uti, i
al pa ia; ma iau, ina vatut ia ta ra
bung kutu.
45 A umana propet dia ga tutumu

dari: “God na tovo diat parika.”
Diat par dia ga valongor tai Tama,
ma dia ga vartovo pa tana, dia
tadav iau.
46 Pa ta i ga gire Tama, ia kaka
nam i ga vana kan God, i tar gire
Tama.
47 A dovot go iau tatike ta vavat:
Nina i nurnur, i vatur vake ra
nilaun tukum.
48 Iau ra gem na nilaun.
49 Kavava tarai lualua dia ga en
ra Mana ara ra pupui, ma dia tar
mat.
50 Go ra gem i vana ba marama
ra bala na bakut, upi ta tikai na ian
tana, ma pa na mat.
51 Iau ra gem, a launa, i vana ba
marama ra bala na bakut; ba tikai
i ian ta go ra gem, na laun tukum;
maia. ma ra gem ina vartabar
me, a viogu, ure ra nilaun kai ra
rakarakan a gunagunan.
52 A Iudaia dia vartoto vargil, dia
biti: Go ra tutana na tabar dat
dave ma ra viono upi dat a en ia?
53 Iesu i biti ta diat: A dovot go
iau tatike ta vavat: Gala pa ava en
ra vio i Natu i ra tutana, ma pa ava
mome ra gapuna, pa ta nilaun ta
vavat.
54 Nina i en ra viogu, ma i mome
ra gapugu, i vatur vake ra nilaun
tukum; ma ina vatut ia ta ra bung
kutu.
55 Tago ra viogu ia ra nian tuna,
ma ra gapugu a nimomo tuna.
56 Nina i en ra viogu, ma i mome
ra gapugu, i ki tagu, ma iau bula
iau ki tana.
57 Da Tama, a launa, i ga tulue
iau uti, ma iau laun tai Tama,
damana nam i en iau na laun bula
tagu.
58 Go ra gem i ga vana ba
marama ra bala na bakut; vakir da
nam a tarai lualua dia ga en ia, ma
dia ga mat; nina i en go ra gem na
laun tukum.
59 I tatike go ra lavur tinata ta
ra pal na lotu, ba i vartovo Kaper-
naum.

A tinata na nilaun tukum

60 Mangoro ta kana tarai na var-
tovo, ba dia valongore go dia biti:
Go a dekdek na tinata; to ia na
valongore?
61 Ma Iesu i nunure ta ra balana
ba kana tarai na vartovo dia tata
na urur tana, ma i tir diat: Ava
tutukai laka ta go?
62 Dave bar ba ava gire Natu i ra
tutana i vana urama ta nam i ga ki
lua tana?
63 Ia kaka ra tulungen i
valavalaun; a pala paka pa i topa
ta magit; a lavur tinata iau ga
tatike ta vavat. dia tulungen, ma
diat ra nilaun bula.
64 Ta umana ta vavat pa ava
nurnur. Tago ta ra turpaina Iesu
i nunure nam diat pa dia nurnur,
ma nina bula ba na vagu tar ia.
65 Ma i biti: Ta go ra vuna iau ga
tatike ta vavat ba, pa ta na tadav
iau, ba Tama pa i tul tar ia.
66 Ma ta go ra tinata man-
goro ta kana tarai na vartovo
dia tabunuane tana, ma pa dia
varagur mulai me.
67 Iesu i biti tai ra vinun ma a
ivut: Avat bula, ava mainge laka
upi avat a vana?
68 Simon Petero i biti tana dari:
Luluai, avet a vana tadav to ia?
Kaum uka ra lavur tinata na ni-
laun tukum.
69 Ma ave tar nurnur ma ave
nunure ba u ra Tena Gomgom kai
God.
70 Iesu i biti ta diat: Iau ga pilak
pa avat a vinun ma a ivut laka, ma
tikai ta vavat a tabaran ika?
71 Go i tatike ure Iudas, natu i
Simon Iskariot; tago ia na vagu tar
ia, ma ia tikai ta diat ra vinun ma
a ivut.

7

Iesu ma ra umana turana

1 Ba i par go ra lavur magit, Iesu i
vanavana vurvurbit Galilaia; tago
pa i mainge na vanavana Iudaia,
tago ra Iudaia dia mainge ba diat
a doka.

2 Ma i maravai ra lukara kai ra
Iudaia, a lukara na pal na turtu-
rup.
3 A umana turana dia biti tana:
Una tut, una vana Iudaia upi kaum
tarai na vartovo diat a gire bula ra
lavur papalum u papait ia.
4 Tago pa ta i papait ive ta magit,
ona i mainge ba ia iat na po rikai.
Ba u papait go ra lavur magit, una
pait vaarike tar u ta ra rakarakan
a gunagunan.
5 Tago ra umana turana bula pa
dia nurnur tana.
6 Iesu i tatike ta diat: Kaugu
bung pa i ti vut boko, ma avat, a
umana bung par i topa avat.
7 A rakarakan a gunagunan pa i
pait valar pa ia ba na milikuane
avat; i milikuane iau muka, tago
iau varvai ure, ba kana lavur
mangamangana i kaina.
8 Avat a vana urama ta ra lukara;
pa iau vana boko ta go ra lukara,
tago kaugu bung pa i ti ki boko.
9 Ba i tar tatike go ra lavur magit
ta diat, i kiki boko Galilaia.

Iesu i ki ta ra lukara

10 Ba ra umana turana dia tar
vana urama ta ra lukara, ia bula
i vana urama. pa i vana kapa, i
papait na vana ivai ka.
11 A Iudaia dia tikan upi ia ta ra
lukara, ma dia biti: Akave bar?
12 Ma mangoro na tinata na urur
i arikai ure tai ra kor na tarai; ta
umana dia biti: Ia ra bo na tutana;
ta ra umana dia biti: Pata, i varara
ra kor na tarai.
13 Ma pa ta i tata kapa ure, tago
dia burutue ra Iudaia.
14 Ba dia balaguan boko ta ra
lukara, Iesu i vana urama ta ra pal
na vartabar, ma i vartovo tana.
15 A Iudaia dia kaian, dia biti:
Go ra tutana pa i ga vartovo, ma
i nunure davatane ra lukbuk?
16 Iesu i biti ta diat: Kaugu var-
tovo vakir kaugu, kai nina iat i ga
tulue iau uti.
17 Ba tikai i mainge na torom
ta ra nuknukina na nunure ra
vartovo tana, ba kai God bar, ba
kaugu tinata iat bar.
18 Ia nam i tatike kana tinata iat,
i mainge ba da ru ia; ma nam i
mainge ba da ru nina i ga tulue
uti, ia muka nam i dovot, ma pa ta
mangamangana gegagege tana.
19 Dave, Moses pa i ga tul tar ra
tinata na varkurai ta vavat laka,
ma pa ta ta vavat i torom ta ra
varkurai? Ta ra ava ava mainge
avat a doko iau?
20 A kor na tarai dia biti tana: A
tabaran i ovai tam; ia i mainge na
doko u?
21 Iesu i bali kadia tinata dari:
Tika na magit iau ga pait ia ma ava
ga kaian par tana.
22 Moses i ga tul tar ra pokakikil
ta vavat (vakir kai Moses, kai ra
tarai lualua iat); ma ava poko kikil
ra tutana ta ra Bung Sabat.
23 Ba di poko kikil ta tutana ta
ra Bung Sabat, upi koko da piam
ra varkurai kai Moses, dave ava
kankan tagu, tago iau ga valagar
vakakit pa ra tutana ta ra Bung
Sabat?
24 Koko avat a varkurai ta ra
ginigira ka, avat a varkurai ma ra
varkurai i takodo.

Dave, Kristo go?

25 Ta ra umana ta diat maro
Ierusalem dia biti: Go vang nina
dia mainge upi diat a doka?
26 Ma go i tata kapa, ma pa dia
tatike ta magit i tana. Kan a umana
tena varkurai dia tar motote pa ia,
ba go ra Kristo tuna.
27 Ma da nunure ra gunan kai go
ra tutana; ba ra Kristo na pot, pa ta
na nunure ba mamave.
28 Ma Iesu i oraoro ta ra pal
na vartabar, i vartovo, i biti: Ava
nunure iau ma kaugu gunan bula;
pa iau vut vakuku, ma nam i ga
tulue iau uti i dovot, ma pa ava
nunure.
29 Iau nunure, tago iau ga vana
rikai tana, ma i ga tulue iau Uti.

30 Dia mainge diat a kinim pa ia,
ma pa ta i vatur ia, tago kana bung
pa i ga ti vut boko.
31 Ma mangoro ta ra kor na tarai
dia nurnur tana, ma dia biti: Ba
ra Kristo i tar pot na pait laka
mangoro na vakilang ta ni diat go
ra tutana i tar pait ia?

A umana luluai na vinarubu dia vana upi diat a kinim pa Iesu

32 A umana Parisaio dia val-
ongore ra tarai dia varmaianao
ma go ra lavur magit ure; ma
ra umana tena tinabar ngalangala
ma ra umana Parisaio dia tulue ra
umana luluai na vinarubu ba diat
a kinim pa ia.
33 Iesu i biti: Iau, pa ina ki
vavuan pire vavat, ma ina vana
tadav nam ba i ga tulue iau Uti.
34 Avat a tikan boko upi iau, ma
pa avat a tikan tadav iau; a gunan
ba ina ki tana, i dekdek upi avat a
vana tana.
35 A Iudaia dia tir vargiliane diat
ba: Go ra tutana na vana uve, upi
koko dat a tikan tadav ia? Na vana
bar tadav diat, dia ki pire ra Elenas
ma na tovo ra Elenas?
36 Ava go ra tinata i tar tatike ba:
Avat a tikan boko upi iau, ma pa
avat a tikan tadav iau; ma nam ra
gunan ina ki tana, pa avat a vana
tana?

A umana tava alir a launa

37 Ta ra mutuai ra bung na
lukara, nina ra ngala na bung ta ra
lukara, Iesu i tur, ma i oraoro dari:
Ba tikai i mar, boina ba na tadav
iau ma na momo.
38 Nina i nurnur tagu, da ra Buk
Tabu i biti: A umana tava alir
a launa, diat a lalalongo kan ra
balana.
39 I tatike go ra tinata ure ra
Tulungen, ba da tul tar ia ta diat
dia nurnur tana; tago pa di ga tul
tar boko ra Tulungen; tago Iesu pa
i vana boko ta kana minamar.

A nuknuk i ra tarai i enana varbaiai

40 Ta umana ta ra kor na tarai, ba
dia valongore go ra tinata, dia biti:
A dovotina go ia ra propet.
41 Ta ra umana bula dia biti:
Dave ra Kristo na vut marama
Galilaia?
42 A Buk Tabu pa i biti laka
ba ra Kristo na vana rikai ta ra
vuna tarai kai David, ma maro
Beteleem, ra gunan ba David i ga
ki tana?
43 Ma ra nuknuk i ra tarai i
enana varbaiai ure.
44 Ma ta ra umana dia mainge ba
diat a kinim ia; ma pa ta i vatut ia.

A umana tena tinabar ngalangala pa dia nurnur

45 A umana luluai na vinarubu
dia talil tadav ra umana tena tin-
abar ngalangala ma ra umana
Parisaio, ma dia biti ta diat: Dave
pa ava kinim pa ia Uti?
46 Ma ra umana luluai na
vinarubu dia biti: Pa ta tutana
boko i ga tatata da go.
47 A umana Parisaio dia tir diat:
Ma di ga varara avat bula?
48 Dave ta ra umana tena varku-
rai, ba ta ra umana Parisaio vang
dia tar nurnur tana?
49 Go ka ra kor na tarai pa dia
nunure ra tinata na varkurai, a
umana kaina ta.
50 Nikodemo (tikai ta diat, nina
amana i ga vana pirana) i biti ta
diat:
51 Dave, kada tinata na varkurai
i kure ta tikai vang ona pa di ga
valongore boko kana tinata ma dia
matoto ure nam i tar pait ia?
52 Dia bali ia dari: Ma u bula ra
te Galilaia? Una tikatikan ma una
matoto, ba pa ta propet i ga vana
rikai marama Galilaia.

Ra vavina i ga po

53 Ma diat par, tikatikai, dia vana
ta ra kubakuba i diat.

8

1 Ma Iesu i vana ta ra luana na
Oliva.
2 Ma ta ra kavunvun i ruk mulai
ta ra pal na vartabar, ma ra tarai

par dia tadav ia, ma i ki ma i tovo diat.
3 Ma ra umana tena tutumu ma
ra umana Parisao dia agur pa ra
vavina pirana; di ga rua babare i
po, ma dia vatur ia livuan ta diat,
4 ma dia biti tana: Luluai, go ra
vavina i ga po, di ga rua babare.
5 Moses i ga vartuluai ta ra tinata
na varkurai, ba tikai dari, da tupar
doko vue; ma ava una tatike tana?
6 Dia ga biti dari, upi diat a valar
ia ka, ma upi diat a takun ia ma
ta magit. Ma Iesu i tur rururu,
ma i tutumu ra pia ma ra kaka na
limana.
7 Ba dia titir milate, i tur ina i biti
ta diat: Ona tikai ta vavat pa i ga
pait ra varpiam, boina ba nam na
tupar ia lua.
8 Ma i tur rururu mulai, ma i tu-
tumu ra pia ma ra kaka na limana.
9 Ba dia valongore, dia irop
tikatikai; nina i ga laun vue man-
goro na kilala i lua, ma damana
vanavana tuk tar ta nam i murmur
kakit: ma Iesu dir ika ma ra vav-
ina, dir abara livuan.
10 Iesu i tur, ma i biti tana: la An,
akave nina diat dia takun u? Pa ta
na i tar kure vakaina u vang?
11 Ma i biti: Luluai, pa ta. Ma
Iesu i biti: Iau bula, pa ina kure
vakaina u; una vana ka; ma papa
gori koko u pait mule ra varpiam.

Iesu ia ra kapa ure ra rakarakan a gunagunan

12 Ma Iesu i varvai mulai pire
diat, i biti: Iau ra kapa ure ra
rakarakan a gunagunan; ia nam i
murmur iau, pa na vanavana ta ra
bobotoi, ia kaka na vatur vake ra
kapa na nilaun.
13 A umana Parisaio dia biti
tana: U varvai mulai ure u; kaum
varvai pa i dovot.
14 Iesu i tatike bali diat dari: Ba
iau varvai ure iau mulai, kaugu
varvai i dovot; tago iau nunure ra
gunan iau ga vana kan ia, ma iau
nunure bula ra gunan ba ina vana
tana; ma avat, pa ava nunure ra
gunan iau ga vana kan ia, ba nam
ina vana tana.
15 Avat, ava nuk pa ka ra pala-
paka ta kavava varkurai, ma iau,
pa iau kure ta tikai.
16 Ma ba iau varkurai, kaugu
varkurai i dovot; tago vakir iau
kaka, amir ma Tama iat, nina i ga
tulue iau uti.
17 Ma di ga tumu ia bula ta
kavava tinata na varkurai, ba ra
varvai kai ta ivut i dovot.
18 Iau, go iau varvai ure iau mu-
lai, ma Tama bula, nina i ga tulue
iau uti, i varvai ure iau.
19 Ma dia tir ia dari: Akave
Tamam? Iesu i bali diat dari: Pa
ava nunure iau, ma pa ava nunure
bula Tamagu; gala ava tar nunure
iau, gala ava ti nunure bula Tam-
agu.
20 I ga tatike go ra tinata ta ra pal
na mani ba i vartovo ta ra pal na
vartabar; ma pa ta i kinim ia, tago
kana pakana bung pa i ti vut boko.

I dekdek upi avat a vana ta nam ra gunan ina vana tana

21 Ma i tatike mule ta diat: Iau,
ina vana, ma avat a tikan upi iau,
ma avat a virua ta kavava lavur
varpiam; a gunan ba ina vana
tana, i dekdek upi avat a vana
tana.
22 A Iudaia dia tatike: Na doka
mule bar? Tago i biti: A gunan ba
ina vana tana, i dekdek upi avat a
vana tana.
23 Ma i biti ta diat: Avat ma-
mati ra pia; iau marama; avat
mamati ra rakarakan a gunagu-
nan; ma iau, vakir iau mamati ra
rakarakan a gunagunan.
24 la nam ra vuna iau ga tatike
ta vavat dari ba: Avat a virua ta
kavava lavur varpiam; tago ona
pa ava nurnur tagu ba iau ia
muka, avat a virua ta kavava lavur
varpiam.
25 Ma dia tir ia: U to ia? Iesu i biti
ta diat: Nam iau ga veve ta vavat i
tana papa amana.
26 Mangoro na magit ba ina
tatike ma ina kure bula ure avat;

ma nam i ga tulue iau uti i dovot;
ma ra lavur magit iau ga valon-
gore tana, go iau tatatike tadav ra
rakarakan a gunagunan.
27 Ma pa dia nunure ba i tata pire
diat ure Tama.
28 Ma Iesu i biti: Ba ava tar
vatur Natu i ra tutana urama boko,
avat a nunure ba iau ia muka, ma
avat a nunure bula ba pa iau pait
varkolono pa ta magit, iau tatike
ke go ra lavur magit da Tama i ga
tovo iau me.
29 la nam i ga tulue iau uti, i ki
piragu; pa i vana kan iau; tago iau
pait vatikene nina ra lavur magit i
gugu tana.
30 Ba i tatatike go ra lavur magit,
mangoro dia nurnur tana.

A umana vilavilau ma diat dia ki langalanga

31 Iesu i tatike ta nam ra lavur
Iudaia dia nurnur tana: Ba ava
torom vatikai ta kaugu tinata, avat
kaugu tarai na vartovo tuna;
32 ma avat a nunure ra dovotina,
ma ra dovotina na valangalanga
avat.
33 Ma dia biti tana: Avet a umana
bul mur tai Abaraam, ma pa ave
ga ki na vilavilau pire ta tikai,
ma dave u biti ba: A dovotina na
valangalanga avat?
34 Iesu i biti ta diat: A dovot
go iau tatike ta vavat: Nina i pait
ra varpiam ia ra vilavilau kai ra
varpiam.
35 A vilavilau pa i ki tukum na
pal, natu i nina ba kana ra pal i ki
tukum tana.
36 Ba Natu i God i valangalanga
avat, avat a langalanga tuna.
37 Iau nunure ba avat a umana
bul mur tai Abaraam; ma go ava
mainge ba avat a doko iau, tago
kaugu tinata pa i ki ta vavat.
38 Iau tata ure ra lavur magit
iau ga gire pire Tamagu; ma avat
bula ava pait ra lavur magit ava ga
valongore tai tama i vavat.
39 Dia biti tana: Tama i vevet
Abaraam. Iesu i biti ta diat: Gala
avat a umana natu i Abaraam, gala
avat a pait ra lavur papalum kai
Abaraam.
40 Iau a tutana, iau tar varve avat
ta ra dovotina, nam iau ga valon-
gore tai God; ma go ava mainge ba
avat a doko iau; Abaraam pa i ga
papait ia damana.
41 Ava papait ra lavur papalum
kai tama i vavat. Dia biti tana:
Vakir di ga kava avet na nga, ave
tamana par ma God.
42 Iesu i biti ta diat: Gala ava
tamana ma God, gala avat a mari
iau; tago iau ga vana rikai tai God
ma iau ga pot ati; ma pa iau pot
vakuku, ia iat i ga tulue iau.
43 Dave pa ava nunure kaugu
tinata? Tago i dekdek upi avat a
valongore kaugu vartovo.
44 Ava tamana ma Satan, ma
ava mainge avat a pait ra lavur
mamainga kai tama i vavat. la ra
tena vardodoko papa amana iat,
ma pa i tur ta ra dovotina, tago
ra dovotina pa i ki tana. Ba i
tatike ra vaongo, i vaarike kana
mangamangana iat; tago ia ra tena
vaongo, ma ra tama i ra vaongo iat.
45 Ma tago iau tatike ra dovotina,
pa ava nurnur tagu.
46 la laka ta vavat na takun ot pa
iau ma ra varpiam? Ba iau tatike
ra dovotina, dave pa ava nurnur
tagu?
47 Nina ba kai God, i valongore
ra lavur tinata kai God; go ra vuna
pa ava valongore, tago avat vakir
avat kai God.

Iesu ma Abaraam

48 A Iudaia dia tatike bali ia dari:
I boina laka kaveve tinata, ba u a
te Samaria, ma ra tabaran i ovai
tam?
49 Iesu i biti: Pa ta tabaran i ovai
tagu; iau ru Tamagu, ma ava piam
iau.
50 Vakir iau nuk upi ra minamar
upi kaugu; ta ra tikai i nuk upi ia,
ma na kukure.
51 A dovot go iau tatike ta va-
vat: Ba tikai i toratorom ta kaugu
tinata, pa na mat muka.

52 A Iudaia dia biti tana: Go ave
nunure muka ba ra tabaran i ti
ovai tam. Abaraam i ga mat, ma
ra lavur propet bula; ma u biti: Ba
tikai i toratorom ta kaugu tinata,
pa na mat muka.
53 U ngala laka ta mumur ma
tama i vevet Abaraam, nina i ga
mat; ma ra umana propet bula dia
ga mat; u nuk ia ba u to ia?
54 Iesu i biti: Ba iau pite pa
mule iau, kaugu pite varpa a magit
vakuku ka: Tamagu iat i pite pa
iau; ma ava tatike ure ba ia kavava
God;
55 ma pa ava ga nunure; ma
iau nunure; ba iau biti ba pa iau
nunure, iau bula ra tena vaongo
da avat; ma iau nunure, ma iau
toratorom ta kana tinata.
56 Tama i vavat Abaraam i ga
gugu upi na gire kaugu bung; ma
i ga gire, ma i ga gugu muka.
57 A Iudaia dia biti tana: Pa u ti
laun vue boko ra ilima na vinun
na kilakilala ma u tar gire laka
Abaraam?
58 Iesu i tatike ta diat: A dovot ga
iau tatike ta vavat: Lua ta mimir
ma Abaraam, Iau Iat.*
59 Ma dia tak pa ra umana vat
upi diat a tupar ia me; ma Iesu
i parau, ma i irop kan ra pal na
vartabar.

9

Iesu i valagar pa ra pula

1 Ma ba i bolabolo, i gire tika na
pula di ga ti kava damana iat.
2 Ma kana tarai na vartovo dia
tir ia dari: Tena Vartovo, ia i ga
pait ra varpiam, go ra tutana ba ra
ura tavuna, tago di ga kava dari iat
a pula?
3 Iesu i tatike: Go ra tutana pa
i ga pait ra varpiam, ma ra ura
tavuna bula pata; i dari ka upi
ra umana papalum kai God na po
rikai tana.
4 Dat a pait ra lavur papalum kai
nam i ga tulue iau uti ari i ti keake
boko; na marum boko, ba pa ta na
papalum tana.
5 Ba go iau ki ati ra pia, iau ra
kapa ure ra rakarakan a gunagu-
nan.
6 Ba i tar tatike nam, i nami ra
pia, ma i pait ra pia maumau ma
ra nanami, ma i kolo ra ura kiau
na matana me.
7 Ma i biti tana: Una vana, una iu
papa ta ra lum, a iangina Siloam (a
kukuraina dari: Di ga tulue). Ma i
vana, ma i iu papa, ma ba i talil, i
nana kapa.
8 Kana vuna tarai, ma diat dia ga
giragire value boko ba ia ra tena
nilul, dia tatike: Vakir go vang
nina i ga kiki ma i ga lulul?
9 Ta ra umana dia biti: Maia, ia
tuna nam; ta ra umana dia biti:
Pata, dir vardada ka me. la iat i
biti: Iau ia tuna.
10 Ma dia biti tana: Di ga
vanana davatane pa ra ura kiau na
matam?
11 I biti: Nam ra tutana, di
vatang ia ba Iesu, i ga pait ra pia
maumau, i ga kolo ra ura kiau na
matagu me: ma i ga biti tagu dari:
Una vana Siloam, una iau papa;
ma iau ga vana, iau ga iu papa, ma
go iau nana.
12 Ma dia tir ia: Akave nam ra
tutana? I biti: Pa iau nunure.

A umana Parisaio dia titir ure ra papalum na valagar

13 Dia agur pa nina i ga pula
tadav ra umana Parisaio.
14 Ma nam ra bung ba Iesu i
ga pait ra pia maumau ma i ga
vanana pa ra ura kiau na matana
tana, a Bung Sabat.
15 Ma ra umana Parisaio dia tir
ia mulai ba i nana dave. Ma i biti
ta diat: I ga kolo ra ura kiau na
matagu ma ra pia maumau, ma
iau ga iu papa, ma go iau nana.
16 Ta ra umana Parisaio dia biti:
Go ra tutana, vakir kai God, tago

* **8:58:** "Iau Iat," tika na iang ba amana a Iudaia dia ga nunure God tana; tago ia iat i ki ma pa ta i vaki ia. Gire A Niirop 3:14.

pa i ru ra Bung Sabat. Ta ra umana dia biti: Ona ta tutana a tena varpiam na pait davatane go ra lavur vakilang? Ma i enana varbaiai ra nuknuk i diat ure.

17 Ma dia biti mulai tai ra pula: Ava una tatike ure nam i tar vanana pa ra ura kiau na matam? Ma i biti ba: Tika na propet.

18 A umana Iudaia pa dia nurnur ta ra varvai ure, ba i ga pula lua boko, ma ba go i nana mulai, ma dia agur pa ra ura tavu i ra tutana, nina di ga vanana pa ra matana, ma dia tir dir dari:

19 Go laka nina ra natu i mumur ba amur biti ba di ga kava dari iat a pula? Ba damana, i nana dave gori?

20 A ura tavuna dir tatike bali diat dari: Amir nunure, ba go natu i mimir, ma ba di ga kava dari iat a pula;

21 ma i nana dave bar go? pa amir nunure; ma pa amir nunure nina i ga vanana pa ra ura kiau na matana; avat a tir ia; go i tar tutana ot, ia iat na varveai mulai tana.

22 A ura tavuna dir tatike go ra lavur magit tago dir burutue ra Iudaia, tago ra Iudaia dia ga tar kubu dari ba, ona ta tikai na varveai kapa ba ia ra Kristo, da okole vue kan ra pal na lotu.

23 Damana ra ura tavuna dir biti: I tar tutana ot, avat a tir ia.

24 Ma dia oro pa mule nam ra tutana i ga pula, ma dia biti tana: Una ru God; ave nunure ba go ra tutana a tena varpiam.

25 Ma i biti: Ba go a tena varpiam ba pata, pa iau nunure; ia kaka tika na magit iau nunure, ba iau ga pula, ma go iau nana mulai.

26 Ma dia biti tana: Ava i ga pait ia tam? I ga vanana davatane pa ra ura kiau na matam?

27 I tatike ta diat: Go ka iau tar ve avat i tana, ma pa ava kapupi ia; ta ra ava ava mainge ba avat a valongore mulai? Ava mainge vang ba avat bula kana tarai na vartovo?

28 Ma dia vul ia, dia biti: U kaka kana tutana na vartovo; avet a tarai na vartovo kai Moses.

29 Ave nunure ba God i ga tovo Moses; ma pa ave nunure go ra tutana ba mamave.

30 A tutana i tata bali diat ma i biti: Go a magit na kinaian tago pa ava nunure ba mamave, ma go i tar vanana pa ra ura kiau na matagu.

31 Da nunure ba God pa i valongore ra umana tena varpiam; ba tikai i ruru God, ma i toratorom ta ra nuknukina, nam na valongore muka.

32 Papa amana ra vunapai ra rakarakan a gunagunan pa di valongore ba tikai i vanana pa ra ura kiau na mata i ra pula di ga ti kava damana iat.

33 Gala go ra tutana vakir kai God, gala pa na pait valar pa ta magit.

34 Ma dia biti tana: Di ga kava u muka ta ra varpiam, ma una tovo avet vang? Ma dia okole vue.

Diat dia nana ma diat dia pula

35 Iesu i valongore ba di tar okole vue; ma ba i gire tadav ia i biti: U nurnur laka tai Natu i God?

36 I tata bali ia ma i biti tana: To ia laka nam, Luluai, upi ina nurnur tana?

37 Iesu i biti tana: U tar gire; ma ia iat go amur tata me.

38 Ma i biti: Luluai, iau nurnur. Ma i lotu tadav ia.

39 Ma Iesu i biti: Iau ga vut ati ta ra rakarakan a gunagunan upi ra varkurai, upi nam diat dia pula, diat a nana; ma upi diat dia nana, diat a pula ka.

40 Nam ra umana Parisaio dia varagur me, dia valongore go ra tinata, ma dia tir ia. Avet bula, ave pula laka?

41 Iesu i biti ta diat: Gala ava pula, gala pa kavavat ta varpiam; ma go ava tatike: Ave nana; kavava varpiam i tur uka.

10

A tinata valavalar ure ra liplip na sip

1 A dovot go iau tatike ta vavat:
Nina ba pa i olo ta ra mataniolo
ta ra liplip na sip, ma i koa lake
ka, ia ra tena nilong ma ra tena
kinakinau bula.
2 Ma nina i olo ta ra mataniolo
iat, ia nam ra tena balabalaure Sip.
3 A monamono i papa are, ma
ra umana sip dia valongore ra ni-
laina; i oro pa kana lavur sip iat
ma ra iang i diat, ma i agure vairop
diat.
4 Ba i tar agure vairop kana
parika, i lualua ta diat, ma ra
lavur sip dia murmur ia; tago dia
nunure ra nilaina.
5 Pa diat a murmur ra vaira,
diat a lop uka kan ia; tago pa dia
nunure ra nilai ra umana vaira.
6 Iesu i tatike go ra tinata
valavalar ta diat; ma pa dia matoto
ta ra lavur magit i ga tatike ta diat.

Iesu ia ra Bo na Tena Balabalaure Sip

7 Ma Iesu i biti mulai ta diat: A
dovot go iau tatike ta vavat: Iau ra
mataniolo kai ra lavur sip.
8 Diat par, dia ga vut lua tagu, a
umana tena nilong ma ra umana
tena kinakinau bula diat; ma ra
umana sip pa dia ga nunure diat.
9 Iau ra mataniolo; ba tikai na
olo tagu, da valaun ia, ma na
olaolo ma na irairop, ma na gire
tadav ra nian.
10 Ma ra tena nilong i pot ika upi
ra nilong ma ra vardodoko ma ra
nila; iau ga vut upi diat a vatur
vake ra nilaun, a nilaun i buka ma
ra boina.
11 Iau ra bo na tena balabalaure;
a bo na tena balabalaure i vung
vue kana nilaun upi ra lavur sip.
12 A tultul nina ba di kul ia ka,
ma vakir ra tena balabalaure tuna,
ma vakir kana ra lavur sip, i gire
ra leing na pap i vut, ma i vana
kan ra lavur sip, i lop uka, ma ra
leing na pap i ra pa diat, ma i korot
varbaiane diat;
13 i lop, tago di kul ia ka, ma pa i
mari ra umana sip.
14 Iau ra bo na tena balabalaure,
iau nunure diat ba kaugu, ma diat
ba kaugu dia nunure iau;
15 da Tama i nunure iau, ma
iau nunure Tama; ma iau vungue
kaugu nilaun ure ra lavur sip.
16 Ma kaugu ta ra umana sip
boko, pa dia ki ta go ra liplip na
sip; ina agure diat bula, ma diat
a valongore ra nilaigu; ma diat
par, diat a ki ta ra kopono kikil
na sip ma ra kopono ko ra tena
balabalaure tana.
17 Go Tama i mari iau tana, tago
iau vungue kaugu nilaun, pi ina
tak pa ia mulai.
18 Pa ta i tak vue kan iau, iau
kaka iau vungue. Iau iat iau kure
upi ina vungue, ma iau kure bula
upi ina tak pa ia mulai. Damana
Tamagu i ga tul tar ia tagu.
19 Ma i enana varbaiai mulai ra
nuknuk i ra umana Iudaia ta go ra
lavur tinata.
20 Ma mangoro ta diat dia ga biti:
A tabaran i ovai tana, ma i lunga;
dave ava valongore?
21 Ta ra umana dia biti: Go vakir
ra tinata kai tikai ba ra tabaran i
ovai tana. A tabaran na vanana pa
vang ra kiau na mata i ra umana
pula?

A tarai Iudaia dia pue vue Iesu

22 Ma dia pait ra lukara na var-
vagomgom arama Ierusalem ta ra
kilala na mudian;
23 ma Iesu i vanavana ta ra mata
palpal kai Solomon ta ra pal na
vartabar.
24 Ma ra Iudaia dia kor kikil ia,
ma dia tir ia: Aivia bung boko una
vavapidik iu ta vevet? Ba u ra
Kristo una ve bulu avet.
25 Iesu i biti ta diat: Iau ga tar
ve avat, ma pa ava nurnur; a lavur
papalum iau papait ia ta ra iang i
Tamagu, dia varvai bula ure iau.

26 Ma pa ava nurnur, tago vakir
avat kaugu umana Sip.
27 Kaugu lavur sip dia valongore
ra nilaigu, ma iau nunure diat, ma
dia murmur iau;
28 ma iau tul tar ra nilaun tukum
ta diat, ma pa diat a virua muka,
ma pa ta na ra pa diat ta ra limagu.
29 Tamagu, nina i ga tul tar diat i
tagu, i lia ta diat par, ma pa i tale ta
tikai upi na ra pa diat kan ra lima
i Tamagu.
30 Amir ma Tama amir tikai ka.
31 A Iudaia dia tak pa ra umana
vat mulai, upi diat a tupar ia me.
32 Iesu i bali diat dari: Mangoro
na bo na papalum tai Tamagu iau
ga ve tar ia ta vavat; ure nuve ta
go ra lavur papalum ava tupar iau
tana?
33 A Iudaia dia biti: Pa ave tupar
u ure ta bo na papalum, ure ke ra
varvul, ma tago u a tutana ka, ma
u biti ba u God.
34 Iesu i biti ta diat: Pa di ga
tumu ia laka ta kavava tinata na
varkurai dari: “Iau ga tatike: Avat
a umana god”?
35 Ba i ga vatang diat ba ra
umana god, diat ba di ga tul tar ra
tinata kai God ta diat (ma i dekdek
upi da piam vue ra Buk Tabu),
36 avat a tatike laka ure nina
Tama i ga vagomgom ia, ma i ga
tulue uti ta ra rakarakan a guna-
gunan ba: “U vul God,” tago iau ga
biti: Iau Natu i God?
37 Ona pa iau pait ra lavur pa-
palum kai Tamagu, koko avat a
nurnur tagu.
38 Ona iau pait muka diat, ma
pa ava nurnur tagu, avat a nurnur
ta ra lavur papalum; upi avat a
nunure ma avat a matoto ba Tama
i ki tagu, ma iau ki tai Tama.
39 Ma dia mainge mulai ba diat a
kinim ia; ma i vana ka kan ra lima
i diat.
40 Ma i vana mulai ta ra papar a
Iordan maro iat, ta nam ra gunan
ba Ioanes i ga lua ie ma ra baptaiso
tana; ma i kiki ie.
41 Ma mangoro dia tadav ia; ma
dia biti: A dovotina Ioanes pa i
ga pait ta vakilang; ma i dovot ra
lavur magit par, ba Ioanes i ga
tatike ure go ra tutana.
42 Ma mangoro dia nurnur tana
abara.

11

Lasaro i mat

1 Ma tika na tutana i mait, a
iangina Lasaro, a te Betania, a pia
na pal kai ra ura bartanavavina
Maria ma Mata.
2 Maria nam i ga ku ra Luluai ma
ra varku, ma i ga u ra ura kakene
ma ra pepe na uluna, ma go taina
Lasaro i mait.
3 A ura bartanavavina dir vartu-
luai tadav ia dari: Luluai, nina u
mari ia, go i mait.
4 Ba Iesu i valongore i biti: Pa na
mat ta go ra minait, i mait upi da
pite pa God, ma upi da pite pa Natu
i God bula tana.
5 Iesu i mari Mata ma tanavav-
ina ma Lasaro bula.
6 Ba i valongore ba i mait, i ki pa
ra ivu bung mulai ta nam ra gunan
i ki tana.
7 Ma namur i tatike tai ra tarai
na vartovo: Dat a vana mulai Iu-
daia.
8 A tarai na vartovo dia biti tana:
Tena Vartovo, go ko a Iudaia dia ga
mainge ba diat a tupar i u; ma una
vana mulai tana laka?
9 Iesu i biti: Vakir a vinun ma a
urua na pakana ta ra bung laka?
Ba tikai i vanavana ta ra keake pa
i tutukai, tago i gire ra kapa kai go
ra rakarakan a gunagunan.
10 Ba tikai i vanavana ra marum,
i tutukai, tago pa ta kapa i ki tana.
11 I tatike go ra lavur magit, ma
namur i biti ta diat: Talai dat,
Lasaro, i tar va mat, ma iau vana
upi ina vangun ia.
12 A tarai na vartovo dia biti
tana: Luluai, bali tar va mat, na
lagar.

13 Iesu i ga tata ure kana minat;
ma dia nuk ia, ba i ga tatike ure ra
ningo ta ra niva.
14 Ma Iesu i ve bulu diat dari:
Lasaro i tar mat.
15 Ma iau gugu ure avat, ba pa
iau ga ki abara, upi avat a nurnur;
ma go dat a vana pirana.
16 Tomas, di vatang ia bula ba
a Kanga, i tatike tai ra tarai na
vartovo: Dat a vana bula, upi dat
a mat varurung me.

Iesu ia ra nilaun mulai ma ra nilaun tuna

17 Ba Iesu i tar pot, i matoto pa
ba i tar va ra ivat na bung ta ra
babang na minat.
18 Betania i maravai Ierusalem,
da ra utul a kilomita (ra ivu mail);
19 ma mangoro na Iudaia dia ga
vana pire Mata ma Maria, upi diat
a vamaram dir ure tai dir.
20 Ba Mata i valongore ba Iesu i
vanavana ur, i totongo upi ia; ma
Maria i kiki na pal.
21 Mata i biti tai Iesu: Luluai,
gala u ga ki ati, gala taigu pa na
mat.
22 Ma go iau nunure ba ta magit
una lul ia tai God, God na tul tar ia
tam.
23 Iesu i biti tana: Taim na laun
mulai.
24 Mata i biti tana: Iau nunure ba
na laun mulai ta ra tinut mulai ta
ra bung kutu.
25 Iesu i biti tana: Iau ra nilaun
mulai, ma iau ra nilaun tuna; ia
nam i nurnur tagu, ba i mat, na
laun mulai;
26 ma nina i laun ma i nurnur
tagu, pa na mat muka. U nurnur
laka damana?
27 I biti tana: Maia, Luluai, iau
ga tar nurnur ba u ra Kristo, Natu
i God, nina muka ba na vana rikai
ta ra rakarakan a gunagunan.

Iesu i tangi

28 Ma ba i tar tatike dari, i vana,
ma i oro ive pa tanavavina, Maria,
i biti: A Luluai go kari, i oro u.
29 Ma ba i valongore, i tut
vuavuai, ma i vana tadav ia.
30 (Iesu pa i pot boko ta ra pia
na pal, i ki boko ta nam ra pakana,
Mata i ga barat ia tana.)
31 A Iudaia, nina dia ga ki na pal
me upi diat a vamaram ia, ba dia
gire Maria i tut lulut ma i irop,
dia mur ia, dia nuk ia ba na vana
tadav ra babang na minat upi na
tangtangi ie.
32 Ba Maria i pot abara, Iesu i ki
ie, ma i gire, i va timtibum pire ra
ura kauna, ma i biti tana: Luluai,
gala u ga ki ati, gala taigu pa na
mat.
33 Ba Iesu i gire i tangtangi, ma
nam ra Iudaia bula dia ga varagur
me dia tangtangi, i riri ta ra tu-
lungeana, ma i ngarao tana,
34 ma i biti: Ava ga vadiop ia
ave? Dia biti tana: Luluai, una
mai, una gire.
35 Iesu i tangi.
36 A Iudaia dia biti: Gire i mari
ia muka!
37 Ma ta umana dia biti: Go ra
tutana i ga vanana pa ra ura kiau
na mata i ra pula, ma dave pa i ga
valagar pa go ra tutana bula upi
koko na mat?

Lasaro i tut rikai kan ra minat

38 Ma Iesu i kaina mulai ra bal-
ana, ma i tadav ra babang na mi-
nat. Nam ra babang a niiga, ma di
ga vung bat ia ma ra vat.
39 Iesu i biti: Avat a tak vue ra
vat. Mata, tai nina i ga mat, i tatike
tana: Luluai, gori i angina; tago i
tar mat a ivat na bung iat.
40 Iesu i biti tana: Pa iau ga tatike
laka tam ba ona u nurnur, una gire
ra minamar kai God?
41 Ma dia tak vue ra vat. Iesu i
tadaraka, ma i biti: Tama, iau pite
pa u tago u tar valongore iau.
42 Iau ga nunure ba u valongore
vatikene iau; ma iau ga vatang ia,
tago ra kor dia turtur kikil iau, upi
diat a nurnur, ba u ga tulue iau Uti.
43 Ba i tar tatike damana, i
manga oro dari: Lasaro, una vana
rikai.

44 Ma nam i ga mat i vana rikai,
di ga vi ra ura limana ma ra ura
kekene ma ra mal na minat; ma
di rau ra matana bula ma ra mal.
Iesu i biti ta diat: Avat a pala ia, upi
na vana.

Dia varpit upi diat a vagu pa Iesu
(Mat 26:1-5; Mar 14:1-2; Luk 22:1-2)

45 Mangoro ta diat a Iudaia, nina
dia ga ki pire Maria, ma dia ga gire
nam i ga pait ia, dia nurnur tana.
46 Ma ta ra umana ta diat dia
vana tadav ra umana Parisaio, ma
dia varve diat ta ra lavur magit
Iesu i ga pait ia.
47 A umana tena tinabar ngalan-
gala ma ra umana Parisaio dia oro
varurue ra kivung, ma dia biti:
Ava da pait ia? Go ra tutana i pait
mangoro na vakilang.
48 Ba da nur vue dari, a tarai par
diat a nurnur tana; ma ra tarai
Rom diat a vut, diat a kale kada pia
na pal ma kada vuna gunan bula.
49 Ma tikai ta diat, Kaiapas, ia
ra tena tinabar i lualua ta nam ra
kilala, i biti ta diat: Pa ava nunure
ta magit,
50 ma pa ava nuk ia ba i topa
avat, ba tikai na mat ure ra tarai,
ma koko ra vuna gunan mutu na
virua.
51 Ma vakir i ga tatike vakuku
go; tago ia ra tena tinabar i lualua
ta nam ra kilala, ma i ga tata na
propet ba Iesu na mat ure ra vuna
gunan;
52 ma vakir ure ra vuna gu-
nan ika, upi na varurue bula ra
lavur natu i God dia ki varbabaiai
vurvurbit, upi diat a tikai ka.
53 Ma papa ta nam ra bung dia
varpit upi diat a doka.
54 Ma Iesu pa i vanavana kapa
mulai pire ra Iudaia, i vana ta
ra gunagunan maravai ra bil, ta
ra pia na pal, a iangina Epraim;
ma dia kiki tana ma ra tarai na
vartovo.
55 Ma i maravai ra lukara na
bolo lake kai ra Iudaia; ma man-
goro ta ra gunagunan dia lua
urama Ierusalem ba pa di pait
boko ra lukara, upi diat a vagom-
gom diat mulai.
56 Ma dia tikan upi Iesu, ma ba
dia turtur na pal na vartabar dia
tata vargil ure, dia biti: Ava ava
nuk ia? Pa na vana laka ta ra
lukara?
57 Ma ra lavur tena tinabar
ngalangala ma ra lavur Parisaio
dia ga vartuluai, ba tikai i nunure
ba i ki ave na ve tar ia, upi diat a
kinim ia.

12

A vavina i lingire ra varku ta ra ulu i Iesu
(Mat 26:6-13; Mar 14:3-9)

1 Ba laptikai na bung boko upi
da pait ra lukara na bolo lake, Iesu
i pot aro Betania, aina Lasaro i ki
ie, nina ba Iesu i ga valaun pa ia
mulai kan ra minat.
2 Ma dia mal pa ra varlapir ure
abara; Mata i toratorom ta ra nian;
Lasaro tikai ta diat dia ki me ta ra
nian.
3 Maria i vatur tika na pakana
mamat na varku tuna, i ngatngat
muka, ma i tap ra ura kak i Iesu
me, ma i u ra ura kauna ma ra
pepe na uluna; ma ra pal i buka
ma ra ang na varku.
4 Iudas Iskariot, tikai ta diat
kana tarai na vartovo, nina ba na
vagu tar ia, i biti:
5 Ta ra ava pa di ga ivure go ra
varku upi ta utul a mar na denaria,
upi da tabar ra umana luveana
me?
6 Pa i ga tatike go tago i mari ra
umana luveana; i tatike ke, tago
ia ra tena nilong, ma tago kana ra
popopoi, ma i tatatak pa ta nam di
poe tana.
7 Iesu i biti: Avat a nur vue upi
na pait ia, tago i da i pait ia ure
kaugu bung na pupunang.

8 Tago ra umana luveana dia ki
vatikai pire vavat; ma iau, pa ina
ki vatikai pire vavat.

Di varpit ure Lasaro

9 A kor na tarai ta diat ra Iudaia
dia valongore ba i ki abara; ma dia
pot, vakir upi ka Iesu, upi diat a
gire bula Lasaro, nina i ga valaun
pa ia mulai kan ra minat.
10 A lavur tena tinabar ngalan-
gala dia varpit ba diat a doko bula
Lasaro;
11 tago ia ra vuna ba mangoro na
Iudaia dia vana, ma dia nurnur tai
Iesu tana.

Iesu i olo Ierusalem
(Mat 21:1-11; Mar 11:1-11; Luk 19:28-40)

12 Ta ra bung namur a ngala
na kor na tarai dia ga pot upi ra
lukara, ma ba dia valongore ba
Iesu i vana urama Ierusalem,
13 dia kap ra lavur ul, ma dia
vana oai upi diat a totongo upi ia,
ma dia oraoro ba: Osana, da pite
pa go i ti vut ma ra iang i ra Luluai,
a King kai ra Israel!
14 Ma Iesu i ga tikan tadav ra nat
na as, ma i ki tana; da di ga tumu
ia:
15 “Natu i Sion, a vavina, koko u
burut, una gire kaum King i vana
rikai, i ki ta ra nat na as.”
16 Kana tarai na vartovo pa dia
matoto lua boko ta go ra lavur
magit; ma ba Iesu i tar ki ta kana
minamar, dia nuk pa ia muka ba
di ga tumu go ra umana magit ure,
ma ba di ga pait ot pa go ra lavur
magit i tana.
17 Nam ra kor na tarai, dia ga tur
pirana ba i ga oro vairop Lasaro
kan ra babang na minat, ma i ga
valaun pa ia mulai kan ra minat,
dia varveai tana.
18 Go bula i vuna tago a kor na
tarai dia ga vana oai dia totongo
upi ia tana, tago dia nunure ba i ga
pait go ra vakilang.
19 A umana Parisaio dia biti
vargil dari: Ava gire ba ava mama
pait ta magit; ea, a rakarakan a
gunagunan i mur ia.

Ta umana Elenas dia tikan upi Iesu

20 Ta ra umana Elenas bula diat
dia ga vana urama ta ra lukara upi
diat a lotu;
21 ma dia tadav Pilipo, nina
maro Betsaida arama Galilaia, ma
dia tir ia dari: Luluai, ave mainge
ba avet a gire Iesu.
22 Pilipo i vana, i ve Andreas;
Andreas dir ma Pilipo, dir vana,
ma dir varve Iesu.
23 Iesu i biti dari ta dir: Gori a
pakana bung i tar pot ba da mar
Natu i ra tutana.
24 A dovot go iau tatike ta vavat:
Ari ona ra pat i ra vit pa i bura ta
ra bala na pia ma ba pa i mat, i
ki varkolono ko; ba i mat, i vuai
mangoro na vuaina.
25 Nina i mari kana nilaun, na
varara vue; ma nina i milikuane
kana nilaun ati ra pia, na vatur
vake upi ra nilaun tukum.
26 Ba tikai i toratorom tagu boina
ba na murmur iau; ma kaugu tul-
tul na ki aina ina ki ie; ba tikai i
torom tagu, Tama na vadoane.

Iesu i tata ure kana minat

27 Go i ngarao ra tulungeagu; ma
ava ina tatike? Tama, una valaun
iau kan go ra pakana bung. Ma ure
go ra magit iat iau tar tadav go ra
pakana bung tana.
28 Tama, una mar ra iangim. Ma
ra nilai tikai i vana rikai marama
ra bala na bakut dari: Iau ga mar
ia, ma ina mar ia mulai.
29 A kor na tarai, nina dia tur pi-
rana, dia valongore, ma dia tatike,
ba i tar pangpagur; ta ra umana
dia biti: Tika na angelo i tar tata
pa ia.
30 Iesu i biti: Go ra tinata pa i
vana rikai ure iau, ure avat iat.
31 Go di kure go ra rakarakan
a gunagunan; go da okole vue ra
luluai kai go ra rakarakan a guna-
gunan.

32 Ma iau, ba di vatur iau urama
kan ra rakarakan a gunagunan,
ina al pa ra tarai par piragu.
33 I tatike go ure ra mangaman-
gana vinirua ba na mat i tana.
34 A kor na tarai dia bali ia
dari: Ave ga valongore ta ra tinata
na varkurai ba ra Kristo na laun
tukum; ma dave go u tatike ba: Da
vatur Natu i ra tutana urama? To
ia go ra Natu i ra tutana?
35 Iesu i biti ta diat: A ik ika
boko ra kapa i ki pire vavat. Avat
a vanavana ba ra kapa i ki boko
pire vavat, kan ra bobotoi na ta-
dav avat; nam i vanavana ta ra
bobotoi, pa i nunure ba i vana uve.
36 Ba ra kapa i ki boko pire vavat,
avat a nurnur ta ra kapa, upi avat
a umana natu i ra kapa.

Ra tarai Iudaia pa dia nurnur

Iesu i tatike vue go ra lavur
magit, ma i vana, i parau kan diat.
37 Ma go i tar pait mangoro na
vakilang ta ra mata i diat, ma pa
dia nurnur tana;
38 upi na da nam ra tinata Iesaia
i ga tatike dari:

"Luluai, to ia i ga valongore
kaveve varveai?
Ma di ga ve tar ra lima i ra Luluai
tai ia?"

39 Go ra vuna pa dia ga nurnur
tana, tago Iesaia i ga tatike bula:

40 "I ga vapula bat ra kiau na mata
i diat, ma i ga valeo ra bala i
diat;
Kan diat a gigira ma ra ura kiau
na mata i diat, ma kan diat
a matoto ma ra bala i diat.
Ma diat a vana tapuku,
Ma ina valagar pa diat."

41 Iesaia i ga tatike go ra lavur
magit, tago i ga gire kana mina-
mar; ma i ga varvai ure.
42 Ma mangoro ta diat ra lavur
tena varkurai dia nurnur tana; ma
pa dia tata kapa ure, tago kan ra
lavur Parisaio diat a okole vue diat
kan ra pal na lotu;
43 tago dia manga mainge ra
variru tai ra tarai, ma tai God i
ikilik ika.

Iesu i varkurai ma kana tinata

44 Ma Iesu i oraoro, i biti: Nina
i nurnur tagu, pa i nurnur tagu, i
nurnur ta nam i ga tulue iau Uti.
45 Ma nina i giragire iau, i gira-
gire bula nam i ga tulue iau uti.
46 Iau a kapa, iau tar vana rikai
ta ra rakarakan a gunagunan, upi
nina i nurnur tagu, koko na ki ta
ra bobotoi.
47 Ba tikai i valongore kaugu
tinata, ma pa i torom tana, pa iau
kure; tago pa iau ga vana rikai
upi ina kure ra rakarakan a gu-
nagunan, pata; ina valaun uka ra
rakarakan a gunagunan.
48 Nina i piam vue iau, ma pa i
kapupi kaugu tinata, tikai iat na
kure; nam ra tinata iau ga tatike
na kure ta ra bung kutu.
49 Tago nam iau ga tatike, vakir
kaugu kaka, Tama, nina i ga tulue
iau uti, i ga tul tar nam tagu ba
ina ve tar ia, ma nam bula ba ina
tatike.
50 Ma iau nunure, ba kana var-
tuluai ia ra nilaun tukum; nam ra
lavur magit iau tatike, da Tama
i ga ve tar ia tagu, damana iau
varveai muka.

13

Iesu i vura puk ra kau i diat ra tarai na vartovo

1 Ba pa di pait boko ra lukara na
bolo lake, Iesu i nunure ba kana
pakana bung i tar pot ba na vana
kan go ra rakarakan a gunagunan
tana tadav Tama, ma da i ga mari
kana tarai, dia ki ta ra rakarakan
a gunagunan, damana i mari diat
tuk tar ta ra mutuaina.
2 Ba dia tar ki ta ra nian, Satan
i ga vanuk tar ia ta ra bala i Iudas
Iskariot, natu i Simon, ba na vagu
tar ia;
3 ma Iesu i nunure ba Tama i tar
tul tar ra lavur magit par tana, ma
i nunure ba i ga vana rikai tai God,

ma na vana mulai pire God, i tut
kan ra nian,
4 ma i vungue kana umana mal;
ma i tak pa ra mal na niu, ma i vi
pit me.
5 Ma i lolonge ra tava ta ra la, ma
i vura puk ra kau i diat a tarai na
vartovo, ma i u diat ma nam ra mal
na niu, i vi pit me.
6 Damana i tadav Simon Petero.
I biti tana: Luluai, una puk laka ra
ura kaugu?
7 Iesu i tatike bali ia dari: Go
iau pait ia, pa u nunure gori; una
matoto boko tana namur.
8 Petero i biti tana: Koko muka
una puk ra ura kaugu. Iesu i biti
tana: Ona pa iau puk u, dor a
takunu varbaiai.
9 Simon Petero i biti tana: Lu-
luai, vakir ra ura kaugu kaka, a
ura limagu ma ra ulugu bula.
10 Iesu i biti tana: nina i tar
gumu, i topa ia ba da puk uka
ra ura kauna, tago i tar gomgom
mutu; ma ava gomgom, ma vakir
avat par.
11 Tago i nunure nam ba na vagu
tar ia; kari i tatike dari: Pa ava
gomgom par.
12 Ba i tar puk ra kau i diat, i tak
pa kana umana mal, ma i ki mulai
ma i tatike ta diat: Ava nunure
laka go iau tar pait ia ta vavat?
13 Ava vatang iau ba Tena Var-
tovo ma Luluai; ma ava tatike ra
dovotina; tago iau tuna nam.
14 Ba iau ra Luluai ma ra Tena
Vartovo bula, ma iau tar puk ra
kau i vavat, avat bula, avat a puk
vargiliane ra kau i vavat.
15 Tago iau tar tul tar ra
valavalar ta vavat, upi avat bula
avat a papait ia damana da iau tar
papait ia ta vavat.
16 A dovot go iau tatike ta vavat:
A tultul pa i ngala ta dir ma kana
luluai; ma nina di ga tulue pa i
ngala ta dir ma nina i ga tulue.
17 Ba ava tar nunure go ra lavur
magit, ma ba ava papait bula diat,
ava ti doan.
18 Pa iau tata ure avat par; iau
nunure nam diat, iau ga pilak pa
diat; ia kaka upi da pait ot pa ra
Buk Tabu: “Nam i ian kaugu gem,
i rua iau ma ra inabut na kauna.”
19 Papa gori ina varve value avat
i tana ba pa di pait ia boko, upi ba
di tar pait ia, avat a nurnur ba iau
ia muka.
20 A dovot go iau tatike ta vavat:
Nina ba i kapupi nam iau tulue, i
kapupi iau bula, ma nina i kapupi
iau, i kapupi bula nam i ga tulue
iau uti.

Iesu i biti ba ta tikai na vagu tar ia
(Mat 26:20-25; Mar 14:17-21; Luk 22:21-23)

21 Ba Iesu i tar tatike dari, i
ngarangarao ra tulungeana, ma i
varveai dari: A dovot go iau tatike
ta vavat ba, tikai ta vavat na vagu
tar iau.
22 A tarai na vartovo dia gire
vargilgiliane diat, dia purpuruan
ba i tatike go ure to ia.
23 Ma tika na tutana na vartovo
pire ra vuvuvung na nian, Iesu
i mari ia, ma i va bokon ta ra
bongobongo i Iesu.
24 Simon Petero i kaluve pa ia,
ma i biti tana: Una ve avet ba i tata
ure to ia.
25 I va bokon mulai ta ra bongob-
ongo i Iesu, ma i tir ia: Luluai, ba
to ia?
26 Iesu i tatike bali ia dari: Nina
ba iau puk tar ra ngungu gem tana.
Ba i tar puk ra ngungu gem, i vatur
ia, ma i tabar Iudas, natu i Simon
Iskariot, me.
27 Ma namur ta ra ngungu gem
Satan i ovai tana. Iesu i biti tana:
Nam ra magit ba una pait ia, una
pait lulut ia.
28 Ma pa ta ta diat ta ra vuvu-
vung na nian i nunure ra vuna ba
i tar tatike go tana.
29 Ta ra umana dia nuk ia ba
Iesu i biti tana: Una kul pa ra
lavur magit i topa dat ta ra lukara;
ba dari bar, ba na tabar ra lavur

luveana, tago Iudas i kapkap ra
popopoi.
30 Ba i tar vatur vake ra ngungu
gem, i irop vuavuai; ma i marum.

A kalamana vartuluai

31 Ba i tar irop, Iesu i biti: Go da
mar Natu i ra tutana, ma di tar mar
God tana;
32 ona di tar mar God tana, God
na mar ia bula tana iat, ma na mar
vuavue.
33 A umana bul ikik, go a ik ika
ina ki pire vavat. Avat a tikan upi
iau; ma da iau ga varve ra Iudaia:
I dekdek upi avat a vana ta nam ra
gunan ba ina vana tana, damana
bula iau biti ta vavat.
34 Go ra kalamana vartuluai iau
tul tar ia ta vavat, ba avat a var-
mari vargil; da iau ga mari avat,
avat bula avat a varmari vargil.
35 Ona ava varmari vargil, a
tarai par diat a nunure tana ba
avat kaugu tarai na vartovo.

Iesu i tata lua ba Petero na pue vue

(Mat 26:31-35; Mar 14:27-31; Luk 22:31-34)

36 Simon Petero i biti tana: Lu-
luai, una vana uve? Iesu i biti: A
gunan ba ina vana tana, i dekdek
upi una mur iau tana gori; una
murmur namur.
37 Petero i biti tana: Luluai, ta ra
ava pa ina mur u tana gori? Ina
vungue kaugu nilaun ure u.
38 Iesu i biti: Una vungue vang
kaum nilaun ure iau? A dovot go
iau tatike tam: A loko pa na riki
boko, ma una ga vautul a pue vue
iau.

14

Iesu ia ra nga, ra dovot, ma ra nilaun

1 Koko i tabun ra bala i vavat;
avat a nurnur tai God, ma avat a
nurnur tagu bula.
2 Mangoro na pal ta ra kuba i
Tamagu; gala pata, gala ina varve
avat i tana; tago iau vana upi ina
mal pa ra kuba i vavat.
3 Ma ba iau vana, ma iau mal pa
ra kuba i vavat, ina vut mulai, ma
ina agure pa avat piragu; upi avat
bula, avat a ki ta nam ra gunan ba
iau ki ie.
4 Ava nunure ra nga upi nam ra
gunan ba ina vana tana.
5 Tomas i biti tana: Luluai, pa
ave nunure nam ra gunan ba una
vana tana, ma avet a nunure da-
vatane ra nga tana?
6 Iesu i biti tana: Iau ra nga, ma
iau ra dovot, ma iau ra nilaun; pa
ta i tadav vakuku Tama, dia tadav
ia ka tagu.
7 Gala ava ga tar nunure iau,
gala ava ga tar nunure bula Tam-
agu; papa gori ava nunure, ma ava
tar gire.
8 Pilipo i biti tana: Luluai, una ve
tar Tama ta vevet, ma avet a ngo
muka.
9 Iesu i biti tana: Pilipo, go iau
tar ki vavuan pire vavat, ma pa
u nunure boko iau vang? Nina i
tar gire iau, i tar gire bula Tama;
ma dave u biti dari ba: Una ve tar
Tama ta vevet?
10 Pa u nurnur laka ba iau ki tai
Tama ma Tama i ki tagu? A lavur
tinata iau tatike ta vavat, vakir
kaugu ka; Tama i ki tagu, ma i
papait kana lavur papalum.
11 Avat a nurnur tagu ba iau ki
tai Tama, ma Tama i ki tagu, ona
pata, avat a nurnur tagu ure go ra
lavur papalum.
12 A dovot go iau tatike ta vavat:
Nina i nurnur tagu, na pait bula ra
lavur papalum iau papait diat; ma
na pait ra umana ngala iat ta go
iau papait diat; tago iau vana pire
Tama.
13 Ma ra magit par ava aring upi
ia ta ra iangigu, nam ina pait ia,
upi da pite pa Tama tai Natuna.
14 Ona ava aring iau upi ta magit
ta ra iangigu, ina pait ia muka.

Takodo na Tulungen na ki ta vavat

15 Ba ava mari iau, avat a torom
ta kaugu lavur vartuluai.

16 Ma ina lul Tama, ma na tul tar
ta ra Tena Varmaram ta vavat, upi
na ki tukum pire vavat,
17 ra Tulungea i ra dovotina,
nina ba ra rakarakan a gunagu-
nan pa na pait valar pa ia pi na
vatur vake; tago pa i gire, ma pa i
nunure; ava nunure, tago i ki pire
vavat, ma na ki ta vavat.
18 Iau, pa ina vana kan avat upi
avat a malari; ina tadav avat.
19 A ik boko ma ra rakarakan a
gunagunan pa na gire mule iau;
ma ava gire iau; tago iau laun, ma
avat a laun bula.
20 Ta nam ra bung avat a nunure
ba iau ki tai Tamagu, ma ava ki
tagu, ma iau ki ta vavat.
21 Nina i vatur vake kaugu lavur
vartuluai, ma i toratorom ta diat,
ia muka i mari iau; ma ia nam i
mari iau, Tamagu na mari ia, ma
iau bula ina mari ia, ma ina ve tar
iau tana.
22 Iudas (pata Iskariot) i biti
tana: Luluai, dave una ve tar iu ta
vevet, ma pata tadav ra rakarakan
a gunagunan?
23 Iesu i biti tana: Ba tikai i
mari iau, na torom ta kaugu lavur
tinata; ma Tamagu na mari ia, ma
amir a tadav ia, ma amir a mal ra
kuba i mimir tana.
24 Nina ba pa i mari iau, pa
i torom ta kaugu lavur tinata.;
ma ra tinata ava valongore, vakir
kaugu, kai Tama iat, nina i ga tulue
iau uti.

25 Go iau tar tatike go ra lavur
magit ta vavat ba iau ki boko pire
vavat.
26 Ma ra Tena Varmaram, ia
ra Takodo na Tulungen, nina ba
Tama na tulue uti ta ra iangigu,
na tovo tar ra lavur magit par ta
vavat, ma na vanuk tar ra lavur
magit par ta vavat, ba iau ga tatike
ta vavat.
27 Iau tibe avat ma ra malmal;
iau tabar avat ma kaugu malmal;
pa iau tabar avat da ra rakarakan
a gunagunan i varvartabar. Koko
i tabun ra bala i vavat, ma koko i
burut.
28 Ava tar valongore ba iau tar
tatike ta vavat dari: Iau vana, ma
ina tadav mule avat. Ba ava mari
iau, avat a gugu, tago iau vana pire
Tama; tago Tama i ngala ta mimir.
29 Ma go iau tar ve value avat ba
pa di ti pait ia boko. upi ona da pait
ia, avat a nurnur.
30 Pa ina manga tata mulai ta
vavat, tago ra luluai i ra rakarakan
a gunagunan i vut; ma pa kana ta
magit i tagu,
31 upi ke ra rakarakan a gunagu-
nan na nunure ba iau mari Tama,
ma ba iau pait ra lavur vartuluai
piragu kai Tama. Avat a tut, dat a
vana kan ati.

15

Iesu ia ra vain tuna

1 Iau ra vain tuna, ma Tamagu ia
ra tena malmal uma.
2 A lavur ingarigu ba pa dia vuai,
i laga vue; ma diat dia vuai, i
vagomgom diat upi na ngala boko
ra vuai diat.
3 Ma ava tar gomgom ta ra tinata
iau ga tatike ta vavat.
4 Avat a ki tagu, ma ina ki ta
vavat. Da ra ingar i ra vain pa na
vuai varkolono, ona pa i ki ta ra
vain; damana avat bula ona pa ava
ki tagu.
5 Iau ra vain ma avat a lavur
ingarigu; nina i ki tagu, ma iau
bula, iau ki tana, na manga vuai;
tago ona da ki varbaiai, pa avat a
pait valar pa ta magit.
6 Ba tikai pa i ki tagu, da vue da
ra ingar i ra vain, ma i maranga
ma di varurue diat, ma di vue tar
ta ra iap, ma dia io.
7 Ona ava ki tagu, ma kaugu
tinata i ki ta vavat, avat a aring upi
nam ava mainge, ma da ongo tar ia
ta vavat.
8 Dari da mar Tamagu, ba ava
vuai ta mangoro na vuai vavat, ma
damana bula avat kaugu tarai na
vartovo.

9 Da Tama i ga mari iau, iau bula,
iau ga mari avat; avat a ki vatikai
ta kaugu varmari.
10 Ba ava torom vatikai ta kaugu
lavur vartuluai, avat a ki vatikai
ta kaugu varmari; da iau ga torom
vatikai ta ra lavur vartuluai kai
Tamagu, ma iau ki vatikai ta kana
varmari.
11 Iau tar tatike go ra lavur magit
ta vavat, upi kaugu gugu na ki ta
vavat, ma upi da pait ot pa kavava
gugu.
12 Go kaugu vartuluai, ba avat
a varmari vargil, da iau ga mari
avat.
13 Pa ta varmari kai ta tikai i lia
tai nina, ba tikai i vung vue kana
nilaun upi ra umana talaina.
14 Avat a umana talaigu, ona ava
pait nam ra lavur magit iau tulue
avat i tana.
15 Pa ina vatang avat ba ra
umana tultul, tago ra tultul pa i
nunure nam kana luluai i pait ia;
iau tar vatang avat ba ra umana
talaigu; tago ra lavur magit par iau
valongore tai Tamagu, iau ga ve
tar ia ta vavat.
16 Vakir ava ga pilak pa iau, iau
ke, iau ga pilak pa avat, ma iau ga
togue avat upi avat a vana, avat a
vuai ra vuai vavat, ma upi ra vuai
vavat na ki vatikai; ma upi Tama
na tabar avat ma ra magit par ava
lul upi ia ta ra iangigu.
17 Go ra lavur magit iau tul tar ia
ta vavat upi avat a varmari vargil.

A rakarakan a gunagunan na milikuane avat

18 Ba ra rakarakan a gunagunan
i milikuane avat, ava nunure ba i
ga milikuane value iau.
19 Gala avat kai ra rakarakan
a gunagunan, gala a rakarakan
a gunagunan na mari kana; ma
tago vakir avat kai ra rakarakan
a gunagunan, ma iau ga pilak pa
avat kan ia, kari a rakarakan a
gunagunan i milikuane avat.
20 Avat a nuk pa ra tinata iau ga
tatike ta vavat dari: A tultul pa i
ngala ta dir ma kana luluai. Ba
dia ga vakaina iau, diat a vakaina
bula avat; ba di ga torom ta kaugu
tinata, diat a torom bula ta kava-
vat.
21 Diat a pait go ra lavur magit
ta vavat ta ra iangigu, tago pa dia
nunure nina i ga tulue iau uti.
22 Gala pa iau ga vut, ma gala pa
iau ga tata ta diat. gala pa kadiat ta
varpiam; ma go pa kadiat ta tinata
varbat ure kadia varpiam.
23 Nina i milikuane iau, i mi-
likuane Tamagu bula.
24 Gala pa iau ga pait ra lavur
papalum pire diat, nina ba pa ta
bula i ga pait diat, gala pa kadiat
ta varpiam; ma go dia ga gire ma
dia ga milikuane bula amir par ma
Tamagu.
25 Ma i dari upi da pait ot pa nam
ra tinata di ga tumu ia ta kadia
tinata na varkurai dari: “Di ga
milikuane iau, ma pa ta vuna.”
26 Ba ra Tena Varmaram i pot,
nina ba ina tulue tadav avat tai
Tama, nina iat ra Tulungea i ra
dovotina, ma i vana rikai tai Tama,
na varvarveai tagu;
27 ma avat bula, avat a var-
varveai, tago da ga varagur papa
ra vunapaina.

16

1 Iau tar tatike go ra lavur magit
ta vavat upi koko avat a tutukai.
2 Diat a okole vue avat kan ra
lavur pal na lotu; ioi, ma ra pakana
bung na vut boko, ba nina i doko
avat, na nuk ia, ba i pait ra pa-
palum kai God tana.
3 Diat a pait go ra lavur magit,
tago pa dia ga nunure amir ma
Tama.
4 Iau tar tatike go ra lavur magit
ta vavat upi, ba kadia pakana bung
i vut, avat a nuk pa ia, ba iau ga tar
varve avat i tana.

A papalum kai ra Takodo na Tulungen

Pa iau ga tatike go ra lavur magit
ta vavat amana ra tavuna, tago iau
ga ki pire vavat.
5 Ma go iau vana pire nam i ga
tulue iau uti, ma pa ta tikai ta
vavat i tir iau ba: U vana uve?
6 I tabun muka ra bala i vavat
tago iau tar tatike go ra lavur
magit ta vavat.
7 Ma iau ve avat ta ra dovotina
ba: I topa avat ba ina vana; tago
ona pa ina vana a Tena Varmaram
pa na vana tadav avat; ona ina
vana, ina tulue ta vavat.
8 Ma ba i tar pot, na takun ot pa
ra rakarakan a gunagunan ma ra
varpiam, ma ra mangamangana
takodo, ma ra varkurai;
9 ure ra varpiam, tago pa dia
nurnur tagu;
10 ure ra mangamangana
takodo, tago iau vana pire Tama,
ma pa avat a gire mule iau;
11 ure ra varkurai, tago di kure
ra luluai i go ra rakarakan a guna-
gunan.
12 Mangoro na magit boko ba ina
ve avat, ma pa i tale avat go ieri.
13 Ba ra Tulungea i ra dovotina
i tar vut, na ben avat ta ra lavur
dovotina par; tago pa na tata mu-
lai tana iat, na tatike ke ra lavur
magit par i valongore; ma na ve
avat ta ra lavur magit ba na vana
rikai boko.
14 Na mar iau; na tatatak pa ta
kaugu, ma na veve avat i tana.
15 Kaugu ka nam ra lavur magit
par kai Tama; kari iau tar tatike ba
na tatatak pa ta kaugu, ma na ve
avat i tana.

A niligur ma ra gugu

16 A ik boko ma pa avat a gire
mule iau; a ik boko mulai, ma avat
a gire iau.
17 Ta ra umana ta kana tarai na
vartovo dia biti vargil: Ava go i
tatike ta dat ba: A ik boko ma pa
avat a gire mule iau; ma ra ik boko
mulai, ma avat a gire iau; ma dari
bula: Tago iau vana pire Tama?
18 Dia biti: Ava go i tatike ba: A ik
boko? Pa da nunure kana tinata.
19 Iesu i nunure ba dia mainge
ba diat a tir ia, ma i biti ta diat: Ava
vartir vargil laka ure nam iau tar
tatike ba: A ik boko ma pa avat a
gire mule iau, ma ra ik boko mulai,
ma avat a gire iau?
20 A dovot go iau tatike ta vavat
ba: Avat a tangtangi ma avat a
lingligur, ma ra rakarakan a guna-
gunan na gugu; na tabun ra bala
i vavat, ma da kia kavava tinabun
ma ra gugu.
21 A vavina i tabun ba i tup ia
ra kinadik na kinakava, tago kana
pakana bung i tar pot; ma ba i tar
kava vue ra bul, pa i nuk pa mule
ra kinadik, tago i gugu ba i tar kava
vaarike ra tutana ta go ra nilaun.
22 Ma gori i tabun ra bala i vavat;
ma ina gire mule avat, ma ra bala i
vavat na gugu, ma pa ta na tak vue
kavava gugu mulai kan avat.
23 Ta nam ra kilala pa avat a tir
iau ure ta magit. A dovot go iau
tatike ta vavat: Ba avat a aring ta
magit tai Tama, na tabar avat me
ta ra iangigu.
24 Pa ava ga lul ta magit boko
ta ra iangigu; avat a araring, ma
da tabar avat, upi da pait ot pa
kavava gugu.

Iesu i biti: Iau tar uvia pa ra rakarakan a gunagunan

25 Iau tar tatike go ra lavur
magit ta vavat ma ra umana tinata
valavalar; a pakana bung na vut
boko ba pa ina tata mulai ta vavat
ma ra tinata valavalar tana, ina
varvai kapa ta vavat ure Tama.
26 Ta nam ra bung avat a araring
ta ra iangigu; ma pa iau tatike ta
vavat, ba ina lul Tama ure avat.
27 Tago Tama bula i mari avat,
tago ava ga mari iau, ma tago ava
ga nurnur ba iau ga vana rikai tai
Tama.
28 Iau ga vana rikai tai Tama,
ma iau tar pot ta ra rakarakan a
gunagunan; ma ina vana mulai

kan ra rakarakan a gunagunan,
ina vana tadav Tama.
29 Kana tarai na vartovo dia biti:
Go u varvai kapa muka, ma pa u
tata ma ra tinata valavalar.
30 Go ave nunure ba u matote ra
lavur magit par, ma ba pa i topa ia
ba tikai na tir iu; dari ave nunure
ba u ga vana rikai tai God.
31 Iesu i tatike ta diat: Gori ava
nurnur laka?
32 A pakana bung na pot, ma
gori i tar pot, ba avat a var-
baiai tana, avat a vana tikatikai
tadav kavava vurvur magit, ma
ina ki varkolono; ma pa ina ki
varkolono, tago amir ma Tama.
33 Iau tar tatike go ra lavur magit
ta vavat, upi avat a vatur vake ra
malmal tagu. A kinadik na tup
avat ta go ra rakarakan a gunagu-
nan, ma avat a nurnur uka; iau
tar uvia pa ra rakarakan a guna-
gunan.

17

Iesu i araring ure kana tarai na vartovo

1 Iesu i tar tatike vue go ra lavur
magit, ma i tadarake ra bakut, ma
i biti: Tama, ra pakana bung i tar
pot; una mar Natum; upi Natum
na mar u;
2 da u ga tul tar ra varkurai tana
ure ra tarai par, upi na tul tar ra
nilaun tukum ta diat par, u ga tul
tar diat i tana.
3 Ma go ia ra nilaun tukum, ba
diat a nunure u, u kaka ra God
tuna, ma diat a nunure nam bula
u ga tulue uti, ba Iesu Kristo.
4 Iau ga mar iu ra pia, iau tar pait
ot pa nam ra papalum, u ga tul tar
ia tagu ba ina pait ia.
5 Tama, gori una mar iau piram
ma nam ra minamar, ba kaugu iat
piram papa amana iat, ba pa ta ra
rakarakan a gunagunan boko.
6 Iau tar ve tar ra iangim tadav
nam ra tarai, u ga tul tar diat i
tagu ta ra rakarakan a gunagunan.
kaum nam diat, ma u ga tul tar diat
i tagu; ma dia ga torom ta kaum
tinata.
7 Go dia nunure, ba tam iat nina
ra lavur magit par, u ga tul tar ia
tagu;
8 tago iau ga ve diat ta ra tinata
u ga tul tar ia tagu, ma dia ga
kapupi ia, ma dia ga nunure ba ra
dovotina, ba iau ga vana rikai tam,
ma dia ga nurnur, ba u ga tulue iau
uti.
9 Iau araring ure diat; pa iau
araring ure ra rakarakan a guna-
gunan, ure diat ika, u ga tul tar diat
i tagu; tago kaum nam diat;
10 kaum par kaugu vurvur
magit, ma kaugu par kaum; ma
iau mamar ma diat.
11 Ma pa iau ki mulai ta ra
rakarakan a gunagunan, ma go
diat, dia ki ta ra rakarakan a guna-
gunan, ma iau vana piram. Tama,
u ra Tena Gomgom, una balaure
bat diat, u ga tul tar diat i tagu, ta
ra iangim, upi diat a tikai ka, da
dor.
12 Ba iau ga ki pire diat, iau ga
balaure bat nam diat, u ga tul tar
diat i tagu, ta ra iangim, ma iau
ga mono bat diat, ma pa ta tikai
ta diat i ga virua, ia kaka natu i ra
vinirua; upi da pait ot pa ra Buk
Tabu.
13 Ma go iau vana piram; ma
iau tatike go ra lavur magit ati ta
ra rakarakan a gunagunan, upi da
pait ot pa kaugu gugu ta diat.
14 Iau ga ve tar kaum tinata ta
diat; ma ra rakarakan a guna-
gunan i ga milikuane diat, tago
diat ma ra rakarakan a gunagu-
nan dia enana varbaiai, da avet
ma ra rakarakan a gunagunan ave
enana varbaiai.
15 Pa iau araring, ba una tak vue
diat kan ra rakarakan a gunagu-
nan, iau araring ba una balaure
bat diat kan ra varpiam.
16 Diat ma ra rakarakan a guna-
gunan dia enana varbaiai, da avet
ma ra rakarakan a gunagunan ave
enana varbaiai.

17 Una vagomgom diat ta ra
dovotina; kaum tinata ia ra
dovotina.
18 Da u ga tulue iau ta ra
rakarakan a gunagunan, damana
bula iau ga tulue diat ta ra
rakarakan a gunagunan.
19 Iau tul tar mule iau ure diat,
upi diat a gomgom tuna.
20 Ma pa iau araring ure diat ika,
ure diat bula, diat a nurnur tagu ta
kadia tinata;
21 upi diat par diat a tikai da u,
Tama, u ki tagu, ma iau iau ki tam,
damana diat bula, diat a ki ta dor;
upi ra rakarakan a gunagunan ra
nurnur ba u ga tulue iau Uti.
22 Ma ra minamar u ga tul tar ia
tagu, iau. ga tul tar ia ta diat, upi
diat a tikai da dor, dor tikai ka;
23 iau ta diat, ma u tagu, upi da
mal ot pa diat pi diat a tikai ka,
upi ra rakarakan a gunagunan na
nunure ba u ga tulue iau uti, ma u
mari diat, da u mari iau.
24 Tama, nam diat u ga tul tar
diat i tagu, iau mainge ba diat a ki
piragu abara, ba ina ki ie; upi diat
a gire kaugu minamar, nam u ga
tabar iau me; tago u ga mari iau
amana, ba pa di ga vaki boko ra
rakarakan a gunagunan.
25 Tama, u a Tena Takodo, a
rakarakan a gunagunan pa i ga
nunure u, ma iau ga nunure u; ma
go diat, dia ga nunure, ba u ga
tulue iau uti;
26 ma iau ga ve tar ra iangim ta
diat, ma ina veve tar ia boko; upi
nam ra varmari, u ga mari iau me,
na ki ta diat, ma ina ki ta diat.

18

Di kinim pa Iesu
(Mat 26:47-56; Mar 14:43-50; Luk 22:47-53)

1 Ba Iesu i tar tatike vue go ra
tinata, diat ma kana tarai na var-
tovo dia vana oai, dia bolo lake
ra tava, a iangina Kedron; tika na
uma abara, ma diat ma kana tarai
na vartovo dia olo tana.
2 Iudas, nina i ga vagu tar ia, i
nunure go ra uma, tago Iesu ma
kana tarai na vartovo dia ga vala
vana tana.
3 Ba ra umana tena tinabar
ngalangala ma ra umana Parisaio
dia tar tul tar ta umana luluai
na vinarubu ma ra loko na tarai
tana, Iudas i agure diat, ma dia pot
ma ra umana lamp, ma ra umana
birau, ma ra umana vargal.
4 Ma tago Iesu i nunure value ra
lavur magit par ba na tadav ia, i
vana rikai, ma i biti ta diat dari: To
ia ava tikan upi ia?
5 Dia tatike bali ia ba: Iesu ra te
Nasaret. Iesu i biti ta diat: Iau Iat.*
Ma Iudas, nina i ga vagu tar ia, i
turtur maravut diat.
6 Ma ba i tar tatike ta diat ba: Iau
iat, dia ung murmur, ma dia bura
ra pia.
7 Ma i tir mule diat: To ia ava
tikan upi ia? Ma dia biti ba: Iesu,
ra te Nasaret.
8 Iesu i tatike bali diat dari: Iau
tar tatike ta vavat, ba iau iat; ba
ava tikan upi iau, avat a nur vue
go diat;
9 upi da pait ot pa nam ra tinata i
ga tatike ba: “Ta nam diat, u ga tul
tar diat tagu, pa ta i rara kan iau.”
10 Simon Petero i ele pa kana
pakat, ma i kita ra tultul kai ra tena
tinabar i lualua, ma i kutu vue ra
talingana ta ra papar a lima tuna.
A iang i nam ra tultul Malko.
11 Iesu i biti tai Petero: Una
valonge kaum pakat ta ra popopoi;
pa ina momo vang ta nam ra mo-
mamomo, Tama i tar tul tar ia
tagu?

Iesu i tur a ra mata i Anas

12 A loko na tarai ma ra luluai
na vinarubu, nina i lualua, ma ra
umana raprap kai ra Iudaia, dia
kinim Iesu, ma dia vi ia,

* **18:5:** “Iau Iat,” tika na iang ba amana a Iudaia dia ga nunure God tana; tago ia iat i ki ma pa ta i vaki ia. Gire A Niirop 3:14.

13 ma dia ben ia pire Anas lua;
tago dir nimuna ma Kaiapas, ra
tena tinabar i lualua ta nam ra
kilala.
14 Kaiapas nam i ga vateten ra
Iudaia, ba i topa ia upi tikai na mat
ure ra tarai.

Petero i pue vue Iesu
(Mat 26:69-70; Mar 14:66-68; Luk 22:55-57)

15 Simon Petero, dir ma tika na
tutana na vartovo bula, dir mur-
mur Iesu. Ma nam ra tena tinabar
i lualua i nunure nam ta ra tutana
na vartovo; ma i olo maravut Iesu
ta ra gunan kai ra tena tinabar i
lualua;
16 ma Petero i turtur ra pia pire
ra banbanu. Ma nam ta ra tutana
na vartovo, nam ba ra tena tinabar
i lualua i nunure, i irop, ma i
tata pa ra vavina i mono bat ra
banbanu, ma i agure vaolo Petero.
17 Io, nam ra vavina i mono bat
ra banbanu, i biti tai Petero: U
bula laka tikai ta diat ra tarai na
vartovo kai go ra tutana? I biti: Iau
pata.
18 Io, a umana tultul ma ra
umana luluai na vinarubu dia tur-
tur abara, dia tar voto ra iap ma ra
lakit, tago a mudian; ma dia madir
tana; Petero diat, dia tur varurung
me ma i madir bula.

A tena tinabar lualua i tir Iesu
(Mat 26:59-66; Mar 14:55-64; Luk 22:66-71)

19 A tena tinabar i lualua i tir
Iesu ure kana tarai na vartovo ma
ure kana vartovo bula.
20 Iesu i biti tana: Iau ga tatata
kapa ta ra rakarakan a gunagu-
nan; iau ga vala vartovo ta ra
lavur pal na lotu, ma ta ra pal na
vartabar bula ba ra lavur Iudaia
dia vanavana guvai tana; ma pa
iau ga tatike ive ta magit.
21 Dave u tir iau? Una tir diat,
dia ga valongore iau, ba ava iau ga
tatike ta diat; nam diat, dia nunure
ra lavur magit, iau ga tatike.
22 Ma ba i tar tatike go, tika na
luluai na vinarubu i par Iesu ma
ra limana, ma i biti; Dave, u bali ia
dari ra tinata kai ra tena tinabar i
lualua?
23 Iesu i biti tana: Ba iau tar tata
kaina, una varvai tana; ba i boina
kaugu tinata, dave u par iau?
24 Ma Anas i vi ia, ma i tulue
tadav Kaiapas, ra tena tinabar i
lualua.

Petero i varpuai mulai ure Iesu
(Mat 26:71-75; Mar 14:69-72; Luk 22:58-62)

25 Io, Petero i turtur ma i madir,
ma dia biti tana: U bula vang tikai
ta diat kana tarai na vartovo? Ma
i varpuai, i biti: Iau pata.
26 Ma tika na tultul kai ra tena
tinabar i lualua, ma ra niuru i
nina ba Petero i ga kutu vue ra
talingana, i biti: Ma pa iau ga gire
laka amur me ta ra uma?
27 Petero i varpuai mulai; ma ra
loko i riki muka.

Iesu i tur ta ra mata i Pilato
(Mat 27:1-2,11-14; Mar 15:1-5; Luk 23:1-5)

28 Ma dia ben pa Iesu kan Ka-
iapas ta ra pal na varkurai; ma i
kavunvun uka. ma diat, pa dia ruk
ta ra pal na varkurai upi koko diat
a dur, ma upi diat a en boko ra
magit na bolo lake.
29 Kari Pilato i irop tadav diat,
ma i tatike: Ava ava takun go ra
tutana me?
30 Dia tata bali ia dari: Gala go ra
tutana vakir ra tena varpiam, gala
pa avet a vi tar ia tam.
31 Pilato i biti ta diat: Avat a
ben pa ia, ma avat iat, avat a
kure varogop ma kavava tinata na
varkurai. A Iudaia dia biti tana: Pa
i da ra tinata na varkurai ba avet a
doko ta tikai;
32 upi da pait ot pa ra tinata Iesu
i ga tatike ure ra mangamangana
ba na virua tana.
33 Kari Pilato i ruk mulai ta ra pal
na varkurai ma i oro pa Iesu, ma
i biti tana: U laka ra King kai ra
Iudaia?

34 Iesu i tata bali ia dari: Kaum
iat bar nam ra tinata, ba kan ta ra
umana dia ga ve u ure iau?
35 Pilato i biti: Ma iau a te Iudaia
laka? Kaum vuna gunan, ma ra
umana tena tinabar bula, dia ga vi
tar iu tagu; ava u ga pait ia?
36 Iesu i biti: Kaugu varku-
rai vakir mamati ra pia; gala
kaugu varkurai mamati ra pia,
gala kaugu lavur tultul diat a
varubu upi koko da vi tar iau tai
ra Iudaia; ma go kaugu varkurai
vakir mamati.
37 Pilato i tir ia: Ma u laka a king?
Iesu i biti: I da u vatang ia; iau a
king. Di ga kava iau, ma iau ga vut
ati ta ra rakarakan a gunagunan
upi ina varvai ta ra dovotina. Diat
par, dia mainge ra dovotina, dia
valongore ra nilaigu.
38 Pilato i tir ia: A dovotina, ava
nam?

Di varkurai ba Iesu na mat
(Mat 27:15-31; Mar 15:6-20; Luk 23:13-25)

Ba i tar tatike go, i irop mulai
tadav ra Iudaia, ma i biti ta diat:
Pa iau tir tadav ta nirara tana.
39 Ma tikai kavava mangaman-
gana, ba ina pala tar ta tikai ta
vavat ta ra lukara na bolo lake;
dave, ava mainge laka ba ina pala
tar ra King kai ra Iudaia ta vavat?
40 Dia oraoro mulai dari: Koko
go ra tutana, Barabas iat. Ma
Barabas a tena nilong.

19

1 Pilato i vatur Iesu, ma i virit ia.
2 Ma ra tarai na vinarubu dia viri
ra vipuar ma ra kait, ma dia vatoke
ta ra uluna, ma dia ule tar ra mal
meme tana;
3 ma dia tadav ia, dia biti.
Tatabai u, u ra King kai ra Iudaia;
ma dia par ia ma ra lima i diat.
4 Ma Pilato i irop mulai, ma i
tatike ta diat: Go iau ben vairop ia
tadav avat, upi avat a nunure ba
iau mama tir tadav ta nirara tana.
5 Iesu i irop, i vipuar ma ra kait,
ma i mal ma ra mal meme. Ma
Pilato i biti ta diat: Avat a gire ra
tutana!
6 Ba ra umana tena tinabar
ngalangala ma ra umana luluai na
vinarubu dia gire, dia oraoro dari:
Da ot ia ta ra bolo, da ot ia ta ra
bolo! Pilato i biti ta diat: Avat iat,
avat a ben vaire pa ia, avat a ot ia
ta ra bolo; tago iau mama tir tadav
ta nirara tana.
7 A Iudaia dia bali ia dari: Tikai
kaveve varkurai go kari, ma ona
da mur nam ra varkurai na virua
ka, tago i biti, ba ia Natu i God.
8 Ba Pilato i valongore go ra
tinata, i burut mulai;
9 ma i ruk mulai ta ra pal na
varkurai, ma i biti tai Iesu: U
mamave? Ma Iesu pa i tata bali pa
ia.
10 Pilato i biti tana: Dave pa u
tata pa iau? Pa u nunure vang ba
di ga tul tar ra varkurai tagu, ma
pa i dekdek upi ina pala vue u, ba
upi ina ot i u ta ra bolo?
11 Iesu i biti tana: Gala pa di ga
tul tar ia tam marama, gala pa ta
dekdekim ure iau; kari, nam i ga
vi tar iau tam i manga kaina ta
mumur.
12 Papa ta go Pilato i mainge
ba na pala vue; ma ra Iudaia dia
oraoro ka dari: Ba una pala vue
go ra tutana, pa mur talaina ma
ra Kaisar tago nina i biti, ba ia ra
King, i piam vue ra Kaisar.
13 Ba Pilato i valongore go ra
tinata, i ben vairop Iesu, ma i ki
ta ra kiki na varkurai ta ra pakana
gunan, a iangina Pal a Vat, ma ta
ra tinata Ebraio ba Gabata.
14 Nam ra bung a bung na van-
inara ure ra lukara na bolo lake,
ma i ga keke tur. Ma i biti tai ra
Iudaia: Avat a gire go kavava King!
15 Ma dia oraoro ko dari: Da
okole vue, da okole vue, da ot ia
ta ra bolo! Pilato i biti ta diat: Ina
ot vang kavava King ta ra bolo?
A umana tena tinabar dia tatike:
Vakir kavevet ta king, ia kaka ra
Kaisar.
16 Ma i tul tar ia ta diat, upi da ot

ia ta ra bolo.

Di ot Iesu ta ra bolo
(Mat 27:32-44; Mar 15:21-32; Luk 23:26-43)

17 Dia ben pa Iesu; ma i irop,
i kapkap kana bolo ta ra gunan
di vatang ia ba: A Pia na Lor,
a iangina ta ra tinata Ebraio ba
Golgota;
18 ma dia ot ia ta ra bolo ie, ma
dia ot ta ra ivut bula ta ra ura bolo
varurung me, dir ta ra ura papar,
ma Iesu livuan.
19 Ma Pilato i tumu ra tutumu
bula upi da vatur ia arama ra ul
a bolo. Di tumu ia dari: Iesu a te
Nasaret, a King kai ra Iudaia.
20 Mangoro na Iudaia dia luk
nam ra tutumu, tago ra pakana
gunan di ot Iesu tana ta ra bolo,
i maravai ra pia na pal, ma di ga
tumu ia ta ra tinata Ebraio, ma
Rom, ma Elenas bula.
21 Ma ra umana tena tinabar
ngalangala kai ra Iudaia dia tatike
tai Pilato: Koko una tumu ia ba: A
King kai ra Iudaia; da tumu ia ka
dari, ba i ga biti: Iau a King kai ra
Iudaia.
22 Pilato i biti: Nam iau tar tumu
ia, iau tar tumu ia ka.
23 Ba ra tarai na vinarubu dia tar
ot Iesu ta ra bolo, dia tak pa kana
umana mal, ma dia tibe diat upi a
ivat na tiniba, ba tikai kai tikatika
na tena vinarubu; ma kana kolot
bula; a kolot pa ta ningit i tana, di
ga uma vapar ia ka.
24 Ma dia tata vargil tana dari:
Koko dat a rada ia, dat a ilailam
upi ia, ba kai ia; upi da pait ot pa
ra tinata ta ba Buk Tabu tana dari:
“Di ga tibe kaugu umana mal,
Ma dia ilailam upi kaugu kolot.”
Ma ra tarai na vinarubu dia ga pait
ia damana.
25 Na i Iesu, ma tanavavi nana,
ma Maria kai Kilopa, ma Maria
Magdalene dia tur pire ra bolo ai
Iesu.
26 Ba Iesu i gire nana, ma nam ra
tutana na vartovo bula, ba i mari
ia, i biti tai nana: Ia An, gire go
natum!
27 Ma i biti tai nam ra tutana na
vartovo: Una gire go nam! Ma
papa nam ra pakana bung, nam
ra tutana na vartovo i agure ta ra
kubana.

Iesu i Mat
(Mat 27:45-56; Mar 15:33-41; Luk 23:44-49)

28 Ba i par go, Iesu i nunure ba i
tar par ra lavur magit upi da pait
ot pa ra Buk Tabu, ma i tatike: Iau
mar.
29 Ma tika na la i tur abara, i
buka ma ra tava mapak; ma dia
vamiliok ra mamakai ma ra tava
mapak, ma dia vung ia ta ra davai,
a iangina isop, ma dia tulue tar ia
ta ra ngiene.
30 Ba Iesu i tar mome ra tava
mapak, i biti: I tar par. Ma ra
uluna i va rururu, ma i vungue ra
tulungeana.

Di go ra palavirvir i Iesu

31 A Bung na Vaninara nam, ma
ra Iudaia dia lul Pilato ba da pit
bubur a umana kak i dital upi da
pala vairop vue dital, upi koko
dital a taba ta ra bolo ta ra Bung
Sabat (tago nam ra Bung Sabat a
ngala na bung).
32 A tarai na vinarubu dia pot,
ma dia pit bubur ra ura kak i ra
luaina, ma ra ura kak i ta ra tikai,
di ga ot varurue dital ma Iesu ta ra
utul a bolo;
33 ma ba dia tadav Iesu, dia gire
ba i tar mat, ma pa dia pit bubur
ra ura kakene;
34 ma tikai ta diat a tarai na
vinarubu i go ra palavirvirina ma
ra rumu, ma ra gap ma ra tava
bula i talalongo vuavuai tana.
35 Ma nam i tar gire, i tar varveai
tana, ma kana varveai i dovot; ma
i nunure, ba i tatike ra dovotina,
upi avat bula avat a nurnur.
36 Tago dia ga pait ra lavur magit
dari, upi da pait ot pa ra Buk Tabu
ba: “Pa da bubur ta uruna.”

37 Ma go bula ta ra pakana Buk
Tabu i biti, “Diat a bobobe nam dia
ga goa.”

Di vadiop Iesu ta ra babang na minat
(Mat 27:57-61; Mar 15:42-47; Luk 23:50-56)

38 Ma ba i par go ra lavur magit,
ma namur, Iosep a te Arimataia, a
tutana na vartovo kai Iesu, i mur
ive, tago i burutue ra Iudaia, go i
lul Pilato, ba na tul tar ia upi na
pala vairop pa ra minat i Iesu; ma
Pilato i tul tar ia. Ma i vana, i pala
vairop pa ra minatina.
39 Nikodemo, nina ba amana i
ga vana tadav ia ra marum, go i
pot bula, i kap ra pupulu na mira
ma ra mangina, da ra utul a vinun
ma a ivat na kilogram (lavurua na
vinun ma a ilima na paun) mamat.
40 Ma dia puak pa ra minat i Iesu,
ma dia pulu ia ma ra umana mal
kumau, ma ra lavur magit i ang
na vuvuvul, da ra mangamangana
kai ra Iudaia ure ra pupunang.
41 Tika na uma ta nam ra gunan
ba di ga ot ia ta ra bolo tana; ma
tika na kalamana babang na minat
ta nam ra uma, ma pa di ga vadiop
boko ta tikai tana.
42 Ma dia vadiop Iesu tana, tago
a bung na vaninara nam kai ra
Iudaia, ma go ra babang na minat
i maravai ka.

20

A babang na minat i lingling
(Mat 28:1-8; Mar 16:1-8; Luk 24:1-12)

1 Ta ra luaina bung ta ra vik,
Maria Magdalene i pot ta ra ba-
bang na minat, ta ra lar tavuna, ba
i bobotoi boko, ma i gire ba di ga
tak vue ra vat i ta kan ra babang
na minat.
2 Ma i vutvut, i tadav Simon
Petero, dir ma nam ra tutana na
vartovo ba Iesu i mari ia, ma i biti
ta dir: Di ga tak vue ra Luluai kan
ra babang na minat, ma pa ave
nunure ba di ga vadiop ia ave.
3 Ma Petero i vana oai, dir ma
nam ra tutana na vartovo, ma dir
vana upi ra babang na minat.
4 Ma dir vutvut guvai, ma nam ra
tutana na vartovo i vutvut lua tai
Petero, ma i pot lua ta ra babang
na minat;
5 ma i rururu, i gigira ara, i gire
ra umana mal kumau, dia vava;
ma pa i ruk tana.
6 Simon Petero i pot mur tana,
ma i ruk ta ra babang na minat;
ma i gire ra umana mal kumau,
dia vava,
7 ma ra mal na niu, di ga tuba ra
uluna me, pa i va varurung ma ra
umana mal kumau di ga pin ia, ma
di ga vung vaire.
8 Ma nam ra tutana na vartovo,
nina i ga pot lua, i ruk bula tana,
ma i gire, ma i nurnur.
9 Tago pa dir nunure boko ra
Buk Tabu ure, ba na tut mulai kan
ra minat.
10 Ma ra ura tutana na vartovo
dir talil mulai ta ra kuba i dir.

Iesu i tur na vevei pire Maria Magdalene
(Mat 28:9-10; Mar 16:9-11)

11 Maria i turtur ra pia pire ra
babang na minat, ma i tangtangi;
ba i tangtangi, i ruru, ma i nana
ura ra babang na minat;
12 ma i gire ra ivu angelo dir mal
ma ra mal pua, ma dir kiki aina ba
ra minat i Iesu i ga va ie, tikai ta ra
ulalang ma tikai ta ra papadu.
13 Ma dir tatike tana: Ia An, u
tangtangi dave? I biti ta dir: Tago
di ga kap vue kaugu Luluai, ma pa
iau nunure ba di ga vadiop ia ave.
14 Ba i tar biti dari, i lingan
namur, ma i gire Iesu i turtur, ma
pa i nunure ba Iesu.
15 Iesu i biti tana: la An, u tang-
tangi dave? U tikan upi ia? I nuk
ia ba ra tena malmal uma, ma i biti
tana: To An, ba u ga puak vue, una

ve iau, ba u ga vadiop ia ave, ma
ina vana, ina puak pa ia.
16 Iesu i biti tana: Maria! I
tur tapuku, ma i tatike tana ta
ra tinata Ebraio ba: Raboni! a
kukuraina, Tena Vartovo!
17 Iesu i biti tana: Koko u bili iau;
tago pa iau ti tutua boko urama
pire Tamagu; una vana tadav ra
umana turagu, ma una ve diat ba
ina tutua urama pire Tamagu ma
Tama i vavat, pire kaugu God ma
kavava God.
18 Maria Magdalene i vana ma i
ve ra tarai na vartovo ba: Iau tar
gire ra Luluai; ma ba i tar tatike tar
go ra lavur magit i tana.

Iesu i tur na vevei pire kana tarai na vartovo
(Mat 28:16-20; Mar 16:14-18; Luk 24:36-49)

19 Ba i tar ravian ta nam ra bung,
a luaina bung ta ra vik, ma ba, dia
tar banu bat ra umana banbanu
aina ra tarai na vartovo dia ki
tana, tago dia burutue ra Iudaia,
Iesu i vana rikai, i tur livuan ta
diat, ma i biti ta diat: A malmal na
tadav avat!
20 Ba i tar tatike go, i ve tar ra ura
limana ma ra palavirvirina ta diat.
Ma ra tarai na vartovo dia gugu, ba
dia gire ra Luluai.
21 Ma Iesu i biti mulai ta diat: A
malmal na tadav avat! Da Tama
i ga tulue iau, damana bula iau
tulue avat.
22 Ba i tar tatike go, i angape diat,
ma i biti ta diat: Avat a vatur vake
ra Takodo na Tulungen;
23 ma ba ava re vue ra varpiam
kai ta tikai, da re vue muka tana;
ma ba ava kure vake ra varpiam
kai ta tikai, da kure vake muka.

Iesu dir ma Tomas

24 Tomas, di vatang ia bula ba a
Kanga, tikai ta diat ra vinun ma a
ivut, pa i ki varurung ma diat, ba
Iesu i ga vana rikai.
25 Ma ra tarai na vartovo dia biti
tana: Ave tar gire ra Luluai. Ma i
biti ta diat: Ona pa iau gire ra ura
mata na ot ta ra ura limana, ma
ona pa iau valonge ra limagu ta ra
palavirvirina, iau, pa ina kapupi
ia.
26 Ba i par ra lavutul na bung
mulai, kana tarai na vartovo dia
ki abara mulai ma Tomas bula
diat. Ma Iesu i vana rikai ba di ga
banubat ra umana banbanu, ma i
tur livuan, ma i tatike: A malmal
na tadav avat.
27 Ma i tatike tai Tomas: Una
tulue ra kaka na limam uti ma una
gire ra ura limagu; ma una tulue
ra limam uti, ma una valonge ta
ra palavirvirigu; ma koko u tam-
tavun, una nurnur uka.
28 Tomas i biti tana: Kaugu Lu-
luai ma kaugu God!
29 Iesu i biti tana: U tar nurnur,
tago u tar gire iau; diat pa dia ga
gire iau, ma dia Ra nurnur uka.
dia ti doan.

A vuna upi di ga tumu go ra buk

30 Iesu i pait ra mangoro na vak-
ilang bula ta ra mata i ra tarai na
vartovo, ma pa di tumu diat ta go
ra buk;
31 ma di ga tumu go diat, upi avat
a kapupi ia ba Iesu ia ra Kristo,
Natu i God; ma upi avat a vatur
vake ra nilaun tana ta ra iangina
ure ra nurnur.

21

Iesu i tur na vevel pire ra lavurua na tarai na vartovo

1 Ba i par go ra lavur magit,
Iesu i tar vapo vaarike mule tai
ra tarai na vartovo ta ra tava kikil
Tiberias; ma i vapo vaarike mule
dari:
2 Simon Petero, ma Tomas,
a iangina bula a Kanga, ma
Natanael, a te Kana marama
Galilaia, ma ra ura natu i Sebedaio,
ma ta ra ivut bula ta diat kana tarai
na vartovo, dia ki varurung.
3 Simon Petero i biti ta diat: Ina
vana, ina voara. Ma dia biti tana:
Avet bula dat, dat a vana. Ma dia
vana, dia koa ta ra mon; ma pa dia
voare pa ta en ta nam ra marum.

4 Ba i lar, Iesu i tur ra valian; ma
ra tarai na vartovo pa dia nunure
ba Iesu.
5 Iesu i biti ta diat: A umana
bul, ava vung laka ta magit? Dia
varpuai ba: Pata.
6 Ma i biti diat: Avat a vung ra
ubene ta ra papar a lima tuna ta
ra mon, ma avat a voare pa ra en.
Ma dia vung ia damana, ma go dia
mama al pa ia, tago i tup ia ra en.
7 Ma nam ra tutana na vartovo
ba Iesu i mari ia, i biti tai Petero:
A Luluai nam. Ba Simon Petero i
valongore ba ra Luluai, i ule tar
kana olovoi ma i vi pit taun ia (tago
i ule ra ulai lua ka), ma i pil gumu
ta ra tava kikil.
8 Ma ta ra umana tarai na var-
tovo dia murmur ma ra mon (tago
pa dia ki vailik kan ra valian, da
ra ilima na vinun na pokopokono
ko), dia al vaur ra ubene i kor ma
ra en.
9 Ba dia tar pukai ara ra valian
dia gire ra lakit na iap abara, ma
ra en tana, ma ra gem bula.
10 Iesu i biti ta diat: Avat a kap ta
umana en uti, ava kabur ub ia ka.
11 Simon Petero i koa, ma i al
apure ra ubene, i kor ma ra lavur
ngala na en, a mar ma a ilima
na vinun ma a utul; a dovotina
mangoro muka, ma pa i tarada ra
ubene.
12 Iesu i biti ta diat: Avat a mai,
avat a kutu pa kavava vinevel. Ma
pa ta ta diat a tarai na vartovo i
nuk ia ba na tir ia ba: U to ia? Dia
nunure ke ba ra Luluai.
13 Iesu i vana ma i tak pa ra gem,
ma i tibe diat me, ma ra en bula
damana.
14 Go i tar a utul a pakana ba
Iesu i tar po rikai tadav ra tarai na
vartovo ba i tar laun mulai kan ra
minat.

Iesu dir ma Petero

15 Ba dia tar ian pa, Iesu i biti
tai Simon Petero: Simon, natu i
Ioanes, u manga mari iau ma ra
balam parika ta go diat laka? I biti
tana: Maia, Luluai; u nunure, ba
iau manane u. I biti tana: Una
tabar kaugu lavur nat na sip.
16 Ma i vaura tir ia ba: Simon,
natu i Ionaes, u mari iau ma ra
balam parika, vang? I biti tana:
Maia, Luluai, u nunure, ba iau
manane u. I biti tana: Una balaure
kaugu lavur sip.
17 Ma i vautul a tir ia ba: Simon,
natu i Ioanes, u manane iau vang?
Petero i tabun ra balana, tago i tar
vautul a tir ia ba: U manane iau
vang? Ma i biti tana: Luluai, u
nunure ra lavur magit par; u kapa
ba iau manane u. Iesu i tatike
tana: Una tabar kaugu lavur sip.
18 A dovot go iau tatike tam, ba
u ga bul, u ga vivi pit, ma u ga
vanavana aina u ga mainge; ba
una patuana boko, una kodo ra
ura limam, ma ta ra tikai na vi pit
iu, ma na agure tar iu aina ba pa
una mainge.
19 I tatike go, ma i vakilang ra
ana mangamangana vinirua me,
ma ba na mar God tana. Ma ba i
tar tatike go, i biti: Una murmur
iau.

Iesu dir ma nam ra tutana na vartovo ba Iesu i mari ia

20 Petero i tur tapuku, ma i gire
nam ra tutana na vartovo ba Iesu
i mari ia, i murmur, nam ba i ga
va bokon ta ra bongobongono ta
ra nian ra marum, ma i ga titir ba:
Luluai, to ia nam ba na vagu tar
iu?
21 Ba Petero i gire, i biti tai Iesu:
Luluai, ma ava go ra tutana na pait
ia?
22 Iesu i biti tana: Ba iau mainge
ba na ki pa iau ba ina pot, una dave
tana? Una murmur iau.
23 Ma go ra tinata i vana uraurai
pire ra tara na turana ba nam ra
tutana na vartovo pa na mat; ma
Iesu pa i ga biti tana, ba pa na mat;
dari ka, ba iau mainge ba na ki pa
iau ba ina pot, una dave tana?
24 Go ra tutana na vartovo i
varveai ta go ra lavur magit, ma da
nunure ba kana varveai i dovot.

A mutuaina

25 Ma mangoro na magit bula
Iesu i ga pait ia, ma gala da tumu
diat parika tikatikai, iau nuk ia,
ba ra rakarakan a gunagunan pa
na ngala upi da vung ra lavur buk
tana ba da tumu ia ure.

A UMANA PAPALUM KAI RA UMANA APOSTOLO

1 Teopilo, kaugu luaina varvai
iau ga tumu ia ure nam parika Iesu
i ga pait vatavuna, ma i ga vartovo
tavuna tana papa ra vunapaina,
2 ma i tuk ta nam ra bung ba
di ga kap ia urama tana, ba i tar
tata tulue ra umana apostolo ta ra
Takodo na Tulungen, diat nam i ga
pilak value pa diat;
3 ma ba i tar virua papa, i veve
tar mangoro na vakilang ta diat
ma i po rikai tana ba ia ra launa,
ma ra ivat na vinun na bung i
vanavana pire diat, ma i vaarike
ra lavur magit ta diat ure ra varku-
rai kai God.
4 Ma ba dia kivung me, i ga tigal
diat, ma i biti: Koko avat a vana
kan Ierusalem, upi avat a ki ung pa
ra vamading kai Tama, nina ava ga
valongore tagu,
5 tago a dovotina, Ioanes i ga
baptaiso ma ra tava ka, ma pa
i vailik ra bung, ma da baptaiso
avat ma ra Takodo na Tulungen.

Iesu i tutua urama ra bala na bakut

6 Ba dia ki varurung, dia tir ia
dari: Luluai, ta go ra kilala bar una
vamule pa ra varkurai kai ra Israel
vang?
7 Ma i biti ta diat: Vakir kavavat
upi avat a nunure ra tataun ma ra
kilala, nina Tama i ga kubu ia ta
kana varkurai iat.
8 Ma avat, avat a vatur vake
ra dekdek boko, ba ra Takodo na
Tulungen na irop taun avat; ma
avat a varveai tagu aro Ierusalem,
ma ta ra gunagunan par Iudaia ma
Samaria, ma tuk ta ra mutuai na
langlangun na rakarakan a guna-
gunan.
9 Ma ba i tar tatike go ra tinata,
ma ba dia bobobe boko, di ga kap
ia urama, ma ra bakut i ga pulu pa
ia kan ra mata i diat.
10 Ma ba dia tadatadarake boko
ra bakut ba i vanavana, a ivu tu-
tana dir ga mal ma ra mal pua dir
ga tur pa pire diat,
11 ma dir biti bula ba: Avat a
tarai Galilaia, dave ava turtur ma
ava tadatadarake ra bakut? Go
ra Iesu di tar tak pa ia urama ra
bala na bakut kan avat, na vana
uti mulai, da go avat tar gire i vana
urama ra bala na bakut.

Matias i kia vue Iudas

12 Ma dia talil mulai Ierusalem
kan ra luana, a iangina a luana na
Oliva, i maravai Ierusalem, varo-
gop uka ma ra vinavana na Bung
Sabat.
13 Ma ba dia tar olo, dia ruk
urama ta ra pal liu, nam dia vala
kiki tana; go diat: Petero, ma
Ioanes, ma Iakobo, ma Andreas,
ma Pilipo, ma Tomas, ma Batolo-
maio, ma Mataio, ma Iakobo, natu
i Alpaio, ma Simon ra Lup Vararak,
ma Iudas, natu i Iakobo.
14 Go diat par i kopono ko
ra nuknuk i diat ba dia araring
vatikai, ma ra vaden bula, ma
Maria, na i Iesu, ma ra umana
turana bula.
15 Ma ta go ra umana bung Pe-
tero i tur livuan ta diat a tara na
turana, ma i biti (ma a kor na tarai
dia ki varurung, a mar ma ra ura
vinun bar diat):
16 A tara na turagu, i ti kat ba
di ga pait ot pa nam ra tutumu ra
Takodo na Tulungen i ga tatike ma
ra ngie i David ure Iudas, ia nam
a raprap ta diat, dia ga kinim pa
Iesu.
17 Di ga lukluk pa ia ba dat, ma
i ga vatur pa kana tiniba ta go ra
papalum.
18 (Go ra tutana i ga kul pa ra
pakana pia ma ra mani na papa
ta kana mangamangana varpiam;
ma i ga bura duduvana, ma i ga
pua livuan, ma i tavuvuduai ra
vinau na balana.

19 Ma diat par dia ki Ierusalem,
dia tar nunure, tago dia vatang
nam ra pakana pia ta kadia tinata
Akeldama, go ra kukuraina: A gu-
nan na gap.)
20 Tago di ga tutumu ta ra Buk na
Kakailai dari:
“Boina ba na kapakapana ra
kubana,
Ma koko ta tikai na ki ie;” go bula:
“Boina ba ta ra tikai na vatur vake
kana papalum.
21 Io, i topa ia ba ta tikai ta diat
a tarai ave ga varvaragur ma diat
a bungbung par ma ra Luluai Iesu,
ba i vanavana livuan ta dat,
22 papa ta ra baptaiso kai Ioanes,
ma tuk ta nam ra bung ba di ga kap
ia urama kan dat i tana, ta tikai
ta diat avet, avet a varvai ta kana
vilaun mulai kan ra minat.
23 Ma dia vatur vaarike a
urua: Tikai, Iosep, a iangina bula
Basaba, ma ra iangina tuna Iusto,
dir ma Matias.
24 Ma dia araring dari: U, Luluai,
u nunure ra bala i ra tarai parika,
una ve avet, ba to ia ta go dir u tar
pilak pa ia,
25 upi na vatur vake go ra pa-
palum ma ra kiki na apostolo, nam
ba Iudas i ga bura kan ia, upi na
vana ta kana kiki iat.
26 Ma dia ilailam upi ta tikai ta
dir, ma dia ilam ot pa Matias, ma
dia luk varurue tar ia ta diat ra
vinun ma tika na apostolo.

2

A Tokodo na Tulungen i ki taun diat

1 Ba ra bung na Pentekost i tar
pot, diat par dia kiki vung tai tika
na pal.
2 Ma ra rurunga marama ra bala
na bakut dir varogop ma ra ru-
runga i ra ngala na vuvu ta, i
kakaviai muka, i vut vakaian diat,
ma i kor ta nam ra pal dia ki tana.
3 Ma dia gire ra umana
karameme da ra iap, dia vana
varbaiai ma dia ki taun diat par
tikatikai.
4 Ma diat par dia buka ma
ra Takodo na Tulungen, ma dia
tata tavuna ma ra lavur enana
tinata da ra Takodo na Tulungen i
vateten tar ia ta diat.
5 Ma mangoro na Iudaia dia
ki Ierusalem, diat a umana tena
variru, maro ta ra gunagunan par
ta ra vavai na bakut.
6 Ba dia valongore go ra ru-
runga, dia kor varurung, ma i
purpuruan ra bala i diat i tana,
tago dia vura valongore diat, dia
vatavatang kadia lavur tinata iat.
7 Ma diat par dia kaian, ma dia
kokonge, ma dia biti: Gire, go diat
dia tata, vakir diat vang a umana
te Galilaia par?
8 Ma dat par tikatikai da valon-
gore davatane kada lavur tinata,
di ga kava dat me?
9 Dat a Partoi, ma ra Medoi,
ma ra Elamitai, ma diat dia ki
Mesopotamia, a Iudaia ma ra Ka-
padokia, a Ponto ma ra Asia.
10 a Prigia ma ra Pampilia, a
Aigipto ma diat marama ra papar
a Libia maravai Kirene, ma ra
umana vaira maro Rom, ma ra
Iudaia, ma diat dia lolotu da ra
Iudaia,
11 ma ra Kreta ma ra Arabia,
da valongore diat par, dia varvai
ta kada lavur tinata ta ra lavur
dekdek na papalum kai God.
12 Ma diat par dia kaian, ma i
purpuruan ra bala i diat, ma dia tir
vargiliane diat ba: Ava go?
13 Ma ta umana dia varkulumai,
ma dia biti ba: Dia maur ma ra
kalamana vain.

A varvai kai Petero

14 Ma Petero i tur, ma diat bula
ra vinun ma tikai, ma i manga
tata, ma i biti ta diat: Avat a
tarai Iudaia. ma avat par ava ki
Ierusalem, avat a matoto ta go, ma
avat a valongore kaugu tinata.
15 Ava biti, ba go diat dia papaua
ta ra nimomo; ma pata, tago i

tar lavuvat ika ra pakana bung na
malana;
16 go ia ra magit ba ra propet Ioel
i ga varvai ure dari:
17 “God i biti: Ta ra mutuaina
Ina lolongoi pa ta ra Tulungeagu
taun ra tarai par,
Ma ra umana natu i vavat, a
umana tutana,
Ma ra umana natu i vavat, a
umana vavina, diat a tata na
propet.
Ma kavava lavur barmana diat a
giragire ra umana ninana,
Ma kavava umana patuana diat a
ririvone ra umana ririvon;
18 Io, ma taun diat bula kaugu
umana tultul na tutana;
Ma taun kaugu umana tultul na
vavina, ta nam ra bungbung
Ina lolonge ra Tulungeagu, ma diat
a tata na propet.
19 Ma ina ve tar ra umana magit
na kinaian arama liu ta ra
bakut,
Ma ra umana vakilang ta ra guna-
gunan ra pia;
A gap, ma ra iap, ma ra vual na mi;
20 A matana keake na bobotoi,
Ma ra gai na gap uka;
Ma ra bung kai ra Luluai na mur-
mur,
A ngala na bung nam, a bung na
kinaian;
21 Ma na dari, ia nam ba na kail
upi ra iang i ra Luluai na ti
laun.”
22 Avat a tarai Israel, avat a va-
longore go ra lavur tinata: Iesu,
a te Nasaret, nina ra tutana, God
i ga vakilang tar ia ta vavat ma
ra lavur dekdek na papalum, ma
ra lavur magit na kakaian, ma ra
lavur vakilang, God i ga papait ia
tana pire vavat, ma avat bula ava
ti nunure;
23 nina di ga ongo tar ia, da God i
ga kubu ia ta kana mamainga ma i
ga nunure value, ava ga ot ia ta ra
bolo, ma, ava ga doka ma ra lima i
ra tarai vakuku;
24 ma God i ga vatut pa mule ba
i tar pala vue ra kinadik na minat,
tago ra minat i mama vake.
25 Tago David i ga tatike ure dari:
“Iau ga gire vatikene ra Luluai ta
ra luaina matagu,
Tago i ki ta ra limagu tuna upi koko
ina dadadar;
26 Kari i ga ra balagu, ma ra
karameagu i gugu,
Ma ra pakagu bula na ki nunur,
27 Tago pa una nur vue ra tu-
lungeagu ta ra ruarua na
tulungen,
Ma pa una tul tar kaum Gom-
gomuna upi na nunure ra
mareng na minat.
28 U tar vateten iau ta ra umana
nga na nilaun;
Una vabuka iau ma ra gugu ta ra
matam.”
29 A tara na turagu, ina tata kapa
ta vavat ure David, tama i dat lu-
alua, ba i ga mat, ma di ga punang
ia, ma kana babang na minat i ki
pire dat gori.
30 Tago i ga propet, ma i nunure
ba God i ga vatang ia ma ra vaval-
ima, ba na vaki tika na natuna ta
kana kiki na king,
31 i nunure value go, ma i vatang
ia ure ra nilaun mulai kai Kristo,
ba pa di ga nur vue ara ra ruarua
na tulungen, ma ra pakana bula pa
i ga mareng.
32 God i ga valaun pa go Iesu, ma
avet par ave ga giragire.
33 Ma ba di ga vaki ia urama ta
ra lima i tuna God, ma tago i ga
vatur vake bula ra vamading tai
Tamana, ure ra Takodo na Tulun-
gen, go i tar lolonge nina ava ti gire
ma ava ti valongore.
34 Tago David pa i ga vana urama
ra bala na bakut, tago ia iat i ga biti
dari:
“A Luluai i ga tatike tai kaugu
Luluai: Una ki ta ra limagu
tuna,

35 Tuk ta nam ra bung ba ina va-
diop kaum lavur ebar upi ra
ruarua na kakim.”
36 Boina ba ra kuba i Israel parika
na nunure bulu, ba nam Iesu ava
ga ot ia ta ra bolo, God i tar vaki ia
upi na Luluai ma na Kristo bula.
37 Ba dia valongore go, i pinpid-
ian ra bala i diat, ma dia tir Petero,
diat ma ra umana apostolo, dari: A
tara na tura i vevet, ava avet a pait
ia?
38 Petero i biti ta diat: Avat par,
tikatikai, avat a nukpuku, ma da
baptaiso avat ta ra iang i Iesu
Kristo, upi da pun vue kavava
lavur varpiam, ma da tabar avat
ma ra Takodo na Tulungen.
39 Tago di ga tatike go ra tinata
tadav avat, ma tadav ra lavur natu
i vavat, ma ta diat maro vailik
bula, tadav avat par, ba God na oro
pa avat pirana.
40 Ma mangoro na tinata bula i
ve diat i tana, ma i vargat diat me
dari:
Avat a valaun avat kan go ra
taun tarai i gegagege.
41 Ma di baptaiso diat, dia ka-
pupi kana tinata; ma di luk ra tarai
dia tar agil diat ta nam ra bung, ba
ra utul a arip na marmar.
42 Ma dia tur patuan vatikai ta ra
vartovo kai ra umana apostolo, ma
ta ra kini na varmari vargil, ma ta
ra tabik gem, ma ta ra niaring.

A kini guvai kai ra umana tena nurnur

43 Ma ra tarai par dia burburut,
ma ra umana apostolo dia pait
mangoro na magit na kinaian, ma
mangoro na vakilang bula.
44 Ma diat dia tar nurnur, dia
vura ki guvai, ma dia vung guve
kadia vurvur magit;
45 ma dia ivure kadia vurvur
magit, ma dia tibe diat par me
tikatikai da kadia niiba.
46 Ma ra bungbung diat par dia
kiki vatikai ta ra pal na vartabar,
ma dia tabik gem ta ra kubakuba i
diat, ma dia ian ma ra gugu ma ra
dovot na maukua i diat,
47 dia pite pa God, ma dia var-
maram ma ra tarai par bula. Ta ra
bungbung par ra Luluai i agagure
vot i tar ta diat ma nina diat, di
valavalaun pa diat.

3

A kakaki i vanavana tavuna

1 Petero ma Ioanes dir ga vana
urama ta ra pal na vartabar, ta ra
pakana bung na niaring, ta ra utul
a pakana bung.
2 Ma di puak pa tika na tutana
i kakak, di ga kava damana, ma
ta ra bungbung par dia vanva-
diop ia pire ra banbanu na pal na
vartabar, ia nam ba a iangina: A
Langlang, upi na lulul ta vartabar
ta diat, dia rukruk ta ra pal na
vartabar;
3 ma ba i gire Petero ma Ioanes
dir to na ruk ta ra pal na vartabar,
i lul upi ta vartabar ta dir.
4 Petero ma Ioanes dir bobobe,
ma Petero i biti dari: Una gire
amir.
5 I torom ta dir, ma i ki ung upi
ta magit ta dir.
6 Ma Petero i biti: A silva ma ra
goled iau pa ta na; go ina tabar iu
ka ma ra magit ba kaugu: Ta ra
iang i Iesu Kristo, a te Nasaret, una
vana ka.
7 Ma i vatur ra limana tuna, ma i
al vatut ia; ma ra ura kauna ma ra
ura patkoai dir dekdek vuavuai.
8 Ma i pil, ma i tur, ma i vana-
vana tavuna, ma dital ruk ta ra
pal na vartabar, ma i vanavana, i
pipil, ma i pite pa God.
9 Ma ra tarai par dia gire i vana-
vana, ma i pite pa God;
10 ma dia nunure ba nina go i ga
kiki, ma i ga lulul pire A Langlang,
a banbanu na pal na vartabar; ma
dia kaian, ma dia konge go di tar
pait ia tana.

Petero i varvai ta ra pal na vartabar

11 Ma ba i vatur vake dir Petero
ma Ioanes, a tarai par dia vila
varurung tadav dital ta nam ra
mata palpal di vatang ia ba kai
Solomon, ma dia kaian na kaia.
12 Ba Petero i gire, i tatike tai
ra tarai dari: Avat a tarai Israel,
dave ava kaian ta go ra tutana? Ma
dave ava bobobe amir, varogop ba
amir tar vavanavana pa ia ma ra
dekdek i mimir, ba ta ra bo na
maukua i mimir?
13 A God kai Abraam ma Isak ma
Iakob, a God kai ra lavur tama i dat
lualua, i tar mar Natuna Iesu, ia
nam ava ga kinim tar ia, ma ava
ga pue vue pire Pilato, ba i ga kure
ba na pala vue.
14 Ava ga pue vue ra Tena Gom-
gom, ma ra Tena Takodo bula, ma
ava ga varvarting upi da pala tar
ra tena vardodoko tadav avat,
15 ma ava ga doko vue ra Tena
Vavaki na nilaun, nina God i ga
vatut mule kan ra minat, ma avet
a umana tena varvai tana.
16 Ta ra nurnur ta go ra iangina,
a iangina i tar vadekdek go ra tu-
tana nina ava gire ma ava nunure
bula; io, nam ra nurnur tana iat, i
tar tul tar go ra padikatina tuna ta
ra mata i vavat par.
17 A tara na turagu, go iau
nunure, avat, ma kavava umana
luluai bula, ava ga pait vatuptup
ia.
18 Dari God i ga pait ot pa nam ra
lavur magit ba i ga varvai lua tana
ma ra ngie i ra lavur propet par, ba
na tup kana Kristo.
19 Ma go avat a nukpuku, ma
avat a vana tapuku upi da pun vue
kavava lavur varpiam,
20 ma upi na vana rikai a umana
kilakilala na nilagar marama ra
mata i ra Luluai; ma upi na tulue
uti nam ra Kristo di ga tibe tar ia
ta vavat, Iesu iat;
21 nina i ki ra bala na bakut tuk
ta ra umana e ba da vamule pa ra
vurvur magit i tana, nam ba God i
ga varvai ure ma ra ngie i ra lavur
gomgom na propet par, dia ga laun
papa ra vunapai ra rakarakan a
gunagunan.
22 A dovotina Moses i ga tatike
ba: “A Luluai God na vaki vaarike
ra propet da iau pire vavat, ta diat
ra umana tura i vavat, ma avat a ki
na valongor ta ra lavur magit par
ba na tatike ta vavat.
23 Ma ra tulungea i diat par ba
pa dia valongore nam ra propet,
da vavirua mutue vue diat kan ra
tarai.”
24 Io, ma ra umana propet par,
papa tai Samuel, ma diat dia ga
murmur, diat par dia ga tatata, dia
ga varvai ure go ra lavur bung.
25 Avat a umana natu i ra lavur
propet, ma ra umana natu i nam ra
Kunubu, ba God diat ma ra lavur
tama i vavat lualua, dia ga kubu
pa ia, ba i ga tatike tadav Abaraam
dari: “A lavur vuna tarai par diat
a doan ta ra tara na niurum mur-
mur.”
26 God, ba i ga vaki vaarike kana
Tultul, i ga tul value vue pire vavat
upi na vadoane avat, ba na ben
pukue avat par kan kavava lavur
varpiam.

4

Petero dir ma Ioanes dir tur ta ra mata i ra kivung

1 Ba dir tatata tadav ra tarai, a
umana tena tinabar, ma ra luluai
na pal na vartabar, ma ra umana
Sadukaio, dia vana tadav dir,
2 ma dia kulot ure dir tago dir
tovo ra tarai, ma dir varvai tai Iesu
ure ra nilaun mulai kan ra minat.
3 Ma dia kinim pa dir, ma dia
varuk dir ta ra pal na banubat
upi dir a ki tuk ningene, tago i ga
ravian.
4 Ma mangoro ta diat dia tar
valongore ra tinata dia nurnur;
ma di luk ra tarai ba ra ilima na
arip na marmar bar.
5 Ma ra kubak tana kadia lavur
tena varkurai, ma ra lavur tena
tutumu, dia ki varurung aro
Ierusalem;

6 diat ma Anas, ra tena tinabar
i lualua, ma Kaiapas, ma Alekan-
dro, ma diat par ra umana niuru i
ra tena tinabar i lualua.
7 Ba dia tar vaki dir livuan ta
diat, dia tir dir ba: A dekdek ava,
ba ra iang i to ia, amur tar pait go
tana?
8 Ma Petero i buka ma ra Takodo
na Tulungen, ma i tatike ta diat:
Avat a lavur tena varkurai kai ra
tarai, ma avat a lavur patuana,
9 ba gori ava tir amir ure ra bo
na papalum ta ra tutana i ga mal-
malu, ba di tar valagar davatane,
10 boina ba avat par ma ra tarai
Israel par bula, avat a vura nunure
ba ta ra iang i Iesu Kristo, ra te
Nasaret, nina ba ava ga ot ia ta ra
bolo, ma God i ga vatut pa ia mulai
kan ra minat, ia nam muka go ra
tutana i ti oton tana, ma i tur ati ta
ra mata i vavat.
11 Ia ra vat i ta nina ba avat a
umana tena pait pal ava ga pilak
vue, ma go ia ra vat ta ra ul a ngu
na pal.
12 Ma pa ta varvalaun tai ta ra
tikai, ma pa ta iang i ta ra tikai, ta
ra vavai na bakut di ga ve tar ia ta
dat a tarai, ba da valaun dat me.

13 Ba dia gire Petero ma Ioanes
ba pa dir burut, ma dia matote ba
vakir a ura mototono, ma vakir a
ura tena kabinana bula, dia kaian;
ma dia nunure dir, ba dital ga
varagur ma Iesu.
14 Ba dia gire ra tutana di ga
valagar pa ia i tur pire diat, pa dia
pait valar pa ia upi diat a varpuai.
15 Ba dia tar tulue dital upi dital
a tur irai papa kan ra kivung, dia
tatata, ma dia biti dari:
16 Ava dat a pait ia ta go ra ura
tutana? Tago dir tar pait go ra
ngala na vakilang, ma i po rikai ta
diat par dia ki Ierusalem, ma dat a
varpuai dave?
17 Kan na po tadav ra tarai vana-
vana boko, dat a vaununge dir, ba
koko dir a tata mulai tai ta tikai ure
go ra iang.

18 Ma dia oro pa mule dir, ma
dia tigal bat dir upi koko dir a
tata mulai, ma koko dir a vartovo
mulai ma ra iang i Iesu.
19 Petero ma Ioanes dir tatike
bali diat dari: Ba i takodo ta ra
mata i God ba amir a manga val-
ongore avat, ma God pata, avat iat,
avat a kure;
20 ma pa i tale amir upi amir a
ngo ta ra varvai ta ra lavur magit
ave ga gire, ma ave ga valongore
bula.
21 Ba dia tar vaununge mule dir,
dia pala vue dir, tago dia mama
tikan tadav ta magit ba diat a bali
ia ta dir, ta ra mata i ra tarai, tago
ra tarai par dia pite pa God ure
nam dir ga pait ia.
22 Tago ra tutana di ga pait kapi
ra vakilang na valagar tana, i tar
laun pa ra ivat na vinvinun ma i
pirai na kilakilala.

*A umana tena nurnur dia arar-
ing upi koko diat a burut*

23 Ba dia tar pala vue dir, dir
vana tadav ra umana talai dir,
ma dir varvai ta nam parika ba
ra umana tena tinabar ngalangala
ma ra umana patuana dia ga tatike
ta dir.
24 Ba dia valongore, dia tata ta-
dav God ma ra kopono nuknuk
i diat, ma dia biti: U Luluai, u
ga vaki ra bala na bakut, ma ra
rakarakan a gunagunan bula, ma
ra ta, ma ra vurvur magit i ki ta
dital;
25 ma u ga tatike ta ra Takodo na
Tulungen ma ra ngie i tama i vevet
David kaum tultul dari:
“Dave ra umana Tematana dia tar
urung,
Ma ra lavur tarai dia tar nuknuk
ra lavur magit vakuku?
26 A umana king ta ra rakarakan
a gunagunan dia tar tut na
vinarubu,
Ma ra lavur tena varkurai dia tar
kikivung bat ra Luluai ma
kana Kristo.”

27 Tago a dovotina ta go ra pia na
pal, Erodes ma Pontio Pilato, ma ra
lavur Tematana, ma ra lavur tarai
Israel, dia kikivung bat Iesu kaum
Tultul i gomgom, nina u ga tap ia;
28 ma dia pait ika nam ra limam
ma ra nuknukim i ga kure value
tar ia.
29 Ma go, Luluai, una gire kadia
lavur varvaunungai, ma una mar-
avut kaum umana tultul upi avet
a varvai ta kaum tinata, ma koko
ave burut;
30 ma una kodokodo ra limam
upi una valavalagar; upi da pait
ra umana vakilang ma ra umana
magit na kinaian ta ra iang i Iesu
kaum Tultul i gomgom.
31 Ba di tar araring, nam ra
pal, nina dia ki varurung tana,
i dadadar, ma dia buka par ma
ra Takodo na Tulungen, ma dia
varvai ma ra tinata kai God, ma pa
dia burut.

Dia vuvung varurung

32 Ma mangoro diat dia tar nur-
nur, ma i tikai ka ra nuknuk i diat,
ma i tikai ka ra bala i diat; ma
vakir ta tikai ta diat i vatang ia
ure ta magit i ga vung ia ba kana
ka; dia vuvuvung varurung kadia
lavur magit par, ma diat par dia
kakalai tana.
33 I dekdek muka ra varvai kai
ra umana apostolo ure ra nilaun
mulai kai ra Luluai Iesu; ma i
manga ra varmari ta diat par.
34 Pa ta tikai ta diat i iba upi ta
magit, tago mangoro ta diat dia ga
ivure kadia gunagunan ma kadia
palpal, ma ra mani di ga pa ia me,
35 dia vung ia pire ra kau i ra
umana apostolo; ma dia tibatibe ta
diat, tikatikai, da kadia niiba.

36 Ma Iosep, nina ra umana apos-
tolo dia ga tar mule ra iangina ba
Banaba (a kukurai nam ra iangina
ba Natu i ra Varmaram), a niuru i
Levi, a tutana Kipro;
37 i ivure kana ngala na gunan,
ma ra mani di ga pa ia me, i vung
ia pire ra kau i ra umana apostolo.

5

Anania ma Sapira

1 Tika na tutana a iangina Ana-
nia, dir ma kana taulai Sapira;
2 dir ivure tika na pakana pia,
ma dir ive vake ta umana mani
di tar kul ia me, ma ta ra umana
Anania i kap ia, ma i vung ia pire
ra kau i ra umana apostolo.
3 Ma Petero i biti tana: Anania,
dave Satan i tar kor ta ra balam
upi una vaongo tadav ra Takodo
na Tulungen, ma upi una ive ta
umana mani di tar kul ra pakana
pia me?
4 Ba i ga tur boko, vakir kaum
uka vang? Ma ba u ga ivure, vakir
u iat vang, u ga kure? Ma dave u
tar nuk pa go ta ra balam? Vakir u
vaongo tana tadav ra tarai, tadav
God iat.
5 Ba Anania i valongore go ra
tinata, i bura, ma i mat, ma ra
ngala na bunurut i monong diat
par dia valongore.
6 Ma ra umana barmana dia tut,
ma dia pulu ia, ma dia puak vairop
ia, ma dia punang ia.
7 Ma namur, ba i par ta utul
a pakana bung bar, kana taulai i
ruk, i tuptup ta nam di tar pait ia.
8 Ma Petero i biti tana: Una ve
iau, amur tar ivure ra pakana pia
ure go ra mataina laka? Ma i biti:
Maia, damana.
9 Petero i biti tana: Dave go
amur tar kubu ia ba amur a valar
ra Tulungea i ra Luluai? Gire,
ra kau i diat dia tar punang kapi
kaum tutana go ta ra mataniolo,
ma go diat a puak vairop u bula.
10 Ma ia bula, i bura vuavuai
pire ra kauna, ma i vungue ra
tulungeana; ma ra umana bar-
mana dia ruk ma dia na tadav ra
minatina, ma dia puak vairop ia,
ma dia punang kapi ia pire kana
tutana.

11 Ma ra ngala na bunurut i
monong ra ekelesia par, ma diat
par bula dia tar valongore go ra
lavur magit.

A umana vakilang ma ra umana magit na kinaian

12 Ma ra lima i ra umana apos-
tolo dia pait mangoro na vakilang,
ma mangoro na magit na kinaian
pire ra tarai, ma dia ki varurung
par ta ra mata palpal kai Solomon,
ma i tikai ka ra nuknuk i diat.
13 Diat ra lavur enana, dia burut
ba diat a agil diat; ma ra tarai dia
manane ke diat;
14 ma mangoro na tena nurnur,
a kor na tarai ma ra vaden, dia agil
ra Luluai;
15 ma dia puak kapi ra umana
minait ta ra lavur nga, dia va-
diop diat ta ra umana vava ma ra
umana votovoto, upi ra malur i
Petero ba i vanavana, na vamalur
pa ta umana bar ta diat.
16 Ma a kor na tarai maro ta
ra lavur pia na pal dia tur kikil
Ierusalem, dia kor varurung; ma
dia kap bula ra lavur minait ma
diat dia purpuruan ma ra umana
dur na tabaran, ma di valagar pa
diat par.

Di vakadik ra umana apostolo

17 Ma ra tena tinabar i lualua,
ma diat dia varvaragur me, a
Sadukaio diat, dia tut, ma dia buka
ma ra kankan;
18 ma dia kinim pa ra umana
apostolo, ma dia varuk diat ta ra
pal na banubat.
19 Ma tika na angelo kai ra Lu-
luai i papa are ra umana banbanu
na pal na banubat ta ra marum,
ma i ben vairop diat, ma i biti:
20 Avat a vana, avat a tur ta ra
pal na vartabar, ma avat a tatike ra
lavur tinata par ure go ra Nilaun
tadav ra tarai.
21 Ba dia valongore go, dia ruk
na pal na vartabar ba i lar, ma dia
vartovo. Ma ra tena tinabar i lu-
alua i pot, ma diat dia varvaragur
me, ma dia oro varurue ra kivung,
ma ra umana patuana par ta diat
ra tarai Israel, ma dia vartuluai ta
ra pal na banubat upi da agur pa
diat.
22 Ma nam ra umana tultul dia
vana, ma pa dia gire tadav diat
ta ra pal na banubat, ma dia talil
mulai, ma dia biti:
23 Ave tar tadav ra pal na banu-
bat, di tar banu vadekdek ia, ma
ra umana monamono dia tur pire
ra umana banbanu; ma ba ave tar
papa are, pa ta na i ki tana.
24 Ba ra luluai na pal na vartabar
ma ra umana tena tinabar ngalan-
gala dia valongore go ra tinata, i
purpuruan ra nuknuk i diat tana,
ba na tuk ave.
25 Ma tikai i pot, ma i biti ta diat:
Nam ra tarai ava ga varuk diat ta
ra pal na banubat, go dia tur ta
ra pal na vartabar, ma dia tovo ra
tarai.
26 Ma ra luluai na pal na
vartabar ma ra umana tultul bula
dia vila pa diat, ma dia agur mal
pa diat, tago dia burutue ra tarai
kan diat a tupar diat.
27 Ba dia tar agur pa diat, dia
vatur diat ta ra mata i ra kivung.
Ma ra tena tinabar i lualua i tatike
ta diat dari:
28 Ave ga tigal muka avat, ba
koko avat a vartovo, ma go ava
tar vabuka Ierusalem ma kavava
vartovo, ma ava mainge ba avat
a takun avet ma ra gapu i go ra
tutana.
29 Petero ma ra umana apostolo
dia biti: I manga mamat upi avet a
torom tai God, ma ta ra tarai pata.
30 A God kai ra lavur tama i dat
lualua i ga vatur mule Iesu, nina
ava ga doka ba ava ga al vatokobe
ta ra davai.
31 Nam iat God i ga vatur ia
urama ma ra limana tuna, upi na
Luluai ma upi na Tena Valaun, ma
upi na tabar Israel ma ra nukpuku
ma ra punpun vue ai ra lavur
varpiam.
32 Ma avet a umana tena varvai

ta go ra lavur magit, ma ra Takodo
na Tulungen bula nam ba God i
ga tabar diat me, ba dia ongaongo
tana.

33 Ba dia valongore dari, dia
kankan, ma dia mainge ba diat a
doko diat.
34 Ma tikai ta diat, a Parisaio, a
iangina Gamaliel, a tena vartovo
ta ra varkurai, ma ra tarai par dia
ru ia; i tur ta ra kivung, ma i vartul
upi ra umana apostolo diat a irop
papa.
35 Ma i biti ta diat: Avat a tarai
Israel, avat a balaure avat ta go ra
tarai, ba ava avat a pait ia.
36 Tago lua tikai, a iangina
Toidas, i ga tut rikai, ma i biti, ba
ia ra ngala, ma mangoro na tarai,
a ivat na marmar bar, dia mur ia;
ma di ga doka, ma diat par dia ga
torom tana, dia vana varbaiai, ma
i mutu.
37 Namur ta go ra tutana, ta ra
tikai, a iangina Iudas, a tutana
Galilaia, i tut rikai ta ra kilala na
tumu iang, ma i vamolo bat ta ra
umana tarai ma dia ga mur ia;
ma ia bula i ga virua, ma diat
par dia ga torom tana, di ga okole
varbabaiane diat.
38 Ma gori iau tatike tadav avat
ba: Avat a vana vovovon, ma avat
a pala vue diat; ona go a nuknuk
ma ra papalum kai ra tarai ka, na
bura ka;
39 ma ona kai God, avat a mama
vamut vue. Kan avat a gire tadav
ia namur ba i da ava varubu ma
God.
40 Ma dia mulaot i tana; ma
ba dia oro pa ra umana apostolo
mulai, dia kita diat, ma dia tigal
diat, ba koko diat a tatata ta ra iang
i Iesu, ma dia pala vue diat.
41 Ma dia irop kan ra kivung, ma
dia gugu, tago di tar nuk pa diat
ba dia boina upi diat a kairane ra
niruva ure ra Iang.
42 Ma ra bungbung par ta ra pal
na vartabar, ma ta ra kubakuba i
diat, pa dia ngo ma ra vartovo ma
ra varvai bula ure Iesu, ba ia ra
Kristo tuna.

6

*Ra lavurua na tena maramar-
avut*

1 Ta nam ra e, a tarai na vartovo
dia pepeal vanavana, ma ra tarai
Iudaia maro Elenas dia tata na
urur ure ra tarai Ebraio, tago di
tibatibe lake kadia umana ua na
vavina ta ra tiniba ra bungbung.
2 Ma ra vinun ma a ivut dia
oro varurue pa ra kor na tarai na
vartovo, ma dia biti ta diat: Pa i ko
ba avet a vungue ra tinata kai God,
upi avet a varvakai ta ra vuvuvung
na magit.
3 A tara na tura i vevet, avat
a pilak pa ta lavurua na bo na
tutana ta vavat, diat ba dia buka
ma ra Tulungen ma ra kabinana,
upi avet a tibe tar go ra papalum
ta diat.
4 Ma avet a balaguan vatikai ta
ra niaring, ma ta ra vartovo na
tinata.
5 Ma diat par dia mulaot ta go ra
tinata. Ma dia pilak pa Stepano,
a tutana i buka ma ra nurnur ma
ra Takodo na Tulungen, ma Pilipo,
ma Prokoro, ma Nikanor, ma Ti-
mon, ma Parmena, ma Nikolaos, a
tutana i ga lotu da ra mangaman-
gana Iudaia ara Antiokia;
6 ma dia agure diat tadav ra
umana apostolo; ma ba dia tar
araring, dia palagur diat ma ra
lima i diat.
7 A tinata kai God i tavua; ma ra
tarai na vartovo dia pepeal muka
aro Ierusalem; ma mangoro na
tena tinabar dia ongo ta ra nurnur.

Di takun Stepano

8 Stepano i buka ma ra varmari
ma ra niongor bula, ma i papait ra
umana ngala na magit na kinaian,
ma ra umana vakilang bula pire ra
tarai.
9 Ta ra umana ta nam ra pal
na lotu di vatang ia ba kadiat di
ga Valangalanga diat, ma kai ra

Kirene mara Alekandria, ma ka-
diat bula ra Kilikia mara Asia, dia
tur ma dia vartoto ma Stepano.
10 Ma dia mama bali ra kabinana
ma ra Tulungen i tatata tana.
11 Ma dia vovo pa ta umana tu-
tana, dia biti: Ave ga valongore ba
i ga vatang ra tinata na varvul ure
Moses ma ure God.
12 Ma dia vakankan ra tarai ma
ra umana patuana bula, ma ra
umana tena tutumu, ma dia tadav
ia, dia kinim pa ia, ma dia kap ia
ta ra kivung;
13 ma dia ting pa ra umana tena
varvai vavaongo, dia biti: Go ra
tutana pa i ngo ma ra tinata na
varvul ure go ra pal tabu, ma ure
ra tinata na varkurai;
14 ave ga valongore ba i ga tatike
ba go ra Iesu, ra te Nasaret, na nila
vue go ra pal, ma na kia vue ra
lavur mangamangana Moses i ga
vateten tar ia ta dat.
15 Ma diat par dia kiki ta ra
kivung dia bobobe, ma dia gire ra
matana da ra mata i ra angelo.

7

Stepano i varvai

1 Ma ra tena tinabar ngalangala
i tir ia dari ba: I dovot go ra lavur
tinata?
2 Ma i biti: A tara na turagu,
ma ra umana tamagu, avat a va-
longore iau. A God na minamar
i ga tur kapet pa pire tama i dat
Abaraam, ba i ki Mesopotamia, ma
pa i ki boko Karan,
3 ma i ga biti tana: Una vana
kan kaum gunan ma kan ra lavur
niurum bula, ma una vana ta nam
ra gunan ba ina ve u boko tana.
4 Ma i vana kan ra gunan kai ra
Kaldea, ma i ki Karan; ba tamana
i tar mat, God i tulue mule kan ia
upi go ra gunan da ki tana gori;
5 ma pa i tul tar ta gunan tana
ba kana, pa ta ikilik ba na tur tana;
ma i ga ve ba na tul tar ia boko upi
kana ma kai kana lavur bul mur,
ma pa ta natuna boko.
6 Ma God i ga biti dari, ba
kana lavur bul mur diat a ki tai
tika na vaira na gunan, ma da
kinim vavilavilau pa diat ma da
vakavakaina diat a ivat na mar-
mar na kilakilala.
7 Ma God i ga biti: Ina kure
boko nam ra tarai dia tar kinim
vavilavilau pa diat; ma namur diat
a irop ma diat a ongo tagu ta go ra
gunan.
8 Ma i kubu tar ra kunubu na
pokakikil tana; ma Abaraam i van-
gala Isak, ma i poko kikil ia ba i
tar laun pa lavutul na bung; ma
Isak i vangala Iakob, ma Iakob i
vangala ra vinun ma a ivu tama i
dat lualua.
9 Ma diat a umana tama i dat
lualua dia ga kankanuane Iosep
tago i puruai ra bala i diat ure, ma
dia ivure uro Aigipto;
10 ma God i ki ravie abara, ma
i valaun pa ia kan ra lavur var-
monong, ma i maravut ia ma
ra varmari ma ra kabinana pire
Parao ra king Aigipto, ma i vaki ia
upi na luluai ta ra gunan Aigipto
ma ra kubana mutu.
11 Ma tika na mulmulum ma
mangoro na kinadik i ubu Aigipto
parika, ma Kanaan bula, ma pa ta
magit ai ra lavur tama i dat lualua.
12 Ba Iakob i nunure ba ta kon
aro Aigipto, i tulue vatavuna vue
ra lavur tama i dat lualua.
13 Ba dia vaura vana, Iosep i
po tadav ra umana turana; ma ra
lavur niuru i Iosep dia po tavuna
tadav Parao.
14 Iosep i vartuluai, ma i oro
pa tamana Iakob pirana, ma ra
lavur niuruna par, a lavurua na
vinvinun ma a ilima diat.
15 Ma Iakob i vana uro Aigipto,
ma i mat ie ma ra umana tama i
dat lualua bula.
16 Ma di kap diat uro Sikem, ma
di vadiop diat ta nam ra babang
na minat, ba Abaraam i ga kul pa
ia ma ra mani tai ra umana natu i
Emor dia ki Sikem.
17 Ba i maravai ra kilala i nam
ra tinata God i ga ve tar ia tai

Abaraam, a tarai dia ngala ma dia
peal vanavana aro Aigipto;
18 tuk ta ra bung ba ta ra tika na
king i kure Aigipto, ma pa i nunure
Iosep.
19 Ma i vatuptup ra lavur niuru i
dat, ma i vakaina ra umana tama
i dat lualua, ma i kure upi diat a
okole vue kadia umana kuramana,
upi diat a mat.
20 Ta nam ra kilala di ga kava
Moses, a bo na bul tuna ta ra.mata
i God, ma ra utul a gai di valavale
ive ta ra kuba i tamana;
21 ba di tar okole vue, natu i
Parao, a vavina, i vatur vake ma i
vale pa ia upi natuna.
22 Ma di ga tovo Moses ta ra
lavur mangamangana kabinana
kai ra tarai Aigipto; ma i ga dekdek
kana lavur tinata ma kana lavur
papalum.
23 Ba i tar to na laun pa ra ivat
na vinvinun na kilakilala i nuk ia
ra balana ba na gire pa ra tara na
turana, a tarai Israel.
24 Ma i gire ba di vakaina tikai,
i vila ung ia, ma i obo pa ia, ma i
doko ra tutana Aigipto;
25 i nuk ia ba ra tara na turana
dia nunure ba God i valavalaun
diat ma ra limana; ma pa dia mo-
tote.
26 Ta ra kubak tana i gire ta ivut
ta diat, dir varngangar, ma i nuk
ia ba na vamaram dir, ma i biti:
A ura tutana, amur turana, dave
amur vakaina amur vargil?
27 Ma nina i vakaina talaina i
tulan vue, ma i biti: To ia i ga vaki
u ba kaveve luluai ma kaveve tena
varkurai?
28 U mainge ba una doko iau, da
u tar doko ra te Aigipto nabung
laka?
29 Ma Moses i lop ta go ra tinata,
ma i ki ta ra gunan Midian, ma
i vangala ra ivu natuna ie, a ura
tutana.
30 Ba i ga par ra ivat na vinvinun
na kilakilala, tika na angelo i tur
pirana ra pupui ta ra luana Sinai,
ta ra biro na iap ta ra davai.
31 Ba Moses i gire, i kaian tana,
ma i vana maravai tana upi na
gire, ma i valongore ra nilai ra
Luluai, dari:
32 “Iau ra God kai ra lavur
tamam, ma ra God kai Abaraam,
ma kai Isak, ma kai Iakob.” Ma
Moses i dadadar, ma pa i gire upi
ia, tago i burut.
33 Ma ra Luluai i biti tana: “Una
pala vue ra ura pal a kaum, tago ra
pia u tur tana, a pia i gomgom.
34 Iau tar gire muka ra lavur
mangamangana i tup kaugu tarai
dia ki Aigipto, ma iau tar valon-
gore kadia niriri, ma go iau tar
irop, upi ina valaun diat; una mai,
ina tulue u uro Aigipto.”
35 Moses, nina dia ga vue, ba dia
biti: To ia i ga vaki u upi ra luluai
ma ra tena varkurai? Ia nam God
i ga tulue ma ra lima i nam ra
angelo i tur pirana ra pui, upi na
luluai ma na tena valaun.
36 Go ra tutana iat i ga lue vairop
diat, ba i ga pait value ra umana
magit na kinaian, ma ra umana
vakilang ara Aigipto, ma ta ra Ta
Meme, ma ta ra pupui bula, a ivat
na vinvinun na kilakilala.
37 Nina Moses nam i ga tatike
tadav ra tarai Israel ba: “Ta diat
ra umana tura i vavat God na ben
vaarike tadav avat tika na propet
da iau.”
38 la go i ga ki ta ra kivung aro
ra pui, dir ma ra angelo, nina dir
ga tata me ta ra luana Sinai, ma i
tata bula ma ra umana taina i dat
lualua; ma i ga vatur vake ra luana
tinata upi na tul tar ia ta dat;
39 ma ra umana tama i dat lualua
dia ole, pa dia ongo tana, ma dia
okole vue kan diat, ma dia nuk
likun mulai upi Aigipto,
40 ma dia biti tadav Aron: Una
mal pa kada umana god upi diat
a lua ta dat; tago Moses, nina i
ga agure vairop dat kan ra gunan
Aigipto, pa da nunure ba i dave.
41 Ta nam ra kilala dia ga mal
pa ra nat na bulumakau, ma dia
vartabar tadav go ra tabataba, ma

dia gugu ta ra papalum na lima i diat.
42 Ma God i vana tapuku, ma i vungue diat, upi diat a lotu tadav ra lavur tagul; da di ga tumu ia ta ra buk kai ra umana propet:
"Avat ta ra kuba i Israel, ava ga tul tar ia tagu ra minat na vavaguai, ma ra umana tinabar bula,
A ivat na vinvinun na kilakilala ara ra pupui laka?
43 Ma ava ga kapkap ra kuba i Molok,
Ma ra tagul kai ra god Rempan,
Ma ra umana tabataba ava ga mal pa diat, upi avat a lotu tadav diat;
Ma ina kap vue avat uro pakit Babilon."
44 A lavur tama i dat lualua dia ga vatur vake ra pal na varveai aro ra pupui, da nina dir ga tata ma Moses i ga kure, ba na pait ia, varogop ma nam ra valavalar i ga gire.
45 Ma ra lavur tama i dat iat bula dia ga kap vaolo, ba diat ma Iosua dia ga olo, ba dia kale pa nam ra lavur gunan kai ra umana Tematana, God i ga li vue diat ta ra mata i ra lavur tama i dat, ma i tuk tar ta ra kilala i David,
46 nina God i ga mari ia, ma i ga lulul ba na pait tika na kuba i ra God kai Iakob.
47 Ma Solomon i ga pait kana ta pal.
48 Ma ra Ngala Kakit pa i ki ta ra palpal di papait diat ma ra lima i ra tarai; damana ra propet i ga tatike:
49 "Ra Luluai i biti: A bala na bakut kaugu kiki,
Ma ra rakarakan a gunagunan ra ruarua na kakigu;
A mangamangana pal ava avat a pait ia ba kaugu?
Ba akave ra gunan ina ngo tana?
50 Vakir laka ra limagu i ga pait ra lavur magit parika?"
51 Avat a umana pue ngangar, i tabobo ra bala i vavat ma ra talinga i vavat bula, ava tur bat vatikene ra Takodo na Tulungen; da ra lavur tama i vavat dia ga pait ia, damana avat bula.
52 To ia ta diat a lavur propet a umana tama i vavat pa dia ga vakaina diat? Ma dia ga doko diat, dia ga varveai lua ta ra vinavana uti kai ra Tena Takodo; nina ba gori ava tar vagu pa ia, ma ava tar doka;
53 avat, ava tar vatur vake ra tinata na varkurai da ra umana angelo dia ga kure tar ia, ma pa ava torom tana.

Di tupar Stepano

54 Ba dia valongore go ra tinata, dia kankan muka, ma dia varkakaratane ra ngie i diat tadav ia.
55 Ma ia i buka ma ra Takodo na Tulungen, ma i tadarake vatikene ra bakut, ma i gire ra minamar i God, ma i gire Iesu bula i tur ta ra lime tuna God,
56 ma i biti: Iau gire ra bakut i tapre, ma Natu i ra tutana i tur ta ra lime tuna God.
57 Ma dia bor bat ia ma ra ngala na nilai diat, ma dia ang bat ra talinga i diat, ma dia vura vila taun ia,
58 ma dia okole vue kan ra pia na pal, ma dia tupar ia; ma ra umana tena varvai tana dia vung kapi kadia umana mal pire ra kau i ra barmana, a iangina Saul.
59 Ma dia tupar doko Stepano ba i oraoro, ma i biti: Luluai Iesu, una vatur vake ra tulungeagu.
60 Ma i va timtibum, ma i oro ma ra ngala na nilaina dari: Luluai, koko una bali go ra varpiam ta diat. Ba i tar tatike dari, i va mat.

8

1 Ma Saul i mulaot tana upi na mat.

Saul i vakadik ra tarai na lotu

Ta nam ra bung a ngala na milmilikuan i arikai tadav ra lavur ekelesia aro Ierusalem ma dia

vana varbaiai vurvurbit ta ra gu-
nagunan Iudaia ma Samaria; ma
ra umana apostolo pata.
2 A umana tena variru dia
punang Stepano, ma dia tang-
tangie muka.
3 Ma Saul i vakavakaina ra tarai
na ekelesia, ma i rukruk ta ra lavur
pal, ma i al pa ra tarai ma ra
vaden, ma i varuk diat ta ra pal na
banubat.

Di varvai ma ra bo na varvai aro Samaria

4 Ma diat dia ga varbaiai dia
vanavana vurvurbit ma ra varvai
na tinata.
5 Ma Pilipo i vana ura ra pia
na pal Samaria, ma i varveai ure
Kristo ta diat.
6 Ma ra lavur kor na tarai ba dia
valongore ra tinata Pilipo i tatike,
ma dia gire ra umana vakilang i
papait ia, dia torom tana ma ra
kopono nuknuk i diat.
7 Tago, a umana tabaran dia irop
kan mangoro nina dia ga ovai ta
diat, ma dia kukukula mat; ma di
valagar ra mangoro dia kakak ma
diat bula dia kekebau.
8 Ma i ngala ra gugu ta nam ra
pia na pal.
9 Ma tika na tutana abara, a
iangina Simon, lua i agagar ta nam
ra pia na pal, ma i ga vakavakaian
ra tarai Samaria, ma i ve diat ba ia
ra ngala muka;
10 ma ra tarai vakuku ma ra
umana luluai bula, dia vura ka-
pupi ia, ma dia biti ure: Go ra
tutana ia ra dekdek kai God, nina
di vatang ia ba ra Ngala.
11 Ma dia kapupi ia, tago papa
amana iat i ga vakavakaian diat
ma kana lavur papait.
12 Ba dia tar kapupi Pilipo ma
kana vartovo ure ra lavur bo na
varvai ure ra varkurai kai God, ma
ure ra iang i Iesu Kristo, a tarai, ma
ra vaden bula, di baptaiso diat.
13 Ma Simon bula i nurnur, ma
ba di tar baptaisoa, dir varagur
ma Pilipo; ma ba i gire ra lavur
vakilang ma ra lavur dekdek na
papalum i papait ia, i manga kaian
tana.
14 Ba ra umana apostolo nina
diat, dia ki Ierusalem, dia valon-
gore ba ra Samaria bula dia tar
kapupi ra tinata kai God, dia tulue
Petero ma Ioanes tadav diat;
15 ba dir tar vut, dir aring ure
diat upi diat a vatur vake ra
Takodo na Tulungen;
16 tago pa i ti irop boko taun ta
na, di tar baptaiso diat ta ra iang i
ra Luluai Iesu.
17 Ma dir palagur diat ma ra lima
i dir ma dia vatur vake ra Takodo
na Tulungen tana.
18 Ba Simon i gire ba ra ura
apostolo dir palagur diat ma ra
lima i dir ika, ma di tabar diat ma
ra Takodo na Tulungen tana, i kap
tar ra mani ta dir,
19 ma i biti: Amur a tul tar go ra
dekdek tagu, upi ba ina palagur ta
tikai ma ra limagu, na vatur vake
ra Takodo na Tulungen tana.
20 Ma Petero i biti tana: Amur
ma kaum mani amur a virua, tago
u nuk ia ba una kul ra vartabar kai
God ma ra mani.
21 Pa kaum ta tiniba ba ta
ngungu ta go ra magit; tago pa i
dovot ra balam ta ra mata i God.
22 Una nukpuku kan kaum lavur
varpiam, ma una aring ra Luluai
ba na pun vue bar go ra nuknuk ta
ra balam;
23 tago iau gire ba u ki ta ra magit
i mapak muka, ma ta ra vinivi kai
ra varpiam.
24 Ma Simon i tatike bali ia dari:
Amur a aring ra Luluai ure iau, upi
koko ta tikai ta go ra umana magit,
amur tar vatang ia, na tadav iau.
25 Ba dir tar varvai, ma dir tar
tatike ra tinata kai ra Luluai, dir
talil mulai Ierusalem, ma dir var-
vai vanavana ta ra bo na varvai ta
ra mangoro na pia na pal Samaria.

Pilipo dir varkuvo ma ra tutana Itiop

26 Ma ra angelo kai ra Luluai
i tatike tadav Pilipo dari: Una
tut, ma una vana uro ra matana

taubar tadav ra nga marama
Ierusalem ura Gasa; a nga ra
pupui.
27 Ma i tut, ma i vana ka; ma
dir varkuvo ma ra tutana Itiop,
a ngala na luluai kai Kandake, a
tadar na vavina pire diat a tarai
Itiop; i kure kana tabarikik par,
ma i ga vana urama Ierusalem upi
na lotu ie;
28 ma go i talil, ma i kiki ra ul a
kiki na vinavana, ma i lukbuk tai
Iesaia ra propet.
29 Ma ra Tulungen i biti tai
Pilipo: Una vana maravai pirana,
ma una mur go ra kiki na vina-
vana.
30 Ma Pilipo i vutvut tadav ia, ma
i valongore ba i lukbuk tai Iesaia
ra propet, ma i tir ia: Dave, u
nunure nam u lukluk ia?
31 Ma i biti: Ina nunure da-
vatane, ona pa ta i tovo iau tana?
Ma i ting pa Pilipo ba na koa ma
na ki pirana.
32 Ma ra pakana Buk Tabu i luk-
luk ia, go dari:
"Di ga ben ia da ra sip tadav ra
vardodoko;
Ma da ra nat na sip i tur mut pire
ra tena varkukut,
Damana ia bula pa i tata;
33 Ba i ga malari pa di ga kure
vadovot pa ia;
To ia na varveai ta ra taraina;
Tago di tak vue kana nilaun kan ra
rakarakan a gunagunan."
34 Ma ra luluai i biti tai Pilipo:
Iau tir iu, ba ra propet i tatike ra
dari ure to ia? Ure ia mulai, ba ure
ta ra tikai?
35 Ma Pilipo i tata, ma i tur pa ia
ta nam ra pakana Buk Tabu, ma i
varvai. pirana ure Iesu.
36 Ba dir vanavana na nga, dir
tadav tika na tava, ma ra luluai i
biti: Gire, a tava go kari, ava i tur
bat iau upi koko da baptaiso iau? [
37 Ma Pilipo i biti: Ona u nurnur
ma ra balam parika, i tale. Ma i
balbali: Iau nurnur ba Iesu Kristo
ia ra Natu i God.]
38 Ma i kure ba ra kiki na vina-
vana na tur uka; ma dir irop tadav
ra tava, dir par, Pilipo ma ra luluai,
ma i baptaisoa.
39 Ba dir vana rikai mulai kan ra
tava, a Tulungea i ra Luluai i tak
vue Pilipo; ma ra ngala na luluai
pa i gire mule, tago i vana ta kana
nga, ma i gugu.
40 Ma di gire tadav Pilipo aro
Asoto; ba i vanavana alalu, i var-
varvai ta ra bo na varvai ta ra
lavur pia na pal ma i tuk uro
Kaisaria.

9

Saul i nukpuku
(Apos 22:6-16; 26:12-18)

1 Ma Saul i vatavatang boko ra
varvaunungai ma ra vardodoko
ure re tarai na vartovo kai ra
Luluai, ma i vana tadav ra tena
tinabar i lualua,
2 ma i lul pa ra buk tana tadav
diat ta ra umana pal na lotu kai
ra Iudaia aro Damasko, ba ona
na tadav ta umana ta go ra Nga,
ba ra tarai ba ra vaden bar, na
vi diat, ma na al kapi diat urama
Ierusalem.
3 Ba i vanavana boko, ma i mar-
avai Damasko, a ngala na kapa
marama ra bakut i pupua vakaian
kikil ia;
4 ma i bura ra pia, ma i valon-
gore ra nilai tikai i biti tana: Saul,
Saul, dave u milmilikuane iau?
5 Ma i tir ia ba: Luluai, to ia
u? Ma i biti: Iau Iesu, nina u
milmilikuane;
6 una tut, una olo ta ra pia na pal,
ma da ve u abara ba ava una pait
ia.
7 Ma ra tarai dia varagur me, dia
tur mut uka, dia valongore ra nilai
tikai, ma pa dia gire ta tikai.
8 Ma Saul i tut mulai mara ra pia,
ma ba ra ura kiau na matana dir
tapala, i pula ka, ma dia ben ia ma
ra limana uro Damasko.
9 Ma i ki ie a utul a bung, i pula,
pa i ian ma pa i momo bula.

10 Ma tika na tutana na vartovo i
ki Damasko a iangina Anania; ma
ra Luluai i biti tana ta ra ririvon
dari: Anania! Ma i biti, Luluai, iau
go kari.
11 Ma ra Luluai i biti tana: Una
tut, una vana tadav ra nga a iang-
ina Takodo, una titir ta ra kuba i
Iudas upi Saul, a tutana Taso, tago
i araring;
12 ma i tar gire ta ra ririvon a
tutana, a iangina Anania, i ruk
tadav ia, ma i palagur ia ma ra ura
limana upi na nana mulai.
13 Ma Anania i tatike bali ia
dari: Luluai, iau ga valavalongore
tai ra mangoro ure nam ra tu-
tana, ba i ga manga vakavakaina
kaum umana tena gomgom arama
Ierusalem;
14 ma ra umana tena tinabar
ngalangala dia ga tul tar ia upi na
vi nina diat par ati, dia vatang ra
iangim.
15 Ma ra Luluai i biti tana: Una
vana ka; tago iau tar pilak pa ia
upi kaugu tultul, ma na kap ra
iangigu pire ra lavur Tematana,
ma ra umana king, ma ra tarai
Israel bula;
16 ma ina ga ve boko, ba ta aivia
ra mangamangana na kairane ure
ra iangigu.
17 Ma Anania i vana, ma i ruk na
pal, ma i palagur ia ma ra limana,
ma i biti: Saul, turagu, a Luluai
Iesu, nam i ga tur vakapet pa iu na
nga, ba u vanavana uti, i tulue iau
upi una nana, ma upi una buka ma
ra Takodo na Tulungen.
18 Ma ra magit da ra vulegi, i
bura vuavuai kan ra ura kiau na
matana, ma i nana mulai, ma i tur
ma di baptaisoa;
19 ma i ian, ma i patuan tana.

Saul i varvai aro Damasko

Ma ta ra umana bung i ki pire ra
tarai na vartovo aro Damasko.
20 Ma i varveai vuavuai ta ra pal
na lotu ure Iesu, ba ia ra Natu i
God.
21 Ma diat par dia valongore,
dia kaian tana, ma dia biti: Go
laka nina i ga ubuubu diat aro
Ierusalem nina dia vatavatang go
ra iang, ma i ga vana uti bula upi
na vi diat, ma na al kapi diat ta-
dav ra umana tena tinabar ngalan-
gala?
22 Ma Saul i patuan vanavana,
ma i vapurpuruan ra umana Iu-
daia dia ki aro Damasko, tago i
varvai ure Iesu, ba ia tuna ra
Kristo.
23 Ba i tar par mangoro na bung,
a Iudaia dia varpit ba diat a doka.
24 Ma Saul i matote pa kadia
varpit. Ma dia balabalaure ra
umana mataniolo ra keake ma ra
marum bula, upi diat a doka.
25 Ma kana tarai na vartovo dia
agur pa ia ra marum, ma dia val-
ure vaba ia marama ra ul a liplip
ta ra rat.

Saul i ki Ierusalem

26 Ba i tar pot aro Ierusalem, i
nuk ia ba na ki pire ra tarai na
vartovo, ma diat par dia burutue
ke, tago pa dia kapupi ia ba ia bula
ra tutana na vartovo.
27 Ma Banaba i ben pa ia, ma
i agure tadav ra umana apostolo,
ma i ve diat ba i ga tar gire ra Lu-
luai na nga, ma dir ga tata me, ma
ba i ga ki Damasko i ga varvarveai
vuavuai ta ra iang i Iesu.
28 Ma i ki pire diat, ma i vana
vurvurbit aro Ierusalem, ma i
varveai vuavuai ta ra iang i Iesu;
29 dia tatata, ma dia vartoto bula
ma ra tarai Elenas; ma dia mainge
upi diat a doka.
30 Ba ra tarai na ekelesia dia
nunure, dia tule kap ia ura
Kaisaria, ma dia tulue uro Taso.
31 Damana ra ekelesia ta ra gu-
nagunan par Iudaia ma Galilaia
ma Samaria i ki na malmal ika, ma
i patuan vanavana; ma tago dia ru
ra Luluai ma dia varmaram ta ra
Takodo na Tulungen, dia pepeal.

Petero i ki aro Lida ma Iope

32 Ba Petero i vana ta ra guna-
gunan par, i vana ura bula pire ra
tarai na lotu Lida.
33 Ma abara i gire tadav tika na
tutana, a iangina Ainea, i tar va
lavutul na kilala ta kana vava, tago
i kakak.
34 Ma Petero i biti tana: Ainea,
Iesu Kristo i valagar pa u; una tut,
ma una mal pa kaum vava. Ma i
tut lulut papa.
35 Ma diat par dia ki Lida ma
Sarona, dia gire, ma dia nukpuku
tadav ra Luluai.
36 Tika na vavina na vartovo i ki
Iope, a iangina Tabita, di vatang
ia bula ba Dokas, go ra vavina
mangoro na bo na papalum i pait
ia, ma a tena vartabar bula.
37 Ta nam ra kilala i mait pa, ma i
mat; ba di tar vagumu ia, di vadiop
ia na pal liu.
38 Lida i maravai Iope, ma ba ra
tarai na vartovo dia valongore ba
Petero i ki abara, dia tulue ra ura
tutana tadav ia, ma dia ting pa ia
dari: Una lulut tadav avet.
39 Ma Petero i tut ma dital
varagur. Ba i tar pot, dia agure na
pal liu, ma ra lavur ua na vavina
par dia tur pirana, dia tangi ma
dia ve tar ra umana kolot, ma ra
umana mal, Dokas i ga ingit pa ia,
ba i laun boko pire diat.
40 Petero i tul vairop diat, ma i
va timtibum, i araring, ma i lingan
upi ra minat, ma i biti: Tabita, una
tut. Ma ra ura kiau na matana i
kapa mulai, ma ba i gire Petero, i
ki tur.
41 Ma Petero i tul tar ra limana
tana, ma i vatut ia; ma i oro pa
ra tarai na lotu ma ra lavur ua
na vavina ma i tul tar ia ta diat a
launa.
42 Go i po aro Iope parika, ma
mangoro dia nurnur ta ra Luluai
tana.
43 Mangoro na bung Petero i ki
Iope pire Simon, a tena malmal pal
a bulumakau.

10

Petero ma Konelio

1 Tika na tutana i ki Kaisaria,
a iangina Konelio, a luluai kai
ra loko na tarai na vinarubu, di
vatang ia ba ra loko Italia,
2 a tena lotu, ma i ru God, ma
diat par bula dia ki ra kubana, ma
mangoro kana vartabar tadav ra
tarai, ma i vavala araring God.
3 Ma ba i da ra utul a pakana
bung na ravian, i gire ra angelo kai
God ta ra ninana i ruk tadav ia, ma
i biti: Konelio!
4 Ma Konelio i bobobe, ma i
burburut, ma i tir ia ba: Luluai,
i dave? Ma i biti: Kaum lavur
niaring, ma kaum lavur vartabar
dia vana urama, ma dia tur na aim
ta ra mata i God.
5 Ma go una tulue ra ura tutana
ura Iope, upi dir a agur pa Simon,
nina ba ra iangina bula Petero,
6 i ki pire Simon, a tena malmal
pal a bulumakau, a kubana ara ra
valian.
7 Ba ra angelo i tar tatike dari
tana, i vana mulai. Ma Konelio i
oro pa ra ura tultul ta ra kubana,
ma tika na tena variru ta diat a
tarai na vinarubu, dia toratorom
vatikai tana;
8 ma i ve dital ta go ra lavur
magit, ma i tulue dital ura Iope.
9 Ta ra bung namur ba dital
vanavana, ma ba dital maravai ta
ra pia na pal, Petero i vana urama
ra ul a pal, upi na araring, ta ra
keke tur,
10 ma i mulmulum, i mainge upi
na ian; ma ba di vaninare ana
magit, i ririvon;
11 i gire ra bakut i tapre, ma tika
na mangamangana da ra ngala
na mal di kubue vake ra ivat na
nguna,
12 ma mangoro na mangaman-
gana leing tana, ta umana a ivat na
kak i diat, ta ra umana dia kakakao
ra pia, ma ra umana beo bula dia
purpururung liuliu.
13 Ma ra nilai tikai i tadav ia dari:
Petero, una tut, una dodoko, ma
una ian.

14 Ma Petero i biti: Luluai, pata,
pa iau ga en ta magit vakuku, ba ra
duruna.
15 Ma ra nilaina i tadav ia mulai
dari: Nina ba God i ga vagomgom
ia, koko una vatang ia ba ra magit
vakuku.
16 Ma di vautul a pait ia, ma di al
lulut pa ia mulai urama ra bala na
bakut.
17 Ba i purpuruan boko ra
nuknuk i Petero upi ra kukurai
go ra ninana, ra utul a tutana,
Konelio i ga tulue dital, dital ga
titir upi ra kuba i Simon, ma dital
tur pire ra mataniolo.
18 Ma dital oraoro, ma dital titir
ba Simon, nina ba ra iangina bula
Petero, i ki ati.
19 Ba Petero i nuknuk boko ta ra
ninana, a Tulungen i biti tana dari:
Una gire ra utul a tutana, dital nuk
up u.
20 Una tut, ma una irop, una
nurnur, avat a varagur, tago iau ga
tulue dital uti.
21 Petero i irop tadav dital ma i
biti: Gire, iau go nina ba amutal
nuk upi ia; ta ra ava amutal ga
vana uti?
22 Dital biti: Konelio, a luluai,
a tena takodo, i ruru God ma ra
tarai par Iudaia dia varvai tana ba
ra bo na tutana: God i ga tulue
kana gomgom na angelo tadav ia,
ma i ga ve kapi ia ba na tulue
amital tadav u ta go ra pal, upi na
valongore kaum ta tinata.
23 Ma i ben dital na pal upi dital
a ki papa.

Ba i ga ningene i tut pa ma
dia vana, ma dia varagur ma ta
umana ekelesia Iope.
24 Ma ta ra bung mulai dia olo
Kaisaria. Ma Konelio i ga ting
varurue ra lavur niuruna, ma ra
lavur talaina, ma go dia kiki ung
pa ia.
25 Ba Petero i ruk, dir varkuvo
ma Konelio, ma Konelio i va
timtibum pire ra ura kauna, upi na
lotu tadav ia.
26 Ma Petero i vatut pa ia mulai,
ma i biti: Una tur, iau bula a tutana
ka.
27 Ba dir tata vanavana, i ruk
tadav mangoro dia ki varurung,
28 ma i biti ta diat dari: Ava
nunure muka, ba pa i takodo, ba
ra tutana Iudaia na ki pire ta tikai
ta ra enana vuna gunan, ba na ruk
tadav ia; ma go God i tar vateten
iau, ba pa i ko pi ina vatang ta
tikai ba ra tutana vakuku, ba ra
duruna;
29 ba di ga vartuluai upi iau pa
iau ga ol, iau vana ka uti. Ma go
iau tir avat, ba ta ra ava ava ga
vartuluai upi iau?
30 Ma Konelio i biti: A ivat na
bung i taun ia ba iau lotu na niar-
ing ta ra kuba gu ta ra utul a
pakana bung na ravian, ma i tuk
tar ta ra pakana bung dari; ma ra
tutana. i bagabagele kana mal, i
tur piragu,
31 ma i biti: Konelio, di ga va-
longore kaum niaring, ma kaum
lavur vartabar dia tur na aim ta ra
mata i God.
32 Una vartulai ura Iope, ma da
vila pa Simon uti piram, a iangina
bula ba Petero, i ki ta ra kuba i
Simon ara ra valian, a tena malmal
pal a bulumakau.
33 Ma iau ga tulue vuavue dital
piram, ma i ti boina go u tar pot.
Avet par go kari ta ra mata i God,
upi avet a valongore ra tinata par
ba ra Luluai i ga ve u tana.

Petero i varvai

34 Ma Petero i biti: Iau gire ba a
dovotina, God i mainge ra umana
vuna tarai parika;
35 i mainge diat ta ra lavur vuna
gunan parika ba dia ru ia, ma dia
pait ra mangamangana takodo.
36 I ga tulue ra tinata tadav ra
tarai Israel, ma ra bo na varvai
ure ra malmal tai Iesu Kristo; ia ra
Luluai kadat parika;
37 ma avat bula, ava tar nunure
nam ra tinata, di ga varvai tana

ta ra gunagunan par Iudaia vana-
vana, di ga tur pa ia arama
Galilaia, ba i ga par nam ra bap-
taiso, Ioanes i ga varvai tana;
38 ba Iesu, a te Nasaret, God i
ga tap ia ma ra Takodo na Tulun-
gen, ma ra dekdek; i vanavana
vurvurbit, ma i papait ra boina,
ma i valagar pa diat, ba ra umana
tabaran dia ovai ta diat, tago dir
ma God.
39 Ma avet a umana tena varvai
ta ra magit par i ga papait ia ta
ra gunagunan kai ra Iudaia, ma
arama Ierusalem bula; ia nam di
ga doka, ba di ga al vatokobe ta ra
davai.
40 Ma God i ga vatut pa mule, ta
ra vautuluna bung, ma i tul tar ia
upi na po rikai,
41 vakir tadav ra tarai par, ia
kaka tadav ra umana tena varvai
ka, ba God i ga pilak value pa diat,
ta vevet iat, ma ave ga ian ma ave
ga momo me, ba i tar laun mulai
kan ra minat.
42 Ma i ga tulue avet, ba avet a
varveai tana tadav ra tarai, ba ia
go God i ga tibe tar ia upi ia ra Tena
Varkurai kai ra lavur launa ma ra
lavur minat bula.
43 Ma ra lavur propet par dia
varveai tana, ba ia nam i nurnur ta
go ra iang, da pun vue kana lavur
varpiam.

A Takodo na Tulungen i irop taun ra umana Tematana

44 Ba Petero i tatike boko go ra
tinata, a Takodo na Tulungen i
irop taun diat, dia valavalongore
ra tinata.
45 Ma ra umana tena nurnur
ta diat a umana pokakikil, nina
diat dia ga varagur ma Petero, dia
kaian, tago di lingire ra vartabar
na Takodo na Tulungen taun diat
ra lavur Tematana bula.
46 Tago dia valongore diat, dia
vatang ra lavur enana tinata, ma
dia pite pa God.
47 Ma Petero i biti ba: To ia ra
tutana ba na tigal bat ra tava ta
go diat, upi koko da baptaiso diat,
ba dia tar vatur vake ra Takodo na
Tulungen varogop dat?
48 Ma i vartul ba da baptaiso diat
ta ra iang i Iesu Kristo. Ma dia ting
pa ia ba na ki ka boko pire diat.

11

Petero i ve mal ra tarai na ekelesia arama Ierusalem

1 A umana apostolo ma ra tarai
na ekelesia dia ki Iudaia, dia va-
longore ba ra umana Tematana
bula dia tar vatur vake ra tinata
kai God.
2 Ma ba Petero i vana urama
Ierusalem, a umana pokakikil dia
vartoto me,
3 dia biti: U tar ruk tadav ra tarai
pa dia pokakikil, ma ava ga ian
varurung.
4 Ma Petero i tur pa ia, ma i ve
mal diat dari:
5 Ba iau ga ki ta ra pia na pal
Iope, iau araring, ma iau gire ra
ninana, ma iau gire tika na magit
tana da ra ngir na mal di kubu
vake ra ivat na nguna, ma di val-
ure vaba ia marama ra bakut ta-
dav iau;
6 ba iau bobobe, ma iau
nununuk tana, ma iau gire ra
umana leing tana ba dia tur ra pia,
ta umana a ivat na kak i diat, ta ra
umana dia kakakao, ma ra lavur
beo dia vana liu bula,
7 ma iau valongore bula ra nilai
tikai i biti tagu dari: Petero, una
tut, una dodoko ma una ian.
8 Ma iau ga biti: Luluai, pata, pa
iau ga en boko ta magit vakuku ba
ra duruna.
9 Ma ra nilaina mulai marama ra
bala na bakut i biti: Nam ba God
i ga dalu vagomgom ia, koko una
vatang ia ba a magit vakuku.
10 Ma di ga vautul a pait ia, ma
di ga al pa ia mulai urama ra bala
na bakut.
11 Ma ra utul a tutana, di ga tulue
dital marama Kaisaria tadav iau,
dital ga tur muka pire ra pal ave
ki tana.
12 Ma ra Tulungen i tul tar
iau, ba koko ina anan, ba avet a

varagur uka. Ma go ra laptikai na
ekelesia ave ga varagur, ma ave ga
ruk ta ra kuba i nam ra tutana;
13 ma i ga ve avet, ba i ga gire ra
angelo i tur ra kubana, ma i biti:
Una vartuluai ura Iope, da agur
pa Simon, nina ba ra iangina bula
Petero:
14 na tatike ta tinata tam, ba avat
ma ra umana niurum, avat a laun
tana.
15 Ba iau tata tavuna, ra Takodo
na Tulungen i irop taun diat, da ta
dat ta ra vunapaina.
16 Ma iau ga nuk pa nam ra
tinata kai ra Luluai, ba i ga biti: A
dovotina, Ioanes i ga baptaiso ma
ra tava ka, ma da baptaiso avat ma
ra Takodo nu Tulungen.
17 Ba God i tar tul tar ta diat ra
vartabar da nam i ga tul tar ia ta
dat, ba da ga nurnur ta ra Luluai
Iesu Kristo, to ia iau, ba ina tur bat
God?
18 Ba dia valongore go ra tinata,
dia ki mut uka, ma dia pite pa God,
ma dia tatike dari: God i tar tul tar
ra nukpuku upi ra nilaun tadav ra
lavur Tematana bula.

Ra tarai na ekelesia aro Antiokia

19 Diat dia ga vana varbaiai
vurvurbit ta ra mangamangana
varvakadik ure Stepano, dia vana
vailik uro Poinike ma Kipro, ma
Antiokia, ma dia varve ra tinata
tadav diat ika ra Iudaia.
20 Ma ta umana ta diat a tarai
Kipro ma Kirene, ba dia pot arama
Antiokia, dia tata tadap ra tarai
Elenas bula; dia varveai ta ra Luluai Iesu.
21 Ma ra lima i ra Luluai i maravut diat, ma mangoro dia nurnur,
ma dia vana tapuku tadav ra Luluai.
22 Ma ra ekelesia Ierusalem dia
valongore ra varveai ure diat, ma
dia tulue Banaba urama Antiokia;
23 ba i tar vut, ma i tar gire ra
varmari kai God, i gugu tana; ma
i vargat diat par ba diat a kakari
tadav ra Luluai ma ra padikat na
ninunuk ta ra bala i diat,
24 tago ia ra bo na tutana, ma i
buka ma ra Takodo na Tulungen
ma ra nurnur; ma mangoro na
tarai dia agil ra Luluai.
25 Ma i vana pa Taso, i tikan upi
Saul;
26 ba i tar gire tadav ia, i agur pa
ia ura Antiokia. Ma dia kiki varurung ma ra ekelesia abara, tika
na kidoloina kilala, ma dir tovo
mangoro na tarai; ma arama Antiokia di ga vatang value ra tarai
na vartovo ba a umana Te Kristo.
27 Ta nam ra kilala, ta umana
propet dia ga vana ba Antiokia
marama Ierusalem.
28 Tikai, a iangina Agabo, i tur
ma i vaarike ta ra Tulungen, ba
ra ngala na mulmulum na monong
ra rakarakan a gunagunan parika;
ma i tar damana ta ra kilala i
Klaudio.
29 Ma ra tarai na vartovo dia
kure ba diat par tikatikai, varogop
ma kadia vuvuvung na tabarikik,
diat a tulue ra vartabar tadav ra
lavur ekelesia Iudaia;
30 ma dia tulue muka; Banaba
dir ma Saul, dir kap ia tadav ra
umana patuana.

12

Ta umana varmonong mulai

1 Ta nam ra kilala Erodes, a king,
i tulue ra limana upi na ubu ta
umana ekelesia.
2 I doko pa Iakobo, tura i Ioanes,
ma ra pakat.
3 Ba i gire ba ra Iudaia dia gugu
tana, i nuk ia ba na kinim bula
Petero. Nam ra kilala a kilala na
gem ba pa i leven.
4 Ba i tar kinim pa ia, i varuk ia
ta ra pal na banubat, ma i tul tar ia
tai ra ivat na ivaivat na tutana na
vinarubu upi diat a balabalaure,
ma i mainge upi na ben vaarike
tadav ra tarai, ona na par ra lukara
na bolo lake.
5 Damana di ga banubat Petero
ta ra pal na banubat; ma ra umana

ekelesia par dia aring muka God ure.

Ra Luluai valaun Petero kan ra lima i Erodes

6 Ta nam ra marum, ba Erodes i to na ben vaarike, Petero i va livuan ta ra ivu tena vinarubu, ma di ga vi ia ma ra ivu vinau na palariam, ma ra umana monamono dia tur pire ra banbanu, dia balaure ra pal.

7 Ma gire, ra angelo kai ra Luluai i tur pirana, ma ra kapa i pupua na pal; ma i par ra palavirvir i Petero, ma i vangun ia, ma i biti: Una tut lulut. Ma ra ura vinau na palariam dir bura ka kan ra ura limana.

8 Ma ra angelo i biti mulai tana: Una vi pit, ma una kubu ra ura pal a kaum. Ma i pait ia. Ma i biti mulai tana: Una ule tar kaum olovoi, ma una mur iau.

9 Ma i irop, ma i mur ia; ma pa i nunure, ba ra dovotina go ra angelo i pait ia, i nuk ia, ba i ririvone ke.

10 Ba dir tar pakit ra ivu turtur na monamono, dir tadav ra banbanu na palariam, aina di irairop tana ta ra pia na pal, ma i tapapa ka ta dir, ma dir irop, ma dir vana alalu tai tika na nga; ma ra angelo i vana vuavuai kan ia.

11 Ba Petero i minana mulai, i biti: Go iau nunure muka ba ra Luluai i tar tulue kana angelo, ma i tar valaun iau kan ra lima i Erodes, ma kan ra lavur nuknuk i ra tarai Iudaia bula.

12 Ba i tar nununuk, i pot tadav ra kuba i Maria, na i Ioanes, nina ba ra iangina bula Marko, ma mangoro dia kiki varurung abara, ma dia araring ure.

13 Ba i pidil ra banbanu na mataniolo, a tultul na vavina, a iangina Rodi, i vila ung upi na valongor.

14 Ba i valongore ilam ra nilai Petero, i gugu, ma pa i papa ra banbanu, i vila ruk mulai, ma i varveai ba Petero go i tur pire ra banbanu.

15 Ma dia biti tana: U papaua ka. Ma i bitbiti varvo ba ra dovotina iat. Ma dia biti ba: Go kana angelo bar.

16 Ma Petero i pipipidil boko, ma ba dia papa, dia gire muka, ma dia kaian tana.

17 Ma i taun bat diat ma ra limana, upi diat a ki mut uka, ma i ve diat, ba ra Luluai i tar ben vairop ia kan ra pal na banubat. Ma i biti: Avat a ve Iakobo ma ra lavur ekelesia ta go ra magit. Ma i vana kan diat upi ta ra gunan.

18 Ba ra malana, a umana tena vinarubu dia varvareo muka upi Petero, ba akave?

19 Ba Erodes i tikan upi ia, ma i mama gire tadav ia, i tir ra umana monamono tana, ma i vartuluai upi da doko diat. Ma i vana marama Iudaia ura Kaisaria, ma i ki ie.

Erodes i mat

20 Ma i kulot muka ure ra tarai Tiro ma Sidon; ma ba dia tar varmaram lua ma Blasto, ra tena balabalaure pal kai ra king, dia vana tadav ia ma ra kopono nuknuk i diat, ma dia varting upi ra malmal, tago dia bungbung pa ra adia magit ta ra gunagunan kai ra king.

21 Ma ta ra bung ba di ga kubu ia, Erodes i mong muka ma ra lavur mal na king, ma i ki ta ra kiki na king, ma i tatata ta diat.

22 Ma ra tarai dia oraoro, dia biti: Go ra nilai tika na god, ma vakir tai ta tutana.

23 Ma ra angelo kai ra Luluai i ubu vuavue pa ia, tago pa i pite pa God; ma ra umana kariuriu dia enen ia ma i vungue ra tulungeana.

24 Ma ra tinata kai God i tavua, ma i pepeal muka.

25 Ma ba i ga par kadir papalum, Banaba ma Saul dir talil marama Ierusalem, dital varagur pa ma Ioanes, nina ba ra iangina bula Marko.

13

Di pilak pa Saul ma Banaba

1 A umana propet ma a umana
tena vartovo ta ra ekelesia An-
tiokia, a iang i diat Banaba, ma
Simeon (a iangina bula Niger), ma
Lukio, ra te Kirene, ma Manaen, ia
di ga kukutu pa ia upi dir turana
ma Erodes ra luluai, ma Saul.
2 Ba dia lolotu tadav ra Luluai,
ma dia vevavevel, a Takodo na
Tulungen i biti: Avat a tibe pilak
tar Banaba ma Saul tagu upi nam
ra papalum, nina iau ga pilak pa
dir ure.
3 Ma ba dia tar vevel, ma ba dia
tar araring, dia palagur dir ma ra
lima i diat, ma dia tul vue dir.

Aro Kipro

4 Ma go dir, ba ra Takodo na
Tulungen i tulue dir, dir vana ura
Seliokia, ma dir ki ra parau uro
Kipro.
5 Ba dir ki Salami, dir varveai
ta ra tinata kai God ta ra umana
pal na lotu kai ra Iudaia; ma dital
varagur ma Ioanes, kadir tultul.
6 Ma dital vana vurvurbit ta nam
ra ta kikil mutu, ma i tuk uro
Papo, ma dia varkuvo ma tika na
tena agagar, a propet vavaongo, a
tutana Iudaia, a iangina Bar-Iesu;
7 dir ki ma ra ra luluai Sergio
Paulo, a tena kabinana. Ma go
i ting pa Banaba ma Saul pirana,
ma i mainge upi na valongore ra
tinata kai God.
8 Ma Elima, ra tena agagar, (ia ra
kukurai ra iangina), i tur bat dir,
ma i mainge upi na tigal pukue vue
ra luluai kan ra nurnur.
9 Ma Saul, di vatang ia bula
Paulo, i buka ma ra Takodo na
Tulungen, ma i bobobe,
10 ma i biti: U, u ti buka ma
ra vaongo ma ra lavur varpiam, u
natu i Satan, u a ebar kai ra lavur
takodo na nga kai ra Luluai, dave
pa una ngo boko?
11 Gori ra lima i ra Luluai na ub
u, una pula, tika na kilala pa una
gire ra matana keake. Ma ra gavul
ma ra bobotoi i vana rikai pirana
ma i vana vurvurbit, i tikan upi ta
tikai, ba na ben pa ia ma ra limana.
12 Ma ra luluai ba i gire go, di tar
pait ia, i nurnur, ma i kaian muka
ta ra vartovo kai ra Luluai.

Aro Antiokia Pisidia

13 Paulo ma diat, dia varagur me
mara Papo, dia ki ra parau, ma dia
vana urama Perge, aro Pampilia;
ma Ioanes i vana kan dir, ma i talil
Ierusalem.
14 Ma dir pakit Perge, ma dir vut
Antiokia Pisidia; ta ra Bung Sabat
dir ruk na pal na lotu, ma dir ki ra
pia.
15 Ba di tar luk ra tinata na
varkurai ma ra buk kai ra umana
propet, a umana luluai na pal na
lotu dia vartuluai tadav dir dari:
A ura tura i vevet, ona kamumur
ta tinata pi amur a ve tar ia tai ra
tarai, amur a tata ka.
16 Paulo i tur, ma i tataun diat
ma ra limana, ma i biti.

A tarai Israel, ma avat bula, ava
ru God, avat a valongore.
17 A God kai go ra tarai Israel i
ga pilak pa ra lavur tama i dat, ma
i ga vaki vaarike ra tarai ba dia ki
ra gunan Aigipto, ma i ben vairop
diat ma ra dekdek na limana.
18 Ma ra ivat na vinvinun na
kilakilala i ga nur vue kadia lavur
mangamangana ta ra pupui.
19 Ma ba i tar ubu vue lavurua
na vuna gunan Kanaan, i tul tar.
ra gunan ta diat ba kadiat ika, a
ivat na marmar ma a ilima na
vinvinun na kilakilala;
20 ba i par go ra magit i tibe tar ra
umana tena varkurai ta diat, ma i
tuk tai Samuel ra propet.
21 Namur dia titir upi ra king, ma
God i ga tibe tar Saul, natu i Kis,
ta diat, a tutana ta ra vuna tarai
Beniamin, upi na kure diat a ivat
na vinun na kilakilala.
22 Ba i tar okole vue, i vatur
vaarike David upi kadia king; ma
i ga tatike ure dari: Go iau na
tadav David, natu i Iese, a tutana.

i varogop ma ra nuknukigu, ma na
pait vapar ra magit iau mainge.
23 Ta diat ra umana bul mur ta
go ra tutana, God i ga tul vaarike
Iesu, ra Tena Valaun tadav Israel,
da kana tinata na varvatading;
24 ba Ioanes i tar lua ma ra var-
vai ure ra baptaiso na nukpuku
pire ra tarai Israel par ba pa i ti pot
boko.
25 Ba Ioanes i papait kana tiniba,
i tatike: Ava biti ba iau to ia? Vakir
iau nam. Tikai i murmur iau, ma
pa iau ko upi ina pala vue ra ura
pal a kauna.
26 A tara na turagu, a umana bul
mur tai Abaraam, ma avat bula
ava ru God, di ga tulue go ra tinata
na varvalaun tadav dat.
27 Tago diat dia ki Ierusalem
ma kadia umana luluai, pa dia ga
nunure, ma pa dia ga nunure bula
ra nilai nam ra umana propet dia
lukluk ia ta ra bungbung Sabat
par, dia ga pait ot pa ia ka, ba dia
ga kure vakaina.
28 Pa dia ga tir tadav ta vuna
ba na virua tana; dia ga lulul uka
Pilato ba na tul tar ia upi da doka.
29 Ba dia tar pait ot pa ra lavur
tinata di ga tumu ia ure, dia pala
vairop pa ia mulai kan ra davai,
ma dia vadiop ia ta ra babang na
minat.
30 Ma God i ga vatut pa ia mulai
kan ra minat,
31 ma diat dia ga varagur me
maro Galilaia urama Ierusalem,
dia ga giragire ra bungbung, ma go
dia varvai tana pire ra tarai.
32 Ma ave kap ra bo na varvai
tadav avat ure ra tinata na vamad-
ing tadav ra lavur tama i dat,
33 ba God i ga pait ot pa ia tadav
dat ra umana natu i diat ba i ga
vatut pa mule Iesu, da di ga tumu
ia bula ta ra vauruana kakailai
dari: "U a Natugu, gori iau tar
vangala u."
34 Ma ure nam, ba di ga vatut pa
ia mulai kan ra minat, ma ba pa
na talil mulai tadav ra mareng, i
ga tatike dari: "Ina tabar iu ma ra
umana gomgom na magit i dovot
kai David."
35 Tago i tatike tai ta ra tika
na kakailai dari: "Pa una tul tar
kaum Gomgomuna upi na gire ra
mareng."
36 Ma David, ba i go ongo ta ra
nuknuk i God ta kana taun tarai,
i va mat, ma di vadiop ia pire ra
lavur tamana, ma i ga mareng;
37 ma nina ba God i ga vatur ia,
pa i ga mareng.
38 A tara na turagu, avat a ma-
toto ba di varveai ta vavat ure ra
punpun vue ai ra lavur varpiam ta
go ra tutana;
39 ma ta nina iat, go diat par dia
nurnur, da valangalanga diat kan
ra magit parika; nina ba ra tinata
na varkurai kai Moses i mama
valangalanga diat kan ia.
40 Avat a balaure avat ta nam
ba ra umana propet dia ga varvai
tana, ba na monong avat, dari:
41 "Avat a umana tena varkulumai
avat a gire, ma avat a kaian,
avat a panie;
Tika na papalum iau pait ia ta
kavava kilala,
A papalum ba pa avat a kapupi ia
ona tikai na ve avat i tana."
42 Ba dia irop vanavana, dia ting
pa ia upi na varve mule diat ta
nam ra tinata ta ra Bung Sabat
namur.
43 Ba ra tarai dia vana varba-
iai kan ra pal na lotu, mangoro
na Iudaia ma diat dia lotu da ra
mangamangana Iudaia, dia mur
Paulo ma Banaba; ma dir tata ta
diat, ma dir vargat diat, ba diat a
mur vatikene ra varmari kai God.
44 Ta ra Bung Sabat mulai, i mar-
avai ba diat par ta nam ra pia na
pal, dia ki varurung, upi diat a
valongore ra tinata kai God.
45 Ba ra Iudaia dia gire ra kor na
tarai, i puruai ra bala i diat, ma dia
buka ma ra kankan, ma dia pue
vue ra tinata par ba Paulo i tatike,
ma dia varvul.

46 Ma Paulo ma Banaba dir
tatata kapa, ma dir biti: I kat
ba di tar tatike ra tinata kai God
tadav avat lua. Ma tago ava okole
vue kan avat, ma ava kure ba pa
na topa avat ra nilaun ba pa na
mutu, ave tur tapuku upi ra lavur
Tematana.
47 Tago ra Luluai, i ga tulue avet
dari:
"Iau ga vaki u upi ra kapa kadiat
ra lavur Tematana,
Upi u a varvalaun tadav diat ta ra
langlangun na rakarakan a
gunagunan."
48 Ba ra umana Tematana dia
valongore dari, dia gugu, ma dia
pite pa ra tinata kai God; ma diat
di ga kure tar diat upi ra nilaun ba
pa na mutu, dia nurnur.
49 Ma ra tinata kai ra Luluai i
vana uraure ta ra gunagunan par.
50 A Iudaia dia ununue ra vaden
dia ru God ma dia uviana bula, ma
ra umana luluai ta nam ra pia na
pal, upi diat a vangala ra milmi-
likuan ure Paulo ma Banaba, ma
dia korot vue dir kan kadia umana
langun.
51 Ma dir timar vue ra tobon kan
ra kau i dir tadav diat, ma dir vana
uro Ikonion.
52 Ma ra lavur tarai na vartovo
dia buka ma ra gugu ma ra Takodo
na Tulungen.

14

Aro Ikonion

1 Ma dir ruk ta ra pal na lotu
kai ra Iudaia aro Ikonion, ma dir
varvai; ma ra kor na tarai, a Iudaia
ma ra Elenas bula, dia nurnur.
2 Nam ra lavur Iudaia pa dia
ongo, dia vakankan ra bala i ra
lavur Tematana, ma dia vangangal
tar diat ure ra lavur ekelesia.
3 Ma dir ki vavuan boko abara,
ma dir tatata kapa ta ra Luluai, ma
i varvai dovot ta ra tinata kai kana
varmari, ba i tul tar ra umana
vakilang, ma ra umana magit na
kakaian, upi ra lima i dir na pait
ia.
4 A tarai ta nam ra pia na pal
dia tur varbaiai, ta umana pire ra
Iudaia, ma ta ra umana pire ra
umana apostolo.
5 Ba ra Iudaia ma ra lavur Tem-
atana ma kadia umana luluai, dia
papait na tut na vinarubu ure diat,
ma upi diat a tupar diat bula,
6 dia matoto pa tana, ma dia lop
ta ra umana pia na pal Likaonia,
ma Listra, ma Derbe, ma ra guna-
gunan dia tur maravai;
7 ma dia varvai ma ra bo na
varvai ta diat.

Aro Listra ma Derbe

8 Tika na tutana i ki Listra, a ura
kauna dir ga mat, di ga kava ma
ra kekebau, ma pa i ga vanavana
boko.
9 I valongore Paulo i varvai, ma
Paulo i bobobe, i gire ba i nurnur
upi da valagar ia,
10 ma i manga biti dari: Una tur
kodo ma ra ura kaum. Ma i pil tur
ma i vanavana.
11 Ba ra kor na tarai dia gire nam
Paulo i tar pait ia, dia manga tata
ma ra tinata Likaonia ba: A umana
god dia tar irop tadav dat, varogop
ma ra tarai.
12 Ma dia vatang tar Banaba ba
Iupiter ma Paulo ba Erme, tago ia
ra lup tinata.
13 Ma ra tena tinabar kai Iupiter,
nina kana pal na vartabar i tur
na papar ta nam ra pia na pal, i
agure ra umana bulumakau, ma i
kap ra umana vipuar pire ra ura
mataniolo, upi diat a vartabar.
14 Ba dir a ura apostolo, Banaba
ma Paulo dir valongore, dir rada
kadir umana mal, ma dir pil rikai
livuan ta ra kor na tarai ma dir
manga biti dari:
15 Avat a tarai, ava pait go ra
lavur magit dave? Amir bula a ura
tutana ka, ma tikai ka ra maukua i
dat parika, amir kap uka ra bo na
varveai tadav avat, upi avat a vana
kan go ra lavur mangamangana
vakuku tadav ra God i laun, nina
i ga vaki ra lavur bakut, ma ra

rakarakan a gunagunan, ma ra ta,
ma ra magit parika i ki ta dital;
16 i ga nur vue ra lavur vuna
gunan ta ra lavur taun tarai lua, ba
diat a murmur kadia lavur manga-
mangana iat.
17 Ma ra varvai ure mule i ga
tur vatikai ta kana lavur bo na
papalum, ma tago i ga tabatabar
avat ma ra bata marama ra bakut,
ma ra umana e na vunuai, ma i ga
vabuka ra bala i vavat ma ra magit
na nian ma ra gugu bula.
18 Go ra tinata i ling na tur bat
diat ta ra vartabar ta dir.
19 Ma ta ra umana Iudaia dia pot
mara Antiokia ma Ikonion, ma dia
tatata vovo pa ra kor na tarai, ma
dia tupar Paulo, ma dia al vaire pa
ia kan ra pia na pal, tago dia nuk
ia ba i ga tar mat.
20 Ba kana tarai na vartovo dia
tur kikil ia, i tut, ma i olo mulai
ta ra pia na pal; ma ta ra kubak
tana i vana oai, dir ma Banaba, uro
Derbe.

Dir talil uro Antiokia

21 Ba dir tar varvai ta ra bo na
varvai ta nam ra pia na pal, ma
ba dir tar ben mangoro na tarai
na vartovo, dir talil uro Listra, ma
Ikonion, ma Antiokia,
22 ma dir vapatuan vanavana ra
tulungea i ra tarai na vartovo, dir
vargat diat, upi diat a ki vatikai
ta ra nurnur, tago dat a olo ta ra
varkurai kai God ma mangoro na
varvakadik.
23 Ba dir tar tibe ra umana mon-
amono ta diat ta ra lavur tarai na
ekelesia par, ma ba dia tar araring
ma dia tar vevel, dir nur tar diat
ta ra Luluai, nina dia tar nurnur
tana.
24 Ma dir vana alalu Pisidia, ma
dir vana uro Pampilia.
25 Ba dir tar varve ra tinata ara
Perge, dir vana ura Atalia;
26 ma dir ki ra parau mamati ura
Antiokia, nam ra gunan di ga tul
vue dir kan ia ta ra varmari kai
God, upi go ra papalum, dir tar
pait ot pa ia.
27 Ba dir ga vut, ma dir ga oro
varurue ra lavur ekelesia, dir ve
diat ta ra lavur magit par ba dital
ma God dital ga pait ia, ma ba i tar
papa are ra banbanu na nurnur
ure ra lavur Tematana bula.
28 Ma dir ki vavuan abara pire ra
tarai na vartovo.

15

A kivung aro Ierusalem

1 Ma ta ra umana tarai marama
Iudaia dia vana ur, ma dia tovo
ra umana ekelesia dari: Ba pa di
poko kikil avat da ra mangaman-
gana kai Moses, pa da valaun avat.
2 Ba Paulo ma Banaba dir tar
manga vartoto ma diat, ma ba dia
tar manga vartir, a umana ekele-
sia dia tibe vue Paulo ma Banaba
ma ta ra umana bula, upi diat a
vana urama Ierusalem tadav ra
umana apostolo, ma ra umana pat-
uana, ure go ra magit.
3 Ba ra ekelesia dia tar tule vue
diat na nga, dia alalu Poinike ma
Samaria, ma dir varveai vanavana
ta ra nivana tapuku kai ra umana
Tematana; ma dir vagugu pa ra
lavur ekelesia par.
4 Ba dia tar pot arama Ierusalem,
a lavur ekelesia ma ra umana
apostolo ma ra umana patuana,
dia vala pa diat, ma dia ve diat ta
ra lavur magit diat ma God dia ga
pait ia.
5 Ma ta ra umana Parisaio, diat
dia nurnur, dia tut ma dia tatike
dari: I kat ba da poko kikil diat,
ma da tovo diat, upi diat a mur ra
tinata na varkurai kai Moses.
6 Ma ra umana apostolo ma ra
umana patuana dia kivung, upi
diat a kure go ra magit.
7 Ba di tar manga vartoto tana,
Petero i tur, ma i biti ta diat:

A tara na turagu, ava nunure ba
amana God i ga pipilak ta dat upi
ra umana Tematana diat a valon-
gore ra bo na varvai ta ra ngiegu,
ma upi diat a nurnur.

8 Ma God, ia i nunure ra bala
i dat, i varvai dovot ta diat, ma
i tar tabar diat ma ra Takodo na
Tulungen varogop dat;
9 ma vakir i ga pait ta enana ta
dat ma diat, i ga dalu vagomgom
ra bala i diat bula ta ra nurnur.
10 Ma dave go ava valar God, ba
avat a puak tar nam ra kinakap
ta ra inoa i ra tarai na vartovo, i
ga tup ra lavur tama i dat, ma dat
bula?
11 Da ti nurnur, ba da valaun dat
ta ra varmari kai ra Luluai Iesu da
go diat.
12 Ma ra kor na tarai dia ki mut
uka; ma dia valongore Banaba ma
Paulo, dir varve ra lavur vakilang
ma ra lavur magit na kakaian dital
ma God, dital ga papait ia pire ra
lavur Tematana.
13 Ba dir ngo mulai, Iakobo i biti:
A tara na turagu, avat a valongore
iau:
14 Simeon i tar ve dat ure ra
luaina vinavana kai God pire ra
lavur Tematana, upi na pipilak pa
ta diat ta tarai upi kai ra iangina.
15 Go i varogop ma ra lavur
tinata kai ra umana propet; da di
ga tumu dari:
16 “Ba i par go ra lavur magit, ina
talil,
Ma ina pait mule ra kuba i David,
nina i tar tapipin;
Ma ina page mule ra taripuna,
Ma ina vatur ia,
17 Upi ra ibana tarai, ma ra lavur
Tematana,
Di ga vatang tar ra iangigu ta diat,
Diat a nuk upi ra Luluai.
18 Dari ra Luluai i tatike, nina i
vaarike go ra lavur magit
papa amana iat ta ra vuna-
pai ra rakarakan a gunagu-
nan.”
19 Io, go kaugu varkurai tana
dari ba: Koko da vabalaguan ra
umana Tematana. nina diat dia
tar tur tapuku tadav God;
20 dat a tumu ka ra buk tadav
diat, ba diat a pidimuane ra dur na
mangamangana ta ra tabalar, ma
ra nipo, ma ra lavur magit di ga
bing doka, ma ra gap.
21 Tago papa amana iat pire ra
lavur taun tarai ta ra pia na pal
par, ta ra umana dia ga varvarveai
ta ra tinata na varkurai kai Moses,
ma di ga lukluk ia ra Bungbung
Sabat par ta ra lavur pal na lotu.

A tutumu pire ra umana Tematana

22 Ma ra umana apostolo, ma
ra umana patuana, ma ra lavur
ekelesia par, dia nuk ia ba i boina
ba diat a pilak pa ra ura tutana ta
diat mulai, upi diat a tulue dir uro
Antiokia, diat a varagur ma Paulo
ma Banaba; ma dia tulue Iudas, a
iangina bula Basaba, ma Silas, a
ura raprap, ta ra ekelesia.
23 Ma dia tutumu dari: Avet
a umana apostolo, ma ra umana
patuana ta ra ekelesia, tadav avat
a lavur ekelesia ava ga Tematana
aro Antiokia, ma Siria, ma Kilikia:
Tatabai!
24 Tago ave tar valongore ba ta
ra umana ta vevet dia ga valutulut
avat ma ra tinata, ma dia vapurpu-
ruan ra tulungea i vavat me; ma
avet, pa ave ga tulue diat;
25 ave tar varkurai tana ma i
kopono ra nuknuk i vevet; avet
par ave nuk ia ba i boina ba avet
a pilak pa ta ura tutana, ma avet a
tulue dir tadav avat, diat a varagur
ma ra ura talai dat Banaba ma
Paulo,
26 nina ra ura tutana pa dir ga
mari vake kadir nilaun ure ra iang
i Iesu Kristo kada Luluai.
27 Go ave tulue Iudas ma Silas,
ma dir bula, dir a ve avat boko ta
go ra lavur tinata ma ra ngie i dir.
28 Tago avet ma ra Takodo na
Tulungen, ave nuk ia ba. i boina
ba koko avet a puak tar ta mamat
na kinakap ta vavat, ia kaka go ra
takodo na magit:
29 ba avat a mamue ra lavur
magit di ga vartabar tadav ra
umana tabalar me, ma ra gap, ma
ra lavur magit di ga bing doka. ma

ra nipo; ona avat a langalanga kan
go diat, na boina ta vavat. loko.
30 Ba di tar tata tule vue diat,
dia vana ura Antiokia, ma dia oro
varurue ra tarai, ma dia tul tar ra
buk ta diat.
31 Ba dia tar luk ia, dia gugu ta ra
varmaram tana.
32 Iudas ma Silas dir vargat ra
lavur ekelesia ma ra mangoro na
tinata, ma dir vapatuan diat, tago
dir bula a ura tena vartovo.
33 Ba dir tar ki vavuan abara,
dia tata tule vue mule dir ma ra
varmaram tai ra lavur tarai na
ekelesia tadav diat, dia ga tulue
dir. [
34 Ia kaka Silas i ga nuk pa ia ba
na ki boko abara.]
35 Paulo ma Banaba dir ki boko
Antiokia, diat ma mangoro ta diat
bula dia vartovo ma dia varveai
ma ra tinata kai ra Luluai.

Paulo ma Banaba dir vana varbaiai

36 Ba i par ta umana bung, Paulo
i tatike tai Banaba: Go dor a
lilikun, dor a gire pa ra lavur
ekelesia ta nam ra umana pia na
pal par, dor ga varveai tana ta ra
tinata kai ra Luluai, ba dia dave
bar.
37 Ma Banaba i mainge ba dital a
varagur mulai ma Ioanes, a iang-
ina bula Marko.
38 Ma Paulo i nuk ia ba pa i ko upi
dital a varagur mulai me, tago i ga
vana kan dir aro Pampilia, ma pa
dital ga varagur me ta ra papalum.
39 Ma dir vartoto muka ure, ma
dir vana varbaiai, Banaba i agur
pa Marko, ma dir ki ra parau uro
Kipro;
40 ma Paulo i pilak pa Silas, ma
dir vana oai, ba ra lavur ekelesia
dia tar nur tar dir ta ra varmari kai
ra Luluai.
41 Ma dir vana vurvurbit Siria
ma Kilikia, ma dir vapatuan ra
lavur ekelesia.

16

Timoteo dital varagur ma Paulo ma Silas

1 Ma i vut Derbe ma Listra bula;
ma tika na tutana na vartovo i ki
abara, a iangina Timoteo, natu i ra
vavina Iudaia, a tena nurnur; ma
tamana a tutana Elenas.
2 A tarai na ekelesia Listra ma
Ikonion dia varveai tana ba ra bo
na tutana.
3 Ma Paulo. i mainge ba dir a
varagur oai me; ma i agur pa ia,
ma i poko kikil ia, tago a Iudaia
ta nam ra gunagunan dia vura
nunure ba tamana a te Elenas.
4 Ba dital vanavana ta ra gu-
nagunan, dital varveai vanavana
ta ra umana varkurai, nina ba
ra umana apostolo ma ra umana
patuana, dia ga kure tar ia arama
Ierusalem, upi diat a mur ia.
5 Damana di vapatuan ra lavur
ekelesia ta ra nurnur, ma dia va-
peal vanavana diat ta ra bung-
bung.

A ninana kai Paulo aro Troas

6 Ba ra Takodo na Tulungen i tar
tigal bat dital ba koko boko dital
a varveai ta ra tinata arama Asia,
dital vanavana ta ra gunagunan
par Prigia ma Galatia;
7 ba dital tar vut maravai Misia,
dital valar ra vinavana urama Bi-
tinia, ma ra Tulungea i Iesu pa i
ongo tar dital;
8 ma dital vana pakit Misia, ma
dital vut aro Troas.
9 Ma ra ninana i pot tadav Paulo
ra marum: Tika na tutana Make-
donia i tur pirana, ma i lulul ia, i
biti ba: Una vana ura Makedonia,
una maravut avet.
10 Ba i tar gire ra ninana, ave nuk
vuavue upi ra vinavana Makedo-
nia, tago ave nuk ia ba God i tar
oro pa avet, upi avet a ve ra bo na
varvai ta diat.

Aro Pilipoi: Lidia i nukpuku

11 Ave ki ra parau mara Troas,
ma ave vanavana takodo uro
Samotrake, ma ta ra bung namur
urama Neapoli;
12 ma mabara Neapoli urama
Pilipoi, a pia na pal Makedonia,

nina i lia ta ra umana pia na pal
ta nam ra langun, ma ra tarai Rom
dia ki tana; ma ave kiki pa ta ra
umana bung ta go ra gunan.
13 Ta ra Bung Sabat ave vana
irai ta ra mataniolo, pire ra papar
a tava, ave nuk ia ba ra pia na
niaring abara; ma ave ki ra pia,
ma ave tata ma ra vaden dia kiki
varurung.
14 Ma tika na vavina a iangina
Lidia, a tena ivivure mal meme
maro Tiatira, a tena lotu tadav God
bula, i valongore avet; ma God i
papa are ra balana upi na torom
ta ra lavur tinata Paulo i tatike.
15 Ba di tar baptaisoa, ma diat
bula dia ki ra kubana, i ting pa
avet, i biti: Ona ava ti nuk ia ba iau
tar nurnur tai ra Luluai, avat a ruk
ra kubagu ma avat a ki tana. Ma i
vovo pa avet.

Ta ra pal na banubat aro Pilipoi

16 Ma ba ave vanavana tadav ra
pia na niaring, ave varkuvo ma
tika na vavina ba a tabaran na
malira i ovai tana; ma kana umana
luluai dia kedek ma ra vapuak ta
kana tinata na malira.
17 Ma i murmur avet ma Paulo,
ma i manga tatike ra tinata dari:
Go ra umana tutana a umana tul-
tul kai ra God a Ngala Muka, ma
dia ve avat ta ra nga na varvalaun.
18 Mangoro na bung i papait ia
dari. Ma Paulo i kulot i tana, i tur
tapuku, ma i tatike tai ra tabaran
dari: Iau ve u ta ra iang i Iesu
Kristo, ba una irop kan ia. Ma i
irop kan ia ta nam ra pakana bung.
19 Ba kana umana luluai dia
gire ba ra vuna ta kadia vapuak
i tukum, dia kinim pa Paulo ma
Silas, ma dia al pa dir ta ra tavul
a bung pire ra umana luluai;
20 ma ba di tar kap dir pire ra
umana tena varkurai, dia biti: Go
ra ura tutana, a ura Iudaia, dir
vakaina muka kada gunan,
21 ma dir vartovo ta ra umana
mangamangana ba pa i ko upi dat
a tarai Rom dat a kapupi ia, ba dat
a mur ia.
22 A Kor na tarai dia tut na
vinarubu ure dir; ma ra umana
tena varkurai dia rada vue kadir
umana mal kan dir, ma dia vartu-
luai ba da virit dir ma ra umana
vivirit.
23 Ba dia tar manga virit dir, dia
varuk dir ta ra pal na banubat, ma
dia ve ra monamono upi na vake
mal dir;
24 ba i valongore ra varvai
damana, i varuk dir ta ra pakana
pal ara livuan, ma i varuk ra
umana kau i dir ta ra babat keke.
25 Ba i mutumut, Paulo ma Silas
dir araring, ma dir kaile ra umana
kakailai tadav God; ma diat dia
ga ki ta ra pal na banubat, dia
valavalongore dir;
26 ma i guria vakaian na kaia,
ma ra bita pal i dadadar, a umana
banbanu dia vura tapapa vuavuai,
ma ra lavur vivi ta diat dia tapala.
27 A monamono i tavangun, ma
ba i gire ra umana banbanu dia
tapapa, i ele pa kana pakat upi na
doko mule, tago i nuk ia ba diat, di
ga banubat diat, dia tar lop.
28 Ma Paulo i manga oro dari:
Koko una vakaina u, avet par go
kari.
29 Ma i vatang upi ta umana
birao ma i pil ruk, ma i dadadar na
bunurut, i va timtibum pire Paulo
ma Silas.
30 Ma i ben vairop dir, ma i biti:
A ura tutana, ava ina pait ia upi da
valaun iau?
31 Ma dir biti: Una nurnur ta ra
Luluai Iesu, ma da valaun u, ma
diat bula, ava ki ra kubam.
32 Ma dir ve tar ra tinata kai ra
Luluai tana, ma ta diat par bula
dia ki ra kubana.
33 Ma i ben pa dir ta nam ra
pakana marum, ma i puk kadir
lavur pal a vidiraen; ma di bap-
taiso vuavue ma diat par ta ra
kubana bula.
34 Ma i agure dir ta ra kubana,
ma i vung ra adir nian pire dir, ma

i gugu muka, ma diat bula ta ra
kubana, tago dia nurnur tai God.
35 Ba i keake, ra umana tena
varkurai dia tulue ra ura lualua
ma ra tinata dari: Una pala vue
nam ra ura tutana.
36 Ma ra monamono i ve Paulo
ta go ra tinata, dari: A umana tena
varkurai dia vartuluai ba da pala
vue amur; ma go amur a irop, ma
amur a vana ta ra malmal.
37 Paulo i tatike ta diat dari:
Dia ga virit vakapa amir, ba pa
ta varkurai boko, ma amir a ura
tutana Rom, ma dia tar varuk amir
ta go ra pal na banubat, dave go
dia pala ive vue amir? Pata muka;
boina ba diat iat, diat a vana uti,
ma diat a agure vairop amir.
38 A ura lualua dir ve mule
ra umana tena varkurai ta go ra
lavur tinata; ma ba dia valongore
ba dir a ura tutana Rom, dia burut;
39 ma dia vana, dia ting pa dir;
ba dia tar agure vairop dir, dia lul
dir upi dir a vana kan ra pia na pal.
40 Ma dir vana kan ra pal na
banubat, ma dir ruk ra kuba i
Lidia; ma ba dir gire ra lavur
ekelesia, dir vamaram diat, ma dir
vana.

17

Aro Tesalonika

1 Ba dir tar alalu Ampipoli ma
Apolonia, dir vut Tesalonika, ma
ra pal na lotu kai ra Iudaia i tur
tana;
2 ma Paulo i ruk tadav diat da
kana mangamangana iat ma ra
utul a Bung Sabat i tovo diat ta ra
Buk Tabu;
3 ma i pala ia, ma i varveai ba, i
kat ba ra Kristo na mat ma na tut
mulai kan ra minat; ma i biti: Go
ra Iesu nam iau varvai pire vavat
i tana, ia ra Kristo tuna.
4 Ta ra umana dia kapupi ia,
ma dia mur Paulo ma Silas; ma
mangoro na Elenas, diat a umana
tena variru, ma mangoro na tadar
na vavina bula, diat.
5 Ma ra Iudaia dia varngu, ma
dia ting pa ta ra umana kaina
tutana ta ra tarai vakuku, ma dia
kor varurung, ma dia vareoreo ra
pia na pal, ma dia ruk ta ra pal
kai Iason; dia nuk ia, ba diat a ben
vairop dir tadav ra tarai.
6 Ba pa dia gire tadav dir, dia al
pa Iason, ma ta ra umana ekelesia
bula, pire ra umana lualua ta nam
ra pia na pal, ma dia manga vatang
ra tinata dari: Go diat, dia ga
pukue ra gunagunan par, dia tar
pot ati bula;
7 ma Iason i tar agur pa diat; ma
go diat par dia pidimuane ra lavur
varkurai kai ra Kaisar, ma dia biti
ba ta ra tikai, Iesu, ia ra king.
8 Ma dia vareoreo ra tarai ma
ra umana lualua bula ta nam ra
pia na pal, ba dia valongore go ra
lavur tinata.
9 Ba dia tar tak bat Iason diat ma
ta ra umana, dia pala vue diat.

Aro Beroia

10 Ma ra tarai na ekelesia dia
tulue vuavue Paulo ma Silas ta ra
marum ura Beroia; ma ba dir tar
vut abara, dir ruk ta ra pal na lotu
kai ra Iudaia.
11 Go diat dia ko ta nam diat
ra Tesalonika, tago dia kapupi
vuavue ra tinata ta ra nuknuk i
diat, ma dia tikatikan ta ra Buk
Tabu a bungbung par, ba i dovot
go ra lavur magit ba pata.
12 Kari mangoro ta diat dia nur-
nur, ma mangoro na tadar na vav-
ina Elenas ma ra tarai bula.
13 Ba ra Iudaia arama Tesalonika
dia nunure, ba Paulo i varveai ta
ra tinata kai God ara Beroia bula,
dia vana ura, ma dia vangalngal ra
kor na tarai ma dia vapurpuruan
diat.
14 Ma ra umana ekelesia dia tu-
lue vuavue Paulo ura ra valian;
ma Silas ma Timoteo dir kiki boko
abara.
15 Ma diat dia tule Paulo, dia
tule kapi ia ura Atenai; ma Paulo
i tulue mule diat tadav Silas ma
Timoteo ma ra tinata ba dir a vana
lulut tadav ia; ma dia vana ka.

Aro Atenai

16 Ba Paulo i ki ung pa dir, i
ngarangarao ra tulungeana, ba i
gire ra pia na pal i kor ma ra
umana tabalar.
17 Ma dia tatata ta ra pal na lotu
ma ra umana Iudaia, ma ra umana
tena variru, ma dia tatata bula ma
diat dia varkuvo me ta ra tavul a
bung a bungbung par.
18 Ta ra umana tena kabinana
ta ra vartovo kai Epikureo ma kai
Stoiko dia tadav ia. Ma ta ra
umana dia biti: Ava go ra gete na
tatike? Ma ta ra umana bula dari:
Go a tena varveai ta ra umana
kalamana god bar; tago i ga varvai
ure Iesu ma ra nilaun mulai.
19 Ma dia vatur vake, dia ben
ia ta ra Ariopago, ma dia biti:
Dave, avet a nunure bar ba ava go
ra kalamana vartovo u varvarveai
tana?
20 Tago ave valongore ra umana
kalamana tinata tam; ma ave
mainge ba avet a matoto ba ava ra
kukurai go ra umana magit.
21 A lavur Atenai ma ra umana
vaira bula, dia kiki abara, dia va-
par vue kadia lavur bung ma ra
varvarveai, ma ra valavalongor
upi ta kalamana magit.

22 Paulo i tur livuan ta ra Ari-
opago ma i biti: Avat a tarai Ate-
nai, iau gire ba ava lotu tuptup ta
ra lavur magit par.
23 Ba iau vanavana, iau tar gire
ta umana tabalar ava lolotu ta
diat, ma iau tar na tadav tika
na uguugu na vartabar, a tutumu
tana dari: Tadav ra God ba pa
di nunure. Ia go ava lotu tuptup
tadav ia, iau ve tar ia ta vavat.
24 Nam ra God i ga vaki ra
rakarakan a gunagunan ma ra
lavur magit i tana, ia ra Luluai ra
bala na bakut ma kai ra rakarakan
a gunagunan bula ma pa i ki ta ra
palpal di papait diat ma ra lima i
ra tarai;
25 ma pa di torom tana ma ra
lima i ra tarai, varogop ba i iba upi
ta magit, tago ia iat i tabatabar dat
par ma kada nilaun, ma ra vuvu
na ngie i dat, ma ra magit parika;
26 ma i ga pait ra lavur vuna
gunan ta ra kopono vuna tarai, upi
diat a ki ta ra matana rakarakan
a gunagunan, ma i tar kure value
tar ia ta diat kadia kilakilala, ma
ra lavur langun ure ra kubakuba i
diat;
27 upi diat a nuk upi God, kan
diat a valongore, ma diat a tikan
tadav ia; tago pa i vailik kan ta
tikai ta dat:
28 tago da ti lalaun tana, ma da ti
vanavana tana, ma i ga vaki dat,
da ta ra umana ta kavava lavur
tena pit kakailai dia ga biti dari:
“Dat bula a umana natuna.”
29 Ona dat a umana natu i God,
pa i ko ba da nuk ia, ba God dir
varogop ma ra goled, ba ra silva,
ba ra vat, di mal ia ma ra lima i ra
tarai ma ra nuknuk i ra tarai bula.
30 God i ga nuk vue ra kilakilala
na ngulngul, ma i ga kure ba ra
tarai par ta ra gunagunan par diat
a nukpuku,
31 tago i ga kubu ra bung, ba na
kure ra rakarakan a gunagunan
tana ma ra takodo na varkurai tai
nam ra tutana i ga pilak pa ia; ma
i ga vadovot ia bula tadav ra tarai
par, ba i tar vatur mule kan ra
minat.
32 Ba dia valongore ra tinata ure
ra nilaun kan ra minat ta umana
dia kulume, ma ta ra umana dia
biti dari: Avet a valongore mule u
ure go ra magit.
33 Damana Paulo i irop kan diat.
34 Ma ta umana tarai dia mur
ia, ma dia nurnur: Dionisio, a te
Ariopago, ma ra vavina, a iangina
Damaris, ma ta ra umana bula
diat.

18

Aro Korinto

1 Ba i par go ra lavur magit, i
vana mara Atenai, ma i pot aro
Korinto.
2 Ma dir varkuvo abara ma tika
na Iudaia, a iangina Akuila, ma

kana taulai Prikila, a tutana ta ra
vuna tarai Pontiko, ma nari ka dir
ga vut maro Italia, tago Klaudio
i ga kure ba ra Iudaia par diat a
vana kan Rom; ma i vana pire dir;
3 ma tago tikai ka kadital pa-
palum, i ki pire dir, ma dital pait
kadital papalum, a utul a tena pa-
pait pal na mal.
4 Ma i tatata ta ra pal na lotu ta
ra Bungbung Sabat, ma i ting valar
pa ra Iudaia ma ra Elenas bula.

5 Ba Silas ma Timoteo dir vut
marama Makedonia, a tinata i
vovo pa Paulo, ma i varvarveai
pire ra Iudaia ba Iesu ia ra Kristo.
6 Ma ba dia tur bat diat mulai,
ma dia varvul, i timare kana mal,
ma i biti ta diat: Avat iat, a gapu
i vavat na ki ta ra ulu i vavat, iau
ti langalanga, go ina vana vatikai
tadav ra lavur Tematana.
7 Ma i irop, ma i ruk ta ra kuba
i tikai, a iangina Tito Iusto, a tena
lotu tadav God, ma ra kubana i
maravai ta ra pal na lotu kai ra
Iudaia.
8 Ma Krispo, a luluai ta ra pal
na lotu, i nurnur ta ra Luluai, ma
diat par bula dia ki ra kubana;
ma mangoro na tarai Korinto, ba
dia valongore, dia nurnur, ma di
baptaiso diat.
9 Ma ra Luluai i tatike tai Paulo
ta ra ririvon ra marum: Koko una
burut, una varvarveai ka, koko
una ki mut;
10 tago iau ki ravie u, ma pa ta
na bili vakaina u, tago mangoro
kaugu tarai, ta go ra gunan.
11 Ma i kiki abara tika na kilala
ma laptikai na gai, i tovotovo diat
ta ra tinata kai God.

12 Ba Galio i ki na luluai aro
Akaia, a Iudaia dia vura tut na
vinarubu ure Paulo, ma dia kap ia
ta ra kiki na varkurai,
13 ma dia tatike ba: Go ra tutana
i tovo ra tarai ba diat a lotu tadav
God ma ra mangamangana ba pa
dir vardada ma ra tinata na varku-
rai.
14 Ba Paulo i to na tata, Galio
i tatike tadav ra Iudaia: Avat a
Iudaia, gala go a kaina magit, ba
ra varpiam, gala na topa ia ba ina
valongore avat;
15 ma ona go a vartakun uka
ure ra umana tinata ka, ma ure ra
umana iang, ma ure kavava tinata
na varkurai iat, boina ba avat ika;
pa iau mainge ba ina kure ra lavur
mangamangana dari.
16 Ma i korot vue diat kan ra kiki
na varkurai.
17 Ma dia vura kinim pa
Sostenes, a lualua na pal na lotu,
ma dia kita ia pire ra kiki na
varkurai. Ma Galio pa i kapupi
go ra lavur magit.

Paulo i talil uro Antiokia

18 Ma Paulo, ba i tar ki pa ra
pepeal bung abara, i vana kan ra
tarai na ekelesia, ma i ki ra parau,
upi na vana Siria, ma dital varagur
ma Prikila ma Akuila; ma di gela
ra uluna ara Kenkrea, tago i ga
kubu kakapi.
19 Ma dia pukai Epeso, ma i vana
kan diat abara, ma i ruk na pal na
lotu, ma dia tatata ma ra Iudaia.
20 Ba dia ting pa ia ba na ki
vavuan pa ka boko, pa i ongo;
21 dia varbaiai ka, ma i biti dari:
Ba God i ongo tar iau, ina talil
mulai tadav avat; ma i vana kan
Epeso ta ra parau.
22 Ba i tar pukai Kaisaria, i vana
oai, ma i vatatabai ra ekelesia, ma
i vana ura Antiokia.
23 Ba i tar ki pa ta umana bung
abara, i vana mulai, ma i vana
vurvurbit ta ra gunagunan Galatia
ma Prigia vanavana, ma i vapat-
uan ra tarai na vartovo par.

Apolos i ki Epeso ma Korinto

24 Tika na Iudaia, a iangina Apo-
los, ta ra vuna tarai Alekandria, a
tena kabinana i vut aro Epeso; i
ongor ma ra Buk Tabu.
25 Di ga tovo go ra, tutana ta ra
nga kai ra Luluai; ma i malamala-
pang ra tulungeana, ma i tatata,

ma i vartovo mamal ta ra lavur
magit ure Iesu; ma i nunure ka ra
baptaiso kai Ioanes;
26 ma i tata vuavue tavuna ta ra
pal na lotu. Ba Prikila ma Akuila
dir valongore, dir agur pa ia, ma
dir vateten bulu ia ta ra nga kai
God.
27 Ba i nuk ia ba na vana uro
Akaia, a umana ekelesia dia vargat
ia, ma dia tutumu tadav ra tarai na
vartovo ba diat a kapupi ia; ma ba
i tar pukai, i manga maravut diat
dia tar nurnur ta ra varmari;
28 tago i pue vamut ra Iudaia ta
ra mata i ra tarai, ma i vaarike ot
pa ia ma ra Buk Tabu ba Iesu ia ra
Kristo.

19

Paulo i ki Epeso

1 Ma ba Apolos i ki boko Korinto,
ba Paulo i tar alalu ta ra gunagu-
nan arama, i pot aro Epeso tadav
ta.ra umana tarai na vartovo;
2 ma i tir diat ba: Ava ga vatur
vake laka ra Takodo na Tulungen
ba ava ga nurnur? Ma dia varpuai
ba: Pata, pa ave ga valongore ba ta
Takodo na Tulungen i ki.
3 Ma i tir diat: Di ga baptaiso
avat ta ra ava? Ma dia biti: Ta ra
baptaiso kai Ioanes.
4 Ma Paulo i biti: Ioanes i ga bap-
taiso ma ra baptaiso na nukpuku,
ma i ga tatike tadav ra tarai, ba
diat a nurnur tai nina, ba na mur
ia, nam Iesu.
5 Ba dia valongore dari, di bap-
taiso diat ta ra iang i ra Luluai Iesu.
6 Ma ba Paulo i palagur diat ma
ra ura limana, a Takodo na Tulun-
gen i ki taun diat, ma dia vata-
vatang ra umana enana tinata, ma
dia tata na propet.
7 Ma dia ga vavinun ma a ivut
bar.
8 Ma i rukruk ta ra pal na lotu,
ma a utul a gai i varvartovo bulu
ma i tatata ma i varvargat ure ra
lavur magit ta ra varkurai kai God.
9 Ba ta umana dia ol dekdek, ma
pa dia ongo, ma dia vul ra Nga ta
ra mata i ra kor na tarai, i vana kan
diat, ma i agur vaire pa ra tarai na
vartovo, ma i tovo diat a bungbung
ta ra pal na luk buk kai Tirano.
10 Ma a ivu kilala i papait ia
damana; io, dari diat par dia ki
Asia, a Iudaia bula, dia valongore
ra tinata kai ra Luluai.

Ra lavurua na natu i Skeva

11 Ma God i pait ra umana enana
vakilang ma ra lima i Paulo;
12 ma dia kapkap ra umana mal
na uu, ma ra umana mal na tur-
turup kan ra palapakana tadav
ra umana minait, ma kadia lavur
minait dia oton tana, ma ra umana
tabaran bula dia irop tana.
13 Ma ta ra umana Iudaia, a
umana tena valivute gunan, dia
papapait upi diat a korot vue ra
umana tabaran, ma diat iat dia
nuk pa ia ba diat a vatang ra iang i
ra Luluai Iesu ta diat, ba ra umana
tabaran dia ovai ta diat, ma dia
tatike dari: Iau tigal u tai Iesu,
nam ba Paulo i varvarvai tana.
14 A lavurua na natu, i tikai, a
iangina Skeva, a te Iudaia, a tena
tinabar ngalangala bula, dia pait
ia dari.
15 Ma ra tabaran i biti ta diat
dari: Iau nunure Iesu, ma iau
nunure Paulo, ma to ia avat?
16 Ma nam ra tutana ba ra
tabaran i ovai tana, i pil taun diat,
ma i ubu vadodom diat, ma dia lop
kan nam ra pal, pa kadiat ta mal,
ma dia kinkin bula.
17 Go i po tadav ra tarai par
Epeso, a Iudaia ma ra Elenas bula,
ma dia burut par, ma dia manga
ru muka ra iang i ra Luluai Iesu.
18 Ma mangoro bula ta diat dia
ga nurnur, dia vut, ma dia tata
kapa, ma dia vaarike kadia lavur
papait.
19 Ma mangoro bula diat dia ga
papait ra lavur magit na vaongo,
dia kap varurue kadia lavur buk
ure, ma dia tun vue diat ta ra

mata i ra tarai par; ma dia luk
varurue ra matai diat, ba ra ilima
na vinun na arip na marmar na
pakana mani.
20 Damana i tavua na kaia ra
tinata kai ra Luluai, ma i padikat
vatikai.

A purpuruan aro Epeso

21 Ba i tar par go ra lavur magit,
a nuknuk i Paulo ba na vana alalu
Makedonia ma Akaia, ma na vana
uro Ierusalem; ma i biti: Ba iau tar
vana pa abara, ina gire Rom bula.
22 Ma i tul value vue ta ivut ta
diat dia toratorom tana, Timoteo
ma Erasto, uro Makedonia, ma i ki
ka boko Asia.
23 Ta nam ra kilala a ngala na
varvareo i vana rikai ure ra Nga.
24 Tago tika na tutana, a iangina
Demetrio, a tena tuntun silva, i
papait ra umana pede na pal ik ure
Diana* ma ra silva, ma i kapkap
tar a ngala na vapuak tadav ra
umana tena papalum;
25 ma i ting varurue diat, ma diat
bula dia nunure go ra papalum,
ma i biti: Avat a tarai, ava nunure
ba da ti uviana ta go ra papalum;
26 ma ava gire ma ava valongore
bula, ba ati Epeso, ma ra gunagu-
nan Asia par bula, go Paulo i ga
ting valar pa ra mangoro na tarai,
ma i ga ben pukue diat, ma i tatike
ba go da papait diat ma ra lima i
dat, vakir a umana god;
27 ma vakir i maravai ka upi
da vakaina go kada papalum, go
bula, diat a nuk piapiam vue ra
pal na lotu kai Diana, ra ngala na
god, ma kan diat a pukue vairop ia
kan kana minamar, nina go ba ra
tarai Asia par, ma ra rakarakan a
gunagunan bula, dia lotu tadav ia.
28 Ba dia valongore go, dia buka
ma ra kankan, ma dia manga oro
dari: Diana kai ra tarai Epeso ia ra
Ngala.
29 Ma ra pia na pal i kor ma ra
varvareo; ma dia vura vutvut ta
ra pal na nilibur, ma dia kinim pa
Gaio ma Aristarko, a ura tutana
Makedonia, dital ga varagur ma
Paulo ta ra vinavana.
30 Ba Paulo i nuk ia ba na ruk
tadav ra tarai, a tarai na vartovo
pa dia ongo tar ia.
31 Ma diat a umana luluai Asia
bula, nina dia talaina me, dia var-
tuluai tadav ia, ma dia tigal ia ba
koko na valar ra niruk ta ra pal na
nilibur.
32 Ta umana dia manga vatang
tika na tinata ma ta ra umana ta ra
tikai, ma ra kor na tarai dia urung,
ma mangoro ta diat pa dia nunure
ba ava dia pot varurung upi ia.
33 Ma dia ben vaarike Alekandro
ta ra kor na tarai, ra tarai Iudaia
dia tulan vaarike. Alekandro i
tataun diat ma ra limana, ma i
mainge ba na tata bat diat ta ra
tarai.
34 Ba dia matote, ba ia ra te
Iudaia, dia vura oraoro par ma
ra kopono nilai diat a ivu pakana
bung: Diana kai ra tarai Epeso ia
ra Ngala.
35 Ba ra tena tutumu kai ra gu-
nan i tar tigal vamut ra tarai, i biti:
Avat a tarai Epeso, to ia ra tutana
pa i nunure, ba go ra gunan Epeso i
balabalaure ra pal na vartabar kai
Diana, ra ngala na god, ma ba nam
ra malalar bula i ga bura marama
tai Iupiter?
36 Da varpuai dave ta go ra lavur
magit? Boina ba avat a ki mut
uka, ma koko avat a pait ta magit
vakuku.
37 Tago ava tar ben kapi go ra ura
tutana uti, ma pa dir ga long ta ra
pal na lotu, ma pa dir ga vul kada
god.
38 Ba Demetrio diat ma ra
umana tena papalum dia varagur
me, dia nunure ta magit ure ta
tikai, a kivung na varkurai ma
ra umana tena varkurai go kari;

* **19:24:** Diana, tika na tabataba, a umana Tematana dia ga lolotu tadav ia. Di ga taba valarue da ra vavina. Tika na iangina mulai, Artemis.

boina ba diat a vartakun.
39 Ba ona ava nuk upi ta magit
ure ta ra umana enana manga-
mangana, da kure nam ta ra
kivung iat.
40 Kan da takun dat ma ra pur-
puruan ta go ra bung, tago pa ta
vuna; ma ava dat a tatike ure, ma
ure go ra kor bula?
41 Ba i tar tatike dari, i tul varba-
iane vue ra tarai ta ra kivung.

20

A vinavana uro Makedonia ma Akaia

1 Ba i ga par ra varvareo, Paulo
i vartuluai upi ra tarai na vartovo,
ma i vargat pa diat, ma i oro tule
kapi diat ma i vana uro Makedo-
nia.
2 Ba i tar vana ta nam ra guna-
gunan, ma ba i tar manga vargat
diat, i vana ura Akaia.
3 Ba i tar ki pa ra utul a gai abara,
ma ra umana Iudaia dia varirap
upi ia, ba i tar vaninara upi na koa
ra parau upi na vana uro Siria, i ot
ra nuknukina, ba na lilikun ma na
vana alalu Makedonia.
4 Ma Sopatero, a te Beroia, natu
i Piro, ma ra ura te Tesalonika,
Aristarko ma Sekundo; ma Gaio a
te Derbe, ma Timoteo; ma ra ura
te Asia, Tikiko ma Tropimo, dia
varagur me uro Asia.
5 Ma go diat dia ga lua uro Troas,
ma dia ung pa avet abara.
6 Ba i ga par ra umana bung na
gem ba pa i leven, ave vana ma ra
parau mara Pilipoi, ma ave pukai
tadav diat aro Troas ba i par ra
ilima na bung; ma ave ki lavurua
na bung ie.

A mutuaina vinavana kai Paulo uro Troas

7 Ta ra luaina bung ta ra vik,
ave ki varurung upi avet a tabik
gem, ma Paulo i varvai ta diat,
tago i ga mainge ba na vana ta ra
bung namur, ma i valolokon kana
tinata, i tuk tar ta ra mutumut.
8 Ma mangoro na lamp ta ra pal
liu ave ki varurung tana.
9 Ma tika na barmana, a iangina
Oitiko, i kiki ta ra matana kalan-
gar, i mata vava; ma ba Paulo i
varvarvai boko, i va mat valuban,
ma i bura marama ta ra vautuluna
pal liu, ma di puak pa ra minatina
ka.
10 Ma Paulo i irop, ma i va taun
ia, ma i tal ia, ma i biti: Koko avat
a anan, i laun boko.
11 Ma ba i tar tutua mulai, dia
tabik gem, ma dia ian, ma i tatata
vavuan ta diat, i tuk tar ta ra lar,
ma i vana kan diat.
12 Ma dia agur pa ra barmana, i
laun uka, ma dia gugu muka.

Kan Troas pi uro Mileto

13 Ma ave lua ta ra parau, ma ave
vana uro Aso upi avet a agile Paulo
abara, tago i ga kure damana, ma
ia iat i mainge ba na bolo ko.
14 Ba ave varkuvo me aro Aso,
ave vako pa ia, ma ave vana ura
Mitilene.
15 Ma ave vana ma ra sel
mabara; i ga ningene ma ave
maravai Kios, ta ra bung mulai
ma ave pukai gil Samos, ba i ga
ningene mulai ave pukai Mileto.
16 Tago Paulo i ga kure ba avet
a pakit Epeso, upi koko na ki
Asia; tago i ngarangarao upi na
ki Ierusalem bar ta ra bung na
Pentekost.

Paulo i vatang ra tinata na vartulai pire ra umana raprap na ekelesia aro Epeso

17 Ma mara Mileto, i vartu-
luai urama Epeso, upi ra umana
raprap na ekelesia diat a tadav ia.
18 Ba dia pot pirana, i biti ta diat
dari:
Ava tar nunure kaugu manga-
mangana kini pire vavat ta ra
bungbung, papa nam ra bung ba
iau ga rua vatavuna Asia;
19 iau ga toratorom ta ra Luluai
ma ra madu na balagu, ma ta ra
lur na matagu, ma ra lavur kaina

varmonong bula, nina dia ga tup
iau ta ra lavur varirap kai ra tarai
Iudaia;
20 ma pa iau ga burutue ra var-
vai ta vavat ure ta tika na magit ba
na topa avat, ma iau ga tovotovo
vakapa avat, ma ta ra kubakuba i
vavat vanavana bula;
21 iau ga varvai ure ra nukpuku
tadav God ma ra nurnur tai kada
Luluai Iesu Kristo ta vavat par, a
Iudaia ma ra Elenas bula.
22 Ma go ra tulungeagu i vavapil
iau upi ina vana Ierusalem, ma pa
iau nunure ba ava na tadav iau
abara;
23 iau nunure ke, ba ra Takodo
na Tulungen i varve iau ta ra lavur
pia na pal par, ba ra umana vivi,
ma ra umana mait na varvakadik
di ung pa iau.
24 Ma pa iau mari vake kaugu
nilaun upi na topa iau, iau tul tar
ia ka upi ina pait vapar kapi kaugu
vinavana, ma nam ra papalum
bula, ba ra Luluai Iesu i ga tibe tar
ia tagu, ba ina varveai ta ra bo na
varvai ure ra varmari kai God.
25 Go iau nunure ba avat par,
avat, ba iau ga vana vurvurbit pire
vavat ma ra varvai ure ra varku-
rai, pa avat a gire mule ra, matagu.
26 Ma go iau ve avat gori ba iau
langalanga kan ra gapu i ra tarai
parika.
27 Tago pa iau ga burut ba ina ve
vapar tar ra nuknuk i God ta vavat.
28 Avat a balaure avat, ma avat
a balaure nam ra kikil na sip par
bula, ba ra Takodo na Tulungen i
ga kure tar ia ta vavat, ba avat a
umana monamono tana, upi avat
a tabatabar ra ekelesia kai God,
nam i ga kul pa ia ma ra gapuna.
29 Iau nunure, ba iau vana kan
avat, a umana kaina leing na pap
diat a ruk tadav avat, ma diat a
vabilak ra kikil na Sip;
30 ma ta umana tarai ta vavat
bula diat a tur rikai, ma diat
a tatike ta umana gegagege na
tinata, upi diat a agur vaire pa ra
tarai na vartovo.
31 Ma go avat a mono, ma avat a
nuk pa ia ba ra utul a kilala pa iau
ga ngo ma ra varpit ta vavat par,
ra marum ma ra keake bula, ma i
ga lur ra matagu tana.
32 Go iau nur tar avat tai God, ma
ta kana tinata na varmari, nina ba
na vatur vapatuan valar pa avat,
ma na tul tar ta vavat ra tiniba pire
diat par dia gomgom.
33 Pa i ga puruai ra balagu upi
ra silva, ba ra goled, ba ra mal kai
tikai.
34 Ava tar nunure, ba go ra
ura limagu dir ga papalum upi ra
lavur magit i topa iau, ma diat bula
ba ave ga varvaragur.
35 Iau kavava valavalar ta ra
lavur magit par, upi avat a papait
ia bula damana, ma avat a mar-
avut diat dia malmalu, ma upi avat
a nuknuk pa ra tinata kai ra Luluai
Iesu, nina ba ia iat i ga tatike dari:
Diat dia vartabar dia ti doan ta diat
dia vatvatur vake.
36 Ma ba i tar tatike dari, dia va
timtibum, ma i araring ure diat
par.
37 Ma diat par dia tangi muka,
ma dia tal ra inoa i Paulo, ma dia
galum ia,
38 ma i tabun na kaia ra bala i
diat, tago i biti, ba pa diat a gire
mule ra matana. Ma dia vartulai
na nga tadav ra parau.

21

Paulo i vana uro Ierusalem

1 Ba ave ga vana kan diat, ave
al pa ra umana sel, ma ave vana
takodo uro Kos, ba i ga ningene
uro Roda, ma mabara uro Patara;
2 ma ave tadav tika na parau ba
na bolo uro Poinike, ma ave koa
tana, ma ave vana oai.
3 Ma ba ave tar vana vaarike
pa Kipro, ave vana pakit ia ta ra
papar a maira, ma ave tung Siria,
ma ave pukai Tiro, tago ra parau
na vairop kana kinakap ie.
4 Ba ave tar tadav ra tarai na
vartovo, ave ki abara lavurua na

bung; ma go diat dia ve Paulo
ta ra Tulungen, ba koko na rua
Ierusalem.
5 Ma ba i tar par go ra bungbung,
ave vanavana ta kaveve vinavana
mulai, ma ave vartulai na nga ma
diat par ma kadia umana taulai
ma ra umana natu i diat bula; ba
ave tar pakit vue ra pia na pal,
ave va timtibum ra valian, ma ave
araring;
6 ma ave oro vartulai, ma avet
ika, ave koa ta ra parau, ma diat,
dia talil mulai ta ra kubakuba i
diat.
7 Ba i ga par ra vinavana mara
Tiro, ave pukai aro Potolemai, ma
ave vatatabe ra tarai na lotu, ma
ave ki pa pire diat a kopono bung.
8 Ba i ga ningene, ave vana mu-
lai, ma ave pot Kaisaria; ma ave
ruk ta ra kuba i Pilipo, a tena
varvai, tikai ta diat a lavurua, ma
ave ki pirana.
9 Go ra tutana a ivat na natuna,
a umana vavina, dia inip par, ma
dia tata na propet.
10 Ba ave ki abara mangoro na
bung, tika na propet, a iangina
Agabo, i vut marama Iudaia.
11 Ma i vana tadav avet, ma i tak
pa ra vipit kai Paulo, ma i vi pa
mule ra ura kauna me, ma ra ura
limana bula, ma i biti: A Takodo
na Tulungen i tatike dari: A Iudaia
arama Ierusalem diat a vi daritane
nam ra tutana ba kana go ra vipit,
ma diat a tul tar ia ta ra lima i ra
umana Tematana.
12 Ba ave valongore go ra tinata,
diat ta nam ra gunan, ma avet
bula, ave tigatigal ia ba koko na
vana urama Ierusalem.
13 Ma Paulo i biti: Dave go ava
tangtangi, ma avat a vatakunuan
ra balagu? Iau go kari, iau tul tar
iau, vakir upi diat a vi ke iau, upi
ina virua bula arama Ierusalem
ure ra iang i ra Luluai Iesu.
14 Ba ave mama tigal ia, ave ngo
ko, ma ave biti: Boina ba da pait
ika ra nuknuk i ra Luluai.
15 Ba i ga par go ra umana bung,
ave tak pa kaveve umana kinakap,
ma ave vana urama Ierusalem.
16 Ave varagur ma ta ra umana
tarai na vartovo Kaisaria, dia tule
tikai, Manason, a te Kipro, a tutana
na vartovo amana tana, upi avet a
ki pirana.

Paulo i ruk tadav Iakobo

17 Ba ave ga tar vut Ierusalem, a
tarai na ekelesia dia agur pa avet
ma ra gugu.
18 Ba i ga ningene, avet ma
Paulo, ave ruk tadav Iakobo, diat
ma ra umana patuana.
19 Ma ba i ga tar vatatabe diat, i
ve diat ta ra lavur magit, tikatikai,
ba God i ga pait ia ta kana vartovo
pire ra lavur Tematana.
20 Ba dia valongore dia pite pa
God, ma dia biti tai Paulo: Tura i
vevet, u nunure ba aivia ra arip
na marmar bar ta diat a Iudaia,
dia tar nurnur, ma diat par dia
varvargat ta ra tinata na varkurai:
21 ma dia tar valongore ure u,
ba u tovotovo ra Iudaia par, dia ki
pire ra lavur Tematana, ba diat a
nuk vue Moses, ma u ve diat, ba
koko diat a poko kikil ra umana
natu i diat, ma koko diat a murmur
ta ra lavur mangamangana.
22 Ma ava da pait ia? Tago diat a
valongore muka ba u tar vut.
23 Una pait go ra magit ave tatike
tam: Go ra ivat na tutana ta vevet,
dia tar pait ra kunubu na varval-
ima;
24 avat a varagur ma diat, ma
avat a vagomgom avat, ma una kul
are diat, upi diat a gela ra ulu i diat,
ma ra tarai par diat a nunure, ba
pa i dovot nam ra lavur tinata dia
ga valongore ure u, ma ba u bula,
u vanavana mamal, ma u murmur
ta ra tinata na varkurai.
25 Ma ave ga tumu ra varkurai
ure ra lavur Tematana nina dia tar
nurnur, ba diat a mamue ra lavur
magit di ga vartabar me tadav ra
umana tabalar, ma ra gap, ma ra

lavur magit di ga bing doka, ma ra
nipo bula.
26 Ma Paulo i agur pa ra umana
tutana, ma ba i ga ningene, i
vagomgom mule, ma diat bula, ma
dia ruk ta ra pal na vartabar, ma i
vatang ra mutuai ra umana bung
na varvagomgom, tuk ta nam di ga
tul tar ra tinabar ure diat par.

Di vatur vake Paulo ta ra pal na vartabar

27 Ba i to na par lavurua na bung,
a umana Iudaia marama Asia, dia
gire ta ra pal na vartabar, ma dia
ununue ra tarai par, ma dia kinim
pa ia, ma dia oraoro dari:
28 A tarai Israel, avat a maravut;
go ra tutana i tovotovo vakaina
ra tarai par ta ra rakarakan a gu-
nagunan ure kada vuna tarai, ma
ure ra tinata na varkurai bula, ma
ure go ra pal; ma i tar agur pa
ra umana Elenas bula ta ra pal na
vartabar, ma i tar vakaina go ra
pal tabu.
29 Tago amana dia ga gire dir ma
Tropimo, a te Epeso, ta ra pia na
pal, ma dia nuk ia ba Paulo i ga
agur pa ia ta ra pal na vartabar.
30 Ma ra tarai par dia tenten, ma
dia vila varurung, ma dia kinim
pa Paulo, ma dia al vairop ia kan
ra pal na vartabar, ma dia banu
vuavue ra umana banbanu.
31 Ba dia mainge upi diat a doka,
a varvai ure i vana rikai arama
pire ra luluai na loko na tarai na
vinarubu, ba ra Ierusalem par i
purpuruan.
32 I agur vuavue pa ra tarai
na vinarubu ma ta umana luluai,
ma dia vila ba tadav diat; ba dia
gire ra luluai i lualua ma ra tarai
na vinarubu, dia ngo ma ra kita
Paulo.
33 A luluai na vinarubu i lualua i
vana pirana, ma i vatur vake, ma i
kure, ba da vi ia ma ra ivu vivi na
palariam, ma i titir ba to ia, ma ba
ava i tar pait ia?
34 Ta umana ta ra kor dia manga
vatang tika na tinata. ma ta ra
umana ta ra tikai; ma ba i mama
matoto upi ra dovotina ta ra var-
vareo, i kure ba da ben ia ta ra
kuba i ra tarai na vinarubu.
35 Ba i vut ta ra kokorikai na
pal, a tarai na vinarubu dia puak
pa Paulo, i vuna ta ra ngala na
karangap kai ra kor na tarai.
36 Tago ra kor na tarai dia mur-
mur, ma dia oraoro dari: Da doka.

Paulo i varvai kapa ure ia iat

37 Ba dia to na kap varuk Paulo
ta ra kuba i ra tarai na vinarubu,
i tir ra luluai i lualua dari: Ina ve
u tai ta ik a tinata bar? Ma i biti:
Dave, u nunure ra tinata Elenas?
38 Vakir u laka nam ra tutana
Aigipto, ba amana i ga ununue ra
ivat na arip na marmar na tarai,
nina diat ra umana karvuvu, ma i
agure diat ara ra pupui?
39 Ma Paulo i biti: Iau a te Iudaia
marama Taso, a gunan Kilikia;
vakir iau a tutana tai ta gunan
vakuku, ma iau lul u, ba una tul tar
iau, ba ina varvai tadav ra tarai.
40 Ba i tar tul tar ia, Paulo i tur ta
ra kokorikai ta ra pal, ma i tataun
ra tarai ma ra limana; ma ba dia
tur mut muka, i biti ta diat ta ra
tinata Ebraio, dari:

22

1 A tara na turagu, ma ra lavur
tamagu, avat a valongore go ra
tinata varbat, ina tatike ta vavat.
2 Ba dia valongore i tata ta ra
tinata Ebraio, dia tur mut kakit,
ma i tatike:
3 Iau a tutana Iudaia, di ga kava
iau aro Taso, arama Kilikia, ma di
ga vale iau ta go ra pia na pal pire
ra ura kau i Gamaliel, di ga tovo
iau varogop ma ra lavur dekdek
na mangamangana ta ra varkurai
kai ra lavur tama i dat, ma iau ga
ngarao ure God, da avat par gori;
4 ma iau ga vakaina go ra Nga, ta
umana dia ga virua, ma iau ga vi
ta ra umana, a tarai ma ra vaden

bula, ma iau ga varuk diat ta ra pal
na banubat.
5 Ma ra tena tinabar i lualua ma
ra umana patuana bula dia varve
dovot i tana, tago iau ga kap ra
umana buk ta diat tadav diat, dia
bartalaina ma diat, ma iau ga vana
me urama Damasko, upi ina vi pa
diat dia ki abara uro Ierusalem upi
da kure diat.

Paulo i varvai ure kana bung na nukpuku
(Apos 9:1-19; 26:12-18)

6 Ba iau vanavana ma iau mara-
vai Damasko, ba ra keake i ki tur,
a ngala na kapa marama ra bakut
i pupua vakaian kikil iau;
7 ma iau bura ra pia, iau valon-
gore ra nilai tikai i biti tagu: Saul,
Saul, dave u milmilikuane iau?
8 Ma iau biti dari: Luluai, to ia u?
I tatike tagu: Iau Iesu, a te Nasaret,
nina u milmilikuane.
9 Ma diat ba ave varagur, dia
gire ra kapa, ma pa dia valongore
ra nilai nina amir tata me.
10 Ma iau tir ia: Luluai, ava ina
pait ia? A Luluai i biti tagu: Una
tut, una olo Damasko, ma da ve u
abara ta ra lavur magit di ga tibe
tar ia tam, ba una pait ia.
11 Ma tago iau pula ta ra mi-
namar i nam ra kapa. diat, ave
varagur ma diat, dia ben pa iau
ma ra limagu, ma iau pot aro
Damasko.
12 Tikai, a iangina Anania, a tena
variru da ra tinata na varkurai,
ma ra Iudaia par dia ki abara, dia
varvai ba ia ra bo na tutana,
13 i vut tadav iau ma i tur piragu,
ma i biti: Saul, turagu, una nana
mulai. Ma ta nam uka ra pakana
bung iau gire pa ia.
14 Ma i biti: A God kai ra lavur
tama i dat i ga tibe u, ba una
nunure ra nuknukina, ma una gire
ra Tena Takodo, ma una valongore
ra nilaina ta ra ngiene.
15 Tago u kana tena varvai pire
ra tarai par ta go ra magit u tar gire
ma u tar valongore bula.
16 Ma dave go u kiki? Una tur,
ma da baptaiso tam, ma una ar-
ing ta ra iangina, ma da dalu vue
kaum lavur varpiam.

A moro pire Paulo upi na varvai pire ra umana Tematana

17 Ma ba iau tar talil Ierusalem,
ma iau araring ta ra pal na lotu,
iau gire ta ra ninana, ma i biti tagu
ba:
18 Una lulut, una vana lolalolo
pa kan Ierusalem, tago pa diat a
kapupi kaum varvai ure iau.
19 Ma iau biti: Luluai, dia
nunure ba iau ga banubat diat dia
nur tam, ma iau kitakita diat ta ra
lavur pal na lotu par;
20 ma ba di ga doko kaum tena
varvai, Stepano, iau bula iau ga tur
pire diat, ma iau ga ongo tar ia,
ma iau ga balaure ta umana mal
kadiat dia doka.
21 Ma i tatike tagu ba: Una vana,
ma ina tulue u uro vailik tadav ra
lavur Tematana.
22 Ma dia valongore tuk tar ta
go ra pakana tinata; ma dia tak ra
ngie i diat ma dia oro: Boina ba
go ra tutana dari na panie kan ra
rakarakan a gunagunan, pa i ko ba
na laun.
23 Ba dia oraoro dari, dia vorodo
vue kadia umana mal, ma dia vue
imire ra tobon urama.
24 Ma ra luluai i lualua i kure ba
da kap ia ta ra kuba i ra tarai na
vinarubu, ma da kita pala pa ia,
upi na matoto, ba ava ra vuna dia
oraoro dari ure.
25 Ba dia tar vi ia ma ra umana
vinau, upi da virit ia, Paulo i biti
tai ra luluai i tur pirana dari: Dave,
i takodo ba avat a virit a tutana
Rom, ma pa ta bula ra varkurai
boko?
26 Ba ra luluai i valongore, i vana
tadav ra luluai i lualua, ma i biti:
Ava go u to na pait ia? Tago ni ra
tutana a te Rom.
27 A luluai i lualua i vana tadav
ia ma i biti: Una ve iau, u laka a te
Rom? Ma i tatike: Maia.

28 Ma ra luluai i lualua i biti
mulai dari: Iau ga kul ra kini ta go
ra varkurai ma ra ngala na mani.
Ma Paulo i biti: Di ga kava iau me.
29 Ma diat dia ga to na tir ia, dia
ngo lulut kan ia; ma ra luluai i
lualua i burut bula ba i nunure, ba
ia ra te Rom, ma tago i tar vi ia.

Paulo i tur ta ra mata i ra kivung

30 Ba i ga ningene, i mainge na
nunure ra dovotina ure nam ra
magit, ra Iudaia dia takun ia me,
ma i pala ia, ma i vartuluai upi
ra umana tena tinabar ngalangala,
ma diat par ta ra kivung bula,
diat a vana varurung; ma i agure
vairop Paulo, ma i vaki ia ta ra
mata i diat.

23

1 Ma Paulo i bobe muka ra
kivung, ma i biti: A umana turagu,
iau tar vanavana ta ra mata i God
tuk tar ta ra bung gori, ma ra
balagu pa i takun iau ure ta magit.
2 Ma Anania ra tena tinabar
ngalangala i ve diat, dia tur mara-
vai pirana, ba diat a par ra ngiene.
3 Ma Paulo i tatike tana: God na
par u, u a papar a pal di ga kolo
vapua ia, dave go u kiki upi una
kure iau da ra tinata na varkurai,
ma go u kure ba da par iau, ma pa
i da ra tinata na varkurai?
4 Diat, dia tur maravai pirana,
dia biti: Dave, una vul laka ra tena
tinabar i lualua kai God?
5 Ma Paulo i tatike: A umana
turagu, pa iau ga nunure, ba ia ra
tena tinabar i lualua, tago di ga
tumu ia ba: Koko una vul ra tena
varkurai kai kaum tarai.
6 Ma ba Paulo i nunure ba ta
umana dia Sadukaio, ma ta ra
umana dia Parisaio, i manga oro
ta ra kivung ba: A tara na turagu,
iau a Parisaio, ma iau natu i ra
Parisaio bula; go di takun iau ure
ra nurnur ma ure ra nilaun mulai
kadiat dia tar mat.
7 Ba i tar tatike dari, a umana
Parisaio ma ra umana Sadukaio
dia vartoto, ma ra nuknuk i diat ta
ra kivung i enana varbaiai;
8 tago a Sadukaio dia biti ba pa
ta nilaun mulai, ma pa ta angelo,
ma pa ta tulungea i ra tarai, ma ra
Parisaio dia kapupi dital par.
9 Ma dia tur pa ra ngala na var-
vareo; ma ta umana tena tutumu
kai ra umana Parisaio dia tur, ma
dia vartoto, dia tatike dari: Pa ave
nuk tadav ta kaina magit ta go ra
tutana; ma ba ta tulungen, ba ta
angelo i tar tata pirana, dat a dave
tana?
10 Ma ba i manga ngala ra var-
toto, a luluai i lualua i burut, kan
diat a kavir varbaiane Paulo, ma i
tulue ra tarai na vinarubu, ba diat
a irop, ma diat a al pa ia kan ra
tarai, ma diat a agure ta ra kuba
i diat.
11 Ma ta ra marum, a Luluai i tur
pirana, ma i tatike: Una gugu; tago
da u tar varveai ure iau arama
Ierusalem, damana bula una var-
vai aro Rom.

Ra tarai Iudaia dia varpit upi diat a doko Paulo

12 Ba i keake mulai, a Iudaia
dia tur guvai ma dia vavalima, ba
koko diat a ian, ma koko diat a
momo, ma na tuk ta nam ra bung
ba di tar doko Paulo tana.
13 A ivat na vinun ma i pirai diat,
dia varpit dari.
14 Ma dia vana tadav ra umana
tena tinabar ma ra umana patu-
ana, ma dia biti: Ave tar kubu ma
ave tar manga vavalima tuna, ba
koko avet a en ta magit boko, ona
pa ave doko boko Paulo.
15 Ma go avat ma ra kivung avat
a ve ra luluai i lualua, ba na agure
vairop ia tadav avat, upi avat a
kure mal mule ra vartakun ure,
ma avet a doka, ona pa i maravai
boko.
16 Ma ra matua i Paulo i valon-
gore, ba dia parau upi ia, ma i
vana, ma i ruk ta ra kuba i ra tarai
na vinarubu, ma i ve Paulo.
17 Ma Paulo i oro tika na luluai,
ma i biti tana: Una ben go ra
barmana tadav ra luluai i lualua,

tago i mainge na ve tai tika na
tinata.
18 Ma i agur pa ia tadav ra luluai
i lualua ma i biti: Paulo, nam di ga
banubat ia, i tar oro pa iau tadav
ia, ma i ting pa iau ba ina agure go
ra barmana piram, na ve u tai tika
na tinata.
19 A luluai i lualua i ben pa ia ma
ra limana, ma i tir ive dari: Ava go
una ve iau tana?
20 Ma i biti: A umana Iudaia dia
tar kubu ba diat a ting pa u, upi
una agure vairop Paulo ningene
tadav ra kivung, upi na varogop ba
una matoto bulu mulai ure.
21 Ma koko una ongo ta diat, tago
a ivat na vinun ma i pirai diat, dia
parau upi ia, ma dia tar kubu ma
dia vavalima dari, ba koko diat a
ian ma koko diat a momo, ona pa
dia doko boko Paulo; ma go dia
nuk upi ta tinata tam.
22 Ma ra luluai i lualua i tul vue
ra barmana, ma i tigal ia dari:
Koko una ve ta tikai ba u tar ve iau
ta go ra magit.

Di kap mal Paulo pire Pelik, ra tena varkurai na gunan

23 Ma i oro pa ra ivu luluai tadav
ia, ma i biti: Amur a vaninare ra
ivu mar na tarai na vinarubu, ma
lavurua na vinun na tarai dia ki
ra os ma ra ivu mar na tarai dia
kap rumu, upi avat a vana ta ra
lavuvat na pakana bung ra marum
ura Kaisaria;
24 ma i ve dir bula ba dir a kap ra
ura os bula, ba da vaki Paulo tana,
ma diat a kap mal ia pire Pelik, ra
tena varkurai na gunan.
25 Ma i tumu ra buk dari tadav
ia:
26 Klaudia Lisia, tadav Pelik, ra
bo na tena varkurai na gunan:
Tatabai!
27 A umana Iudaia dia ga kinim
pa go ra tutana, ma dia ga to
na doka, ma avet ma ra tarai na
vinarubu, ave vana tadav diat, ma
ave valaun pa ia; tago iau tar ma-
toto ba ia ra te Rom.
28 Ma iau ga mainge, ba ina
matote ra magit dia takun ia me,
ma iau ga agure vairop ia ta kadia
kivung;
29 ma iau ga matoto pa, ba dia
takun ia ure ta umana magit ta
kadia tinata na varkurai, ma pa
dia takun ia ma ta magit i kat ba
na virua tana, ba da vi ia tana.
30 Ma ba di ve iau, ba dia tar
varpit upi go ra tutana, iau tul lu-
lut vue piram, ma iau ve diat bula
dia takun ia, ba diat a vartakun
mulai piram.
31 Ma ra tarai na vinarubu dia
kap Paulo ra marum ura Antipatri,
da di ga ve tar diat.
32 Ba i ga ningene dia tulue ra
tarai ma ra umana os, upi diat a
vana me, ma diat, dia talil ta ra
kuba i ra tarai na vinarubu.
33 Ba dia pot Kaisaria, dia tul
tar ra buk tai ra tena varkurai
na gunan, ma dia kap Paulo bula
pirana.
34 Ma ba i tar luk ia, i tir upi kana
gunan; ma ba i ga matote ba ia ra
te Kilikia, i biti:
35 Ba diat dia takun u, dia tar pot
bula, ina valongore ra vartakun
ure u; ma i kure ba da banu bat ia
ta ra pal kai Erodes.

24

Ra tarai Iudaia dia takun Paulo

1 Ba i tar par ra ilima na bung,
Anania, ra tena tinabar i lualua,
ma ta umana patuana, ma Tertulo,
a tena tinata, dia vut, ma dia ve ra
tena varkurai na gunan tai Paulo.
2 Ba di tar oro pa ia, Tertulo i tur
pa ra vartakun dari:

Pelik, u a tena tuna, ma ave
kedek ta ra ngala na malmal tam,
ma kaum varkurai i babat vue
mangoro na kaina mangaman-
gana kan go ra gunan;
3 ave mainge ke nam ta ra
mangamangana par, ma ta ra gu-
nagunan par, ma ave pite varpa
tana.

4 Ma koko na manga kaugu
tinata, kan ina vatalanguane u; iau
lul u ba ta kaum varmari, una
valongore kaveve ta ik a tinata.
5 Ave nunure ure go ra tutana,
ba ia ra tena vapurpuruan ta, ma
i vuna ta ra purpuruan pire ra
umana Iudaia par ta ra rakarakan
a gunagunan, ma a raprap ta ra
vuna lotu Nasaret;
6 ma i ga mainge ba na vakaina
ra pal na vartabar, ma ave ga
kinim ia [ma ave ga nuk ia ba avet
a kure vada kaveve varkurai.
7 Ia kaka Lisia a luluai i lualua
i ga ruk livuan ma i ga al varane
pa ia kan ra lima i vevet ma ra
karangap na kankan.
8 I ga kure ba diat nina dia takun
go ra tutana, diat a pot piram;] ba
una tir ia, una matoto tana iat ure
go ra lavur magit ave takun ia me.
9 Ma ra umana Iudaia bula dia
maravut ta ra vartakun, ma dia
biti ba a dovotina go ra lavur
magit.

Paulo i varvai kapa ta ra mata i Pelik

10 Ba ra tena varkurai na gunan
i tanake tar ia upi na tata, Paulo i
biti:
Iau gugu ba ina tata bat iau
piram, tago iau nunure, ba u ga
tena varkurai mangoro na kilala ta
go ra tarai;
11 ma una matoto, ba i tar a
vinun ma a ivu bung uka ba iau ga
vut arama Ierusalem, upi ina lotu;
12 ma pa dia tadav amir ba amir
vartoto ma ta tikai, ma vakir iau
ununue ra kor na tarai ta ra pal
na vartabar, ba ta ra umana pal na
lotu, ba ta ra pia na pal.
13 Ma pa diat a takun ot pa iau
piram ma go ra lavur magit, dia
takun iau me.
14 Ma go iau ve vakapa u, ba iau
toratorom tai ra God kai ra lavur
tama i vevet, ta nam ra Nga, ba
go diat dia vatang ia ba ra lotu
irai, ma iau nurnur ta ra lavur
magit dia vardada ma ra tinata na
varkurai, di ga tumu ia ta ra buk
kai ra umana propet;
15 ma iau nurnur tai God upi
ra nilaun mulai kadiat dia takodo,
ma kadiat bula pa dia takodo;
damana diat bula, dia nuk upi
nam.
16 Dari iau ongor upi na lan-
galanga vatikai ra balagu ta ra
mata i God, ma ta ra mata i ra tarai
bula.
17 Ma go ba i par mangoro na
kilala iau pot mulai, upi ina kap
ta umana vartabar ma ra umana
tinabar tadav kaugu gunan;
18 dari dia tadav iau ta ra pal na
vartabar, ba iau tar vagomgom pa
iau, ma pa ta kor, ma pa ta var-
vareo; ta umana Iudaia marama
Asia avet,
19 ma ba dia nunure ta magit ure
iau, dave pa dia vana uti piram,
upi diat a takun iau?
20 Ma boina ba go diat, diat a
vatang boko ra kaina magit dia ga
tir tadav ia tagu, ba iau ga tur ta ra
mata i ra kivung,
21 ia kaka bar go, kaugu kopono
tinata, ba iau ga tur livuan ta diat,
iau ga oro dari: Iau tur ta ra mata
i vavat gori upi da tir iau ure ra
nilaun mulai kadiat dia ga mat.
22 Ma tago Pelik i kabinana bula
a ik ure go ra Nga, i tul vakari vue
diat, ma i biti: Ba Lisia ra luluai
i lualua i tar pot, ina kure ot pa
kavava vartakun.
23 Ma i ve ra luluai na vinarubu
ba na vake Paulo, ma na mari
ia bula, ma koko na tigal vue ra
umana talaina ba dia torom tana.

Paulo i tur ta ra mata i Pelik ma Drusila

24 Ba i tar par ta ra umana
bung mulai, Pelik ma kana taulai
Drusila, a vavina Iudaia, dir vut
ma dir vartuluai upi Paulo, ma dir
valongore ure ra nurnur tai Iesu
Kristo.
25 Ma ba i tatata ure ra manga-
mangana takodo, ma ure ra
mangamangana vovovon, ma ure

ra varkurai namur, Pelik i burut
na kaia, ma i biti: Go una vana ka
boko, ba ta bung iau langalanga,
ina oro pa mule u.
26 I mainge bula, ba Paulo na
kul ia, upi na pala vue; kari i vala
varvartuluai upi ia, ma dir tata
me.
27 Ma ba i tar par ra ivu kilala,
Pokio Pesto i ki ur vue Pelik; Pe-
lik pa i ga pala vue Paulo, tago i
mainge upi ra umana Iudaia diat
a manane.

25

Paulo i lul upi ra Kaisar na varkurai ure

1 Io, ba Pesto i tar vut ta nam
ra langun, i ki pa ra utul a
bung Kaisaria, ma i vana urama
Ierusalem.
2 Ma ra umana tena tinabar ma
ra umana luluai ta diat a Iudaia,
dia varve tai Paulo;
3 ma dia varting, dia tir ia ba na
mari diat ure, ma na vartuluai ba
na vana uti Ierusalem; ma dia ga
varpit upi diat a doka na nga.
4 Ma Pesto i biti ka ba di vake
Paulo ara Kaisaria, ma ba ra ik
boko ia bula na vana.
5 Ma i tatike: Boina ba ta umana
luluai ta vavat dat, dat a vana ura
ma ba ta magit i rara ta go ra
tutana, avat a takun ia me.
6 Ma ba i tar ki pire diat lavutul
ba ra vinun na bung bar i vana
Kaisaria; ma ba i ga ningene i ki ta
ra kiki na varkurai, ma i kure ba
da kap Paulo tadav ia.
7 Ba i tar pot, a umana Iudaia
marama Ierusalem dia tur vurkik-
ilane, ma dia manga takun ia ma
ra mangoro na mamat na var-
takun, ma dia mama takun ot pa
ia.
8 Ma Paulo i varpuai dari: Pa
iau ga pait ta ik a varpiam ure ra
varkurai kai ra Iudaia, ba ure ra
pal na vartabar, ba ure ra Kaisar.
9 Pesto i mainge ba diat a ta-
laina ma ra umana Iudaia, ma i tir
Paulo: Dave, una vana laka urama
Ierusalem, ma ina kure go ra lavur
magit abara?
10 Ma Paulo i tatike: Go iau tur
pire ra kiki na varkurai kai ra
Kaisar, ma i kat ba da kure iau ati;
pa iau ga varpiam tadav ra tarai
Iudaia, ma u tar nunure bulu.
11 Ona iau a tena varpiam, ma ba
iau tar pait ta magit i topa ia ba ina
virua tana, pa iau ole ra vinirua;
ba go ra lavur magit dia takun iau
me pa i dovot, to ia na tul tar iau
ta diat? Iau vatang upi ra Kaisar.
12 Ba Pesto dia tar tata ma diat ta
ra kivung, i tatike: Go u tar vatang
upi ra Kaisar, ma ina tulue u tadav
ra Kaisar.

Paulo i tur ta ra mata i Agripa ma Bernike

13 Ba i tar par ta umana bung
mulai, Agripa ra king ma Bernike,
dir pot aro Kaisaria, ma dir vage
pa Pesto.
14 Ba dir ki mangoro na bung
abara, Pesto i ve ra king tai Paulo,
ma i biti: Tika na tutana go, Pelik i
ga vi ia, ma i ga vana kan ia;
15 ma ba iau ga ki Ierusalem,
a umana tena tinabar ngalangala
ma ra umana patuana kai ra Iu-
daia dia ve iau tana, ma dia ting
pa iau ba ina kure vakaina.
16 Ma iau ga ve diat ba vakir a
mangamangana kai ra tarai Rom,
ba da tul tar ta tutana ba pa dia
varkuvo lua boko ma nina diat dia
takun ia, upi na tata bat ia ta ra
magit dia takun ia me.
17 Ba dia ga vut varurung ati, pa
iau ga vabing, ba i ga ningene ke,
iau ki ta ra kiki na varkurai, ma
iau kure ba da kap nam ra tutana.
18 Ba diat dia takun ia dia tur,
vakir dia takun ia ma ta kaina
magit da nina iau ga nuk ia;
19 dia takun ia ka ma ta umana
magit ure kadia lotu iat, ma ure
tikai, a iangina Iesu, i ga mat, ma
Paulo i biti ba i ga laun mulai.
20 Ba iau purpuruan ba ina
dave ma ra vartir ta go ra lavur

magit, iau tir ia ba na vana urama
Ierusalem ma da kure tana abara.
21 Ma ba Paulo i lulul ba na ki
pa ra varkurai kai ra Kaisar, iau
vartul upi da vake ka boko tuk
ta ra bung ba ina tulue tadav ra
Kaisar.
22 Ma Agripa i tatike tai Pesto:
Iau bula, iau mainge ba ina va-
longore go ra tutana. Ma i biti:
Ningene una valongore.
23 Io, ba i ga ningene, ma Agripa
ma Bernike dir vut ma ra ngala na
minong, diat ma ra umana luluai
dia lualua, ma ra umana luluai ta
nam ra gunan, ma ba dia ki ta
ra pal na valavalongor, i vartuluai
upi Paulo, ma dia ben ia.
24 Pesto i biti: Agripa ra king ma
avat bula ra kor na tarai da ki ati,
ava gire go ra tutana, a tarai Iudaia
dia ga ting pa iau arama Ierusalem
ma ati bula ure, ma dia ga oraoro,
ba pa i ko upi na laun boko.
25 Ma pa iau ga tir tadav ta magit
i topa ia ba na virua tana, ma tago i
ga vatang upi ra Kaisar ba na kure,
iau tar kure ba ina tulue tadav ra
Kaisar.
26 Ma pa iau nunure bulu ta
magit ba ina tumu ia ure tadav
kaugu ngalangala. Kari iau kap ia
ta ra mata i vavat gori, ma ta ra
matam muka, Agripa ra king, upi
ba i par go ra vartir, ina nunure
nam ba ina tumu ia ure.
27 Tago iau nuk ia, pa i ko ba da
tulue tikai, di ga vi ia, ma pa di
vatang ta magit, di takun ia me.

26

Paulo i tata varvai kapa ta ra mata i Agripa

1 Agripa i biti tai Paulo: Di tul
tar iu, ba una tata are u. Ma Paulo
i tulue ra limana ma i tata bat ia
dari:
2 Agripa ra king, iau nuk ia ba
iau ti doan, tago ina varpuai ta
ra matam gori ta ra lavur magit a
Iudaia dia takun iau me;
3 tago u a tene ta ra lavur manga-
mangana ma ta ra lavur tinata na
vartovo kai ra Iudaia; ma go iau lul
u, ba una valongore mal iau.
4 A Iudaia par dia nunure kaugu
mangamangana vatikai papa
amana iat ba iau ga bul, ma iau
ki pire ra tarai ta kaugu gunan,
ma arama Ierusalem bula;
5 ba dia mainge upi diat a varvai,
dia nunure iau, ba papa ania iat
iau murmur muka ra mangaman-
gana kai ra umana Parisaio, nina
ra vuna tarai i ongor mat ta kada
lotu.
6 Ma go iau tur ati, upi da kure
iau ure ra nurnur ta nam ra tinata
na varvatading, God i ga tatike
tadav ra lavur tama i dat;
7 ma kada a vinun ma a ivu vuna
tarai dia vura torom muka tadav
God a bungbung na keake, ma
ra bungbung na marum, ma dia
nurnur bula, upi diat a vatur vake
nam ra tinata na varvatading. Io,
King, nam ra nurnur a Iudaia dia
takun iau tana.
8 Ta ra ava ava nuk ia ba pa i
dovot, ba God i valaun diat dia tar
mat?
9 Iau bula, iau ga nuk ia ra bal-
agu, ba i boina ba ina pait man-
goro na magit na tur varbat ure ra
iang i Iesu, ra te Nasaret.
10 Ma iau ga papait dari bula aro
Ierusalem, iau ga varuk mangoro
na tena gomgom ta ra umana pal
na banubat, ba ra umana tena
tinabar ngalangala dia ga tul tar
iau; ma ba di ga doko diat, iau
bula, iau ga mulaot i tana.
11 Ma ba iau ga vavala vabilak
diat ta ra lavur pal na lotu, iau
ongor ma ra valar diat, upi diat
a varvul, ma tago iau kulot na
kaia ure diat, iau ubu diat ta ra
gunagunan bula aro vailik.

Paulo i varvai ure kana bung na nukpuku
(Apos 9:1-19; 22:6-16)

12 Ma ba iau vana Damasko ta
ra vartuluai kai ra umana tena

tinabar ngalangala ma iau kap ra
varkurai ta diat,
13 ma ba ra keake i ki tur, io,
King, iau gire ra ngala na kapa
marama ra bakut, i manga lia ta
dir ma ra matana keake, ina i
pupua kikil iau ma diat bula ave
varagur.
14 Ba ave tar bura par ra pia,
iau valongore ra nilai tikai i tatike
tadav iau ta ra tinata Ebraio dari:
Saul, Saul, dave u milmilikuane
iau? I dekdek piram, ba una rua
ra rumu.
15 Ma iau tatike ba: Luluai, to ia
u? Ma ra Luluai i biti: Iau Iesu,
nam u milmilikuane;
16 una tut, ma una tur ma ra ura
kaum; iau tur kapet piram, upi ina
togue u, upi u ra tultul ma ra tena
varvai ta ra lavur magit u tar gire
tagu, ma ta ra lavur magit bula ba
ina vaarike boko tam;
17 ma ina valaun u kan ra tarai,
ma kan ra lavur Tematana bula,
nina ba ina tulue u tadav diat,
18 upi una vakapa ra mata i diat
upi diat a vana tapuku kan ra
bobotoi tadav ra kapa, ma kan ra
dekdek kai Satan tadav God, upi
diat a vatur vake ra punpun vue
ai ra lavur varpiam, ma ra tiniba
pire diat dia gomgom ta ra nurnur
tagu.

*Paulo i varvai ure kana pa-
palum*

19 Io, Agripa ra king, pa iau ga
kamala ta go ra ninana marama ra
bala na bakut;
20 iau ga varve diat aro Damasko
ma Ierusalem, ma ta ra gunagu-
nan par Iudaia, ma diat ra lavur
Tematana bula, ba diat a nukpuku,
ma diat a talil tadav God, ma diat
a pait ra umana papalum dia topa
ra nukpuku.
21 Ta go ra vuna a Iudaia dia ga
kinim iau ta ra pal na vartabar, ma
dia ga mainge ba diat a doko iau.
22 Ma tago God i ga maravut
iau, kari iau tur boko gori, iau
varvai tadav ra tarai ma ra umana
ngalangala bula, ma iau tatike
nam uka ba ra lavur propet, diat
ma Moses bula, dia ga biti ba na
vana rikai boko;
23 ba Kristo na mat, ma na
vaarike value ra kapa ta ra nilaun
mulai kan ra minat tadav ra tarai
ma tadav ra lavur Tematana bula.
24 Ba i tatata bat ia dari, Pesto
i manga biti: Paulo, u ti papaua;
kaum ngala na vartovo i tar pukue
u, upi una papaua.
25 Paulo i biti: Pesto, u a bo na
luluai, pa iau papaua, go iau tatike
vaarike ra tinata i dovot, a tinata
na kabinana bula.
26 Tago ra king i nunure go ra
lavur magit, ma iau ve bulu go
kaugu tinata; tago iau nunure pa i
ngulngul tai ta tikai ta go ra lavur
magit; tago pa di ga pait ive diat ta
ra vabuman na pal.
27 King Agripa, dave laka, u nur-
nur tai ra umana propet? Iau
nunure u ti nurnur.
28 Agripa i biti tai Paulo: Ma go
kaum a ik a tinata bar u nuk ia ba
una pukue pa iau, upi iau bula ra
talai Kristo?
29 Paulo i tatike: Iau mainge
ke tai God, ba na ikilik bar, ba
na ngala bar, ba u ma avat par
ava valavalongore iau gori, dat a
varogop, ma ia kaka go ra umana
vivi koko.
30 Ma ra king i tur, ma ra tena
varkurai na gunan, ma Bernike,
ma diat bula, dia tar kiki me;
31 ba dia tar vana irai, dia tatata,
ma dia biti: Go ra tutana pa i ga
pait ta magit i topa ia ba na virua
tana, ba da vi ia tana.
32 Ma Agripa i biti tai Pesto: Gala
go ra tutana pa i ga vatang upi ra
Kaisar, gala na topa ia ba da pala
vue ke.

27

Paulo i ki ra parau pi uro Rom

1 Ba di tar kure ba avet a ki ra
parau uro Italia, di tul tar Paulo,
ma ta ra umana bula di tar vi diat,
tai tika na luluai, a iangina Iulio,

ta ra vuna tarai na vinarubu kai
Augusto.
2 Ma ave koa ta ra parau
marama Adramiteno, ma di biti ba
na rarat vanavana ta ra valvalian
Asia. Ma ave vana oai me; avet
ma Aristarko a tutana Makedonia
maro Tesalonika.
3 Ba i ga ningene ave pukai gil
Sidon. Iulio i mari Paulo, i tul tar ia
ba na tur pa pire ra umana talaina,
upi diat a vangoa.
4 Ave vana mulai, ma ave vana-
vana bakit Kipro, tago a vuvu
maro lua.
5 Ba ave tar bolo na ta mara-
vai Kilikia ma Pampilia, ave pukai
Mira, a pia na pal Likia.
6 A luluai i tadav tika na pa-
rau maro Alekandria abara, ba na
vana Italia; ma i vako tar avet i
tana.
7 Ma mangoro na bung ave vana
vovovon ika, ma i tup avet ra vina-
vana uro Kinido, tago a vuvu i tur
bat avet, ma ave vanavana bakit
Kreta maravai Salmone,
8 ma i tup avet bula a nirarat
abara, ma ave tadav tika na gunan
a iangina: A umana Bo na Tungu-
nana; go i maravai ta ra pia na pal
Lasea.

9 Ba di tar vole vue mangoro na
bung, ma dia burutue ra vinavana,
tago ra Vinevel i tar par, Paulo i pit
diat,
10 ma i tatike: Avat a tarai, iau
gire ba go ra vinavana na manga
vakaina ra parau ma ra kinaka-
puna, ma kada nilaun bula.
11 Ma ra luluai na vinarubu i
kapupi ra luluai na parau, ma nina
bula ba kana ra parau, ma pa i
valongore ra tinata kai Paulo.
12 Ma mangoro ta diat dia biti, ba
diat a vana na ta, ma diat a valar
ra vinavana Poinike, a tungunana
Kreta, i tur kapa ta ra taur ma ra
taubar bula, ma diat a ung vue ra
kilala na vuvu abara, tago ni ra
tungunana pa i ga ko upi da ung
vue ra kilala na vuvu tana.

A vuvu na taoai i tut ma i manga karangap

13 Ba ra taubar i vuvu vovovon,
dia nuk ia ba i topa diat, ma dia
rubat ra vakai, ma dia rarat vana-
vana ra valvalian Kreta.
14 Ma pa i vavuan ba ra vuvu na
taoai i tut, a iangina Oirakilon, i
manga karangap;
15 ma ba i tut tadav ra parau,
ma ra parau i mama ogor pa ra
matana vuvu, ave vungue upi ra ta
na gogone ke.
16 Ma ba ave vilavilau bakit ta ra
ta kikil ik, a iangina Klauda, i tup
avet, ba ave al vake ra bot;
17 ma ba dia tar al vake ra bot,
dia vi pamur ra parau; ma dia
burut ba avet a vana taun ra Sirti,
ma dia valure vue ra lavur magit
marama liu, ma ra ta i gogone ke
ra parau.
18 Ma tago a parau i dadadar
na kaia ta ra ngala na vuvu, dia
vue vadudu ra tabarikik ba i ga
ningene;
19 ma ta ra vautuluna bung dia
vue ma ra lima i diat ra lavur
magit ai ra parau.
20 Ma ba mangoro na bung ra
matana keake ma ra umana tagul
pa dia pupua, ma ra vuvu na kaia
i tup avet, pa ta i nuk ia mulai ba
avet a laun.
21 Ba i tar peal ra bung ba pa dia
ga ian tana, Paulo i tur rikai livuan
ta diat, ma i biti: Avat a tarai, gala
ava ga tar valongore iau ba koko
avat a vana irai mara Kreta gala ra
kaina dari ma ra vovoloi pa na tup
avat.
22 Ma go iau ting pa avat, ba koko
avat a burut, pa ta tikai ta vavat na
virua, a parau ka na virua.
23 Tago tika na angelo kai nam ra
God ba iau kana, ma iau toratorom
tana, i tur piragu ra marum,
24 ma i biti: Paulo, koko una
burut; una tur boko ta ra mata i
ra Kaisar; ma God i tar tul tar bula
nam diat i tam, ava ti varagur ma
diat, upi avat a laun par.

25 Ma go, a tara na turagu, avat a
balamat, iau nurnur tai God ba na
pait nina i tar ve iau tana.
26 Dat a vana tadav boko tika na
lolo.
27 Ba i tar vinun ma a ivat na
bungbung na marum, ma ra vuvu
i kap vurvurbingitane avet ta ra ta,
a iangina Adria, ba ra mutumut, a
umana tena ta dia nuk ia, ba ave
vanavana maravai tai ta gunan;
28 ma dia valar ra maluluvina
na ta, ma i a ura vinun na
pokopokono; ba ra ik boko dia
valar mule, ma i vinun ma ra ilima
na pokopokono.
29 Ma dia burut kan avet a vana
taun ta mama, ma dia vue ra ivat
na vakai mara ra muruna parau,
ma dia kaina upi ra keake.
30 Ma ba ra umana tena ta dia
nuk upi ra nilop kan ra parau, ma
dia tar pala vaba vue ra bot na ta,
varogop ba diat a vung ta umana
vakai ta ra luaina parau,
31 Paulo i biti tai ra luluai na
vinarubu, diat ma ra tarai na
vinarubu dari: Ona go diat dia lop
kan ra parau, avat a mama laun.
32 Ma ra tarai na vinarubu dia
kutu vue ra umana veveve ta ra
bot, ma i bura ka.
33 Ma ba i to na lar, Paulo i ting
pa diat par ba diat a ian, i biti: Go
a vinun ma ra ivat na bung ava
kiki, ma ava vevel, pa ava ga en ta
magit;
34 ma go iau ting pa avat ba avat
a ian upi avat a laun, tago pa ta
pepe na ulu i vavat na virua kan
ra ulu i ta tikai ta vavat.
35 Ba i tar tatike dari, i tak pa ra
gem, ma i pite pa God ta ra mata i
diat par, ma i tabik ia, ma i ian.
36 Ma diat par dia gugu, ma dia
ian bula.
37 Avet par ta ra parau a ivu mar
ma lavurua na vinun ma laptikai
na tarai.
38 Ba dia tar maur, dia vairop
vapapa ra parau, dia vue vadudu
ra vit na ta.

A parau i virua

39 Ba i keake, dia mama gire
ilam ra gunan; dia gire ke tika na
tungunana ma ra valian, ma dia
biti ba i boina bar ba diat a vana
ma ra parau tana.
40 Ma dia pala vue ra umana
vakai, dia vana kan diat na ta, ma
dia pala: vue ra umana vinau ta
ra ura vo tatatabai bula, ma dia al
pala ra sel na lua upi na topa ra
vuvu, ma dia tung upi ra valian.
41 Ma ba dia vana ur ta ra giligil
na veo, a ta i varpalak tana, ra
parau i kakarat ta ra veo, ma ra
luaina parau i kor vatikai tana,
ma ra muruna i tapamar ta ra
karangap i ra bobol.
42 Ma ra tarai na vinarubu dia
mainge ba da doko diat, di ga vi
diat, kan ta umana diat a alir ur,
ma diat a lop.
43 Ma ra luluai na vinarubu i
mainge pi na valaun Paulo, ma i
tigal kadia mamainga; ma i kure
ba diat, dia nunure ra nialir, diat a
pil, ma diat a alir lua upi ra valian;
44 ma ta ra umana diat a alir
murmur ta ra umana pal a davai,
ba ta ra lavur magit kai ra parau.
Damana diat par dia laun ura ra
valian.

28

Aro Melite

1 Ma ba ave tar laun, ave matoto
ba ra iang i nam ra lolo ba Melite.
2 A tarai vakuku dia mari muka
avet; dia voto ra iap ma dia agur
pa avet par, tago a ngala na bata
ma ra mudian.
3 Ma ba Paulo i tak pa ra vinvin
davai, ma i vaulung ra iap me, a
vui i vana rikai ta ra laplapiran,
ma i taba ta ra limana.
4 Ba ra tarai vakuku dia gire ra
vui i tabataba ta ra limana, dia biti
vargil dari: Go ra tutana a tena
vardodoko bar, i laun kan ra ta,
ma ra Balbali pa i vungue upi na
laun.
5 Ma i vue pikire vue ra vui ta ra
iap, ma vakir i kaina tana.

6 Dia nuk ia ba na ung, ma na
bura mat vakaian; ba dia vavuan
ma ra ki ung upi ia, ma pa ta kaina
magit i tadav ia, dia nukpuku, ma
dia biti ba tika na god.
7 A iang i ra luluai ta go ra lolo,
Poplio, ma kana umana gunan dia
ki ta go ra papar, ma i agur pa avet,
ma i mari avet a utul a bung ta ra
kubana.
8 Ma ra tama i Poplio i vava, i
mait ma ra malamalapang ma ma
ra balavana; ma Paulo i ruk tadav
ia, ma i araring, ma i palagur ia ma
ra ura limana, ma i valagar pa ia.
9 Ba i ga par dari, diat par dia
mait ta go ra lolo dia vana tadav
ia, ma i valagar pa diat;
10 ma diat bula, dia manga ru
avet ma mangoro na magit na
variru; ma ba ave koa mulai dia
tabar tule avet ma ra lavur magit
i topa avet.

Kan Melite pi uro Rom

11 Ba i ga par a utul a gai, ave
vana ta ra parau maro Alekandria,
i tar ung vue ra kilala na vuvu ta
go ra lolo, kana vakilang Ra Ura
Kanga.
12 Ma ave pukai gil Sirakusa, ma
ave ki abara a utul a bung.
13 Ma ave vana pa mabara
urama Region, ma ra bung namur
a taubar i vana rikai, ma ba i ga
ningene ave pukai Potioloi;
14 ma ave tadav ta umana ekele-
sia abara; ma dia mari vake avet;
ma ave ki pire diat lavurua na
bung; damana ave vana uro Rom.
15 Ba ra umana ekelesia mabara
dia tar valongore ra varvai ure
avet, dia barat avet ara Tavul a
Bung Apio, ma ara Tabautul a Pal
na Vavagil; ba Paulo i gire diat, i
pite pa God ma i gugu tana.

Aro Rom

16 Ba ave ga tar olo Rom, di nur
tar Paulo ba dir a ki ma ta tika na
tena vinarubu ba na balabalaure.
17 Ba i ga par a utul a bung, i oro
varurue ra umana raprap kai ra
Iudaia, ma ba dia pot varurung, i
biti ta diat: A tara na turagu, pa
iau ga vakaina ra tarai, ba ra lavur
mangamangana kai ra lavur tama
i dat; arama Ierusalem dia ga vi tar
ika iau ta ra lima i ra tarai Rom;
18 ma ba dia ga tir iau, dia ga
mainge ba diat a pala vue iau, tago
pa ta vuna ba ina virua tana.
19 Ma ba ra Iudaia dia tigal bat
diat, iau vatang upi ra Kaisar; ma
vakir iau takun kaugu vuna gunan
ma ta magit.
20 Ma go ra vuna iau tar ting pa
avat i tana, ba dat a varboboi, ma
dat a tata bula; tago di ga vi iau ma
go ra vivi na palariam, ure ra kini
nunur kai ra Israel.
21 Ma dia biti tana: Pa ta buk
maro Iudaia i tadav avet ure u, ma
pa ta tura i vevet i ga pot ati upi na
varveai tai ta kaina magit ure u.
22 Ma ave mainge, ba avet a val-
ongore ra nuknukim tam; tago ave
nunure ba di tur bat go ra manga-
mangana lotu irai ta ra gunagunan
par.
23 Ba dia tar kubu tar kadia
bung, dia kor pirana ta ra kubana;
ma i pala ia ma i ve vakapa tar
ia ta diat ra varkurai kai God, ma
i ve vovo pa diat ma ra tinata na
varkurai kai Moses, ma ta ra lavur
propet bula ure Iesu; i tur pa ia ra
malana ma i tuk tar ta ra ravian.
24 Ma ta ra umana dia kapupi ra
tinata i ga ve diat i tana, ma ta ra
umana pa dia nurnur.
25 Ba dia tar vartoto ure, dia
vana, ba Paulo i tar tatike value ra
kopono tinata dari: A dovotina ra
Takodo na Tulungen i ga tatike tai
Iesaia ra propet tadav ra umana
tama i vavat lualua dari:
26 “Una vana tadav go ra tarai, ma
una tatike:
Avat a valavalongor ma ra talinga
i vavat ma pa avat a matoto
muka;
Avat a nana ma ra mata i vavat, ma
pa avat a gigira ilam;
27 Tago ra bala i go ra tarai i bira,

Ma ra talinga i diat i vaut,
Ma dia ga vapula ra mata i diat;
Kan diat a nana ma ra mata i diat,
Ma kan diat a valongor ma ra talinga i diat,
Ma kan diat a matoto ma ra bala i diat.
Ma kan diat a talil mulai,
Ma ina valagar pa diat.”
28 Ma go avat a nunure, ba di ga tulue go ra varvalaun kai God tadav ra lavur Tematana; diat a valongore bula.
[
29 Namur ta kana tinata, a umana Iudaia dia vana varbaiai, ma dia manga vartoto vargil.]
30 Ma i ki ra ivu kilala ot ta ra pal i tokom pa ia, ma i vala pa diat par dia rukruk tadav ia,
31 ma i varveai ta ra varkurai kai God, ma i vartovo ta ra lavur magit ure ra Luluai Iesu Kristo, pa i burut tuna ma patana i tigal ia.

A BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV RA TARAI ROM

1 Paulo, a tultul kai Iesu Kristo,
di ga ting pa ia upi na apostolo,
di ga tibe vaire vue ure ra bo na
varvai kai God,
2 nam i ga vatading value tana
ma ra ngie i ra lavur propet ta ra
Buk Tabu,
3 ure Natuna Iesu Kristo kada
Luluai, nina di ga kava ma ra pal
a pakana ta ra vuna tarai David,
4 ma ta kana nilaun mulai kan
ra minat i ga vakilang vadekdek
ia ba ia ra ongor na Natu i God,
ta ra Tulungea i ra gomgom na
mangamangana:
5 ure nina ave tar vatur vake ra
varmari ma ra kiki na apostolo,
upi ra lavur vuna tarai diat a vatur
vake ra tinorom ta ra nurnur, ure
ra iangina;
6 avat bula livuan ta diat, di
ga ting pa avat upi avat kai Iesu
Kristo;
7 tadav avat par ava ki Rom, a
vakak na tarai kai God, di ga ting
pa avat upi avat a umana tena
gomgom: A varmari tadav avat
ma ra malmal tai God, Tama i dat,
ma ra Luluai Iesu Kristo.

A niaring na pite varpa

8 Go lua, iau pite pa kaugu God
tai Iesu Kristo ure avat par, tago
di vatavatang kavava nurnur ta ra
rakarakan a gunagunan par.
9 Tago ra God nam ba iau tora-
torom tana ma ra tulungeagu ta ra
bo na varvai kai Natuna, i nunure
muka, ba pa iau ngo ma ra niaring
ure avat,
10 ma ta kaugu niaring a bung-
bung iau lul God, upi ba tumu i
mamainge damana, ina pait valar
pa kaugu vinavana tadav avat.
11 Tago iau mainge tuna ba
ina gire avat, upi ina tul tar ta
vartabar ta vavat ba na topa ra
tulungea i vavat, upi na vapadikat
avat;
12 a kukuraina dari, ba dat a
vamaram vargiliane dat, ure kada
nurnur, avat ure kaugu nurnur
ma iau ure kavavat.
13 Ma pa iau mainge ba avat a
tuptup, a tara na turagu, ba iau
ga kumkubu milat, ba ina tadav
avat (ma tuk tar ta ra bung gori pa
iau ga langalanga) upi ina gire ta
vuai kaugu papalum pire vavat, da
iau tar gire tai ta umana Tematana
bula.
14 Kaugu ra tiniba muka ba ina
varvai pire ra umana Elenas, ma
pire ra enana tarai bula, pire diat
dia kabinana ma diat dia tabobo.
15 Damana, iau iat, iau tar
mainge tuna upi ina ve ra bo na
varvai ta vavat bula ava ki Rom.

A dekdek i ra bo na varvai

16 Tago pa iau vavirvir ma ra
bo na varvai; tago ia ra dekdek i
God upi na valaun vapar diat dia
nurnur; a te Iudaia lua, ma ra te
Elenas bula.
17 Tago tana iat ra varvatakodo
kai God i arikai ta ra nurnur upi
ra nurnur; da di ga tumu ia: A
umana tena takodo diat a laun ta
ra nurnur.

A nirara kai ra tarai

18 Tago ra kankan kai God i tar
vana rikai marama ra bala na
bakut ure ra lavur varpiam tadav
God ma ra mangamangana ba pa i
takodo pire ra tarai, nina dia taun
bat ra dovotina ma ra mangaman-
gana ba pa i takodo;
19 tago nam ra minatoto ure God
ba na topa ra tarai i tar arikai ta
diat; tago God i tar vateten tar ia
ta diat.
20 Tago ra lavur magit ure God
ba pa dia vevengene papa ra vu-
napai ra vavaki na rakarakan a
gunagunan dia tar tur kapa ta ra
mata i ra tarai tago ra lavur magit
di ga vaki diat, dia vamototone
diat ure ra dekdek i God ba pa na

mutu, ma ba ia ra God tuna; ma
damana pa dia langalanga muka;
21 tago ba dia tar nunure God,
pa dia ga ru ia da i topa God, ma
pa dia ga pite varpa pirana; dia ga
nuknuk vakuku, ma i ga bobotoi ra
tabobo na bala i diat.
22 Ba dia ga malamala tena kabi-
nana, dia ga papaua vanavana,
23 ma di ga pukue ra minamar i
God, ba pa na nunure ra mareng
na minat, upi na da ra malalar i
ra tutana ba na mareng boko, ma
ra malalar i ra umana beo, ma ra
lavur leing ba a ivat ra kak i diat,
ma ra lavur mangana dia kakakao
ra pia.
24 Kari go God i ga nur tar diat ta
ra lavur magit i dur, nina i arikai
ta ra lavur bilak na mamainga ta
ra bala i diat, ba diat a vabilak
vargiliane ra paka i diat;
25 tago dia ga pukue ra dovotina
ure God, ma dia ga kia vue ma ra
vavaongo, ma dia ga manga ru ra
magit God i ta vaki ia ma dia ga
ongo tana, ma ta ra Tena Vavaki
pata, nina i ti doan tukum. Amen.
26 Kari go ra vuna God i ga nur
tar diat ta ra lavur bilak na ma-
mainga; tago kadia vaden dia ga
kia vue nam ra mangamangana di
ga vaki diat me ma nam ba pa i
topa diat;
27 ma damana bula ra tarai,
dia ga vana kan ra vaden ma ra
mengamangana tinaulai, ma ka-
dia kaina mamainga i ga mala-
malapang vargil, a tarai dia ga pait
nam i bilak varurung ma ra tarai
ka, ma ra vapuak, ba i ga topa ra
kaina maukua i diat, i ga tadav diat
muka.
28 Ma tago dia ga ole upi diat a
vatur vake ra minatoto ure God ta
ra nuknuk i diat, God i ga nur tar
diat ba diat a mur ra kaina nuknuk
i diat, upi diat a pait nam ra lavur
magit ba pa i topa ia;
29 dia ga buka ma ra mangaman-
gana gegagege, a lavur manga-
mangana ba pa i takodo, a varbat,
ra kaina ninunuk; dia ga buka ma
ra varngu, a vardodoko, a varpua-
puai, a vaongo, avavagu; dia ga
varvamaianao,
30 dia ga varurai vargil, dia ga
milmilikuane God, pa dia ga ruva,
dia ga malamala luluai, dia ga ti-
buna pite pa diat mulai, dia ga pait
vaarike ra lavur kalamana kaina
mangamangana, dia ga piam vue
ra umana tavu i diat,
31 pa dia ga minana, dia ga vata-
mam vue ra lavur magit dia ga
kubu ia, pa ta bo na mangaman-
gana, da nam di ga vaki ra tarai
me, i ga ki ta diat, pa dia ga var-
mari;
32 dia ga nunure ra varkurai kai
God, ba diat dia papait go ra lavur
magit, diat a virua tana; ma vakir
dia ga pait diat ika, dia mulaot
bula ta diat, dia papait diat.

2

A varkurai kai God

1 Damana pa u langalanga To An,
ba u to ia bar, u varkurai; tago
nam u kure ta ra tikai tana, u kure
vakaina mule u tana; tago u nam u
kure ta tikai, u papait bula nam ra
lavur magit.
2 Ma da nunure ba ra varkurai
kai God i dovot muka pire diat dia
papait nam ra lavur magit.
3 Ma dave u To An, u nam u kure
diat dia papait nam ra lavur magit,
ma u bula u papait diat, u biti vang
ba ra varkurai kai God pa na tadav
u?
4 Ba dave, u nuk piapiam laka
ra pepeal bo na magit ta kana
varmari ma kana kini vovovon ma
ba pa i ga bali lulut kaum manga-
mangana, ma pa u nunure vang ba
ra varmari kai God i varirap u ta ra
nukpuku?
5 Ma tago i leo ra balam ma pa
u nukpuku, u lu varurue mule ra
ngala na kankan ta ure u upi ra
bung na kankan ma ra bung ba da
vaarike ra dovot na varkurai tana
kai God;

6 nina ba na vapuak ra tarai par
tikatikai da kadia lavur papalum;
7 diat dia ongor vatikai ma ra bo
na papalum upi ra minamar ma ra
variru ma ra nilaun tukum, na tul
tar ra nilaun ba pa na mutu ta diat,
8 ma diat dia varpuapuai, ma pa
dia torom ta ra dovotina, ma dia
torom uka ta ra lavur mangaman-
gana pa i takodo, a kankan ma ra
ninunuk na bala kadik,
9 a kinadik ma ra niligur na ta-
dav ra lavur tarai par dia pait ra
kaina, a Iudaia lua ma ra Elenas
bula;
10 ma ra minamar ma ra variru
ma ra malmal tadav diat par
tikatikai dia papait ra magit i
boina, tadav ra te Iudaia lua ma
tadav ra te Elenas bula;
11 tago ra tarai dia varogop par
ta ra mata i God.
12 Tago diat par dia ga pait ra
varpiam ma pa ta boko ra tinata
na varkurai, diat a virua ma pa da
takun diat ma ra tinata na varku-
rai; ma diat par dia tar nunure ra
tinata na varkurai ma dia tar pait
ra varpiam, da ga kure diat ta ra
tinata na varkurai;
13 tago vakir diat dia valaval-
ongore ra tinata na varkurai dia
takodo ta ra mata i God, diat ika,
dia pait ot pa ra tinata na varkurai,
da vatang diat ba dia takodo;
14 tago ona ra umana Tematana
dia pait ot pa ra lavur magit i tur
ta ra tinata na varkurai ta ra ko na
nuknuk i diat ika ma pa ta tinata
na varkurai boko pire diat, nam
diat, ba pa dia vatur vake ra tinata
na varkurai, diat ra varkurai ure
diat mulai;
15 tago dia vaarike ra papalum
kai ra varkurai di ga tumu ia ta ra
bala i diat, kadia varkurai na bala
i varvai dovot tana, ma ra lavur
nuknuk i diat i kure pukpukue
vakakaina diat, ma i valangalanga
bula diat,
16 ta nam ra bung ba God na
kure ra lavur magit na pidik kai ra
tarai tana tai Iesu Kristo, varogop
ma kaugu bo na varvai.

Ra tarai Iudaia ma ra tinata na varkurai

17 Ma ona u kap iang, ba Iudaia,
ma u ki vovovon ta go ra tinata na
varkurai, ma u ogogabut tai God,
18 ma u nunure kana mamainga,
ma u kure ot pa ra lavur enana
magit, tago u kabinana ta ra tinata
na varkurai,
19 ma ona i tar ot muka ra
nuknukim ure u, ba u a raprap kai
ra umana pula, a kapa pire diat dia
ki na bobotoi,
20 a tena varvateten pire diat
dia papaua, a tena vartovo pire
ra umana kuramana, tago u vatur
vake tika na mangana kabinana
ma ra dovotina ta ra tinata na
varkurai;
21 u nam, u tovo ta ra tikai, dave
pa u tovo mule u laka? U nam, u
varvai dari, ba, koko ta tutana na
loalong, dave u, u loalong, ba pata?
22 U nam, u biti dari, ba, koko
ta tutana na po, dave u, u po, ba
pata? U nam u milikuane ra lavur
tabataba, dave u, u long ta ra pal
na lotu, ba pata?
23 U nam, u langlang ma ra tinata
na varkurai, dave u, u milikuane
God, tago u piam kana tinata na
varkurai, ba pata?
24 Tago avat ra vuna kari a
umana Tematana dia milikuane ra
iang i God, da di ga tumu ia.
25 Tago a dovotina, a pokakikil i
vadongone u, ona u pait ot pa ra
tinata na varkurai; ma ona u piam
vue ra tinata na varkurai, kaum
pokakikil i varogopane u ma diat
pa dia poko kikil.
26 Damana ona nam ba pa i
pokakikil na torom ta ra tinata na
varkurai, dave pa da nuk ia ba i
varogop ra pokakikil i tar tur tana?
27 Ma ona tikai pa di poko kikil ia
i ki damana iat varogop di ga kava,
ma i pait ot pa ra tinata na varku-
rai, dave, pa na kure vakaina u

laka, tago u tar vatur vake ra tinata
na varkurai ma ra pokakikil i tur
bula tam, ma u piam vue ra tinata
na varkurai?
28 Tago nam ba ra lavur vakilang
dia tur ta ra pakana ka, vakir a
te Iudaia; ma vakir ia ra dovot
na pokakikil ona di pait ia ta ra i
pakana ka;
29 ma ona tikai i takodo ra bal-
ana, ia ra te Iudaia tuna nam; ma
ra pokakikil tuna, nina ba i tur
ta ra balana, ta ra tulungen, ma
vakir nam di pait ia ka varogop
ma ra matana buk ta ra tinata na
varkurai; a tarai pa dia pite pa go,
ma God ka i pite pa ia.

3

1 Ba damana, ava ra magit ba ra
vuna tarai Iudaia dia manga boina
tana; ma ava ra magit i boina ta ra
pokakikil?
2 Mangoro na magit dia boina
tana; ma go ia ra luaina, ba di ga
nur tar ra tinata kai God ta diat.
3 Ma dave, ona ta ra na ta diat pa
dia ga nurnur? Na pak laka tana
ra dovotina kai God, tago dia ga ko
iba upi ra nurnur?
4 Koko muka! Maia pa, boina ba
na po rikai ba God i dovot ma ra
tarai par dia vaongo; da di ga tumu
ia dari:
"Upi na po ba i dovot kaum lavur
tinata,
Ma upi una ongaongor ona u vana
ta ra varkurai."
5 Ma ona kada mangamangana
ba pa i takodo i vaarike ra manga-
mangana takodo kai God, ava dat
a tatike? Kan God pa i takodo bar,
ona na babali na kankan ta dat?
(Iau tata da ra mangamangana kai
ra tarai.)
6 Koko muka! Damana, God
na kure davatane ra rakarakan a
gunagunan?
7 Ma ona ra dovotina kai God
i tar manga arikai ma i tar van-
gala pa kana minamar ta go kaugu
vavaongo, ta ra ava di kure mule
iau, da iau a tena varpiam?
8 Ma pa i dari laka (da di vaongo
pa avet, ma di biti ba ave tatatike):
Dat a pait ra kaina magit, upi ra
bo na magit na arikai tana? Ma ra
varkurai na balbali i tadav diat i
takodo muka!

Pa ta tikai ia ra tena takodo

9 Ava mulai? Da manga boina
laka ta ni diat? Patana, vakir ure
ta magit; tago lua da ga takun ot
pa ra umana Iudaia ma ra umana
Elenas bula ma ra varpiam;
10 da di ga tumu ia dari:
"Pa ta tikai i takodo, vakir ta tikai
ka;
11 Pa ta tikai matoto,
Pa ta tikai i tikan upi God;
12 Diat par dia tar vana rara, diat
par pa dia boina ure ta
magit;
Pa ta tikai i pait ta bo na magit,
patana, vakir ta tikai ka;
13 A kongkong i diat i da ra babang
na minat i tapapa;
A karamea i diat i tar tatata na
vavagu;
A taring, da kai ra vui i varvar-
pidik, i ki ra vavai ra bul na
ngie i diat;
14 A ngie i diat i buka ma ra varvul
ma ra tinata i mapak;
15 A kau i diat i vutvut upi ra
vardodoko;
16 A vinirua ma ra uliran i tur ta
kadia lavur nga;
17 Ma pa dia ga nunure ra nga i ra
malmal;
18 Pa ta bunurut ure God i tur ta ra
luaina mata i diat."
19 Ma da nunure muka go, ba ra
lavur magit par a tinata na varku-
rai i tatike, i tatike ta diat dia tur
ta ra vavai na tinata na varkurai;
upi na paum bat ra ngie i diat par,
ma upi na arikai ba ra rakarakan
a gunagunan i rara parika ta ra
mata i God;
20 tago ure ra tinorom ta ra
tinata na varkurai pa da vatakodo
ta tikai ta ra luaina matana; tago
ra tinata na varkurai i vakabara
dat ure ra varpiam.

Ra varvatakodo kai God

21 Ma go ra varvatakodo kai God,
nina ba pa i vuna ta ra tinata na
varkurai, i tar vana rikai, ma ra
tinata na varkurai ma ra lavur
propet diat tar varvai dovot i tana;
22 a varvatakodo kai God iat ta
ra nurnur tai Iesu Kristo kadiat
par dia nurnur; tago pa dia enana
varbaiai;
23 tago diat par dia tar varpiam
ma dia iba upi ra minamar i God,
24 di vatakodo vakuku diat ta
kana varmari iat ure ra varkul na
varvalaun kai Kristo Iesu;
25 nina ba God i ga vaarike tar
ia upi a varporong, ure ra nurnur
ta ra gapuna, upi na vaarike ra
takodo na varkurai kai God, tago i
nur vue ke boko ra lavur varpiam
dia tar pait ia amana ta ra kini na
varvamadudur kai God;
26 iau biti upi na vaarike go gori
kana takodo na varkurai; upi ia
iat na takodo ma na vatakodo bula
nina i nurnur tai Iesu.
27 Akave la ta magit ba dat a
vavagia pa dat i tana? Di tar
kure vatukum vue. Ta ra varkurai
ava? Ure ra varkurai na papalum
vang? Patana; ure ke ra varkurai
na nurnur.
28 Damana da nuk ot pa ia, ba
di vatakodo ra tutana ure kana
nurnur ma vakir ta ra papalum i
vuna ta ra tinata na varkurai.
29 Dave God a God kai ra Iudaia
ka laka? Vakir vang a God kai ra
lavur Tematana bula?
30 Maia, kai ra lavur Tematana
bula; tago ia ra kopono God ka
ba na vatakodo ra pokakikil ma ra
nurnur, ma diat pa dia pokakikil
ure ra nurnur.
31 Dave bar, da papait na pun-
pun vue laka ra tinata na varkurai
ma ra nurnur? Koko muka! Maia
pa, da vatur vapadikat ia ka.

4

Abaraam ia ra bo na valavalar

1 Ava dat a tatike ba Abaraam,
tama i dat ta ra palapaka, i tar
vatur vake?
2 Tago ona di tar vatakodo
Abaraam ure kana lavur papalum,
kana ta magit ba na tibuna pite pa
ia mulai tana; ma vakir ta ra mata
i God.
3 Tago ava ra Buk Tabu i biti?
“Abaraam i ga kapupi God, ma di
ga luk tar ia tana ba ra mangaman-
gana takodo.”
4 Ma go, nina i papalum pa di tul
tar kana vapuak ure ra varmari,
ure ke ra varkul.
5 Ma nina ba pa i papalum, ma
i nurnur uka tai nina i vatakodo
ra tena varpiam, di vatavatang tar
kana nurnur da ra mangaman-
gana takodo.
6 Da David bula i varvai ure ra
varvadoan kai nam ra tutana, ba
God i vatang tar ra mangaman-
gana takodo tana, ma i iba upi ra
lavur bo na papalum,
7 i biti:
“Dia ti doan nam diat, ba di tar
pun vue kadia lavur niol,
Ma di tar tuba kadia lavur
varpiam.
8 I ti doan nam ra tutana ba ra Lu-
luai pa na vatang tar kana
lavur varpiam tana.”
9 Dave go ra nidoan, ure diat
ika ra pokakikil, ba ure diat bula
laka pa dia pokakikil? Tago di biti
dari: Di ga vatang tar ra nurnur tai
Abaraam da ra mangamangana
takodo.
10 Di ga luk davatane tar ia? Ta
nam ra kilala ba i ga tar pokakikil,
ba ta nam ra kilala ba pa i ga
pokakikil boko? Vakir ta ra kilala
na pokakikil, i ga lua ka tana.
11 Ma di ga tul tar ra vakilang na
pokakikil tana, da ra vakilang na
mulaot ure kana mangamangana
takodo, nina i vuna ta ra nurnur
ma i ga vatur vake ba pa i ga
pokakikil boko; upi ia ra tama i
diat par dia nurnur, ma pa dia
pokakikil boko, upi da vatang tar
bula ra mangamangana takodo ta
diat;

12 ma upi ia bula ra tama i diat ra
umana pokakikil, diat nam dia tar
pokakikil, ma dia murmur bula ra
pal a kau i nam ra nurnur kai tama
i dat Abaraam, nina i ga vatur vake
ba pa i ga pokakikil boko.

Ta ra nurnur da vatur vake ra vavalima kai God

13 Tago ra varvatading ba na
kale boko ra rakarakan a gunagu-
nan, pa di ga tul tar ia tai Abaraam
ba ta ra lavur bul mur tana ure ra
tinata na varkurai, di ga tul tar ia
ure ra varvatakodo ta ra nurnur.
14 Tago ona diat dia mur ra
tinata na varkurai, dia kale ra var-
vatading, da pukue ra nurnur upi
na magit vakuku, ma ra varvatad-
ing pa na topa ta magit;
15 tago ra kankan ia ra vuai ra
tinata na varkurai; ma gala pa ta
ra tinata na varkurai, gala pa ta
varpiam bula.
16 Ure go i vuna ta ra nurnur,
upi na vuna ta ra varmari; upi
ra varvatading na dovot pire diat
ra umana bul mur parika; vakir
ta diat ika dia mur ra tinata na
varkurai, ia diat bula ba kadia
nurnur i varogop ma nam kai
Abaraam, ra tama i dat par;
17 (da di ga tumu ia dari: Iau
ga vaki u, upi u ra tama i ra do
na vuna tarai) ta ra luaina mata i
God, nina i ga nurnur tana, nina
i valavalaun ra umana minat, ma
i vatavatang ra lavur magit pa dia
ki, varogop ba dia tar ki.
18 Ma i ga nununuk ung ma ra
nurnur ba pa i gire boko ta magit,
upi ia ra tama i ra do na vuna tarai,
da nam di tar vatading value tana
dari: Na damana ra lavur bul mur
tam.
19 Ma pa i ga turatura kana nur-
nur, ba i ga nuk pa ra pakana nam
i ga varogop ma ra minat (tago i ga
to na laun pa ra mar na kilakilala),
ma ra tatal na bul kai Sara i ga da
ra minat;
20 maia pa, i ga nuk pa ra var-
vatading kai God, ma pa i ga palu-
pel ma ra tamtavun, i ga padikat
vanavana ure ra nurnur, ma i ga
pite varpa tadav God.
21 Ma i ga ot muka ra nuknukina,
ba God na pait valar pa nam i tar
vatading value me.
22 Kari di ga luk tar ia tana ba ra
mangamangana takodo.
23 Ma go pa di ga tumu ia ure ke,
ba di ga luk tar ia tana,
24 di ga tumu ia bula ure dat, dat
ba da kure tar ia ta dat, ona da
nurnur tai nina i ga vatut pa mule
Iesu kada Luluai kan ra minat,
25 nina di ga tul tar ia ure kada
lavur nirara, ma di ga vatut pa ia
mulai upi da vatakodo dat.

5

Da ki na malmal ma God

1 Tago di tar vatakodo dat ure ra
nurnur, da ki na malmal ma God
tai kada Luluai Iesu Kristo;
2 ure nina bula da tar olo ure ra
nurnur ta go ra varmari da ki tana
gori; ma da gugu ta ra kini nunur
upi ra minamar i God.
3 Ma vakir go kaka, da gugu bula
ta ra lavur magit dia varmonong;
tago da nukure ba ra lavur magit
dia varmonong dia vatavua ra kini
vovovon;
4 ma ra kini vovovon i vangala
pa ra kini patuan; ma ra kini pat-
uan i vangala pa ra kini nunur;
5 ma ra kini nunur pa ta vavirvir
na vana rikai tana; tago ra Takodo
na Tulungen, nina di ga tul tar ia
ta dat, i tar lolonge ra varmari kai
God ta ra bala i dat.
6 Tago ba da ga malmalu boko,
ba i ga ot ra kilala, Kristo i ga mat
upi ra lavur tena varpiam.
7 Tago i papait na dekdek pire
tikai upi na mat bat ta takodo na
tutana; ma kan ta tikai na mat
bat ta tutana ba i boina kakit ra
maukuana.
8 Ma God i vatada tar kana var-
mari tadav dat, dari, tago ba da ga

ki boko ta ra varpiam, Kristo i ga
mat upi dat.
9 Ma go, tago di tar vatakodo dat
ure ra gapuna, da ga valaun muka
dat kan ra kankan kai God tana.
10 Tago ona di ga vamaram pa
mule dat tadav God ma ra minat
kai Natuna, ba da ga ebar boko
kan ia, i kat muka, ba gori, tago da
tar varmaram me, da valaun dat
ure kana nilaun;
11 ma pa i ot boko, tago da gugu
bula tai God ure kada Luluai Iesu
Kristo, nina da tar vatur vake ra
kini na varmaram tana.

Adam ma Kristo

12 Io, da ra varpiam i tar vana
rikai ta ra rakarakan a gunagunan
ure tika na tutana ma ra minat ure
ra varpiam; ma da ra minat i tar
vana tadav ra lavur tarai par, tago
dia tar varpiam par;
13 tago amana ba pa ta ra tinata
na varkurai boko, a varpiam i ga
tur ta ra rakarakan a gunagunan,
ma pa di kure tar ra varpiam ba pa
ta ra tinata na varkurai.
14 Ma a dovotina a minat i ga
kure ra tarai papa ra kilala i Adam
ma tuk tar ta ra kilala i Moses,
ma diat bula pa dia ga rara ta
ra mangamangana varogop nam
Adam i ga rara tana, ia ra malalar
i nina ba na ga pot.
15 Ma ra bunura ma ra vartabar
na varmari pa dir vardada. Tago
ona ra mangoro dia tar mat ure ra
bunura kai tikai, i dovot muka ba
ra varmari kai God ma ra vartabar
ba i vuna ta ra varmari kai ra
kopono tutana, Iesu Kristo, i tar
pepeal muka tadav ra mangoro.
16 Ma ra vartabar dir enana var-
baiai ma ra varpiam kai ra kopono
ko; tago ra varkurai i ga arikai
upi ra balbali tai ra kopono ko;
ma ra vartabar na varmari upi na
vuna ta ra varvatakodo ta ra do na
bunura.
17 Tago ona ra minat i ga kure
ra tarai ure ra bunura kai tika
na tutana, a dovot muka diat, dia
alube pa ra pepeal varmari ma ra
vartabar na varvatakodo, diat a
varkurai ta ra nilaun ure tikai, ia
nam Iesu Kristo.
18 Varogop da ure ra bunura kai
tikai a varkurai na balbali i tar
tadav ra tarai par, damana bula
ure ra mangamangana takodo kai
tikai a vartabar na varmari i ga
tadav ra tarai par upi ra var-
vatakodo na nilaun.
19 Tago da ure ra varpiam kai
tikai di vatur vaarike ra mangoro
na tena varpiam, damana bula ure
ra tinorom kai tikai da vatakodo ra
mangoro tana.
20 Ma ra tinata na varkurai i
ga vana rikai maravut upi na
vaarike vapeal ra lavur bunura;
ma ta, nam ba ra mangamangana
varpiam i ga pepeal, a varmari i ga
manga pepeal kakit;
21 Upi da ra varpiam i tar varku-
rai ma ra minat, damana bula
a varmari na varkurai ma ra
mangamangana takodo upi ra ni-
laun tukum ure Iesu Kristo kada
Luluai.

6

Dan mat kan ra varpiam ma da laun tai Kristo

1 Dat a tatike ra ava mulai? Dat
a ki vang ta ra varpiam, upi na
pepeal tana ra varmari kai God?
2 Koko muka! Tago dat, da tar
mat kan ra varpiam, dat a kiki
dave mulai tana?
3 Dave, pa ava nunure laka ba
dat par, da tar baptaiso tai Iesu
Kristo, da tar baptaiso tar ta kana
minat?
4 Damana di tar punang varu-
rungane dat me, ure ra baptaiso
ta ra minat; upi, da di tar vatut pa
Kristo kan ra minat ta ra minamar
i Tama i dat, damana bula i kat
muka ba dat a vanavana ma ra
nilaun kalama.
5 Tago ona di tar vatumurot dat
me ta ra malalar i kana minat, na
damana bula pire dat ure kana
nilaun mulai kan ra minat;

6 da nunure go, ba ra maulana
tutana ta dat di ga ot vatokobe
varurung me ta ra bolo, upi da
kamare vue ra paka i ra varpiam,
upi papa gori koko dat mulai ra
umana vilavilau kai ra varpiam;
7 tago nina i tar mat, di tar valan-
galanga nam kan ra varpiam.
8 Ma ona da tar mat varurung
ma Kristo, da nurnur, ba dat a
laun varurung bula me;
9 da nunure go, tago di tar vatut
pa mule Kristo kan ra minat, pa
na mat mulai; a minat pa na kure
mule.
10 Tago ra minat i ga mat i tana, i
ga vakopono mat ure ra varpiam;
ma nam ra nilaun i laun tana, i
lalaun ure God.
11 Damana avat bula, avat a
nuknuk pa avat ba ava tar mat
tuna kan ra varpiam; ma ba ava
tar laun upi God tai Kristo Iesu.
12 Koko avat a nur tar ra
varpiam upi na kure ra paka i
vavat nina ba na ga mat boko,
upi avat a torom ta ra lavur kaina
mamainga i ararikai tana;
13 ma koko avat a tul tar ra
vurvur magit ta ra paka i vavat upi
ra vargal kai ra varpiam; avat a tul
tar avat tai God, da ava tar laun
mulai kan ra minat, ma avat a nur
tar ra vurvur magit ta ra paka i
vavat upi ra vargal na mangaman-
gana takodo ure God.
14 Tago ra varpiam pa na vatur
vake ra varkurai ure avat; tago pa
ava tur ra vavai ra tinata na varku-
rai, ava tur ra vavai ra varmari.

A umana vilavilau kai ra varpiam

15 Ava mulai? Dat a varpiam
vang tago da tur ra vavai ra var-
mari, ma pata ra vavai ra tinata na
varkurai? Koko muka!
16 Pa ava nunure vang, ba ari
ava tul tar avat upi ra umana
vilavilau kai tikai upi avat a torom
tana, a dovotina, avat ra umana
vilavilau kai nam ava toratorom
tana; ba kai ra varpiam upi ra
minat, ba kai ra tinorom upi ra
mangamangana takodo?
17 Ma da pite pa God, tago lua
boko avat ra umana vilavilau kai
ra varpiam, ma gori ava tar torom
ma ra bala i vavat ta nam ra man-
gana vartovo ba di tar valaun tar
avat i tana;
18 ma tago di tar valangalanga
avat kan ra varpiam, di tar pukue
avat upi ra umana vilavilau kai ra
mangamangana takodo.
19 Iau tata da ra mangamangana
kai ra tarai, tago ra binilua ta ra
paka i vavat; tago, da ava ga tul
tar ra vurvur magit ta ra paka i
vavat upi diat a umana vilavilau
kai ra mangamangana i dur ma ra
varpiam upi ra varpiam, damana
bula avat a tul tar ra vurvur magit
ta ra paka i vavat parika gori
upi diat a umana vilavilau kai ra
mangamangana takodo upi ra var-
vagomgom.
20 Tago amana, ba avat ra
umana vilavilau boko kai ra
varpiam, ava ga langalanga kan
ra mangamangana takodo.
21 Ta nam ra kilala ava ra vuai
vavat ta nam ra lavur magit, nina
ba ava vavirvir tana gori? Tago
ra mutuai nam ra lavur magit a
vinirua.
22 Ma gori, tago di tar valan-
galanga avat kan ra varpiam, ma
di tar pukue avat upi ra umana
vilavilau kai God, ava vatur vake
ra vuai vavat upi ra varvagom-
gom, ma ra mutuaina a nilaun ba
pa na mutu.
23 Tago ra vapuak ure ra
varpiam ia ra minat; ma ra
vartabar na varmari kai God ia ra
nilaun ba pa na mutu ure Kristo
Iesu kada Luluai.

7

A tinata valavalar ta ra kini na tinaula

1 Dave, pa ava nunure laka, a
tara na turagu (tago iau tata pa ra
tarai nina dia nunure ra tinata na

varkurai), ba ra tinata na varkurai
i kure ra tutana ta ra kilakilala i
laun tana?
2 Tago nam ra vavina ba ta tu-
tana i tar ben ia, a varkurai i vi
varurue dir ma kana tutana ta ra
kilakilala i laun tana; ma ona i
mat kana tutana, a vavina i tar
langalanga kan ra varkurai na tin-
aulai.
3 Damana ba kana tutana i laun
boko, ma ta ra tutana i ben ia, da
vatang ia ba a tena nipo, ma ona
kana tutana i tar mat, i langalanga
kan ra varkurai, ma ona ta ra
tutana i ben ia, vakir da vatang
mule ba a tena nipo.
4 Damana, a tara na turagu, avat
bula, ava tar mat ta ra tinata na
varkurai ure ra paka i Kristo; upi
da vi guve avat ma ta ra tikai, nina
iat di tar vatut pa ia kan ra minat,
upi dat a vuai ra vuai dat ure God.
5 Tago ba da ga ki boko ta ra
mangamangana ai ra paka i dat, ra
lavur kaina mamainga dia vuna ta
ra tinata na varkurai, dia ga ongor
ta ra vurvur magit ai ra paka i dat,
upi diat a vuai ra vuai diat upi ra
minat.
6 Ma go di tar valangalanga dat
kan ra tinata na varkurai, tago
da tar mat kan nam i ga vi vake
dat; ma damana da torom ma ra
kalamana mangana tulungen, ma
vakir ta ra maulana maukua i ra
tinata ka.

A varkurai ma ra varpiam

7 Ava vang dat a tatike? Dave, a
tinata na varkurai, ia ra varpiam
vang? Koko muka. Ma a dovotina,
gala pata ra tinata na varkurai,
gala pa ina ga nunure ilam ra
varpiam; na gala ra tinata na
varkurai pa i ga tatike dari: Koko i
puruai ra balam upi ta magit kai
tikai, gala pa iau ga nunure ra
varbat upi nam ra magit;
8 ma ra tulungea i ra varpiam,
tago i dekdek ure ta vartulang, i ga
vatavua ra lavur kaina mamainga
tagu; tago gala pa ta ra tinata
na varkurai, gala ra tulungea i ra
varpiam na mat ika.
9 Ma lua, ba pa ta boko ra tinata
na varkurai, iau ga laun; ma ba i
ga vut ra vartulang, ra tulungea i
ra varpiam i ga lagar mulai, ma
iau ga mat;
10 ma ra vartulang, di ga tul tar
ia ure ra nilaun, iau tar matote
muka ba i vuna ta ra minat;
11 tago ra tulungea i ra varpiam,
i ga dekdek ta ra vartulang, i ga
vagu pa iau, ma i ga ubu iau me.
12 Damana ra tinata na varkurai
i gomgom, ma ra vartulang i gom-
gom, ma i takodo, ma i vakak.
13 Dave bar, nam i boina, i ga
vuna vang ta kaugu minat? Koko
muka. Ra varpiam i ga vuna ta
ra minat tagu, upi na pada muka
ba ia ra varpiam, ma i ga vatavua
ra minat tagu ma ra magit i boina;
upi ba ure ra vartulang na pada
muka ba ra varpiam i manga bilak
vurakit.

A ura mamainga kai ra tutana

14 Tago da nunure ba ra tinata na
varkurai ia ra magit na tulungen;
ma ga iau, iau a tutana vakuku, a
palapaka ka, iau a vilavilau kai ra
varpiam.
15 Tago nam ra magit iau pait ot
pa ia, pa iau nunure; tago nam ra
magit iau mainge, pa iau pait ot
pa nam; ma ra magit i milmilikuan
tagu, nam iau pait ot pa ia.
16 Ma ona iau pait ot pa nam,
ba pa iau mainge, iau mulaot ta
ra tinata na varkurai ba i vakak
muka.
17 Ma go muka, vakir iau mu-
lai, iau papait ia, ra tulungea i ra
varpiam, i ki tagu, i papait ia.
18 Tago iau nunure, ba pa ta bo
na magit i ki tagu, dari, pa i ki
ta ra pal a pakagu; tago ra bo na
mamainga i tur ta ra balagu, ma
pa ta niuvia i ki tagu, upi ina pait
ot pa nam i boina.
19 Tago ra bo na magit, nina iau
mainge ba ina pait ia, iau mama

pait ia; ma ra kaina magit, nina ba
pa iau mainge ba ina pait ia, iau
papait muka nam.
20 Ma ona iau pait ot pa nam, ba
pa iau mainge ba ina pait ia, vakir
iau mulai iau pait ia, a tulungea i
ra varpiam tagu i papait ia.
21 Damana iau gire ra varku-
rai dari: A dovotina iau mainge
ina pait ra magit i boina, ma ra
mangamangana i milmilikuan ka
i ki tagu.
22 Tago iau gugu ta ra varkurai
kai God ma ra kalamana tutana
tagu,
23 ma iau gire ta ra enana varku-
rai bula ta ra pakapakagu, ma i
varvarubu ma ra varkurai ta ra
nuknukigu, ma i kap vavilavilau
tar iau ta ra varkurai na varpiam i
tur ta ra pakapakagu.
24 Ea, iau a malari na tutana iau!
To ia na valaun pa iau kan ra paka
i go ra minat?
25 Iau pite pa God tai Iesu Kristo
kada Luluai. Damana iau, iau
torom ta ra varkurai kai God ma
ra nuknukigu; a ra pakagu i torom
ta ra varkurai kai ra varpiam.

8

A nilaun ta ra Tulungen

1 Kari pa ta ra varkurai na bal-
bali mulai ure diat dia ki tai Kristo
Iesu.
2 Tago ra varkurai kai ra Tu-
lungea i ra nilaun tai Kristo Iesu i
tar valangalanga iau kan ra varku-
rai i ra varpiam ma ra minat.
3 Tago nam ba ra tinata na
varkurai i ga mama pait ia, tago
ra palapaka i ga vabiluane, God
i ga kure vakaina ra varpiam ta
ra palapaka, ba i ga tulue Natuna
iat varogop ma ra kaina paka i ra
tarai, ma ure ra varpiam,
4 upi da pait ot pa ra lavur var-
tulang ta ra tinata na varkurai ta
dat, dat, ba pa da mur ra ninunuk
na paka i dat, da mur uka ra tulun-
gen.
5 Tago diat, dia mur ra palapaka,
dia nuk vatikene pa ra lavur magit
ai ra palapaka; ma diat dia mur ra
tulungen, dia nuknuk pa ra lavur
magit na tulungen.
6 Tago a nuknuk i ra palapaka
ia ra minat nam; ma ra nuknuk
na tulungen, ia ra nilaun ma ra
malmal;
7 tago a nuknuk i ra palapaka
dir ebar ma God; tago pa i vamolo
tar ia ta ra varkurai kai God, ma i
mama pait valar pa ia;
8 ma diat, dia mur ra ninunuk ai
ra palapaka, God pa i gugu ta diat.
9 Ma avat, pa ava mur ra nin-
unuk na palapaka, ava mur uka ra
tulungen, ona ra Tulungea i God i
ki ta vavat. Ma ona ta tutana pa
i vatur vake ra Tulungea i Kristo,
vakir kai Kristo nam.
10 Ma ona Kristo i ki ta vavat, a
palapaka i tar mat ure ra varpiam;
ma ra tulungen i lalaun ure ra
mangamangana takodo.
11 Ma ona ra Tulungea i nina i ga
vatut pa mule Iesu kan ra minat
i ki ta vavat, nina i ga vatut pa
mule Iesu kan ra minat na valaun
pa bula ra paka i vavat, ba na ga
mat boko, ure ra Tulungeana i ki
ta vavat.
12 Damana, a tara na turagu, dat
ra umana tena kinakang, vakir ure
ra palapaka upi dat a mur ra lavur
mangamangana ai ra palapaka;
13 tago gala ava mur ra lavur
mangamangana ai ra palapaka,
gala avat a mat ika; ma ona avat
a doko ra lavur mangamangana ai
ra palapaka ma ra tulungen, avat
a laun muka.
14 Tago diat par ba ra Tulungea
i God i lue rap diat, diat ra umana
natu i God muka.
15 Tago pa ava ga alube pa ra
tulungea i ra kini na vilavilau upi
avat a burut mulai; ma ava tar
alube pa ra tulungea i ra kini na
bartamana, nam da oraoro tana
dari: Aba, Tama.

16 A Tulungen iat dir mulaot
varurung ma ra tulungea i dat, ba
dat ra umana natu i God;
17 ma ona dat ra umana natuna,
dat bula a tarai na kakalai; a
tarai na kakalai kai God, upi dat a
kakalai varurung ma Kristo tana;
ona da kairane varurungane ra
kinadik me, upi da vadoane guve
dat me.

A minamar ba da vaarike boko pire ra tarai

18 Tago iau nuk ia, ba pa i topa
ia, ba da valarue ra lavur kinadik
ta go ra kilakilala ma ra minamar
ba da ga vaarike boko pire dat.
19 Tago ra lavur magit di ga vaki
diat, dia kiki ungung ma ra dekdek
na mamainga upi da vaarike boko
ra umana natu i God.
20 Tago vakir ta kadia mamainga
di ga vamolo tar ra lavur magit na
vavaki, i ga vuna tai nina iat i ga
vamolo tar diat, ure ra kini nunur
dari,
21 ba da valaun pa boko ra lavur
magit par di ga vaki ia kan ra kini
na vilavilau ta ra binilua, upi ra
minamar i ra kini langalanga kai
ra umana natu i God.
22 Tago da nukure ba ra lavur
magit na vavaki par dia vueir
varurung, ma dia kairane muka ra
kinadik da ra kinadik na kinakava
ma i tuk tar gori.
23 Ma vakir diat ika, tago dat
bula, da tar vatur vake ra luaina
vuai e ta ra Tulungen, dat iat
muka, ra tulungea i dat i oir, tago
da ungung pa ra rana ba da pait
ot pa kada kini na bartamana, a
kukuraina dari, a varvalaun ure ra
paka i dat.
24 Tago di tar valaun dat ta ra
kini nunur; ma ba da ki nunur
upi ra magit da gire, vakir ia ra
kini nunur tuna nam; tago nam
ra magit ba ta tutana i gire, na ki
nunur upi ia mulai ta ra ava?
25 Ma ona da ki nunur upi ra
magit pa da tia gire, io, da ungung
pa ia ma pa da urur upi ia.
26 Damana bula ra tulungen i
vator dat ure ra magit da pagolgol
tana; tago dat, pa da nunure ra
magit i topa dat upi dat a lul upi
ia; ma ra Tulungen iat i araring
ure dat ma ra vuavueir ba pa da
vatang ot pa ia;
27 ma nina i gire ot pa ra bala i
dat, i nunure ra nuknuk i ra Tulun-
gen, tago i araring ure ra umana
tena gomgom vada ra mamainga
kai God.
28 Ma da nunure ba ra lavur
magit par dia papalum rangup upi
diat a vadongone diat dia mari
God, diat muka di tar oro pa diat
varogop ma kana mamainga.
29 Tago diat i tar nunure value
diat, i ga tibe value diat bula upi
diat a varogop ma ra malalar i
Natuna, upi ia ra luaina iat pire
diat ra do na barturana;
30 ma diat i ga tibe value diat, i
ga oro pa bula diat; ma diat i ga
oro pa diat, i ga vatakodo bula diat;
ma diat i ga vatakodo diat, i ga mar
bula diat.

A varmari kai God tai Iesu Kristo

31 Ava dat a tatike vang ure go ra
lavur magit? Ona dat da varirivut
ma God, to ia kada ebar?
32 Nina ba pa i ga balaure vake
Natuna, ma i ga tul tar ia ure dat
par, dave bar, pa na tul varurun-
gane tar ia laka ra lavur magit par
bula me?
33 Nam diat, ba God i ga pilak
pa diat, to ia na takun diat ma ta
magit? God iat i varvatakodo;
34 to ia nam ba na kure
vakakaina? Kristo Iesu bar, nina i
ga mat, maia pa, di ga vatut pa ia
mulai kan ra minat, ma i kiki ta ra
lime tuna God, ma i araring bula
ure dat?
35 To ia na varbaiane dat ma
ra varmari kai Kristo? A lavur
magit na varmonong laka, ba ra

bunurut, ba ra varvatagiliman, ba
ra kipakan, ba ra niiba upi ra mal,
ba ra kini ta ra kikinit vakai, ba ra
pakat na vinarubu?
36 Vada di ga tumu ia:
"Di dokodoko avet ure u ta ra
bungbung na keake ma ra
marum;
Di nuk varogopane avet ma ra
umana sip da ure ra var-
dodoko."
37 Ma da mamanga uvia ta go ra
lavur magit tai nina i ga mari dat.
38 Tago i tar ot muka ra nuknukigu
dari, ba ra minat, ba ra nilaun, ba
ra lavur angelo, ba ra lavur varku-
rai, ba ra lavur magit go kari, ba
ra lavur magit ba na ga pot namur,
ba diat dia dekdek,
39 ba ra magit i tuluai, ba ra magit
i lulur, ba ta enana magit bula di
ga vaki ia, pa diat a ongor upi diat
a varbaiane dat ma ra varmari kai
God, nina ba tai Kristo Iesu kada
Luluai.

9

God ma kana tarai

1 Iau tatike ra dovotina tai
Kristo, pa iau vaongo, ma ra
varkurai ta ra balagu i varvai
maravut iau tai ra Takodo na
Tulungen,
2 ba i ngala kaugu takunuan, ma
i kadik vatikai ra balagu.
3 Tago iau tar to na mainge ba da
pala vatagiliman varbaiane amir
ma Kristo ure ra umana turagu,
a umana niurugu tuna ta ra pala-
paka;
4 diat ra tarai Israel, kadiat nam
ra kini na bartamana, ma ra mina-
mar, ma ra lavur kunubu, ma ra
vartabar ma ra tinata na varkurai,
ma ra kunudar pire God, ma ra
lavur tinata na varvatading;
5 kadiat ra umana patuana, ma
ta kadia vuna tarai Kristo i ga vana
rikai ma ra pal a pakana, nina i lia
vurakit ta ra lavur magit parika.
la God, da pite pa ia pa na mutu.
Amen.
6 Ma pa i varogop ba i tar paak ra
tinata kai God. Tago diat a Israel
vakir diat a Israel parika;
7 ma vakir tago diat ta ra vuna
tarai Abaraam di ga oro pa diat;
dari ke: A vuna tarai Isak iat da
vatang ia ba kaum vuna tarai.
8 A kukuraina dari: Nam diat
ra umana bul ba Abaraam i ga
vangala diat, vakir diat ra umana
natu i God, ia kaka ra umana natu
i ra varvatading iat da vatavatang
diat ba ra umana bul mur.
9 Tago ia ra tinata na varvatad-
ing: Ta ra e dari ina ga pot, ma
Sara na vatur vake ta natuna a
tutana.
10 Ma vakir nam uka; go bula:
Rebeka ba i tar lalau pa ra bul tai
tikai, tai tama i dat Isak iat,
11 tago ra ura natuna ba pa di ga
kava boko dir, ma pa dir ga pait
boko ta magit i boina, ba ta magit
i bilak,
12 di ga tatike tai ra vavina dari:
A luaina na kudar tai ra muruna
(upi na tur vatikai ra mamainga
kai God da ra pipilak, vakir ure
ra papalum, ia kaka ure nina iat i
varting).
13 Da di ga tumu ia: Iau tar mari
Iakob, ma iau ga pidimuane Esau.
14 Ava dat a tatike? A manga-
mangana nirara i tur laka pire
God? Koko muka.
15 Tago i biti tai Moses: Ina mari
diat iau mainge ba ina mari diat,
ma na madu ra balagu ure diat iau
mainge ba na madu ra balagu ure
diat.
16 Ma damana pa i vuna tai nam
i mamainga, ba tai nam i vutvut,
tai God kaka iat ra tena varmari.
17 Tago ra Buk Tabu i biti tai
Parao: Ure ni ra vuna iat iau
ga vaki u, upi ina vaarike ra
dekdekigu tam, ma upi ra iangigu
na rararang rikai ta ra rakarakan
a gunagunan par.
18 Damana i mari diat i mainge
ba na mari diat, ma i valeo ra bala
i diat i mainge ba na valeo ra bala
i diat.

A kankan kai God ma kana varmari

19 Kan una biti tagu dari: Ta ra
ava i varvartakun boko? Tago to
ia na tur bat kana mamainga?
20 Koko damana, u ra tutana, to
ia u, upi una tata babali tai God?
Dave, a magit di tar pait ia, na biti
laka ta nina i ga pait ia dari: Ta ra
ava u ga papait iau dari?
21 Ba dave, a tena pait la na
pia, pa i kure vang nam ra pia
maumau laka, upi na pait ta la ure
ra papalum i ruru, ma ta ra la ure
ra papalum ba pa i ruru ma ra
kopono pakana pia?
22 Ma i dave, ona God, tago
i mainge ba na vaarike kana
kankan, ma upi dat a nunure ra
dekdekina, i ga nur vavuan vue
nam ra lavur la na kankan dia ga
topa ra vinirua,
23 upi na vaarike ra pepeal bo
na magit ta kana minamar ta ra
umana la na varmari, diat nam i
ga mal value diat upi ra minamar,
24 dat nam, i tar oro pa dat, ma
vakir ta diat ika ra Iudaia, ta diat
bula ra lavur Tematana?
25 Da i tatike bula ta ra buk kai
Osea:
"Ina vatang diat kaugu tarai, nina
diat, ba amana vakir diat
kaugu tarai boko;
Ma a vakavakak, nina ba pa di ga
mari ia boko.
26 Ma na damana, ba ta nam ra
gunan ba di ga tatike ta diat
tana:
Vakir avat kaugu tarai,
Ta nam muka da ga vatang diat
ba ra umana natu i God i
lalaun."
27 Ma Iesaia i oraoro bula ure ra
Israel: Ona ra lavur natu i Israel
diat a pepeal da ra veo ra valian
ika, a ibaiba ka ta diat da ga valaun
ia;
28 tago ra Luluai na pait ot pa
kana tinata, na vapar ia ma na
vargat vue.
29 Ma, da Iesaia i ga tatike lua,
dari:
"Gala ra Luluai Sabaot pa i ga nur
tar ra vakubur ta dat,
Gala dat a varogop ma Sodom, ma
da gala varogopane dat ma
Gomora."

A tarai Israel ma ra bo na varvai

30 Ava mulai dat a tatike? Ba ra
umana Tematana, diat pa dia ga
ongaongor upi ra mangamangana
takodo, dia tar ko rikai tadav ra
mangamangana takodo, nina ra
mangamangana takodo muka ba i
vuna iat ta ra nurnur;
31 ma diat ra Israel, tago dia
ongaongor upi ra varkurai kai ra
mangamangana takodo, dia ga ki
pit upi nam ra varkurai.
32 Ta ra ava? Tago vakir dia
ga tikan upi ia ma ra nurnur, dia
ga tikan upi ia ka ma ra lavur
papalum. Dia ga tutukai ta ra vat
na tukatukai:
33 da di ga tumu ia dari:
"Gire, iau vung ra vat na tukatukai
ma ra timul a vat ta ra gu-
nan Sion:
Ma diat dia nurnur tana, pa diat a
vavirvir."

10

1 A tara na turagu, go ra ma-
mainga i tur ta ra balagu, ma
kaugu nilul vovo pire God ure ra
Israel, ba da valaun pa diat.
2 Tago iau varveai dovot ure
diat. ba tikai ra vargat ure God
i tur pire diat, ma pa i da ra ka-
batau.
3 Diat, tago dia tuptup ure ra
varvatakodo kai God, ma dia tikan
upi diat a vatur vapatuan vake ke
kadia mangamangana takodo iat,
pa dia ga vamolo tar diat ta ra
varvatakodo kai God.
4 Tago Kristo iat ia ra mutuai
ra tinata na varkurai upi ra var-
vatakodo kadiat par dia nurnur.

A varvalaun kai ra tarai par

5 Tago Moses i tutumu ure ra
varvatakodo ta ra tinata na varku-
rai dari: Ba ta tutana i pait ot pa go
ra lavur magit na laun ure diat.

6 Ma ra varvatakodo ta ra nur-
nur i biti dari: Koko u tatike dari ta
ra balam: To ia na tutua urama ra
bala na bakut? (a kukuraina dari,
upi na agure vaba Kristo marama
liu);
7 ba: To ia na vana ba ura iat?
(a kukuraina, upi na agure vatutua
Kristo kan ra minat).
8 Ma i tatike ra ava? A tinata i
maravai piram, i ki ka ta ra balam;
ia ra tinata na nurnur, nina ave
varvai tana;
9 tago ona una varvai dovot ma
ra ngiem ure Iesu, ba ia ra Luluai,
ma una nurnur tuna ta ra balam
ba God i ga vatut pa ia mulai kan
ra minat, da ga valaun u;
10 tago a tarai dia nurnur upi ra
varvatakodo ma ra bala i diat; ma
dia varvai dovot bula ma ra ngie i
diat upi ra varvalaun.
11 Tago ra Buk Tabu i biti: Nina
iat muka i nurnur tana pa na
vavirvir.
12 Tago ra Iudaia ma ra Elenas pa
dia enana varbaiai; tago ra kopono
Luluai ia ra Luluai i diat par, ma
i vapealane ra vartabar tadav diat
par dia kail pirana.
13 Tago nina i kail upi ta iang i ra
Luluai, da ga valaun pa ia.
14 Ma diat a kail davatane upi
nina ba pa dia ga nurnur tana?
Ma diat a nurnur dave tai nina ba
pa dia ga valongore? Ma diat a
valongore davatane ba pa ta tena
varveai?
15 Ma gala pa di togue diat, diat
a gala varvai dave? Da di ga tumu
ia dari: I mariringian ra kau i diat,
dia kapkap ra bo na varveai ure ra
lavur vakak na magit!
16 Ma pa dia ga torom par ta ra
bo na varvai. Tago Iesaia i tatike
dari: Luluai, to ia laka i ga kapupi
kaveve varvai?
17 Damana ra nurnur i vuna ure
ra valavalongor, ma ra valavalon-
gor ure ra tinata kai Kristo.
18 Ma iau biti dari: Dave, pa dia
ga valongore laka? Maia pa, a
dovotina,

"A nilai diat i tar vana ta ra
rakarakan a gunagunan
par,
Ma kadia tinata ta ra langlangun i
ra lavur vuna gunan mutu."
19 Ma iau biti dari: Dave ra Israel,
pa dia ga nunure laka? Moses i
tatike lua dari:
"Ina vangangap avat upi na arikai
ra varpin ta vavat ure diat,
Ba vakir diat tika na vuna tarai,
Ma ina vangangal avat ure tika na
vuna tarai dia tabobo."
20 Ma Iesaia i rurung muka, ma i
tatike:
"Diat nam ba pa dia ga tikan upi
iau, dia ga na tadav iau;
Ma iau ga vaarike iau ta diat, ba pa
dia ga titir upi iau."
21 Ma ure ra Israel i tatike: "A
bungbung par iau tar tulue tar ra
ura limagu upi ra tarai na varpiam
ma ra umana tena varpuai."

11

A varmari kai God pire ra tarai Israel

1 Io, iau biti dari ba: Dave, God
i tar okole vue ra taraina laka?
Koko muka! Tago iau bula a te
Israel, a bul mur tai Abaraam, ta
ra vuna tarai Beniamin.
2 God pa i ga okole vue ra
taraina, diat, i ga nunure value
diat! Pa ava ga nunure laka nam
ra tinata a Buk Tabu i ga tatike ure
Elias? Ba i araring tadav God ma i
takun ra Israel dari:
3 "Luluai, dia tar doko kaum
umana propet, dia tar kal kopo
kaum lavur uguugu na vartabar;
ma iau kaka, iau ki varkolono ma
dia tikan upi iau bula, upi ina
mat."
4 Ma ava God i tatike bali ia me?
"A lavurua na arip na marmar
na tarai, iau tar balaure vake upi
kaugu, diat ba pa dia ga likun ra
malmalikun i ra kau i diat tadav
Baal."
5 Damana muka go gori bula ra
ibaiba i tur vada ra pipilak na
varmari.

6 Ma gala i vuna ta ra varmari,
gala vakir i vuna mulai ta ra pa-
palum; gala pa i damana, a var-
mari gala vakir a varmari mulai.
7 Ma ava muka tana? A Israel pa
dia ga vatur vake nam dia ga tikan
upi ia; diat ika, di ga pilak value pa
diat, dia tar vatur pa ia, ma di tar
vamaliu pa ra bala i diat ra ibaiba;
8 da di ga tumu ia dari: "God i
tar tul tar a tulungen na nidiop ta
diat, a kiau na mata i diat upi koko
diat a nana, ma ra talinga i diat upi
koko diat a valavalongor, tuk tar ta
go ra bung."
9 Ma David i biti dari:
"Boina da pait pukue kadia vuvu-
vung na nian upi a palai, ma
ra kun,
Ma ra timul na tukatukai, ma ra
balbali pire diat;
10 Boina da vabobotoi ra kiau na
mata i diat, upi koko diat a
nana.
Ma boina ba una likun ra tamuru
i diat upi na potok vatikai."
11 Iau titir mulai: Dave, dia ga
tutukai laka upi diat a bura? Koko
muka! Ma ure kadia bunura a
varvalaun i tar vana rikai tadav
ra lavur Tematana, upi na vangan-
gap diat ta ra mamainga.
12 Ma go, ona ra rakarakan a guna-
gunan i uviana ure kadia bunura,
ma ra lavur Tematana dia uviana
tago di vabilua diat; na dave bar
ba di vatur guve diat par mulai?

*A varvalaun kai ra umana Tem-
atana*

13 Ma iau tata tadav avat, ava
Tematana. Ma tago iau ra apostolo
kai ra umana Tematana, iau nuk
vangalangala pa kaugu tiniba ta ra
papalum;
14 kan ure ta minigui na magit
ina vangangal vaarike ra ma-
mainga ta kaugu vuna tarai ma
upi ina valaun ta na ta diat.
15 Ma ona di vamaram pa mule
ra rakarakan a gunagunan tago
di ga vue diat, ava na vana rikai
ba da vatur vake mule diat? Go
muka, a nilaun mulai kan ra mi-
nat.
16 Ma gala ra luaina vuai e i
gomgom vurakit, gala i gomgom
vurakit parika; ma gala ra okor
i ra davai i gomgom vurakit, na
damana ra lavur ingaingarina par
bula.
17 Ma ona di tar pit bubur vue
ta umana ingaingarina, ma u, a
kuabar na oliva, di ga pakan guve
avat varurung ma diat, ma avat,
ava vatur vake varurue nam ra
okorina ma ra bira i ra davai na
oliva;
18 koko una vangavangala u
urama ta ra lavur ingaingarina
tuna; ma ona u vangavangala u
urama tana, una nunure, ba vakir
u, u puak ra okorina, ra okorina iat
i puak u.
19 Kan una ga tatike ba: Di ga pit
bubur vue ra umana ingaingarina
tuna, upi da pakan tar iau tana.
20 Io, tago pa dia ga nurnur, kari
di ga pit bubur vue diat, ma u tur
uka ure kaum nurnur. Koko u nuk
vangala pa u ure, una burut uka;
21 tago gala God pa i ga nur vue
ra lavur ingaingarina tuna, gala pa
na ga nur vue u bula.
22 Una gire tana ra varmari ma
ra dekdek na nuknuk i God; a
dekdek na nuknuk tadav diat dia
ga bura; ma ra varmari kai God
tadav u, ona una tur padikat ta
kana varmari; ona pata, da ga
kutu vue u bula.
23 Ma diat bula, ona pa dia ki
vatikai ma ra tamtavun, da ga
pakan tar diat mulai: tago God na
pait valar pa ia upi na pakan tar
diat mulai.
24 Tago ona di ga kutu pa iu ta
ra davai na oliva nina i kuabar ta
kana mangamangana iat, ma di ga
pakan guve u ma ra bo na oliva,
ma pa i da ra mangamangana kai
ra kuabarina iat, na dave bar laka
ure ra umana ingarina tuna? Da
ga pakan guve diat muka ma ra
vunapai diat iat.

A varmari kai God pire ra tarai par

25 Tago pa iau mainge ba avat
a ngulngul, a tara na turagu, ure
go ra magit na pidik, kan avat a
malamala kabinana ta ra nuknuk
i vavat vakuku, ba ta umana ta
diat ra Israel dia maliu tuk tar ta
nam ra bung ba ra pepeal ta diat
ra umana Tematana dia ga ruk;
26 ma damana da ga valaun va-
par ra Israel; da di ga tumu ia dari:
"A Tena Valaun na vana rikai tai
Sion;
Na valilie vaire vue ra varpiam
kan Iakob;
27 Ma go kaugu kunubu tadav diat,
Ba ina kap vue kadia lavur
varpiam."
28 Tago ure ra bo na varvai, dia
ebar kan ia ure avat; ma ure ra
pipilak, di mari diat ure ra umana
patuana.
29 Tago God pa i nukpuku mulai
ure kana vartabar ma kana vart-
ing.
30 Tago da amana ava ga piam vue
God, ma gori ava tar vatur vake ra
varmari ta kadia varpiam,
31 damana bula go diat dia ga
varpiam, upi, ure ra varmari di
vaarike tadav avat, diat bula diat
a vatur vake ra varmari gori.
32 Tago God i tar vaki guve diat par
upi ra varpiam, upi na mari diat
par.

A pite varpa tadav God

33 Io, i ti lulur mat ra pepeal
bo na magit ta ra kabinana ma ra
minatoto kai God! Pa dat a nunure
valar pa kana lavur varkurai, ma
pa dat a tikan mur valar pa bula
kana lavur mangamangana!
34 Tago to ia i ga nunure ra
nuknuk i ra Luluai? Ba to ia bar
kana tena varvateten?
35 Ba to ia i ga lua ma ra vartabar
pirana, ma da ga bali ia mulai?
36 Tago tana iat a lavur magit par
dia vuna, ma dia tur ure ma upi ia
bula. Ma kana ka ra variru ba pa
na mutu. Amen.

12

Da papalum pire God ta kada nilaun

1 Kari iau lul vovo pa avat, a tara
na turagu, ure ra do na varmari
kai God, ba avat a tul tar ra paka
i vavat, a vartabar i laun ma i
gomgom vurakit, nina ba God na
gugu tana; kavava minana na lotu
nam.
2 Ma koko avat a varogopane
avat ma ra lavur mangamangana
ta go ra tataun; ma i boina avat
a vaenana pa avat, ma da vakala-
mane ra nuknuk i vavat, upi avat
a nunure ba ava la ra mamainga
kai God, a magit i vakavakak, i
mariringian ma i ko vurakit.
3 Ta ra varmari di ga tul tar ia
tagu, iau ve ra tarai par tikatikai
ta vavat, ba koko ta tikai na tibuna
pite pa ia mulai, da pa i topa ia; ma
na nuknuk mulai da ra ninunuk
na minatoto, vada God i tar tibe tar
ra valavalar i ra nurnur ta ra tarai
par tikatikai.
4 Tago da i tikai ka ra paka i dat,
ma i do ra lavur ingarina tana, ma
i enana varbabaiai kadia papalum
tikatikai;
5 damana bula dat, a mangoro
dat, ma i tikai ka ra paka i dat tai
Kristo, ma dat par tikatikai, dat ra
umana ingaingarina vargil.
6 Ma da vatur vake ra varmari di
ga tul tar ia ta dat, ba ra tinata na
propet, dat a tata na propet vada
ra valavalar i kada nurnur;
7 ba ra papalum na varbalaurai,
dat a tul tar dat muka ta kada
papalum na varbalaurai; ba nina
i vartovo, boina ba na varvartovo;
8 ba nina i varveai na vargat,
na varvarveai na vargat; nina i
vartabar, boina ba na pait ia ma
ra dovotina; nina i varkurai, boina
ba na tatabai tana; ma nina i pait
ra varmari, na pait ia ka ma ra
niga.
9 Boina ba kavava varmari na
dovot muka. Avat a milmilikuane

ra magit i kaina; avat a ki petep ta
ra magit i boina.
10 Avat a manga varmari vargil
da ra umana barturana; avat a
varkakai ma ra variru vargil;
11 koko avat a talanguan ta
kavava varvakai; na malamala-
pang ra tulungea i vavat; avat a
ongaongor pire ra Luluai;
12 avat a gugu ure ra nurnur;
avat a ki vovovon ika ba ra lavur
magit dia varmonong; avat a arar-
ing vovo vatikai;
13 avat a nuk pa ra umana tena
gomgom, ba dia iba upi ta magit;
avat a mal diat ra umana vaira
par.
14 Avat a tata vadoane diat dia
vakavakaina avat; avat a tatata na
varvadoan ika, ma koko ava tatata
kakaina.
15 Avat a gugu varurung ma diat
dia gugu, ma avat a tangi varu-
rung ma diat dia tangtangi.
16 Boina ba na kopono ko ra
nuknuk i vavat ure avat vargil.
Koko avat a nuknuk upi ra lavur
magit na luluai, ma avat a varmal-
iurai ma diat dia ikilik. Koko avat
a malamala tena kabinana ta ra
lavur nuknuk i vavat vakuku.
17 Koko avat a bali ra kaina
mangamangana kai ta tikai ma
ra kaina mangamangana. Avat a
nuknuk value upi ra lavur magit
dia ruru ta ra mata i ra tarai par.
18 Ona avat a pait valar pa ia,
avat a ongor upi avat a ki na mal-
mal ma ra lavur tarai par.
19 Avat, di mari tuna avat, koko
avat a obo pa avat mulai; i boina
muka ba avat a ki vamadudur vue
ra kankan: tago di ga tumu ia dari:
“Kaugu ka ra varobo; iau kaka ina
balbali, a Luluai i biti.”
20 Damana, ona kaum ebar i
mulmulum, una tabar ia; ona
i mar, una vamoma; tago ona
damana, u vuvunge muka ra lakit
i io ta ra uluna.
21 Koko ra kaina na uvia pa iu,
u iat una uvia pa ra kaina ma ra
boina ka.

13

A tinorom ta diat dia ki na varkurai

1 I boina ba ra tarai par diat a
toratorom ta diat dia vatur vake
ra varkurai; tago vakir dia vatur
vakuku vake ra varkurai, tai God
iat; God iat i ga vaki diat ra umana
tena varkurai.
2 Damana nina i onge bat ra tena
varkurai, i onge bat ra tiniba kai
God; ma diat dia varongongoi, a
varkurai na tadav diat.
3 Tago ra umana tena varkurai
vakir dia varvaburut ure ra bo na
papalum, ure ke ra kaina iat. Ma
u mainge vang ba koko una burut
ta ra tena varkurai? Una pait ika
nam i boina ma na pite pa iu tana;
4 tago ia ra tultul kai God piram
upi una boina tana. Ma ona u
varpiam, una burut; tago pa i kap-
kap vakuku ra pakat na vinarubu;
tago ia ra tultul kai God, a tena
varobo upi na pait ot pa ra kankan
tai nina i varpiam.
5 Damana i ti kat muka, ba avat a
vamolo tar avat, vakir tago ure ra
kankan, ure bula ra ko na varkurai
ta ra bala i vavat.
6 Kari go ava tul tar bula ra
totokom na varkurai; tago diat ra
umana tultul kai God, dia balaure
vatikene go ra magit iat.
7 Damana avat a tul tar ta diat
par nam i takodo; a totokom na
varkurai ta diat ba kadiat ra to-
tokom na varkurai; a totokom na
tabarikik ta diat ba kadiat ra to-
tokom na tabarikik; a bunurut ta-
dav diat, i topa ia ba dat a burutue
diat; a variru tadav diat, i takodo
upi dat a ru diat.

A maramaravut vargil

8 Koko avat a kang pa ta magit
pire ta tikai, avat a varmari vargil
ika; tago nina i mari ta ra tikai i tar
pait ot pa ra tinata na varkurai.
9 Tago ra dari: “Koko u po, Koko
u vardodoko, Koko u long, Koko i
puruai ra balam upi ta magit kai
ta ra tikai,” ma ona ta vartuluai

akamana bula, i tur guvai par ta go
ra tinata, dari: “Una mari talaim
da u mari mule u.”
10 Nina i varmari pa i pait ta
kaina magit pire talaina; damana
ra varmari i pait ot pa ra tinata na
varkurai.
11 Ma go, tago da nunure ra e, ba
go i manga topa ia muka upi avat
a tavangun kan ra nidiop; tago
a varvalaun i tar manga maravai
pire dat gori, ma ta nam ra e da ga
nurnur tavuna tana pata.
12 I tar lolokon ra marum, ma
i maravai ra keake; i boina ba
dat a vorodo vue ra lavur manga-
mangana ai ra tabobotoi, ma dat a
puak pa ra vargal na kapa.
13 I boina ba dat a vanavana
bulbulu ma ra dovotina, da ta ra
keake; koko ra ki varurung na
papaua ma ra nimomo tava lon-
glong, koko ra niruk varbat ma
ra kaina mangamangana, koko ra
vartultulianai ma ra varngu.
14 Ma avat a vavauluve ma ra
Luluai Iesu Kristo, ma koko avat
a nuknuk lua ure ra paka i vavat,
upi avat a pait ot pa ra lavur kaina
mamainga tana.

14

Koko una kure ta tikai

1 Ma nina i pagolgol kana nur-
nur, avat a agure vala pa ia, ma
koko upi avat a vartoto me ure ra
lavur magit ba pa i tapala.
2 Tika na tutana i ot kana nurnur
dari, ba i takodo ba na en ra lavur
magit par; ta ra tikai, tago i palu-
pel, i en ika ra vurigir.
3 Koko nina i iaian, na
pidimuane nina ba pa i ian; ma
nina ba pa i iaian, koko na kure
nam i ian; tago God i tar vatur
vake.
4 U to ia vang, Pi una kure ra
tultul kai ta ra tikai? Ona na tur
bulu, ba na bura bar, kana luluai
kaka iat i kure. Maia pa, da vatur
vapadikat ia; tago God na pait
valar pa ia ba na vatur vaor ia.
5 Tika na tutana i ru tika na bung
ma ta ra bung pata; ta ra tikai i ru
rit ra lavur bungbung. Boina ba ra
tarai par na ot muka ra nuknuk i
diat tikatikai tana.
6 Nina i ru ta bung, i ru ia ure ra
Luluai, ma nina i iaian, i iaian ure
ra Luluai, tago i pite varpa tadav
God; ma nina ba pa i ian, ure ra
Luluai pa i iaian, ma i pite varpa
tadav God.
7 Tago vakir ta tikai ta dat i
lalaun ure ia iat mulai, ma pa ta
tikai i mat ure ia iat mulai.
8 Tago ba da laun, da laun ure ra
Luluai; ma ba da mat, da mat ure
ra Luluai; damana ba da laun bar,
ba da mat bar, dat kai ra Luluai ka.
9 Ta nin Kristo i ga mat, ma i ga
laun mulai, upi la ra Luluai i diat
par, diat dia mat ma diat bula dia
laun.
10 Ma u, u kure turam dave? Ma
u mulai, dave u piam turam? Tago
dat par dat a tur boko ta ra mata i
ra kiki na varkurai kai God.
11 Tago di ga tumu ia dari:
“Da iau lalaun, a Luluai i biti, a
lavur malmalikun na kau i
ra tarai diat a talikun tadav
iau,
Ma ra lavur karamea i ra tarai par
diat a pite pa God.”
12 Damana muka, dat par tikatikai,
dat a vaarike vadovot mule dat
pire God.

Koko una vung ra tukatukai

13 Damana koko dat a kure
vargiliane mule dat; ma dat a
varkurai muka dari, ba koko ta
tutana na vung ra tukatukai, ba ta
magit ba na bura tana, ta ra nga i
turana.
14 Iau nunure, ma i tar ot muka
ra nuknukigu tai ra Luluai Iesu, ba
pa ta magit i dur ure mule; ma pire
nina ba i nuk ot pa ia ba ta magit i
dur, pire nam i dur muka.
15 Ona turam i tabunu ure ra am
magit, vakir u vanavana mulai ma
ra varmari ka. Koko ra am magit
na vuna ta ra vinirua kai nina ba
Kristo i ga mat ure.

16 Koko na damana, ba diat a
vatang kaina ure ra mangaman-
gana i boina ta vavat;
17 tago ra varkurai kai God vakir
a nian ba ra nimomo, ia ra manga-
mangana takodo, ma ra malmal
ma ra gugu tai ra Takodo na Tulun-
gen.
18 Tago God i manane nina i
toratorom tai Kristo ta go ra lavur
magit, ma ra tarai bula dia mainge.
19 Boina ba dat a murmur upi ra
lavur magit dia vuna ta ra malmal,
ma nam ra lavur magit, ba dat a
vair vatavua vargiliane dat me.
20 Koko dat a kamare vue ra
papalum kai God ure ra nian. A
dovotina ra lavur magit dia gilag-
ilom par; ma i kakaina pire nam
ra tutana ba i iaian ma ra balana i
varpuai bat ia.
21 I boina ba koko da ian ra
kanomong i ra lavur mangana
vavaki, ma ba koko da mome ra
vain, ba da pait ta magit bula ba na
varirap turam upi na tutukai tana.
22 U nurnur laka? Una vatur
vake kaum nurnur tam iat ta ra
mata i God. I ti doan muka nina
ba pa i tibuna takun ia mulai ma ta
magit i nuk ia ba i takodo pirana.
23 Ma nam i lavur nuknuk lalar,
a kaina varkurai na tadav ia, ba
tumu i ian, tago pa i ian ma ra
nurnur; ma ra lavur magit par
ba pa dia vuna ta ra nurnur, a
varpiam par diat.

15

*Koko dat a nuk pa ka kada ma-
mainga*

1 Ma i topa dat, da tur padikat,
ba dat a puak pa ra lavur binilua
kadiat dia bilua, ma koko dat a
nuk pa ka ra magit ba dat ika, da
mainge.
2 Boina ba dat par, tikatikai, dat
a pait nam ra magit ba na va-
maroro talai dat, dat a vair ia ma
ra magit ba na boina tana.
3 Tago Kristo bula pa i ga pait ra
magit ba ia kaka iat i ga mainge;
ma da di ga tumu ia: “Kadia tinata
na varvul, di ga vul u me, i ga bura
taun iau.”
4 Tago ra lavur magit par, di ga
tumu diat amana, di ga tumu diat
ure kada varvair, upi ba ure ra
kini vovovon ma ure ra varmaram
ta ra Buk Tabu dat a vatur vake ra
nurnur.
5 Ma go, boina ba God, nina i
vuna ta ra kini vovovon, ma ra
varmaram, na tul tar avat ba na
tikai ka ra nuknuk i vavat ure avat
vargil varogop ma Kristo Iesu;
6 Upi avat a pite pa ra God ma
Tama i kada Luluai Iesu Kristo ma
ra kopono nuknuk i vavat ma ra
kopono ngie i vavat bula.

*A bo na varvai pire ra umana
Tematana*

7 Kari avat a mal vargiliane avat,
da Kristo bula i tar vatur pa avat,
ure ra variru tadav God.
8 Tago iau biti ba Kristo ia ra
tultul pire diat ra pokakikil upi na
arikai ra dovotina kai God, upi na
vadovot muka ra lavur tinata na
varvatading dia ga tatike tar diat
tai ra lavur patuana,
9 ma upi ra lavur Tematana diat
a pite pa God ure kana varmari; da
di ga tumu ia dari:
“Ure ke go ina pite varpa tam
livuan ta ra lavur Tematana,
Ma ina kakakailai ta ra iangim.”
10 Ma i biti mulai dari:
“A umana Tematana par, avat
a gugu varurung ma ra
taraina.”
11 Ma i tatike mule dari:
“A umana Tematana par, avat a
pite pa ra Luluai;
Ma boina ba ra lavur vuna tarai
mutu diat a pite pa ia.”
12 Ma go mulai Iesaia i tatike dari:
“A okor i Iese na arikai,
Ma nina i vana rikai upi na vatur
ra varkurai ure ra lavur
Tematana:
A lavur Tematana diat a nurnur
tana.”
13 Ma go muka, boina ba ra God
i ra kini nunur na vabuka avat ma
ra gugu ma ra malmal par ure ra

nurnur, upi na pepeal kavava kini
nunur, ta ra dekdek i ra Takodo na
Tulungen!

Paulo i rurung ta kana tutumu

14 Ma iau iat, a tara na turagu,
i tar ot muka ra nuknukigu ure
avat, ba avat iat, ava tar buka ma
ra ko na nuknuk, ma ava buka ma
ra kabinana par, ma i tale avat, ba
avat a pit vargiliane avat.
15 Ma iau ga papait na rurung
ma kaugu tutumu tadav avat, upi
ina vanuk tar ia mulai ta ra
nuknuk i vavat ta go ra varmari
God i ga tul tar ia tagu,
16 Upi iau a tultul kai Kristo Iesu
tadav ra lavur Tematana, upi ina
pait ra papalum ta ra bo na varvai
kai God, pi ra tinabar na Tematana
na ti kat muka, ba di vagomgom ia
ma ra Takodo na Tulungen.
17 Damana kaugu ra langlang tai
Iesu Kristo ta ra magit kai God.
18 Tago pa ina rurung dari, ba
ina tata. ure ra lavur magit, ina
vatang ika nam diat ba amir ma
Kristo amir ga pait diat ma ra
tinata ma ra papalum,
19 ta ra dekdek i ra lavur vaki-
lang, ma ra lavur magit na pada-
pada varvo, ta ra dekdek i ra
Takodo na Tulungen upi ra lavur
Tematana diat a torom; damana
aro Ierusalem ma ta ra gunagu-
nan i tur vurkikilane ma i tuk tar
Ilirikum, iau tar varvai rit bulbulu
ta ra bo na varvai kai Kristo;
20 maia pa, iau tar nuk pa ia pi
koko ina ve ra bo na varvai tai
ta gunan ba ra iang i Kristo i tar
rararang tana, upi koko ina bili
taun ta tavul a papalum kai ta ra
tikai.
21 Ma, da di ga tumu ia dari:

"Diat ba pa ta varvai ure i ga vana
rikai tadav diat, diat a nana,
Ma diat ba pa dia ga valavalongor,
diat a matoto."

Paulo i vaninara upi na vana uro Rom

22 Ia go i ga vake iau a do na
pakana ta kaugu vinavana tadav
avat;
23 ma gori, tago pa ta gunan
mulai ta go ra langlangun ba ina ki
pa ia, ma tago mangoro na kilala
iau tar mainge tuna ba ina vana
tadav avat,
24 ba ina vana Spania ina ga
vana pire vavat (tago iau ki nunur
upi ina gire avat ta kaugu vina-
vana, ma ba avat a tule kapi iau
ta kaugu vinavana tana, ba i tar ot
kada kini varirivut),
25 ma go, iau biti, ba ina vana uro
Ierusalem, upi ina kap tabar diat
ra umana tena gomgom abara.
26 Tago a Makedonia ma ra
Akaia dia tar gugu upi diat a tul tar
ta vartabar ure diat dia luveana
pire ra umana tena gomgom aro
Ierusalem.
27 A dovotina, dia tar ga tana;
ma i tar topa ia muka, tago dia
tar kakang pire diat. Tago ona ra
lavur Tematana dia tar vatur vake
ta tiniba ta kadia lavur magit na
tulungen, i takodo muka ba diat a
maravut diat ma ta umana magit
ure ra paka i diat.
28 Ba iau tar pait ot pa go, ma
iau ga vakilang tar go ra vuai na
varmari ta diat, ina vana gil pire
vavat ba ina vana Spania.
29 Ma iau nunure ba ina pot
tadav avat, ina pot ma ra pepeal
varvadoan tai Kristo.
30 Ma go iau lul vovo pa avat,
a tara na turagu, ure kada Luluai
Iesu Kristo, ma ure ra varmari kai
ra Tulungen, pi dat a ongaongor
varirivut ma ra niaring tadav God
ure iau;
31 pi na valaun pa iau kan diat
dia varongoi aro Iudaia, ma upi go
ra papalum iau pait ia ure diat aro
Ierusalem na boina ta ra mata i
diat ra umana tena gomgom;
32 pi ina vana ma ra gugu tadav
avat ta ra mamainga kai God, ma
upi dat a ngo varurung.

33 Ma go, boina ba ra God
na malmal na ki pire vavat par.
Amen.

16

Paulo i vatatabai diat

1 Iau vateten tar Poibe ta vavat,
a tai dat, ia ra tena maramaravut
kai ra ekelesia Kenkrea,
2 upi avat a mal pa ia ure ra
Luluai, da i topa ra umana tena
gomgom, ma avat a maravut ia
ta ra lavur magit i mainge avat
a maravut ia tana; tago ia iat i
ga maravut ra mangoro, ma i ga
maravut iau bula.
3 Avat a vatatabe Priska ma
Akuila, amital papalum varirivut
ma dir tai Kristo Iesu,
4 dir ga tul tar ra inoa i dir ure
kaugu nilaun; ma vakir iau kaka,
avet par ma diat ra lavur ekelesia
ta diat ra Tematana, ave pite pa
dir;
5 ma avat a vatatabe bula ra eke-
lesia ta kuba i dir. Avat a vatatabe
Epainet, nina iau mari ia tuna, ia
ra luaina vuai e aro Asia upi kai ra
Luluai.
6 Avat a vatatabe Maria, nina i ga
manga balaguan ure avat.
7 Avat a vatatabe Androniko ma
Iunias, a ura niurugu, di tar vi
varurue amital, dir rararang bula
pire ra umana apostolo, ma dir ga
lua bula tadav Kristo, ma iau ga
mur.
8 Avat a vatatabe Amplias, nina
iau mari ia tuna tai ra Luluai.
9 Avat a vatatabe Urbano kada
tena papalum varirivut tai ra Lu-
luai, ma Stakis, nina iau mari ia
tuna.
10 Avat a vatatabe Apelis, nina
di manane ure Kristo. Avat a
vatatabe diat dia ki ra kuba i Aris-
tobulo.
11 Avat a vatatabe Erodion, a
niurugu. Avat a vatatabe diat dia
ki ra kuba i Nakiso, nina diat ba
kai ra Luluai.
12 Avat a vatatabe Tripaina ma
Triposa, dir papalum ta ra Luluai.
Avat a vatatabe Persis, nina di
mari ia tuna, ma i ga ongaongor
muka ta ra Luluai.
13 Avat a vatatabe Rupo, nina di
ga pilak pa ia ure ra Luluai, ma
nana ma nagu bula.
14 Avat a vatatabe Asinkrito, Ple-
gon, Ermes, Patrobas, Ermas, ma
ra lavur tura i dat, dia ki pire diat.
15 Avat a vatatabe Pilologo
ma Iulia, Nereas ma taina, ma
Olimpas, ma diat ra lavur tena
gomgom par, dia ki varurung ma
diat.
16 Avat a varvatatabai vargil ma
ra gomgom na vargalum. A lavur
ekelesia kai Kristo dia vatatabe
avat.

A mutuaina tinata na vartovo

17 Go iau lul vovo pa avat, a tara
na turagu, ba avat a nuk vakilang
diat, dia vuna ta ra lavur kini var-
baiai ma ra lavur tukatukai, ba pa
i varogop ma ra lavur vartovo, ava
tar vartovo tana; ma avat a lingan
kan diat.
18 Tago diat dia damana, pa dia
torom tai kada Luluai Kristo, dia
torom uka ta ra bala i diat; ma dia
vagu pa ra bala i ra umana tena
tamtavun ma kadia lavur maram
na pirpir ma kadia lavur mala-
mala bo na tinata.
19 Tago kavava tinorom i tar
rararang rikai tadav ra lavur tarai
par. Damana iau gugu ure avat
tana; ma iau mainge tuna ba
avat a kabinana muka upi nam i
boboina, ma upi avat a tavune ra
kaina.
20 Ma a ik boko ra God na mal-
mal na vadala Satan ta ra vavai na
kau i vavat. Boina ba ra varmari
kai kada Luluai Iesu Kristo na ki
pire vavat.
21 Timoteo, nina i papalum mar-
avut iau, i vatatabe avat; ma
Lukio, ma Iason, ma Sosipater, a
umana niurugu.
22 Iau Tertio, go iau, iau tumu
go ra buk, iau vatatabe avat tai ra
Luluai.
23 Gaio, nina iau ki ra kubana,
ma diat ra lavur ekelesia bula,

dia vatatabe avat. Erasto, ra tena
balabalaure mani ta ra pia na pal, i
vatatabe avat, ma Kuato bula tura
i dat. [
24 Boina ba ra varmari kai kada
Luluai Iesu Kristo na ki pire vavat
par. Amen.]

A mutuaina niaring na pite varpa

25 Ma go, tadav nina i vapadikat
valar pa avat, da kaugu bo na var-
vai ma ra varveai ure Iesu Kristo,
da di ga vaarike ra magit na pidik,
nina di ga vapidikane ta ra lavur
tataun ania iat.
26 Ma go di tar vaarike muka,
ma ra umana buk kai ra umana
propet, da ra vartuluai kai ra
God tukum, dia vamatotone ra
lavur vuna tarai mutu tana upi ra
tinorom ure ra nurnur;
27 tadav ra kopono God i kabi-
nana, ure Iesu Kristo, a variru na
tadav ia ma pa na mutu. Amen.

(Di ga tumu go tadav ra tarai
Rom maro Korinto, ma di ga tul tar
ia tai Poibe, a tultul kai ra ekelesia
Kenkrea, ba na kap ia.)

A LUAINA BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV RA TARAI KORINTO

1 Paulo, di ga ting pa ia upi na
apostolo kai Iesu Kristo ure ra ma-
mainga kai God, ma Sostenes tura
i dat,
2 tadav ra ekelesia kai God aro
Korinto, diat muka, di ga vagom-
gom vakakit diat tai Kristo Iesu, di
ga ting pa diat, upi diat a umana
tena gomgom, varurung ma diat
par, dia kail upi ra iang i kada
Luluai Iesu Kristo ta ra lavur gu-
nagunan par, kadiat ma kadat:
3 A varmari tadav avat ma ra
malmal tai God Tama i dat ma ra
Luluai Iesu Kristo.

A varvadoan tai Iesu Kristo

4 Iau pite vatikene pa kaugu God
ure avat ta go ra varmari kai God
ba di ga tul tar ia ta vavat tai Kristo
Iesu;
5 ma di ga vauviana avat ta ra
lavur magit par tana, ta ra lavur
tinata ma ra kabinana par;
6 da ra dovot na varvai kai Kristo
i tur bulu ta vavat;
7 ma pa ava ko iba upi ta tinata
bar; ma ava ungung pa ra bung ba
da vaarike kada Luluai tana, Iesu
Kristo;
8 nina ba na vapatuan avat tuk ta
ra mutuaina upi avat a langalanga
ta ra magit na pitapitau ta ra bung
i kada Luluai Iesu Kristo.
9 God i dovot muka, nina di ga
ting pa avat i tana upi ra kini na
bartalaina ma Natuna Iesu Kristo,
kada Luluai.

A tarai na lotu dia takunu varbaiai

10 Ma go iau lul vovo pa avat,
a tara na turagu ure ra iang i
kada Luluai Iesu Kristo, ba avat
a tatike ka ra kopono magit, ma
koko ra lavur kini varbaiai pire
vavat; ma ba avat a ki guvai bulu
ma ra kopono nuknuk i vavat ma
ra kopono varkurai.
11 Tago diat ta ra kuba i Kloe,
di tar ve iau ure avat, a tara na
turagu, ba ra lavur vartoto na
varngangar dia tur livuan ta va-
vat.
12 Tago iau nuk pa ra dari ba
avat par tikatikai ava tatike: Iau
mur Paulo; ma iau mur Apolos;
ma iau mur Kepas; ma iau mur
Kristo.
13 Dave, Kristo i tar takunu var-
baiai laka? Di tar ot Paulo ta ra
bolo vang ure avat? Ba di tar
baptaiso avat vang ta ra iang i
Paulo?
14 Iau pite pa God ba pa iau ga
baptaiso ta na ta vavat, ia kaka
Krispo ma Gaio;
15 kan ta tikai na biti ba iau ga
baptaiso avat ta ra iangigu iat.
16 Ma iau ga baptaiso diat bula
ta ra kuba i Stepano; ma pa iau
nunure ba iau ga baptaiso bula ta
ra tikai.
17 Tago Kristo pa i ga togue iau
upi ina baptaiso, upi ina varvai ma
ia bo na varvai ka; vakir ma ra
kabinana i ra lavur tinata, kan ra
bolo kai Kristo na ga bakitai tana.

Kristo ia ra dekdek i God ma kana minamar

18 Tago ra varvai ure ra bolo ia
ra magit na papaua pire diat, dia
virua; ma pire dat di valavalaun
dat, ia ra dekdek i God.
19 Tago di ga tumu ia dari:
“Ina nila vue ra kabinana kai ra
umana tena kabatau,
Ma ina ole vue ra minatoto kadiat
dia minana.”
20 Akave laka ta tena kabinana?
Akave laka ta tena tutumu? Akave
laka ta tena vartoto kai go ra
rakarakan a gunagunan? Dave,
God pa i vavurot laka ra kabinana
i ra rakarakan a gunagunan upi na
topor?
21 Tago ba ta ra kabinana i God
ra rakarakan a gunagunan ta kana
kabinana iat pa i ga nunure God,
God i ga mainge tuna ba na valaun

diat dia nurnur ure ra varveai ba
pa i kabinana.
22 A dovotina, a Iudaia dia titir upi
ta vakilang, ma ra Elenas dia tikan
upi ra kabinana;
23 ma avet, ave varveai ke tai
Kristo nina di ga ot ia ta ra bolo,
pire ra umana Iudaia a timul na
tukatukai, ma pire ra lavur Tem-
atana a magit na papaua;
24 ma pire diat di ga ting pa diat, a
Iudaia ma ra Elenas bula, Kristo ia
ra dekdek i God, ma ra kabinana i
God.
25 Tago ra papaua kai God i manga
lia ma ra kabinana ta dir ma ra
tarai; ma ra binilua i God i manga
ongor ta dir ma ra tarai.

26 Avat a gire ra varting pire
vavat, a tara na turagu; ba pa di ga
ting pa ta mangoro na tena kabi-
nana ra pia ma diat dia dekdek
pata, ma diat dia luluai pata;

27 ma God i ga pilak pa ra lavur
magit na papaua ta ra rakarakan a
gunagunan, upi na varvaruva diat
dia kabinana; ma God i ga pilak
pa ra lavur magit dia pagolgol ta
ra rakarakan a gunagunan, upi na
varvaruva diat, dia dekdek;

28 ma ra lavur bilak na magit
ta ra rakarakan a gunagunan, ma
ra lavur magit di pidimuane diat,
maia pa, ma ra lavur magit ba pa
dia ki, God i ga pilak pa diat, upi
na vamut vue ra lavur magit dia ki
muka;

29 upi koko ta tikai na vavagia pa
mule ta ra luaina mata i God.

30 Ma tana iat ava ki tai Kristo,
nina di ga pait tar ia ta dat a kabi-
nana tai God, ma ra varvatakodo,
ma ra varvagomgom vurakit, ma
ra varvalaun;

31 upi, da di ga tumu ia: Nam i
langlang, boina ba na langlang tai
ra Luluai iat.

2

A varvai ure Kristo ba i ga mat ta ra bolo

1 Ma iau, a tara na turagu, ba iau
ga pot tadav avat, pa iau ga vana
rikai ma ra tinata i vakavakak ba
ma ra kabinana, ba iau ga ve avat
ta ra magit na pidik kai God.

2 Tago i ga ot muka ra
nuknukigu, ba koko ina nunure
bula ta mangana magit livuan ta
vavat, gon ika Iesu Kristo iat, ma
ba di ga ot ia ta ra bolo.

3 Ma iau ga ki ma ra binilua pire
vavat, ma ra ururian, ma ra ngala
na nidadar.

4 Ma kaugu tinata ma kaugu
varveai pa i ga varpopoto ma ra
tinata varvara ta ra kabinana, ma
i ga vaarike ke ra Tulungen ma ra
dekdek;

5 upi koko kavava nurnur na tur
ta ra kabinana i ra tarai, na tur uka
ta ra dekdek i God iat.

A kabinana kai God

6 Ma ave tata na kabinana livuan
ta diat, dia ko vurakit; ma vakir
a kabinana i go ra tataun ba kai
ra lavur luluai i go ra tataun, diat,
diat a ga mutu boko;

7 ma ave tata ure ra kabinana
kai God ta ra magit na pidik, ia ra
kabinana muka ba di ga vapidik ia,
nam ba God i ga kure value tar ia
upi kada minamar amana iat, ba
ra rakarakan a gunagunan pa ta
boko;

8 nam ba pa ta ta diat ra lavur
luluai ta go ra tataun i nunure,
tago gala. dia tar nunure, gala pa
diat a ot ra Luluai na minamar ta
ra bolo.

9 Ma da di ga tumu ia:

“A lavur magit ba pa ta kiau na
mata i ga gire, ma pa ta
talinga i ga valongore,
Ma ba pa i ga kuma rikai ta ra bala
i ta tutana,
Nam ra lavur magit ba God i tar
vaninare ure diat, dia mari
ia.”

10 Ma God i tar vavinar tar diat
ta dat ma ra Tulungen; tago ra Tu-
lungen i nunure valar pa ra lavur

magit par, maia pa, ra lavur magit
kai God dia lulur muka.
11 Tago to ia pire ra tarai i
nunure ot pa ra lavur magit kai
ta tutana? la kaka ra tulungea i
ra tutana iat, nina ba i ki tana.
Damana bula pa ta i nunure ra
lavur magit kai God, ia kaka a
Tulungea i God iat.
12 Ma dat, pa da ga vatur vake ra
tulungea i ra rakarakan a gunagu-
nan, ra tulungen ba tai God iat; upi
dat a nunure muka ra lavur magit
ba God i ga tul vakuku tar diat ta
dat.
13 A lavur magit bula nina ave
tatike, vakir ma ra lavur tinata ba
ra kabinana i ra tarai i tovo tar
diat, nina iat diat, ba ra Tulungen
i tovo tar diat; ave pala tar ra
lavur magit na tulungen ta diat dia
tulungen.
14 Ma ra tutana vakuku pa i
kapupi ra lavur magit kai ra Tu-
lungea i God; tago dia da ra lavur
magit na papaua pirana, ma i
mama nunure diat, tago dia kure
diat ma ra tulungen.
15 Ma nina i tulungen i kure ra
lavur magit, ma ia. iat mulai pa ta
tutana i kure.
16 Tago to ia i tar nunure ra
nuknuk i ra Luluai, upi na tova?
Ma dat da tar vatur vake ra
nuknuk i Kristo.

3

A umana tultul kai God

1 Ma iau, a tara na turagu, pa ina
pait valar pa ia ba ina tata ta vavat
da tadav diat dia tulungen, vada ta
diat ika dia palapaka, da ta diat dia
kuramana tai Kristo.
2 Iau tar tabar avat ma ra polo
na u, vakir ma ra dekdek na magit;
tago pa ava ga patuan upi ia; maia,
ma gori pa ava patuan boko upi ia;
3 tago ava da ra palapaka boko;
tago ona ra varngu ma ra varpua-
puai i tur livuan pire vavat, pa ava
da ra palapaka boko, ma pa ava
vanavana vang da ra mangaman-
gana kai ra tarai?
4 Tago ba ta tikai i bitbiti: Iau
mur Paulo; ma ta ra tikai: Iau mur
Apolos; vakir avat a tarai ka laka?
5 Ava bar Apolos? Ma ava bar
Paulo? A ura tultul uka, ava ga
nurnur ure dir; ma tikatikai da ra
Luluai i ga tul tar ia tana.
6 Iau ga vavauma, Apolos i ga
vavabilim; ma God iat i ga valvali-
bobor.
7 Damana muka, nam i
vavauma, vakir i ngala nam, ma
nam i vavabilim, vakir i ngala
nam; ia kaka God iat nina i
valvalibobor.
8 Ma go nina i vavauma ma nam
i vavabilim, dir tikai ka; ma dir
vatur vake tikatikai iat kadir va-
puak varogop ma kadir niongor
tikatikai.
9 Tago avet ra umana tena pa-
palum varirivut ma God: avat ra
uma kai God ma a pal kai God.

10 Vada ra varmari kai God, di
ga tul tar ia tagu, da ra tena pait
pal`i kabatau, iau ga vung mal ra
vunapaina; ma ta ra tikai i papait
taun ia. Ma i boina ba ra tarai par
tikatikai, diat a varbalaurai ba dia
papait dave, taun ia.
11 Tago pa ta na vung ta ra enana
vunapaina ta nam di tar vung ia, ia
nam Iesu Kristo iat.
12 Ma ona ta tikai na papait taun
go ra vunapaina ma ra goled, ra
silva, ra umana ngatngat na vat, ra
davai, ra makuk na vura, ra timul
i ra kon,
13 da ga vaarike boko ra pa-
palum kai ra tarai par tikatikai;
tago nam ra bung na ga al va-
pange, tago da ga vaarike ma ra
iap; ma ra iap iat na valar kilang
ia, ba i dave bar ra papalum kai ra
tarai par tikatikai.
14 Ona ra papalum kai ta tikai,
ba i ga papait taun ia me, na tur
padikat, nam na vatur vake ta va-
puak.

15 Gala ra papalum kai ta tikai na
imur, gala na valuveana; ma ia iat
da ga valaun ia; ma na da kan ra
iap.
16 Pa ava nunure laka, ba avat
ra pal tabu kai God, ma ba ra
Tulungea i God i ki ta vavat?
17 Ona ta tikai na vakaina ra pal
tabu kai God, God na vakaina vue
nam; ra pal tabu kai God i gomgom
vurakit, ma avat iat, ava damana
bula.
18 Koko ta tikai na valunga pa
mule. Ona ta tikai ta vavat i nuk
ia ba i kabinana ta go ra tataun,
boina ba na lunga ka boko, upi na
kabinana namur.
19 Tago ra kabinana i go ra
rakarakan a gunagunan ia ra
magit na papaua pire God. Tago
di ga tumu ia dari: "I tabe pa ra
umana tena kabinana ta kadia
varvagu iat."
20 Ma go bula: "A Luluai i
nunure ra lavur nuknuk i ra
umana tena kabinana ba a lavur
magit vakuku.
21 Kari koko ta tikai na langlang
ure ra tarai. Tago kavavat iat ra
lavur magit par;
22 ba Paulo, ba Apolos, ba Kepas,
ba ra rakarakan a gunagunan, ba
ra nilaun, ba ra minat, ba ra lavur
magit go kari, ba ra lavur magit
ba na ga vana rikai boko; kavavat
parika diat;
23 ma avat kai Kristo; ma Kristo
kai God.

4

A umana apostolo kai Kristo

1 I boina ba ra tarai diat a
nuknuk pa avet, da ra umana tul-
tul kai Kristo, ma ra umana tena
balabalaure ure ra lavur magit na
pidik kai God.
2 Ma go bula, di nuknuk pa ia ure
ra umana tena balabalaure ba na
dovot ika ra maukua i diat.
3 Ma ia ra ikilik na magit piragu,
ba avat a kure iau, ba ona ta ra
varkurai kai ra tarai na tadav iau;
maia pa, iau iat pa iau kure mule
iau.
4 Tago pa iau nunure ta kaina
magit ure iau iat mulai; ma vakir
di vatakodo iau ure nam; ma nina
i kure iau, ia ra Luluai iat.
5 Kari koko avat a kure ta magit
ba pata boko ra kilalana, tuk tar
ta nam ba ra Luluai na ga vut, ma
na al vaarike ra lavur magit i ra
tabobotoi dia vavapidik ia, ma na
al vapange bula ra lavur ninunuk
ta ra bala i ra tarai; ma ta nam
ra bung a tarai par tikatikai diat a
alube pa ra pite varpa tai God.
6 Ma go ra lavur magit, a tara na
turagu, iau tar pukue tar diat ta
mimir ma Apolos ta ra tinata na
valavalar ure avat; upi avat a gire
ta ra maukua i mimir, ma koko
avat a vana lake nam di ga tumu
ia; upi koko ta tikai ta vavat na
vavagia pa mule ure tikai, ma na
nuk piapiam ta ra tikai.
7 Tago to ia i vuna ba i enana var-
baiai ra nuknukim ma ra nuknuk
i ta ra tikai? Ma ava ra magit u tar
vatur vake ba pa di ga tul tar ia
tam? Ma ona di ga tul tar ia tam,
u langlang ta ra ava, vada pa di ga
tul tar ia tam?
8 Ma go ava tar maur, gori ava
tar uviana, ava tar varkurai ba
pa ave ki maravut avat; maia pa,
ma iau manga mainge upi avat a
varkurai tuna, upi dat a varkurai
varirivut.
9 Tago iau nuk ia, ba God i tar
vaarike tar avet ra umana apos-
tolo ba ra umana ikilik kakit, da
di ga tibe avet upi ra minat, tago
di vaki tar avet ba ra magit na
ginigira kai ra rakarakan a guna-
gunan, ma kai ra lavur angelo, ma
kai ra tarai.
10 Avet ra umana lunga ure
Kristo iat, ma avat ava kabinana
tai Kristo; avet, ave bilua, ma avat,
ava ongor; avat, ava ruru, ma avet,
di pidimuane avet.
11 Ma tuk tar ta ra pakana bung
go ieri ave mulmulum, ma ave

markobo, ma pa kavevet ta mal,
ma di timtibul avet, ma vakir
kavevet ta rivarivan tuna, upi avet
a ki tana,
12 ma ave ongaongor, ave pa-
palum ma ra lima i vevet iat; ba
di vul avet, ave tata na varvadoan;
ba di vakavakaina avet, ave pidik
tar tana;
13 ba di tata vakavakaina avet,
ave lulul vovo; di luk varurungane
avet ma ra puputa i ra rakarakan a
gunagunan, ma ra dur di puk vue,
ma i tuk tar ta ra bung go ieri.
14 Pa iau tumu go ra lavur magit
upi avat a vavirvir, ia kaka iau
pit avat da ra umana vakak na
natugu.
15 Tago ona ra vinun na arip na
marmar na tena varvair dia tovo
avat tai Kristo, pa i do ra umana
tama i vavat; tago iau tar vangala
avat tai Kristo Iesu ta ra bo na
varvai.
16 Kari iau lul vovo pa avat, ba
avat a kap lap iau.
17 Ure ni ra vuna iau tar tulue
Timoteo tadav avat, ia ra vakak na
natugu ta ra Luluai ma i dovot, ma
ia na vanuk tar mule kaugu lavur
mangamangana ta vavat nina ba
tai Kristo, da iau tovotovo tar ia
ta ra lavur papar ma ta ra lavur
ekelesia par.
18 Ma go ta umana dia vavagia
pa diat mulai, vada pa ina vana
tadav avat.
19 Ma gala ra Luluai i mamainge
damana, gala a ik boko ina vana
tadav avat; ma ina nunure muka
ra dekdek i diat, dia vavagia pa
diat mulai, ma vakir kadia tinata
ka.
20 Tago ra varkurai kai God vakir
a tinata, a dekdek iat.
21 Ava ava mainge? Ina ga vana
rikai laka ma ra virit, ba ma ra var-
mari ma ma ra madu na tulungen?

5

A mangamangana kai ra tarai na lotu

1 Di varvarvai tana ba ta umana
pire vavat dia pait ra kaina; ma
nam ra mangamangana pait ra
kaina pa i tur muka pire ra umana
Tematana; dari, ba tikai ta vavat i
tar ben ra taulai kai tamana iat.
2 Ma avat, ava timtibuna vavagia
pa avat mulai, ma pa ava ga tabun
tana da i topa ia muka, upi da kure
vue nam i ga pait go ra magit kan
avat.
3 Ma a dovotina, a pakagu i ki
kan avat, ma ra tulungeagu i ki
pire vavat, ma iau, da iau ki mar-
avut avat, iau tar kure nam i tar
pait go ra magit:
4 Ta ra iang i kada Luluai Iesu,
avat, ba ava tar ki varurung mulai
ma ra tulungeagu, ta ra dekdek i
kada Luluai Iesu,
5 avat a tul tar ta tikai damana
tai Satan ba na kakaina vurakit ra
pal a pakana, upi da ga valaun ra
tulungeana ta ra bung i ra Luluai
Iesu.
6 Nam ra magit ava langlang
tana, pa i ko. Pa ava nunure laka
ba ta pakapakana leven ikik na
valeven ra gem parika?
7 Avat a dur vue ra maulana
leven, upi avat a da ra kalamana
gem, da pa ta leven i ki ta vavat.
Tago di tar tul tar kada bolo lake,
ia Kristo.
8 Kari i boina ba dat a pait muka
ra lukara, vakir ma ra maulana
leven, ma koko ma ra leven i ra
kaina ninunuk ma ra varpiam, dat
a pait ia ka ma ra gem i ra takodo
na ninunuk ma ra dovotina ba pa
ta leven tana.
9 Iau tar tutumu tadav avat ta
kaugu buk, ba koko avat a la varu-
rung ma ra umana tena nipo;
10 ma vakir iau ga nuk pa
ra umana tena nipo ta diat ra
tarai vakuku ba ra umana tena
varngu, ba ra umana tena var-
vaur, ba ra umana tena lotu tadav
ra tabataba; tago ona damana, na
topa avat, ba avat a irop kan go ra
rakarakan a gunagunan;
11 ma iau ga tutumu ka tadav

avat, ba koko avat a la varurung
ma ta tutana ba di vatang ia ba
a tura i vavat, ma ia ra tena un-
gaunga, ba a tena varngu, ba a
tena lotu tadav ra tabataba, ba a
tena varvul, ba a lup mome tava
longlong, ba a tena varvaur; koko
avat a ian varurung muka ma ta
tikai damana.
12 Tago ina balaguan dave ma
ra varkurai pire diat, pa dia ruk
tadav dat? Pa ava kure diat laka,
dia tar ruk tadav avat?
13 Ma diat, pa dia ruk tadav dat,
God i kure diat. Avat a okole vue
ra kaina tutana kan avat.

6

A ukuk ma turam

1 Ia bar ta vavat, ba kana ta uk
ure talaina, na kap ia ta ra luaina
mata i diat, pa dia takodo, upi
diat a varkurai tana, ma vakir ta
ra luaina mata i ra umana tena
gomgom?
2 Pa ava nunure laka ba ra
umana tena gomgom diat a kure
boko ra rakarakan a gunagunan?
Ma ona avat a kure boko ra
rakarakan a gunagunan, pa ava ko
laka upi avat a kure ra lavur magit
ikikilik kakit?
3 Pa ava nunure laka ba dat a
kure boko ra umana angelo? Ba
damana, pa i manga topa ia vang
upi dat a kure ra lavur magit ra
pia?
4 Ma ona ta umana magit ra pia
pire vavat upi da kure, ava tul tar
ia ta diat pa dia rararang ta ra
ekelesia, upi diat a varkurai laka
tana?
5 Iau tatike go upi na vavavirvir
avat. I dave, pa ta tutana ta vavat
i kabinana upi na tale vang ba na
varkurai pire ra tara na turana?
6 Ma tika na ekelesia i kap ta ra
ekelesia ta ra varkurai, ma go i
papait ia ta ra luaina mata i diat
pa dia nurnur?
7 Ma go ra magit i kaina pire
vavat, tago ava kapkap vargiliane
avat ta ra varkurai. Ta ra ava pa
ava daritane muka, ba avat a nur
vue nam i vakavakaina avat? Ta ra
ava pa ava daritane muka ba avat
a nur vue nam i vagu pa ta magit
ta vavat?
8 Pata, avat iat, ava pait ra magit
pa i takodo, ma ava varvagu, ma
nam pire diat a tara na tura i vavat
iat.
9 Pa ava nunure laka ba nam i ko
iba upi ra mangamangana takodo
pa na kale pa ra varkurai kai
God? Koko avat a valunga mule
avat; a umana tena ungaunga,
ma ra umana tena lotu tadav ra
tabataba, ma ra umana tena nipo,
ma ra umana malamala lagarina,
ba nam ra tarai dia pait ra kaina
varurung ma ra tarai,
10 ba ra umana tena nilong, ba ra
umana tena varbat, ba ra umana
lup momo tava longlong, ba ra
umana tena varvul, ba ra umana
tena varvaur, pa diat a kale pa
tuna ra varkurai kai God.
11 Ma ta umana ta vavat ava ga
damana; ma di ga dalu avat, ma
di tar vagomgom avat, ma di tar
vatakodo avat ta ra iang i ra Luluai
Iesu Kristo, ma ta ra Tulungea i
kada God.

Avat a pite pa God ta ra paka i vavat

12 Di ga tul tar ia tagu a lavur
magit par, ia ka ra lavur magit par
pa dia boina vatikai tagu. Di ga tul
tar ia tagu a lavur magit par; ma
pa ina vamolo tar iau ta ra dekdek
i ta tikai.
13 A magit na nian ure ra bala,
ma ra bala ure ra magit na nian;
ma God na nila vue dir parika.
Ma ra paka i dat vakir ure ra pait
ra kaina, ure iat ra Luluai, ma ra
Luluai ure ra paka i dat iat.
14 Ma God i tar vatut pa ra Lu-
luai, ma na vatut pa bula dat ure
ra dekdekina iat.
15 Pa ava nunure laka ba ra
umana paka i vavat diat ra ingain-
gar i Kristo? Ma dave bar, ina tak
pa laka ra ingaingar i Kristo, ma
ina pait pukue diat vang upi diat

ra ingaingar i ra igoro na vavina?
Koko muka.
16 Dave, pa ava nunure laka ba
nam dir ki guvai ma ra igoro na
vavina, i kopono ko ra paka i dir?
Tago i biti: Nam ra ivut dir a
kopono palapaka.
17 Ma nam di tar pakan tar ia ta
ra Luluai dir a kopono tulungen
me.
18 Avat a lop kan ra pait ra kaina.
A lavur varpiam ba ta tikai i pait
ia, pa dia tur ta ra pakapakana,
ma nam i ungaunga, i piam vue ra
pakana iat.
19 Pa ava nunure laka ba ra
palapaka i vavat ia ra pal tabu
kai ra Takodo na Tulungen, nina
i ki ta vavat, nina ava vatur vake
tai God? Ma vakir avat kavavat
mulai;
20 tago di ga kul pa avat ma ra
magit na varkul; io, avat a pite pa
God ta ra paka i vavat.

7

Ta umana tinir ure ra kini na tinaulai

1 Ma ure nam ra lavur magit ava
ga tutumu tana tadav iau: I boina
tai ra tutana ona pa i agil ta vavina.
2 Ma upi koko ra ungaunga, i
boina ba ra tarai par tikatikai diat
a vatur vake kadia taulai, ma i
boina ba ra vaden tikatikai, diat a
vatur vake kadia tutana iat.
3 I boina ba ra tutana i tar taulai
na tul tar ta kana taulai nam
ra magit i takodo tar tana; ma
damana ra vavina bula tadav kana
tutana.
4 A vavina i tar taulai pa i vatur
vake ra varkurai ure ra pakana,
ia kaka kana tutana; ma damana
bula ra tutana i tar taulai pa i
vatur vake bula ra varkurai ure ra
pakana, kana taulai iat.
5 Koko avat a tigal vargiliane
avat ta ra kini varurung ure ta
magit, ia kaka go, ba avat a varpi-
tiane avat ure ta e upi avat a tul
tar avat ta ra niaring, ma avat a ki
varurung mulai, upi koko Satan na
valamlam pa avat ure kavava kini
varbaiai.
6 Ma go iau tatike go, upi ina tul
tar ia ka ta vavat, ma pa ina kure
tar ia.
7 Tago iau mainge tuna ba ra
tarai par diat a vardada ma iau
iat. Ma ra tarai par dia vatur
vake, tikatikai, kadia mangaman-
gana tai God, tikai ra dari ma ta ra
tikai ta enana.

8 Ma iau ve muka diat, dia inip
uka, ma diat ra lavur ua na vavina:
I boina pire diat ba diat a ki ka
damana da iau.
9 Ma ona pa i tale diat, ba diat
a kure bat diat mulai, i boina ba
diat a taulai; tago i manga boina ra
tinaulai ma koko ra nidodo.
10 Ma tadav diat, dia tar taulai,
iau vartuluai, ma vakir iau kaka, a
Luluai iat, dari: Ba koko ra vavina
na vana balakane kana tutana,
11 (ma gala i vana ka kan ia,
koko na taulai mulai, ba kan dir a
varmaram mulai ma kana tutana);
ma koko ra tutana na okole vue
kana taulai.
12 Ma vakir ra Luluai, iau ke, iau
ve ra ibaiba dari: Ona ta tura i dat
ba kana taulai pa i nurnur, ma i
ga upi dir a ki varurung, koko na
okole vue.
13 Ma nam ra vavina ba kana
tutana pa i nurnur, ma i ga upi dir
a ki varurung, koko na vana kan
ia.
14 Tago nam ra tutana ba pa i
nurnur, di vagomgom ia ure kana
taulai, ma nam ra vavina ba pa i
nurnur, di vagomgom ia ure kana
tutana; ba pata, ra umana natu i
vavat pa diat a gomgom; ma go dia
gomgom uka.
15 Ma ona i vilau nam ba pa i
nurnur, nur vue upi na vana; a
tura i dat ba ra tai dat i langalanga
ba i damana ka; ma God i tar oro
pa dat ta ra malmal.
16 Tago u nunure davatane, u ra
vavina, ba una valaun pa kaum tu-
tana bar? Ma u nunure davatane,

u ra tutana, ba una valaun pa
kaum vavina bar?

Una vanavana da God i ga oro pa u

17 Ma go ka, da ra Luluai i tar tibe
tar ia ta ra lavur tarai tikatikai,
da God i tar oro pa ra lavur
tarai tikatikai, diat a vanavana
ka damana. Ma damana kaugu
varkurai ta ra lavur ekelesia par.
18 Di tar oro pa ta tikai ma i tar
pokakikil laka? Koko na vue ra
pokakikil. Di tar oro pa ta ra tikai
laka ma pa i ga pokakikil? Koko da
poko kikil ia.
19 A pokakikil pa i topa ta magit,
ma ra niiba upi ra pokakikil pa i
topa ta magit; ia kaka ra tinorom
ta ra lavur vartuluai kai God.
20 I boina ba ra tarai par diat a
ki, tikatikai, ta nam ra kini ba di
ga ting pa diat i tana.
21 Di ga ting pa u, ba u a vilavilau
boko? Koko na kaina ra nuknukim
tana; ma ona pa i dekdek ba da
pala vue u, i boina ba una nuk upi
nam.
22 Tago nam i ki na vilavilau,
ma di tar ting pa ia ta ra Luluai,
ia ra langalanga na tutana kai ra
Luluai; damana bula nam ra lan-
galanga na tutana, di tar ting pa ia,
ia ra vilavilau kai Kristo nam.
23 Di ga kul pa avat ma ra magit
na varkul; koko avat ra umana
vilavilau kai ra tarai.
24 A tara na turagu, i boina ba ra
lavur tarai par tikatikai diat a ki
pire God ta nam uka ra kini ba di
tar ting pa diat i tana.

Ure diat nina pa dia ti taulai ma ure ra umana ua na vavina

25 Ma pa iau vatur vake ta var-
tuluai tai ra Luluai ure ra umana
inip; ma da tikai i tar tabe pa ra
varmari tai ra Luluai upi na dovot,
iau ve tar kaugu varkurai tana.
26 Io, iau nuk ia, ba i boina ona
ta tutana na ki ka damana ure ra
lavur magit na varmonong go gori.
27 Di tar vi guve amur ma kaum
ta taulai laka? Koko una anan upi
da pala vue u. Di tar pala vue u
kan kaum taulai laka? Koko una
tikan upi kaum ta taulai mulai.
28 Ma ona u tar taulai, vakir u
ga pait ra varpiam; ma ona ta
inip na vavina i tar taulai, vakir
i ga pait ra varpiam. Ma go ka,
diat dia damana, diat a gire ra do
na niligur ta ra palapaka i diat;
ma iau mainge ba ina balaure bat
avat.
29 Ma iau tatike go, a tara na
turagu, ba di tar ur pit ika ra kilala;
upi papa gori diat dia tar taulai,
diat a varogop uka ma diat, ba pa
dia taulai;
30 ma diat dia tangtangi, da pa
dia tangi; ma diat dia gugu, da pa
dia gugu; ma diat dia kukukul, da
pa dia vung ta magit;
31 ma diat dia bili ra magit ta
ra rakarakan a gunagunan, da pa
dia bibili; tago ra mangamangana
kai go ra rakarakan a gunagunan i
panie vanavana.
32 Ma iau mainge tuna ba avat a
langalanga kan ra lavur balaguan
par. Nina ba i inip uka, i balabal-
aguan ure ra umana magit kai ra
Luluai, ba na vagugu davatane ra
Luluai.
33 ma nam ba i tar taulai, i
balabalaguan ure ra umana magit
ra pia, ba na vamaroro davatane
kana taulai.
34 A vavina i tar taulai ma ra inip
na vavina dir enana varbaiai bula
dari: Ra inip i balabalaguan ure ra
umana magit kai ra Luluai, ba na
gomgom vurakit ta ra pakana ma
ra tulungeana bula; ma nam i tar
taulai i balabalaguan ure ra lavur
magit ra pia, ba na vamaroro da-
vatane kana tutana.
35 Ma iau tatike go, upi ina
vadongone avat; vakir upi ina
vatur ra kun ure avat, upi ka nam i
kat muka, ma na vabalaguan vake
avat.
36 Ma ona ta tutana i nuk ia ba
pa i boina kana mangamangana
tadav talaina, a inip na vavina,

ona i tar pakit nam ra kilala ba i bo
na vavina tana, ma i dekdek ba na
ki na inip uka, na pait muka nam i
mamainge tana; ma pa na rara; na
ben pa ia pi dir a taulai.
37 Ma nam ba i tur padikat
vatikai ra nuknukina ma pa ta
magit i vovo pa ia upi ra tinaulai,
ma i kure valar pa kana mamainga
iat, ma i tar varkurai ta ra balana
iat, ba na tigal vake talaina, a inip
na vavina, i pait ra bo na magit.
38 Damana muka nam i ben pa
talaina, a inip na vavina, pi dir a
taulai, i pait ra bo na magit; ma
nam ba pa i ben pa ia upi na taulai,
i pait ra magit i manga boina ta dir.
39 A vavina i tar taulai, a varku-
rai i vi guve dir ma kana tutana
ta kana nilaun parika; ma gala i
mat kana tutana, gala i langalanga
muka upi dir a taulai ma ta tikai
ba na mainge; ma ia kaka tai ra
Luluai.
40 Ma na manga boina kana
kini ba na ki ka damana, ia ra
nuknukigu tana; ma iau nuk ia,
iau bula, iau tar vatur vake ra
Tulungea i God.

8

Ure ra lavur magit dia ga vartabar me tadav ra umana tabataba

1 Ma go, ure ra lavur magit dia
ga vartabar me tadav ra umana
tabataba; da nunure, ba kadat par
ra kabinana. A kabinana i vavagi
varpa, ma ra varmari i varvair.
2 Ona ta tikai i nuk ia ba i vinar
tai ta magit, pa i vinar boko tana
da i topa ia;
3 ma ona ta tikai i mari God, God
i tar nunure nam.
4 Ma ure nam ba dat a en ra
lavur magit di ga tul tar diat ta-
dav ra lavur tabataba, da nunure
ba ra tabataba a magit vakuku ta
ra rakarakan a gunagunan, ma a
kopono God kaka ma pa ta mulai.
5 Tago ona di vatang ta ra umana
god, ba arama ra bala na bakut
bar, ba ra pia bar, da dia pepeal
ra umana god, ma dia pepeal ra
umana luluai,
6 kadat a kopono God ka, a Tama
i dat, ma i vunapaina pa tai ra
lavur magit par, ma da laun upi ia;
ma tikai ka ra Luluai, Iesu Kristo
iat, ma i vuna ta ra lavur magit
par, ma i vuna ta dat.
7 Ma a dovotina, nam ra mina-
toto pa i ki ta ra lavur tarai par;
ma ta umana, tago dia tar la ta
ra tabataba tuk tar gori, dia en
ia da ra magit dia ga vartabar
me tadav ra tabataba; ma tago i
pagolgol ra varkurai na bala i diat,
i vamavutung pa diat.
8 Ma ra nian pa na maravut dat,
upi dat a po boabo ta ra mata i
God; ma ona da mamue ra nian,
pa da manga kaina tana; ma ona
da iaian, pa dat a manga dongono
tana.
9 Ma avat a varbalaurai kan go
kavava kini langalanga na da ra
timul na tukatukai ure diat dia
pagolgol.
10 Tago gala ta tikai na gire u, u
tar matoto ma u ki ta ra nian ta ra
pal kai ra tabataba, gala na dave ra
varkurai ta ra balana, ona i bilua?
Pa na rurung muka tana laka upi
na en ra magit di ga tul tar ia tadav
ra tabataba?
11 Ma dave, ure kaum minatoto
na virua vang nam ra pagolgol na
tura i dat, nina Kristo i ga mat ure?
12 Ma ba ava pait ra varpiam
damana tadav ra umana tura i va-
vat, ma ava vakinkin ra pagolgol
na varkurai ta ra bala i diat, ava
pait ra varpiam tadav Kristo.
13 Kari, gala ra nian i vuna ba
turagu na tutukai, gala pa ina en
ra kanomong i ra vavaguai mulai,
ma pa na mutu, upi koko ina vuna
ba turagu na tutukai.

9

Ra kini ma ra tiniba kai ra apostolo

1 Vakir iau langalanga laka?
Vakir iau a apostolo laka? Pa
iau ga gire laka Iesu kada Luluai?
Vakir avat kaugu papalum laka tai
ra Luluai?
2 Ona pa iau a apostolo tadav ta
ra na, a dovotina ba iau a apostolo
tadav avat; tago avat iat ra vaki-
lang i kaugu kini na apostolo tai ra
Luluai.
3 Go kaugu tinata na balbali ta-
dav diat dia tir valar iau.
4 Pa di ga tul tar avet laka upi
avet a ian ma avet a momo?
5 Pa di ga tul tar avet laka upi
avet a agure vurvurbit ta taulai i
nurnur, vada ta ra umana apos-
tolo, ma ra umana tura i ra Luluai,
ma Kepas?
6 Kan amir ika ma Banaba, ba
pa di ga tul tar amir upi amir a
ngo kan ra papalum ma ra lima i
mimir?
7 Akave ra tena vinarubu laka ba
na kul pa ra lavur magit ure nam
ra vinarubu ba i vana tana? To ia
i vaume laka ra uma na vain, ma
pa na en ra vuaina tana? Ba to ia i
tabatabar ra livur na me, ma pa na
mome ra polo na u ta nam ra livur
na me?
8 Dave, iau tatike vang go ra
lavur magit vada ra mangaman-
gana kai ra tarai? Pa di ga tumu
vang bula diat ta ra tinata na
varkurai?
9 Tago di ga tumu ia ta ra varku-
rai kai Moses dari: Koko una ka-
man vake ra ngie i ra bulumakau
ba i ruarua rama vue ra pat i ra
kon. Dave bar, God i mataure kaka
ra umana bulumakau,
10 ba i tatike laka go ure ke dat
iat? Maia pa, di ga tumu ia ure dat
iat; tago i topa nam i ipipuk, ba na
ipipuk ma ra kini nunur, ma nam
i ramarama vue ra pat i ra kon, ba
na pait ia ma ra kini nunur upi na
vatur vake ta magit tana.
11 Ona ave tar vaume ta vavat ra
lavur magit na tulungen, a ngala
na magit vang, ba avet a doko pa
ra magit ra pia ta vavat?
12 Ona ta ra umana dia vatur
vake go ra varkurai ure avat, pa
i manga takodo vang pire vevet?
Ma a dovotina muka pa ave ga
vovo tar go ra varkurai; ma ave
ki vamadudur vue ra lavur magit
par, upi koko avet a tur bat ra bo
na varvai kai Kristo.
13 Pa ava nunure laka ba diat
dia varvakai ure ra umana magit
i gomgom, dia ian ta ra lavur
magit ta ra pal na vartabar, ma
diat dia toratorom pire ra uguugu
na vartabar, dia vatur vake kadia
tiniba varurung ma ra uguugu na
vartabar?
14 Damana bula ra Luluai i tar
varkurai ba diat, dia varvai ma ra
bo na varvai, diat a ian ure ra bo
na varvai.
15 Ma iau, pa iau ga vadongono
iau ma ta tikai ta go ra lavur magit;
ma pa iau tumu go ra lavur magit
upi da pait ia damana tagu; tago
na boina tagu ba ina mat, ma koko
ta tikai na noe vue ra mangaman-
gana iau langlang me.
16 Tago ona iau varvai ma ra bo
na varvai, pa kaugu ta magit ba
ina langlang tana; tago di vovo tar
ia tagu; tago gala pa iau varvai ma
ra bo na varvai, gala ina malari
kakit.
17 Tago ona kaugu mamainga
iat upi ina pait go, kaugu ta va-
puak tana; ma ona vakir kaugu
mamainga iat, di nur tar ia ke ra
papalum tagu.
18 Ava vang mulai kaugu vapuak
tana? Nam uka, ba iau varvai ma
ra bo na varvai, ina pait ia damana
ka, ma koko ta varkul ure, upi
koko ina vovo vakakit pa ia nam
i takodo ba ina kale pa ia ure ra bo
na varvai.
19 Ma a dovotina, ba iau ga lan-
galanga kan ra tarai par, iau ga
ongo tar iau ta ra kini na vilavilau
ure diat par, upi na manga peal
diat ba ina agure rap diat.
20 Ma pire ra Iudaia iau ga da
ra Iudaia, upi ina agure rap ra

Iudaia; pire diat dia tur na vavai
ta ra tinata na varkurai, iau ga da
iau ga tur na vavai ta ra tinata na
varkurai, ma vakir iau tur tuna ta
ra vavaina, upi ina agure rap diat
dia tur na vavai ta ra tinata na
varkurai;
21 ta diat ba pa ta tinata na
varkurai i ga ki pire diat, iau ga da
pa ta varkurai i ga ki piragu, ma pa
iau ga iba upi ra varkurai ure God,
iau ga ki ke na vavai ta ra varkurai
kai Kristo, upi ina agure rap diat,
ba pa ta varkurai i ga ki pire diat.
22 Pire diat dia pagolgol, iau ga ki
da iau pagolgol, upi ina agure rap
diat dia pagolgol; iau tar vavinu-
ane iau tadav ra lavur tarai par,
upi ina valaun pa ta umana ma ra
lavur magit damana.
23 Ma iau pait rit ra lavur magit
ure ra bo na varvai iat, upi dat a
alube varirivut pa ta tiniba tana.
24 Pa ava nunure laka ba diat,
dia vutvut ta ra varkaul dia vutvut
par, ma ta kopono ko i vatur vake
ra vabongon? Damana bula avat,
avat a vutvut upi avat a vatur
vake.
25 Ma ra lavur tarai par tikatikai,
ba dia ongaongor ta ra lavur
nilibur na varkaul, dia ki vinvini
ure ra lavur magit. Ma dia pait go
upi diat a vatur vake ra kere ba na
kaina lolalolo; ma dat, upi ra kere
ba pa ta magit na vakaina mule.
26 Kari iau vutvut damana, vakir
da ma ra ngulngul; ma iau var-
vartibul, vakir da tikai i timtibul
uka ra vuvu;
27 ma iau timtibul ra pakagu ma
iau kure vadekdek ia, upi koko ba
iau tar varvai pire ta ra umana
enana, da ga ole vue iau iat.

10

A tinata na vartigal ure ra umana tabataba

1 Tago pa iau mainge, a tara na
turagu, upi avat a ngulngul ure
kada umana patuana, tago dia ga
tur par ta ra vavai ra bakut ma dia
ga tinur vurbolo ta ra ta;
2 ma di ga baptaiso diat par tai
Moses ta ra bakut ma ra ta;
3 ma dia ga en par ra kopono
magit na tulungen;
4 ma dia ga mome par ra kopono
nimomo na tulungen; tago dia ga
momo ta nam ra vat na tulungen i
ga murmur diat; ina nam ra vat ia
Kristo iat.
5 Ma mangoro ta diat, God pa i
ga manga gugu ta diat; tago di ga
ubu vue diat ara ra pui.
6 Ma go ra lavur magit kada
lavur valavalar, upi koko na mala-
malapang ra nuknuk i dat upi ra
lavur kaina magit, da i ga mala-
malapang ra nuknuk i diat upi ia.
7 Ma koko avat ra umana tena
lotu tadav ra tabataba, da ta
umana ta diat; da di ga tumu ia:
“A tarai dia ga ki ra pia upi diat a
ian ma diat a momo, ma dia ga tut
mulai upi diat a, pait nilibur.”
8 Ma koko dat a ungaunga, da ta
umana ta diat dia ga pait ia, ma
ta ra kopono bung a ura vinun ma
a utul na arip na marmar dia ga
virua tana.
9 Ma koko dat a valamlam ra
Luluai, da ta umana ta diat dia ga
valamlam ia, ma dia ga virua ta ra
umana vui.
10 Ma koko avat a urur, da ta
umana ta diat dia ga urur, ma ra
tena vardodoko i ga doko diat.

11 Ma go ra lavur magit dia ga
tadav diat, upi diat ra valavalar;
ma di ga tumu diat upi ra varpit
ure dat, dat ba ra mutuai ra lavur
tataun i tar tadav dat.
12 Io, i boina ba nina i nuknuk ia
ba i tur kadongor na varbalaurai
kan na bura.
13 Pa ta varilam ba na tur lake
ra niongor kai ra tarai i tar tadav
avat; ma God i dovot muka, ma pa
na nur vue avat, upi ra varilam na
tadav avat ba na tur lake kavava
niongor; ma ba i pot ra varilam na

mal pa ta nga, upi avat a tapgaga
tana, ma upi avat a ongor pa ia.
14 Damana, a umana talaigu,
avat a takap kan ra papait tadav ra
tabataba.
15 Iau tatata da tadav ra tarai
dia kabinana; avat a kure nam iau
tatatike.
16 A la na varvadoan nam da tata
vadoane, vakir ia ra kini varurung
ma ra gapu i Kristo laka? A gem,
nina da tabik ia, vakir ia ra kini
varurung ma ra paka i Kristo laka?
17 Tago dat, ra mangoro, dat tika
na gem uka, ma tika na paka i dat
ika; tago dat par, da vatur vake ta
tiniba par ta nam ra kopono gem.
18 Gire ra Israel na palapaka ka.
Dave diat, dia ian ta ra lavur tin-
abar, pa dia tur varurung ma ra
uguugu na vartabar vang?
19 Ava laka iau tatike tana? Ba
ta magit di tul na tinabar tar ia ta
ra tabataba a dovot na magit vang,
ba ra tabataba iat a dovot na magit
vang?
20 Ma iau tatike, ba ra lavur
magit ba ra umana Tematana dia
vartabar me, dia tul tar diat tadav
ra lavur tabaran ma vakir tadav
God; ma pa iau mainge ba avat a
la varurung ma ra lavur tabaran.
21 I dekdek upi avat a momo ta
ra la kai ra Luluai, ma ra la kai ra
umana tabaran bula; i dekdek upi
avat a ian ta ra vuvuvung na nian
kai ra Luluai, ma ta ra vuvuvung
na nian kai ra lavur tabaran bula.
22 Dave, da vangangap laka ra
Luluai upi na puruai ra balana?
Da lia tana ma ra dekdek vang?
23 Pa di vatabu ta magit; ia kaka
vakir a lavur magit par dia topa
ia. Pa di vatabu ta magit; ia kaka
ra lavur magit par pa dia varvair
bulu.
24 Koko ta tikai na nuk pa ra
magit ba kana ka, na nuk pa ra
magit kai ra enana.
25 Nam parika ba di ivure ta ra
pal na bung ure ra kanomong i ra
vavaguai, avat a en ia, ma koko
avat a vartir tana ure ra varkurai
ta ra bala i vavat;
26 tago kai God ra rakarakan a
gunagunan par, ma ra lavur magit
dia varkoroi tana.
27 Ona ta tikai ta diat pa dia nur-
nur na ting pa avat ta ra lukara,
ma ava mainge ra vinavana tana,
nam parika dia vung ia ta ra lu-
aina mata i vavat, avat a en ia,
ma koko ava vartir tana ure ra
varkurai ta ra bala i vavat.
28 Ma gala ta tutana na tatike ta
vavat: Go ra magit di ga vartabar
me; io, koko avat a en ia ure nina
iat i ga vateten tar ia ta vavat ma
ure ra varkurai na bala bula;
29 ure ra varkurai na bala, iau
biti, vakir ure ra varkurai ta ra
balam, ure ke ra varkurai na bala
kai ra enana. Tago ra varkurai ta
ra bala i ta ra tikai na kure kaugu
kini langalanga ta ra ava?
30 Tago ona iau ian tana ma
ra pite varpa, ta ra ava dia tata
vakaina iau ure nam ba iau pite
varpa tana?
31 Damana ba ava ian, ba ava
momo ba ava pait bula ta enana
magit, avat a pait rit ia upi God na
mamar tana.
32 Koko ra Iudaia, ba ra Elenas,
ba ra ekelesia kai God diat a tu-
tukai ta vavat,
33 da iau vamaroro rit ra lavur
tarai ta ra lavur magit par, ma pa
iau tikatikan upi ra magit ba na
mal pa iau iat mulai, ia kaka upi
ra magit ba na mal pa ta mangoro,
upi da ga valaun diat.

11

Ta tikai na turup ra uluna ba i lotu

1 Avat a kap lap iau, da iau bula,
iau kap lap Kristo.
2 Ma go iau pite pa avat, tago ava
nuknuk pa iau ta ra lavur magit
par, ma ava vatur vadekdek vake
ra lavur vartuluai, vada iau ga tul
tar diat ta vavat.
3 Ma iau mainge ba avat a
nunure, ba Kristo ia ra ulu i diat

ra lavur tutana par; ma ra tutana
ia ra ulu i ra vavina; ma ra ulu i
Kristo ia God.
4 Ma ona tika na tutana i araring,
ba ona i tata na propet, ma i tar
turup ra uluna, i varuva ra uluna.
5 Ma ona tika na vavina i arar-
ing, ba ona i tata na propet, ma pa
i tuba ra uluna, i varuva ra uluna;
tago nam i varogop uka ba di ga
avul vue ra pepe na uluna.
6 Tago ona ta vavina pa i turup
ra uluna, i boina ba da kut vue
ra pepe na uluna; ma ona ia ra
magit na vavirvir pire ta vavina ba
da kut vue, ba da ka vue ra pepe
na uluna, i boina ba na turup ra
uluna.
7 Tago pa i ko, ba ta tutana na
turup ra uluna, tago ia ra malalar
i God ma ra minamarina bula;
ma ra vavina ia ra minamar i ra
tutana.
8 Tago ra vavina vakir ia ra vu-
napai ra tutana; a tutana ke ia ra
vunapai ra vavina;
9 ma pa di ga vaki ra tutana ure
ra vavina; di vaki ra vavina upi ra
tutana.
10 la ra vuna i kat i tana, ba ra
vavina na kapkap ra vakilang na
varkurai ta ra uluna, ure ra umana
angelo.
11 Ma a dovotina pa di varbaiane
ra vavina kan ra tutana, ba ra
tutana kan ra vavina, tai ra Luluai.
12 Tago da ra tutana ia ra vu-
napai ra vavina, damana bula ra
vavina i vavapitar ra tutana; ma ra
lavur magit par dia vunapaina pa
tai God.
13 Avat a tibuna varkurai tana ta
ra bala i vavat iat; i kat vang ba ta
vavina na araring tadav God, ona
pa i turup ra uluna?
14 Dave ra mangamangana di ga
vaki avat me, pa i vateten avat laka
dari, ba gala i vavaioro ra pepe
na ulu i ta tutana, ia ra magit na
vavirvir pirana?
15 Ma gala i lolovina ra pepe na
ulu i ta vavina, ia ra mariringian
na magit pirana; tago di ga tul tar
ra pepe na uluna tana, upi na kuvil
ia.
16 Ma ona ta tutana i papait na
varpuapuai, vakir kadat ta manga-
mangana dari, ma ra lavur ekele-
sia kai God pata bula.

A nian kai ra Luluai
(Mat 26:26-29; Mar 14:22-25; Luk 22:14-20)

17 Ma ba iau tul tar go ra varpit ta
vavat, pa iau pite pa avat, tago ava
vana varurung, vakir upi ra magit
ba na vadongone avat, upi ka ra
magit ava kaina vanavana tana.
18 Go i lua muka, iau valongore,
ba ona ava vana varurung ta ra
kivung ava enana varbabaiai; ma
iau ling na kapupi ia bula.
19 Tago i topa ia upi avat a al
vartogo varbabaiai, upi diat dia ko
pire vavat diat a vana rikai.
20 Io, ba ava vana varurung tai
ta gunan, pa avat a pait valar pa ia
upi avat a en ra nian kai ra Luluai;
21 tago ta ra avava nian, avat par
tikatikai ava lua ma ra en magit tai
ra umana; ma tikai i mulmulum
ma ta ra tikai i longlong ta ra
nimomo.
22 Dave vang? Pa ta kuba i
vavat vang upi avat a ian ma avat
a momo tana? Ba kan ava nuk
piapiam laka ra ekelesia kai God,
ma ava varuva diat ba pa dia vung
ta magit? Ava laka ina tatike ta
vavat? Ina pite pa avat vang ta go
ra dari? Pata, pa ina pite pa avat.
23 Tago iau tar vatur vake tai ra
Luluai nina, ba iau ga tul tar ia
bula ta vavat, ba ra Luluai Iesu ta
nam ra marum iat, ba di ga vagu
tar ia tana, i ga vatur pa ra gem;
24 ma ba i ga pite varpa tana, i ga
tabik ia, ma i ga biti: Go ra pakagu,
nina ba ure avat; avat a papait go
upi avat a matamatane upi iau me.
25 Damana bula i ga vatur pa ra
la ba i ga par ra nian, ma i ga biti:
Go ra la ia ra kalamana kunubu
ta ra gapugu; avat a pait go, ta

ra lavur bungbung ava mome, upi
avat a matamatane upi iau me.
26 Tago ta ra lavur bung ba ava
en go ra gem, ma ava momo ta go
ra la, ava vaarike ra minat kai ra
Luluai tana, tuk ta ra bung ba na
ga vut.
27 Io, diat par dia en ra gem, ba
dia momo ta ra la kai ra Luluai,
ma pa dia ko upi ia, da ga takun
diat ma ra paka i ra Luluai ma ra
gapuna bula.
28 Ma i boina ba ra tarai diat a
kure mal pa mule diat, ma diat a
en ika ta nam ra gem, ma diat a
momo ta nam ra la.
29 Tago nam i ian ma i momo, i
en pa ma i momo pa ra varkurai
na balbali ure mule, ona pa i nuk
ilam ot pa ra paka i ra Luluai.
30 Ia ra vuna tago mangoro dia
pagolgol ma dia mait pire vavat,
ma mangoro dia va mat.
31 Ma gala dat iat, dat a kure
mule dat, gala pa ta na kure dat.
32 Ma ba di kure dat, a Luluai
i vapagumanene dat, upi koko da
kure vakaina varurungane dat ma
ra rakarakan a gunagunan.
33 Io, a tara na turagu, ba ava
vana varurung upi ra nian, avat a
ung varupui.
34 Ma ona ta tikai i mulmulum,
i boina ba na ian ta ra kubana iat;
upi koko avat a vana varurung upi
ra varkurai na balbali. Ma ra lavur
magit dia tur valala boko, ina mal
pa diat ba ina ga pot.

12

A umana vartabar kai ra Takodo na Tulungen

1 Ma go, a tara na turagu, pa
iau mainge ba avat a ngulngul ure
ra umana vartabar na kabinana i
tulungen.
2 Ava nunure ba ava ga Tem-
atana boko, di ga agure vaire avat
tadav nam ra lavur tabataba dia
bombom uka, ma ava ga nur tar
ika avat.
3 Kari iau ve vaminana avat, ba
pa ta tikai ba i tata tai ra Tulungea
i God na biti ba: Iesu i kakaina
vurakit muka; ma pa ta na vatang
vakuku ba: Iesu ia ra Luluai, ia
kaka tai ra Takodo na Tulungen.
4 Ma ra lavur vartabar na kabi-
nana dia enana varbaiai, ma a
kopono Tulungen ika.
5 Ma ra lavur tiniba ta ra pa-
palum dia enana varbaiai, ma a
kopono Luluai ka.
6 Ma mangoro na enana man-
gana papalum, ma a kopono God
ka, nina i pait vapar ra lavur magit
ta dat par.
7 Ma di tul tar ra vavaarikai
kai ra Tulungen tai ra tarai par,
tikatikai, upi na vadongone diat
muka.
8 Tago di tul tar ra tinata na
kabinana tai tikai ta ra Tulungen;
tai ta ra tikai ra tinata na minatoto
ta nam ra Tulungen bula;
9 tai ta ra tikai a nurnur, ta nam
ra Tulungen bula; ma tai ta ra
tikai ra kabinana na valavalagar
ta nam ra Tulungen bula;
10 ma tai ta ra tikai ba na pait
ra lavur papalum na padapada
varvo; ma tai ta ra tikai ba na
varvai lua ure ra lavur magit ba
na arikai namur boko; ma tai ta
ra tikai ba na nailam ot pa ra
lavur tulungen; tai ta ra tikai ba
na tatata ma ra lavur minigir na
tinata; ma tai ta ra tikai ba na pala
pa ra kukurai ra lavur minigir na
tinata;
11 ma nam ra kopono Tulungen
ika iat i pait rit ni ra lavur magit,
ma i tibe tar tai ra lavur tarai par,
tikatikai, da kana mamainga iat.

A paka i dat i tikai ma i peal ra lavur ingaingarina

12 Tago da ra paka i dat i tikai ma
i peal ra lavur ingaingarina, ma a
lavur ingaingar i ra paka i dat dia
mangoro, ma i kopono ko ra paka
i dat, damana bula Kristo.

13 Tago tai ra kopono Tulungen
ika di ga baptaiso tar dat ta ra ko-
pono paka i dat, ba dat ra umana
Iudaia, ba ra umana Elenas, ba ra
umana vilavilau ba ra umana tarai
tuna; ma di ga tul tar dat, ba dat a
momo ta ra kopono Tulungen ika.
14 Tago ra paka i dat vakir i
varkidul uka, a mangoro na in-
gaingarina.
15 Gala ra keke na biti: Tago
vakir iau ra lima, pa ina ki mar-
avut ta ra pakana; gala pa na va-
par vue kana kini maravut ta ra
pakana me.
16 Ma gala ra talinga na biti:
Tago vakir iau ra kiau na mata, pa
ina ki maravut ta ra pakana; dave,
na ngo bar tana pi na ki maravut
ta ra pakana?
17 Gala ra kidoloina paka i dat a
kiau na mata parika, na gala dave
ra valavalongor? Ba gala a talinga
parika, na gala ararukai dave?
18 Ma go muka God iat i tar
vaki tar ra lavur ingaingarina par
tikatikai ta ra paka i dat, da kana
mamainga iat.
19 Ma gala diat par a kopono
ingarina na gala dave bar ure ra
paka i dat?
20 Ma go mangoro na ingainga-
rina, ma i tikai ka ra paka i dat.
21 Ma i dekdek upi ra kiau na
mata na tatike tai ra lima dari: Pa
iau iba upi u; ma go bula i dekdek
upi ra ula na tatike tai ra ura keke:
Pa iau iba upi amur.
22 Patana, tago di ko iba tuna upi
nam ra lavur ingaingar i ra paka i
dat nina dia papait na bilua;
23 ma nam ra lavur ingar i ra
paka i dat, ba da nuk ia ba i ikilik
tuna ra variru pire diat, i ngala
vurakit ra variru da tul tar ia ta
diat; ma ra umana ingar i dat pa
dia manga vakak, dia manga lia
ma ra vakak;
24 tago nam ra ingar i dat dia
manga vakak, pa dia ko iba upi ta
magit; ma God i tar mal varurue ra
paka i dat, ba i ga tul tar ra ngala
na variru tai nam ra ingarina ba i
ga iba upi ra variru;
25 upi koko ra al vartogo na tur
ta ra paka i dat; ma upi ra lavur
ingaingarina diat a varogop par
ma kadia varbalaurai vargil.
26 Ma gala ta kopono ingarina i
kadik ure ta magit, gala ra lavur
ingaingarina parika diat a kadik
par varurung me; ma gala di ru
ta kopono ingarina, gala ra lavur
ingaingarina par diat a gugu varu-
rung me.
27 Ma go avat ra paka i Kristo iat,
ma avat, tikatikai, avat ra umana
ingaingarina tana.
28 Ma God i tar vaki tar ta
umana ta ra ekelesia, a luaina a
umana apostolo, ma ra vauruana,
a umana propet, ma ra vautu-
luna, a umana tena vartovo, na-
mur ra lavur magit na padapada
varvo, ma namur mulai ra lavur
kabinana na valavalagar, a lavur
varkurai, ma ra lavur enana mini-
gir na tinata.
29 Dave, dia apostolo parika
vang? Ba dia propet par vang? Ba
dia tena vartovo par vang? Ba diat
par dia papait laka ra lavur magit
i padapada varvo?
30 Dia vatur vake parika vang
ra kabinana na valavalagar? Dia
tata par vang ma ra lavur enana
minigir na tinata? Diat par laka
dia pala pa ra kukurai ra tinata?
31 Ma avat a bala upi ra lavur
vartabar na kabinana dia manga
boina. Ma go ina vateten tar ta
vavat ta nga i manga ko tuna.

13

A Varmari

1 Gala iau vatavatang ra lavur
enana tinata kai ra tarai ma kai
ra umana angelo bula, ma pa iau
vatur vake ra varmari, gala ina tia
varogop uka ma ra tutupele, a tena
tinangi, ba ra tobo i tartarenge
muka.

2 Ma gala iau vatur vake ra kabinana upi ina varvai lua ure ra lavur magit ba na arikai boko namur, ma gala iau nunure ra lavur magit na pidik par, ma ra lavur kabinana par; ma gala iau vatur vake ra nurnur par, upi ina kap vaire vue ra umana lualuana, ma pa iau vatur vake ra varmari, gala iau da ra magit vakuku.

3 Ma gala iau vapar vue kaugu tabarikik par ma ra vartabar, ma gala iau tul tar ra pakagu upi da tun ia, ma pa iau vatur vake ra varmari, gala pa i vadongone iau ta ik ika.

4 A varmari i ki toptop ma i varvamalur; a varmari pa i varngu; a varmari pa i timtibuna pite pa mule, ma pa i tibuna vavagia pa mule,

5 pa i bilak kana mangamangana, pa i nuk pa kana magit iat, pa i ngangangal tai ta magit, pa i nuknuk vake ta kaina magit;

6 pa i gugu ure ta mangamangana ba pa i takodo, ma i gugu ka varurung ma ra dovotina;

7 i turup ra lavur magit, i kapupi ra lavur magit, i nurnur upi ra lavur magit, i ki vamadudur ure ra lavur magit par.

8 A varmari pa i kom pit; ma ona ta umana varveai na propet, diat a vatavuna vue diat; ma ona ta umana minigir na tinata, diat a ga mutu ka; ba ta minatoto, na ga panie ka.

9 Tago da nunure a ik a komuna ka, ma da varveai na propet ma a komuna ka;

10 ma ba nam i ko vurakit na ga pot, da vapar vue ra komkomuna.

11 Ba iau ga bul uka boko, iau ga matoto da ra bul uka, iau ga nuknuk da ra bul; ma go iau tar tutana ot, iau tar vung vue ra maukua i ra umana bul.

12 Ma go ieri da gigira da tai ta tiroa i gavul; ma ta ibam ra. e dat a nana tuna; ieri iau nunure a ik a komuna ka; ma ta nam ra e ina nunure bulbulu da di ga tar nunure bula iau.

13 Ma go ra utul a magit dital tur vatikai, a nurnur, a ninunuk ung, ma ra varmari; ma ra varmari i manga ngala vurakit ta dital par.

14

Ta tinata mulai ure ra vartabar kai ra Tulungen

1 Avat a ongor upi ra varmari; ma avat a tikan upi ra vartabar na kabinana i tulungen, ma upi go iat ba avat a varveai na propet.

2 Tago nam i tatata ma ra enana pirpir, pa i tata tadav ra tarai, tadav God iat; tago pa ta i matoto tana; ma i tatike ra lavur magit na pidik tai ra tulungen ika.

3 Ma nam i varveai na propet, i tatata tadav ra tarai upi ra varvair ma upi ra varvamaram ma upi ra varvamaniu.

4 Nina i tatata ma ra enana vuna tinata i vair mal mule; ma nina i varveai na propet i vair mal ra ekelesia.

5 Io, iau mainge tuna ba avat a tatata ma ra lavur enana minigir na tinata, ma iau manga mainge tuna ba avat a varveai na propet; tago nam i varveai na propet, i manga ngala ta dir ma nina i tatata ma ra lavur enana minigir na tinata, ona pa i pala pa bula ra kukuraina, upi na vair mal ra ekelesia.

6 Ma go, a tara na turagu, ona iau pot tadav avat ma ra varveai ta ra lavur enana minigir na tinata, ina maravut davatane avat, ona pa iau tata ta vavat ma ta magit di ga vaarike tar ia tagu, ba ma ra minatoto, ba ra varveai na propet, ba ra vartovo?

7 Tago a umana magit ba pa dia laun, a dedede, ba ra pagol, a dovotina dia tangi, ma ona pa i enana varbaiai vanavana ra nilai diat, dat a nunure davatane ra

kakailai di pait ia ta ra dedede ba
ta ra pagol?
8 Tago ona ra tavur pa i tangi
kapa, to ia na kap ra vargal upi ra
vinarubu?
9 Damana bula avat, ari ona pa
ava tatatike ma ra ngie i vavat ra
lavur kapa na tinata, da nunure
davatane ba, ava vang ra magit
ava tatike? Tago na da ka ava tata
ta ra vuvu.
10 Kan a dovotina, a lavur mini-
gir na tinata dia manga peal ta ra
rakarakan a gunagunan, ma pa ta
tikai i iba upi ra kukuraina.
11 Ma gala pa iau nunure ra
kukurai ra tinata, ina da ra vaira
pire nam i tatata, ma nam i tatata
na da ra vaira tagu.
12 Damana bula avat, tago ava
vargat upi ra lavur vartabar
na kabinana i tulungen, avat a
tikatikan muka upi avat a lia ma
ra varvair ba na vadongone ra
ekelesia.
13 Kari i boina ba nam i tatata
ma ra enana mangana tinata na
araring upi na pala pa bula ra
kukuraina.
14 Tago ona iau araring ma
ra enana mangana tinata, a
tulungeagu i araring, ma ra
nuknukigu pa i vuai.
15 Ava vang go? Ina araring
ma ra tulungeagu, ma ina arar-
ing bula ma ra nuknukigu; ina
kakailai ma ra tulungeagu, ma ina
kakailai bula ma ra minatoto.
16 Tago ona una pite varpa ma
ra tulungeam, nam i ki ta ra kiki
kadiat pa dia manga matoto, na
vatang davatane ra “Amen” ure
kaum pite varpa, tago pa i nunure
nam u tatike?
17 Tago a dovotina, u pite varpa
bulbulu, ma pa i vair mal ta ra
tikai.
18 Iau pite pa God, tago iau
manga lia ta vavat par ma ra
varveai ta ra lavur enana minigir
na tinata;
19 ma ta ra kivung muka iau
manga mainge ba ina tatike ra
ilima na pakana tinata ka ma ra
kabinana, upi ina tovo bula ta ra
umana, ma koko ina tatike ra vi-
nun na arip na marmar na tinata
ta ra enana mangana tinata ba pa
dia nunure.
20 A tara na turagu, koko avat a
da ra umana bul ta ra nuknuk i
vavat; ma ta ra bilak na ninunuk
i boina ba avat a da ra umana bul
uka, ma i boina ba ra nuknuk i
vavat na patuan vanavana.
21 Ta ra tinata na varkurai di
ga tumu ia dari: “Ina tata tadav
go ra tarai ma ra ngie i ra tarai
ba i enana kadia tinata ma ta ra
bul na ngie i ra lavur vaira, ma
ba ina ga pait ia damana, pa diat
a valongore iau bula, ra Luluai i
biti.”
22 Kari ra lavur minigir na tinata
upi ra vakilang ika vakir ure diat
dia nurnur, ure diat iat ba pa dia
nurnur muka; ma ra varveai na
propet a vakilang, vakir ure diat
ba pa dia nurnur, ure diat iat, dia
nurnur.
23 Io, ona ra umana ekelesia par
dia tar ki varurung tai tika na
gunan, ma diat par, dia tatata ma
ra lavur enana minigir na tinata,
ma ona ta umana tarai ba pa dia
matoto ma pa dia nurnur, dia ruk
bula, pa diat a biti vang ba ava
lunga?
24 Ma ona avat par, ava varveai
na propet, ma tikai ba pa i nurnur,
ba pa i matoto, na ruk tadav avat,
avat par, ava takun ot pa ia, avat
par ava kure;
25 ma ra umana magit na pidik
ta ra balana diat a tur kapa, ma
damana na bura timtibum ma ra
matana ura ra pia ma na lotu ta-
dav God, ma na mulaot tana ba ra
dovotina God i ki livuan ta vavat.

A bo na mangamangana ta ra lotu

26 I dave bar, a tara na turagu?
Ba ava pot varurung, tikai i
kakailai, ta ra tikai i varvair, ta
tikai i varveai ma ra magit di ga

vaarike tar ia tana, ta ra tikai i
tatata ma ra enana vuna tinata, ta
ra tikai i pala ra kukurai ta magit.
I boina ba avat a pait rit ra lavur
magit upi diat a vair maravut avat.
27 Ba di tatata ma ra enana vuna
tinata, i boina ba na a ivut ba a utul
uka, ma koko muka na lake ra utul,
ma dital a varvarkia; ma ta tikai
na pala ra kukuraina;
28 ma ona pa i tale ta tikai pire
vavat ba na pala ra kukuraina, na
ki mut uka ta ra kivung; na ga tata
tana mulai, ma tadav God bula.
29 Ma i boina ba ra umana
propet diat a varveai a evevut ba
a ututul, ma ra ibaiba ta diat, diat
a valongore kukure.
30 Ma ona di vaarike vavinar
tar ta magit tai ta tikai ba dia ki
varirivut me, i boina ba ra luaina
na ki mut uka.
31 Tago avat par, ava langalanga
upi avat a varveai na propet varki-
akia vanavana, upi avat a vartovo
par, ma upi da vargat avat par;
32 ma ra umana tulungen kai
ra umana propet dia torom ta ra
lavur propet.
33 Tago God vakir a God na pur-
puruan, ia ra God na malmal iat;
da ta ra lavur kivung kai ra umana
tena gomgom.
34 I boina ba kavava vaden diat a
ki mut uka ta ra lavur kivung; tago
pa di tul tar ia ta diat ba diat a tata;
ma i boina ba diat a ki na tinorom,
da ra tinata na varkurai bula i biti.
35 Ma ona dia mainge ba diat
a vartovo ure ta magit, diat a tir
kadia umana tutana iat tana ta
ra kubakuba i diat iat; tago ia ra
magit na vavirvir ba ta vavina na
tata ta ra kivung.
36 Dave vang? A tinata kai God i
ga vana rikai vang ta vavat? Ba i
ga pot ika laka tadav avat?
37 Ba ta tikai i nuk ia ure mule
ba ia ra propet, ba i vatur vake ta
magit na tulungen, i boina ba nam
na matoto ba ra lavur magit iau
tumu ia tadav avat, diat ra umana
vartuluai kai ra Luluai.
38 Ma ona ta tikai i ngulngul, na
ngulngul uka.
39 Io, a tara na turagu, avat a nuk
upi ra varveai na propet, ma koko
avat a vartigal ure ra varveai ta ra
lavur enana minigir na tinata.
40 Ma avat a pait rit ra lavur
magit ma ra bo na mangamangana
ma koko ra purpuruan.

15

A tinut mulai kai Kristo

1 Go bula, a tara na turagu, iau
vateten tar ra bo na varvai ta va-
vat, nina ba iau ga varveai tana ta-
dav avat, nina ava tar vatur vake,
ma ava tur kadongor tana,
2 nina iat di valaun bula avat
me; ona ava vatur vadekdek vake
ra mangana tinata iau ga varveai
me tadav avat, ma ona pa ava ga
nurnur vakuku.
3 Tago iau ga ve value tar ia ta
vavat nam ba iau bula iau ga vatur
vake, ba Kristo i ga mat ure kada
varpiam, da ra Buk Tabu i biti;
4 ma ba di ga punang ia, ma ba di
ga vatut pa mule ta ra vautuluna
bung da ra Buk Tabu i biti;
5 ma ba i ga tur kapet kakapi
pire Kepas; ma namur mulai pire
ra vinun ma a ivut:
6 namur mulai i ga tur kapet
kakapi pire ra ilima na marmar na
tura i dat ma i ga pirai, ba dia ki
varurung, ma mangoro ta diat dia
laun boko gori, ma ta ra umana dia
tar va mat;
7 namur mulai i ga tur kapet
kakapi pire Iakobo; ma namur
mulai pire diat par ra umana apos-
tolo;
8 ma namur kakit, da pire tikai
ba di ga kava pit ia, i ga tur kapet
kakapi bula piragu.
9 Tago iau, iau ikilik kakit ta diat
ra umana apostolo, ma pa iau ko
upi da vatang iau ba iau apostolo,
tago iau ga vakavakaina ra ekele-
sia kai God.
10 Ma kaugu kiki iau ki tana
gori i vuna iat ta ra varmari kai

God, ma kana varmari pa i ga vole
vakuku tar ia tagu; ma iau, iau
ga lia ma ra niongor ta diat par;
ma vakir iau iat, amir ika ma ra
varmari kai God tagu.
11 Ma ona iau, ba ona diat, ave
varvarveai damana, ma ava tar
nurnur damana.

Kada tinut mulai kan ra minat

12 Ma ona di varveai ure Kristo
ba di ga vatut pa ia mulai kan ra
minat, dave ta umana livuan ta
vavat dia biti ba ra lavur minat pa
diat a laun mulai kan ra minat?
13 Ma gala ra lavur minat pa diat
a laun mulai kan ra minat, gala pa
di ga vatut pa mule ke Kristo.
14 Ma gala pa di ga vatut pa mule
ke Kristo, gala kaveve varveai a
magit vakuku, ma kavava nurnur
bula a magit vakuku.
15 Maia pa, ma i tur kapa ure
avet, ba avet ra umana tena
varveai vavaongo tai God; tago
ave tar varveai ure God ba i ga
vatut pa mule Kristo; nina gala ba
pa i ga vatut pa ia, gala i damana
ba ra lavur minat pa diat a tut
mulai kan ra minat.
16 Tago gala pa di vatut pa mule
ra umana minat, gala pa di ga
vatut pa mule Kristo;
17 ma gala pa di ga vatut pa mule
Kristo, kavava nurnur pa i topa
ta magit; ma gala ava ki boko ta
kavava varpiam.
18 Ma diat par bula, dia tar va
mat tai Kristo, dia tar virua.
19 Gala da vatur vake ra kini
nunur upi Kristo ure go ra nilaun
ika, gala da manga tabiligia vu-
rakit ta diat ra tarai par.
20 Ma go di tar vatut pa mule
Kristo kan ra minat, a luaina vuai
e ta diat dia tar va mat.
21 Tago da ra minat i ga vut ure
ra tutana, damana a nilaun mulai
kan ra minat i tar vut bula ure ra
tutana.
22 Tago da ra tarai par dia mat
tai Adam, damana bula da valaun
diat par tai Kristo.
23 Ma di mur kadia. kiki
tikatikai: Kristo ra luaina vuai e;
ma namur boko diat ba kai Kristo,
ta kana pinot.
24 Namur ra taktakununa na vut,
ba na ga tul tar ra varkurai tai God
Tama i dat; ba na ga tar vuna vue
ra lavur tena varkurai ma ra lavur
varkurai ma ra lavur dekdek.
25 Tago i kat muka ba na varku-
rai, tuk tar ta nam ba i tar vadiop
rit kana lavur ebar ta ra vavai ra
ura kakene.
26 Nam ra ebar ba na ga vuna
vamur vue, ia ra minat.
27 Tago i tar vamolo tar ra lavur
magit par ta ra vavai ra ura kak-
ene. Ma ba i biti ba di tar vamolo
tar ra lavur magit par, i pada muka
ba di luk lake nina ba i ga vamolo
tar ra lavur magit par tana.
28 Ma ba di tar vamolo tar ra
lavur magit par tana, da ga vamolo
tar Natuna bula tai nina ba i ga va-
molo tar ra lavur magit par tana,
upi God kaka na ngala kakit ta ra
lavur magit par.

29 Ba pata, ava diat a pait ia,
nam di baptaiso diat ure ra umana
minat? Gala pa di vatut pa mule ra
lavur minat, ta ra ava di baptaiso
diat ure diat?
30 Ta ra ava da tur bula ma ra
kikinit vakai ta ra lavlavur paka-
pakana bung par?
31 A tara na turagu, ta kaugu
langlang ta vavat, nam ba iau
vatur vake tai Kristo Iesu kada
Luluai, iau, iau mat a bungbung.
32 Ona iau tar varubu ma ra
lavur leing aro Epeso da ra tarai,
ina boina tana dave? Gala pa di
vatut pa mule ra lavur minat, i
boina dat a ian ma dat a momo,
tago ningene dat a mat.
33 Koko da valunga avat: A kini
na bartalaina ma ra kaina tarai i
vabilak ra bo na mangamangana.
34 Avat a tavangun bulu ma koko
avat a varpiam; tago ta umana pa
dia nunure God; iau vatang go upi
na vangangap avat ta ra vavirvir.

Ava bar ra mangamangana paka i diat ba diat a tut kan ra minat?
35 Ma kan ta tikai na biti: Di vatut davatane pa ra lavur minat? Ma ava bar ra mangamangana paka i diat ba diat a vana rikai me?
36 U a papaua, nam ba u vavaume, gala pa i mat lua, gala pa na laun;
37 ma nam u vavaume, vakir u vaume nam ra paka i ra magit ba na arikai namur boko, ia kaka ra patina, kan ra pat i ra vit, ba kan ta ra mangana iat;
38 ma God iat i tul tar nam ra pakana tana da ia iat i ga mainge, ma ta ra lavur pat i ra davai, tikatikai, i tul tar nam ra pakana ba kana iat mulai.
39 A lavur palapaka i ra lavur mangana par pa dia vardada; tago ra palapaka i ra tarai tikai, ma ra palapaka i ra umana vavaguai ta ra tikai, ma ta ra tikai kai ra umana beo, ma kai ra lavur en ta ra tikai kea bula.
40 Ma ra palapaka i ra umana mangana ta ra bakut, ma ra umana palapaka i ra umana mangana ra pia; ma ra minamar i nam ta ra bala na bakut tikai, ma ra minamar i nam ra pia ta ra tikai kea bula.
41 Tikai ra minamar i ra matana keake, ma ta ra tikai ra minamar i ra gai, ma ta ra tikai ra minamar i ra umana tagul; tago tika na tagul i enana varbaiai ma ta ra tagul ure kadir minamar.
42 I damana bula ra nilaun mulai kai ra umana minat. Di vaume ma ra mareng na minat; di vatut pa mule, ma pa ta mareng na minat mulai na tadav ia;
43 di vaume, ma pa i ruru; di vatut pa ia, ma i mamar muka; di vaume, ma i pagolgol; di vatut pa ia, ma i ongor;
44 di vaume, ma ia ra palapaka i ra mangana ra pia ka; di vatut pa ia a palapaka i ra mangana i tulungen. Ona tika na palapaka i ra mangana ra pia, a dovotina ba tika na palapaka i ra mangana i tulungen bula.
45 Ma damana bula di ga tumu ia dari: A luaina tutana Adam a tutana ka i laun. Ra Adam i mur kakit ia ra tulungen i valavalaun.
46 Ma a dovotina nam ba i tulungen, pa i ga lua, nam uka ba i da ra tarai iat i ga lua, ma nam i tulungen i ga mur.
47 Ra luaina tutana tai ra pia, ma i da ra pia; ra vauruana tutana tai ra bala na bakut.
48 Ma diat a umana te ra pia dia vardada ma nam ra te ra pia; ma diat a umana te ra bala na bakut dia vardada ma nam ra te ra bala na bakut.
49 Ma varogop da ga kap ra malalar i nam i da ra pia, dat a kap bula ra malalar i nam i da ra bala na bakut.
50 Ma go ko iau tatike, a tara na turagu, ba ra palapaka i ra tarai ma ra gapu i diat i mama kale pa ra varkurai kai God; ma nam i maramareng i mama kale pa nam ba pa ta mareng na minat i tur tana.
51 Gire, iau ve tar a magit na pidik ta vavat: Pa dat a va mat par, ma ga da pait vaenana pa dat par,
52 da pait rurut ia, ta ra kopono pitu mata, ba na tangi ra tavur nina ra mutuaina; tago ra tavur na tangi, ma da ga vatut pa mule ra lavur minat ma pa ta mareng na minat na tadav diat mulai, ma da ga pait vaenana pa dat.
53 Tago i topa ia ba go ra palapaka i dat, ba na marere boko, na vavauluve ma nam ba pa na nunure ra mareng na minat, ma ba go ra palapaka i dat, ba na mat boko, na vavauluve ma nam ba pa na mat muka.
54 Ma ba go ra palapaka i dat, ba na nunure boko ra mareng na minat, na ga vavauluve ma nam ba pa na mareng, ma go ra palapaka i dat, ba na mat boko, na ga vavauluve ma nam ba pa na

nunure ra minat; ta nam ra e na ga
ot muka nam di ga tumu ia dari: A
niongor i tar konom pa ra minat.
55 Ea, a minat, akave bar kaum
niongor? Ea, a minat, akave bar
kaum varvarpidik?
56 A varpiam ia ra varvarpidik i
ra minat; ma ra tinata na varkurai
ia ra dekdek i ra varpiam.
57 Ma da pite varpa muka tadav
God, nina i tul tar ra niongor ta dat
tai kada Luluai Iesu Kristo.
58 Kari, a tara na turagu, iau
mari tuna avat, avat a tur padikat,
avat a tur kadongor, avat a va-
pealane vatikene ra papalum kai
ra Luluai, tago ava nunure muka
ba pa ava papalum vakuku tai ra
Luluai.

16

A vartabar pire ra umana enana tena nurnur

1 Ma go ure ra vartabar upi kai
ra umana tena gomgom, da iau ga
vartuluai tadav ra lavur ekelesia
aro Galatia, avat bula, avat a pait
ia damana.
2 Ta ra luaina bung ta ra vik i
boina ba avat par tikatikai, avat
a vuvung vakai pire vavat, da ra
tinavua i kavava tabarikik, upi
koko da varurue ra vartabar ba
iau tar pot.
3 Ma ba iau tar pot, ina tul
vue ma ra umana buk diat ava
vatang tar diat tagu, upi diat a
vung kapi kavava vartabar urama
Ierusalem;
4 ma ona i topa ia ba ina
vana.bula, io, avet a varagur.

A nuknuk i Paulo ure kana vinavana

5 Ma ina ga vana tadav avat ba
iau ga vana alalu Makedonia; tago
ina vana alalu Makedonia;
6 ma kan ina ki vavuan pire
vavat, maia pa, kan ina ki vue
ra kilala na mudian pire vavat,
upi avat a tule kapi iau ta kaugu
vinavana ta nam ra gunan ba ina
vana tana.
7 Tago pa iau mainge ba ina gire
agile ke avat; tago iau ki nunur upi
go, ba ina ki vavuan pire vavat,
ona ra Luluai na ongo tar iau.
8 Ma ina ki pa uro Epeso tuk tar
ta ra bung na Pentekost;
9 tago ta ngala na banbanu i tar
tapapa are iau, upi na tavua ra
papalum, ma ra umana ebar dia
pepeal bula.
10 Ma ona Timoteo i vut tadav
avat, avat a balaure upi koko na ki
na ururian pire vavat; tago i bibili
ta ra papalum kai ra Luluai, da iau
bula iau pait ia;
11 koko ta tikai na pidimuane.
Ma avat a tule kapi ia ta kana
vinavana ma ra malmal, upi na
vana tadav iau; tago iau ungung
pa diat ma ra umana tura i dat.
12 Ma ure tura i dat Apolos, iau
ga lul vovo pa ia muka, ba diat a
varagur ma ra umana tura i dat
tadav avat; ma pa i ga mainge
muka ba na vana boko; ma a ik
boko, ba na langalanga, na vana.

A mutuaina tinata

13 Avat a mono, avat a tur kadon-
gor ta ra nurnur, avat a vardada
ma ra umana tutana tuna, avat a
ongor.
14 Nam parika ava pait ia, avat a
pait rit ia ta ra varmari ka.
15 Ma go iau lul vovo pa avat,
a tara na turagu, (ava nunure ra
kuba i Stepano, ba ia ra luaina
vuai e aro Akaia, ma ba di ga tul
tar diat ba diat a kudar tadav ra
umana tena gomgom,)
16 ba avat a vamolo tar avat bula
tadav diat dia damana, ma ta diat
par dia maravut varirivut ta ra
papalum, ma dia ongaongor tana.
17 Ma iau gugu ure ra vinavana
uti kai Stepano, dital ma Portunato
ma Akaiko; tago nam iau ga iba
upi ia ta vavat, dital ga vot i tar ia.
18 Tago dital ga valagar pa ra
tulungeagu ma ra tulungea i vavat
bula; avat a nuknuk pa diat dia
damana.

19 A lavur ekelesia ta ra gunan
Asia dia vatatabe avat. Akuila ma
Priska dir manga vatatabe avat tai
ra Luluai, diat ma ra ekelesia ta ra
kuba i diat.
20 A lavur tura i dat par dia
vatatabe avat. Avat a varvatatabai
vargil ma ra gomgom na var-
galum.
21 Iau Paulo iau vatatabe avat
ma ra limagu iat.
22 Ona ta tikai pa i mari ra Lu-
luai, i boina ba na tabiligia vurakit.
Kada Luluai i vut.
23 A varmari kai kada Luluai
Iesu Kristo na ki pire vavat.
24 Kaugu varmari tadav avat par
tai Kristo Iesu. Amen.*

* **16:24:** (A luaina buk tadav ra tarai Korinto, di ga tumu ia aro Epeso, ma Stepano ma Portunato ma Akaiko ma Timoteo dia ga kap tar ia.)

A VAURUANA BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV RA TARAI KORINTO

1 Paulo, ra apostolo kai Kristo
Iesu ure ra mamainga kai God,
ma Timoteo tura i dat, tadav ra
ekelesia kai God aro Korinto, ma
ra lavur tena gomgom par ta ra
gunan Akaia parika;
2 a varmari tadav avat ma ra
malmal tai God tama i dat ma ra
Luluai Iesu Kristo.

Paulo i pite pa God

3 Da pite pa ra God ma Tama i
kada Luluai Iesu Kristo, ra Tama
i ra lavur varmari ma ra God i ra
lavur varmanai par;
4 nina i vamaniu avet livuan
ta ra lavur magit na varmonong,
upi avet bula, avet a varmaram
valar pa diat, ba ra lavur magit
dia monong diat, ma nam ra var-
maram iat ba God i tar vamaniu
avet me.
5 Tago da ra lavur kinadik
ure Kristo dia pepeal pire vevet,
damana bula kaveve varmanai i
pepeal tai Kristo bula.
6 Ma ona ta magit i monong
vakaina avet, i monong vakaina
avet upi kavava varmaram ma
kavava varvalaun; ma ba di vama-
ram avet, di pait ia ka ure kavava
varmanai, nina i papalum valar pa
ta vavat upi ra kini vamadudur ta
nam ra lavur kinadik dia monong
bula avet;
7 ma kaveve kini nunur ure avat
i tur padikat; tago ave nunure,
ba da ava ki varirivut ta ra lavur
kinadik, damana bula ta ra var-
maram.
8 Tago pa ave mainge, a tara na
turagu, ba avat a ngulngul ure ra
magit i tar monong vakaina avet
aro Asia, ba i ga manga mamat
taun avet dari, ma kaveve dekdek
pa i ga vardada me, ma ave ga nuk
ia ba na par kaveve nilaun;
9 maia pa, a varkurai na minat
i ga tur ta ra bala i vevet iat, upi
koko avet a kapupi avet mulai,
God iat, nina i vatut pa ra lavur
minat;
10 nina i tar valaun pa avet
kan ra ngala na minat, ma na
valavalaun boko; nina ave tar nur-
nur tana ba na valavalaun boko
avet;
11 avat bula avat a maravut
varirivut ma kavava niaring ure
avet; upi ta mangoro diat a pite
varpa ure avet ta go ra magit na
varmari di ga tul tar ia ta vevet ure
ra mangoro.

Paulo i pukue ra nuknukina ure kana vinavana

12 Tago ave langlang ma ra var-
vai na mulaot ta ra bala i vevet
dari, ba amital tar vanavana ta
ra rakarakan a gunagunan ma ra
gomgom na mangamangana ma
ra dovotina tai God, ma vakir ma
ra kabinana mara ra pia, ma ra
varmari kai God ka, ma i ga manga
damana iat tadav avat.
13 Tago pa ave tumu ta enana
magit tadav avat, nam uka iat ava
lukluk ia ma ava mulaot ure, ma
iau ki nunur upi go, ba avat a mu-
laot tana tuk tar ta ra mutuaina;
14 da ava tar mulaot ure ta ra
umana magit pire vevet, upi avat a
langlang ta vevet, da avet bula ave
langlang ure avat ta ra bung i kada
Luluai Iesu.
15 Ma tago i patuan ra
nuknukigu dari, iau ga mainge ba
ina vana tadav avat lua, upi ina
vaura vadongone avat;
16 ma ba ina vana gil pire vavat
aro Makedonia, ma ina talil mulai
mara Makedonia tadav avat, ma
ba avat a tule vue iau ta kaugu
vinavana uro Iudaia.
17 Ba i ga damana kaugu ma-
mainga, iau ga papait na tatavur
vang tana? Ba ra lavur magit iau
nuknuk pa diat, iau nuknuk pa
diat laka vada ra mangamangana

ra pia upi na dari piragu, a maia
na maia ma ra pata na pata?
18 Ma da God i dovot muka,
kaveve tinata pire vavat pa i ga
dari, maia ma pata.
19 Tago Natu i God, Iesu Kristo,
nina ave ga varveai tana livuan ta
vavat, avet ma Siluano ma Timo-
teo, pa i ga dari maia ma pata, ma
tana iat i ga maia.
20 Tago ona i mangoro ra lavur
vamading kai God, tana iat muka
ra maia; ma tana iat bula ra Amen,
upi ra minamar i God ure avet.
21 Ma go nina i vator dat ma avat
tai Kristo, ma i ga tap avet, ia God
iat;
22 nina i tar nim vakilang dat,
ma i tar tul tar ra Tulungen upi a
vuvung varirap ta ra bala i dat.
23 Ma go bula iau tingting pa God
ba na varvai takun ra tulungeagu,
ona iau vaongo, tago pa iau ti vana
uro Korinto upi ina nur vue ke
avat boko.
24 Ma vakir ave papapait na lu-
luai ure kavava nurnur, ave mara-
maravut uka ta kavava gugu, tago
ava tur patuan ure ra nurnur.

2

1 Ma i ga dekdek ra nuknukigu
ure iau iat mulai ba koko ina vana
mulai tadav avat ma ra niligur.
2 Tago ona iau valigur avat, to
ia mulai ba na vagugu iau? Vakir
nam iat ba iau ga valigur ia?
3 Ma iau ga tumu go ra dari ta-
dav avat, kan, ba ina pot, ta niligur
na tadav iau ta diat, nina ba i topa
ia ba ina gugu ta diat; iau nurnur
ta vavat par, ba kaugu gugu ia bula
ra gugu kavavat par.
4 Tago iau ga tutumu tadav
avat livuan ta ra do na magit
na varmonong ma ra takunuan
na bala, ma ra lur na matagu
dia varbabakai; vakir upi ina
vatakunuan avat, upi avat a
nunure ke ba kaugu varmari
tadav avat i ngala tuna.

Avat a nuk vue ta nirara pire ta enana

5 Ma ona ta tikai i vuna ta ra
niligur, pa i ga valigur iau kaka, ta
umana (upi koko na mamat kaugu
tinata) ta vavat bula.
6 Go ra varkurai, ba mangoro dia
tar to tar ia, i topa ta tikai damana;
7 ma i manga boina ba avat a
nuk vue go pirana, ma avat a va-
maniu pa ia, kan ta tikai damana
na ti dudu vurakit ta ra ngala na
niligur.
8 Io, iau lul vovo pa avat, ba avat
a vator vadovot kavava varmari
tadav ia.
9 Tago upi go ra magit bula iau
ga tar tutumu, upi ina nunure ra
dovotina pire vavat, ma kavava
tinorom ta ra lavur magit par.
10 Ma nina ava nuk vue ta magit
pirana iau bula, iau nuk vue; tago
nam ba iau bula iau tar nuk vue,
ona iau tar nuk vue ta magit, iau
ga nuk vue ure avat ta ra mata i
Kristo;
11 upi koko Satan na vagu ta
magit ta dat; tago pa da tuptup ure
kana vakikiu.

Paulo i ngarao

12 Ma ba iau ga pot aro Troas ure
ra bo na varveai kai Kristo, ma ba
di tar papa are ta banbanu tagu tai
ra Luluai,
13 pa i ga ngo muka ra tu-
lungeagu, tago Iau ga mama gire
upi turagu Tito; ma ba ave tar oro
vartulai ma diat, iau ga vana uro
Makedonia.

A niuvia tai Kristo

14 Ma go a pite varpa tadav God,
nina ba i tul tar avet ba avet a
ongaongor vatikai tai Kristo, ma
i vaarike ure avet ta ra lavur gu-
nagunan par ra ang na vuvuvul i
kana kabinana.
15 Tago avet a bo na ang na
vuvuvul kai Kristo tadav God, ta
diat di valaun diat, ma ta diat dia
virua;
16 tadav tikai avet ra ang na mi-
nat upi ra minat; tadav ta ra tikai

ra ang na nilaun upi ra nilaun. Ma
na tale to ia go ra lavur magit?
17 Tago pa ave varogop ra man-
goro, nam diat dia pait pukue ra
tinata kai God da ra magit na
kunukul; ma avet, ave varvai ma
ra dovotina tai Kristo, da tai God
ma ta ra luaina mata i God.

3

A umana tena papalum ta ra kalamana kunubu

1 Dave, ave tur pa ia upi avet a
timtibuna pite pa avet mulai laka?
Ma ave kaina bar upi ta umana
buk na pite varpa tadav avat, ba
upi avet a vatur vake ta umana
buk na pite varpa ta vavat, da ta
ra umana?
2 Avat iat kaveve buk di tumu ia
ta ra bala i vevet, a tarai par dia
nunure ma dia lukluk ia;
3 tago i pada muka, ba avat ra
buk kai Kristo, ba avet iat ave
ga tumu ia, vakir ma ra polo na
tutumu, di ga tumu ia ma ra Tu-
lungea i God iat i lalaun; pa di ga
tumu ia ta ra pal a vat, di ga tumu
ia ka ta ra bala i vavat.
4 Ma i patuan dari ra nuknuk i
vevet tadav God ure Kristo;
5 vakir i tale avet upi avet a
nuk ia ba avet iat, ave vuna tai
ta magit; ma ave vatur vake ke ra
dekdek tai God iat;
6 nina i ga mal i avet, upi avet
a pait valar pa ra papalum ta ra
kalamana kunubu; vakir ure ra
matamatana buk, ure ke ra tu-
lungen iat; tago ra matana buk i
varvardodoko, ma ra tulungen i
tabatabar ma ra nilaun.
7 Ma ona ra papalum nina ba ra
minat i arikai tana, ma di ga poko
tar ia ta ra vat ma ra matana buk, i
ga vana rikai ma ra minamar, ma
i ga dekdek upi ra umana natu i
Israel dia gire vatikene ra mata i
Moses, tago ra matana i ga manga
bagabagele ma ra minamar; ma
nam ra minamar i ga papanie
vanavana;
8 na dave bar ra papalum ta ra
tulungen, pa na manga lia bar ma
ra minamar?
9 Tago ona i mamar ra papalum
nina i vaarike ra varkurai na
kankan, a dovotina muka ba ra pa-
palum ure ra varvatakodo i manga
lia tuna ma ra minamar.
10 Tago a dovotina, nam di ga
manga mar ia, pa i ga mamar
mulai da ra papalum ure ra var-
vatakodo, tago kana minamar i
manga lia ta dir.
11 Tago ona nam ra magit ba i
papaniai, i vung ra mariringian-
ina, io, a mariringian i nam i tur
vatikai i ngala tuna.
12 Ma tago ave vatur vake ra
kini nunur dari, ave rurung ma ra
dekdek na tinata,
13 ma vakir da Moses, nina i ga
tuba ra matana ma ra mal, upi
koko ra umana natu i Israel diat a
gire mal pa ra mutuai nam ba i ga
panie vanavana,
14 ma di ga pula ta ra nuknuk i
diat; tago tuk tar ta ra bung gori
ba di luk ra kunubu lua, nam ra
mal na tubatuba i tur uka, ma pa
di takan vue; ma di tak vue ke nam
ra mal na tubatuba tai Kristo.
15 Ma tuk tar ta ra bung gori,
ba dia lukluk ra umana buk kai
Moses, a mal na tubatuba i va ta
ra bala i diat.
16 Ma ta nam ra e ba dia lingan
upi ra Luluai, da ga takan vue
muka ra mal na tubatuba.
17 Ma ra Luluai ia ra Tulungen;
ma nam ba ra Tulungea i ra Luluai
i ki tana, i ti langalanga.
18 Ma dat par, da vaarike ra
minamar i ra Luluai da ra tiroa ma
pa ta mal na tubatuba ta ra mata i
dat, ma di pukue vaenana tar dat
ta ra malalarina iat ta ra minamar
upi ra minamar, vada tai ra Luluai
i ra Tulungen.

4

A ngatngat na magit ta ra umana la na pia

1 Io, tago ave vatur vake go ra
papalum, da ave tar vatur vake ra
varmari, pa i bilua ra nuknuk i
vevet ure;
2 ma ave tar vung vakakit vue ra
lavur magit na vavirvir dia vava-
pidik, ma pa ave vanavana ma ra
vakikiu, pa ave bili vakakaina ra
tinata kai God ma ra vavagu; ma
ave mal pa mule avet tadav ra
varkurai ta ra bala i ra tarai par ta
ra mata i God, tago ave vaarike ra
dovotina iat.
3 Ma gala di tar tuba kaveve bo
na varvai, gala i tuba ka ta diat dia
virua;
4 ta diat muka ba ra god i go
ra rakarakan a gunagunan i tar
vapula pa ra nuknuk i diat ba pa
dia nurnur, kan na rarao taun diat
ra talapar i ra bo na varvai ure ra
minamar i Kristo, nina iat ba ia ra
malalar i God.
5 Tago pa ave varveai ure avet
mulai, ave varveai ure Kristo Iesu
iat, ba ia ra Luluai, ma ure avet, ba
avet kavava umana tultul uka ure
Iesu iat.
6 Tago ra God, nina i ga biti
dari: "A talapar na pupua ta ra
bobotoi," i tar pupua rikai ta ra
bala i vevet, upi na vatalapar avet
ma ra kabinana i ra minamar i
God ta ra mata i Iesu Kristo.

7 Ma ave vatur vake go ra ngat-
ngat na magit ta ra umana la na
pia, upi ra dekdek, nina i ngala
kakit, na vuna ka tai God, ma koko
ta vevet iat mulai.
8 A umana purpuruan di taun
avet ta ra lavur papar, ma pa
ave kaina kakit; i vurgilagilo ra
nuknuk i vevet, ma pa i par kakit
kaveve nurnur;
9 di korokorot avet, ma pa ave ki
na malari; di vue ravite avet ra pia,
ma pa ave virua;
10 ave kapkap vatikene ra
vinirua i Iesu ta ra paka i vevet,
upi ra nilaun bula kai Iesu na
arikai ta ra paka i vevet.
11 Tago avet, ave laun, di tul
vatikene tar avet ta ra vinirua ure
Iesu, upi da vaarike bula ra nilaun
kai Iesu ta ra paka i vevet ba na ga
mat boko.
12 Damana ra minat i ongaongor
ta vevet, ma ra nilaun ta vavat.
13 Ma tago ave vatur vake ra
kopono tulungen na nurnur, da di
ga tumu ia dari: "Iau tar nurnur,
ma kari iau tata;" ave nurnur bula,
ma kari ave tatata bula;
14 tago ave nunure ba nina i ga
vatut pa mule ra Luluai Iesu na
vatut varurungane pa dat bula ma
Iesu, ma na agure vaarike varu-
rungane tar dat ma avat.
15 Tago di pait go ra lavur magit
par ure avat, upi ra varmari nina
i peal muka ure ra mangoro, na
vuna ba ra pite varpa na peal upi
ra minamar i God.

Ave vanavana ta ra nurnur

16 Go ra magit i vuna tago pa ave
bilua; ma ona i virua vanavana ra
paka i vevet, di vakavakalamane
ra tulungea i vevet a bungbung.
17 Tago kaveve kini na var-
monong ikik pa i vavuan tuna, ma
i manga pait vaarike pa ra mina-
mar ure avet, i manga ngala muka
ma pa na mutu;
18 tago pa ave nuknuk pa ra
lavur magit di giragire, ma ave
nuknuk pa ra lavur magit ba pa
di giragire; tago ra lavur magit dia
giragire pa dia tur vavuan; ma ra
lavur magit ba pa dia giragire dia
tur vatikai ma pa na mutu.

5

1 Tago ave nunure, ona i panie
go kaveve pal na turturup ati ra
pia, kavevet ta pal tai God, a pal ba
pa di ga pait ia ma ra lima, ba pa na
mutu arama ra bala na bakut.
2 Tago a dovotina, ta go ma-
mati ra pia, ave vuair, ma i
dekdek kaveve mamainga ba da
vavauluve avet ma ra kuba i vevet
nina iat marama ra bala na bakut;

3 ona i dovotina ba di tar
vavauluve avet, ma pa avet a iba
upi ta mal.
4 Tago a dovotina avet, ave ki ta
go ra pal na turturup, ave vuair
ta go kaveve kinakap; vakir tago
ave mainge ba da pala vue, ave
mainge ke ba da vavauluve taun
avet, upi ra nilaun na ti konom
mutue nam ta vevet ba na nunure
boko ra minat.
5 Io, God i ga mal pa avet upi
go ra magit iat nina ba i ga tul tar
bula ta vevet ra vuvung varirap na
Tulungen.
6 Kari go i ongor vatikai ra
nuknuk i vevet, tago ave nunure
go ba ave ki boko ma ra pal a paka
i vevet, ave ki kan ra Luluai,
7 tago ave vanavana ta ra nur-
nur, vakir ta ra ginigira;
8 iau biti, i ngo muka ra nuknuk
i vevet, ma ave mamainge, ba avet
a ki kan ra pal a paka i vevet upi
avet a ki pire ra Luluai.
9 Damana ba ave ki ta ra kuba
i vevet ba ona ave ki irai, avet
a ongaongor upi avet a da kana
mamainga iat.
10 Tago a dovotina da vaarike
vapar dat ta ra mata i ra kiki na
varkurai kai Kristo; upi dat a vatur
vake tikatikai ra lavur magit da ga
pait diat ta ra paka i dat, ba a boina
ba a kaina.

A tarai dia talaina ma God tal Kristo

11 Ma tago ave nunure ra varbu-
rutuai tai ra Luluai, ave ting vovo
pa ra tarai, ma God i nunure ilam
avet muka; ma iau ki nunur bula
upi go, ba ra varkurai ta ra bala i
vavat i nunure ilam bula avet.
12 Tago pa ave ling na pite pa
mule avet tadav avat, ave tatike ke
go, upi avet a tul tar ta magit ta
vavat ba avat a langlang me ure
avet, upi avat a vatur vake ta magit
na balbali ure diat dia langlang ma
ra mata i diat, ma ra bala i diat
pata.
13 Tago ona ave papait na pa-
paua, i damana tadav God iat; ma
ba i minana ra nuknuk i vevet, i
damana tadav avat.
14 Tago ra varmari kai Kristo i
vovo pa avet; tago ave varkurai
dari, ba tikai i ga mat ure ra tarai
par, damana dia tar mat par;
15 ma i ga mat ure diat par, upi
diat, dia laun, koko diat a laun upi
diat iat mulai, upi nina iat i ga mat
ure diat, ma i ga tut mulai kan ra
minat.
16 Damana papa gori pa ave nuk
pa mule ta tikai vada ra palapaka;
ona ave tar nunure Kristo da ra
palapaka, a dovotina gori pa ave
nunure mule damana.
17 Ta nin ona ta tikai i ki tai
Kristo, ia ra kalamana vavaki; a
lavur maulana magit dia tar panie;
gire, dia kalamana muka.
18 Ma tai God ra lavur magit par,
nina i tar vamaram guve mule dat
me ure Kristo, ma i ga tul tar ra
papalum ure ra varvamaram ta
vevet;
19 dari ka ba God tai Kristo i ga
vamaram guve pa mule ra tarai
me, ma pa i lukluk tar mule kadia
lavur varpiam ta diat, ma i ga tul
tar ra varveai ure ra varvamaram
ta vevet.
20 Ma go avet ra umana tur kia
ure Kristo, vada God i lul vovo
pa avat ma ra nilai vevet; ave lul
vovo pa avat ure Kristo, ba avat a
varmaram ma God.
21 I ga tul tar nina ba pa i ga
nunure ta varpiam, ba na da ra
varpiam ure dat, upi tana iat dat ra
mangamangana takodo kai God.

6

1 Ma tago ave papalum varirivut
ma ra Luluai, ave pit avat upi
koko avat a vatur vakuku vake ra
varmari kai God,
2 (tago i biti:
“Iau tar valongore u ta ra vakak na
kilala,
Ma ta ra bung na varvalaun iau ga
maravut u.”

Gire, go ieri muka ra vakak na
kilala; gire, go gori muka ra bung
na varvalaun);
3 ma avet, pa ave pait ta magit ba
ta tikai na tutukai tana, upi koko
da takun vakaina kada kini ta ra
papalum;
4 ma ave mal pa avet ta ra lavur
magit ure avet, da ra umana tultul
kai God iat, ta ra kini na vinvini, ta
ra lavur magit na varmonong, ta
ra niiba upi ra lavur magit, ta ra
lavur nginarao,
5 ta ra lavur varkita, ta ra lavur
kini ta ra pal na banubat, ta ra
lavur varvareo, ta ra lavur dekdek
na papalum, ta ra lavur nimono, ta
ra lavur vinevel;
6 ta ra gomgom na mangaman-
gana, ta ra minatoto, ta ra kini
vamadudur, ta ra bala na varmari,
tai ra Takodo na Tulungen, ta ra
varmari ba pa ta ikik a vaongo
tana,
7 ta ra dovot na tinata, ta ra dekdek
i God, ta ra vargal i ra mangaman-
gana takodo ta ra papar a lima
tuna ma ta ra papar a maira,
8 ta ra variru ma ra niruva, ba dia
varvai boboina ure avet, ma ba dia
varvai kakaina ure avet; da diat,
dia varvagu, ma ave dovot ika;
9 da pa dia nunure avet, ma go
ave rararang muka; da ave mat
ika, ma gire ave laun uka; da dia
vapagumanene avet, ma pa dia
doko avet;
10 da ave ligur, ma a dovotina
ave gugu vatikai; da ave luveana,
ma go ave vauviana ra mangoro;
da pa ave vung ta magit, ma go
kavevet muka ra lavur magit par.

11 Ea, avat ra tarai Korinto, a
ngie i vevet i tapapa muka tadav
avat, a bala i vevet i tar ngala ma
ra varmari.
12 Pa ta magit ta vevet i vaim bat
avat, ma ra bala i vavat iat i vaim
bat mule avat.
13 Ma go avat a bali ia ma ra
magit i varogop (iau tata da tadav
ra umana natugu), avat a valan-
galanga bula ra bala i vavat.

Koko da vi guve avat ma diat pa dia nurnur

14 Koko da vi guve avat ma diat
pa dia nurnur, tago ra mangaman-
gana takodo dir talaina dave ma ra
varpiam? Ma ava laka ra magit ba
ra talapar dir ki varurung tana ma
ra tabobotoi?
15 Ma nuve ra magit a nuknuk
i dir Kristo ma Belial na varogop
tana? Ba ava bar ra magit ba dir
a tena nurnur ma tikai ba pa i
nurnur dir kale guve?
16 Ma ra pal tabu kai God dir
tur guvai dave ma ra umana
tabataba? Tago dat ra pal tabu kai
ra God i lalaun; da God i tar tatike:
“Ina ki ta diat, ma ina vanavana
livuan ta diat, ma iau kadia God,
ma diat kaugu tarai.”
17 Kari:
“ ‘Avat a irop kan diat, ma avat a ki
varbaiai ma diat,’ ra Luluai
i tatike,
‘Ma koko ava bili ra magit i dur;
Ma ina vatur vake avat,
18 Ma iau ra Tama i vavat,
Ma avat ra umana natugu a
umana tutana ma ra umana
natugu a umana vavina,’
a Luluai i dekdek muka i biti.”

7

1 Tago da vatur vake go ra
lavur tinata na varvatading, avat
a umana vakak, i boina ba dat a
dur vue ta dat ra lavur dur ta ra
palapaka i dat ma ra tulungea i
dat, ma dat a ongaongor upi dat
a gomgom kakit ta ra bunurut ure
God.

Paulo i gugu

2 Avat a kapupi avet; pa ave ga
vakaina ta tikai, pa ave ga ben
varara ta tikai, pa ave ga vagu pa
ta magit tai ta tikai.
3 Pa iau tatike go upi ina kure
vakaina avat; tago iau tar tatike
value, ba ava ki vatikai ta ra bala

i vevet upi dat a mat varurung ma
dat a laun varurung.
4 Iau rurung muka ma kaugu
tinata tadav avat, iau manga
langlang ure avat; iau buka ma
ra varmaram, i ngala tuna kaugu
gugu livuan ta ra lavur magit dia
monong avet.
5 Tago ba ave tar pot aro Make-
donia, pa i ga ngo ra paka i vevet,
a lavur magit na varmonong dia
ga vana tadav avet; a vinarubu
vurkikilane avet, ma ra bunurut ta
ra bala i vevet.
6 Ma God, nina ba i vamaniu
diat ba i madu ra bala i diat, i ga
vamaniu avet ma ra vinavana uti
kai Tito;
7 ma vakir ure ke kana vina-
vana uti, ure bula ra varmanai
nam i ga varmaram avat me, ba
i ga ve avet ure kavava dekdek
na mamainga, kavava tinata na
takunuan, kavava malamalapang
na ninunuk ure iau; ma iau ga
gugu na kaia mulai.
8 A dovotina, iau ga valigur avat
ma kaugu buk, ma pa iau nukpuku
mulai ure, ma a dovotina iau ga
tar nukpuku tana; tago iau gire ba
nam ra buk i ga valigur avat, ma
ure ta kopono e ke.
9 Ma go iau gugu, vakir ika tago
iau ga valigur avat, ure ke go iat
ba ava ga ligur upi ra nukpuku;
tago i ga valigur avat da nam ra
mangana niligur i topa God, upi
koko avat a kaina ure avet tai ta
magit.
10 Tago ra niligur i topa God iat
i pait vaarike ra nukpuku upi ra
varvalaun ba pa da nukpuku tana;
ma ra niligur i ra rakarakan a
gunagunan i pait vaarike ra minat.
11 Avat a gire mule nina ra magit
iat, ba iau tar valigur avat me da
i topa God, ma i ngala muka ra
niongor i ga pait vaarike ta vavat,
maia pa, ba avat a valangalanga
pa avat, maia pa, ma ra malamala-
pang na ninunuk, maia pa, ma ra
bunurut, maia pa, ma ra dekdek
na mamainga, maia pa, ma ra
varvargat, maia pa, ma ra varobo!
Ava ga pait ra lavur magit par, ma
ava tar vaarike bulu go, ba ava
langalanga ure go ra magit.
12 Ma a dovotina iau ga tutumu
tadav avat, ma vakir iau ga tu-
tumu ure nina iat i ga pait ra
bilak na magit, ba ure nam di ga
vakavakaina, ure go iat, ba avat
a vaarike kavava dovot na var-
balaurai ure avet ta ra luaina mata
i God.
13 Io, ave tar maram, ma ta
kaveve varmanai, ave tar gugu
tuna bula ta ra gugu tai Tito, tago
avat par, ava tar valagar ra tu-
lungeana.
14 Tago ona iau ga pite pa avat
ure ta mangana magit ta ra luaina
matana, pa iau vavirvir tana; ma
da ave tar tatike ra lavur magit par
ta vavat ma ra dovotina, damana
bula nam iau ga langlang tana ta
ra luaina matana ure avat, Tito i
ga gire ba i dovot.
15 Ma kana varmari i tar manga
peal tadav avat, ba i nuknuk pa
kavava tinorom par, ba ava ga
vage pa ia ma ra ururian ma ra
nidadar.
16 Iau gugu, tago iau nurnur ta
vavat ure ra lavur magit par.

8

A te Kristo ma kana vartabar

1 Ma go bula, a tara na turagu,
ave vateten avat ure ra varmari
kai God ba i ga tul tar ia ta ra lavur
ekelesia aro Makedonia;
2 ma ba i ga tup diat ra valavalar,
ma ra do na magit na varmonong,
i ga ngala kadia gugu, ma ta kadia
kini na luveana tuna i ga peal tuna
kadia lavur bo na vartabar.
3 Tago iau varvai dovot tana, ba
kadia vartabar i ga varogop ma
ra dekdek i diat, maia pa, kadia
minariga dari, upi ra vartabar na
manga lia ta ra dekdek i diat;

4 dia ga manga lul vovo pa avet
upi go ra varmari ba diat a mar-
avut bula ta ra vartabar ure ra
umana tena gomgom;
5 ma vakir dia ga pait ika nam
ave ga ki nunur upi ia, tago di ga
tul value tar mule diat iat ta ra
Luluai, ma ta vevet bula ure ra
mamainga kai God.
6 Kari ave ga lul Tito, upi na pait
ot pa nam ra varmari ta vavat, da
i ga tur value pa ia.
7 Ma da i peal pire vavat ra lavur
magit, a nurnur, ma ra tinata, ma
ra kabinana, ma ra lavur mangana
niongor ma kavava varmari tadav
avet, i boina ba avat a vapealane
bula go ra papalum na varmari.
8 Pa iau tata da iau vartuluai
tana, ba ina valar ika ra dovot i
kavava varmari ta ra niongor kai
ta ra umana.
9 Tago ava nunure ra varmari
kai kada Luluai Iesu, ba i ga
uviana muka, ma i ga tibuna val-
uveana pa ia mulai ure avat, upi
avat a uviana ure kana kini na
luveana.
10 Ma go iau tul tar ra nuknukigu
tana ta vavat; tago ni i topa avat,
ava tar tur value pa go ra papalum
ta ra kilala i tar par, vakir ba avat
a pait ia ka, ava ga gugu bula upi
ia.
11 Ma go i boina ba avat a pait ot
pa ra papalum; upi da ava ga lulut
ma ra minariga upi ia, damana
avat a pait ot pa ia bula varogop
ma ra dekdek i vavat.
12 Tago ona ra minariga i tur pire
ta tikai, da manane, tago i varogop
ma ra magit i vung ia, ma vakir da
nam ba pa i vung ia.
13 Tago pa iau tatike go upi da
valangalanga ta ra umana, ma da
manga vamamat avat;
14 ia kaka upi avat a vardada
parika, upi ta go ra rana kavava
peal magit na vaot kadia niiba,
ma upi kadia peal magit na vaot
kavava niiba; upi na vardada ka;
15 da di ga tumu ia dari: “Nam
i ga mumuke guve ra ngala, pa i
ga vung valili ta ik; ma nam i ga
ingate varurue ra ikikilik ika, pa i
ga ibaiba upi ta na.”
16 Ma da tul tar ra pite varpa
tadav God, nina i ga varuk tar nina
ra dovot na varbalaurai ta ra bala
i Tito ure avat.
17 Tago a dovotina i ga ko-
dakodop mal kaveve tinata na
varvargat; ma tago ia bula i ga
malamalapang ra balana upi ia, i
ga vana tadav avat ta kana ma-
mainga iat.
18 Ma ave tar tul varurungane
vue me nam ra tura i vevet, dia
pite pa ia ure ra bo na varveai ta
ra lavur ekelesia mutu;
19 ma vakir gon ika, tago ra lavur
ekelesia par dia ga pilak pa ia upi
avet a varagur ta go ra magit na
varmari, nina avet a varvakai tana
upi ra Luluai na mamar tana, ma
upi na pada kaveve minariga upi
ia;
20 upi koko ta tikai na takun avet
ure go ra vartabar na varmari ave
varvakai tana;
21 tago ave nuk ot pa ra lavur
takodo na magit, vakir ta ra luaina
mata i ra Luluai ka, ta ra luaina
mata i ra tarai bula.
22 Ma ave tar tul vue diat ma tura
i vevet, nina ave tar valar ot milat
pa kana niongor ure mangoro na
magit, ma gori i tar ngala tuna
kana niongor ure kana ngala na
nurnur ta vavat.
23 Ma ure Tito, amir varbete ma
amir papalum varirivut ure avat;
ma ure ra tara na tura i vevet,
diat ra umana tultul ta ra umana
ekelesia, diat ra minamar i Kristo.
24 Avat a vaarike ra dovot i
kavava varmari tadav diat ta ra
luaina mata i ra lavur ekelesia ma
ba i dovotina bula nam ra magit
ave langlang tana ure avat.

9

A maramaravut pire ra umana enana te Kristo

1 Ma ure ra papalum na varmari
pire ra umana tena gomgom pa
ina tutumu tana tadav avat;
2 tago iau nunure kavava minar-
iga upi ia, nina iau langlang ure
avat tana pire diat ra Makedonia
dari, ba ra gunan Akaia i tar kilala
taun kadia vaninara; ma kavava
niongor i tar vangangap mangoro
tuna.
3 Ma iau tar tulue ra tara na tura
i vevet tadav avat, kan kaveve pite
varpa ure avat ta go ra vartabar
pa na topa ta magit; upi, da iau tar
tatike, avat a ki na vaninara;
4 kan avet a varagur ma ta
umana te Makedonia, ma avet a
tadav avat, diat a gire ba pa ava
ga vaninara, ma avet, (pa ave biti
avat), avet a vavirvir ure kaveve
nurnur ta vavat.
5 Kari go iau biti, ba i tar topa
ia, ba ina vargat ra tara na tura i
vevet, ba dital a lua tadav avat, ma
dital a varurue nam ra vartabar na
varmari ba ava ga vatading value
tana, upi na va na vaninara, da ra
vartabar tuna, ma koko na da ra
magit na varbat.

6 Ma iau tatike go: Nam i
vavaume ra paupau ik, na doko pa
ta paupau ik; ma nam i vavaume
ra pepeal, na doko pa bula ra pe-
peal.
7 I boina ba ra tarai par,
tikatikai, diat a papait ika nam ba
dia tar nuk value pa ia ta ra bala
i diat, koko ma ra langodo tana,
ba ra bunurut; tago God i mari ta
tikai ba i varvartabar ma ra gina.
8 Ma i tale God upi na vapeal
tuna ra lavur varmari par pire
vavat; upi avat, tago avat a vatur
vake vatikene ra pepeal ta ra lavur
bo na magit, avat a vapealane ra
lavur bo na papalum;
9 da di ga tumu ia dari:

"I tar vue imimire vurvurbit, i tar
tabar ra umana luveana;
Kana mangamangana takodo i tur
vatikai, ma pa na mutu."

10 Ma nina i tul tar ra patpat na
davai tai ra tena vinauma ma ra
gem ure ra nian, na tul tar, ma na
vapeal bula, ra patpat na davai upi
avat a vaume, ma na vapealane
ra vuai kavava mangamangana
takodo;
11 ma da vauviana pa avat ma ra
lavur magit par upi ra vartabar
na varmari, ba i vavaarike ra pite
varpa tadav God ta vevet.
12 Tago ra varvakai ure go ra pa-
palum vakir i vaot ika ra niiba kai
ra umana tena gomgom, i vapeal
bula ra do na pite varpa tadav
God;
13 tago ba di valar ot pa avat ma go
ra papalum na varmari, dia pite pa
God ure kavava tinorom tadav ra
bo na varveai kai Kristo, ma ure
kavava ngala na vartabar tadav
diat ma tadav ra tarai par;
14 ma ta kadia niaring ure avat, dia
nuknuk upi avat ure ra ngala na
varmari kakit kai God ta vavat.
15 A pite varpa tadav God ure kana
vartabar ba pa da vatang ot pa ia.

10

*Paulo i tata kapa ure kana pa-
palum*

1 Ma go iau Paulo iat, iau lul
vovo pa avat ure ra madu na bala
i Kristo ma kana bala na varmari,
iau ba iau ikilik muka ta ra mata i
vavat, ma tago iau ki kan avat, iau
arung pa avat.
2 Maia pa, iau lul vovo pa avat,
upi koko ina arung pa avat ba iau
ki pire vavat ma nam ra patuan
na ninunuk, nina iau biti ba ina
arung ta na me ta vavat, nina
diat, dia nuk ia ba ave vanavana
varogop ma ra mangamangana ra
pia.
3 Tago a dovotina ave kiki ra
pia, ma pa ave varvarubu ina ra
mangamangana ra pia,
4 (tago ra umana vargal ure
kaveve vinarubu vakir mamati ra
pia, ia kaka diat marama kai God
ma dia dekdek muka upi diat a

rede kopo ra lavur dekdek na bal-
ada);
5 Upi diat a vue pukue vue
ra lavur ninunuk vakuku, ma ra
lavur ngala na magit parika, ba dia
tibuna vangala pa diat mulai, upi
diat a tur bat ra minatoto ure God,
ma upi diat a ben vavilavilau tar
ra lavur ninunuk par ta ra tinorom
tadav Kristo;
6 ma diat a ki na vaninara upi
diat a obo pa ra lavur varpiam,
ona i tar ot muka kavava tinorom.
7 Ava nuk pa ra lavur magit dia
vevengene ta ra mata i vavat? Ona
ta tikai i kapupi ia iat mulai, ba,
ia kai Kristo, na nuk ot pa go bula
ure mule, ba, vada ia kai Kristo,
damana bula avet.
8 Ma gala ina manga langlang
bula ure ra varkurai (nina ra Lu-
luai i ga tul tar ia ta vevet upi avet
a vair mal i avat, ma koko upi avet
a vakaina avat), pa ina vavirvir
tana,
9 upi koko na da iau vaburut i
avat ma kaugu umana buk.
10 Tago dia tatike: Kana umana
buk dia mamat ma dia dekdek;
ma ra pakana iat i bilua, ma kana
tinata di pidimuane.
11 I boina ba ta tikai damana na
nuk pa go, ba, varogop kaveve
mangamangana tinata ta ra
umana buk ba ave ki balakane
avat, na damana bula kaveve
papalum ba ave ki pire vavat.
12 Tago pa ave arung pa ta
umana ta diat, upi avet a luk varu-
rungane avet, ba avet a valarue
avet ma diat, dia timtibuna pite
pa diat mulai; ma diat iat, tago
dia tibuna valar diat ma diat iat
mulai, ma dia tibuna varogopane
diat ma diat iat mulai, dia iba upi
ra kabinana.
13 Ma pa avet a manga langlang
upi na lake nam ba i varogop ma
avet iat, na varogop uka ma ra
valavalar i ra langun ba God i tar
tibe tar ia ta vevet, a tiniba ba na
tuk tar pire vavat iat bula.
14 Tago pa ave manga valolovina
kaveve tiniba, da pa i tuk tar tadav
avat; tago ave lua tadav avat muka
ma ra bo na varveai kai Kristo;
15 pa ave langlang ta ra pa-
palum kai ta ra umana enana, upi
na lake kaveve langun; ma ave
ki nunur upi go, ba da i taiak
vanavana kavava nurnur, avet a
manga ngalangala tuna ure avat
da kaveve langun iat,
16 upi avet a varvai ma ra bo
na varveai ta ra langlangun aro
iat, ma koko avet a langlang ta ra
langun kai ta ra tikai ure ra lavur
magit di tar pait ot pa ia.
17 Ma nina i langlang, i boina ba
na langlang tai ra Luluai iat.
18 Tago vakir nam i tibuna pite
pa ia iat mulai i ko, ia kaka nina
iat ba ra Luluai i pite pa ia.

11

Paulo ma ra umana apostolo vavaongo

1 Iau mainge tuna ba avat a ki
vamadudur vue go kaugu a ik a
papaua; ma a dovotina, ava ki
vamadudur pa iau.
2 Tago iau varbat ure avat ma
ra varbat i topa God; tago iau tar
vi guve tar avat tai tikai kavava
tutana, upi ina kap tar avat da ra
gomgom na inip tadav Kristo.
3 Ma iau burut, kan, da ra vui
ta kana vakikiu i ga vagu pa
Eva, damana bula na vakaina ra
nuknuk i vavat kan ra madu na ni-
nunuk ma ra gomgom na manga-
mangana tadav Kristo.
4 Tago ona tikai i pot ma ra
varveai ure ra enana Iesu, ba pa
ave ga varveai tana, ba ona ava
vatur vake ta ra enana tulungen,
ba pa ava ga vatur vake, ba ta ra
enana bo na varveai, ba pa ava
vatur vake, ava ki vamadudur pa
ia.
5 Tago iau nuk ia ba nam i ngala
kakit ta ra lavur apostolo pa i lia ta
mimir.

6 Ma ona i kotol kaugu tinata,
kaugu kabinana pa i damana;
patana, tago ave tar vaarike bulu
ia tadav avat ta ra lavur manga-
mangana ma livuan ta ra tarai par.
7 Iau tar rara laka ba iau ga vaik-
ilik pa iau mulai upi da vangala pa
avat, tago iau tar ve vakuku tar ra
bo na varvai kai God ta vavat?
8 Iau ga valuveana pa ta ra
umana vuna tarai na ekelesia, tago
iau ga alube pa ra vabongon ta
diat ure kaugu papalum upi ina
papalum pire vavat;
9 ma ba iau ga ki pa boko pire
vavat, ma iau ga ki na niiba, pa
iau ga vabalaguan ta tikai; tago ra
tara na turagu, ba dia ga pot maro
Makedonia, dia ga vot tar tagu
nam ba iau ga iba upi ia; ma ure ra
lavur magit par iau ga balaure bat
iau upi koko ina vabalaguan avat,
ma ina pait ia damana mulai.
10 Da ra dovotina kai Kristo i ki
tagu, pa ta na tur bat iau ta go
ra magit iau langlang tana ta ra
langlangun Akaia.
11 Ta ra ava? Tago pa iau mari
avat? God iat i nunure.
12 Ma ra magit iau papait ia, ina
pait ia bula namur, upi ina vamut
vue ra vuna pire diat, dia kaina
upi ta vuna; upi dari ba, ta nam
ra magit dia langlang tana, ave
varogop uka.
13 Tago diat damana, diat ra
umana apostolo vavaongo, dia pa-
palum ma ra vakikiu, dia mala-
mala apostolo kai Kristo.
14 Ma vakir a magit na kinaian
go; tago Satan iat i pukue vaenana
pa mule, upi na da ra angelo na
kapa.
15 Vakir a ngala na magit go,
ona kana umana tultul bula dia
pukue vaenana pa diat iat mulai,
upi diat a da ra umana tultul i
ra mangamangana takodo; ma ra
mutuai diat na varogop tuna ma
kadia lavur papalum.

A umana varmonong kai Paulo

16 Iau biti mulai: Koko ta tikai na
biti ba iau a papaua; ma ona ava
nuk ia damana, da ra lunga avat
a vapup pa iau, upi iau bula, ina
langlang a ikilik.
17 Nam ba iau tatike, pa iau
tatike da ra mangamangana kai ra
Luluai, da ka ma ra mangaman-
gana papaua, ta go ra patuan na
ninunuk ba iau langlang me.
18 Tago mangoro dia langlang ta
ra umana magit ra pia, iau bula,
ina langlang.
19 Tago ava ki vamadudur pa ra
umana papaua ma ava ga upi diat,
tago avat a umana tena kabinana.
20 Tago ava ki vamadudur pa
nina i kap vavilavilau pa avat, i
en vue avat, i kinim vavilavilau pa
avat, i tibuna vangala pa mule, ma
i par ra mata i vavat.
21 Iau tatike go ma ra vavirvir,
ba ave ga bilua. Ma ta nam
parika ba ta tikai na ongor tana
(iau tatata da ra mangamangana
papaua), iau ongor bula.
22 Diat ra umana Ebraio laka?
Iau bula damana. Diat ra umana
natu i Israel laka? Iau bula
damana. Diat ra umana bul mur
tai Abaraam laka? Damana bula
iau.
23 Diat ra umana tultul kai Kristo
laka? (Iau tatata da ma ra manga-
mangana papaua); iau lia ta diat
par; i tup iau ra lavur dekdek na
papalum, ta ra lavur kini ta ra pal
na banubat iau lia ta diat par, a
lavur varkita pa da luk puput pa
diat, iau tar to na mat milat.
24 A ilima na pakana ra Iudaia
dia ga kita iau ma ra utul a vi-
nun ma lavuvat na mememe na
varkita.
25 A utul a pakana di ga rapu iau
ma ra umana buka, tika na pakana
di ga tupar iau ma ra vat, a utul a
pakana iau ga, virua ma ra parau
na ta, tika na marum ma tika na
bung na keake iau ga alalir ta ra
livuan na ta;
26 iau ga ongaongor ma ra ni-
vana vurvurbit, iau ga vana ta ra

kikinit vakai ta ra lavur tava alir,
ta ra kikinit vakai ure ra lavur
tena nilong, ta ra kikinit vakai
ure ra tarai ta kaugu gunan iat,
ta ra kikinit vakai ure ra lavur
Tematana, ta ra kikinit vakai ta ra
pia na pal, ta ra kikinit vakai aria
ra pui, ta ra kikinit vakai na ta, ta
ra kikinit vakai livuan ta ra lavur
barturana vavaongo;
27 ta ra dekdek na papalum ma
ra kinadik, ta ra nivangala milat,
ta ra mulmulum ma ra markobo,
ta ra vinevel milat, ta ra mudian
ma pa kaugu ta mal.
28 Ma da vot tar ta go ra lavur
magit, dia ga pagul vurkikilane
iau, nam bula ba i arikai tadav iau
a bungbung, kaugu ningarao ure
ra lavur ekelesia par.
29 To ia i bilua, ma pa iau bilua?
To ia i tutukai, ma pa i io ra balagu
tana?
30 Ona i takodo piragu ba ina
langlang, ina langlang ta nam ra
lavur magit kaugu binilua i arikai
tana.
31 A God ma ra Tama i ra Lu-
luai Iesu, nina i ti doan tukum, i
nunure muka ba pa iau vavaongo.
32 Aro Damasko ra luluai na gu-
nan kai Aretas, ra king, i ga mona-
mono ta ra pia na pal kai ra umana
Damasko upi na kinim pa iau;
33 ma dia ga vaioro vaba iau tai
tika na matana kalangar ma ra rat
ta ra liplip na balada, ma iau ga
laun kan ra ura limana.

12

A lavur ninana ma ra lavur vavaarikai

1 I mamat ba ina langlang; ia
kaka pa i topa ta magit; io, ina
tadav ra lavur ninana ma ra lavur
magit kai ra Luluai nina di ga
vaarike tar diat tagu.
2 Iau nunure tika na tutana tai
Kristo (ma pa iau nunure ba i ki
ta ra palapakana bar, ba irai kan
ra palapakana bar, ia kaka God
i nunure), ta tikai damana di ga
puak vatutua pa ia urama ta ra
vautuluna bala na bakut, ma ra
vinun ma a ivat na kilala i taun ia
gori.
3 Ma iau nunure ure go ra tutana
(ba i ki ta ra palapakana bar, ba
irai kan ra palapakana bar, pa iau
nunure; ia kaka God i nunure),
4 ba di ga puak vatutua pa ia
urama ta ra Paradaiso,* ma i ga
valongore ta umana tinata ba pa
da vatang puput pa ia ma i tabu ba
ta tutana na vatang diat.
5 Ure ta tikai damana ina
langlang, ma ure iau iat mulai pa
ina langlang ure ke ra lavur magit
iau bilua tana.
6 Tago ona iau mainge ba ina
langlang, pa ina papaua; tago ina
tatike ka ra dovotina; ma iau ngo
kan ia ka, kan ta tikai na valan-
galanga ra nuknukina ure iau ma
kan pa na varogop ma nam ba na
gire ma na valongore bula tagu.
7 Ma upi koko ina manga vava-
gia pa mule iau, tago i ga manga
ngala kakit nam ra lavur magit di
ga vaarike tar diat tagu, di ga tul
tar tika na tikul ta ra palapakagu,
a angelo kai Satan, upi na timtibul
iau kan ina mamanga vavagia pa
mule iau.
8 Iau ga lul vovo pa ra Luluai a
utul a pakana ure go ra magit ba
na tak vue kan iau.
9 Ma i ga tatike tagu: Kaugu
varmari i topa u muka; tago kaugu
dekdek i manga arikai muka ta
ra binilua. Io, iau manga gugu
ta kaugu binilua, upi ra dekdek i
Kristo na ki taun iau.
10 Damana iau gugu muka ta ra
lavur binilua, ma ba di pidimuane
iau, ma ba iau iba upi ra lavur
magit, ma ba di milikuane iau, ma
ba iau ki kaina ure Kristo; tago ba
iau pagolgol ika, iau ongor muka.

* **12:4:** Ra Paradaiso, a kukuraina “a mari na gunan na ningo ba na nilibur”. A Iudaia dia ga vatang go ra iang ure ra pakana ba ra tulungea i ra umana tena takodo diat a ngo tana, namur ta kadia minat.

Paulo i vaarike kana varmari ure ra tarai Korinto

11 Iau tar papait na papaua; ava ga vo pa iau tana; tago i ga
topa avat muka ba avat a varveai boboboina ure iau; tago nam iat i
ngala kakit ta diat ra lavur apostolo par, pa i lia ta mimir ure ta
mangana magit, ma a dovotina iau da ra magit vakuku.
12 A dovotina a umana vakilang i ta apostolo iau tar pait ot pa diat
livuan ta vavat ta ra lavur kini vovovon, ma ra lavur vakilang, ma
ra lavur magit na padapada varvo, ma ra lavur dekdek na papalum.
13 Tago ava ra magit ba ava kom pit tana pire ra lavur ekelesia, kan
go ka bar ba pa iau ga vabalaguan avat? Avat a nuk vue go ra kaina
magit piragu.
14 Gire, ia ra vautuluna pakana ba iau ki na vaninara upi ina vana
tadav avat; ma pa ina vabalaguan avat; tago pa iau tikan upi ra magit
kavavat, upi avat ika iat; tago pa i topa ra umana bul ba diat a
vuvung vakai upi ra tavu i diat, ma i topa ra umana tavu i ra umana
bul ba diat a vuvung vakai ure ra umana natu i diat.
15 Ma iau gugu upi ina vuvuai par vue ure avat, ma ba ina vapar
vue ra ongorigu ure ra tulungea i vavat. Ona iau manga mari tuna
avat, na ikilik tana laka kavava varmari piragu?
16 Ma ona i damana ka, iau pa iau ga vabalaguan avat, ma tago
iau kabatau, iau ga kinim pa avat ma ra vakikiu.
17 Dave bar, iau ga vatur vake laka ta magit ta vavat ure ta na ta
diat iau ga tul vue diat tadav avat?
18 Iau ga lul vovo Tito ba na vana, ma iau ga tul vue ta tikai
ta diat ra umana barturana ba dir a varagur. Dave Tito, i ga vovo
pa laka ta magit ta vavat? Pa ave ga vanavana laka tai ra kopono
Tulungen? Pa ave ga mur laka ra kopono nga?
19 Go bula, ava nuk ia laka ba ave tata bat mule avet pire vavat?
Ave tatata tai Kristo ta ra luaina mata i God. Ma ave pait rit ra lavur
magit, a umana talaigu, upi diat a vair mal i avat.
20 Tago iau ururian, kan ba ina pot, ina gire avat ma pa ava varogop ma nam iau mainge, ma ba
avat a gire iau, ma iau da nam ba pa ava mamainge; kan ra dari iat
na arikai, a varngangar, a varngu, a varvakankan, a varpuapuai, a
vaongo varpa, a varvamaianao, a varvagia, a purpuruan;
21 ma kan ba ina pot mulai, kaugu God na varuva iau ta.ra
luaina mata i vavat, ma ina ga takunuan ure ta mangoro ta diat,
dia tar varpiam lua, ma pa dia ga nukpuku ure ra mangamangana i
dur ma ra ungaunga ma ra lavur magit i milmilikuan, nam dia tar
pait ia.

13

A mutuaina tinata na maramaravut

1 Go ia ra vautuluna pakana ba ina vana tadav avat. Da vatur
vadekdek ra lavur tinata par ta ra varvai kai ra ivut ba ra tabautul a
tena varvai.
2 Iau tar ve value diat, ma go iau ve value mule diat, da ba iau ga
ki pire vavat ra vauruana pakana, damana bula gori ba iau ki bal-
akane avat, iau ve diat, diat tar varpiam lua ma ra ibaiba par bula,
ona iau pot mulai, pa ina nur vue diat muka;
3 tago ava tikan upi ta vakilang ba Kristo i tatata tagu; nina ba pa i
bilua ure avat, i dekdek muka pire vavat;
4 tago di ga ot ia ta ra bolo ta ra binilua, ma a dovotina i lalaun
muka ta ra dekdek i God. Tago avet bula, ave bilua varurung me,
ma avet a laun varurung me ta ra dekdek i God ure avat.

5 Avat a tibuna tir valar pa mule
avat, ba ava ki tuna ta ra nurnur
ba pata; avat a tibuna valar ot pa
mule avat. Ba dave, pa ava nunure
laka ure avat iat mulai, ba Iesu
Kristo i ki ta vavat? ari ona pa ava
da ra vaongo.
6 Ma iau ki nunur muka upi go,
ba avat a nunure ba vakir avet a
da ra vaongo.
7 Ma go ave araring tadav God,
ba koko avat a pait ta kaina magit;
vakir upi avet a da ra umana
dovot, ia kaka upi avat a pait ika
nam i ruru, ma avet, avet a da ra
umana magit vakuku.
8 Tago vakir kavevet ra dekdek
ba avet a pait ta magit bat ra
dovotina, upi avet a vatavua ka ra
dovotina.
9 Tago ave gugu, ba ave bilua, ma
ava ongor; ma ave araring upi go
bula, ba avat a ko vurakit muka.
10 Go i vuna tago iau tumu go
ra lavur magit tadav avat ba iau
ki kan avat, upi ba iau ki maravut
avat, koko muka ina varngangar,
vada ra varkurai ra Luluai i ga tul
tar ia tagu upi ina vair vadongone
avat, ma vakir upi ina vue ravite
avat ra pia.
11 A takununa go, a tara na
turagu, avat a gugu. Avat a ko
vurakit; avat a ki na varmaram;
na tikai ka ra nuknuk i vavat; avat
a ki na malmal; ma ra God i ra
varmari ma ra malmal na ki pire
vavat.
12 Avat a varvatatabai vargil ma
ra gomgom na vargalum.
13 A lavur tena gomgom dia
vatatabe avat.
14 A varmari kai ra Luluai Iesu
Kristo, ma ra varmari kai God, ma
ra varmaram kai ra Takodo na
Tulungen, na ki pire vavat par.*

* **13:14:** (A vauruana buk tadav ra tarai Korinto; Tito ma ta urua bula dital ga kap tar ia.)

A BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV RA TARAI GALATIA

1 Paulo, ra apostolo (vakir i vuna
ta ra tarai, ma pa ta tutana i ga
tibe, Iesu Kristo iat, ma God, a
Tama i dat, nina i ga vatut pa mule
kan ra minat),
2 ma ra tara na tura i dat par dia
ki piragu, tadav ra lavur ekelesia
aro Galatia:
3 A varmari ma ra malmal tadav
avat tai God Tama i dat, ma kada
Luluai Iesu Kristo,
4 nina i ga tul tar mule ure kada
varpiam, upi na valaun pa dat
kan go ra kaina tataun, vada ra
mamainga kai kada God ma Tama
i dat;
5 nina da tul tar ra pite varpa
tana pa na mutu. Amen.

A kopono Bo na Varvai

6 Iau kaian, tago ava vanavana
irai lulut kan nina i ga oro pa
avat ta ra varmari kai Kristo upi ta
enana varveai;
7 ma vakir i enana tuna; ia kaka
ta umana akamana dia vapurpu-
ruan kapi avat ma dia mainge ba
diat a pukue vaenana pa ra bo na
varvai kai Kristo.
8 Ma ona avet a ve tar ra varvai
ta vavat ba ta angelo marama ra
bala na bakut, ma pa i varogop ma
nam ave tar ve tar ia ta vavat, i
boina ba na malari vurakit nam.
9 Da ave tar tatike value,
damana iau tatike mulai: Ona ta
tikai na ve tar ta varvai ta vavat,
ba pa i varogop ma nam ava tar
vatur vake, i boina ba na malari
vurakit nam.
10 Dave, iau vamaram pa ra tarai
vang, ba God? Ba iau valar ia vang
upi ina vagugu pa ra tarai? Tago
gala iau vagugu pa boko ra tarai,
vakir iau a tultul kai Kristo.

God i ga pilak pa Paulo upi na apostolo

11 Tago iau ve vavinar avat, a
tara na turagu, ba ra bo na varvai,
iau ga varvai me, pa i da ra manga-
mangana kai ra tarai.
12 Tago pa iau ga vatur ia tai ta
tutana, ma pa dia ga ve tar ia tagu,
Iesu Kristo iat i ga vaarike ke tar ia
tagu.
13 Tago ava tar valongore ure
kaugu mangamangana kini lua
ta ra lotu Iudaia, ba pa da luk
puput pa ra lavur magit iau ga
vakavakaina ra ekelesia kai God
me, ma iau ga kamare vakakaina
muka;
14 ma ta ra lotu Iudaia iau ga
lia ta diat ta kaugu vuna tarai
ba i ga varogop kaveve kilala na
nilaun, tago i ga manga ngala vu-
rakit muka kaugu varvargat upi
ra lavur varveai kai kaugu umana
patuana.
15 Ma ba i ga ot muka ra bo na
mamainga kai God, nina i ga tibe
vaire iau, ba iau ga ki boko ta ra
bala i nagu, ma i ga ting pa iau ta
kana varmari,
16 upi na vaarike Natuna tagu,
upi ina varveai tana pire diat ra
umana Tematana; pa ave ga var-
nuak vargil ma ra tarai;
17 ma pa iau ga vana urama
Ierusalem tadav diat, dia ga apos-
tolo lua tagu, iau ga vana ka uro
Arabia; ma iau ga lilikun mulai
uro Damasko.
18 Ma ba i ga par mulai ra
utul a kilala, iau ga vana urama
Ierusalem upi ina nunure Kepas,
ma amir ga ki varurung a vinun
ma a ilima na bung.
19 Ma pa ave ga varboboi ma ta
ra na ta diat ra umana apostolo, ia
kaka ma Iakobo, tura i ra Luluai.
20 Ma ure ra lavur magit iau
tumu diat tadav avat, gire, ta ra lu-
aina mata i God, pa iau vavaongo.
21 Namur mulai iau ga vana ta ra
langlangun Siria ma Kilikia.

22 Ma ra umana ekelesia aro Iudaia, dia ki tai Kristo, pa dia ga
nunure ilam boko ra matagu,
23 ma dia ga valongore ke ra
tinata dari: Nina, ba amana i ga
vakavakaina dat, gori i varvarvai
ure nam ra nurnur iat ba amana i
ga kamare vue;
24 ma dia ga pite pa God ure iau.

2

Paulo diat ma ra umana enana apostolo

1 Ba i ga par ra vinun ma ivat na
kilakilala, amir ma Banaba amir
ga vana mulai urama Ierusalem,
ma iau ga agur pa bula Tito.
2 Ma iau ga vana urama ta ra
vavaarikai; ma iau ga vakabara
diat ure nam ra bo na varveai,
ba iau ga varveai tana pire diat
ra umana Tematana, ma iau ga
manga ve vaire ke diat ra umana
vatang na tutana, kan ina vutvut
vakuku, ba kan iau ga tar vutvut
vakuku bar.
3 Ma Tito bula, nina amir ga
varagur me, pa di ga vovo tar ra
pokakikil tana, patana, ma ia ra te
Elenas;
4 ma nam i ga vuna ta diat
ra umana tura i dat vavaongo di
ga ben varuk ive pa diat, dia ga
ruk ivai muka upi diat a ki ue
pa kada kini langalanga, nina da
vatur vake tai Kristo Iesu, upi diat
a ben vavilavilau pa dat tana;
5 ma pa ave ga vamolo tar avet
ta diat, patana, vakir ure tika na
pakana bung uka; upi ra dovotina
kai ra bo na varvai na ki vatikai ta
vavat.
6 Ma ure diat di, ga vatang ngala
ta diat, (kadia kini lua a magit
vakuku piragu; a tarai dia varogop
par ta ra mata i God) diat, iau
tatike, ba dia vatang ngala ta diat,
pa dia ga vot i tar ta magit tagu;
7 pata tuna, ba dia ga gire ba di
ga nur tar ra bo na varvai tagu pire
diat pa dia pokakikil, vada di ga
nur tar ra bo na varvai tai Petero
pire diat ra pokakikil,
8 (tago nina i ga pait valar pa ra
papalum tai Petero upi na apostolo
pire diat ra pokakikil, i ga pait
valar pa bula ra papalum tagu ure
ra lavur Tematana);
9 ma ba dia tar gire ra varmari
di ga tul tar ia tagu, Iakobo ma
Kepas ma Ioanes, dital rararang da
ra utul a pagapaga, dital ga tulue
tar ra lima i dital tuna ta mimir ma
Banaba ta ra varmari, upi amir a
vana tadav ra lavur Tematana, ma
diat a vana tadav ra pokakikil;
10 ma ia kaka go, dia ga varpit
ba amir a nuknuk pa ra lavur
luveana; ma go ra magit iat iau ga
ongaongor tana.

Paulo i ga onge bat Petero aro Antiokia

11 Ma ba Kepas i ga pot aro
Antiokia, iau ga onge bat ia ta ra
luaina matana, tago di ga takun ot
pa ia.
12 Tago lua boko ba ta umana pa
dia ga vut boko maro pire Iakobo,
i ga ian maravut diat ra umana
Tematana; ma namur mulai ba dia
tar pot, i ga vana kan diat ma dia
ga ki varbaiai, tago i ga burutue
diat ra pokakikil.
13 Ma damana bula ta ra umana
Iudaia dia ga papait na vavagu
varurung me; ma i ga damana ba
kadia vavagu i ga al varara pa,
Banaba bula.
14 Ma ba iau ga gire ba pa dia ga
vanavana takodo vada ra dovotina
ta ra bo na varveai, iau ga biti
tai Kepas ta ra luaina mata i diat
par dari: Ona u a te Iudaia ma
u mur ra mangamangana kai ra
lavur Tematana, ma vakir kai ra
umana Iudaia, dave u vovo pa ra
umana Tematana upi diat a mur
ra mangamangana kai ra umana
Iudaia?

A umana Iudaia ma ra umana Tematana diat a vatur vake ra varvalaun ma ra nurnur

15 Dat, di kava dat a umana Iudaia, ma vakir dat ra umana tena
varpiam ta diat ra umana Tematana,
16 da nunure, ba pa di vatakodo
ra tarai ure ra lavur papalum i
vuna ta ra tinata na varkurai, ure
ke ra nurnur tai Kristo iat, dat
bula da tar nurnur tai Kristo Iesu,
upi da vatakodo dat ure ra nurnur
tai Kristo, ma vakir ure ra lavur
papalum i vuna ta ra tinata na
varkurai; tago pa da vatakodo ra
tarai ure ra lavur papalum i vuna
ta ra tinata na varkurai.
17 Ma ona di gire tadav ra
varpiam ta dat, ba da ongor boko
upi da vatakodo dat tai Kristo,
dave bar, Kristo i tultul laka kai ra
varpiam? Koko muka.
18 Tago ona iau vatut mule ra
lavur magit iau tar kamare vue,
iau vaarike mule iau, ba iau a tena
varpiam.
19 Tago iau, ure ra tinata na
varkurai, iau ga mat tadav ra
tinata na varkurai, upi ina laun
upi God. Di tar ot varurungane
amir ma Kristo ta ra bolo;
20 ma go vakir iau iat mulai iau
lalaun, Kristo iat i lalaun tagu; ma
go ure kaugu kini ta ra pakagu gori
boko, iau ki tana ma ra nurnur tai
Natu i God, nina i ga mari iau, ma
i ga tul tar mule ure iau.
21 Pa iau nuk piapiam ra var-
mari kai God; tago gala ra var-
vatakodo i arikai ure ra tinata
na varkurai, gala Kristo i tar mat
vakuku.

3

A nurnur ba ra varkurai

1 A tarai Galatia, ava papaua, to
ia i ga tabar avat ma ra malira,
avat ba di tar vaarike vakapa Iesu
Kristo ta ra luaina mata i vavat,
nina di ga ot ia ta ra bolo?
2 la kaka go iau mainge ba ina
matoto pa tana ta vavat: Ava tar
vatur vake laka ra Tulungen ure ra
lavur papalum i vuna ta ra tinata
na varkurai, ba ta ra varveai ure
ra nurnur?
3 Ava manga papaua dave? Ava
ga tur pa ia ta ra Tulungen, ma
dave bar, ava pait ot pa ia laka gori
ta ra palapaka?
4 Dave, ava tar kairane vakuku
ra do na magit? Ona i dovot ba ia
ra magit vakuku pire vavat!
5 Nina i tabatabar avat ma ra
Tulungen, ma i papait ra lavur
magit na padapada varvo livuan
ta vavat, dave, i papait ia laka
ure ra tinata na varkurai, ba ta ra
varveai ure ra nurnur?
6 Da Abaraam i ga kapupi God,
ma di ga luk tar ia tana ba ra
mangamangana takodo.
7 Io, avat a nunure, ba diat a
umana tena nurnur, diat muka ra
umana natu i Abaraam.
8 Ma ra Buk Tabu, tago i ga
vaarike value ba God na vatakodo
ra umana Tematana ure ra nur-
nur, i ga varve value ra bo na var-
vai tadav Abaraam dari: A lavur
vuna tarai mutu diat a doan tam.
9 Damana diat dia nurnur, dia ti
doan varurung ma ra tena nurnur
Abaraam.
10 Tago diat par dia tatabai ta ra
lavur papalum i vuna ta ra tinata
na varkurai dia tur ra vavai ra
kankan; tago di ga tumu ia dari: I
kakaina vurakit nina ba pa i torom
upi na pait ot vatikene pa nam ra
lavur magit di ga tumu diat ta ra
buk na varkurai.
11 Ma i pada muka ba ra tinata
na varkurai pa i vatakodo ta tikai
ta ra luaina mata i God; tago: “A
umana tena takodo diat a laun ta
ra nurnur;”
12 ma ra tinata na varkurai vakir
i tur ta ra nurnur; dari ka: “Nina i
pait diat na laun ta diat.”
13 Kristo i tar kul valaun pa dat
kan ra kankan i ra tinata na varku-
rai, tago i ga kakaina kakit ure dat;
tago di ga tumu ia dari. “Nam ba i
taba ta ra bolo i kakaina kakit;”
14 upi ra nidoan kai Abaraam na
pot bula tadav ra lavur Tematana
tai Kristo Iesu; upi dat a vatur vake

ra vamading kai ra Tulungen, ta ra nurnur.

A varkurai ma ra vamading

15 A tara na turagu, iau tatata da ma ra mangamangana kai ra tarai: Ona di tar vatur vadekdek ta kunubu kai ta tutana ka, pa ta tikai na pukue mule, ba na vot i tar ta magit tana.

16 Ma go di ga tatike tar ra lavur varvatading tai Abaraam iat, ma ra bul mur tana. Pa i tatike: “Ma tadav ra lavlavur bul mur tam,” da ure ra mangoro; i da ure tikai ka: “Ma tadav ra bul mur tam,” ia Kristo nam.

17 Ma iau tatike go: A tinata na varkurai, nina i ga pot namur ba i ga par ra ivat na marmar ma ra utul a vinun na kilakilala, pa na pukue vakaina ra kunubu, nina ba God i ga kubu vadekdek ia amana, upi ra vamading na da ra magit vakuku.

18 Tago ona da kale ra varvalaun ta ra tinata na varkurai, pa da kale mule ta ra tinata na varvatading; ma God i ga tul vakuku tar ia tai Abaraam ure ra varvatading iat.

19 Ba damana, a tinata na varkurai i topa ra ava laka? Di ga vot i tar ia ure ra varpiam, tuk tar ta nam ba ra bul mur na ga vut i tana, nina di ga kubu tar ra vamading tana; ma ra umana angelo dia ga kap tar ia ta ra lima i ra tena varvamaram.

20 Ma ra tena varmaram vakir a tena varvamaram ure ta kopono ko; ma God i tikai muka.

A vuna ure ra varkurai

21 Dave, ra tinata na varkurai i onge bat laka ra lavur vamading kai God? Koko muka. Tago gala di ga tul tar ta tinata na varkurai ba na tabatabar valar pa ma ra nilaun, gala a varvatakodo na ga vuna muka ta ra tinata na varkurai.

22 la kaka ra Buk Tabu i tar banu vake ke ra tarai par ta ra vavai na varpiam, upi da tul tar ra vamading ure ra nurnur tai Iesu Kristo ta diat dia nurnur.

23 Ma ba ra nurnur pa i ga ti vut boko, di ga banu vake dat ta ra vavai na tinata na varkurai, di ga banu vake dat upi ra nurnur ba da vaarike tar ia namur.

24 Damana ra tinata na varkurai ia kada tena varvair upi na agure pa dat tadav Kristo, upi da ga vatakodo dat ta ra nurnur.

25 Ma go, tago ra nurnur i tar vut, pa da ki mulai pire ra tena varvair.

26 Tago avat par a umana natu i God ta ra nurnur, tai Kristo Iesu.

27 Tago avat par, di tar baptaiso avat tai Kristo, ava tar vavauluvai ma Kristo.

28 Pa ta mulai ra te Iudaia ba ra te Elenas, pa ta vilavilau ba ta gunan tuna, pa ta tutana ma pa ta vavina; tago avat par ava tikai ka tai Kristo Iesu.

29 Ma ona avat kai Kristo, a dovotina ba avat ra umana bul mur tai Abaraam, ma ra tarai na kakalai ta ra vamading.

4

1 Go iau tatike ure ra bul na tur kia, ba i bul ikilik ka boko, dir varogop uka ma ra vilavilau, ma a dovotina, ia ra luluai i ra tabarikik par;

2 ma i tur na vavai ta diat ra umana tena balabalaure tabarikik tuk ta nam ra kilala ba tamana i ga kubu ia.

3 Damana bula dat, ba da ga bul uka boko, da ga ki na vilavilau ta ra lavur mangamangana ra pia;

4 ma ba i ga ot muka ra kilala, God i ga tul tar Natuna, nina ba tika na vavina i ga kava, di ga kava ta ra vavai ra tinata na varkurai,

5 upi na kul valaun diat, dia tar ki na vavai ta ra tinata na varkurai, upi dat a vatur vake ra kini ra bartamana.

6 Ma tago avat ra umana natuna, God i tar tul tar ra Tulungea i Natuna ta ra bala i dat, ma i oraoro dari: Aba, Tama!

7 Io, vakir u ra vilavilau mulai,
u natuna iat; ma ona u ra natuna,
una kakailai ure God.

Paulo i ngarao ure ra tarai Galatia

8 A dovotina ta nam ra kilala, ba
pa ava ga nunure God, ava ga ki
na vilavilau ta diat ra umana God
vavaongo, vakir diat ra umana god
tuna;
9 ma tago gori ava tar nunure
muka God, ma kan i boina da
tatike ke dari, ba God i tar nunure
avat, avat a lilikun mulai dave
upi ra lavur magit dia bilua ma
dia papait na tangadi, nina ava
mainge ba avat a ki na vilavilau
mulai ta diat?
10 Ava vatabu ta umana bung,
ma ta umana gai, ma ta umana e,
ma ta umana tataun.
11 Iau ururian ure avat, kan iau
tar papalum vaoloi ure avat.
12 Iau lul vovo pa avat, a tara na
turagu, ba avat a da iau; tago iau
da avat. Pa ava ga vakaina iau tai
ta magit;
13 ma ava nunure ba ta ra
malmalu na pakagu iau ga ve
vatavuna ra bo na varveai ta va-
vat;
14 ma nam ra binilua ta ra pak-
agu i ga da ra varilam tadav avat;
ma pa ava ga pidimuane iau tana,
ma pa ava ole vue iau, ava tar onge
pa iau da iau a angelo kai God,
vada Kristo Iesu iat.
15 Akave vang kavava tinata na
varvadoan? Tago iau varveai
dovot ta vavat, ba gala pa i ga
dekdek tadav avat, gala ava tar
kiok vue ra kiau na mata i vavat
iat, upi ava ga tul tar diat tagu.
16 Ma dave bar, iau kavava ebar
laka gori, tago iau ve ra dovotina
ta vavat?
17 Dia ongor ma ra tinikan upi
avat, ma vakir i ko kadia manga-
mangana; pata, dia mainge ke ba
diat a varbaiane dat, upi avat a
mur diat.
18 Ma i boina ba da ongor vatikai
ma ra tinikan upi avat ta ra magit
i boina, ma vakir ta nam ra umana
bung uka ba iau ki pire vavat.
19 A umana natugu ik, iau
kairane ra kinadik na kinakava
mulai ure avat tuk tar iamana ba
Kristo i tar tavua ta ra bala i vavat,
20 maia pa, iau mainge tuna ba
ina ki pire vavat gori, upi ina
pukue vaenana pa ra nilaigu tadav
avat; tago iau purpuruan ta vavat.

A valavalar i Agar dir ma Sara

21 Avat, ava mainge ba avat a
ki mulai ta ra vavai ra tinata na
varkurai, avat a ve iau, pa ava val-
ongore laka ra tinata na varkurai?
22 Tago di ga tumu ia, ba
Abaraam i ga vangala ra ura
natuna, tikai ra tultul na vavina i
ga kava, ma ta ra tikai kana vavina
tuna.
23 Ma nina ra natu i ra vavina
na tultul di kava ta ra mangaman-
gana ra pia; ma ra natu i kana vav-
ina tuna di kava ure ra vamading.
24 Ma go ra magit ia ra valavalar;
tago ni ra ura vavina dir ra ura
kunubu; tikai marama ra ul a lu-
ana Sinai, i kakava upi ra kini na
vilavilau, Agar nam.
25 Ma ra kukurai go ra Agar
dari: A luana Sinai ta ra gunan
Arabia, ma i varogop uka ma nam
ra Ierusalem i tur gori; tago diat
ma ra umana natuna dia ki na
vilavilau.
26 Ma ra Ierusalem arama liu i
langalanga, nina ba ra na i dat par.
27 Tago di ga tumu ia dari:
“U nam u biu ma pa u kakava, una
gugu;
U nam ba pa u kairane ra kinadik
na kinakava, una ongor ma
ra nioro;
Tago i manga peal ra lavur natu i
nam i ki varkolono, ma nam
ba dir taulai ma ra tutana,
pata.”
28 Ma go dat, a tara na turagu,
dat ra umana natu i ra vamading,
da Isak.
29 Ma da ta nam ra kilala nina di
kava ma ra mangamangana ra pia,
i ga vakavakaina nina di ga kava

da ra Tulungen, i damana ka bula gori.
30 Ma ava ra Buk Tabu i biti? “Una vue vairop vue ra tultul na vavina ma natuna; tago ra natu i ra tultul na vavina pa na kakalai guvai ma natu i ra vavina tuna.”
31 Io, a tara na turagu, vakir dat ra umana natu i ra tultul na vavina, dat ra umana natu i ra vavina tuna.

5

Tur padikat ta ra kini langalanga

1 Kristo i tar pala vue dat upi ra kini langalanga; io, avat a tur padikat ma koko da vi tar mule avat ta ra kip na kini na vilavilau.
2 Gire, iau Paulo, iau ve avat, ba ona ava vatur ra pokakikil, Kristo pa na topa avat.
3 Maia pa, iau varveai dovot mulai tadav ra tarai par dia poko kikil, ba di tar kure tar ia ta diat, upi diat a pait ot pa ra tinata na varkurai par.
4 Avat, ava mainge ba da vatakodo avat ure ra tinata na varkurai, ava tar takunu varbaiai ma Kristo; ava tar bura kan ra varmari.
5 Tago dat, ure ra Tulungen ma ta ra nurnur, da ungung boko upi ra kini nunur na varvatakodo.
6 Tago ta ra kini tai Kristo a pokakikil pa i topa ta magit, ma ra niiba upi ra pokakikil pata; ia kaka go iat, a nurnur, nina ba i papalum ta ra varmari.
7 Ava ga vutvut mamal; to ia i ga tur bat avat laka, upi koko avat a torom ta ra dovotina?
8 Go ra varvargat pa i vuna tai nina i oro pa avat.
9 A ikik a pakana leven i valeven vapar pa ra kidoloina gem.
10 Iau nurnur ta vavat tai ra Luluai, ba pa na enana mulai ra nuknuk i vavat tana; ma nina i vapurpuruan avat na kairane ra varkurai, ba na tadav ia, ba ia to ia bar.
11 Ma iau, a tara na turagu, ona iau varvai boko ure ra pokakikil, ta ra ava dia vakavakaina mule iau? Tago ba damana, i tar panie a tukatukai ure ra bolo.
12 Iau mainge tuna ba diat, dia vapurpuruan avat, diat a kutu vakavakaina mule diat.
13 Tago di tar oro pa avat, a tara na turagu, tadav ra kini langalanga; ma ia kaka koko avat a pukue kavava kini langalanga upi avat a mur ra mamainga ai ra palapaka; avat a kudakudar vargilgil ika ta vavat ta ra varmari.
14 Tago di pait ot pa ra tinata na varkurai parika ta go ra kopono tinata dari: Una mari talaim, da u mari mule u.
15 Ma ona avat a varvarkarat, ma avat a en vargiliane avat, avat a varbalaurai, kan avat a vapar vargilgiliane vue avat.

A Tulungen ma ra paka i vavat

16 Ma iau tatike go: Avat a mur ra Tulungen, damana pa avat a pait ra lavur kaina mamainga ta ra paka i vavat.
17 Tago ra palapaka i tur bat ra Tulungen, ma ra Tulungen i tur bat ra palapaka; tago dir ebar vargil; upi koko ava pait nam ra lavur magit, nina ava mainge ba avat a pait diat.
18 Ma ona ra Tulungen i lue avat, pa ava ki mulai ra vavai ra tinata na varkurai.
19 Ma ra lavur mangamangana kai ra palapaka dia pada muka, go diat: A nipo, a mangamangana i dur, a lavur magit i milmilikuan,
20 a lotu tadav ra tabataba, a agagar, a vargegelenai, a varpuapuai, a lavur varpin, a lavur varvakankan, a lavur varpuapuai, a kini varbaiai, a al vartogo ure ra vartovo na lotu,
21 a lavur varngu, a nimomo tava longlong, a lavur kini guvai upi ra mangamangana i milmilikuan, ma ra lavur magit damana;

iau vaale value avat ta go diat,
da iau ga tar vaale value avat
amana, ba diat, dia papait ra lavur
magit damana, pa diat a kale pa ra
varkurai kai God.
22 Ma ra vuai ra Tulungen ia
ra varmari, a gugu, a malmal, a
kini na varvamadudur, a bala var-
mari, a bo na mangamangana, a
dovotina,
23 a madu na bala, a mangaman-
gana ba tikai i kure bat ra kaina
tana iat, ma pa ta varkurai na tur
bat ure ra dari.
24 Ma diat, ba kai Kristo Iesu,
dia tar ot ra palapaka ta ra bolo;
damana bula ra lavur malamala-
pang na ninunuk ma ra lavur bilak
na mamainga tana.
25 Ona da laun tai ra Tulungen, i
boina ba dat a mur ra Tulungen.
26 Koko dat a kaina upi ra variru,
koko dat a vangangap vargiliane
dat ma koko ra varngu vargil.

6

*Avat a pupuak maravut var-
vargil*

1 A tara na turagu, ona ta nirara
i vabura vakaian ta tikai, avat ava
tulungen, avat a vatut pa mule
ta tikai damana ma ra madu na
mangamangana; ma una nuk pa u
iat mulai, kan ta varilam na tadav
u bula.
2 Avat a pupuak maravut var-
vargil ta kavava lavur kinakap,
ma damana avat a pait ot pa ra
varkurai kai Kristo.
3 Tago ona ta tikai i nuknuk ia
ure mule ba i ngala, ma i palupel
tuna ka, i tuam pa mule.
4 Ma i boina ba tikatikai na
valar ot pa kana papalum iat, ma
damana na vatur vake ra gugu ure
mule ke, ma vakir tai talaina.
5 Tago tikatikai na puak kana
kinakap iat.
6 Ma i boina ba nina di tova ma
ra tinata na tul tar ra lavur bo na
magit tai kana tena vartovo.
7 Koko avat a tuam pa mule avat;
i dekdek upi da valunga God; tago
nam parika ba ta tutana i vaume,
nam muka na doko pa mule.
8 Tago nina ba i vavauma ta ra
palapakana iat, tai ra palapakana
na doko pa ra mareng na minat;
ma nina i vavauma ta ra Tulungen,
tai ra Tulungen iat na tia doko pa
ra nilaun tukum.
9 Ma koko dat a talanguan ta ra
bo na papalum; tago ta ra kilalana
iat dat a dodoko pa,, ona pa da
talanguan.
10 Io, tago da laun boko, i boina
ba dat a pait ra boina tadav ra tarai
par, ma da manga nuk pa diat ta ra
kuba i ra nurnur.

*A mutuaina tinata ma ra tinata
na varvagai*

11 Avat a gire go ra ngala na
matamatana buk iau tutumu me
tadav avat ma ra limagu iat.
12 Diat dia mainge ba diat a
malamala boina ta ra mangaman-
gana ra pia, dia vovo tar ra
pokakikil ta vavat, ia kaka ure go,
ba koko diat a kairane ta milmi-
likuan ure ra bolo kai Kristo.
13 Tago nina diat bula dia
pokakikil, pa dia torom ta ra
tinata na varkurai; ma dia mainge
ba avat a pokakikil, upi diat a
langlang ure ra paka i vavat.
14 Ma iau, koko muka ina
langlang tai ta mangana magit
bula, ia kaka ma ra bolo kai
kada Luluai Iesu Kristo, ure nina
ra rakarakan a gunagunan i tar
taba ta ra bolo tadav iau, ma iau
damana tadav ra rakarakan a
gunagunan.
15 Tago a pokakikil pa i topa ta
magit, ma ra niiba upi ra pokakikil
pata bula, ia kaka a kalamana
vavaki i boina.
16 Ma diat par dia vanavana
vada go ra varkurai, a malmal na
ki taun diat ma ra varmari, ma
taun bula ra Israel kai God.

17 Koko ta tikai na vabalaguan
mule iau papa gori, tago iau kap-
kap ra lavur vakilang i Iesu ta ra
pakagu.
18 A tara na turagu, a varmari
kai kada Luluai Iesu Kristo na ki
ta ra tulungea i vavat. Amen.

A BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV RA TARAI EPESO

1 Paulo, ra apostolo kai Kristo
Iesu ta ra mamainga kai God, ta-
dav ra umana tena gomgom dia
ki Epeso, ma tadav diat ra umana
tena nurnur tai Kristo Iesu:
2 A varmari tadav avat ma ra
malmal tai God Tama i dat ma ra
Luluai Iesu Kristo.

A umana varvadoan tai Kristo

3 Da pite pa ra God ma Tama
i kada Luluai Iesu Kristo, nina i
tar vadoane dat ma ra lavur var-
vadoan na tulungen par marama
ra bala na bakut tai Kristo;
4 vada i ga pilak pa dat tana
amana, ba pa di ga ti vaki boko ra
rakarakan a gunagunan, upi dat a
gomgom vurakit ma pa ta ik a dur
ta dat ta ra luaina matana,
5 i ga tar tibe value dat ta ra var-
mari ure mule tai Iesu Kristo iat
upi ra kini na bartamana, vada ra,
bo na varkurai i kana mamainga,
6 upi ra pite varpa tadav ra mi-
namar i kana varmari, nina i ga
mari dat me ure ra Vakak;
7 nina da vatur vake tana ra
varvalaun ure ra gapuna, a pun-
pun vue ai kada lavur varpiam,
da ra pepeal bo na magit ta kana
varmari,
8 nam i tar vapealane tadav dat
ta ra kabinana, ma ta ra lavur
minatoto par,
9 tago i tar vakabara dat ure ra
magit na pidik ta kana mamainga,
da kana bo na varkurai, nina i ga
nuk ot pa ia tana iat mulai,
10 upi ta ra mangana varkurai,
ba i tar ot muka ra lavur tataun,
upi na varurue ra lavur magit par
tai Kristo, a lavur magit arama ra
bala na bakut, ma ra lavur magit
bula ra pia;
11 tana iat mulai, iau biti, tai nina
bula di vaki dat da ra tiniba di kale,
ma i tar tibe value dat varogop
ma ra nuknuk i papait ra lavur
magit par me da ra varkurai i kana
mamainga iat;
12 upi dat a laun upi ra pite varpa
tadav kana minamar, avet ave ga
nurnur lua tai Kristo;
13 nina avat bula ava tar nurnur
tana, ba ava ga valongore ra tinata
ure ra dovotina, ra bo na varveai
ure kavava varvalaun, ma tai nina
ba ava tar nurnur tana, di tar nim
vakilang avat ma ra Takodo na
Tulungen, nina di ga vatading tar
ia,
14 nina ba ra vuvung varirap ure
kada tiniba, tuk tar namana ba da
valaun pa diat, ba God iat i kale
diat, upi ra pite varpa tadav kana
minamar.

A niaring kai Paulo

15 Kari iau bula, ba iau ga val-
ongore ure kavava nurnur tai ra
Luluai Iesu, ma kavava varmari
tadav ra lavur tena gomgom par,
16 pa iau ngo ma ra pite varpa
ure avat, ma iau vatavatang avat
ta kaugu lavur niaring,
17 upi ra God kai kada Luluai
Iesu Kristo, ra Tama i ra minamar,
na tul tar ra tulungen na kabi-
nana ta vavat, ma ra tulungen na
vavaarikai ta ra minatoto tana;
18 ba na kapa ra kiau na mata
i ra tulungea i vavat, upi avat a
nunure ba ava ra kini nunur ta
kana nioro, ma ava ra pepeal bo
na magit ta ra minamar i kana
tiniba ta diat ra lavur tena gom-
gom,
19 ma ba i ngalangala na kaia
ra dekdekina tadav dat, da tar
nurnur, da nam ra papalum ta ra
dekdek i kana niongor,
20 nina i ga pait ot pa ia tai Kristo,
ba i ga vatut pa mule kan ra minat,
ma i ga vaki ia ta ra limana tuna
arama ra bala na bakut,

21 arama liu kakit ta diat ra lavur
tena varkurai, ma ra lavur varku-
rai, ma ra lavur dekdek, ma ra
lavur luluai, ma ra lavur iang par
di vatang diat, vakir ta go ra lavur
tataun uka, ta nam bula namur
boko;
22 ma i tar vamolo tar ra lavur
magit ta ra vavai ra ura kauna, ma
i ga tul tar ia upi na ula pa ta ra
lavur magit par ta ra ekelesia,
23 nina ba ra pakana iat, a varko-
roi kai nina i kor ta ra lavur magit
par ta ra rakarakan a gunagunan.

2

Kan ra minat up! ra nilaun

1 Ma i tar valaun pa avat, ba ava
ga mat ure kavava lavur nirara ma
kavava lavur varpiam,
2 nina ba amana ava ga tar vana-
vana tana da ra mangamangana
ta go ra rakarakan a gunagunan,
varogop ma ra luluai i ra dekdek
ta ra lao, ma ra tulungen nina i
papalum go gori ta diat ra lavur
natu i ra varpiam;
3 ma amana dat par da ga ki
varurung ma diat ta ra lavur bilak
na mamainga ta ra palapaka i dat,
da ga pait ot pa ra lavur mamainga
ta ra palapaka i dat ma ra nuknuk
i dat, ma ta kada kini vakuku dat
bula ra umana natu i ra kankan
varogop diat ta ra na;
4 ma God, nina i vapealane ra
bala na varmari, ure kana ngala
na varmari ba i ga mari dat me,
5 i tar valaun varurungane pa
dat mulai ma Kristo, ba da ga mat
boko ta ra varpiam (ta ra varmari
di tar valaun pa avat),
6 ma i tar vatut varurungane pa
dat me, ma i tar vaki varurungane
dat me ta ra bala na bakut, tai
Kristo Iesu;
7 Upi ta ra lavur tataun namur
na vaarike ra pepeal magit ta kana
madu na ninunuk tadav dat tai
Kristo Iesu;
8 tago di tar valaun pa avat ma ra
varmari ure ra nurnur; ma avat,
pa ava vuna tana; a vartabar ika
kai God iat;
9 vakir ure ra umana papalum,
upi koko ta tikai na tibuna pite pa
mule.
10 Tago dat par ra kau na limana,
i tar vaki dat tai Kristo Iesu upi ra
lavur bo na papalum, nina diat iat
ba God i tar vaninare value, upi
dat a vanavana ta diat.

Da tikai ka tai Kristo

11 Io, avat ra umana Tematana
ure ra paka i vavat, diat ta ra
pokakikil, nina di pait ia ta ra paka
i diat ma ra lima, dia vatang avat
ba ra niiba upi ra pokakikil, avat a
kodakodop vake go:
12 ba amana ta nam ra kilala
ava ga ki varbaiai ma Kristo, ava
ga ki irai kan ra varkurai kai
ra Israel, ma ava ga vaira ta ra
lavur kunubu na vamading, pa
ava vatur vake ra kini nunur ta ra
kini ra pia, ma pa ava ga nunure
God.
13 Ma gori, tai Kristo Iesu, avat,
ba amana ava ga tur na lao, ava
tar kakari maravai ure ra gapu i
Kristo.
14 Tago ia iat kada malmal, nina
ba i ga pait vakopono ra ivut upi
tikai ka, ma i tar rede kopo ra liplip
livuan, nina i ga varbaiane dat,
15 i tar kamare vue ra kini na
ebar ma ra pakana, ra tinata na
varkurai, nina ra lavur vartuluai
ta ra lavur togotogo, upi na vako-
pono ra ivut tana iat mulai, upi dir
tika na kalamana tutana ka, ma
damana i papait ra malmal,
16 ma upi na vamaram pa dir par
tadav God tai tika na palapakana
ma ra bolo, tago i tar doko ra kini
na ebar tana;
17 ma i ga vana rikai ma i ga ve
tar ra malmal ta vavat, ava tar ki
na lao, ma ra malmal ta diat, dia
tar matatai;

18 tago tana iat i tar tagolo kada
nga tadav God ure ra kopono Tu-
lungen.
19 Damana vakir avat a umana
vaira mulai ma a umana tem-
atana, ava ki na bartalaina ke ma
ra umana tena gomgom, ma ava ki
maravut ma diat ta ra kuba i God,
20 ma di tar vaki avat ta ra vu-
napai ra umana apostolo ma ra
umana propet; ma Kristo Iesu iat,
ia ra ngala na vat ure ra ngu na pal,
ma i ngatngat ta diat par;
21 tai nina ra pal parika ba di tar
pakan mal guve i tavua rikai upi ra
pal tabu tai ra Luluai;
22 tai nina di ga pait vapetep
guve avat bula upi ra kuba i God
ure ra Tulungen.

3

A papalum kai Paulo pire ra umana Tematana

1 Ta ni ra vuna iau Paulo, kai
Kristo Iesu, di tar vi iau ure avat
ra Tematana,
2 ona ava tar valongore ure ra
tiniba na varmari nam di ga tul tar
ia tagu ure avat;
3 ba di ga vaarike vavinar tar ra
magit i pidik tagu (da iau tutumu
lua ma ra paupau tinata),
4 ma ona ava luk ia, avat a ma-
toto tana ta kaugu kabinana ta ra
magit na pidik ure Kristo;
5 nam ba ta ra lavur enana taun
tarai pa di ga vavinar tar ia tadav
ra lavur natu i ra tarai, da di tar
vavinar tar ia ta ra umana apos-
tolo gomgom, ma ra lavur propet
ta ra Tulungen;
6 damana iat, ba ra lavur Tem-
atana diat a kakalai maravut, ma
diat ra ingaingarina maramaravut
ta ra kopono palapakana, ma diat
a vatur vake bula ra vamading tai
Kristo Iesu ure ra bo na varvai,
7 nam di ga tibe iau ba ina tultul
tana, da ra vartabar na varmari
kai God, di ga tul tar ia tagu da ra
papalum i ra dekdekina.
8 Tagu iat di ga tul tar go ra var-
mari, ma iau, iau ikilik ta mimir
ma nina i ikikilik muka ta diat ra
lavur tena gomgom par; upi ina ve
ra lavur Tematana ta ra peal magit
kai Kristo, nina ba pa da nuk ot pa
ia;
9 ma upi ina vakapa ra tarai
par ta ra kukurai ra varkurai ure
ra magit i pidik, nina ba papa ra
vunapai ra vavaki di ga vapidik
ia tai God, nina i ga vaki ra lavur
magit par;
10 upi ra ekelesia na vateten tar
ra vurere na kabinana kai God ta
diat ra lavur varkurai ma ra lavur
dekdek ta ra lavur langlangun ra
bala na bakut,
11 da ra kunubu ure ra lavur
tataun nam i ga pait ot pa ia tai
Kristo Iesu, kada Luluai;
12 nina da rurung tana, ma i
tagolo kada nga, ma da ogogabut
ure kada nurnur tana.
13 Io, iau lul avat, ba koko avat a
bilua ta ra lavur magit dia monong
iau ure avat, tago ava mamar tana.

A varmari kai Kristo

14 Kari go iau va timtibum tadav
Tama,
15 nina ra lavur vuna tarai par,
arama ra bala na bakut ma ra pia
bula, dia vatur ra iang i diat tana,
16 upi na tul tar ia ta vavat, varo-
gop ma ra pepeal minamarina,
ba da vapadikat avat ta ra bala i
vavat ma ra dekdek muka ta ra
Tulungeana;
17 upi Kristo na ki vatikai ta ra
bala i vavat ta ra nurnur; upi avat
a okaokor ma avat a tur kadongor
ta ra varmari,
18 upi na tale avat ba avat a
matoto valar pa varurung ma ra
lavur tena gomgom par ba ava la
ra tababana, ma ra lolovinana, ma
ra maluluvinana, ma ra tuluaina,
19 ma upi avat a nunure ra var-
mari kai Kristo, nam i tur lake
muka ra kabinana, ma upi avat a
buka ma ra lavur peal magit par
tai God.

20 Ma tadav nina, i manga pait
lake valar pa ra lavur magit par da
lul ia, ba da nuk pa ia, varogop ma
nam ra dekdek i ra papalum ta ra
bala i dat,
21 a variru na tadav ia ta ra eke-
lesia ma tai Kristo Iesu ta ra lavur
tataun parika, ma pa na mutu.
Amen.

4

A kopono palapaka

1 Io, iau, di tar vi iau ure ra Lu-
luai, iau lul vovo pa avat, ba avat
a vanavana da i topa ra varting di
ga ting pa avat me,
2 ma ra niruva ma ra madu na
maukua i vavat, ma ra kini na
varvamadudur, ma avat a ki va-
madudur vargiliane pa avat ma ra
varmari;
3 avat a ongor upi avat a vatur
vake ra kopono ninunuk tai ra
Tulungen ta ra vivi na malmal.
4 Tikai ka ra palapaka, ma tikai
ka ra Tulungen, da di tar oro pa
avat ta ra kopono kini nunur ta ra
varting pire vavat;
5 tika na Luluai, tika na nurnur,
tika na baptaiso,
6 tika na God ma Tama i ra tarai
par, nina i ki arama liu ta diat par,
ma livuan ta diat par, ma ta ra bala
i diat par.
7 Ma di tul tar ta dat, tikatikai, ra
varmari varogop ma ra valavalar i
ra vartabar kai Kristo.
8 Kari go i tatike:
"Ba i ga vana tutua urama liu, i
ga kap vavilavilau ra kini na
vilavilau,
Ma i ga tabar diat ra tarai."
9 (Ma go kana vinavana tutua, ava
bar ra kukuraina? Gon ika, ba
i ga kuba lua bula ta ra papar a
rakarakan a gunagunan mara iat?
10 Nina i ga kuba, ia kaka nam
mulai i ga vana tutua lake ra lavur
bala na bakut par, urama liu kakit,
upi na vabuka rit ra lavur magit.)
11 Ma i ga tul tar ta umana upi
diat a apostolo; ma ta ra umana,
upi diat a propet; ma ta ra umana,
upi diat a tena varveai; ma ta ra
umana, upi diat a monamono ma
diat a varvarvair;
12 upi diat a mal ot vakakit pa ra
umana tena gomgom, upi ra bibili
ta ra papalum upi diat a vaiak pa
ra paka i Kristo;
13 tuk tar namana ka, ba dat par,
dat a tadav ra kopono ninunuk ta
ra nurnur ma ta ra kabinana ure
ra Natu i God, tadav ra tutana i
tar ot kana tinavua ma tadav ra
valavalar i ra tinavua i ra lavur
magit par dia ot rit tai Kristo;
14 upi koko dat mulai da ra umana
bul, ba ra lavur vuvu na vartovo
i vue vurvurbingitane diat ma i
kapkap vurvurbingitane diat, ta
ra vartuam kai ra tarai, ma ra
mangamangana vavagu, varogop
ma ra vakikiu kai ra nirara;
15 ma dat a papait ra dovotina ta
ra varmari, upi dat a taiak tar ta
ra lavur magit parika, tai nina ba
ra ulu i dat, ia nam Kristo;
16 tana iat di tar pakan mal
guve ra palapakana, ma di tar
vapetep guve ure ra maramaravut
i tikatika na palapakana, ma
varogop ma ra valavalar i ra
papalum kai tikatika na pakana,
ra palapaka i taiak upi kana
varvapatuan mulai ta ra varmari.

A kalamana nilaun tal Kristo

17 Io, iau tatike go, ma iau varvai
dovot tai ra Luluai, ba koko avat
a vanavana mulai da ta ra umana
ta diat ra Tematana dia vanavana,
ma ra mangamangana vakuku ta
ra nuknuk i diat,
18 nina di tar vabobotoi ra
nuknuk i diat, ma di tar vaire vue
diat kan ra nilaun kai God ure
ra tobobo i tur ta diat, tago dia
vamaliu ra bala i diat;
19 diat, tago pa dia ruva mulai,
dia tar tul tar diat upi diat a pait
ra lavur magit dia milmilikuan,
ma ra lavur magit dia dur, ta ra
varbat.

20 Ma pa di ga tovo tar Kristo
damana ta vavat;
21 ona i dovotina ba ava tar va-
longore, ma ava tar vartovo tana,
da ra dovotina muka i ki tai Iesu;
22 upi avat a varodo vue ra
maulana tutana, nina kai kavava
mangamangana lua, nina i marere
vanavana da ra lavur bilak na ma-
mainga na varvagu;
23 ma upi da pait vakalamane ra
tulungea i ra nuknuk i vavat;
24 ma avat a vavauluvai ma ra
kalamana tutana, nina di tar vaki
ia varogop ma God ta ra manga-
mangana takodo ma ra manga-
mangana gomgom i ra dovotina.
25 Kari go, avat a vung vue ra
vaongo. ma avat par, avat a tatike
ra dovotina vargil, tikatikai ma ra
talaina; tago dat par da ingainga-
rina varvargil.
26 Avat a kulot, ma koko avat
a rara; koko ra matana keake na
kuba ma kavava kankan na tur
boko;
27 ma koko avat a tur are Satan.
28 Nam i ga loaloang, koko na
long mulai; i boina ka ba na bibili,
ma na pait ika nam i ko ma ra ura
limana upi na vatur vake ta magit
ma na tabar nam i tangadi.
29 Koko ta bilak na tinata na irop
ta ra ngie i vavat, nam uka i boina
upi ra varvair, upi na maravut ma
ra varmari diat dia valongore.
30 Ma koko avat a vatakunuan ra
Takodo na Tulungen kai God, tai
nina di ga nim vakilang avat upi
ra bung na varvalaun.
31 I boina ba avat a vung vue
ra mapak na ninunuk kan avat,
ma ra kankan, ma ra kulot, ma
ra varvareo, ma ra varvul, ma ra
vakikiu;
32 ma avat a varmari vargil, na
madu vargil ra bala i vavat, avat a
nuk vargiliane vue kavava nirara,
vada God, ure Iesu, i tar nuk vue
kavavat.

5

A nilaun ta ra kapa

1 Io, avat a murmur God, da ra
umana bul na vakak;
2 ma avat a vanavana ma ra var-
mari, da Kristo bula i ga mari dat,
ma i ga tul tar ia iat mulai ure dat,
a tinabar ma ra vartabar tadav
God, upi ra magit i ang vuvuvul.
3 Ma ra ungaunga, ma ra lavur
magit i dur, ba ra varbat, koko da
vatang ia muka livuan ta vavat, da
i topa ra umana tena gomgom;
4 ma koko tuna ra mangaman-
gana i milmilikuan, ba ra tinata na
papaua, ba ra varkulumai, tago ra
dari pa i topa ia; ma i manga boina
muka ba avat a pite varpa.
5 Tago ava nunure i dovot go,
ba pa ta tena ungaunga, ma pa ta
tikai i dur ra maukuana, ma pa ta
tena varbat, nina i da ra tena lotu
tadav ra tabataba, na vatur vake ta
tiniba ta ra varkurai kai Kristo ma
God.
6 Koko ta tutana na vagu pa avat
ma ra lavur tinata vakuku; tago a
kankan kai God i vana taun diat ra
umana natu i ra varongongoi ta ni
ra lavur magit.
7 Ma koko avat a varbete ma
diat;
8 tago amana boko ava ga
bobotoi, ma go gori ava talapar
ta ra Luluai; avat a vanavana da
ra umana natu i ra kapa,
9 (tago ra vuai ra kapa ia ra lavur
bo na mangamangana par ma ra
mangamangana takodo par ma ra
dovotina par),
10 ma avat a valar puput pa nam
ba ra Luluai i gugu tana;
11 ma koko avat a varlair varu-
rung ma ra lavur papalum i ra
tabobotoi ba pa ta vuai diat, ma
i manga kat muka ba avat a pit
varuva diat;
12 tago ia ra magit na vavirvir ba
da vatang ika ra lavur magit ba dia
papait ive diat.
13 Ma ra lavur magit par di pit
diat ma ra kapa dia vana rikai;

tago ra lavur magit di tar al vapange diat, dia kapa muka.
14 Kari i tatike: “Una tavangun, u nam u diadiop, ma una tut kan ra minat, ma Kristo na rarao taun u.”
15 Avat a balaure bulu kavava mangamangana, ma koko ava da ra umana lunga, avat a varogop ma ra umana tena kabinana iat;
16 avat a ongaongor ta ra kilakilala, tago i kaina go ra bungbung.
17 Io, koko avat a papaua, avat a matoto pa ba ava la ra mamainga kai ra Luluai.
18 Ma koko avat a longlong ma ra mome vain, nina ba i vuna ta ra lavur mangamangana vovoloi, avat a buka ma ra Tulungen;
19 avat a tata vargil ma ra lavur kakailai ta ra Buk Tabu ma ra lavur kakailai na lotu ma ra lavur kakailai na tulungen, avat a kakakailai ma avat a ngunguke tadav ra Luluai ma ra bala i vavat;
20 avat a pite varpa vatikai tadav God, ra Tama i dat, ure ra lavur magit par ta ra iang i kada Luluai Kristo.

A kini na tinaulai

21 Avat a vami vargil ta vavat ta ra ururian i Kristo.
22 A vaden ava tar taulai, avat a vamolo tar avat tadav kavava umana tutana iat, da tadav ra Luluai.
23 Tago ra tutana i tar taulai ia ra ulu i dir ma kana vavina, da Kristo bula ia ra ulu i ra ekelesia; tago ia iat ra tena valaun ure ra palapakana.
24 Ma da ra ekelesia i vamolo tar mule tai Kristo, i boina ba ra vaden bula diat a pait ia damana ta kadia umana tutana ta ra lavur magit par.
25 A tarai ava tar taulai, avat a mari muka kavava umana taulai, da Kristo bula i ga mari ra ekelesia, ma i ga tul tar ia iat mulai ure;
26 upi na vagomgom ia, ma na dalu ia ma ra niu na tava ta ra tinata,
27 upi na vaarike tar ia tana mulai a mariringian na ekelesia, ma pa ta pakana dur, ma pa ta pakana bibian tana ba ta magit damana; ma upi na gomgom kakit ma pa ta binilua tana.
28 Damana i topa ra tarai ba diat a mari kadia umana taulai vada ra pakapaka i diat iat. Nina ba i mari kana taulai, i mari ia iat mulai;
29 tago pa ta tutana i milmilikuane ra pakana iat; i tabatabar ia ka ma i vavamel ia, varogop bula ra Luluai i vamel ra ekelesia;
30 tago dat ra umana ingar i ra pakana.
31 Go i vuna tago ra tutana na vana kan tamana ma nana, ma na ki pire kana taulai; ma damana dir tikai ka.
32 Go ra magit na pidik i ngala tuna; ma iau tatata ka ure Kristo dir ma ra ekelesia.
33 Ma i boina, ba avat par bula, tikatikai, avat a mari kavava umana taulai da ava mari mule avat; ma i boina, ba ra vavina na ru kana tutana.

6

A umana a bul ma ra tavu i diat

1 A umana bul, avat a torom tadav ra umana tavu i vavat tai ra Luluai; tago i takodo dari.
2 Una ru tamam ma nam (ia ra luaina vartuluai ba ta vamading i tur tana),
3 upi na boina tam, ma na lolokon kaum nilaun ra pia.
4 Ma avat, ra umana tama i ra umana bul, koko avat a vangangal ra umana natu i vavat upi ra kankan; avat a vaiak diat ta ra varbalaurai ma ra varpit kai ra Luluai.

A tarai na vilavilau ma ra umana luluai

5 Avat ra tarai na vilavilau, avat a torom ta diat ra umana luluai ra pia ma ra bunurut ma ra nidadar, ma ra dovot na nuknuk i vavat, da tadav Kristo;

6 koko ma ra vavataun, da diat
dia kaina upi ra varmananai kai ra
tarai, da ka ra umana vilavilau kai
Kristo, avat a pait ra mamainga kai
God ma ra varmari tuna;
7 avat a torom ma ra tamarigat
na mamainga, da tai God ma vakir
tai ra tarai;
8 tago avat a nunure ba ra lavur
bo na magit par ba ta tikai i pait
ia, na vatur vake mule nam tai ra
Luluai, ba ia ra vilavilau, ba ra
tutana tuna.
9 Ma avat ava luluai, avat a pait
bula nam ra lavur magit iat ta diat,
ma avat a vung vue ra varvau-
nungai; avat a nunure ba kadia
Luluai ma kavavat bula i ki ra bala
na bakut, ma ra tarai dia varogop
pirana.

A lavur vargal kai God

10 A mutuaina go a tara na
turagu, avat a tur padikat tai ra
Luluai, ma tai ra dekdek i kana
niuvia.
11 Avat a kapkap ra lavur vargal
kai God, upi avat a tur bat valar pa
ra lavur vakikiu kai Satan.
12 Tago pa da vartaliur ma ra
lavur ebar nina dia palapaka, da
vartaliur ma ra lavur varkurai,
ma ra lavur dekdek, ma ra lavur
luluai dia kure ra tabobotoi i ra
rakarakan a gunagunan, ma ra
lavur tulungen i ra kaina arama
liu.
13 Kari go avat a vatur vake ra
vargal par kai God, upi na tale
avat upi avat a ongaongor bat ta
ra kaina bung, ma upi avat a tur
padikat, tago ava tar pait rit ra
lavur magit.
14 Io, avat a tur padikat, ma
ra vipit na dovotina na tur ta ra
livua i vavat, ma ra ongaongoi na
mangamangana takodo na tur ta
ra bongobongo i vavat,
15 ma ra pal a kau i ra vaninara
ta ra kau i vavat ure ra bo na
varveai na malmal;
16 ma go iat, avat a tak pa ra
ongaongoi na nurnur, upi avat a
pupupun me ra lavur pu na iap kai
Satan.
17 Ma avat a tak pa ra kere na
varvalaun, ma ra pakat kai ra Tu-
lungen, ia nam ra tinata kai God;
18 avat a araring vatikai ma ra
lavur niaring ma ra nilul vaoto
tai ra Tulungen, ma avat a mon-
amono tana ma ra niongor ma
ra nilul vaoto ure ra lavur tena
gomgom,
19 ma ure iau bula, upi da tul tar
ra lavur bo na tinata par tagu, upi
ina rurung muka ma ra varvai, ba
ina vaarike tar ra lavur magit na
pidik ta ra bo na varveai,
20 nina ba iau a tena varvai ure,
ma di tar vi iau ma ra vinau na
palariam ure, ma ina rurung ma
ra tinata tana, da i topa iau.

A mutuaina tinata na varvagai

21 Ma upi avat bula, avat a
nunure ra lavur magit ure iau, ma
kaugu kini, Tikiko, a turagu, iau
mari ia tuna, ma ra dovot na tultul
tai ra Luluai, na ve vavinar avat
ure ra lavur magit par;
22 nina iau tar tul vue tadav
avat upi go ra magit iat, ba avat
a nunure kaveve kini, ma upi na
vamaniu pa ra bala i vavat.
23 A malmal tadav ra tara na tura
i dat, ma ra varmari varurung ma
ra nurnur tai God Tama i dat ma
ra Luluai Iesu Kristo.
24 A varmari tadav diat par, dia
mari vatikene pa kada Luluai Iesu
Kristo.*

* **6:24:** (Di ga tumu ia maro Rom tadav ra tarai Epeso, ma Tikiko i ga kap tar ia.)

A BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV RA TARAI PILIPOI

1 Paulo ma Timoteo, a ura vilavilau kai Kristo Iesu, tadav diat par
ra umana tena gomgom tai Kristo
Iesu dia ki Pilipoi, ma tadav diat
ra umana patuana ma diat bula ra
umana tultul maramaravut:
2 A varmari tadav avat, ma ra
malmal tai God Tama i dat ma ra
Luluai Iesu Kristo.

Paulo i araring ure diat nina diat a luk kana buk

3 Iau pite pa kaugu God ta ra
lavur pakana ba iau nuk pa avat,
4 ma ta ra bungbung parika ta
kaugu lavur niaring iau araring
ure avat par ma ra gugu,
5 tago ava varbete ta ra bo na
varvai papa ra turpaina tuk tar
gori;
6 ma i ot muka ra nuknukigu
ure go ra magit iat, ba nina i ga
vatavuna ra bo na papalum ta ra
bala i vavat, ia na pait ot pa ia tuk
tar ta ra bung kai Iesu Kristo;
7 ma i takodo upi ina nuk pa
avat parika dari, tago ava ki tuna
ta ra nuknukigu, ma tago da tar
vatur varurung vake ra varmari
ta kaugu kini na vinivi ma ta ra
papalum na maramaravut ma ra
varvadekdek ure ra bo na varvai.
8 Ma God i nunure, iau manga
ki nugunugu upi avat parika ta ra
varmari kai Kristo Iesu.
9 Ma go iau araring upi na pe-
peal vanavana kavava varmari ta
ra kabinana ma ta ra varkurai
parika;
10 upi avat a kure ra lavur enana
magit tana; ma upi na dovot ra
tulungea i vavat ma pa ta magit na
tukatukai na tur pire vavat ta ra
bung kai Kristo;
11 ma upi avat a buka ma ra vuai
ra mangamangana takodo, nina
ba ure Iesu Kristo, upi ra variru
ma ra pite varpa tadav God.

Kristo ia ra nilaun

12 Iau mainge upi avat a matoto,
a tara na turagu, ba ra bo na varvai
i tar tavua ta go ra lavur magit i ga
tadav iau;
13 ma i tar vana rikai ta ra kuba
i ra lavur tena vinarubu dia mon-
amono, ma pire diat par bula ra
enana tarai, ba di ga vi iau ure ke
Kristo;
14 ma mangoro diat, dia bartu-
rana ta ra Luluai, di tar manga
ongor ure ra agu vivi, ma dia tar
manga rurung muka, ma pa dia
burut ba dia varvai ma ra tinata
kai God.
15 A dovotina ta ra umana dia
varvai tai Kristo ma ra varngu ma
ra varpuapuai; ma ta ra umana
ma ra bo na bala i diat;
16 ta ra umana ma ra varmari,
tago di tar nunure ba di ga tibe
iau upi ina ongor maravut ra bo na
varvai;
17 ma ta ra umana dia varvai tai
Kristo ma ra vartoto, ma pa i dovot
ra bala i diat, ma dia nuk ia ba diat
a vot i tar ra kinadik ta ra agu vivi.
18 Ma i dave? Ia kaka go: Iau
gugu ta ra varvai tai Kristo, ba ma
ra vaongo ba ma ra dovotina; io.
ina gugu ka tana, ma namur bula.
19 Tago iau nunure, go ra magit
na arikai tana ra varvalaun pi-
ragu. ure kavava niaring ma ra
maramaravut i ra Tulungea i Iesu
Kristo,
20 varogop ma kaugu kini un-
gung ma kaugu kini nunur upi
ia, upi galiaka iau vavirvir tai ta
magit; upi ina rurung uka, varo-
gop lua, na damana gori, ina van-
gala pa Kristo ta ra palapakagu,, ta
ra nilaun, ba ta ra minat.
21 Tago Kristo ia ra nilaun pi-
ragu, ma ta ra minat ina boina
tana.
22 Ma ona ra nilaun ati ra pia na
vuna ta ra vuai ra papalum, pa iau

nunure muka ba ava ina pilak pa
ia.
23 Tago iau lavur nunuk ure ra
ura magit, iau mainge upi ina vana
upi amir a ki varurung ma Kristo;
tago i manga boina nam;
24 ia kaka kaugu kini ta go ra
nilaun i manga topa avat boko.
25 Ma tago iau kapkapupi nam,
iau nunure ina ki pa boko, ma dat
par. dat a ki varurung, upi na
tavua kavava gugu ure ra nurnur;
26 ma upi kavava langlang na
pepeal tai Kristo Iesu ure iau ta
kaugu vinavana mulai pire vavat.
27 la kaka i boina ba kavava
mangamangana na topa ra bo na
varvai kai Kristo; upi, ba ona ina
vana upi ina gire avat ba ona iau
ki kan avat, ina valongore ure
kavava kini, ba ava tur padikat
ma ra kopono nuknuk, ma ava on-
gor varurung ma ra kopono bala
i vavat ure ra nurnur ta ra bo na
varvai;
28 upi koko avat a burut ta diat
ra umana ebar; ia ra vakilang i
ra vinirua ta diat, ma a vakilang
na varvalaun pire vavat, ma go tai
God iat;
29 tago ure Kristo di tar tul tar ia
ta vavat, vakir upi avat a nurnur
uka tana, upi avat a kairane bula
ra kinadik ure;
30 ma kavavat bula nina ra
vinarubu ba ava gire tagu, ma ava
valongore ure iau gori.

2

Kristo i ga vaikilik pa ia iat

1 Kari ba ta varvargat tai Kristo,
ba ta varmaram na varmari, ba
ta varmaliurai na tulungen, ba ta
bala na varmari tuna akari,
2 avat a ongor upi na ot kaugu
gugu, ba na tikai ka ra nuknuk
i vavat, ba avat a varogop ta ra
varmari, ma na kopono ko ra tu-
lungea i vavat, ma avat a nuk pa
ra kopono magit;
3 koko avat a pait ta magit
ta ra varpuapuai ba ta ra pite
varpa vakuku, avat a nuk vangala
vargiliane pa avat ma ra madu na
bala i vavat;
4 ma koko tikatikai na mataure
upi ra magit ba kana iat, boina ba
avat par, tikatikai, avat a mataure
bula upi ra magit kai ra enana.
5 I boina ba ra nuknuk i vavat
na varogop ma ra nuknuk i Kristo
Iesu;
6 tago i ga varogop tuna ma God,
ma pa i ga nuk pa ia ba ia ra magit
di ra pa ia upi dir a vardada ma
God,
7 ma i ga vung pala vue mule, ma
i kap ra maukua i ra vilavilau, ma
di ga vaki ia upi na varogop ma ra
tarai;
8 ma di nunure ra maukuana
da ra tutana tuna, i ga vaikilik pa
mule, ma i ongo tar mule ta ra
minat, maia, ta ra minat ta ra bolo
na davai.
9 Kari God i ga manga vangala pa
ia tana, ma i ga tul tar ia tana ra
iang i lia kakit ta ra lavur iang;
10 upi na talikun ra malmalikun
na kau i diat par arama ra bala na
bakut ma ta ra rakarakan a guna-
gunan ma ta ra vavai ra rakarakan
a gunagunan ta ra iang i Iesu,
11 ma ra karamea i diat par, diat
a mulaot ure Iesu Kristo ba ia ra
Luluai, upi ra minamar i God a
Tama i dat.

Avat a pupua da ra kapa ta ra rakarakan a gunagunan

12 Io, avat, iau mari tuna avat,
da ava ga toratorom ta ra lavur
bungbung i tar par, vakir ika tago
iau ga ki pire vavat, damana gori
bula ba iau ki kan avat, avat a
ongor upi avat a pait ot pa kavava
varvalaun ta ra bunurut ma ra
nidadar;
13 tago God iat, i vaki ra ma-
mainga upi ia ta vavat ma ra nion-
gor tana bula, da ra bo na nuknuk-
ina iat.

14 Avat a pait rit ra lavur magit
ma koko ra niur ma ra lavur
nuknuk tana;
15 upi avat a langalanga ta ra
magit na vartakun ma avat a
dovot, a umana natu i God, ma
pa ta nirara ta vavat livuan ta ra
taun tarai i gegagege, ma i taviri
ra maukua i diat, nina ava pupua
livuan ta diat da ra umana kapa ta
ra rakarakan a gunagunan,
16 ba ava tul tar ra tinata na
nilaun; upi ina langlang me ta
ra bung kai Kristo, ba pa iau ga
vutvut vakuku, ma pa iau ga ongor
vakuku.
17 Maia, ma ona iau virua da ra
tinabar ma ra varvakai ta kavava
nurnur, iau gugu ke tana, ma iau
ga varurung ma avat parika;
18 ma damana avat a gugu bula,
ma dat par dat a gugu varurung.

Timoteo dir ma Epaprotito

19 Ma iau nuk ia ta ra Luluai
Iesu, ba ina tulue Timoteo tadav
avat boko, upi ina ngo bula, ba iau
matoto ta kavava kini.
20 Tago pa ta tikai mulai piragu i
varogop ra nuknuk i dir, ba na nuk
pa kavava kini ma ra dovotina.
21 Diat par dia nuk pa kadiat iat,
ma vakir ra magit kai Iesu Kristo.
22 Ma ava tar nunure, di tar
valar ia, ma da ra bul i torom
tai tamana, damana i ga papalum
maravut iau ta ra bo na varvai.
23 Iau nuknuk ia ba ina tulue
muka, ona iau tar nunure ba ina
dave;
24 ma iau nurnur ta ra Luluai ba
iau bula ina vana tadav avat boko.
25 Ma iau ga nuk ia, i topa ia
muka, upi ina tulue Epaprotito ta-
dav avat, a turagu ma kaugu tena
maramaravut ta ra papalum ma
a talaigu ta go ra vinarubu, ma
kavava tultul, nina i ga toratorom
tagu ta kaugu niiba;
26 ma i tar ki nugunugu upi avat
par, ma i tabun ra balana, tago ava
tar valongore ba i ga mait;
27 ma a dovotina i ga mait ma
i maravai ba na mat; ma God i
ga mari ia; ma vakir ia kaka, i ga
mari iau bula, kan ina alube pa ra
niligur vartataun.
28 la kaka go iau ongor tana upi
ina tulue lulut, upi avat a gugu,
tago avat a gire mule, ma upi na
ikilik tana kaugu niligur.
29 Avat a onge pa ia ta ra Luluai
ma ra ngala na gugu; ma avat a ru
tuna diat dia damana;
30 tago i ga maravai na mat ure
ra papalum kai Kristo, ma i ga
vana ma ra kikinit vakai ure kana
nilaun upi na mal ot pa kavava
maramaravut piragu.

3

A dovot na mangamangana takodo

1 A takununa go, a tara na
turagu, avat a gugu ta ra Luluai.
Ba ina tumu mule nina ra lavur
magit iau ga tumu ia lua tadav
avat, pa na vatalanguan iau, ma na
vaboina ke avat.
2 Avat a varbalaurai upi ra
umana pap, avat a varbalaurai upi
ra umana kaina tena papalum, ma
avat a varbalaurai upi ra umana
tena pinapoko kakaina.
3 Tago dat a tarai na pokakikil
dat, da lotu ta ra Tulungea i God,
ma da langlang tai Kristo Iesu, ma
pa da nurnur ta ra palapaka;
4 kan i topa iau bar ba ina nur-
nur ta ra palapaka; ona ta tikai i
nuk ia upi na nurnur ta ra pala-
paka, iau lia tana;
5 di ga poko kikil iau ta ra
valavutuluna bung, ma di ga kava
iau a te Israel, ta ra vuna tarai
Beniamin, iau a Ebraio tuna ta diat
ra umana Ebraio; iau a Parisaio
ure ra magit na varkurai;
6 ure ra niongor, iau ga
vakavakaina diat ra umana
ekelesia; ure ra mangamangana
takodo i vuna ta ra tinata na
varkurai, pa iau ga rara.

7 Ma ra magit i ga ngatngat pi-
ragu, iau tar nuk pa ia ba ra magit
vakuku piragu, upi ina vatur vake
Kristo.
8 Maia, ma a dovotina iau nuk
pa ra lavur magit par ba a magit
vakuku ka, tago i manga boina ra
varnunurai ma Kristo Iesu kaugu
Luluai; ure nam i tar panie kan
iau ra lavur magit parika, ma i
varogop piragu ma ra putaputa ka,
upi ina kale pa Kristo,
9 upi da gire tadav iau ba iau
ki tana, ma koko iau vatur vake
kaugu varvatakodo iat, nina i
vuna ta ra tinata na varkurai, ma
ga nam iat dia vatur vake ta ra
nurnur tai Kristo, a varvatakodo
kai God i vuna ta ra nurnur;
10 upi ina nunure Iesu, ma ra
dekdek i kana tinut mulai kan ra
minat, ma ra kini na bartalaina me
ta ra magit na kinadik, upi amir a
varogop me ta kana minat;
11 kan ina ko rikai bar tadav ra
tinut mulai kan ra minat.

A nivut upi ra tukuna

12 Vakir ba iau ga tar ko rikai
boko tana, ma vakir iau tar ko
vurakit; iau ongaongor upi ia ka,
upi ina vatur vake ra magit Kristo
i ga vatur vake iau ure.
13 A tara na turagu, pa iau nuk
ia ba iau tar vatur vake; ma go ra
kopono magit iau pait ia, iau nuk
vue ra lavur magit dia ga par, ma
iau ongaongor upi ra lavur magit
dia tur na lua tagu,
14 ma iau vutvut upi ra tukuna,
upi ra vapuak i ra varting urama
kai God tai Kristo Iesu.
15 Io, i boina ba dat da ko kakit,
na damana ra nuknuk i dat; ma
ona ta tika na magit pa i kopono
ra nuknuk i vavat tana, God na ve
tar ia bula ta vavat;
16 i boina ba dat a murmur uka
nam ra magit da tar ko rikai tadav
ia.
17 A tara na turagu, avat a
murmur varirivut iau, ma avat a
gire vakilang bula diat, dia pait
ia damana, tago avet a umana
valavalar ure avat.
18 Iau tar vala ve milate avat, ma
go iau ve mule avat ma ra tinangi,
ure mangoro dia vanavana, diat a
umana ebar kai ra bolo kai Kristo;
19 a mutuai diat a vinirua, kadia
god ra bala i diat, kadia gugu i tur
ta kadia vavirvir, dia nuk pa ka ra
lavur magit ra pia.
20 Dat a tarai na pia na pal
marama ra bala na bakut, ma
mabara da ungung pa ra Tena
Valaun, ra Luluai Iesu Kristo;
21 nina ba na vaenana pa ra paka
i dat i bilua, upi na varogopane
ma ra pakana i mamar, da nam ra
ongor ba na vamolo valar tar ra
lavur magit par tana mulai me.

4

A umana tinata na varvakapa

1 Io, a tara na turagu, iau mari
avat ma iau ki nugunugu upi avat,
avat kaugu gugu ma kaugu kere na
minamar, avat a tur padikat ta ra
Luluai, a tara na lai.
2 Iau vargat vovo pa Evodia, ma
iau vargat Sintike bula, ba na ko-
pono ko ra nuknuk i dir ta ra
Luluai.
3 Ma iau ting pa u bula, kaugu
tena papalum varirivut, a dovot
na talaigu, upi una maravut nam
ra ura vavina, dir ga ongor mar-
avut iau ta ra bo na varvai, ma
Klement bula, ma ta ra umana
diat, ave ga papalum varirivut ma
diat, ra iang i diat i tur ta ra buk na
nilaun.
4 Avat a gugu vatikai ta ra Lu-
luai; ma iau biti mulai: Avat a
gugu.
5 Boina ba diat a tarai par diat a
nunure ra madu na bala i vavat. A
Luluai i tar maravai.
6 Koko avat a ngarao ure ta
magit; ma ta ra lavur magit par
avat a vaarike tar ika kavava lavur
mamainga tadav God ma ra niar-
ing, ma ra nilul ma ra pite varpa.

7 Ma ra malmal kai God, nina i
tur lake ra minatoto par, na bal-
aure vake ra bala i vavat ma ra
nuknuk i vavat ure Kristo Iesu.
8 A takununa go, a tara na
turagu, a lavur magit dia dovot,
a lavur magit dia ruru, a lavur
magit dia takodo ma ra lavur
magit dia gomgom, a lavur magit
dia mariringian, ra lavur magit i
boina ra varvai tana; ba ta magit
i boina, ba ta magit na pite varpa,
avat a nuk pa nam ra lavur magit.
9 Nam ra lavur magit ava ga var-
tovo tana ma ava tar vatur vake
ma ava tar valongore ma ava tar
gire tagu, avat a pait diat; ma ra
God na malmal na ki pire vavat.

A pite varpa ure ra vartabar

10 Iau tar gugu muka ta ra Lu-
luai, tago kavava ninunuk ure iau
i tar libobor mulai, ma a dovotina
ava ga tar nuk pa iau, ma i ga
dekdek ika upi avat a pait valar pa
ta magit.
11 Pa iau tata, tago iau ki na
niiba; tago iau pait valar pa ra kini
vovovon ta ra lavur magit i tadav
iau.
12 Iau nunure ra kini na luveana
ma ra kini na uviana bula, di tar
tovo iau ta ra kini na pidik tar ta
ra lavur magit par, upi ina maur
ma upi ina mulmulum, upi ina ki
ma ra peal magit ma upi ina ki na
niiba.
13 Iau pait valar pa ra lavur
magit par ta nina i vator iau.
14 Ma ga ni ava tar pait mal ia,
tago ava ga maravut iau ta ra lavur
magit na varmonong.
15 Ma avat bula, a umana Pilipoi,
ava nunure ba di ga tur pa ra bo na
varvai ta nam ra bung iau ga vana
kan Makedonia, pa ta ekelesia i tur
maravut iau ma ra tinabar ma ra
vavatur vakai vargil, ia kaka avat;
16 tago ba iau ga ki Tesalonika,
ava ga vaurua ma ra tul vue ra
magit piragu ure kaugu kini na
luveana.
17 Vakir tago iau mamainge upi
ta vartabar, iau mainge ke ba na
pepeal ra vuai vavat, upi avat a
boina tana.
18 Iau tar vatur vapar vake ra
lavur magit ma i tar ki ak; iau tar
buka, tago iau tar vatur vake tai
Epaprotito ra lavur magit ava ga
tulue, i ang na katkat, a tinabar i
varmananai, God i mainge tuna.
19 Ma kaugu God na tabar avat
ma ra magit par ava iba upi ia, da
kana peal magit ma ra minamar
tai Kristo Iesu.
20 Ma go a variru tadav kada God
ma Tama i dat ba pa na mutu.
Amen.

A mutuaina tinata na varvagai

21 Avat a vatatabe diat par ra
lavur tena gomgom tai Kristo Iesu.
A umana tura i dat ave ki varu-
rung ma diat, dia vatatabe avat.
22 Diat par ra umana tena gom-
gom dia vatatabe avat, damana
muka diat dia ki ra kuba i ra
Kaisar.
23 Ra varmari kai kada Luluai
Iesu Kristo na ki pire ra tulungea
i vavat. Amen.*

* **4:23:** (Di ga tulue pire ra tarai Pilipoi maro Rom na Epaprotito i ga kap ia.)

A BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV RA TARAI KOLOSE

1 Paulo, ra apostolo kai Kristo
Iesu ure ra mamainga kai God, ma
tura i dat Timoteo,
2 tadav diat ra umana tena gom-
gom tai Kristo dia ki Kolose, ma
tadav diat ra umana barturana dia
nurnur: A varmari tadav avat ma
ra malmal tai God a Tama i dat.

A niaring na pite varpa

3 Ave pite pa ra God ma ra Tama
i kada Luluai Iesu Kristo, ma ave
araring vatikai ure avat,
4 tago ave ga valongore ra varvai
ure kavava nurnur tai Kristo Iesu,
ma kavava varmari tadav diat ra
umana tena gomgom,
5 ure ra magit ava kiki nunur
pa ia, nam di vung vake arama ra
bala na bakut upi kavavat, varo-
gop ava ga valongore ta ra tinata
ure ra dovotina ta ra bo na varvai,
6 nina i tar pot tadav avat, da
i ki ta ra rakarakan a gunagunan
mutu ma i vuai ra vuaina ma i
tavua varogop i pait ia bula ta
vavat, papa ta nam ra bung ava tar
valongore ra varmari kai God ma
ra dovotina, ma ava nunure tuna;
7 da ava ga valongore bula tai
Epapras, a bo na tena marama-
ravut pire vevet, ia ra dovot na
tultul kai Kristo ure avat,
8 ma i ga ve bula avet ure kavava
varmari ta ra Tulungen.
9 Kari go avet bula, papa ta nam
ra bung ave ga valongore, pa ave
ngo ma ra niaring ma ra nilul vovo
ure avat, upi da vabuka avat ma ra
minatoto ta kana mamainga ta ra
kabinana par ma ta ra minatoto na
Tulungen,
10 pi avat a vana da i topa ra Lu-
luai upi na gugu tana, ma upi avat
a vuai ta ra bo na papalum parika,
ma upi avat a tavua vanavana ta
ra minatoto ure God;
11 upi da vator avat ma ra lavur
dekdek parika, varogop ma ra
dekdek i kana minamar, upi avat
a tadav ra kini vovovon ma ra kini
varvamadudur ma ra gugu;
12 ma avat a pite varpa tadav
Tama, nina i ga mal pa dat, upi dat
a kale pa ra tiniba kai ra umana
tena gomgom ta ra kapa;
13 nina i tar valaun dat kan ra
dekdek i ra bobotoi, ma i kari pa
dat tar ta ra varkurai kai kana Bul
na Vakak;
14 nina da vatur vake ra var-
valaun tana, ra punpun vuai ai ra
varpiam.

*A maukua i Kristo ma kana pa-
palum*

15 Ia ra malalar i God nina pa
i vevengene, ia ra luaina ta ra
vavaki par;
16 tago di ga vaki ra lavur magit
parika tana, diat arama ra bala na
bakut ma diat ta ra rakarakan a
gunagunan, nina dia gire ma nina
ba pa dia gire, ba ra lavur kiki na
king, ba ra lavur kiki na luluai,
ba ra lavur varkurai, ba ra lavur
dekdek na luluai; i ga vaki ra lavur
magit par pi kana ka;
17 ma i tar lua ta ra lavur magit
parika, ma tana iat ra lavur magit
parika dia tur okot.
18 Ma ia bula ra ulu i ra pakana,
nam ia ra ekelesia; ia ra turpaina,
ra luaina kan ra minat; upi na
lia vurakit tana ta ra lavur magit
parika.
19 Tago damana ra bo na ma-
mainga kai Tama, pi ra pepeal
magit na ki tana;
20 ma i tar vatur ra malmal ure
ra gapu i kana bolo; upi na vama-
ram pa mule ra lavur magit tadav
ia ure mule; iau biti, ure mule, ba
ra lavur magit ra pia, ba ra lavur
magit arama ra bala na bakut.
21 Ma avat, ava ga tematana
lua ma ava ga ebar kan ia ta

ra nuknuk i vavat ma ra kaina
mangamangana, ma go i tar vama-
ram pa mule avat,
22 ma ra palapakana ure ra mi-
nat, upi na tul tar avat a umana
gomgomuna, ma pa ta magit na
nirara ta vavat ma pa ta magit
na vartakun ta vavat ta ra luaina
matana;
23 ona ava ki petep ta ra nurnur,
ma ona ava tur kadongor ma ava
tur padikat, ma ona pa ava takari
kan ra kini nunur kai ra bo na
varvai nam ava tar valongore, ma
di tar varve diat a tarai par tana ta
ra vavai na bakut; ure nina di ga
vaki iau Paulo upi ina tultul tana.

Paulo i papalum ure ra tarai na lotu

24 Go iau gugu ta kaugu kinadik
ure avat, ma iau pait vot vue ta
ra palapakagu nam ra ibaiba na
kinadik kai Kristo ure ra pakana,
ia ra ekelesia nam;
25 nina di ga vaki iau upi ina
tultul tana, da ra varkurai kai God
di ga tibe iau me ure avat, upi da
pait ot pa ra tinata kai God,
26 nina ra magit na pidik, di ga
vapidik ia kan diat a lavur tataun
ma ra lavur taun tarai; ma go di
tar vaarike pire kana umana tena
gomgom;
27 diat ba God i mainge ba na ve
tar ia ta diat ba ava ra pepeal magit
na minamar i go ra magit na pidik
livuan ta diat ra umana Tematana,
nina ba Kristo ta ra bala i vavat,
a vunapai ra kini nunur upi ra
minamar,
28 nina ave varvai tana ma ave
pit diat a tarai tikatikai, ma ave
tovo bula diat a tarai tikatikai ta
ra lavur kabinana, upi avet a tul
tar diat par tikatikai tai Kristo a
umana ko kakit.
29 Upi go iau bula iau papalum
ma iau ongaongor, da kana nion-
gor, nina i manga papalum tagu.

2

1 Iau mainge upi avat a nunure
kaugu ngala na nginarao, ure avat,
ma ure diat bula Laodikea, ma diat
bula pa dia gire boko ra mata i ra
palapakagu;
2 upi na lagar ra bala i diat, ma
upi diat a ki guvai ta ra varmari,
upi diat a tadav ra kini na uviana
ma upi na ot tuna ra nuknuk i diat
ma ra minatoto i boina vurakit,
upi diat a nunure ra magit na pidik
kai God, ia Kristo,
3 nina di ga ive tana ra ngatngat
na magit i ra kabinana ma ra mi-
natoto.
4 Ma iau tatike go, kan ta tikai
na vagu pa avat ma ra tinata na
vaongo varpa.
5 A dovotina, a pakagu i ki irai
kan avat, ma ra nuknukigu i tur
pire vavat, ma iau gugu ba iau gire
kavava papalum i vana mamal,
ma ava tur padikat ta ra nurnur tai
Kristo.

A nilaun i ko tai Kristo

6 Da ava tar vatur vake Kristo
Iesu ra Luluai, avat a vanavana
tana damana,
7 avat a okor tana ma avat a
tavua tana, ma avat a tur padikat
ta ra nurnur, da di ga tovo avat,
ma na peal ra pite varpa tana pire
vavat.
8 Avat a varbalaurai kan ta tikai
na vakaina avat ma ra kabinana
kai go ra rakarakan a gunagunan
ma ra vakikiu vakuku, varogop
ma ra vartovo amana tana kai
ra tarai, da ra varvateten kai ra
rakarakan a gunagunan, ma pa i
varogop ra varvateten kai Kristo;
9 tago ra pepeal magit kai God i
ki ta ra pakana,
10 ma di tar vabuka avat i tana;
tai nina iat i lua ta diat dia lua ma
ta ra lavur dekdek bula;
11 ma di tar poko kikil avat tana
ta nam ra pokakikil pa di pait ia
ma ra lima, ma ava tar vorodo
vue ra mangamangana kai ra pala-
paka, ta ra pokakikil kai Kristo;

12 di ga punang varurue avat me
ta ra baptaiso, ma ava tar tut varu-
rung bula me, tago ava nurnur ta
ra dekdek na papalum kai God,
nina i ga vatut pa ia kan ra minat.
13 Ma avat, ava ga tar mat ta
ra varpiam ma ta ra paka i vavat,
nina ba pa di ga poko kikil ia, i tar
valaun varurue avat mulai me, ma
i tar nur vue ra lavur varpiam ta
dat;
14 ma i tar pun vue ra tutumu na
vartakun ta ra varkurai, nina i ga
tur bat dat; ma i kap vakakit vue,
ma i tar ot i tar ia ta kana bolo;
15 ma ba i vung vue diat ra
umana lualua ma ra umana
dekdek, i vaki diat, upi ra magit
na ginigira, tago i tar uvia vakakit
pa diat i tana.
16 Kari go koko ta tikai na kure
avat ure ta nian, ba ta nimomo, ba
ta bung na lukara, ba ta kalamana
gai ba ta bung sabat;
17 go diat a malalar ika ure ra
lavur magit ba na pot boko namur,
ma ra magit i tuna i tur pire Kristo.
18 Koko ta tikai na long pa
kavava vapuak ta ra malamala
madu na bala ma ra lotu tadav diat
ra umana angelo, tago i ling na la
pire nam ra lavur magit na ninana
ma ra nuknuk i ra palapakana i
vavagia vakuku pa ia,
19 ma pa i vatur vake ra Ula,
nina ba ra palapakana parika i
taiak tana ma ra tinavua kai God,
ma di vadekdek ia ma di vapetep
guve ma ra umana varpakan ma
ra umana urat.

A minat ma ra nilaun varurung ma Kristo

20 Gala ava tar mat varurung
ma Kristo kan ra varvateten kai
ra rakarakan a gunagunan, ta ra
ava ava vamolo tar avat ta ra lavur
vartuluai (varogop ba ava ki ma ra
mangamangana ra pia) dari:
21 Koko una bili ia, koko una
dum kilang ia, koko una palum ia
22 (go ra lavur magit parika na
panie ba di palum ia), varogop ma
ra vartuluai ma ra vartovo kai ra
tarai?
23 A dovotina go.ra umana magit
dia da ra kabinana ta ra malamala
lotu, ma ra malamala madu na
bala, ma ra dekdek na varkurai
ure ra paka i dat; ma pa i topa ta
magit upi na tur bat ta lavur kaina
mamainga ta ra palapaka.

3

1 Ona ava ga tar tut rikai varu-
rung ma Kristo, i boina ba avat
a tikan upi nam ra lavur magit
marama aina Kristo i ki ie, ta ra
lime tuna God.
2 Boina ba avat a bala upi ra
lavur magit arama ma koko upi ra
lavur magit mamati ra pia.
3 Tago ava tar mat ma di tar ive
varurungane kavava nilaun ma
Kristo tai God.
4 Ona Kristo, ra vunapai kada
nilaun, na vana rikai, ta nam ra
bung avat bula, avat a tur rikai
varurung me ta kana minamar.

A maulana nilaun ma ra kalamana nilaun

5 Kari go avat a dokodoko ra
magit ai ra paka i vavat ati ra pia;
a ungaunga, ma ra dur na manga-
mangana ma ra kaina nginarao,
ma ra kaina mamainga, ma ra
tenten, nina nam a tinorom tadav
ra god vavaongo;
6 ure go ra lavur magit a kankan
kai God na vana taun diat ra
umana natu i ra varongongoi tana;
7 avat bula, ava ga vanavana lua
tana, ta nam ra kilala ava ga ki ta
diat.
8 Ma go avat bula, avat a pala
vue go ra lavur magit, a kankan,
ma ra kulot, ma ra kaina ninunuk
na bala, ma ra varvul, ma ra dur
na tinata kan ra ngie i vavat;
9 koko avat a vavaongo vargil;
tago ava tar vorodo vue ra
maulana tutana ma kana lavur
mangamangana,

10 ma ava ga vavauluvai ma
ra kalamana, nina di ga vakala-
mane upi ra kabinana varogop ra
malalar i nina i ga vaki ia;
11 ma go pa ta mulai ra te Elenas
ba ta te Iudaia, ba ta pokakikil ba
pa ta pokakikil, ba ta koloata, ba ta
vaira, ba ta vilavilau, ba ta tutana
tuna; ia kaka Kristo nina i konome
vake diat par, ma i ki ta diat par.

12 Ava da ra umana viviliai kai
God, a umana gomgomuna ma ra
umana vakak, avat a vavauluve
ra bala marmari, ma ra varmari,
ma ra vovovon na ninunuk, ma
ra madu na bala, ma ra kini va-
madudur;
13 avat a varmari vargil, ma avat
a nur vargiliane vue kavava ni-
rara, ona ta magit na vartakun
pire ta tikai; varogop ra Luluai
i tar nur vue kavavat, avat bula,
avat a pait ia damana;
14 avat a vavauluve taun go ra
lavur magit ma ra varmari, ia nam
ra vivi tuna i ko vurakit.
15 Ma boina ba ra malmal kai
Kristo na varkurai ta ra bala i
vavat, nina di tar oro pa avat upi
ia ta ra kopono palapaka; ma avat
a pite varpa.
16 Ma boina ba ra tinata kai
Kristo na ki pepeal ta ra bala
i vavat na ra lavur kabinana
par; avat a varvateten ma avat
a pit vargiliane avat ma ra lavur
kakailai ta ra Buk Tabu ma ra
lavur kakailai na lotu ma ra lavur
kakailai na tulungen ure ra var-
mari, ma avat a kakailai tadav ra
Luluai ta ra bala i vavat.
17 Ma ra lavur magit parika ava
pait ia, ba ra tinata ba ra papalum,
avat a pait rit ia ta ra iang i ra
Luluai Iesu, ma avat a pite varpa
ure tadav God a Tama i dat.

*A kini na varmaliurai ta ra kala-
mana nilaun*

18 Avat ra vaden, avat a torom
ta kavava umana tutana, varogop
i takodo ta ra Luluai.
19 Avat a umana tutana, avat
a mari kavava umana taulai, ma
koko avat a kankanuane diat.
20 Avat a umana bul, avat a
torom ta ra umana tavu i vavat ta
ra lavur magit parika; go i boina
tuna pire ra Luluai.
21 Avat ava varvangala, koko
avat a vangangal ra umana natu
i vavat, kan avat a vatalanguane
diat.
22 Avat a umana vilavilau, avat
a torom ta kavava umana luluai
ati ra pia ta ra lavur magit parika;
koko ma ra vavataun da diat dia
kaina upi ra varmananai kai ra
tarai, avat a torom uka ma ra
dovot na bala i vavat, ma ra
bunurut ta ra Luluai;
23 ma ra lavur magit parika ava
papait ia, avat a pait ika diat ma ra
niongor da pire ra Luluai, ma koko
da pire ra tarai ka;
24 tago ava nunure ba avat a
kale boko tai ra Luluai ra tiniba
na vapuak; tago ava torom ta ra
Luluai Kristo.
25 Ma nina i pait ra manga-
mangana gegagege, na kale pa
ra vapuak ure ra mangamangana
gegagege i tar pait ia; ma pa da ru
vakuku pa ta tikai.

4

1 Avat a umana luluai, avat a tul
tar ra magit i takodo ma i topa ia ta
kavava umana vilavilau, tago ava
nunure ba kavavat bula a Luluai
arama ra bala na bakut.

A tinata na varvakapa

2 Koko avat a ngo ma ra niaring,
ma avat a mono tana ma ra pite
varpa;
3 ma avat a araring bula ure
avet, upi God na papa are ra
matakilalat ta vevet ure ra tinata,
upi avet a varvai ta ra magit na
pidik kai Kristo, nina di ga vi iau
bula tana;
4 upi ina vaarike da di ga tul tar
ia tagu pi ina varvai.
5 Avat a vanavana ma ra kabi-
nana ta ra mata i diat ra tarai

vakuku, ma avat a ongaongor ta ra
kilakilala.
6 Boina ba avat a tatata ma ra
mari na tinata ma avat a pota ma
ra solt, pi na topa avat ba avat a
bali ra tinata kai ra tarai par me.

A mutuaina tinata na varvagai

7 Tikiko, a vakak na tura i dat
ma ra dovot na tultul, ma ra tena
maramaravut ta ra Luluai, na ve
avat ta kaugu kini;
8 iau tar tulue tadav avat ure go
ra magit upi avat a nunure kaveve
kini, ma upi na vamaram ra bala i
vavat;
9 dir ma Onesimo, a dovot na
tura i dat ma a vakak, ia tikai ta
vavat. Dir a ve boko avat ta ra
lavur magit par di pait ia ati.
10 Aristarko, nina di vi varu-
rue amir me, i vatatabe avat, ma
damana Marko, dir turana kava
ma Banaba (nina di tar vateten
avat i tana, ona i vana tadav avat,
avat a onge pa ia),
11 ma Iesu, a iangina bula Iusto,
dital ta diat ra tarai na pokakikil;
dital ika ave papalum varirivut ma
dital ure ra varkurai kai God, ma
dital tar vamaniu iau.
12 Epapras, tikai ta vavat, ma
a vilavilau kai Kristo, i vatatabe
avat, ma i ongor vatikai ma ra
niaring, upi avat a tur mamal ma
upi na ot i tuna ra nuknuk i vavat
ta ra lavur mamainga kai God.
13 Tago iau varvai dovot tana, ba
i ngala kana varvakai ure avat, ma
ure diat bula aro Laodikea, ma ure
diat Ierapolis.
14 Luka, ra tena valagar di mari
ia, ma Demas, dir vatatabe avat.
15 Da vatatabe diat ra umana
barturana dia ki Laodikea, ma
Nimpas, ma ra ekelesia ta ra
kubana.
16 Ma ba di tar luk go ra buk
pire vavat, avat a tul tar ia upi
diat a luk ia bula ta ra ekelesia
Laodikea; ma avat a luk bula nam
mara Laodikea.
17 Avat a ve bula Arkipo dari:
Una balaure ra papalum, nina di
ga tul tar ia tam ta ra Luluai, upi
una pait ot pa ia.
18 Iau Paulo, iau varvatatabai
ma ra limagu iat. Avat a nuk pa
ra agu lavur vivi. Boina ba ra
varmari na ki pire vavat. Amen.*

* **4:18:** (Di ga tumu ia mara Rom tadav ra tarai Kolose, ma Tikiko ma Onesimo dir ga kap tar ia.)

A LUAINA BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV RA TARAI TESALONIKA

1 Paulo, ma Siluano, ma Timoteo, tadav ra ekelesia kai ra tarai Tesalonika, nina i ki tai God Tama i dat ma ra Luluai Iesu Kristo: A varmari tadav avat ma ra malmal.

A nilaun ma ra nurnur kai ra tarai Tesalonika

2 Ave pite vatikene pa God ure avat parika, ma ave vatavatang avat ta kaveve lavur niaring;

3 ma ave nuk vatikene pa kavava papalum na nurnur ma kavava niongor ta ra varmari ma kavava mangamangana vovovon ta ra kini nunur upi kada Luluai Iesu Kristo, ta ra luaina mata i kada God Tama i dat;

4 ma ave tar nunure, a tara na turagu, a umana vakak kai God, ba di ga pilak pa avat,

5 tago kaveve bo na varvai pa i ga vut tadav avat ma ra kinanang na tinata ka, i ga pot ma ra dekdek bula, ma ta ra Takodo na Tulungen, ma ra patuan na ninunuk; da ava nunure kaveve mangamangana ure avat ba ave ga ki boko pire vavat.

6 Ma ava ga kap lap avet ma ra Luluai, tago ava tar kapupi ra tinata ma ra gugu ta ra Takodo na Tulungen; livuan ta ra ngala na varvakadik,

7 ma damana avat ra umana valavalar pire diat par dia nurnur aro Makedonia ma Akaia.

8 Ma i ga rararang rikai ure avat ra tinata kai ra Luluai, vakir aro ko Makedonia ma Akaia, kavava nurnur tadav God i rararang vurvurbit bula ta ra gunagunan parika; ma pa i topa ia ba avet a tatike mule ta magit.

9 Tago diat iat dia varvai ure avet, ure kaveve mangana vinavana tadav avat, ma ta kavava vinavana lilikun kan ra tabalar tadav God, upi avat a torom tadav God, nina i laun ma i dovot,

10 upi avat a ungung pa bula Natuna marama ra bala na bakut, nina i ga vatut pa ia kan ra minat, ia nam Iesu, nina i valaun dat kan ra kankan namur.

2

A papalum kai Paulo aro Tesalonika

1 A tara na turagu, ava tar nunure kaveve vinavana tadav avat, vakir a magit vakuku;

2 ba di ga vakadik value avet, ma di ga vakaina tuna avet ara Pilipoi, varogop ava tar nunure, ave ga rurung tai kaveve God upi avet a ve avat ta ra bo na varveai kai God livuan ta ra ngala na vinarubu.

3 Kaveve tinata na vargat vakir i vuna ta ra nirara, ba ta ra dur na mamainga, ba ta ra magit na malatataur;

4 ma da God i ga valar ot avet upi na nur tar ra bo na varvai ta vevet, ave tatata damana; vakir upi avet a vagugu ra tarai, ia kaka upi avet a vagugu God kaka nina i valar ot pa ra bala i vevet.

5 Ma pa ta bung ave tata na pite varpa vakuku, da ava tar nunure, ma pa ave pait ta vaongo na varbat ta vavat, God i nunure;

6 pa ave tikan pi ra pite varpa pire ra tarai, ba pire vavat, ba pire diat ta ra umana, ma gala ave mainge upi avet a vamangula avat, gala na topa ia, tago avet a umana apostolo kai Kristo.

7 I ga madu ra maukua i vevet livuan ta vavat, da ra vavina i balaure ra umana natuna;

8 ma tago ave ga mari avat damana, ave ga mainge upi avet a tul tar ia ta vavat, vakir ra bo na varvai kai God kaka, kaveve

nilaun bula, tago ave ga mari tuna avat.
9 A tara na turagu, ava nuk pa kaveve papalum ma kaveve ngala na niongor; tago ave ga ongor ta ra marum ma ra keake, upi koko avet a vamamat ta tikai ta vavat, ma ave ga varve ra bo na varvai kai God ta vavat.
10 Ava tar nunure, ma God bula, ba i ga gomgom ma i ga takodo kaveve mangamangana ma pa i ga rara livuan ta vavat ava nurnur;
11 ma ava nunure bula, ave ga vamaram avat, ma ave ga ununue avat, tikatikai varogop a tutana i pait ia ta ra umana natuna,
12 upi avat a vanavana vada i topa God, nina i oro pa avat tadav kana varkurai ma kana minamar.
13 Kari go pa ave ngo ma ra pite varpa tadav God, tago, ba ava ga valongore ra tinata kai God ta vevet, pa ava ga vatur vake da ka ra tinata kai ra tarai, ava ga alube pa ia da ra tinata kai God, ma i dovot damana, ma i papalum valar pa bula ta vavat ava nurnur.
14 Tago avat, a tara na turagu, ava ga murmur ra ekelesia kai God aro Iudaia, nam diat dia ki tai Kristo Iesu; tago avat bula, ava ga kairane ra lavur kaina magit damana ta kavava tarai, varogop diat ta ra umana te Iudaia;
15 diat, dia ga doko ra Luluai Iesu ma ra umana propet bula, ma dia ga korot vue avet, ma pa dia ko ta ra mata i God, ma pa dia varmaram ma ra lavur tarai;
16 ma dia tigal avet, upi koko avet a tata pire diat ra umana Tematana upi da valaun diat; upi diat a vaot vatikene kadia varpiam; ma ra kankan i tar vana taun diat ma i tar ot.

A mamainga kai Paulo pi na tadav diat mulai

17 Ma avet, a tara na turagu, ba ra paka i vevet i ga ki irai kan avat ta umana bung ka boko, a nuknuk i vevet patana, ma ave ga ongor muka tana ma ra dekdek na mamainga upi avet a gire mule ra mata i vavat;
18 ta nin ave mainge tuna ra vinavana pire vavat, iau Paulo, iau ga vakopono mainge damana, ma i vaurua bula; ma Satan i ga tur bat avet.
19 Ma ava bar kaveve kini nunur, ba kaveve gugu, ba kaveve kere na langlang? A dovotina avat laka, ta ra mata i kada Luluai Iesu, ta kana vinavana mulai uti?
20 I dovot muka, avat kaveve minamar ma kaveve gina.

3

1 Kari, ba i ga dekdek mulai upi avet a ki vovovon, ave ga nuk ia ba i topa ia, ba ina ki varkolono Atenai;
2 ma ave tar tulue Timoteo, a tura i vevet ma a tultul kai God ta ra bo na varvai kai Kristo, upi na vapadikat avat, ma na vamaram avat ure kavava nurnur;
3 Upi koko ta tikai na malmaliara ta ra lavur magit na varmonong; tago ava nunure ba nam di tibe dat upi ia.
4 Ma a dovotina, ba ave ki boko pire vavat, ave ga ve value avat ba da vakadik boko dat; ma di tar pait ia damana, ma ava tar nunure.
5 Kari go, ba iau ga mama ki vovovon mulai, iau ga vartuluai upi ina nunure kavava nurnur, kan ra tena varilam i tar valam pa avat bar, ma ave ga vole kaveve papalum pire vavat.
6 Ma go ba Timoteo i vana papa kan avat pire vevet, ma i kap ra bo na varvai ure kavava nurnur ma kavava varmari, ma ba ava nuknuk mal vatikene pa avet, ma ava ki nugunugu upi avat a gire avet, ma da avet bula, ave mainge upi avet a gire avat;
7 kari kavava nurnur, a tara na turagu, i ga vango ra bala i vevet ure avat ta kaveve kini ta ra lavur magit na varmonong ma ra ngunungut;

8 go ave tar laun, ona ava tur
padikat ta ra Luluai.
9 A pite varpa ava bar avet a pait
mule tadav God ure avat, upi da
bali ra ngala na gugu me, ave gugu
tana ure avat ta ra luaina mata i
God?
10 Ave ongor ma ra niaring ta ra
marum ma ra keake upi avet a gire
ra mata i vavat, upi avet a pait ot
pa nam ra magit ava iba boko upi
ia ta kavava nurnur.
11 Boina ba God iat a Tama i dat,
ma kada Luluai Iesu, na mal are
kaveve nga tadav avat;
12 ma ra Luluai na vangala
vakakit kavava varmari vargil, ma
tadav ra tarai parika, varogop
bula kaveve varmari tadav avat;
13 upi go na vapadikat ra bala i
vavat, upi koko ta magit na var-
takun tana ure ra mangamangana
gomgom vurakit ta ra mata i kada
God ma ra Tama i dat, ta ra vina-
vana mulai uti kai ra Luluai Iesu
Kristo, diat ma kana lavur tena
gomgom par.

4

A mangana nilaun aina God i gugu tana

1 Ma go bula, ave tingting pa
avat, a tara na turagu, ma ave
vargat avat ure ra Luluai Iesu,
pi avat a manga tavua vanavana
ta ra mangamangana ave ga tovo
avat i tana, ma upi avat a vagugu
pa God, ma ra dovotina ava tar
pait ia.
2 Tago ava tar nunure ra vartu-
luai ave ga ve avat i tana ta ra
Luluai.
3 Tago ra mamainga kai God go,
ba na gomgom ra tulungea i vavat
upi avat a vatabue ra nipo;
4 upi na tale avat par tikatikai,
ba avat a vatur vake kavava taulai
ma ra mangamangana gomgom
vurakit ma ra variru,
5 ma koko ma ra mamainga upi
ra kaina mangamangana varogop
ra umana Tematana, nam diat pa
dia nunure God;
6 ma upi koko ta tikai na vagu
pa turana tai ta mangana magit,
ba na long pa ta magit tana; tago
ra Luluai ia ra tena varobo ure ra
lavur magit par damana, varogop
ave ga vaale value avat i tana, ma
ave ga varvai dovot i tana.
7 God pa i oro pa dat tadav ra dur
na mangamangana, i oro ko dat
ma ra mangamangana i gomgom.
8 Ma ba tikai i varpiam, pa i piam
ra tarai, i piam God kaka iat, nina
i ga tul tar ra Takodo na Tulungen
ta dat.
9 Ma pa ina tutumu tadav avat
ure ra varmari na barturana; tago
God iat i ga tovo avat, ba avat a
varmari vargil;
10 ma a dovotina, ava pait ia
damana pire diat ra umana bar-
tura i dat par aro Makedonia. Ma
ave vargat pa avat, a tara na
turagu, ba avat a vapealane vana-
vana ra varmari;
11 ma avat a ongor upi ra kini
vovovon, ma avat a balaguan
tikatikai ure kana varvakai iat, ma
avat a papalum ma ra lima i vavat,
da ave ga vartuluai tadav avat;
12 upi avat a vanavana takodo
ta ra luaina mata i diat ra tarai
vakuku, ma upi koko avat a iba upi
ta magit.

A pinot mulai kai ra Luluai

13 Ma pa ave mainge ba avat
a tuptup, a tara na turagu, ure
diat dia va mat, upi koko avat a
lingligur tana, varogop diat ta ra
na, pa kadiat ta kini nunur.
14 Ona da tar kapupi ia ba
Iesu i ga mat ma i laun mulai,
io, damana bula God na agure
vaarike varurungane diat me dia
tar va mat tai Iesu.
15 Ma go ave ve avat i tana ma ra
tinata kai ra Luluai, ba dat, da laun
tuk ta ra vinavana mulai uti kai ra
Luluai, pa dat a lua ta diat dia tar
va mat.

16 Tago ra Luluai iat na vana ba
marama ma ra ngala na nioro, ma
ra nilai ra luluai na angelo, ma ma
ra tavur kai God; ma diat, dia mat
tai Kristo, diat a tut lua;
17 namur dat ra ibaiba ta ra mi-
nat da laun ma da ki ati, da ga
puak vatutua varurungane dat ma
diat urama ta ra bakut, upi dat a
varkuvo ma ra Luluai ta ra lao;
ma dat a ki varurung ma ra Luluai
vatikai.
18 Io, avat a vamaram vargiliane
avat ma go ra lavur tinata.

5

Avat a ki na vaninara ure ra pinot mulai

1 Ma ure ra kilakilala ma ra
tataun. a tara na turagu, pa ava
iba mulai upi ra tutumu.
2 Avat iat, ava tar nunure bulu ia
ba ra bung kai ra Luluai na pot da
ra tena nilong ta ra marum.
3 Ma ba dia biti: “A malmal ma
ra kini bulbulu,” a vinirua na vut
vakaian pire diat, da ra kinadik
na kinakava tadav ra vavina i kap
bala; ma pa diat a pait valar pa ra
nilop.
4 Ma avat, a tara na turagu, pa
ava ki ta ra bobotoi, upi nam ra
bung na tadav vakaian avat varo-
gop ra tena nilong;
5 avat par, avat a umana natu
i ra kapa, ma ra umana natu i
ra keake; vakir dat a tarai kai ra
marum, ba kai ra bobotoi;
6 ma tago damana, koko dat a
diadiop, da diat ta ra na, dat a
monamono ma dat a minana.
7 Diat ra umana lup niva dia va
ta ra marum; ma diat ra umana
lup nimomo dia longlong ta ra
marum.
8 Ma dat, a tarai kai ra keake,
boina ba dat a minana, ma dat a
ule tar ra ongaongoi na nurnur
ma ra varmari ta ra bongobongo
i dat; ma dat a toke ra kere na
vinarubu, a kini nunur upi ra var-
valaun nam.
9 Tago God pa i ga tibe dat upi ra
kankan, i ga tibe dat upi dat a kale
pa ra varvalaun ure kada Luluai
Iesu Kristo,
10 nina i ga mat ure dat, upi dat
a laun varurung me, ba da vangala
pa ra keake ba da va mat.
11 Avat a vamaram vargiliane
avat boko, ma avat a vargat
vargiliane avat boko, varogop ava
vala papait ia.

*A mutuaina tinata na var-
vakapa ma ra varvagai*

12 Ma ave lul vovo pa avat, a tara
na turagu, upi avat a ru diat, dia
ongor livuan ta vavat, ma dia kure
avat ta ra Luluai, ma dia pit avat;
13 ma na ngala kavava variru ma
kavava varmari tadav diat ure ka-
dia papalum. Avat a ki na malmal
vargil.
14 Ma go ave vargat avat, a tara
na turagu, upi avat a pit diat ra
umana tena niol, avat a vamaram
diat ba i bilua ra nuknuk i diat,
avat a maravut diat dia pagolgol,
ma avat a ki vamadudur pire diat
a tarai par.
15 Avat a varbalaurai upi koko ta
tikai na bali ra kaina ma ra kaina;
avat a ongor vatikai upi ra magit i
boina pire vavat vargil, ma ure ra
lavur tarai par.
16 Avat a gugu vatikai.
17 Koko avat a ngo ma ra niaring;
18 avat a pite varpa ure ra lavur
magit par; go ia ra mamainga kai
God tai Kristo Iesu ure avat.
19 Koko avat a pun doko ra pa-
palum kai ra Tulungen.
20 Koko avat a piam ra tinata na
propet;
21 avat a valar ot pa ra lavur
magit par; ma avat a vatur
vadekdek vake nina i boina;
22 avat a vatabue ra lavur
varpiam par.
23 Ma ra God na malmal iat
na vagomgom vakakit avat; ma
i boina ba da balaure vapar ra
tulungea i vavat ma ra bala i vavat

ma ra paka i vavat, upi koko ta
magit na vartakun tana ti ra bung
ba na vut mulai tana kada Luluai
Iesu Kristo.
24 Nam i ting pa avat i tar dovot,
ma ia bula na pait valar pa ia.
25 A tara na turagu, avat a arar-
ing ure avet.
26 Avat a vatatabe ra umana bar-
turana par ma ra gomgom na var-
galum.
27 Iau vargat avat ta ra iang i ra
Luluai Iesu Kristo ba da luk go ra
buk pire diat parika a tara na tura
i dat.
28 A varmari kai ra Luluai Iesu
Kristo na ki pire vavat.*

* **5:28:** (A luaina buk tadav ra tarai Tesalonika di ga tumu ia maro Korinto.)

A VAURUANA BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV RA TARAI TESALONIKA

1 Paulo, ma Siluano, ma Timoteo, tadav ra ekelesia kai ra tarai
Tesalonika, diat, dia ki tai God
Tama i dat ma ra Luluai Iesu
Kristo:
2 A varmari tadav avat ma ra
malmal tai God Tama i dat ma ra
Luluai Iesu Kristo.

A varkurai ta ra pinot kai Kristo

3 I manga topa avet, ba avet a
pite varpa vatikai tadav God ure
avat, a tara na turagu, ma i takodo
bula, tago kavava nurnur i manga
tavua, ma ra varmari vargil pire
vavat, tikatikai, i ngala muka,
4 ma avet iat, ave langlang
ure avat ta ra lavur ekelesia kai
God ure kavava kini vovovon ma
kavava nurnur livuan ta ra lavur
magit i tup avat ma ra lavur magit
na varmonong ava pidik tar tana;
5 nam ra vakilang tuna kai ra
takodo na varkurai kai God; upi
da nuk pa avat ba ava ko ure ra
varkurai kai God, ure nina bula
ave kairane ra kinadik;
6 ona ia ra takodo na magit, ba
God na balbali ma ra kinadik ta
diat dia vakadik avat,
7 ma ta vavat ba di vakadik avat,
a ningo varurung ma avet ta nam
ra bung da vaarike tana ra Luluai
Iesu marama ra bala na bakut ma
ra lavur angelo i ra dekdekina,
8 ta ra iap i birao, ma na varobo
ta diat pa dia nunure God, ma pa
dia torom ta ra bo na varvai kai
kada Luluai Iesu Kristo;
9 diat a kairane ra balbali, a
vinirua tukum kan ra mata i ra
Luluai, ma kan ra minamar i ra
dekdekina,
10 ta nam ra bung ba na ga vut
upi da mar ia ta diat kana umana
tena gomgom, ma upi da manane
ta diat par dia tar nurnur (tago
kaveve varvai pire vavat di tar
kapupi ia) ta nam ra bung.
11 Ure go bula ave araring
vatikai ure avat, upi kada God na
nuk pa avat da ava ko ure kana
varting, ma upi na pait ot pa ma
ra dekdekina ra mamainga upi
ra bo na mangamangana, ma ra
papalum na nurnur;
12 upi da mar ra iang i kada
Luluai Iesu Kristo ta vavat, ma da
mar avat bula tana, da ra varmari
kai kada God ma ra Luluai Iesu
Kristo.

2

Satan

1 Ure ra vinavana mulai uti kai
kada Luluai Iesu Kristo, ma ure
bula kada vinavana varurung ta-
dav ia, ave lul pa avat, a tara na
turagu,
2 ba koko na malmaliara lulut
ra nuknuk i vavat, ma koko avat
a ngarao, tai ta tulungen, ba ta
varvai, ba ta buk da mamati pire
vevet, varogop ba i maravai ra
bung kai ra Luluai;
3 ma koko ta tikai na vagu pa
avat ma ta mangana magit; tago
ra ngala na bunura na lua, ma
da ga vaarike boko ra tutana na
varpiam, ra natu i ra vinirua,
4 nina i ga varongongoi, ma i
vangala pa mule upi na lia ta nam
di vatang ia ba God, ba nam di
lolotu tana; ma i ki ta ra kuba i
God, ma i vuar pa mule ba ia God.
5 Ma pa ava nuk pa ia laka, ba
iau ga ki boko pire vavat, iau ga ve
avat ta go ra lavur magit?
6 Ma go ava tar nunure ra magit
i tur bat ia boko, upi da ga vaarike
ta ra kilalana iat;
7 tago ra magit na pidik kai ra
varpiam i tar papalum gori; ma i
tuk ta nam ra bung ba da ga tak
vaire vue nina i onge bat ia.
8 Ma ta nam ra e da vaarike ra
tena varpiam, nina ba ra Luluai
na vapanie vue ma ra vuvu na

ngiene, ma na kamare vue ma ra
vinavana rikai ta kana pinot;
9 nina muka, ba kana pinot i
varogop ma ra papalum kai Satan,
ure ra ngala na dekdek ma ra
lavur vakilang ma ra lavur vaongo
na magit i varvakaian,
10 ma ra lavur vavagu i ra
mangamangana gegagege ure
diat, dia vana ta ra vinirua; tago
pa dia ga vatur vake ra mamainga
upi ra dovotina, nina ba diat a laun
tana.
11 Kari go God i tulue ra dekdek
na varvagu pire diat, upi diat a
kapupi ra vaongo;
12 Upi da kure vakaina diat par,
ba pa dia kapupi ra dovotina, ma
dia tar gugu ka ta ra magit pa i
takodo.

Di ga pilak pa avat upi ra varvalaun

13 Ma i manga topa avet upi avet
a pite varpa milat tadav God ure
avat, a tara na turagu, a umana
vakak kai ra Luluai, tago papa ra
vunapaina God i ga pilak pa avat
upi avat a laun ta ra varvagomgom
na Tulungen ma ra nurnur ta ra
dovotina;
14 go ra magit i ga oro pa avat i
tana ta kaveve bo na varvai, upi
avat a kale pa ra minamar tana kai
kada Luluai Iesu Kristo.
15 Io, a tara na turagu, avat a tur
padikat, ma avat a vatur vake ra
vartovo di ga tovo tar ia ta vavat
ma kaveve tinata, ba ta kaveve
buk.
16 Ma kada Luluai Iesu Kristo iat,
ma God, ra Tama i dat, nina i ga
mari dat ma i tul tar ra varmaram
tukum ta dat ma ra bo na kini
nunur ta ra varmari,
17 na vamaram ra bala i vavat
ma na vapadikat avat ta ra lavur
bo na papalum ma ta ra lavur bo
na tinata parika.

3

Avat a araring ure avet

1 A mutuaina go, a tara na
turagu, avat a araring ure avet, upi
na vutvut ra tinata kai ra Luluai
ma upi da mar ia, varogop pire
vavat;
2 ma upi da valaun avet kan ra
tarai dia gegagege ma dia kaina;
tago pa dia nurnur par.
3 Ma ra Luluai i dovot, nina ba na
vapadikat avat, ma na mono bat
avat kan ra kaina.
4 Ma go kaveve kap varupui ta ra
Luluai ure avat, tago ava pait nam
ra lavur magit ave ga kure tar ia
ta vavat, ma avat a pait bula diat
namur.
5 Ma ra Luluai na vateten ra bala
i vavat upi avat a tadav ra varmari
kai God, ma ra kini vovovon kai
Kristo.

A mamat i ra papalum

6 A tara na turagu, ave vartuluai
tadav avat ta ra iang i kada Luluai
Iesu Kristo, ba avat a vana kan
diat ra umana tura i vavat par
dia vanavana gegagege, ma pa dia
mur nam ra vartovo ave ga tul tar
ia ta vavat.
7 Ava tar nunure, i topa avat
upi avat a kap lap avet; tago avet,
pa ave pait ta mangamangana
gegagege livuan ta vavat;
8 ma pa ave ga en vakuku ra
magit kai tikai, tago i ga tup avet
ra niongor ta ra papalum, ta ra
marum ma ra keake, upi koko avet
a vamangula ta tikai ta vavat;
9 vakir tago pa i ga takodo tar
ta vevet, upi ka avet a umana
valavalar pire vavat, upi avat a
kap lap avet.
10 Tago ba ave ki boko pire vavat,
ave ga vartuluai tadav avat dari,
ba ona tikai i ole ra papalum, koko
muka na ian.
11 Tago ave valongore ba ta
umana ta vavat dia vanavana
gegagege, ma pa dia papalum
muka, dia varvakai vakuku ma ra
magit kai ra enana.
12 Ma diat dia dari, ave vartuluai
tadav diat, ma ave pit diat ure

kada Luluai Iesu Kristo, ba diat a
papalum ma ra madu na maukua
i diat, ma diat a ian ika ra adiat iat.
13 Ma avat, a tara na turagu,
koko avat a talanguan ta ra pa-
palum ure ra magit i boina.
14 Ma gala tikai pa i torom ta
kaveve tinata ta go ra buk, avat a
vakilang nam, ma koko avat a ki
varurung me, upi na vavirvir tana.
15 Ma galiaka avat a nuknuk pa
ia ba kavava ebar, avat a pit ia da
a tura i vavat.

A mutuaina tinata

16 Ma go, a Luluai na malmal
iat na tul vatikene tar ra malmal
ta vavat ta ra lavur magit parika.
Boina ba ra Luluai na ki pire vavat.
17 Iau Paulo, iau varvatatabai
ma ra limagu iat; ia ra vakilang ta
ra lavur buk parika; iau tar tumu
ia damana.
18 A varmari kai kada Luluai
Iesu Kristo na ki pire vavat par.*

* **3:18:** (A vauruana buk tadav ra tarai Tesalonika, di ga tumu ia maro Korinto.)

A LUAINA BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV TIMOTEO

1 Paulo, ra apostolo kai Kristo
Iesu ta ra vartuluai kai God kada
Tena Valaun, ma Kristo Iesu, nina
da ki nunur tana;
2 tadav Timoteo, a natugu tuna
ta ra nurnur: A varmari, ma ra
bala na varmari, ma ra malmal,
tai God Tama i dat, ma Kristo Iesu
kada Luluai.

A tinata na varvalai ure ra tinata na vavaongo

3 Da iau ga vargat iu upi una ki
boko Epeso, ba iau ga vana uro
Makedonia, upi una tigal ta umana
upi koko diat a tovo tar ra enana
tinata na vartovo,
4 ma upi koko bula diat a kapupi
ra lavur tinata na akakur ma ra
niluluk na vuna tarai ba pa ta
langun tana, ma i vuna ka ta ra
varpuapuai, ma pa i vatavua ra
papalum kai God ta ra nurnur;
una pait ia damana.
5 Ma ra mutuai ra vartuluai ia ra
varmari ta ra gomgom na bala ma
ra bo na varkurai na bala, ma ra
dovot na nurnur;
6 ma ta ra umana go dia ga vana
irai kan ia ma dia tar tadav ra
tinata vakuku;
7 kadia mamainga upi diat a
umana tena vartovo ta ra varku-
rai, ma pa dia matoto ta ra magit
dia varvai tana, ba ra magit dia
ongor ma ra varvai tana.
8 Ma ave nunure ba ra tinata
na varkurai i boina, ona tikai i
vartovo takodo tana,
9 tago ave nunure ba di ga tul
tar ra tinata na varkurai, vakir ure
diat a umana tena takodo, ure ke
diat pa dia mur ra varkurai, ma
ra umana tena niol, ma ure diat
bula pa dia lotu ma ure ra umana
tena varpiam, ma ure diat pa i
gomgom ra tulungea i diat ma diat
dia papait ra magit vakuku, ure
diat, dia kita ra tama i diat ma na i
diat, ma ra umana tena rapu tarai,
10 ure diat a umana tena un-
gaunga, ma diat, dia pait ra kaina
ta ra tarai mulai, ure diat, dia lo-
long tarai, ure diat, dia vavaongo,
ma diat, dia vavalima vavaongo,
ma ure ra lavur magit par pa i
varogop ma ra dovot na vartovo;
11 varogop ma ra bo na varvai
ure ra mariringian i God i ti doan
muka, nina di ga nur tar ia tagu.

A pite varpa ure ra varmari kai God

12 Iau pite pa Kristo Iesu kada
Luluai, nina i tar vaongor iau, ma i
ga nuk pa iau ba i dovot ra balagu,
ma i tibe iau ta kana papalum,
13 tago amana iau a tena varvul
ma ra tena vakavakaina, ma ra
tena varvabilak; ma iau tar alube
pa ra ngala na varmari, tago iau ga
pait ia ma ra tuptup ta ra bobotoi;
14 ma i ga peal vurakit ra var-
mari kai kada Luluai varurung ma
ra nurnur ma ra varmari, nina tai
Kristo Iesu.
15 I dovot go ra tinata, ma i topa
ia tuna upi dat a manga kapupi
ia, ba Kristo Iesu i ga vana rikai
ta ra rakarakan a gunagunan upi
na valaun ra umana tena varpiam;
ma iau, iau lia kakit ta diat;
16 ma go, iau ga alube pa ra
varmari na bala, upi Iesu Kristo
na vaarike kana mangamangana
vovovon parika tagu lua, upi iau
a valavalar ure diat, dia nurnur
tana namur upi ra nilaun tukum.
17 Ma tadav ra King i ra lavur
tataun, nina ba pa ta mareng na
minat na tadav ia, ma pa di gire,
God i kopono ko, da tul tar ra
variru tana ma ra pite varpa pa na
mutu. Amen.
18 Go ra vartuluai iau tul tar ia
tam, Timoteo, a natugu, upi na da
ra umana tinata na propet i ga

lua ure u, upi una pait ra bo na
vinarubu tana;
19 ma una vatur vake ra nurnur
ma ra bo na varkurai na bala; nam
ta ra umana dia tar vue, ma kadia
nurnur i tar virua da ra parau;
20 Imenaio ma Alekandro, a
urua ta diat, iau ga tul tar dir
tadav Satan upi da vaminana dir,
ba koko dir a tata na varvul mulai.

2

A nilotu

1 Io, iau varvargat lua, ba da pait
ra nilul vovo, ra niaring, ma ra
nilul ure, ma ra pite varpa ure diat
ra tarai par;
2 ure ra umana king ma diat
parika dia ki na luluai; upi dat a ki
bulu ma dat a balamat ta ra lotu
ma ta ra mangamangana takodo
bula.
3 Go i vakak ma i boina ta ra
mata i God kada Tena Valaun;
4 nina i mainge ba ra tarai par
diat a laun ma upi diat a nunure
ilam boko ra dovotina.
5 Tago tikai ka God, ma a kopono
ko bula ra tena varvamaram ure
God ma ra tarai, ra tutana iat,
Kristo Iesu,
6 nina i ga tul tar ia iat mulai upi
ra varkul ure ra tarai par, a varvai
dovot ta ra kilalana iat;
7 nam di ga tibe iau upi ina tena
varvai tana, ma upi ina apostolo
bula (iau tatike ra dovotina, pa iau
vavaongo), upi iau a tena vartovo
pire ra umana Tematana ma ra
nurnur ma ra dovotina.
8 Iau mainge ba ra tarai par diat
a araring ta ra lavur gunagunan,
ma diat a vatur ra gomgom na
lima i diat urama, ma koko ra
kankan ma koko ra tamtavun.
9 I boina bula ba ra vaden diat
a mong ma ra lavur mal i topa ia,
diat a ruva ma diat a minana; ma
koko diat a mong ma ra viri pepe
na ulu i diat, ma ra goled, ba ra
kiau na kalagi, ba ra ngatngat na
mal;
10 diat a mong ika (da ra vaden
dia mur ra lotu) ma ra bo na
mangamangana.
11 Ma a vavina na ki mut ba i
vartovo ma na toratorom.
12 Ma pa iau nur tar ia tai ta
vavina upi na tena vartovo, ba na
malamala ngala pire ra tutana, na
ki vovovon ika.
13 Tago di ga vaki Adam lua, ma
namur Eva;
14 ma pa di vagu pa Adam, ra
vavina di ga vagu ot pa ia, ma i ga
bura ta ra varpiam;
15 mada valaun ia ta ra vava-
pitar, ona dia tur padikat ta ra
nurnur ma ta ra varmari ma ta
ra mangamangana gomgom varu-
rung ma ra mangamangana i mi-
nana.

3

A umana lualua ta ra lotu

1 Go ra tinata i dovot muka: Ona
ta tikai i mainge ra kiki kai ra
ngala na patuana, i mamainge ra
bo na papalum.
2 Ma koko ta magit na vartakun
na tur ta ra ngala na patuana,
ma na tikai ka kana taulai, ma
na ki vinvini, ma na minana, ma
na takodo kana mangamangana, a
tena ongonge vaira, ma na tale ra
vartovo;
3 koko na longlong ta ra ni-
momo, ma koko na varvarkita; ma
na madu ra maukuana, ma koko
na varngangar, ma koko na mari
mani;
4 ma na kure mal ra kubana iat
ma ra bo na mangamangana upi
ra umana natuna diat a toratorom;
5 (ma ona pa i tale tikai upi na
kure mal ra kubana, na balaure
davatane ra ekelesia kai God?)
6 koko ta tikai i kabur lotu ka,
kan na vavagia pa mule ma na
bura ta ra varkurai na kankan kai
Satan.
7 Go bula i manga topa ia ba na
boina ra varvai ure pire ra tarai
vakuku; kan da tata kaina ure, ma
na bura ta ra kun kai Satan.

A umana tena maramaravut ta ra lotu

8 Damana bula i topa diat ra umana tena maramaravut ba diat a ruru, ma koko diat a umana lup mome vain, ma koko diat a ngarao upi ra kaina tabarikik;

9 ma diat a vatur ra magit na pidik i ra nurnur ma ra gomgom na varkurai na bala.

10 Ma da valar ot value pa diat; ma namur diat a pait ra papalum na tena maramaravut, ona pa ta magit na vartakun pire diat.

11 A vaden damana bula, diat a ruru, ma koko diat a varurai; diat a minana ma diat a dovot ta ra lavur magit par.

12 Ma ra umana tena maramaravut na tikatikai ka kadia taulai, ma diat a kure mal ra umana natu i diat ma ra kuba i diat.

13 Diat dia tar pait mal ra papalum na tena maramaravut, dia vatur vake ra bo na kiki tana, ma dia manga rurung ta ra nurnur tai Kristo Iesu.

A ngala na magit na pidik

14 Iau nuk ia ba i maravai ba ina vana piram; ma go ra lavur magit iau tumu ia piram,

15 Upi ona ina vavuan, una nunure ra mangamangana ba na topa u upi una pait ia ta ra pal kai God, nina ra ekelesia kai God i laun, ra pagapaga i ra dovotina ma ra vunapaina.

16 Ma go ra magit pa da varpuai tana, a magit na pidik ta ra lotu i ngala vurakit:

Nina i ga vana rikai ma ra palapaka i ra tarai,
a Tulungen i ga kure ba i takodo,
a umana angelo dia ga gire,
di ga varvai tana pire ra umana
Tematana,
di ga nurnur tana ta ra rakarakan a gunagunan,
ma di ga kap ia urama ma ra minamar.

4

A umana tena vartovo vavaongo

1 Ma ra Tulungen i varvai bulu tana ba ta ra umana diat a vana tapuku kan ra nurnur ta ra kilakilala namur, ma diat a onge ta ra umana tulungen dia varvarara, ma ra vartovo kai ra umana tabaran,

2 ta ra malatataur kai ra umana tena vavaongo, nina di tar tun vakilang ra varkurai ta ra bala i diat;

3 dia tigal ra varbean, ma dia vartuluai ba da mamue ta umana magit na nian, nina God i tar vaki ia upi diat, dia nurnur, ma dia nunure ra dovotina, diat a en ia ma ra pite varpa.

4 Tago ra magit parika God i vaki ia i boina, ma pa ta magit i bilak ba da alube pa ia ma ra pite varpa;

5 tago ra tinata kai God ma ra niaring i vagomgom ia.

A bo na tultul kai Iesu Kristo

6 Gala u vanuk tar go ra lavur magit ta diat ra umana bartura i dat, gala u ra bo na tultul kai Kristo Iesu, ma u tar taiak ta ra tinata na nurnur, ma ra bo na vartovo nam u tar mur mal ia;

7 ma una pue vakakit vue ra lavur varvai na papaua kai ra umana tubuan na vavina. Ma una ongor ma ra vartovo ta ra lavur mangamangana ai ra lotu.

8 A vartovo ta ra minamal ure ra paka i dat i topa ra ik; ma ra mangamangana ai ra lotu i topa ra lavur magit parika, ma i vatur ra vamading ure ra nilaun go gori, ma ra nilaun bula ba namur.

9 Go ra tinata i dovot, ma i topa ia upi dat a manga kapupi ia.

10 Tago ave papalum upi nam, ma ave ongaongor bula tana, tago ave nurnur tai ra God a launa, nina ra Tena Valaun kai ra tarai parika, ma kadiat tuna dia nurnur.

11 Una tovo tar go ra magit ma una vartuluai me.

12 Koko ta tikai na piam u, tago
u barmana boko; boina ba u ra
valavalar ika ure diat dia nurnur,
ta ra tinata, ma ta ra mangaman-
gana, ma ta ra varmari, ta ra
nurnur, ma ta ra mangamangana
gomgom.
13 Una ongor ta ra luk buk, ta ra
vargat, ma ta ra vartovo, tuk ta ra
bung ina pot i tana.
14 Koko u nur vue ra vartabar
i tur piram, nam di ga tul tar ia
tam ma ra tinata na propet, ma ra
papalagur na lima i diat ra umana
patuana.
15 Una manga nuk pa go ra lavur
magit; ma una tul tar iu bulu tana;
upi kaum tinavua na vana rikai
pire diat a tarai par.
16 Una balaure mal u, ma kaum
vartovo bula. Una tur padikat ta
go ra lavur magit; ba una pait ia
dari, una valaun mule u ma diat
bula dia valongore u.

5

A maramaravut pire diat dia nurnur

1 Koko una manga pit ta patuana
tutana, una vargat ia ka da tamam;
ma diat ra umana barmana da ra
umana turam;
2 ma diat ra lavur tubuan da
nam; ma diat ra umana inip da
ra umana taim, ta ra gomgom na
mangamangana.
3 Una ru ra umana ua na vavina,
nina dia ua tuna.
4 Ma gala ta ua na vavina ma
ta umana natuna ba ta umana
tubuna, boina ba diat a vaarike
value kadia lotu ta ra kuba i diat,
upi diat a bali ra varmari kai ra
ura tavu i diat; go i boina ta ra
mata i God.
5 Ia ra ua na vavina tuna, nina
ba pa ta niuruna, i nurnur tai God,
ma i ongor ta ra nilul vovo ma
ra niaring ta ra marum ma ta ra
keake.
6 Ma nina i tikatikan upi ra gugu
vakuku i tar mat ba i laun boko.
7 Go ra lavur magit una vartu-
luai bula me, upi koko ta magit na
vartakun na tur ta diat.
8 Ma ona ta tikai pa i balaure
ra taraina, ma diat muka ta ra
kubana, i tar pue vue ra nurnur,
ma i manga kaina ta dir ma tikai
pa i nurnur.
9 Da tumu ka ra iang i tika na ua
na vavina ba i laptikai na vinun
kana kilala, ma ba i ga vakopono
taulai,
10 ma da valongore ra bo na
tinata tana ure ra umana bo na
papalum; ba i ga vamel ta umana
bul, ba i ga vango diat ra umana
vaira, ba i ga puk ra kau i diat
ra umana tena gomgom, ba i ga
maravut diat dia ki kaina, ba i ga
ongor upi ra lavur bo na papalum
parika.
11 Ma diat ra umana ua na vav-
ina pa i vailik kadia kilala, una pue
vue diat; tago ba dia tar kaina upi
ra gugu irai kan Kristo, dia mainge
mule ra tinaulai;
12 ma da kure diat, tago dia tar
vue ra luaina vavalima.
13 Ma dia ki vakuku bula, ma
dia vana vurvurbit ta ra lavur pal-
pal; ma vakir dia libur uka, diat
a umana lup tinata bula ma dia
varvakai vakuku bula ma ra magit
kai ra umana enana, ma dia tatike
nina ba pa i ko.
14 Kari iau mainge ba ra umana
ua na vavina, ba pa dia tubuan
boko, diat a taulai, ma diat a vapi-
tar ra umana bul, ma diat a kure ra
kuba i diat, ma koko diat a pait ta
magit upi ra ebar na tata na varvul
tana;
15 tago ta umana dia tar vana irai
upi diat a mur Satan.
16 Ba tika na tutana ba tika
na vavina i nurnur ma kana ta
umana ua na vavina, boina ba na
maravut diat, ma koko da vama-
mat ra ekelesia; upi na langalanga
ma na maravut ra umana ua na
vavina tuna.
17 I boina ba da manga ru nam
ra umana patuana dia varkurai

mamal, ma na manga ngala ra
variru tadav diat dia ongor ta ra
varvai ma ra vartovo.
18 Tago a Buk Tabu i biti: “Koko
una kaman vake ra ngie i ra bu-
lumakau, ba i ruarua rama vue ra
kon.” Ma dari bula: “I kat ba da
vabongon ra tena niongor.”
19 Koko una kapupi ra vartakun
ure tika na patuana, ia kaka ba a
ivut ba a utul a tena varvai tana,
una nuk pa ia.
20 Diat dia pait ra varpiam, una
pit diat ta ra mata i ra tarai parika,
upi diat ta ra na bula diat a burbu-
rut.
21 Iau manga vargat vadekdek
iu ta ra mata i God, ma ra Luluai
Kristo Iesu, ma ra umana angelo
di pilak pa diat, ba una mur go
ra lavur magit, ma koko ra pipilak
vakuku.
22 Koko una vung lulut pa ra
ura limam tai ta tikai, ma koko
una maravut ta ra varpiam kai ra
umana enana; una balaure u upi
una gomgom.
23 Koko una mome mule ra tava,
una mome ta ikilik na vain ure
ra balam ma ure ra binilua i
monomonong iu.
24 A varpiam kai ta umana tarai
i tur kapa, ma dia lua ta diat ta ra
varkurai; ma kai ta ra umana diat
a vana rikai namur.
25 Damana di gire bula ra bo na
mangamangana kai ta umana, ma
diat nina pa di gire, da mama ive
diat ta ra nilaun namur.

6

1 Boina ba ra umana vilavilau
diat a manga ru kadia umana lu-
luai, upi koko da tata vakaina ure
ra iang i God ma ra vartovo.
2 Ma diat ba kadia umana luluai
dia nurnur, koko diat a piam diat,
tago dia barturana; i boina ba diat
a manga torom ta diat, tago diat
a umana tena nurnur ma di mari
diat, ma dia pait bula ra bo na
mangamangana.

A vartovo vavaongo ma ra dovot na magit

Go ra lavur magit una varvar-
tovo me ma una varvargat me.
3 Ona ta tikai i vartovo ma ra
enana vartovo, ma pa i mulaot
ta ra bo na tinata, ra tinata kai
kada Luluai Iesu Kristo iat, ma ra
vartovo i da ra lotu;
4 ra dari i vavagia pa mule, ma
pa i nunure ta magit, i papait na
papaua ka ure ra lavur vartir ma
ra varvartoto ure ra lavur tinata,
nina i arikai tana ra varngu, ra
varngangar, ra varvul ma ra kaina
nuknuk,
5 ra lavur varpuapuai kadiat i
bilak ra nuknuk i diat, i tar panie
ra dovotina pire diat, ma dia nuk
ia ba ra kini ta ra lotu na vapeal
kadia tabarikik.
6 Ma a dovotina, a lotu, ba i tur
varurung ma ra kini vovovon, ia
ra vuna ta ra ngala na tabarikik;
7 tago pa da ga kap vaarike ta
magit uti ta ra rakarakan a guna-
gunan, ma a dovotina, ba da vana
kan ia, pa dat a kap mule ta magit;
8 ma ona ada magit na nian ma
ra mal akari, dat a ngo tana.
9 Ma diat dia mainge ba diat a
uviana, dia bura ta ra varilam ma
ta ra kun ma ta ra mangoro na
mamainga dia papaua ma dia var-
vakai * na, nina dia vue vadudu
vue ra tarai ta ra minat ma ra
vinirua.
10 A mamainga upi ra mani ia
ra vunapai ra lavur kaina magit
parika; ma ta umana ba dia
ngarao upi ia, dia rara tana kan ra
nurnur, ma dia go mule diat ma ra
do na niligur.

A tinata na varvakapa pire Timoteo

11 Ma u, u ra tutana kai God, una
lop kan go ra lavur magit; ma una
mur ra mangamangana takodo,
ma ra lotu, ma ra nurnur, ma ra
varmari, ma ra kini vovovon, ma
ra madu na bala.

12 Una varvarubu ta go ra bo
na vinarubu na nurnur, una tabe
vake ra nilaun tukum, nam di ga
oro pa u upi ia, ma u tar tata kapa
ta ra bo na varvai ta ra luaina mata
i diat ta ra umana tena varvai
vadovot.
13 Iau vargat u ta ra luaina mata i
God, nina i balaure ra lavur magit
par, ma Kristo Iesu, nina i ga tata
kapa ma ra bo na tinata ta ra
luaina mata i Pontio Pilato;
14 ba una torom ta ra vartuluai,
upi koko na dur, ma koko ta magit
na vartakun tana, tuk ta ra vina-
vana rikai kai kada Luluai Iesu
Kristo;
15 nina ba ia iat na ve tar ia
ta ra kilalana iat, nina ra kopono
Luluai, i ti doan, ra King kai ra
lavur king, ma ra Luluai kai ra
lavur luluai;
16 kana ka ra nilaun tukum, ma
i ki ta ra talapar ba pa ta na vana
maravai tana; nina ba pa ta tutana
i ti gire, ma pa ta na gire go; da tul
tar ra variru tana ma ra dekdek pa
na mutu. Amen.
17 Vargat diat dia uviana ta go ra
rakarakan a gunagunan, ba koko
na ngala ra nuknuk i diat ure diat
mulai, ba koko diat a nurnur ta ra
gologolo na tabarikik, ia kaka tai
God, nina i manga tabar dat ma
ra lavur magit par upi dat a gugu
tana;
18 upi diat a pait ra boina, upi
diat a uviana ka ta ra bo na pa-
palum, diat a varvartabar, ma diat
a maramaravut;
19 upi diat a vung varurue ra
bo na vunapaina upi kadiat ta ra
kilala namur, upi diat a tabe vake
ra nilaun, nina ra nilaun tukum.
20 Ea, Timoteo, una balaure vake
nam ra magit di tar tul tar ia tam,
ma una tapgaga kan ra kaina pir
maul ma ra varongongoi, nam dia
vartuam me ba ia ra kabinana;
21 nina ba ta umana dia mur
tana ma dia rara kan ra nurnur.
A varmari na ki pire vavat.

A VAURUANA BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV TIMOTEO

1 Paulo, ra apostolo kai Kristo
Iesu ta ra varkurai kai God, da ra
vamading ure ra nilaun tai Kristo
Iesu,
2 tadav Timoteo, a vakak na
natugu: A varmari, ma ra var-
maram, ma ra malmal, tai God,
Tama i dat, ma Kristo Iesu kada
Luluai.

A pite varpa ma ra tinata na varvargat

3 Iau pite pa God, nina iau torom
tana ma ra gomgom na varkurai
na bala, da ra umana tamagu, ma
pa iau ngo ma ra ninunuk up u
ta kaugu umana niaring, ta ra
marum ma ra keake,
4 ma iau mainge tuna pi ina
gire u, tago iau nuk pa ra lur na
matam upi da vabuka iau tana ma
ra gugu;
5 tago iau nuk pa ra dovot na
nurnur i tur piram, ma i ga tur lua
pire Loi, tubum, ma Oinike bula,
tinam, ma iau nunure i tar tur
piram bula.
6 Kari iau vanuk tar mule tam
upi una vamalamalapang ra tin-
abar kai God nam i ki piram ure
ra papalagur na limagu.
7 Tago God pa i ga tul tar ra
tulungea i ra bunurut ta dat, pata,
a tulungea i ra dekdek iat, ma ra
varmari ma ra minatoto.
8 Koko una vavirvir ure ra var-
vai kai kada Luluai, ba ure iau
kana tultul di ga vi ia; una kairane
maravut iau ra kinadik ure ra bo
na varvai ta ra dekdek i God;
9 nina i tar valaun dat ma i
tar ting pa dat ma ra gomgom na
varting, vakir ure kada papalum,
ure ke kana mamainga ma kana
varmari, nina di ga tul tar ia ta dat
tai Kristo Iesu papa amana lua iat,
ba pa ta tataun boko,
10 ma go i tar tapala ta ra vina-
vana rikai kai kada Tena Valaun
Kristo Iesu, nina i ga vuna vue ra
minat, ma i ga vaarike ra nilaun
tuna ma ra nilaun pa na mutu ure
ra bo na varvai,
11 di ga tibe iau ure pi ina tena
varvai ma ina apostolo ma ina
tena vartovo tana.
12 Kari go iau kairane bula go
ra lavur magit; ma pa iau vavirvir
tana; tago iau nunure nina iau ti
nurnur tana, ma i tar ot muka ra
nuknukigu ba na pait valar pa ia
pi na balaure vake nam ba iau ga
nur tar ia tana tuk ta nam ra bung.
13 Una vatur vake ra valavalar
ure ra bo na varvai nam u ga
valongore tagu, ta ra nurnur ma ra
varmari kai Kristo Iesu.
14 Nam ra bo na magit di ga nur
tar ia tam, una balaure vake ure ra
Takodo na Tulungen, nam i ki ta ra
bala i dat.
15 Go ra magit u tar nunure, ba
diat par maro Asia dia ga vana kan
iau; Pigelo ma Ermogenes diat.
16 Boina ba ra Luluai na tul tar
ra varmari tadav ra kuba i Onesi-
poro; tago i ga valagar milate pa
iau, ma pa i vavirvir ure ra agu
vivi na palariam;
17 ma, ba i ga ki Rom, i ga ongor
ma ra tinikan upi iau, ma i ga tikan
tadav iau
18 (boina ba ra Luluai na tul
tar ia tana upi na gire tadav ra
varmari tai ra Luluai ta nam ra
bung); ma u tar nunure bulu kana
mangoro na papalum maramar-
avut aro Epeso.

2

A dovot na tena vinarubu kai Kristo Iesu

1 Ma u, natugu, una dekdek
vanavana ta ra varmari tai Kristo
Iesu.

2 Ma ra lavur magit u ga valon-
gore tagu ta ra mata i diat ra man-
goro na tena valavalongor mar-
avut, una tar ia ta diat ra umana
dovot na tutana, nina ba na tale
diat upi diat a tovo ta ra na bula.
3 Una kairane maravut iau ta
ra kaina kini, da ra bo na tena
vinarubu kai Kristo Iesu.
4 A tena vinarubu pa i taviviai
mulai ta ra lavur balaguan ure
go ra nilaun; upi na vamororo
nina i ga pilak pa ia upi na tena
vinarubu.
5 Ma ona tikai i ongor ta ra
varkaul, pa di toke tar ra kere
tana, ba tumu pa i mur ra lavur
varkurai tana.
6 A tena ongor ta ra uma na
vatur value vake ta vuaina.
7 Una nuk pa go iau tatike; tago
ra Luluai na vaminana iu ta ra
lavur magit parika.
8 Ma una nuk vatikene pa Iesu
Kristo, nina i ga tut mulai kan ra
minat, a bul mur tai David, da
kaugu bo na varvai;
9 ma nam iau kairane ra kinadik
tana, da ra tena varpiam, ma di tar
vi iau; ma go ra tinata kai God pa
di vi ia.
10 Kari go iau pidik tar ta ra
magit parika ure diat di ga pilak pa
diat, upi diat a vatur vake bula ra
nilaun tai Kristo Iesu varurung ma
ra minamar tukum.
11 Go ra tinata i dovot muka: Ba
tumu da tar mat varurung me, dat
a laun varurung me;
12 ba tumu da kairane ra ki-
nadik, dat a varkurai varurung
me; ba tumu dat a pue vue, ia na
pue vue bula dat;
13 ari ona pa da dovot, ia i dovot
vatvatikai; tago i dekdek upi na
pue mule.

A dovot na tena papalum

14 Go ra lavur magit una vanuk
tar mule ta diat, ma una manga
vargat diat ta ra mata i ra Luluai,
upi koko diat a varpuapuai ta ra
lavur tinata, tago pa i topa ta magit
ma i varara ka diat, dia valongore.
15 Una ongor upi una tul tar
mule u tadav God da ra dovot na
tena papalum ba pa ta magit na
vavirvir pirana, tago i palum bulu
ra tinata i ra dovotina.
16 Una vana irai kan ra lavur
kaina pir maul; tago dia vatavua
ra varpiam,
17 ma kadia tinata na ngangar da
ra kaina manua; Imeneo ma Pileto
dir ta diat;
18 dir rara kan ra dovot na var-
tovo, ma dir biti ba i tar par ra
tinut mulai kan ra minat, ma dir
tar vue pukue vue ra nurnur kai
ta ra umana.
19 Ma ra dekdek na vunapaina,
ba i vuna tai God, i tur padikat,
ma go ra vakilangina: A Luluai
i nunure diat kana tarai; ma: I
boina ba diat par, dia vatang ra
iang i ra Luluai, diat a vana kan ra
lavur varpiam.
20 Ta ra ngala na pal ta umana la
dia tur tana, diat di pait ia ma ra
goled ma ra silva, ma diat bula ba
di pait ia ma ra davai ma ra pia; ta
umana ure ra magit i ruru, ma ta
ra umana ure ra magit pa i ruru.
21 Ma ona ta tikai i ki varbaiai
ma go diat, da tibe upi ia a la i
ruru, nina di tar vagomgom ia, ma
na topa ra luluai, ma di tar van-
inare ure ra lavur bo na papalum
parika.
22 Una vilau kan ra kaina ma-
mainga na barmana, ma una mur
ra mangamangana takodo, a nur-
nur, a varmari ma ra malmal,
varurung ma diat dia kail upi ra
Luluai ma ra gomgom na bala i
diat.
23 Una ole vue ra lavur tinir na
papaua ba pa ta kabinana tana,
tago u nunure ba dia vuna ta ra
varngangar.
24 Ma i tabu upi ra tultul kai ra
Luluai na varngangar, na madu ra
maukuana pire diat a tarai par, na
tale ra papalum na vartovo, na ki
vovovon,

25 ma na tovo diat ra umana tena
varongongoi ma ra madu na bala;
kan God na tul tar ra nukpuku ta
diat ma diat a nunure ra dovotina,
26 ma upi diat a laun mulai kan
ra kun kai Satan, nina i tar kinim
vake diat upi kana mamainga.

3

A mutuaina e

1 Ma una nunure go, ba ta ra
mutuaina ta umana kilala na var-
vakadik diat a pot.
2 Tago ra tarai diat a mari ka
diat mulai, ma diat a mainge bula
ra mani, diat a tata vangala pa
diat mulai, diat a vavagia pa diat
mulai, diat a tatata kaina, diat a
piam ra umana tavu i diat, ma pa
diat a pite varpa ure ta magit, ma
pa na gomgom ra tulungea i diat,
3 ma pa diat a varmari vargil,
ma pa diat a varmaram, ma diat
a varurai, ma pa diat a tigal valar
pa ra paka i diat, a umana lup
kankan, ma diat a milikuane ra
boina,
4 a umana tena vavagu, a umana
rangrang, ma na ngala ra nuknuk
i diat ure diat mulai, ma diat a
manga mainge ra nilibur ma pa
diat a mari God;
5 a malalar i ra lotu na tur pire
diat, ma diat a varpuai ure ra
dekdekina; una vana kan diat, dia
dari.
6 Damana diat dia kokoa ruk tai
ta umana pal, ma dia ting valar
pa diat ra umana lunga na vavina
nina i tar anguvai pire diat ra
lavur varpiam, ma ra lavur kaina
mamainga i kap vurvurbingitane
diat,
7 dia vartovo vatikai, ma pa dia
tadav ra dovotina.
8 Ma da Ianes ma Iambres dir ga
onge bat Moses, damana go diat,
dia onge bat ra dovotina; a tarai i
bilak ra nuknuk i diat, pa dia topa
ra nurnur.
9 Ma pa diat a pait valar pa ia;
tago da al vapange kadia papaua
pire ra tarai parika, upi na varo-
gop ma nam di ga pait ia ure kadir.

*A mutuaina tinata na var-
vakapa*

10 Ma u ga tar mur bulu kaugu
vartovo, ma kaugu mangaman-
gana, kaugu togotogo, kaugu
nurnur, kaugu kini vamadudur,
kaugu varmari, kaugu kini
vovovon;
11 ma ra lavur milmilikuan ma
ra kinadik i tar tadav iau aro
Antiokia ma Ikonion, ma Listra,
ma iau ga pidik tar ta nam ra
umana magit na milmilikuan; ma
ra Luluai i ga valaun iau kan diat
parika.
12 Maia pa, ma diat par dia
mainge ba dia mur ra mangaman-
gana kai God tai Kristo Iesu, diat a
kairane bula ra milmilikuan.
13 Ma diat ra umana tena
varpiam ma ra umana tena vav-
agu diat a manga kaina vanavana,
dia varara ma di varara bula diat.
14 Ma una tur uka ta ra magit di
ga tovo tar ia tam, ra magit i ot
ra nuknukim tana, tago u nunure
nina i tar tovo u;
15 papa ba u ga bul u tar nunure
ra Buk Tabu nina i pait vakabi-
nana valar pa u, upi una laun ta
ra nurnur tai Kristo Iesu.
16 A lavur pakana Buk Tabu i
vuna tai God ma i topa ra vartovo,
ma ra varpit, ra varvaminana, ma
ra vartovo ta ra mangamangana
takodo;
17 upi ra tutana kai God na ko
vurakit, ma na vargal bulu upi
ra lavur bo na mangamangana
parika.

4

1 Iau manga vargat iu ta ra mata
i God, ma Kristo Iesu, nina ba
na kure ra umana launa ma ra
umana minat. ta kana vinavana
mulai uti ma kana varkurai:
2 Una varvai ta ra tinata; una
ongor ta ra bo na kilala, ma ra
kaina kilala, una varvartakun ot,

una varpit, una vargat, ta ra kini
vovovon ma ra vartovo.
3 Tago na vut boko ra kilala ba
pa diat a mainge mule ra takodo
na vartovo; ma, da kadia kaina
mamainga, diat a vapeal kadia
umana tena vartovo, tago di vala
mainge upi diat a valongore ta
kalamana magit;
4 ma diat a valingan vaire vue ra
talinga i diat kan ra dovotina upi
ra varvai vakuku.
5 Ma una minana ta ra lavur
magit par, una pidik tar ta ra magit
na kinadik, una pait ra papalum
na tena varvai, ma una pait ot pa
kaum tiniba.
6 Iau papait na virua da ra tin-
abar, ma i maravai ra bung ba ina
vana tana.
7 Iau tar varvarubu ta ra bo na
vinarubu, iau tar pait ot pa kaugu
nivut, iau tar vatur vadekdek vake
ra nurnur;
8 papa gori di tar vung vake
ra kere na mangamangana takodo
ure iau, nina ba ra Luluai, ra
takodo na tena varkurai, na tul tar
ia tagu ta nam ra bung; ma vakir
tagu kaka, ta diat par bula dia tar
mainge kana vinavana mulai uti.

A tinata tadav Timoteo iat

9 Una ongor pi una vana lulut uti
piragu;
10 tago Demas i ga takap kan iau,
tago i ga mari go ra rakarakan a
gunagunan, ma i vana Tesalonika;
ma Kresko i vana uro Galatia, ma
Tito i vana Dalmatia.
11 Luka ka i ki piragu. Una ben
pa Marko, ma amur a varagur me
uti; tago i topa iau ure ra papalum.
12 Iau tar tulue Tikiko uro Epeso.
13 A olovoi iau ga vana kan ia aro
Troas pire Karpo, ba una vana uti,
una kap ia, ma ra umana buk, ma
koko una nuk vue ra umana buk di
pait ia ma ra pal a vavaguai.
14 Alekandro, ra tena madaka
ta ra palariam i gobol, i ga pait
mangoro na kaina magit piragu; a
Luluai na bali ia pirana da kana
mangamangana;
15 ma u, una balaure u tana; tago
i tar tur bat kaveve tinata.
16 Ba iau ga tatata tavuna bat iau
boko, pa ta tikai i ga maravut iau,
diat par.dia lop kan iau; boina ba
koko da luk tar ia ta diat.
17 Ma ra Luluai i ga maravut
iau ma i ga vadekdek iau; upi ina
pait ot pa ra bo na varvai, ma upi
diat par ra umana Tematana diat
a valongore; ma di ga valaun iau
kan ra ngie ra leon.
18 A Luluai na valaun iau boko
ta ra magit i kaina parika, ma na
vaki iau bula ta kana varkurai ra
bala na bakut; da tul tar ia tana ra
variru pa na mutu. Amen.

A mutuaina tinata na varvagai

19 Una vatatabe Priska ma
Akuila, ma diat ra tarai ta ra kuba
i Onesiporo.
20 Erasto i tar ki Korinto; ma iau
ga vana kan Tropimo ta ra gunan
Mileto, tago i mait.
21 Una ongor ma ra vinavana uti
ba pa i ti vut boko ra kilala na
mudian. Ubulo i vatatabe u, ma
Puden, ma Lino, ma Klaudia, ma
diat ra umana tura i dat par.
22 A Luluai na ki ta ra tu-
lungeam. A varmari tadav avat.

A BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV TITO

1 Paulo, a tultul kai God, ma
ra apostolo kai Iesu Kristo, da ra
nurnur kadiat ba God i ga pilak
pa diat, ma ra minatoto ure ra
dovotina, nina i da ra lotu tadav
God,
2 ta ra kini nunur upi ra nilaun
ba pa na mutu, nina ba ra dovot
na God i ga vamading me ania, ba
pa ta tataun boko;
3 ma ta ra kilalana iat i ga
vaarike kana tinata ta ra varvai,
nam di ga nur tar ia tagu da ra var-
tuluai kai God kada Tena Valaun;
4 tadav Tito, a natugu tuna ta
ra nurnur i tur pire dat parika:
A varmari ma ra varmaram ma
ra malmal tai God Tama i dat ma
ra Luluai Kristo Iesu kada Tena
Valaun.

A papalum kai Tito aro Kreta

5 Iau ga vaki kapi u aro Kreta,
upi una vatakodo pa ia ra lavur
magit i tur valala boko, ma una
tibe ta umana patuana ta ra lavur
pia na pal, da iau ga tul tar ia tam;
6 ari ona tikai ba pa ta magit na
vartakun tana, ma tikai ka kana
taulai, ma ba ra umana natuna dia
nurnur, ma ba pa di takun diat ta
ra mangamangana vovoloi ba ta ra
niol.
7 Tago i topa ra ngala na patuana
upi koko ta magit na vartakun pi-
rana, tago ia ra tena balabalaure
ure ra magit kai God; koko na pue
ngangar, koko na kankan lolalolo,
koko ia ra lup mome vain, koko na
varvarkita, ma koko na ngarao upi
ra kaina tabarikik;
8 na onge diat ra umana vaira,
na manane ra boina, na minana,
na takodo, na gomgom, na tigal
valar pa kana lavur mamainga;
9 ma na vatur vadekdek vake ra
dovot na tinata nina i varogop ma
ra vartovo, upi na pait valar pa ra
vargat ta ra dovot na vartovo, ma
na pit diat ra umana tena varpuai.
10 Tago mangoro na tena varva-
purpuruan, a umana tena pirpir
maul vakuku ma ra umana lup
malatataur go kari damana tuna
diat ra umana pokakikil,
11 da tur bat ra ngie i diat;
diat, dia varara vapar ta ra umana
apik na tarai, ma dia tovo tar ra
magit pa i ko, upi kadiat ra kaina
tabarikik.
12 Tikai ta diat iat, kadia propet, i
ga biti, “A umana te Kreta a umana
tena vavaongo vatikai, a umana
kaina king, a umana lup nian ma
a umana tabauma.”
13 Go ra varvai i dovot. Kari go
una pit vakarangap diat, upi diat a
dekdek ta ra nurnur,
14 ma upi koko diat a nuk pa
ra varvai vakuku kai ra umana
Iudaia, ma ra vartuluai kai ra tarai
dia lingan kan ra dovotina.
15 I gomgom ra lavur magit par
pire diat dia gomgom; ma pire
diat dia dur ma pa dia nurnur pa
ta magit i gomgom; i dur uka ra
nuknuk i diat ma ra varkurai ta ra
bala i diat bula.
16 Dia biti ba dia nunure God, ma
ta kadia manga mangana dia pue
vue, tago dia kaina vurakit, ma dia
varongongoi, ma pa dia topa ta bo
na papalum.

2

A dovot na vartovo

1 Ma una varvai ta ra lavur magit
i topa ra dovot na vartovo:
2 dari ba ra umana tadar na
tutana diat a kure bat kadia lavur
mamainga vakuku, diat a ruru,
diat a minana, diat a dovot ta ra
nurnur, ta ra varmari, ma ta ra
kini vovovon;
3 damana bula ra umana tubuan
na vavina, upi diat a pait ra
mangamangana variru, koko diat
a umana tena varurai, ma koko
diat a umana lup mome vain, ma

diat a vartovo ko ma ra umana bo
na mangamangana;
4 upi diat a vamatotone ra
umana vavina pa i vailik boko
kadia kilala, upi diat a mari kadia
umana tutana, ma diat a mari ra
umana natu i diat,
5 ma diat a minana, diat a
gomgom, diat a papalum ta ra
kubakuba i diat, diat a varmal, ma
diat a torom ta kadia umana tu-
tana iat, upi koko da vul vakakaina
ra tinata kai God;
6 una vargat diat bula ra umana
barmana upi na gomgom kadia
mangamangana;
7 ma una tul tar iu mulai ta
ra lavur magit parika upi ra
valavalar ure ra bo na papalum;
koko na rara kaum vartovo, na
ruru,
8 na dovot bula kaum tinata, upi
na dekdek ba da kure vakaina; upi
nina i tur varbat na vavirvir tana,
tago pa ta kaina magit akamana
upi da takun dat me.
9 Boina ba ra umana vilavilau
diat a torom ta kadia umana lu-
luai, ma diat a pait ra lavur magit
parika dia mainge; ma koko dia
tatata varbat;
10 ma koko diat a loalong, diat a
ve tar ika ra dovot na bala i diat,
upi diat a vamong ra vartovo kai
God, kada Tena Valaun, ta ra lavur
magit parika.
11 Tago ra varmari kai God i tar
vana rikai, ma i kapkap ra var-
valaun tadav ra tarai par,
12 ma i vateten dat, upi dat a
vue ra mangamangana pa i da ra
lotu ma ra kaina mamainga da ra
rakarakan a gunagunan, ma upi
dat a minana, dat a takodo ma dat
a kiki ati ra pia ma ra mangaman-
gana kai ra lotu;
13 ma ba da ungung pa ra magit
na nurnur nina i ti doan, ma ra
vinavana pangai kai ra minamar
i ra ngala na God ma kada Tena
Valaun Iesu Kristo;
14 nina i ga tul tar mule ure dat,
upi na valaun dat kan ra lavur
varpiam ma na vagomgom pa ta
vuna tarai upi kana iat, diat ba dia
ongor upi ra lavur bo na papalum.
15 Una tatike go ra lavur magit,
ma una vargat tana, ma una varpit
ma ra dekdek na varkurai. Ma
koko ta tikai na piam iu.

3

A mangamangana kai ra te Kristo

1 Una vanuk tar ia ta ra bala i
diat upi diat a vamolo tar diat ta
diat dia lua, ma ta diat ra umana
tena varkurai, ma diat a torom, ma
diat a ki na vaninara upi ra lavur
bo na papalum,
2 ma koko diat a tata kakaina ure
ta tikai, koko diat a vartoto, diat a
varmari vargil, ma diat a vaarike
ra madu na bala i diat tadav ra
tarai par.
3 Tago dat iat bula a umana
lunga, amana da ga olole, ma da
ga rara, da ga torom tadav ra
lavur kaina mamainga ma ra gugu
vakuku, ma da ga ki ta ra varpiam
ma ta ra varngu, da ga milmi-
likuan, ma da ga milmilikuane
vargiliane dat.
4 Ma ba i tar vana rikai ra var-
mari ma ra varmaram kai God
kada Tena Valaun tadav ra tarai,
5 i ga valaun dat ta kana var-
mari, vakir ure ra takodo na pa-
palum da tar pait ia, ta ra niiu i ra
kalamana kinakava iat mulai ma
ra papalum na varvakalamanai
kai ra Takodo na Tulungen,
6 nina i tar manga lingire taun
dat, ure Iesu Kristo kada Tena
Valaun;
7 upi, ba di tar vatakodo dat ta
kana varmari, dat a kakalai vada
ra kini nunur upi ra nilaun tukum.
8 Go ra tinata i dovot muka, ma
iau mainge upi una manga varvai
dekdek tana, ba diat, dia nurnur
tai God, diat a ongor upi diat a
papait ra lavur bo na mangaman-
gana. I tar boina go ra magit ma i
topa diat ra tarai;

9 ma una vana kan ra lavur
vartoto ure ra tinata na papaua,
ma ra niluluk na vuna tarai, ma
ra varpuapuai ma ra varngangar
ure ra tinata na varkurai; tago pa
dia varvair mamal, a lavur magit
vakuku ka.
10 Ona ta tikai i mur ra enana
vartovo, ba di ga vaura pit ia, una
ole vue nam,
11 tago u nunure ba nina i pait ra
damana i rara, ma i varpiam, ma i
tibuna kure vakaina mule.

A mutuaina tinata na varvakapa

12 Ba iau tulue Artemas piram,
ba Tikiko, una ongor upi una vana
tadav iau aro Nikopoli; tago iau tar
kumkubu ba ina ki vue ra kilala na
mudian abara.
13 Una tulue Sena, ra tena kabi-
nana ta ra varkurai, ma Apolos upi
dir a lua, ma koko dir a iba upi ta
magit.
14 Ma boina ba kada tarai bula
diat a vartovo upi diat a pait ra
bo na mangamangana, upi na topa
ra niiba ma upi koko diat a da ra
davai malan.
15 Diat par ati piragu, dia
vatatabe u. Una vatatabe diat dia
mari dat ta ra nurnur.
A varmari tadav avat par.

A BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV PILEMON

1 Paulo, di tar vi ia ure Kristo
Iesu, ma Timoteo tura i vevet, ta-
dav Pilemon, nina ave mari ia, ma
kaveve tena maramaravut,
2 ma tadav Apia a tai vevet, ma
Arkipo a talai vevet ta ra vinarubu,
ma tadav ra ekelesia ta ra kubam:
3 A varmari tadav avat ma ra
malmal tai God, Tama i dat, ma ra
Luluai Iesu Kristo.

A varmari ma ra nurnur kai Pilemon

4 Iau pite varpa tadav kaugu
God, ma iau vatang vatikene u ta
kaugu niaring,
5 tago iau tar valongore ure
kaum varmari, ma kaum nurnur
ta ra Luluai Iesu, ma tadav ra
umana tena gomgom par bula;
6 upi ra kiki na maramaravut i
kaum nurnur na ongor muka, ta
ra kabinana ure ra lavur magit par
nam i ki tam tai Kristo.
7 Tago i ngala kaugu gugu ma
kaugu ningo ure kaum varmari,
turagu, tago u tar valagar pa ra
bala i diat ra umana tena gomgom.

A nilul ure Onesimo

8 Io, a dovotina, i takodo piragu
tai Kristo upi ina vartuluai piram
ma ra magit i topa ia,
9 ma iau lul vovo pa u ka ure ra
varmari, tago iau Paulo ra patu-
ana, ma go di tar vi iau ure Kristo
Iesu;
10 iau lul vovo pa u ure natugu,
Onesimo, nina iau tar vangala ta
ra agu vivi,
11 nina ba amana pa i ga topa ta
magit piram, ma go i topa u, ma i
topa iau bula;
12 ma iau tulue mule piram, i da
iau tulue ra balagu iat;
13 iau ga mainge ke ba na ki
piragu, upi na pait kaum papalum
piragu ta go ra vivi na bo na var-
vai;
14 ma pa iau ga mainge ba na
pait ia, tago pa iau ga nunure
boko ra nuknukim; upi koko kaum
varmari na da ra magit da vovo pa
ia, ba na da ka ra magit u ga upi ia.
15 Kan go bar i ga vana boko
kan u tana, upi una vatur vatukum
vake;
16 vakir da ra vilavilau mulai, na
lia ta diat ra umana vilavilau, da
a vakak na turam, i vakak muka
piragu, ma i manga vakak piram,
ure ra palapakana ma ta ra Luluai
bula.
17 Ona u nuk pa iau ba dor var-
bete, una vatur vake, ma na da u
vatur vake iau.
18 Ba i tar vakaina u, ba kana
ta kinail piram, una luk tar nam
tagu;
19 iau Paulo, iau tar tumu ia ma
ra limagu iat, ina bali ia; ma pa
iau biti tam, ba pa u ga bali u boko
tagu.
20 Maia, turagu, boina ba ina
gugu ure u ta ra Luluai; una vala-
gar pa ra balagu tai Kristo.
21 Iau ga tutumu piram tago iau
nurnur ta kaum tinorom. ma iau
nunure ba una pait lake bula nam
iau tar vatang ia.
22 Ma una vaninare bula ta tika
na pal upi ina va tana; tago iau nuk
ia ba da tul tar iau ta vavat ure
kavava niaring.

A mutuaina tinata na varvagai

23 Epapras nina di ga vi ia bula
ure Kristo Iesu, i vatatabe u;
24 ma Marko ma Aristarko, ma
Demas, ma Luka, ra umana talaigu
ta ra papalum.
25 A varmari kai kada Luluai
Iesu Kristo na ki ta ra tulungeam.
Amen.

A BUK TADAV RA TARAI EBRAIO

A tinata kai God tai Natuna

1 God i ga tata amana ma ra ngie
i ra umana propet ta diat ra umana
patuana mangoro na pakana ma
ta ra do na mangamangana,
2 ma ta go ra e, i mur kakit, i
tar tata ta dat tai Natuna, nina i ga
kure ba na kale pa ra lavur magit
par, ma ure nina bula i ga vaki ra
lavur tataun par;
3 nina ba ra talapar i kana mina-
mar, ma ra malalar i ra maukuana
tuna, ma i tukal ra lavur magit
parika ma ra tinata i ra dekdekina,
ma ba i tar pait ot pa ra varvagom-
gom ure ra varpiam, i ga ki ta ra
lime tuna ra King arama liu kakit.

Natuna i lia ta ra umana angelo

4 Ma i ga lia muka ta diat ra
umana angelo, tago i ga tar kale
vake ra iang i manga boina vurakit
ta go diat.
5 Tago i ga biti ta nuve ta diat ra
lavur angelo ta tika na bung dari:
"U natugu,
Iau tar vangala pa u gori"? ba dari:
"Iau Tamana ma ia natugu"?
6 Ma ba i tar kap vaarike mule ra
luaina natuna uti ta ra rakarakan
a gunagunan i biti dari: Boina ba
ra lavur angelo kai God diat a lotu
tadav ia.
7 Ma i biti ure diat ra lavur an-
gelo dari:
"Nina i ga vaki kana umana angelo
upi diat a da ra vuvu,
Ma kana lavur tultul upi diat a da
ra biro na iap."
8 Ma i biti ure Natuna dari:
"Kaum kiki na king, God, i tur
vatikai ma pa na mutu;
Ma kaum buka na king i takodo,
ma ia ra buka ure kaum
varkurai.
9 U ga mari ra mangamangana
takodo, ma u ga milikuane
ra varpiam;
Ma kari go God, kaum God, i tar
tap u
Ma ra dangi na gugu, upi una lia ta
diat ra umana talaim tana."
10 Ma dari:
"U Luluai, ta ra turpaina u ga
vungvung ra vunapai ra
rakarakan a gunagunan,
Ma ra bala na bakut ia ra kau na
limam:
11 Diat a tareng boko; ma u tur
vavatikai;
Ma diat a maulana boko da ra mal;
12 Ma una pipin diat da ra mal na
tubatuba,
Ma da pait vaenana diat.mulai da
ra mal;
Ma u, pa u enana ta tika na
bung, ma kaum kilala pa na
mutu."
13 Ma vingaia i ga biti ure nuve ta
diat ra lavur angelo dari:
"Una ki ta ra limagu tuna, tuk ta
nam ra bung ba ina vadiop
kaum lavur ebar upi ra ru-
arua na kakim"?
14 Vakir vang diat par a umana
tulungen na maramaravut uka, di
ga tulue diat, upi diat a papalum
maravut ure diat dia kale boko ra
nilaun tukum?

2

A mamat na varvalaun

1 Kari i topa dat ba dat a manga
nuk pa ra lavur magit da tar valon-
gore, kan dat a tapgaga kan diat.
2 Tago ba ra tinata di ga tatike
ma ra ngie i ra umana angelo i ga
tur padikat, ma ba i ga bali vapar
ra lavur nirara ma ra niol bula;
3 dat a lop dave, ona da tavune
ke go ra ngala na varvalaun? Nina
ra Luluai i ga varvai lua tana,
ma diat dia tar valongore, dia ga
vadovot tar ia ta dat;
4 God bula i ga varvai maravut
diat, ma ra lavur vakilang ma ra
lavur magit na kinaian, ma ra

lavur dekdek na papalum ma ra
lavur tinabar na Takodo na Tulungen, vada kana mamainga iat.

A lualua na varvalaun

5 Ma pa i ga vamolo tar ra
rakarakan a gunagunan ba na
murmur ta diat ra lavur angelo,
nina da varvai tana.
6 Ma i ga varvai dovot tai tika na
pakana, i biti dari:
"Ava bar ra tutana pi una nuk pa
ia?
Ba ra natu i ra tutana pi una mar-
avut ia?
7 U ga vaki ia upi na ki ra paupau
kilala ta ra kini i ikilik ta
nam kai ra lavur angelo;
U ga vatoke ra minamar ma ra
variru tana,
Ma u ga vaki ia upi na lua ta ra
lavur papalum ai ra limam;
8 U ga vamolo tar ra lavur magit
par ta ra vavai na kauna."
Ma ba i ga vamolo tar ra lavur
magit par tana, pa i ga vamolo
valili ta magit. Ma go boko pa da
gire ba di tar vamolo tar ra lavur
magit par tana.
9 Ma da gire ke Iesu, nina di ga
vaikilik pa ia ra paupau kilala ta
ra lavur angelo, di tar vatoke ra
minamar tana ma ra variru ure ra
kinadik na minat, upi na kairane
ra minat ure ra tarai par ta ra
varmari kai God.
10 Tago i ga topa nina, ba ra lavur
magit par i tur ure ma i vuna-
paina pa ta ra lavur magit par,
nina ba i ga agur pa mangoro na
natuna tadav ra minamar, ba na
vako vakakit ra raprap ure kadia
varvalaun ma ra kinadik.
11 Ma nina i varvagomgom, ma
diat bula di vagomgom diat, dia
vuna tai tikai ka; kari pa i vavirvir
upi na vatang diat ba ra umana
turana,
12 i biti ke dari:
"Ina vatang ra iangim pire ra
umana turagu,
Ma ina kakailai ma ra pite varpa
tadav iu livuan ta ra tarai na
ekelesia."
13 Ma go bula: "Ina nurnur tana."
Ma go bula: "Gire, iau go ma ra
umana natugu God i ga tul tar diat
tagu."
14 Ma tago ra umana natuna dia
vung ra paka i diat ma ra gap,
Kristo bula i ga vung dir damana;
upi na vuna vue ma kana minat
nina i ga tar vatur ra dekdek i ra
minat, nam Satan;
15 ma upi na pala vue diat ba ra
bunurut ure ra minat i ga vi diat
ta kadia nilaun par.
16 Ma a dovotina pa i vatur mar-
avut ra lavur angelo, i vatur
maravut ra lavur bul mur tai
Abaraam.
17 Kari go i ga topa ia upi diat a
varogop ma ra tara na turana ta
ra lavur magit par, upi na varmari
ma upi ia ra dovot na tena tinabar
ngalangala ure ra lavur magit kai
God, ma upi na pait ra varporong
ure ra varpiam kai ra tarai.
18 Ma tago i ga tar kairane ra var-
ilam, na valaun valar pa diat ba ra
varilam i tadav diat.

3

Iesu i lia ta dir ma Moses

1 Io, avat a umana gomgom na
turagu, avat ava tur maravut ta
go ra varting marama ra bala na
bakut, avat a nuk ot pa Iesu ra
Apostolo ma ra Tena Tinabar Lu-
alua ure kada papalum;
2 nam i ga dovot tadav nina i ga
tibe, varogop Moses i ga dovot ta
ra kubana.
3 Tago di ga biti ure go, ba i ko
upi na manga ngala kana mina-
mar ta dir ma nam kai Moses, tago
nam i pait ra pal, i ruru muka, ma
ra pal iat pa i manga ruru.
4 Tago ra tarai dia pait ra umana
pal tikatikai; ma God i pait vapar
ra lavur magit.
5 Ma a dovotina Moses i ga
dovot ta ra papalum na tultul ta ra
kubana parika, upi a vakilang ure
ra lavur magit da varvai boko tana
namur,

6 ma Kristo, da natuna, i lua
dovot ta ra kubana; ma dat
a kubana, ba tumu da vatur
vadekdek vake ra nurnur ma ra
langlang ta kada kini nunur tuk ta
ra mutuaina.

A ningo kai ra tarai kal God

7 Io, da ra Takodo na Tulungen i
biti:
"Go ba ava valongore ra nilaina,
8 Koko avat a valeo ra bala i vavat,
da ta ra varvakankan,
Varogop ta ra bung na varilam ta
ra bil,
9 Ba ra umana tama i vavat di
ga valamlam iau ma dia ga
valar ot pa iau,
Ma dia ga gire kaugu papalum a
ivat na vinvinun na kilaki-
lala.
10 Io, iau ga kankanuane go ra taun
tarai,
Ma iau ga biti: dia rara vatikai ta
ra bala i diat;
Ma pa dia matoto pa ta kaugu
mangamangana;
11 Ma iau ga vavalima ta kaugu
kankan dari:
'Koko diat a olo ta kaugu ningo.' "
12 Avat a varbalaurai, a tara na
turagu, kan ra kaina ninunuk na
varpiam na ki ta ra bala i tikai ta
vavat, tago i vana kan ra launa
God;
13 ma avat a vargat vargiliane avat
ra bungbung par tago di vatang
ia boko ba a Bung Gori; kan ra
varvarara na varpiam na valeo ra
bala i tikai ta vavat;
14 tago da kakalai maravut Kristo,
ona da vatur vapadikat vake ra
turpa i kada nurnur tuk ta ra mu-
tuaina;
15 ma ba dia bitbiti:
"Gori ba ava valongore ra nilaina,
Koko avat a valeo ra bala i vavat,
varogop di ga pait ia ta ra
varvakankan."
16 Tago to ia diat nina dia ga
valavalongor, dia ga ngangal ma
ra kankan? Vakir diat par laka ba
Moses i ga agure vairop diat kan ra
gunan Aigipto?
17 Ma to ia diat i ga kankanuane
diat ra ivat na vinvinun na kilak-
ilala? Vakir vang nam diat, dia ga
varpiam, ma dia ga mat ta ra bil?
18 Ma i ga vavalima ure to ia diat
dari, ba pa diat a olo ta kana
ningo? Vakir vang ure diat nam,
ba pa dia nurnur?
19 Ma da nunure, dia ga mama olo,
tago pa dia nurnur.

4

1 Io, tago a varvatading ure ra
niolo ta kana ningo i tur boko,
boina ba dat a burut kan ta tikai
ta vavat na da i ki pit ika.
2 Tago a dovotina di ga ve ra bo
na varvai tadav dat, varogop di ga
pait ia ta diat; ia kaka ra tinata,
dia ga valongore, pa i ga mal pa
diat, tago pa i ga varpopoto ma ra
nurnur ta diat dia ga valongore.
3 Tago dat, da nurnur, da olo ta
nam ra ningo; varogop i ga biti
dari:
"Da iau ga vavalima ta kaugu
kankan,
Pa diat a olo ta kaugu ningo. Ma a
dovotina i tar par ra umana
papalum papa ra vunapai
na rakarakan a gunagunan.
4 Tago i ga biti ta tika na pakana
ure ra valavuruana bung dari:
"Ma God i ga ngo kan kana lavur
papalum ta ra valavuruana bung."
5 Ma ati bula:
"Koko diat a olo ta kaugu ningo."
6 Ma tago i tur dari upi ta umana
diat a olo, ma tago diat, di ga
valongore value ra bo na varvai pa
dia olo ta kadia varpiam,
7 i ga vatang mule tika na bung,
ma i ga tatike ta ra buk kai David,
vailik boko namur, dari: "Gori,"
varogop di ga tar biti lua:
"Gori, ba ava valongore ra nilaina,
Koko avat a valeo ra bala i vavat."
8 Gala Iosua i ga vango diat, gala pa
na vatang ta enana bung mulai.
9 Kari i tur valili boko ra ningo ure
ra tarai kai God.

10 Nam i ga tar olo ta kana ningo,
i tar ngo ta kana papalum, da God
bula i ga ngo kan kana iat.
11 Io, i boina, ba dat a ongor upi dat
a olo ta nam ra ningo, kan ta tikai
na bura da ra valavalar i nam ra
varpiam.
12 Tago ra tinata kai God i laun,
ma i dekdek, ma i manga ngangar,
ma i lia ta ra pakat na vinarubu
i ngiene vartalai, ma i poko kutu
ra tulungea i dat ma ra bala i dat,
i gobol ra varvarpakan ma i ruk
ta ra bala na ur ma i kure valar
pa ra lavur ninunuk ma ra lavur
mamainga ta ra bala i dat.
13 Ma pa ta magit di ga vaki ia ba
pa i tur kapa ta ra mata i God; a
lavur magit par i tapala ma i tur
langalanga bula ta ra ura kiau na
mata i nina i kure dat.

Iesu a lia na tena tinabar ngalangala

14 Ma tago kadat a ngala na
tena tinabar lualua, nina i tar olo
urama ra bala na bakut, Iesu, Natu
i God, i boina ba dat a vatur vapat-
uan vake ra lavur magit da nurnur
tana.
15 Tago vakir kadat a tena tin-
abar lualua ba pa i mari dat ure
kada binilua; a lavur varilam par
i ga tadav ia, da i tadav dat, ma pa
kana ta varpiam.
16 Kari i boina ba dat a vana ta-
dav ra kiki na varmari ma ra ngala
na nurnur, upi dat a alube pa ra
bala marmari, ma upi dat a gire
tadap ra varmari ba na maravut
dat ona da ki na niiba.

5

1 Tago diat par a lavur tena tin-
abar lualua, ba di pilak pa diat ta
ra tarai, di tibe diat ure ra tarai ma
ure ra lavur magit kai God, upi diat
a tul tar ta umana tinabar ma ra
varporong ure ra varpiam;
2 diat, ba diat a mari valar pa
diat dia tabobo ma diat dia rara,
tago ra binilua i tur kikil bula diat;
3 ma tago i damana di kure tar
diat, ba diat a varporong ure ra
varpiam, ure ra tarai ma ure diat
mulai.
4 Ma pa ta tikai i tak vakuku pa
go ra variru; ia kaka God i tibe tar
ia, varogop tai Aron.
5 Ma damana bula Kristo, pa i
ga tibuna vangala pa mule upi na
tena tinabar lualua, ia kaka nina i
tar biti tana dari:
"U Natugu, iau tar vangala pa u
gori;"
6 da kana tinata tai ta ra pakana:
"U a tena tinabar tukum,
Varogop Melkisedek."
7 Nina ba ta ra lavur bungbung i
ga ki ma ra palapakana i ga tar
tul tar kana niaring ma kana nilul
vovo ma ra dekdek na tinangi ma
ra lur na matana pire nina ba na
ga valaun valar pa ia kan ra minat,
ma di ga torom tana, tago i pait ia
ma ra variru tadav God;
8 ma i ga vartovo ta ra tinorom ta
ra lavur magit i ga kairane; ma a
dovotina ia Natuna.
9 Ma tago i ga tadav ra tukuna,
i vuna pa ta ra varvalaun tukum
pire diat parika dia toratorom
tana;
10 ma God i vatang pa ia ba
a tena tinabar lualua varogop
Melkisedek.

*A tinata na varvalai ure ra vina-
vana irai*

11 A do na magit boko ure upi
avet a varvai tana, ma i dekdek upi
avet a pala mal ra kukuraina, tago
ra talinga i vavat pa i kapa.
12 Tago i peal kavava umana
bung na vartovo ma gala na topa
ia upi avat a umana tena var-
tovo, ma go, ava kaina upi ta tikai
na tovo mule avat ra vunapai ra
tinata kai God; ma ava kaina boko
upi ra polo na u, ma pa i tale avat
ra dekdek na nian.
13 Tago nina i mome ke ra polo
na u, a kuramana boko, ma pa i
kabatau ta ra vartovo na manga-
mangana takodo.

14 Ma ra dekdek na nian i topa
diat dia tar patuan, nina diat ba i
tale diat, upi diat a nailam ra magit
i boina ma ra magit i kaina, tago
dia tar vala vartovo.

6

1 Io, dat a vana boko kan ra
vunapai ra vartovo kai Kristo, upi
dat a tadap ra kini i ko vurakit;
ma koko dat a vungvung mule ra
vunapai ra nukpuku ure ra lavur
papalum dia mat ika, ma ra nur-
nur tai God,
2 ma ra vartovo ure ra baptaiso,
ma ra papalagur na lima, ma ra
tinut mulai kan ra minat, ma ra
varkurai namur.
3 Ma go ra magit da pait ia boko,
ona God i tul tar ia.
4 Ma ona diat ba di tar vakapa
diat, ma dia tar valar kilang
ra vartabar marama ra bala na
bakut, ma dia tar vatur vake ra
Takodo na Tulungen,
5 ma dia tar valar kilang ra bo na
tinata kai God, ma ra dekdek i ra
nilaun namur,
6 ona dia bura mulai kan ia, i
dekdek kakit upi da pait vakala-
mane mule diat ta ra nukpuku;
tago diat iat dia vakaina mule diat
dari, dia ot vakalamane ra Natu i
God ta ra bolo, ma dia vuna ba ia
ra magit na varkulumai ta ra mata
i ra tarai.
7 Tago God i vadoane nam ra
pia i mome pa ra bata nina i bura
milat i tar tana, ma i vakubur ra
davai ba i topa diat dia ipuk ia;
8 ma nam ra pia ra kait i tavua
tana ma ra lavur kaina davai, da
vue vakakit ia, ma i maravai da
bor vakakaina; ma a mutuaina, ba
da tun vue.
9 Ma avat, ra umana vakak, a
dovotina ave nunure ta umana
bo na magit pire vavat, a umana
magit dia varagur ma ra var-
valaun.
10 Tago God a tena takodo, ma pa
na valubane kavava papalum ma
ra varmari ava ga ve tar ia tadav ra
iangina, tago ava ga balaure diat
ra umana tena gomgom, ma i tuk
tar gori.
11 Ma ave mainge tuna ba avat
par, tikatikai, avat a vaarike ra
nirut damana upi na ot i tuna ra
kini nunur tuk ta ra mutuaina;
12 upi koko avat a talanguan, ma
avat a kap lap nam diat, dia tar
kale ra umana varvatading ure ra
nurnur ma ra kini vovovon.

A dovot na vatading kai God

13 Tago ba God i tar vatading
Abaraam, pa i vatang valar pa ta
tikai i ngala, ma i ga vatang mule
ke iat ta kana vavalima,
14 ma i biti: “A dovotina ina
manga vadoane u, ma ina vapeal
vakakit u.”
15 Ma ba i ga ki vovovon pa ia, i
ga alube pa ra magit di ga vatading
tar ia tana.
16 Tago ona ra tarai dia vavalima
dia vatang ra magit i ngala; ma dia
vapar vue kadia lavur vartolo ma
ra vavalima upi na patuan.
17 Io, damana God, ba i ga
mainge upi na manga ve tar ia ra
varkurai ba pa di pukue mule ta
diat dia kale ra varvatading, i ga
vot pa ia ma ra vavalima;
18 ma ure ra ura magit, nina pa
di pukue valar pa ia, ma i dekdek
kakit upi God na vaongo ure dir,
dat a alube pa ra ngala na varvar-
gat; dat, da tar takap bakit, upi dat
a vatur vake ra kini nunur nina di
tar vung ia ta ra luaina mata i dat;
19 nam ra kini nunur da vatur
vake da ra vakai ure ra tulungea
i dat, i dovot ma i dekdek, ma i
ruk vurakit ta nam ra pakana ba ra
mal na rurua kutu i ive boko kan
dat;
20 nam ra pakana kada lualua
Iesu i ga ruk tana ure dat, tago
i tar tena tinabar lualua tukum
varogop Melkisedek.

7

Melkisedek, ra tena tinabar

1 Ma go ra Melkisedek, a king
Salem, a tena tinabar kai God
Liu Muka, nina i ga totongo upi
Abaraam ba i talil mulai ta nam ra
bung i ga ubu diat ra umana king
tana, ma i tata vadoane pa ia,
2 ma Abaraam i ga tibe tar ia
tana tikatikai ta ra vinvinun ta
ra lavur magit parika (tago a lu-
aina kukurai ra iangina, A king
ure ra mangamangana takodo, ma
namur, A king Salem, a kukuraina,
A king na malmal;
3 pa di nunure tamana, ba nana,
ba kana vuna tarai, pa ta turpai
kana kilala ma pa i mutu kana
nilaun, di tar varogopane upi na
da ra Natu i God), ia nam i tur upi
na tena tinabar tukum.
4 Avat a nuk pa go ra ngala na
tutana, tago Abaraam, ra patuana,
i ga tul tar ia tana tikatikai ta ra
vinvinun ta ra lavur tabarikik i ga
rara pa ia.
5 Ma a dovotina di ga vartuluai
pire diat ra umana natu i Levi, dia
pait ra papalum na tena tinabar
upi diat a kale pa ra tiniba tai ra
tarai da ra varkurai tana, ma ta
diat muka ra umana tura i diat, dia
ga arikai ta ra livua i Abaraam;
6 ma nina ba di biti ba a enana
kana vuna tarai i tar vatur vake
ra tiniba na tabarikik tai Abaraam,
ma i tar tata vadoane nam di ga tul
tar ra varvatading tana.
7 Ma pa da pue vue go, ba nina i
ngala i tata vadoane ra ikilik.
8 Ma ati, diat dia matmat dia
vatur vake ra tiniba; ma ta nam,
tikai ba di varvai dovot tana, ba i
lalaun.
9 Ma da biti ke dari: Levi bula,
nina i vatur vake ra tiniba, dir ma
Abaraam, dir ga tul tar ra tiniba;
10 tago i ga ki ta ra livua
i tamana, ba dir varkuvo ma
Melkisedek.
11 Ma ona i ga ot kakit ra kini
ure ra papalum na vartabar kai ra
tarai Levi (ta go ra vuna di tul tar
ra tiniba na varkurai ta ra tarai),
upi ra ava ta ra tika na tena tin-
abar varogop Melkisedek na vana
rikai bula, ma pa da vatang ia ba
na varogop Aron?
12 Tago ona di kia vue ra pa-
palum na vartabar, da kia vue
bula ra tinata na varkurai.
13 Ma nina, di tatike go ra lavur
magit ure, i enana kana vuna tarai,
nam ba pa ta ta diat i ga kudaku-
dar ta ra uguugu na vartabar.
14 Tago i tar pada muka ba kada
Luluai i ga tavua rikai ta diat
ra tarai Iuda; nam ra vuna tarai
Moses pa i ga tatike ta magit tana
ure ra kini na tena tinabar.

Tika na enana tena tinabar da Melkisedek

15 Ma i manga kapa vurakit, ona
tika na enana tena tinabar i tar
arikai varogop Melkisedek,
16 nina di ga vaki ia, vakir da ra
varkurai ra pia, dir vardada ka ma
ra dekdek i ra nilaun tukum;
17 tago di tar varvai tana dari:

“U a tena tinabar tukum
Varogop Melkisedek.”

18 Ma di tar vamut vue ra vartuluai
i ga lua, tago i bilua ma pa i ga topa
ta magit;
19 (tago pa ta magit i ga ot kakit
ure ra tinata na varkurai), ma di
ga vaarike ra nurnur, i lia ta dir, ia
nam da kakari maravai tadav God
tana.
20 Ma tago vakir di ga vaki vakuku
ia ba pa ta vavalima,
21 (a dovotina, diat ra lavur tena
tinabar di ga vaki diat ma pa ta
vavalima tana; ma go di tibe ma ra
vavalima iat kai nina i tar biti tana
dari:

“A Luluai i tar vavalima ma pa na
nukpuku:
U a tena tinabar tukum”);

22 i dovot muka ba Iesu a vuvung
varirap ure ra kunubu i manga
boina iat.
23 Ma a dovotina di tar vaki man-
goro na tena tinabar, tago a minat
i tur bat diat upi koko diat a ki
tukum;

24 ma go nina, tago i tur tukum, pa
dir varvarkia ma ta tikai ta kana
papalum na tena tinabar.
25 Kari go na pait valar pa ia upi
na valaun vakakit diat, dia tadav
God tana, tago i laun vatikai upi na
araring tadav God ure diat.

26 Ma i tar topa ia muka upi kada
ta tika na tena tinabar dari, ta tikai
ba i gomgom, a tena varmari, ta
tikai ba pa i dur, diat a enana var-
baiai ma ra umana tena varpiam,
ta tikai ba di tar vaki ia upi na lia
vurakit ta ra lavur magit ra bala na
bakut;
27 ma pa na tul tar ra var-
porong ra bungbung, lua ure kana
varpiam iat, ma namur ure nam
kai ra tarai, varogop nam ra lavur
tena tinabar lualua; tago i tar
vakopono pait ia, ba i ga tul tar ia
iat mulai.
28 Tago ra tinata na varkurai i
vaki ra tarai dia bilua upi diat a
tena tinabar lualua; ma nam ra
tinata na vavalima, nina i ga arikai
namur ta ra tinata na varkurai, i
ga vaki Natuna, nina i ko vurakit
ma pa na mutu.

8

Iesu kada tena tinabar

1 Ma ta nam ra lavur magit da
tatike, go ia ra ngala: Kada ta tika
na tena tinabar lualua damana,
ma i tar ki ta ra lime tuna ra kiki na
king kai ra ngala na Luluai arama
ra bala na bakut,
2 a tultul ta ra pal i gomgom,
ma ta ra pal tabu tuna, nina ba ra
Luluai iat i ga vatur ia, ma vakir ra
tarai.
3 Tago diat par a lavur tena tin-
abar, tikatikai, di vaki diat upi
diat a tul tar ra vartabar ma ra
varporong; kari i topa ia ure go
ra tena tinabar lualua ba kana ta
magit bula upi na tul tar ia.
4 Ma gala i ki ati ra pia, gala
pa na tena tinabar muka, tago ta
ra umana tena tinabar dia tar ki
upi diat a tul tar ra vartabar da ra
tinata na varkurai;
5 go diat, dia torom ta nam ba
i da ra malalar i ra lavur magit
arama ra bala na bakut, vada God
i ga vateten Moses ba i ga vaninara
upi na pait ra pal tabu; tago i
biti dari: “Una gire, pi una pait
ra magit parika, varogop ma ra
malalar di ga ve tar ia tam ta ra ul
a luana.”
6 Ma go i tar alube pa ra papalum
i lia, tago i tar mal tar ra kunubu i
lia, nina di tar vatur ia ma ra tinata
na varvatading i lia vurakit.
7 Tago gala ra luaina kunubu i
ga tar ko vurakit, gala pa da tikan
mulai upi ta vauruana.
8 Tago i ga pit diat ma i ga biti
dari:
“Gire, ra Luluai i tar biti, ba a
umana bungbung diat a pot,
Ba avet a pait ta kalamana kunubu
tana ma diat ta ra kuba i
Israel ma ra kuba i Iuda;
9 Ma pa na da nam ra kunubu
ave tar pait ia ma ra umana
tama i diat ta nam ra bung
iau ga ben vairop diat ta ra
gunan Aigipto;
Tago pa dia ga tur padikat ta kaugu
kunubu,
Ma iau ga lingan kan diat, ra Lu-
luai i biti.
10 Ma i dari ra kunubu ba avet a
pait ia ma diat ta ra kuba i
Israel
Ba i tar par nam ra e, ra Luluai i
biti:
Ina poe kaugu lavur vartuluai ta ra
nuknuk i diat,
Ma ina tumu diat ta ra bala i diat;
Ma iau kaka kadia God,
Ma diat kaugu tarai;
11 Ma diat dia bartalaina ma diat
dia barturana pa dia tovo
vargiliane mule diat dari:
Una nunure ra Luluai;
Tago diat par diat a nunure iau,
diat dia ikilik ma diat dia
ngala.
12 Tago ina mari diat ta kadia
nirara, ma kadia lavur

varpiam ina nuk vue
muka.”
13 Ma tago i biti dari: “A kala-
mana kunubu,” i tar vamaulana
ra luaina. Ma ra magit i papait
na maulana ma i vailik tana, i
maravai ba na panie kakit.

9

A nilotu ati ra pia ma arama ra bala na bakut

1 A dovotina ta umana manga-
mangana ai ra lotu, ma a pal tabu
da ra mangamangana ra pia, dia
ga tur bula ta ra kunubu lua.
2 Tago di tar pait ra pal tabu, ra
luaina, a turtur na birao i ga tur
tana, ma ra vuvuvung na nian, ma
ra gem na ginigira nina di vatang
ia ba a pakana tabu.
3 Ma maro iat ta ra vauruana
mal na rurua kutu, a pal tabu nina
di vatang ia ba, a Pakana i Tabu
Kakit;
4 a la na goled ure ra mi i tur
tana, ma ra bok na kunubu di vung
vapetep tar ra goled ta ra lavur
papar parika tana, ma ra la na
goled, nina di vung ra mana tana,
i va ta ra balana, ma ra buka kai
Aron, nina i ga ibul, ma ra pal a vat
ai ra kunubu;
5 a ura angelo na minamar dir
tur marama liu tana, dir vamalur
taun ra uguugu na varporong;
ma gori i dekdek upi da varvai
tikatikai ta go ra lavur magit.
6 Ma tago di tar vaninare vapar
go ra lavur magit a umana tena
tinabar dia rukruk vatikai ta ra
luaina pal tabu, upi diat a papait
ra lotu;
7 ma ta ra vauruana ra tena
tinabar lualua i ga ruk varkolono,
tikatika na bung ta ra kilakilala,
ma i kap ra gap, ma i tul tar ia
ure ia iat mulai, ma ure ra umana
nirara kai ra tarai;
8 damana ra Takodo na Tulun-
gen i ve tar go ra magit, ba pa
di vaarike bulu boko ra nga ta ra
pakana pal i tabu kakit, tago i tur
boko ra luaina pal tabu;
9 nina ba a malalar ika ure ra e
go gori; a e ba di tul tar ra vartabar
ma ra varporong tana, nina ba pa
i vagomgom valar pa ra tena lotu,
da i topa ra varkurai na bala,
10 tago i kure tar diat (varurung
ma ra nian ma ra nimomo ma ra
lavur vargi) da ra lavur manga-
mangana ra pia, tuk ta nam ra
bung ba na vut boko ra kilala na
minamal.
11 Ma ba Kristo i tar pot, a ngala
na tena tinabar lualua kai ra lavur
bo na magit nina di tar vaarike, ta
ra pal tabu i ngala ma i lia vurakit,
nina ba pa di pait ia ma ra lima, a
kukuraina dari, ba vakir kai go ra
vavaki,
12 i tar vakopono ruk ta ra
pakana i tabu kakit, ma vakir bula
ma ra gapu i ra me ma ra nat na
bulumaku, ma ra gapuna iat, ma i
tar pait valar pa ra varkul tukum.
13 Ma ona i topa ra gapu i ra me
ma ra bulumakau, ma ra kabu i ra
nat na bulumakau a tana, nina di
pikire tar ia ta diat dia dur, upi na
gomgom ra paka i diat,
14 a gapu i Kristo, nina i ga tul
tar mule tai God ure ra Tulungen
ba pa na mutu, ma pa ta pakana
dur tana, na dur valar vue ra lavur
papalum vakuku ta ra bala i dat,
upi dat a torom ta ra launa God.
15 Kari go i tar tena varvamalmal
ta ra kalamana kunubu, upi diat di
ga oro pa diat, diat a vatur vake ra
varvatading ta ra tiniba ba pa na
mutu, ure ra vinirua na varporong
ure ra mangamangana nirara di
ga pait ia ta ra kunubu lua.
16 Ma ba ta kunubu go kari, i
topa ia ba na mat lua nina i ga pait
ra kunubu.
17 I tur dekdek ra kunubu, ona
nina i pait ia i ga tar mat; ba i laun
boko, pa i tur dekdek.
18 Kari pa di vadoane vakuku ra
luaina kunubu, ure ke ra gap iat.

19 Tago ba Moses i tar vatang
vapar ra lavur vartuluai tadav diat
a tarai par da ra varkurai i ga tak
pa ra gapu i ra nat na bulumakau
ma ra me, ma ra tava, ma ra ivuna
sip i meme, ma ra isop, ma i ga
pikire tar ia ta ra buk, ma ta ra
tarai par,
20 ma i biti dari: “Go a gap ure
ra kunubu nina God i ga kure tar
ia ta vavat.”
21 Ma i ga pikire bula ra gap ta ra
pal tabu ma ta ra lavur la na lotu
par bula.
22 Ma i maravai ba di vagomgom
ra lavur magit ma ra gap, upi na da
ra tinata na varkurai; ma gala pa i
talingir ra gap, gala pa ta punpun
vue ai ra varpiam.

A tinabar i Iesu i pun vue kada kaina mangamangana

23 Kari di ga kure tar ia, upi da
vagomgom ia damana ra malalar
i ra lavur magit arama ra bala na
bakut; ma ra lavur magit i tuna
arama ra bala na bakut da vagom-
gom diat ma ra umana varporong
dia boina kakit ta nam diat.
24 Tago Kristo pa i ga ruk ta
ra pakana i tabu, di pait ia ma
ra lima, ma ra malalar i ka ra
dovotina, i ga ruk ta ra bala na
bakut iat, upi na tur rikai gori, ta
ra luaina mata i God ure dat;
25 ma vakir i ruk bula upi na tul
tar milate mule, da ra tena tinabar
lualua i ruk ta ra pakana i tabu ta
ra kilakilala ma ra gapu i ra enana
mangana;
26 gala damana, gala na tar peal
kana vinirua papa ra vunapai ra
rakarakan a gunagunan; ma go
i ga vakopono vana rikai ta ra
mutuai ra umana tataun upi na
kap vaire vue ra varpiam ma ra
varporong, nina ba ia iat.
27 Ma da di tar kure ba ra tarai
diat a vakopono mat, ma namur a
varkurai;
28 damana bula ra Kristo, di tar
vakopono tul tar ia upi na puak
pa ra varpiam kai ra mangoro;
ma a vauruana pakana na vana
rikai pire diat dia ki ung pa ia
upi ra varvalaun; ma pata ure ra
varpiam.

10

1 Tago ra tinata na varkurai i kap
ika ra malur i ra lavur bo na magit
ba na ga vana rikai, ma vakir a
dovot na malalar i ra lavur magit,
ma pa na vatakodo vakakit diat
dia tadav ia ma nam ra lavur var-
porong dia ga tul tar diat vatikai ta
ra kilakilala.
2 Gala dia ga pait valar pa ia,
gala pa da tul tar mule diat, tago
ra umana tena lotu, ba di tar vako-
pono vagomgom diat, a nuknuk i
diat pa na takun mule diat ma ra
varpiam.
3 Ta nam ra lavur varporong
di nuk pa mule ra varpiam ta ra
kilakilala.
4 Tago pa i topa ra gapu i ra
bulumakau ma ra me upi na tak
vue ra varpiam.
5 Kari ba i vana uti ta go ra
rakarakan a gunagunan, i biti
dari:
“A varporong ma ra vartabar pa u
ga mainge,
Ma u tar vaninare ta pakagu;
6 A vartabar di tun ia ma ra var-
porong ure ra varpiam, u,
pa u ga gugu tana;
7 Ma iau ga biti: Gire, iau tar pot
(di tar tutumu ure iau ta ra
pinipin na buk)
Upi ina pait ot pa kaum ma-
mainga, God.”
8 Da i ga tatike lua: A varporong
ma ra vartabar, ma ra vartabar di
tun tar ia ma ra varporong ure ra
varpiam pa u ga mainge, ma pa u
gugu tana (nina di tul tar diat upi
na da ra tinata na varkurai),
9 ma i ga biti: Gire, iau tar pot
upi ina pait ot pa kaum mamainga.
I tak vue ra luaina, upi na vatur
vadekdek ra vauruana.

10 Ma di tar vagomgom dat ta go
ra mamainga, ure ra paka i Iesu
Kristo nina di ga vakopono tul tar
ia.
11 Ma diat par ra umana tena tin-
abar dia tur ma dia papalum ra
bungbung, ma dia tultul tar mi-
late ra kopono varporong, nam i
mama pun vue ra varpiam.
12 Ma nina, ba i tar tul tar ra ko-
pono varporong upi na tur tukum
ure ra varpiam, i ga ki ta ra lime
tuna God;
13 ma papa ta nam ra bung i un-
gung pa ia ba da vung kana lavur
ebar upi a ruarua na kauna.
14 Tago ta ra kopono vartabar i tar
mal ot vatukum pa diat, dia tar
vagomgom vakakit diat.
15 Ma ra Takodo na Tulungen bula
i ve vadovot dat, tago i tar biti lua:
16 "Go ra kunubu iau ma diat, avet
a pait ia,
Ba i tar par nam ra lavur bung, ra
Luluai i biti:
Ina poe kaugu vartuluai ta ra bala
i diat,
Ma ina tumu tar diat ta ra nuknuk
i diat"; ma go bula namur:
17 "Ma kadia varpiam ma ka-
dia mangamangana milmi-
likuan ina nuk vue muka."
18 Ma ona di tar pun vue nam
ra lavur magit, pa ta varporong
mulai ure ra varpiam.

Dat a kakari maravai pire God

19 Kari a tara na turagu, tago da
rurung upi ra niruk ta ra pakana
pal i tabu vurakit ure ra gapu i
Iesu,
20 ta ra nga, a kalamana ma a
launa, nina i tar mal ot pa ia ure
dat, ta ra mal na rurua kutu, ia
nam ra palapakana iat;
21 ma tago kadat a tena tinabar
ngala ure ra kuba i God;
22 dat a kakari maravai ma ra
dovot na bala i dat ma ra ngala
na nurnur, ba di tar pipikirai tar
ta ra bala i dat ma i langalanga
ta ra kaina varkurai na bala, ma
ba di tar puk ra paka i dat ma ra
barabara na tava;
23 ma dat a vatur vadekdek vake
ra tinata na kini nunur ma koko
ra nidadadar; tago nina i vatading
tar ia i tar dovot;
24 upi dat a nuknuk vargiliane
pa dat, upi dat a vangangap dat ta
ra varmari ma ra bo na papalum;
25 ma koko dat a vung vue kada
kivung da ra mangamangana kai
ta umana, upi dat a varvargat
vargil muka; ma dat a ongor tana,
tago da gire i tia maravai ra bung.
26 Ma ona da ga tar vatur vake ra
minatoto ta ra dovotina, ma dat a
gugu upi ra varpiam, pa ta mulai
ra varporong ure ra varpiam,
27 ia kaka ra kini na bunurut
upi ra varkurai, ma ra karangap
na iap, nina ba na vaimur vue ra
umana ebar.
28 Nina i ga piam ra vartuluai kai
Moses, i virua ta ra tinata kai ra
urua ba a utul a tena vartakun, ma
pa da mari ia.
29 Ava ra nuknuk i vavat? Pa na
manga ngala vang ra balbali tadav
nina i ruarua taun ra Natu i God
ma ra kauna, ma i nuk ia ba ra gap
ure ra vamading a magit vakuku,
nina di ga tar vagomgom ia me, ma
i vul vatagiliman ra Tulungea i ra
varmari?
30 Tago da tar nunure nina i ga
biti: "Kaugu ka ra varobo, iau
kaka ina babali." Ma dari bula:
"Ra Luluai na kure ra taraina."
31 la ra magit na bunurut tuna ba
da tul tar dat ta ra lima i ra launa
God.
32 Ma avat a nuknuk pa ra
umana bung lua, nina di ga tar
vakapa avat i tana, ma i tup avat
i tana ra ngala na vinarubu ma ra
lavur kinadik;
33 tikai, tago di ga vaki tar avat
upi a magit na ginigira ure ra lavur
varvul ma ra varvakadik; ma ta
ra tikai, tago ava ga bartalaina ma
diat dia ga damana.
34 Ma ava ga mari diat, di ga
vi diat, ma ava ga gugu ba di ga

ra vue kavava tabarikik, tago ava
ga nunure ba kavava ta enana
tabarikik i manga boina ma na tur
tukum.
35 Koko avat a vue kavava nur-
nur, tago na ngala tana ra vapuak.
36 I topa avat ra kini vovovon,
upi, ba ona ava tar pait ra ma-
mainga kai God, avat a vatur vake
ra vamading.
37 “Tago a ik ika boko,
Ma nina ba na vana rikai na pot
muka, ma pa na vavuan.
38 Ma ra tena takodo na laun ta ra
nurnur;
Ma ona na talil mulai, a tu-
lungeagu pa na mainge.”
39 Ma dat, pa da vardada ma diat,
dia talil mulai ma di virua; da
vardada ka ma diat, dia nurnur
upi ra varvalaun ure ra tulungea
i diat.

11

A nurnur

1 A nurnur ia ra patuan na
nuknuk ure ra magit da ki ungung
pa ia ma ra kini nunur, ra ninunuk
ot ure ra lavur magit pa da gire.
2 Tago ta go ra magit ra umana
patuana lua dia ga rararang tana.
3 Ta ra nurnur da nunure ilam
ba ra tinata kai God i ga pait ra
lavur tataun, ma damana ra lavur
magit da gire pa di ga pait diat ma
ra lavur magit da gire.
4 Ta ra nurnur Abel i ga tul tar tai
God ra varporong i manga boina
ta nam kai Kain, ma i ga vatur
vake ra varveai tana ba ia ra tena
takodo, tago God i ga varvarvai
ure kana vartabar; a dovotina i tar
mat, ma i tatata boko tana.
5 Ta ra nurnur di ga tak vakari
pa Enok upi koko na gire ra minat;
ma pa di na mule, tago God i ga
tak vakari pa ia; ma tago ba pa
di ga tak vakari pa ia boko i ga
vatur vake ra varvai ba God i ga
manane;
6 ma ona pata nurnur i dekdek
tuna upi na manane dat; tago i
topa nina i vana tadav God ba
na kapupi ia, ba i laun, ma ba
na vapuak diat, dia ongor ma ra
tinikan upi ia.
7 Ta ra nurnur Noa, ba God i
ga vaale ure ra lavur magit ba
na arikai boko, i ga vaninare ra
parau ta ra variru tadav God upi
na valaun ra taraina; ure ra dari
i ga kure vakaina ra rakarakan a
gunagunan, ma i ga kale tana ra
varvatakodo i vuna ta ra nurnur.
8 Ta ra nurnur Abaraam, i ga
torom ba di ga oro pa ia upi na
vana ta ra gunan nina ba na kale
boko; ma i vana pa, ma pa i
nunure ra gunan ba na vana tana.
9 Ta ra nurnur i ga ki da ra vaira
ta ra gunan di ga vatading tar ia, i
ga ki ta ra pal na mal, Isak bula ma
Iakob dital, nina dital kakalai ta ra
kopono vamading;
10 tago i ga kiki pa ra pia na pal,
nina ba ra vunapaina tana, God iat
i ga vatur ia ma i ga pait ia.
11 Damana Sara i ga vatur ra
niongor ta ra nurnur upi na lalau
pa ra bul, ma a dovotina i ga
tubuan, tago i ga nuk pa ia, ba nina
i ga vatading ia, i dovot;
12 kari a do muka da ra lavur
tagul arama liu, ma da bula ra veo
ra valvalian, ba pa di luk valar pa
ia, dia ga tavua rikai tai tikai, ma
nina i da ra minat.
13 Diat par go dia ga mat ta ra
nurnur, ma vakir di ga vatur vake
ra lavur magit di vamading me,
dia ga gire ke diat maro vailik ma
dia ga oro vatatabai diat, ma dia
varvai ure diat iat,, ba dia ki na
vaira ka ma dia vanavana ka ati ra
pia.
14 Ma diat, dia tatata dari dia
vaarike tana ba dia tikan upi kadia
ta gunan.
15 Ma gala di ga nuknuk pa nam
dia ga vana kan ia gala pa na
dekdek upi diat a talil mulai upi ia.
16 Ma go dia mainge tikai i ko
vurakit, nam marama ra bala na
bakut; ma God pa i vavirvir upi

da vatang ia ba kadia God; tago i
tar vaninare tika na pia na pal ba
kadiat.

17 Ta ra nurnur Abaraam, ba
di ga valar ia, i ga tul tar Isak;
maia, ma nina i ga vatur vake ra
vamading ma ra gugu, i ga tul tar
natuna, a kavakake. ke;
18 nina iat di ga biti ure: A vuna
tarai Isak iat da vatang ia ba kaum
vuna tarai;
19 ma i ga nuk ia, ba pa i dekdek
tadav God upi na vatut pa ia, maia,
ma kan bula ra minat; ma i varo-
gop ba i vatur vake mule damana.
20 Ta ra nurnur Isak i ga tata
vadoane Iakob ma Esau, ure ra
lavur magit nina ba diat a arikai
boko.
21 Ta ra nurnur Iakob, ba i to na
mat, i ga tata vadoane ra ura natu
i Iosep; i ga lotu, ma i ga ruru ura
ma kana buka.
22 Ta ra nurnur Iosep, ba i to na
mat, i ga varvai ure ra vinavana
kai ra umana natu i Israel; ma i
vartuluai ure ra uruna.
23 Ta ra nurnur, ba di tar kava
Moses, a ura tavuna dir ga ive
a utul a gai, tago dir gire ba a
bo na bul; ma pa dir burut ta ra
vartuluai kai ra king.
24 Ta ra nurnur Moses, ba i ga
barmana boko, i ga ole upi da
vatang ia ba dir nana ma natu i
Parao;
25 i ga pilak pa ra kinadik upi
na kairane varurungane ma diat
ra tarai kai God, ma koko na
gugu vakuku ta ra varpiam ure ta
umana bung;
26 i ga nuk ia ba ra milmilikuan
ure Kristo ia ra ngatngat na magit,
ma ra lavur tabarikik kai Aigipto
pata; tago i ga nuk pa ra vapuak
tana.
27 Ta ra nurnur i ga lop kan ra
gunan Aigipto, ma pa i ga burut
ta ra kankan kai ra king; tago i ga
ongor da i tar gire nina ba pa di na
ia.
28 Ta ra nurnur i ga pait ra
lukara na bolo lake, ma ra pikire
gap, kan nina i ga doko diat ra
umana luaina bul na bili vakaina
diat.
29 Ta ra nurnur dia ga bolo ta ra
Ta Meme da ta ra pia tuna; ma ba
ra umana te Aigipto dia valar ra
vinavana damana dia kongo ko.
30 Ta ra nurnur i ga tarip ra
liplip Ieriko, ba di tar tur kikil ia
a lavurua na bung.
31 Ta ra nurnur ra igoro na vav-
ina Raab pa i ga virua varurung
ma diat dia ga varvarpiam, tago i
tar onge diat ra umana tena kilao
ma i tar vango diat.
32 Ma ava mulai ina biti? Na
vavuan vurakit ba ina varvai ure
Gideon, ma Barak, ma Samson, ma
Iepta; ma David bula ma Samuel,
ma diat ra umana propet;
33 nina diat dia vamolo ta umana
vuna gunan ta ra nurnur, dia ga
pait ra takodo na mangamangana,
dia vatur vake ra umana vamad-
ing, dia paum bat ra ngie i ra
umana leon,
34 dia pun ra dekdek i ra iap, dia
laun kan ra ngangar na pakat na
vinarubu, dia vadekdek mule diat
ba dia tar bilua, dia dekdek ta ra
vinarubu, dia korot diat ra lavur
loko na tarai na vinarubu kai ra
umana enana.
35 Ta umana vavina dia vatur
vake kadia umana minat tai ta
tinut mulai kan ra minat; ma ta
umana dia manga vakadik diat,
ma dia ole ke ra varvalaun; tago
dia mainge ra tinut mulai nina i
manga boina;
36 ta ra umana i tup diat ra
varkulumai ma ra varvirit, maia,
ma ra vivi bula ma ra kini ta ra pal
na banubat;
37 di ga tupar diat ma ra vat,
di ga poko kutu varbaiane diat,
di ga valam diat, di ga ubu doko
diat ma ra pakat na vinarubu; dia
vanavana vurvurbit ma ra pal a
sip, ma ra pal a me; dia ga luveana
kakit, dia ga kadik, di ga vakaina

diat;
38 (ma ra rakarakan a gunagu-
nan pa i ga ko upi diat), ma dia
vanavana vurvurbit ta ra umana
bil ma ta ra umana lualuana, ma ta
ra umana babang, ma ta ra umana
tung ra pia.
39 Ma go diat parika, dia tar
rararang ure ra nurnur, ma pa dia
vatur vake ra vamading,
40 tago God i tar vaninare ta
magit i manga boina ure dat, upi
da mal varurungane vakakit pa
dat ma diat.

12

God, Tama i dat

1 Tago da nunure ba ra ngala
na kor na tena varveai dovot, dia
tur vurkikilane dat, boina ba dat
a vorodo vue ra lavur mamat na
magit, ma ra varpiam i taun bat
dat, upi dat a vutvut ma ra patuan
na nuknuk i dat ta nam ra nivut
na varkaul i tur ta ra luaina mata
i dat,
2 ma dat a giragire Iesu, nina i
lualua ta ra nurnur ma i pait ot
pa ia bula, nina, ba ure ra gugu i
tar tur ta ra luaina matana, i ga
kairane ra kinadik ta ra bolo, ma
pa i ga nuk pa ra vavirvir tana, ma
i tar ki ta ra lime tuna ra kiki kai
God.
3 Avat a nuk pa nina i ga tar ki
vamadudur ta ra varpuapuai kai
ra umana tena varpiam ure mule,
kan na bilua ma na nguangua ra
bala i vavat.
4 Pa ava tar onge bat ia boko
upi ra gapu i vavat na talingir ta
kavava vinarubu ma ra varpiam;
5 ma ava tar nuk vue ra vargat,
nina i vateten avat da ra umana
bul dari:
“Natugu, koko una piam ra varva-
pagumanene kai ra Luluai,
Ma koko na talanguan ra balam
ona i pit iu;
6 Tago nina ra Luluai i mari ia, i
vapagumanena,
Ma i kitakita diat ra umana natuna
ba i onge diat.”
7 Ona ava ki vamadudur ta ra
varvapagumanene, God i malmal
avat da avat ra umana natuna;
tago to ia ra bul ba tamana pa i
vapagumanena?
8 Ma gala pa di vapagumanene
avat, varogop dia papait ia ta diat
parika, gala avat a umana nat na
kete, ma vakir a umana natuna
tuna.
9 Ma go bula, a umana tama i dat
ra pia dia ga kitakita dat, ma da tar
ru diat tana; ma pa na ngala laka
kada tinorom tadav ra Tama i ra
tulungea i dat, upi dat a laun?
10 Tago a dovotina diat nam dia
tar kita dat a paupau bung uka da
kadia mamainga; ma nina upi dat
a boina tana, upi dat bula dat a
vatur vake kana mangamangana
gomgom.
11 Pa da nuk pa ra varvapagu-
manene ba a magit na gugu go
gori, a magit na nitabun uka; ma
namur boko i vue ra vuai ra var-
vatakodo ta ra malmal pire diat
dia tar vartovo tana.

*A tinata varvakapa ma ra var-
valai*

12 Io, avat a kodo ra lima i
bilua, ma ra malmalikun na keke
i pagurgur;
13 ma avat a vatakodo ra nga ure
ra kau i vavat, upi koko na takari
nina i kekebau, upi da valaun ia
ka.
14 Avat a ongor upi avat a ki na
malmal ma ra tarai par, ma upi ra
varvagomgom, tago pa ta na gire
ra Luluai ba pa i tur pirana nam
ra magit;
15 ma avat a balaure, kan ta tikai
na bura pit kan ra varmari kai
God; ma kan ta tika na mapak na
okor na gol rikai ma na vapur-
puruan avat; ma na vadur pa ta
mangoro;
16 ma kan ta tikai akamana
a tena ungaunga, ba ta tutana
vakuku da Esau, nina i ga ivure
kana kini na nilua ure ta kopono
nian.

17 Ma ava tar nunure ba namur
i ga mainge upi na kale ra nidoan
ma di tar okole vue ke (ma pa i gire
tadav ra kini na nukpuku), ma a
dovotina i manga tikan upi ia ma
ra lur na matana.
18 Tago pa ava ga vana tadav ra
luana di bili valar pa ia, ma i birao
ma ra iap, ma pa ta bula tadav ra
korong na gavul, ma ra bobotoi,
ma ra ngala na vuvu,
19 ma ra nilai ra tavur, ma ra
nilai ra umana tinata; nam, ba diat
dia ga valongore, dia araring ure,
ba koko na tata mulai pire diat;
20 tago i dekdek upi diat a pidik
tar ta ra vartuluai dari: Gala tika
na leing na bili ra luana, gala da
tupar ia ma ra vat;
21 ma tago i ga enana tuna nam
ra ngala na ninana, Moses i ga biti:
Iau burut ma iau dadadar na kaia;
22 ia kaka ava tar vut tadav ra
luana Sion, ma tadav ra pia na
pal kai ra launa God, a Ierusalem
marama ra bala na bakut, ma ta-
dav ra kor na angelo pa di luk
valar pa diat,
23 ma tadav ra kivung ma ra
ekelesia kai ra umana luaina, di
tar tumu diat arama ra bala na
bakut, ma tadav God bula, a tena
varkurai kai ra tarai par, ma tadav
ra tulungea i diat ra umana tena
takodo, nina di tar mal vakakit
diat,
24 ma tadav Iesu ra tena malmal
ai ta kalamana kunubu, ma ra gap
di pikire, nina i manga boina kana
tinata ta dir ma ra gapu i Abel.
25 Avat a balaure avat, upi koko
avat a ole vue nam i tatata. Tago
diat, dia ga ole nina i ga vaale diat
ra pia, pa dia ga laun, ma dat bula
pa dat a laun, ona da lingan kan
nina i varvaalai marama ra bala
na bakut;
26 nina i ga vamalmaliara ra
rakarakan a gunagunan ma ra ni-
laina ta nam ra e; ma go i tar
vatading tar ia, i biti: "Ta tika na
pakana mulai ina vamalmaliara ra
rakarakan a gunagunan, ma vakir
ra rakarakan a gunagunan ika, a
bala na bakut bula."
27 Ma go ra tinata: "Ta tika na
pakana mulai," a kukuraina dari,
ba da tak vue ra lavur magit i
vamalmaliara, da ra lavur magit
di pait ia ka, upi na tur padikat
ra lavur magit ba da mama vamal-
maliara.
28 Ma tago da tar vatur vake ra
varkurai di mama vamalmaliara,
dat a pite varpa, upi dat a torom
tadav God ma ra variru ma ra
ururian da na boina pirana;
29 tago kada God ia ra ngangap
na iap.

13

A nga nina ba dat a vagugu God me

1 Boina ba na tur vatikai ra var-
mari na barturana.
2 Koko avat a valubane ra
varmari tadav diat ra lavur vaira;
tago ta umana dia ga tabar ra
umana angelo ma pa dia ga
nunure.
3 Avat a nuk pa diat dia ki ra
pal na banubat, da di vi avat
bula; avat a nuk pa diat bula di
vakavakaina diat, tago avat bula
ava ki boko ta ra paka i vavat.
4 Boina ba avat par, avat a ru ra
kini na bartaulai, ma koko ra dur
na mangamangana tana; tago diat
ra umana tena ruk varbat ma ra
umana tena nipo God na kure diat.
5 Koko avat a manga mari mani;
boina avat a ngo ko ta nam ra
magit ava tar vatur vake; tago ia
iat i ga biti: "Pa ina nur vue u, ma
pa ina vana kan u."
6 Upi dat a rurung ma ra tinata
dari:
"Ra Luluai kaugu tena maramar-
avut, ma pa ina burut;
Ma ava mulai ra magit ba ra tarai
diat a pait ia tagu?"
7 Avat a nuk pa diat, dia lue avat,
dia ga ve avat ra tinata kai God;
avat a kap lap kadia nurnur, ma

avat a nuk pa ra mutuai kadia kini
ra pia.
8 Iesu Kristo i varogop vatikai, i
damana ta ra bung i tar par ma ta
ra bung gori, maia, ma pa i enana
ta ra lavur bungbung namur ba pa
i mutu.
9 Koko da alal vurvurbingitane
avat ta ra lavur enana vartovo;
tago i topa ia ba da vapadikat ra
bala i vavat ma ra varmari; ma
koko ma ra nian, tago pa i mal pa
diat dia varvakai tana.
10 Kada ta tika na uguugu na
vartabar, ma pa i takodo upi diat,
dia papalum ta ra pal tabu, diat a
ian tana.
11 A tena tinabar lualua i kap ra
gapu i ra vavaguai ta ra pakana pal
i tabu kakit upi ra varporong ure
ra varpiam, ma ra paka i diat di
tun vue ta ra pakana gunan irai.
12 Ma Iesu bula, upi na vagom-
gom diat ra tarai ma ra gapuna
iat, i ga kairane ra kinadik ta, ra
pakana gunan irai.
13 Io, i boina ba dat a vana-
vana tadav ia ta ra pakana gunan
irai, upi da kapkap varurungane
ra milmilikuan me.
14 Vakir kada ta pia na pal ati upi
dat a ki vatikai tana, da tikan upi
tikai nina na mur boko.
15 Boina ba dat a tul vatikene tar
ra tinabar na pite varpa tadav God
tana, ia ra vuai ra bul na ngie i dat,
nina dia vatang ra iangina.
16 Ma koko avat a valubane upi
avat a pait ra boina ma ra var-
vartabar; tago God i mainge tuna
ra tinabar dari.
17 Avat a ongaongo ta diat dia
lue avat, ma avat a torom bul-
bulu; tago dia makmakile ure ra
tulungea i vavat, da diat da tir
boko diat i tana; upi diat a pait go
ma ra gugu, ma koko ma ra niligur;
tago nam pa na boina ure avat.
18 Avat a araring ure avet; tago
ave nunure tuna, ba i boina ra
varkurai ta ra bala i vevet, ma
ave mainge upi na takodo kaveve
mangamangana ta ra lavur magit
parika.
19 Ma iau manga vargat avat, upi
avat a pait go ra magit, upi ina
vana lulut mulai tadav avat.

A niaring

20 Ma ra God na malmal, nina i
ga kap vaarike mule kan ra minat
kada Luluai Iesu, ra ngala na tena
balabalaure sip ma ra gap ure ra
kunubu ba pa na mutu,
21 na mal ot pa avat ta ra lavur
bo na mangamangana parika, upi
avat a pait kana mamainga, ma
na papalum ta ra bala i vavat upi
na vana rikai ra mangamangana i
boina ta ra matana ure Iesu Kristo;
a variru tadav ia ba pa na mutu.
Amen.

A mutuaina tinata

22 Ma iau lul vovo pa avat, ba
avat a kapupi go ra tinata na var-
gat; tago iau ga tumu ra buk tadav
avat ma ra paupau tinata.
23 Avat a nunure ba di tar pala
vue ra tura i dat Timoteo ma ona
na pot lulut ati, amir par, amir a
gire avat.
24 Avat a vatatabe diat par dia
lue avat ma diat par ra umana
tena gomgom. Diat a tarai Italia
dia vatatabe avat.
25 A varmari tadav avat par.
Amen.

A BUK KAI IAKOBO

1 Iakobo, a tultul kai God ma
kai ra Luluai Iesu Kristo, tadav ra
vinun ma a ura vuna tarai dia ki
vurvurbit: Tatabai!

A nurnur ma ra kabinana

2 Avat a gugu, a tara na turagu,
ona ava varkuvo ma ra lavur
mangamangana varilam;
3 tago ava nunure ra valavalar,
di valar kavava nurnur me, na
vaarike ra kini vamadudur.
4 Ma i boina ba ra kini va-
madudur na vatur vake ra pa-
palum i ko vurakit, upi avat a ko
vurakit, a umana kidoloina, ma
koko avat a kom pit upi ta magit.
5 Ma ba tikai ta vavat i iba upi ra
kabinana, na lul ia pire God, nina
i manga tabatabar dat par ma pa
i muie, ma pa i vartakun, ma na
tabar ia me.
6 Ma i boina ba na araring ma ra
nurnur, ma koko na nunuk lalar
ure ta magit; tago nina i nunuk
lalar dir vardada ma ra bobol na
ta, nina a vuvu i gogone ma i
vuvuai vurvurbit.
7 Koko nam ra tutana na nuk ia
ba na vatur vake ta magit tai ra
Luluai;
8 a tutana ba a ura nuknukina pa
i patuan ta kana lavur vinavana.

A luveana ma ra uviana

9 Ma a tura i dat i ikilik na
langlang ure kana ngala na kini;
10 ma ra uviana ure kana ikilik
na kini; tago na panie da ra pupu
na davai.
11 Tago ra keake i vana rikai ma
ra oao, ma i rang ra vura; ma ra
pupuna i bura ma ra ana bo na
ginigira i panie ke; damana bula
ra uviana na panie ta kana lavur
vinavana.

A valavalar ma ra varilam

12 Nam ra tutana i tur patuan ta
ra varilam i ti doan; tago ba di tar
valar ot pa ia, da tul tar ra kere na
nilaun tana, nina God i ga biti ba
na tul tar ia ta diat dia mari ia.
13 Ba di valam ta tikai koko nam
na biti: God i valam pa iau; tago
i dekdek upi da valam pa God ma
ra kaina, ma ia iat pa i valam pa ta
tikai;
14 ma di valam ra tarai, tikatikai,
ba kadia kaina mamainga iat i al
pa diat ma i oro raprap diat.
15 Namur ba ra kaina mamainga
i ga lalau pa, i kava vue ra
varpiam; ma ba ra varpiam i tar
tavua, i vuai ra minat.
16 Koko da varara avat, a umana
vakak na turagu.
17 A lavur bo na vartabar ma ra
lavur tinabar i ko vurakit, marama
ra bala na bakut nam, i vana ba
kan ra Tama i ra lavur kapa, nina
ba pa i enana mulai, ma pa i
pukpukue a ik kana mangaman-
gana.
18 I ga vangala dat ta kana
mamainga iat ta ra tinata i ra
dovotina, upi dat a da ra luaina
vuai e ta kana lavur magit na
vavaki.

A valavalongor ma ra tinorom

19 Ava nunure go, a umana
vakak na turagu. Ma i boina ba ra
tarai par, tikatikai, diat a valaval-
ongor lulut, ma diat a vavabing ma
ra tinata, ma diat a vavabing bula
ma ra kankan;
20 tago ra kankan kai ra tarai pa
i pait vaarike ra mangamangana
takodo kai God.
21 Io, avat a vungue ra dur na
mangamangana par ma ra pepeal
milmilikuan, ma avat a kapupi ra
tinata ma ra madu na maukua i
vavat, nina ra tinata di ga vaume
livuan ta vavat, nina ba na valaun
valar pa ra tulungea i vavat.
22 Ma i boina ba avat a toratorom
ta ra tinata, ma koko avat a valon-
gore ke, kan avat a tuam pa mule
avat.
23 Tago ba tikai i valongore ke
ra tinata ma pa i torom tana, dir

vardada ma ra tutana i gire ra
matana ta ra tiroa;
24 tago i bobe mule ma i vana
pa ma i valubane vuavue ba ia a
mangamangana tutana ava.
25 Ma ba tikai i gire bulu ra tinata
na vartuluai, nina i valangalanga
ma i ko vurakit, ma i ki patuan
tana; nina ba i valongore ma pa i
valubane mule, i torom uka tana
ma i papait ia ka, nam ra tutana
na ti doan ta kana tinorom.
26 Ba tikai i nuk ia ba ia ra tena
lotu tuna, ma pa i kure vadekdek
ra karameana, ma i vagu pa ka ra
balana, a lotu kai nam ra tutana a
magit vakuku.
27 Go ia ra lotu nina i gomgom
ma pa ta magit i rara tana ta ra
mata i God, a Tama i dat: Ba da
mal pa diat ra umana nat na ling
ma ra umana ua na vavina, dia
ki na malari, ma ba da balaure
bat dat kan ra dur na magit kai ra
rakarakan a gunagunan.

2

*A tinata na vartigal ure ra nin-
unuk varbaiai*

1 A tara na turagu, koko avat a
vatur ra nurnur tai kada Luluai
Iesu Kristo, a Luluai na minamar,
varurung ma ra variru vakuku ure
ta tikai.
2 Tago ba tikai i ruk ta kavava
kivung ma ra lavur domol na
goled, ma ra mal kumau, ma tika
na luveana i ruk bula ma ra dur na
mal;
3 ma ava nuk pa nina i mal ma
ra mal kumau, ma ava biti tana:
Una ki ati ta go ra bo na kiki; ma
ava biti tadav ra luveana: Una tur
abara, ba una ki ta ra vavai ra
ruarua na kakigu;
4 dave, pa i enana varbaiai ra
nuknuk i vavat laka, ma pa ava
varkurai vang ma ra lavur kaina
nuknuk?
5 Avat a valongore, a umana
vakak na turagu: Dave, God pa i
ga pilak pa diat laka dia luveana
ati ra pia; upi diat a uviana ta ra
nurnur, ma upi diat a kale pa ra
varkurai, nina i ga biti ba na tul tar
ia ta diat dia mari ia?
6 Ma avat ava piam vue ra
luveana. Dave, diat ra umana
uviana pa dia kure vadekdek avat
laka, ma pa dia al pa avat ta ra
mata i ra umana kiki na varkurai?
7 Dave, pa dia vul vang ra bo na
iang di ga vatang avat me?
8 Ma ona ava pait ot pa ra tinata
na varkurai, nina i lia kakit ta ra
Buk Tabu dari: “Una mari talaim
da u mari mule u,” ava pait ra
boina damana.
9 Ma ona ava ru vakuku ta tikai,
ava pait ra varpiam, ma ra tinata
na varkurai i takun ot pa avat da
ra umana tena varpiam.
10 Tago nina i torom ta ra tinata
na varkurai par, ma i tume tai ta ra
kopono vartuluai tana, da kure da
i tar rara ta ra tinata na varkurai
parika.
11 Tago nina i tatike: “Koko una
po,” i tatike bula: “Koko una var-
dodoko.” Io, gala pa u po, ma
u vardodoko ko, gala u a tena
varpiam ta ra tinata na varkurai.
12 Boina ba avat a tata, ma avat
a pait ra lavur magit, da ra tarai
da kure diat boko ma ra tinata na
varkurai i valangalanga.
13 Tago pa ta varmari na tur ta ra
varkurai ure nina ba pa i ga pait ra
varmari; ma ra varmari i rukue ra
varkurai.

A nurnur ma ra papalum

14 Na topa ra ava, a tara na
turagu, ba tikai i biti i vatur ra
nurnur, ma pa ta bo na papalum
i tur pirana? Dave, nam ra nurnur
na valaun valar pa ia?
15 Ba tikai ta diat a tara na tura i
dat ba tai dat, ma pa kana ta mal,
ma i iba upi ana magit a bungbung
par, ma tikai ta vavat i tatike tadav
dir:
16 Amur a vana ma ra malmal,
amur a ga madir ma amur a maur;
ma pa ava tabar dir ma ra magit a

paka i dir i ko iba upi ia, na topa ra
ava damana?
17 Damana bula ra nurnur, ba pa
i vaarike ra umana papalum, i mat
ika.
18 Ma ta ra tikai i biti: Kaum
ra nurnur, ma kaugu ra umana
papalum; una ve tar kaum nurnur
tagu i tur irai kan kaum lavur
papalum, ma iau ina ve tar kaugu
nurnur tam ta kaugu umana pa-
palum.
19 U nurnur ba God tikai ka; i
boina damana; a umana tabaran
bula dia nurnur ma dia dadadar.
20 Ma u, ra tutana vakuku, pa u
matoto laka ba ra nurnur, nina i
tur irai kan ra umana papalum, ia
ra magit vakuku?
21 Dave, pa di ga vatakodo
Abaraam ra tama i dat ma ra
papalum, tago i ga tul tar Isak
natuna, a tutana, ta ra uguugu na
vartabar?
22 U gire tana, ba ra nurnur dir
ga ongor varirivut ma kana lavur
papalum, ma ra lavur papalum di
ga mal ot pa ra nurnur;
23 ma di ga pait ot pa ra pakana
Buk Tabu, nina i biti dari: Ma
Abaraam i ga nurnur tai God, ma
di ga luk tar ia upi ra mangaman-
gana takodo; ma di ga vatang ia ba
ra talai God.
24 Ava gire tana ba di vatakodo
ra tutana ta kana lavur papalum
ma vakir ta ra nurnur uka.
25 Ma damana bula Raab, ra ig-
oro na vavina, pa di ga vatakodoa
bar ta kana papalum laka, tago i ga
vango ra umana kilao, ma i ga tul
vue mule diat ta ra enana nga?
26 Tago da ra paka i dat i mat ika
ona dir ki varbaiai ma ra tulungea
i dat, damana bula ra nurnur i
mat ika, ona dir ki varbaiai ma ra
umana papalum.

3

A karamea i dat

1 A tara na turagu, koko man-
goro ta vavat diat a tena vartovo
tago ava nunure a varkurai na
mamat pire dat.
2 Tago mangoro na magit dat par
da rara tana. Ba tikai pa i tutukai
tai ta tinata, nam ra tutana i ko
vurakit ma na kure valar pa bula
ra pakana parika.
3 Ba da valonge ra al vakai ta ra
ngie i ra umana os upi diat a torom
ta dat, da valilie bula ra paka i diat
me.
4 Avat a gire bula ra umana pa-
rau, a dovotina dia ngala, ma ra
umana dekdek na vuvu dia gogone
diat, di valilie diat ika ma ra vo
tatatabai i ikilik tuna, upi diat a
vana da ra mamainga kai ra tena
tinai.
5 Damana bula ra karamea i dat
a ikilik na pakana, ma i vavagia pa
mule ma ra lavur ngala na magit.
Avat a gire, di vautunge a ngala na
lokor ma ra ikilik na iap!
6 Ma ra karamea i dat i da ra
iap; a karamea i dat ia ra magit
ta ra pakapaka i dat i buka ma
ra mangamangana i gegagege, ma
i vadur ra kidoloina paka i dat, i
vautunge ra magit par i laun, ma
di vautunge value ma ra geena.*
7 Tago dia vamaram ra maukua i
ra lavur mangamangana leing, ma
ra lavur mangamangana beo dia
purpururung, ma ra lavur magit
dia kakao ra pia, ma ra lavur magit
dia tur ara na ta; a maukua i ra
tarai i ga vamaram diat.
8 Ma ra karamea i dat pa ta
tutana na vamaram valar pa ia; a
kaina magit i tenten, i buka ma ra
taring na matmat.
9 Da pite pa ra Luluai, Tama, me,
ma da tata vabilak ra tarai me,
nina di ga vaki diat da ra malalar i
God;
10 a tinata na varvadoan ma ra
tinata na varvabilak i arikai ta
ra kopono ngia. A lavur magit

* **3:6:** Geena ia ra ngala na tavul a puputa maravai Ierusalem, ma ra iap i ga ioaio vatikai tana. A tarai Iudaia dia ga valarue ra ruarua na tulungen me.

damana pa dia to pa ta magit, a
tara na turagu.
11 A tava tuna ma ra tava i ma-
pak dir a ninim rikai dave ta ra
kopono matana tava?
12 A tara na turagu, a vuai na
oliva na vana rikai dave ta ra
davai na lovo, ma ra davai na vain
na vuai vaarike davatane ra lovo?
Damana bula pa ta tava tuna na
ninim rikai ta ra ta.

A kabinana marama liu

13 To ia ta vavat i kabinana
ma i minana bula? Boina na ve
tar kana bo na mangamangana ta
kana lavur papalum ma ra madu
na maukua i ra kabinana.
14 Ma ona ra mapak na varpin
ma ra varngangar i tur ta ra bala
i vavat, koko avat a pite pa avat
mulai, ma koko ava vaongo bat ra
dovotina.
15 Nam ra kabinana pa i vana ba
marama, a kabinana ka mamati ra
pia, a kabinana kai ra tarai ma kai
ra lavur tabaran.
16 Tago nam ra gunan a varpin
ma ra varngangar i tur tana, a
lavur magit i purpuruan i tavua
tana ma ra lavur dur na manga-
mangana bula.
17 Ma nam ra kabinana i vana
ba marama, i gomgom lua ma i
maram, ma i vovovon, i valongore
ra nilul, i buka ma ra varmari ma
ra lavur bo na vuaina, ma pa ta
varpilak tana, ma pa ta vaongo.
18 Ma ra vuai ra mangamangana
takodo da oe ma ra malmal ta diat
dia pait ra malmal.

4

A kini na varmaliurai ma ra rakarakan a gunagunan

1 Mamave nam ra lavur
vinarubu ma ra lavur varngangar
pire vavat? A vuna kavava lavur
kaina mamainga dia varvarubu ta
ra pakapaka i vavat.
2 Ava mamainga, ma pa ava va-
vatur vakai; ava vardodoko ma
ava varngu, ma pa ava alube pa ia;
ava varubu ma ava varngangar;
pa ava vavatur vakai, tago pa ava
lulul.
3 Ava lulul ma pa ava vavatur
vakai, tago ava lul varara upi avat
a vole mule ta kavava lavur kaina
mamainga.
4 Avat a umana tena nipo, pa ava
nunure laka ba diat dia bartalaina
ma ra rakarakan a gunagunan, dia
ebar ma God? Ma diat par dia
mainge upi diat a bartalaina ma
ra rakarakan a gunagunan, dia
papait na ebar ma God.
5 Dave, ava nuk ia ba ra Buk
Tabu i tata vakuku bar? Dave, a
tulungen, nina God i ga vaki tar ia
ta dat, i kaina upi ra varngu?
6 Ma i tul tar ra varmari i manga
ngala. Kari a Buk Tabu i biti dari:
God i onge bat nina i malamala
luluai, ma i mari nam i vovovon ra
balana.
7 Io, avat a toratorom tai God;
ma avat a onge bat Satan, ma na
lop kan avat.
8 Avat a kakari pire God, ma
God na kakari tadav avat. Avat a
gi ra lima i vavat, a umana tena
varpiam, avat a vagomgom ra bala
i vavat, avat ba i ivut ra nuknuk i
vavat.
9 Da vakadik avat, na tabun ra
bala i vavat, ma avat a tangtangi;
da pukue kavava ninongon upi ra
nitabun, ma kavava gugu upi ra
tanguvian.
10 Avat a vaikilik mule avat ta ra
mata i ra Luluai, ma na vangala
avat.

A vartigal ure ra varkurai vargil

11 Koko avat a varurai vargil, a
tara na turagu. Nina i ure tika na
tura i dat, ba nina i kure vakaina
turana, i ure ra tinata na varkurai,
ma i kure; ma ba u kure ra tinata
na varkurai, vakir u pait ot pa ia,
u kure ke.
12 Ma a kopono ko i vuna ta ra
tinata na varkurai ma ia bula i
varvarkurai, nina i valavalaun ma
i vakaina valar pa ia; ma to ia vang
u, upi u kure talaim?

A vartigal ure ra tinata na vavagia

13 Io, avat ava biti, ieri ba ningene avet a vana ta nam ra pia
na pal ma avet a ki tana a kopono
kilala, ma avet a kukul, ma avet a
piapie ra mani tana;
14 ma pa ava nunure ba ava bar
na tadav avat ningene. Kavava
nilaun i varogop ma ra ava? Tago
avat, a vual avat, nina i vana rikai
papa ma i panie lulut mulai.
15 I topa avat upi avat a biti: Ba
ra Luluai i mainge, avet a laun ma
avet a pait go ba nam.
16 Ma go ava vavagia pa mule
avat ma kavava tinata na vavagia varpa; a lavur langlang dari i
kaina.
17 Nina i matoto upi na pait ra
boina, ma pa i pait ia, i varogop ra
varpiam pirana.

5

A dekdek na tinata pire diat dia uviana

1 Io, avat a umana uviana, avat
a tangtangi ma avat a kukula ta ra
lavur kinadik dia vana taun boko
avat.
2 Kavava tabarikik i tar maroto,
ma ra nat na vui i tar en kavava
lavur mal.
3 Kavava goled ma kavava silva
i tar kubur; ma ra kubur ta dir na
varvai vadovot vakaina avat, ma
na en vue ra kanomong i vavat
da ra iap. Ava ga vung varurue
kavava ngatngat na tabarikik ure
ra umana mutuaina bung.
4 Gire, a vapuak ava ga muie
ma ava long ia ta diat a umana
tena ongor, dia ga doko ra magit
ta kavava umana uma, i kukukula;
ma ra kunukula kadiat dia ga
dodoko i ga ruk ta ra ura talinga
i ra Luluai kai ra lavur Kor.
5 Ava ga gugu pa ta ra magit ra
pia, ma ava ga lukalukara; ava ga
tabar vatubu ra bala i vavat ta ra
bung na nidodoko.
6 Ava ga kure vabilak ra tena
takodo ma ava ga doka; pa i onge
bat avat.

A kini vovovon ma ra niaring

7 Kari avat a ki vovovon, a tara
na turagu, upi ra pinot kai ra Luluai. Gire, ra tena malmal uma i
ungung ra ngatngat na vuai ra pia,
ma i ki vovovon tana upi ra bata i
lua ma ra bata i mur na bura tana.
8 Damana avat bula, avat a vapadikat ra bala i vavat; tago ra
pinot kai ra Luluai i tar maravai.
9 Koko avat a tata mukumuk
vargil, a tara na turagu, upi koko
da kure avat; gire ra tena varkurai
i tur ta ra mata i ra matakilalat.
10 Avat a nuk pa ra umana
propet di ga tata ma ra iang i
ra Luluai, a tara na turagu, diat
kavava valavalar ure ra kinadik
ma ure ra kini vovovon.
11 Gire, da vatang diat dia ga
tur padikat, ba dia ti doan; ava ga
valongore ure ra kini vamadudur
kai Iob, ma ava ga gire ra mutuai
ra Luluai, tago ra Luluai a tena
varmari tuna.
12 Ma go ra magit avat a nuk
value pa ia, a tara na turagu:
Koko avat a vavalima, koko avat a
vatang ra bala na bakut tana, ba
ra rakarakan a gunagunan, ba ta
enana varvalima; boina ba kavava
maia na maia, ma kavava pata na
pata; upi koko da kure avat.
13 Ba tikai ta vavat i kairane ra
kinadik, boina ba na araring. Ba
tikai i gugu, boina ba na pite varpa
ma ra kakailai.
14 Ba tikai ta vavat i mait, na vartuluai upi diat a umana patuana
kai ra ekelesia, upi diat a araring
ure, ma upi diat a tap ia ma ra
dangi ta ra iang i ra Luluai.
15 Ma ra niaring na nurnur na
valaun nam i mait, ma ra Luluai
na vatut pa ia mulai; ma ba i ga
varpiam, da nur vue ke tana.
16 Avat a tata kapa vargil ta vavat ure kavava varpiam, ma avat
a araring vargil ure avat, ma da

valagar pa avat. A niaring kai ra
tena takodo na pait valar pa man-
goro na magit ta kana niongor.
17 Elias, tika na tutana da dat, ma
i ga lulul upi koko na bata; ma pa
i ga bata ta ra gunagunan a utul a
kilala ma laptikai na gai.
18 Ma i ga lulul mulai, ma ra
bakut i ga tul tar ra bata, ma ra pia
i ga vuai.
19 A tara na turagu, ba tikai ta
vavat i vana rara kan ra dovotina,
ma tikai i ben pukue mule;
20 iau ve avat, nina i ben pukue
tika na tena varpiam kan ra nirara
ta kana mangamangana, i valaun
tika na tulungen kan ra minat, ma
i tuba ra pepeal varpiam.

A LUAINA BUK KAI PETERO

1 Petero, tika na apostolo kai
Iesu Kristo, tadav diat di ga pi-
lak pa diat, a umana vaira dia ki
vurvurbit ta ra gunan Ponto, Gala-
tia, Kapadokia, Asia ma Bitinia,
2 da ra minatoto, God, Tama i
dat, i ga nunure diat tana amana
iat, ma ra Tulungen i ga vagom-
gom diat, upi diat a toratorom ma
upi da puk diat ma ra gapu i Iesu
Kristo: Da vangala pa ra varmari
ma ra malmal pire vavat.

A launa kini nunur

3 Da pite pa God Tama i kada
Luluai Iesu Kristo, nina i ga kava
vakalamane dat ta kana ngala na
varmari upi ra launa kini nunur,
ure ra nilaun mulai kai Iesu Kristo
kan ra minat,
4 upi dat a kale ra tabarikik ba
pa i maroto, ma i gomgom ma pa i
panie, di ga vung valiling ia arama
ra bala na bakut upi kavavat,
5 ma di balaure avat ma ra
dekdek i God ta ra nurnur upi ra
varvalaun, nina di ga vaninare upi
na vana rikai ta ra mutuaina.
6 Ava manga gugu tana, ma a
dovotina go ava kairane a ikilik
na kinadik, ure ra lavur manga-
mangana varilam, ona na topa ia
damana,
7 upi da nunure kavava nurnur,
nina i manga ngatngat ta ra goled
nina ba na panie, ma a dovotina di
valar kilang ia ma ra iap, upi da
gire tadav ra pite varpa, a variru
ma ra minamar ta ra vinavana
rikai kai Iesu Kristo,
8 nina ava mari ia, ma pa ava ga
gire boko; ava nurnur tana, ma a
dovotina go pa ava gire, ma ava
gugu tana ma ra gugu ba pa di
vatang ot pa ia, ma i ngala mat ra
minamarina;
9 tago ava vatur vake ra vapuak
i kavava nurnur, ia ra varvalaun
kai ra tulungea i vavat.
10 Ure nam ra varvalaun a
umana propet, diat dia ga varvai
na propet ure ra varmari ba da tul
tar ia ta vavat, dia ga ongor ma ra
tinikan,
11 dia ga tikan ma dia ga tamean
bulbulu upi nam ra tataun ba ra
mangamangana kilala, a Tulungea
i Kristo nina i ga ki ta ra bala i diat,
i ga vakilang tar ia ta diat ta nam
ra bung ba i ga varvai lua tana ure
ra lavur kinadik kai Kristo ma ra
lavur minamar ba na mur tana.
12 Di tar vaarike go ra lavur
magit ta diat, vakir upi diat a ku-
dakudar me ta diat mulai, upi diat
a kudakudar me ta vavat; diat, di
ga kap ra bo na varvai pire vavat
ta ra Takodo na Tulungen, nina di
ga tulue marama ra bala na bakut,
go di ga ve avat tana; ma nam ra
lavur magit a umana angelo dia
mainge upi diat a na ot pa ia.

*A nioro upi ra gomgom na ni-
laun*

13 Io, avat a vi Pit ra livua i ra
nuknuk i vavat, avat a minana
ma avat a nurnur bulbulu upi ra
varmari ba da tul tar ia ta vavat ta
ra vinavana rikai kai Iesu Kristo;
14 da ra umana natu i ra
tinorom, ma koko avat a varo-
gopane avat ma kavava lavur
mamainga lua ta ra kilala ava ga
ngulngul tana;
15 boina ba avat a gomgom ta
kavava lavur mangamangana, da
nina i ga oro pa avat i gomgom;
16 tago di ga tumu ia dari: “Avat
a gomgom; tago iau tar gomgom.”
17 Ma ona ava kail pa ia ba Tama,
nina i kure ra papalum kai ra tarai
tikatikai, ma pa i ru vakuku ta
tikai, boina ba avat a vanavana ma
ra bunurut ta nam ra kilala ava ki
na vaira tana.
18 Tago ava nunure ba pa di
ga kul valaun avat ma ra magit
i panie, a silva ba ra goled, kan

ra lavur mangamangana vakuku,
nina a umana tama i vavat di ga
tovatovo avat i tana;
19 di ga kul valaun avat ma ra
ngatngat na gap, da ra gapu i ra
gomgom na lam, a gapu i Kristo
iat;
20 nina di ga nunure amana iat,
ba pa di ga vaki boko ra vunapai
ra rakarakan a gunagunan, ma di
ga vaarike ta ra mutuai ra tataun
ure avat,
21 ma ava nurnur tai God tana,
nina i ga vatut pa ia mulai kan
ra minat, ma i ga tul tar a mina-
mar tana; upi kavava nurnur ma
kavava kini nunur na tur tai God.
22 Tago ava ga vagomgom ra tu-
lungea i vavat ta kavava tinorom
tadav ra dovotina upi ra dovot na
varmari tadav ra lavur tura i va-
vat, i boina avat a varmari vargil
ma ra malamalapang na bala;
23 tago vakir di ga kava vakala-
mane avat ta ra magit i panie, di ga
kava vakalamane avat ta ra magit
ba pa i panie, ta ra tinata kai God,
nina i laun ma i tur pa na mutu.
24 Tago:
"A tarai par dia varogop ma ra
vura,
Ma kadia minamar i da ra pupuna.
A vura i makuk, ma ra pupuna i
bura;
25 Ma ra tinata kai God na tur pa
na mutu."
Ma go ra tinata ia ra bo na varvai,
ba di ga varve avat i tana.

2

A vat i laun ma ra gomgom na tarai

1 Avat a vung vue ra lavur kaina
ninunuk, ma ra lavur vavagu ma
ra lavur vaongo, ma ra lavur
varngu ma ra lavur kaina varurai,
2 ma boina ba avat a kaina upi
ra polo na u i tulungen, ma i dovot,
da ra umana kuramana, upi avat a
taiak tana upi ra varvalaun;
3 ona ava ga valar kilang ra var-
mari kai ra Luluai;
4 avat a mai tadav ia, tadav ra
vat i laun; a dovot, a tarai di ga
vue ma God i ga pilak pa ia, a
ngatngatina,
5 i boina ba avat bula, a umana
launa vat, avat a papait vaarike
avat upi ta pal i tulungen, a gom-
gom na tarai na tinabar, upi avat
a tul tar ra umana tinabar dia
tulungen ma dia ko ta ra mata i
God ure Iesu Kristo.
6 Tago i tur ta ra Buk Tabu:
"Gire ina vung tika na vat na bita
ngu na pal ta ra gunan Sion,
a ngatngatina ma di ga pilak
pa ia;
Ma pa da varuva nina i nurnur
tana.
7 Pire vavat, ava nurnur, i ngat-
ngat, ma pire diat, ba pa dia nur-
nur:
"Nam ra vat, nina ba ra umana
tena pait pal di ga pilak vue,
Nina iat di ga vung ia upi ra luaina
ta ra ngu na pal;"
8 ma:
"A vat na tukatukai; ma ra timul i
ra vat na tukatukai;"
dia tutukai tana, tago pa dia
torom. ta ra tinata; ma di ga tibe
diat upi ia.
9 Ma avat, a vuna tarai avat, ba di
ga pilak pa ia, a vuna tena tinabar
na king, a gomgom na vuna tarai,
a tarai God iat i kale, upi avat a ve
tar ra ko na maukua i nina i ga oro
pa avat kan ra bobotoi tadav kana
enana kapa;
10 amana, vakir a vuna tarai avat,
ma ieri di ga vaki avat upi ra tarai
kai God; amana pa ava ga vatur
vake ta varmari, ma go ava tar
vatur vake.

A umana vilavilau kai God

11 A vakavakak na tarai, avat,
ava ki na vaira ma ava vanavana
ka, iau vargat avat, upi avat a
vatabue ra lavur mamainga i ra
paka i vavat, diat dia varubu ma
ra tulungea i vavat,
12 ma upi avat a pait mal kavava
lavur mangamangana livuan ta

diat ra umana Tematana; upi diat,
dia tata vakaina avat, da avat a
umana tena varpiam, diat a pite
pa God ta ra bung na vavaarikai,
ure kavava umana bo na papalum
nina ba dia gire.
13 Boina ba avat a vamolo tar
avat ta ra lavur varkurai di vatur
ia ra pia ure ra Luluai; ta ra king i
lualua kakit;
14 ba ta ra umana tena varkurai
na gunan i tul vue diat upi ra. bal-
bali ta diat dia pait ra umana kaina
magit, ma ra pite varpa tadav diat
dia pait ra. boina.
15 Tago ra nuknuk i God i
damana, upi avat a vamut vue ra
papaua kai ra lavur tabobo ma ra
lavur bo na papalum;
16 da ra tarai dia langalanga, da
ra umana vilavilau kai God ma
koko na varogop ma diat, dia tuba
ra kaina ma ra kini langalanga.
17 Avat a ru ra tarai par, avat a
mari ra tara na tura i vavat. Avat
a burut tai God. Avat a ru ra king.

A valavalar i Iesu ure ra kini na malari

18 Avat, a umana tultul, boina
ba avat a toratorom ta kavava
lavur luluai ma ra bunurut, vakir
ta diat ika dia boina, ma i madu
ra maukua i diat, ta diat bula i
dekdek ra maukua i diat.
19 Tago da manane go ra magit
dari, ba ta tikai, tago dir var-
nunurai ma God, i ki vamadudur
pa ra magit na varmonong ba i
kairane ra kinadik, ma pa i vuna
tana.
20 Ona ava langlang, tago di kita
avat ure kavava varpiam ma ava
ki vamadudur tana, a mangaman-
gana langlang ava nam? Ma ba
di vakadik avat ure kavava bo na
papalum ma ava ki vamadudur
tana, nam ra magit God i manane.
21 Di ga oro pa avat upi nam;
tago Kristo i ga malari bula ure
avat, ma i ga vung kapi kana
valavalar ta vavat upi avat a mur-
mur ra pal a kauna;
22 pa ta varpiam i ga pait ia, ma
pa di gire tadav ta vaongo ta ra
ngiene;
23 nina, ba di vul ia, pa i ga
varvul balbali mulai; ba i ga
kairane ra kinadik, pa i ga varvau-
nungai; i ga nur tar mule tai nina i
varkurai takodo;
24 nina iat i ga puak kada
varpiam ma ra palapakana ta ra
davai, upi dat, ona da tar mat
kan ra varpiam, dat a laun upi
ra mangamangana takodo; ava tar
lagar ta ra kinkinina.
25 Tago ava ga vana rara da ra
umana sip; ma go ava tar lilikun
tadav ra Tena Balabalaure ma ra
Monamono kai ra tulungea i va-
vat.

3

A kini na tinaulai

1 Damana bula, avat ra vaden
ava tar taulai, avat a vamolo
tar avat ta kavava umana tu-
tana tikatikai; upi damana, ba
ta umana pa dia torom ta ra
tinata, da ting ot pa diat ma ra bo
na mangamangana ka kai kadia
umana taulai;
2 tago dia gire kavava manga-
mangana gomgom nina i tur varu-
rung ma ra bunurut.
3 Koko kadia minong na tur ta ra
paka i diat, ta ra viri pepe na ulu i
diat, ba ra varmar di ga pait ia ma
ra goled, ba ra umana mal kumau
dia mong me;
4 na tur ta ra maukua i. ra
tulungea i diat di ga ive, ta
ra.mangamangana ba pa i panie, a
tulungea i diat nina i vovovon ma
i madu bula, ma i ngatngat ta ra
mata i God.
5 Tago damana bula ra gom-
gom na vaden amana iat, nina dia
ga nurnur tai God, dia ga mong
damana, dia ga vamolo tar diat ta
kadia umana tutana;
6 da Sara i ga torom tai Abaraam
ma i ga vatang ia ba luluai; ba ava
pait ra boina ma ba ava burut ta

ra magit na kinaian, ieri avat ra
umana natuna.
7 Avat a tarai, ava tar taulai,
damana bula, boina avat a ki pire
kavava umana taulai ma ra kabi-
nana; avat a tul tar ra variru ta
diat ra vaden, tago diat a umana
bilua, ma dia kale pa bula ra var-
mari ure ra nilaun; upi koko da tur
bat kavava lavur niaring.

*A kinadik ure ra mangaman-
gana takodo*

8 Ma go i par me; boina ba na
kopono ko ra nuknuk i vavat, avat
a mari biaui, ma avat a varmari da
ra tarai dia barturana, na vovovon
ra tulungea i vavat ma na ikilik ra
nuknuk i vavat ure avat mulai;
9 koko ava bali ra kaina ma ra
kaina, a varvul ma ra varvul; da
pukue ke pi a varvadoan; tago di
ga oro pa avat upi avat a kale pa
ra varvadoan.
10 Tago:
"Nina i mari ra nilaun,
Ma i mainge upi na gire ra lavur
bo na bung,
Na tigal ra karameana ta ra kaina,
Ma ra ura bul na ngiene upi koko
dir a tatike ra vaongo.
11 Ma na lingan kan ra kaina, ma
na pait ra boina;
Na tikan upi ra malmal ma na ure.
12 Tago ra ura kiau na mata i ra
Luluai dir gire diat ra lavur
tena takodo,
Ma ra ura talingana dir valongore
kadia nilul;
Ma ra mata i ra Luluai i bobe diat,
dia pait ra kaina."
13 Ma to ia bar na vakaina valar
pa avat, ona ava varvargat upi ra
magit i boina?
14 Ma ba di vakadik avat ure
ra mangamangana takodo, ava ti
doan; ma koko avat a burut ta
kadia varvaburut, ma koko avat a
ngarao tana;
15 avat a ru Kristo ta ra bala i
vavat da i tar Luluai; avat a ki na
vaninara vatikai, upi avat a bali
ra tinata kadiat dia titir avat ta ra
vunapai ra nurnur i ki ta vavat;
ma avat a bali ia ma ra madu na
maukua i vavat ma ra bunurut;
16 avat a ongor upi ra bo na
varkurai na bala, upi diat, dia vul
kavava bo na mangamangana tai
Iesu, diat a ruva boko ta ra magit
dia tata kaina ure avat i tana.
17 Tago i manga boina, ona ra
mamainga kai God i damana, pi
avat a kairane ra kinadik ure ra bo
na papalum, ma pa i boina ba avat
a malari ure ra varpiam.
18 Tago Kristo bula di tar vako-
pono vakadik ia ure ra varpiam,
ra tena takodo ure diat ba pa dia
takodo, upi na ben pa dat tadav
God; di ga doko ra palapakana, ma
di ga valaun ra tulungeana;
19 nina i ga vana tana ma i ga
varvai tadav diat ra lavur tulun-
gen dia ga ki ta ra pal na banubat,
20 diat dia ga varpiam amana, ba
God i ga ungung pa diat ta ra kilala
kai Noa ba di ga pait ra parau ta
tana nina di ga valaun ta umana,
lavutul a tulungen me, ta ra tava,
21 a dovot na malalar i ra bap-
taiso, nina i valaun avat ieri, vakir
a vungvunguai na dur ta ra paka i
dat, ia kaka ra tinikan upi ra bo na
varkurai na bala ta ra mata i God
ure ra nilaun mulai kai Iesu Kristo;
22 nina i ki ta ra lime tuna God,
tago i tar tutua urama ra bala na
bakut; ma ra umana angelo, ma
diat di ga tul tar ra varkurai ma
ra dekdek ta diat, di ga vamolo tar
diat i tana.

4

A enana mangana nilaun

1 Tago di ga vakadik Kristo ta ra
pakana, boina ba avat a vargal ma
nam uka ra nuknukina; tago nam
i tar kadik ra pakana i ngo kan ra
varpiam.
2 Upi papa gori koko na pait
mule ra lavur kaina mamainga i
ra paka i ra tarai ta ra ibaiba i
kana nilaun, upi na pait ika ra
mamainga kai God.

3 Tago ra lavur kilala i tar par
da ga pait ra lavur mamainga kai
ra lavur Tematana tana, ma da ga
la ta ra varpiam, ma ta ra lavur
kaina mamainga, ma ra nimomo
vain, ma ra kor na lukara, ma ra
nimomo varurung ma ra bilak na
lotu tadav ra umana tabataba; ma
i topa ia pi da ngo tana.
4 Ma dia kaian ta go, tago pa ava
vutvut varirivut mulai ma diat ta
nam ra kopono lum, i buka lake
ma ra mangamangana vovoloi, ma
dia tata kaina ure God;
5 ma nina i tar vaninara upi na
kure ra tarai dia laun, ma diat dia
mat, na tir boko diat tana.
6 Damana di ga varvai ma ra bo
na varvai tadav diat a lavur minat,
upi da kure diat vada ra tarai ta ra
paka i diat, ma upi diat a laun ta ra
tulungea i diat da God.

A umana bo na tena balabalaure

7 Ma i tia maravai ra mutuai ra
lavur magit: boina avat a minana
ma avat a tavangun upi ra niaring;
8 ma avat a manga nuk pa go
ra magit: na malamalapang tuna
kavava varmari vargil, tago a var-
mari i tuba ra pepeal varpiam.
9 Avat a vango vargiliane avat,
ma koko avat a urur tana;
10 da ra tinabar di ga tul tar ia
ta vavat tikatikai, avat a maravut
vargiliane avat da ra umana tena
balabalaure ure ra do na mangana
varmari kai God.
11 Ona tikai i tata, na tata da ra
tinata kai God; ona tikai i mara-
maravut, na maravut da ra dekdek
God i tul tar ia tana; upi da pite
pa God ta ra lavur magit par ure
Iesu Kristo, nina ba kana muka
ra minamar ma ra varkurai pa na
mutu. Amen.

A varvakadik pire ra te Kristo

12 A umana vakavakak, koko
avat a kaian ta ra valavalar i dada
ra iap pire vavat, pi da valar avat
tana; pa ta enana magit nam;
13 ba di tibe avat ma ra kinadik
kai Iesu, avat a gugu; upi, ta kana
vinavana rikai bula, avat a ga ma
ra ngala na gina.
14 Ba di vul avat ure ra iang i
Kristo, ava ti doan; tago ra Tu-
lungea i ra minamar, ma ra Tu-
lungea i God i ki pire vavat.
15 Koko ta tikai ta vavat na
kairane ra kinadik da ra tena var-
dodoko, ba ra tena nilong, ba ra
tena varpiam, ba da ra tutana i bili
vakuku ra papalum kai ra enana;
16 ma ona di vakadik ta tikai,
tago ia ra talai Kristo, koko na ruva
nam; boina ba na pite pa God ta go
ra iang.
17 Tago i tar pot ra kilala ba di
tur pa ra varkurai ta ra kuba i God
tana; ma ona di tur pa ia pire dat
lua, ava bar ra mutuai diat, ba pa
dia toratorom ta ra bo na varvai
kai God?
18 Ma ona i papait na dekdek upi
da valaun ot pa ra tena takodo, na
tur rikai ave ra tena varpiam ma
ra tena varpuai?
19 Ioi, diat bula dia kairane ra
kinadik varogop ma ra mamainga
kai God, diat a pait ra boina ma
diat a nur tar ra tulungea i diat ta
ra dovot na tena vavaki tana.

5

A kikil na sip kai God

1 Iau vargat ra umana patuana
pire vavat, iau a patuana bula,
ma a tena varvai dovot ure ra
umana kinadik kai Kristo, ma ina
vatur vake bula ra minamar da ga
vaarike boko:
2 Avat a tabatabar ra kikil na sip
kai God, i tur pire vavat, ma avat
a balaure, koko da vovo pa avat
tana, boina ba avat a tamarigat
upi ia da i topa God; koko ure ra
dur na tabarikik, ta ra minariga na
nununuk uka;
3 koko ava papait na luluai pire
diat ta ra papalum di ga tibe tar ia
ta vavat, boina ba avat a umana
valavalar ure ra kikil na Sip.

4 Ma ba i vana rikai ra tena
balabalaure sip i ngala kakit, avat
a vatur vake ra kere na minamar
nina ba pa i panie.
5 Avat a umana barmana, avat
a toratorom ta diat a umana pat-
uana. Maia, avat par, avat a vi
pit ma ra ikilik na ninunuk ure
avat mulai, ma avat a toratorom
vargil ta vavat; tago God i onge bat
nina i malamala luluai, ma i tul tar
kana varmari tai nina i vovovon ra
balana.
6 Avat a vaikilik pa mule avat ta
ra vavai ra dekdek na lima i God,
ma ia na vangala pa avat ta kana
kilala;
7 ma avat a puak tar kavava
nginarao tai God, tago i mataure
avat.
8 Boina ba avat a minana, ma
avat a monamono, tago kavava
ebar, Satan, i vana lamlabit da ra
leon, i kukula mat, ma i tikatikan
upi ta umana ba na konom pa diat;
9 avat a onge bat ia ma ra nur-
nur, tago ava nunure di vakadik
bula diat ra umana tura i vavat ta
ra rakarakan a gunagunan ma go
ra umana kinadik.
10 Ma ra God i ra lavur varmari
par, nina i ga oro pa avat tadav
kana minamar pa na mutu tai
Kristo, ia iat na mal pa avat, ma
na vatur vapadikat avat, ma na
vaongor avat, ba ava tar kairane
ra kinadik ta umana bung.
11 Da tul tar ra varkurai tana pa
na mutu. Amen.

A mutuaina tinata na varvagai

12 Iau tar tumu go ra ik a buk
tadav avat, ta ra maramaravut kai
Siluano, (iau nuk ia, ba ia ra dovot
na tura i dat), upi ina vargat avat,
ma upi ina varvai dekdek, ba go ra
varmari, ava tur tana, a dovot na
varmari kai God.
13 Nina di ga pilak pa avat
varurung me, ma i ki Babilon,
i vatatabe avat; damana bula
Marko, natugu.
14 Avat a vatatabe vargiliane
avat ma ra vargalum na varmari.
A malmal tadav avat par ava ki
tai Kristo.

A VAURUANA BUK KAI PETERO

1 Simon Petero, a tultul ma ra
apostolo kai Iesu Kristo, tadav diat
dia vatur vake bula ra nurnur i
ngatngat, da avet, ure ra manga-
mangana takodo kai kada God ma
kada Tena Valaun Iesu Kristo:
2 Da vangala pa ra varmari ma
ra malmal pire vavat ta ra mi-
natoto tai God ma tai Iesu kada
Luluai.

A nioro ma ra pipilak kai God

3 Tago ra dekdekina, ba i da ra
dekdek i God, i ga tul tar ra lavur
magit ta dat, nina i topa ra nilaun
ma ra lotu, ure ra minatoto tai
nina i ga oro pa dat ma kana mi-
namar iat ma ra ko na maukuana;
4 ma i ga tabar dat tana ma kana
lavur tinata na varvatading i ngala
kakit ma i ngatngat muka; upi avat
a vatur vake ra maukua i God tana,
tago ava ga lop kan ra vinirua i tur
ta ra rakarakan a gunagunan ure
ra kaina mamainga.
5 Maia pa, kari go i boina upi
avat a ongor na kaia, upi avat a
vaot kavava nurnur ma ra bo na
mangamangana ma kavava bo na
mangamangana ma ra kabinana;
6 ma kavava kabinana ma
ra mangamangana vinvini; ma
kavava mangamangana vinvini
ma ra kini vamadudur; ma kavava
kini vamadudur ma ra variru
tadav God;
7 ma kavava variru tadav God
ma ra varmari tadav ra umana
tura i vavat; ma kavava varmari
tadav ra umana tura i vavat ma, ra
varmari tadav ra tarai par.
8 Tago ona go ra umana magit
dia tur pire vavat ma dia peal
vanavana, vakir ava tabauma mu-
lai, ma vakir ava iba upi ra vunuai
ta ra minatoto tai Iesu Kristo kada
Luluai.
9 Tago nina i ko iba upi go ra
lavur magit i pula, ma i gamgavul
ra matana, ma i ga valubane ra niu
na varvagomgom ure ra varpiam
lua.
10 Ta nin, a tara na turagu, boina
ba avat a ongor upi avat a vadovot
pa ra varting ma ra pipilak pire
vavat; tago ba ava pait go ra lavur
magit, pa avat a bura mulai.
11 Tago damana da manga tul tar
ra niruk ta vavat ta ra varkurai ba
pa na mutu kai kada Luluai, ma
kada Tena Valaun Iesu Kristo.
12 Io, iau tar vaninara vatikai upi
ina vanuk vatikene tar go ra lavur
magit ta vavat ta ra bungbung par,
ma a dovotina, ava matoto tana,
ma ava tur padikat ta ra dovotina
i tur pire vavat.
13 Ma iau nuk ia ba i takodo, ba
ina vargat avat boko ma ra varvai
ta nam ra lavur bung ba iau ki ka
boko ta go kaugu pal na turturup;
14 tago iau nunure ba na pot
lulut nam ra bung ba ina vungue
kaugu pal na turturup tana, vada
kada Luluai Iesu Kristo i ga ve tar
ia tagu.
15 Maia, ina ongor upi avat a nuk
vatikene pa go ra lavur magit, ba
iau mat kan avat.

Di ga gire ra minamar i Kristo ma ra mata i diat

16 Tago ta nam ra bung ave ga
vaarike ta vavat ra dekdek i ra
Luluai Iesu Kristo ma kana vina-
vana pire dat, vakir ave ga mur ra
umana akakur di ga nuknuk mal
tadav diat ta ra kabinana, tago ave
ga gire kana minamar ma ra mata
i vevet.
17 Tago i ga vatur vake ra variru
ma ra minamar tai God, Tama, ta
nam ra bung ba ra nilai ra ngala
na minamar tuna i ga vut tadav ia
dari: Go Natugu, a bul na vakak,
iau gugu muka tana.
18 Ma avet iat, ave ga valongore
go ra nilaina i vana rikai marama
ra bala na bakut ta nam ra bung ba
ave ga varagur me ta ra ul a luana
i gomgom.

19 Ma di ga vadovot muka ra
tinata na propet pire dat; ma i
boina, avat a nuk pa ia, da ra lamp
pupua ta ra bobotoi tuk ta ra lar,
ma ba ra tagul na lar na ga vana
rikai ta ra bala i vavat;
20 ma avat a nunure value go, ba
pa ta tinata na propet ta ra Buk
Tabu ba da pala ia ma ra nuknuk i
dat iat.
21 Tago pa ta tinata na propet i ga
arikai ta ra mamainga kai ra tarai;
a umana tutana di ga tata ka tai
God, ma ra Takodo na Tulungen i
ga vateten diat.

2

A umana tena vartovo vavaongo

1 Ma ra umana propet vavaongo
bula dia ga tur rikai livuan ta diat
ra tarai, varogop ra umana tena
vartovo vavaongo diat a ki boko
livuan ta vavat bula, ma diat a kap
ivaive ra umana enana vartovo
upi ra vinirua, diat a pue vue ra
Luluai i ga kul pa diat, ma ra
vinirua na lulut tadav diat.
2 Ma mangoro diat dia mur ka-
dia dur na mangamangana, ma
dia murmur diat di vul ra nga i ra
dovotina.
3 Ma diat a vaongo pa avat ma
ra tinata na vavagu; a vuna a
varbat; ma ra varkurai ure diat
pa i vavuan papa ania ma kadia
vinirua pa i va mat.
4 Tago ba God pa i ga mari diat
ra umana angelo dia ga pait ra
varpiam, ma i ga vue vaba diat
ura geena,* ma i ga tulue diat ta
ra umana odo na bobotoi, upi da
balaure vake diat upi ra varkurai;
5 ma pa i ga mari ra rakarakan
a gunagunan lua, ma i ga valaun
pa ka Noa, a tena varvai ure ra
mangamangana takodo, diat ma ta
ra lavurua bula, ta nam ra kilala
ba i ga tul vue ra lovon ta tana
tadav ra gunagunan kai ra umana
tena varpiam;
6 ma i ga tun ra ura pia na
pal Sodom ma Gomora upi dir
kabu, ma i ga kure vabilak dir ma
ra pupukuai upi na vaale diat ra
lavur tena varpiam namur me;
7 ma i ga valaun Lot, ra tena
takodo, i ga tabun na kaia ra bal-
ana ure ra varpiam kai ra umana
tena varpiam,
8 (tago go ra tena takodo i ga ki
livuan ta diat, ma i ga tabun na
kaia ra takodo na tulungeana ta ra
bungbung par, tago i ga gire ma
i ga valongore kadia lavur dur na
papalum);
9 a Luluai i nunure ba na valaun
valar pa ra lavur tena lotu ta ra
varilam, ma na balaure vake ra
lavur tena varpiam upi da vakadik
diat ta ra bung na varkurai;
10 ma lua iat nina diat dia mur
ra palapaka ta ra mamainga i dur,
ma dia piam vue bula ra i varku-
rai. Pa dia burutue ta magit, dia
mur ra nuknuk i diat iat, dia vul
ra umana ngalangala, ma pa dia
dadar;
11 ma ra umana angelo, i ngala
ra ongor i diat ma ra dekdek i diat,
pa dia vul diat ma ra varkurai pire
ra Luluai.
12 Ma go diat, dia varogop ma ra
umana beo pa dia kabinana, di ga
kava diat upi da kinim pa diat ma
da doko pa diat, dia vul ra umana
magit dia tuptup tana, da kamare
vue diat ma kadia mangamangana
vinirua,
13 ma dia vatur vake ra va-
puak ure kadia mangamangana i
gegagege; diat a umana dur, ina ra
umana milmilikuan, dia gugu mat
ta ra umana kaina lukara dia pait
ia ta ra keake, ma dia ga ta kadia
mangamangana nilong ba dia ki
maravut kavava lukara;
14 a mata i diat i buka ma ra nipo,

* **2:4:** Geena ia ra ngala na tavul a puputa maravai Ierusalem, ma ra iap i ga ioaio vatikai tana. A tarai Iudaia dia ga valarue ra ruarua na tulungen me.

ma pa dia ngo kan ra varpiam;
ma dia lam raprap diat ba pa i tur
padikat ra tulungea i diat; ma ra
bala i diat i la ta ra varbat; diat a
umana natu i ra varvabilak;
15 dia ga vana kan ra nga i
takodo, ma dia ga vana rara, dia
ga mur ra nga i Balam natu i Beor,
nina i ga mainge ra totokom ure ra
varpiam;
16 ma di ga pit ia ta kana nirara;
ra bombom na as i ga tata ma ra
nilai ra tutana, ma i ga tur bat ra
papaua kai ra propet.
17 Diat go, dia varogop ma ra
umana kivu dia mama, dia da ra
umana gavul, a ngala na vuvu i
kap diat; ma ra marut na bobotoi
di ga vaninare ure diat.
18 Tago dia tatike ra lavur ngala
na tinata vakuku, ma dia lam
raprap varara mule diat ma ra
kaina mamainga, nina dia kabur
vilau kan diat, dia mur ra nirara;
19 ma dia vatading tar ra kini
langalanga, ma diat iat, diat a
umana vilavilau kai ra vinirua;
tago nina i uvia pa ta tikai, na kale
pa ia bula upi kana vilavilau.
20 Tago ba dia ga vilau kan ra dur
i ki ta ra rakarakan a gunagunan,
ure ra minatoto ta ra Tena Valaun
Iesu Kristo, ma di vi vake mule diat
i tana, ma dia bura tana, kadia kini
namur i manga kaina ta dir ma
nam i lua.
21 Tago gala pa di ga nunure ra
nga i ra mangamangana takodo,
gala diat a boina tana; ma go dia
tar minana tana ma dia lingan mu-
lai kan ra gomgom na vartuluai,
nina ba di ga ve tar ia ta diat.
22 I tar ot pire diat nam ra dovot
na tinata valavalar dari: A pap i
talil mulai upi ra magit i ga marue
vue, ma ba ra boroi i ga gumu, i
bulbulue mule ta ra paipai.

3

*A varvatading ure ra pinot mu-
lai kai ra Luluai*

1 Avat a umana vakak, go ia ra
vauruana buk iau tumu ia tadav
avat, ma ta go ra ura buk par ina
vargat ra dovot na nuknuk i vavat
ma ra varvai mulai;
2 upi avat a nuk pa ra lavur
tinata ba ra umana gomgom na
propet dia ga varvai lua tana, ma
ra vartuluai kai ra Luluai ma ra
Tena Valaun, nina a umana apos-
tolo di ga tul tar ia ta vavat;
3 ma avat a nunure value ba ta
ra mutuaina a umana tena varku-
lumai diat a tut ma kadia varku-
lumai, ma diat a papait kadia
kaina mamainga iat,
4 ma diat a biti: Akave kana
tinata na varvatading ure kana
vinavana mulai uti? Tago papa
nam ra bung a umana tama i dat
dia ga mat i tana, a lavur magit dia
tur da di ga vaki diat ta ra vunapai
ra vavaki.
5 Ma kadia mamainga iat upi
diat a valubane go ra magit, ba
papa ania di ga vaki ra bala na
bakut ma ra rakarakan a gunagu-
nan i ga ki guvai ma ra polo, ma
i ga vana rikai ta ra tava ure ra
tinata kai God;
6 nina i ga vuna tana tago ra
rakarakan a gunagunan lua i ga
virua ta ra lovon ta;
7 ma a umana bala na bakut dia
tur gori ma ra rakarakan a gu-
nagunan bula, di ga balaure vake
diat ta go ra tinata iat, upi ure ra
bung na varkurai ma ra vinirua
kai ra umana tena varpiam.

8 Ma koko avat a valubane go ra
kopono magit, a umana vakak, ba
a kopono bung i varogop ma ra
arip na marmar na kilakilala pire
ra Luluai ma ra arip na marmar
na kilakilala dia varogop uka ma
ra kopono bung.
9 A Luluai pa i vabing ure kana
tinata na varvatading, da ta ra na
dia biti ba i vavabing; ia kaka i
ungung vovovon pa avat, ma pa
i mainge ba ta tikai na virua, i
mainge ba dat par dat a tadav ra

nukpuku.

10 Ma ra bung kai ra Luluai na
ga pot da ra tena kinakinau; ta
nam ra bung a umana bala na
bakut diat a panie ma ra ngala na
kanunur, ma ra lavur magit diat
a polo ma ra ngala na oao, ma
ra rakarakan a gunagunan ma ra
lavur papalum tana na panie ta ra
iap.

11 Ma tago di vapanie vue go
ra lavur magit, i topa ia ba avat
a manga ongor ta ra mangaman-
gana gomgom ma ta ra lotu tadav
God,

12 ma avat a nuknuk upi ra bung
kai God, upi na pot, ma avat a
ongor upi ia; nina i vuna tana tago
na panie ra umana bala na bakut
ta ra iap, ma ra lavur magit diat a
polo ma ra ngala na oao.

13 Ma da kana tinata na var-
vatading, da nuknuk upi ra umana
kalamana bala na bakut ma ra
kalamana rakarakan a gunagu-
nan bula, ba ra mangamangana
takodo i ki tana.

14 Io, avat a umana vakak, tago
ava nuknuk upi go ra lavur magit,
i boina ba avat a ongaongor upi da
gire tadav ra malmal pire vavat,
ma upi avat a gomgom ma pa ta
magit na rara ta vavat ta ra luaina
matana.

15 Ma avat a nuk pa ia, ba ra
mangamangana. vovovon kai
kada Luluai ia ra varvalaun;
damana bula Paulo, a tura i dat
a vakak, i ga tutumu tadav avat da
ra kabinana di ga tul tar ia tana;

16 ma damana bula ta kana lavur
buk i ga varvai ure go ra lavur
magit; ma ta umana magit tana
i dekdek upi da nunure ra kuku-
raina, nina ba ra umana papaua,
ma diat i malmaliara ra bala i
diat, dia pukue pa ia; damana bula
dia pukue pa ta ra umana enana
pakana ta ra Buk Tabu, ma diat iat
dia virua tana.

17 Ma avat a umana vakak, tago
ava nunure value go ra lavur
magit, i boina ba avat a varbalau-
rai, kan da kap vue avat ta ra
nirara kai ra umana tena varpiam
ma avat a bura kan kavava dekdek
na kini.

18 I boina ba avat a taiak ta ra
varmari ma ta ra minatoto tai Iesu
Kristo, kada Luluai ma kada Tena
Valaun. Da tul tar ra minamar
tana go ieri ma pa na mutu. Amen.

A LUAINA BUK KAI IOANES

A Tinata na Nilaun

1 la nam i ga laun amana iat ra
vunapaina, nina ba ave ga valon-
gore, nina ba ave ga giragire ma
ra kiau na mata i vevet, nina ba
ave ga bobobe bulbulu ia, ma ave
ga bili ia ma ra lima i vevet ure ra
Tinata na nilaun
2 (ma di ga vaarike ra nilaun,
ma ave ga gire, ma ave ga varve
tar ra nilaun tukum ta vavat, nina
dir ga ki guvai ma Tama, ma di ga
vaarike tar ia ta vevet);
3 nina ba ave ga gire ma ave ga
valongore, ave ve avat bula tana,
upi dat a bartalaina ma avat, da
avet, ave bartalaina ma Tama, ma
Natuna Iesu Kristo;
4 ma go ra lavur magit ave tumu
ia, upi da pait ot pa kada gugu
tana.

God ia ra kapa

5 Ma go ra varvai ave ga val-
ongore tana, ma ave ve tar ia ta
vavat, ba God ia ra kapa muka ma
pa ta ik a matmat na bobotoi i tur
pirana.
6 Ona da biti ba da tar bartalaina
me, ma da vanavana ta ra bobotoi,
da vaongo ko, ma pa da pait ra
dovotina;
7 ma ona da vanavana ta ra
kapa, da ia i ki ta ra kapa, da
tar bartalaina vargil, ma ra gapu
i Iesu, Natuna, i dalu vue ra
varpiam parika kan dat.
8 Ona da biti ba pa ta varpiam i
tur pire dat, da tuam pa mule Ke
dat, ma ra dovotina pa i ki ta ra
bala i dat.
9 Ona da tata kapa ure kada
varpiam, ia iat i dovot ma i
takodo upi na pun vue kada lavur
varpiam, ma upi na vagomgom
dat ta ra lavur magit ba pa i
takodo.
10 Ona da biti ba, pa da ga pait
ra varpiam, da vatang vaongo pi-
rana, ma kana tinata pa i ki ta ra
bala i dat.

2

Kristo kada tena maramaravut

1 A tara na natugu ikik, iau tumu
go ra lavur magit tadav avat, upi
koko avat a varpiam. Ma ona ta
tikai i varpiam, kada tika na Tena
Tur Varbat pire Tama, Iesu Kristo,
ra tena takodo;
2 ma ia ra varporong ure kada
varpiam, ma vakir ure kadat ika,
ure bula ra rakarakan a gunagu-
nan parika.
3 Ma da matoto ta go ra magit ba
da nunure, ona da torom ta kana
umana vartuluai.
4 Nina i biti: Iau nunure, ma pa
i torom ta kana lavur vartuluai, ia
ra tena vaongo, ma pa ta dovotina
i tur pirana;
5 ma ona tikai i torom ta kana
tinata, a dovotina a varmari kai
God i tar ot tana. Ta go ra magit
da nunure ba da ki tana:
6 Nina i biti ba i ki tana, i topa ia
ba na vanavana vada ia iat muka i
ga vanavana.

A kalamana vartuluai

7 A umana vakak, vakir a kala-
mana vartuluai iau tumu ia tadav
avat, nina ka ra maulana vartuluai
ba i ga tur pire vavat papa ra
vunapaina; a maulana vartuluai
ia ka ra tinata ava ga valongore.
8 Tikai bula, a kalamana vartu-
luai iau tumu ia tadav avat, nina i
dovot pirana, ma pire vavat bula,
tago ra bobotoi i panie, ma ra kapa
tuna i tar vana rikai.
9 Ona tikai i biti ba i tar ki ta ra
kapa ma i milikuane turana, nam
i ki ka ta ra bobotoi tuk ta ra bung
gori.
10 Nina i mari turana i ki ta ra
kapa, ma pa ta magit na tukatukai
i tur pirana.
11 Ma nina i milikuane turana i
ki ta ra bobotoi, ma i vanavana
ta ra bobotoi, ma pa i nunure ba

i vana uve, tago ra ura kiau na
matana dir tar pula ta ra bobotoi.
12 Iau tutumu tadav avat, a
umana natugu ikik, tago di tar
pun vue kavava varpiam ure ra
iangina.
13 Iau tutumu tadav avat, a
umana patuana, tago ava nunure
nina i laun papa ra vunapaina.
Iau tutumu tadav avat, a umana
barmana, tago ava tar uvia pa ra
Tena Varpiam. Iau tar tutumu
tadav avat a umana nat na bul,
tago ava nunure Tama.
14 Iau tar tutumu tadav avat a
umana patuana, tago ava nunure
nina i laun papa ra vunapaina. Iau
tar tutumu tadav avat a umana
barmana, tago ava tar dekdek, ma
ra tinata kai God i ki ta ra bala i
vavat, ma ava tar uvia pa ra Tena
Varpiam.
15 Koko avat a mari ra rakarakan
a gunagunan ba ra lavur magit ra
pia. Ba tikai i mari ra rakarakan
a gunagunan, a varmari kai Tama
pa i bang ta ra balana.
16 Tago ra lavur magit ta ra
rakarakan a gunagunan, a kaina
mamainga kai ra paka i dat, ra
kaina mamainga kai ra kiau na
mata i dat, ma ra vavagia na
tabarikik, vakir tai Tama, mamati
ka ra pia.
17 Ma ra rakarakan a gunagunan
i panie vanavana, ma kana kaina
mamainga bula; ma nina ba i pait
ra nuknuk i God na tur tukum.

A ebar kai Kristo

18 A umana natugu ikik, go ra
pakana bung ia ra mutuaina. Ma
varogop ava ga valongore ba na
vut ra ebar kai Kristo, go muka
mangoro na ebar kai Kristo dia tar
papangai. ma ava nunure tana ba
go ra pakana bung ia ra mutuaina.
19 Di tar vana papa kan dat, ma
vakir diat a umana talai dat; gala
diat a umana talai dat, gala diat a
ki vatikai pire dat; ma go dia ga
vana kan dat, upi na po rikai tana
ba vakir diat par a umana talai dat.
20 Ma kavava ta vartap kai ra
Tena Gomgom, ma avat par ava
matoto tana.
21 Pa iau ga tutumu tadav avat,
tago ava. tuptup ure ra dovotina,
iau ga tutumu, tago ava nunure,
ma tago ra vaongo pa i tavua ta ra
dovotina.
22 Ia ra tena vaongo? Ia ka
nam i varpuai tana ba Iesu ia ra
Kristo. Nina iat i pue vue Tama ma
Natuna ia nam ra ebar kai Kristo.
23 Diat par dia pue vue Natuna,
Tama bula pa i ki pire diat; diat dia
mulaot tai Natuna, Tama bula i ki
pire diat.
24 Ma avat. boina ba ra magit
par ava ga valongore papa ra vu-
napaina na ki pire vavat. Ba nam
ra magit ava ga valongore papa
ra vunapaina i ki pire vavat, avat
bula, ava ki pire Natuna, ma pire
Tama.
25 Ma go ra varvatading i ga
vatading tar ia ta dat, ia ra nilaun
ba pa na mutu.
26 Go ra lavur magit iau ga tumu
ia tadav avat ure diat dia mainge
upi diat a varara avat.
27 Ma ra vartap, nina ava ga
vatur vake tana, i ki ta vavat,
ma pa ava iba upi ta tikai ba na
tovo avat; ma da kana vartap i
tovo avat ure ra magit par, ma i
dovot, ma vakir a vaongo, ma da
i ga vateten avat, damana ava ki
vatikai tana.
28 Ma go a umana natugu ikik,
avat a ki vatikai tana, upi ona na
vana rikai, dat a rurung, ma pa dat
a vavirvir tana ta kana pinot.
29 Ba tumu ava nunure ba ia ra
tena takodo, ava nunure diat par
bula, dia pait ra mangamangana
takodo, i ga vangala diat.

3

A umana natu i God

1 Avat a gire ra ngala na varmari
Tama i ga tul tar ia ta dat, ba da
vatang dat a umana natu i God;
ma a dovotina dat damana. Kari

go ra rakarakan a gunagunan pa i
nunure dat, tago pa i nunure God.
2 A umana vakak, go dat a
umana natu i God, ma pa di ga
vaarike boko ba dat a dave. Da
nunure, ba ona na ga vana rikai,
dat a varogop me; tago dat a gire
kana kini tuna.
3 Ma diat par ba kadiat go ra kini
nunur, dia vagomgom mule diat,
da ia iat i gomgom.
4 Diat par dia pait ra varpiam,
dia pait ra nirara bula; ma ra
varpiam ia ra varpuai ure ra var-
tuluai.
5 Ma ava nunure, i ga vana rikai
upi na tak vue ra varpiam; ma pa
ta varpiam i ki tana.
6 Diat par dia ki tana, pa dia
varpiam; diat par dia varpiam,
vakir dia ga gire, ma pa dia
nunure.
7 A umana natugu ikik, koko ta
tikai na varara avat; nam i pait ra
mangamangana takodo, i takodo
varogop God i takodo.
8 Nina ba i varpiam, natu i Satan
nam; tago Satan i varpiam papa
ra vunapaina. Natu i God i ga
vana rikai upi na kamare vue ra
papalum kai Satan.
9 Diat par ba God i ga vangala
diat, pa dia varpiam, tago ia iat i
ki ta ra bala i diat, ma i dekdek
upi diat a varpiam, tago God i ga
vangala diat.
10 Go ra magit di vaarike ra lavur
natu i God tana, ma ra lavur natu
i Satan. Diat par ba pa dia pait ra
mangamangana takodo, vakir diat
tai God, ma damana bula nina ba
pa i mari turana.

A varmari vargil

11 Tago go ra varvai ava ga val-
ongore papa ra vunapaina, upi dat
a varmari vargil.
12 Koko da varogop ma Kain,
natu i Satan, ma i ga ubu turana.
Ma i ub ia ta ra ava? Tago i
ga kaina kana mangamangana ma
ra mangamangana kai turana i ga
takodo.
13 A tara na turagu, koko avat a
kaian ba ra rakarakan a gunagu-
nan i milmilikuane avat.
14 Da tar nunure ba da ga vana
kan ra minat tadav ra nilaun tago
da mari ra lavur tura i dat. Nina ba
pa i pait ra varmari i ki ta ra minat.
15 Nina i milikuane turana ia ra
tena vardodoko; ma ava nunure
ba ra nilaun tukum pa i ki ta ra
tena vardodoko.
16 Go ra magit da nunure ra var-
mari tana, tago i ga vungue kana
nilaun ure dat; damana i topa dat
upi dat a vungue kada nilaun ure
ra umana tura i dat.
17 Nina i ga vung ra vurvur
magit mamati ra pia, ma i gire
turana i iba upi ta magit ma i banu
bat ra balana tadav ia, a varmari
kai God na ki dave tana?
18 A umana natugu ikik, koko dat
a varmari ma ra tinata ka ba ma ra
karamea i dat; dat a varmari ma ra
bo na papalum ma ra dovotina.

Dat a rurung pire God

19 Go ra magit da nunure tana
ba dat a umana natu i ra dovotina,
ma da ve vango ra bala i dat ta ra
matana,
20 ta ra lavur magit a bala i dat
i takun vakaina dat me; tago God
i lia ta dir ma ra bala i dat ma i
nunure ra lavur magit par.
21 A umana vakak, ba tumu ra
bala i dat pa i takun dat, da a
rurung pire God;
22 ma ra magit par da lul ia, dat a
vatur vake tana, tago da torom ta
kana lavur vartuluai, ma da pait ra
lavur magit i kat ta ra matana.
23 Ma go kana vartuluai, upi dat
a kapupi ra iang i Natuna Iesu
Kristo, ma dat a varmari vargil
vada ra vartuluai i ga tul tar ia ta
dat.
24 Ba tikai i torom ta kana lavur
vartuluai, i ki tana, ma ia bula i ki
ta ra balana. Ma go ra magit da
nunure tana ba i ki ta ra bala i dat,
ta ra Tulungen i ga tul tar ia ta dat.

4

A tulungen i dovot ma nam i vavaongo

1 A umana vakak, koko avat a kapupi ra lavur tulungen, boina ba avat a kukure bulu ra umana tulungen, ba dia ga vana rikai tai God ba pata; tago mangoro na propet vavaongo dia ga vana ta ra rakarakan a gunagunan.

2 Go ra magit avat a nunure ra Tulungea i God tana: A lavur tulungen dia varvai kapa ba Iesu Kristo i tar pot ma ra paka i ra tutana diat nam tai God;

3 ma ra lavur tulungen dia pue vue Iesu, nam diat vakir tai God; ma ia kaka go ra maukua i ra ebar kai Kristo, nina ava ga valongore ure ba na vut, ma go i tar ki ta ra rakarakan a gunagunan.

4 A umana natugu ikik, avat tai God, ma ava tar uvia pa diat; tago nina i ki ta ra bala i vavat i ngala ta dir ma nina i ki ta ra rakarakan a gunagunan.

5 Diat mara ra pia; ma dia tata varogop ma ra mangamangana ra pia, ma ra rakarakan a gunagunan i valongore diat.

6 Dat tai God; nina i nunure God i valongore dat; nina ba vakir tai God pa i valongore dat. Go ra magit da nunure ra tulungea i ra dovotina tana ma ra tulungea i ra vaongo.

God ia ra varmari

7 A umana vakak, boina ba dat a varmari vargil; tago God i vuna ta ra varmari; ma diat par dia varmari, God i ga vangala diat, ma dia nunure God.

8 Nina ba pa i varmari vakir i nunure God, tago God ia ra varmari.

9 Ta go ra magit ra varmari kai God i ga vana rikai tana pire dat, ba God i ga tul vue Natuna, a kavakake, ta ra rakarakan a gunagunan upi dat a laun tana.

10 Ia ra varmari, tago God i ga mari dat, ma i ga tul vue Natuna, pi ia ra varporong ure kada lavur varpiam, ma vakir tago dat da ga mari God.

11 A umana vakak, ba tumu God i ga mari dat dari, i takodo upi dat a varmari vargil.

12 Pa ta i ga gire God; ba tumu da varmari vargil, i ki ta ra bala i dat, ma kana varmari i tar ot kakit ta ra bala i dat;

13 go ra magit da nunure tana ba da ki tana, ma ba i ki ta dat, tago i ga tul tar ra Tulungeana ta dat.

14 Ma avet, ave tar bobe ma ave varvai tana, ba Tama i ga tul vue Natuna pi na Tena Valaun ure ra rakarakan a gunagunan.

15 Diat par dia varvai kapa ba Iesu ia ra Natu i God, God i ki ta diat, ma dia ki tai God.

16 Ma da nunure ma da ga kapupi ra varmari kai God tadav dat. God ia ra varmari; ma nina i ki ta ra varmari i ki tai God, ma God i ki tana.

17 Go ra magit i tar ot kakit ra varmari pire dat tana, ba dat a rurung ta ra bung na varkurai; tago dat a varogop me ta go ra rakarakan a gunagunan.

18 A varmari pa i varpopoto ma ra bunurut; a varmari nina i ot, i okole vue ra bunurut, tago ra bunurut i kapkap ra balbali; ma nina i burut pa i ot ra varmari pirana.

19 Da varmari tago i ga mari value dat.

20 Ba tikai i biti: Iau mari God, ma i milikuane turana, a tena vaongo nam; tago nina ba pa i mari turana ba i tar gire, na mari davatane God ba pa i ti gire?

21 Ma go ra vartuluai i ga tul tar ia ta dat, dari. Ba tikai i mari God na mari bula turana.

5

Kada niuvia pa ra rakarakan a gunagunan

1 Diat par dia nurnur ba Iesu ia
ra Kristo, God i ga vangala diat;
ma diat par, dia mari nina i ga
varvangala, dia mari bula nam ba
God i ga vangala.
2 Go ra magit da nunure tana ba
da mari ra umana natu i God, tago
da mari God, ma da torom ta kana
lavur vartuluai.
3 Ma go ko ra varmari kai God,
ba dat a torom ta kana lavur var-
tuluai; ma kana lavur vartuluai pa
dia mamat.
4 Tago diat par ba God i ga van-
gala diat, dia uvia pa ra rakarakan
a gunagunan; ma go ko ra niongor
i tar uvia pa ra rakarakan a guna-
gunan: kada nurnur.
5 la nam ba i uvia pa ra
rakarakan a gunagunan? Nina iat
i kapupi ia ba. Iesu ia ra Natu i
God.

A varveai ure Iesu Kristo

6 Ma go i tar vut ma ra tava ma ra
gap, Iesu Kristo; vakir ma ra tava
ka, ma ra tava ma ra gap bula.
7 Ma ra Tulungen i varvai dovot,
tago ra Tulungen ia ra dovotina.
8 Ma ra tabautul dital varvai
dovot, ra Tulungen, ra tava, ma ra
gap; ma go ra utul dital tikai ka.
9 Ba tumu da kapupi ra varvai
kai ra tarai, a varvai kai God i
ngala ta dir, tago ra varvai kai
God go, ba i ga varvai dovot ure
Natuna.
10 Nina i nurnur tai Natu i God,
a varvai dovot i tur ta ra balana;
nina ba pa i kapupi God, i takun
ia ba a tena vaongo; tago pa i ga
kapupi ra varvai dovot kai God ure
Natuna.
11 Ma go ra varvai dovot, dari, ba
God i ga tul tar ra nilaun tukum
ta dat, ma nam ra nilaun i ki tai
Natuna.
12 Nina i vatur vake Natuna, i
vatur vake ra nilaun bula; nina ba
pa i vatur vake Natu i God, pa i
vatur vake ra nilaun.

A nilaun tukum

13 Go ra lavur magit iau ga tumu
ia tadav avat, upi avat a nunure ba
ava vatur vake ra nilaun tukum,
tadav avat ava nurnur ta ra iang
i Natu i God.
14 Ma go ia ra magit da rururung
tana tadav ia, tago ba da lul ta
magit da ra nuknukina, i vatorome
dat;
15 ma ba da nunure ba i valon-
gore dat ta ra magit par ba da lul
ia, da matoto bula ba da tar vatur
vake nam da ga lul ia tana.
16 Ba tika na tutana i gire turana
ba i pait ra varpiam, nina ra minat
pa i vana rikai tana, na araring
God, ma na tul tar ra nilaun tana
ure diat ba pa dia pait ra varpiam
nina a minat i vana rikai tana.
Tika na mangana varpiam aka-
mana a minat i vana rikai tana;
vakir nam iau biti ba da araring
ure.
17 A lavur mangamangana ba pa
i takodo, ia ra varpiam; ma tika
na mangana varpiam a minat pa
i vana rikai tana.
18 Da nunure diat par ba God i
ga vangala diat, pa dia varpiam,
tago nina, ba God i tar vangala, i
balaure mule, ma Satan pa i bili ia.
19 Da nunure ba dat tai God, ma
ra rakarakan a gunagunan i va ta
ra varpiam.
20 Da nunure bula ba Natu i God
i tar pot, ma i ga tul tar ra minatoto
ta dat, upi dat a nunure nina i
dovot ma da ki tai nina i dovot, tai
Natuna Iesu Kristo. Go ia ra God
tuna, ma ra nilaun tukum.
21 A umana natugu ikik, avat
a balaure avat kan ra umana
tabataba.

A VAURUANA BUK KAI IOANES

1 A patuana tadav ra tadar vavina, di ga pilak pa ia, ma ra umana
natuna bula, diat iau mari tuna
diat; ma vakir iau kaka, diat par
bula dia nunure ra dovotina;
2 ure ra dovotina, aina i ki ta dat,
ma na ki pire dat pa na mutu:
3 A varmari, a tulungea i ra var-
mari, a malmal kai God, Tama, ma
kai Iesu Kristo Natu i Tama, na
ki pire dat ma ra dovotina ma ra
varmari.

A dovotina ma ra varmari

4 Iau ga gugu na kaia, tago iau
tar gire tadav ra umana natum,
dia vanavana ta ra dovotina, varo-
gop ma ra vartuluai Tama i ga tul
tar ia ta dat.
5 Ma go iau aring pa u, ra tadar
vavina, vakir da iau tumu ta kala-
mana vartuluai tadav u, nam uka
da ga vatur vake papa ra vuna-
paina, upi dat a varmari vargil.
6 Ma go ia ra varmari, ba da mur
kana lavur vartuluai. Go ia ra var-
tuluai, nina ava ga valongore papa
ra vunapaina, ba avat a vanavana
tana.
7 Tago mangoro na tena
malatataur dia ga vana rikai ta
ra rakarakan a gunagunan, diat
dia varpuai ta ra pinot kai Iesu
Kristo ma ra pakana. Go ra tena
malatataur ma ra ebar kai Kristo.
8 Avat a balaure avat, upi koko
avat a varara nam ra umana magit
ave tar pait ia, upi avat a vatur
vapar vake ra vapuak.
9 Diat par dia bolo lake ta ra
vartovo kai Kristo ma pa dia ki
tana, God pa i ki pire diat; nam i
tur patuan ta ra vartovo, Tama ma
Natuna dir ki tana.
10 Ba tikai i vana pire vavat ma
pa i kap go ra vartovo, koko avat a
agure varuk ia ta ra kuba i vavat,
ma koko avat a vatatabe pa ia;
11 tago nina i vatatabe pa ia,
dir varogop me ta kana umana
papalum na varpiam.

A mutuaina tinata

12 Mangoro na magit boko ba
ina tumu ia pire vavat, ma pa
iau mainge ba ina pait ia ma ra
mapina buk ma ra polo na tutumu;
iau nuk ia, ba ina vana pire vavat,
ma ina tata ma ra ngiegu, upi na
ngala muka kada gugu.
13 A umana natu i tana vavim, di
ga pilak pa ia, dia vatatabe u.

A VAUTULUNA BUK KAI IOANES

1 A patuana tadav Gaio, ra.vakak
na tutana, nina iau mari ia tuna.
2 Talaigu tuna, iau araring upi
una ki mamal ma upi na boina
kaum nilaun, da ra tulungeam i ki
mamal.
3 Tago i ngala muka kaugu gugu
ta nam ra bung ba ra umana tura
i dat dia ga pot i tana, ma dia ga
varvai ure ra dovotina piram, tago
u vanavana ta ra dovotina.
4 Pa ta magit mulai i manga
ngala muka kaugu gugu tana, ia
kaka go, ba iau valongore ra
umana natugu dia vanavana ta ra
dovotina.

Di pite pa Gaio

5 Talaigu tuna, i fovot kaum pa-
palum u pait ia tadav diat a lavur
tura i dat dia vaira;
6 ma dia tar varvai dovot ta ra
luaina mata i ra ekelesia ure kaum
varmari; ma i boina ba una tul vue
diat ta kadia vinavana da i topa
God.
7 Tago dia tar vana pa ure ra
Iang, ma pa dia vatur vake ta
magit tai ra umana Tematana.
8 Kari go i takodo upi dat a vango
diat, upi dat a umana tena pa-
palum varirivut ma ra dovotina.

Diotrepe dir ma Demetrio

9 Iau ga tumu ta umana magit
tadav ra ekelesia; ma Diotrepe,
nina i mainge upi na lualua kakit
ta diat, pa i kapupi dat.
10 Io, ba iau pot, ina vanuk tar
mule ra lavur magit i papait ia,
tago i tata vakuku ure dat ma ra
kaina tinata; ma vakir nam uka, go
bula, pa i vango ra umana tura i
dat, ma i tigal bat diat dia mainge,
ma i okole vue diat kan ra ekelesia.
11 Talaigu tuna, koko una mur
pa ra magit i kaina, una mur pa
ra magit i boina. Nina i pait ra
magit i boina, tai God nam; nina i
varpiam, pa i ti gire God.
12 A tarai par ma ra dovotina
iat, bula, dia varvai dovot ure
Demetrio; maia, avet bula ave var-
vai dovot, ma u tar nunure ba
kaveve varvai i dovot.

A mutuaina tinata na varvagai

13 Mangoro na magit ba ina
tumu ia tadav u, ma pa iau mainge
ra tutumu tadav u ma ra polo na
tutumu ma ra pen;
14 iau nuk ia ba i maravai upi
dor a varboboi ma dor a tata ma
ra ngie i dor.
15 A malmal, na ki piram. A
umana talai dat dia vatatabe u.
Una vatatabe ra lavur talai dat
tikatikai, ma una vatang ra iang i
diat.

A BUK KAI IUDAS

1 Iudas, tura i Iakobo, ma ra
tultul kai Iesu Kristo, tadav diat
nina God i ga ting pa diat ma dia
ki ta ra vavai na varmari kai Tama
God ma ta ra varbalaurai kai Iesu
Kristo:
2 A bala varmari, a malmal ma
ra varmari na peal pire vavat.

A umana tena vartovo vavaongo

3 A umana vakak, ba iau ga
mainge tuna upi ina tutumu tadav
avat ure ra nilaun kadat par, di ga
vovo pa iau upi ina tutumu ma ina
vargat avat, upi avat a ongor tuna
ta ra nurnur di ga vakopono tul tar
ia ta diat ra lavur tena gomgom.
4 Tago ta umana tutana di ga
ruk kokoko ivaivai, nam diat ba
di ga vakilang tar diat upi go ra
varkurai na kankan, a umana tena
varpiam, dia pukue ra varmari kai
kada God upi ra mangamangana i
dur, ma dia pue vue kada kopono
tena varkurai tuna ma kada Lu-
luai, Iesu Kristo.
5 Go iau mainge ba ina ve
mule avat, ma a dovotina ava tar
nunure muka go ra lavur magit,
ba ra Luluai i ga valaun tika na
vuna tarai kan ra gunan Aigipto,
ma namur i ga vapar vue diat ba
pa dia nurnur.
6 Ma ra umana angelo, diat ba
pa dia ga tur padikat ta kadia
tiniba na luluai, ma dia ga vana
kan kadia kiki, i tar vake diat ma
ra umana vivi pa na mutu ta ra
bobotoi upi ra varkurai ta ra ngala
na bung.
7 Damana bula Sodom ma
Gomora, ma ra umana pia na
pal di ga tur maravai pire dir,
tago di ga tul tar mule diat upi ra
ungaunga da dir, ma dia ga vana
upi ra paka i ra umana enana,
di vatur diat upi ra vakilang na
varvaalai, tago dia kairane ra
kinadik na balbali ta ra iap ba pa
na mutu.
8 Damana go diat bula, ta kadia
umana mangamangana ririvon,
dia vadur ra palapaka, dia piam
vue ra ngala na varkurai, ma dia
kulume ra umana ngalangala.
9 Ma Mikael, ra angelo i lualua,
ta nam ra bung dir vartoto ma
Satan ma dir varpuapuai ure ra
paka i Moses, i ga ruva ma pa i pait
tar ta varkurai na varvul tana, i ga
biti ka dari: A Luluai na bor u.
10 Ma go diat dia kulume ra lavur
magit dia tuptup tana; ma dia
virua ta nam ra magit ba i minana
vakuku tana ra nuknuk i diat, da
ra umana leing dia tabobo.
11 Na kaina ta diat, tago di ga
murmur ra nga kai Kain ma dia
ga tul tar mule diat upi ra nirara
kai Balam ure ra vapuak ma dia ga
virua ta ra varpuai kai Kora.
12 Go diat a umana mamapit dia
tur ivai ta kavava lavur lukara na
varmari, ba dia iaian varurung
ma avat, a umana tena varbalau-
rai ure diat mulai, ma dia tabar
vamaur pa mule diat, ma pa dia
burut; a umana bakut, ma pa ta
tava ta diat, a vuvu i kapkap diat;
a umana davai, a mapmap i diat
i vura ele, pa ta vuai diat, dia tar
vaura mat, dia tarubat ma ra okor
i diat;
13 a umana bobol na ta dia
urung ma dia rore vue ra magit
dia vavirvir tana; a umana tagul
ba dia rara vurvurbit, di ga vung
valiling ra marut na bobotoi pa na
mutu ure diat.
14 Ma Enok bula, ra valavuruana
tai Adam, i ga tatike ra tinata na
propet ure diat, dari: “Gire ra
Luluai na pot ma kana umana kor
na tena gomgom,
15 upi na pait ra varkurai ta diat
par, ma upi na takun ot pa diat
ra lavur tena varpiam ure kadia
umana kaina papalum dia ga pait
ia, ma ra kaina nuknuk i diat, ma
ra lavur mamat na tinata dia ga

takun ia me.”
16 Go diat a umana lup tata
mukumuk, a umana tena urur, dia
uraure kadia umana kaina ma-
mainga (ma ra ngie i diat i tatike
ra umana ngala na tinata), ma dia
variru ta ra mata i ra tarai upi diat
mulai diat a boina tana.

A vartigal ma ra tinata kapa

17 Ma avat, a umana vakak,
avat a nuk pa ra lavur tinata, a
umana apostolo kai kada Luluai
Iesu Kristo di ga ve value avat i
tana;
18 di ga biti tadav avat dari ba:
“Ta ra mutuaina a umana tena
varkulumai diat a tut ma diat
a uraure kadia kaina mamainga
iat.”
19 Go diat, dia varbaiane avat,
dia mur ra nuknuk i diat vakuku,
a Tulungen pa i ki pire diat.
20 Ma avat, a umana vakak,
boina ba avat a tavua rikai ta
kavava nurnur nina i gomgom
tuna, avat a araring ta ra Takodo
na Tulungen,
21 avat a balaure avat ta ra var-
mari kai God, ma avat a nuk upi ra
bala na varmari kai ra Luluai Iesu
Kristo upi ra nilaun tukum.
22 Ma i boina ba avat a mari ta
umana dia malmaliara;
23 ma ta ra umana avat a ra
valaun pa diat kan ra iap; ma ta
ra na mulai avat a mari diat ma ra
bunurut; avat a milikuane ra mal,
nina i dur ta ra palapaka.

A niaring na pite varpa

24 Ma pire nina i balaure valar
pa avat kan ra bunura, ma i vatur
avat ta ra luaina mata i kana mi-
namar ma ra gomgom ma ra ngala
na gugu,
25 ma pire ra kopono God kada
Tena Valaun, a pite varpa, a mina-
mar, a varkurai ma ra dekdek, ure
Iesu Kristo kada Luluai, amana iat,
ma go, ma pa na mutu. Amen.

A BUK NA VAVAARIKAI KAI IOANES

1 Go a vavaarikai kai Iesu Kristo,
nina God i ga tul tar ia upi na
vateten kana umana tultul ta nam
ra lavur magit i maravai ba da pait
diat; ma i ga vakilang tar ia ma i ga
tulue kana angelo me tadav kana
tultul Ioanes;
2 nina i ga varvarvai dovot ma ra
tinata kai God, ma ra varvai dovot
bula kai Iesu Kristo, ra lavur magit
ba i tar gire.
3 Nina i lukluk go ra lavur tinata
na propet, ma diat dia valongore,
ma dia nuknuk pa nam di ga tumu
ia tana, dia ti doan; tago ra kilala i
maravai.

A varvagai pire diat ra lavurua na ekelesia

4 Ioanes, tadav ra lavurua na
ekelesia ta ra gunan Asia: A var-
mari tadav avat ma ra malmal, tai
nina i laun go, ma i ga laun lua, ma
na laun namur; ma tai ra lavurua
na Tulungen dia tur ta ra luaina
mata i kana kiki na king;
5 ma tai Iesu Kristo, ra dovot na
tena varvai, a luaina ta diat, dia
tut mulai kan ra minat, ma ia ra
Luluai kai ra umana king ra pia.
Tadav nina i mari dat ma i ga pala
vue dat kan kada varpiam ma ra
gapuna.
6 ma i ga vaki dat upi dat
a umana tena varkurai, ma ra
umana tena tinabar tadav kana
God ma Tamana; da tul tar ra
minamar tana ma ra varkurai pa
na mutu. Amen.
7 Gire, i pot ma ra umana bakut;
ma ra lavur kiau na mata diat a
bobe, ma diat bula dia ga goa;
ma ra lavur vuna tarai par ta
ra rakarakan a gunagunan diat
a tabun ure. Maia pa, damana.
Amen.
8 God, a Luluai, nina i laun go,
ma i ga laun lua, ma na laun na-
mur, ra Luluai i dekdek muka, i
biti: Iau ra Alpa ma ra Omega.

A ninana ure Kristo

9 Iau Ioanes, a tura i vavat ma
ra talai vavat ta ra lavur magit na
varmonong, ma ta ra varkurai ma
ta ra kini vamadudur tai Iesu, iau
ga ki ta ra lolo a iangina Patmos,
ure ra tinata kai God ma ra varvai
dovot ure Iesu.
10 Iau ga ki ta ra Tulungen ta ra
bung kai ra Luluai, ma iau tar va-
longore arua namur tagu a ngala
na nilai tikai, da ra tavur, i biti
dari:
11 A magit par, ba u gire, una
tumu ia ta ra buk, ma una tulue
tadav ra lavurua na ekelesia, uro
Epeso, ma uro Smirna, ma uro
Pergamon, ma uro Tiatera, ma uro
Sardes, ma uro Piladelpia, ma uro
Laodikea.
12 Ma iau ga tur tapuku upi ina
gire nam i ga tata tagu; ma ba iau
tur tapuku, iau ga gire lavurua na
turtur na birao di ga pait ia ma ra
goled;
13 ma livuan ta diat ra umana
turtur na birao, tikai da ra natu i
ta tutana, i ga mal ma ra lolovina
olovoi, ma i ga vi pit ra bongobon-
gono ma ra vipit na goled.
14 Ma ra uluna ma ra tagal a
uluna i ga pua da ra ivuna sip i
pua, da ra kabang; ma ra ura kiau
na matana dir ga varogop ma ra
birao na iap;
15 a ura kauna da ra palariam
i gobol ma i manga lapap ta ra
ubu; ma ra nilaina da ra nilai ra
mangoro na tava.
16 Ma i ga vatur vake lavurua na
tagul ta ra limana tuna, ma tika na
pakat na vinarubu i mangi varta-
lai i ga vana rikai ta ra ngiene; ma
ra matana i ga da ra keake i rarao
ma ra dekdekina.
17 Ma ba iau ga gire, iau ga bura
pire ra ura kauna, da tikai i tar
mat. Ma i ga palagur iau ma ra

limana tuna, ma i ga biti: Koko
una burut; iau ra.luaina ma iau ra
mutuaina,
18 ma ra launa bula; ma iau ga
mat, ma go ina laun pa na mutu,
ma iau vatur vake ra ki ure ra mi-
nat ma ure ra ruarua na tulungen.
19 Io, una tumu ra lavur magit
u ga gire, ma ra lavur magit i tur
go, ma nam diat bula ba diat a
murmur;
20 a magit na pidik ure ra lavu-
rua na tagul, diat u ga gire diat
ta ra limagu tuna, ma ra lavurua
na turtur na birao di ga pait ia
ma ra goled. Nam ra lavurua na
tagul diat ra lavurua na angelo
kai ra lavurua na ekelesia; ma ra
lavurua na turtur na birao diat ra
lavurua na ekelesia.

2

A tinata tadav diat aro Epeso

1 Una tutumu tadav ra angelo kai
ra ekelesia i ki Epeso:

Nina i vatur ra lavurua na tagul
ta ra limana tuna, nina i vanavana
livuan ta ra lavurua na turtur na
birao di ga pait ia ma ra goled, i
tatike go ra lavur magit:
2 Iau tar nunure kaum lavur
papalum, ma kaum niongor ma
kaum kini vamadudur, ma pa u
mainge diat ra kaina tarai, ma u
tar valar diat dia tibuna vatang
diat ba a umana apostolo, ma pata,
ma u tar na ilam diat ba a umana
tena vaongo;
3 ma u ki vamadudur ma u ga
pupupuak ure ra iangigu, ma pa u
ga talanguan tana.
4 Ma go ra magit iau takun u me,
tago u ga vungue ra varmari i ga
tur lua tam.
5 Una nuk pa ra kini u ga bura
kan ia, una nukpuku, ma una pait
mule ra mangamangana u ga pait
ia lua; ba pata, ina vut piram ma
ina tumak vue kaum turtur na
birao, ona pa u nukpuku.
6 Ma go ra magit i tur piram,
u milikuane ra lavur mangaman-
gana kai ra umana Nikolaita, ma.
iau bula iau milikuane.
7 Nina ba ra talingana, boina
ba na valongore ra varvai kai ra
Tulungen tadav ra lavur ekelesia.
Ina tul tar tai ra tena uvuvia upi
na ian ta ra davai na nilaun, nina
i tur ta ra Paradaiso kai God.

A tinata tadav diat aro Smirna

8 Ma una tutumu tadav ra angelo
kai ra ekelesia i ki Smirna:

A luaina ma ra mutuaina, nina i
ga mat, ma i ga laun mulai, i tatike
go ra lavur magit:
9 Iau nunure ra lavur magit i
monong iu, ma kaum kini na lu-
veana (ma u uviana), ma ra varvul
kadiat dia tibuna vatang mule diat
ba ra umana te Iudaia, ma vakir
diat a umana te Iudaia, diat a
kivung kai Satan.
10 Koko una burutue ra lavur
magit na varmonong i vana ta-
dav u; gire, Satan na vue varuk
ta umana ta vavat ta ra pal na
banubat, upi da valar avat; ma
da vakadik avat a vinun na bung.
Una tur padikat tuk ta ra minat,
ma ina tul tar ra kere na nilaun
tam.
11 Nina ba ra talingana, boina
ba na valongore ra varvai kai ra
Tulungen tadav ra lavur ekelesia.
A vauruana minat pa na vakaina
nina i uvuvia.

A tinata tadav diat aro Pergamon

12 Ma una tutumu tadav ra an-
gelo kai ra ekelesia i ki Pergamon:

Nina i vatur ra pakat na
vinarubu i mangi vartalai, i tatike
go ra lavur magit:
13 Iau nunure nam ra gunan u
ki ie, ba a kiki na king kai Satan
tana; ma u ga vatur vadekdek vake
ra iangigu, ma pa u ti pue vue
kaugu nurnur ta nam ra umana
bung kai Antipas, kaugu dovot na
tena varvai, nina ba di ga doka

livuan ta vavat, abara ba Satan i ki
ie.
14 Ma a ura magit ik iau takun u
me, tago ta ra na ta diat dia tatabai
ta ra vartovo kai Balam, dia ki
piram, nam i ga vateten Balak upi
na vung ra timul na tukatukai ta
ra luaina mata i ra umana natu
i Israel, upi diat a ian ra umana
magit ba di ga vartabar me pire ra
umana tabataba ma upi diat a pait
ra ungaunga.
15 Damana bula ta umana ta diat
dia tatabai ta ra vartovo kai ra
umana Nikolaita dia ki piram.
16 Boina una nukpuku, ona pata
ina vana lulut piram, ma ina
varubu ma diat ma ra pakat na
vinarubu kai ra ngiegu.
17 Nina ba ra talingana, boina
ba na valongore ra varvai kai ra
Tulungen tadav ra lavur ekelesia.
Ina tabar ra tena niuvia ma ra
mana di ga ive, ma ina tul tar tika
na vat i pua tana, di ga tumu tika
na kalamana iang tana, ma pa ta i
nunure, ia kaka nam i vatur vake.

A tinata tadav diat aro Tiatera

18 Ma una tutumu tadav ra an-
gelo kai ra ekelesia i ki Tiatera:
Natu i God, nina ba ra kiau na
matana i da ra biro na iap, ma ra
ura kauna da ra gobol na palariam
i lapap, i tatike go ra lavur magit:
19 Iau nunure kaum lavur pa-
palum, ma kaum varmari, kaum
nurnur, kaum maramaravut, ma
kaum kini vamadudur, ma ba
kaum umana papalum dia mur,
dia ngala ta nina diat dia lua.
20 Ma go ra magit iau takun u me,
ba pa u vungue ra vavina Iesabel
nina i biti ba ia ra propet; ma i
tovotovo kaugu umana tultul ma
i varara diat, upi diat a pait ra
ungaunga, ma upi diat a ian ra
magit di ga vartabar me tadav ra
umana tabataba.
21 Ma iau ga tul tar ia tana ra
kilala upi na nukpuku tana; ma
pa i mainge ra nukpuku kan kana
ungaunga.
22 Gire, ina vue tar ia ta ra vava,
ma diat dia ga po me, ta ra ngala
na kinadik, ona pa dia nukpuku
kan kadia mangamangana.
23 Ma ina doko ra umana natuna
ma ra minat; ma ra lavur ekelesia
diat a nunure ba iau matoto ta ra
bala i ra tarai ma ta ra nuknuk i
diat, ma ba ina balbali pire vavat
tikatikai da kavava lavur manga-
mangana.
24 Ma iau tatike ta diat ta ra
umana dia ki Tiatera, ta diat par
ba pa dia vatur vake go ra vartovo,
ma dia biti ba pa dia nunure ra
umana lulur na magit kai Satan:
Pa iau puak tar ta kinakap mulai
ta vavat.
25 la kaka go, ba avat a vatur
vake nam i tur pire vavat tuk ta ra
bung ina pot i tana.
26 Ma tai nina i uvuvia ma i
vatur vadekdek vake kaugu pa-
palum tuk ta ra mutuaina, ina tul
tar ra varkurai tana ure diat a
umana Tematana;
27 ma na kure diat ma ra buka
na palariam, diat a tapamar da di
pamar gigi a umana la na pia; da
Tamagu i ga tul tar ia bula tagu;
28 ma ina tabar ia ma ra tagul na
lar.
29 Nina ba ra talingana, boina
ba na valongore ra.varvai kai ra
Tulungen tadav ra lavur ekelesia.

3

A tinata tadav diat aro Sardes

1 Ma una tutumu tadav ra angelo
kai ra ekelesia i ki Sardes:
Nina i vatur ra lavurua na Tu-
lungen kai God ma ra lavurua na
tagul i tatike go ra lavur magit: Iau
nunure kaum lavur papalum, tago
u kap iang ba u laun ma u mat ika.
2 Una mono, ma una vapadikat
ra ibaiba, nina ba i ga to na mat;
tago pa iau ga na tadav kaum ta
papalum ba i boina kakit ta ra
mata i kaugu God.
3 Io, una nuk pa ra magit di ga tul
tar ia tam, ma u ga valongore bula;
ma una vatur vadekdek vake, ma

una nukpuku. Ona pa u mona-
mono, ina vut da ra tena nilong
ma una tuptup tuna ure ra pakana
bung ina vana taun u tana.
4 Ma ta umana iang i tur piram
ara Sardes, pa dia ga vadur kadia
umana mal; ma avet ma diat, avet
a vanavana ma ra mal pua; tago i
topa diat damana.
5 A tena niuvia na mong ma ra
umana mal pua; ma pa ina pun
vue muka ra iangina ta ra buk na
nilaun, ma ina kale pa ra iangina
ta ra luaina mata i Tamagu, ma
kana lavur angelo.
6 Nina ba ra talingana, boina
ba na valongore ra varvai kai ra
Tulungen tadav ra lavur ekelesia.

A tinata tadav diat aro Piladelpia

7 Ma una tutumu tadav ra angelo
ka ra ekelesia i ki Piladelpia:

Nina i gomgom, ma i dovot, nina
i vature ra ki kai David, nina i ki
are ma pa ta na ki bat mule, ma i
ki bat ma pa ta na ki are mule, i
tatike go ra lavur magit:
8 Iau nunure kaum lavur pa-
palum (gire, tika na matakilalat
i tapapa ta ra luaina matam, ma
pa ta na ki bat ia), ba i ikilik ika
ra dekdekim, ma u ga vatur vake
kaugu tinata ma pa u ti pue vue ra
iangigu.
9 Gire, ina tul tar ta umana tarai
ta ra kivung kai Satan, dia tibuna
vatang mule diat ba diat a umana
te Iudaia, ma pata., dia vaongo
ko; gire, ina ongor pire diat, upi
diat a vana piram,, ma diat a va
timtibum pire ra ura kaum. ma
diat a nunure ba iau ga tul tar
kaugu varmari tam.
10 Tago u tar vatur vadekdek
vake ra tinata ure kaugu kini va-
madudur, iau bula ina balaure u ta
ra pakana bung na varilam, nina
ba na vana tadav ra rakarakan a
gunagunan parika, upi na valar
diat, dia ki ta ra rakarakan a gu-
nagunan.
11 Ina pot lulut; una vatur vake
nam i tur piram, upi koko ta tikai
na ra vue kaum kere.
12 Nina i uvuvia, ina vatur ia,
upi na pagapaga ta ra pal tabu kai
kaugu God, ma pa na irop mulai;
ma ina tumu ra iang i kaugu God
tana, ma ra iang i ra pia na pal kai
God, a kalamana Ierusalem nina i
vana ba marama ra bala na bakut
kan kaugu God, ma ra kalamana
iangigu iat.
13 Nina ba ra talingana, boina
ba na valongore ra varvai kai ra
Tulungen tadav ra lavur ekelesia.

A tinata tadav diat aro Laodikea

14 Ma una tutumu tadav ra an-
gelo kai ra ekelesia i ki Laodikea:

Amen, a tena varvai kai God,
i dovot muka, ra vunapai ra pa-
palum kai God, i tatike go ra lavur
magit:
15 Iau nunure kaum lavur
mangamangana, tago vakir u
madoldol ma pa u malamalapang
bula; iau mainge muka ba una
madoldol ba una malamalapang.
16 Ma tago u malamalapang a
ikilik ika, ma pa u malamalapang
tuna ma pa u madoldol, ina marue
vue u kan ra ngiegu.
17 Tago u biti: Iau a tadar, maia,
iau ga varurue ra do na tabarikik,
ma pa iau iba upi ta magit; ma pa
u nunure ba u ki kaina, ma u ti
malari, ma u ti luveana, ma u ti
pula, ma u ti ki bia.
18 Ina vateten u, ba una kul ra
goled tagu, nina di ga tun vagom-
gom ia ta ra iap, upi una uviana;
ma ra umana mal pua, upi una
mong me, upi koko na vana rikai
ra ngala na niruva ure kaum kini
bia; ma ra bira pi una kolo ra kiau
na matam me, upi una nana.
19 Diat ba iau mari diat, iau pit
diat ma iau virit diat, io, una on-
gor, ma una nukpuku.
20 Gire, iau tur ta ra banbanu,
ma iau pipidil; ba tikai i valongore

ra nilaigu ma i papa are ra matak-
ilalat, ina ruk pirana, ma amir a ki
me ta ra nian.
21 Nina i uvuvia, ina tul tar ia upi
amir a ki varurung me ta kaugu
kiki na king, da iau ga uvuvia, ma
amir ma Tamagu amir ki ta kana
kiki na king.
22 Nina ba ra talingana, boina
ba na valongore ra varvai kai ra
Tulungen tadav ra lavur ekelesia.

4

A nilotu arama ra bala na bakut

1 Ba i par go ra lavur magit iau
ga gire tika na banbanu i ga tapapa
are arama ra bala na bakut, ma ra
nilai tikai, nina iau valongore ba
i ga tata lua da ra nilai ra tavur, i
biti: Una tutua uti ma ina ve tar
ra lavur magit tam ba da pait ia
namur.
2 Ma iau ga ki vuavuai ta ra
Tulungen; ma tika na kiki na king i
ga tur ta ra bala na bakut, ma tikai
i ga ki ta ra kiki na king;
3 ma nina i ga ki tana i ga papait
na varogop ma ra vat, a iangina
iasper, ma ra daimon, ma ra gogol
i ga tur kikil ra kiki na king, i
varogop ma ra emeraled.
4 Ma a ura vinun ma a ivat na
kiki na king dia ga tur kikil ra
ngala na kiki na king; ma a ura
vinun ma a ivat na patuana dia
ga ki tana, ma dia ga mong ma ra
umana mal pua; ma dia ga toke ra
umana kere na goled ta ra ulu i
diat.
5 Ma ra meme ma ra nilai ra
umana pangpagur, ma ra pipi, di-
tal ga vana rikai kan ra kiki na
king. Ma lavurua na biro na iap
dia ga io ta ra luaina kiki na king, a
lavurua na Tulungen kai God nam;
6 ma ta ra luaina mata i ra kiki
na king i ga da ra ta, i varogop ma
ra tiroa, da ra kristal; ma a ivat
na magit na vavaki a umana launa
dia tur livuan ta ra kiki na king
ma kikil ia bula; a lua i diat ma
ra muru i diat i vartabirit ma ra
umana kiau na mata.
7 Ma ra luaina magit na vavaki i
ga da ra leon, ma ra vauruana da
ra nat na bulumakau, ma ra mata
i ra vautuluna i da ra mata i ra
tutana, ma ra mata i ra vaivatina
i da ra taragau i purpururung.
8 Ma nam ra ivat na magit na
vavaki a umana launa a laplap-
tikai na bebea i diat ma ra paka-
paka i diat ma ra bala i diat i
vartabirit ma ra lavur kiau na
mata; ma pa dia ngo ta ra keake
ma ta ra marum, ma dia tatike ra
tinata dari: I gomgom, i gomgom, i
gomgom, ra Luluai, God, i dekdek
muka, nina i ga laun amana, ma i
laun go, ma na laun namur.
9 Ma ba ra ivat na magit na
vavaki a umana launa diat a tul
tar ra varmananai, ra variru, ma
ra pite varpa tai nina i ki ta ra kiki
na king, i laun pa na mutu,
10 nam ra ura vinun ma a ivat
na patuana diat a bura timtibum
ta ra mata i nina i ki ta ra kiki na
king, ma diat a lotu tadav nina i
laun pa na mutu, ma diat a vung
kadia umana kere ta ra mata i ra
kiki na king, ma diat a biti:
11 I topa u tuna, kaveve Luluai
ma kaveve God, upi da tul tar ra
varmananai tam, ra variru, ma ra
varkurai; tago u ga vaki ra lavur
magit ma dia tar ki ma di ga vaki
diat ta kaum mamainga.

5

Ra buk ma ra Lam

1 Ma iau ga gire tika na buk ta ra
lime tuna nam i ga ki ta ra kiki na
king, ma di ga tutumu ta ra balana
ma ta ra muruna, ma di ga vabulit
bat ia ma di ga taun ra bulit ma ra
lavurua na vakilang.
2 Ma iau ga gire tika na dekdek
na angelo i ga oraoro ma ra ngala
na nilaina dari: To ia i ko upi na
pelegi ra buk, ma upi na pala vue
kana lavur vakilang ta ra bulit?

3 Ma pa i ga tale ta tikai arama ra
bala na bakut, ba ra pia, ba ta ra
vavai ra pia, upi na pelegi ra buk
ma upi na gire.
4 Ma iau ga manga tangtangi,
tago pa ta i ga ko upi na pelegi ra
buk ma upi na gire;
5 ma tikai ta.diat a umana patu-
ana i tatike tagu: Koko una tangi;
tago ra Leon ta ra vuna tarai Iuda,
a Okor i David i ga uvuvia varpa,
upi na pelegi ra buk ma kana lavu-
rua na bulit.
6 Ma iau ga gire tika na Lam, da
di ga doka, i tur livuan ta ra kiki
na king ma ra ivat na magit na
vavaki a umana launa ma livuan
ta ra umana patuana, ma i ga vung
lavurua na ramuna ma lavurua na
kiau na matana, a lavurua na Tu-
lungen kai God nam, di ga tul vue
diat ta ra rakarakan a gunagunan
par
7 Ma i ga vut ma i ga tak pa ra
buk kan ra lime tuna nina i ga ki
ta ra kiki na king.
8 Ma ba i ga tak pa ra buk, a
ivat na magit na vavaki, a umana
launa, ma ra ura vinun ma a ivat
na patuana, dia bura timtibum ta
ra luaina mata i ra Lam, dia vatur
tikatikai a ngala na pagol ma ra
umana la di ga pait ia ma ra goled,
ma dia buka ma ra bulit i ang na
katkat, ia nam ra lavur niaring kai
ra umana tena gomgom.
9 Ma dia kakaile ra kalamana
kakailai, dari: I topa u tuna, pi
una tak pa ra buk ma pi una pelegi
kana lavur bulit, tago di ga doko
u, ma u ga kul pa ra tarai ma ra
gapum, a tarai ta ra lavur vuna
tarai, ma ra lavur alala tinata, ma
ra lavur vuna gunan, ma ra lavur
kor na tarai, upi kai God,
10 ma u tar vaki diat upi ra
umana tena varkurai ma ra
umana tena tinabar kai kada God,
ma diat a varkurai boko ta ra
rakarakan a gunagunan.
11 Ma iau ga gire ma iau ga
valongore ra nilai ra mangoro na
angelo, dia tur kikil ra kiki na king
ma ra umana magit na vavaki a
umana launa ma ra lavur patu-
ana; ma di luk guve diat a vinun na
arip na marmar na vinun na arip
na marmar, ma mangoro na arip
na marmar;
12 ma dia tatike ma ra ngala na
nilai diat dari: I topa tuna ra Lam,
nam di ga doka, upi da tul tar ra
varkurai tana, ra pepeal magit, ma
ra kabinana, ma ra niongor, ma
ra variru, ma ra pite varpa, ma ra
varvadoan.
13 Ma iau ga valongore ra lavur
magit di ga vaki diat ta ra bala
na bakut, ma ra pia bula, ma ta
ra vavai ra pia, ma ta ra ul a ta,
ma ra lavur magit i tur ta diat,
dia ga tatike dari: Da tul tar ra
varvadoan, ra variru, ma ra pite
varpa, ma ra varkurai pa na mutu,
tai nina i ki ta ra kiki na king ma
tadav ra Lam.
14 Ma ra ivat na magit na vavaki
a umana launa dia ga biti: Amen.
Ma ra umana patuana dia ga bura
timtibum ma dia ga lotu tadav ia.

6

A umana vakilang na bulit

1 Ma iau ga gire ba ra Lam i
pelegi ra luaina ta ra lavurua na
vakilang ta ra bulit, ma iau ga
valongore tikai ta diat ra ivat na
magit na vavaki a umana launa i
ga biti: Una mai; ma ra nilaina i
ga da ra pipi.
2 Ma iau ga gire tika na os i pua,
ma nam i ga ki tana i ga vature
tika na panak; ma di ga tul tar tika
na kere tana, ma i ga vana rikai
ma ra niongor upi na uvuvia ta ra
vinarubu.
3 Ma ba i ga pelegi ra vaivutuna
vakilang ta ra bulit, iau ga valon-
gore ra vauruana magit na vavaki
a launa i biti: Una mai.
4 Ma ta ra os i ga vana rikai, a
birao; Ta di ga tul tar nina i ga ki
tana upi na tak vue ra malmal kan

ra rakarakan a gunagunan, ma upi
diat a ubu vargiliane diat; ma di
ga tul tar ra ngala na pakat na
vinarubu tana.
5 Ma ba i pelegi ra vautuluna
vakilang ta ra bulit, iau ga valon-
gore ra vautuluna magit na vavaki
a launa i ga biti dari: Una mai.
Ma iau gire tika na os korakorong;
ma nina i ga ki tana, i ga vature a
valavalar ta ra limana.
6 Ma iau ga valongore da ra ni-
lai tikai i arikai livuan ta diat ra
ivat na magit na vavaki a umana
launa, dari: Tika na valavalar na
vit ure tika na denaria,* ma a utul
a valavalar na kon ure tika na
denaria; ma koko una vakaina ra
dangi ma ra vain.
7 Ma ba i pelegi ra vaivatina
vakilang ta ra bulit, iau ga valon-
gore ra nilai ra vaivatina magit na
vavaki a launa i ga biti dari: Una
mai.
8 Ma iau ga gire tika na. os i
kabu; ma ra iang i nina i ga ki
tana: a Minat; ma dir ga varagur
ma ra ruarua na tulungen. Ma di
ga tul tar ra varkurai ta dir ure
ra vaivatina pakana rakarakan a
gunagunan, uti dir a vardodoko
ma ra pakat na vinarubu, ma ra
mulmulum, ma ra minat, ma ra
umana kaina leing ta ra rakarakan
a gunagunan.
9 Ma ba i pelegi ra vailimana
vakilang ta ra bulit, iau ga gire ta
ra vavai na uguugu na vartabar
ra lavur tulungea i diat di ga doko
diat ure ra tinata kai God, ma ure
ra varvai dovot, nina i ga tur pire
diat;
10 ma di ga oraoro ma ra ngala
na nilai diat dari: Luluai gomgom
ma u dovot bula, vingaia bar una
ga kure diat ma una ga obo pa ra
gapu i vevet ta diat dia ki ta ra
rakarakan a gunagunan?
11 Ma di ga tul tar tikatika na mal
pua ta diat; ma di ga ve diat upi
diat a. ngo pa boko a ikilik, tuk
tar ta ra bung ba diat dia tultul
varirivut ma diat, ma ra tara na
tura i diat ba da doko boko diat, da
di ga doko value diat, dia ga pait ot
pa kadia papalum.
12 Ma iau ga gire ba i pelegi ra
valaptikaina vakilang ta ra bulit,
i ga guria na kaia; ma ra matana
keake i ga papait na marut da ra
mal na nitabun ma ra gai parika i
ga varogop ma ra gap;
13 ma ra umana tagul kai ra bala
na bakut dia ga bura ra pia, da
ra lovo i vungue ra vuaina ba i
kokor boko, tago a ongor na vuvu
i vamalmaliara.
14 Ma ra bala na bakut i ga panie
da ra buk di pipin ia; ma di ga kari
ra lavur lualuana ma ra lavur lolo
kan kadia turtur.
15 Ma ra umana king ta ra
rakarakan a gunagunan, ma diat
dia luluai na kaia, ma diat dia
lualua ma ra umana uviana, ma
ra umana tena niongor, ma ra
umana vilavilau parika, ma ra
tarai tuna parika, dia ga parapa-
rau ta ra umana babang ma ta ra
umana ngala na vat ta ra lualuana;
16 ma dia lul ra umana luana
ma ra umana ngala na vat dari:
Avat a kokopo taun avet, ma avat
a punang avet kan ra mata i nam
i ki ta ra kiki na king, ma kan ra
kankan kai ra Lam;
17 tago i tar vut kadir ngala na
bung na kankan; ma na tale to ia
pi na tur valar pa tana?

7

Ra 144,000 tarai Israel

1 Ma ba i par go ra lavur magit
iau ga gire a ivat na angelo dia tur
ta ra ivat na nguna rakarakan a
gunagunan ma di ga vature ra ivat
na matana vuvu kai ra rakarakan
a gunagunan, upi koko ta vuvu na
tadav ra gunan, ba tadav ra ta, ba
tadav ra davai.

* **6:6:** A vapuak kai tika na tena papalum ure tika na bung

2 Ma iau ga gire ta ra angelo
i tutua ta ra vanavana rikai na
keake, ma i vature ra bulit kai ra
launa God; ma i ga manga oro
tadav diat ra ivat na angelo di ga
tul tar ia ta diat upi diat a vakaina
ra pia ma ra ta, ma i biti dari:
3 Koko avat a vakaina ra pia, ba
ra ta ba ra umana davai, tuk tar ta
ra bung ba ave ga vabulit vakilang
ra lavur tultul kai God ta ra pal a
mata i diat.
4 Ma iau ga valongore ra niluluk
ure diat di ga vabulit vakilang diat;
tika na mar ma a ivat na vinun
ma a ivat na arip na marmar, di
ga vabulit vakilang diat ta ra lavur
vuna tarai kai ra umana natu i
Israel.
5 Ta ra vuna tarai Iuda tika na
vinun ma a ura rip na mar-
mar;
Ta ra vuna tarai Ruben tika na
vinun ma a ura rip na mar-
mar;
Ta ra vuna tarai Gad tika na vinun
ma a ura rip na marmar;
6 Ta ra vuna tarai Aser tika na
vinun ma a ura rip na mar-
mar;
Ta ra vuna tarai Naptali tika na
vinun ma a ura rip na mar-
mar;
Ta ra vuna tarai Manase tika na
vinun ma a ura rip na mar-
mar;
7 Ta ra vuna tarai Simeon tika
na vinun ma a ura rip na
marmar;
Ta ra vuna tarai Levi tika na vinun
ma a ura rip na marmar;
Ta ra vuna tarai Isakar tika na
vinun ma a ura rip na mar-
mar
8 Ta ra vuna tarai Sebulon tika
na vinun ma a ura rip na
marmar;
Ta ra vuna tarai Iosep tika na vi-
nun ma a ura rip na mar-
mar;
Ta ra vuna tarai Beniamin tika na
vinun ma a ura rip na mar-
mar di ga vabulit vakilang
diat.

A ngala na kor

9 Ma ba i par go ra lavur magit
iau ga gire ra ngala na kor, pa ta
tutana na luk valar pa diat, ta ra
lavur vuna gunan, ma ta ra lavur
vuna tarai, ma ta ra lavur kor na
tarai, ma ta ra lavur alala tinata,
dia ga tur ta ra luaina mata i ra kiki
na king ma ta ra luaina mata i ra
Lam, dia ga mong ma ra mal pua
ma dia ga vature ra mapina ul ta
ra lima i diat;
10 ma dia oraoro ma ra ngala na
nilai diat dari: A varvalaun tadav
kada God, nina i ki ta ra kiki na
king, ma tadav ra Lam bula.
11 Ma ra lavur angelo dia ga tur
kikil ra kiki na king ma ra umana
patuana ma ra ivat na magit na
vavaki a umana launa, ma dia ga
bura timtibum ta ra luaina mata
i ra kiki na king, ma dia ga lotu
tadav God,
12 ma dia ga biti: Amen, a var-
vadoan, ma ra minamar, ma ra
kabinana, ma ra pite varpa, ma
ra variru, ma ra dekdek, ma ra
niongor, tadav kada God pa na
mutu. Amen.
13 Ma tikai ta diat ra umana pat-
uana i tatike bali iau dari: Diat go,
dia mong ma ra umana mal pua, ia
diat, ma dia ga vana mamave?
14 Ma iau ga biti tana: Kaugu
Luluai, u nunure. Ma i ga biti tagu:
Go diat, dia vana kan ra lavur
ngala na magit na varmonong, ma
dia ga dur vapua kadia lavur bo na
mal ta ra gapu i ra Lam.
15 Kari go dia tur ta ra luaina
mata i ra kiki na king kai God,
ma dia toratorom tana ta kana pal
na vartabar ta ra keake ma ta ra
marum; ma nina i kiki ta ra kiki na
king na turup taun diat ma kana
minamar.
16 Ma pa dia mulmulum ma pa
dia mar mulai; a keake pa na tup
mule diat, ba ta enana oao;
17 tago ra Lam, nina i ki livuan
ta ra kiki na king, na tabatabar
diat ma na agure pa diat tadav ra
umana kivu na tava na nilaun; ma

God na u vue ra lavur lur na mata
i diat.

8

A valavuruana vakilang

1 Ma ba i pelegi ra valavuruana
vakilang ta ra bulit, i ga ki toptop
muka arama ra bala na bakut vada
ma ra ngungu na pakana bung.
2 Ma iau ga gire ra lavurua na
angelo, diat dia tur ta ra luaina
mata i God; ma di ga tul tar a
lavurua na tavur ta diat.
3 Ma ta ra angelo i vut ma i ga tur
pire ra uguugu na vartabar, ma i
vature tika na la na goled di tun ra
magit i ang na vuvuvul tana; ma di
ga tul tar bula ra ngala na magit i
ang na katkat i tana, upi na vung
varurungane ma ra lavur niaring
kai ra lavur tena gomgom ta ra ul
a uguugu na vartabar, di ga pait ia
ma ra goled, ta ra luaina mata i ra
kiki na king.
4 Ma ra mi na magit i ang na
vuvuvul diat ma ra lavur niaring
kai ra umana tena gomgom, dia
tubang rikai ta ra lima i ra angelo
tadav God.
5 Ma ra angelo i ga rakan pa
ra la; ma i ga vabuka pa ia ma
ra iap ta ra uguugu na vartabar,
ma i vue tar ia ara ra pia; ma ra
umana pipi ma ra nilai ta umana,
ma ra umana meme ma ra guria
dia vana rikai tana.

A umana tavur

6 Ma ra lavurua na angelo, diat
dia vature ra lavurua na tavur, dia
ga vaninara upi diat a pupunge.
7 Ma ra luaina angelo i ga
pupunge, ma ra vat na ais ma ra
iap, di ga varpopoto ma ra gap, dir
ga bura da ra bata ara ra pia; ma ra
iap i tun vue ra vautuluna pakana
ta ra rakarakan a gunagunan, ma
ra vautuluna pakana ta ra dava-
davai, ma ra lavur lubalubang na
vura parika.
8 Ma ra vauruana angelo i
pupunge, ma i ga da di vue ra
ngala na luana i io ma ra birao uro
na ta; ma ra vautuluna pakana ta
ra ta i ga da ra gap;
9 ma i ga mat ra vautuluna
pakana ta ra lavur magit i laun ta
ra ta, ma ra vautuluna pakana ta
ra lavur parau i ga virua.
10 Ma ra vautuluna angelo i
pupunge, ma ra ngala na tagul i
bura marama ra bala na bakut, i
birao da ra ul, ma i ga bura taun ra
vautuluna pakana ta ra lavur tava
alir, ma taun ra lavur kivu na tava;
11 ma ra iang i ra tagul: A Mapak
Tuna; ma ra vautuluna pakana ta
ra lavur tava i ga mapak na kaia;
ma mangoro na tarai dia mat ta ra
tava, tago di ga vamapak ia tuna.
12 Ma ra vaivatina angelo i
pupunge, ma di ga ubu ra vautu-
luna pakana ta ra matana keake,
ma ra vautuluna pakana ta ra
gai, ma ra vautuluna pakana ta
ra lavur tagul; upi ra vautuluna
pakana ta diat na bobotoi ma koko
i kapa ra vautuluna pakana ta ra
bung, ma damana bula ra marum.
13 Ma iau ga gire, ma iau ga
valongore ta tika na taragau, i
purpururung livuan ta ra bala na
bakut, ma i ga oro ma ra ngala
na nilaina: Na kaina, na kaina, na
kaina ta diat dia ki ta ra rakarakan
a gunagunan ure ra nilai ra utul a
tavur kai nam ra utul a angelo ba
dital a pupunge boko.

9

1 Ma ra vailimana angelo i ga
pupunge, ma iau ga gire tika na
tagul i ga bura marama ra bala na
bakut uti ra pia; ma di ga tul tar ra
ki tana ure ra ngala na tung i lulur
mat.
2 Ma i ga papa are ra ngala na
tung i lulur mat; ma ra mi i tubang
rikai ta ra ngala na tung, da ra mi
ta ra ngala na ubu; ma ra keake
ma ra maup ta ra vavai na bakut
i ga bobotoi ta ra mi kai ra ngala
na tung.

3 Ma ra umana kubau dia ga
vana rikai ta ra mi upi diat a ki ta
ra rakarakan a gunagunan; ma di
ga tul tar ra dekdek ta diat, da ra
umana kuka na pal a galip dia ki
ta ra rakarakan a gunagunan.
4 Ma di ga ve diat upi koko
diat a vakaina ra vura ta ra
rakarakan a gunagunan, ba ta
magit i lubalubang, ba ta davai,
diat a vakaina ka nina ra tarai ba
pa ta vakilang kai God i tur ta ra
palamata i diat.
5 Ma vakir di ga tul tar diat pi
diat a doko diat, upi diat a vakadik
diat ika a ilima na gai; ma kadia
kinadik i ga da ra kinadik kai ra
kuka na pal a galip ba i inging ra
tarai.
6 Ma ta nam ra umana bung a
tarai dia tikan upi ra minat, ma pa
dia tikan tadav ia; dia mainge upi
diat a mat, ma ra minat na lop kan
diat.
7 Ma ra malalar i ra umana
kubau i ga da ra umana os di ga
vaninare pa diat ure ra vinarubu;
ma di ga vatoke ra umana kere da
ra goled ta ra ulu i diat, ma ra mata
i diat i ga varogop ma ra mata i ra
tarai.
8 A pepe na ulu i diat i ga varo-
gop ma ra pepe na ulu i ra vaden,
ma ra palangie i diat i ga da ra
palangie i ra umana leon.
9 Ma ra papal ta ra bongobongo
i diat i ga da ra papal na palariam;
ma ra rurunga i ra bebea i diat i ga
da ra rurunga i ra umana kiki na
vinavana ba mangoro na os tana
dia vutvut upi ra vinarubu.
10 Ma ra tauku i diat i ga da ra
tauku i ra umana kuka na pal a
galip ma ra umana lobotono tana;
ma ra dekdek i diat i ki ta ra tauku
i diat upi diat a vakaina ra tarai ta
ilima na gai.
11 Ma ra angelo kai ra ngala na
tung nina i lulur mat, i king ta diat;
di vatang ra iangina ta ra tinata
Ebraio ba: Abadon, ma ta ra tinata
Elenas ba: Apolion.
12 I tar par ra luaina Kinadik, a
ura Kinadik dir a mur boko.
13 Ma ra valaptikaina angelo i
ga pupunge, ma iau ga valongore
ra nilai tikai i arikai ta ra ivat na
ramu i ra uguugu na vartabar di
ga pait ia ma ra goled, ma i tur ta
ra luaina mata i God,
14 ma i tatike ta ra valaptikaina
angelo, nina i vature ra tavur,
dari: Una pala vue ra ivat na
angelo di ga vi diat ta ra ngala na
tava alir, a iangina ba Oiprate.
15 Ma di ga pala vue ra ivat na
angelo, diat dia ga vaninara upi ra
pakana bung, ma ra bung, ma ra
gai, ma ra kilala, ba diat a doko ra
vautuluna pakana ta ra tarai par.
16 Ma di ga luk guve diat ra tarai
na vinarubu dia ga ki ra os, da
di vangala pa ra ura vinun na rip
na marmar ma ra vinun na rip na
marmar; iau ga valongore ba aivia
diat.
17 Ma damana iau ga gire ra
lavur os ma ra tarai dia ga ki ta diat
ta ra ninana, a papal na palariam
ta ra bongobongo i diat i ga da ra
birao, ma da ra vat i blu ma ra
pakar; ma ra ulu i diat ra lavur os
dia ga da ra ulu i ra umana leon;
ma ra iap ma ra mi ma ra pakar i
vana rikai ta ra ngie i diat.
18 Ta go ra utul a kinadik dital
ga doko ra vautuluna pakana ta ra
tarai par, a iap, ma ra mi, ma ra
pakar, nina dital ga vana rikai ta
ra ngie i diat.
19 Tago ra dekdek i ra umana os i
tur ta ra ngie i diat ma ta ra tauku i
diat; tago ra tauku i diat i varogop
ma ra umana vui, ma dia vung ra
ulu i diat; ma dia vakavakaina me.
20 Ma ra tarai di ga doko valili
diat ta go ra umana kaina kinadik,
ma pa dia ga nukpuku kan ra lavur
papalum na lima i diat, upi koko
diat a lotu tadav ra umana tabaran
ma ra umana tabataba, di ga pait
diat ma ra goled, ma ra silva, ma
ra gobol na palariam, ma ra vat,

ma ra davai; ma pa dia gigira, ma
pa dia valavalongor, ma pa dia
vanavana;
21 ma pa dia ga nukpuku kan
kadia lavur vardodoko, ma kan
kadia lavur agagar ma kadia un-
gaunga, ma kan kadia lavur ni-
long.

10

Ra angelo ma ra ikilik na buk

1 Ma iau ga gire ta ra dekdek na
angelo mulai, i vana ba marama
ra bala na bakut i ga mong ma ra
bakut; ma ra gogol i ga tur ta ra
uluna, ma ra matana i ga varogop
ma ra matana keake, ma ra kauna
i ga da ra pagapaga na iap;
2 ma i ga vature ra ikilik na buk i
tapelegi ta ra limana; ma ra kauna
ta ra papar a lima tuna i ga rua ra
ta, ma ra mairana i ga rua ra pia;
3 ma i ga oro ma ra ngala na
nilaina, da ra leon i kukula; ma ba
i ga kukukula, a lavurua na pipi
dia ga tata.
4 Ma ba ra lavurua na pipi dia ga
tata mutu ma ra nilai diat, iau ga
mainge upi ina tutumu. Ma iau ga
valongore ra nilai tikai marama ra
bala na bakut i ga biti dari: Una
vabulit bat go ra lavur magit, nina
ba ra lavurua na pipi dia ga tatike;
ma koko una tumu diat.
5 Ma nam ra angelo, nina iau ga
gire i ga tur taun ra ta ma taun
ra pia bula, i tulue ra limana tuna
urama tadav ra bala na bakut,
6 ma i vavalima tai nina i laun
pa na mutu, ma i ga vaki ra bala
na bakut ma ra magit par tana, ma
ra rakarakan a gunagunan ma ra
magit par i ki tana, ma ra ta ma
ra lavur magit tana, dari ba: Pa ta
kilala mulai;
7 ma ga ta nam ra umana bung
kai ra nilai ra valavuruana angelo,
ba i vaninara upi na pupunge, di
tar pait ot pa ra magit na pidik
kai God da ra bo na varvai i ga ve
diat kana umana tultul, ra umana
propet, ure.
8 Ma ra nilai tikai, nina ba iau
ga valongore marama ra bala na
bakut, i ga biti mulai tagu dari:
Una vana, una tak pa ra buk i
tapelegi ta ra lima i ra angelo, nina
i tur taun ra ta ma taun ra pia.
9 Ma iau ga vana tadav ra angelo,
ma iau ga lul ra ikilik na buk. Ma
i ga biti tagu dari: Una tak pa ia,
ma una konom ia; ma ra balam na
mapak tana, ma na kalami ta ra
ngiem da ra polo na livur.
10 Ma iau ga tak pa ra ikilik na
buk ta ra lima i ra angelo, ma iau
ga en ia; ma ta ra ngiegu i ga da
ra polo na livur i kalami; ma ba
iau ga en pa ia, i ga vamapak ra
balagu.
11 Ma dia biti tagu dari: Una tata
na propet mulai ure ra mangoro
na vuna tarai, ma mangoro na kor
na tarai, ma ra alala tinata, ma
mangoro na king.

11

A ura tena varvai dovot

1 Ma di ga takan tar ra vuvur da
ra buka tagu; ma tikai i ga biti dari:
Una tut, ma una valar ra pal na
vartabar kai God ma ra uguugu,
ma diat dia lolotu tana.
2 Ma una nur vue ra bala na
gunan i ra pal na vartabar, ma
koko una valar ia; tago di ga tul
tar ia ta diat ra umana Tematana.
Ma diat a ruarua ra pia na pal tabu
ma ra vavai na kak i diat a ivat na
vinun ma a ura gai.
3 Ma ina tul tar kaugu a ura
tena varvai dovot, ma dir a tata na
propet tika na arip ma a ura mar
ma laptikai na vinun na bung, ma
dir a mong ma ra mal na tinabun.
4 A ura davai na oliva ma ra ura
turtur na birao nam dir, ma dir a
tur ta ra luaina mata i ra Luluai kai
ra rakarakan a gunagunan.
5 Ma ba tikai i mainge upi na
vakaina dir, a iap i vana rikai ta ra
ngie i dir, ma i en vue kadir lavur

ebar; ma ba tikai i mainge upi na
vakaina dir, da ga doka damana.
6 Dir vature ra varkurai upi dir
a banu bat ra bakut, upi koko na
bata ta kadir bungbung na var-
vai na propet; ma dir vature ra
varkurai ure ra umana tava pi dir
a pukue diat upi diat a gap uka, ma
upi dir a vakadik ra gunagunan ta
ra lavur bung ba dir mainge.
7 Ma ba dir ga varvai vapar kadir
dovot na varvai, a leing, nina i
tutua kan ra ngala na tung, na pait
ra vinarubu ure dir, ma na uvia pa
dir, ma na doko dir.
8 Ma ra minat i dir na va ta ra
pal a nga i ra pia na pal di vatang
ia ma ra tinata valavalar ba Sodom
ma Aigipto, nina di ga ot pa kadir
Luluai ta ra bolo tana.
9 Ma ta umana tarai ta diat ra
lavur tarai ma ra lavur vuna tarai
ma ra lavur alala tinata ma ra
lavur vuna gunan dia bobe ra
minat i dir a utul a bung ma a
ngungu, ma pa diat a tul tar dir upi
da punang ra minat i dir.
10 Ma ra tarai dia ki ta ra
rakarakan a gunagunan dia gugu
ure dir, ma dia ga muka; ma dia
tulue ra vartabar vargil, tago go ra
ura propet dir ga vakadik ra tarai
ta ra rakarakan a gunagunan.
11 Ma ba i ga tar par ra utul a
bung ma a ngungu, ra tulungen na
nilaun tai God i ga ruk ta dir, ma
dir tur ta ra kau i dir; ma ra ngala
na bunurut i vana tadav diat dia
ga gire dir.
12 Ma dir ga valongore ra ngala
na nilai tikai marama ra bala na
bakut, i biti ta dir dari: Amur a
tutua uti. Ma dir ga tutua urama
ra bala na bakut ta ra bakut; ma
kadir lavur ebar dia ga gire dir.
13 Ma ta nam ra pakana bung i
ga guria na kaia, ma ra vavinun na
pakana ta ra pia na pal i ga tarip;
ma lavurua na arip na marmar na
tarai dia ga virua ta nam ra guria;
ma ra ibaiba dia ga burut, ma dia
ga pite pa God arama ra bala na
bakut.
14 A vauruana Kinadik i tar par;
gire, ra vautuluna Kinadik i vana
lulut uti.

A valavuruana tavur

15 Ma ra valavuruana angelo i
ga pupunge; ma di valongore ra
ngala na nilai ta umana arama ra
bala na bakut dari: Di ga tul tar.
tai kada Luluai ma kana Kristo ra
varkurai ta ra rakarakan a guna-
gunan; ma na pait ra varkurai na
king pa na mutu.
16 Ma ra ura vinun ma a ivat
na patuana, diat dia ki ta kadia
umana kiki na king ta ra luaina
mata i God, dia ga bura timtibum
ma dia ga lotu tadav God, ma dia
ga biti:
17 Luluai, God dekdek muka, u
laun go ma u ga laun amana; ave
pite pa iu, tago u ga tak pa ra ngala
na dekdekim ma u varkurai na
king.
18 Ma ra lavur vuna tarai dia ga
kankan, ma kaum kankan i ga pot,
ma ra kilala i ra lavur minat upi
da kure diat, ma upi da vabon-
gon kaum lavur tultul, a umana
propet, ma ra umana tena gom-
gom, ma diat, dia ru ra iangim, a
umana ikilik ma ra umana ngala;
ma upi da kamare vue diat dia
vakaina ra rakarakan a gunagu-
nan.
19 Ma dia ga papa are ra pal na
vartabar kai God arama ra bala
na bakut; ma di ga gire ra bok na
kunubu ta kana pal na vartabar;
ma ra meme i ga palapala ia, ma di
valongore ra nilai ra umana pipi,
ma i guria, ma ra bata na ais i bura.

12

Ra vavina ma ra dragon

1 Ma ra ngala na vakilang ta ra
bala na bakut i vana rikai; tika na
vavina i ga mong ma ra keake, ma
ra gai i ga tur ta ra vavai ra ura
kakene, ma ra kere, ba a vinun ma
a ivu tagul tana, ta ra uluna;

2 ma i kap bala ma i kukula ma
ra kinadik ma ma ra makmaki na
kinakava.
3 Ma ta ra tika na vakilang i ga
vana rikai ta ra bala na bakut; ma
gire, tika na ngala na dragon,* i
meme, lavurua na uluna, ma a vi-
nun na ramuna, ma ta ra lavurua
na uluna a lavurua na vipuar.
4 Ma ra taukuna i al pa ra vau-
tuluna pakana ta ra lavur tagul
arama ra bala na bakut, ina i vue
vaba diat ra pia; ma ra dragon i ga
tur ta ra luaina mata i ra vavina
nina i to na kakava, upi na konom
pa natuna, ba i ga kakava.
5 Ma i ga kava ra bul, a tutana,
nina ba na kure ra lavur vuna
tarai ma ra buka na palariam; ma
di ga puak vatutua pa natuna ta-
dav God ma tadav kana kiki na
king.
6 Ma ra vavina i ga lop uria ra
pupui ta nam ra pakana, God i ga
tar vaninare ra kubana ie, upi diat
a tabar ia tana tika na arip ma a
ura marmar ma laptikai na vinun
na bung.
7 Ma dia ga tut upi ra vinarubu
arama ra bala na bakut; Mikael
ma kana lavur angelo dia vana
rikai upi diat a varubu ma ra
dragon; ma ra dragon ma kana
lavur angelo dia varubu;
8 ma pa dia uvuvia, ma pa di
gire tadav mule ta pakana maup
ba kadiat arama ra bala na bakut.
9 Ma di ga vue vaba ra ngala na
dragon, nam ra vui papa ania, a
iangina Tena Vartakun ma Satan,
nina i varara ra rakarakan a guna-
gunan, ma di tar vue vaba ia ra pia
ma diat kana lavur angelo bula.
10 Ma iau ga valongore ra ngala
na nilai tikai arama ra bala na
bakut, i oraoro dari: Go i tar vana
rikai ra varvalaun, ma ra dekdek,
ma ra varkurai kai kada God, ma
ra varkurai kai Kristo; tago di tar
vue vaba ra tena vartakun kai ra
umana tura i dat, nina i ga takun
diat ta ra mata i God ta ra keake
ma ta ra marum.
11 Ma dia tar uvia pa ia ure ra
gapu i ra Lam, ma ure ra tinata na
varvai dovot; ma pa dia ga mari
vake kadia nilaun tuk ta ra minat.
12 Kari go avat a gugu, a umana
bala na bakut, ma avat, ava ki
tana. Na kaina ta ra gunagunan
ma ta ra ta bula; tago Satan i ga
vana ba tadav avat ma ra ngala
na kankan, tago i nunure ba kana
kilala i ikilik ika.
13 Ma ba ra dragon i gire ba
di tar vue vaba ia ra pia, i korot
ra vavina, nina i ga kava ra bul
tutana.
14 Ma di tul tar ra ivu bebea i
ra ngala na taragau ta ra vavina,
upi na pukai ura ra pupui ta kana
gunan kan ra mata i ra vui, upi
diat a vavamel ia abara ta tika na
kilala, ma ta umana kilala, ma ta
pakana kilala.
15 Ma ra vui i ga marue vue ra
tava ta ra ngiene tadav ra vavina,
da ra tava alir, upi ra alal na tava
na kap vue.
16 Ma ra pia i ga maravut ra vav-
ina, ma i ga panganga ra ngiene
ma i ga konom pa ra tava alir,
nina a dragon i ga marue vue ta ra
ngiene.
17 Ma ra dragon i ngangal ure
ra vavina, ma i vana upi na kap
ra vinarubu tadav diat ra ibaiba
ta kana vuna tarai, nina diat dia
torom ta ra lavur vartuluai kai
God, ma dia vatur vake ra varvai
dovot ure Iesu.

13

A ura king

1 Ma iau ga tur ta ra veo na ta.
Ma iau ga gire tika na leing i
tutua kan ra bala na ta, a vinun
na ramuna ma lavurua na uluna,
ma a vinun na vipuar ta ra vinun
na ramuna, ma a umana iang na
varvul ta ra lavurua na uluna.

* **12:3:** A ngala na mangana king, da ra pukpuk.

* **13:2:** A panter ia ra ngala na pusi, a tena varkarat.

2 Ma nam ra leing iau ga gire
i ga da ra panter* ma ra kauna
i ga da ra kau i ra bear,† ma ra
ngiene da ra ngie i ra leon; ma ra
dragon i ga tul tar ra dekdekina
tana, kana kiki na king, ma ra
ngala na varkurai.
3 Ma iau ga gire tika na uluna i
ga da di ga ub ia pi na mat; ma ra
kinkin na minat i ga tar map mulai
ma ra rakarakan a gunagunan i
kaian mur ra leing;
4 ma dia ga lotu tadav ra dragon,
tago i ga tul tar kana varkurai ta
ra leing; ma dia ga lotu tadav ra
leing, ma dia ga biti dari: To ia dir
varogop ma ra leing, ma i tale to ia
upi dir a varubu me?
5 Ma di ga tul tar ra ngiene tana
upi na tatike ra lavur ngala na
magit ma upi na varvul; ma di ga
tul tar ia upi na pait kana manga-
mangana a ivat na vinun ma a ivu
gai.
6 Ma i tak ngiene ma ra varvul
tadav God upi na vul ra iangina,
ma ra kubana ma diat bula dia ki
arama ra bala na bakut.
7 Ma di ga tul tar ia upi diat a
varubu ma ra umana tena gom-
gom, ma upi na uvia pa diat; ma
di ga tul tar ia bula upi na kure
ra lavur vuna tarai, ra lavur vuna
gunan, ra lavur alala tinata, ma ra
lavur kor na tarai.
8 Ma diat par dia ki ra pia diat
a lotu tadav ia, diat par ba pa di
ga tumu ra iang i diat ta ra buk na
nilaun kai ra Lam nina di ga doka
papa ra vunapai ra rakarakan a
gunagunan.
9 Nina ba ra talingana, boina ba
na valavalongor.
10 Nam i kinim vavilavilau, da
kinim vavilavilau pa ia bula; ba
tikai i vardodoko ma ra pakat na
vinarubu, da doka bula ma ra
pakat na vinarubu. A mangaman-
gana vovovon ma ra nurnur kai ra
umana tena gomgom go kari.
11 Ma iau ga gire ta ra leing i
tutua rikai ta ra gunan; ma a ura
ramuna da ra lam, ma i ga tata da
ra dragon.
12 Ma i vatur vake ra varkurai
par kai ra luaina leing ta ra luaina
matana. Ma i varkurai upi ra
rakarakan a gunagunan ma diat,
dia ki tana, diat a lotu tadav ra
luaina leing, nina ba kana kinkin
na minat i ga tar map mulai.
13 Ma i pait ra umana ngala
na vakilang, i vabura bula ra iap
marama ra bala na bakut uti ra pia
ta ra mata i ra tarai.
14 Ma i varara pa diat dia ki ta
ra rakarakan a gunagunan ma ra
lavur vakilang, di ga tul tar ia upi
na pait diat ta ra mata i ra leing;
ma i ve diat ta ra rakarakan a gu-
nagunan, upi diat a pait ra malalar
pi kai ra leing; nina i kinkin ta ra
pakat na vinarubu ma i ga lagar
mulai.
15 Ma di ga tul tar ia upi na tabar
ra malalar i ra leing ma ra vuvu
na nilaun, upi ra malalar i ra leing
na tata, ma upi na vuna bula ba da
doko nina diat pa dia lotu tadav ra
malalar i ra leing.
16 Ma i vovo pa diat par, a lavur
ikilik ma ra lavur ngala, a lavur
uviana ma ra lavur luveana, a
tarai tuna ma ra lavur vilavilau,
upi diat a pait ra vakilang ta ra
lima tuna ta diat ba ta ra palamata
i diat;
17 ma upi koko ta tikai na kukul
ba na ivivura, ia kaka nam ba ra
vakilang, nina ba ra iang i ra leing
ba kana matana pika, i tur tana.
18 A kabinana go kari. Nina ba
i matoto, boina na luk guve ra
matana pika kai ra leing; tago a
matana pika kai ta tutana. Ma
kana matana pika i varogop ma
Laptikai na mar ma laptikai na
vinun ma laptikai.

† **13:2:** A bear ia ra ngala na king, a kauna i da ra kau i ra tutana.

14

A kakailai kadiat di ga varkul bat diat

1 Ma iau ga gigira, ma ra Lam i
ga tur ta ra ul a luana Sion, diat ma
tika na mar ma a ivat na vinun ma
a ivat na arip na marmar, diat di
ga tumu ra iangina ta ra palamata
i diat, ma ra iang i Tamana bula.
2 Ma iau ga valongore ra nilai
tikai marama ra bala na bakut, da
ra nilai ra mangoro na tava, ma
da ra nilai ra ngala na pipi; ma
ra nilai nina iau ga valongore i ga
da ra nilai ra umana tena ububu
pagol ba dia ububu kadia umana
pagol;
3 ma dia kakakailai da ra kala-
mana kakailai ta ra luaina mata
i ra kiki na king, ma ta ra luaina
mata i ra ivat na magit na vavaki
a umana launa ma ra umana pat-
uana; ma pa i ga tale ta tutana upi
na vartovo ta go ra kakailai, i tale
diat ika ra mar ma a ivat na vinun
ma a ivat na arip na marmar di ga
varkul bat diat ta ra rakarakan a
gunagunan.
4 Go diat, ba pa dia ga vadur
mule diat ma ra vaden: dia inip
uka. Go diat, dia mur ra Lam ta
ra gunagunan i vanavana tana. Go
diat, di ga varkul bat diat livuan ta
ra tarai upi diat a luaina vuai e kai
God ma kai ra Lam.
5 Ma pa di gire tadav ta vaongo
ta ra ngie i diat; ma pa ta magit na
vartakun ta diat.

A utul a angelo

6 Ma iau ga gire ta ra angelo
mulai i purpururung livuan ta ra
bala na bakut, ma i ga vature ra
bo na varvai ba pa na mutu, upi
na varvai me tadav diat dia ki
ta ra rakarakan a gunagunan, ma
ta ra lavur kor na tarai, ma ra
lavur vuna tarai, ma ra lavur alala
tinata, ma ra lavur vuna gunan;
7 ma i biti ma ra ngala na nilaina
dari: Avat a ru God ma avat a
tul tar ra pite varpa tana; tago
ra pakana bung na varkurai i tar
vut. Io, avat a lotu tadav nina i
ga vaki ra bala na bakut ma ra
rakarakan a gunagunan, ma ra ta,
ma ra lavur matana tava.
8 Ma ta ra angelo, a vauruana, i
murmur, ma i biti dari: I tar bura,
i tar bura Babilon ra ngala, nina
i ga vamomo ra lavur gunagunan
ma ra vain na kankan ure kana
ungaunga.
9 Ma ta ra angelo, a Vautuluna, i
ga mur dir ma i oro ma ra ngala na
nilaina dari: Ba ta tutana i lotu ta-
dav ra leing ma ra malalarina ma
ra vakilang i tur ta ra palamatana,
ba ta ra limana,
10 nam bula na momo ta ra vain
na kankan kai God, nina di ga
vaninare ta ra la kai kana kulot ma
pa di ga pidakia; ma da vakadik ia
ma ra iap ma ra pakar ta ra luaina
mata i ra lavur angelo gomgom,
ma ta ra luaina mata i ra Lam;
11 ma ra mi ure kadia kinadik
na tubang tutua pa na mutu; ma
pa dia ngo ta ra keake ma ta ra
marum, diat dia ga lotu tadav ra
leing ma ra malalarina, ma diat
dia vatur vake ra vakilang ure ra
iangina.
12 A mangamangana vovovon
kai ra umana tena gomgom diat
dia vatur vake ra lavur vartuluai
kai God, ma ra nurnur tai Iesu go
kari.
13 Ma iau ga valongore ra nilai
tikai marama ra bala na bakut i ga
biti: Una tumu go: Diat dia mat ma
ra nurnur tai ra Luluai papa gori,
dia ti doan; maia pa, ra Tulungen i
biti, upi diat a ngo kan kadia lavur
papalum; ma kadia lavur bo na
papalum diat a mur diat.

A magit na uma i manga matuka

14 Ma iau ga gigira, ma tika na
bakut i pua; ma tikai da natu i ta
tutana i ki ta ra ul a bakut, ma
a kere na goled ta ra uluna, ma i
vature ra pakat i likokoi i mangi
muka ta ra limana.

15 Ma ta ra angelo i ga irop kan
ra pal na vartabar, ma i ga oro ma
ra ngala na nilaina tadav nina i ga
ki ta ra ul a bakut dari: Una tul
vue kaum pakat i likokoi ma una
dodoko; tago i tar pot ra pakana
bung na nidodoko; tago ra magit
na uma i manga matuka.
16 Ma nina i ga ki ta ra ul a bakut
i ga vue kana pakat i likokoi ta ra
rakarakan a gunagunan ma di ga
doko pa ra rakarakan a gunagu-
nan.
17 Ma ta ra angelo mulai i vana
rikai kan ra pal na vartabar i tur
ta ra bala na bakut, i vature bula a
mangi na pakat i likokoi.
18 Ma ta ra angelo mulai i vana
rikai kan ra uguugu na vartabar,
nina i kure ra iap; ma i oraoro ma
ra ngala na nilaina tadav nina i
vature ra pakat i likokoi, ma i biti:
Una tul vue kaum mangi na pakat
i likokoi ma una avir guve ra rere
na vain matuka.
19 Ma ra angelo i ga vue tar ra
pakat i likokoi ura ta ra rakarakan
a gunagunan ma i ga avir guve
ra vuai na vain ta ra rakarakan a
gunagunan, ma i ga vue ta ra tung
na vat di rua vapolo ra vain tana,
a ngala na tung ure ra kankan kai
God.
20 Ma di ga rua vapolo ra vain ta
ra tung na vat i tur ta ra papar a
liplip na pia na pal, ma ra gap i
vana rikai ta ra tung na vat, ma i
tutua tuk tar ta ra al vakai kai ra
umana os, ma i vana a utul a mar
ma a ura vinun na kilomita (a ura
mar na mail).

15

A umana angelo ma ra umana kinadik

1 Ma iau ga gire ta ra vakilang
arama ra bala na bakut, i ngala ma
i enana tuna, lavurua na angelo
dia ga vatur vake ra lavurua na
kinadik, uina dia mur kakit, tago
ra kankan kai God i ot tana.
2 Ma iau ga gire i ga da ra ta
i vardada ma ra tiroa, di ga pota
ma ra iap; ma diat dia ga uvia pa
ra leing ma ra malalarina, ma ra
matana pika na iangina bula, dia
tur ta ra ul a ta i vardada ma ra
tiroa, ma dia ga vature ra umana
pagol kai God.
3 Ma dia kakaile ra kakailai kai
Moses ra tultul kai God, ma ra
kakailai kai ra Lam, dia ga biti
dari: Luluai, God u dekdek muka;
kaum lavur papalum dia ngala ma
dia padapada varvo; u a King kai
ra lavur vuna tarai, kaum lavur
mangamangana dia takodo ma dia
dovot.
4 Luluai, to ia ba pa na burut,
ma pa na pite pa ra iangim? Tago
u kaka u gomgom; tago ra lavur
vuna tarai diat a vut boko ma diat
a lotu ta ra matam; tago di ga
vaarike kaum takodo na manga-
mangana.
5 Ba i ga par go ra lavur magit
iau ga gigira, ma di ga papa are ra
pal na vartabar, a kuba i ra varvai
dovot, nina i tur arama ra bala na
bakut;
6 ma ra lavurua na angelo dia
ga vature ra lavurua na kinadik,
dia ga irop ta ra pal na vartabar,
ma dia ga mong ma ra mal pua
i bagabagele, ma dia ga vi pit ra
bongobongo i diat ma ra vipit na
goled.
7 Ma tikai ta diat ra ivat na magit
na vavaki a umana launa i ga tul
tar lavurua na la na goled ta diat ra
lavurua na angelo; ma dia ga buka
ma ra kankan kai God, nina i laun
pa na mutu.
8 Ma ra pal na vartabar i buka
ma ra mi tai ra minamar i God,
ma tai ra dekdekina; ma pa i ga
tale ta tikai ba na ruk ta ra pal na
vartabar tuk ta ra bung ba di ga
pait ot pa ra lavurua na kinadik
kai ra lavurua na angelo.

16

A umana la na kankan kai God

1 Ma iau ga valongore ra ngala
na nilai tikai i vana rikai ta ra pal
na vartabar, i biti tadav ra lavurua
na angelo dari: Avat a vana ma
avat a lolonge taun ra rakarakan
a gunagunan ma ra lavurua na la
na kankan kai God.
2 Ma ra luaina angelo i ga vana
ma i ga lolonge kana la taun ra
rakarakan a gunagunan, ma nam
ra tarai ba dia ga kap ra vakilang
kai ra leing, ma dia ga lotu tadav
ra malalarina, di ga manua ma ra
umana kaina manua ma ra umana
bilak na manua.
3 Ma ra vauruana i ga lolonge
kana la taun ra ta; ma i ga gap da
ra gapu i ra tutana i mat, ma ra
lavur magit i laun ara na ta i ga
mat.
4 Ma ra vautuluna i ga lolonge
kana la taun ra lavur tava alir ma
ra lavur matana tava, ma dia gap
uka.
5 Ma iau ga valongore ra angelo
kai ra umana tava i ga biti dari: U
tar takodo, u laun go, ma u ga laun
amana, u a Tena Gomgom, tago u
ga varkurai dari:
6 tago di ga lolonge ra gapu i
ra umana tena gomgom ma ra
umana propet, ma u ga vamomo
diat mulai ma ra gap; dari i ga topa
diat.
7 Ma iau ga valongore ba ra ugu-
ugu na vartabar i ga biti: Maia,
Luluai, God Dekdek Muka, kaum
lavur varkurai dia takodo ma dia
dovot.
8 Ma ra vaivatina i ga lolonge
kana la taun ra keake, ma di ga tul
tar ia tana ba na rang ra tarai ma
ra iap.
9 Ma di ga rang ra tarai ma ra
ngala na oao, ma dia ga vul ra
iang i God, nina i vatur vake ra
varkurai ure go ra lavur kinadik;
ma pa dia nukpuku upi diat a pite
pa ia.
10 Ma ra vailimana i ga lolonge
kana la taun ra kiki na king kai
ra leing; ma di ga vabobotoi kana
varkurai, ma dia ga karat mule ra
karamea i diat ta ra kinadik,
11 ma dia ga vul ra God arama
ra bala na bakut ta kadia kinadik
ma ure ra manua i diat, ma pa
dia ga nukpuku kan kadia manga-
mangana.
12 Ma ra valaptikaina i ga lo-
longe kana la taun ra ngala na tava
alir, a iangina Oiprate; ma i mama
upi da mal are ra nga ure diat
ra umana king mara ra vanavana
rikai na keake.
13 Ma iau ga gire ra utul a dur
na tabaran, da ra utul a rokrok,
dital ga vana rikai kan ra ngie i ra
dragon ma ra ngie i ra leing, ma ra
ngie i ra propet vavaongo;
14 a tulungea i ra utul a tabaran
nam, dital pait ra umana vakilang;
dital vana tadav ra lavur king ta ra
rakarakan a gunagunan upi dital
a varurue diat ure ra vinarubu ta
ra ngala na bung kai God i Dekdek
Muka.
15 (Gire, iau pot da ra tena ni-
long. Nina i monamono ma i van-
inare kana umana mal, i ti doan;
upi koko na vanavana bia ma da
gire ra pakana tuna.)
16 Ma dital ga varurue diat ta
ra pakana gunan a iangina ta ra
tinata Ebraio ba: Armagedon.
17 Ma ra valavuruana i ga lo-
longe kana la taun ra maup; ma ra
ngala na nilai tikai ga vana rikai ta
ra pal na vartabar kan ra kiki na
king, dari: Di tar pait ia;
18 ma ra umana meme ma ra
nilai ta umana ma ra umana pipi
dia ga vana rikai; ma i ga guria na
kaia, pa i ga guria damana papa ra
bung nam ba ra tarai dia ga ki ta ra
rakarakan a gunagunan, a guria i
ga ngala tuna.
19 Ma di ga tibe ra ngala na pia
na pal upi na utul a pakana, ma
ra umana pia na pal kai ra umana
vuna tarai dia ga tarip; ma ta ra
mata i God dia ga nuk pa Babilon
ra ngala, upi da vamoma ma ra

la na vain kai ra karangap i kana
kankan.
20 Ma ra lavur lolo par dia ga
vilau, ma pa di gire tadav mule ra
lavur lualuana.
21 Ma ra bata na ais i bura
marama ra bakut taun ra tarai, ma
tikatika na vat na ais i mamat da ra
kopono talant.* Ma ra tarai dia ga
vul God ta ra kinadik na bata; tago
i ga ngala muka kana kinadik.

17

Ra ngala na igoro na vavina

1 Ma tikai ta diat ra lavurua na
angelo dia vature ra lavurua na
la, i ga vana piragu, ma i ga biti
tagu dari: Una mai, ina ve tar ra
varkurai tam ure ra ngala na igoro
na vavina, nina i ki taun mangoro
na tava;
2 ma ra umana king dia ki ta
ra rakarakan a gunagunan dia ga
pait ra kaina me, ma ra tarai dia
ki ta ra rakarakan a gunagunan
dia ga longlong ta kana vain na
ungaunga.
3 Ma i ga puak iau uria ra pupui
ta ra Tulungen; ma iau ga gire
ta tika na vavina i ga ki tai tika
na leing meme, i vartabirit ma
ra lavur iang na varvul, ma ra
lavurua na uluna ma a vinun na
ramuna.
4 Ma ra vavina i ga mong ma ra
mal meme, ma di ga mar ia ma ra
goled ma ra vat i ngatngat ma ra
kiau na kalagi, ma i vature ra la na
goled ta ra limana, i buka ma ra
kaina mangamangana, ma ra dur
na magit ure kana ungaunga,
5 ma di ga tumu tika na iang
ta ra pal a matana dari: A magit
na pidik, Babilon ra ngala, na i
ra lavur igoro na vavina ma ra
bilak na mangamangana tuna kai
ra rakarakan a gunagunan.
6 Ma iau ga gire ra vavina i ga
longlong ma ra gapu i ra umana
tena gomgom, ma ra gapu i diat di
ga doko diat ta ra varvai dovot kai
Iesu. Ma iau ga kaian muka ba iau
ga gire.
7 Ma ra angelo i ga biti tagu dari:
Ta ra ava u kaian? Ina ve u boko
ta ra magit na pidik kai ra vavina
ma ra leing i ki tana, nina ba ra
lavurua na uluna ma ra vinun na
ramuna.
8 Nina ra leing ba u tar gire, i ga
laun, ma pa i laun, ma na tutua
rikai ta ra ngala na tung i lulur
mat, ma na vana ta ra vinirua.
Diat dia ki ta ra rakarakan a gu-
nagunan, diat ba pa di ga tumu
ra iang i diat ta ra buk na nilaun
papa ra vunapai ra rakarakan a
gunagunan, diat a kakaian tana,
ba dia gire ra leing, tago i ga tar
laun, ma pa i laun, ma na pot.
9 Go ra kukuraina, ma ia ra kabi-
nana. A lavurua na uluna diat a
lavurua na luana, ma ra vavina i
ki ta diat;
10 ma diat a lavurua na king
bula; a ilima dia tar bura, tikai go
i ki ma ta ra tikai pa i ti pot boko;
ma ba na pot, na ki papa a ik ika.
11 Ma ra leing i ga laun lua, ma
go pa i laun, ia iat ra valavutuluna,
ma tikai ta diat ra lavurua; ma i
vana ta ra vinirua.
12 Ma nam ra vinun na ramuna
nina u tar gire, diat a vinun na
king, nam diat ba pa dia vatur
vake ta varkurai boko; ma diat a
vatur varurungane vake ra varku-
rai ma ra leing da ra umana king
ure ta kopono pakana bung.
13 A nuknuk i diat i kopono ko,
ma dia tul tar kadia kini na varku-
rai ma ra dekdek i diat ta ra leing.
14 Ma diat a varubu ma ra Lam,
ma ra Lam na uvia pa diat, tago ia
ra Luluai kai ra lavur luluai, ma ia
ra King kai ra lavur king; ma diat
dia bartalaina me, nina di ga oro
pa diat ma di ga pilak pa diat ma
dia dovot, diat bula diat a uvia pa
diat.
15 Ma i biti tagu dari: Nam ra

* **16:21:** A talant i da ra mamat i tika na beg na braun rais.

lavur tava abara ba ra igoro na
vavina i ki ie, ia nam diat ra lavur
vuna tarai, ma ra kor na tarai, ma
ra lavur vuna gunan, ma ra lavur
alala tinata.
16 Ma ra vinun na ramuna, u ga
gire diat, ma ra leing, diat a mi-
likuane ra igoro na vavina, ma diat
a vana kan ia upi na ki varkolono
ma upi na ki bia, ma diat a ian ra
viono ma diat a vaulung vue ma ra
iap.
17 Tago God i ga vanuk tar ia ta
ra bala i diat upi diat a pait ra
nuknukina, ma upi na kopono ko
ra nuknuk i diat, ma upi diat a tul
tar kadia varkurai tadav ra leing,
tuk ta nam ra bung ba ra tinata kai
God i ot tana.
18 Ma ra vavina u tar gire, ia ra
ngala na pia na pal, ma i kure diat
ra lavur king ta ra rakarakan a
gunagunan.

18

Babilon i tar bura

1 Ma ba i ga par go ra lavur
magit, iau ga gire ta ra angelo i
vana ba marama ra bala na bakut,
ma i vatur vake ra ngala na varku-
rai; ma ra rakarakan a gunagunan
i ga kapa ta kana minamar.
2 Ma i ga oro ma ra ngala na
nilaina, ma i biti: I tar bura, i tar
bura Babilon ra ngala, ma go ieri
ia ra kuba i ra umana tabaran, a
pal na banubat kai ra lavur dur
na tabaran ma ra pal na banubat
kai ra lavur beo dia dur ma dia
milmilikuan.
3 Tago ra lavur vuna tarai dia
ga bura ta ra vain na kankan ure
kana ungaunga; ma ra lavur king
ta ra rakarakan a gunagunan dia
ga pait ra kaina me, ma ra umana
tena kunukul ta ra rakarakan a
gunagunan dia ga uviana ta ra
niongor i kana mangamangana
vovoloi.
4 Ma iau ga valongore ta ra
nilai tikai marama ra bala na
bakut dari: Avat kaugu tarai, avat
a vana irop kan ia, upi koko
avat a varagur me ta kana lavur
varpiam, ma upi koko avat a alube
pa ta na ta kana lavur kinadik;
5 tago kana lavur varpiam dia
tar tuk urama ra bala na bakut,
ma God i ga nuk pa.kana lavur
mangamangana gegagege.
6 Avat a babali pirana da i ga ba-
bali, ma avat a vaura babali varo-
gop ma kana mangamangana; ma
ta ra la i ga pota, avat a vaura pota
tar mule tana.
7 Ma da i ga tibuna pite pa
mule, ma i ga papait kana manga-
mangana vovoloi, damana avat a
valar tar ia tana ra kinadik ma ra
tinabun; tago i biti ta ra balana
dari: Iau ki na tadar vavina, ma
vakir iau a ua, ma pa ina gire
muka ra tabun.
8 Io, kana lavur kinadik diat a
pot ta ra kopono bung, a minat,
a tinabun ma ra mulmulum; ma
da vaulung vue ma ra iap; tago
ra Luluai God nina i tar kure, i
dekdek.
9 Ma ra umana king ta ra
rakarakan a gunagunan, diat dia
ga pait ra ungaunga me, ma dia ga
ki varurung me ta ra vovoloi, diat
a tangtangie, ma diat a kukula ure,
ba dia gire ra mi ta kana nidodo,
10 ma diat a tur aro vailik, tago
dia burutue kana kinadik, ma diat
a oraoro dari: Na kaina, na kaina,
ra ngala na pia na pal Babilon;
ra dekdek na pia na pal, tago
kaum balbali i tar pot ta ra kopono
pakana bung.
11 Ma ra umana tena kunukul
kai ra rakarakan a gunagunan dia
tangtangie ma dia lingligur tana,
tago pa ta tikai na kul pa mule,
kadia tabarikik.
12 A tabarikik ba di ga pait ia
ma ra goled, ma ra silva, ma ra
ngatngat na vat, ma ra umana kiau
na kalagi, ma ra bo, na mal, ma
ra mal meme marut, ma ra mal
kumau, ma ra mal birao; ma ra
lavur davai i ang na katkat, ma ra

lavur la di ga pait ia ma ra loko na
elepant, ma ra lavur la di ga pait
ia ma ra davai i ngatngat muka,
ma ra gobol na palariam, ma ra
palariam tuna, ma ra bo na vat;
13 a sinamon bula, ma ra kalami,
a pupuka i ang na katkat, a bira
na davai, ma ra bulit i ang na
katkat, a vain, a dangi, a plaua, a
vit, a umana bulumakau, a umana
sip, a umana os, a umana kiki na
vinavana, ma ra umana vilavilau,
ma ra umana tulungea i ra tarai.
14 Ma ra lavur magit ra balam i
kaina upi ia, dia tar vana kan u,
ma ra lavur magit na barbar ma
ra lavur magit na minong dia tar
panie kan u, ma pa da na tadav
diat mulai.
15 Ma ra umana tena kunukul
dia ga vung go ra lavur magit, diat
ba i ga vauviana diat, diat a tur
aro vailik, tago dia burutue kana
kinadik, ma dia tangtangi ma i
tabun ra bala i diat;
16 ma dia oraoro dari: Na kaina,
na kaina, ra ngala na pia na pal,
i ga mong ma ra mal kumau, ma
ra mal meme marut, ma di ga mar
ia ma ra goled, ma ra ngatngat na
vat, ma ra kiau na kalagi,
17 tago ta ra kopono pakana
bung di tar vakaina vue nam ra
ngala na tabarikik par. Ma ra
lavur luluai na parau, ma diat dia
vana vurvurbit ma ra parau, ma
diat ra lavur tena ta par, ma diat
dia papalum ta ra ul a parau, dia
ga tur aro vailik, ma ba dia ga gire
ra mi ta kana niio,
18 dia ga oraoro dari: Nuve ra
pia na pal dir varogop ma go ra
kaliana?
19 Ma dia ga vue imimire ra to-
bon ta ra ulu i diat, dia ga tangi
ma dia ga kukula ma dia ga manga
oraoro dari: Na kaina, na kaina, ra
ngala na pia na pal, ure nina diat
dia ga vana na ta ma kadia umana
parau, dia ga uviana ta kana lavur
ngatngat na tabarikik; tago di tar
re vue ta ra kopono pakana bung.
20 U, ra bala na bakut, una gugu
ta go, ma avat a gugu ra lavur tena
gomgom, ma avat ra umana apos-
tolo, ma ra umana propet; tago
God i pait ot pa kavava varkurai
tana.
21 Ma tika na dekdek na angelo i
ga tak pa tika na ngala na vat da ra
vat na uduudu, ma i ga vue ura na
ta, ma i ga biti dari: Da ga vue bula
Babilon damana, ra ngala na pia
na pal, ma na ngala kana bunura,
ma pa da gire tadav mule muka.
22 Ma pa da valongore mule pi-
ram ra nilai diat dia ububu ra
pagol, ba ra umana tena kakakat
kakailai ma ra umana tena vuvu
kaur, ma ra umana tena pupunge
tavur, ma pa ta tena madaka ta ra
bo na papalum na ki mulai piram,
ma pa da valongore mule ra nilai
ra vat na uduudu piram;
23 ma pa ta birao na lamp na
pupua mulai piram; ma pa da
valongore mule ra nilai ra taulai
kalama, a tutana, ba ra taulai
kalama, a vavina, piram; tago
kaum umana tena kunukul dia
ga ngalangala ta ra rakarakan a
gunagunan; tago di ga vagu pa
ra lavur vuna tarai par ma kaum
agagar.
24 Ma di ga gire tadav ra gapu
i ra umana propet ma ra umana
tena gomgom pirana ma ra gapu i
diat par bula di ga doko diat ta ra
rakarakan a gunagunan.

19

1 Ma ba i ga par go ra lavur magit
iau ga valongore da ra nilai ra
matana kor na tarai arama ra bala
na bakut dia oraoro dari: Aleluia;
a varvalaun, ma ra minamar, ma
ra dekdek kai kada God;
2 tago i dovot ma i takodo kana
lavur varkurai; tago i ga kure ra
ngala na igoro na vavina, nina i
ga vakaina ra rakarakan a guna-
gunan ma kana ungaunga, ma i tar

obo pa ra gapu i kana umana tultul
pirana.
3 Ma dia ga biti mulai: Aleluia.
Ma kana mi i tubang rikai pa na
mutu.
4 Ma ra ura vinun ma a ivat na
patuana, ma ra ivat na magit na
vavaki a umana launa, dia ga bura
timtibum ma dia ga lotu tadav
God, nina i ki ta ra kiki na king, ma
dia ga biti dari: Amen; Aleluia.

A lukara na varbean kai ra Lam

5 Ma ra nilai tikai i ga vana rikai
ta ra kiki na king, dari: Avat a pite
pa kada God, avat par kana umana
tultul, avat ava burutue, ra umana
ikilik ma ra umana ngala.
6 Ma iau ga valongore i ga da ra
nilai ra matana kor na tarai, ma da
ra nilai mangoro na matana tava,
ma da ra nilai ra ngala na pipi,
ma i ga biti dari: Aleluia, tago ra
Luluai, kada God nina i Dekdek
Muka, i ki na king.
7 Dat a gugu ma dat a ga muka,
ma dat a pite pa ia; tago ra bung
na varbean kai ra Lam i tar pot ma
kana taulai i tar vaninara.
8 Ma di ga tul tar ia upi na mong
ma ra mal kumau, i bagabagele ma
i gomgom; tago ra mal kumau ia ra
lavur takodo na mangamangana
kai ra umana tena gomgom.
9 Ma i biti tagu: Una tutumu:
Diat di ga ting pa diat upi ra lukara
na varbean kai ra Lam, dia ti doan.
Ma i biti tagu: Go ra umana dovot
na tinata kai God.
10 Ma iau ga bura pire ra ura
kauna upi ina lotu tadav ia. Ma
i biti tagu: Koko, tago iau bula
tika na tultul uka, dat par ma ra
umana turam, nina dia vatur ra
varvai dovot ure Iesu; una lotu
tadav God; tago ra varvai dovot
ure Iesu ia ra tulungea i ra tinata
na propet.

Nina i ga ki ta ra os pua

11 Ma iau ga gire ra bakut i ga
taprei; ma tika na os pua, ma nina i
ga ki tana, a iangina Takodo ma ra
Dovot; ma i takodo kana varkurai
ma kana vinarubu.
12 A ura kiau na matana dir varo-
gop ma ra biro na iap, ma man-
goro na vipuar na vat i ngatngat ta
ra uluna; ma di ga tumu ra iangina
tana, ma pa ta i nunure, ia kaka iat.
13 Ma i mong ma ra mal di ga
apur ia ma ra gap; ma di vatang ra
iangina ba: A Tinata kai God.
14 Ma ra lavur loko na tarai na
vinarubu arama ra bala na bakut
dia mur ia, ma dia ga mong ma ra
mal kumau. i pua ma i gomgom.
15 Ma tika na pakat na vinarubu
i mangi muka i vana rikai ta ra
ngiene, upi na kita ra lavur vuna
tarai me; ma na kure diat ma ra
buka na palariam; ma i ruarua ra
tung na vain i ra karangap i ra
kankan kai God i Dekdek Kakit.
16 Ma di ga tumu ra iangina ta
kana mal ma ta ra par kabin dari
ba: A King kai ra lavur king, ma ra
Luluai kai ra lavur luluai.
17 Ma iau ga gire tika na angelo
i ga tur ta ra matana keake; ma
i ga oro ma ra ngala na nilaina
tadav ra lavur beo, dia purpuru-
rung livuan ta ra bala na bakut,
dari: Avat a mai, ma avat a kor
varurung tadav ra ngala na lukara
kai God;
18 upi avat a ian ra kanomong i
ra umana king, ma ra kanomong i
ra umana luluai, ma ra kanomong
i ra umana ngala, ma ra kanomong
i ra umana os, ma ra kanomong
i diat bula dia ki tana, ma ra
kanomong i diat par ra tarai tuna,
ma ra umana vilavilau, a umana
ikilik ma ra umana ngala.
19 Ma iau ga gire ra leing, ma
ra lavur king kai ra rakarakan a
gunagunan ma kadia lavur loko
na tarai na vinarubu, dia ga tur
varurung upi diat a varubu ma
nam i ga ki ta ra os, ma kana lavur
loko na tarai na vinarubu bula.
20 Ma di ga kinim vake ra leing,
dir ma ra propet vavaongo, nina
i ga pait ra umana vakilang ta ra

luaina matana, nina i ga vagu pa
diat me, dia ga kap ra vakilang
kai ra leing, ma diat dia ga lotu
tadav ra malalarina. Ma di ga vue
valauna dir par ta ra lum i birao
ma ra iap ma ra pakar;
21 ma ra ibaiba di ga doka ma
ra ngala na pakat na vinarubu kai
nina i ga ki ta ra os, nina ra pakat
na vinarubu iat i vana rikai ta ra
ngiene; ma ra lavur beo par dia ga
maur ma ra kanomong i diat.

20

Tika na arip na marmar na kilakilala

1 Ma iau ga gire tika na angelo i
vana ba marama ra bala na bakut
ma i vature ra ki ure ra ngala na
tung i lulur mat, ma tika na ngala
na vinau na palariam ta ra limana.
2 Ma i kinim vake ra dragon, ra
vui papa ania, ra Tena Vartakun
ma ra Satan, ma i ga vi vake ure
tika na arip na marmar na kilakilala,
3 ma i ga vue vaba ia ta ra ngala
na tung, ma i ga banu bat ia, ma
i ga vabulit bat ia upi koko i vagu
pa ra lavur vuna tarai mulai tuk ta
nam ra bung ba i tar par tana tika
na arip na marmar na kilakilala;
ma namur ta go da valangalanga
vue mule a ik ika.
4 Ma iau ga gire ra umana kiki
na king, ma diat dia ga ki tana, ma
di ga tul tar ra varkurai ta diat;
ma iau ga gire ra tulungea i diat
di ga kutu vue ra ulu i diat ure
ra varvai dovot ure Iesu, ma ure
ra tinata kai God, ma diat ba pa
dia ga lotu tadav ra leing, ba ra
malalarina, ma diat ba pa dia ga
kap ra vakilang kai ra leing ta ra
palamata i diat ma ta ra lima i diat;
ma dia ga lalaun ma dia ga varkurai varirivut ma Kristo tai tika na
arip na marmar na kilakilala.
5 Ma diat ra ibaiba, ba dia ga
vatut valili diat kan ra minat, vakir
dia ga laun mulai tuk ta nam ra
bung ba i ga tar par ra arip na
marmar na kilakilala. Go ra luaina
nilaun mulai kan ra minat.
6 Diat di valaun diat ta ra luaina
nilaun mulai, dia ti doan ma dia ti
gomgom; a vauruana minat pa na
kure diat; tago diat a umana tena
tinabar kai God ma kai Kristo, ma
diat a varkurai rangup me tika na
arip na marmar na kilakilala.

Di uvia pa Satan

7 Ma ba i tar par ra arip na
marmar na kilakilala, da pala vue
Satan kan kana pal na banubat,
8 ma na vana rikai upi na vagu
pa ra lavur vuna tarai ta ra ivat
na nguna rakarakan a gunagunan,
Gog ma Magog, upi na varurue
diat upi ra vinarubu; ma kadia
matana pika i ngala da ra veo na
ta.
9 Ma dia ga tutua ta ra tababa kai
ra gunagunan, ma dia ga tur kikil
ra kuba i ra umana tena gomgom
ma ra vakak na pia na pal; ma ra
iap i vana ba marama ra bala na
bakut, ma i ga en vue diat.
10 Ma di ga vue vaba Satan, nina
i ga vagu pa diat, ta ra lum na iap
ma ra pakar, a leing ma ra propet
vavaongo dir ki bula tana, ma da
vakadik diat ta ra keake ma ta ra
marum pa na mutu.

A mutuaina varkurai

11 Ma iau ga gire ra ngala na kiki
na king i pua, ma nina i ga ki tana,
ma ra rakarakan a gunagunan ma
ra bala na bakut dir ga lop kan ra
matana; ma vakir di ga gire mule
ta maup ure dir.
12 Ma iau ga gire ra lavur minat
par, a umana ngala ma ra umana
ikilik, dia ga tur ta ra mata i ra kiki
na king, ma di ga pelegi ra umana
buk; ma di ga pelegi bula ta ra
tika na buk mulai, nina ba ra buk
na nilaun; ma di ga kure ra lavur
minat ta nam ra lavur magit di ga
tumu diat ta ra lavur buk, da kadia
lavur mangamangana.

13 Ma ra ta i ga vamule ra lavur
minat dia ga va ta ra balana; ma
ra tung na minat ma ra ruarua na
tulungen dir ga vamule ra lavur
minat dia ga ki ta dir; ma di ga
kure diat tikatikai da kadia lavur
mangamangana.
14 Ma di ga vue ra minat ma ra
ruarua na tulungen ta ra ngala na
lum i birao ma ra iap. A vauruana
minat go; a lum na iap iat.
15 Ma diat par ba pa di ga tumu
ra iang i diat ta ra buk na nilaun, di
ga vue vaba diat ta ra lum na iap.

21

A kalamana bala na bakut ma ra kalamana rakarakan a gunagunan

1 Ma iau ga gire ra kalamana
bala na bakut ma ra kalamana
rakarakan a gunagunan; tago ra
luaina bala na bakut ma ra lu-
aina rakarakan a gunagunan dir
ga panie; ma pa ta ta mulai.
2 Ma iau ga gire ra kalamana
Ierusalem ra gomgom na pia na
pal i vana ba marama ra bala na
bakut kan God, di ga vaninare
da di vamong ra taulai kalama, a
vavina ure kana tutana.
3 Ma iau ga valongore ra ngala
na nilai tikai i ga arikai ta ra kiki
na king, i biti dari: Gire, a kuba i
God i ki pire ra tarai, ma da vatang
diat ba a taraina, ma God iat na ki
pire diat, ma ia iat kadia God;
4 ma na u vue ra lur na mata
i diat; ma pa ta minat, ma pa ta
tinabun, ma pa ta tinangi, ma pa ta
kinadik mulai; tago ra lavur magit
i ga lua i tar panie.
5 Ma nina i ki ta ra kiki na
king i biti dari: Gire, ina pait
vakalamane ra lavur magit. Ma i
biti: Una tutumu; tago go ra lavur
tinata i takodo ma i dovot.
6 Ma i biti tagu: Di tar pait ia.
Iau ra Alpa ma ra Omega, ra vuna-
paina ma ra mutuaina. Nina i mar,
ina tabar vakuku ia ma ra tava tai
ra kivu na tava na nilaun.
7 Nina i uvuvia na kale pa go ra
lavur magit; ma iau kana God, ma
ia a natugu.
8 Ma ure ra lavur ulai, ma diat ba
pa dia nurnur, ma ra lavur bilak,
ma ra lavur tena ungaunga, ma
ra lavur tena agagar, ma ra lavur
tena lotu tadav ra tabataba, ma
ra lavur tena vavaongo par, kadia
tiniba ta ra lum i birao ma ra iap
ma ra pakar; ia nam ra vauruana
minat.

A kalamana Ierusalem

9 Ma tikai ta diat ra lavurua na
angelo dia ga vature ra lavurua na
la, dia ga buka ma ra lavurua na
kinadik dia mur kakit, i ga vut; ma
i ga biti tagu dari: Una mai, ina ve
tar ra taulai kalama tam, ra taulai
kai ra Lam.
10 Ma i ga puak pa iau ta ra
Tulungen urama ta ra ngala na
luana i manga tuluai, ma i ga ve tar
Ierusalem tagu, ra gomgom na pia
na pal, i vana ba marama ra bala
na bakut kan God,
11 ma ra minamar i God i ki tana;
a kapana i ga da ra vat i ngatngat
muka, da ra vat na iasper ma i
barabara da ra kristal.
12 A ngala na liplip na vat i tur
kikil ia, i manga tuluai urama; ma
a vinun ma a urua na mataniolo
tana, ma a vinun ma a urua na
angelo dia ga tur ta ra vinun ma a
urua na mataniolo; ma di ga tumu
ra iang i diat ra vinun ma a urua
na vuna tarai kai ra umana natu i
Israel tana;
13 a utul a mataniolo ta ra papar
a taur, a utul ta ra papar a labur, a
utul ta ra papar a taubar, a utul ta
ra papar a taoai.
14 Ma ra bit a liplip na vat kai ra
pia na pal a vinun ma a ura vat i
tana, ma di ga tumu ra iang i diat
ra vinun ma a urua na apostolo kai
ra Lam tana.
15 Ma nina ba amir tata me i
ga vatur ra valavalar, a vuvur,
di ga pait ia ma ra goled, upi na

valar ra pia na pal, ma kana lavur
mataniolo, ma kana liplip na vat.
16 Ma ra pia na pal i dari: a ivat
na nguna tana, ma kana lolovina
i varogop ma ra tababana; ma i ga
valar ra pia na pal ma kana vuvur,
a ura arip ma a ivat na mar na
kilomita (tika na arip ma a ilima
na mar na mail); ra lolovinana
ma ra tababana, ma. ra tuluaina
urama dital ga varogop par.
17 Ma i ga valar kana liplip na
vat, tika na mar ma a ivat na vinun
ma a ivat na malmalikun, da ra
valavalar kai ra tutana, di vatang
ia bula kai ra angelo.
18 Ma di ga papait ra liplip na vat
ma ra iasper; ma ra pia na pal di ga
pait ia ma ra goled tuna, i barabara
da ra tiroa.
19 Ma ra umana bit a liplip na
pia na pal dia ga mong ma ra lavur
mangana vat i ngatngat. A luaina
bit a liplip a iasper; a vauruana a
sapir; ra vautuluna a kalkidon; ra
vaivatina a emeraled;
20 a vailimana a daimon; ra
valaptikaina a sardio; ra valavuru-
ana a krisolito; ra valavutuluna a
beril; ra valavuvatina a topas; ra
vavinununa a krisopras; ra vavin-
ununa ma tikai a iasint; ra vavin-
ununa ma a urua a ametis.
21 Ma ra vinun ma a ivu kiau
na kalagi; tikatika na mataniolo a
kopono kiau na kalagi; ma ra pal
a nga kai ra pia na pal di ga pait ia
ma ra goled, i barabara da ra tiroa.
22 Ma pa iau ga gire ta pal na
vartabar tana, tago ra Luluai God i
Dekdek Kakit, ia iat ma ra Lam, dir
kana pal na vartabar.
23 Ma ra pia na pal vakir i iba upi
ra matana keake, ba ra gai, upi dir
a vakapa; tago ra minamar i God
i ga vakapa, ma ra Lam iat ia ra
lamp ure.
24 Ma ra tarai ta ra rakarakan a
gunagunan diat a vanavana ta ra
kapana; ma ra lavur king dia vung
kapi kadia minamar tana.
25 Ma pa dia banubat muka kana
umana mataniolo ta ra keake (ma
pa ta marum tana);
26 ma diat a kap ra minamar ma
ra variru kai ra lavur vuna tarai
tana.
27 Ma pa ta dur na magit na olo
muka tana, ba ta tika na bilak, ba
ta vaongo; diat ika di ga tumu diat
ta ra buk na nilaun kai ra Lam.

22

1 Ma i ga ve tar tagu tika na tava
alir, a tava na nilaun, i barabara
da ra kristal, i alir apang ta ra kiki
na king kai God ma ra Lam, livuan
ta kana nga.
2 Ma ra davai na nilaun i ga tur
ta ra ura papar a tava, a vinun
ma a urua kana vunuai, ma ta ra
gaigai par i vuai; ma ra mapina
davai i topa ra varvalaun kai ra
lavur vuna tarai.
3 Ma pa da gire mule ta bilak na
magit; ma ra kiki na king kai God
ma kai ra Lam na tur tana; ma
kana lavur tultul diat a toratorom
tana;
4 ma diat a gire ra matana; ma
ra iangina na tur ta ra palamata i
diat.
5 Ma pa ta marum.mulai; ma pa
dia mainge ra kapa na lamp ba ra
kapa na keake; tago ra Luluai God
na vakapa diat; ma diat a varkurai
na king pa na mutu.

A pinot kai Iesu

6 Ma i biti tagu: I takodo, ma
i dovot go ra lavur tinata; ma ra
Luluai God kai ra lavur tulungea
i ra lavur propet, i ga tul vue
kana angelo upi na ve tar ia ta
kana lavur tultul ra umana magit
i maravai ba da pait ia.
7 Ma ina pot lulut. Nina i vatur
vake ra lavur tinata na propet ta
go ra buk i ti doan.
8 Ma iau, Ioanes, iau ga valon-
gore ma iau ga gire go ra lavur
magit. Ma ba iau ga valongore
ma ba iau ga gire, iau ga bura
timtibum upi ina lotu pire ra kau

i ra angelo, nina i ga ve tar go ra
lavur magit tagu.
9 Ma i ga biti tagu: Koko, iau bula
a tultul uka, dat ma diat ra lavur
turam ma ra lavur propet ma diat
dia vatur vake ra tinata ta go ra
buk; una lotu tadav God.
10 Ma i biti tagu: Koko una vab-
ulit bat ra tinata na propet ta go ra
buk; tago ra kilala i tar maravai.
11 Nina ba pa i takodo, na pait
boko ra magit ba pa i takodo; ma
nina i dur da vadur ia mulai boko;
ma nina i takodo, na pait boko ra
mangamangana takodo, ma nina i
gomgom, da vagomgom ia mulai.
12 Gire, ina pot lulut, amir
ma kaugu vapuak, upi ina bali
ra mangamangana kai ra tarai
tikatikai.
13 Iau ra Alpa ma ra Omega,
iau lua ma iau mur kakit, iau ra
vunapaina ma ra mutuaina.
14 Diat dia dur pa kadia lavur
mal upi diat vana tadav ra davai
na nilaun ma upi diat a olo ta ra
umana mataniolo ta. ra pia na pal,
dia ti doan.
15 A lavur pap, ma ra lavur
tena agagar, ma ra lavur tena
ungaunga, ma ra lavur tena var-
dodoko, ma ra lavur tena lotu ta-
dav ra tabataba, ma diat par dia
mainge ra vaongo, ma dia pait i
bula, pa diat a ruk muka tana.
16 Iau Iesu, iau ga tul vue kaugu
angelo upi na varvai dovot ta go ra
lavur magit ta vavat ure ra lavur
ekelesia. Iau ra okor i David, ma
kana bul mur bula, a tagul na lar i
rarao.
17 Ma ra Tulungen ma ra taulai
kalama dir biti: Una mai. Ma nina
i valavalongor na biti: Una mai.
Ma nina i mar, boina ba na vana
uti; ma nina i mainge, boina ba na
vana uti, ma na mome ra tava na
nilaun ma pa da kul ia.

A mutuaina

18 Iau varvai dovot tadav diat
par dia valongore ra tinata na
propet ta go ra buk: Ba tikai i vot
tar ta magit ta diat, God bula na vot
i tar ra lavur kinadik tana, nina di
ga tutumu ure ta go ra buk;
19 ma ba tikai i tak vue ta magit
kan ra tinata ta go ra buk na
propet, God na tak vue bula kana
tiniba ta ra davai na nilaun, ma ta
ra gomgom na pia na pal, nina di
ga tutumu ure ta go ra buk.
20 Nina i varvai ure go ra lavur
magit i biti: Maia pa; ina pot lulut.
Amen; una mai, Luluai Iesu.
21 A varmari kai ra Luluai Iesu
na ki pire diat ra lavur tena gom-
gom. Amen.

A UMANA KAKAILAI

1

A LUAINA BUK A dovot na gugu

1 I ti doan nam ra tutuna ba pa i mur ra nuknuk i ra kaina tarai,
Ma pa i tur ta ra nga kai ra umana tena vana rara,
Ma pa dia ki varurung ma ra umana tena varkulumai.
2 Ia kaka i manga gugu ka ta ra vartovo kai ra Luluai;
Ma i nununuk ta kana vartovo a bungbung na keake ma ra bungbung na marum bula.
3 Na varogop ma ra davai di ga vaume ta ra papar a tava alir,
I vuavuai ta kana e,
A mapmapina bula pa i makuk;
Ma ra lavur magit par i pait diat, diat a tavua.

4 A umana tena varpiam pa dia damana;
Dia varogop uka ma ra pal i ra vit a vuvu i kapkap vue.
5 Kari a umana tena varpiam pa diat a pila ta ra varkurai,
Ma ra umana tena vana rara pa diat a ki varurung ma ra umana tena takodo.
6 Tago ra Luluai i nunure ra mangamangana kai ra tena takodo,
Ma ra mangamangana kai ra tena varpiam na virua.

2

Ra King nina ba God i ga pilak ia

1 Upi ra ava ra umana Tematana dia urung,
Ma ra lavur tarai dia nuknuk ra magit vakuku?
2 A umana king mati ra pia dia tut na vinarubu,
Ma ra lavur luluai dia kiki vung varbat
Ure ra Luluai ma nina i ga pilak pa ia; dia biti:
3 Dat a al kutu kadir umana vivi,
Ma dat a vue kadir lavur vinau kan dat.
4 Nina i ki ra bala na bakut na nongon ika,
A Luluai na kulume diat.
5 Namur na tata pire diat ta kana kulot,
Ma na vapurpuruan diat ta kana karvuvu.
6 Ma iau tar vaki kaugu king arama Sion kaugu luana gomgom.

7 Ina vaarike ra varkurai;
A Luluai i ga biti tagu dari: U natugu;
Gori iau tar vangala u,
Una lul iau,
8 Ma ina tibe tar ra lavur Tematana tam,
Ma kaum ra lavur ngungu na rakarakan a gunagunan aro iat.

9 Una puar diat ma ra buka na palariam,
Una pamar gigi diat da ra la na pia.
10 Kari avat a matoto, a umana king,
Avat a kapupi ra varpit, a umana tena varkurai mamati ra pia.
11 Avat a toratorom tai ra Luluai ma ra bunurut,
Avat a gugu ma ra nidadar.
12 Avat a galum natuna, kan na kulot,
Ma avat a virua na nga,
Tago kana kankan na arikai lulut.
Diat dia nurnur tana dia ti doan.

3

A niaring ta ra malana upi ra maramaravut

A kakailai kai David, ba i vilau kan natuna Absalom.
1 Luluai, kaugu umana ebar dia tar peal!
Mangoro dia tut na tur varbat ure iau.
2 Mangoro dia biti ure iau dari:

Pa ta maramaravut kai God pirana. Sela.

3 Ma u, Luluai, u a ramravit kikil iau;
U kaugu minamar, ma u vatur ra ulugu urama.
4 Iau tangi tadav ra Luluai ma ra nilaigu,
Ma i torom tagu maro ta kana luana gomgom. Sela.

5 Iau ga va ma iau ga diop;
Iau ga tavangun, tago ra Luluai i maramaravut iau.
6 Pa ina burutue ra ngala na kor na tarai,
Nina dia tur kikil bat iau.
7 Luluai, una tut; una valaun iau, kaugu God.
Tago u ga rapu ra pagupagu na ngie i diat par kaugu umana ebar,
U tar bubur ra pal a ngie i ra umana tena varpiam.
8 A valavalaun i tur uka pire ra Luluai;
Kaum varvadoan na ki taun kaum tarai. Sela.

4

A niaring ta ra marum upi ra maramaravut

Kai nina i lue ra kakailai; ta ra pagol; a kakailai kai David.
1 Kaugu takodo na God, una torom tagu ba iau kail u;
U tar valangalanga iau ba i ga tup iau;
Una mari iau, ma una valongore kaugu niaring.

2 Avat a tarai, aivia ra bung boko ava pukue kaugu minamar upi ra vavirvir?
Aivia ra bung ava mainge ra mangamangana vakuku ma ava anan upi ra vaongo? Sela.
3 Ma avat a nunure ba ra Luluai i tar tibe vaire pa ra dovot na tena lotu upi kana iat;
Ra Luluai na valongore ba iau ora.
4 Avat a variru, ma koko avat a varpiam;
Avat a nununuk ta ra bala i vavat iat ba ava vava, ma avat a ngo. Sela.
5 Avat a tul tar ra lavur takodo na tinabar,
Ma avat a nurnur tai ra Luluai.

6 Mangoro dia biti: To ia na ve tar ta bo na magit ta vevet?
Luluai, a talapar i ra matam na pupua taun avet.
7 U ga vagugu ra balagu,
Ma ra tinavua i kadia kon ma kadia vain pa i vagugu diat.

8 Ina va ma ina diop ma ra malmal,
Tago u kaka, Luluai, u vabakite bulu iau.

5

A niaring upi ra varbalaurai

Kai nina i lue ra kakailai; ta ra vuvu; a kakailai kai David.
1 Luluai, una valongore kaugu tinata,
Una nuk pa ra ninunuk ta ra balagu.
2 Una valongore kaugu kinail, kaugu king ma kaugu God,
Tago iau araring piram.
3 Luluai, una valongore ra nilaigu ta ra malana;
Ta ra malana ina vaninare kaugu niaring tadav u, ma ina mono.
4 Tago vakir u a god ba na gugu ta ra varpiam;
A kaina pa na ki piram.
5 A umana lunga pa diat a tur ta ra luaina matam;
U milikuane ra lavur tena varpiam par.
6 Una nila vue ra umana tena vaongo;
A Luluai i milikuane ra tena vardodoko ma ra tena vavagu.

7 Ma iau, ina ruk ta ra kubam ta kaum peal varmari;
Ina variru piram, ma ina lotu tadav kaum pal i gomgom.

8 Una lue rap iau, Luluai, ta kaum
mangamangana takodo, ure
kaugu lavur ebar.
Una vakapa mal kaum nga ta ra
luaina matagu.
9 Tago pa ta dovotina i tur ta ra
ngie i diat;
A bala i diat i manga kaina ka;
A kongkong i diat i da ra babang
na minat i panganga;
A karamea i diat i tata na var-
mananai vakuku.
10 God, una takun ot pa diat;
Boina ba diat a bura ure ra nuknuk
i diat iat;
Una okole vue diat ure kadia peal
varpiam,
Tago dia tar tut na varpiam ure u.

11 Ma boina ba diat par dia nurnur
tam, diat a ga tuna ka,
Diat a malalongo na gugu vatikai,
tago u kove diat.
Ma diat dia manane ra iangim diat
a gugu tam.
12 Tago una vadoane ra tena
takodo;
Luluai, una pulu ia ma ra varmari
da ra ramravit.

6

A niaring upi ra maramaravut ta ra e na purpuruan

Kai nina i lue ra kakailai, ta ra pagol; a tiun Seminit; a kakailai kai David.

1 Luluai, koko una pit iau ta kaum
kankan,
Ma koko una vapagumanene iau
ta kaum ngala na kulot.
2 Luluai, una mari iau, tago iau tar
bilua;
Luluai, una valagar pa iau, tago ra
urugu i purpuruan.
3 Damana ra balagu i purpuruan;
Ma u Luluai, aivia ra bung boko?

4 Una lilikun, Luluai, una valan-
galanga iau,
Una valaun iau ta kaum varmari.
5 Tago ba di mat pa di nuk pa mule
u,
Ma ta ra ruarua na tulungen ia na
pite pa mule u?

6 Iau tar talanguan ma kaugu oir;
A lavur marum i polo ko kaugu
vava;
Iau pukpuk kaugu molamolo ma
ra lur na matagu.
7 A kiau na matagu i gavul ta ra
tinangi,
I rovo ure kaugu lavur ebar.

8 Avat a vana kan iau, avat ra lavur
tena varpiam par,
Tago ra Luluai i tar valongore
kaugu tinangi.
9 Ra Luluai i tar valongore kaugu
nilul vovo;
Ra Luluai na alube pa kaugu niar-
ing.
10 Kaugu lavur ebar par diat a
vavirvir, ma diat a purpu-
ruan na kaia, diat a lilikun,
ma da varuva vakaian diat.

7

A niaring upi ra takodo na varkurai

A kakailai kai David nina i ga kaile tadav ra Luluai ure ra tinata kai Kus, a te Beniamin.

1 Luluai kaugu God, iau nurnur
piram;
Una valaun iau kan diat par dia ko-
rot mur iau, ma una valan-
galanga iau;
2 Kan na karat kadakadal kaugu
nilaun da ra leon,
Na kadal ia, ma pa ta na ati ba na
valaun ia.
3 Luluai kaugu God, ona iau tar
pait go;
Ona i kaina ra limagu;
4 Ona iau tar bali nina amir ga ki
na malmal me ma ra kaina;
(Maia, ma iau ga valangalanga
kaugu ebar vakuku;)
5 Boina ba ra ebar na vakaina
kaugu nilaun, ma na kinim
vake;
Maia, na ruarua taun iau ura ra
pia,

Ma na vaki kaugu minamar ta ra tobon. Sela.
6 Una tut, Luluai, ta kaum kankan,
Una vadadake u ma una tur bat ra nginangal na kulot kai kaugu umana ebar;
Ma una tavangun maravut iau; u tar vartuluai upi ra varkurai.
7 Ma boina ba ra kor na tarai na tur kikilane u;
Ma una vana urama liu ta diat.
8 Ra Luluai i pait ra varkurai pire ra tarai;
Una kure iau, Luluai, vardada ma ra takodo na maukuagu,
Ma vardada ma ra dovotina i ki tagu.

9 Boina ba ra varpiam kai ra lavur tena varpiam na par, ma una vatur vapadikat ra umana tena takodo;
Tago God, a tena takodo, i valar ra nuknuk i ra tarai ma ra bala i diat bula.
10 God kaugu ramravit,
Nina i valaun diat i dovot ra bala i diat.
11 God a takodo na tena varkurai,
Maia pa, ia ra God ba na kankan ure ra kaina a bungbung par.

12 Ona ta tikai pa i nukpuku, na al vamangi kana pakat na vinarubu;
I tar lele kana panak, ma i tar vaninare.
13 I tar mal bula. ra ana rumu na minat;
Ma kana umana pu i vabirao diat.
14 Ea, i mamat ra nuknukina ma ra kaina;
Maia pa, i tar lalau pa ra magit i bilak, ma i kava vue ra vavaongo.
15 I tar kal ra tung, ma i kal valulur pa ia,
Ma ia iat i tar bura ta ra tung i pait ia.
16 Kana bilak na mangamangana na pipit likun ta ra uluna iat,
Ma kana mangamangana karangap na ki taun ra tunurot na uluna.

17 Ina pite pa God da i topa ia ure kana mangamangana takodo;
Ma ina kakailai na pite varpa tadav ra iang i ra Luluai ra Ngala Kakit.

8

A minamar i God ma ra variru kai ra tarai

Kai nina i lue ra kakailai; a tiun Gitit; a kakailai kai David.
1 Luluai, kaveve Luluai,
I mamar tuna ra iangim ta ra rakarakan a gunagunan par!
U tar vaki kaum minamar urama ra ul a bakut.
2 Ta ra ngie i ra umana kuramana, ma ta ra ngie i diat dia u boko u tar mal vaarike ra dekdek,
Ure kaum umana ebar,
Upi una vamut ra ebar ma ra tena varobo.

3 Ba iau nuk pa ra bala na bakut, a papalum na limam,
A gai ma ra umana tagul, nina u ga vaki diat,
4 Ava bar ra tarai, upi una nuk pa diat?
Ma ava ra tutana ba una laume kapi ia?
5 Tago u ga vaki ia, ma i papait na varogop ma God,
U vatoke ra minamar ma ra variru tana.
6 U ga tul tar ra varkurai tana ure ra lavur papalum na limam;
U ga vaki ra lavur magit par ta ra vavai na kauna;
7 A lavur sip, ma ra umana bulumakau parika,
Maia pa, a umana leing bula ta ra pupui;
8 A umana beo liuliu, ma ra umana en ta ra ta,

Ma ra lavur mangana i vanavana ta ra ta.

9 Luluai, kaveve Luluai, i mamar tuna ra iangim ta ra rakarakan a gunagunan parika!

9

A pite varpa tadav God ure kana dovot na varkurai

Kai nina i lue ra kakailai; a tiun Mut-Laben; a kakailai kai David.

1 Ina pite pa ra Luluai ma ra balagu parika;
Ina vaarike kaum lavur enana papalum.
2 Ina gugu ma ina ga tuna tam,
Ina pite pa ra iangim, u ra Ngala Kakit.

3 Ba kaugu umana ebar dia vilau,
Dia bura ma dia panie ke ta ra luaina matam.
4 Tago u tar varkurai maravut ure ra magit i takodo piragu ma ure kaugu papalum;
U tar ki ta ra kiki na king ma ra takodo na varkurai.

5 U tar bor ra umana Tematana, u tar nila vue ra umana tena varpiam,
U tar pun vatukum vue ra iang i diat.
6 A umana ebar dia tar panie, ma dia tar kaina tukum;
U tar re vue kadia umana pia na pal,
Pa da nuk uraure pa mule diat.

7 Ma ra Luluai i ki na king pa na mutu;
I tar mal pa kana kiki na king upi ra varkurai.
8 Ma na kure ra rakarakan a gunagunan ma ra takodo na varkurai,
Na kure vatakodo ra lavur vuna tarai.

9 Ra Luluai na da ra pal na bakbakit kadiat di ki taun diat, a pal na bakbakit ta ra kilala na purpuruan.

10 Ma diat dia nunure ra iangim, diat a nurnur tam,
Tago u, Luluai, pa u nur vue diat dia tikan up u.

11 Avat a kakailai na pite varpa tadav ra
Luluai, nina i ki Sion;
Avat a vaarike kana lavur papalum livuan pire ra tarai.
12 Tago nina i varvartir ure ra vardodoko i nuk pa diat,
Pa i nuk vue ra kinail kai ra umana luveana.

13 Una mari iau, Luluai;
Una gire ra mangana varmonong nina ba iau kairane ta diat dia milikuane iau,
U nam, ba u puak vairop iau kan ra mataniolo na minat;
14 Upi ina vaarike vapar ra pite varpa piram,
Ta ra umana mataniolo kai natu i Sion, a vavina,
Ina gugu tuna ta kaum varvalaun.

15 A umana Tematana dia tar bura ta ra tung dia ga kal ia,
Ra ubene dia ga vung ive pa ia, i kun vake ra kak i diat iat.
16 Ra Luluai i tar vaarike ia iat mulai, i tar varkurai;
A tena varpiam i virua ta ra papalum na limana iat. Igaion, Sela.

17 A umana tena varpiam diat a talil ta ra ruarua na tulungen,
Maia pa, diat par a umana Tematana ba dia nuk vue God.
18 Tago diat dia ki na niiba vakir da nuk vue diat vatikai,
Ma pa na rara tukum nam ba ra umana luveana dia nuknuk upi ia.
19 Luluai, una tut; koko ra tarai diat a uvuvia;
Boina ba da kure ra umana Tematana ta ra luaina matam.

20 Luluai, una vaburut na kaia diat;
Boina ba ra lavur Tematana diat a nunure ba diat a tarai ka. Sela.

10

A niaring upi ra maramaravut

1 Luluai, ta ra ava u tur vavailik?
Ta ra ava u ki ivai ta ra kilala na purpuruan?
2 A tena varpiam i malamala ngala, ma di korot mur tuna ra luveana;
Boina ba diat a virua mulai ta ra magit dia varpit ure.

3 Tago ra tena varpiam i langlang ta kana lavur mamainga,
Ma ra tena vavaranai i piam vue ra
Luluai, ma i vul ia bula.
4 A tena varpiam ba i kolakolo ra matana, i biti: Pa na titir upi ia.
Kana lavur nuknuk dari: Pa ta God.

5 Kana lavur mangamangana dia tur padikat vatikai;
Kaum lavur varkurai dia ki na lao, pa i gire diat;
Ma ure kana lavur ebar, i kulume diat.
6 A nuknukina i dari:
Pa ina takari;
Pa ina ki kaina ta ra lavur taun tarai namur.
7 A ngiene i buka ma ra tinata kakaina, ra vaongo ma ra tinata na arung varbat;
A bilak na tinata ma ra kaina tinata dir ki ta ra vavai na karameana.

8 I ki parau ta ra umana pia na pal,
I doko ive diat ba pa dia rara;
I makmakile ive diat dia vana tuna ka.
9 I va parau da ra leon ta kana babang;
I kiki uai upi na kinim ra luveana;
I kinim pa ra luveana, ba i al pa ia ma kana ubene.
10 I ki rokrok, ma i pa rururu,
Ma diat dia vana tuna ka dia virua ta ra dekdekina.
11 I biti dari: God i tar valubane;
I ive ra matana, ma pa na gire.

12 Una tut, Luluai; God, una vatur ra limam urama;
Koko u nuk vue ra umana luveana.
13 Ta ra ava ra tena varpiam na vul God,
Ma na biti ba pa u titir upi ia?

14 U tar gire, tago u gire ra bilak na magit ma ra varpiam upi una kure;
Nina i ki tuna ka i nur tar mule tam;
U tar maravut ra umana nat na ling ta ra lavur kilala i tar par.
15 Una bubur ra lima i ra tena varpiam;
Ma ure ra bilak na tutana, boina ba una tikan vue kana varpiam par, upi koko u gire mule ta na.
16 Ra Luluai a king pa na mutu;
A umana Tematana dia tar panie kan kana gunan.

17 Luluai, u tar valongore ra mamainga kadiat i madu ra bala i diat;
Una mal pa ra nuknuk i diat; una vatorome ma ra talingam;
18 Upi una kure maravut ra umana nat na ling ma diat di arung bat diat,
Upi koko ra tarai mati ra pia diat a ngangal mulai.

11

A nurnur tai God

Kai nina i lue ra kakailai; kai David.
1 Iau rivarivan tai ra Luluai; Dave ava biti tagu:
Una lop tar ta kaum luana da ra beo?
2 Tago, gire, a umana tena varpiam dia lele ra panak,

Dia vung vaninare kadia pu ta ra vinau,
Upi diat a tut nina i takodo ta ra bobotoi.
3 Gala di vakaina vue ra vunapaina,
Ava ra umana tena takodo diat a gala pait ia?

4 Ra Luluai i ki ta kana pal tabu,
Ra Luluai, kana kiki na king i tur arama ra bala na bakut,
A kiau na matana i gire ra umana natu i ra tarai, ma ra pilpil na matana i valar diat.
5 Ra Luluai i valar ra umana tena takodo.
Ma ra tulungeana i pidimuane ra tena varpiam ma nina bula i varvakaina.
6 Na vapeal ra umana kun pire ra umana tena varpiam;
A iap ma ra pakar ma ra malamalapang na vuvu, nam kadia tiniba.
7 Tago ra Luluai i takodo,
I mainge muka ra mangamangana takodo;
A umana tena takodo diat a gire ra matana.

12

A niaring upi ra maramaravut

Kai nina i lue ra kakailai, a tiun Seminit; a kakailai kai David.
1 Luluai, una maramaravut, tago ra tena lotu i tar panie;
Tago diat i dovot ra maukua i diat dia par pire ra umana natu i ra tarai.
2 Dia tatike ra magit vakuku ka, tikatikai dir ma talaina;
Dia tata na varmananai vavaongo, ma ra bala i diat dir enana ma kadia tinata.

3 Ra Luluai na nila vue ra ngie i diat par dia tata na varmananai vavaongo,
Ma ra karamea i diat dia vangala vakuku kadia tinata.
4 Diat dia biti: Avet a ongaongor ma ra karamea i vevet;
A ngie i vevet kavevet iat; to ia na luluai ta vevet?

5 Go ina tut, ra Luluai i biti,
Tago di ra vue ra magit kai ra luveana, ma tago diat dia ki na niiba dia mamadung;
Ina vaki ia ta ra rivarivan nina ba i anan upi ia.
6 A tinata kai ra Luluai a gomgom na tinata;
I da ra silva ba di tar tun vagomgom ia ta ra ubu ra pia,
Di valavurua ma ra varvagomgom tana.

7 Luluai, una ga mataure diat,
Una ga kove diat kan go ra taun tarai vatvatikai.
8 A umana tena varpiam dia vana vurvurbit ta ra gunagunan par,
Tago di nuk vangala pa ra varpiam pire ra umana natu i ra tarai.

13

A niaring upi ra maramaravut

Kai nina i lue ra kakailai, a kakailai kai David.
1 Luluai, na tuk vingai bar? Una valubane vatikene iau vang?
Aivia ra bung boko una ive ra matam kan iau?
2 Aivia ra bung boko ina nununuk ta ra balagu,
Ma ra niligur na ki ta ra balagu ra bungbung par?
Aivia ra bung boko kaugu ebar na ngala ta mimir?

3 Luluai, kaugu God, una nuk pa iau, ma una torom tagu;
Una vakapa ra kiau na matagu kan ina diadiop ma ra niva na minat;
4 Kan kaugu ebar na biti: Iau tar uvia pa ia;
Kan kaugu lavur ebar diat a manga gugu ba iau takari.

5 Ma iau tar nurnur ta kaum varmari;
A balagu na manga gugu ta kaum varvalaun;
6 Ina kakailai tadav ra Luluai,
Tago i tar vapeal kana bo na mangamangana piragu.

14

A kaina mangamangana kai ra tarai (Kak 53)
Kai nina i lue ra kakailai; kai David.
1 A nuknuk i ra lunga dari: Pa ta God.
Di tar vakaina kadia lavur mangamangana, di tar manga vabilak diat;
Pa ta tikai ba na pait ra boina.

2 Ra Luluai i gigira ba marama ra bala na bakut, ma i na tadav ra umana natu i ra tarai.
Upi na gire ba ta umana dia minana bar,
Ma diat a tikan upi God.
3 Diat parika dia tar vana irai; dia tar dur par.
Pa ta na ba i pait ra boina; pa ta tikai ka.

4 Dave, ra umana tena varpiam par pa dia matoto?
Diat ba dia en kaugu tarai da dia en ra magit,
Ma pa dia lotu tadav ra Luluai.

5 Akamana i ga tup diat ra ngala na bunurut;
Tago God i ki maravut ra takodo na taun tarai.
6 Ava varuva ra mamainga kai nina i ki na malari,
Ma ga ra Luluai kana rivarivan.
7 Boina ba ra valavalaun kai Israel na vana rikai maro Sion!
Ta ra bung ba ra Luluai na valangalanga kana tarai kan kadia kini na vilavilau,
Ta nam ra bung Iakob na gugu tuna, ma Israel na ga.

15

Nam ra magit God i mainge
A kakailai kai David.
1 Luluai, ia na kiki ta ra kubam? la na ki ta kaum luana gomgom?

2 Nina ba i ko tuna kana mangamangana, ma i papait ra magit i takodo,
Nina ba i tatike ra dovotina ta ra balana.
3 Nina ba pa i varurai kakaina ma ra karameana,
Ma pa i vakaina talaina,
Ma pa i kapupi ra kaina varvai ure nina dir ki varurung me.
4 Nina i milmilikuane ra bilak na tutana;
Ma i ruru diat dia ru ra Luluai.
Nina ba i vavalima, ma ona ia iat i kaina tana, i pait ot pa ia ka, pa i vaenana pa ia.
5 Nina i kaiane ra tarai ma kana mani, ma pa i vatur vake ra ngala na kubika tana,
Ma pa i alube pa ta varkul upi na takun nina pa i rara.

Nina i papait ra dari pa na takari muka.

16

A niaring na nurnur
A Miktam kai David.
1 Una vaale bat iau, God, tago iau rivarivan tam.
2 Iau tar tatike tai ra Luluai dari: U kaugu Luluai;
U kaka ra bo na magit ba iau vatur vake.

3 Ma ure ra tarai na viviliai ta ra gunagunan,
Dia ko vurakit, iau gugu tuna ta diat.

4 Diat dia kia vue ra Luluai ma ta enana god, na pepeal kadia lavur niligur;
Pa ina tul tar kadia umana tinabar, a nimomo na gap,

Ma pa ina vatang ra iang i diat ma
ra ngiegu.
5 Ra Luluai ia kaugu tiniba ma ra
agu nimomo;
U tar mal vake kaugu tiniba.
6 Di tar valarue kaugu tiniba ta ra
vakak na gunan,
Maia pa, kaugu tiniba i boina tuna.

7 Ina pite pa ra Luluai, nina i tar
tovo iau;
Maia pa, a balagu i tar vateten iau
ta ra marum.
8 Ra Luluai i tur vatikai ta ra luaina
matagu,
Pa ina takari, tago i tur ta ra papar
a limagu tuna.

9 Kari a balagu i ga, ma ra tu-
lungeagu i gugu;
A pakagu bula na ki bulu.
10 Tago pa una nur tar ra tu-
lungeagu tai ra ruarua na
tulungen,
Ma pa una tul tar kaum tena lotu
upi na nunure ra mareng na
minat.

11 Una ga vateten iau ta ra nga na
nilaun;
I ngala mat ra gugu ta ra luaina
matam,
Ma ra gina ba pa na mutu i tur ta
ra limam tuna.

17

A niaring kai ra tena takodo

A niaring kai David.
1 Luluai, una valongore nam i
takodo, una torom ta kaugu
kinail;
Una valongore kaugu niaring,
nina ba pa i irop ta ra ngiegu
ma ra vaongo.
2 Boina ba ra varkurai ure iau na
vana rikai tam;
A matam na gire ra mangaman-
gana takodo.

3 U tar valar ra balagu; u tar tadav
iau ta ra marum;
U tar valar iau, ma pa u gire tadav
ta magit;
I ot ra nuknukigu ba koko na rara
ra ngiegu.
4 Ma ure ra mangamangana kai ra
tarai:
Iau tar nuk pa ra tinata na ngiem,
ma pa iau mur ra lavur
nga kai ra umana tena
vakavakaina.
5 Iau vanavana vatikai ta kaum
lavur nga,
A ura kaugu pa dir tamagaga.

6 Iau tar kakail piram, tago u God,
una ga valongore iau.
Una lingan upi iau, ma una valon-
gore kaugu tinata.
7 Una vaarike kaum enana var-
mari,
U nam, u valaun diat dia nurnur
tam ma ra limam tuna
Kan diat dia tut na vinarubu ure
diat.

8 Una balaure iau, da di balaure ra
kiau na mata,
Una ive iau ta ra malur na bebeam,
9 Kan ra umana tena varpiam dia
vakaina iau,
Kan diat bula kaugu umana ebar
tuna dia tur kikil iau.

10 Dia tar banu bat ra bala i diat,
Dia vatavatang ra lavur ngala na
tinata vakuku.
11 Dia tur kikil avet go ta kaveve
lavur vinavana,
Dia makmakila upi diat a vabura
avet ra pia.
12 Dia varogop tuna ma ra leon i
mulmulum upi ra ana virua,
Ma dia da ra nat na leon i kiki uai
ta ra pakana gunan ivai.

13 Luluai, una tut,
Avat a tur varmatam, ma una ub
diat.
Una valaun iau ma kaum pakat
na vinarubu kan ra tena
varpiam;
14 Ma kan ra tarai ma ra limam,
Luluai,

Kan ra tarai ta go ra rakarakan a gunagunan ba kadia tiniba i tur ta go ra nilaun uka,
Ma kan diat ba u vabuka ra bala i diat ma kaum ngatngat na tinabar;
A nuknuk i diat i ngo, tago mangoro na natu i diat,
Ma ra ibaiba na tabarikik kadiat dia tibe tar ia ta ra umana natu i diat.

15 Ma boina ba ina gire ra matam ure ra mangamangana takodo;
Ba ina tavangun, boina ba na ngo ra nuknukigu ta ra malalarim.

18

A kakailai na niuvia kai David (2 Sam 22:1-51)

Kai nina i lue ra kakailai; kai David a tultul kai ra Luluai, nina i ga tatike ra lavur tinata ta go ra kakailai pire ra Luluai, ta nam ra bung ba ra Luluai i ga valaun ia tana kan ra lima i kana umana ebar ma kan ra lima i Saul, ma i biti:
1 Luluai, ra dedekigu, iau mari u.
2 Ra Luluai ia kaugu vat i ta, kaugu pal na bakbakit, ma kaugu tena valaun;
Kaugu God, kaugu padikat na vat i ta, ina rivarivan tana.
Kaugu ramravit, ma ra dekdek iau lalaun tana, kaugu pal na rivarivan i manga tuluai urama.
3 Ina kail tadav ra Luluai, nina i topa ia ba da pite pa ia,
Ina laun kan kaugu lavur ebar.

4 A umana vinau na minat dia ga rau kikil iau,
Ma iau ga burut ta ra varpiam i da ra lovon ta.
5 A umana vinau na ruarua na tulungen dia ga viviai tagu,
A lavur kun na minat dia ga tadav iau.
6 Iau ga kail tadav ra Luluai ba iau ga ki na malari,
Ma iau ga tangi tadav kaugu God;
I ga valongore ra nilaigu ta kana pal tabu,
Ma kaugu tinangi ta ra luaina matana i ga ruk ra talingana.

7 A rakarakan a gunagunan i ga dadar ma i ga guria,
A vunapai ra lualuana bula i takari ma i dadar, tago i ga kankan.
8 A mi i tubang rikai ta kana kankan,
Ma ra iap ta ra ngiene i ga vavaimur;
A umana lakit dia ioaio tana.
9 I ga lele ra bakut bula ura ra pia, ma i ga kuba;
A ngala na bingnimuna i tur ta ra vavai ra kauna.

10 Ma i ki ra ul a angelo, ma i pururung;
Maia pa, i pururung lulut ta ra ul a bebea i ra vuvu.
11 I ga paraparau ta ra bobotoi, nam kana bakbakit kikil ia;
A umana korong na bakut, a umana ivarat arama ra maup.
12 A bata na vatvat ma ra lakit
I irop kan ra talapar ta ra luaina matana.
Ma i bura doladolo kana lavur ivarat;
13 Ra Luluai i ga pangpagur bula arama ra bala na bakut,
Ma ra Ngala Kakit i tata;
A bata na vatvat ma ra lakit.
14 I ga tulue kana umana pu, ma i korot varbaiane diat;
Maia pa, mangoro na meme, ma i ubu vapurpuruan pa diat.
15 A bala na ta i vana rikai
Ta kaum varpit ma ta ra vuvu na bilaum;
Dir ga vaarike bula ra vunapai ra rakarakan a gunagunan.

16 I tulue ra limana marama, ma i vatur iau;

I al vairop iau kan ra do na tava.
17 I valangalanga iau kan kaugu dekdek na ebar,
Ma kan diat dia milmilikuane iau,
Tago dia ga manga dekdek ta vevet.
18 Dia ga tadav iau ta ra bung iau ki na malari tana,
Ma ra Luluai i ga tukal iau.
19 I ben pa iau ta ra pakana gunan i maup;
I valangalanga iau, tago i manga gugu tagu.

20 Ra Luluai i vapuak iau da i topa kaugu mangamangana takodo;
I babali piragu da i topa ra gomgom na limagu.
21 Tago iau tar mur ra nga kai ra Luluai,
Ma pa iau vana rara kan kaugu God.
22 Tago kana lavur varkurai dia ga tur ta ra luaina matagu,
Ma pa iau ga vue kana lavur togotogo kan iau.
23 Iau ga ko vurakit bula pirana,
Ma iau ga balaure bat iau kan ra varpiam.
24 Kari ra Luluai i tar vapuak iau varogop ma kaugu mangamangana takodo,
Varogop ma ra gomgom na limagu ta ra luaina matana.
25 Una ga vaarike kaum varmari pire diat dia varmari,
Una ga ko vurakit tadav diat dia ko vurakit;
26 Una ga gomgom vurakit pire diat dia gomgom,
Ma una ga turtur bat diat dia bilak.
27 Tago una ga valaun ra tarai dia malari;
Ma diat dia malamala ngala ka, una ga vaikilik pa diat.
28 Tago una ga valiting kaugu lamp;
Ra. Luluai kaugu God na vakapa kaugu bobotoi.
29 Tago ba dor ma u, ina korot mur a loko na tarai na vinarubu,
Ma ona amir ma kaugu God ina pil lake ra liplip.
30 Ma ure God, kana nga i ko vurakit;
A tinata kai ra Luluai i dovot;
Ra Luluai a ramravit kadiat par dia nurnur tana.
31 Tago ia God? la kaka ra Luluai.
Ma to ia ra vat i ta? Kada God kakika.
32 Nam ra God i vi pit iau ma ra dekdek,
Ma i mal kaugu nga upi na ko vurakit.
33 I mal ra kaugu upi na varogop ma ra kau i ra me,
Ma i vaki iau ta kaugu kiki liu.
34 I tovo ra limagu ure ra vinarubu,
Upi ra limagu na lele valar pa ra panak na palariam gobol.
35 U tar tul tar tagu bula ra ramravit nina ba kaum valavalaun;
Ma ra limam tuna i maravut iau,
Ma kaum varmari i pait vangala pa iau.
36 U tar valangalanga ra pakana gunan iau vanavana tana,
Ma ra ura kaugu pa dir tamagaga.
37 Ina korot mur kaugu umana ebar, ma ina tadav diat;
Ma pa ina lilikun mulai tuk ta nam ba dia tar virua.
38 Ina go vakakit diat upi koko diat a tut mulai.
Diat a bura ta ra vavai ra ura kaugu.
39 Tago u tar vi pit iau ma ra dekdek upi ra vinarubu;
U tar vamolo tar diat i tagu, diat dia ga tut na vinarubu ure iau.
40 U tar pukue vatalil kaugu umana ebar,
Ma ure diat dia milmilikuane iau, iau tar ubu vue diat.
41 Dia ga tangi ma pa ta na i valaun diat,
Dia tangi tadav ra Luluai iat, ma pa i torom ta diat.
42 Ma iau ga ubu. pamar gigi diat; dia da ra tobon a vuvu i kap vue;

Iau vue pikire vue diat da ra pikai ta ra nga.

43 U tar valaun iau kan ra varngangar kai ra tarai;
U tar vaki iau upi iau ra lualua ta ra umana Tematana;
A tarai ba pa iau ga nunure diat dia tar torom tagu.
44 Ba dia valongore ra tinata ure iau diat a torom vuavuai tagu,
A umana vaira diat a ongo tagu.
45 A umana vaira diat a bilua vanavana,
Ma diat a vana rikai ma ra nidadar kan kadia lavur pal na bakbakit.

46 Ra Luluai i laun, ma da pite pa kaugu vat i ta,
Ma da manga pite pa God kaugu tena valaun,
47 Maia pa, nam ra God ba na pait ra varobo ure iau,
Ma i vamolo tar ra tarai tagu.
48 I valaun iau kan kaugu umana ebar,
Maia pa, u vaki iau urama kan diat dia tut na vinarubu ure iau,
U valaun iau kan ra tena vakavakaina.

49 Kari, Luluai, ina tul tar ra pite varpa tam pire ra umana Tematana,
Ma ina kakailai na pite varpa tadav iangim.
50 Ra Luluai i tul tar ra ngala na valavalaun ta kana king,
Ma i vaarike tar ra varmari tai nina i ga pilak pa ia,
Tai David ma kana tarai namur ma pa na mutu.

19

A minamar i God ta ra papalum na vavaki

Kai nina i lue ra kakailai; a kakailai kai David.
1 A lavur bakut i varvai ure ra minamar i God,
Ma ra maup i vaarike ra papalum na limana.
2 Tikatika na bung na keake i ve tar ia ta ra bung na keake mulai,
Ma tikatika na marum i vamatotone pa ta ra marum mulai.
3 A dovotina pa ta tinata ma pa ta vatavatang;
Pa di valongore ra nilai dir.
4 Kadir langun i tuk tar ta ra rakarakan a gunagunan par,
Ma kadir tinata ta ra lavur ngungu na gunagunan mutu.

God i tar pait ra kuba i ra keake tana,
5 Nina ba i varogop ma ra taulai kalama i irop ta ra kubana,
Ma i gugu da ra tena ongor i vutvut ta kana vinavana.
6 Kana vinavana i tur pa ia ta ra ngu na lao,
Ma i tuk tar mulai ta ra lavur ngunguna;
Ma pa ta magit ba pa i kairane ra lapapuna.

A varkurai kai ra Luluai

7 A vartovo kai ra Luluai i ko vurakit ma i valar ra tulungea i ra tarai;
A varvai kai ra Luluai i dovot, ma i vakabinana diat dia tuptup.
8 A umana togotogo kai ra Luluai dia takodo, ma dia vagagane ra bala i ra tarai.
A vartuluai kai ra Luluai i gomgom, ma i vanana pa ra kiau na mata i ra tarai.
9 A variru tadav ra Luluai i gomgom, ma i tur pa na mutu;
A umana varkurai kai ra Luluai dia dovot ma dia takodo par.
10 I topa ia ba da manga anan upi diat, ma koko da manga anan upi ra goled;
Maia pa, ma upi ra ngala na goled ba i ngatngat bula, pata.
Dia manga kalami ta dir ma ra bulit na livur
Ma ra polo ta ra bulit na livur.

11 Dia vaale kaum tultul;
Ma nina i toratorom ta diat na kale pa ra ngala na vapuak.
12 Ia na nunure ilam kana lavur nirara?
Una pun vue kaugu lavur nirara dia tur ivai.
13 Una tur bat kaum tultul ta ra umana varpiam tuna,
Koko diat a kure iau; damana ina ko vurakit,
Ma ina langalanga kan ra ngala na mangamangana varpiam.

14 Boina ba ra tinata na ngiegu ma ra ninunuk ta ra balagu na takodo ta ra luaina matam,
U Luluai, kaugu rivarivan ma kaugu tena valaun.

20

A niaring upi ra niuvia

Kai nina i lue ra kakailai; a kakailai kai David.
1 Ra Luluai na torom tam ta ra bung na purpuruan;
A iang i ra God kai Iakob na balaure bat u;
2 Na tulue ra maramaravut piram maro ra kubana,
Ma na vapadikat u maro Sion;
3 Na nuk vake kaum lavur vartabar,
Ma na vatur vake kaum tinabar di tun tar ia;

4 Na tabar u ma ra magit a balam i mainge,
Ma na pait ot pa ra nuknukim.
5 Avet a malalongo na gugu ure kaum niuvia,
Ma dat a vatur kada lavur vakilang ta ra iang i kada God;
Ra Luluai na pait ot pa kaum lavur nilul.
6 Go iau nunure ba ra Luluai i valaun nina i ga pilak pa ia;
Na torom tana marama ra bala na bakut ta kana kiki tabu.
Ma na valaun ia ma ra dekdek na limana tuna.
7 Ta umana dia nurnur ta ra kiki na vinavana, ma ta ra umana ta ra lavur os;
Ma avet, avet a vatang ika ra iang i ra
Luluai, kaveve God.
8 Dia tar pa rururu ma dia tar bura;
Ma avet ave tar tut, ma ave tur takodo.

9 Luluai, una maravut ra king;
Una torom ta vevet ba ave oro.

21

A pite varpa ure ra muvia

Kai nina i lue ra kakailai; a kakailai kai David.
1 Luluai, a king na gugu ta ra dekdekim;
Ma na manga gugu ta kaum valavalaun!
2 U ga tabar ia ma ra magit a balana i ga mainge,
Ma pa u ga muie nam i ga lul upi ia ma ra ngiene. Sela.
3 Tago u totongo upi ia ma u vadoane ma ra umana bo na magit;
U vatoke tar ra vipuar na goled i ngatngat.
4 I ga lul ra nilaun tam, ma u tul tar ia tana;
Ba na lolokon kana nilaun ma pa na mutu.
5 I ngala kana minamar ure kaum valavalaun;
U vauluve ma ra variru ma ra minong.
6 Tago u vadoane pa na mutu,
U vagugu pa ia ma ra gugu ta ra luaina matam.
7 Tago ra king i nurnur tai ra Luluai,
Ma ta ra varmari kai ra Ngala Kakit pa na takari.
8 A limam na tikan tadav diat par kaum umana ebar;
A limam tuna na tikan tadav diat dia milikuane u.
9 Una kure diat upi diat a varogop ma ra ubu na iap ta ra luaina matam.
Ra Luluai na konome diat ta kana kankan,
Ma ra iap na en vue diat.

10 Una li vue ra umana natu i diat
kan ra rakarakan a gunagu-
nan,
Ma ra umana bul mur ta diat kan
ra tarai.
11 Ba dia vaninare value ta kaina
magit ure u,
Ba dia abe pa ta kaina mangana,
pa dia pait valar pa ia;
12 Tago u pukue vatalil diat,
Ma una al vaninare kaum vinau
na panak upi ra mata i diat.

13 Luluai, una ngalangala ta ra
dekdekim iat;
Damana avet a kakailai, ma avet a
pite pa kaum niongor.

22

A kunukula na kinadik ma ra kakailai na pite varpa

Kai nina i lue ra kakailai; a tiun Aielet-Asar; a kakailai kai David.

1 Kaugu God, kaugu God, ta ra ava
u vana kan iau?
Ta ra ava u ki vailik kan iau, ma pa
u maravut iau, ma ta ra ava
pa u valongore kaugu tinata
na niriri?
2 Ea, kaugu God, iau oraoro ta ra
keake, ma pa u torom;
Ma ta ra marum bula pa iau ki
mut.

3 Ma u, u ti lia kakit,
U nam u kiki na king livuan ta ra
pite varpa kai Israel.
4 A umana tama i vevet dia ga
nurnur tam;
Dia ga nurnur, ma u ga valaun
diat.
5 Dia ga tangi tadav u, ma dia tar
pila;
Dia ga nurnur tam, ma pa dia ga
vavirvir.

6 Ma iau a kalolo ko, ma vakir iau
a tutana;
A magit na varkulumai pire
ra tarai, ma ra tarai dia
pidimuane ke iau.
7 Diat par dia gire iau, dia nongone
iau;
Dia tumul; dia lungane ra ulu i
diat, ma dia biti:
8 Na nur tar ia tai ra Luluai! Ra
Luluai na valaun ia!
Boina ba na valaun ia, tago i
manga gugu tana!

9 Ma u kaka nam ba u ga al vairop
iau kan ra tatal na bul;
U ga vanurnur iau ba iau ga u boko
ta ra u i nagu,
10 Papa nam ra bung iau ga irop
tana ta ra tatal na bul u ga
puapuak iau;
Ma ba iau ga ki boko ta ra bala i
nagu, u kaugu God.
11 Koko u ki vailik kan iau, tago a
purpuruan i maravai,
Ma pa ta na ba na maramaravut.

12 Mangoro na bulumakau, a
umana tomotoina, dia tar
tur kikilane iau;
A umana dekdek na bulumakau,
a umana tomotoina, maro
Basan dia tar tur kikil iau.
13 Dia pangapanganga tadav iau
da ra leon i varvarkarat ma
i kukukula.

14 Di lingire vue iau da ra tava
vakuku ka,
Ma ra umana urugu par dia taele;
A nuknukigu i da ra bulit na livur;
I polo ko ta ra balagu.
15 A dekdekigu i lageo da ra
ngungu kabala na pia;
A karameagu i petapetep ta ra
kabegu;
Ma u tar vadiop vaba iau ta ra
tobon na minat.

16 Tago a umana pap dia tur kikil
iau;
A kor na tarai, a umana tena kaina,
dia balade kikil iau;
Dia tar go ra ura limagu ma ra ura
kaugu.
17 Pa i dekdek ba ina luk guve ra
umana urugu par,
Ma diat dia giragire iau, ma. dia
nongone iau.

18 Dia tibe kaugu umana mal ta diat mulai,
Ma dia padapadailam ure kaugu olovoi.
19 Ma u Luluai, koko una ki vailik;
U kaugu tena maramaravut, una lulut upi una maravut iau.
20 Una valaun iau kan ra pakat na vinarubu;
Ma kaugu kopono ko una valaun ia kan ra dekdek i ra pap.
21 Una valaun iau kan ra ngie i ra leon,
Maia pa, kan ra it i ra bulumakau, a kuabar, u tar torom tagu.
22 Ina vaarike ra iangim pire ra umana turagu;
Ma ina kakailai na pite varpa tam livuan ta ra tarai na lotu.
23 Avat ava ru ra Luluai, avat a pite pa ia;
Avat par a umana bul mur tai Iakob, avat a mar ia;
Avat par a umana bul mur tai Israel, avat a ururian tana.
24 Tago pa i ga pidimuane, ma pa i ga milikuane ra kaina kini kai nina i malari;
Ma pa i ga ive ra matana kan ia;
Ma ba i ga kail tadav ia, i ga valongore.
25 Kaugu pite varpa livuan ta ra kor na tarai i vuna tam;
Ina pait ot pa kaugu lavur kunubu na vavalima ta ra luaina mata i diat dia ru ia.
26 Diat i madu ra maukua i diat, diat a ian ma diat a maur;
Diat dia mainge ra Luluai, diat a pite pa ia;
Boina ba ra bala i vavat na laun pa na mutu!

27 A umana ngungu par ta ra rakarakan a gunagunan diat a nuknuk pa mule ma diat a lilikun pire ra Luluai;
A umana apik par ta ra lavur vuna tarai diat a lotu tadav u.
28 Tago ra Luluai iat i vatur vake ra varkurai;
Ma ia iat ra Luluai kai ra lavur vuna tarai.
29 Diat par dia tubu ta ra rakarakan a gunagunan diat a ga ian ma diat a ga lotu;
Diat par dia to na mat, diat a va timtibum pirana,
Maia pa, nina bula ba i mama valaun mule.
30 Tika na taun tarai na torom tana;
Ma da varvai ure ra Luluai pire ra taun tarai namur.
31 Diat a vut, ma diat a varvai ta kana mangamangana takodo.
Pire ra tarai ba da kava diat boko,
Diat a vaarike ba i tar pait ia.

23

Ra Luluai kada Tena Varbalaurai
A kakailai kai David.
1 Ra Luluai kaugu tena varbalaurai; pa ina iba upi ta magit.
2 I vadiop iau ta ra vura i lubalubang,
I agure pa iau ta ra papar a tava na ningo.

3 I valagar pa kaugu nilaun;
I lue rap iau ta ra lavur nga i ra mangamangana takodo ure ra iangina.
4 Maia, ma ba ina alalu ta ra male na malur na minat,
Pa ina burut ure ta kaina magit; tago u ki piragu;
Kaum ram ma kaum buka dir vamaram iau.
5 U vung togotogo ra nian piragu ta ra luaina mata i kaugu lavur ebar;
U tar ku ra ulugu ma ra dangi; kaugu momamomo i buka leke.
6 A dovot, ra boina ma ra varmari dir a mur iau ta ra lavur bungbung ina laun tana,
Ma ina ki ta ra kuba i ra Luluai pa na mutu.

24

Ra ngala na King
A kakailai kai David.
1 A pia kai ra Luluai, ma ra lavur magit i kor tana;
A rakarakan a gunagunan ma diat dia ki tana.
2 Tago i ga vung ra vunapaina ta ra ta,
Ma i vatur vapadikat ia ta ra lovon ta.

3 Ia na tutua urama ta ra luana kai ra Luluai?
Ma ia na tur ta kana gunan i gomgom?
4 Nina ba i gomgom ra limana ma ra balana bula;
Nina ba ra tulungeana pa i mainge ra magit vakuku,
Ma pa i vavalima vavaongo.
5 Ia iat na alube pa ra varvadoan tai ra Luluai,
Ma ra takodo na mangamangana tai
God kana tena valaun.
6 Nina ra taun tarai ba dia toratorom tana, dia damana,
Diat dia tikan upi ra matam, u ra God kai Iakob. Sela.

7 A umana mataniolo, avat a tadaraka,
Ma ra umana matakilalat pa ania, avat a manga tapapa,
Upi ra King na minamar na olo.
8 To ia ra King na minamar?
Ra Luluai, i ongor ma i dekdek,
Ra Luluai ra tena ongor ta ra vinarubu.
9 A umana mataniolo, avat a tadaraka,
Maia, avat a manga tapapa, avat a umana matakilalat pa ania,
Ma ra King na minamar na olo.
10 To ia go ra King na minamar?
Ra Luluai kai ra lavur kor,
Ia iat ra King na minamar.

25

A niaring upi ra varvateten ma ra varbalaurai
Kai David.
1 Luluai, a mamainga kai ra tulungeagu i tur piram.
2 Kaugu God iau tar nurnur tam,
Koko ina vavirvir;
Koko kaugu lavur ebar diat a gugu ma iau.
3 Maia, pa ta tikai ta diat dia nurnur tam na vavirvir;
Diat ika dia pait ra vavagu vakuku diat a vavirvir.

4 Luluai, una vateten tar kaum lavur mangamangana tagu;
Una tovo tar kaum lavur nga tagu.
5 Una rap lue iau ta kaum dovot na mangamangana, ma una tovo iau;
Tago u God, kaugu tena valaun,
Iau kiki ung up u ta ra bung parika.

6 Luluai, una nuk pa kaum bala na varmari ma kaum lavur varmari;
Tago dia tur papa amana iat.
7 Koko una nuk pa kaugu lavur nirara, ba iau ga barmana, ma koko una nuk pa kaugu lavur mangana varpiam;
Luluai, una nuk pa iau vardada ma kaum varmari;
Ma ure kaum bo na mangamangana una nuk pa iau, Luluai.
8 Ra Luluai i boina ma i dovot,
Kari na tovo ra umana tena varpiam ure ra nga.
9 Na rap lue diat i madu ra bala i diat ta ra mangamangana takodo,
Ma na tovo tar kana mangamangana ta diat i madu ra bala i diat.
10 A lavur mangamangana kai ra Luluai dia vuna ta ra varmari ma ta ra dovotina
Tadav diat dia mur kana kunubu ma kana lavur vartuluai.

11 Luluai, ure ra iangim
Una nur vue kaugu varpiam, tago i ngala.
12 To ia i ru ra Luluai?
Ra Luluai na tova ure ra nga, nina ba na pilak pa ia.

13 la iat na ki mamal,
Ma ra umana bul mur tana diat a kale ra gunan.
14 A magit na pidik kai ra Luluai i kapa pire diat dia ru ia,
Ma na vateten tar kana kunubu ta diat.
15 A matagu i gigira vatikai upi ra Luluai;
Tago ia iat na pala vue ra kaugu ta ra kun.
16 Una tur likun upi iau, ma una mari iau;
Tago iau ki varkolono ma i tup iau.
17 Una valangalanga ra nuknukigu,
Una ben vairop iau kan ra lavur magit i monong iau.
18 Una nuk pa ra mangamangana i tup iau ma kaugu kinadik;
Ma una nur vue kaugu lavur nirara.

19 Una nuk pa kaugu lavur ebar, tago a peal diat;
Ma dia milikuane iau ma ra milmilikuan i ngangar.
20 Uria vaale vake kaugu nilaun, ma una valaun iau;
Koko ina vavirvir, tago iau rivarivan tam.
21 Boina ba ra dovotina ma ra mangamangana takodo dir a mataure iau,
Tago iau ki nunur tam.

22 God, una valaun Israel kan kana lavur varmonong.

26

A niaring kai ra tena takodo
Kai David.
1 Luluai, una kure maravut iau, Tago iau vanavana ma ra dovot na balagu;
Iau tar nurnur bula tai ra Luluai, ma pa iau malmaliara.
2 Luluai, una gire iau, ma una valar ot pa iau;
Una valar ra balagu ma ra nuknukigu.
3 Tago kaum varmari i tur ta ra luaina matagu,
Ma iau tar mur kaum dovotina.
4 Pa ave ki varurung ma ra tarai vakuku,
Ma pa ave varait bula ma ra umana tena vartuam.
5 Iau milikuane ra kivung kai ra umana tena varpiam
Ma pa ave ki varurung ma ra umana bilak.

6 Ina gi ra limagu ma ra gomgom na mangamangana,
Ma damana ina vana pire kaum uguugu na vartabar, Luluai,
7 Upi da valongore kaugu tinata na pite varpa,
Ma ina varvai ure kaum lavur enana papalum.

8 Luluai, iau manane ra kubam,
Ma ra pakana ba kaum minamar i ki tana.
9 Koko una vung guve avet ma ra umana tena varpiam,
Ma koko kaugu nilaun na panie varurung ma ra umana tena vardodoko,
10 Nina ba ra lima i diat i pait ra kaina,
Ma ra lima i diat tuna i vatur ra ngala na kul varbat.

11 Ma iau, iau vanavana ka ma ra dovot na balagu,
Una valaun iau, ma una mari iau.
12 A kakigu i tur ta ra gunan i tamataman;
Ta ra lavur kivung ina pite pa ra Luluai.

27

A niaring na pite varpa
Kai David.
1 Ra Luluai kaugu kapa ma kaugu valavalaun; ina burutue to ia?
Ra Luluai ra dekdek na pal na bakbakit ure kaugu nilaun; ina burut tai to ia?

2 Ba ra umana tena varpiam dia tadav iau upi diat a en pa ra viogu,

Kaugu umana ebar ma diat ave vargegelenai ma diat, dia ga tutukai ma dia ga bura.

3 Ba ra ngala na kor na tarai diat a varubu ure iau,
A balagu pa na burut;
Ba ra vinarubu na tut ure iau,
Nam ra bung bula ina ki ma ra nurnur uka.

4 A kopono magit iau tar lul ra Luluai upi ia, nam muka ina anan upi ia;
Ba ina ki ta ra kuba i ra Luluai ta ra lavur bungbung par ina laun tana,
Upi ina gire ra minamar i ra Luluai, ma upi ina varvartir ta kana pal i gomgom.

5 Tago ta ra bung na purpuruan ra Luluai na balaure ive vake iau ta kana pal na mal;
Na vabakite iau ta ra rivarivan na kubana;
Na puak tar iau ta ra ul a vat i ta.

6 Ma go ra ulugu na tur arama liu ta kaugu umana ebar dia tur kikil iau;
Ma ina tul tar ra vartabar na gugu ta ra kubana;
Ina kakailai, maia pa, ina kakailai na pite varpa tadav ra Luluai.

7 Luluai, una valongore ba iau kakail ma ra nilaigu;
Una mari iau bula, ma una torom tagu.
8 U ga biti: Avat a tikan upi ra matagu.
A balagu i tar biti tam: Ina tikatikan upi ra matam, Luluai.
9 Koko u ive ra matam kan iau;
Koko una kankanuane vue kaum tultul;
Lua u ga maravut iau.
Koko una okole vue iau, ma koko una vana balakane iau,
U God kaugu tena valaun.
10 Tago tamagu ma nagu dir tar vana balakane iau,
Ma ra Luluai na vamel iau.
11 Una tovo tar kaum nga tagu, Luluai;
Ma una ben pa iau ta ra nga i kapa,
Ure kaugu umana ebar.
12 Koko una tul tar iau ta ra mamainga kai kaugu umana ebar;
Tago ra umana tena varvai vavaongo dia tar tut ure iau,
Ma ta umana dia vatavatang ra kaina magit.

13 Gala pa iau ga ki nunur upi ina gugu ta ra bo na mangamangana kai ra Luluai ta ra gunan kadiat dia laun, gala a biaui iau!
14 Una nurnur tai ra Luluai;
Una ongor, ma koko ra balam na burut;
Maia, una nurnur uka tai ra Luluai.

28

A niaring upi ra maramaravut
Kai David.
1 Luluai, ina kail tadav u;
U kaugu vat ki, koko una vaut kan iau;
Kan ba una ki mut tagu,
Ina vardada ma diat dia kuba ta ra tung na minat.
2 Una valongore kaugu nilul vovo ba iau kail u,
Ba iau tulue ra limagu urama tadav ra kubam i tabu kakit.

3 Koko una tak vue iau varurung ma ra umana tena varpiam,
Ma varurung ma ra umana tena pait ra kaina,
Nina dia tata na malmal ma ra umana talai diat,
Ma ra bala i diat i kaina ka.
4 Una balbali ta diat da i topa kadia papalum,
Ma da i topa bula kadia kaina mangamangana;
Una bali ra papalum na lima i diat ta diat,

Una tul tar ra vapuak ta diat ba i
topa diat.
5 Tago pa dia nuk pa ra lavur pa-
palum kai ra Luluai,
Ma ra bibili na limana bula pata,
Na re vue diat, ma pa na vatur diat
mulai.

6 Da pite pa ra Luluai
Tago i tar valongore kaugu lavur
nilul vovo.
7 Ra Luluai ra dekdekigu ma kaugu
ramravit;
A balagu i tar nurnur tana ma i tar
maravut iau;
Kari ra balagu i manga gugu,
Ma ina pite pa ia ma kaugu
kakailai.

8 Ra Luluai ra dekdek i kana tarai,
Ma ra dekdek na rivarivan ure
ra valavalaun kai nina i ga
pilak pa ia.
9 Una valaun kaum tarai, ma una
vadoane kaum tiniba;
Una tabatabar bula diat, ma una
puak vatikene pa diat.

29

*A nilai ra Luluai ta ra pang-
pagur*
A kakailai kai David.
1 Avat a umana natu i God, avat a
tul tar tai ra Luluai,
Avat a tul tar tai ra Luluai ra variru
ma ra dekdek.
2 Avat a tul tar tai ra Luluai ra
variru ba na topa ra iang-
ina;
Avat a lotu tadav ra Luluai ma ra
gomgom na minong.

3 A nilai ra Luluai i ki taun ra polo;
Ra God na minamar i pangpagur,
Ra Luluai, i ki taun ra ngala na
polo.
4 A nilai ra Luluai i dekdek tuna,
A nilai ra Luluai i mamar mat.

5 A nilai ra Luluai i bubur ra
umana tagatagal;
Maia pa, ra Luluai i bubur gigi ra
umana tagatagal Lebanon.
6 I vapil dir da ra nat na bu-
lumakau;
Lebanon ma Sirion da ra nat na
bulumakau i leing.

7 A nilai ra Luluai i tulue ra umana
kulameme.
8 A nilai ra Luluai i vadadar ra bil,
Ra Luluai i vadadar ra bil Kades.
9 A umana me dia kakava ta ra
nilai ra Luluai,
A nilai ra Luluai i rama vue ra
lavur mapina davai ta ra
pupui.
Ma ra lavur mangana par ta ra
kubana dia biti: Variru!

10 Ra Luluai i ga ki na king ta ra
lovon ta,
Maia pa, ra Luluai i ki na king pa
na mutu.
11 Ra Luluai na tul tar ra dekdek ta
ra taraina;
Ra Luluai na vadoane ra taraina
ma ra malmal.

30

A niaring na pite varpa
A kakailai; a kakailai ta ra pinapa
na pal; kai David.
1 Ina pite vangala pa u, Luluai;
tago u tar al vatut iau,
Ma pa u mulaot ba kaugu umana
ebar diat a gugu ma iau.
2 Luluai kaugu God,
Iau ga tangi tadav u, ma u tar
valagar pa iau.
3 Luluai, u tar vatutua ra tu-
lungeagu kan ra ruarua na
tulungen;
U tar valaun iau kan diat dia kuba
ta ra tung na minat.

4 Avat a kakailai na pite varpa
tadav ra
Luluai, avat kana umana tena lotu,
Ma avat a tul tar ra pite varpa ta ra
gomgom na iangina.
5 Tago pa i kankan vavuan.
Kana varmari i tur tukum.
Kan ra tinangi na tur ba i marum,
Ma ba i malana ra gugu na vana
rikai.

6 Ma iau, ba i tavua kaugu tabarikik iau ga biti:
Pa ina takari muka.
7 U Luluai, ure kaum varmari u tar vaki kaugu luana upi na tur dekdek;
U ga ive ra matam, ma iau ga purpuruan.

8 Iau ga kail u Luluai;
Ma iau ga araring tadav ra Luluai dari:
9 Ina topa ra ava ba ina kuba ta ra tung na minat?
A tobon na pite pa u vang?
Na vaarike vang kaum dovotina?
10 Luluai, una valongore, ma una mari iau:
Luluai, una maramaravut iau.

11 U tar pukue kaugu niligur upi ra malagene;
U tar pala vue kaugu mal na tabun, ma u vi pit iau ma ra gina;
12 Upi ra minamar na kakailai na pite varpa tam, ma koko na ki mut.
Luluai, kaugu God, ina pite pa u, ma pa na mutu.

31

A niaring na nurnur tai God

Kai nina i lue ra kakailai; a kakailai kai David.
1 Luluai, iau rivarivan tam; koko ina vavirvir ta tika na bung;
Una valangalanga iau, tago u a tena takodo.
2 Una kap talinga ba upi iau. una valangalanga lolole pa iau;
Una da ra vat i ta piragu, da ra dekdek na pal na bakbakit ba ina laun tana.

3 Tago u kaugu vat i ta ma kaugu pal na bakbakit;
Ma ure ra iangim una ben iau, ma una tovo tar ra nga tagu.
4 Una pala vue iau kan ra kun, nina di kapi ive upi iau;
Tago u kaugu dekdek na pal na bakbakit.
5 Ina nur tar ra tulungeagu ta ra limam;
U tar kul valaun iau, Luluai, u ra dovot na God.

6 Iau milikuane diat dia nuk pa ra lavur magit vavaongo;
Ma iau nurnur uka tai ra Luluai.
7 Ina gugu ma ina manga ga ta kaum varmari,
Tago u tar gire ra magit i monong iau;
U tar matoto ta ra lavur mangana i tup iau.
8 Ma pa u ga tul tar iau ta ra lima i ra ebar,
U tar vung ra kaugu ta ra pakana i maup.

9 Una mari iau, Luluai, tago i tup iau ra nginarao;
A matagu i papait na bilua ma ra tinangi, maia, ra tulungeagu ma ra pakagu bula.
10 Tago iau vapar vue kaugu nilaun ma ra niligur, ma kaugu lavur kilala ma ra niriri;
A dekdekigu i par vanavana ure kaugu varpiam, ma ra umana urugu dia panie.

11 Tago i mangoro kaugu umana ebar, iau da ra magit na milmilikuan,
Maia pa, ra umana talaigu dia manga milikuane iau, ma ra umana turagu dia burutue iau;
Diat dia ga gire iau, dia vilau kan iau.
12 Di tar valubane iau, da ra tutana i mat iau tar panie kan ra nuknuk i diat;
Iau da ra la i tapamar.
13 Tago iau tar valongore ra varvul mangoro dia varvul me;
A ururian i tur kikil iau ta ra lavur papar.
Ba dia varpit ure iau,
Dia nuk tadav ta mangamangana ba ina virua tana.

14 Ma ga iau, iau nurnur uka tam, Luluai;
Iau ga biti dari: U kaugu God.
15 U kure kaugu kini;
Una valaun iau kan ra lima i kaugu umana ebar ma kan diat dia vakaina iau.
16 Boina ba ra matam na pupua taun kaum tultul;
Una valaun iau ta kaum varmari.
17 Luluai, koko ina vavirvir, tago iau tar kail u;
Boina ba ra umana tena varpiam diat a vavirvir,
Ma diat a ki mut ta ra ruarua na tulungen.
18 Boina ba ra umana tena vaongo diat a bombom,
Nina dia nguk ma ra tinata ure ra tena takodo,
I kolakolo ra nuknuk i diat ma dia milmilikuan bula.

19 I ti ngala mat kaum varmari, nina u vung vake pi kadiat dia ru u,
Nina u pait ia ta diat dia nurnur tam
Ta ra luaina mata i ra tarai!
20 Una ga ive diat ta ra rivarivan ta ra luaina matam kan ra varpit kai ra tarai;
Una ga vabakite diat ta ra pal na mal kan ra tinata na vartoto.

21 Da pite pa ra Luluai,
Tago i tar vaarike kana enana varmari tagu ta ra dekdek na pia na pal.
22 Ma iau, ta kaugu nirut, iau ga biti dari:
Di tar vamutue iau ta ra luaina matam;
Ma u ga valongore ke kaugu lavur nilul vovo,
Ba iau ga tangi tadav u.

23 Avat a mari ra Luluai, avat par kana tarai na lotu;
Ra Luluai i vaale bat ra dovot na tarai,
Ma i manga balbali pire diat dia malamala luluai.
24 Avat a ongor, ma koko avat a burut,
Avat par ba ava nurnur upi ra Luluai.

32

A tinata kapa ma ra pupupun vuai
Kai David; a mari na kakailai.
1 I ti doan nina ba di tar pun vue kana mangamangana varpiam, nina ba di tar tuba kana nirara.
2 I ti doan nam ra tutana ba ra Luluai pa i vatang tar kana lavur varpiam tana,
Ma nina ba pa ta vaongo i ki ta ra tulungeana.

3 Ba iau ga ive kaugu mangamangana i tar rabu ra pakagu
Ure kaugu niriri ta ra bung parika.
4 Tago ra keake ma ra marum a limam i mamat i tagu;
A polo na pakagu i ga panie da ta ra ngala na lapap ta ra e na keake. Sela.

5 Iau ga vura tata kapa piram ure kaugu nirara,
Ma pa iau ga ive kaugu varpiam mulai;
Iau ga biti: Ina vaarike kaugu lavur varpiam tadav ra Luluai;
Ma u, u ga nur vue kaugu varpiam ma kaugu bilak na mangamanana. Sela.

6 Kari go, boina ba ra umana tena lotu tikatikai diat a araring piram ta ra e ba di tikan valar pa u;
I dovot ba ra lovon ta i ngala mat pa na tadav diat.
7 U kaugu rivarivan; una ga balaure bat iau kan ra purpuruan,
Una ga tul tar ra umana kakailai na valavalaun upi diat a tur kikil iau. Sela.

8 Ina vakabara u ma ina tovo u ure
ra nga ba una mur ia;
Ina vateten u, ma ra matagu na
mataure u.
9 Koko ava da ra os ba da ra as, tago
pa dir matoto;
Di kure bat dir ma ra al vakai ma
ra palariam ta ra ngie i dir;
Tumu pata, pa dir a maramaravai
piram.
10 A ngala na niligur na tup ra tena
varpiam,
Ma ra varmari na tur kikil nina ba
na nurnur tai ra Luluai.
11 Avat a umana tena takodo, avat
a gugu tai ra Luluai, ma avat
a manga ga;
Avat par ba i dovot ra bala i vavat,
avat a ngenge ma ra gugu.

33

A kakailai na pite varpa

1 Avat a umana tena takodo, avat
a ngenge ma ra gugu tai ra
Luluai;
A pite varpa i topa ra dovot na
tarai.
2 Avat a pite pa ra Luluai ma ra
pagol;
Avat a kakailai na pite varpa pi-
rana ma ra pagol ba a vinun
na vinau tana.
3 Avat a kakaile ra kalamana
kakailai pirana,
Avat a ubuubu mal ra pagol, ma
avat a manga ongor tana.
4 Tago ra tinata kai ra Luluai i
takodo,
Ma kana lavur papalum par i
dovot.
5 I mainge ra ko na mangaman-
gana, ma ra takodo na
varkurai.
A gunagunan i kor ma ra varmari
kai ra Luluai.

6 A tinata kai ra Luluai i vaki ra
maup arama liu,
Ma ra lavur kor na magit tana
i vana rikai ta ra vuvu na
ngiene.
7 I varurue ra polo na ta da ra
anguvai;
I vung vake ra ngala na tava da ta
ra pal na vuvuvung.

8 A rakarakan a gunagunan par na
ru ra Luluai;
A tarai par ta ra rakarakan a guna-
gunan diat a burut i tana.
9 Tago ia iat i ga tata, ma di pait ia
ka; la iat i ga vartuluai, ma i
tur rikai bulu.

10 Ra Luluai i noe vue ra ma-
mainga kai ra lavur Tem-
atana;
I tur bat ra nuknuk i ra tarai par.
11 A nuknuk i ra Luluai i tur bulu
vatikai,
Damana bula ra nuknuk i ra bal-
ana pire ra lavur taun tarai
namur.
12 I ti doan nam ra vuna tarai ba ra
Luluai ia kana God;
Nam ra tarai ba i ga pilak pa diat
upi diat kana tiniba.

13 Ra Luluai i gigira ba marama ra
bala na bakut;
I gire ra lavur natu i ra tarai;
14 Marama iat ta ra kubana i gire
Ra lavur tarai ati ra pia;
15 Maia, nina iat, ba i mal pa ra
bala i diat par,
Ma i nuk pa kadia lavur papalum.
16 A king pa i laun ure ra ngala na
loko na tarai,
Ma a rangrang na tutana pa i laun
ta ra ngala na dekdekina.
17 A os i mama valavalaun;
Ma pa i valangalanga ta tikai ure
ra ngala na ongorina.

18 Ea, a mata i ra Luluai i mataure
diat dia ru ia,
Ma diat dia ki nunur upi kana
varmari;
19 Upi na valangalanga ra tulungea
i diat kan ra minat.
Ma na tabar valaun diat ta ra mul-
mulum.
20 A tulungea i dat i tar ki nunur
upi ra Luluai;
Ia iat kada maramaravut ma kada.
ramravit.

21 Tago ra bala i dat na manga gugu tana,
Tago da tar nurnur ta ra gomgom na iangina.
22 Luluai, boina ba kaum varmari na ki pire vevet,
Tago ave tar nurnur tam.

34

Da pite pa God tago i boina

Kai David, ba i vaenana ra maukuana ta ra luaina mata i Abimelek, nina i korot vue, ma i vana ka.

1 Ina pite pa ra Luluai ta ra bungbung par,
Ma kana pite varpa na ki vatikai ta ra ngiegu.
2 A balagu na langlang tai ra Luluai;
Diat i madu ra bala i diat diat a valongore, ma diat a ga.
3 Ea, dat varurung, dat a pite pa ra Luluai,
Ma dat par dat a tata vangala pa ra iangina.

4 Iau ga tikatikan upi ra Luluai, ma i ga torom tagu,
Ma i ga valangalanga iau kan kaugu lavur bunurut par.
5 Dia ga lingan upi ia, ma i vakapa diat;
Ma ra mata i diat pa na malari ta tika na bung.
6 Go ra biaui i ga kakail, ma ra Luluai i ga torom tana,
Ma i ga valaun ia kan kana lavur mangana varmonong.
7 Ra angelo kai ra Luluai i tur kikil diat dia ru ia,
Ma i valangalanga diat.
8 Ea, avat a dum kilang ra varmari kai ra Luluai; ma avat a gire ilam ia;
I ti doan nam ra tutana ba i nurnur tana.
9 Avat kana umana viviliai avat a ru ra Luluai,
Tago diat dia ru ia, pa dia iba upi ta magit.
10 Diat nina pa dia nurnur dia iba upi ta nian, ma dia mulmulum;
Ma diat dia nuk upi ra Luluai, pa diat a iba upi ta bo na magit.

11 Avat a mai, a umana bul, avat a valongore iau;
Ina tovo tar ra variru tadav ra Luluai ta vavat:
12 To i mainge ra nilaun tuna,
Ma to ia i mainge ba na lolovina kana nilaun upi na gire ra boina tana?
13 Una tur bat ra karameam ta ra kaina tinata,
Ma ra ngiem bula upi koko na vavaongo.
14 Una vana kan ra kaina, ma una pait ra boina;
Una tikan upi ra malmal ma una mur ia.

15 A mata i ra Luluai i gire ung ra umana tena takodo,
Ma ra talingana i valongore kadia kinail.
16 A mata i ra Luluai i tur bat ra umana tena varpiam,
Upi na vamutue ra ninunuk uraure diat kan ra rakarakan a gunagunan.
17 A umana tena takodo dia kail, ma ra Luluai i valongore,
Ma i valangalanga diat kan ra lavur magit i monong diat.
18 Ra Luluai i maravai pire diat i takunuan ra bala i diat,
Ma i valaun diat i tabun ra tulungea i diat.
19 A tena takodo i kairane mangoro na magit na varmonong,
Ma ra Luluai i valangalanga kan diat par.
20 I vaale bat ra uruna par,
Pa ta tikai i tabubur.
21 Ra kaina mangamangana na ubu ra tena varpiam,
Ma da kure diat dia milikuane ra tena takodo.
22 Ra Luluai i kul bat ra nilaun kai kana umana tultul,
Ma pa da takun ta tikai ta diat dia nurnur tana.

35

A niaring upi ra maramaravut
Kai David.
1 Luluai, una tata maravut iau ure diat dia takun iau,
Una tur bat diat dia tut na vinarubu ure iau,
2 Una tak pa ra ramravit ma ra bakbakit,
Ma una tut upi una maravut iau.
3 Una ele pa ra rumu, ma una pore bat ra nga ure diat dia korot mur iau,
Una biti ta ra tulungeagu dari: Iau kaum valavalaun.
4 Boina ba diat dia mainge ba diat a doko iau, diat a vavirvir ma diat a ruva,
Da pukue vatalil diat ma da vapurpuruan diat, ba dia abe pa ra kaina ure iau.
5 Boina ba ra vuvu na kap vue diat da ra mapmapina;
Ra angelo kai ra Luluai na rapu diat.
6 Boina ba kadia nga na bobotoi ma na duladula par;
Ra angelo kai ra Luluai na korot mur pa diat,

7 Tago dia ga kapi kun ivai ure iau, ma pa ta vuna;
Dia ga kal vakuku ra tung ure iau.
8 Boina ba ra vinirua na tadav vakaian diat;
Ma diat a taviviai ta kadia kun iat, nina dia kapi ive;
Diat a bura tana, ma diat a virua.

9 Ma ra tulungeagu na gugu tai ra Luluai,
Na manga ga ta kana valavalaun.
10 A urugu par na biti: Luluai, amur varogop ma to ia?
U ba u valangalanga nina i ki na malari kan ra tutana i lia ta dir ma ra niongor;
Maia, ma u valangalanga nam i malari ma i luveana kan ra tena nilong.

11 A umana tena varvai vavaongo dia tut;
Dia tir iau ta ra lavur magit ba pa iau nunure.
12 Dia bali ra boina ma ra kaina piragu,
A tulungeagu i lingligur tana.
13 Ma iau, iau ga mal ma ra mal na tabun, ba dia mait;
I tup iau ra vinevel;
Kaugu niaring i ga lilikun piragu.
14 Kaugu mangamangana tadav ia i ga da ra mangamangana tadav talaigu ba turagu;
Iau ga ula takodo ma ra tinabun da tikai i tangie nana.

15 Ma ba iau vana lebalebe dia manga gugu ka, ma dia vana varurung,
Dia vana varurung. ma dia tibul vakaian iau,
Dia kadakadal iau, ma pa dia ngo.
16 Da ra umana bilak na tena varkulumai vakuku,
Dia vangvangia ra pal a ngie i diat tadav iau.

17 Luluai, aivia ra bung boko una kiki ka?
Una valaun ra tulungeagu kan kadia lavur varli,
Ma kaugu kopono ko kan ra umana leon.
18 Ina pite pa u ta ra ngala na kor na tarai;
Ina pite pa u livuan ta ra pepeal tarai.

19 Koko kaugu umana ebar vakuku diat a gugu ma iau,
Ma koko diat dia milikuane vakuku iau diat a pitu mata.
20 Tago vakir dia tata ma ra malmal,
Dia abe pa ka ra vaongo ure diat dia ki bulu ta ra gunan.
21 Maia, a ngie i diat i manga panganga tadav iau,
Ma dia biti: Ioi, ioi, ave tar gire ma ra mata i vevet.

22 U tar gire, Luluai, koko una ki mut uka;
Luluai, koko una ki vailik kan iau.

23 Boina una ongor, ma una tavan-
gun, upi una kure maravut
iau
Ta kaugu vartakun, u kaugu God
ma kaugu Luluai.
24 Una kure iau, Luluai kaugu
God, da i topa ra takodo na
maukuam;
Ma koko diat a gugu ma iau.
25 Koko diat a nuknuk ia dari: Io,
damana ave mainge;
Koko diat a biti: Ave tar konom pa
ia.

26 Boina ba diat par dia gugu
ta kaugu kinadik, diat a
vavirvir ma diat a ruva ka;
Boina ba diat dia malamala lu-
luai piragu, diat a vavaulu-
vai ma ra niruva ma ma ra
vavirvir.

27 Boina ba diat dia maravut kaugu
takodo na vavaarikai, diat a
ngenge ma ra gugu, ma diat
a ga;
Maia, diat a biti vatikai dari: Da
pite vangala pa ra Luluai,
Nina i gugu ta ra tinavua kai kana
tultul.
28 Ma ra karameagu na varvai
ure kaum mangamangana
takodo,
Ma ure kaum pite varpa ra bung-
bung parika.

36

A kaina mangamangana kai ra tarai

Kai nina i lue ra kakailai, kai David, a tultul kai ra Luluai.

1 A varpiam i varvai dari ta ra bala
i ra tena varpiam ba
Pa ta bunurut ure God ta ra luaina
matana.
2 Tago i manane vavaongo pa ia ta
ra luaina matana, dari:
Ba pa da gire tadav kana varpiam,
ma pa da milikuane.
3 A tinata nina i irop ta ra ngiene i
kaina ma i vavagu;
Pa i kabinana mulai upi na pait ra
boina.
4 I nuk vaninare ra kaina ta kana
vava,
Imur ra nga ba pa i boina;
Pa i milikuane ra kaina.

God ia ra tena pait ra boina

5 Luluai, kaum varmari i tuk tar
urama ra bala na bakut;
Kaum dovot na mangamangana i
tuk ta ra ul a bakut iat.
6 Kaum mangamangana takodo i
da ra lualuana kai God,
Kaum lavur varkurai dia da ra
ngala na marumian;
Luluai, u vaale bat ra tarai ma ra
lavur leing bula.
7 God, kaum varmari i ti ngatngat
tuna!
Ma ra umana natu i ra tarai dia
rivarivan ta ra malur na be-
beam.
8 Diat a maur tuna ma ra bira ta ra
kubam;
Ma una ga vamomo diat ma ra
tava na gugu piram.
9 Tago ra vunapai ra nilaun i tur
piram,
Ma ta kaum kapa ave na ilam
tadav ra kapa.

10 Koko una ngo ma kaum varmari
pire diat dia nunure u;
Ma kaum mangamangana takodo
na vala tadav diat i dovot ra
bala i diat.
11 Koko nina i malamala luluai na
rua vakaina iau,
Ma koko ra tena varpiam na korot
vue iau.
12 A umana tena varpiam dia tar
bura;
Di tar rapue diat, ma i dekdek upi
diat a tut mulai.

37

A kini ta ra e namur kai ra tena varpiam ma ra tena takodo

Kai David.

1 Koko u ngarangarao ure ra
umana tena varpiam,
Ma koko u varngu ure diat dia
pait ra mangamangana
gegagege.

2 Tago i maravai ba da raut kutu vue diat da ra vura,
Ma diat a makuk boko da ra davai i lubalubang.

3 Una nurnur tai ra Luluai, ma una pait ra boina ka;
Una kiki ta ra gunan ma una mur ra dovotina.
4 Una gugu bula tai ra Luluai;
Ma na tul tar ra magit tam u lul upi ia.

5 Una nur tar kaum lavur vinavana tai ra Luluai;
Una nurnur tana, ma ia iat na mal ot pa ia.
6 Ma ia iat na vaarike bula ra takodo na maukuam da ra kapa,
Ma damana bula ra takodo na varkurai ure u da ra keake.

7 Una ngo tai ra Luluai, ma una kiki pa ia,
Koko u ngarangarao ure nina ba i tavua kana lavur papalum,
Ma ure ra tutana ba i pait ot pa kana lavur kaina nuknuk.
8 Koko una kankan, ma una ngo kan ra kulot;
Koko u ngarangarao, tago i papait na vuna ta ra mangamangana i rara.
9 Tago a umana tena varpiam diat a virua;
Ma ga diat dia ki nunur tai ra Luluai, diat a kale pa ra gunan.

10 Tago a ik boko ma ra tena varpiam pa na ki mulai;
Maia, ma una ga manga gire pa ra kubana, ma pa na ki mulai.
11 Ma diat i madu ra bala i diat, diat a kale pa ra gunan,
Ma diat a manga gugu ta ra ngala na malmal.

12 A umana tena varpiam dia varpit ure ra tena takodo,
Ma dia vangvangia ra pal a ngie i diat tadav ia.
13 A Luluai na nongone,
Tago i tar gire ba na vut ra bunguna.

14 A umana tena varpiam dia tar ele pa ra pakat na vinarubu, ma dia tar lele ra panak;
Upi diat a uvia pa diat dia malari ma dia luveana,
Upi diat a uvia pa diat i takodo kadia mangamangana.
15 Kadia pakat na vinarubu na go ra bala i diat iat,
Ma kadia umana panak diat a tabubur boko.

16 Ra paupau magit kai ra tena takodo
I boina ta dir ma ra peal tabarikik kai mangoro na tena varpiam.
17 Tago ra lima i ra umana tena varpiam na tabubur boko,
Ma ra Luluai i tukatukal ra umana tena takodo.

18 A Luluai i nunure ra lavur bung kadiat dia ko tuna,
Ma kadia tiniba na tur pa na mutu.
19 Vakir diat a vavirvir ta ra kaina e,
Ma ta ra e na mulmulum diat a maur uka.
20 A umana tena varpiam diat a virua ka,
Ma ra umana ebar kai ra Luluai diat a da ra minamar i ra umana pia na vura,
Diat a panie; da ra mi diat a panie muka.

21 A tena varpiam i dinau, ma pa i babali mulai,
Ma ra tena takodo i varvarmari ka, ma i varvartabar.
22 Tago diat ba ra Luluai i vadoane diat dia kale pa ra gunan,
Ma diat ba i tata vabilak diat diat a virua.

23 Ba ra Luluai i vapadikat ra vinavana kai tika na tutana,
Ma ba i gugu ta kana vinavana,
24 A dovotina ba i bura, pa na kaina kakit,

Tago ra Luluai na vatur ia ma ra limana.

25 Iau ga bul, ma go iau tar patuan;
Ma pa iau gire ta tena takodo ba i ki kaina,
Ma ra umana bul mur tana pa dia lulul upi ra adiat.
26 I varvarmari vatikai, ma di kakail pirana,
Ma ra umana bul mur tana dia ti doan.

27 Una vana irai kan ra kaina, ma una pait ra boina ka;
Damana una ki bulu vatikai.
28 Tago ra Luluai i mainge ra takodo na varkurai,
Ma pa i vana kan kana umana tena lotu.
I balaure vatikene pa diat.
Ma ra umana bul mur kai ra lavur tena varpiam diat a virua ka.
29 A umana tena takodo diat a kale pa ra gunan,
Ma diat a ki tana pa na mutu.

30 A ngie i ra tena takodo i vaarike ra kabinana,
Ma ra karameana i vatang ra varkurai i takodo.
31 A vartovo kai kana God i ki ta ra nuknukina,
Ma a kakene pa na tagalir.

32 A tena varpiam i kiki uai upi ra tena takodo,
Ma i mainge na ub ia.
33 Ra Luluai pa na nur tar ia ta ra limana,
Ma pa na kure vakaina ba di varkurai.

34 Una ki nunur tai ra Luluai, ma una mur kana nga,
Ma na vangala pa u pi una kale.pa ra gunan;
Ba ra umana tena varpiam dia virua una gire.
35 Iau tar gire ra tena varpiam ba i varvaburut na kaia,
Ma i lulul da ra davai i lubalubang ta kana pia iat.
36 Ma ba iau vana pakit, gire, pa i tur mulai.
Maia, iau ga tikatikan upi ia, ma pa iau na tadav ia.

37 Una nuk pa ra tutana i ko tuna, ma una gire ra dovot na tutana;
Tago a tutana na malmal na vatur vake ra umana bul mur.
38 Ma ra umana tena vana rara diat a virua varurung,
Ra umana bul mur ta diat, da vamutue diat.

39 Ma ga ra valavalaun kai ra umana tena takodo i arikai tai ra Luluai;
Ia iat kadia pal na bakbakit ta ra e na purpuruan.
40 Ma ra Luluai na maravut diat ma na valaun diat;
Na valangalanga diat kan ra umana tena varpiam, ma na valaun diat,
Tago dia tar rivarivan tana.

38

A niaring kai ra tutana i manga mait
A kakailai kai David, upi ra varvanuknuk.
1 Luluai, koko una pit iau ta kaum ngala na kankan;
Ma koko una virit iau ta kaum ngangal na kulot.
2 Tago kaum umana pu dia tur vadekdek iau,
Ma ra limam i mamat i tagu.

3 A pal a pakagu pa i lagar bulu ure kaum kankan,
Ma pa ta bo na nilaun ta ra urugu ure kaugu varpiam.
4 Tago iau tar dudu ta kaugu bilak na mangamangana,
Da ra mamat na kinakap dia mamat i tuna tagu.

5 A umana manuagu dia ang na bubu ma dia ngangar,
Tago iau a papaua.

6 I talikun ra murugu ma iau pa rururu tuna,
I tabun ra balagu ra bungbung parika.
7 A lugu i oao tuna,
Ma ra pal a pakagu pa i lagar.
8 Iau bilua, ma iau dala tuna,
Iau tar kukukula tago i purpuruan ra balagu.

9 Luluai, u tar matoto ta kaugu mamainga par,
Ma kaugu oir pa i ki ivai kan u.
10 I pipipidil ra balagu, i panie ra dekdekigu,
Ma ra matagu bula i pula.
11 Diat dia mari iau, ma ra umana talaigu, dia tur irai kan kaugu kaina minait;
Ma ra umana turagu bula dia tur aro vailik.

12 Diat bula dia mainge ba ina virua, dia kapi kun ure iau,
Ma diat dia mainge ba ina kadik, dia vatang ra vinirua,
Ma dia nununuk ta ra vartuam ra bungbung parika.

13 Ma iau da ra vaut, pa iau valavalongor,
Ma iau da ra bombom na tutana ba pa i tatata.
14 Maia, iau da ra tutana ba pa i valavalongor,
Ma pa ta tinata na varbat i irop ta ra ngiene.

15 Tago, Luluai, iau ki nunur tam;
Una ga torom, Luluai kaugu God.
16 Tago iau ga biti: Kan diat a gugu ma iau,
Ba i tagalir ra kaugu, dia malamala luluai piragu.

17 Tago iau to na bura ka,
Ma iau lingligur vatikai.
18 Tago ina varvai ure kaugu varpiam,
Na tabun ra balagu ure kaugu nirara.
19 Ma kaugu umana ebar dia ongor ika ma dia dekdek;
Ma ra kor diat, dia milmilikuane varara iau.
20 Diat bula, dia bali ra boina ma ra kaina,
Diat kaugu umana ebar, tago iau mur ra bo na mangamangana.

21 Luluai, koko una vana balakane iau,
U kaugu God, koko una ki vailik kan iau.
22 Una pampam, ma una maravut iau,
U Luluai, kaugu valavalaun.

39

A tinata kapa kai ra tutana i manga mait
Kai nina i lue ra kakailai, kai Iedutun; a kakailai kai David.
1 Iau ga biti: Ina kure mal ra maukuagu upi koko ina rara ma ra ngiegu.
Ba ra tena varpiam i ki ta ra luaina matagu,
Ina balaure mal ra ngiegu, vada di kaman bat ia.
2 Iau ga ki mut uka, pa iau ga tatike ta magit, patana tuna;
Ma i ga ligur tuna ra balagu.
3 A balagu i ga malamalapang,
Ma ba iau nununuk boko, a iap i ioaio; io, iau ga tatike ra dari:

4 Luluai, una vateten tar ra mutuai kaugu nilaun tagu,
Ma aivia ra bung boko ba ina laun tana;
Boina ba ina nunure ba iau panie vanavana ka.
5 Ea, u tar vaikilik pa kaugu nilaun upi na da ra ura tababa na lima ka,
Ma kaugu kini ati ra pia i da ra magit vakuku ta ra matam;
A dekdek na tarai par dia varogop uka ma ra magit vakuku tuna. Sela.

6 Diat par tikatikai dia vana vurvurbit da ra malalar i ra magit ika,
Dia ngarangarao upi ra magit vakuku ka;
Dia lu varurue tabarikik, ma pa dia nunure ba to ia na kale pa ia.

7 Ma go Luluai, iau kiki pa ra ava?
Iau nurnur uka tam.
8 Una valaun iau kan kaugu lavur varpiam;
Koko una tul tar ra umana papaua ba diat a kulume iau.
9 Iau ga ki mut ma pa iau ga tak ra ngiegu,
Tago u iat u ga pait ia.
10 Una tak vue kaum dekdek na varkurai kan iau,
Tago iau to na virua ta ra mememene na limam.
11 Ba u tovo ra tarai, ma ba u bor diat ure ra varpiam,
U vakaina vue kadia minamar da ra po na vui;
A tarai par dia varogop ma ra magit vakuku. Sela.

12 Luluai, una valongore kaugu niaring. ma kaugu kinail na ruk ra talingam;
Koko u ki mut, ba i lur ra matagu;
Tago iau a vaira piram,
Da kaugu umana ngalangala pa ina ki vatikai.
13 Boina ba una nur vue iau. upi ina lagar mulai.
Ma namur ina vana kan ati ma pa ina ki mulai.

40

A kakailai na pite varpa

Kai nina i lue ra kakailai, a kakailai kai David.
1 Iau ga kiki vovovon upi ra Luluai,
Ma i ga lingan upi iau, ma i ga torom ta kaugu kinail.
2 Ma i ga al vairop iau kan ra tung na vinirua, ma kan ra kaina pikai;
Ma i ga vatur ra kaugu ta ra ul a vat i ta, ma i ga vapadikat kaugu vinavana.

3 Ma i tar vaki ra kalamana kakailai ta ra ngiegu,
Maia pa, a pite varpa tadav kada God;
Mangoro diat a gire, ma diat a burut,
Ma diat a nurnur tai ra Luluai.

4 I ti doan nam ra tutana ba i nurnur tai ra Luluai,
Ma pa i nuk pa diat i kolakolo ra nuknuk i diat, ma diat bula dia papait ra vartuam, pata.
5 Luluai, kaugu God, i ti peal kaum lavur enana papalum,
Ma kaum lavur nuknuk, nina ba u tar pait ot pa diat ure avet;
Pa ta na mulai ba amur a varogop me;
Gala ina varvai ma ina tatata ure diat,
Gala i dekdek upi ina luk puput pa diat.

6 Vakir u gugu ta ra vartabar, ma ra tinabar bula pa u gugu tana;
U tar papa are ra talingagu;
Vakir u mainge ra tinabar di tun tar ia, ma ra varporong bula pata.
7 Io, iau ga biti: Ea, iau tar pot;
Di tar tutumu ure iau ta ra pinpin na buk;
8 Kaugu God, iau ga upi ina pait ra nuknukim;
Maia, kaum vartovo i ki ta ra balagu.
9 Iau tar varvai ure ra mangamangana takodo ta ra ngala na kor,
Ea, pa ina tigal bat ra bul na ngiegu,
U tar nunure, Luluai.
10 Pa iau ga ive kaum mangamangana takodo ta ra balagu,
Iau tar vaarike ra dovot na maukuam ma kaum valavalaun;

Pa iau ga vapidik kaum varmari ma kaum dovot na manga-mangana kan ra ngala na kor.
11 Luluai, koko una kamale kaum bala na varmari tagu;
Boina ba kaum varmari ma kaum dovot na mangamangana dir a vaale bat vatikene iau.

A niaring upi ra maramaravut (Kak 70)

12 Tago ra umana kaina magit dia tur kikilane iau, dia vurot tuna.
Kaugu varpiam i vila mur tadav iau, ma i dekdek upi ina tadaraka;
I peal tuna, ma ra lavur pepe na ulugu pata, ma ra balagu i tar bilua.
13 Boina, Luluai, una valangalanga iau,
Luluai, una rurut ma una maravut iau.
14 Boina ba diat par dia mainge ba diat a vamutue iau,
Diat a vavirvir ma diat a purpu-ruan;
Boina ba da pukue vatalil diat dia gugu ta kaugu kinadik, ma diat a ruva bula.
15 Diat dia biti tagu: Ioi! Ioi!
Diat a ki na uliran ika ure kadia vavirvir.

16 Boina ba diat par dia nuk up u diat a manga gugu ma diat a ga tam;
Ma diat dia mainge kaum valavalaun, diat a biti vatikai dari:
Da pite vangala pa ra iang i ra Luluai.
17 Ma iau a malari na tutana ma iau a luveana;
Ma ra Luluai i nuk pa ka iau.
U kaugu maramaravut ma kaugu tena valaun;
Koko una vavuan, u kaugu God.

41

A niaring kai tika na minait

Kai nina i lue ra kakailai; a kakailai kai David.
1 Nina i nuk pa ra umana biaui i ti doan,
Ra Luluai na valangalanga ta ra e ba na ki kaina tana.
2 Ra Luluai na balaure ma na vaale bat ia, ma na ti doan ati ra pia;
Ma pa una tul tar ia ta ra ma-mainga kai kana umana ebar.
3 Ra Luluai na ga maravut ia ba i va ma ra minait;
U tar valagar mule.

4 Iau ga biti: Luluai, una mari iau;
Una valagar ra tulungeagu, tago iau tar piam u.
5 Kaugu umana ebar dia tata kaina ure iau dari:
Vingaia na mat, ma ra iangina na panie?
6 Ba i tadav iau, i tatike ra vaongo ko;
Ra nuknukina.i varurue ra kaina,
Ma ba i vana vurvurbit i varvarvai tana.
7 Diat par dia milmilikuane iau, dia varmaianao ure iau,
Ma dia nuk vaninare ra magit ba ina kaina tana.

8 Dia biti ba: A kaina minait i monong ia;
Ma go i tar va, ma pa na tut mulai.
9 Maia, a talaigu iat, nina iau ga nurnur tana, ma nina amir ga en ra agu nian varurung,
I ruarua iau.
10 Ma u, Luluai, una mari iau, ma una vatut iau,
Upi ina pait ra balbali pire diat.

11 Go ina nunure tana ba u gugu tagu,
Tago kaugu ebar pa i uvia pa iau.
12 Ma iau, u tar maravut iau, tago i dovot ra maukuagu.
Ma u vatur vatikene pa iau ta ra luaina matam.

13 Da pite pa ra Luluai ra God kai Israel,
Ma pa na mutu.
Amen ma Amen.

42

A VAURUANA BUK A niaring kai ta tikai nina i ki irai kan kana gunan

Kai nina i lue ra kakailai; a mari na kakailai kai ra tarai Kora.

1 Da ra leing na me i anan upi ra mata na tava,
Damana ra tulungeagu i anan up u, God.
2 A tulungeagu i mar upi God, upi ra
God a launa.
Vingaia ina vana, ma ina tur rikai ta ra mata i God?
3 A lur na matagu i kia vue ra agu nian ta ra keake ma ta ra marum,
Ma dia biti vatikai tagu: Akave kaum God?

4 Ina nuk pa go ra lavur magit ma ra balagu i giliuk tana,
Tago ave ga varvaragur ma ra kor, ma iau ga lue rap diat ta ra kuba i God,
Ma ra kakailai ma ra pite varpa, a kor na tarai avet, ave ga pait ra lukara na lotu.
5 Tulungeagu, ta ra ava u lingligur?
Ma ta ra ava u ngarangarao?
Una ki nunur tai God; tago ina pite pa ia boko,
Nina ba kaugu tena maramaravut ma kaugu God.

6 Kaugu God, a tulungeagu i lingligur tuna,
Kari ina nuk pa u ta ra gunan Iordan,
Ma ta ra lualuana Kermon ma ta ra buana Misar.
7 A umana tava dia vargat vargiliane diat ta ra roro na lovon ta,
Iau dudu ka ta kaum lavur bobol ma kaum top.
8 Ma ra Luluai i tul tar kana varmari ba na balaure iau ta ra keake,
Ma ta ra marum iau pite pa ia ma ra kakailai,
Maia, ma iau araring tadav God ra vunapai kaugu nilaun.

9 Ina biti tai God kaugu vat ki dari: Ta ra ava u tar valubane iau?
Ta ra ava iau lingligur ta ra dekdek na varkurai kai kaugu ebar?
10 Diat dia arung bat iau dia vul iau, da dia kita ra urugu;
Tago dia tir vatikene pa iau dari:
Akave kaum God?
11 U ti lingligur dave, tulungeagu?
Ma ta ra ava u ngarangarao?
Una nurnur tai God, tago ina pite pa ia boko, la iat kaugu tena maramaravut ma kaugu God.

43

A niaring kai ta tikai nina i ki irai kan kana gunan

1 Una kure maravut iau God, ma una tata maravut iau ure ra tarai vakuku.
Una valangalanga iau kan ra tarai dia vartuam ma i gegagege ra maukua i diat.
2 Tago u God, u ra dekdekigu; u vung vue iau dave?
Ta ra ava ina tenten vurvurbit ma ra tinabun ure ra ebar, nina i arung bat iau?

3 Una tulue vaarike kaum kapa ma kaum dovotina; boina dir a rap lue iau;
Boina ba dir a agure iau ta kaum luana gomgom,
Ma tadav ra lavur kubam.
4 Upi ina tadav ra uguugu kai God,
Tadav God, nina iau manga gugu tana,
Ma ina pite pa u ma ra pagol, u God, kaugu God.

5 Tulungeagu, u ti lingligur dave?
Ma ta ra ava u ngarangarao?

Una nurnur tai God, tago ina pite pa ia boko, la iat kaugu tena maramaravut, ma kaugu God.

44

A niaring upi ra varbalaurai

Kai nina i lue ra kakailai, kai ra tarai Kora; a mari na kakailai.

1 Ave tar valongore ma ra talinga i vevet iat, God, a umana tama i vevet dia tar ve avet ure
Ra lavur magit u ga pait ia amana ba dia ga laun.
2 U ga rubat vue ra umana Tematana ma ra limam iat, ma u ga kalie diat;
U ga vakadik ra tarai vakuku, ma u tul vue diat upi diat a ingaingarina varbabaiai.
3 Tago vakir dia ga vatur vake ra gunan ure kadia pakat na vinarubu,
Ma pa dia ga ongor pa ia ma ra lima i diat iat,
Dia ga ongor pa ia ka ure ra limam, a limam tuna iat, ma ure ra kapa na matam,
Tago u ga gugu ta diat.

4 U kaugu king, kaugu God,
Una kure tar ra valavalaun upi kai Iakob.
5 Avet a taun bat kaveve lavur ebar ure u kaka,
Ta ra iangim ave rua bereng diat dia tut na vinarubu ure avet.
6 Tago pa ina nurnur ta kaugu panak,
Ma kaugu pakat na vinarubu pa na valaun iau.
7 U kaka u ga valaun avet kan kaveve lavur ebar,
Ma u varuva diat dia milmilikuane avet.
8 Ta ra bungbung parika ave langlang tai God,
Ma avet a pite vatikene pa ra iangim. Sela.
9 Ma go u tar vung vue avet, ma u tar varuva avet;
Ma pa da varagur ma kaveve loko na tarai na vinarubu.
10 Ave vilau ka kan kaveve umana ebar;
Ma diat dia milikuane avet, dia ra varpa vardada ma kadia mamainga.
11 U tar tul tar avet, ma ave varogop ma ra umana sip di poko diat
Ma u tar vaki varbabaiane avet livuan ta ra umana Tematana.
12 U ivivure kaum tarai ure ta paupau magit ika,
Ma pa u pie pa ta tabarikik ma ra mataina.

13 U vaki avet da ra magit na milmilikuan pire ra umana talai vevet,
Ave da ra magit na vavirvir ma ra magit na varkulumai pire diat dia ki kikilane avet.
14 Ave da ra tinata na varvakok livuan ta ra lavur Tematana,
Ma dia loloe ra ulu i diat ta vevet.
15 A bungbung par i tup iau ra niruva,
Ma ra vavirvir i turup ra matagu.
16 Ure ra tinata kai ra tena varkulumai ma ra tena varvul,
Ma ure ra ebar ma ra tena varobo.

17 Go ra lavur magit i tadav avet;
Ma pa ave valubane u,
Ma pa ave rara kan kaum kunubu.
18 A bala i vevet pa i vana tapuku,
Ma pa ave vana kan kaum nga,
19 Upi una kita ngidangide avet ma avet a da ra uliran na gunan,
Ma upi una vamalur avet ma ra malur na minat.

20 Ari da ga valubane ra iang i kada God,
Ba ona da ga tulue vaarike ra lima i dat upi ta enana god,
21 God pa na tikan tadav ia bar?
Tago i nunure ra lavur magit i pidik ta ra nuknuk i dat.

22 Maia, di ubu doko avet a bung-
bung par ure u,
Di nuk varogopane avet ma ra
umana sip da ure ra var-
dodoko.

23 Luluai, una tut, ta ra ava u va
mat ika?
Una tut, koko una vung vue
vatikene avet.
24 Ta ra ava u ive ra matam,
Ma u nuk vue kaveve kinadik ma
kaveve kaina kini?
25 Tago ave va palar ta ra tobon,
A bala i vevet i ki petep ta ra pia.
26 Una tut upi una maravut avet,
Ma una valaun avet ure kaum var-
mari.

45

A kakailai ta ra varbean na king

Kai nina i lue ra kakailai,. a tiun Sosanim; kai ra tarai Kora; a mari na kakailai ure ra varbean.

1 A balagu i buabuai lake ma ra
lavur kat na tinata;
Ina tatike ra tinata nina iau ga pit
ia ure ra king;
A karameagu i da ra pen na tu-
tumu kai tikai i melem tuna
ta ra tutumu.

2 U ti lia ma ra potar ta vavat ma ra
tarai,
A mari na tinata i irop ta ra ngiem,
kari God i tar vadoane
vatukum u.
3 Una vi pit, ma ra pakat na
vinarubu na taba ta ra pa-
par a rakam, u a rangrang
na luluai,
Una vi pit ma kaum minamar ma
ra ngala na dekdekim.

4 Ma una ongor ma ra nivut ta ra
ngala na dekdekim
Ure ra dovot na papalum, ure diat
i madu ra bala i diat ma ure
ra mangamangana takodo;
Ma ra limam tuna na tovo u ta ra
lavur magit ba di burut na
kaia tana.
5 Kaum umana pu dia lamia,
A tarai dia bura ta ra vavai na
kaum;
A umana pu dia tar go ra bala i ra
umana ebar kai ra king.

6 God, kaum kiki na king i tur
tukum,
Kaum buka na king, a buka na
varkurai i takodo.
7 U tar mainge ra mangamangana
takodo, ma u tar milikuane
ra varpiam;
Kari God, kaum God, i tar ku u
Ma ra dangi na gugu, upi una lia
me ta vavat ma ra umana
talaim.
8 Kaum lavur mal dia ang na
katkat ma ra bira na davai,
ra alo ma ra kasia.
A umana pagol dia tar vagugu u
ta ra umana kuba i ra king,
nina di mar ia ma ra loko na
elepant.
9 Ta umana vaden, a umana natu i
ra umana king, dia ki varu-
rung ma kaum lavur tadar
na vavina;
Kaum taulai i tur ta ra papar a
limam tuna, ma i mong ma
ra goled maro ta ra gunan
Opir.

10 Ea, u a inip na vavina, una nuk
pa ia, ma una valongore;
Una nuk vue ra umana niurum ma
diat ta ra kuba i tamam;
11 Damana ra king na manane ra
vakak na matam;
Tago ia iat kaum luluai, ma una tul
tar ra variru tana.
12 Ma natu i Tiro, a vavina, na kap
vartabar,
Maia, ra umana uviana ta ra tarai
diat a lul upi una mari diat.

13 Natu i ra king, a vavina, i ki
ra bala na pal na king ma i
mamar na kaia;
Kana mal di ga vir maravut ia ma
ra goled.
14 Ba di ben pa ia tadav ra king na
mal ma ra mal na minong,

A umana inip na vavina, nina dia
talaina me, dia mur ia,
Ma da agur pa diat piram.
15 Da agur pa diat ma ra gugu ma
ra ngala na gina;
Diat a ruk ta ra kuba i ra king.

16 A umana natum diat a kia vue
kaum umana ngalangala,
Ma una vaki diat upi diat a luluai
ta ra gunagunan.
17 Ina tul tar ia ba diat a nuk
uraure ra iangim ta ra lavur
taun tarai namur;
Kari a lavur vuna tarai par diat
a pite milat pa u ma pa na
mutu.

46

God i ki maravut dat

Kai nina i lue ra kakailai; kai ra tarai Kora; a tiun Alamot; a kakailai.

1 God kada rivarivan ma ra dekdek
i dat,
A tena maramaravut tuna ta ra e
na purpuruan.
2 Kari pa dat a burut; ma ba di
vaenana pa ra rakarakan a
gunagunan,
Ma ba di tak vakari pa ra lualuana
ura ra bala na ta, pa dat a
burut.
3 A ta na kaina urung, ma na tup ia
ra top!
A umana lualuana diat a dadadar
ika ta ra ngala na lubu! Sela.

4 Tika na tava alir go kari, ma ra
tavana i vagugu pa ra pia na
pal kai God,
Ra pia gomgom, ba ra kubakuba i
ra Ngala Kakit i tur tana.
5 God i ki livuan tana; pa na takari.
God na maravut ia ta ra lar.
6 A umana Tematana dia urung,
di tar vamaliara ra umana
varkurai;
I tatata ka, ma ra gunagunan i
polo.
7 Ra Luluai kai ra lavur kor i ki pire
dat;
Ra God kai Iakob kada pal na ri-
varivan. Sela.

8 Avat a mai, avat a giragire ra
lavur papalum kai ra Lu-
luai,
A lavur magit na kinaian ba i ga
pait ia ta ra rakarakan a
gunagunan.
9 I tur bat ra vinarubu, ma i tuk
ta ra mutuai ra rakarakan a
gunagunan.
I bubur ra panak; i pakat kutu ra
rumu;
I tun vue ra lavur kiki na vinavana
ma ra iap.
10 Avat a ki vovovon, ma avat a
nunure ba iau God;
Ina ngalangala boko pire ra lavur
vuna tarai,
Ina ngalangala boko ta ra
rakarakan a gunagunan.
11 Ra Luluai kai ra lavur kor i ki
pire dat;
Ra God kai Iakob kada pal na ri-
varivan. Sela.

47

Ra king nina i lia

Kai nina i lue ra kakailai; a kakailai kai ra tarai Kora.

1 Avat a tarai par avat a papar;
Avat a ngenge tadav God ma ra
gugu.
2 Tago ra Luluai, a Ngala Kakit, a
tena ongor tuna,
Ia iat ra ngala na King ta ra
rakarakan a gunagunan.
3 I tar vamolo tar ra tarai ta dat,
Ma ra umana Tematana ta ra vavai
na kau i dat.
4 I pilak pa ra tiniba upi kadat,
A gunan ba i ngala tuna tana ra
nuknuk i Iakob nina i mari
ia. Sela.

5 God i tutua ma ra kalukal,
RA Luluai ma ra nilai ra tavur.
6 Avat a kakailai na pite varpa
tadav God,
Avat a kakailai na pite varpa;
Avat a kakailai na pite varpa tadav
kada King,
Avat a kakailai na pite varpa.

7 Tago God i king ta ra rakarakan a gunagunan par,
Avat a kakailai na pite varpa ma ra mari na kakailai.
8 God i varkurai na king pire ra lavur vuna tarai.
God i tar ki ta kana kiki gomgom.
9 A umana luluai kai ra tarai dia tar ki varurung,
Diat ma ra tarai kai ra God kai Abaraam;
Tago God i kure ra lavur luluai ta ra rakarakan a gunagunan;
Ia iat i tar ngala kakit.

48

Sion, ra ngala na pia na pal kai God

A kakailai kai ra tarai Kora.
1 Ra Luluai i ngala, ma: i ko tuna upi da pite pa ia,
Ta ra pia na pal kai kada God, ta kana luana gomgom.
2 A luana Sion a kaliana, i tuluai urama liu, a rakarakan a gunagunan par i gugu tana,
Ra ngungu aro iat ta ra papar a labur, a dekdek na pia na pal kai ra ngala na king.
3 God i vaarike mule ta diat dia ki ta ra lavur pal na luluai tana, ba ia iat a dekdek na pal na bakbakit.

4 Ea, tago ra umana king dia vana varurung,
Dia tar bolo lake varurung.
5 Dia gire, ma dia kaian tuna;
I bilua ra nuknuk i diat ma dia kavie ra nilop.
6 A nidadar i tadav diat ie;
A kinadik da i tadav ra vavina ba i kakava.
7 U pamapamar ra umana parau maro Tarsis
Ma ra vuvu na taubar.
8 Da ave valongore, damana ave tar gire
Ta ra pia na pal kai ra Luluai kai ra lavur kor, ta ra pia na pal kai kada God;
God na vatur vapadikat ia, ma pa na mutu. Sela.
9 God, ave tar nuk pa kaum varmari,
Livuan ta kaum pal i gomgom.
10 God, da ra iangim i tuk tar ta ra mutuai ra rakarakan a gunagunan,
Damana bula ra pite varpa tadav u;
A limam tuna i takodo kakit.
11 Boina ba ra luana Sion na ga,
Ma ra umana pia na pal Iuda diat a manga gugu
Ure kaum lavur varkurai.
12 Avat a vana vurvurbit ta ra gunan
Sion, ma avat a vana kikil ia;
Avat a luk guve kana lavur dekdek na pal na minakila.
13 Avat a gire bulu kana dekdek na liplip na balada,
Avat a nuk pa kana lavur pal na luluai;
Upi avat a ve ra taun tarai namur.
14 Tago dari God, kada God pa na mutu;
Na agagure vatikene pa dat.

49

Diat dia nurnur ta ra tabarikik, dia lunga

Kai nina i lue ra kakailai; a kakailai kai ra tarai Kora.
1 Avat a lavur vuna tarai par, avat a valongore go;
Avat a valavalongor, avat a tarai ta ra rakarakan a gunagunan;
2 Avat par a tarai tuna ma ra umana ngalangala,
A umana uviana ma ra umana luveana.
3 A ngiegu na tatike ra tinata i kabinana,
Ma ra nuknuk ta ra balagu na kabatau.
4 Ina valongore ra tinata valavalar;
Ina pala kaugu tinata i pidik ta ra pagol.

5 Ina burut dave ta ra kaina e,
Ba ra varpiam kadiat dia ki ur vue iau na tur kikil iau?
6 Diat dia nurnur ta ra ngala na tabarikik,

Ma dia vavagia pa diat mulai tago
i peal kadia magit;
7 Pa ta tikai ta diat i valaun valar
pa turana
Ba na varkul pire God ure,
8 (Tago ra varkul ure kadia nilaun
i ngala mat,
Ma pa na pait valar pa ia vatikai
namur),
9 Upi na laun vatikai,
Ma koko na gire ra tung na minat.

10 Tago i gire ba ra umana tena
kabinana dia mat,
A lunga bula ma ra koloata dir par
dir virua,
Ma ra umana enana dia kale pa
kadia pepeal magit.
11 Diat a ki vatikai ta kadia tung na
minat;
Nam iat a kubakuba i diat ta ra
lavur taun tarai namur,
Kadiat dia vaiang tar ra iang i diat
iat ta ra umana gunan.
12 Damana a tadar na tarai pa dia
laun vatikai,
Dia da ra umana leing nina dia
virua ka.

13 Diat dia nurnur ta diat mulai,
dia mur go ra nga,
Ma ra umana talai diat bula nina
dia mulaot ta kadia tinata.
Sela.
14 Di tulue varuk diat ta ra ruarua
na tulungen da ra kikil na
sip;
A minat kadia tena varbalaurai;
A umana tena takodo diat a kure
diat ta ra malana,
A pal a paka i diat na panie, ma
diat a kuba ta ra ruarua na
tulungen.
15 Ma God na valaun ra tulungeagu
kan ra dekdek i ra ruarua na
tulungen,
Tago ia iat na onge iau. Sela.

16 Koko u burut ba tikai i uviana
vanavana,
Ba i tavua ra minamar ta ra
kubana,
17 Tago ba i mat pa na kap vue ta
magit;
Kana ngala na minamar pa na
kuba mur ia.
18 A dovotina ba i ga laun boko i
biti ba i ti doan,
Ma ra tarai dia pite pa u ba i tavua
kaum tabarikik;
19 Na vana tadav ra umana
tamana,
Nina ba pa dia gire ra keake mulai.
20 Ba tikai i tadar ma pa i matoto,
I da ra umana leing nina dia virua
ka.

50

A dovot na lotu
A kakailai kai Asap.
1 God, maia pa, ra Luluai God i tar
tata,
Ma i oro varurue pa ra rakarakan
a gunagunan maro ra
nguna a keake i vana rikai
tana tuk tar ta ra nguna i
kuba tana.
2 God i pupua rikai marama Sion,
A kaliana kakit.
3 Kada God na vut ma pa na ki mut!
A iap i ulur na lua tana,
Ma i tup ia ra vuvu kikil ia;
4 Na oro upi ra bala na bakut
arama,
Ma upi ra rakarakan a gunagunan
upi na kure ra taraina;
5 Avat a agure pa kaugu lavur tena
lotu tadav iau,
Diat ba ave ga pait ra kunubu ma
ra tinabar.
6 Ma ra bala na bakut na var-
vai ta kana mangamangana
takodo;
Tago God iat i tena varkurai. Sela.

7 Kaugu tarai, avat a valongore, ma
ina tata;
U Israel, ina pit u;
Iau God, maia, kaum God.
8 Pa ina pit u ure kaum lavur tin-
abar;
Ma kaum lavur tinabar di tun tar
ia dia tur vatikai ta ra luaina
matagu.
9 Pa iau mainge ta tikai ta kaum
lavur bulumakau,

Ma pa iau mainge bula ra me ta kaum kikil na me.
10 Tago ra lavur leing ta ra pupui kaugu diat,
Ma ra lavur vavaguai ta ra arip na marmar na lualuana bula.
11 Iau matoto ta ra lavur beo ta ra lualuana,
Ma ra lavur kuabar ta ra lokalokor kaugu diat.

12 Gala ina mulmulum, gala pa ina ve u,
Tago ra rakarakan a gunagunan kaugu, ma ra lavur magit i kor tana kaugu bula.
13 Dave, ina en ra kanomong i ra bulumakau bar?
Ba kan ina (mome ra gapu i ra me?
14 Una tul tar ra tinabar na pite varpa tai
God;
Ma una pait ot pa kaum lavur vavalima pire ra Ngala Kakit;
15 Ma una kail iau ta ra bung ba u ki na malari tana;
Ina valaun u, ma una pite pa iau.

16 Ma tadav ra tena varpiam God i biti dari:
U varvai dave ta kaugu lavur togotogo,
Ma dave u vatavatang kaugu kunubu?
17 Tago u milmilikuane ra varpit,
Ma u piam vue kaugu tinata.
18 Ba u gire ta tena nilong amur gugu varurung me,
Ma ava varirivut ma ra umana tena nipo.

19 U tak ra ngiem upi ra kaina tinata,
Ma ra karameam i vavagu.
20 U ki, ma u takun turam,
U takun vavaongo pa natu i tinam iat;
21 U tar pait go ra lavur magit, ma iau ki mut uka,
U ga biti ba dor varogop uka;
Ma ina pit u boko, ma ina vaarike kaum mangamangana tikatikai ta ra luaina matam.

22 Io, avat ba ava nuk vue God, avat a nuk pa nam;
Kan ina karat kadakadal u, ma pa ta na akari ba na valavalaun;
23 Diat par ba dia tul tar ra tinabar na pite varpa dia ru iau,
Ma nina i mal pa kana mangamangana,
Ina ve tar ra valavalun kai God tana.

51

A niaring upi ra pupupun vue

Kai nina i lue ra kakailai, a kakailai kai David, ba Natan ra propet i ga tadav ia, ba i ga ruk tadav Bat-Seba.

1 God, una mari iau, vardada ma kaum varmari ta;
Varogop ma kaum pepeal na varmari una pun vue kaugu lavur varpiam;
2 Una dalu vakakit vue kaugu varpiam,
Ma una dur vue kaugu nirara kan iau.

3 Tago iau nunure kaugu lavur varpiam,
Ma kaugu nirara i tur vatikai ta ra luaina matagu.
4 Iau tar pait ra kaina piram, ia kaka piram,
Ma iau tar pait nam ba i bilak ta ra luaina matam,
Upi una takodo ba u tatata,
Ma una langalanga ba u varkurai.
5 Ea, di ga kava iau ta ra bilak na mangamangana,
Ma tinagu i ga lalau pa iau ma ra varpiam.

6 Ea, u mainge ra dovot na bala,
Kari una vaminana iau ara ta ra nuknukigu iat.
7 Una vagomgom iau ma ra isop, ma ina gomgom,,

Una dalu iau, ma ina pua kakit ma
ra kabang pata.
8 Una tul tar iau, ba ina tadav ra
gugu ma ra gina,
Upi ra urugu na lagar mulai, nina
ba u ga bubur gigi diat.
9 Una ive ra matam kan kaugu
lavur nirara,
Ma una pun vue kaugu lavur
varpiam par.

10 Una vaki tar ra gomgom na
nuknuk tagu, God;
Ma una pait vakalamane ra takodo
na ninunuk tagu.
11 Koko una okole vue iau kan ra
matam,
Ma koko una tak vue ra takodo na
tulungeam kan iau.
12 Una tul tar mule ra gugu tagu, a
gugu ta kaum valavalaun,
Ma una maravut iau ma ra pok na
nuknukigu.
13 Ona damana, ina tovo tar kaum
lavur mangamangana ta ra
umana tena varpiam,
Ma ra umana tena vana rara diat
a vana tapuku piram.
14 God, u God a vunapai kaugu
valaun,
Una valaun iau kan ra vartakun na
vardodoko;
Ma ra karameagu na manga
kakailai ure kaum manga-
mangana takodo.

15 Luluai, una papa ra bul na
ngiegu,
Ma ra ngiegu na vaarike kaum pite
varpa.
16 Tago pa u kaina upi ra tinabar;
Gala u mainge, gala ina ga tar ia
tam;
Vakir u ga ta ra tinabar di tun tar
ia.
17 Ba i takunuan ra nuknuk i dat,
ia nam ra tinabar God i
mainge,
Ba i takunuan ma ba i nukpuku
ra bala i vevet, God, pa u
pidimuane.
18 Una mal Sion vardada ma kaum
bo na mamainga.
Una liplip bat Ierusalem.
19 Damana una gugu ta ra umana
tinabar di tul tar ia ma ra
takodo na mangamangana,
Ma ta ra tinabar di tun tar ia, a
kidoloina ka;
Damana da tul tar ra umana bu-
lumakau ta kaum uguugu
na vartabar.

52

A varkurai kai God ma kana varmari vartataun

Kai nina i lue ra kakailai; a mari na kakailai kai David, ba Doeg ra te Edom i ga vana ma i ga ve Saul dari: David i ki ta ra kuba i Akimelek.

1 U langlang dave ta ra varpiam, u
a rangrang?
A bala na varmari kai God i tur
tukum.
2 U nuk pa ra vinirua upi una
varvai tana,
U da ra varvarkaka i mangi tuna,
u varvartuam.
3 U mainge ra kaina ma pa u
mainge ra boina;
U mainge ra vaongo, ma pa u
tatike ra takodo na tinata.
Sela.
4 U vatavatang ra tinata na van-
gangap,
U ra tena vaongo!

5 God na vamutue u bula ma pa na
mutu.
Na kinim vake u ma na rubat vue
u kan ra kubam,
Ma na rubat vue u kan ra gunan
kai ra umana launa. Sela.
6 A umana tena takodo diat a gire
ma diat a burut,
Ma diat a nonganongone, ma diat
a biti dari:
7 Ea, go ra tutana pa i ogogabut tai
God;
I nurnur uka ta kana pepeal
tabarikik,
Ma i vapadikat ia mulai ta kana
varngu.

8 Ma iau, iau da ra davai na oliva i lubalubang ta ra kuba i God,
Iau nurnur vatikai ta ra varmari kai God, ma pa na mutu.
9 Ina pite vatikene pa u, tago u tar pait ia;
Ma ina nurnur ta ra bo na iangim ta ra luaina mata i kaum lavur tena lotu.

53

A kaina mangamangana kai ra tarai (Kak 14)
Kai nina i lue ra kakailai; a tiun Makalat; a mari na kakailai kai David.
1 A papaua i varpuai ta ra balana dari: Pa ta God.
Dia ga pait ra kaina magit, a magit i milmilikuan tuna;
Pa ta na ba i pait ra boina.

2 God i gigira ba marama ra bala na bakut,
Ina upi ra umana natu i ra tarai,
Kan ta na dia minana
Ma dia tikan upi God.
3 Diat par dia tar vana rara, dia tar dur par,
Pa ta na ba i pait ra boina, maia pa, pa ta tikai ka.

4 Dave; ra umana tena varpiam pa dia minana vang?
Diat ba dia en vue kaugu tarai da dia en ra adia magit,
Ma pa dia araring tadav God.

5 Dia ga burut i tuna, ma pa ta vuna;
Tago God i kabu vue vanavana ra uru i diat dia tut na vinarubu ure u.
U tar varuva diat, tago God i pilak vue diat.

6 Boina ba ra valavalaun na ga vana rikai maro Sion!
Ba God na ben vatalil kana tarai di ga kinim vavilavilau diat,
Iakob na manga gugu, ma Israel na ga.

54

A niaring upi ra varbalaurai kan ra ebar
Kai nina i lue ra kakailai; a mari na kakailai kai David, ba ra tarai Sip dia vana ma dia biti tai Saul: Dave, David pa i parau vang livuan ta vevet?
1 God, una valaun iau ure ra iangim,
Ma una varkurai ure iau ma ra dekdekim.
2 God una valongore kaugu niaring,
Ma ra tinata na ngiegu na ruk ta ra talingam.

3 Tago ra umana vaira dia tar tut ure iau,
Ma ra umana tena vinarubu dia tar mainge ba diat a ubu iau;
God pa i tur ta ra luaina mata i diat. Sela.

4 Ea, God kaugu tena maramaravut,
A Luluai iat i tukatukal kaugu nilaun.
5 Na bali ra kaina magit ta kaugu umana ebar;
Una vamutue diat varogop ma ra dovot na maukuam.

6 Ina vartabar piram ma ra tamarigat na vartabar;
Luluai, ina pite pa ra iangim tago i boina.
7 Tago i tar valangalanga iau kan ra lavur magit par i monong iau;
Ma ra matagu i tar gire ra magit iau mainge pire kaugu umana ebar.

55

A niaring upi ra maramaravut
Kai nina i lue ra kakailai; ta ra pagol; a mari na kakailai kai David.
1 God, una valongore kaugu niaring;

Ma koko una ki ivai kan kaugu nilul.
2 Una nuk pa iau, ma una torom tagu;
Iau ngarangara ure kaugu kaina kini, ma iau oir,
3 Ure ra tinata kai ra ebar,
Ma tago ra umana tena varpiam dia arung bat iau;
Dia vue ra kaina magit taun iau,
Ave vargegelenai tago dia kulot.
4 A balagu i takunuan tuna,
Ma ra bunurut na minat i tadav iau.
5 Ra ururian ma ra nidadar dir tadav iau,
Ma ra bunurut i ta i manga tup iau.
6 Ma iau ga biti: Gala ina vung ta bebeagu, da ra balu i vung ra bebeana!
Gala ina vilau me, ma ina ngo.
7 Ea, gala damana, gala ina ga vana irai vailik,
Ina ga kiki arima ra pui. Sela.
8 Gala ina kavie ra vinavana upi ta rivarivan,
Kan ra ngala na vuvu ma ra kalivuvur.

9 Luluai, una vamutue kadia tinata, ma una vapurpuruan ia,
Tago iau tar gire ra vinarubu ma ra varngangar ta ra pia na pal.
10 Ta ra keake ma ta ra marum dia vana vurvurbit i tana ta ra ul a liplip;
A varpiam ma ra bilak na mangamangana i ki livuan tana.
11 A vinirua i tur livuan tana,
A varvaur ma ra vartuam pa i vana kan ra lavur ngaina.

12 Tago vakir ta ebar i vul iau;
Gala ta ebar, gala ina ki vamadudur pa ia;
Ma vakir nina i milikuane iau i pite vangala pa ia mulai;
Gala damana, gala ina paraparau kan ia;
13 U kaka u ga pait ia, u ra tutana ba dor varogop,
Dor ga varbete ma dor ga talaina tuna.
14 Dor ga pirpir ma i ga kalami kador tinata,
Dor ga vanavana ta ra kuba i God, dat ma ra kor.
15 A minat na tadav vakaian diat,
Diat a kuba ta ra ruarua na tulungen ba dia laun bulu boko;
Tago a varpiam i ki ta ra kuba i diat, maia, ma ta ra bala i diat.

16 Ma iau, ina kail ika tadav God,
Ma ra Luluai na valaun iau.
17 Ta ra ravian, ma ta ra malana, ma ba ra keake i ki tur, ina araring ma ina oir,
Ma na valongore ra nilaigu.
18 I tar valangalanga bulu ra tulungeagu upi koko diat a maravai piragu,
Tago mangoro diat ave varngangar ma diat.
19 God na valongore ma na vakadik diat,
Maia, nina i tar ki na varkurai papa amana. Sela.
Na vakadik diat ba pa i enana kadia kini,
Ma diat ba pa dia burut ure God.

20 I tar tul vaarike ra limana ure diat dia ga ki na bartalaina me,
I tar vatamam vue kana kubunu.
21 Kana tinata i ga duladula da ra bira;
Ma ra balana i buka ma ra vinarubu ka,
Kana lavur tinata dia manga madu, ma ra dangi pata,
Ma dia varogop uka ma ra pakat na vinarubu di ele pa ia.

22 Una nur tar kaum kinakap tai ra Luluai,
Ma ia iat na onge u;
Pa na vung vue tuna ra tena takodo upi na takari.

23 Ma u, God, una ga vabura tar diat ta ra tung na minat;

A umana tena vardodoko ma ra umana tena vartuam
Diat a virua pit ika ba pa na par boko ra papar ta kadia nilaun ati ra pia;
Ma iau, ina nurnur uka tam.

56

A niaring na nurnur tai God

Kai nina i lue ra kakailai; a tiun Ionat-Elem-Rekokim; a Miktam kai David, ba ra tarai Pilistia dia kinim ia aro Gat.

1 God una mari iau, tago ra tarai dia mainge ba diat a konome iau;
Ta ra bungbung par i tup iau ra vinarubu,
2 Kaugu lavur ebar dia mainge ba diat a konome iau ra bungbung par,
Tago mangoro diat dia varubu ure iau ma dia vavagia pa diat mulai.
3 Ba ta bung iau burburut,
Ina nurnur uka tam.
4 Ta ra varmari kai God ina pite pa kana tinata;
Iau tar nurnur tai God, ma pa ina burut;
Ava mulai ra tarai diat a pait ia piragu?

5 A bungbung par dia pukpukue kaugu tinata,
Ma ra nuknuk i diat ba diat a vakaina iau.
6 Dia vana varurung, dia kiki uai,
Dia gire vakilang kaugu vinavana;
Maia, da di kobot upi kaugu nilaun.
7 Dave, diat a pila bar ta kadia varpiam?
God, una rapue ra umana vuna tarai.
8 U nunure kaugu lavur vinavana vurvurbit;
Una varurue ra lavur lur na matagu ta kaum paura;
Dave, pa di tar tumu vake diat ta kaum buk?
9 Nam ra bung ba iau tangi tadav u kaugu lavur ebar diat a lop uka;
Go ra magit iau tar nunure, ba God i tur maravut iau.
10 Ta ra varmari kai God ina pite pa kana tinata,
Tai ra Luluai ina pite pa kana tinata.
11 Iau tar nurnur tai God, pa ina burut.
Ava mulai ra tarai diat a pait ia tagu?

12 Iau tar vavalima piram, God,
Ina tul tar ra tinabar na pite varpa piram.
13 Tago u tar valangalanga ra tulungeagu kan ra minat,
Maia, ma u tar balaure ra kaugu pi koko na tutukai,
Upi ina vanavana ta ra luaina mata i God
Ta ra kapa na nilaun.

57

A niaring upi ra maramaravut (Kak 108:1-5)

Kai nina i lue ra kakailai; a tiun Al-Tasket; a Miktam kai David, ba i lop kan Saul ta ra babang.

1 Una mari iau, God, una mari iau;
Tago ra tulungeagu i rivarivan tam,
Ma ta ra vavai na bebeam ina rivarivan,
Tuk tar ta ra bung ba na ngo ra umana kaina magit.
2 Ina kail tadav God, ra Ngala Kakit,
Tadav God nina i maramaravut iau.
3 Na vartuluai marama ra bala na bakut ma na valaun iau,
Tago nina i mainge ba na konome iau i tar varvul. Sela.
God na tulue vaarike kana varmari ma kana dovotina.

4 A tulungeagu i ki livuan ta ra umana leon;
Ina va livuan ta ra umana ebar dia ngangap da ra iap,
Maia, livuan ta ra tarai

Ba ra ngie i diat i da ra rumu ma ra pu,
Ma ra karamea i diat i da ra pakat na vinarubu i mangi.

5 Una vangala pa u mulai, God,
Una ki ak ta mumur ma ra bala na bakut,
Ma kaum minamar na ki ta ra rakarakan a gunagunan.

6 Dia tar vaninare ra ubene ure ra kaugu,
A tulungeagu i bilua;
Dia tar kal ra tung ure ian, ma diat iat dia tar bura tana. Sela.

7 God, a balagu i tur padikat, i tur padikat,
Ina kakailai ma ina pite varpa.
8 Una tavangun, a tulungeagu;
Amur a tavangun, a kaur ma ra pagol,
Iau iat ina tavangun ta ra kavunvun iat.
9 Ina pite pa u, Luluai, livuan pire ra tarai;
Ina kakailai piram livuan ta ra lavur vuna tarai;
10 Tago kaum bala na varmari i ngala ma i tuk tar ta ra lao,
Ma kaum dovotina i tuk tar ta ra lavur bakut.

11 Una vangala pa u mulai, God,
Una ki ak ta mumur ma ra bala na bakut,
Ma kaum minamar na ki ta ra rakarakan a gunagunan.

58

A niaring pire God upi na vakadik ra umana tena pait ra kaina

Kai nina i lue ra kakailai; a tiun Al-Tasket; a Miktam kai David.
1 Avat a umana ngalangala, a dovot ava varkurai takodo?
Dave, ava kure vadovot vang ra umana natu i ra tarai?
2 Pata, ta ra bala i vavat ava nuk upi ra varpiam,
A lima i vavat i tibe ra rakarakan a gunagunan ma ra mangamangana vinarubu.

3 A umana tena varpiam dia vana rara; di kava diat damana.
Ba di kava diat dia vana rara muka, ma dia vavaongo.
4 Kadia taring i da ra taring na vui;
Dia da ra kaina vui a vaut, nina i tabonot ra talingana,
5 Ma pa i torom ta ra nilai ra tena vamaram vui,
Ma ona i mal bulu kana papait, pa i torom bula.

6 God, una rubat bubur ra pal a ngie i diat,
Luluai, una rubat vue ra ngala na pal a ngie i ra umana leon.
7 Boina diat a panie da ra tava i ulur;
Ba i al vaninare kana pu, boina ba na da i tabubur.
8 Boina ba diat a da ra demdem nina i polo ko ma i panie;
Ma da ra bul ba ra vavina i kava pit ia, ma pa i gire ra keake.
9 Kavava umana kabala pa dia malamalapang boko,
Ma ba ra kirip i kalamana boko, a kulot na kap vue diat ma ra kalivuvur.

10 A tena takodo na gugu ba i gire ra varobo;
Na puk ra kauna ta ra gapu i ra tena varpiam.
11 Ma ra tarai diat a biti: A dovot di vabongon ra tena takodo;
A dovotina tika na God go kari ma i pait ra varkurai ta ra gunagunan.

59

A niaring upi ra bo na kini

Kai nina i lue ra kakailai; a Miktam kai David, ba Saul i ga vartuluai ma di ga kiki uai ta ra kubana upi da doka.
1 Kaugu God, una valangalanga iau kan kaugu lavur ebar,

Una vabakite iau arama kan diat dia tut na vinarubu ure iau.
2 Una valangalanga iau kan ra umana tena pait ra kaina,
Ma una valaun iau kan ra umana lup vardodoko.

3 Tago dia kiki uai upi kaugu nilaun;
A umana ngalangala dia vana varurung upi iau;
Vakir ure kaugu varpiam, vakir ure kaugu nirara, Luluai.
4 Dia vutvut ma dia vaninara ma vakir iau ra vuna;
Una tavangun, ma una totongo upi iau, ma una gire.

5 Maia, u iat Luluai, ra God kai ra lavur kor, ra God kai Israel,
Una tut ma una kure ra lavur Tematana;
Koko una mari ta tika na bilak na tena varpiam. Sela.

6 Dia lilikun na ravian,
Dia loalor da ra pap,
Ma dia vana vurvurbit ta ra pia na pal.
7 Ea, a umana lup tinata diat;
A umana pakat na vinarubu dia ki ta ra bul na ngie i diat;
Tago (dia biti:) To ia na valongore?

8 Ma u, Luluai, una ga nongone diat,
Una ga kulume ra lavur Tematana par.
9 U ra dekdekigu, ina ki pa u;
Tago God kaugu dekdek na pal na bakbakit.
10 Kaugu God na totongo upi iau ma kana varmari.
God na tul tar iau ba ina gire ra magit iau mainge ta kaugu lavur ebar.

11 Koko una ubu doko diat, kan kaugu tarai diat a valubane;
Boina diat a tenten vurvurbit ika ure ra dekdekim; una vaikilik pa diat,
Luluai, kaveve ramravit.
12 Ea, i tup ia ra kaina ta ra ngie i diat!
Ea, i tup ia ra tinata na bul na ngie i diat!
Boina ba da kinim pa diat ta kadia mangamangana kolakolo,
Ma ure ra varvul ma ra vavaongo ba dia vatang ia.
13 Una vapanie diat ta kaum kulot, una vapanie diat upi koko dia laun mulai.
Ma una vaminana diat upi diat a nunure ba God i varkurai pire ra tarai Iakob,
Ma i tuk tar ta ra mutuai ra rakarakan a gunagunan. Sela.

14 Ma una tul tar diat ba diat a lilikun na ravian,
Boina ba diat a loalor da ra pap,
Ma diat a vana vurvurbit ta ra pia na pal.
15 Diat a vana vurvurbit upi ta magit,
Ma diat a ki ra marum bula ona pa dia maur.
16 Ma iau, ina kakailai ure ra dekdekim;
Maia, ina manga kakailai ure kaum varmari ta ra malana;
Tago u ga da ra dekdek na pal na bakbakit piragu,
Ma a rivarivan ta ra bung iau ki na malari tana.
17 U ra dekdekigu, ina kakailai tadav u,
Tago u, God, kaugu dekdek na pal na bakbakit, ra God ba i mari tuna iau.

60

A niaring upi ra varvalaun (Kak 108:6-13)

Kai nina i lue ra kakailai; a tiun Susan-Edut; a Miktam kai David upi ra vartovo, ba dia varubu ma Aram-Naraim ma Aram-Soba, ma Ioab i lilikun ma i ubu a vinun ma a ura arip na marmar ta ra tarai Edom ta ra male na solt.
1 God u tar vung vue avet, u tar rip vue avet;

U tar kulot; boina una valagar pa avet mulai.
2 U tar vaguria ra gunagunan; u tar pelegi ia;
Una mal mule nina i tapelegi, tago i dadadar.
3 U tar vaarike tar ra umana dekdek na magit pire kaum tarai;
U tar vamomo avet ma ra tava longlong.

4 U tar tul tar ra vakilang ta diat dia ru u,
Upi diat a lop kan ra panak. Sela.
5 Upi na langalanga kaum vakak na tarai,
Una valavalaun ma ra limam tuna, ma una torom ta vevet.

6 God i tar tata ma ra gomgom na maukuana; ina manga gugu.
Ina tibe Sekem, ma ina valar varbaiane ra male Sukot.
7 Gilead kaugu, ma Manase kabila kaugu;
Epraim bula i da ra kere na vinarubu ta ra ulugu;
Iuda kaugu buka na varkurai,
8 Moab kaugu la na dududur.
Ina vue tar ra pal a kaugu tai Edom,
Pilistia ina kukula ure u.

9 To ia na agure vaolo iau ta ra dekdek na pia na pal?
To ia na ben vaolo iau ta ra gunan Edom?
10 Dave, God, pa u ga vung vue avet?
Ma pa da varagur ma kaveve lavur kor.
11 Una maravut avet ure ra ebar;
Tago a maramaravut kai ra tarai a magit vakuku.
12 Ba dat ma God, dat a ongaongor tuna;
Tago ia iat na ruarua taun kada lavur ebar.

61

A niaring upi ra varbalaurai

Kai nina i lue ra kakailai; ta ra pagol; kai David.
1 Una valongore kaugu kinail, God;
Una torom ta kaugu niaring.
2 Maro iat ra ngu na rakarakan a gunagunan ina kail u, ba i tup ra balagu;
Una ben vatutua iau ra ul a vat ki, nina i manga tuluai urama.
3 Tago u a rivarivan piragu,
Ma a dekdek na pal na bakbakit kan ra ebar.

4 Ina ki vatikai ta ra kubam;
Boina ba ina rivarivan ta ra vavai na bebeam. Sela.
5 Tago u, God, u tar valongore kaugu lavur vavalima,
U tar tul tar ra tiniba tagu kadiat dia ru ra iangim.
6 Una ga valolovina ra nilaun kai ra king;
Kana lavur kilala diat a varogop ma ra kilala kai ra mangoro na taun tarai.
7 Na ki vatikai ta ra luaina mata i God;
Una tul tar ra varmari ma ra dovotina upi dir a balaure.

8 Damana ina kakailai na pite varpa pa na mutu,
Upi ina pait ot pa kaugu umana vavalima ta ra bungbung par.

62

A nurnur tai ra varbalaurai kai God

Kai nina i lue ra kakailai; ure Iedutun; a kakailai kai David.
1 A tulungeagu i ki pa God kakika,
Kaugu varvalaun i vana rikai tana iat.
2 Ia kaka kaugu vat i ta ma kaugu varvalaun,
Kaugu dekdek na pal na bakbakit; pa ina manga malmaliara.
3 Aivia bung boko avat a vartumai ma ra tutana,
Upi avat par, avat a ubu doka,

Da ra papar a pal i tarip, da ra liplip i tarada.
4 Dia tar tata guvai upi diat a vabura vue ke kan kana bo na kini,
Ma dia ga ta ra vaongo;
Diat par dia tata na varvadoan ma ra ngie i diat, ma ta ra bala i diat dia tata kakaina. Sela.

5 Tulungeagu, una ki pa God kakika,
Tago tana iat na vana rikai ra magit iau ki nunur upi ia.
6 Ia iat kaugu vat i ta ma kaugu varvalaun,
Kaugu dekdek na pal na bakbakit, pa ina malmaliara.
7 Kaugu varvalaun ma kaugu minamar i tur pire God;
God ia ra vat i ta iau dekdek tana, ma kaugu rivarivan bula.

8 Avat a tarai, avat a nurnur tana ta ra bungbung par.
Avat a vaarike bulu ra magit ta ra bala i vavat ta ra luaina matana;
God a rivarivan ure dat. Sela.
9 A dovot, a tarai tuna dia da ra magit vakuku ka,
Ma ra umana ngalangala dia da ra vaongo ko;
Ta ra valavalar na mamat dia papa ka,
Dia da ra magit vakuku tuna.

10 Koko una nurnur ta ra arung varbat,
Ma koko na kolakolo ra nuknukim ure ra nilong;
Ba i tavua ra tabarikik, koko avat a nurnur tana.
11 A kopono pakana God i tar tata;
Ma a ivu pakana iau tar valongore go;
Ba kai God ra niongor,
12 Ma ba kaum, Luluai, ra varmari;
Tago u bali ra mangamangana kai ra tarai par tikatikai.

63

A ngala na mamainga upi God

A kakailai kai David, ba i ga ki ta ra bil Iuda.
1 God u kaugu God, ina ongor ma ra tinikan up u;
A tulungeagu i mar up u,
A pakagu bula i kaina up u,
Ta ra gunan i mage ma i bil ika, ma pa ta tava tana;
2 Damana iau ga bobe vamat u ta ra pal tabu,
Upi ina na tadav ra dekdekim ma tadav kaum minamar.
3 Tago kaum varmari i boina ta dir ma ra kini ati ra pia;
A bul na ngiegu na pite pa u.
4 Damana ina pite pa u ba iau laun boko;
Ina tulue ra limagu urama ure ra iangim.

5 A tulungeagu na ti maur da ma ra luku na ur ma ra bira;
A ngiegu na pite pa u, ma ra bul na ngiegu na mugur;
6 Ba iau nuk pa u ta kaugu vava,
Ina nununuk ure u ba iau vangala ka tuk ra keake;
7 Tago u tar maravut iau,
Ma ta ra malur na bebeam ina ngenge ma ra gugu.
8 A tulungeagu i ki petep piram,
A limam tuna i vatur vake iau.
9 Ma diat dia mainge ba diat a doko iau,
Diat a kuba ura iat ta ra bala na pia.
10 Diat a virua ta ra pakat na vinarubu;
Diat a tiniba kai ra umana kuabar na pap.
11 Ma ra king na gugu tai God;
Diat par dia vavalima tana diat a langlang;
Ma ra ngie i ra umana tena vaongo da ang bat ia boko.

64

A niaring upi ra varbalaurai

Kai nina i lue ra kakailai; a kakailai kai David.

1 God una valongore ra nilaigu ta kaugu vartakun,
Una ga valaun iau kan ra varvaburut kai ra ebar.
2 Una ga varavite iau kan ra varpit ivai kai ra umana tena varpiam,
Kan ra kor na tena varvabilak;
3 Kan diat dia vamangi ra karamea i diat da di al vamangi ra pakat na vinarubu,
Ma dia tar al vaninare kadia lavur pu, maia, a umana tinata i mapak;
4 Upi diat a ponok ive ra tarai ba dia ko kakit;
Dia ponok vakaian diat, ma pa dia burut.
5 Dia varvargat vargiliane diat upi ra kaina magit;
Dia tata guvai ba diat a kapi kun ivai;
Dia biti: To ia na gire dat?
6 Dia nuk tadav ra umana varpiam;
Dia biti: Da tar mal ot pa kada ninunuk;
Ma ra bala i ra tarai tikatikai ma ra nuknuk i diat i lulur.

7 Ma God na ponok diat,
Ma ra pu na tur vakaian diat.
8 Ma da vabura diat, a karamea i diat iat i takun diat;
Diat par dia gire ra balbali pire diat, diat a loe ra ulu i diat.
9 Ma ra tarai par diat a burut,
Ma diat a varvai ta ra papalum kai God,
Ma diat a matoto ta kana varkurai.

10 A umana tena takodo diat a ga tai ra Luluai, ma diat a rivarivan tana,
Ma diat par ba i dovot ra bala i diat diat a pite varpa.

65

A pite varpa ma ra varmananai

Kai nina i lue ra kakailai; a kakailai kai David.

1 God, di tar vaninara ma ra pite varpa piram ta ra gunan Sion;
Ma da pait ot pa ra vavalima piram.
2 U, u toratorom ta ra niaring,
A tarai par diat a tadav u.
3 A lavur varpiam dia tur bat iau,
Ma una ga pun vue diat.
4 I ti doan ra tutana ba u pilak pa ia, ma u ora upi na maravai piram;
Upi na ki ra kubam;
Avet a maur ma ra bo na magit ta ra kubam,
Ta kaum gomgom na pal tabu iat.

5 Una ga torom ta vevet, ma una pait ra umana enana magit na bunurut ure ra takodo na maukuam,
U God, u vuna ta kaveve varvalaun;
U ba ra rakarakan a gunagunan i nurnur tam,
Ma diat bula dia ki na ta aro vailik.
6 U vungvung vapadikat ra lavur lualuana ma ra dekdekim,
U vi pit ma ra niongor;
7 U vango ra roro na ta, a roro na bobol tana,
Ma ra urung kai ra lavur vuna tarai bula.
8 Diat bula dia ki ta ra langlangun aro iat dia burut ta kaum lavur vakilang;
U vagugu pa diat ta ra matana taubar ma diat ta ra matana labur.

9 U tar laume ra gunan, u tar puk vabilim ia,
U tar manga vauviana;
A mata na tava kai God i lubu;
U tabar diat ma ra kon, tago damana u vaninare ra gunan.
10 U vabilim ra nga na niipuk,
U ap kana lualuana,

U vamaumau ia ma ra bata,
U vadoane ra lavur mangana i gol.
11 U vatoke ra kilakilala ma ra lavur bo na magit piram,
Ma ba u vanavana, u imimire ra ngala na varvadoan.
12 I bura tar ta ra pia na vura ta ra bil;
Ma ra umana ilil dia mal ma ra gugu.
13 A pia na vura i kor ma ra kikil na sip,
Ma ra kon i tup ia ta ra umana male;
Dia ngenge ma ra gugu, maia, dia kabila kakailai.

66

A kakailai na pite varpa

Kai nina i lue ra kakailai; a kakailai.
1 A rakarakan a gunagunan par, una kukula na gugu tadav God;
2 Avat a vaarike ra minamar i ra iangina ma ra kakailai;
Avat a mal tuna kana pite varpa.
3 Avat a biti tai God: Kaum lavur papalum dia enana tuna!
Tago a dekdekim i ngala na kaia, kaum lavur ebar diat a ongo tam.
4 A rakarakan a gunagunan na lotu piram,
Ma na kakailai piram;
Maia, na kakailai tadav ra iangim. Sela.

5 Avat a mai, avat a gire ra lavur papalum kai God;
I ti enana tuna kana mangamangana tadav ra umana natu i ra tarai.
6 I vaenana pa ra ta, ma i da ra pia mage;
Dia tinur bolo ko ta ra lubu;
Abara ave. ga gugu tana.
7 I varkurai vatikai ma ra dekdekina,
A matana i makmakile ra lavur Tematana;
Koko ra tarai na varpiam diat a vangala pa diat mulai. Sela.
8 Avat a lavur vuna tarai avat a pite pa kaveve God,
Ma avat a taorong ma ra tinata na pite varpa pirana;
9 Nina i tar valaun avet,
Ma pa i nur tar ia ba ra kau i vevet na tagalir.
10 Tago u, God, u tar valar avet,
U tar tun vagomgom avet, da di tun vagomgom ra silva.
11 U tar akir avet;
U tar vako tar ra mamat na kinakap ta ra tamuru i vevet,
12 U ga tul tar ra tarai upi diat a vutvut rua taun ra ulu i vevet;
Ave tinur bolo ta ra iap ma ta ra tava;
Ma u ga ben vairop avet, ma u vaki avet ta ra gunan na gugu.

13 Ina ruk ta ra kubam ma ra tinabar di tun tar ia,
Ina pait ot pa kaugu umana vavalima piram,
14 Nina i ga arikai ta ra bul na ngiegu,
Ma ra ngiegu i ga vatang diat ba iau ga ki na malari.
15 Ina tul tar ra tinabar tam, nina di tun tar ia, a monoina,
Varurung ma ra ang na sip, a tomotoina.
Ina tul tar ra umana bulumakau ma ra me. Sela.
16 Avat par ava ru God, avat a mai ma avat a valongore,
Ina vaarike ra magit i ga pait ia ure iau.
17 Iau ga kail ia ma ra ngiegu,
Ma iau ga pite vangala pa ia ma ra karameagu.
18 Tumu iau nuk pa ra varpiam ta ra balagu,
Ra Luluai pa na valavalongor;
19 Ma a dovot God i tar valongor,
I tar torom ta kaugu tinata na niaring.

20 Da pite pa God,
Nina ba pa i pidimuane kaugu niaring,

Ma pa i tak vue kana bala na varmari kan iau.

67

A kakailai na pite varpa

Kai nina i lue ra kakailai; ta ra pagol; a kakailai.

1 God, una mari avet, ma una tata vadoane avet,
A matam na pupua taun avet; Sela.
2 Upi da nunure kaum mangamangana ati ra pia,
Ma kaum valavalaun ta ra lavur vuna gunan.
3 Boina ba ra lavur vuna tarai diat a pite pa u, God,
Boina ba ra lavur vuna tarai par diat a pite pa u.

4 Boina ba ra lavur vuna gunan diat a ga, ma diat a kakailai ure ra gugu;
Tago una ga kure ra lavur vuna tarai ma ra takodo na varkurai,
Ma una lualua ta ra lavur vuna gunan ati ra pia. Sela.
5 Boina ba ra lavur vuna tarai diat a pite pa u, God,
Boina ba ra lavur vuna tarai par diat a pite pa u.

6 A pia i tar tul tar ra vuaina;
God, maia pa, kada God iat, na vadoane dat,
7 God na vadoane dat,
Ma ra lavur ngu na rakarakan a gunagunan diat a ru ia.

68

A kakailai na niuvia kai ra tarai Israel

Kai nina i lue ra kakailai; a kakailai kai David.

1 Boina ba God na tut, ma boina ba da korot varbabaiane kana umana ebar;
Boina ba diat bula dia milikuane, diat a lop kan ra luaina matana.
2 Da ra vuvu i kap vue ra mi, damana una korot vue diat;
Da ra bulit na livur i polo ta ra iap, Damana ra umana tena varpiam diat a virua ta ra luaina mata i God.
3 Boina ba ra umana tena takodo diat a ga;
Boina ba diat a gugu mat ta ra luaina mata i God;
Maia, diat a gugu ma diat a ga.

4 Avat a kakailai tadav God, avat a kakailai na pite varpa tadav ra iangina;
Avat a mal ra bo na nga ure nina i vutvut bolo ta ra bil;
A iangina “Ra Luluai”; ma avat a gugu mat ta ra luaina matana.

5 God ta kana pal tabu
I da ra tutana ba na vamel ra nat na ling,
Ma ia ra tena varkurai ba na mari ra umana ua na vavina.
6 God i vaki ra kekene ta ra pal,
I pala vue diat dia ki ra pal na banubat, ma i tavua kadia tabarikik.
Ma ra pue ngangar na ki ta ra gunan i maramararang.

7 God, ba u ga lue rap kaum tarai,
Ba u ga bolo ta ra bil; Sela.
8 A gunan i ga guria,
A umana bakut dia ga bura ta ra luaina mata i God,
Maia, Sinai akanama i ga dadadar ta ra luaina mata i God, a God kai Israel.
9 U, God, u ga tul tar ra ngala na bata,
Ma u ga valagar kaum gunan ba i ga talatalanguan.
10 Kaum kor na tarai dia tar ki tana;
Ta kaum varmari, God, u ga vanvaninare ra magit ure ra umana biaui.

11 A Luluai i tul tar ra tinata,
A ngala na kor na vaden dia varvarvai.
12 A umana king kai ra lavur loko na tarai na vinarubu dia takap, dia takap;

Ma ra vaden ba dia ki ka ra kuba
i diat dia tibe ra tabarikik di
rara pa ia.
13 Ba ava va livuan ta ra umana
kikil na sip,
I da ra bebea i ra uka i bagabagele
da ra silva,
Ma ra ivuna i gobol da ra goled.
14 Ba ra Dekdek Muka i ga korot
varbaiane ra umana king
tana,
I ga da ra bata i pua aro Salmon.

15 A luana Basan ia ra luana kai
God;
A luana Basan i manga tuluai
urama.
16 Avat a umana luana ba ava
manga tuluai urama, ta ra
ava ava matana varpin,
Ure ra luana vang, nina God i ga
pilak pa ia ba na ki tana?
Maia, ra Luluai na ki tana pa na
mutu.

17 A umana kiki na vinavana kai
God dia peal na kaia,
Maia, a umana arip na marmar
ma ta umana arip na mar-
mar mulai.
A Luluai i ki livuan ta diat, Sinai i
ki ta ra pal tabu.
18 U tar tutua urama, u tar ben vav-
ilavilau ra kini na vilavilau;
U tar alube pa ra vartabar tai ra
tarai;
Maia, ta diat bula ra umana tena
varongongoi, upi ra Luluai
God na ki pire diat.

19 Da pite pa ra Luluai, nina i
puak pa kada kinakap ta ra
bungbung par,
Maia, da pite pa God nina i
valavalaun dat. Sela.
20 God ia ra God na maramaravut
pire dat.
Ma i tale ra Luluai God ba na tul
tar ta nga da pila kan ra
minat i tana.

21 Ma God na pamar ra lor i kana
lavur ebar,
Ma na kutu vue ra tagal a ulu i
diat dia papait vatikene ka-
dia varpiam.
22 A Luluai i biti: Ina vatalil diat
maro Basan,
Ina vatalil diat mara ra marumian
na ta;
23 Upi una puk ra kaum ta ra gapu
i kaum lavur ebar,
Upi ra karamea i kaum lavur
pap diat a vatur vake kadia
tiniba tana.

24 God, di tar gire kaum vinavana,
Maia, ra vinavana kai kaugu God,
kaugu King, ba i ruk ra pal
tabu.
25 A umana tena kakailai dia vana
na lua, a umana tena ubu-
ubu pagol dia murmur;
Diat ma ra umana inip na vavina
ba dia par ra kudu.
26 Avat a pite pa God ta ra lavur
kivung na tarai,
Maia, avat ava tamana ma Israel,
avat a pite pa ra Luluai.
27 Beniamin ra ikilik akari kadia
tena varkurai,
A umana luluai Iuda ma kadia
kivung,
A umana luluai Sebulun, ma ra
umana luluai Naptali.

28 God, una vaarike ra dekdekim,
God, una ongor, u ba u ga papalum
maravut avet;
29 Tago ure kaum gomgom na pal
arama Ierusalem,
A umana king diat a kap tabar u.
30 Una bor bat ra umana kaina
leing ta ra pupui,
A kor na bulumakau ma ra umana
nat na bulumakau kai ra
tarai,
Nina dia rua vakavakaina ra lavur
pakana silva;
Una korot varbabaiane ra lavur
vuna tarai dia gugu ta ra
vinarubu.
31 A umana luluai diat a vana rikai
maro Aigipto;
Etiopia na tulue lolole pa ra li-
mana upi God.

32 Avat a umana vuna gunan ta
ra rakarakan a gunagunan,
avat a kakailai tadav God;
Avat a kakailai na pite varpa tadav
ra Luluai; Sela.
33 Tadav nina i vutvut arama liu iat
ra ul a bakut, nina ba amana
iat i tana;
Ea, i tata, ma i ngala tuna ra ni-
laina.
34 Avat a mulaot ba God i dekdek;
Kana bo na varmari i ki pire Israel,
Ma i vaarike ra dekdekina arama
ra ul a bakut.
35 God, u ti enana tuna ba u arikai
kan kaum pakana i tabu;
Ra God kai Israel i tabar kana
tarai ma ra niongor ma ra
dekdek.

Da pite pa God!

69

A kinail upi ra maramaravut

Kai nina i lue ra kakailai; a tiun Sosanim; kai David.

1 God, una valaun iau;
Tago ra tulungeagu i to na virua ta
ra lovon ta.
2 Iau dongol ta ra ngala na pikai ba
pa ta turtur tana,
Iau tar tur ta ra lulur na polo, ma
iau dudu ta ra lovon ta.
3 Iau mila ka ma ra tinangi,
a kongkongigu i dengdeng
ika.
A kiau na matagu i papait na pula
ma ra tinangi upi God.

4 Diat dia milikuane vakuku iau
dia peal, ma ra pepe na
ulugu pata;
Diat dia mainge ba diat a vamutue
iau dia ongor mat, kaugu
umana ebar vakuku diat;
Iau ga vamule ra magit ba pa iau
ga ra pa ia.
5 God, u nunure kaugu papaua;
Ma kaugu varpiam pa i tur ivai
kan u.

6 Luluai, ra Luluai kai ra lavur kor,
koko diat dia nurnur tam
diat a vavirvir ure iau.
God kai Israel, koko diat dia tikan
up u diat a ruva ure iau.
7 Tago di ga vul iau ure u;
A vavirvir i turup ra matagu.
8 Iau tar ki na vaira pire ra umana
turagu,
Ma iau a tematana pire ra umana
natu i nagu,
9 Tago ra niongor ure ra kubam i
tar vaimur iau;
Ma ra tinata na varvul kadiat dia
vul u i tup uka iau.
10 Ba iau ga tangi, ma ba iau ga
vevel,
Dia ga pukue, ma dia vul iau me.
11 Ba iau mal ma ra mal na tabun,
Iau da ra magit na varvakok pire
diat.
12 Diat dia ki ta ra mataniolo dia
tata bat ika iau,
Ma ra umana lup tava longlong dia
kulume iau ta kadia lavur
kakailai.

13 Ma iau, Luluai, iau araring tadav
u ta ra bo na e;
God, ta kaum pepeal na varmari,
Una torom tagu, tago i dovot kaum
valavalaun.
14 Una al vairop iau kan ra paipai
ma koko ina dudu;
Una valangalanga iau kan diat dia
milikuane iau ma kan ra
tava i lubu.
15 Koko ra lovon na lubu taun iau,
Ma koko ra marumian na konome
iau,
Ma koko ra tung na paum bat ra
ngiene ba iau tar ki tana.

16 God, una torom tagu, tago i
boina kaum ngala na var-
mari;
Una lingan upi iau varogop ma ra
pepeal i kaum varmari.
17 Ma koko una ive ra matam kan
kaum tultul;
Tago iau ki na malari; una torom
lulut i tagu.
18 Una maravai tadav ra tu-
lungeagu, ma una valaun
ia,
Una kul valangalanga iau ure
kaugu umana ebar.

19 U tar nunure ra varvul pi-
ragu, ma kaugu vavirvir ma
kaugu niruva;
Kaugu umana ebar dia tur ta ra
luaina matam.
20 A varvul i tar vatakunuan ra bal-
agu, ma i tup iau ra niligur;
Ma iau ga nuk upi ta umana ba dia
mari iau, ma pata;
Iau ga nuk upi ta umana tena var-
maram, ma pa iau na tadav
ta na.
21 Dia tabar bula iau ma ra taring
ba ra agu nian,
Ma ba iau mar, dia vamomo iau
ma ra tava mapak.
22 Kadia kadui ta ra luaina mata i
diat na da ra kun,
Maia, ma kadia kini na malmal na
da ra palai.
23 A mata i diat na gavul upi koko
diat a nana,
Ma ra lu i diat na dadadar vatikai.
24 Una lolonge tar kaum kulot taun
diat,
Ma kaum kankan, a karangapuna,
na vila mur tadav diat.
25 Kadia gunan na uliran,
Koko ta tikai na ki ta kadia lavur
pal na mal.
26 Tago dia vakaina nina ba u ga
luba ia,
Ma dia varvai ta ra kinadik kadiat
u ga vakinkin diat.
27 Kadia varpiam na ngala vana-
vana,
Ma koko diat a vatur vake kaum
mangamangana takodo.
28 Da pun vue diat kan ra buk na
nilaun,
Ma koko da tumu diat i tana
varurung ma ra umana tena
takodo.

29 Ma iau, i monong iau ra kinadik,
ma ra ngunungut;
God, kaum valavalaun na vaki iau
arama liu.

30 Ina pite pa ra iang i God ma ra
kakailai,
Ma ina vangala pa ia ma ra pite
varpa.
31 Ma ra Luluai na manane go,
ma pa na manane ra nat na
bulumakau,
Ba ra bulumakau nina i vung ra
ramuna ma ra pal a kauna.
32 Ba diat i madu ra bala i diat dia
gire, diat a ga tana;
Avat ava tikan upi God, boina ba ra
bala i vavat na lagar mulai.
33 Tago ra Luluai i torom ta ra
vulavula,
Ma pa i pidimuane diat i ga varuk
diat ta ra pal na banubat.

34 A bala na bakut ma ra rakarakan
a gunagunan dir a pite pa ia,
A ta bula ma ra lavur mangana i
laun tana.
35 Tago God na valaun Sion, ma
na pait ra umana pia na pal
Iuda;
Ma ra tarai diat a ki ie, ma diat a
kale pa ia.
36 A umana bul mur ta kana
umana tultul diat a kabila
kale pa ia;
Ma diat dia mari ra iangina, diat a
ki ie.

70

A niaring upi ra maramaravut
(Kak 40:13-17)

Kai nina i lue ra kakailai; kai
David; upi ra varvanuknuk.
1 Una pampam, God, upi una
valaun iau,
Una pampam, Luluai, upi una
maravut iau.
2 Boina ba diat dia nuk upi kaugu
nilaun,
Diat a vavirvir ma diat a malari;
Diat dia gugu ta kaugu kinadik,
I boina ba da pukue vatalil diat ma
da varuva diat.
3 Boina ba diat a takap ure kadia
vavirvir,
Diat ba dia biti: Ioi! Ioi!

4 Diat dia tikatikan up u, boina ba
diat a gugu, ma diat a ga par
tam.

Ma diat dia mainge kaum valavalaun, diat a biti varikai dari:
Da pite vangala pa God!

5 Ma iau, a malari na tutana ma a luveana iau,
God, una rurut ma una tadav iau.
U kaugu tena maramaravut ma kaugu tena valaun,
Luluai, koko una vavabing.

71

A niaring kai tika na Patuana

1 Luluai, iau tar rivarivan piram;
Koko ina vavirvir ta tika na bung.
2 Una ga valangalanga iau, ma una ga valaun iau ta kaum takodo na mangamangana;
Una valongore iau, ma una valaun iau.
3 Una da ra dekdek na bakbakit piragu upi ina vala vilau ruk tana;
U tar varkurai ba da valaun iau,
Tago u kaugu vat ki ma kaugu dekdek na pal na bakbakit.
4 Kaugu God, una valaun iau kan ra lima i ra tena varpiam,
Kan ra lima i ra tutana i gegagege ra nuknukina, ma pa ta varmari i ki ta ra balana.
5 Tago iau nurnur tam, Luluai God,
Papa ra kilala iau ga bul tana, iau nurnur tam.
6 Papa ra bung di ga kava iau tana, iau tur bokon tam;
U kaugu tena minamal papa ra e iau ga ki boko ra bala i nagu tana;
Ina pite vatikene pa u.
7 Mangoro dia kakaian tagu;
Ma u kaugu dekdek na bakbakit.
8 A ngiegu na buka ma ra pite varpa,
Ma ra tinata na variru piram a bungbung parika.
9 Koko una vung vue iau ba iau kua;
Koko una vana. balakane iau ba ra dekdekigu i papait na panie.
10 Tago kaugu lavur ebar dia pirpir ure iau,
Ma diat dia kiki uai upi iau dia tata varurung,
11 Dia biti: God i tar vana balakane;
Avat a korot mur ia, ma avat a kinim pa ia;
Tago pa ta na akari ba na valaun ia.

12 God, koko u ki vailik kan iau;
Kaugu God, una rurut upi una maramaravut iau.
13 Boina ba ra umana ebar ure kaugu nilaun diat a vavirvir ma diat a panie,
Ma diat dia ling na vakaina iau, boina ba na tup diat ra vavirvir ma, ra niruva.
14 Ma iau, ina ki nunur vatikai,
Ma ina vangala pa mule ra pite varpa piram.
15 A ngiegu na varvai ure kaum mangamangana takodo,
Ma ure kaum valavalaun a bungbung parika,
Tago i dekdek upi ina vatang ot pa ia.
16 Ina tur pa ia ma ra umana dekdek na papalum kai ra Luluai God,
Ina vatang kaum mangamangana takodo, maia, kaum kakika.

17 God, u tar vateten iau papa ra e iau ga bul tana;
Ma tuk tar gori iau tar vaarike kaum lavur enana papalum.
18 Maia, ma ba iau patuan boko, ma ba ina kua, koko una vana kan iau;
Tuk tar ta ra bung ba iau ga vaarike tar ra ongorim ta ra taun tarai namur,
Ma ra dekdekim ta diat tikatikai ba diat a laun namur.
19 God, kaum mangamangana takodo i ngala kakit,
U, u tar pait ra umana ngala na magit,
God, to ia mulai ba amur a vardada me?

20 U, ba u ga tulue mangoro na
magit na varmonong tadav
iau,
Una ga valagar mule iau,
Ma una vairop mule iau kan ra
bala na pia.
21 Una vatavua kaugu ngala na
kini,
Ma una lingan mulai, ma una va-
maram iau.

22 Ina pite pa u ma ra dedede,
Maia, ina pite pa kaum dovotina,
kaugu God,
Ina kakailai na pite varpa tadav u,
ma ra pagol na maravut ia,
U ra Lia Kakit kai Israel.
23 A bul na ngiegu na gugu ba
iau kakailai na pite varpa
piram;
Damana kabila ra tulungeagu,
nina u ga valaun ia,
24 A karameagu bula na tata
ure kaum mangamangana
takodo a bungbung par;
Tago diat dia mainge ba diat a
vakaina iau, dia tar vavirvir
ma dia tar purpuruan.

72

A niaring ure ra king
Kai Solomon.
1 God, una tul tar kaum varkurai ta
ra king,
Ma kaum takodo na nuknuk tai
natu i ra king.
2 Na kure kaum tarai ma ra takodo
na varkurai,
Ma kaum malari na tarai ma ra
kabinana.
3 A umana lualuana ma ra umana
ilil diat a vuai vaarike ra
malmal upi kai ra tarai,
Tago dia mur ra mangamangana
takodo.
4 Na kure maravut ra tarai dia
malari,
Na valaun ra umana natu i ra
luveana,
Ma na bubur gigi ra tena ki var-
taun.

5 Diat a ru u ta ra lavur tataun
Ba ra keake ma ra gai dir pupua
boko tana.
6 Na da ra bata i bura ta ra niraut;
Da ra ra ririmi i vabilim ra pia.
7 Ta kana e na varkurai a umana
tena takodo diat a tavua,
Ma ra malmal na pepeal tuk tar
ta ra bung ba ra gai pa na
pupua mulai.
8 A langun i kana varkurai na tur
pa ia ta ra ta, ma na tuk tar
ta ra ta,
Na tur pa ia ta ra Tava Alir, ma
na tuk tar ta ra ngu na
rakarakan a gunagunan.
9 Diat dia ki ta ra pupui diat a va
timtibum pirana;
Ma kana umana ebar diat a nur tar
ika diat i tana;
10 A umana king Tarsis ma ra
umana king kai ra umana
lolo diat a kap tabar ia;
A umana king Sieba ma Seba diat
a tul tar ra vartabar.
11 Maia, ra lavur king par diat a
bura timtibum pirana,
Ma ra lavur Tematana par diat a
toratorom tana.

12 Tago na maravut ra luveana ba
i tangi,
Ma nina bula i malari ba pa ta na i
maravut ia;
13 Na mari diat dia bilua, ma diat
dia ki na niiba,
Ma na valaun diat dia iba upi ra
magit.
14 Na valaun diat kan ra vaongo
ma kan ra ra varpa;
Ma ra gapu i diat na ngatngat ta ra
luaina matana.

15 Damana diat a laun, ma boina
ba ra tarai diat a tabar ia ma
ra goled maro Sieba;
Ma boina ba diat a araring vatikai
ure,
Ma diat a pite pa ia a bungbung
par.
16 Boina ba ra kon na pepeal ta ra
gunan, ta ra ul a lualuana;
Ma ra vuaina na rarenge da aro
Lebanon;

Ma ra tarai diat a tavua ta ra pia
na pal da ra vura ta ra pia.
17 A iangina na tur vatikai;
Boina ba ra umana bul mur tana
diat a kap ra iangina ta
ra lavur tataun a keake i
pupua tana;
A lavur vuna tarai diat a tata
vadoane mule diat i tana,
Ma diat a biti ure ba i ti doan.

18 Da pite pa ra Luluai, ra God kai
Israel,
Ia kaka i pait ra lavur papalum na
padapada varvo.
19 Da pite vatikene pa ra iangina, a
potar tuna;
Ma ra rakarakan a gunagunan na
buka ma kana minamar;
Amen, ma Amen.

20 I par ra umana niaring kai
David, natu i Iese.

73

A VAUTULUNA BUK A dovot na varkurai kai God
A kakailai kai Asap.
1 A dovot God i mari Israel,
I mari diat i gomgom ra bala i diat.
2 Ma iau, a kaugu i to na tagalir,
I maravai ba ina tamagaga ta
kaugu vinavana.
3 Tago iau varngu ure ra umana
malamala luluai,
Ba iau gire ra tinavua kai ra
umana tena varpiam.

4 Tago pa dia kairane ra kinadik;
A paka i diat i oton, ma i ongor.
5 Pa dia ki na malari da ta ra na,
Ma pa di vakadik diat varogop ma
ta ra na.
6 Kari dia mamar ma ra ngala na
nuknuk ure diat mulai da
ma ra kurkurua;
Dia vavauluvai ma ra mangaman-
gana ra varpa.
7 A kiau na mata i diat i ung rikai
ma ra bira,
A bala i diat i buka leke ma ra
lavur nuknuk vakuku.
8 Dia varkulumai, ma dia tata
kaina;
Dia vatavatang ra ra varpa
marama liu iat.
9 Dia tatike ra tinata da marama ra
bala na bakut,
Ma kadia pirpir i vana ta ra
rakarakan a gunagunan.
10 Kari kana tarai dia mur diat,
Ma dia maur ma ra ngala na ni-
momo.
11 Ma dia biti: God na nunure
davatane?
Ma ra Ngala Kakit i matoto vang?
12 Ea, dari ra mangamangana kai
ra kaina tarai!
Dia ki vovovon vatikai ati ra pia,
ma dia tar lu varurue ra
ngala na tabarikik.
13 A dovot iau tar dalu ra balagu
vakuku,
I gomgom vakuku ra limagu;
14 Tago di vakadik iau a bungbung
par,
Ma di tar virit iau ta ra malana a
bungbung par.

15 Gala iau ga biti: Ina tatike ra
dari;
Ea, ina gala vagu pa kaum taun
tarai.
16 Ma iau ga nununuk vanavana
upi ina nunure go,
Iau ga milamila tana;
17 Tuk tar ta ra bung ba iau ga ruk
ta ra pal i gomgom kai God,
Ma iau ga nuk pa ra mutuai diat
tuna.
18 A dovot u vatur diat ta ra pakana
gunan i duladula,
U rapue vakaian diat, ma dia
virua.
19 Dia tar virua lulut!
I tar par, dia tar imur kakit ma ra
ngala na bunurut.
20 Da tikai i pidimuane ra ririvon
ba i tavangun,
Damana Luluai, ba u tavangun
una pidimuane ra malalar i
diat.

21 Ba i mapak ra nuknukigu,
Ma ba i pinpidian ra balagu,
22 Iau ga koloata ma iau ga tabobo,
Iau ga da ra kaina leing ika piram.
23 Ma go iau ki vatikai ka piram;

U tar vatur vake ra limagu tuna.
24 Una ga rap lue iau ma kaum tinata na varvateten,
Ma namur una ga ben vaolo iau ta ra minamar.
25 To ia bula arama ra bala na bakut ba ina nuk pa ia?
Ma pa ta na bula ati ra pia ba ina kaina upi ia; u kaka iau mainge u.
26 A pakagu ma ra balagu bula i bilua,
Ma God ka ia ra dekdek i ra balagu, ma kaugu tiniba pa na mutu.

27 Tago diat dia vana kan u, diat a virua;
U tar nila vue diat par dia tabunu kan u.
28 Ma iau, i topa iau ba ina kakari maravai pire God;
Iau tar rivarivan ta ra Luluai God,
Upi ina vaarike kaum lavur papalum.

74

A niaring pire God upi na valaun pa kana tarai
A mari na kakailai kai Asap.
1 God, ta ra ava u ga okole vakakit vue avet?
Ta ra ava kaum kulot i vuvuvul ure kaum kikil na sip, nina u tabatabar ia?
2 Una nuk pa kaum tarai, diat u kul pa diat amana,
Diat u ga valaun pa diat upi diat kaum vuna tarai.
Una nuk pa bula ra luana Sion, nina u tar ki ie.
3 Una vutvut tar ta ra gunan di ga nila vatukum vue,
A ebar i tar pait ra lavur magit i kaina ta kaum pal i gomgom.

4 Kaum lavur ebar dia tar kukula livuan ta kaum pal na kivung,
Dia tar vatur kadia lavur vakilang tana;
5 Dia da ra tarai ba dia kap ra pem,
Ma dia bual ra makur a davai.
6 Ma go dia mut vakaina ra lavur davai par tana ba di ga poko mal ia,
Dia mut diat ma ra kalangar ma ra tututuk.
7 Dia tar vabirao kaum pal tabu;
Dia tar re vakaina vue ra kuba i ra iangim.
8 A nuknuk i diat dari: Boina ba dat a re vapar vue diat;
Dia tar tun.vue ra lavur pal na kivung kai God ta ra gunan.

9 Pa ave gire mule kaveve lavur vakilang,
Pa ta propet mulai i ki;
Ma pa ta na ati pire vevet ba i nunure ba na tuk vingaia.
10 God, aivia ra bung boko ra ebar na varkulumai?
Dave, ra ebar na vul vatikene pa bar ra iangim?
11 Ta ra ava u tak vue ra limam kan avet, a limam tuna iat?
Una tulue vaarike, ma una vamutue diat.

12 Ma God kaugu King papa amana iat;
I ongaongor ma ra valavalaun ta ra rakarakan a gunagunan.
13 U ga tibe varbaiane ra ta ma ra dekdekim;
U ga pamar gigi ra ulu i ra pukpuk ta ra tava.
14 U ga pamar gigi ra ulu i ra konakonom,
U ga tul tar ia pire ra tarai dia ki ra pupui, upi ra adia nian.
15 U ga kita pelegi ra vat i ta upi ra lovon na alir tavit tana,
U ga rang vamama ra umana tava alir, ma lua dia ga tavit vatikai.
16 Kaum ra keake, ma kaum bula ra marum,
U ga vaki ra kapa ma ra matana keake.
17 U ga pait ra langlangun na rakarakan a gunagunan par,
U ga pait ra e na taubar ma ra e na labur.

18 Luluai, una nuk pa ia, tago ra
ebar i tar varkulumai;
Ma ra umana papaua dia tar vul ra
iangim.
19 Koko una tul tar kaum vakak na
uka ta ra umana leing.
Galiaka una valubane vatikene
vue kaum malari na tarai.
20 Una nuk pa ra kunubu;
Tago ra lavur pakapakana gunan
na bobotoi dia kor ma ra
vinarubu.
21 Galiaka una tul vavirvir vue diat
di arung bat diat;
Boina ba diat dia malari ma dia
luveana diat a pite pa ra
iangim.

22 God, una tut, una tata vovo ure
kaum papalum iat,
Una nuk pa ra umana pepel, tago
dia vul u a bungbung par.
23 Koko una valubane ra tinata kai
kaum lavur ebar;
Ma kadia varvareo dia tut ure u i
tubang rikai vatikai.

75

God ia ra Tena Varkurai

Kai nina i lue ra kakailai; a tiun Al-Tasket; a kakailai kai Asap.

1 God, ave pite pa u;
Ave pite varpa, tago ra iangim i
maravai;
A tarai dia varvarvai ta kaum
lavur enana papalum.

2 Ba ina tadav ra bung di ga kubu
ia,
Iau ina varkurai takodo.
3 Ba ra rakarakan a gunagunan i
purpuruan ma ra tarai tana
bula,
Iau, iau tar vatur vapadikat ra
pagapaga tana. Sela.
4 Iau biti dari ta diat dia malamala
luluai: Koko avat a mala-
mala luluai;
Ma ta ra umana tena varpiam
dari:
Koko avat a vatur ra ulu i vavat
urama;
5 Koko avat a vatur ra ulu i vavat
urama liu,
Ma galiaka avat a vatang ra ngi-
nangal na tinata.

6 Tago ra maramaravut pa na vana
rikai ta ra papar a taur,
Ta ra papar a taoai ma ta ra papar
a taubar bula pata.
7 God kaka ra tena varkurai;
I vaikilik pa tikai, ma ta ra tikai i
vangala pa ia.
8 Tago ra Luluai i vatur vake ra
momamomo, ma ra polo na
vain tana i buabuai;
I buka ma ra tava di ga pota, ma i
lolonge vue;
A dovotina, a lavur tena varpiam
par ta ra rakarakan a guna-
gunan diat a mome ra ma-
pak na magit tana.

9 Ma iau, ina varvarvai vatikai,
Ina kakailai na pite varpa tadav ra
God kai Iakob.
10 Ina bubur vue kabila ra ram kai
ra umana tena varpiam,
Ma ra ram kai ra umana tena
takodo na tavua rikai.

76

God ia ra Tena Niuvia

Kai nina i lue ra kakailai, ta ra pagol, a kakailai kai Asap.

1 A tarai Iuda dia nunure God;
A iangina i ngala pire ra tarai Is-
rael.
2 Ma kana pal tabu i tur ta ra gunan
Salem,
Ma ra kubana ta ra gunan Sion.
3 I ga bubur ra umana pu na panak
abara;
A bakbakit ma ra pakat na
vinarubu bula, ma i tur bat
ra vinarubu. Sela.

4 U ti mamar tuna, ma u ti ngala
kakit ta ra lualuana i tur
tukum.
5 Di ra pa ra tabarikik kai ra
umana tena ongor, dia tar
va na minat;
Ma ra lima i ra umana rangrang pa
i torom mulai.

6 God kai Iakob, a umana kiki na vinavana ma ra umana os
Dia matmat ika ta kaum varbor.

7 Ma u, di burut na kaia tam;
Ma to ia na tur ta ra luaina matam ba u ngangal na kulot?
8 U tar vatang ra varkurai marama ra bala na bakut;
A rakarakan a gunagunan i burburut ma i ki mut uka,
9 Ba God i tut upi na varkurai
Ma upi na valaun diat i madu ra bala i diat ta ra rakarakan a gunagunan. Sela.

10 A dovot a kankan kai ra tarai na ga pite pa u,
Ma una ga vi pit ma ra kankan i tur valili.
11 Ona ava tar vavalima, avat a pait ot pa ia pire ra Luluai kavava God;
Boina ba diat par dia ki kikil ia diat a kap tabar ia, tago i topa ia ba da ru ia.
12 Na vamutue ra nilaun kai ra umana luluai;
A umana king ta ra rakarakan a gunagunan dia burut na kaia tana.

77

A varmaram ta ra e na purpuruan
Kai nina i lue ra kakailai; kai Iedutun; a kakailai kai Asap.
1 Iau manga kail tadav God,
Maia, ina manga kail tadav God, ma na valongore iau.
2 Damana ta ra e iau ga ki na malari tana, iau tikan upi ra Luluai;
Iau ga tulue vaarike ra limagu ta ra marum, ma pa iau ngo,
A tulungeagu pa i mainge ra varmaram.

3 Ba iau ga nuk pa God, iau ga ngarangarao;
Ba iau nununuk ma ra niaring, a tulungeagu i matmat ika. Sela.

4 U ga tur bat ra pilpil na matagu, upi koko ina va mat; ga purpuruan ra balagu ma iau mama tata.
5 Iau ga nuk pa ra e amana tana,
Ra umana tataun lualua.
6 Ina nuk pa mule kaugu kakailai ta ra marum;
Boina ina nununuk ta ra balagu;
Ma ra tulungeagu i ga titir dari:
7 Dave, ra Luluai na vung vatikene vue avet ta ra lavur tataun?
Ma pa na varmari mulai bar?
8 Dave, i tar par kakit kana varmari?
I pak vatikai vang kana tinata na varvatading?
9 Dave, God i tar valubane upi na pait ra varmari?
I tar banu bat vake bar kana bala na varmari ure kana kankan? Sela.
10 Ma iau ga biti: Iau purpuruan go,
Tago i enana ra lime tuna ra Ngala Kakit.

11 Ina vatang ra lavur papalum kai ra Luluai,
Maia pa, ina nuk pa mule kaum lavur papalum na kinaian ba amana tana.
12 Ina nununuk ta kaum lavur papalum kabila,
Ma ina nuk pa kaum lavur bibili.
13 Kaum mangamangana, God, i tar gomgom;
Akave mulai ta ngala na god da kada God tuna?
14 U nam ra God, nina ba i papait ra lavur magit na kinaian.
U ga rada ra dekdekim livuan ta ra umana vuna tarai.
15 U tar valaun kaum tarai ma ra limam,
Ra umana natu i Iakob, ma ra umana natu i Iosep. Sela.

16 A ta i gire u, God,
A ta i gire u, ma i burut,
A marumian kabila i dadadar.
17 A umana bakut dia lingire ra bata,
A lao i pangpagur;

Kaum lavur meme dia pala ia vurvurbit.
18 A nilai kaum pipi i.po rikai ta ra ragia,
A umana meme dia vakapa ra gunagunan;
Ra pia i guria ma i dadadar.
19 A ta kaum nga,
Ma u vanavana ta ra ngala na polo,
Ma ra pal a kaum i pidik.
20 U ga agur pa kaum tarai da ra kikil na sip,
Ta ra lima i dir Moses ma Aron.

78

God ma kana tarai

A mari na kakailai kai Asap.
1 Avat kaugu tarai, avat a valongore kaugu tinata na vartovo.
Avat a nuk pa ra tinata na ngiegu.
2 Ina tatike ra tinata valavalar,
Ina vatang ra umana tinata i pidik, nina amana iat tana.
3 Nina da tar valongore ma da tar nunure,
Ma ra umana tama i dat dia ga ve dat i tana.
4 Pa da ive diat kan ra lavur natu i diat,
Ma da vaarike ra umana pite varpa kai ra Luluai ta ra taun tarai namur,
Damana bula ra dekdekina ma ra lavur enana papalum i ga pait ia.

5 Tago i vatur tika na varvai pire Iakob,
Ma i tibe tar tika na varkurai tai Israel,
Nina ba i vartuluai ure pire ra umana tama i dat,
Ba diat a tovo ra umana natu i diat me.
6 Upi ra taun tarai namur na nunure diat, maia, a umana bul ba da kava boko diat;
Diat a tut, ma diat a ve ra umana natu i diat;
7 Upi diat a nurnur tai God,
Ma koko diat a valubane ra lavur papalum God i ga pait ia,
Ba diat a torom uka ta kana lavur vartuluai;
8 Ma koko diat a mur ra umana tama i diat,
Tago a umana karduk diat ma ra umana tena varpiam,
A taun tarai ba pa dia mal vadovot ra nuknuk i diat,
Ma ra tulungea i diat pa i tur padikat pire God.
9 A umana natu i Epraim ba dia kap vargal ma dia vatur ra panak,
Dia ga takap uka ta ra bung na vinarubu.
10 Pa dia torom ta ra kunubu kai God,
Ma pa dia mur kana vartovo.
11 Ma dia valubane ra lavur magit i ga pait ia,
Ma kana lavur papalum ba i ga ve tar ia ta diat.
12 I ga pait ra umana magit na kinaian ta ra luaina mata i ra umana tama i diat,
Ta ra gunan Aigipto ma ta ra langun Soan.
13 I ga pelegi ra ta, ma i ga tul tar diat upi diat a tinur bolo tana;
I ga varurue ra polo upi na tur guvai.
14 Ta ra keake i ga rap lue diat ina ra bakut,
Ma ta ra marum par ma ra biro na iap.
15 I ga pelegi ra umana vat ki ta ra pupui,
Ma i ga manga vamomo diat ma ra tava mara ra bala na pia.
16 I ga tul tar ra tava ba na nanoro rikai ta ra vat,
Ma i ga vananoro ra polo da ra tava alir.

17 Ma pa dia ga ngo ma ra varpiam tadav ia,
Dia ga tut na varpiam ika ure ra Ngala Kakit ta ra pupui.
18 Ma ta ra bala i diat dia ga valar God
Ma ra nilul upi ra nian varogop ma kadia mamainga.

19 Maia pa, dia ga takun God;
Dia ga biti: God na vaninare vang ra nian ta ra pupui?
20 Ea, i ga kita ra vat ki ma ra tava i ga nanoro rikai tana,
Ma i ga manga lovon.
Dave, na tale pi na tul tar ra gem bula?
Na tabar kana tarai ma ra kirip vang?

21 Kari, ba ra Luluai i ga valongore, i ga ngangal na kulot;
Ma di ga vabirao ra iap ure Iakob,
Ma ra kankan i ga tubang rikai ure Israel;
22 Tago pa dia ga kapupi God,
Ma pa dia ga nurnur ta kana valavalaun.
23 Ma i ga vartuluai pire ra maup,
Ma i ga papa are ra umana matakilalat i ra bakut,
24 Ma i ga tul tar ra bata na mana,
Ma i ga tabar diat ma ra kon marama ra bala na bakut.
25 A tarai par dia ga en ra gem kai ra umana angelo,
I ga tulue ra peal magit.
26 I ga vatut ra taur ta ra lao;
Ma i ga rap ra taubar ma ra dekdekina;
27 Ma i ga tul tar ra peal kirip da ra bata,
Ma ra beo liuliu i peal da ra veo ra valian.
28 Ma dia ga bura livuan ta ra gunan kai ra tarai,
Ma kikil ra kubakuba i diat.
29 Damana dia ga ian ma dia ga maur,
Ma i ga tul tar ra magit ta diat dia ga kaina upi ia.
30 Pa dia ga tabar vango boko kadia mamainga,
Ma pa dia ga konome ra adia magit boko,
31 Ba ra kankan kai God i ga tut rikai ure diat,
Ma i ga ubu doko diat dia dekdek pire diat,
Ma i ga vamutue ra umana barmana Israel.
32 la kaka, pa dia ga ngo kan ra varpiam,
Ma pa dia ga kapupi kana lavur enana papalum.
33 Ma i ga vapar vue kadia kini ati ra pia da ra magit vakuku,
Ma kadia lavur kilala dia ga panie ta ra ngala na nidadar i vut vakaian.
34 Ba i ga ubu diat, dia ga titir upi ia;
Ma dia ga vana tapuku, ma dia ga ongor mulai ma ra tinikan upi God.
35 Ma dia ga nuk pa mule ba God kadia vat ki,
Ma ra Ngala Kakit kadia tena valaun.
36 Ma dia ga manane vavaongo pa ia ma ra ngie i diat,
Ma dia ga tuam pa ia ma ra karamea i diat.
37 Tago ra bala i diat pa i ga dovot pirana,
Ma pa dia ga tur padikat ta kana kunubu.

38 Ma God i ga pun vue ra varpiam,
Ma pa i ga varli, tago a tena varmari tuna,
Ma mangoro na bung i ga tigal bat kana kankan,
Ma pa i ga vararak kana kulot par.
39 Ma i ga nuk pa ia ba diat a tarai ka;
Dia da ra vuvu, ba i panie ma pa i vana rikai mulai.
40 Mangoro na bung dia ga tut na varpiam ta ra pupui,
Ma dia ga vatakunuan ia ta ra bil!
41 Ma dia ga lilikun mulai, ma dia ga valar God,
Ma dia ga vakankan ra Lia Kakit kai Israel.
42 Vakir dia ga nuk pa ra limana,
Ba ra bung i valaun diat kan kadia lavur ebar tana.
43 Pa dia ga nuk pa ra lavur mangana vakilang i ga pait ia aro Aigipto,
Ma kana lavur papalum na kinaian ta ra langun Soan.

44 I ga pukue kadia lavur tava alir
upi ra polo na gap uka,
Ma kadia lavur tava ki bula, ma
pa dia ga pait valar pa ra
nimomo.
45 I ga tulue ra umana livur na
langa na pap tadav diat, ma
dia ga karat diat;
Ma ra lavur rokrok bula, nina dia
ga vakaina diat.
46 I ga tul tar ra vuai kadia uma ta
ra lavur po na vui,
Ma ra vuai kadia papalum ta ra
lavur kubau.
47 I ga vakaina vue kadia davai na
vain ma ra bata na vatvat,
Ma kadia umana lovo ma ra kaina
mavoko.
48 I ga tul tar ia ba ra bata na
vatvat na tup kadia umana
vavaguai,
Ma ra malamalapang i ga tup ka-
dia lavur bulumakau.
49 I ga lingire taun diat ma kana
karangap na kankan,
A kulot, ma ra karvuvu, ma ra
purpuruan,
I ga tulue ra umana tultul dia
vakavakaina.
50 I ga mal ra nga ure kana kulot,
Pa i ga mari kadia nilaun upi koko
diat a mat,
I ga tul tar ia ba na tup diat ra
kaina minait;
51 Ma i ga ubu doko ra lavur luaina
bul par ta ra gunan Aigipto,
A luaina vuai ra dekdek i diat ta ra
pal na mal kai Kam.

52 Ma i ga agure vairop kana tarai
iat da ra kikil na sip,
Ma i ga rap lue diat ta ra pupui da
ra kikil na vavaguai.
53 Ma i ga agure bulu pa diat, ma
damana pa dia ga burut;
Ma ra ta i ga vue taun uka kadia
lavur ebar.
54 Ma i ga agur pa diat ta kana
langun gomgom,
Ma ta ra gunan i lualuana nina ba
i ga kul pa ia ma ra limana
tuna.
55 Ma i ga korot vue ra umana
Tematana ta ra luaina mata
i diat,
Ma i ga tibe tar ra gunan ta diat,
upi diat a kale pa ia.
Ma i ga vaki ra umana vuna tarai
Israel ta kadia umana pal na
mal.

56 Ma dia ga valar ika God, a
Ngala Kakit, ma dia ga tut na
varpiam uka ure,
Ma pa dia ga torom ta kana umana
vartuluai;
57 Dia ga vana tapuku ka, ma dia ga
vavagu da ra umana tama i
diat,
Dia ga vana rara da ra pu i pak.
58 Tago dia ga vakankan ia ma
kadia umana tavul a lotu,
Ma dia ga vangangal ia ma kadia
lavur tabataba.
59 Ba God i ga valongore, i ga
kankan,
Ma i ga okole vakakit vue Israel;
60 Kari i ga vana kan ra kubana aro
Silo,
Ra pal na mal nina i ga vatur ia
pire ra tarai.
61 Ma i ga tul tar ra dekdekina ba
na ki ta ra gunan na vaira,
Ma kana minamar upi ra ebar na
vatur vake.
62 I ga nur tar kana tarai bula ta ra
vinirua;
Ma i ga kankanuane kana tiniba.
63 A iap i ga vaimur kadia umana
barmana,
Ma kadia umana inip na vavina pa
dia ga gugu ta ra malagene
na varbean.
64 Kadia umana tena tinabar dia
ga virua ta ra pakat na
vinarubu,
Ma kadia umana ua na vavina pa
dia ga tangie diat.

65 Io, ra Luluai i ga tavangun, da
ta tikai i tavangun kan ra
nidiop,

I ga tavangun da ra.tena niongor
ba i ga tar mome ra polo na
vain.
66 I ga ubu vatalil kana umana
ebar,
I ga varuva vatikene pa diat.
67 Tikai bula, i ga pilak vue ra kuba
i Iosep,
Ma pa i ga vilie ra vuna tarai
Epraim;
68 Ma i ga pilak pa ra vuna tarai
Iuda ka,
A luana Sion, nina ba i manane.
69 Ma i ga pait vadekdek kana pal
tabu da ra umana lualuana,
Da ra rakarakan a gunagunan,
nina i ga vatur ia upi na
padikat vatikai.

70 I ga pilak pa bula David kana
tultul,
Ma i ga tak vue kan ra kikil na sip;
71 Ba i ga mur ra umana sip, a
umana tana nina dia vau ra
umana natu i diat, i ga oro
pa ia,
Upi na tabatabar Iakob kana tarai,
ma Israel kana tiniba.
72 Damana i ga tabatabar diat, ma
i ga dovot ra balana,
Ma i ga lualua ta diat ma ra kabi-
nana.

79

A niaring pire God upi na valaun pa kana tarai

A kakailai kai Asap.

1 God, a umana Tematana dia tar
ki ta kaum gunan;
Dia tar vabilak kaum pal tabu,
Dia tar re vapar vue Ierusalem.
2 Dia tar tabar ra umana beo liuliu
ma ra virua i kaum umana
tultul,
Ma ra vio i kaum lavur tena lotu
dia tar tul tar ia ta ra umana
leing na pui.
3 A gapu i diat i alir kikilane
Ierusalem da ra tava ka,
Ma pa ta tikai abara ba na punang
diat.
4 Avet ave da ra magit na varku-
lumai pire ra umana talai
vevet,
Ma da ra magit na varvul ma ra
magit na varvaula pire diat
dia ki kikilane avet.

5 Aivia ra bung boko, Luluai, aivia
ra bung una kankanuane
vatikene pa avet?
Ma kaum varpin na birao da ra
iap?
6 Una lolonge tar kaum kankan
taun ra umana Tematana ba
dia ngulngul tam,
Ma taun ra lavur vuna tarai ba pa
dia lotu ta ra iangim.
7 Tago dia tar konom vapar vue
Iakob,
Ma dia tar pait ra kamara ta kana
gunan.

8 Koko una bali ra mangamangana
kai ra umana tama i vevet ta
vevet;
Boina ba una lulut, ma una to-
tongo upi avet ma kaum
bala na varmari;
Tago ave bel tuna.
9 Una maravut avet, God kaveve
tena valaun, ure ra mina-
mar i ra iangim,
Una valangalanga avet, ma una
pun vue kaveve varpiam
ure ra iangim.
10 Ta ra ava ra umana Tematana
diat a biti boko dari: Akave
kadia God?
Boina ba una vaarike ra varobo
ure ra gapu i kaum umana
tultul
Livuan ta ra umana Tematana ta
ra luaina mata i vevet.

11 Boina ba ra mamadang kadiat
di ga vi diat na vana rikai
piram;
Vardada ma ra ngala na dekdekim
una valaun diat dia to na
mat;
12 Ma una valavurua ma ra balbali
tadav diat dia ki kikilane
avet,

Ure ra varvul, Luluai, nina di ga vul u me.
13 Damana avet kaum tarai, a kikil na sip nina u tabatabar diat,
Avet a pite vatikene pa u;
Avet a vaarike kaum pite varpa pire ra lavur taun tarai par.

80

A niaring pire God upi na vatut vakalamane kana tarai

Kai nina i lue ra kakailai; a tiun Sosanim-Edut; a kakailai kai Asap.
1 U ra tena varbalaurai kai Israel, una valongore,
U ba u agagure Iosep da ra kikil na sip;
U ba u ki na king ta ra ul a angelo, una pupua rikai.
2 Una lue rap Epraim ma Beniamin ma Manase, una ongor,
Ma una mai upi una valaun avet.

3 Una vadoane mule avet, God,
A matam na pupua, ma avet a laun.

4 Luluai, a God kai ra lavur kor,
Aivia ra bung boko una kankan ure ra niaring kai kaum tarai?
5 U ga tabar diat ma ra gem na tinangi,
Ma u ga vamomo diat ma ra ngala na lur na mata i diat.
6 A tarai dia ki kikil avet dia varngangar ure avet,
Ma kaveve lavur ebar dia nonganongon ure avet.

7 God kai ra lavur kor, una vadoane mule avet;
Ma ra matam na pupua, ma avet a laun.

8 U ga kap vairop ra davai na vain kan Aigipto,
U ga korot vue ra umana Tematana, ma u ga kalie.
9 U ga raut are;
Ma i okor bulu, ma i lulul bonot ra gunan.
10 I vamalur ra umana lualuana,
Ma ra umana ingaingarina dia da ra tagatagal kai God.
11 I tultulue ra ingaingarina, ma i tuk tar ta ra ta.
Ma ra golina tuk tar ta ra Tava Alir.
12 Ta ra ava u ga rada vakaina kana liplip,
Upi diat par dia vana pakit dia ibul ia?
13 A kuabar na kolok i ngonge,
Ma ra umana leing ta ra lokalokor dia iaian tana.
14 God kai ra lavur kor, una lingan mulai,
Una gigira ba marama ra bala na bakut, ma una lalaume go ra davai na vain;
15 Ma una ki ravie nina ba ra limam tuna i ga vaume,
Ma ravie ra davai nina u ga vapadikat ia upi kaum.
16 A davai na vain i tar dodo, di tar.mut vue;
Dia virua ba u matana kankan.
17 Una balaure maravut nina ba u ga valaun ia ma ra limam tuna,
Ma ra tarai nina u ga vatavua diat upi kaum diat.
18 Damana pa avet a vana tapuku kan u;
Una valagar avet, ma avet a lotu tadav ra iangim.
19 Luluai, God kai ra lavur kor, una vadoane mule avet;
A matam na pupua, ma avet a laun.

81

A kakailai ure ra bung na gugu

Kai nina i lue ra kakailai; a tiun Gitit; kai Asap.
1 Avat a manga kakailai tadav God a dekdek i dat,
Na taorong ra nilai vavat tadav ra God kai Iakob.
2 Avat a puak ra kakailai, ma avat a par ra kudu,
Avat a ubu ra bo na ngap ma ra pagol,
3 Avat a vu ra tavur ta ra gai ba i kama,

Ba ra gai i palaioko ure kada bung
na lukara.
4 Tago damana ra varkurai ure
Israel,
A vartuluai kai ra God kai Iakob.
5 I tibe tar ia tai Iosep upi ra varvai,
Ba i vana rikai upi na kure ra
gunan Aigipto.

Iau ga valongore vatavuna ra
tinata kai tikai ba pa iau
nunure.
6 Iau tar tak vue ra kinakap ta ra ul
a varana,
A ura limana dir a langalanga kan
ra rat.
7 U ga kail ba u ga ki na malari, ma
iau ga valaun u;
Iau ga torom tam ba iau ga ki ivai
ta ra ivarat,
Iau ga valar u ta ra tava Meriba.
Sela.
8 Kaugu tarai, avat a valongore, ma
ina varvai bulu ta vavat;
Israel, gala ava valongore iau!
9 Koko ta enana god na tur pire
vavat,
Ma koko avat a lotu tadav ta enana
god.
10 Iau ra Luluai kavava God,
Nina i ga ben vairop avat kan ra
gunan Aigipto;
Avat a manga panganga, ma ina
vangan ra ngie i vavat.

11 Ma kaugu tarai pa dia torom ta
ra nilaigu,
Ma Israel pa i mainge iau.
12 Io, iau nur tar diat ta ra leo na
nuknuk i diat,
Upi diat a mur uka kadia vartovo
iat.
13 Gala kaugu tarai diat a valon-
gore iau!
Gala Israel na vanavana ta kaugu
lavur nga!
14 Gala ina uvia lolole pa kadia
lavur ebar,
Ma ra limagu na tur bat diat dia ki
na vargegelenai me.
15 Diat dia milikuane ra Luluai,
diat a ongo boko tana,
Ma na damana pire diat pa na
mutu.
16 Maia, ina tabar diat ma ra kon i
boina kakit,
Ma ina tabar vamaur diat ma ra
polo na livur i ki ta ra vat ki.

82

God ia ra lia na Tena Varkurai

A kakailai kai Asap.
1 God i tur livuan ta ra kivung na
tarai kai God;
Na varkurai livuan ta ra umana
god vakuku.
2 Aivia ra bung boko kavava
varkurai na rara,
Ma avat a ru vakuku ra umana
tena varpiam? Sela.
3 Avat a kure maravut diat dia
bilua ma ra umana nat na
ling bula,
Avat a vatakodo ra varkurai ure
diat di monong diat ma ure
ra umana luveana.
4 Avat a valaun ra umana bilua ma
diat dia ki na niiba;
Avat a valangalanga diat kan
ra lima i ra umana tena
varpiam.

5 Pa dia kabinana ma pa dia mi-
nana;
Dia vana vurvurbit ta ra bobotoi;
A vunapaina par kai ra rakarakan
a gunagunan i tariri.

6 Iau ga biti: Ava da ra umana god,
Ma avat par a umana natu i ra
Ngala Kakit.
7 Ia kaka avat a mat da ra tarai,
Ma avat a virua da tika na luluai.

8 Una tut, God, una kure ra
rakarakan a gunagunan,
Tago una kale pa boko ra lavur
vuna tarai par.

83

A niaring upi Israel na uvia pa kana umana ebar

A kakailai kai Asap.
1 God, koko una ki mut uka,
Koko una paum bat ra ngiem, ma
koko una ngo, God.

2 Tago kaum umana ebar dia urung,
Ma diat dia milikuane u dia tar vatur ra ulu i diat urama.
3 Dia varpit ure kaum tarai,
Ma dia tata guvai ure kaum tarai nina u mataure diat.
4 Dia tar biti: Uti, dat a vakaina vue diat, upi koko diat a vuna tarai mulai;
Upi koko da nuk uraure mule ra iang i Israel.
5 Tago dia tar tata rangup, ma i kopono ko ra nuknuk i diat;
Dia pait ra kunubu upi diat a tur bat u;
6 Diat dia ki ra umana pal na mal, a tarai Edom ma ra tarai Ismael;
Moab, ma ra tarai Agar;
7 Gebal, ma Amon ma Amalek;
Pilistia diat ma ra tarai Tiro;
8 Asiria bula diat;
Dia tar maravut ra tarai Lot. Sela.

9 Boina ba una pait nam ra magit ta diat ba u ga pait ia tai Midian;
Ma tai Sisera, ma tai Iabin, ta ra tava alir Kison;
10 Nina dia ga virua aro En-Dor,
Ma dia ga varogop ma ra puta i va ra pia ka.
11 Una kure vakaina kadia umana tadar na tutana da Oreb ma Seb,
Maia, kadia umana rangrang par da Seba ma Salmuna;
12 Diat dia tar biti dari: Boina dat a taun ra gunagunan kai God.

13 Kaugu God, una kure diat upi diat a vardada ma ra tobon ika nina i pulung tavurvuru;
Ma diat a da ra mapmapina ba ra vuvu i kapkap ia.
14 Da ra iap i vaimur ra pupui,
Ma da ra biro na iap di vautunge ra lualuana me,
15 Damana una korot mur diat ma kaum kalivuvur,
Ma una manga vaburut diat ma kaum ngala na vuvu.
16 A mata i diat na malari tuna;
Upi diat a tikatikan upi ra iangim, Luluai.
17 Boina ba diat a vavirvir, ma diat a burut vatikai;
Maia pa, diat a ruva ka, ma diat a virua;
18 Upi diat a nunure ba u kaka, u ba ra iangim, a Luluai,
U ra Ngala Kakit ta ra rakarakan a gunagunan.

84

A mamainga ure ra pal kai God

Kai nina i lue ra kakailai; a tiun Gitit; a kakailai kai ra tarai Kora.
1 I ti vakak tuna ra kubam, Luluai kai ra lavur kor!
2 A tulungeagu i bala upi ra gunagunan kai ra Luluai; gi pa, ma i anan bula upi ia;
A balagu ma ra pal a pakagu dir kakailai na gugu tadav ra God, a launa.

3 Maia pa, a levon i tikan pa ra kubana,
Ma ra tamatamele i na tadav kana po ba ra umana natnatina dia va tana,
Gi pa, kaum lavur uguugu, Luluai kai ra lavur kor,
Kaugu King, ma kaugu God.
4 Diat dia ki ra kubam dia ti doan;
Diat a pite vatikene pa u. Sela.

5 Diat ba u ra dekdek i diat dia ti doan;
Diat ba dia nuknuk pa ra vinavana uro Sion.
6 Ba dia alalu ta ra male Baka, dia pukue upi ra pia na mata na tava,
Maia, ra bata i bura tavuna i manga vadoane.
7 Dia ongor vanavana,
Diat par dia tur rikai ta ra luaina mata i God ta ra gunan Sion.

8 Luluai, God kai ra lavur kor, una valongore kaugu niaring;
Una nuk pa ia, God kai Iakob. Sela.

9 Ea, God, una gire kaveve ramravit,
Ma una gire ung ra mata i nina u ga ku ia.
10 A dovot ta kopono bung ta kaum gunan i boina ta ra arip na marmar na bung vakuku.
Iau mainge ba ina tur ta ra matakilalat i ra kuba i kaugu God,
Ma pa iau mainge ba ina ki ta ra kubakuba i ra varpiam.
11 Tago ra Luluai God i da ra matana keake, ma i da ra ramravit;
Ra Luluai na vartabar ma ra varmari ma ra minamar.
Pa na muie ta bo na magit ta diat i takodo kadia mangamangana.
12 Luluai kai ra lavur kor,
I ti doan nam ra tutana ba i nurnur tam.

85

A niaring upi ra vuna tarai na ki bulu

Kai nina i lue ra kakailai; a kakailai kai ra tarai Kora.
1 Luluai, u ga mari kaum gunan;
U ga vakedek mule ra tarai Iakob.
2 U ga pun vue ra varpiam kai kaum tarai.
U tuba kadia lavur nirara. Sela.
3 U tur bat kaum kulot par;
U vung vue kaum dekdek na kankan.

4 Una lingan upi avet, God kaveve tena valaun,
Ma una tigal bat kaum kankan tadav avet.
5 Dave, una kankanuane avet vatikai vang?
Dave, una kankanuane ra lavur taun tarai par?
6 Dave, pa una valagar pa mule avet,
Upi kaum tarai diat a gugu tam?
7 Luluai, una vaarike kaum varmari ta vevet,
Ma una tul tar kaum valavalaun ta vevet.
8 Ina valongore, ra tinata kai ra Luluai God;
Tago na tatike ra tinata na malmal tadav kana tarai, ma tadav kana lavur tena lotu; la kaka, koko diat a lilikun tadav ra mangamangana papaua mulai.
9 A dovot kana valavalaun i maravai pire diat dia ru ia.
Upi ra minamar na ki ta kada gunan.

10 A varmari ma ra dovotina dir ga varkuvo,
A mangamangana takodo ma ra malmal dir ga vargalum.
11 A dovotina i gol ta ra gunagunan,
Ma ra mangamangana takodo i gigira ba marama ra bala na bakut.
12 Maia, ra Luluai na tul tar ra magit i boina;
Ma kada gunan na vuavuai.
13 A mangamangana takodo na lua tana,
Ma na mal ra pal a kauna upi ra nga.

86

A niaring upi ra maramaravut

A niaring kai David.
1 Luluai, una lingan uti, ma una torom tagu,
Tago iau malari, ma iau ki na niiba.
2 Una vaale bat kaugu nilaun, tago i boina ra maukuagu;
U kaugu God, una valaun kaum tultul nina i nurnur tam.
3 Luluai, una mari iau,
Tago iau tangi tadav u a bungbung par.
4 Una vagugu ra bala i kaum tultul,
Tago, Luluai, a tulungeagu i nuknuk up u.
5 Tago u a tena varmari, Luluai, ma u nur vue ra varpiam,
Ma i peal kaum varmari tadav diat dia kail u.
6 Luluai, una valongore kaugu niaring;

Ma una torom ta kaugu lavur nilul vovo.
7 Ta ra bung ba iau ki na malari tana ina kail u,
Tago una ga torom tagu.
8 Luluai, pa ta na mulai ta ra umana god ba amur varogop me;
Ma pa ta papalum i da kaum lavur papalum.
9 Luluai, a umana vuna tarai par u ga vaki diat diat a pot ma diat a lotu ta ra luaina matam;
Ma diat a pite pa ra iangim.
10 Tago u ngala kakit, ma u papait ra umana enana magit;
U God kakika ma pa ta na mulai.
11 Una tovo tar kaum nga tagu, Luluai; ina murmur kaum dovotina.
Una vakopono ko ra nuknukigu upi ina ru ra iangim.
12 Luluai kaugu God, ina pite pa u ma ra nuknukigu par,
Ma ina pite pa ra iangim ma pa na mutu.
13 Tago i ngala kaum varmari tadav iau,
Ma u tar valangalanga ra tulungeagu kan ra ruarua na tulungen mara iat.

14 God, diat i kolakolo ra nuknuk i diat dia tar tut ure iau,
Ma a loko na tarai na vinarubu dia mainge ba diat a ubu iau,
Ma pa dia nuknuk pa u.
15 Ma u, Luluai, u a God na varmari, ma u a tena varmaram,
U vavabing ma ra kankan, ma i peal kaum bala na varmari ma kaum dovotina.
16 I boina ba una lingan tadav iau, ma una mari iau,
Una tul tar ra dekdekim ta kaum tultul,
Ma una valaun natu i kaum tultul, a vavina.
17 Una tul tar ta vakilang na varmari tagu;
Upi diat dia milikuane iau diat a gire ma diat a vavirvir,
Tago u, Luluai, u tar maravut iau, ma u tar vamaram pa iau.

87

A pite varpa ure Ierusalem

A kakailai kai ra tarai Kora.
1 Ra Luluai i vung ra vunapaina iat ta ra luana gomgom,
2 Ra Luluai i manga manane ra umana matakilalat i Sion,
Ta ra lavur pia na pal kai Iakob.
3 Di tatike ra lavur enana tinata ure u
Ra pia na pal kai God. Sela.

4 Ina vatang Rab ma Babilon varurung ma diat dia nunure iau;
Gire Pilistia, ma Tiro, ma Etiopia;
Di ga kava To An aro;
5 Maia, da biti ure Sion:
Di ga kava go ra tutana ba nam tana.
Ma ra Ngala Kakit iat na vatur vapadikat ia.
6 Ba i tumu vake ra tarai, ra Luluai na biti dari: Go di ga kava ie. Sela.

7 Ma diat a kakailai, ma diat a malagene dari:
A lavur vunapai kaugu gugu dia tur piram.

88

A kinail upi ra maramaravut

A kakailai kai ra tarai Kora; kai nina i lue ra kakailai; a tiun Makalat-Leanot; a mari na kakailai kai Eman ra te Esra.
1 Luluai God, kaugu tena valaun,
Iau tar tangi ta ra luaina matam ra keake ma ra marum.
2 Boina ba kaugu niaring na vana rikai piram,
Una torom ta kaugu kinail;

3 Tago ra balagu i purpuruan na kaia,
Ma ra tulungeagu i marave ra ruarua na tulungen.

4 Di luk varurungane avet ma diat dia kuba ta ra tung;
Iau varogop ma ra tutana. ba pa ta dekdekina;
5 Iau va livuan ta diat dia mat,
Iau da diat dia tar virua ma dia va ta ra tung na minat,
Nina ba pa u nuk pa mule diat,
Ma pa u vatur vake mule diat.
6 U tar vadiop iau ta ra tung ara iat,
Ta ra gunan i bobotoi ma ta ra marmarumian.
7 Kaum kulot i monong iau,
Ma u tar vakaina iau ma kaum lavur bobol. Sela.
8 U tar vaki ra umana talaigu vavailik kan iau,
Iau da ra magit na milmilikuan tuna pire diat;
U tar liplip bat iau, ma i dekdek upi ina irop.
9 A varmonong i vuna tago ra matagu i gamgavul;
Luluai, iau tar kail tadav u a bung-bung par,
Iau tar tulue vaarike ra limagu piram.
10 Dave, una ga pait ra umana magit na kinaian ure ra lavur minat bar?
Ma ra umana minat diat a tut rikai bar upi diat a pite pa u? Sela.
11 Dave, da varvai vang ure kaum varmari ta ra tung na minat,
Ba ure ra dovot na maukuam ta ra tavul a vinirua?
12 Dave, da nunure kaum lavur papalum na kinaian ta ra bobotoi,
Ma kaum mangamangana takodo ta ra gunan di valubane ra lavur magit i tana?

13 Ma Luluai, iau tar tangi tadav u,
Ma ta ra malamalana kaugu niar-ing na vana rikai piram.
14 Luluai, ta ra ava u vung vue iau?
Ta ra ava u ive ra matam kan iau?
15 Iau ki na malari, ma iau to na mat papa ra bung iau ga bul tana;
Kaum varvaburut i monong iau, ma iau ngarangarao tuna.
16 U ti ngangal na kulot ure iau,
Kaum lavur varvaburut dia tar vamutue iau.
17 Dia vana kikilane iau da ra lovon ta ra bungbung par,
Dia vila bat iau, diat parika.
18 U tar varbaiane avet ma ra umana talaigu ma ra umana turagu, dia ki vailik kan iau,
Ma amir talaina ka ma ra bobotoi.

89

A kakailai ure ra e ba a vinarubu i tadav Israel
A mari na kakailai kai Etan a te Esra.
1 Ina kakailai na pite varpa vatikai ure ra lavur varmari kai ra Luluai,
Ma kaugu tinata na vaarike tar ra dovot na maukuam.
2 Tago iau tar biti dari: A varmari na tavua vatikai,
Ma kaum dovot na mangaman-gana na tur padikat ta ra bala na bakut.
3 Amir ma kaugu viviliai amir tar pait ra kunubu,
Iau tar vavalima tai David kaugu tultul dari:
4 Ina vaki vatikene pa ra umana bul mur tam,
Ma ina vatur kaum kiki na king ta ra lavur taun tarai. Sela.

5 Luluai, ra bala na bakut na pite pa kaum lavur enana pa-palum,
Di pite pa bula kaum dovot na mangamangana ta ra kivung kai ra umana tena gomgom.
6 Tago to ia arama ra ul a bakut ba da nuk vardadane dir ma ra Luluai?
To ia ta ra lavur natu i God dir varogop ma ra Luluai,
7 A God ba di burut i tuna tana ta ra kivung kai ra umana tena gomgom,
Ma i topa ia ba da manga ru ia ta diat dia tur kikil ia?

8 Luluai God kai ra lavur kor,
To ia i ongor da u, Ia?
9 U iat u kure vadekdek ra karangap na. ta,
Ba i tut kana lavur bobol, u iat u kure vango diat.
10 U tar pamar Rab da tikai ba i tar virua;
U tar korot varbaiane kaum lavur ebar ma ra dekdek na limam.
11 A bala na bakut kaum iat, ma ra gunagunan kaum bula;
U ga vaki ra rakarakan a gunagunan ma ra lavur magit i kor tana.
12 A matana labur ma ra matana taubar u tar pait dir;
Tabor ma Kermon dir gugu ta ra iangim.
13 A limam i ongor tuna,
A limam i dekdek ma ra limam tuna i ngala.
14 A mangamangana takodo ma ra dovot na varkurai dir a vunapai kaum kiki na king;
A varmari ma ra dovotina dir lualua ta ra matam.

15 Nam ra tarai ba dia nunure ra ngenge na gugu dia ti doan;
Dia vanavana ta ra talapar i ra matam, Luluai.
16 Dia gugu ta ra iangim a bungbung par,
Ma dia lia ma kaum mangamangana takodo.
17 Tago dia langlang ta ra dekdekim;
Ma ra ongor i vevet na tavua ta kaum varmari,
18 Tago ra Luluai i tul tar kada ramravit,
Ma ra Lia Kakit kai Israel i vaki kada king.

A vavalima kai God pire David

19 Ta nam ra e u ga tata pire kaum umana tena lotu ta ra ninana,
Ma u ga biti: Iau tar tul tar ia tai tika na tena ongor upi na maramaravut;
Iau tar vangala tika na rangrang kai ra tarai.
20 Iau tar tikan tadav David kaugu tultul,
Iau tar ku ia ma kaugu varku i gomgom;
21 A limagu na maramaravut ia;
A limagu na vapadikat ia bula.
22 Ra ebar pa na ki taun ia,
Ma ra tena varpiam pa na vakadik ia.
23 Ma ina rapue kana lavur ebar ta ra luaina matana,
Ma ina ubu diat dia milikuane.
24 Ma kaugu dovot na mangamangana ma kaugu varmari, dital a varirivut me;
Ma ra dekdekina na ngala ta ra iangigu.
25 Kana varkurai na tuk tar ta ra ta,
Ma kana gunan na varkurai ta ra umana tava alir.
26 Na tatike piragu dari: U tamagu,
Kaugu God, ma ra vat ki iau laun tana.
27 Ina vaki ia upi ia ra luaina,
Na ki ak tuna ta ra lavur king ta ra rakarakan a gunagunan;
28 Kaugu varmari na ki pirana pa na mutu,
Ma kaugu kunubu na tur okot pirana.
29 Kana umana bul mur diat a ki ma pa na mutu,
Ma kana kiki na king na tur tukum da ra bala na bakut.

30 Ba ra umana natuna dia vana kan kaugu lavur vartuluai,
Ma ari pa dia mur kaugu lavur varkurai,
31 Tumu dia piam vue kaugu lavur togotogo,
Ma pa dia torom ta kaugu lavur vartuluai;
32 Io, ina bali kadia nirara ma ra virit,
Ma kadia bilak na mangamangana ma ra umana meme na varkita.
33 Ma pa ina tak vakakit vue kaugu varmari kan ia,
Ma kaugu mangamangana dovot pa na pak.

34 Pa ina piam vue kaugu kunubu,
Ma pa ina vaenana pa ra tinata i ga arikai kan ra ngiegu.

35 A kopono bung iau ga vavalima. ta kaugu lia na kini dari:
Pa ina vaongo pa David.
36 Kana umana bul mur diat a ki vatikai,
Ma kana kiki na king na tur ta ra luaina matagu da ra matana keake.
37 Na tur vatikai da ra gai,
Ma da ra tena varvai arama ra maup i dovot. Sela.

A tinangi tago a king i tar bura

38 Ma u tar okole vue nina u ga ku ia,
U tar pilak vue, u tar kulot ure.
39 U tar milikuane ra kunubu pire kaum tultul,
U tar rapue kana kere na king ara ra pia.
40 U tar re vue kana lavur liplip;
U tar nila vue kana lavur dekdek na pal na bakbakit.
41 Diat par dia vana pakit dia loalong tana;
Diat dia ki kikil ia dia vul ia.
42 U tar vadekdek ra lima i kana lavur ebar,
Ma u tar vagugu diat dia varubu me.
43 U tar vatalil kana pakat na vinarubu,
Ma pa u vaongor pa ia ta ra vinarubu.
44 U tar vapanie vue kana minamar,
Ma u tar pukue vue kana kiki na king ura ra pia.
45 U tar vaikilik pa kana kini na barmana,
U tar manga varuva tuna. Sela.

A niaring upi ra varvalaun

46 Luluai, aivia ra bung boko una ki ivai?
Kaum kulot na birabirao vatikai bar?
47 Boina ba una nuk pa iau, tago kaugu kini pa i lolokon;
U ga vaki ra tarai upi ra kini vakuku!
48 Akave ra tutana ba na laun vatikai ma pa na gire ra minat?
Akave tikai ba na valaun ra tulungeana kan ra varkurai kai ra ruarua na tulungen? Sela.
49 Luluai, akave kaum lavur varmari nina
U ga vaarike diat lua?
Nina u ga vavalima tar diat tai David ta kaum dovot na mangamangana?
50 Luluai, una nuk pa ra varvul di vul kaum umana tultul me;
Una nuk pa ra varkaba kai ra tarai, nina ba ra balagu i kairane,
51 Nina ba kaum lavur ebar dia varkaba me, Luluai,
Nina dia ga vul ra pal a kau i nam ba u ga ku ia me.

52 Da pite pa ra Luluai, ma pa na mutu.
Amen ma Amen.

90

A VAIVATINA BUK God ma ra tarai

A niaring kai Moses ra tutana kai God.
1 Luluai, u kaveve rivarivan ta ra lavur taun tarai par.
2 Ba pa di ga pait vaarike boko ra lavur lualuana,
Ma ba pa u ga vaki boko ra pia ma ra rakarakan a gunagunan,
U muka God u tar ki, pa ta vunapaim ma pa ta mutuaim.

3 U kure ra tarai ma dia lilikun ta ra tobon;
Ma u biti: Avat a talil, avat a lavur natu i ra tarai.
4 Tago ra arip na marmar na kilala dia varogop piram ma nabung uka ba i par,
Ma dia da ra nimono na marum.

5 U kapkap vue diat da ra lovon ta; dia varogop uka ma ra nidiop;

Na malana dia da ra vura i gol;
6 Na malana i lubalubang, ma i tavua;
Na ravian di doko pa ia, ma i makuk;

7 Tago kaum kankan i vaimur avet,
Ma ave purpuruan tuna ta ra karangap i kaum kankan.
8 U tar vung vaarike kaveve lavur varpiam ta ra luaina matam,
Ma kaveve lavur varpiam ba i tur ivai, u tar vung diat ta ra talapar i ra matam.

9 Tago kaveve nilaun i panie ke ta kaum kulot,
Ma ave vapar vue kaveve kilakilala da ra oir.
10 Kaveve kini ati ra pia i varogop ma lavurua na vinun na kilakilala,
Ma ba i ongor ra paka i vevet, kan na varogop ma lavutul na vinun na kilakilala;
Ma ra dekdek na papalum ma ra niligur i vana rikai ta kadia minamar,
Tago i par lulut, ma ave vilau ka.

11 To ia i nunure ra dekdek i kaum kankan,
Ma ia i nunure kaum kulot upi na tul tar ra variru tam ba na topa u?
12 Una tovo mal avet, upi avet a nuk pa ra mutuai kaveve nilaun,
Ma avet a ongor upi na kapa ra bala i vevet.

13 Aivia boko ra bung dari? Una lilikun, Luluai,
Ma una mari mule kaum umana tultul.
14 Una vamaur lulut avet ma kaum varmari,
Upi avet a kukula na gugu, ma avet a ga ta kaveve nilaun par.
15 Una vagagane avet, upi kaveve umana bung na gugu diat a varogop ma ra lavur bungbung u ga valigur avet i tana,
Ma ra lavur kilala ave ga malari tana.
16 Una vaarike kaum papalum pire kaum umana tultul,
Ma kaum minamar tadav ra umana natu i diat;
17 Ma boina ba ra minamar kai ra Luluai kaveve God na ki ta vevet;
Ma una vatavua ra papalum na lima i vevet,
Maia, una vatavua ra papalum na lima i vevet.

91

God kada Tena Balabalaure

1 Nina i bakitai ta ra Ngala Kakit
Na ki vatikai ta ra malur i ra Dekdek Muka.
2 Ina tatike tai ra Luluai dari: Kaugu rivarivan ma kaugu dekdek na pal na bakbakit,
Kaugu God, nina ina nurnur tana.
3 Tago ia iat na valangalanga u kan ra palai kai ra tena akir beo,
Ma kan ra ngala na minait di mat i tana.
4 Na roro taun u ma ra bebeana,
Ma una rivarivan ta ra vavai na bebeana.
Kana dovotina ia ra ramravit ma ra bakbakit.
5 Pa una burut ure ra magit na bunurut ta ra marum,
Ma pata bula ure ra pu i pururung ta ra keake;
6 Ba ure ra ngala na minait nina i pa kinakinau ta ra bobotoi,
Ba ure ra vinirua i vana rikai ba ra keake i ki tur.

7 Ba ta arip na marmar diat a virua ta ra papar a mairam,
Ma ta vinun na arip na marmar ta ra papar a limam tuna,
Pa na maravai piram.
8 Una gire ke ma ra matam,
Ma una na ra vabongon kai ra umana tena varpiam.

9 Tago u, Luluai, u kaugu rivarivan!
U ga pilak pa ra Ngala Kakit upi una ki tana;
10 Pa ta kaina magit na tadav u tana,
Ma pa ta kaina minait na marave ra kubam.

11 Tago na tul tar kana umana angelo upi diat a balaure u ta kaum lavur vinavana.
12 Diat a puak pa u ma ra lima i diat,
Kan ra kaum na tuke ta ra vat.
13 Una rua taun ra leon ma ra varkarat na vui,
Ma una ruarua taun ra nat na leon ma ra pukpuk.

14 Tago i mainge tuna iau, kari ina valaun ia,
Ina vaki ia urama liu iat, tago i tar nunure ra iangigu.
15 Ba i kail tadav iau, ina torom tana;
Ina ki ravie ta ra bung na purpuruan;
Ina valaun ia ma ina ru ia.
16 Ina tabar ot pa ia ma ra lolovina nilaun,
Ma ina vaarike kaugu valavalaun tana.

92

A kakailai na pite varpa

A kakailai ure ra Bung Sabat.
1 I kat ba da pite pa ra Luluai,
Ma ba da kakailai tadav ra iangim, u ra Ngala Kakit!
2 Ba da vaarike kaum varmari na malana,
Ma kaum dovot na mangamangana ta ra bungbung na marum par,
3 Da ubu ra pagol, nina a vinun na vinau tana,
Ma da ubu mal ra ngap.
4 Tago u, Luluai, u tar vagagane iau ma kaum papalum;
Ina ngenge ma ra gugu ure ra lavur papalum na limam.
5 Luluai, i ngala kaum lavur papalum!
A lavur nuknukim dia pidik na kaia.
6 A koloata pa i nunure;
Ma ra lunga pa i matoto tana.
7 Ba ra umana tena varpiam dia lubalubang da ra vura,
Ma ba ra lavur tena pait ra kaina dia pupu,
I damana upi diat a virua tukum;
8 Ma u, Luluai, u ti lia vatvatikai.
9 Tago kaum lavur ebar, Luluai,
Kaum lavur ebar diat a virua,
Ma ra lavur tena pait ra kaina da kabu varbaiane diat.
10 Ma ra ramugu i tar dekdek da ra ram u ra bulumakau i leing;
Di tar tap iau ma ra kalamana dangi.
11 A matagu i tar gire ra bunura kadiat dia parau upi iau,
A talingagu i valongore ra varvai ure ra vinirua kadiat dia tut upi diat a vakaina iau.
12 A umana tena takodo diat a lubalubang da ra inaina lama,
Diat a tavua da ra tagatagal aro Lebanon,
13 Diat di ga vaume diat ta ra kuba i ra Luluai,
Diat a lubalubang ta ra gunan kai kada God.
14 Diat a vuavuai boko ba dia kua,
Na tup ia kadia bulit ma ra mapmap i diat;
15 Upi da nunure tana ba ra Luluai i dovot;
Ia kaugu vat ki, ma pa ta mangamangana gegagege i ki pirana.

93

God ia ra King

1 Ra Luluai i ki na king; i mong ma ra minamar;
Ra Luluai i mong, i vi pit ma ra niongor;
Maia, ra rakarakan a gunagunan i tur padikat ma pa na takari.

2 Kaum kiki na king i tur padikat papa ania;
U tar laun papa amana iat.

3 A lavur lovon ta dia noro, Luluai,
A lavur lovon ta dia noro muka,
A lavur lovon ta dia buabuai.
4 Ra Luluai arama liu i ngala,
I ngala ta dir ma ra roro na ta,
I ngala ta dir ma ra bobol na ta.

5 Kaum lavur vartuluai dia dovot muka;
Luluai, a mangamangana gomgom i topa ra kubam vatikai.

94

God ia ra Tena Varkurai ure ra tarai par

1 Luluai, u ra God na varobo,
U ra God na varobo, una pupua rikai!
2 Una tut, u ra tena varkurai kai ra rakarakan a gunagunan,
Una tul tar ra balbali ta diat i kolakolo ra nuknuk i diat.
3 Luluai, aivia ra bung boko,
Aivia ra bung a umana tena varpiam diat a gugu mat?

4 Dia malamala tene ta kadia peal tinata;
Diat par a umana tena pait ra kaina dia tibuna vavagia pa diat mulai.
5 Dia pamar gigi kaum tarai, Luluai,
Dia vakadik kaum tiniba.
6 Dia ubu ra ua na vavina ma ra vaira,
Dia doko ra umana nat na ling.
7 Ma dia biti: Ra Luluai pa na gire,
Ma ra God kai Iakob pa na nuk pa ia.

8 Avat a umana koloata, avat a nuk pa ia,
Ma avat a umana lunga, vingaia avat a matoto?
9 Nina i ga pait ra tatalinga pa na valavalongor vang?
Nina i mal ra kiau na mata, pa na gigira bar?
10 Nina i vateten ra umana Tematana pa na varpit laka?
Nina i vaminana ra tarai,
11 Ra Luluai, i matoto ta ra lavur nuknuk i ra tarai,
Ba a magit vakuku.

12 Luluai, i ti doan nam ra tutana ba u vateten ia,
Nina u tova ta kaum tinata na vartovo,
13 Upi na ki mamal ta ra kaina bung,
Tuk tar ta ra bung ba di kal pa ra tung tana ure ra tena varpiam.
14 Tago ra Luluai pa na vung vue kana tarai,
Ma pa na vana kan kana tiniba.
15 Tago a takodo na varkurai na vana rikai tai ra tena takodo,
Ma diat par i dovot ra bala i diat. diat a mur ia.

16 To ia na tur maravut iau ure ra umana tena varpiam?
To ia amir, upi amir a tur bat ra umana tena pait ra kaina?
17 Gala ra Luluai pa na ga maravut iau,
Gala ra tulungeagu na ga ki lulut ta ra gunan na minat.
18 Ba iau ga biti: A kaugu i tagalir,
Kaum varmari, Luluai, i ga vatur vapadikat iau.
19 Ba i alaala ma i ngarao ra nuknukigu,
Kaum lavur tinata na varmaram dia vagagane iau.
20 Amur a talaina dave ma ra varkurai kai ra umana tena varpiam,
Nina dia pait vaarike ra bilak na mangamangana ma ra varkurai?
21 Dia vana varurung upi diat a tur bat ra nilaun kai ra tena takodo,
Ma dia kure vakaina nina pa i rara.

22 Ma ra Luluai i da ra dekdek na
pal na bakbakit piragu;
Ma kaugu God i da ra vat ki iau
rivarivan tana.
23 Ma na vatalil kadia varpiam upi
na ki ta diat iat;
Ma na vamutue diat ure kadia
kaina papait.
Ra Luluai kada God na vamutue
diat.

95

A kakailai na pite varpa

1 Avat a mai, dat a manga kakailai
tadav ra Luluai;
Dat a ngenge tadav ra vat ki da
lalaun tana.
2 Dat a tur rikai ta ra luaina
matana ma ra pite varpa,
Dat a papar pirana, ma ra lavur
kakailai na lotu na maravut
ia.
3 Tago ra Luluai a ngala na God,
Ma ra ngala na King, i lia ta ra
lavur god.
4 I vatur vake ra lavur lulur ta ra
rakarakan a gunagunan;
Kana bula ra lavur lualuana;
5 A ta kana, ma ia iat i ga pait ia,
Ma ra limana i ga mal ra gunan i
mage.

6 Avat a mai, dat a lotu ma dat a tur
rururu;
Dat a va timtibum ta ra luaina
mata i ra Luluai, nina i ga
vaki dat!
7 Tago ia iat kada God,
Ma dat ra tarai ba i balabalaure,
ma ra kikil na sip ba i
agagure.

Gori, gala avat a valongore ra ni-
laina!
8 Koko avat a valeo ra bala i vavat,
da aro Meriba,
Da ta ra gunan Masa ta ra bil,
9 Nam ra bung ba ra umana tama i
vavat dia ga valar iau,
Dia ga valar ot iau, ma a dovotina
dia ga tar gire kaugu pa-
palum.
10 A ivat na vinun na kilala i
ga takunuan ra balagu ure
nam ra taun tarai,
Ma iau ga biti: Diat a tarai ba i rara
ra nuknuk i diat,
Ma pa dia nunure kaugu manga-
mangana;
11 Kari iau ga vavalima na kankan,
Ba koko diat a olo ta kaugu ningo.

96

God ia ra lia na King
(1 Tutu 16:23-33)

1 Avat a kaile ra kalamana kakailai
tadav ra Luluai,
Avat par ta ra rakarakan a gunagu-
nan, avat a kakailai tadav ra
Luluai.
2 Avat a kakailai tadav ra Luluai,
avat a pite pa ra iangina;
Avat a vaarike kana valavalaun a
bungbung par.
3 Avat a varvai ure kana minamar
pire ra umana Tematana,
Ma ure kana lavur enana papalum
pire ra lavur vuna tarai par.
4 Tago ra Luluai i ngala, ma i kat ba
da manga pite pa ia;
I topa ia ba da ru ia ma ra umana
enana god pata.
5 Tago ra lavur god kai ra tarai par
a umana magit vakuku diat,
Ma ga ra Luluai i ga pait ra bala na
bakut.
6 A variru ma ra minamar i tur ta
ra luaina matana.
A dekdek ma ra minong i ki ta
kana pal tabu.

7 Avat a lavur apik na tarai,
Avat a tul tar ra variru ma ra
varkurai tai ra Luluai;
8 Avat a tul tar ia tai ra Luluai ra
variru ba na topa ra iang-
ina;
Avat a kap ra tinabar, ma avat a
olo ta kana gunan.
9 Avat a lotu tadav ra Luluai ma ra
gomgom na minong;
Avat par ta ra rakarakan a guna-
gunan, avat a dadadar ta ra
luaina matana.

10 Avat a biti livuan ta ra lavur Tematana: Ra Luluai i ki na king;
I tar vaki bulu ra rakarakan a gunagunan ma pa na takari;
Na kure ra tarai ma ra takodo na varkurai.
11 Boina ba ra bala na bakut na gugu ma ra rakarakan a gunagunan na ga;
A ta na roro, ma ra lavur mangana i kor tana;
12 A pupui na kukula ma ra gugu, ma ra lavur magit i ki tana;
Io, a lavur davadavai ta ra lokalokor diat a kakailai na gugu;
13 Ta ra luaina mata i ra Luluai, tago i vut;
Tago i vut upi na kure ra rakarakan a gunagunan;
Na kure ra rakarakan a gunagunan ma ra takodo na varkurai,
Ma ra lavur vuna tarai ma ra dovotina.

97

God ia ra lia na Tena Varkurai

1 Ra Luluai i ki na king; boina ba na gugu ra rakarakan a gunagunan;
A lavur gunan ra valian diat a ga.
2 A umana bakut ma ra bobotoi i pulu bat ia;
A mangamangana takodo ma ra takodo na varkurai dir ra vunapai kana kiki na king.
3 A iap i lua tana,
Ma i vaimur kana lavur ebar di tur kikilane.
4 Kana lavut meme dia pu are ra rakarakan a gunagunan;
A gunagunan i gire, ma i dadadar.
5 A umana lualuana dia polo da ra bulit na livur ta ra luaina mata i ra Luluai;
Ta ra luaina mata i ra Luluai kai ra rakarakan a gunagunan.

6 A bala na bakut i vaarike kana mangamangana takodo,
Ma ra lavur vuna tarai dia gire kana minamar.
7 Diat par dia torom ta ra umana tabataba diat a vavirvir;
Diat par dia langlang ta ra lavur god vakuku.
Avat a umana god par, avat a. lotu pirana.
8 Sion i valongore, ma i gugu,
Ma ra umana natu i Iuda, a umana vavina, dia ga muka;
Ure kaum lavur varkurai, Luluai.
9 Tago u, Luluai, u lia kakit ta ra rakarakan a gunagunan,
U ti ngala muka ta ra lavur god par.

10 Avat ava mari ra Luluai avat a milikuane ra kaina;
I vaale bat ra nilaun kai kana umana tena lotu;
I valaun diat kan ra lima i ra umana tena varpiam.
11 I keke are ra umana tena takodo,
Ma di vagugu diat i dovot ra bala i diat.
12 Avat a ga tai ra Luluai, avat a umana tena takodo;
Ma avat a pite pa ra lia na iangina.

98

God i kure ra rakarakan a gunagunan

A kakailai.

1 Avat a kaile ra kalamana kakailai tadav ra Luluai;
Tago i tar pait ra umana enana magit;
A limana tuna, ma ra gomgom na limana, i pait vaarike ra varvalaun.
2 Ra Luluai i tar rada kana valavalaun,
I tar vaarike kana mangamangana takodo pire ra lavur vuna tarai par.
3 I tar nuk pa kana varmari ma kana dovot na mangamangana tadav ra kuba i Israel;
A lavur ngungu na rakarakan a gunagunan dia tar gire ra varvalaun kai kada God.

4 Avat a ongor ma ra papar tadav
ra Luluai, avat par ta ra
rakarakan a gunagunan;
Na taorong kavava kakailai na
gugu, maia, avat a kakailai
na pite varpa.
5 Avat a kakailai na pite varpa
tadav ra
Luluai, ma ra pagol na maravut ia,
A pagol, ma ra kalami na nilai
vavat,
6 A tavur, ma ra kaur bula.
Avat a manga pupunge ta ra luaina
mata i ra Luluai, ra King.

7 A ta na roro, ma ra lavur man-
gana i kor tana,
A rakarakan a gunagunan, ma diat
dia ki tana;
8 Boina ba ra lavur lovon diat a
papar,
A lavur buabuana diat a taorong
ma ra gugu,
9 Ta ra luaina mata i ra Luluai,
tago i vut upi na kure ra
rakarakan a gunagunan;
Na kure ra rakarakan a guna-
gunan ma ra varkurai i
takodo,
Ma ra lavur vuna tarai ma ra
varkurai i varogop.

99

God ia ra lia na King

1 Ra Luluai i ki na king; boina ba
ra lavur vuna tarai diat a
dadadar;
I kiki ta ra ul a angelo; a gunagu-
nan i guria.
2 Ra Luluai i ngala ta ra gunan
Sion,
I ki ak ta ra lavur vuna tarai.
3 Boina ba diat a pite pa ra ngala
na iangim, a enana ta!
I lia kakit.
4 A dekdek i ra king i mainge ra
takodo na varkurai;
U vatvatur ra varkurai i varogop,
U tar pait ra dovot na varkurai ma
ra mangamangana takodo
pire Iakob.
5 Avat a pite vangala pa ra Luluai
kada God,
Ma avat a va timtibum ta ra ru-
arua na kauna;
I lia kakit.

6 Moses ma Aron diat ma kana
umana tena tinabar,
Ma Samuel livuan ta diat dia kail
upi ra iangina,
Dia kail upi ra Luluai, ma i torom
ta diat.
7 I ga tata ta diat ma ra bakut;
Dia ga torom ta kana lavur vartu-
luai, ma ta ra varkurai ba i
tar tul tar ia ta diat.

8 Luluai kaveve God, u tar torom ta
diat;
U God, u ga pupun vuai pire diat,
Ma a dovotina u ga obo pa kadia
mangamangana.
9 Avat a pite vangala pa ra Luluai,
kada God,
Ma avat a lotu ta kana luana gom-
gom;
Tago ra Luluai kada God i lia.

100

A kakailai na pite varpa

A kakailai na pite varpa.
1 Avat a umana gunagunan par,
avat a kukula na gugu tadav
ra Luluai.
2 Avat a toratorom tai ra Luluai ma
ra gina;
Avat a vana rikai ta ra matana ma
ra kakailai.

3 Avat a matoto ba ra Luluai ia God;
Ia iat i ga vaki dat, ma dat kana iat;
Dat kana tarai, ma kana kikil na
sip ba i balabalaure.

4 Avat a olo ta kana umana matan-
iolo ma ra tinabar na pite
varpa,
Ma ta kana gunan ma ra var-
mananai;
Avat a pite pa ia, ma avat a tata
vadoane ra iangina.

5 Tago ra Luluai i boina; kana
varmari i tur pa na mutu;

Ma ra dovot na maukuana na tuk tar ta ra lavur taun tarai par.

101

Ra vavalima kai ra King

A kakailai kai David.

1 Ina kakailai ure ra varmari ma ure ra varkurai,
Tadav u, Luluai, ina kakailai na pite varpa.
2 Ina mal bulu pa kaugu manga-mangana, ma ina vanavana bulbulu;
Vingaia bar una tadav iau?

3 Ina ki ra kubagu ma ra ko na balagu.
Pa ina nuk upi ta bilak na magit,
Iau milmilikuane ra kaina manga-mangana kadiat dia vana rara;
Pa na ki petep piragu.
4 A gegagege na nuknuk na vana kan iau,
Pa amir a varmaliurai ma ra kaina;

5 Ina vamutue nina i takun ivaive talaina ma i vaongo ko tana;
Ma pa ina mari nina i malamala lululuai ma i kolakolo ra nuknukina.

6 Ina nuk upi ra dovot na tarai ta ra gunan upi diat a ki piragu;
Nina i vanavana ta ra nga ba i ko tuna, nam na torom tagu.

7 Nam ba na pait ra lavur vavagu pa na ki ra kubagu;
Nam i tatike ra vaongo pa na tur vatikai ta ra luaina matagu.

8 A bungbung par ta ra malana ina vamutue ra umana tena varpiam par ta ra gunagu-nan,
Upi ina re vue ra lavut tena pait ra kaina par ta ra pia na pal kai ra Luluai.

102

A niaring kai nina i ki na malari

A niaring kai nina i malari, ba i tup ia, ma i vaarike kana kaina kini pire ra Luluai.

1 Luluai, una valongore kaugu niaring,
Ma kaugu tinangi na tadav u.
2 Koko una ive ra matam kan iau ta ra bung ba iau ki na malari tana;
Una lingan upi iau;
Ba iau kail up u, una torom lulut.

3 Tago kaugu nilaun i panie da ra mi,
Ma ra lavur urugu dia io da ra mapina ul.
4 Di tar rang ra balagu da ra vura, ma i makuk;
A dovot iau valubane vue ra agu nian.
5 A umana urugu dia tar petep ta ra viogu
Ure kaugu tinangi ma kaugu niriri.
6 Iau varogop ma ra mou ta ra bil,
Ma iau da ra kurkur ta ra pupui.
7 Iau vangala pa ra keake,
Ma iau da ra beo ik i ki varkolono ta ra ul a pal.
8 Kaugu lavur ebar dia vul iau a bungbung par;
Ma diat dia kaba iau dia tata kakaina tagu.
9 Tago iau tar en ra kabu da ra gem,
Ma iau tar poto kaugu tava na ni-momo ma ra lur na matagu.
10 I vuna ta kaum kankan ma kaum kulot,
Tago u tar takan pa iau, ma u tar rapue iau.
11 Kaugu kini ati ra pia i da ra malur i lolovina;
Ma iau tar makuk da ra vura.

12 Ma ga u Luluai, una ki tukum,
Ma ra lavur taun tarai par diat a matamatanai upi ra iangim.
13 Una ga tut, ma una mari Sion;
Tago i topa ia ba una mari ia, maia, ra bung di ga kubu ia i tar vut;

14 Tago kaum umana tultul dia manane kana lavur vat,
Ma dia mari ra tobonina.
15 Damana ra lavur vuna tarai diat a ru ra iang i ra Luluai,
Ma ra lavur king ta ra rakarakan a gunagunan diat a ru kaum minamar;
16 Tago ra Luluai i tar vatur Sion,
I tar vana rikai ta kana minamar,
17 I tar nuk pa ra niaring kai ra umana biaui,
Ma pa i pidimuane.kadia nilul.

18 Diat a tumu go ure ra taun tarai namur;
Ma ra tarai ba da vangala boko diat diat a pite pa ra Luluai.
19 Tago i tar gire uti ra pia marama liu ta kana pal tabu;
Marama ra bala na bakut ra Luluai i tar bobe ra gunagunan;
20 Upi na valongore ra tinangi kadiat dia ki ra pal na banubat;
Upi na pala vue diat di ga kure diat upi diat a virua;
21 Upi ra tarai diat a varvai ure ra iang i ra Luluai ta ra gunan Sion,
Ma ure kana pite varpa ta ra gunan Ierusalem,
22 Ba ra umana vuna tarai dia tar ki varurung,
Ma ra umana vuna varkurai bula. upi diat a torom tai ra Luluai.

23 I tar vaikilik kapi ra dekdekigu nangananga;
I tar vatutukana kaugu nilaun.
24 Iau biti: Kaugu God, koko una tak vue kaugu nilaun ba pa iau patuana boko.

Kaum lavur kilala na nilaun pa diat a mutu.
25 Amana iat u ga vung ra vunapai ra rakarakan a gunagunan,
Ma ra bala na bakut a kau i ra limam.
26 Dir a panie boko, ma ga u, una ga tur vatikai;
Maia pa, dir par dir a maulana vanavana da ra mal;
Ma da ra mal una ga kia dir, ma dir a enana vanavana;
27 Ma u, pa u enana ka,
Ma kaum nilaun pa na mutu.
28 A umana natu i kaum lavur tultul diat a ki vatikai namur,
Ma ra umana bul mur ta diat diat a tur ta ra luaina matam.

103

A varmari kai God
Kai David.
1 A tulungeagu, una pite pa ra Luluai,
Ma ra balagu par na pite pa ra lia na iangina.
2 A tulungeagu, una pite pa ra Luluai,
Ma koko una valubane kana lavur vartabar piram:
3 I nur vue kaum lavur varpiam;
I valagar u ta kaum lavur minait;
4 I valaun u kan ra vinirua;
I vi puar u ma ra varmari ma ra bala na varmari;
5 I tabar vamaur u ma ra bo na magit,
Upi na kalamana mulai ra dekdekim da ra dekdek i ra minigulai.

6 Ra Luluai i pait ra takodo na mangamangana,
Ma i varvarkurai maravut diat par di ki taun diat.
7 I ga vaarike tar kana lavur mangamangana tai Moses
Ma kana lavur papalum ta ra tarai Israel;
8 Ra Luluai i buka ma ra varmari, a tena varmari tuna,
Pa i kankan lulut, ma i peal kana lavur varmari.
9 Pa na varbor vatikai;
Ma kana kulot pa na tur tukum.
10 Pa i obo pa kada lavur varpiam;
Ma pa i bali kada lavur bilak na mangamangana ta dat.
11 Tago da ra bala na bakut i ki arama liu iat,

Damana i ngala kana lavur varmari tadav diat dia ru ia.
12 Da ra ngu na gunan ra matana keake i vana rikai tana i vailik kan ra ngu na gunan i ki ong tana,
Damana i tak vakari vue kada lavur varpiam kan dat.
13 Da tika na tutana i mari ra umana natuna,
Damana ra Luluai i mari diat dia ru ia.
14 Tago i nunure ra mangana pal a paka i dat,
I nuk pa dat, tago dat a tobon ika.

15 Ma ra tarai, kadia nilaun i da ra vura;
Dia tavua da ra pupu na davai.
16 Tago ba ra ubar i vuvu tadav diat, dia panie ke,
Ma pa di nunure mule kadia turtur.
17 Ma ga ra varmari kai ra Luluai i tur tukum pire diat dia ru ia,
Ma kana mangamangana takodo pire ra lavur bul mur ta diat;
18 Pire diat dia torom ta kana kunubu,
Ma pire diat dia nuk pa kana lavur vartuluai upi diat a pait diat.

19 Ra Luluai i tar vatur kana kiki na king arama ra bala na bakut,
Ma i kure ra lavur magit par.
20 Avat kana lavur angelo, avat a pite pa ra Luluai,
Avat ba ava ongor kakit, ma ava pait ot pa kana lavur vartuluai,
Ma ava torom ta kana lavur tinata.
21 Avat kana lavur kor, avat a pite pa ra Luluai;
Avat kana lavur tultul ba ava pait ot pa kana mamainga.
22 Avat kana lavur papalum, avat a pite pa ra Luluai,
Ta ra lavur gunan i varkurai tana;
A tulungeagu, una pite pa ra Luluai.

104

A pite varpa tadav ra Tena Vavaki

1 A tulungeagu, una pite pa ra Luluai.
Luluai kaugu God, u ti ngala tuna;
U vavauluvai ma ra variru ma ra ngala na minamar.
2 U pulu mule u ma ra kapa da ma ra olovoi;
U vung pala ra lao da ra mal na turturup;
3 U vung ra vabolo ure ra kubam arama liu ta ra vual;
U pilak pa ra umana bakut upi diat kaum kiki na vinavana;
U vanavana ta ra ul a bebea i ra vuvu.
4 U vaki kaum lavur angelo upi dia da ra vuvu,
Kaum umana tultul upi dia da ra biro na iap;

5 U ga page vadekdek ra rakarakan a gunagunan,
Upi koko na takari vatikai namur.
6 U tuba ma ra lamanana da ma ra olovoi;
A umana buabuana dia ga dudu ta ra polo;
7 A polo i ga takap ta kaum varbor;
I ga vilavilau ta ra nilai kaum pangpagur,
8 Upi ra kiki u ga mal pa ia ure;
A umana lualuana dia ga vana rikai, ma ra umana male dia ga kuba.
9 U ga pait ra langun ba pa dia bolo lake tana.
Upi koko diat a lilikun mulai upi diat a tuba ra gunagunan.

10 U tulue vaarike ra umana mata na tava ta ra malamale,
Dia noranoro limlivuan ta ra lualuana.
11 A umana king ta ra pupui dia momamomo,
A umana kuabar na as dia maur tana.
12 A umana beo liuliu dia poapo maravai tana,
Ma limlivuan ta ra mapina davai dia vivigul.

13 U tabatabar ra lualuana ma ra tava marama ra kubam;
A pia i maur ma ra vuai kaum lavur papalum.

14 U vatavua ra vura upi a.i ra umana vavaguai;
Ma ra umana davadavai upi diat a topa ra tarai;
Upi diat a vatur vake ra adia magit na nian ta ra pia;
15 Ma ra vain upi na vagagane ra nuknuk i ra tarai,
Ma ra vaivai upi na vatavaliran ra mata i diat,
Ma ra gem upi na vaongor ra bala i diat.
16 A umana davai kai ra Luluai dia maur ma ra bata,
A umana tagatagal aro Lebanon nina i ga vaume diat;
17 Nam ba ra umana beo dia poapo tana;
Ma ra mou i ki ta ra iara.
18 A umana kuabar na me dia bakitai ta ra lualuana i manga tuluai,
Ma ra mang i paraparau livuan ta ra umana vat;
19 U vaki ra gai upi na tibe ra kilala,
Ma ra matana keake i nunure kana kukuba.
20 U vabobotoi ra gunan, ma i marum,
Nam ba ra lavur kuabar ra pupui dia kakao rikai tana.
21 A umana nat na kon dia kukukula upi ra adia magit,
Ma dia tikatikan upi ra adia nian pire God.
22 Ba ra keake i kuma rikai dia vana kariu,
Ma dia va mulai ta kadia babang.
23 A tarai dia vana oai upi kadia papalum,
Ma upi kadia bibili tuk tar ta ra ravian.

24 Luluai, i peal tuna kaum lavur papalum!
U tar pait diat par ma ra kabinana;
A rakarakan a gunagunan i kor ma kaum lavur vavaki.
25 A ta i ki abara, i ngala ma i tababa,
A peal mangana dia kakakao tana, dia vurot,
A lavur mangana dia laun, a umana ikilik ma ra umana ngala.
26 A umana parau dia vanavana ta ra ul a ta,
A konakonom oaga i ki tana, nina u ga pait ia upi na limlibur ie.

27 Go diat par dia ki pa u,
Upi una tabar diat ma ra adia magit a bungbung par.
28 U tabar diat, ma dia varuruai,
U pala ra limam, ma dia maur ma ra bo na magit.
29 U kuvang ra matam, ma dia ki kaina;
U tigal bat ra vuvu na bilau i diat, ma dia mat ika,
Ma dia lilikun upi ra tobon i diat.
30 Ba u tulue ra tulungeam dia laun,
Ma u pait vakalamane ra mata i ra rakarakan a gunagunan.

31 Boina ba ra minamar i ra Luluai na tur tukum,
Boina ba ra Luluai na gugu ta kana lavur papalum!
32 Nina i gire ung ra rakarakan a gunagunan, ma i dadadar;
I bili ra lualuana, ma dia vuvuvul.
33 Ina kakailai tadav ra Luluai ta kaugu nilaun par;
Ina kakailai na pite varpa tadav kaugu God ta ra lavur kilala ba iau kiki ati ra pia.
34 Boina ba kaugu ninunuk na kalakalami pirana;
Ina gugu tai ra Luluai.
35 Boina ba ra umana tena pait ra kaina diat a virua kan ra rakarakan a gunagunan,
Ma koko ra umana tena varpiam diat a ki mulai ati.
A tulungeagu, una pite pa ra Luluai.
Avat a pite pa ra Luluai.

105

God ma kana tarai
(1 Tutu 16:8-22)

1 Avat a tul tar ra pite varpa tadav
ra Luluai; avat a kail upi ra
iangina!
Avat a vaarike kana lavur pa-
palum pire ra umana vuna
tarai.
2 Avat a kakailai tadav ia, avat
a kaile ra kakailai na pite
varpa tadav ia.
Avat a tata ure kana lavur enana
papalum.
3 Avat a langlang ta ra lia na iang-
ina;
Boina ba na gugu ra bala i diat dia
tikan upi ra Luluai.
4 Avat a tikatikan upi ra Luluai ma
upi ra dekdekina,
Avat a vala tikatikan upi ra
matana.
5 Avat a nuk pa ra lavur enana
papalum i ga pait ia;
Kana papalum na padapada
varvo, ma ra lavur varkurai
i arikai ta ra ngiene;
6 Avat ra umana bul mur tai
Abaraam kana tultul;
Avat a umana natu i Iakob, kana
umana viviliai.

7 Ia iat ra Luluai kada God;
Kana umana varkurai dia kor ta
ra rakarakan a gunagunan
par.
8 I nuk vatikene pa kana kunubu,
Ra tinata ba i ga tul tar ia ta ra arip
na marmar na taun tarai,
9 Ra kunubu dir ga pait ia ma
Abaraam,
Ma kana vavalima pire Isak bula;
10 Ma i ga vadekdek pa ia pire
Iakob upi na da ra varkurai,
Ma pire Israel upi ra kunubu pa na
mutu;
11 Ma i ga biti dari: Ina tul tar ra
gunan Kanaan tam,
A gunan ba avat a kale pa ia;

12 Ma nam ra bung a paupau tarai
ka diat;
Maia pa, a paupau tuna diat, ma
dia ga ki na vaira ka tana.
13 Ma dia ga tenten vurvurbit, dia
ga vana kan tika na vuna
tarai upi ta ra tikai.
Kan tika na vuna gunan upi ta ra
tika na vuna tarai.
14 Pa i ga tul tar ta tikai ba na
vakaina diat,
Maia pa, i ga pit ra umana king ure
diat;
15 I dari: Koko ava bili diat ba iau
ga ku diat,
Ma koko avat a vabilak kaugu
umana propet.

16 Ma i ga tulue ra mulmulum, upi
na tup ra gunan,
Ma i ga vakaina vue ra adia magit.
17 I ga tulue tika na tutana na lua
ta diat;
Di ga ivure Iosep upi na ki na
vilavilau;
18 Di ga varuk ra kakene ta ra
babat keke,
Di ga vi ia ma ra vinau na palar-
iam;
19 Tuk tar ta ra bung ba na ot kana
tinata;
A tinata kai ra Luluai i ga valar ot
pa ia.
20 Ra king i ga vartuluai, ma i ga
pala vue,
Maia pa, ra luluai kai ra tarai i ga
vung pala vue.
21 I ga vaki ia upi na luluai ta ra
kubana,
Ma upi na tena varkurai ure kana
lavur tabarikik,
22 Upi na vi kana umana luluai da
i mainge.
Ma na tovo tar ra kabinana ta kana
lavur patuana.

23 Israel bula i ga vana uro Aigipto,
Ma Iakob i ga ki na vaira ta ra
gunan Kam.
24 Ma i ga vapeal tuna kana tarai,
Ma i ga vaongor diat, ma dia ga
lia ma ra niongor ta kadia
lavur ebar.

25 I ga pukue ra bala i diat upi diat
a milikuane kana tarai,
Ma upi diat a vagu pa kana umana
tultul.

26 I ga tulue Moses kana tultul,
Ma Aron nina i ga pilak pa ia.
27 Dir ga vaarike kana umana vak-
ilang limlivuan ta diat,
Ma kana lavur papalum na pada-
pada varvo ta ra gunan
Kam.
28 I ga tulue ra bingnimuna, ma i
ga bobotoi;
Ma dia ga piam vue kana tinata.
29 I ga pukue ra adia tava upi na
gap uka,
Ma i ga doko kadia lavur en.
30 Kadia gunan i ga livur ma ra
umana rokrok,
Dia ga ki ta ra kuba i kadia umana
king.
31 I ga tata, ma ra umana livur na
langa dia ga vana rikai,
Ma ra ut bula, ta kadia langlangun.
32 I ga kia ra bata tuna ma ra bata
na vatvat pire diat,
Ma ra meme i papala ta kadia
gunan.
33 I ga vakaina bula kadia davai na
vain ma kadia lovo,
Ma i ga bubur ra lavur davai ta
kadia langlangun.
34 I ga tata, ma ra umana kubau dia
ga vana rikai,
Damana ra umana nat na kubau,
ma dia ga vurot mat,
35 Ma dia ga en vue ra lavur dava-
davai ta kadia gunan,
Ma dia ga en vue ra vuai kadia pia.
36 I ga ubu bula ra lavur luaina bul
ta kadia gunan,
A luaina vuai ra dekdek i diat par.

37 I ga agure vairop diat, ma dia ga
kap ra silva ma ra goled,
Ma pa ta tikai ta kana lavur vuna
tarai i ga tutukai.
38 Aigipto i ga gugu ta kadia niirop,
Tago ra bunurut ure diat i ga
tup.diat.
39 I ga vuare tika na bakut, ma i ga
turup diat,
Ma i ga tul tar ra iap upi na pu are
diat ta ra marum.
40 A tarai dia ga lulul, ma i ga tul
tar ra voro,
Ma i ga tabar vamaur diat ma
ra gem marama ra bala na
bakut.
41 I ga pelegi ra vat ki, ma ra tava i
ga tamtavit tana,
A tava alir i ga noranoro ta ra
gunan i mage.
42 Tago i ga nuk pa kana lia na
tinata,
Ma Abaraam kana tultul.

43 Ma i ga agure vairop kana tarai
ma ra gugu,
Ma kana umana viviliai ma ra
kakailai na gugu.
44 Ma i ga tul tar ra lavur gunan kai
ra umana Tematana ta diat;
Ma dia ga kale ra papalum kai ra
umana vuna tarai;
45 Upi diat a toratorom ta kana
umana varkurai,
Ma upi diat a mur kana lavur var-
tuluai.
Avat a pite pa ra Luluai.

106

Ra Luluai ia ra tena pait ra boina pire kana tarai

1 Avat a pite pa ra Luluai.
Avat a pite pa ra Luluai, tago a tena
varmari;
Tago kana varmari ta i tur tukum.
2 To ia na vatang valar pa ra lavur
dekdek na papalum kai ra
Luluai?
Ma i tale to ia upi na vaarike kana
lavur papalum di pite pa ia?
3 Diat dia torom ta ra varkurai dia
ti doan,
Damana bula nina i pait ra manga-
mangana takodo ta ra bung-
bung par.

4 Luluai, una nuk pa iau ma nam ra
varmari ba u papait ia pire
kaum tarai;

Una maravut iau ma kaum valavalaun;
5 Upi ina gire ra tinavua kai kaum umana viviliai;
Upi ina gugu ta ra nidoan kai kaum tarai,
Upi avet ma kaum tiniba avet a langlang varurung.
6 Avet ma ra umana tama i vevet ave tar vana rara,
Ave tar varpiam, ave tar mur ra bilak na mangamangana.
7 A umana tama i vevet aro Aigipto pa dia ga nuk pa kaum lavur enana papalum;
Pa dia ga nuk pa kaum lavur varmari, a pepeal diat;
Dia ga varpiam uka abara ra valian, ta ra Ta Meme iat.
8 Ma i ga valaun uka diat ure ra iangina,
Upi na vaarike ke kana ngala na niongor.
9 I ga bor bula ra Ta Meme, ma i ga mama;
Damana i ga agure vabolo diat ta ra maluluvinana, ma i da dia bolo ta ra bil ika.
10 Ma i ga valaun diat kan ra lima i nina i milmilikuane diat,
Ma i ga valaun diat kan ra lima i ra ebar.
11 Ma kadia umana ebar dia ga dudu ta ra polo;
Ma pa ta tikai i virua valili.
12 Io, dia ga kapupi kana tinata,
Ma dia ga kakailai na pite varpa pirana.

13 Pa i vavuan, ma dia ga valubane mule kana lavur papalum,
Ma pa dia ga ki pa ra nuknukina.
14 I ga tut rikai ka kadia mamainga ta ra bil,
Ma dia ga valar God ta ra pupui.
15 Ma i ga tul tar ra magit ta diat dia bala upi ia,
Ma i ga tulue ra ngala na minait bula livuan ta diat.

16 Ma dia ga pin bula Moses ta ra gunan dia ki tana,
Dir ma Aron ra viviliai kai ra Luluai.
17 A pia i ga panganga, ma i ga konom pa Datan,
Ma i ga tuba kapi ra loko na tarai kai Abiram.
18 Di ga vautunge ra iap livuan ta kadia loko na tarai,
Ra biro na iap i ga vaimur ra umana tena varpiam.

19 Dia ga mal ra nat na bulumakau ta ra gunan Koreb,
Ma dia ga lotu tadav ra kalavuar,
20 Damana dia ga kia vue kadia minamar
Ma ra malalar i ra bulumakau nina i en ra vura.
21 Dia ga valubane God kadia tena valaun,
Nina i ga pait ra umana ngala na magit ta ra gunan Aigipto;
22 A umana enana papalum ta ra gunan Kam,
Ma ra umana magit ba di burut i tana ta ra Ta Meme.
23 Kari i ga biti ba na ubu vue diat;
Ia kaka Moses kana viviliai i ga tur bat ia,
Upi na vabalamat kana kankan, kan na ubu vue diat.
24 Maia pa, dia ga milikuane ra bo na gunan,
Pa dia ga kapupi kana tinata;
25 Dia ga tata na urur uka ta kadia lavur pal na mal,
Ma pa dia ga torom ta ra nilai ra Luluai.
26 Kari i ga vatur ra limana ure diat,
Upi na vue pukue vue diat ta ra bil;

27 Upi na vaki varbabaiane ra umana bul mur ta diat livuan ta ra lavur Tematana,
Ma upi na tul varbabaiane vue diat ta ra gunagunan.

28 Dia ga agile bula Baal-Peor,
Ma dia ga enen ra magit na tinabar tadav ra umana minat.
29 Ma dia ga vangangal ia ma kadia lavur mangamangana;

Ma ra ngala na minait i ga vana rikai pire diat.
30 Io, Pinekas i ga tut, ma i ga tur varbat,
Ma damana ra ngala na minait i ga par.
31 Ma nam di ga luk tar ia tana da ra mangamangana takodo,
Ta ra lavur taun tarai ma pa na mutu.

32 Dia ga vakankan ia bula ta ra tava Meriba,
Ma Moses bula i ga rara ure diat;
33 Tago dia ga piam vue ra Tulungea i God,
Ma i ga tatata lulut uka.

34 Pa dia ga vamutue vue ra lavur vuna tarai,
Da ra Luluai i ga vartuluai pire diat;
35 Dia ga ki varpopoto ma ra lavur Tematana,
Ma dia ga vartovo ta kadia mangamangana.
36 Dia ga torom bula ta kadia umana god,
Nina dia ga da ra kun pire diat.
37 Maia, dia ga vartabar ma ra umana natu i diat, a umana tutana ma ra umana vavina, pire ra umana tabaran.
38 Ma dia ga doko diat ba pa dia rara,
Maia pa, kadia umana bul tutana ma kadia umana bul vavina,
Nina dia ga tul tar diat ta ra umana tabalar Kanaan;
Ma ra gunan i ga kaina ma ra gap.
39 Dia ga vadur pa mule diat ma kadia lavur mangamangana,
Ma dia ga vana na ungaunga ma kadia lavur papait.

40 Damana ra kankan kai ra Luluai i ga birao ure kana tarai,
Ma i ga manga milikuane kana tiniba.
41 Ma i ga tul tar diat ta ra lima i ra umana Tematana,
Ma diat dia milikuane diat dia ga kure diat.
42 Kadia umana ebar dia ga ki taun diat bula,
Ma dia ga nur tar ika diat ta kadia varkurai.
43 Mangoro na pakana i ga valaun diat;
Ma ra nuknuk i diat i ga varvarpiam ika,
Ma dia ga malmalu ure kadia varpiam.
44 Ma i ga nuk pa diat mulai ba dia malari,
Ba i valongore kadia kinail;
45 Ma i ga nuk pa mule kana kunubu,
Ma i ga pukue ra nuknukina upi na varogop ma kana varmari ta, a pepeal tuna.
46 I ga tul tar ia ta diat par bula ba di ga kinim vavilavilau diat, upi diat a mari diat.

47 Luluai kaveve God, una valaun avet,
Ma una varurue pa avet kan ra kini livuan ta ra umana Tematana,
Upi avet a pite pa ra lia na iangim,
Ma avet a gugu mat ma ra varmananai piram.

48 Da pite pa ra Luluai, ra God kai Israel, vatikai ma pa na mutu.
Ma ra tarai par diat a biti: Amen.
Avat a pite pa ra Luluai.

107

A VAILIMANA BUK A pite varpa tadav God tago ia ra tena pait ra boina

1 Avat a tul tar ra pite varpa tai ra Luluai, tago a tena varmari;
Tago kana varmari i tur tukum.
2 Boina ba diat ba ra Luluai i tar valaun diat, diat a vatang nam ra tinata,
Diat ba i tar valaun diat kan ra lima i ra ebar,
3 Ma i tar varurue vairop diat kan ra gunagunan,

Kan ra papar a taur ma ra papar a taoai,
Kan ra papar a labur ma ra papar a taubar.
4 Dia ga vana rara ta ra bil, ta ra nga i pui ka,
Pa dia ga gire tadav ta pia na pal ba ra tarai tana.
5 Dia ga mulmulum ma dia ga mar,
A tulungea i diat i ga matmat.
6 Ba dia ga malari dia ga tangi tadav ra Luluai,
Ma i ga valangalanga diat kan ra lavur magit i ga monong diat.
7 Ma i ga lue rap diat ta ra takodo na nga,
Upi diat a vana ta ra pia na pal ba a tarai dia ki tana.
8 Boina ba diat a tul tar ra pite varpa tai ra Luluai ure kana varmari,
Ma ure kana lavur enana papalum pire ra lavur natu i ra tarai!
9 Tago i tabar vamaur nina i merek,
Ma i vangan nina i mulmulum ma ra bo na magit.

10 Diat dia ga ki ta ra bobotoi ma ta ta malur na minat,
Dia ga malari ta ra pal na banubat, ma di ga vi diat;
11 Tago dia ga piam vue ra tinata kai God,
Ma dia ga pidimuane ra nuknuk i ra Ngala Kakit;

12 Kari i ga vamolo ra bala i diat ma ra dekdek na papalum;
Dia ga bura, ma pa ta na abara ba na maramaravut.
13 Io, ba dia ga ki na malari, dia ga tangi tadav ra Luluai,
Ma i ga valaun diat kan kadia kaina kini.
14 I ga ben vairop diat kan ra bobotoi ma ra malur na minat,
Ma i ga al kutu kadia vivi.
15 Boina ba diat a pite pa ra Luluai ure kana varmari,
Ma ure kana lavur enana papalum pire ra lavur natu i ra tarai!
16 Tago i bubur ra umana banbanu na palariam gobol,
Ma i mut kutu ra babat na palariam.

17 A umana papaua dia malari ure kadia lavur mangamangana varpiam iat,
Ma kadia kaina mangamangana i tup diat.
18 A bala i diat pa i mainge tuna ta nian,
Ma dia kakari maravai ta ra mataniolo na minat.
19 Io, dia tangi tadav ra Luluai ba dia malari,
Ma i valaun diat kan kadia kaina kini.
20 I tulue kana tinata, ma i valagar pa diat,
Ma i valangalanga diat kan kadia vinirua.
21 Boina ba diat a pite pa ra Luluai ure kana varmari,
Ma ure kana lavur enana papalum pire ra lavur natu i ra tarai!
22 Ma boina ba diat a vartabar ma ra pite varpa,
Ma diat a varvai ure kana lavur papalum ma ra gugu.

23 Diat dia vana na ta ta ra umana parau,
Diat dia vana na kunukul ta ra lamanana,
24 Go diat dia tar gire ra umana papalum kai ra Luluai,
Ma kana lavur papalum na kinaian ta ra marumian.
25 Tago i tata, ma i vatut ra ngala na vuvu,
Nina i vue ra umana bobol urama.
26 Dia tutua urama ra bakut, dia kuba mulai ta ra marumian;
I bilua tuna ra bala i diat ure ra kaina vinavana.
27 Dia vana lekaleke, ma dia pa lebalebe da tikai i longlong ma ra nimomo,
Ma pa dia nunure mulai ba ava bar diat a pait ia.

28 Io, dia tangi tadav ra Luluai ba dia malari,
Ma i valaun diat kan kadia kaina kini.
29 I vango ra ngala na vuvu upi na malila ka,
Ma ra umana bobol dia ngo.
30 Io, dia gugu, tago i malila,
Ma i vaur diat ta ra tungunana dia mainge diat a pukai tana.
31 Boina ba diat a pite pa ra Luluai ure kana varmari,
Ma ure kana lavur enana papalum pire ra lavur natu i ra tarai!
32 Ma diat a tata vangala pa ia ta ra kivung kai ra tarai,
Ma diat a pite pa ia ta ra kivung kai ra umana patuana.

33 I rang ra umana tava alir ma dia da ra bil,
Ma ra umana mata na tava upi diat a da ra pia i mage tuna.
34 I pukue ra pia na uma upi na da ra bil ika,
Ure ra varpiam kadiat dia ki tana.
35 I toro ra bil, ma i da ra kabipolo,
Ma ra pia mage upi na kor ma ra umana mata na tava.
36 Ma i vaki diat dia mulmulum ie,
Ma dia pait ra pia na pal tana,
37 Ma dia pait ra uma, ma dia vaume ra davai na vain,
Ma i vuavuai tuna.
38 I vadoane bula diat, ma dia peal na kaia;
Ma kadia umana vavaguai pa dia ikilik vanavana.

39 Ma ba dia ikilik ma ba dia bilua,
Tago di ki taun diat, ma di vakaina diat, ma i ngarao ra bala i diat,
40 I manga kulume ra umana luluai,
Ma i varara diat ta ra bil ba pa ta nga tana.
41 Ma i vaki vabakite ra luveana kan ra kinadik,
Ma i vatavua kana tarai da ra kikil na sip.
42 A umana tena takodo dia gire, ma dia ga;
Ma ra mangamangana gegagege par i ang bat ra ngiene.
43 Ba tikai i matoto, boina ba na nuk pa go ra lavur magit,
Ma na kapupi ra lavur varmari kai ra Luluai.

108

A niaring upi God na maravut kana tarai, ma na tur bat kadia umana ebar
(Kak 57:7-11; 60:5-12)
A kakailai kai David.
1 God, a nuknukigu i tar vaninara;
Ina kakailai, maia, iau iat ina kakailai na pite varpa;
2 Amur a tavangun, ra ngap ma ra pagol;
Iau iat ina vangun ra kau.
3 Ina pite pa u, Luluai, livuan ta ra umana Tematana,
Ma ina kakailai na pite varpa piram livuan ta ra umana vuna gunan.
4 Tago kaum varmari i ki ak ta ra bakut,
Ma kaum dovotina i tuk tar ta ra lao.

5 God, una vangala pa mule u pi una ki ak ta ra bakut,
Kaum minamar na ngala ta ra rakarakan a gunagunan.
6 Una valaun avet ina ra limam tuna, ma una torom tagu,
Upi kaum vakak na langalanga.

7 God i tar tata ta kana lia na kini dari: Ina manga gugu;
Ina tibe varbaiane Sekem, ma ina valar tibe ra male Sukot.
8 Gilead kaugu, Manase kaugu,
Epraim bula a ramravit ure ra ulugu.
Iuda kaugu buka na varkurai.
9 Moab kaugu la na dududur;
Ina vue ra pal a kaugu taun ra gunan Edom;
Ina kalukal ure Pilistia.

10 To ia na agur vaolo iau ta ra pia na pal di tar liplip bat ia?

To ia na rap vaolo iau ta ra gunan Edom?
11 Dave, pa u tar okole vue avet, God?
Pa ava varagur, God, ma kaveve kor na tarai na vinarubu.
12 Una maravut avet, upi avet a tur bat ra ebar,
Tago ra maramaravut kai ra tarai pai i topa ta magit.
13 Ba dat ma God dat a ongaongor,
Tago ia iat na rua taun kada umana ebar.

109

Ra tutana nina i purpuruan i tata mukumuk
Kai nina i lue ra kakailai; a kakailai kai David.
1 Koko una ki mut, u ra God ba iau pite pa ia.
2 Tago ra tena varpiam ma ra tena vavagu dir tak ngia ure iau.
Dir tar vavaongo pa iau.
3 Maia, dia vila babat iau ma ra tinata na vargegelenai,
Ma dia varubu ure iau, ma pa ta vuna.
4 Dia bali kaugu varmari ma ra mangamangana ebar;
Ma iau, iau tar araring.
5 Ma dia bali ra boina ma ra kaina piragu,
Ma dia bali ra varmari ma ra milmilikuan.

6 Una tibe ra tena varpiam upi na kure;
Ma ra tena vartakun na tur pirana ta ra papar a lima tuna.
7 Ba di varvarkurai ure, boina ba da takun ot pa ia;
Ma kana niaring na da ra varpiam.
8 Boina ba na laun a paupau bung uka,
Ma ta ra tikai na kia vue ta kana kiki.
9 Boina ba ra umana natuna diat a varogop ma ra umana nat na ling,
Ma kana taulai a ua na vavina ka.
10 Boina ba ra umana natuna diat a va nangananga ka, ma diat a lulul uka,
Ma boina ba da korot vue diat kan ra kuba i diat i uliran.
11 A tena piapie mani na vatur vake kana tabarikik par,
Ma ra umana vaira diat a long kana papalum.
12 Koko ta tikai na mari mule,
Ma koko ta tikai na vamel ra umana natuna, a umana nat na ling.
13 Boina ba ra umana bul mur tana diat a virua;
Ma da pun vue ra iang i diat ta ra taun tarai namur.
14 Boina ba ra Luluai na nuk pa ra varpiam kai ra umana tamana;
Ma koko da pun vue ra varpiam kai nana.
15 Ra Luluai na nuk vatikene pa diat,
Upi na vamutue ra ninunuk uraure diat ati ra pia.
16 Tago pa i ga pait ra varmari,
I vakavakaina ka ra luveana, ma nina i ki na niiba,
Ma nina i takunuan ra balana, upi na ubu diat.
17 A lup tinata kakaina ma kana kaina tinata na lilikun mulai pirana,
Ma pa i gugu ta ra varvadoan, ma na ki vailik kan ia.
18 I vavauluvai ma ra tinata kakaina da ma ra mal,
Ma i ruk ta ra balana da ra tava,
Ma da ra dangi ta ra uruna.
19 Boina ba na da ra mal pirana, nina i turturup me,
Ma da ra vipit, nina i vala vi pit me.

20 Go ra vapuak ba ra Luluai na tul tar ia ta kaugu umana ebar,
Ma ta diat dia tata vakaina iau.
21 Luluai, God, una mari maravut iau ure ra iangim,
Una valaun iau, tago i kat kaum varmari.
22 Tago iau ki na malari ma iau luveana,
Ma i takunuan ra balagu.
23 Iau tar panie da ra malur,
Di kap vue iau da ra kubau.

24 A malmalikun na kaugu i malmalu ta ra vinevel,
Ma ra pal a pakagu i palaur.
25 Ma iau, iau da ra magit na varkulumai pire diat,
Ba dia gire iau dia loloe ra ulu i diat.

26 Una maravut iau, Luluai kaugu God,
Una valaun iau varogop ma kaum varmari;
27 Upi diat a nunure ba a limam iat,
Ba u, Luluai, u ga pait ia.
28 Kan diat a tata kakaina, ma u, una ga tata na varvadoan;
Dia tut, ma di varuva diat, ma kaum tultul na gugu.
29 Kaugu umana ebar diat a vavauluvai ma ra niruva,
Ma diat a pulu mule diat ma kadia vavirvir iat da ma ra olovoi.
30 Ina pite pa tuna ra Luluai ma ra ngiegu;
Maia, ina pite pa ia livuan ta ra ngala na kor.
31 Tago na tur na maramaravut ta ra papar a lima tuna pire ra luveana,
Upi na valaun ia kan diat dia kure vakaina.

110

Ra Luluai ma ra king nina i ga pilak pa ia
A kakailai kai David.
1 Ra Luluai i ga tatike ta kaugu luluai dari:
Una ki ta ra papar a limagu tuna,
Upi ina vadiop kaum lavur ebar upi ra ruarua na kakim.

2 Ra Luluai na tulue vaarike kaum dekdek na buka na varkurai maro Sion;
Una ki na varkurai limlivuan ta kaum lavur ebar.
3 Kaum tarai dia ga upi diat a tul tar mule diat ta ra bung ba u varurue diat tana,
Ma diat a mamar ma ra gomgom na minamar;
U vatur vake kaum lavur barmana dia da ra mavoko i vana rikai ta ra lar.

4 Ra Luluai i tar vavalima ma pa na pukue ra nuknukina;
U a tena tinabar tukum
Varogop ma Melkisedek.

5 Ra Luluai, nina i tur ta ra papar a limam tuna,
Na pamar gigi ra umana king ta ra bung ba na vaarike kana kankan tana.
6 Na varvarkurai limlivuan ta ra umana Tematana,
Na vabuka ra umana bala na kamara ma ra umana virua;
Na pamar gigi ra umana luluai i ra rakarakan a gunagunan.
7 Na momo ta ra tava i alir ta ra papar a nga;
Kari na vatur ra uluna urama.

111

A pite varpa tadav ra Luluai
1 Avat a pite pa ra Luluai.
Ina pite pa ra Luluai ma ra balagu par,
Ta ra kivung kadiat dia dovot ma pire ra kor na tarai.
2 A umana papalum kai ra Luluai dia ngala,
Ma diat dia gugu ta diat dia vartovo tana.
3 Kana papalum a kaliana tuna, ma i mamar na kaia;
Ma kana mangamangana takodo i tur padikat pa na mutu.
4 I vanuk tar kana lavur enana papalum;
Ra Luluai a tena varmari, ma i buka ma ra varmari tuna.
5 I tar tul tar ra magit na nian ta diat dia ru ia;
Na nuk vatikene pa kana kunubu.
6 I tar vaarike ra dekdek i kana lavur papalum pire kana tarai,
Ba i ga tul tar ra gunan kai ra umana Tematana ta diat.
7 A lavur papalum na limana dia dovot ma dia takodo,
Ma kana lavur togotogo dia dovot.

8 Dia tur padikat pa na mutu,
Di tul tar diat ma ra dovotina ma ra mangamangana takodo.
9 I ga tulue ra valavalaun tadav kana tarai;
I ga kure tar kana kunubu pi na tur vatikai.
A iangina i lia, ma i topa ia ba da ru ia.
10 A variru tadav ra Luluai ia ra vunapai ra kabinana;
Ma diat dia mur ia diat a matoto bulu.
A pite varpa pirana na tur tukum.

112

A tena takodo i ki na gugu

1 Avat a pite pa ra Luluai.
Nam ra tutana ba i ru ra Luluai i ti doan,
Nina ba i ga tuna ta kana lavur vartuluai.
2 A umana bul mur tana diat a ngala ta ra gunagunan,
A taun tarai kai ra umana tena takodo diat a ti doan.
3 I rada ra kubana ma ra ngala na tabarikik ma ra vurvur magit,
Ma kana mangamangana takodo na tur tukum.
4 Na marum a kapa i vakapa are ra dovot na tutana,
Ra tena maramaravut, ra tena varmari, ma ra tena takodo.
5 I ti doan nam ra tutana ba i pait ra varmari, ma i la tar ra magit ta diat dia lul ia,
I ti doan bula nina ba na dovot ta kana lavur papalum.
6 A dovot pa na malmaliara ta tika na bung;
Di nuk uraure ra tena takodo pa na mutu.
7 Pa na burut ure ta kaina varvai,
A nuknukina i tur padikat, i nurnur tai ra Luluai.
8 A nuknukina i tur padikat, ma pa na burburut,
Tuk na gire kana mamainga ure kana lavur ebar.
9 A gugu na tutana, i tar tabar ra umana luveana;
Kana mangamangana takodo na tur vatikai;
A ramuna na tur arama, ma da ru ia.
10 A tena varpiam na gire ma na tabun ra balana;
Na vangvangia ra pal a ngiene, ma na panie;
Pa da pait ot pa ra mamainga kai ra tena varpiam.

113

A pite varpa tadav ra Luluai tago ia ra tena pait ra boina

1 Avat a pite pa ra Luluai.
Avat a umana tultul kai ra Luluai, avat a pite pa ia,
Avat a pite pa ra iang i ra Luluai.

2 Da pite pa ra iang i ra Luluai
Papa gori ma pa na mutu.
3 Maro ra ngu na gunan a keake i kuma rikai tana tuk tar ta ra nguna i ki ong tana,
Da pite pa ra iang i ra Luluai.
4 Ra Luluai i ki ak ta ra lavur vuna tarai,
Ma kana minamar i ngala ta dir ma ra minamar i ra bala na bakut.

5 To ia dir varogop ma ra Luluai kada God,
Nina i ki arama liu,
6 Nina i tur rururu upi na gigira ba
Taun ra maup ma ra rakarakan a gunagunan?
7 I vatut ra luveana kan ra tobon,
Ma i puak vairop ra viloi kan ra ul a buta;
8 Upi na vaki ia varurung ma ra umana luluai,
Maia, varurung ma ra umana luluai kai kana vuna tarai.
9 I tul tar ra vavina i biu ba na ki ra kubana,
Ma na gugu ure ra umana natuna.
Avat a pite pa ra Luluai.

114

A kakailai ure ra Lukara na Bolo Lake

1 Ba Israel i ga irop kan Aigipto,

Ra kuba i Iakob kan ra tarai ba i enana kadia tinata;
2 Ra Luluai i ga pilak pa Iuda upi kana pal tabu,
Ma Israel upi kana pakana ba i varkurai tana.

3 A ta i gire ma i lop,
Iordan i alir murmur.
4 A umana buabuana dia pil da ra me, a tomotoina,
A umana ilil da ra nat na sip.

5 U ti dave ra ta, tago u lop?
U Iordan, u dave, tago u alir murmur?
6 I dave avat a umana buana, tago ava pipil da ra me?
Avat a umana ilil, tago ava pipil da ra umana nat na sip?

7 U ra rakarakan a gunagunan, una dadadar, tago ra Luluai i bang ati;
Tago ra God kai Iakob go kari;
8 Nina i pukue ra vat ki upi ra kabipolo,
Ma ra dekdek na vat upi ra mata na tava.

115

Ra kopono dovot na God

1 Koko avet, Luluai, koko avet a vatur vake ra pite varpa;
Una tul tar ia ta ra iangim iat,
Ure kaum varmari, ma ure ra dovot na maukuam.

2 Upi ra ava a umana Tematana dia biti dari:
Akave kadia God?

3 Kada God i ki ka ra bala na bakut;
I tar pait ra lavur magit i ga mainge.
4 Kadia lavur tabataba di ga pait diat ma ra silva ma ra goled ika,
A tarai ka dia ga pait diat.
5 Dia vung ra ngie i diat, ma pa dia tata;
A kiau na mata i diat, ma pa dia gigira;
6 A talinga i diat, ma pa dia valavalongor;
A bilau i diat, ma pa dia lulung;
7 A lima i diat, ma pa dia bibili;
Dia vung ra kau i diat, ma pa dia vanavana;
A kongkong i diat, ma pa ta nilai diat.
8 Ma diat dia pait diat dia varogop vanavana ma diat;
Ma damana bula diat par tikatikai dia nurnur ta diat.

9 Israel, una nurnur tai ra Luluai!
Ia kaka kadia tena maramaravut ma kadia ramravit.
10 Avat a tarai Aron, avat a nurnur tai ra Luluai!
Ia kaka kadia tena maramaravut ma kadia ramravit.
11 Avat ava ru ra Luluai, avat a nurnur tai ra Luluai!
Ia kaka kadia tena maramaravut ma kadia ramravit.

12 Ra Luluai i ga nuk pa dat, ma na vadoane dat;
Na vadoane ra tarai Israel;
Na vadoane ra tarai Aron;
13 Na vadoane diat dia ru ra Luluai,
Diat par a umana ikilik ma ra umana ngala.

14 Ra Luluai na vapeal avat,
Avat ma ra umana natu i vavat.
15 Ra Luluai na vadoane avat,
Nina i ga vaki ra bala na bakut ma ra rakarakan a gunagunan bula.

16 A bala na bakut kai ra Luluai,
Ma ra rakarakan a gunagunan i ga tul tar ia tai ra tarai.
17 A umana minat pa diat a pite pa mule ra Luluai,
Ma diat bula dia kuba ta ra gunan na minat, pata.
18 Ma dat, dat a pite pa ra Luluai
Papa gori ma pa na mutu.
Avat a pite pa ra Luluai.

116

A tutana nina di tar valaun ia kan ra minat i pite pa ra Luluai

1 Iau mari ra Luluai, tago i tar torom
Ta ra nilaigu ma ta kaugu lavur nilul.
2 Ina lotu pirana ta ra lavur bung ina laun tana,
Tago i tar lingan upi iau.
3 A umana vivi na minat dia ga vake iau,
Ma ra ngala na bunurut kai ra ruarua na tulungen i ga tup iau;
A purpuruan ma ra nginarao dir ga tadav iau.
4 Io, iau ga kakail tadav ra iang i ra Luluai dari:
Luluai, iau lul u, una valaun iau.
5 Ra Luluai a tena varmari ma ra tena takodo;
Maia, kada God a tena varmari tuna.
6 Ra Luluai i vaale bat diat dia tuptup;
Iau ga bilua ma i tar valaun iau.
7 A tulungeagu, una balamat mulai;
Tago ra Luluai i mari maravut u.

8 Tago u tar, valaun ra tulungeagu kan ra minat;
A matagu pa na lulur,
Ma ra kakigu pa na tutukai.
9 Ina vanavana ta ra luaina mata i ra Luluai,
Ta ra gunan kai ra umana launa.
10 Iau ga nurnur ba iau ga tata dari:
I tup iau tuna;
11 Ta kaugu nginarao iau ga biti dari:
A tarai par a umana tena vavaongo diat.

12 Ina tul tar ra ava tai ra Luluai
Ure kana lavur bo na vartabar piragu?
13 Ina tak pa ka ra momamomo na valavalaun,
Ma ina lotu tadav ra iang i ra Luluai.
14 A magit par ba iau ga vavalima tar ia tai ra Luluai, ina tul tar ia
Ta ra luaina mata i kana tarai par.
15 Ba ra umana tena lotu kai ra Luluai dia mat,
I ngala ra nuknukina tana.
16 Luluai, a dovotina iau kaum tultul;
Iau kaum tultul, natu i kaum tultul a vavina;
U tar pala kapi kaugu lavur vivi.
17 Ina tul tar ra tinabar na pite varpa tam,
Ma ina lotu tadav ra iang i ra Luluai.
18 Ina pait ot pa kaugu lavur vavalima pire ra Luluai,
Maia, ta ra luaina mata i kana tarai par,
19 Ta ra bala na gunan ta ra kuba i ra Luluai,
Livuan tam Ierusalem.,
Avat a pite pa ra Luluai.

117

A pite varpa tadav ra Luluai

1 Avat a umana vuna gunan par, avat a pite pa ra Luluai,
Avat a lavur vuna tarai par, avat a manane.
2 Tago i ngala kana varmari tadav dat,
Ma ra dovotina kai ra Luluai i tur pa na mutu.
Avat a pite pa ra Luluai.

118

A niaring na pite varpa ure ra niuvia

1 Avat a pite pa ra Luluai, tago a tena varmari;
Tago kana varmari i tur pa na mutu.
2 Boina ba Israel na biti gori,
Ba kana varmari i tur pa na mutu.
3 Boina ba gori ra tarai Aron na biti,
Ba kana varmari i tur pa na mutu.
4 Boina ba diat dia ru ra Luluai diat a biti gori,
Ba kana varmari i tur pa na mutu.

5 Ba iau ga ki na malari, iau ga kail tadav ra Luluai;
Ra Luluai i ga torom tagu, ma i ga valangalanga iau.

6 Ra Luluai i tur maravut iau; pa ina burut;
A tarai diat a vakaina davatane iau?
7 Ra Luluai i tur na maramaravut piragu,
Kari ina gugu ka ure diat dia milmilikuane iau.
8 I boina ba da rivarivan pire ra Luluai,
Ma koko da nurnur ta ra tarai.
9 I boina ba da rivarivan pire ra Luluai,
Ma koko da nurnur ta ra umana ngalangala.

10 A umana Tematana par dia ga kobot upi iau;
Ta ra iang i ra Luluai ina ubu vue diat.
11 Dia ga kobot upi iau; maia, dia ga kobot upi iau;
Ta ra iang i ra Luluai ina ubu vue diat.
12 Dia ga vartakalat bat iau da ra umana livur;
Da ga pun diat da ra neap;
Ta ra iang i ra Luluai ina ubu vue diat.
13 Di ga varur vadekdek iau upi ina bura.
Ma ra Luluai iat i ga maravut iau.
14 Ra Luluai ra dekdekigu ma kaugu kakailai;
Ma ia bula kaugu valavalaun.

15 A kalukal ma ra valavalaun dir tur ta ra kuba i ra umana tena takodo;
A lime tuna ra Luluai i uvuvia.
16 A lime tuna ra Luluai i ngala;
A lime tuna ra Luluai i uvuvia.
17 Pa ina virua, ina laun uka,
Ma ina varvarvai ta ra lavur papalum kai ra Luluai.
18 Ra Luluai i tar vaminana iau ma ra virit,
Ma pa i ga vung vue iau upi ina mat.
19 Una papa are ra matakilalat na mangamangana takodo tagu;
Ina olo tana, ma ina pite pa ra Luluai:
20 Go ia ra matakilalat kai ra Luluai;
A umana tena takodo diat a olo tana.

21 Ina pite pa u, tago u ga torom tagu,
Ma u tar valaun iau.
22 Nam ra vat ba ra umana tena pait pal dia ga pilak vue,
Nam muka di tar pait ra ul a ngu na pal me.
23 Go ra Luluai i vuna tana;
Ma ra mata i dat i manamanane.
24 Ra Luluai i vuna ta go ra bung,
Dat a gugu ma dat a ga tana.
25 Luluai, ave aring u ba una valaun avet gori;
Luluai, ave lul u ba una vadoane avet gori.

26 Nina i olo ma ra iang i ra Luluai i ti doan;
Ave tata vadoane avat ta ra kuba i ra Luluai.
27 Ra Luluai ia God, ma i tar tul tar ra kapa ta dat;
Avat a tur pa ra lukara ma ra purpur,
Ma na tuk tar ta ra ram u ra uguugu na vartabar.
28 U kaugu God, ma ina pite pa u,
U kaugu God, ma ina pite vangala pa u.
29 Avat a tul tar ra pite varpa tadav ra Luluai, tago a tena varmari,
Tago kana varmari i tur pa na mutu.

119

A varkurai kai ra Luluai

1 Diat i ko vurakit kadia mangamangana,
Ma dia mur ra vartovo kai ra Luluai, dia ti doan.
2 Diat dia torom ta kana varvai.
Upi diat a tikan upi ia ma ra bala i diat par, dia ti doan.
3 Maia, diat ba pa dia pait ta mangamangana gegagege,
Diat ba dia mur kana lavur nga!
4 U tar tul tar kaum lavur vartuluai ta ra tarai,

Upi diat a ongor ma ra tinorom tana.
5 Boina ba na padikat kaugu mangamangana,
Upi ina torom ta kaum lavur togotogo.
6 Ba tumu ina ru kaum lavur vartuluai,
Pa ina vavirvir.
7 Ina pite pa u ma ra dovot na balagu,
Ba iau matoto ure kaum lavur takodo na varkurai.
8 Ina torom ta kaum lavur togotogo;
Koko una vana balakane iau.

Da torom ta ra varkurai kai ra Luluai

9 A barmana na vagomgom kana mangamangana ma ra ava bar?
Na toratorom uka ta kaum tinata.
10 Iau tar tikatikan up u ma ra balagu parika,
Koko una tul tar iau ba ina vana rara kan kaum lavur vartuluai.
11 Iau tar vung vake kaum tinata ta ra balagu,
Upi koko ina piam u.
12 Luluai, da pite pa u;
Una vateten tar kaum lavur togotogo tagu.
13 Iau tar varvarvai ta ra lavur tinata na varkurai
Dia arikai ta ra ngiem.
14 Iau manga gugu ta ra nga i vuna ta kaum lavur varvai,
Da di gugu ta ra lavur tabarikik par.
15 Ina nununuk ta kaum lavur vartuluai,
Ma ina ru kaum lavur mangamangana.
16 Ina ga ta kaum lavur togotogo;
Pa ina valubane kaum tinata.

Da gugu ta ra varkurai kai ra Luluai

17 Una mari maravut kaum tultul, upi ina laun,
Damana ina torom ta kaum tinata.
18 Una vanana pa ra matagu, upi ina gire
Ra lavur magit na kinaian ta kaum tinata na vartovo.
19 Iau a vaira ati ra pia;
Koko una ive kaum lavur vartuluai kan iau.
20 A balagu i anan tuna a bungbung par
Upi kaum lavur varkurai.
21 U tar bor diat dia malamala luluai,
Na kaina ta diat dia vana rara kan kaum lavur vartuluai.
22 Una tak vakari vue kan iau ra vavirvir ma ra milmilikuan;
Tago iau tar torom ta kaum umana varvai.
23 A umana luluai bula dia ga ki ma dia ga varpit ure iau,
Ma ga kaum tultul i nununuk ta kaum lavur togotogo.
24 Kaum umana varvai bula ina gugu tana,
Diat kaugu umana tena varvateten.

A niongor up! ra tinorom ta ra varkurai kai ra Luluai

25 A balagu i ki petep ta ra tobon,
Una valagar pa mule iau vardada ma kaum tinata.
26 Iau tar tata kapa ure kaugu mangamangana, ma u tar torom tagu,
Una vateten tar kaum umana togotogo tagu.
27 Una vaminana iau ure ra maukua i kaum umana vartuluai,
Damana ina nununuk ure kaum lavur enana papalum.
28 I kaina ra balagu ma ra niligur;
Una vapadikat iau vardada ma kaum tinata.
29 Una tak vue kan iau ra mangamangana vavaongo,
Ma una tabar maravut iau ma kaum tinata na vartovo.
30 Iau tar pilak pa ra dovot na mangamangana,
Iau tar mainge kaum lavur varkurai.
31 Iau tabe vake kaum lavur varvai,
Luluai, koko una varuva iau.
32 Ina vutvut ta ra nga i kaum lavur vartuluai,
Tago u valangalanga ra balagu.

A niaring upi ra minatoto

33 Una tovo tar ra nga i kaum lavur
togotogo tagu;
Ma ina mur ia tuk tar ta ra mutu-
aina.
34 Una tabar iau ma ra minatoto,
ma ina torom ta kaum var-
tovo;
Maia, ina torom tana ma ra balagu
parika.
35 Una vavanavana iau. ta ra nga i
kaum umana vartuluai,
Tago iau gugu ta diat.
36 Una pukue ra balagu, upi na
mainge kaum lavur varvai,
Ma koko ina puruai upi ra kaina
tabarikik.
37 Una tigal bat ra matagu, ba koko
na gire ra magit vakuku,
Ma una valagar iau, upi ina vana-
vana ta kaum lavur nga.
38 Una vadekdek tar kaum tinata ta
kaum tultul,
Nina ba kadiat dia ru u.
39 Una tak vue ra varkulumai kan
iau, nina ba iau burutue;
Tago kaum umana varkurai dia
boina.
40 Ea, iau tar bala upi kaum lavur
vartuluai;
Una valagar pa iau ma kaum
mangamangana takodo.

A nurnur tai ra varkurai kai ra Luluai

41 Luluai, boina ba kaum varmari
bula na tadav iau,
Maia, kaum valavalaun iat var-
dada ma kaum tinata.
42 Damana ina tata bat nina i vul
iau;
Tago iau nurnur ta kaum tinata.
43 Ma koko una tak vakakit vue
ra dovot na tinata kan ra
ngiegu,
Tago iau tar nurnur ta kaum lavur
varkurai.
44 Damana ina torom vatikai ta
kaum tinata na vartovo,
Ma pa na mutu.
45 Ma ina ki langalanga,
Tago iau tar varvartovo ure kaum
lavur vartuluai.
46 Ina vaarike bula kaum lavur
varvai ta ra luaina mata i ra
umana king,
Ma pa ina vavirvir.
47 Ma ina gugu ta kaum lavur var-
tuluai,
Tago iau mainge diat.
48 Ina tulue vaarike ra limagu bula
upi kaum lavur vartuluai,
tago iau mari diat,
Ma ina nununuk ta kaum lavur
togotogo.

A kini nunur ta ra varkurai kai ra Luluai

49 Una nuk pa ra tinata tadav kaum
tultul,
Tago u tar vanurnur iau.
50 Kaum tinata i valagar pa iau,
Ia nam iau maram tana ba ra
kaina mangana i tup iau.
51 Diat i kolakolo ra nuknuk i diat
dia ga manga kulume iau,
Ma pa iau ga vana irai kan kaum
vartovo.
52 Luluai, iau tar nuk pa kaum
lavur varkurai amana tana,
Ma iau tar maram tana.
53 I malamalapang ra balagu ma ra
kankan,
Tago ra umana tena varpiam dia
vung vue kaum vartovo.
54 Iau tar kakailai ure kaum lavur
togotogo,
Ta ra kubagu ba iau ki na vaira
tana.
55 Luluai, iau tar nuk pa ra iangim
ta ra marum,
Ma iau tar torom ta kaum vartovo.
56 Iau tar vatur vake go,
Tago iau tar torom ta kaum umana
vartuluai.

*A varmari na bala ia ra varvar-
gat ure ra varkurai kai ra Luluai*

57 Luluai, kaugu tiniba;
Iau tar biti ba ina torom ta kaum
lavur tinata.
58 Iau tar lul, upi kaum varmari ma
ra balagu par;
Una mari iau vardada ma kaum
tinata.
59 Iau nuknuk pa kaugu lavur
mangamangana,
Ma iau tadav kaum lavur varvai.
60 Iau lulut, ma pa iau vavuan,

Upi ina torom ta kaum lavur vartuluai.
61 Iau taviviai ta ra vivi kai ra umana tena varpiam,
Ma pa iau valubane kaum tinata na vartovo.
62 Ina tavangun ta ra mutumut, upi ina tul tar ra pite varpa piram,
Ure kaum lavur takodo na varkurai.
63 Ave talaina ma diat dia ru u,
Ma ave talaina ma diat dia torom ta kaum lavur vartuluai.
64 Luluai, a rakarakan a gunagunan i kor ma kaum varmari;
Una tovo iau ma kaum lavur togotogo.

A varkurai kai ra Luluai i ngatngat

65 U tar pait ra varmari tadav kaum tultul,
Luluai, vardada ma kaum tinata.
66 Una tovo tar ra kabinana tagu ma ra minatoto bula,
Tago iau tar kapupi kaum lavur vartuluai.
67 Lua, ba pa ta magit i monong iau, iau ga vana rara;
Ma go iau tar torom ta kaum tinata.
68 U a boina, ma u pait ra boina,
Una tovo tar kaum lavur togotogo tagu.
69 Diat i kolakolo ra nuknuk i diat dia takun vavaongo pa iau,
Ma iau, ina torom ta kaum umana vartuluai ma ra balagu par.
70 I bira ka ra bala i diat,
Ma iau, iau gugu ka ta kaum vartovo.
71 I boina piragu, tago ra kaina mangamangana i ga tup iau;
Upi ina vartovo ure kaum lavur togotogo.
72 A vartovo na ngiem i topa iau,
Ma ra arip na marmar na goled ba ra silva pata.

A varkurai kai ra Luluai i dovot

73 A limam i tar mal iau, ma i tar vaki iau;
Una tul tar ra minatoto tagu, upi ina vartovo ure kaum lavur vartuluai.
74 Diat dia ru u diat a gire iau ma diat a gugu,
Tago iau tar nurnur ta kaum tinata.
75 Luluai, iau nunure ba i takodo kaum lavur varkurai;
Ma u tar virit iau, tago i dovot ra maukuam.
76 Boina ba kaum varmari na vamaram iau,
Vardada ma kaum tinata tadav kaum tultul.
77 Boina ba kaum bala na varmari na tadav iau, upi ina laun,
Tago iau gugu ta kaum vartovo.
78 Boina ba diat i kolakolo ra nuknuk i diat diat a vavirvir, tago dia vakaina iau, ma pa ta vuna.
Ma iau, ina nununuk ta kaum lavur vartuluai.
79 Boina ba diat dia ru u diat a tadav iau,
Ma diat a nunure boko kaum lavur varvai.
80 Boina ba ra balagu na mur vakakit kaum lavur togotogo,
Upi koko ina vavirvir.

A niaring upi ra varvalaun

81 A balagu i malari upi kaum valavalaun;
Ma go ina nurnur uka ta kaum tinata.
82 A matagu i kaina upi kaum tinata,
Ba iau biti: Vingaia una vamaram iau?
83 Tago iau da ra paura i taba ta ra mi,
Ma a dovotina pa iau valubane kaum lavur togotogo.
84 Aivia ra bung boko na tup kaum tultul?
Vingaia una kure diat dia vakavakaina iau?
85 Diat i kolakolo ra nuknuk i diat dia ga kal ra tung ure iau,
Diat ba pa dia varogopane mule diat ma kaum tinata na vartovo.

86 Kaum lavur vartuluai par dia dovot;
Dia takun vavaongo iau; una maravut iau.
87 I maravai ba diat a vamutue iau ati ra pia,
Ma ga iau, pa ina ga vung vue kaum umana vartuluai.
88 Una valagar iau vardada ma kaum varmari;
Damana ina torom ta ra varvai na ngiem.

A nurnur ta ra varkurai kai ra Luluai

89 Luluai, kaum tinata i tur tukum,
I tur padikat arama ra bala na bakut.
90 Kaum dovot na mangamangana i tur pire ra umana taun tarai par,
U tar vaki ra rakarakan a gunagunan ma i tur vatikai.
91 Varogop ma kaum lavur varkurai dir tur gori,
Tago ra lavur magit diat kaum umana tultul.
92 Gala kaum tinata pa i ga vagagane iau,
Gala ina ga virua ta ra mangana i monong iau.
93 Pa ina valubane tuna kaum lavur vartuluai;
Tago u tar valagar iau. me.
94 Iau kaum, una valaun iau;
Tago iau tar tikan upi kaum lavur vartuluai.
95 A umana tena varpiam dia kiki uai upi diat a vamutue iau,
Ma iau, ina nuk pa kaum lavur varvai.
96 Iau tar gire ba ra lavur magit ati ra pia a komkomuna ka,
Ia kaka kaum vartuluai i tababa na kaia.

Da mari ra varkurai kai ra Luluai

97 Iau ti manane tuna kaum tinata na vartovo!
Iau nununuk tana vatikai.
98 Iau lia ta kaugu umana ebar ma ra kabinana, ure kaum umana vartuluai;
Tago dia ki vatikai piragu.
99 Iau lia ta kaugu umana tena vartovo par ma ra minatoto;
Tago iau nununuk ta kaum lavur varvai.
100 Iau lia ta ra umana patuana ma ra kabinana;
Tago iau tar torom ta kaum lavur vartuluai.
101 Iau tigal bat ra kaugu ta ra lavur kaina nga par,
Upi ina torom ta kaum tinata.
102 Pa iau vana kan kaum lavur varkurai
Tago u tar tovo iau.
103 Kaum lavur tinata dia kalakalami tuna piragu!
Maia, dia manga kalami ta ra ngiegu, ma ra polo na livur pata.
104 Kaum lavur vartuluai dia vaminana iau;
Kari iau milmilikuane ra lavur kaina nga par.

A varkurai kai ra Luluai i varvakapa

105 Kaum tinata ia ra lamp ure ra kaugu,
Ma i da ra kapa ure kaugu nga.
106 Iau tar vavalima, ma ina pait ot pa ia bula,
Ba ina torom ta kaum lavur takodo na varkurai.
107 I tup iau tuna,
Una valagar pa iau, Luluai, vardada ma kaum tinata.
108 Luluai, iau lul u ba una alube pa kaugu vartabar na pite varpa,
Ma una tovo tar kaum lavur varkurai tagu.
109 Iau to na virua ra bungbung par;
Ma pa iau valubane kaum tinata na vartovo.
110 A umana tena varpiam dia kapi kun ure iau,
Ma pa iau vana rara kan kaum lavur vartuluai.
111 Iau vatur vatikene pa kaum lavur varvai,
Tago ra balagu i gugu ure diat.
112 Iau tar kure ra balagu ba na pait ot pa kaum umana togotogo,

Pa na mutu, tuk tar ta ra mutu-
aina.

A bo na kini ta ra varkurai kai ra Luluai

113 Iau milmilikuane diat i a urua
ra nuknuk i diat;
Ma iau mainge ke kaum tinata na
vartovo.
114 U kaugu rivarivan ma kaugu
bakbakit;
Iau nurnur ta kaum tinata.
115 Avat a vana kan iau, avat a
umana tena pait ra kaina,
Upi ina torom ta ra lavur vartuluai
kai kaugu God.
116 Una maravut iau varogop ma
kaum tinata, upi ina laun;
Ma koko ina vavirvir ure ra magit
iau ki nunur upi ia.
117 Una vapadikat iau, ma ina ki
bulu,
Ma ina ru vatikene pa kaum lavur
togotogo.
118 U okole vue diat par dia vana
rara kan kaum lavur togo-
togo,
Tago kadia mangamangana i
vavaongo.
119 U vamutue ra umana tena
varpiam par ati ra pia da ra
dur;
Kari iau mainge kaum lavur var-
vai.
120 A pal a pakagu i dadadar tago
iau burut i tam;
Ma iau burut bula ta kaum lavur
varkurai.

Da torom ta ra varkurai kai ra Luluai

121 Iau tar pait ra magit u ga kure
tar ia, ma ra magit i takodo
bula;
Koko una nur tar iau ta diat dia ki
taun iau.
122 Una maravut kaum tultul upi
na ki bulu;
Koko diat i kolakolo ra nuknuk i
diat diat a ki taun iau.
123 A matagu i kaina tuna upi na
gire kaum valavalaun,
Ma upi kaum takodo na tinata.
124 Una pait nam ra magit pire
kaum tultul ba na varogop
ma kaum varmari,
Ma una tovo tar kaum lavur togo-
togo tagu.
125 Iau kaum tultul, una tabar iau
ma ra minatoto,
Upi ina nunure kaum lavur varvai.
126 I topa ia ba ra Luluai na varku-
rai;
Dia tar nuk vakuku vue kaum
tinata na vartovo.
127 Kari iau manga mainge kaum
lavur vartuluai ta dir
Ma ra goled, maia, ma ra goled i
ngatngat tuna.
128 Kari iau biti ba kaum lavur
vartuluai dia takodo,
Ma iau milikuane ra lavur nga par
ba dia rara.

A tutana i mainge upi na mur ra varkurai kai ra Luluai

129 Kaum lavur varvai dia enana
tuna,
Kari iau toratorom ta diat.
130 Ba di pala kaum tinata, i var-
vakapa;
I vaminana diat dia tuptup.
131 Iau manga panganga, ma iau
tungatunga,
Tago iau bala upi kaum umana
vartuluai.
132 Una lingan upi iau, ma una
mari iau,
Tago dari kaum mangamangana
pire diat dia manane ra
iangim.
133 Una vateten ra kaugu pi
na vanavana vada kaum
tinata,
Ma koko ta bilak na mangaman-
gana na kure iau.
134 Una valaun iau kan ra tarai dia
ki taun iau,
Upi ina mur kaum lavur vartuluai.
135 Boina ba ra matam na pupua
taun kaum tultul,
Ma una tovo tar kaum lavur togo-
togo tagu.
136 A matagu i lulur na kaia,
Tago pa dia torom ta kaum tinata
na vartovo.

A varkurai kai ra Luluai i dovot

137 Luluai, u a tena takodo,
Ma kaum lavur varkurai dia
dovot.

138 Kaum lavur varvai, nina u ga tul tar diat, dia takodo,
Ma dia dovot muka.
139 Kaum niongor i tar vaimur iau,
Tago kaugu umana ebar dia tar valubane kaum tinata.
140 Kaum tinata i gomgom tuna,
Kari kaum tultul i manamanane.
141 Iau da ra bul vakuku ka, ma di milmilikuane iau,
Ma pa iau nuk vue kaum lavur vartuluai.
142 Kaum mangamangana takodo i tur tukum,
Ma kaum tinata na vartovo ia ra dovotina.
143 A purpuruan ma ra bunurut dir tabe vake iau,
Ma ina gugu ka ta kaum lavur vartuluai.
144 Kaum lavur varvai dia takodo pa na mutu,
Una vakabinana iau, ma ina laun uka.

A niaring upi ra varvalaun

145 Iau kail ma ra balagu par; Luluai, una torom tagu;
Ina torom ta kaum lavur togotogo.
146 Iau tar kail tadav u; una valaun iau,
Ma ina torom ta kaum lavur varvai.
147 Ba pa i ga lar boko, iau ga kail up u;
Iau nurnur ta kaum tinata.
148 Ba pa di kia vue boko ra monamono na marum, iau tavangun
Upi ina nununuk ta kaum tinata.
149 Una valongore ra nilaigu vardada ma kaum varmari;
Una valagar pa iau, Luluai, vardada ma kaum varkurai.
150 Diat dia vakavakaina iau ma ra bilak na mangamangana dia maravai,
Dia tar vana vavailik kan kaum tinata na vartovo.
151 Luluai, u ti ki maravai,
Ma kaum lavur vartuluai dia dovot.
152 Papa amana tana iau tar nunure ure kaum lavur varvai,
Ba u ga vatur diat upi diat a tur tukum.

A kinail upi ra varvalaun

153 Una nuk pa ra mangana i tup iau, ma una valaun iau;
Tago pa ina valubane kaum tinata na vartovo.
154 Una tata maravut iau, ma una valaun iau,
Una valagar pa iau vardada ma kaum tinata.
155 A valavalaun i ki vailik kan ra umana tena varpiam,
Tago pa dia tikan upi kaum lavur togotogo.
156 Kaum bala na varmari, Luluai, i ngala muka;
Una valagar pa iau vardada ma kaum lavur varkurai.
157 Mangoro dia vakavakaina iau, ma dia ebar ure iau,
Ma pa iau vana irai kan kaum lavur varvai.
158 Iau ga gire ra umana tena vavagu, ma ra balagu i ga ligur,
Tago pa dia torom ta kaum tinata.
159 Una nuk pa kaugu varmananai tadav kaum lavur vartuluai;
Una valagar pa iau, Luluai, varogop ma kaum varmari.
160 Kaum lavur tinata parika dia dovot,
Ma diat par kaum lavur takodo na varkurai dia tur pa na mutu.

A tutana i tul tar mule ta ra varkurai kai ra Luluai

161 A umana luluai dia tar vakaina vakuku iau;
Ma ra balagu i manga ru ka kaum tinata.
162 Iau gugu ure kaum tinata,
Da ta tikai ba i gire tadav ra ngala na tabarikik.
163 Iau pidimuane ra mangamangana vaongo, iau manga milikuane,
Ma iau manamanane ke kaum vartovo.
164 Iau valavurua ma ra pite varpa tadav
U ta ra bungbung par,
Tago i takodo kaum lavur varkurai.

165 I ngala ra malmal pire diat dia mamainge kaum tinata,
Ma pa ta tukatukai pire diat.
166 Luluai, iau tar ki nunur upi kaum valavalaun,
Ma iau tar pait ot pa kaum lavur vartuluai.
167 A balagu i tar torom ta kaum lavur varvai,
Ma iau manga manane diat.
168 Iau tar torom ta kaum lavur vartuluai ma ta kaum umana varvai,
Tago kaugu lavur mangamangana dia tur kapa ta ra luaina matam.

A niaring upi ra maramaravut

169 Boina ba kaugu kunukula na maravai piram, Luluai;
Una vaminana iau vardada ma kaum tinata.
170 Boina ba kaugu nilul na vana rikai piram,
Una valaun iau vardada ma kaum tinata.
171 A ngiegu na vatavatang ra pite varpa,
Tago u tovo tar kaum lavur togo-togo tagu.
172 A karameagu na kakailai ure kaum tinata,
Tago kaum lavur vartuluai dia takodo.
173 A limam na vaninara upi na maravut iau,
Tago iau tar pilak pa kaum lavur vartuluai.
174 Iau anan upi kaum valavalaun, Luluai;
Ma iau manga gugu ta kaum vartovo.
175 Boina ba ina laun boko, ma ina pite pa u;
Ma boina ba kaum lavur varkurai diat a maravut iau.
176 Iau tar vana rara da ra sip i rara; una tikan upi kaum tultul;
Tago pa iau nuk vue kaum lavur vartuluai.

120

A niaring upi ra maramaravut

A kakailai na nitutua.

1 Ba iau ga ki na malari iau ga kail tadav ra Luluai,
Ma i ga torom tagu.
2 Una valaun iau, Luluai, kan ra tena vavaongo,
Ma kan ra tena vavagu.

3 Ava da tul tar ia tam? Ba ava da pait ia piram,
U ra tena vavagu?
4 A umana pu, a umana lamiana, kai ra tena vinarubu,
Ma ra lakit na iap.

5 I kaina tagu tago iau ki na vaira ati Mesek,
Ma ra kubagu i tur livuan ta ra umana pal na mal Kedar!
6 A tulungeagu i ga ki vavuan
Pire nina i milmilikuane ra mal-mal.
7 Iau mainge ra malmal;
Ma ba iau tatata dia mainge ke ra vinarubu.

121

Ra Luluai kada Tena Balabalaure

A kakailai na nitutua.

1 Ina tadarake ra lualuana;
Kaugu valavalaun na vana rikai mamave?
2 Kaugu valavalaun i vana rikai tai ra Luluai,
Nina i ga vaki ra bala na bakut ma ra rakarakan a gunagunan.

3 Pa na nur vue ra kakim upi na tagalir;
Nina i mataure u pa na va mat!
4 Ea nina i mataure Israel,
Pa na mata vava, ma pa na va mat.

5 Ra Luluai ia kaum monamono;
Ra Luluai i vamalur u ta ra papar a limam tuna;
6 A matana keake pa na tup u ta ra keake,
Ma ra gai ta ra marum, pata bula.

7 Ra Luluai na balaure bat u kan ra lavur kaina magit;
Na balaure kaum nilaun.

8 Ra Luluai na balaure kaum ni-
irop ma kaum niolo,
Papa gori ma pa na mutu.

122

A pite varpa ure Ierusalem

A kakailai na nitutua.
1 Iau ga gugu ba dia ga biti tagu
dari:
Dat a vana oai upi ra kuba i ra
Luluai.
2 A kak i vevet dia tur
Ta kaum mataniolo, Ierusalem.

3 Ierusalem di ga papait ia,
A pia na pal ba i tur varurung
bulu;
4 A umana vuna tarai dia vana oai
upi ia, a umana vuna tarai
kai ra Luluai,
Dia vana, tago damana ra varkurai
ure Israel,
Upi diat a tul tar ra pite varpa
tadav ra iang i ra Luluai.
5 A umana ngala na kiki na varku-
rai abara,
A umana kiki na king kai ra kuba
i David.

6 Avat a araring upi Ierusalem na
ki na malmal;
Diat dia mari u diat a tavua.
7 A malmal na tur ta kaum bala na
gunan,
Ma ra peal magit ta kaum lavur pal
na luluai.
8 Ure ra tara na turagu ma ure ra
umana talaigu,
Ina biti go: A malmal na ki tam.
9 Ure ra kuba i ra Luluai kada God,
Ina ongor upi una ki mamal.

123

A niaring upi ra varmari

A kakailai na nitutua.
1 A matagu i tadaraka piram,
U ba u ki ra bala na bakut.
2 Ea, da ra mata i ra umana tultul,
a umana tutana, i gire upi ra
lima i kadia umana luluai,
Da ra mata i ra tultul, a vavina, i
gire upi ra lima i kana tadar
vavina,
Damana ra mata i dat i gire upi ra
Luluai kada God,
Tuk tar ta ra bung ba na mari dat.

3 Luluai, una mari avet, una mari
avet,
Tago i tup tuna avet ra varvul.
4 A varkulumai kadiat dia ki
vakuku
I tup tuna ra tulungea i vevet,
Ma damana bula ra varvul kadiat
i kolakolo ra nuknuk i diat.

124

God i valaun pa kana tarai

A kakailai na nitutua; kai David.
1 Boina ba gori Israel na biti dari:
Gala ra Luluai pa i ga tur maravut
dat,
2 Gala ra Luluai pa i ga tur maravut
dat,
Ba ra tarai dia ga tut na vinarubu
ure dat,
3 Gala dia ga konom pa dat, a
umana launa,
Ba kadia kulot i ga tut ure dat;
4 Gala na ga tup dat da ra ngala na
tava,
Gala da ga kongo ta ra lovon ta,
5 Ma gala da ga virua ta ra polo i
buabuai.

6 Da pite pa ra Luluai,
Tago pa i ga nur tar dat ta ra ngie i
diat da ra mangana di kinim
karat pa ia.
7 Da tar pila ta ra kun kai ra tena
kapi kun da ra beo,
A kun i takunu, ma da tar pila.

8 Kada maramaravut i vana rikai
ta ra iang i ra Luluai,
Nina i ga vaki ra bala na bakut ma
ra rakarakan a gunagunan.

125

A bo na kini kai ra tarai kal God

A kakailai na nitutua.
1 Diat dia nurnur tai ra Luluai dia
da ra luana Sion,
Nina ba pa na takari, na tur
padikat ika pa na mutu.

2 Da ra umana lualuana dia tur kikil Ierusalem,
Damana ra Luluai i tur kikil ra taraina,
Papa gori ma pa na mutu.
3 Tago ra buka na varkurai kai ra umana tena varpiam pa na ki vatikai
Taun ra tiniba kai ra umana tena takodo;
Kan ra umana tena takodo diat a tulue vaarike ra lima i diat upi ra varpiam.
4 Luluai, una mari maravut diat dia boina,
Ma diat bula i dovot ra bala i diat.
5 Ma diat dia vana irai upi kadia lavur nga i gegagege,
Ra Luluai na ben vaire vue diat varurung ma ra umana tena pait ra kaina.
A malmal na ki pire Israel.

126

A niaring upi ra varvalaun
A kakailai na nitutua.
1 Ba ra Luluai i ga ben valilikun mule diat dia talil uro Sion,
Da ga varogop ma diat dia ririvon.
2 Ta nam ra bung i tup dat ra ninongon,
Ma da ga kakailai ma ra gugu.
Ta nam ra bung a umana Tematana dia biti dari:
Ra Luluai i tar pait ra umana ngala na magit ure diat.
3 Ra Luluai i ga pait ra umana ngala na magit ure dat;
Da gugu.

4 Luluai, una vadoane mule avet,
Da ra umana tava alir aro Negeb.
5 Diat dia vavauma ma i lur ra mata i diat,
Diat a varurue boko ra magit ma diat a ngenge na gugu.
6 Ba tikai i vana ma i tangi,
Ba i kap voe ra patpat na davai upi na vaume,
A dovotina na lilikun ma ra ngenge na gigi,
Ba i kap ra vuai na uma.

127

A pite varpa tadav God tago ia ra tena pait ra boina
A kakailai na nitutua; kai Solomon.
1 Ona ra Luluai pa i vatur ra pal,
Diat dia papait dia papalum vakuku tana;
Ona ra Luluai pa i balaure ra pia na pal,
Ra monamono i mono vakuku.
2 A magit vakuku pire vavat, ba ava tut ra malana ikilik ma ba ava ki vavuan ta ra marum,
Ma ba ava en ra nian ba i ga tup avat ra papalum ure;
Tago i tabar kana lavur vakak ba dia diadiop.

3 Ea, ra Luluai i tul tar ra umana bul tutana;
A vuai ra tatal na bul i da ra vapuak.
4 A umana bul di kava diat ba ra tavu i diat dia ongor boko,
Dia da ra umana pu ta ra lima i ra tena ongor.
5 I ti doan nam ra tutana ba kana popopoi i buka ma diat;
Pa na vavirvir,
Ba dia pirpir ma kana umana ebar ta ra mataniolo.

128

A balbali ure ra tinorom tai ra Luluai
A kakailai na nitutua.
1 Diat par dia ru ra Luluai dia ti doan tikatikai,
Nina diat dia murmur kana lavur nga.
2 Tago una en ra magit i vuna ta ra papalum na limam;
Una ti doan, ma una ki mamal.
3 Kaum taulai i ki ara iat ra kubam, ma na da ra davai na vain i manga vuai;
A lavur natum kikil kaum vuvuvung na nian dia da ra lavur boro na vudu.
4 Ea, damana na ti doan nam ra tutana
Ba i ru ra Luluai.

5 Ra Luluai na vadoane u maro Sion,
Ma una gire ra nidoan kai ra gunan Ierusalem ta ra lavur bungbung u laun tana ati ra pia.
6 Maia, una gire ra umana bul mur tam, a umana tubum.
A malmal na ki pire Israel.

129

A niaring upi ra Luluai na tur bat ra umana ebar kal Israel
A kakailai na nitutua.
1 Gori Israel na biti dari:
Di ga vakavakaina milate iau papa ra kilala iau ga bul boko tana;
2 Di ga vakavakaina milate iau papa ra kilala iau ga bul boko tana;
Ma pa dia ga uvia pa iau.
3 A umana tena niipuk dia ga ipipuk ra tamurugu;
Dia ga pait ra umana lolovina nga na ipipuk tana.
4 Ra Luluai a tena takodo,
I poko kutu varbaiane ra vivi umana tena varpiam.
5 Boina ba diat a vavirvir, ma da pukue vatalil diat,
Diat par dia milikuane Sion.
6 Boina ba diat a da ra vura ta ra ul a pal,
I makuk ba pa i pupu boko;
7 Ma ra tena nidodoko pa i vatur ia ma ra limana,
Ma nina i vivi pa i vung ia ta ra bongobongono.
8 Diat bula dia vana pakit pa dia biti:
A varvadoan kai ra Luluai na ki ta vavat;
Ave tata vadoane avat ta ra iang i ra Luluai.

130

A niaring upi ra maramaravut
A kakailai na nitutua. kai ra
1 Luluai, iau kail u mara ra maluluvinana iat.
2 Luluai, una torom tagu;
Boina ba ra talingam na valongore Ra nilaigu ba iau lul vovo pa u.
3 Luluai, ba u nuk vakilang vake ra lavur varpiam,
Luluai, ia na tur?
4 Ma ga u, a tena pupupun vuai u,
Upi da ru u.

5 Iau ki pa ra Luluai, a tulungeagu i kiki pa ia;
Ma iau nurnur ta kana tinata.
6 A tulungeagu i nuk upi ra Luluai,
I manga nuk upi ia, ma ra monamono pa i manga nuk upi ra malana.
Maia, a monamono pa i manga nuk upi ra malana.
7 Israel, una nurnur tai ra Luluai;
Tago a bala na varmari i tur pirana,
Ma ra ngala na varvalaun bula.
8 Ma ia iat na valaun Israel
Kan kana lavur varpiam.

131

A niaring na nurnur ma ra madu na bala
A kakailai na nitutua; kai David.
1 Luluai, a nuknukigu pa i kolakolo, ma ra matagu pa i malamala ngala;
Ma pa iau varvakai ma ra umana ngala na magit,
Ba ma ra umana magit dia dekdek piragu.
2 A dovot iau tar vabalamat ra tulungeagu, iau tar vangoa.
Da ra nat na bul ba pa i u mulai i ki bokon ta ra bongobongo i nana,
Damana ra tulungeagu i ki bokon tagu.
3 Israel, una nurnur tai ra Luluai
Papa gori ma pa na mutu.

132

A pite varpa ure ra pal na lotu
A kakailai na nitutua.
1 Luluai, una nuk pa mule David
Ure ra lavur mangana i monong ia;
2 Ba i ga vavalima tadav ra Luluai,
Ma i ga varvatading pire ra Ngala Kakit kai Iakob dari:

3 A dovot, pa ina ruk ra kubagu,
Ma pa ina diop ta kaugu vava;
4 A matagu pa na pula,
Ma ra pilpil na matagu pa na mata vava,
5 Tuk tar ta ra bung ba ina gire tadav ta kiki upi kai ra Luluai,
Ma tadav ta pal ba ra Ngala Kakit kai Iakob na ki ie.

6 Ea, da ga valongore ta ra gunan Eprata,
Da ga tikan tadav ia ta ra langun lar.
7 Dat a ruk ta kana palpal,
Dat a va timtibum pire ra ruarua na kauna.

8 Luluai, una tut, una ruk ra kubam,
Amur ma kaum dekdek na bok.
9 Boina ba kaum umana tena tinabar diat a vavauluvai ma ra mangamangana takodo.
Ma boina ba kaum umana tena lotu diat a kukula ma ra gugu.
10 Koko una okole vue nina u ga ku ia,
Ure David kaum tultul.

11 Ra Luluai i ga vavalima ma ra dovot ure David,
Pa na nur vue, dari:
Ina vaki tikai ta ra umana bul mur tam ta kaum kiki na king.
12 Ona ra umana natum dia toratorom ta kaugu kunubu,
Ma ta kaugu tinata ba ina vateten tar ia ta diat,
A umana natu i diat diat a kabila ki vatikai ta kaum kiki na king.
13 Tago ra Luluai i tar pilak pa Sion;
I mainge ba na ki tana.
14 Go ra gunan ina ngo vatikai tana;
Ina kiki ati, tago iau tar mainge.
15 Ina tata vadoane tuna ra ana nian,
Ina tabar vamaur ra lavur luveana tana ma ra magit.
16 Ina vavauluve bula ra umana tena tinabar tana ma ra varvalaun,
Ma kana lavur tena lotu diat a kukukula ma ra gugu.
17 Abara tika na ram u David na ing rikai,
Iau tar vaninare tika na lamp ure nina iau ga ku ia.
18 Ina vavauluve kana lavur ebar ma ra vavirvir,
Ma ta ra uluna iat a kere na king na bagabagele.

133

A pite varpa ure ra varmari vargil
A kakailai na nitutua; kai David.
1 Ea, i boina ma i vakak
Ba ra umana barturana dia ki varurung bulu!
2 I da ra ngatngat na varku ta ra ula,
I alalir ta ra kabe,
Maia, ra kabe i Aron iat,
Ma i alalir tar ta ra inoa i kana mal.
3 I da ra mavoko ta ra luana Kermon,
I bura taun ra lualuana Sion;
Tago ra Luluai i tul tar ra nidoan abara,
Maia, ra nilaun iat, ma pa na mutu.

134

A nioro upi ra pite varpa pire God
A kakailai na nitutua.
1 Ea, avat a pite pa ra Luluai, avat par a umana tultul kai ra Luluai,
Avat ba ava tur ta ra kuba i ra Luluai ta ra marum.
2 Avat a tulue vaarike ra lima i vavat urama upi ra pal tabu,
Ma avat a pite pa ra Luluai.
3 Ra Luluai na tata vadoane avat maro Sion,
Maia pa, nina ba i ga pait ra bala na bakut ma ra rakarakan a gunagunan bula.

135

A kakailai na pite varpa
1 Avat a pite pa ra Luluai.
Avat a pite pa ra iang i ra Luluai;

Avat a pite pa ia, avat a umana tultul kai ra Luluai.
2 Avat ba ava tur ta ra kuba i ra Luluai,
Ta ra bala na gunan ta ra kuba i kada God,
3 Avat a pite pa ra Luluai, tago ra Luluai a tena varmari;
Avat a kakailai na pite varpa tadav ra. iangina, tago i vakak nam.
4 Tago ra Luluai i tar pilak pa Iakob upi kana,
Ma Israel upi kana tiniba. a ngatngatina.

5 Tago iau nunure ba ra Luluai i ngala,
Ma ba kada Luluai i lia ta ra lavur god.
6 A magit par ra Luluai i ga mainge na pait ia, i tar pait ia ka,
Arama ra bala na bakut ma ati ra pia. ta ra ta ma ta ra lavur marumian par.
7 I vatubang ra vual ta ra lavur ngu na rakarakan a gunagunan,
I tul tar ra meme upi na palapala ia, ma ba dir a varait ma ra bata,
I tul vairop vue ra vuvu kan kana lavur vuvuvung.

8 Nina i ga ubu doko ra umana luaina bul ta ra gunan Aigipto,
A luaina bul kai ra tarai, ma ra luaina nat na vavaguai.
9 I ga tul tar ra umana vakilang ma ra lavur magit na kinaian livuan tam Aigipto,
Pire Parao ma pire kana lavur tultul.
10 I ga ubu vue mangoro na vuna gunan,
Ma i ga ubu doko ra ivu ngala na king,
11 Sikon ra king kai ra tarai Amor,
Ma Og ra king Basan,
Ma ra lavur kiki na varkurai par Kanaan;
12 Ma i ga tul tar kadia gunan upi ra tiniba,
A tiniba kai Israel kana tarai.
13 Luluai, a iangim i tur tukum,
Ma di nuk uraure, Luluai, ta ra lavur taun tarai namur.
14 Tago ra Luluai na kure kana tarai,
Ma na pukue ra nuknukina ure kana lavur tultul.

15 A umana tabataba kai ra lavur
Tematana di ga pait diat ma ra silva ma ra goled.,
A tarai ka dia ga pait diat.
16 Dia vung ra ngie i diat, ma pa dia tata;
A kiau na mata i diat, ma pa dia gigira;
17 A talinga i diat, ma pa dia valavalongor;
Ma pa ta vuvu ta ra ngie i diat.
18 Diat dia pait diat diat a varogop boko ma diat,
Maia, diat par tikatikai dia nurnur ta diat.

19 Avat ta ra kuba i Israel, avat a pite pa ra Luluai;
Avat ta ra kuba i Aron, avat a pite pa ra Luluai;
20 Avat ta ra kuba i Levi, avat a pite pa ra Luluai;
Avat ba ava ru ra Luluai, avat a pite pa ra Luluai.
21 Da pite pa ra Luluai ta ra gunan Sion,
Nina i ki Ierusalem.
Avat a pite pa ra Luluai.

136

A kakailai na pite varpa

1 Avat a tul tar ra pite varpa tai ra Luluai tago ia ra tena varmari;
Tago kana varmari i tur tukum.
2 Avat a tul tar ra pite varpa tai ra God kai ra lavur god;
Tago kana varmari i tur tukum.
3 Avat a tul tar ra pite varpa tadav ra Luluai kai ra lavur luluai;
Tago kana varmari i tur tukum.

4 Tadav nina i pait ra lavur magit
na kinaian ba pa ta na mulai
i pait ia;
Tago kana varmari i tur tukum.
5 Tadav nina i ga vaki ra bala na
bakut ma ra kabinana;
Tago kana varmari i tur tukum.
6 Tadav nina i ga vaki vaarike ra
gunan upi na ki ak ta ra
polo;
Tago kana varmari i tur tukum.
7 Tadav nina i ga vaki ra umana
ngala na kapa;
Tago kana varmari i tur tukum.
8 A matana keake upi na varkurai
ba i keake;
Tago kana varmari i tur tukum.
9 A gai ma ra lavur tagul upi diat a
varkurai ta ra marum;
Tago kana varmari i tur tukum.

10 Tadav nina i ga ubu Aigipto ta ra
luaina natu i diat,
Tago kana varmari i tur tukum;
11 Ma i ga agure vairop Israel kan
diat,
Tago kana varmari i tur tukum;
12 Ma ra dekdek na limana, ma ra
limana ba i tultulue vaarike;
Tago kana varmari i tur tukum.
13 Tadav nina i ga tibe varbaiane
ra Ta Meme,
Tago kana varmari i tur tukum;
14 Ma i ga agure vabolo Israel
livuan tana,
Tago kana varmari i tur tukum;
15 Ma i ga vue pukue vue Parao ma
kana kor na tarai ta ra Ta
Meme;
Tago kana varmari i tur tukum.
16 Tadav nina i ga agure vabolo ra
taraina ta ra bil;
Tago kana varmari i tur tukum.
17 Tadav nina i ga ubu ra ura ngala
na king,
Tago kana varmari i tur tukum;
18 Ma i ga doko ra ura rangrang na
king,
Tago kana varmari i tur.tukum;
19 Sikon ra king kai ra tarai Amor,
Tago kana varmari i tur tukum;
20 Ma Og ra king Basan,
Tago kana varmari i tur tukum;
21 Ma i ga tul tar kadia gunan upi
ra tiniba,
Tago kana varmari i tur tukum;
22 Maia, a tiniba kai Israel kana
tultul;
Tago kana varmari i tur tukum.

23 I tar nuk pa dat ba da ga ki na
malari,
Tago kana varmari i tur tukum;
24 Ma i ga pala vue dat kan kada
lavur ebar;
Tago kana varmari i tur tukum.
25 I tul tar ra nian ai ra lavur
mangana laun;
Tago kana varmari i tur tukum.
26 Avat a tul tar ra pite varpa tadav
God i ki ra bala na bakut;
Tago kana varmari i tur tukum.

137

A umana tinangi kai ra tarai Israel ba dia ki na vaira ta ra enana gunan

1 Ave ga ki ta ra papar a tava alir
Babilon,
Ave ga kiki, maia, ave ga tangtangi,
Ba ave ga nuk pa Sion.
2 Ave ga vakaite kaveve umana
pagol
Ta ra umana iara i tur tana.
3 Tago diat dia ga ben vavilavi-
lau avet dia ga mainge ra
umana kakailai ta vevet,
Ma diat dia vakavakaina avet dia
ga mainge ba avet a gugu,
ma dia ga biti:
Avat a kakaile ta umana kakailai
Sion ta vevet.
4 Avet a kaile davatane ra kakailai
kai ra Luluai
Ta ra gunan na vaira?
5 Tumu iau valubane u, Ierusalem,
Boina ba na li ka ra limagu tuna;
6 Ona pa iau nuk pa u,
Boina ba ra karameagu na ki petep
ta ra ul a ngiegu;
Ona pa iau manga mainge
Ierusalem
Ta ra lavur magit iau gugu ta diat.

7 Luluai, una nuk pa ra bung u Ierusalem,
Ure ra umana natu i Edom,
Nina dia ga biti: Re vue, re vue,
Maia, na tuk tar ta ra vunapaina.
8 U natu i Babilon, u a tena varli,
Na ti doan nina ba i bali ia tam
Ra magit u ga pait ia ta vevet.
9 Na ti doan nina ba na puak pa kaum umana kuramana,
Ma na rapue diat ta ra vat ki.

138

A niaring na pite varpa
Kai David.
1 Ina pite pa u ma ra balagu par;
Ta ra luaina mata i ra lavur god ina kakailai na pite varpa piram.
2 Ina lotu tadav kaum pal tabu,
Ma ina tul tar ra pite varpa ta ra iangim, upi ina bali kaum varmari ma kaum dovotina me;
Tago u tar vangala kaum tinata ma i ngala ta dir ma ra iangim par.
3 Ta nam ra bung ba iau ga kakail, u ga torom tagu,
U ga tabar maravut ra balagu ma ra niongor.

4 A lavur king par ta ra rakarakan a gunagunan diat a pite pa u, Luluai,
Ba dia valongore ra tinata na ngiem.
5 Maia, diat a kakailai ure ra lavur mangamangana kai ra Luluai;
Tago ra minamar kai ra Luluai i ngala.
6 Ma a dovotina ra Luluai i ngala tuna, ma i nuk pa ka ra umana ikilik,
Ma i nunure diat a umana malamala luluai ba dia ki vailik.
7 Ma ba iau vanavana livuan ta ra purpuruan, una ga valagar pa iau;
Una ga tulue vaarike ra limam upi una tur bat ra kulot kai kaugu lavur ebar,
Ma ra limam tuna na valaun iau.
8 Ra Luluai na pait ot pa ra magit ba na topa iau;
Kaum varmari, Luluai, i tur tukum;
Koko una vung vue ra lavur kau i ra limam iat.

139

A kabinana ma ra varmari kai God i ot
Kai nina i lue ra kakailai; a kakailai kai David.
1 Luluai, u tar pepeng ta ra balagu, ma u tar matoto tagu.
2 U nunure ba iau ki, ma ba iau tur;
U matoto ta ra nuknukigu ba iau ki vavailik.
3 U tar gire valar pa kaugu vinavana ma kaugu nidiop,
Ma u tar vinar ta kaugu lavur mangamangana.
4 Tago pa ta kopono tinata ta ra ngiegu,
Ba pa u nunure rit ia, u Luluai.
5 U ki na lua, ma u ki namur tagu,
Ma ra limam i vatur vake iau.
6 A kabinana dari i ti enana tuna piragu,
I ti akit, ma i dekdek upi ina matoto tana.

7 Ina vana uve kan ra Tulungeam?
Ma ina lop uve upi koko ina gire ra matam?
8 Ba iau tutua urama ra bala na bakut, u ki ie;
Ba ina mal kaugu ta vava ta ra ruarua na tulungen, ea, u ki bula abara.
9 Ba iau alalir ma ra bebea i ra lar,
Ma ba ina ki ta ra langun na ta aro iat;
10 Abara bula a limam na ben iau,
Ma ra limam tuna na vatur vake iau.
11 Ba iau biti: A dovot, kan ra bobotoi na nonoe bat iau,
Ma kan ra kapa kikil iau na marum uka;

12 Ra bobotoi iat pa i noe bat iau tam,
Ma ra marum i pupua da ra keake;
A bobotoi ma ra kapa dir par dir varogop piram.

13 Tago u iat u ga mal pa ra balagu,
U ga pakan guve iau ta ra bala i nagu.
14 Ina pite pa u tago u ti enana kakit,
Ma kaum lavur papalum dia enana muka;
Ma ra balagu i nunure bulu.
15 A urugu pa i tur ivai kan u
Ba di mal vapidik iau,
Ma ba di alur kapi iau ara iat ra bala na pia.
16 A matam i tar gire ra pakagu ba pa i ko boko;
Ma di ga tar tumu ra lavur bung par ta kaum buk,
Maia, a lavur bung di ga kubu diat,
Ba pa ta na boko ta diat i ga vana rikai.
17 God, kaum lavur nuknuk dia ngatngat piragu,
Dia vurot muka.
18 Gala ina to diat, gala na tup ia ma ra veo pata;
Ba iau tavangun iau ki boko piram.

19 God, boina ba una ubu ra umana tena varpiam!
I boina avat a vana kan iau, avat a umana tena vardodoko.
20 Tago dia tut na varpiam ure u,
Ma kaum lavur ebar dia vatang ra iangim.
21 Luluai, pa iau milmilikuane vang diat dia milikuane u?
Ma pa i takunuan ra balagu bar ure diat dia tut na varpiam ure u?
22 Iau milikuane diat ma ra milmilikuan tuna;
Ave ki na ebar ma diat.
23 God, una pepeng ta ra balagu, ma una matoto ta ra nuknukigu;
Una valar pa iau, ma una matoto ta kaugu lavur ninunuk;
24 Ma una gire ba ta kaina mangamangana tagu,
Ma una ben iau ta ra nga na nilaun tukum.

140

A niaring upi ra varbalaurai

Kai nina i lue ra kakailai; a kakailai kai David.
1 Luluai, una valaun iau kan ra kaina tarai;
Una vaale bat iau kan ra umana tena vinarubu;
2 A bala i diat i nuk upi ra varpiam,
Ta ra bungbung par dia varvargat upi ra vinarubu.
3 Dia tar vamangi ra karamea i diat upi na da ra karamea i ra vui;
A taring da kai ra varkarat na vui i ki ta ra vavai na bul na ngie i diat. Sela.
4 Luluai, una balaure bat iau kan ra lima i ra tena varpiam,
Una vaale bat iau kan ra tena vakavakaina;
Nina dir mainge ba dir a vabura iau ta kaubu vinavana.
5 Diat i kolakolo ra nuknuk i diat dia tar kapi ive ra kun ure iau, ma dia tar vung ive ra palai;
Dia tar vuare ra ubene ta ra papar a nga;
Dia tar vung ra ben ure iau. Sela.
6 Iau ga biti tai ra Luluai: U kaugu God;
Luluai, una valongore kaugu lavur nilul vovo.
7 Luluai, God, kaugu dekdek na valavalaun,
U tar turup ra ulugu ta ra bung na vinarubu.
8 Luluai, koko una tul tar ra magit dia mainge ta ra umana tena varpiam;
Koko una maravut ra kaina nuknuk i diat. Sela.

9 Ba diat dia kobot upi iau dia tonatonok,
Boina ba kadia kaina tinata na tup diat iat mulai.

10 Boina ba ra lakit na iap na bura taun diat da ra bata;
Boina ba da vue tar diat ta ra iap,
Ma ta ra ngala na tung, upi koko diat a tutua irop mulai.
11 A tena varvul pa na ki bulu ta ra rakarakan a gunagunan,
Ma ra kaina na rovoi upi ra tena vakavakaina upi na virua.

12 Iau nunure ba ra Luluai na maravut diat dia ki na malari,
Ma na pait ra magit i takodo pire ra luveana.
13 A dovotina ra umana tena takodo diat a pite pa ra iangim;
Ma diat i dovot ra bala i diat diat a ki ta ra luaina matam.

141

A niaring ta ra marum

A kakailai kai David.

1 Luluai, iau tar kail u; una mai lulut;
Una valongore ra nilaigu ba iau kail u.
2 Kaugu niaring na tubang rikai piram da ra mi na lotu,
Ma ba iau vatur ra limagu urama na da ra tinabar di tun tar ia ta ra ravian.
3 Luluai, una vaki tika na monamono pire ra ngiegu,
Una balaure bat ra matakilalatina.
4 Koko ra balagu na lingan upi ta kaina magit,
Upi koko na varvakai ma ra umana bilak na mangamangana,
Varurung ma ra umana tena pait ra kaina;
Ma koko ina ian ta ra adia magit i kalami.

5 Ba ra tena takodo i virit iau, a varmari nam;
Ma ba i pit iau, a varku nam ta ra ulugu;
Koko ra ulugu na kamale;
Ma pa ina ngo ma ra niaring ure kadia kaina mangamangana.
6 Tumu di vue vaba kadia umana tena varkurai ta ra papar a ar,
Diat a kapupi kaugu lavur tinata, tago dia kalami.
7 Da tikai i mumut, ma i kita davai ra pia,
Damana ra uru i diat na va vurvurbit ta ra ngie i ra ruarua na tulungen.

8 Tago iau lingalingan up u, Luluai God;
Iau rivarivan tam; koko una nur vue iau pi ina virua.
9 Una balaure bat iau ta ra kun di ga kapi ia ure iau,
Ma ta ra ben kai ra umana tena pait ra kaina.
10 Boina ba ra umana tena varpiam diat a bura tikatikai ta kana ubene iat,
Ma iau, ina pila ka ta diat.

142

A niaring upi ra maramaravut

A mari na kakailai kai David, ba i ga ki ta ra babang; a niaring.

1 Iau manga kail tadav ra Luluai;
Iau lul vovo ra Luluai ma ra nilaigu.
2 Iau rada kaugu nginarao ta ra luaina matana,
Iau vaarike kaugu purpuruan pirana.
3 Ba ra tulungeagu i matmat ika tagu, u nunure kaugu nga;
A tarai dia ga kapi ive ra kun ta nam ra nga ba ina vanavana tana.
4 Una gire ra papar a limagu tuna, tago pa ta na piragu ba na kapupi iau;
Pa ta gunan na bakbakit mulai ure iau, pa ta na i mari iau.

5 Iau tangi tadav u, Luluai;
Iau biti dari: U kaugu rivarivan
Ma kaugu tiniba ta ra gunan kai ra umana launa.
6 Una kapupi kaugu tinangi, tago iau bilua tuna.

Una valangalanga iau kan diat dia vakavakaina iau, tago dia lia ma ra niongor tagu.
7 Una pala vue iau ta ra pal na banubat,
Upi ina tul tar ra pite varpa ta ra iangim;
A umana tena takodo diat a tur kikil boko iau,
Tago una ga mari maravut iau.

143

A niaring upi ra maramaravut
A kakailai kai David.
1 Una valongore kaugu niaring, Luluai; una nuk pa kaugu lavur nilul vovo;
Una torom tagu, tago i dovot ma i takodo ra maukuam.
2 Ma koko u varvarkurai ure kaum tultul,
Tago pa ta na ta diat dia ki ra pia na takodo ta ra luaina matam.

3 Tago ra ebar i korot vakavakaina iau,
I tar rapue iau ura ra pia;
I tar vaki iau ta ra gunan i bobotoi, da diat dia tar mat amana.
4 Kari ra tulungeagu i matmat,
A nuknukigu i burut muka.

5 Iau nuk pa mule ra umana bung amana,
Iau nununuk ta kaum lavur mangamangana,
Iau nununuk ta ra kau i ra limam.
6 Iau tulue vaarike ra ura limagu piram;
A tulungeagu i mar up u da ra pia i mage. Sela.
7 Luluai, una pampam ma una torom tagu; a tulungeagu i tar bilua.
Koko una ive ra matam kan iau;
Kan ina varogop ma diat dia kuba ta ra Tung.
8 Na malana una tabar vamaur iau ma kaum varmari,
Tago iau rivarivan piram.
Una vaminana iau ta ra nga ba ina vanavana tana;
Tago ra tulungeagu i nuk up u.
9 Luluai, una valangalanga iau kan kaugu lavur ebar;
Iau vilau piram upi ina ki bakit tam.
10 Una vateten iau, upi ina pait ra nuknukim; tago u kaugu God;
A bo na Tulungeam na lue rap iau ta ra nga i tamataman.

11 Una valagar iau, Luluai, ure ra iangim;
Una ben vairop iau kan ra purpuruan, ta kaum mangamangana takodo.
12 Ma una vamutue kaugu umana ebar ta kaum ngala na varmari,
Ma una nila vue diat dia vakadik iau;
Tago iau kaum tultul.

144

Ra King i pite pa God ure ra niuvia
Kai David.
1 Da pite pa ra Luluai kaugu vat i ta;
I tovo tar ra vinarubu ta ra limagu,
Ma ra vartaliur ta ra kaka na limagu.
2 Ra Luluai ia kaugu varmari ma kaugu dekdek na pal na bakbakit,
Kaugu dekdek na pal i manga tuluai urama, ma kaugu tena valaun;
Kaugu ramravit, ma nina iau nurnur tana;
Nina i vamadudur pa kaugu tarai tagu.

3 Luluai, ava ra tarai upi una nuk pa diat?
Ba ra umana natu i ra tarai upi una torom ta diat?
4 A tarai dia varogop ma ra magit vakuku;
Kadia kini ati ra pia i da ra malur i papaniai.

5 Luluai, una lele ra bakut, ma una kuba;

Una tuk ra umana luana, ma diat
a mi.
6 Una pala ra meme, ma una korot
varbabaiane diat;
Una tulue vaarike kaum lavur pu,
ma una uvia pa diat.
7 Una tulue vaba ra limam
marama;
Una valaun iau, ma una al vairop
iau ta ra ngala na tava;
Kan ra lima i ra umana vaira,
8 Nina dia tatike ra tinata vakuku,
Ma kadia vavalima a vavalima
vavaongo.

9 Ina kaile ra kalamana kakailai
tadav u, God;
Ina ubu ra pagol ba a vinun na
vinau tana, ma ina kakailai
na pite varpa piram.
10 I tul tar ra niuvia ta ra umana
king;
I valaun David kana tultul kan ra
pakat na vinarubu.
11 Una valaun iau, ma una valan-
galanga iau kan ra lima i ra
umana vaira,
Nina dia tatike ra tinata vakuku,
Ma kadia vavalima a vavalima
vavaongo.

12 Boina ba ra umana natu i dat, a
umana barmana, diat a da
ra umana kuluban;
Ma kada umana bul vavina diat a
da ra umana vat na ngu na
pal, di mut mal diat upi diat
a topa ra pal na king;
13 Boina ba dat a vung rede ta ra
lavur mangana tabarikik,
Ma ra umana sip ta kada umana
gunan diat a kava vue ra
umana arip na marmar ma
ra umana vinvinun na arip
na marmar;
14 Boina ba na ngala ra magit
kada umana bulumakau dia
puak ia,
Ba pa ta kamara, ma pa ta
vinarubu,
Ma pa ta tinangi ta ra bala na
gunan.
15 I ti doan nam ra tarai ba dia ki
mamal dari;
Maia, i ti doan ra tarai ba ra Luluai
kadia God.

145

A kakailai na pite varpa

A kakailai na pite varpa; kai David.
1 Ina tata vangala pa u, kaugu God,
ra King;
Ma ina pite pa ra iangim ma pa na
mutu.
2 Ta ra bungbung par ina pite pa u,
Ma ina pite vatikene pa ra iangim.
3 Ra Luluai i ngala, ma i kat tuna
ba na ngala ra pite varpa
pirana,
Ma i dekdek upi da nunure ot pa
kana ngala na kini.

4 Tika na taun tarai na manane
kaum lavur papalum ta ra
mata i ta ra tikai,
Ma na varvai ure ra lavur dekdek
na magit u ga pait ia.
5 Ina nununuk ure kaum potar na
minamar ma kaum ngala na
kini;
Ma ure kaum lavur enana pa-
palum.
6 Ma ra tarai diat a tatata ure
kaum lavur enana manga-
mangana ba dia burut i
tana,
Ma ina varvarvai ure kaum lavur
ngala na papalum.
7 Diat a tatata ka ure kaum ngala
na varmari,
Na taorong kadia kakailai ure ra
takodo na maukuam.

8 Ra Luluai a tena varmari, i buka
ma ra varmari;
Pa i kankan lulut. ma i peal kana
varmari ta.
9 Ra Luluai i mari ra lavur magit
par;
Ma kana bala na varmari i tadata-
dav ra lavur mangana i ga
vaki diat.
10 A lavur mangana ba u ga vaki
diat diat a tul tar ra pite
varpa piram, Luluai;
Ma kaum lavur tena lotu diat a
manane u.

11 Diat a tata ure ra minamar i kaum varkurai,
Ma diat a pirpir ure ra ongorim;
12 Upi diat a vaarike tar kana lavur enana mangamangana ta ra tarai,
Ma ra enana minamar i kana varkurai.
13 Kaum varkurai a varkurai ba na tur vatikai ma pa na mutu,
Ma kaum varkurai na tur vatikai pire ra lavur taun tarai.

14 Ra Luluai i tukatukal diat par dia papait na bura,
Ma i vatut diat ba dia ki ma ra tinabun.
15 A lavur mangana dia ki pa u,
Ma u tabatabar diat ma ra adia magit ta ra e ba i topa ia.
16 U pala ra limam,
Ma u tabar vamaur ra lavur launa mangana ma kaum varmari.
17 Ra Luluai i dovot ta kana lavur mangamangana,
Ma i varmari ta kana lavur papalum.
18 Ra Luluai i ki ravie diat par dia kail ia,
I ki ravie diat par dia kail ia ma ra dovotina.
19 Na pait ot pa ra mamainga kadiat dia ru ia,
Ma na valongore bula kadia kinail, ma na valaun diat.
20 Ra Luluai na vale bat diat par dia mari ia,
Ma ra umana tena varpiam, na nila vue ke diat par.

21 A ngiegu na vaarike ra pite varpa tadav ra Luluai,
Ma boina ba ra lavur mangana i laun diat a pite pa ra lia na ingina ma pa na mutu.

146

A pite varpa tadav God ra Tena Valaun

1 Avat a pite pa ra Luluai.
A tulungeagu, una pite pa ra Luluai.
2 Ba iau laun boko ina pite pa ra Luluai;
Ina kakailai na pite varpa tadav kaugu
God ba iau ki ati ra pia boko.

3 Koko avat a nurnur ta ra umana luluai,
Ma koko avat a nurnur ta ra tarai, tago pa i tale diat ra varvalaun.
4 A tulungea i diat i irop, ma dia lilikun mulai tadav ra pia,
Ta nam ra bung a nuknuk i diat i panie.

5 Nina ba ra God kai Iakob i maravut ia i ti doan,
Nina ba i ki nunur tai ra Luluai kana God.
6 God i ga pait ra bala na bakut ma ra rakarakan a gunagunan,
A ta ma ra lavur magit ta dital;
I dovot vatikai.
7 I pait ra takodo na varkurai ure diat di ki taun diat,
I tabar diat dia mulmulum ma ra magit na nian;
Ra Luluai i pala vue diat di ga vi diat.

8 Ra Luluai i vanana pa ra umana pula,
Ra Luluai i vatvatur diat dia ki ma ra tinabun,
Ra Luluai i mainge ra umana tena takodo.
9 Ra Luluai i ki ravie ra umana vaira,
I maravut ra umana nat na ling ma ra umana ua na vavina;
Ma i vapurpuruan ika ra nga kai ra umana tena varpiam.

10 Ra Luluai na varkurai pa na mutu;
Sion, kaum God na kure ra lavur taun tarai par.
Avat a pite pa ra Luluai.

147

A pite varpa tadav God Dekdek Muka

1 Avat a pite pa ra Luluai.

Tago i kat ba da kakailai tadav kada God;
Tago ia ra tena varmari, ma ra pite varpa i topa ia muka.
2 Ra Luluai i vatavua Ierusalem;
I ben varurue ra tarai Israel, diat di ga korot varbaiane vue diat.
3 I valagar pa diat i takunuan ra bala i diat,
Ma i pulu kadia lavur kinkin.
4 I luk valar pa ra lavur tagul,
Ma i vatang valar pa diat par ma ra iang i diat.
5 Kada Luluai i ngala tuna, ma i dekdek muka;
Pa ta langun ta kana minatoto.
6 Ra Luluai i maravut diat i madu ra bala i diat;
Ma i vaki vaba ra umana tena varpiam ura ra pia iat.

7 Avat a kakailai tadav ra Luluai ma ra pite varpa,
Avat a pite pa kada God ma ra pagol;
8 Nina i vaki ra umana bakut ta ra maup,
I vaninare ra bata ure ra rakarakan a gunagunan,
Ma i vatavua ra vura ta ra lualuana;
9 I tabatabar ra umana leing ma ra adia nian,
Damana bula ra umana nat na kotkot ba dia tangtangi.
10 Pa i gugu ta ra dekdek i ra os,
Pa i ga ta ra ngala na kak i ra tarai;
11 I gugu ka ta diat dia ru ia,
Ta diat dia nurnur ta kana varmari.

12 Ierusalem, una pite pa ra Luluai;
Sion, una pite pa kaum God.
13 Tago i tar vapadikat ra lavur okobat ta kaum umana matakilalat.
I tar vadoane ra umana natum piram.
14 I tul tar ra malmal ta kaum langlangun,
I tabar vamaur u ma ra kon i manga tubu.
15 I tulue vaarike kana vartuluai ta ra rakarakan a gunagunan;
Kana tinata i vutvut tuna.
16 I tul tar ra bata i pua da ra kabang;
I vue imimire ra mavoko da ra kabu;
17 I vue vaarike kana bata i dekdek da ra umana tagigi na gem;
Na tale to ia ba na tur ba i tulue ra mudian?
18 I tulue vaarike kana tinata, ma i rang vapolo ra ais;
I vatut kana vuvu, ma ra polo i alalir.
19 I ve tar kana tinata tai Iakob,
Kana lavur togotogo ma kana lavur varkurai tai Israel.
20 Pa ta vuna tarai mulai ba i mari ia dari,
Ma ure kana umana varkurai, pa dia ga nunure diat.
Avat a pite pa ra Luluai.

148

A nioro pire ra rakarakan a gunagunan upi na pite pa God

1 Avat a pite pa ra Luluai.
Avat a pite pa ra Luluai arama ra bala na bakut;
Avat a pite pa ia arama liu.
2 Avat par kana lavur angelo, avat a pite pa ia;
Avat kana lavur kor, avat a pite pa ia.
3 Amur a matana keake ma ra gai, amur a pite pa ia;
Avat par a umana tagul ava pupua, avat a pite pa ia.
4 U ra lao arama liu kakit, una pite pa ia,
Damana bula avat ra lavur polo ta ra ul a bakut.

5 Boina ba diat a Pite pa ra iang i ra Luluai,
Tago i ga vartuluai, ma dia ga vana rikai.
6 I tar vatur vapadikat diat upi diat a tur tukum;
I tar pait ra varkurai ba pa na panie.

7 Avat a pite pa ra Luluai mara ra pia,
Avat ra lavur konakonom, ma avat ra lavur marumian na ta,
8 Ra iap ma ra bata na vatvat, a bata i pua, ma ra vual,
A ngala na vuvu bula nina ba i pait ot pa kana tinata,
9 A lualuana ma ra lavur ilil par,
A davai dia vuavuai ma ra lavur gatagal par,
10 A umana leing ma ra lavur vavaguai par,
A umana mangana dia kakao ra pia, ma ra lavur beo liuliu,

11 A umana king ta ra rakarakan a gunagunan ma ra lavur tarai par,
A umana luluai ma ra lavur tena varkurai par ati ra pia,
12 Diat par a umana barmana ma ra umana gara na vavina,
A umana patuana ma ra umana kuramana;

13 Boina ba diat a pite pa ra iang i ra Luluai;
Tago ia kaka ra iangina i ngala;
Kana minamar i ki akit ta dital ma ra rakarakan a gunagunan ma ra bala na bakut bula.
14 Ma i tar vangala ra ram u kana tarai,
Ma ra pite varpa kai kana umana tena lotu;
Maia, a tarai Israel iat, a tarai ba dia ki maravai pirana.
Avat a pite pa ra Luluai.

149

A kakailai na pite varpa

1 Avat a pite pa ra Luluai.
Avat a kaile ra kalamana kakailai tadav ra Luluai,
Avat a kakailai na pite varpa tadav ia ta ra kivung kai kana umana tena lotu.
2 Boina ba Israel na gugu ta nina i ga vaki ia;
Boina ba ra umana natu i Sion diat a ga ta kadia King.
3 Boina ba diat a pite pa ra iangina ma ra malagene;
Boina ba diat a pite pa ia ma ra papar kudu ma ra ubuubu pagol.
4 Tago ra Luluai i gugu ta kana tarai;
Na mar diat i madu ra bala i diat ma ra niuvia.
5 Boina ba ra umana tena lotu diat a ga tuna ta ra minamar;
Boina ba diat a manga kakailai ona dia va ta kadia vava.
6 A pite varpa tuna na arikai ta ra ngie i diat,
Ma ra pakat na vinarubu ba i mangi vartalai na tur ta ra lima i diat;
7 Upi diat a pait ra varobo ta ra umana Tematana,
Ma ra balbali ta ra lavur vuna tarai;
8 Upi diat a vi kadia umana king ma ra umana vinau na palariam,
Ma kadia lavur luluai ma ra vivi na palariam;
9 Upi diat a pait ra varkurai ta diat, nina di ga tumu vake;
Kana umana tena lotu diat a vatur vake ra variru tana.
Avat a pite pa ra Luluai.

150

Da pite pa ra Luluai

1 Avat a pite pa ra Luluai.
Avat a pite pa God ta kana pal tabu;
Avat a pite pa ia arama ra dekdek na bakut.
2 Avat a pite pa ia ure kana lavur dekdek na papalum;
Avat a pite pa ia da i topa kana kini i ngala kakit.
3 Avat a pite pa ia ma ra nilai ra tavur;
Avat a pite pa ia ma ra pagol ma ra ngap.
4 Avat a pite pa ia ma ra kudu ma ra malagene;
Avat a pite pa ia ma ra pagol ma ra kaur.
5 Avat a pite pa ia ma ra tidir ba i tangi;

Avat a pite pa ia ma ra tutupele ba
i tangi mat.

6 Boina ba ra lavur mangana i laun
diat a pite pa ra Luluai.
Avat a pite pa ra Luluai.